

અંથાવલોકન

પ્રોટા માણુઓનાં મન : લેખક : સુકુલભાઈ કલાધી; પ્રકાશક : ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ,
અમદાવાદ-૧૪; મૂલ્ય : નવ આના

વિભૂતિઓ અને વ્યક્તિ વિશેષના, તેમની અનન્ય ઉદારતાનું મગળ દર્શન કરાવતા
પચાસ પ્રેરક પ્રસંગોની આ પુસ્તિકા તેની સરળ લખાવટ ને તેમાં રહેલ બોધક ભવિનને
કારણે જોઈ બહેલા પ્રોટા ને બાળકોને વિશેષ રુચિકર થઈ પડશે

શ્રી ગુરુદાસ મલિકજીએ પ્રસ્તાવનામાં કહ્યું છે તેમ આ ચોપડી 'એક આરિય
મકલર માટેની ચોપડી છે.'

દરબાર ગોપાળદાસ સ્મારક અંધ : સપાદક અને લેખક : રામભાઈ કાશીભાઈ પટેલ,
પ્રકાશક : દરબાર સ્મારક સમિતિ, વસો, મૂલ્ય ત્રણ રૂપિયા

એક આદર્શ ત્યાગી રાજવી તરીકે સ્વં દરબાર ગોપાળદાસને ગૂજરાત-સૌરાષ્ટ્ર
વર્ષોથી પિછાને છે

ત્યાગી સાથે તે કેટલા સ્વમાની, નીકર, નરપૂહી અને નિરાભિમાની ને મરણ હતા
તે આ ગ્રંથમાં આલેખેલા આરિય પરથી જાણવા મળે છે અને તે સૌ કોઈને ઉચ્ચ ને
ત્યાગી જીવનની પ્રેરણા આપે તેવું છે—આમ છતાં શ્રી કાકાસાહેબ કાનેલકરે ચોખ્ખું જ
કહ્યું છે 'એમનું પ્રેરણાદાયી જીવન કોક નવેસરથી લખે, અને આશાદાયી પૂર્વાર્ધ સાથે
ઉજ્જવળ ઉત્સાર્ધ જોડી દઈ એને પરિપૂર્ણ કરે કેમ કે એ ગૂજરાતનો એક અભિમાની
સ્વદ વારસો છે અનેક પેઢીઓ એમાંથી પ્રેરણા મેળવશે'

સાથે જાણીતા નેતાઓએ દરબાર વિશે લખેલા લેખો પણ આપ્યા છે

કાઠિન આઠ પેઢી સાર્વજનિક લગભગ દોઢસો પાનાનો આ સચ્ચિત્ર ગ્રંથ સૌને પરવડે
જોઈશે સસ્તો છે

(નિર્વેરતાનું શિક્ષણ ૫૦ ૪૮૯ આપુ)

છે, ખુદનો અનુભવ પાઠો છે ખુદે કોઈ નવી
વાત નથી કરી પરંતુ એ વાત એમણે જોઈતા
નિશ્ચયથી દુનિયા સામે મૂકી, કદાચ જ જોઈતા
નિશ્ચયથી કોઈએ તે અગાઉ કહી હશે વેરથી
વેર મરત નથી એ હીકત ખુદના અનુભવથી
ચિરં થઈ ગઈ છે

એમની જે વાતને એક વિચાર તરીકે
માની લેવામાં આવી પણ એનો આખા સમા
જમાં પ્રયોગ કેવી રીતે કરી શકાય, આપણી
વાજદારી, સામાજિક, કૌટુંબિક મનઃપાત્રો
એ એને કેવી રીતે અડિ સાચી દૃઢ કરી શકાય
એ હવે વિચરવાનું છે એવરને કેમ અમરમાં
મુકવું એ હવે જોવાનું છે વચ્ચે વચ્ચે અગિને
તરીકે કોષને શાનથી વેરને એવેથી દૃઢ

કરવાના પ્રયોગ થવા છે પણ એ બધા વ્યક્તિ
ગત અનુભવ હતા એનો અમલ અમાજમાં
કેવી રીતે કરી શકાય—એની ખબર ન હતી
વિજ્ઞાનના પ્રયોગો પ્રથમ નાની પ્રયોગશાળામાં
કરવામાં આવે છે, અને ત્યાં એક ચોક્કસ
ચિદ્વાત નક્કી થાય છે પછી તેને વ્યાપકપણે
કેમ અમલમાં મૂકી શકાય તે જોવાય છે એ
જ રીતે એવર, અહિં સાને પ્રયોગ ખુદ વિગે
રેના જીવનની નાની પ્રયોગશાળામાં શિદ્ધ થઈ
ગયો હતો એ જ હમણાં નાજીય હોનમાં
થયો ગાંધીજીએ અહિં મક્ક રીતે સ્વરાજ પ્રાપ્ત
કરવાનો પ્રયોગ કર્યો અને જોમાં સફળ પણ
થયા એ સ્વરાજ પછી આપણે જે નવી લામજ
ગળા કરવાની છે, તે કઈ રીતે કરવી તે પર
વિચારવું નેપ્રજે

CHIRCH

દેખાતા દેખાતા દેખાતા
દેરેલ ને સો આલસી ઉધામો
બને જો:

કાકુકો
કા ૧૨૪૬

[ગાંધી અને બહેનની જીવનસાધનાનું અનુશીલન કરવું માસિક]

સાળરમતી જેલ ૧૬-૩-'૨૨
ચિ. જમનાલાલજી,

બાપુનો પત્ર

જેમ હું સત્યની શોધ કરતો
બઈ છું, તેમ મને બાસે છે કે
તેમાં બધું આવી જાય છે.
અહિંસામાં તે નથી પણ તેમાં
અહિંસા છે, એમ ઘણી વેળા
બાસે છે. નિર્મળ અંતઃકરણને
જે મમે જે લાગે તે સત્ય.

તેને વળગતાં શુદ્ધ સત્ય મળી આવે છે. તેમાં કયાયે ધર્મસંકટ પણ નથી જોતો. પણ
અહિંસા કેને કહેવી એનો નિર્ણય કરતાં ઘણી વેળા મુઝીબત આવે છે. જતુનારાકે
પાણીનો ઉપયોગ એ પણ હિંસા છે. હિંસામય જગતમાં અહિંસામય થઈને રહેવાનું
રહ્યું તે તો સત્યને વળગવાથી જ થાય. તેથી હું તો સત્યમાથી અહિંસા ઘટાવી શકું
છું. સત્યમાંથી પ્રેમ મળે છે. સત્યમાંથી મૃદુતા મળે છે સત્યવાદી, સત્યાગ્રહી તદ્દન નર
હોવો જોઈએ. તેનું સત્ય જેમ વધે તેમ તે નમતો જાય. આ હું કાણે કાણે અનુભવી
રહ્યો છું મને અત્યારે સત્યનો જેટલો ખ્યાલ છે તેટલો-વર્ષો પહેલાં ન હતો અને
અત્યારે તો મારી અવપતા મને લાગે છે, તેટલી એક વર્ષ પહેલાં નહોતી લાગતી.

બ્રહ્મ સત્ય, જગન્મિથ્યા એ વાક્યનો સમત્કાર દિવસે દિવસે વધતો જતો લાગે છે.

તેથી આપણે હૃદયમાં ધીરજ રાખવી. ધીરજ રાખતાં આપણામાંથી કઠોરતા જશે.
તે જતાં આપણામાં સહિષ્ણુતા વધશે આપણી ભૂલો આપણને પહાડ જેવડી લાગશે
ને જગતની રાઈ જેવડી લાગશે શરીરની સ્થિતિ અહુંકારને લઈને સભવે છે શરીરનો
આંતર્ય તિક નાશ જેનામાં થયો છે એ તો સત્યની મૂર્તિ થઈ રહે છે, એને બ્રહ્મ કહેવામાં
યે બાધ ન હોય. તેથી જ ઈશ્વરનું રૂડું નામ તો દાસાનુદાસ છે.

સ્ત્રી-પુત્ર, મિત્ર, પરિચિત બધું એ સત્યને આધીન હોવું જોઈએ. સત્યને શોધતા
તે બધાનો સર્વથા ત્યાગ કરવા તત્પર રહીએ તો જ સત્યાગ્રહી થવાય

આ ધર્મનું પાલન પ્રમાણમાં સફળ થાય એવા હેતુથી હું આ પ્રવૃત્તિમાં પડ્યો
છું. ને તમારા જેવાને હોમતા અચકાતો નથી તેનું બાહ્ય સ્વરૂપ હિન્દ સ્વરાજ છે
તેનું ખરું સ્વરૂપ તો વ્યક્તિનું સ્વરાજ છે. હજુ પણ એક એવો શુદ્ધ સત્યાગ્રહી
નથી પાક્યો તેથી ઠીલ થાય છે. પણ તેથી ગભરાવાનું કારણ નથી. તે તો વધારે
પ્રયત્નનું કારણ છે. તમે પાંચમાં પુત્ર તો થયા જ છો. પણ હું લાયક બનવા પ્રયત્ન
કરી રહ્યો છું. દક્ષ લેનારની ઉપર જવાબદારી કંઈ જેવી તેવી નથી ઈશ્વર મને મદાય
થાઓ ને હું તેવો લાયક આ જન્મે જ બનુ

—બાપુના આશીર્વાદ

અરે મને શીગડા લીધ્યા!

જોરાક મળી અનેક પ્રકારના પ્રયોગો કરવામા ગાંધીજીને બહુ રસ હતો. અને કોઈ એવા પ્રયોગો કરતુ હોય તો તેનુ પરિણામ જાણવાને પણ તેઓ આતુર રહેતા.

એક વાર ગાંધીજીને ખમર પછી કે મદ્રાસ પ્રાંતમા કોઈ ભાઈ કાચા અન્નનો વર્ણોથી પ્રયોગ કરે છે તેથી તેમના પ્રયોગ અને અનુભવ વિશે જાણવાને માટે તેમને આશ્ચર્યમા યોજાવ્યા.

ગાંધીજી તેમની વાતો મૂળા મૂળા સાંભળી રહ્યા હતા તે બાઈએ કાચા અન્નની ખેરાક તરીકે બહુ પ્રશંસા કરી અને દૂધને ત્યજ્ય ગણ્યુ તે એવે સુધી કહેવા તૈયાર થયા કે દૂધ ખારાથી મનુષ્યની લુદ્ધિ પણ પશુઓના જેવી જ થઈ જાય છે.

ઠનીવની ગાંધી પાટા ધરથી સરી જતી જોઈ ગાંધીજી પોતાના હાથની આગળી માથા પર મૂકી શીગડા જેવા દેખાવ કરી એ દયા 'અરે! જીઓ, જીઓ, મને પણ શીગડા લીગવા લાગ્યા.'

ખકરીનુ દૂધ એ ગાંધીજીનો ખાસ જોરાક એવે સાંભળનારા હસી પડ્યા અને પેવા ભાઈ પણ પોતાનો વિચારદોષ જોઈ વધુ ઠનીવ કરતા અડકી ગયા.

*

માગ કાન લાખા હશે?

હા-સના એક મુખસિદ્ધ કાર્ટુનિસ્ટ હિન્દમા અવ્યા હતા હિન્દમા ગાંધીજીને મળ્યા પછી તેમનુ એક મરમ કટાચિત્ર તેમણે દોર્યું.

પરિમ વિશ્વવિદ્યાનયના એક પ્રોફેસરે તે ચિત્ર ગાંધીજીને લેખમા આપ્યુ હતુ કાર્ટુનીસ્ટની કળા જોઈ ગાંધીજીને આનંદ થયો. ધારી ધારી તે ચિત્ર જોયા પછી આશ્ચર્ય વ્યક્ત કરતા ગાંધીજી બોલ્યા 'ચિત્ર તો સાડુ છે પણ મારા કાન કેમ આટલા લાંબા દેખા છે?'

પ્રોફેસર—કારણ કે આપના કાન એવા જ છે ગાંધીજી—(હસીને) હું તો અરીસામા જોતો જ નથી તેથી મારા કાન આટલા લાંબા છે તેની મને ખબર નથી.

*

કન્યા અતે ભાગી ગઈ!

ગાંધીજી એક વાર શાંતિનિકેતનની મુલાકાતે ગયા હતા ત્યારે શુરુદેવ સ્વીન્દ્રનાથ ટગોર તેમના સ્વાગતની બાબતે તૈયારી કરી હતી. શાંતિનિકેતન એટલે કળાનુ પરમ ધામ સ્વાગતની બધી જ સચતામા શાંતિનિકેતનની કળા ઊપસી અવલી હતી ગાંધીજીને જે ચોરડામા ઠારો આપવાનો હતો તે ચોરડો વિવિધ પ્રકારના પુષ્પો અને કવામય વસ્તુઓથી મુદર રીને શણગારવામા આવ્યો હતો ગાંધીજીને તો એવા શણગારની કપના પણ ન હતી તેમને તો આશ્ચર્યની દ્રષ્ટીએ એક સાદો ચોરડો પૂરનો હતો જ્યારે શુરુદેવ ટગોર તેમને ઉતારવા ગા ચોરડામા લઈ ગયા ત્યારે ચોરડામા પેમતા જ આ બધા કવામય શણગાર જોઈ ગાંધીજી હમી પડ્યા.

તે જોની લીકયા અરે! આ બધુ શું છે? આ કન્યાના મડપમા મને કયા લાવે છે? શુરુદેવ ટગોર પણ વિનોદમા બળ્યા તે બોલ્યા 'તમે કવિના ધામમા પધાર્યા છો એટલુ યાદ રાખવુ જોઈએ.'

ગાંધીજી વિનોદમા પાછા પડે એવા ન હતા તેમણે પૂછ્યુ ઠીક ત્યારે કન્યા કયા છે? સ્વાગતમા હાજર રહેતી એનો મદ મદ હસી રહી હતી પણ ટગોરે જવાબ આપ્યો 'અમરા દૃઢચત્રી મહેવ નાડવ્યવતી રાણી શાંતિનિકેતન તમને આવક દે છે.

આ જવાબથી ગાંધીજી વધુ ખીંચા 'મારા જેવા જરીમ છુડા અને જોખા આદમીને એક વાર જોયા પછી તે જાણે જ ખીજ વાર જોશે.'

‘ના, ના.’ ટાગેર બોલી ઊઠ્યા. ‘અમારી રાણી તો સત્યની પૂજારણ છે અને આટલાં વર્ષોથી તે એકધારી રીતે સત્યને જ પૂજતી આવી છે.’

ગાંધીજી—‘એમ! ત્યારે મારા જેવા બોખા અને છુટ્ટા આદમીને પણ સ્થાન છે ખરું!’

આવા વિનોદી વાર્તાલાપ પછી ટાગેરે ગાંધીજીની વિદાય લીધી. ગાંધીજીએ શણગારની કેટલીક વસ્તુઓ અસેડીને ખૂણામાં મુકાવી દીધી. ત્યાં રેડિયો અને બીજી સામગ્રી આવી ગઈ. પધારી પણ તે ચોરડામાંથી બહાર કઢવી અને હંમેશા મુજબ ખુલ્લા આકાશ નીચે સૂતા.

બીજે દિવસે કવિવર ગાંધીજીને મળવા આવ્યા. ચોરડાની દશા જોઈ તેમણે વિનોદની ધારા ચાલુ કરી; ‘અરે! રામ, રામ કન્યાનો મંડપ તો દેખાતો પણ નથી. વર તો બેઠેલા છે પણ કન્યા બચારી ભાગી ગઈ કે શું?’

ગાંધીજી—(ગુરુદેવને આવકાર આપવા ઊભા થઈને) ‘મેં પહેલેથી જ ચેતવણી નહોતી આપી કે કન્યા આ બોખા છુટ્ટાની દરકાર નહિ રાખે?’
જને વૃદ્ધ મહાપુરુષોના અદ્વૃદ્ધ સ્વથી શાંત નિકેતન શુંજી જણું હતું.

✽

દયા

ગાંધીજીએ રચનાત્મક કાર્યક્રમમાં દારૂબંધીને મહત્વનું સ્થાન આપ્યું હતું દારૂતાડીનાં પીઠાઓ બંધ કરવા માટે પિકેટીંગનો કાર્યક્રમ પણ અમલમાં મૂક્યો હતો. ‘મને જો લીધું ઉછાળ સમય માટે રાજ મળે તો પહેલાં કાયદો દારૂબંધીનો જ કરું’ એવું તેઓ કહેતા. તે તેમની દારૂના વિનાશમાંથી પ્રજાને બચાવી લેવાની તાકાવેલી બતાવે છે.

પણ પરદેશમાં દારૂ પીવાની સભ્યતા મનાય છે ત્યાં ગાંધીજીનું દારૂ બંધ કરવાનું કડક વલણ અને દારૂબંધીની કિલચાલનું ખરું સ્વરૂપ ન સમજાયું હોય એમ સંભવે. ગોળમેળ પરિપદ વેળા તેઓ ઓકસફૂંની મુલાકાતે ગયા હતા ત્યારે એક વિદ્યાર્થીએ પૂછ્યું: ‘પીનારાઓ પ્રત્યે તમે આટલા બધા નિર્દય કેમ થાઓ છો?’

ગાંધીજી—એ બંદીની ખરાબ અમરના ભોગ થઈ પડેલાઓ પ્રત્યે મને દયા છે તેથી. આવો દૂકા અને ટચ છતાં વિનોદી જવાબ સાંભળી વિદ્યાર્થીઓ પ્રસન્ન થયા.

✽

તમે મિમજા શુભાવે છે?

ઈંગ્લેંડમાં ગાંધીજી એટલા બધા કામમાં રહેતા કે માંડ બે કલાક રાત્રે તેમને ઉઠવાના મળતા કામમાં તેઓ દટાઈ રહેતા છતાં તેમના મુખ પરની પ્રમનતા જરાયે ઓછી ન થતી તેથી ઘણા લોકોને આશ્ચર્ય થતું. એકવાર એક કંપતિ તેમની મુલાકાતે આવ્યું. કુતૂહલભરી નિખલમતાથી એણે પૂછ્યું: ‘મિઝ ગાંધી! તમ રે! મિમજા કોઈ વાર બધ છે ખરે?’

ગાંધીજી—મારી પત્નીને પૂછો તે તમને કહેશે કે દુનિયા બેઠે હું બહુ સારી રીતે વર્તું છું પણ એકલી એની સાથે જ નહિ.

સી—મારા પતિ તો મારી સાથે બહુ જ સારી રીતે વર્તે છે.

ગાંધીજી—ત્યારે તો મારી ખાત્રી છે કે તમે એમને ભારે લાંચ આપી હશે.

✽

શાણપણ પાછળથી આવ્યું!

દક્ષિણમાં હરિજનયાત્રા વેળા ગાંધીજીને એક બહેન ઘરેણાની લેટ આપવા પોતાને ત્યાં બોલાવી ગયાં હતાં. ત્યાંથી પાછા વળતાં પાંડોશની બીજી બહેને પણ પોતાની સોનાની બંગડીઓ ગાંધીજીના હાથમાં મૂકી ત્યારે બહેનના પતિને ઉદ્દેશીને ગાંધીજી બોલ્યા, ‘તમને ખબર છે ને કે તમારી પત્નીએ એનાં બધાં બંગડીઓ મને આપી છે. તેણે તમારી સંમતિ લીધી છે?’

પતિ—હા, મારી સંમતિ લીધી છે. પણ એની મરજીની વાત છે. ઘરેણાં એનાં છે, એને ના પાડવાની મને સત્તા નથી.

ગાંધીજી—જ્યાં પતિ આટલા શાણા નથી હોતા તમને કેટલાં વરસ થયાં?

પતિ—ત્રીસ.

ગાંધીજી—તમારો ઉમરે મારામાં એટલું શાણપણ ન હતું. મને શાણપણ પાછળથી આવ્યું. આ સાંભળતાં જ આખી મહાળી ખડખડાટ હસી પડી.

ચીની કિલ્લુક કનકચંદ્રિકાએ તેના એક શિષ્યે પૂછ્યું 'એક શાસન કેને કહેવું ?'

'પ્રભાવશાલી મરકાર'

'એ કેવી રીતે બને ?'

'પૂરતું અનાજ, અજ શરૂ અને જનતાને વિશ્વાસ પ્રાપ્ત કરી શકે તે સરકાર પ્રભાવશાલી બને'

'પાંચે કે ત્રણે ચીજમાંથી એકાદને છોડવી પડે તો કેને છોડવી ?'

'અજ શરૂ'

'એવું પણ બને કે બાકી રહેવી એમાંથી એકાદને છોડવી પડે તો કેને છોડવી ?'

'અનાજ'

કેમ ? અનાજ શા માટે ?'

'મૃત્યુ અનવકાળથી માણસને આહાર કરતું આવ્યું છે એ અનાજ નહીં હોય તો થોડા લોકો મૃત્યુના મોઢામાં હશે'

'પણ ત્રીજી ચીજ પણ નહીં હોય તો ?'

'તો તો સર્વનારાજ થાય જનતાને વિશ્વાસ ન મેળવી શકે તે સરકાર ટકી જ ન શકે'

મુશાસનથી શું થાય ?

'શાસન સાતુ હશે તો જનના મુખી થશે અને જે દર છે તે નિકળ આવશે'

'અને—'

'અને બીજા લોકો પોતાના બાજકો પીડ પર લઈને તે રાજ્યમાં આવશે એમના આગ મંત્રી રાજ્યથી રક્ષિત વધશે'

શાસનના ઉદ્દેશ શો હોય ?

'જનતાનું કષ્ટાણુ કરવું જનતાને સમૃદ્ધ કરવી જનતા સાધ્ય છે, સાધન નથી. રાજ્ય જનતા માટે છે જનતા રાજ્ય માટે નથી. શિશુ, સદૃશુ અને આશ્રમમાં રાજ્ય તથા પ્રજાના લેખાવ મંત્રી જાય છે'

માણસ ક્યારે સારો શામક બની શકે ?

'કોઈ પણ માણસ ન્યાય સુધી વસીવ તરીકે

પોતાના કુટુંબ પર અધિકાર સ્થાપી સરસ કાર બાર કરી શકવાની યોગ્યતા નથી મેળવતો ત્યાં સુધી તે સારો શિક્ષક અથવા સારો શાસક થઈ શકતો નથી'

'કાયદામાં હડની વ્યવસ્થા કેવી રીતે કરવી ?'

'જનતા કેવળ કાયદા પર નબતી નથી'

'કારણ ?'

'કાયદા દ્વારા હડનીતિથી એ તમે રાજ્યમાં— જનતામાં—શાંતિ સ્થાપવા માગશો તો આદર્શ ને નીતિને નેવે મૂકી એ હડમાંથી કઈ રીત છાંપી જવડ તેના માર્ગો લોકો શોધશે અને પ્રયોજશે તથા હડ દ્વારા શાસક શાન્તિ સ્થાપવા માગે છે તેને નિષ્ફળ બનાવશે

'તો પછી શું કરવું જોઈએ ?'

'સદૃશુથી જનતાનું નેતૃત્વ લેવું જોઈએ જનતા તમારો આભાર માનશે અને એ સ્વયં પોતે સુધરશે, તમારે તેને દડ દેવાની જરૂર જ નહીં રહે

'અસિક્ષિત યુનેગારને ફાટીની મલ્લ દેવી એ અત્યાચાર છે કેમ કે તે અજ્ઞાની છે અજ્ઞાનીને બાત નથી હોતું કે તે જે કઈ કરે છે તે સતુ છે કે ઝોટુ છે એ જે કઈ શુના કરે છે તેને માટે જવાબદાર તો જેણે તેને અજ્ઞાની, મૂર્ખ રાખ્યો તે જ છે અવગત જે જ્ઞાની છે અને છતાં તે બાળીમૂઝીને યુનેગારે છે તેને યોગ્ય સજા કરવી જોઈએ કપડાં એ માણસને મોઢામાં મોઢા અપરધ છે'

'સદૃશુ એટલે શું ?'

'માનવ પ્રેમ'

'જ્ઞાન એટલે ?'

માણસને યોગ્યવેગે તે'

'જનતા માટે પ્રથમ કાર્ય કશું કરવું ?'

'તેને શ્રીમત બનાવો'

'સજ્જન કોણ છે ?'

'જરૂર પડ્યે જે ઉપયોગમાં આવે છે

સહાયરૂપ થાય છે, પરંતુ શ્રીમંતને વિશેષ શ્રીમંત નથી બતાવતો તે.

‘શામન કેને માટે કરવું જોઈએ?’

‘જનતા માટે, સુરાજ્ય માટે દારિદ્ર્ય અને દુર્બોધતા શરમજનક છે’

‘જનતા પર રાજ્ય કરવું મુશ્કેલ શાથી છે?’ ઉદ્દેશ છે.

‘જનતા ઘણું ખરું જાણે છે એટલે’

‘રાજ્યનું મુખ્ય અંગ કયું?’

‘જનતા.’

‘કેમ?’

‘જનતાનું કલ્યાણ એ જ રાજ્યનો મહાન

—રતિલાલ-અનિલ

અરબસ્તાનનાં મુસ્લિમોએ દુશ્મનના શહેર પર ઘેરો નાખ્યો હતો એવામાં અચાનક એક દિવસ કિલ્લાનાં બારણાં ઊઘડી ગયાં ઘેરો નાખીને પટેલા સિપાહીઓ વિચારમાં પડી ગયા કે એકાએક કિલ્લાના બારણાં કેમ ઊઘડી ગયા? શહેરમાં પણ શાંતિ જણાતી હતી અને લોકો પણ કામઘરે લાગ્યા હતા.

સિપાહીઓએ પૂછપરછ કરી તો જાણવા મળ્યું કે અમુક શરતે સુલેહ થઈ છે સિપાહીઓ તો આશ્ચર્યમાં પડી ગયા સુલેહ કોણે કરી? આખરે ખબર પડી કે એ લોકોના એક ગુલામે એ લોકોને કહ્યા વિના સુલેહ કરી હતી. મુસ્લિમોએ સામા પક્ષને કહી દીધું કે એક ગુલામના કહ્યાથી આમ કર્મ સુલેહ ન થાય. ગુલામના વચનની કોઈ કિંમત નથી.

‘અમે એ કંઈ ન જાણીએ કરાર કરનાર મુસ્લિમ હોય કે તેને ગુલામ હોય તેથી કંઈ ફરક પડતો નથી. આખરે કરાર એ કરાર છે’ શહેરવાળાઓએ જવાબ આપ્યો આખરે એ ઝઘડો હજરત ઉમર પાસે ન્યાય માટે ગયો. તો આખી ખીના જાણી લીધા પછી હજરત ઉમરે ફેસલો સંભળાવતા કહ્યું: ‘મુમલમાનોનો ગુલામ પણ મુસલમાન જ છે. જ્યારે ગુલામે વચન આપ્યું તો તે મુમલમાને જ વચન આપેલું ગણાય. માટે ગુલામે જે શરતે સુલેહ કરી હોય તે મુસલમાનોએ માન્ય રાખવી જોઈએ’ આવી હતી હજરત ઉમરની ન્યાયપ્રિયતા.

હજવાત્રા વખતે હજરત ઉમરે હાકેમોને ભેગા કર્યા. ત્યાં પ્રજાજનો પણ હાજર હતા હજરત ઉમરે પ્રજાજનોને ઉદ્દેશીને પૂછ્યું: ‘અહીં હાજર છે એ હાકેમો વિશે કોઈને કંઈ ફરિયાદ છે?’

પ્રજાજનોમાંથી એક માણસ ઊઠીને એક હાકેમનું નામ દઈને કહેવા લાગ્યો કે એણે મને વિના અપરાધે સો ફટકા માર્યા હતા.

‘તું એનો બદલો લે બધાની સામે એને સો ફટકા માર.’

બધા ઉમરના આ આદેશથી બ્યાકુળ થઈ ગયા. મિસરના હાકેમે ઉમરને સમજાવતા કહ્યું: ‘તમે કહો છો તેમ થશે તો હાકેમો પર એની બહુ ખરાબ અસર થશે.’

‘વિના અપરાધે મો ફટકા ખાનાર અન્યાયનો બદલો ન લે એ કેમ બને?’ હજરત ઉમરે જવાબ આપ્યો અને પછી પેલા ફરિયાદ કરનારને કહ્યું: ‘તું તારે મો ફટકા લગાવ.’

અજબ પરિસ્થિતિ હતી

આખરે મિસરના હાકેમે પેલા ફરિયાદીને બહુ સમજાવ્યો ત્યારે તેણે ફટકા મારવાનું પડતું મૂક્યું. હાકેમે તેને બમો દીનાર આપ્યા

—રતિલાલ-અનિલ

થોડા સમય પહેલાં એક દિવસ હું રવીન્દ્ર નાથનું એક પુસ્તક વાંચતો હતો ત્યારે સહુમાં મારા કાને એક ગીતના સૂર પડ્યા. મેં મારા કાન સતેજ કરી દીધા અને અત્યંત સાવધાન થઈને સાંભળવા લાગ્યો. મારો એક પડોશી અત્યંત આનંદથી ગાતો હતો, ગીતનો લાવ કંઈક આવો હતો. 'ખરેખર દુનિયાનો માનવ મૂર્ખ છે, એની આસપાસ આનંદનો મહા સાગર ધૂધવી રહ્યો છે અને એ બરાડા પાડી પાડોને લોકોને કહે છે કે, હું તારવ્યો છું હું તારવ્યો છું! જો એ, મહાસાગરમાં થોડી ડૂબકી મારી શકે તો જરૂર જીવનનો આનંદ પામી શકે પણ એ તો દુનિયાની સામે જીએ છે અને એની વાકી ચૂકી બુવબુવ મણીમાં અટવાઈ જાય છે જો એ આજ પોતાના મનઃકુમુદી દરેક ચીજને જુએ તો એને સર્વજ્ઞ આનંદનું સ્વયં અને સત્યનો આનંદ જ નજરે પડે'

થોડીવાર પછી ગાન સમાપ્ત થયું પણ તે મારી વિચારસરણીને સ્પર્શિત કરી ગયું. એની માનસયાત્રા આગુ રહી અને પછી થઈ ગઈ અને મેં અનુભવ્યું કે એ ગીતે રવિન્દ્રનાથના સાહિત્યિક આદર્શ પ્રતિ મારા હૃદયની આખો ખોલી નાખી છે.

હું વિચારવા લાગ્યો આખર, ખરેખર સત્ સહિન્યનો સિદ્ધાંત શો? એ છે સૌ પ્રથમ લેખક દ્વારા પોતાના અને પછી સૌના આત્માને ઝોળખવેલો પણ એનાથી વિરૂદ્ધ થોડા ભાગના લેખકો બીજા માર્ગ લે છે એ આપણી ચારે તરફના રુદુરમય વિશ્વને ઝોળખવાને માટે બુદ્ધિનો આશરો લે છે જેદની વાન છે કે એ બુદ્ધિ એક આખા અરીસા

જેટલી જ એને સહાયરૂપ થાય છે, જેમાં માન ઝાળાય જ દેખાય છે કદાચ એટલા જ માટે પ્રાચીનોએ મસ્તકની વાસ્તવનો નાશ કરનાર એવી વ્યાખ્યા કરી છે.

સાચું તો એ છે કે જેવો માણસ સભાગ થઈને પોતાના આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરશે કે તરત એ પોતાનો બધી અભિવ્યક્તિને એ જ રંગમાં રંગાયેલી જોશે કેમ કે આત્મા કણે કણમાં લયનાના દર્શન કરનાર મજનૂ જેવો છે. આત્મ સાક્ષાત્કાર પામેવો મણસ અંતર જેડીનેનો એ જાદુઈ દીવો લઈને વસ્તુ જગતની અધારામાં અધારી ગુફામાં બેસી શકે છે ત્યાંથી એ કીમતી માતી જ ચોંધી લાવશે પોતાના મથેલો. એ આત્મપ્રકાશ એક પછી એક જીવનના દરેક પાસામાં રહેતા આત્માને પ્રગટ કરશે કેમ કે આત્મપ્રકાશનો આનંદ પ્રત્યેક વસ્તુને આત્માભિવ્યક્તિના ઉન્નવાસથી ભરી દે છે આત્મ સર્વધનની વેળાએ સમસ્ત બ્રહ્માંડ એક થઈ જાય છે—એના બાહ્યરૂપાતર બંધેને અનેક કેમ ન હેય!

એથી અતિરિક્ત વ્યક્તિમાં સ્વચ્છન્દતાની આવના આવી જાય છે—જે એના મસ્તકના

નિશ્ચિત રૂપે તથા જ્ઞાન્તિ એના પરાવર્તનની શૃંખલાની કડીએ કડી ખોલી નાખે છે એ રીતે વ્યક્તિને જે આનંદ થાય છે તે— ગુફામાં રહેતો આદિવાસી ગુફાની દીવાલો પર પડતી છાયાની સત્તાકુકડીનો રમતો જોયા બાદ એક દિવસ ગુફાની બહાર આવ્યા પછી વાસ્તવિક દુનિયાના સાક્ષાત્કાર થતા જો આનંદ અનુભવે છે તોના જેવો હોય છે અને એ

કહેવાનું ન હોય કે સ્વચ્છન્દતાની એ ભાવના જ, 'આપણા સિવાયની અન્ય કોઈ શક્તિ અથવા વ્યક્તિ' પ્રત્યેના આત્માર્પણની જનની છે ! 'જીવન-દેવતા'ની ભાવના એનું જ પરિણામ છે. જેના પ્રત્યે સ્વીન્દ્રનાથની મમતાભરી ભક્તિ હતી; એમર્સને એક ઠેકાણે કહ્યું છે: 'લેખક સર્વશક્તિશાલી આત્મા પ્રત્યે નત થઈને જ મહાન બને છે.'

આત્મપ્રકાશના આનંદથી વિશ્વની મૂળભૂત એકતા અને આત્માની સ્વચ્છન્દતાની સાથેસાથ નવીનતાની ભાવનાનો ઉદય પણ થાય છે, દરેક સુર્યોદય માત્ર જ્યારે નક્ષત્રોએ ગાયું હતું એ પૃથ્વીના પ્રથમ પ્રભાતની જ યાદ નથી આપતો, બલકે તે પોતાની સાથે વિશુદ્ધ મૌલિકતાની ફારમ પણ લાવે છે. એટલા માટે દરેક લેખકે એના વજ્રસ્પર્શના સૌન્દર્ય અને પ્રેમ જેવી ભાવનાથી સ્વાગત કરે છે એટલા માટે જ સ્વીન્દ્રનાથના ગીતોનો પ્રધાન સ્વર: 'તું મારી પાસે ચીર નવીનતા રૂપે આવે છે।' રહ્યો છે.

કિન્તુ ભાવોનું આત્માના રૂપમા પ્રગટીકરણ અથવા આત્માનો ભાવોમાં પ્રવેશ એ લેખકના હૃદયની તે પ્રેરણા પર અવલંબિત છે. જેના મૂળ મંત્ર છે: 'શાન્તિથી કોઈને જાળખી શકાય છે.' એટલા માટે એમર્સનની 'એકાન્તનું નવવધૂની પેઠે આલિંગન કરો' એ ઉક્તિને અર્થિતાર્થ કરવી પડશે. અને સ્વીન્દ્રનાથે કઈક વર્ષો સુધી પદ્મા નદીના કિનારે તથા શાન્તિ

નિકેતનના આમ્ય વાતાવરણમા એ નવવધૂની આરાધના કરી છે. એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી કે શાન્તિનિકેતને સ્વીન્દ્રનાથના આત્માની એ જ રીતે રક્ષા કરી કે જે રીતે એમણે શાન્તિનિકેતનની રક્ષા કરી હતી એક ધર્મ-વાક્ય છે કે: 'શાન્ત ધર્મને જીવો અને બધો કે હું ઈશ્વર છું.' હૃનયા પણ એ જ કહે છે: 'શાન્ત ધર્મને જીવો અને બધો કે હું પણ ઈશ્વરીય છું.'

પરંતુ આજે તો લેખક ગતિ અને વાસ્તવિકતામા જ વિશ્વાસ રાખે છે. સ્વીન્દ્રનાથે કહ્યું છે તેમ એ ભૂલી નાય છે કે, વાસ્તવિકતા પશુતા છે. હવા વગરના સ્થળમાં કોઈ પણ ચીજ સળગીને પ્રકાશ આપી નથી શકતી તેમ ભૂખથી પીડાતો અશાન્ત માણસ આમતેમ ઠોડીને આત્માના પ્રકાશને અસંભવ કરી મૂકે છે. એની ગતિ ભલે સિનેમા ફિલ્મ જેવી હોય, પણ એ પોતાને હિમાલય જેવી નક્કર મહુતાથી અને વાસતીના સુરભિમય પ્રવાહથી વચિત કરી દે છે.

દૂંકમાં, સ્વીન્દ્રનાથનો સાહિત્યિક આદર્શ આત્માના સત્યમાંથી અને સત્યના આત્મામાંથી જન્મેલો હતો જ્યાં એમની પ્રતિભાએ આપણને જ્વલંત સત્ય (અને સાચું) માન્યો, સત્ય જ્વલંત જ છે) આપ્યું છે ત્યાં મોટા ભાગના લેખકો સ્વયસિદ્ધ પોતાની ચિનગારીઓ જ વિખેરતા દેખાય છે, એનું એ જ દારણ છે.

* તમારું હૈયું જ્વાલામુખી હોય તો તમારા હાથમાં ફૂલો ખીસે એવી અપેક્ષા તમે કેમ રાખી શકો ?

* જે પ્રેમ નિરંતર ખીલતો નથી તે મરી નાય છે.

* સત્યવાદી કરતાં સત્યનું શ્રવણ કરનાર ઉતરતો નથી.

* સત્ય જ્યારે મિલજ ગુમાવે છે ત્યારે અતિશયોક્તિનું સ્વરૂપ તે ધારણ કરે છે.

* જ્યારે તમે ગીત ગાઓ છો ત્યારે ભૂખ્યાં માનવીઓ તેમને પેટથી માલગે છે

* તમારા મોમાં લાડુ હોય તો તમે ગાઈ શકો ખરા ? તમારા હાથમા જો મુવર્ણનો

ભાર હશે તો તે ખીલને આશીર્વાદ આપવા માટે કેવી રીતે લોગ્રા થઈ શકે ?

* સ્ત્રી પોતાના હાસ્ય-દ્વારા પોતાના મુખને દાકી શકે છે

* સ્મૃતિ એ મિલનનું સ્વરૂપ છે.

—અલિસ ઇબ્રાન

ગિરનાર!

તું મને સ્વર્ગથી પણ વધારે પ્રેમસૂ અને પ્રેમસ છે કારણ?

સ્વર્ગમાં તો સાધકો મિદ્ધિઓના આનંદમાં વિગ્ન થઈને જ્યાં જ્યાં જ્યાં થઈ જાય છે

પણ, ગિરનાર, તું તો માણસની નિરંતર સાધનાતું એક અદ્વિતીય પ્રતિક છે

તારા માતૃવત્ત યોગામાં રાતાબ્દીઓમાં સાધકો સાધનાતું વિકટ સાહસ કેળવતા આબ્યા છે અને સાહસ તેમ જ ‘સિદ્ધિ હજી દૂર છે ની

પ્રેરક બાવનાનો આનંદ અનુભવતા આબ્યા છે તેથી જે તારો ચરણ સ્પર્શ કરે છે, હે

ગિરનાર દેવતા, તે ધન્ય થાય છે કારણ?

તેને સાધનાના સાહસની એક ચિનગારી મળે છે, જે ચિનગારીથી તેને તેના અંતર દેવતાના દર્શન થાય છે અને પછી?

અંતર દેવતા તેની દૃષ્ટિ સામેથી સુખ અર્થ જાય છે અને તેને વિરહ—વિયોગ—ચેદના

તેની સાધના વધારે ઉમ અને ઉન્નતાથી, ઉમગ્રથી ભરેલી બનાવવામાં આવે છે

તેથી જ તો, હે ગિરનાર શુર, તારી પાસેથી

— હું માગું છું કેવળ એક જ ચિનગારી, મગમતી મગમી નહીં

પણ, હે ગિરનાર દેવતા, આધુનિક શિક્ષિત યુવક અને યુવતી ઘણી વાર તારું ભણે અભણે અપમાન કરે છે!

તારી છાતી પર કાચા કેલસાથી પોતાનું નામ લખીને એક પળમાં અમર થઈ જવા

ઈચ્છે છે કારણ કે સાધના કરવાની તેમને ઇચ્છા નથી અને નથી તેમનામાં ઉમગ્ર નથી

સાહસ નથી શક્તિ!

એનથી વધારે તેઓ તારો અનાદર પણ કરે છે તું તેમને આશીર્વાદ આપે છે હે

ગિરનાર શુર પણ તેઓ તને ક્યારે આપે છે, તેઓ ચારે પાસ એવ જ ખેંચે છે—અનની

અને જગતની વાસનાઓ, વૃત્તિઓનો એવ!

તેઓ તારા કરતારનું, હે ગિરનાર શુર નામ નથી લેતા, પોતાનું માથું નમ્રતાથી નથી નમા

વતા, તને પ્રેમ પ્રજ્ઞામ નથી કરતા, પણ આંખો વખત અહમ્મનો ફંદો રચવામાં જ તેઓ રોકાયેલા રહે છે

ગિરનાર દેવતા તેઓ તારી પાસેથી ચિનગારીનો પ્રમાદ માગતા નથી, જિહ્વુ તેઓ

તેમની બોલીથી સતત નીકળતી ચિનગારીની માળા તને પહેરાવે છે! તેને તું, હે કથાશુ

શુર, કામા આપજે આખરે તેઓ પણ તારા કરતારની જ કાયા છે

‘એક શિખે કનકધૂસિયસને પૂછ્યું ‘રાજા સારો ન હોય તો શું કરવું?’

‘જે સરકાર જનતાતું કદ્યાણ નથી કરતી તો પછી તેને રાજ્ય કરવાનો અધિકાર નથી’

‘તો પછી એની સાથે કેવો વ્યવહાર રાખવો?’

‘રાજા જે લોક કબાણમાં નિષ્ફળ જાય તો પ્રજાએ બળવો કરી તેને મિલ્કાસન પરથી ઉતારી મૂકવો બેઉએ’

‘રાજાનું શરીર—’

‘રાજાનું વ્યક્તિત્વ તે પોતાનું પદ સાચવવાને યોગ્ય અધિકારી છે ત્યાં સુધી જ પવિત્ર છે’

(વિશ્વકવિ ખલિલ જીજ્ઞાસ વીસમી સદીના એક મહાન વિચારક, લેખક, કવિ અને ચિત્રકાર હતા. તેમની કૃતિઓ વિશ્વસાહિત્યનો એક અમૂલ્ય ભંડાર ગણાય છે. એમની શૈલી એટલી મૌલિક, ચમત્કારિક અને હૃદયસ્પર્શી છે કે વાચક તેના તેજના અંબારમાં અંતર્યા પિના રહેતો નથી. જીવનની અનુભૂતિ અને જીવનના સનાતન સત્યોનાં દર્શન કરાવવાની તેમની કાંતદૃષ્ટિને રસાસ્વાદ વાચકને તેમની કૃતિમાંથી નિરંતર મળ્યા જ કરે છે.

સુંદર વિચારોને સૂત્રાત્મક શૈલીમાં રજુ કરવાની કળામાં સંસ્કૃત ભાષાના આપણા પ્રાચીન કવિઓ ખૂબ બાળીતા છે. જે કે ચાર લીટીનાં મુખકો દ્વારા રજુ થતા સુભાષિતોનું સાહિત્ય પણ આપણે ત્યાં બહુ ખીલેલું છે. પણ વિશ્વમાં વિચારરત્નોને એવી જ ચમત્કૃતિ દ્વારા રજુ કરવાની કલા કેટલાક સાહિત્યકારોએ પ્રાપ્ત કરેલી છે. તેમાં ખલિલ જીજ્ઞાસનું સ્થાન પ્રથમ પંક્તિમાં છે. એ વિચાર મૌજિકોને રસાસ્વાદ તેમની કૃતિ “સેન્ડસ એન્ડ ફ્રામ” માંથી કરાવવા માટે થોડાંક મુખકો અહિં રજુ કરું છું. —અનુ૦)

* રેતી અને ફીણ વચ્ચે આ સમુદ્રકિનારે હું હંમેશાં આધ્યા કરું છું. પેલી મોટી ભરતીના પાણી રેતી પર પડેલાં મારા પગલાની છાપને ભૂંસી નાખે છે. અને પેલો પવન આ ફીણને ફૂર ફૂર ઉડાડી લઈ જાય છે પણ સમુદ્ર અને કિનારો ચિરસ્થાયી છે

* પ્રેમ અને વહેમ એક ખીબ સાથે હંમેશાં અમોઘા પાડે છે.

* જે પુરુષ સ્ત્રીઓના અલ્પ દોષોને ગળી જતો નથી તે સ્ત્રીઓના મહાન ગુણોનો આસ્વાદ લઈ શકતો નથી

* યુક્તિપ્રયુક્ત કેટલીક વાર વિજયી બને છે પણ તેને હંમેશાં આત્મઘાત ફરવો પડે છે.

* ઘણી યે સ્ત્રીઓ પુરુષનું હૈયું ઉછીનું લે છે પણ તેમાંથી થોડી જ તેના પર કબજો ધરાવે છે.

* ગૌત્રી એ તક નથી પણ નિરંતર એક મધુર જવાબદારી છે.

* જેની સાથે તમે હસ્યા છો તેને તમે ભૂલી જઈ શકો છો, પણ જેની સાથે તમે રડ્યા છો તેને જીવનમાં ભૂલી શકાય નહિ.

* મીઠામાં તો કોઈ અદ્ભૂત પવિત્રતા છે, તે આપણાં અશ્રુમાં છે અને સમુદ્રમાં પણ છે.

* આપણા કેટલાંક બાળકો જીવનની સાર્ય-

કતા હોય છે. જ્યારે કેટલાંક જીવનનો પશ્ચાત્તાપ હોય છે.

* કદાચ આત્મરક્ષા ખાતર માનવીને આત્મહત્યા કરવી પે પડે!

* પ્રતિભાશાળી લોકો પહેલાં રાજસેવા કરવામાં અભિમાન લેતા હતા. હવે તેઓ હરિદ્રનારાયણની સેવા કરવામાં પ્રતિષ્ઠા સમજે છે

* આ જગતમાં કેવળ જે જ તરવે છે. સૌન્દર્ય અને સત્ય. સૌન્દર્ય છે પ્રેમીના હૃદયમાં અને સત્ય છે ખેડૂતના બાહુમાં.

* જેની ઉત્કંઠા સૌથી અધિક તે જ સૌથી હીર્ધાયુ લોગવે છે.

* પોતાની ગુજ્જશ કરતાં વધારે આપણું તે ઉદારતા અને પોતાની જરૂરયાત કરતાં ઓછું લેવું તે સ્વમાન.

* હરિદ્રનારાયણના હૃદયમાં જેનું સિંહાસન છે તે જ ખરો રાજા.

* આવશ્યકતા અને વિલાસિતા વચ્ચે મર્યાદા રેખા કેણુ દોરી શકે? માત્ર દેવદૂતો જ તે કરી શકે. અને દેવદૂતો ડાહ્યા અને સાવધ હોય છે. પણ દેવદૂત એટલે આકાશમાં વિહરનાર આપણા ઉત્તમ સદ્વિચારો નહિ તો ખીજું શું?—

* “મને તારી દયા આવે છે. તારું કામ ઘણું ગંડું અને સખત છે.” એક ભગીને

તત્ત્વજ્ઞાનીએ કહ્યું “તમારો આભાર માનું છું સાહેબ, પણ તમારું કામ શું છે તે પણ મને કહો” બગી બોલ્યો.

“હું મનુષ્યના મન, કૃત્યો અને ઝખનાનો અભ્યાસ કરું છું” તત્ત્વજ્ઞાનીએ જવાબ આપ્યો.

“ત્યારે મને પણ તારી દયા આવે છે” કહીને બગીએ પોતાનું વાજવાનું કાર્ય ચાતુરાચ્છુ

કવિ અને વિદ્વાનની વચ્ચે એક હરિયાળુ ખેતર આવેલું છે એ વિદ્વાન તે ઓગળી પેલે પાર જાય તો તે જ્ઞાની બને છે કવિ તે ખેતર ઓગળી સામે જાય તો તે પેશજર બને છે

* ત્યારે તમે જીવનના બધા કોયડા ઉકેલી રહો છો ત્યારે તમે મૃત્યુની ઝખના કરો છો કારણ કે મૃત્યુ એ જીવનનો બીજો કોયડો છે

* મેં જીવનને કશું કે મારે મૃત્યુની વાણી મામળથી છે સહેજ મોઢો અવાજ કરી જીવન બોલ્યું અરે હમણા જ સાબળોને!

* નિર્લજ્જ વિજયી કરતા સ્વચ્છ પરા જયી ક્રોધ છે

* મારા અત કરણમા એ જ વ્યક્તિઓ વિરાજે છે એક રાજા વિનાનો રાજા અને બીજો છે બિમા મોઢે હાથ ન લગાવનાર ગરીબજન.

* બાળક પાસેથી હું મૌન શીખ્યો છું અસહિષ્ણુ પનેથી સહિષ્ણુતા શીખ્યો છું અને નિર્લજ્જ પાસેથી દયા શીખ્યો છું પણ એ કેવું વિચિત્ર કે મારા ગુરુઓ પ્રત્યે જ હું કૃતજ્ઞ છું

* જે કોઈને સ્વામી નથી અને બીજાને પોતાનો સ્વામી બનાવતો નથી તે ખરો મહાન છે

* સમુદ્રને છીંચની વ્યાખ્યા પૂછો તો તે કહેશે ‘મે તો’ અને કાગળે કોટસાનો વ્યાખ્યા પૂછો તો તે કહેશે હીરો’

* ખરો સ્વામય તે જ છે જે શુદ્ધાત્મેના ખાર મૂકપછે વડન કરે છે

* એક વ્યક્તિ વિષે તમારો જેવો પરિચય હોય તે પ્રમાણે જ તેની પારખ તમે કરી શકો. અને તમારું જ્ઞાન કેટલું પરિમિત છે?

* ઓથી દયાપાત્ર કોણ?

જે પોતાનું જીવનશૈલ્ય વેચીને દ્રવ્યોપાર્જન કરે છે તે

* દેષ એટલે મડતુ મુડકું તમારામાથો કાણુ તેની કબર ચલા ધરે છે ?

* લોકોને તમે તમારી પાખે ઉડવાનું કહો છો પણ તમે તો તેમને એક પીલું સુંદા આપી શકતા નથી એ કેવું વિચિત્ર!

* બીજાના દોષો માટે જાણત રહેવું તેના કરતા બીજો મોટો દોષ હોઈ શકે કે?

* આપણે આપણા સત્કૃત્યોનો બચાવ કરીએ છીએ તેના કરતા વધુ તીવ્રતાથી આપણા અપકૃત્યનો બચાવ કરીએ છીએ એ કેવું આશ્ચર્ય!

* હે પ્રભુ! મારે કાલ શત્રુ નથી પણ જે તું મને શત્રુ અપે તો એવો આપજે કે તેનું બધું મારા જેટલું જ હેય તેથી અમારા દૃઢ સુદ્ધમા સત્ય વિજયી નીવડે

* જમીનને ગમે ત્યાં મોઢો તમને ખજાનો મળી જ રહેશે શરત આપ એટલી જ કે તમારે ખેડૂની શ્રદ્ધાથી ખેડવું ભેઈએ

* તમ સ કરતા મને જેની વધુ જરૂર છે તે આપવામા ઓર્વ નથી પણ મારા કરતા તમને જેની વધુ જરૂર છે તે આપવામા જ ખરું ઓર્વ છે

* દેડકાં એ હમેશા બગેદો કરતા વધુ બરાડા પાડે છે પણ તેઓ ખેતરમા હળ ખેચી શકતા નથી અને તેમની ચામડીમાથી તમે ભેડા પણ બનાવી શકતા નથી

* પરાજયીને ઉપદેશ દેતા વિજયી પુરુષને હું સાબળીય નહિ

* આપણે બધા જ ફેદીએ છીએ પણ આપણામાથી કેવલ બારીએ વાગી ભેલની ઝોરડીમા રહે છે અને કેવલ ભેલની અંધારી ખેડીમા રહે છે

* પોતાના મુખારવિંક પર ફરકતા સિમતથી જે પોતાનો આજમા રહેતા દેવને ઠાકી દે છે તે કુલો મૂરખ છે!

* મહા પુરુષોને બે દૃઢયો હોય છે એક દ્રવે છે અને બીજી ક્ષમા અર્થે છે

ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવાના હેતુથી બગદાદના અમીરે બગદાદમાં મદ્રસાએ નિઝામિયાની સ્થાપના કરી હતી. ઈમામ ગિઝાલી અને શેખ સાઈ જેવા મહાનુભાવોએ એ જ મદ્રસામાં શિક્ષણ લીધું હતું. એ મદ્રસાની પ્રગતિ માટે અમીર બહુ કાળજી રાખતા હતા એ મદ્રસા કેવી પ્રગતિ સાધી રહ્યો છે એ નજરનાજર નિહાળવા અમીર અવારનવાર એની મુલાકાત લેતા હતા.

એક દિવસે અમીરને થયું કે એ મદ્રસામાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓની કસોટી કરવી જોઈએ. એટલે એમણે પોતાને કોઈ ઓળખી ન જાય એની પૂરી તકેદારી રાખી વેશપહોટો કપડાં અને સીધા મદ્રસામાં ઊપડી ગયા. એક નવાગંતુકની જેમ એમણે બધે ફરીને એ મદ્રસાનું નિરીક્ષણ કર્યું. પછી તેઓ અભ્યાસખંડમાં આવ્યા અને એક વિદ્યાર્થીને નજીક બેસાડી પૂછ્યું: “ભાઈ, આ લખવા પાછળ તમારો ઉદ્દેશ શો છે?”

વિદ્યાર્થીએ કહ્યું: “મારા પિતા કાઝી (ન્યાયાધીશ) છે. અહીંથી મોદ્દવીનું પ્રમાણપત્ર મળતાં મને પણ એ હોદ્દો મળી શકશે.”

પછી અમીરે પોતાનો એકનો એક પ્રશ્ન ઘણા વિદ્યાર્થીઓને પૂછ્યો પણ દરેક વિદ્યાર્થીએ ઉત્તરમાં દુન્યવી ઉદ્દેશ જ આગળ ધર્યો. વિદ્યાર્થીઓના એવા ઉત્તરોથી અમીરને બહુ જ લાગી આવ્યું. ધર્મનું શિક્ષણ પણ દુન્યવી મોટાઈ પ્રાપ્ત કરવા માટે જ લેવામાં આવે છે એ જાણી તેમને બહુ અફસોસ થયો. તેમને લાગ્યું કે: આજ સુધી આ મદ્રસા પાછળ જેટલાં નાણાં ખર્ચાયાં છે તે બધાં પાણીમાં જ ગયાં! પછી તો એ મદ્રસા જ બંધ કરી

દેવાનું અમીર વિચારતા હતા એટલામાં અભ્યાસખંડના એક ખૂણામાં બેસી એક પુસ્તકનાં પાનાં પલટાવતા એક વિદ્યાર્થી ઉપર તેમની નજર પડી. એ ધૂની વિદ્યાર્થીને જવાબ સાંભળવાની અમીરને ઈચ્છા થઈ, એટલે પૂછ્યું: “ભાઈ, આ ધાર્મિક શિક્ષણ લેવા પાછળ તમારો શો ઉદ્દેશ છે?”

અને એ ધૂની વિદ્યાર્થીએ—પાછળથી જાણે પોતાની જ્ઞાન-ગંગાનાં જળથી અનેકાનેક તૃષાતુર આત્માઓને તૃપ્ત કરીધા છે એવા એ હઝરત ઈમામ ગિઝાલીએ જવાબ વાળ્યો:

“મારી બુદ્ધિથી અને ખુદાના આખરી પેગમ્બરની વાતો પરથી મેં જાણ્યું અને માન્યું છે કે આપણે એક માલિક છે, જે લોભ અને ઓમનો પણ માલિક છે, અને એની તાબેદારી કરવી જરૂરી છે. જે કાર્યોથી એ ખુશ થાય એવાં કાર્યો આપણે કરવાં જોઈએ અને એ નારાજ થાય એવા કાર્યોથી આપણે બચવું જોઈએ. એ માટે જ હું ધાર્મિક શિક્ષણ લઈ રહ્યો છું કે હું પણ એ જાણી લઉં કે કયાં કાર્યોથી એ ખુશ થાય છે અને કયાં કાર્યોથી નારાજ થાય છે, અને પછી તે પ્રમાણે અમલ કરતો રહું.”

હઝરત ઈમામ ગિઝાલીનો આ જવાબ સામગ્રી અમીર બહુ ખુશ થઈ ગયા. તેમણે પોતાની જાતને જાહેર કરતાં કહ્યું: “હું જ બગદાદનો અમીર છું. બધા વિદ્યાર્થીઓના જવાબોથી નિરાશ થઈ મેં આ મદ્રસા બંધ કરી દેવાનો ઇરાદો કરી લીધો હતો, પણ હે જવાન! તમારા જવાબે એને બંધ થવામાંથી બચાવી લીધો છે. તમારા જેવા વિદ્યાર્થીઓ રહેશે ત્યાં સુધી મદ્રસા ચાલુ જ રહેશે.”

કૂલનું સૌન્દર્ય બૂખ્યા શી રીતે માણી રહે?

વિદ્યમાં દારિદ્ર્ય સહ કૂલો ન'તાં સરજનવાં! — અનિલ

માનો દીકરો

જબલપુર મેવ કટની સ્ટેશને પહોંચ્યો. બા અને બાપુ એમા પ્રવાસ કરતા હતા ગાડી સ્ટેશને અટકતા જ 'મા કસ્તૂરબાની જય' ના ઘોષ સભાગાયા ખીબ સ્ટેશનો પર પહોંચી ગયાં ત્યારે અટકતી ત્યારે જયનાદો સભાગાતા પહોંચી જયનાદ જુદો હતો બાને એ સાંભળીને આશ્ચર્ય થયું હજીમાની બારીમાંથી જોયું તો સામે હરિલાલ ગાંધી ઉભા હતા.

એક વેળા હરિલાલ ગાંધી ખાસા ઉંચા યુવાન હતા. પછી હવે તો એ દુબળા પડી ગયા હતા કાત પછી પડી ગયા હતા કપડા પછી ફાંગલા હતા બા તો એમને જોઈ જ રહ્યા.

એવામા હરિલાલ ગાંધીએ પોતાના જજવા માંથી એક મોસળી કાઢી અને બાને આપતા કહ્યું 'બા, આ હું તારે માટે લાવ્યો છું.'

એ અરસામા બાપુ પછી બારી પાસે આવી પહોંચ્યા હતા તેમણે પૂછ્યું 'શું મારે માટે કાંઈ નથી લાવ્યો?'

'ના આ તો માત્ર બાને માટે જ લાવ્યો છું તમને તો માત્ર એટલું જ કહેવાનું કે તમે બાના પ્રતાપે જ આટલા મહાન બન્યા છે.'

'એમા કાંઈ શક નથી પણ એ તો કહે કે તું અમારી માથે આવે છે કે નહીં?' બાપુએ કહ્યું.

'હું તો માત્ર બાને મોસળી આપવા માટે આવ્યો છું.' હરિલાલે જવાબ આપ્યો. બાપુ કંઈ બોલ્યા નહીં એકક પર જઈને

૧૯૨૧મા ગાંધીજી પ્રવાસ કરતા સંગમનેર ગયા હતા ત્યાર વિરાટ સભા થઈ ગાંધીજીનું સન્માન કરવા તેમને ફાર પહેરાવવામા આવ્યો એ ફારમા વચ્ચે વચ્ચે જાપાનીસ રીમનના ટુકડા ચોભા માટે ટાક્યા હતા, તે જોઈ ગાંધીજીને ઘણું દુઃખ થયું તે તેમણે પ્રવચન દરમ્યાન બચાવ કરતા કહ્યું 'યુરોપિયન સુધારાની નકલ આપણે તેની અતિશયતામા જ કરી તેના કરતા તેની સુન્દરતાની નકલ કરત તો મારું આ રિખનનો ઉપયોગ તો કેવળ બહેનોને માટે જ થાય છે તમને કયા શું વાપરવું તેના પછી ખ્યાલ નથી, ત્યારે શા સારું તે વાપરો છો? યુરોપની સાથે રિખનની ચોભા વધતી હશે એમ તમે માન્યુ, એ બતાવે છે હિન્દુસ્તાનમા આપણે વર્ગશક્તિ કાવભાર ચાલી રહ્યો છે તમે કરો છો તેમા નથી વિચેક નથી વિચાર.'

મેચી ગયા મા દીકરાવચ્ચે વાતચીત ચાલતી રહી 'બા હો આ મોસળી!'

'તું લાવ્યો ક્યાથી?'

'ગમે ત્યાંથી લીખ માગીને પણ લાવ્યો છું પ્રમથી'

બાએ મોસળી હાથમા લીધી તો પછી હરિલાલે બાને પૂરો સતોષ ન થયો 'બા હું તમારા માટે જ આ મોસળી લાવ્યો છું ન ખાવી હોય તો મને પાછી આપી દેજો.'

'રહે, રહે હવે હું જ ખાઈશ વગી પણ તું જરા તારા હાથ તો જો.' વિચાર તો કર કે તું કેનો દીકરો છે! ચાવ અમારી સાથે' બાએ પ્રમથી કહ્યું.

'બા એની વાત ન કરો. હાલન સુધરવાની નથી.'

બાની આજમા આમુ આવી ગયા એવામા જાહે સીટી મારી ગાડી ચાલવા લાગી 'બા એ મોસળી તમે જ ખાજો.' હરિલાલે છેલ્લી વાર કહ્યું.

ગાડી આગળ વધી બાને વિચાર આવ્યો અરે મે હરિલાલને ખાવા માટે કંઈ કહ્યું પૂછ્યું નહીં. ક્ષણ તો એને શું મગતા હોય! જોઈ હજી સમય હોય તો આપુ! બારીમાંથી નજર કરી તો ગાડી પ્લેટફોર્મની બહાર નીકળી ગઈ હતી. એવામા જયનાદ સભાગાયો 'મા કસ્તૂરબાની જય' — એ અવાજ હરિલાલ ગાંધીનો હતો.

ગુર્જર નરેશ ભીમદેવ મોલકીએ ભોજના હરખારમાં પોતાના સંધીવિગ્રહક તરીકે દામોદર મહેતાને મોકલ્યો હતો. દામોદર મહા ચતુર હતો. જ્યારે જ્યારે મોકા મળતો ત્યારે ત્યારે તે ભીમદેવનાં પરાક્રમેની વાત કરતો. ધીરે ધીરે રાજા ભોજને એ ભીમદેવને એકવાર નજરે જોવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા ભળી.

તે જ પ્રમાણે દામોદર મહેતા જ્યારે ગુજરાત પાછો ફરતો ત્યારે માલવ નરેશનાં જ્ઞાન અને દાન-શીલતાનાં ખૂબ વખાણ કરતો એટલે ભીમદેવના મનમાં પણ એ ભોજને એકવાર નજરે જોવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા ભળી.

એકવાર જ્યારે દામોદર મહેતા ભોજના હરખારમાં પાછો ફરતો હતો ત્યારે ભીમદેવે રાજા ભોજને કેઈ પણ રીતે બતાવવાનો આશ્રય કર્યો એમાં ભોજમ તો દેખીતું હતું, છતાં ભીમદેવનો આશ્રય કેમ ટાળી શકાય? 'કંઈ નહીં, પ્રસંગ સાચવી લઈશ' એમ વિચારી દામોદર મહેતા ભીમદેવને છુપા યેશે પોતાની સાથે માલવા લઈ ગયો.

ભોજના હરખારમાં જતી વખતે ભીમદેવને આભેહુબ પ્રાદ્યક્ષના વેશમાં તૈયાર કરી પોતાની માથે લઈ ગયો.

ઔપચારિક વિધિ થયા પછી ભોજે દામોદરને ગુજરાતના ખબર અતર પૂછી કહ્યું: 'હા, પણ ગુર્જર નરેશનાં દર્શન હવે ક્યારે કરાવો છો?'

'મહારાજ, તમે જ કહેા, રાજા કરી કોઈનું કહ્યું માને છે? ઈશ્વર કરશે તો વળી એ પ્રસંગ પણ પ્રાપ્ત થશે'

'એમ તો તમે આ પહેલાં પણ ઘણી વાર કહ્યું છે, એ તો કહો કે ભીમદેવ દેખાવે કેવાક છે?'

પાસે પ્રાદ્યક્ષના વેશમાં બિલેલા ગુર્જર નરેશ તરફ ધ્યાન ખેંચી દામોદર બોલ્યો: 'બરાબર આ પ્રાદ્યક્ષ જેવું જ ગુર્જર નરેશનું શરીર છે, આવો જ વાન છે, આનું જ રૂપ છે, ફરક માત્ર એટલો જ કે આ રક છે અને તે રાજા છે.'

રાજા ભોજને એ માંલગી આશ્ચર્ય થયું. તે પ્રાદ્યક્ષને ધારીને જોવા લાગ્યો. પ્રાદ્યક્ષનાં શરીર પર રાજચિહ્નનો ભેદ તરત એના મનમાં શંકા બિપ્લવ કે આ જ ગુર્જર નરેશ નહીં હોય? ચતુર દામોદર મહેતા એ તરત સમજી ગયો. ઘડીનાથે વિલંબ કર્યો વિના તરત તેણે પ્રાદ્યક્ષને કહ્યું: 'માલવ નરેશને ભેટ આપવા માટે ગુજરાતથી જો ચીજો લાગ્યો છું તે લઈ આવ!' અને પ્રાદ્યક્ષ પલનાથ તલબ વિના તરત હર બારની બહાર બેઠો લેવાને બહાને ચાલ્યો ગયો. તે સાથે ચતુર દામોદર મહેતાએ પોતે આ વખતે માલવ નરેશ માટે ગુજરાતથી શી શી સુહર ભેટ લાગ્યો છે તે વર્ણવવા લાગ્યો. ભોજનુ ધ્યાન તેમાં ગચું. પણ ઘણી વાર ઘઈ છતાં પેલો પ્રાદ્યક્ષ ભેટની વસ્તુઓ લઈને પાછો ન ફર્યો એટલે ભોજે પૂછ્યું કે, 'પેલો પ્રાદ્યક્ષ હજી કેમ પાછો ન ફર્યો?'

'પ્રાદ્યક્ષ હોય તો પાછો ફરે ને?' દામોદરે સૂચકતાથી જવાબ આપ્યો.

'એટલે? દામોદર તું શું કહે છે?'

'એટલે કે એ તો ગુર્જર નરેશ ભીમદેવ પોતે હતા!'

દામોદરનો જવાબ માલગના જ ભોજે સેનાપતિ તરફ મૂચક રીતે જોયું—એમાં ભીમ દેવને પકડી પાડવાનો સ્પષ્ટ આદેશ હતો.

દામોદર એ પામી ગયો. અને સ્વસ્થતાથી ભોજને કહેવા લાગ્યો: 'હવે તરતીફ ન લેશો. સેનાપતિના ધારે તોય ભીમદેવને નહીં પકડી શકે. કેમ કે, મેં પ્રથમથી જ આવું બનશે એની ગણતરી રાખી લેયું પ્રમથ કર્યો હતો. અત્યારે તો ગુર્જર નરેશ ધારાનગરી છોડી ચૂક્યા હશે તમારે ભીમદેવના દર્શન કરવાં હતા તે મેં કરાવ્યા કાં મહારાજ, મેં વચન તો બરાબર પાળ્યું ને?'

રાજા ભોજ, એ ચાલક, સુસ્ત્રો, કુશળ સંધીવિગ્રહક દામોદર મહેતાને સહજ ગુપ્તચારી અને તે સાથે આદરથી ભેદ જ રહ્યો.

કાન્તિનું નામ સાબળાવા જ કેટલાકના હૃદય ચરચર કરવા માટે છે સુષિત્તિમા દર વર્ષે કાન્તિ થતી જ રહે છે ચરદી પછી એકાએક ગરમી આવે છે પહેલા પ્રથમ વસતની બહાર સુષિત્તિને વૈભવ પ્રગટ કરે છે, પરંતુ ભેતભેતામાં નિધણી ઓળખ એ સૌને જાણી નાખે છે નદી, કૂવા, તળાવ-મધુ સુકાર્થ જાય છે બગલી જમીન 'પાણી પાણી ને પોકાર કરતી આકાશ સામે મીઠા માટે છે, પણ આકાશ તો પાણીને બદલે અગ્નિ જ વરસાવે છે કયાય ભે પાણી ભેવામાં આવતું હોય તો તે મુગજગ' જે રીતે વિશ્વામિત્રે હરિશ્ચંદ્રની અગ્નિપરીક્ષા કરી એમ જ આકાશ ધરતી અને તેના બાગકાને બેહવા કરી મૂકે છે સર્વત્ર વાહુત્રાહિ વર્ણાય છે

એવામાં ફરીથી બીજી કાન્તિ ચરૂ થાય છે ભેતભેતામાં આકાશ મેઘથી છવાઈ જાય છે યીજની અમકવા માટે છે પ્રથમ વર્ષાનું પાણી ક્યારેક તો જમીન પર પહોંચે તે પહેલા જ વરાગ બનીને પાણી આકાશમાં ઊડી જાય છે અને તપેડી જમીન પર માત્ર બારૂ બરી હવા જ વહેતી હોય છે પછી વરમાદ થયો તો હરેક સ્થળે બસ પાણીપાણી જ ચર્ચ જાય છે, અને વરસાદના ટીપા માટે તરસતી ધરતી હવે બસ થયું !' એવી વરસાદને પ્રાર્થના કરે છે

બેનરમા મોવ પાકે છે, અર્જવ વીરોરગ પીયો બની જાય છે ગાય બગલ અને ઘેગ બકરાના બચ્ચા આદિ કિ'વેલ કરવા લાગે છે, ત્યાં તો ફરી ઠંડી યતુ ચરૂ થઈ જાય છે ! ગરીબોના નીવવ આચુઓ પેડે છોડ વૃક્ષો મૂગા મૂગા પોતાના પાકડા ખેરવવા માટે છે અને બધું ડુગાર અને શુષ્ક શાવ થઈ જાય છે આ પ્રકારનો વિવિધ કાળિત ભેલું વરેનાવરસ ભેલું છે અને જેનું કલ્યાણકારી રક્ષક જેલું જાણી લીધું છે, તે માનવી કાન્તિથી કેમ કંપે ? યદિ નિઃસ્વર્ગમા કાન્તિને સ્થાન છે તો માનવજીવનમાં

કેમ ન હોય ? જેલું જમીન ખેડવાની ડિયા ચોપી કાઢી તે મુ એકા કાન્તિકારી કુતો ? એવું કંઠારતાથી જમીન એડી ઉપરની માટી નીચે અને નીચેની માટી ઉપર કરી ગરમીની યોસમ પહેવા જ જમીનની એ રીતે બિયવ પાયલ કરી એને આતરબદ્ધ ભુજી નાખી એજા માટે એને નિર્દય માનવ થયું કહી સકીએ કે ? એને ખબર હતી કે એમ કરે વાથી જ સત્વશાંતિની ધરતી ફસાની સમૃદ્ધિ આપશે

નિતર્જના નિરીક્ષણ પ્રમાણે જ જેલું માનવ ઈતિહાસનું નિરીક્ષણ, અધ્યયન મનન કર્યું છે એને માનવી બિહરપોઆ વાર્ષિક જવ (૨૦૦૦ ના જ કર્શન થાય તો એમાં શુ આશ્ચર્ય ! પ્રત્યેક વર્ષ વર્ષાવતારનું ગીત ગાનાર કવિને ભાવ્યથ કમળો વ્યતિવિવદ્ધ જણાયો હશે એ જ એલે વર્ષાઋતુની પારબામાં ગાઈ સભાગાયો છે આજ બરવાર રૂપ હેરિ માનવેર માટે, ચલે છે ગરજ, થકે છે નિમિડ સામે હરે વાહાર નાથિયા ઊઠિ છે બીમા ધામિતે ધામિતે લોપ કરે ચલે ચીમા, ફોન વાહનાય મેધેર સહિત મેલે બકળે બકળે મિલિયા બ્રજ બાળે પુલે પુલે ફર સુદૈર પાને હલેલે ચલે કેન ચલે નાહિ ભને ભને ના કિહુબિ ફોન મહાદ્રિતલે મણીર થપે મલિયા પાંડવે જલે નાહિ ભને તાર ધનધોર અમારો ફોન ને લીપજી જીવન મરણ રાજે ધરાન કોપિતે જોગિ-જે ગંઢેર બાણી મુગ મુગ રવે ક્રી કરિ છે કાનાકાનિ દિગ્ગન્ધારે ફોન ભરિગળ્યના સ્તબ્ધ નિમિરે બહે બીધાહીન વચયા, કાલો કલ્પના નિમિડ દાધાર તલે યનાયે ડિડિ ફોન આમન નાજે

આને મને વર્ષાવતારના દર્શન માનવ-
સમાજમાં થવા લાગ્યાં છે. જુઓ, આ વિશ્લવ
કેવો ગરજતો આવે છે! ધનધોર સાજ સજીને
એ દોડવા લાગ્યો છે. એના હૃદયમાં ભિષ્મણતા
નાચવા લાગી છે અને દોડતાં દોડતાં એ બધી
સીમાઓનો લોપ કરવા માગે છે. મેઘ પર
મેઘને પટકવા માટે અહીં તાડન થઈ રહ્યું છે.
અને વૃક્ષસ્થળ પર વજ્રાઘાત થવા લાગ્યા છે.
આ માનવવિશ્લવમાં મને તો વર્ષાવતાર જ
નજરે પડે છે. દૂર સુદૂર માનવસમૂહ મોટા
મોટા ટોળાઓમાં આવી રહ્યો છે. પરંતુ કેમ
આવી રહ્યો છે, શા માટે ચાલી રહ્યો છે? એ
કોઈ જાણતું નથી આ ગંભીર શ્રાવણ કયા હિમા-
દ્રિતલ પર ટોળાવાનો છે એ પણ કોઈ જાણતું
નથી. એના ધનધોર સમારભમા કયા પ્રકારના
જીવનમરણ વિરાજે છે એ પણ કોઈને ખબર

નથી. બસ અપાઠના મેઘોની પેઠે વરસી પડવાનો
હોય એમ દેખાય છે.

એ ઝડીની વાણી ઈશાન દિશાથી ગર્જના
કરતી કરતી કથો જ દેશ કાનમાં કહે છે, દિગ્
દિગ્તોમાં કઈ ભવિતવ્યતા, કોનું ભાગ્ય ઘેરાવા
લાગ્યું છે આ સ્તબ્ધતમિરથી, નીરવ અંધકારથી
કઈ ભાષાહીન વ્યથા વ્યક્ત થઈ રહી છે? અને
સર્વત્ર ફેલાયેલા નિષિદ્ધ અંધકારમાં કઈ ભાંગ-
તોડ કરનારું ચિહ્ન છે—કોણ જાણે! આ જે
અંધકાર વધારે ને વધારે કાળો થતો જાય છે
એમાં કયા ઉદ્દેશથી, કયા હેતુથી ભવિતવ્યતા,
જાતિય થઈ છે, કઈ ભાષાહીન વ્યથા વ્યક્ત
થાય છે, કઈ રચામ કલ્પના ફૂટકાર કરે છે એ
કોણ કહી શકે એમ છે? મને તો મનુષ્યજાતના
જીવનમાં વરસાદ જ છવાયેલો દેખાય છે?

આત્મશ્રદ્ધા

મહારાજ શ્રી કૃષ્ણસાગરના મધુર કઠમાંથી વાણી મરતી હતી શ્રોતાઓ મુગ્ધ
બન્યા હતા. મીઠા સૂરે હારમોનિયમ બજતું હતું અને ડોલક પર ધીમી ધાપ પડતી
હતી—ત્યાં તો એક બનાવ બન્યો.

મહારાજશ્રી સ્થિર થઈ ગયા. તેમના નેત્રો બિડાયા લાખા શ્વાસોશ્વાસ ચાલ્યા
પરસેવાનાં બુંદ શરીરે જાગ્યાં અને તોફાનના સમયે સાગરમા પડેલો એવેથો શરીરના
સમગ્ર બળથી, ઊંધી થતી નૈયાને સ્થિર રાખતો આમતેમ ડાલે તેમ તેમને ઢેહ
આસન પર ડોલવા લાગ્યો.

સૌ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયા શું ચાલી રહ્યું છે, તે સમજવાં કોશિશ કરવા લાગ્યા
ત્યાં તો શરીરનું ડોલન અટક્યું. નેત્રો ઉઘડ્યાં. હરિનામ પોકારાયું અને કથા
આગળ ચાલી.

કથા પૂરી થતાં કોઈએ તેમ થવાનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે મહારાજશ્રીએ કહ્યું.
“ખંભાતના દરિયામાં અત્યારે તોફાન ચાલે છે. તે તોફાનમાં એક હોડી અટવાઈ
હતી અંદર પાણી ભરાયું હતું અને તેથી અંદરના મુસાફરોના જીવ મુંઝાતા હતા.
હવે, મારા પર તેમને શ્રદ્ધા એટલે મને યાદ કર્યો પછી તો મારાથી યોડું જ બેસી
રહેવાય? એટલે ત્યાં જઈને હોડીને ટેકો દઈ આવ્યો.”

સાંભળનારા અવાક થઈ ગયા. “આ માયું કે ખોટું” એમ વિચારતા વિખરાયા.
ખીજ દિવસે કથા સમયે એક વેપારી ત્યાં આવ્યો. શ્રદ્ધાથી મહારાજશ્રીના પગે
પડતો બોલ્યો, “બાપજી! કાલે દરિયાના તોફાનમાં અમારા મોઘ વરસ પૂરાં થઈ ગયાં
હોત પણ આપને સંભારતાં વાર જ કોઈ ટેકો દેતું હોય તેમ હોડી સહીઅલામત કિનારે
પહોંચી ગઈ” શકાશીલ શ્રોતાઓની શકા દૂર થઈ. કેવી બધ્ય આત્મશ્રદ્ધા —કનુ દેવેશ

શલુભાઈ બિચારા સાવ ભગવાનના માણસ હતા, પણ એને સારે નયીત્રે કહો કે કમ નયીત્રે હરકોર જેવી ખંધી, મ્વાર્ધી અને લોણી પાતી મળી હતી. ગામમાં શલુભાઈની છાપ પ્રમાણિક માણસ તરીકે અકિત થયેલી હતી આથી એમની નાનકડી હાડકીએ ઠીક ઠીક ધરાડી રહેતી નાના આગકને પણ ભાવ કે તોવમાં તેમણે કહી છેતર્યું ન હતું તેઓ કહેતા, “ભગવાન! ભગવાન! એમ બે-ચાર દોકડા વધારે લેવાથી કાઈ હવેની જિંદગી નથી થઈ જવાની પરબુ એમાં શાંત નથી”

પણ એમની આ સવાહ, આ વિચારસરણી હરકોરના મનમાં કદી જિતરતી નહિ. શલુ ભાઈની પ્રમાણિકતા એને મન નરી મૂર્ખાઈ જ લાગતી. જેમ જેમ શલુભાઈ નિરપૂરિ બનતા જતા હતા તેમ તેમ હરકોરની લાગસાએ વધતી જતી હતી કદી શલુભાઈ હરકોરને સંદુરદેશ આપવાનો પ્રયત્ન કરતા ત્યારે તરત હરકોર વિચિત્ર આંખન કરતી ગર્જતી

“તમારી સવાહ, ભગ વધને તમારી પાસે રેવા દો હું ન હોત તો ખમર પડત, આ તમારા ધરમાર સધા લૂટાઈ જત ને તમારે ધરે ધરે બીજા ભાગવાની વેળા”

‘અરે, પણ ભગવાન... ભગવાન !’

“ભગવાન ને ભગવાન” મારે લીધે તમારુ ચેવારમાં હાની રિધુ છે, સમજ્યા ?” હરકોર તાડી ગ્રહતી, શલુભાઈ ભગવાનનું નામ જપતા ત્યાંથી જીડી જતા

હરકોર શલુભાઈની મીઠી વારની પત્ની હતી પહેલી પત્નીથી તેમને સત્તાનમાં માત્ર એક પુત્રી રેવા હતી કિવને કિવસે તે મેલી થતી હતી હતી. શલુ ભાઈને તેની કિવસમાં. “આ હોઈ. પડપડેલીની કિવસે, તેમ માણસ મદાન ધારે તો નસ મનરાનુ કેમ એ ચૂકે”

તેણે પેતાની મૂઝવણ હરકોરને

કહી ત્યારે હરકોરે જવાબ દીધો. “હવે તમારી આખો જીવડી? તમતમારે દુકાને બેસીને ભજન ગાયા કરો ને! પણ, હું તમારા જેવી ભોટ નથી કે આગ છાગે તઈ ફૂવે ખોદવા બંડ મારા ભાઈ ગેરપાળને મે કચારનું ય તે માટે કહી દીધું છે તે તપાસ પણ કરે છે”

હરકોરનો આ જવાબ સાંભળી શલુભાઈને આમ તો શાંતિ થઈ પણ અધ્યાનક એક બીજો વિચાર તેમને આવ્યો અને તેઓ કંપી ગયા તેમણે કહ્યું, “એ, હું તને એક વાત કહી દઈ”

‘એક શું, હાલર કહેને’

“એમ ઉત્તાવળી ન થા જની માણસ! સાંભળ આપણે છે કરીના પૈસા લઈ હાય કળા નથી કરવા, સમજી? આપણી ન્યાતના ખીજા લોકો ગમે તે કરે આપણે એ પાપના પકડાયે ય નથી ચડતુ છોકરીને તો બને તેવું આપણુ અને ન બને તો હાય ભેડવા પણ એના ધરનો ચોખ્ખો દાણો ય આપણા ધરમાં પડવે ન ભોંધે આપણા બ પકાવાની આબરૂ પર કાય લાગે !’

શલુભાઈનું આ પ્રવચન સાંભળી હરકોર અત્યંત ઉચ્ચ બની ગઈ

“તમે મને કેવી ધારો છો? તમારે મન હું તો ચોર છું, નહિ? છોકરીના પૈસા લેવાની વાત મારા તો મનમાં ય ન હતી, તમને કોણ બણે ક્યાથી એ વત યાદ આવી ગઈ? કમળો હોય તેને બધું પીગુ જ દેખાય!”

હરકોરની આ સ્પષ્ટતાથી શલુભાઈને જીવ દેઠો-એકો છતા તેમણે એક વાર પેતાની એક માત્ર પુનિત ઇચ્છાનું પુનરુચ્ચાસનું કર્યું, હરકોરે તે માટે તેમને ખાતરી આપી

અલબત્ત તે પેતાના મનમાં કહેલી હતી. “એમના જેવી મૂર્ખાઈ કરીએ તો દુનિયામાં રેવાય જ શી રીતે? જે પાણીએ મગ ચડતા હોય ઈ જ પાણીએ અદાવા એનું

નામ અમ્મલ હોશિયારી!"

અને સાચે એવું જ બન્યું. શંભુભાઈને અંધારામાં રાખી હરકોર ને એના ભાઈ ગોપાળે —જે દલાલીનો જ ધંધો કરતો હતો—કયા-વિકયના પૂરા એક હજાર રૂપિયા વરપક્ષ પાસેથી એકાઠ્યા. વરવાળા ગરબા ઉતા એટલે તેમ કયાં સિવાય તેમને છૂટકો જ ન હતો. હરકોર ને ગોપાળની ચતુરાઈથી શંભુભાઈ આ વાત જાણવા સુદાં ન પામ્યા તે તો આખો દિવસ દુકાન સાચવતા, એટલે ઘરમાં શું બને છે તેની તેમને ક્યાંથી ખબરે ચ પડે?

જ્યારે એક હજાર રૂપિયાનો ઢગલો હરકોર નજર સમક્ષ જોયો ત્યારે તેની આખોમા આનંદના એક ઊમટયા તેના જીવને ટાઢક થઈ તેને લાગ્યું કે તે હવે જગત જીતી ગઈ છે. પતિની સલાહો તે ચાલી હોત તો? મહાભાટી બૂલ જ થાત કે ખીજું કાઈ? આ પૈસા કાળે-દુકાળે તો વહાલા હેમ જેવા લાગશે... પછી એક એકાન્ત ઘડીએ એ પૈસાને તેણે ઘરના વાડામાં ભંડારી દીધા માટી નીચે લક્ષ્મી ધરભાઈ ગઈ—કે હરકોરની માનવતા? અલબત્ત, એ એક હજારમાંથી ત્રણસો રૂપિયા ગોપાળને આપવા જ પડ્યા હતા, કારણ કે બધું ચોકડું ગેઠવનાર એ જ હતો.

જ્યારે ખીજી બાજુ શંભુભાઈ મનોમન રાજ થતા હતા કે 'તેમનું' કૂળ ઊંચું ને ઊંચું જ! કન્યા તો કંડુની જ દઈએ! બીજા ન્યાતવાળા-એની જેમ હાથ કાળા નથી કરતા. પણ બિચારા શંભુભાઈ! એમને ક્યાં ખમર હતી કે આ બધું ગૌરવ ગેદંકી ભેટું મળી ગયું હતું—કહો, ગૌરવના ગુલામને ક્યારના ચ કાંટાઓએ વીંળી નાખ્યું હતું. સ્વમાનનો સૂરજ ક્યારનો ચ આથમી ચૂક્યો હતો. સ્વાર્થના અંધારાં ઊમટી પડ્યાં હતાં.

રેવાનાં લગ્ન રંગેચંગે થઈ ગયાં. કન્યા-વિક્રયના ૧૦૦૦ રૂપિયા ઉપરાંત રેવાને બાર તોલા સોનું પદ્મામાં (ભીંધનમાં) આપવામાં આવ્યું હતું. શંભુભાઈને તેમાં કશું વાંધાજનક

ન લાગે એ સ્વાભાવિક હતું. સ્ત્રીધન તો દરેક કન્યાને અપાય જ છે. તેથી જ જ્યારે બાર તોલાના સુવર્ણાલંકારો તેમને બતાવવામાં આવ્યા ત્યારે તેમણે કહ્યું, "લગવાન, લગવાન! મારે એ જોઈને શું કામ છે? પેરનારી સુખી રે' ને એવું સૌભાગ્ય અખંડ રે' એટલે બસ, બધું સારું જ છે."

પણ એ સોનાનો ચગકાટ હરકોરની આંખોને અજબ રીતે આંજી ગયો. આટલું બધું સોનું? પોતે તો કદી પહેર્યું ચ ન હતું ને ભવિષ્યમાં ચ પહેરી શકવાનું ન હતું. તેના હૃદયમાં લોભના ક્રીડાએ બીજો ડંખ માર્યો. અને એટલે જ રેવાને જ્યારે પહેલુ આણું વળાવવાની વેળા આવી ત્યારે હરકોરે રેવાને કહી દીધું, "જો રેવડી! થોડા દિવસ વીતે પછી આ બધાં ઘરેણાં લઈને આંહી હાલી આવજે. જો નહિ આવે તો હું તને જીવતી નાંકુ મૂકુ. ચાહ રાખજે મારી હારે કામ કરવાનું છે"

બિચારી રેવા! એ હતી તો એના બાપ જેવી જ સરળ, પણ તે તેની સાવકી માથી ખૂબ ડરતી. હરકોરની આ આજ્ઞાથી તો તે ધ્રુજી ગઈ. હરકોરની કરડી આંખો તેને કપાવી ગઈ. તેને તેના બાપનું સ્મરણ થયું, પણ.... શંભુભાઈ તો તે વખતે દૂર ઊભા ઊભા ઠોઈને કહેતા હતા કે તેમનાથી છોકરીને આણું વળાવતી વેળાએ પૂરતો કરિયાવર આપી શકાયો નથી તેનું તેમને ભારે દુઃખ હતું.

રેવા સાસરે ગઈ. તેના પતિ માધુ અઠાવીસ વર્ષનો જુવાન હતો. રેવા અને માધુને ઠીક ઠીક ફાવી ગયું પણ રેવાના હૃદયમાં હરકોરની પેટ્ટી ધમકી રહી રહીને પડઘા પાડતી હતી. શું કરવું તે તેની અપરિપક્વ જુદિને સમજતું ન હતું. કદીક તેને ચાચ્યા જવાની ઇચ્છા થતી પણ માધુનો સ્નેહ તેને તેમ કરતાં રોકતો. તેના ગભરુ સ્વભાવ તેને કશે દૃઢ નિશ્ચય કરવા દેતો ન હતો. પણ...એક દિવસ નજીવ કારણમર માધુએ રેવાને માર માર્યો. તાત્કાલિક અસરથી રેવા ગુસ્સે થઈ ગઈ. માધુએ શા માટે મારી?

એવો તે કયો ગબાર થ્યો યથા થયો હતો ? આવલ મહિનાના મેળાના તે દિવસો હતા. વધુ વિચાર કર્યા વગર “હુ મેળામાં બાઉ છું” કહી તેણે ગાડીમાં ભેંસી પેતુગડનો પંથ પકડ્યો. હા, બધાં ઘરેણા સાવકીમાના હુકમ પ્રમાણે તેણે માગી લીધાં હતાં—મેળામાં ઘરેણા પહેરવા છે, એવું બહાનું બતાવીને જ તો !

એને આવેલી ભેંસ હરકોરને બહુ હરખ થયો. તરત એના બધાં ધ ઘરેણા લઈ લીધા આંખે શભુભાઈ દુકાન બંધ કરી ઘેર આવ્યા ત્યારે દેવાને ભેંસને તેમને બારે નવાઈ લાગી, “અરે, દેવા ! તું કયાથી ? નહિ કાગળ, નહિ પત્તર, આમ એવિલી કયાથી આવી ચડી ?”

“તમે તો કેવી ધડમાયા પિનાની વાત કરો છો ! છોકરીને પિયેર આવવા સારું” તે કાંઈ સુરત મેળાતું હશે ? તો આજ આવી કે કાલ આવી એમ કો' છો ? પિયેર તે કાંઈ પારકુ ઘર છે કે કાગળ લખવો પડે ?”

“ના, ના હુ કયા એમ કહુ છું ? પચુ—”
“તમે તમારુ કામ કરીને કે યિયુ” હરકોર વાતને આગળ વધતી બંધ કરી દીધી તેનો વિચાર એવો હતો કે દેવાનાં બધા ઘરેણા લઈ હોયા અને પછી એને છૂટાછેડા લેવડાવી બીજે ઠેકાણે પરજીવવી અલબત્ત, ત્યાંથી પણ સારી રકમ લીધા પછી જા' હરકોર આ કંચ નાએ આનંદથી ઠોઢી ગઈ. દેવાને હાલના સામરિયાં ખૂબ દુ ખ દે છે એવી વાત કરવાથી શભુભાઈ પણ ચમત્ત થશે એવી એને આશા હતી અર્થહોભ સગી પુત્રીનું હિતાહિત ભેવા રોકાતો નથી તો, હરકોરને તો દેવા કયા સગી પુત્રી હતી... ?

મેળામાં ગયેલી દેવા મોટે સુધી પાછી ન ફરી એટલે તેના પાંત માથુએ માની લીધું કે તે રિસાઈને તેને પિયેર જ ગઈ હોવી ભેંસએ બીજે દિવસે તે દેવાને ગામ—ઘેર—આવ્યો. પણ હરકોરે તેનું ખૂબ અપમાન કરી તેને કાઢી મુક્યો અને માથે તેને જણાવી દીધું કે એવાં જીવમી સાસરિયાંને ત્યા પોતાની લાડકડી પુત્રીને

કદી ચ મોકલવાની નથી. માથુ આ સાભળી સ્તબ્ધ બની ગયો. તેને આ અપમાન હાડો હાડ લાગ્યું. તે તરત જ આવ્યો ગયો... અને એ વખતે શંભુભાઈ દુકાનમાં બેઠા બેઠા કોઈને કહી રહ્યા હતા, “ભણા બાઈ ! દીકરી ઘરખારે ને હાથી દરખારે જ ચોલે !”

દેવાને પિયેર આવ્યે એ મહિના વીતી ગયા ત્યારે શભુભાઈને નવાઈ લાગી કે હજી કેમ તેના સામરિયા તેને તેડી જતા નથી ! એકવાર હરકોર બહાર ગઈ હતી ત્યારે તેણે દેવાને પુછ્યું “બેટા દેવા ! તારે સાસરેથી તને કોઈ તેડવા કેમ આવતું નથી ?”

દેવા આ પ્રશ્ન સાભળી ધૂમકે ને મૂસકે રહી પડી, ચૌવનંગી ઉદ્ભવ નાહાનીમા તે માથુને છોડી આવી તો ખરી, પણ અહીં આવ્યા પછી તેને ઘડીએ ઘડીએ તે વાદ આવતો હતો. હરકોર તેને દુરમન સરખી લાગતી હતી અજ્ઞાનમાંથી મર્જાવેલા બાપના મોનથી તે મૂઝાતી આને ત્યારે તેના બાપે તે સબધમાં પ્રશ્ન કર્યો ત્યારે એની આંખોના સરોવર આટે બધાએવી પાળ તૂટી ગઈ ને નીર વહી નીકળ્યા.

તેને રડવી ભેંઈ શભુભાઈ નવાઈ પામ્યા “તું કેમ રડે છે ?”

“બાપા ! હવે મારે સદા ચ રડવાનું જ છે”
“કેમ ?”

“મારાથી કોઈ દિવસ હવે ત્યા નહિ ગઈ ચકામ બાપુ !”

“હુ વાત કશું છે ? કાંઈ બધડો કરીને તો નથી આવીને ? મને બધું કહે બેટા !”

અને દેવાએ બાપ આગળ હેવાનાં બધન તેડી નાખ્યાં હરકોરની ધમકી, ઘરેણા ભારેને તેનો મોહ અને કન્ચારિકંધના એક હુલાર રૂપિયા—આ બધુય તેણે બાપને કહી દીધું. શભુભાઈને માથે તો આ સાભળી વીજળી જ પડી શબ્દભર તેમનું સ્થિર મન પણ ઉરકેરાઈ ગયું. પણ પછી તેમણે સ્વસ્થતા મેળવી લીધી ઉમ સવાથી કાંઈ સારું કંઈ નહિ આવી શકે એ હકીકત તેમને સ્પષ્ટ સમજાઈ ગઈ. તેમણે

રેવાને પૂછ્યું, ‘રેવા! તું સાસરે જવા રાજી છે?’

રેવાએ તરત જ સંમતિ આપી. શંભુભાઈએ બીજો પ્રશ્ન પૂછ્યો, “રેવા! પેલા હબ્બર રૂપિયા તારી માએ ક્યાં મૂક્યા છે તે તું જાણે છે?”

“હા, બાપા! તેણે વાડામા ખાડો ખોદીને ઢાંટ્યા ત્યારે હું બહારથી એકાએક જઈ ચઢેલી ને મેં તે છુપાઈને જોયું હતું.”

“મને તે જગ્યા બતાવ, દીકરી!”

રેવા બાપાને હાથ પકડી વાડામાં લઈ ગઈ અને જે જગ્યાએ હરકેરે ધન ભંડારું હતું એ જગ્યા બતાવી. શંભુભાઈએ ઝડપથી જમીન ખોદી ડબ્બો બહાર કાઢ્યો અને હરકેર આંખે તે પહેલાં બધું ઠેકણે કરી નાખ્યું. પછી હજી શંભુભાઈને સતોષ થયો ન હતો. રેવાનાં ઘરેણાં શી રીતે મેળવવાં? એ હવે એમની ચિંતાના મુખ્ય વિષય થઈ જતાં રાત આખી તેમને ઝંઘ ન આવી. અચાનક તેમને એક યુક્તિ સૂઝી. સવારે દુકાને જતી વખતે રેવાને તેણે ખાનગીમાં કહ્યું, “રેવા! તારા ઘરેણાં સીધી રીતે માગવાથી તારી મા મને કે તને કદી ય આપવાની નથી પણ આજે તો દરેરાને દિવસ છે ને? તો તું એને કહેજે કે મારે તો બધા ઘરેણાં પેરી મઢિરે જાવું છે. ન માને તો છલકરજે, તોય નહિ માને તો કે’જે કે તારી બધી પેલ્લ ઉઘાડી પાડી દર્શાવે ને પછી બધાં ઘરેણાં પેરીને તું દુકાને આવજે.”

આમ કહી તેમણે પેલા રૂપિયા લઈ દુકાન તરફ પ્રયાણ કર્યું. દુકાને જઈ તેમણે રૂપિયા ગણતાં તે ૭૦૦ થયા. આથી તેમણે માન્યું કે હરકેરે બાકીના ત્રણસો બીજે ક્યાંક સંતાળ્યા હશે. કાંઈ વાંધો નહિ જેટલા આખ્યા તેટલા તો ખરા! બળતા ઘરના દાંડા જેવી વાત છે! પછી જોઈ લેવાશે. અને નહિ મળે તો ય પોતાનાં બાવડાંમાં ક્યાં બળ નથી? વધારે પરસેવો પાડી શકાશે પણ કન્યાને તો કંકુબેર વળાવવી જ પડેને? એનું કશું જ લઈ શકાય?

તેમણે રેવાની રાહ જોવા માંડી—ચિન્તિત દૃઢ્યે. અતે જ્યારે દરથી તેમણે રેવાને આવતી

જોઈ ત્યારે તેમની આખમા આંસુ છલકાઈ ગયા. તેમના મનમાં વિચાર જાગ્યા: “આ બચારી છેકરી! પૈસાના લોભમાં એને ઘણીથી વિખૂટી રાખવી? પૈસાનો લોભ ભારે ભૂંડો. સીતાજીના મનમાં સુવર્ણમૃગનો લોભ જાગ્યો ને એમને રામચન્દ્રથી છૂટા થવું પડ્યું. રામ...રામ...”

તરત તેમણે દુકાન બંધ કરી પેલા સાતસો રૂપિયા લીધા અને રેવાની સાથે સીધા સ્ટેશને ગયા. ગાડી આવતાં તેમણે રેવાના સાસરાના ગામની વાટ લીધી ગાડીમાં બેઠાં પછી તેમણે રેવાને કહ્યું, “રેવા! બધાં ઘરેણાં આવી ગયાં છે ને? વાલની ય વસ્તુ રહી નથી ને? તારી મા તો બચાડી ભલી માણુહ છે; એને આવી વાતોમા સમજણ ને પડે.” ગતિમાં દોડતી ગાડીએ તેમને રેવાને સાસરે પહોંચાડી દીધાં.

અને પછી રેવાની સાસુના પગ આગળ પેલા ૭૦૦ રૂપિયા ઠાલવતાં તેમણે કહ્યું,

“વેવાણી! આ તમારા રૂપિયા, આ તમારા ઘરેણાં ને આ તમારી દીકરી જેવી રેવા! બધું ય સંભાળી લેજે હો આ મારી રેવાની મા બચાડી સાવ ભલી માણુહ છે. ઈને આવા વેવારમાં જરાય ગતાગમ નહિ પડે તી મને ચિયું કે લાવ, હું જ ઈ વેવાર પતાવી દઉં. અને હા, આ સાતસો જ રૂપિયા છે—ત્રણસો બાકી છે ઈ ય હું આવતી દિવાળી લગણુમાં આપી જાઈશ.” કહી શંભુભાઈએ ઉમેર્યું, “દ્યો, બેમો, હું જાઉં છું... મારે સાંજ પેલાં તો ઘરે પોંચવું જ રિયું નઈ તો રેવાની મા...”

રેવાની સાસુ પહેલાં તો કશું સમજી જ ન શકી અને જ્યારે તેને મમજાયું ત્યારે તેના આશ્ચર્યની સીમા ન રહી તેણે શંભુભાઈને જમીને જવા આમ્રહ કર્યો ત્યારે શંભુભાઈ બોલી ઊઠ્યા, “અરે, બગવાન! તમે આ શુ બોલ્યાં? દીકરીના ઘરનું મારાથી પાણી ય કદી પીવાય? કન્યા તો કંકુના મગલે આવે ને જાય. એ કંકુને રાખ ન કરાય! એ કંકુ ઉપર તો એક એક સોનામોરે મૂકું તો ય જોઈ છે.”

અને શંભુભાઈ ચાલી નીકળ્યા.....!!

પુદ્ગલપાને દુનિયાને અવેરતુ શિક્ષણ આપ્યું એમણે કહ્યું કે ચેરથી ચેરતુ ચમન નથી થતુ એમણે જે શિક્ષણ આપ્યું, જે તત્ત્વ શીખવ્યું એ એમના યુગમાં નવું હતું આજે તો એ નથી પરંતુ એમણે જ્યારે એવું ઉચ્ચાર્યું કર્યું ત્યારે પણ નવું ન હતું એમના પહેલાં બારતમા સેકડો વચોનો અનુ

બત્ત કરો, નરસ ન આપ્યા અનાદમાનો વિવેક હતો વેદ ઉપનિષદ, સાખ્ય ગીતા—આ બધું એમના પહેલાં સર્ગાર્થ શુદ્ધ હતું વેદોએ આપણને નિર્વેરતાનુ શિક્ષણ આપ્યું મિત્રમ્પ મા અમુક મર્મણિ જુનાનિ સમીક્ષામ્ મિત્રમ્પાદુ અમુક સર્મણિ જુનાનિ સમીક્ષામ્

જે હું ચાહતો હોઉં કે અખી દુનિયા મારી તરફ મિત્રની નજરે જુએ તો હું પણ દુનિયાની તરફ મિત્રની નજરે જોઈશ' દુનિયાને મિત્ર કે શત્રુ બનાવવી એ મારા હાથની વાત છે હું ચાહું તો એને મિત્ર કે શત્રુ બનાવી શકું એ બધી ક્રમ મારા હાથમાં છે—ખીલના હાથમાં નહીં હું ચાહીશ તેવી દુનિયા બનશે એ વાનર છે અને હું મહારી હું આપણે જેવું રૂપ ચાહતા હોઈશું એવું જ રૂપ દુનિયાને આપીશું હું મિત્રની નજરે જોઉં તો આરસીમાં એવી તાકાત નથી કે એ બીજા નજરે મને જુએ! મારી આખ

નિર્મળ છે તો આરમી એવી ધર્મ શક્તી નથી મારી ઇન્દ્રિયવિદ્ધ કર્શન એ કરાવી શકતી નથી જેમ આરસી મારા પ્રતિબિમ્બરૂપ છે તેવી જ હાવત જઈ દુનિયાની છે કે હું પણ બામુ જુઓ મૃષ્ટિ અપાર અનંત અને અસીમ છે પરંતુ એતનની માએ વિશળ દુનિયા કાઈ જ નથી

જેમ અગ્નિની સામે લાકડાનો મોગે દગડો કર્શ જ નથી હોતો—કેમ કે તે જઈ છે હું દુનિયાને જેવી જોઈશ તેવી ત બનશે આખી દુનિયા મારા હુકમથી ચાલ છે આહિમા લય મારી આજ્ઞાથી જ ઉત્તર દિશામાં છે હું ચાહું તો એને દક્ષિણ તરફ ફેરી શકું છું જ્યારે એ આમ કહ્યું તો એક છોકરાએ મને પૂછ્યું છે કે એ કેવી રીતે શક્ય છે? એ કહ્યું કે હું હિમાચલી ઉત્તરે જાઉં તો એ દક્ષિણમાં ફેરું જશે દક્ષિણમાં આવવાની એની હિમ્મત નહીં થાય એ મહાન છે પરંતુ જઈ છે હું એતન છું એ કપામના ફૂલના ઢમલા જેવો છે—હું અગ્નિની ચિત્રારી જેવો છું એને ખાકે કરી શકું એ મને બાળી શકે નહીં એવો મોગે કહ્યું હું કે હું દુનિયાને મિત્ર કે શત્રુ બનાવી શકું છું એ મારા હાથની વાત છે એ વેદોએ સમજાવ્યું છે વેદોથી લઈને પુદ્ગલ સુધી હજાર વર્ષ લગી આ વાત દેહરવવામાં આવી છે એની કમેટી કરવામાં આવી

મેઘલી મધરાત સુમ સુમ વહે જતી હતી. વરસાદ હમણાં જ વરસીને રહી ગયો હતો. વરસી રહેલાં ફિફાં વાદળાં ક્ષિતિજ પ્રતિ ગમન કરતાં હતાં ને ચન્દ્રનું તેજ તેમ તેમ વધે જતું હતું. આસપાસના ઘરનાં નેવાં હજી પૂરાં દંદડી રહ્યાં ન હતાં, ત્યાં તો એ ગામડાગામના એક માર્ગ પર લય પામતા એક વૃદ્ધ વટેમાર્ગીએ અચાનક કારમી ચીસ નાખી, 'રે હું કોઈ ખુદાકા બંદા, મુજે રાસ્તા દિખાઓ કોઈ સ્ટેશનકા—ઈસ ખુલ્લુ મોકો કુછ ભી દિખ નહીં પડતા...'—ને પુનઃ એ જ નીરવતા! ફરી એ જ પુકારમાં કરણતાની માત્રા વધી: 'યા અલ્લાકે પ્યારે બંદે, તુજે પાક પરવગદગાર આબાદ રખાએ, મુજે સીફ્ત ચક્ર રાસ્તા દિખા દે.' ફરી એક વાર એ જ નીરવતાનું ભયાનક અદ્ભુતસ્થ. અરે, કોઈ જાગ્યું નહિ આ આસપાસના ઘરેભાંધી? અરે આ આસપાસ સુનારાંઓ આશમ લે છે કે નિદ્રાનો નરો પીએ છે? 'અરે, મુજે ખટકી કયા પરવા! મીઠ જાયે તો ઠીક, નહીં તો ખુદાકી મરજી...' મનને મારતો વૃદ્ધ ફફીર ચાલતો હતો ત્યાં જ બેસી પડ્યો, 'અરે કોઈ આચળા? ... પરવર દિગારકે પ્યારે...અલ્લા ઉસે સમ્મી હજ કા ફલ દે....' ફફીરના લોહીમાં જ જાણે ખુદાનું નામ બિતરી ગયું હતું.

થોડી વારમાં ફફીરને દૂર ખારણા ઉઘડવાનો અવાજ આવ્યો. તે તરફ તેણે નજર માંડી તો તેને આહું તેજ દેખાયું. શું એ માણસ આવતો હશે કે કોઈ ભૂતપણિતના ઓળા હશે? આ એક અદના ફફીરની તે કેને પરવા હોય?

ધીમે ધીમે તેજ પાસે ને પાસે જ આવતું હતું. ફફીરે રતાંધળો હતો છતાં આહું તો ભેઈ શકતો હતો. તેજ હવે એકદમ પાસે આવી ગયું હતું, અરે અટકી ગયું હતું. એક વ્યક્તિ કાથમાં ફાનસ ને છત્રી સાથે ફફીર પાસે આવી.

'બાબા...,' વ્યક્તિ આગળ કંઈક કહેવા

જતી હતી. ત્યાં બાબા (ફફીર)એ કહ્યું, 'કેન હો?' 'બાબા, કયાં જવું છે? હું તમને મૂકી આવીશ....' 'અલ્લા તેરા ભત્રા કરે, તું એક એસા આદમી હૈ જિસકો સમ્મી ઇન્સાન માના જાય....મુજે સ્ટેશનકો જાના હૈ....' દૃઢતા ઉદ્ગાર કરણતાના રસાયણ સાથે તેજહીન, સુક્ષ્મ, સીક્રા મુખમાંથી મરી પડ્યા!

'આલો બાબા, હું તમને સ્ટેશન પર મૂકી આવું' આવનાર વ્યક્તિ વૃદ્ધ હતી છતાં જુવાનને ટપી જાય એવી એના તનમનની શક્તિઓ હતી. લાકડીના ટેકે સારીએ વૃદ્ધતાનો ખ્યાલ કરાવે એવી રીતે ફફીર બિડચો વ્યક્તિએ તરત જ હાથનો ટેકો આપ્યો. તેઓ ચાલ્યા.

ગામડું ગામ હતું તેમાંય વળી વરસાદ એટલે ઠંડેકાણે ખાડા-ખાઓચિયાં થઈ ગયાં હતાં નીકે બિડી થઈ હતી ને તેની આસપાસ જમીનના પથ્થરોએ પોતા પર રહેલું મૃદાવરણ દૂર કરી બહાર ડોકિયું કર્યું હતું. એ તો ઠીક પણ તમરાંનો અવાજ નીરવતાને વધુ ભયાનક બનાવતો હતો. વચ્ચે વચ્ચે ધુવડના અવાજો ને તેથી લય પામતાં કબૂતરોનો ફડફડાટ દૃષ્ટિમાં લય મેરતાં હતાં ચાદ પાછો ફરી ઢકાઈ ગયો હતો. વાદળાં પણ ગરજતાં હતાં. આવા એ વાતાવરણ દૂર આવેલા સ્ટેશને આ એક અદના ફફીરને મૂકવા એ વ્યક્તિ ચાલી

ફફીર બિચારો એટલો અહેસાનમંદ થઈ ગયો હતો કે રસ્તે ચાલતાં વ્યક્તિ સાથે શી વાત કરતી તે તેને સૂઝતું ન હતું. તે તો તેના મનમાં વ્યક્તિને લાખ લાખ દુઆ દેતો મૂગો મૂગો ચાલતો હતો. કવચિત્ વ્યક્તિ ચાલવામાં ધ્યાન રાખવાનું, લાખી ફાળ ભરવાનું કહેતી તેને અનુમરતો હતો થોડી વારે સ્ટેશન આવ્યું ને શોગ્ય સ્થળે તે વ્યક્તિએ ફફીરને પહોંચાડ્યો. જ્યારે તે રબ લેતો હતો ત્યારે ફફીર બોલ્યો, 'અય લાલે માનુમ, તુને બહુત અરજા કિયા ઓર કયા કહું?' સૂઝતા નહીં, મગર તેરા નામ

કયા હૈ? બસ, ઇતના બતાવ મે, તુએ ઉચ્ચ-
બર ન બુલને પાટ " હાફ ચઢવાથી ફીર
આગ ન બેલી ચક્રો

‘અરે ફીર સાહેબ, તમે ફીર છો તમારે
મારા નામને શુ કરવું છે? તમે સુખેથી અલ્લાની
બદલી કરો, અલ્લા સહુ સહુ કરી દેશે’
નિખાલસ કિમત ને ઉપકારનું દૃઢપૂર્વક મૌન
લેતી એ બ્યક્તિએ પૂઠ વાગી

ફીરે દેખાય ત્યા સુધી એના કાનસનું
તેજ બોલા જ કર્યું ને ખુશનમીથી વરસાવતો
જ રહ્યો આખરે તે દેખાતું બધ ધસુ ત્યાં
તે ને જોટલે બેઠો હતો ત્યા જ પોલી ગયો

એ બ્યક્તિ જતો પોત નુ નામ ન કહે પણ
સૂરજ કાંઈ છાંયે ઢાક્યો રહે? એ તો ચરે
તરનું મોલી—મોલીભાઈ અમીન
ઉપરનો પ્રસંગ તે વસે મામને.

કલિયુગને વાસ — મુકુન્દભાઈ

મહાભારતેમા આ વાત આવે છે -

એક રાજા એક બ્રહ્મ અને એક ગાયને મારતો હતો. પરીક્ષિત રાજાએ આ જોયું
એવે તેણે પેલા રાજાને બધબીત કયો પેલો રાજા બધ પાખીને પરીક્ષિત રાજાને
શરણે આપ્યો અને બોલ્યો “હે પરીક્ષિત, હું કવિયુગ છું.”

પરીક્ષિત રાજાએ બ્રહ્મને પૂછ્યું “તમે કોણ છો અને શા માટે તમને આ
કલિયુગ પીઠે છે?”

બ્રહ્મ કહે “હે કૃપાળુ, હું ધર્મ છું પરંતુ કાળબળને લીધે હું બાટલા લીજ
અને નિર્બળ બની ગયો છું.”

પછી પરીક્ષિતે ગાયને પૂછ્યું “હે મૈયા, તમે કોણ છો?”

ગાય કહે “હે નરેશ હું પૃથ્વી છું હું વૃદ્ધ ધર્મ મર્ધ છું અને ખૂબ દબળી
પણ પડી મર્ધ છું એવે આ કવિયુગ મને પીડી રહ્યો છે.”

પરીક્ષિત રાજા તો આ બધું સાંભળીને વિભાવણુમા પડી ગયો. કવિયુગ બોલા
મહા બ્રહ્માનને શી શિક્ષા કરી શકાય? છેવટે પરીક્ષિતે કવિયુગને કહ્યું “હે કલ્પિ
યુગ, હું તમને છવતદાન આપુ છું હવે મછી તમારે મારા રાજ્યમા વાસ કરવો નહી.”

કવિયુગ જરા નરમ પડી જઇને વિનતી કરતો બોલ્યો “હે પરીક્ષિત, તમારા
રાજ્યમા અસંખ્ય જીવો રહે છે અને પોતાનું સુખદાન અવારે છે માટે દુષ્ટા કરી મને
પણ યોદ્ધા જગ્યા આપશો તો હું પણ માનુ નિભાવી લઈશ.”

પરીક્ષિત રાજાએ કહ્યું “ટીક ત્યારે બોલો તમારે કયા રહેવું છે?”

કવિયુગ—“તમારી જ્યા ઇચ્છા હોય ત્યા મને વાસ કરવાની રજા આપો.”

પરીક્ષિત—“જ્યા જુગાર રમાતો હોય ત્યા તમારે વાસ કરવો.”

કવિયુગ—“અરે, રાજાજી, બસ જોટલું જ? મને જોટનું શી રીતે પૂરતું થાય?”

પરીક્ષિત—“તો પછી જ્યા દારૂ વગેરે કેડી વસ્તુનું પાન થતું હોય ત્યા પણ
તમારે વાસ કરવો.”

કવિયુગ—“હે કૃપાળુ, તમે જાણો તો છો જ કે મારા પરિવાર બહુ મોટો છે!
બીજો કયાય રહેવાની રજા આપો તો મોટો ઉપકાર થશે.”

પરીક્ષિત—“અરે, તમે તો વધારે ને વધારે માગવા લાગ્યા હવે આનંદુ છેવટે
વધારે આપુ છું જ્યા અનીતિથી ધન લેવું કરાતું હોય ત્યા તમારો વાસ થશે.”

સન ‘૩૫ની વાત છે. મસૂરીમાં, શ્રી સ્વામીજી લોલાનાથજીને ત્યાં સત્સંગ અને અધ્યાત્મચર્ચા ચાલતાં હતાં. સ્વામીજીએ એક કથા કહી એની મારા મન ને જીવન પર ઘેરી અસર પડી. પ્રભુસમર્પણની ઉન્નત ચર્ચા ચલાવતાં એમણે કહ્યું: “....માં એક ભગી રહેતો હતો. રસ્તામાં આવતાં-જતાં જે કોઈ મળે તેને તે ‘સલામ લાલાજી!’ ‘પ્રણામ લાલાજી!’ કહેતો. કોઈ એના સલામ પ્રણામ ઝીલતું, કોઈ ઉપેક્ષા કરીને ચાલ્યું જતું. કારણ કે એ ભગી હતો ને!”

એક દિવસ એ ભગીને લોટરીમાં એક લાખ રૂપિયાનું ઈનામ લાગ્યું અને એ પણ લાલાજી બની ગયો! ઉમદા પોશાક, સરસ મકાન, ફક્કડ ઠાઠમાઠ—પછી પૂછવું જ શું? આવતાં-જતાં એને જે કોઈ મળતું તે સૌ એને ‘સલામ લાલાજી!’ ‘પ્રણામ લાલાજી!’ કહેવા લાગ્યું! પેલો ભગી તે સૌને ‘પહોંચાડી દઈશ!’ એવો જવાબ આપતો. વારંવાર એકેનો એક જવાબ સાંભળી એના એક મિત્રના દિલમાં ચટપટી થઈ, કે શું પહોંચાડશે, કોને પહોંચાડશે? એક દિવસ એ પેલો હરિજન ઘરે પાછો ફરતો હતો ત્યારે તે તેની પાછળ લપાતો

છુપાતો ખગર ન પડે તેમ ગયો. તેના ઘરમાં ગયો અને જે ઝોરડામાં હરિજન ગયો તેના બારણા આગળ તે બેસો રહ્યો, તો એને એક અંનેાખું દરય બેવા મળ્યું.

પહેલાના ભગી અને આજના લાલાજી પોતાની તિબેરી પાસે ગયા અને તેને ખોલી બે હાથ ભેડી માથું નમાવી પૂજ્યભાવથી કહેવા લાગ્યા: ‘લક્ષ્મી માતા! હું તો પહેલાં જે હતો તે જ અત્યારે પણ છું. પંજી તમે જ્યારથી મારી તિબેરીમાં આવીને બેઠાં છો ત્યારથી હું ‘લાલા’ બની ગયો છું’ અને બધા જ મને સલામ-પ્રણામ કરતા થઈ ગયા છે. પણ એ સલામ-પ્રણામ મને નથી મા, એ બધા તને જ સલામ પ્રણામ કરે છે તો હો, એ બધું તમને પહોંચાડી દઉં છું. રસ્તામાં મને ફલાણા ફલાણા મળ્યા હતા અને તેઓએ તમને સલામ-પ્રણામ, જયરામ કયાં હતા’

બારણે બેસેલો મિત્ર આ ભેઈ-સાભળીને બારે શરમાયો એક મૂંઝવણ બોધપાઠ શીખીને તે દબાતે પગલે ત્યાંથી ભાગી છૂટ્યો.

અમારા ‘અલહમ્ દુલ્હલાહુ’ વાક્યનો પણ લગભગ એવો જ ભાવ છે: ‘બધી તારીફ અદલાહની છે.’

એકનાથને ઈશ્વરે મનભોગી સ્ત્રી આપી તેને થયું, “ઈશ્વરની કેટલી બધી આપણા પર કૃપા છે! આપણે એની મદદથી જટ’ઈશ્વરને પહોંચીશું.” તુકારામને અનુકૂળ સ્ત્રી નહોતી મળી. તે કહે, “મારા પર ઈશ્વરની કેટલી બધી રહેમ છે કે તેણે મને અનુકૂળ સ્ત્રી આપી નથી નહીં તો હું ખચીત જ સંસારમાં લપટાઈ ગયો હોત.” સ્ત્રી મનને ગમે એવી મળી તોયે કૃપા, મનથી બધી ચાલનારી મળી તોયે કૃપા, બિલકુલ ન મળી તોયે કૃપા. અને મળ્યા પછી મરી ગઈ તોયે કૃપા જ છે — બાઈલ મેલી મુક્તિ જાતી, દેવે માયા સોડવિલી. વિઠો તુઝેં માઝેં રાજ્ય — બાઈ મરી ગઈ, મુક્તિ થઈ, ઈશ્વરે માયા છોડાવી વિઠોબા હવે તારું ને મારું રાજ થયું ભણું થયું ભાગી જ્જાળ, મુખે ભજશું શ્રીગોપાળ. “હે ઈશ્વર તારી ને મારી વચ્ચે પડેદો હતો તે હવે ગયો. આપણા બેનુ એકછત્રી રાજ્ય થયું.” આમ ભક્તને બધી વાતોમાં ઈશ્વરની કૃપા જ કૃપા દેખાય છે. અનન્ય ભક્તની ભૂમિકાની આ જ મોટાઈ છે.

—વિનોબા

ઉધા અને સંધ્યા વચ્ચે કેટલું ભારે અંતર છે! એકમા ઉત્સાહના તણગી છે તો બીજામા અનુભવની સમૃદ્ધિ છે એક પ્રવૃત્તિનું પરાક્રમ છે તો બીજામા નિવૃત્તિનો કલ્યાણકારી શાંતિ એક બીજા વાવવાનો ઓમમ છે તો બીજા છે હ્રમવ કાપવાની કૃતાર્થતા. પ્રભાત સામાજિક છે તો સંધ્યા કૌટુંબિક છે પ્રભાત વખતે પુરુષાર્થ કોઠે પેતાના પ્રિયજનોને ઉઠાસ કરી દેશ વિદેશ આપા જાય છે સામે એ જ વિજયી પીર બનીને દેશ દેશાતરની સમૃદ્ધિ અને અનુભૂતિ ઘેર લાવે છે અને ઇજ્જતોની સાથે એને ઉપસાગ કરે છે આ બધું કેવી રીતે બને છે? સૂર્યનારાયણના આગમનથી લાવ ગુલાની પ્રભાત ખીલે છે એ જ ભગવા નના જવાથી નારગી સંધ્યા ખીલે છે

સવિતાનારાયણ સનાતન યાત્રી છે એમની માથે પ્રભાત આગળ આગળ દોડે છે, અને પાછળ પાછળ મંથ્રા કીર્તને છે કોઈ પિતા પેતાના બને હાથોથી બે બાગકોની આગ બીજો પકડીને પોતાની આસપાસ ઈંદર મિવા કીની રમત રમાડે છે, તેમ સંધ્યા અને પ્રભાતના ચક્કર ચાલુ રહે છે

છવનમા એ રીતે જુઠાવાની ગોઠમા રીશવ આવીને બેસે છે વૃદ્ધ રાજાગાની આગળી પકડવા માટે એ રીતે બાદ વસત અથેસર

યાય છે એ રીતે સંધ્યાની ગોઠમા બેસવા માટે અને એની સુખનરૂપી ધન્યતાનો અનુભવ કરવા માટે કુમાર અરુણ એની નજીક કેમ નથી આવતો?

રાત ઝાંચી છે પરંતુ દીર્ઘ દિવસ અને સુદીર્ઘ રાત્રિ એ બનેની વચ્ચે જે ભેદ છે—પડ્યા છે—એનું શું કરવું? એ પ્રિમાધી કેઈ એકને પણ સંકેત થઈ શકે તો પૂર્વે રાગ સ્વરમાથી વિશાસના સ્વરો ફૂંચા કામરો કાંત સૂરદેવને પ્રાર્થના કરે છે હે વિશ્વભર! એવું હૃદય કેમ નથી ખતાવતો? સૂર્ય દેવ કહે છે ‘અવરથ અવરથ બતાડીશ જરા ઉતારે પ્રવ બ જુ આવી જશે! ત્યા તારી કપના સિદ્ધ થશે વાસના સહેજમા જ તૃપ્ત થશે’

મહારાષ્ટ્રના કેશવમૂર્તી કવિતા ચાહ આવે છે

દિવસ બોલતો ‘જુઠા જુઠા,’
રાત્રિ ‘વિસાવાધા’ મહાજન

એકસપિધરે પણ એવું જ કંઈ માણુ છે અરપથ સ્મરણ છે કે ગૂંદચાદી કવિ બનેકે પણ એવું જ કંઈ કહ્યું છે આપણા ભગદત્ત રવીન્દ્ર કિત્તસ અને રાતને એક એક બાજુ હાલીને ઉભા સંધ્યાને પાસે પાસે આવવાનું આમત્રણ આપે છે

ઈતર મર્ષ જ્ઞાનો અને આત્મજ્ઞાન વચ્ચે પણ ત્રેહરવનો તફાવત છે એ ભૂગોળનો અભ્યાસ કરો. પરીક્ષા થઈ ગઈ હોય તે જ્ઞાનની જરૂર રહી નહી તે વિસર્જન ગયું કાગળમા હોય ત્યા સચુજ્ઞ પ્રાનોમાની આગગાદી બેનું ટંકમોત્તમ મારા ધ્યાનમા હવું હોયે પ્રવેશન રહ્યું નથી ભૂટી ગયેલ આ જ્ઞાન બહારના વિષયોનું હોય થો છુંદિને તેનો બોલો રહે છે તેનો ઉપયોગ હોય ત્યા મુધી છુંદિ તે ભાર ખેંચે છે જરૂર મટી ગઈ કે તેને ઉતારી નાખે છે આપા અનેક ઈતર જ્ઞાનોનું ભારે મોટું નજન છુંદિ પર લાદવું એ ભારે વિદ્વતાનું લક્ષણ મનાય છે ભારે વિદ્વતા એટલે છુંદિ પર ખૂમ મોટો ભાર લાદી તેને કમકોવત કરવાપણું છે આવી ભારે વિદ્વતા થી છુંદિમા જડતા જ આવે ને તે બડી બને ઈશ્વર કરેને એવી ભારી વિદ્વતા કોઈનેયે આવી ન મળે! આત્મજ્ઞાનનું એવું નથી આત્મજ્ઞાન એ બે બે નથી

મારા એક મિત્રને ત્યાં એક વાર એક સૂફી મહેમાન ભિતર્યા હતા. એમના વિશે મેં સાંભળ્યું હતું કે એમણે ચાળીસ વરસ સુધી એક જગલમાં, એક ગાડની નીચે રહી મૌનની સાધના કરી હતી એક દિવસ એમના પર પ્રભુની કૃપા થઈ અને એમનાં આંતર્યશુ, હૃદયની ગાંઠ; છૂટી ગયાં. એટલા માટે એમને જ્યારે કોઈ પૂછતું કે, 'આપની સાધનાના મંત્ર શો છે?' તો એ જવાબમાં કહેતાં, 'આંતર બાહ્ય મૌન પાળવાની કોશિશ કરો. જ્યારે તમને મૌન પાળતાં આવડી જશે ત્યારે જે મધ્યે મોજૂદ છે—સર્વવ્યાપી છે—જે તમારાં અંતરમાં અને બહાર પણ છે તે બોલવા માંડશે. હમણાં તો તમે એને બોલવાની તક જ નથી આપતા.'

એક સાંજે હું એ જ સૂફીમાહેબને મળવા ગયો. ત્યારે એ દુકો પીતા હતા. એમની આસપાસ હિન્દુ, મુસલમાન, પારસી, ખ્રિસ્તી સાહકો ભેડા હતા. સૂફી સાહેબની આખ બંધ હતી. પણ આસપાસ બેઠેલાઓની આખ ખુલ્લી હતી અને સૂફી સાહેબના ઉજાગળ ચહેરા પર મંડાઈ હતી.

એવામાં એણે તો વરસાદ પડવો શરૂ થયો. થોડી વારે અટકી ગયો, ત્યારે આખ બોલતાં સૂફી માહેબે કહ્યું, 'હમણા વરસાદ પડ્યો, હકીકતમાં તો એ ઈશ્વરની દયા જ વરસી કોઈ સાગરના કિનારા પર એક છીપ વર્ષોથી વરસાદના એક ટીપા માટે તરલતી હતી તેની તૃપ્તિ આજે છપાઈ—એના મુખમાં પડેલું ટીપું હવે મોતી બનશે, પણ આપણા સૌ પર માલિકની દયા ક્યારે વરસશે? પણ વરસે ચે શી રીતે? આપણે આખો દિવસ દોડધામમાં પડ્યા હોઈએ છીએ. મૂગા—શાંત બેસી રાહ બેતાં આવડતું નથી, અરે એવી સ્પૃહા પણ દિલમાં નથી હોતી. ખુદાની બંદગી કરવી એટલે ખુદાની રાહ બેવી, પણ લોકોને બંદગી પણ નથી

કરવી. બસ કામકામના કેદખાનામાં રહે છે કે પછી પૈસા-ટકામાં ફાંચેલા રહે છે.'

એટલું કહીને સૂફી સાહેબે આંખ મીચી દીધી. આખ મીચાઈ? ના, ના. દિલબરનાં દર્શન કરવા ખૂંટી ગઈ. કેમ કે, તે તો બધા આંખે જ દેખી શકાય છે ને! આવો છે આધ્યાત્મિક—આત્મિક જીવનનો અમત્કાર!

*
'ભાઈ, ઈશ્વર સાથે આવી લગની ક્યારથી લાગી?' મારી સાથે રેલ્વેમાં સફર કરતા સહપ્રવાસીને મેં પૂછ્યું.

'લગભગ ત્રીસ વરસથી.'

'કેવી રીતે?'

'તો સાલળો ઈશ્વર સાથેની મારી પ્રેમ-સગાઈની કહાની—આજથી ચાળીસ વરસ પહેલા હું પ્રોફેસર હતો. મને મારા જ્ઞાન પર અત્યંત ગર્વ હતો. શાસ્ત્રાર્થ કરવો એ મારો પ્રિય શોખ હતો. બીજાં એને દલીલબાજીમાં ક્યારે હરાવી દઈ એ જ ફિકર મને રાત-દિવસ રહેતી એક વાર મારા શહેરમાં એક વિદ્વાન આવ્યા એમની સાથે મેં બહારમાં 'ઈશ્વર છે કે નહીં?' એ વિષયમાં વાદવવાદ કર્યો. અંતે દલીલબાજીમાં મારી જીત થઈ લોકોમાં મારી વાડવાહ થવા લાગી પછી તો મારો ગર્વ આસમાને ચઢે એમાં શી નવાઈ? બસ પછી મેં મારા ઘરના દરવાજા પર બોર્ડ માર્યું, જેમાં લખ્યું હતું 'God is nowhere' 'ઈશ્વર ક્યાંય પણ નથી.'

'એ પછી તો નાસ્તિકતાના નશામાં હું રાતદિવસ ચક્રચર રહેવા લાગ્યો.

'એવામાં મારે ઘેર એક છોકરાને જન્મ થયો. તેણે ઈશ્વરનો ખ્યાલ મારા દિલમાં રતી ભાર પણ ન આવ્યો. જ્યારે એ પાંચ વરસનો થયો ત્યારે મેં એને એક અંગ્રેજ સ્કૂલમાં ભણવા મૂક્યો. ધીરેધીરે એ અંગ્રેજીના વાક્યો ગોળવા લાગ્યો

‘એક દિવસ જ્યારે એની સાથે હું સામે ફરીને બેઠા આવતો હતો ત્યાં અચાનક એની નજર દરવાજા લગાડેલા પેલા બોર્ડ પર લખેલા અંગ્રેજી વાક્ય પર પડી ઊભો રહી મનમાં એ વાક્ય વાચવા લાગ્યો. પછી મારી તરફ ફરીને કહેવા લાગ્યો, ‘પિતાજી, બોર્ડમાં લખ્યું છે તે કહો?’ કહે, ‘નેઈએ’-

‘પછી એ એક એક અક્ષર ફરી ન વાચવા લાગ્યો. બોર્ડ પરનું વાક્ય એણે આમ વાંચ્યું God is now here યાને ઈશ્વર હવે અહીં જ છે. ‘કોણ જાણે કે મ પછુ મારા છોકરાએ પેલું વાક્ય વાંચ્યું તેથી મારા ચરીરમાં વીજળી દોડી ગઈ અને હું કહી ઊઠ્યો વાત સાચી છે એ જ બબતે મને એક પ્રકારની ઝેંઝેનીના બુખાર થઈ ગયો અને આખી રાત એમાં તરફળો સવાર થઈ ધરમાં સીંકી ઊંઘતા હતા, હું ઊંઘ્યો અને દરવાજા નળિને મારા દીકરાએ ને રીતે વાક્ય વાંચેલું એ રીતે બોર્ડમાં વાક્ય મુધારી આવ્યો. અને પછી ઘરની બહાર નીકળી પડ્યો. વરસેા મુધી એકાતમાં દુનિયાથી દૂર રહ્યો અને જ્યારે ‘ઈશ્વર છે’ એવી દિવને ખરેખર પ્રતીતિ થઈ ત્યારે એકાત છોડી બહાર આવ્યો અને હવે જ્યારે પછુ કોઈ મોકેા મળે છે ત્યારે

બાપુની દોરવાળી

સત્યાગ્રહ સંચામ દરમિયાન એક પીઠ આગેવાન સેવક જેલ માથી છૂટીને બાપુને મળવા ગયા અને પોતાના ભવિષ્યના કાર્યક્રમ અંગે બાપુ પાસે દોરવાળી માગી ‘ગામડામાં ખાદીકામ શરૂ કરો’ બાપુએ સલાહ આપી.

‘પછુ અત્યારના નિરંજાના વાતાવરણમાં ખડીની વાત લોકો માનગરી નહી પીઠ સેવકે પોતાની મૂંઝવણ વ્યક્ત કરી

‘તો પછી સિનેમાનો વિચાર કરીએ’ બાપુએ ગળીરતાથી કહ્યું પીઠ સેવક બાપુને આ જવાબ સામગી સમજાડ યઈ ગયા થોડી વારે જોડયા ‘આ વાન સમજાવળી નહી, બાપુ!’

ચાખી દીવા નેવી વાત છે લોકો ને સામગવા ઇચ્છે એવું જ એમને સમજાવવું હોયતો સિનેમા જતાવવા નેવો થયો વિચારવો નેઈએ ટોશામધ વોકો સામગવા આવશે પછુ લોકોને ગમે કે ન ગમે લોકો સામગવા તૈયાર થાય કે ન થાય પછુ એમના કિલ્તની વાત એમને કહેવી-સામગવા રી હોયતો ખાદીકાર્યનો વિચાર કરવો શરૂઆતમાં લોકો કદાચ નહી સામગો, પછુ અત એ જ વાત લોકો રસપૂર્વક માનગશે’ બાપુએ હસતા હસતા કહ્યું

પીઠ સેવકે ગામડામાં ખાદી કાર્ય શરૂ કરવાનો નિર્ણય કરી, બાપુને પ્રણામ કરી વિદાય લીધી સ્વખાઈ અતળી

દુનિયાના લોકોને ઇશ્વર છે’ એની વાત કરતો રહ્યું છુ અને ઇશ્વરના ગીત ગાતો રહ્યું છુ’

એમની વાત પૂરી થઈ અને એવામાં રેશન આવી પહોંચ્યું એ રેવેન્યુમાં પર જિલ્લા મે એમને પ્રણામ કર્યા એમણે મને આશીર્વાદ આપ્યા ‘જેટા તને પછુ ઇશ્વરને એાગળવાની જોશે નીનેા બુખાર જલદી અને જોર જોરથી ચલે’

એમના એ આશીર્વાદ કબારે ફળશે એ તો હું નથી કહી શકતો પછુ એટલું જરૂર મહીરા કે એમના એ આશીર્વાદને હું મહાન અને ધીમતી બાંધામ સમજી છુ

*

મધરાતનો સમય હતો આખી દુનિયા નિદર લેતી હતી કેમત આકાશના તારા ને પ્રભુન પચસ જાગતા હતા એક એવો જ પ્રભુને પચસે પોતલું મોકું ધુદળુ વધ્યે જાગીને બેઠો હતો એ જ દશામાં એ કલાક વહી ગયા થઈ તેણે મથુ ક્રોચુ કરી પામે પડેવો એકતાદેા હાથમાં લીધો અને ઊભો થઈ જાગન ગાતો ગાતો નાચવા લાગ્યો એના ગાનમાં ઝીકારા હતી, એક પ્રકારનું એચાણ હતું હું કયાય મુધી એવું ગાન સામગતો રહ્યો થીરે થીરે જવાના ભજનનો અથ મને મમજાયો તે આ પ્રમાણે હતો

‘પ્રભુ, આજે હું તને એક સવાલ પૂછું છું. એનો જવાબ તારે આપવો જ પડશે. તું જવાબ નહીં આપે તો મને ડર છે કે આપણી દોસ્તીમાં વાંધો આવશે.’

‘મારો સવાલ એ છે કે મેં મારા જીવનમાં સેંકડો વાર નિરાશ થઈને આસુ વહાવ્યાં છે તે બધાં વહીને કયાં ગયાં? શું તે માટીમાં જ મળી ગયાં?’

પ્રભુ સવાલનો જવાબ આપે છે.

‘હું તારા સવાલનો જવાબ આપું તે પહેલાં તારે મારી પામે આવવું પડશે અહીં આવીને જો આ હું ઊભો છું ત્યાં તને શું દેખાય છે? તારાં આસુ કયાં દેખાય છે?’

‘આંસુ તો નથી દેખાતા પણ કમળ ઊગેલા દેખાય છે!’

‘બસ ત્યારે તને તારા સવાલનો જવાબ મળી ગયાનો સતોષ થવો જોઈએ કે તારાં આંસુ કયાં ગયાં અને તેનું શું થયું!’

‘હા. પ્રભુ, મને સતોષ થયો. જવાબ મળી ગયો. તમને કોઈ એવો કીમિયો આવડે છે જેથી તમે નિરાશાને આશામાં પલટી શકો છો.’

અને એ પ્રભુના ખ્યારએ ભજન પૂરું કર્યું. તારાઓએ પોતાની થોડી પૂરી કરી પોતાના ઘરે ચાલ્યા ગયા. મેં પણ મારી ઝૂંપડી નરફ જવા પગ ઉપાડ્યા. રસ્તામાં મને એક અંગ્રેજી કહેવત યાદ આવી: ‘મેન્સ ઈસ્ટએવર્ડમેન્ટ ઈઝ ગોડસ એવર્ડમેન્ટ’ એટલે કે,

યાય છે ઈન્સાન ત્યારે કે નિનાશ.
હોય છે ભગવાન ત્યારે એની પાસ.

ખ્યારા બાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬. પરદેશ માટે શિલિંગ ૧૨. લવાજમ મનીઓર્ડરથી જ કાર્યાલયને મરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ આડુકો નોંધાય છે દર મામની બારમી તારીખે અંક પોટ થાય છે. થોડી નકસો હાવકાગળ પર છપાય છે. તેનું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા આઠ, પરદેશ માટે શિલિંગ ૧૬. પત્રવ્યવહારમાં આડુક નંબર અવશ્ય લખવો.

‘ખ્યારા બાપુ’ કાર્યાલય, રૂપાયતન, જૂનાગઢ

અનુક્રમણિકા ... ૧૦ માર્ચ ૧૯૫૬

પૃષ્ઠ

પૃષ્ઠ

૧ બાપુનો પત્ર... ૩૦
૨ ગાંધીજીનો વિનોદ... લલ્લુભાઈ મં ૩૧
૩ ઉત્તમ શાસન... કનક્યશિયસ ૩૩
૪ સ્વીન્ડ્રનાથનો સાહિત્યિક આદર્શ શુ. મ. ૩૫
૫ ગિરનાર! ... ‘એક દીવાનો’ ૩૭
૬ જીજ્ઞાનના વિચાર મૌકિતકો. લં ૩૦ ૩૮
૭ શિક્ષણનો ઉદ્દેશ અંજુમ વાલોડી ૪૦
૮ માનો દીકરો! ... ૪૧
૯ ભોજ અને ભીમદેવ ગિલાલ-અનિલ ૪૨

૧૦ સ્વીન્ડ્ર મનન કાકા કાલેલકર ૪૩
૧૧ કંકુ અને કન્યા ભગવતીકુમાર શર્મા ૪૫
૧૨ નિર્વસ્તાનુ શિક્ષણ વિનોબા ૪૬
૧૩ હિરાનો એક પામે ૫૦ નાં ૬૫૨ ૫૦
૧૪ કલિયુગનો વાસ ... મુકુલભાઈ ૫૧
૧૫ ‘પહોંચાડી દઈશ’... રેહાના તૈયબજી ૫૨
૧૬ હવા અને અધ્યા કાકા કાલેલકર ૫૩
૧૭ સુદીઓના સહવાસમાં ... શુભ મં ૫૪
૧૮ બાપુની દોરવણી. રતુભાઈ અપાળી ૫૬

અમારાં પ્રકાશનો

બાપુ ચિત્રાવલી: બાપુની અર્થો કાઝન લાક્ષણિક તસ્વીરોનો સમૂહ (પ્રથમ આવૃત્તિ અપ્રાપ્ય હોઈ બીજી આવૃત્તિ છપાય છે) મૂળ એ રૂપિયો

બાપુસ્મરણ: બાપુના સુવચનો એમના જ હસ્તાક્ષરમાં, ત્રિરંગી શુશોભનો પ્રુક્ત સુંદર પ્રસ્થિકા મૂળ સવા રૂપિયો

ગાંધી ગુરુ' લેખક શ્રી ગુરુદયાલ મલિક

મૂલ્ય સવા રૂપિયો

શ્રી કાકાસાહેબ કાલેલકરે આ પ્રસ્થિકાની પ્રસ્તાવના 'ભક્ષની અઝલિ'માં આ લેખ માળાનું મહત્ત્વ સમજાવતા લખ્યું છે —

"મહાત્મા ગાંધી અને કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર આપણા જમાનાના એ મહાન પુરુષો, ભારતીય સંસ્કૃતિના ઓટા ઢિંગળાએ એમને વિષે કોઈ પણ કાર્ક લખે તો તે આકર્ષક થવાનું જ પણ ન્યાયે એમને વિષે ભક્ષદાય ગુરુદયાલ મલિક લખે, ત્યારે તો પૂછવું જ શું? ગુરુનાથ—ચાચાજી—ગાંધીજીના ખૂબ પ્રસંગમાં આવ્યા હતા એમના જ પરિવારના તેઓ ગણાય અને કવિવર રવીન્દ્રનાથના તો તેઓ નસીબ ભક્ષ

"વૈષ્ણવ ભક્ષો જેમ મયાંદા પુરુષોત્તમ રામચન્દ્ર અને લીલાવિખંડી કૃષ્ણચન્દ્ર વચ્ચે અલેહ ભેદ શકે છે તેમ જ ગુરુદયાલજી પણ ગુરુદેવ અને ગાંધીજી વચ્ચે અલેહ ભુલે ને એમની એ અલેહ દૃષ્ટિ એમણે આ નાનકડી લેખમાળામાં અનેક રીતે (વશત્ કરી ને "

On Life's Journey with Gandhiji (ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા)

Guardian Monthly

આ અંગ્રેજી પ્રસ્થિકામાં શ્રી ગુરુદયાલ મલિકજીએ માનવજીવનનું રહસ્ય ગાંધીજીના આશરો અનુસાર સમજાવવા એક નમ્ર પ્રયત્ન કર્યો છે

આ પ્રસ્થિકાનો ગુજરાતી અનુવાદ પણ આ જ મમલમાં પ્રસિદ્ધ થશે

મસ્તીની પળોમાં લેખક શ્રી રતિનાથ 'અનિલ'

મૂલ્ય બાર આના હાથકા લાગી આવૃત્તિનો એક રૂપિયો

ભાઈશ્રી રતિનાથ 'અનિલ' આપણા સાહિત્ય-મતના એક આશાસ્પદ કવિ છે તેમનો એક કાવ્યસંગ્રહ 'કમરો અને તુલસી' પ્રસિદ્ધ થયો છે હવે તેમનો આ ૧૨૫ મુદ્રણકોનો સુંદર સંગ્રહ પ્રસિદ્ધ થાય છે આ સૂતા મક મુદ્રણકોમાં માનવજીવનના વિવિધ પાસાઓ અગેવ એમનું તવસ્પર્શી ચિત્ત કાવ્યમય ભાવ રૂપે મૂર્ત થયું છે

આ મુદ્રણ-સંગ્રહની પ્રસ્તાવના લખના શ્રી ગુરુદયાલ મલિકજી લખે છે —

'આ પ્રસ્થિકા લખનાર શ્રી રતિનાથ 'અનિલ' એક મસ્ત અનુભવી અને કવિ છે જીવન સંગરના તા' પર લિખા રહીને જે તરંગોની કીડા રાતદિવસ ચાલી રહી છે તેને જાણે ને અને તેમાંથી એક અસાધારણ આનંદ અને ત્રિપ્લામદ લાગે છે "

" નાશા છે શ્રી 'અનિલ'ની 'મસ્તીની પળોમાં'—જે તેમનો જીવદર્શનવાદ એક અનોખો પ્રયાસ અને પ્રયત્ન સાથે પ્રયોજ છે—એ પ્રસ્થિકા વાંચનારોએ કોઈ વાર મસ્તીમ આવી જશે અને પોતાને ભૂતીને જીવનલીલનો જે મર્મ છે તે યોડાક ચમજી શકશે "

મસ્તી અને પ્રકાશનો પ્રગતિ ચૂક્યા છે

સ્વાધીન પ્રકાશન જૂનાગઢ

અનહદ છંદ

૭ વણ રે ગોળી ને તણ વિધ
તારે કાળજે રે કિધ

હેલ૦

હેલી તે ગોળીએ તે તે જોલિયા,
સત મનનાં કમાડ, હેલ મનના કમાડ
પ્રેમના કુવારા ઊછળી છૂટયા
તોડી મનખાની આડ, હેલ મનખાની આડ
છલક્યાં પારાવાર નદ

હેલ૦

જીલ ગોળીએ નેન નીતરે
તારી કરુણાને સંગ, હેલ કરુણાને મગ
અભય અહિ સાના ઊભરે,
સતે ક્ષમાની રે ગગ, હેલ ક્ષમાની રે ગગ
તૂટયા પાપના સૌ-બધ

હેલ૦

ત્રીજીએ સત વાણીએ જોધિયા
મધુરાં રામના રે નામ, મધુરા રામનાં રે નામ
સતના એ અવિચલ તે જોધિયા
ગરવા અમરત ધામ, ગરવા અમરત ધામ
ગુને અનહદ છંદ, ગાગે અનહદ છંદ

હેલ૦ ત્રણ રે

પિનાગિન સંગેર,

રામમાં લીધો છે વિરામ

ગાથી! તારું રે શુંજે નામ અલખમ,
આપે તું નિર્વાણ રૂપે
રામરાજ રામે રણકાવી
કર્યો ફારતો મતનેા પૂપ,
રે, બાપુ અનતથી ચે અનુપ,

કયાકે વળગર ને કયાકે મૂઢલ વળી,
કયાકે બાલકે થડી બાલ
મહારનો ચે બાપુ મહાર કરતા,
એ નિરતે નકલક કાલ
રે, તારો ત્રિવેકમાં ચે નાલ

નિધનને બાપુ નાથી મયા,
આપે કૂરને ચાતાનો કરાર
માનવતાના મેલુ નમણુ દીધલા,
ને મારને માર્યો એલે માગ
રે, તારી કરુણાનેયે નદી પાલ

જો નથી, ને છવે શિવે મળવ બાપુ,
જોડમ, મોડમે તારું નામ
અવિન શે ચે અન-અદિ આ ટીણે
રામમાં લીધો તે વિરામ,
રે, બાપુ નિરાલએ નિપામ
મુખાંશ

ગ્રંથાવલોકન

ગાંધી-ગુરુ : લેઠે શુરદયાલ મલ્લિક; પ્ર૦ રૂપાયતન, જૂનાગઢ; કિં ૦ સવા રૂપિયો, ૫૪૭૬.

ગાંધીજી અને શુરદેવ આપણા યુગના બે મહાત્માઓ છે. બંનેનાં જીવનમાંથી આપણને (વકાસશીલ જીવનદર્શન પ્રાપ્ત થાય છે. જીવનનું સાચું રહસ્ય પામવા માટે આ બે મહાત્માઓનાં જીવનનું સર્વાંગી અનુશીલન કરવું જરૂરી છે. આ પુસ્તિકામાં એવું ભાગસૂચક જીવન દર્શન પૂ. શુરદયાલ મલ્લિકજીએ કરાવ્યું છે.

પૂ. શુરદયાલ મલ્લિકજી શાંતિનિકેતનમાં લાંબા સમય સુધી શુરદેવના સહવાસમાં રહ્યા હતા. તેઓશ્રી ગાંધીજીના સાન્નિધ્યમાં અવારનવાર આભ્યા કરતા તેઓ એ બંને મહાત્માઓના પરમ ભક્ત છે. એમનું જીવન એ બંને મહાપુરુષોનાં જીવનથી ખ્યાલવત છે. તેઓ ભક્તાદૃષ્ટિ અનુભવી પાસેથી ગાંધીજી અને શુરદેવના જીવનદર્શનનું સુભ્રમ મિલન ખરેખર આપણા માટે આશીર્વાદ સમુદાય પડે છે.

વળી શ્રી કાકાસાહેબ કાલેલકરે આ પુસ્તિકાની પ્રસ્તાવના 'ભક્તની બંજરિ'માં વધાર્થે ન કર્યું છે : શ્રીક ફિલસૂફ પ્લેટોએ પોતાના વિદ્યાશુર સોક્રેટીસના સંવાદો લખી કાલતાં પોતાનું તત્ત્વજ્ઞાન ન રજૂ કર્યું છે. આપણી આગળની આ લેખમાળા ('ગાંધીગુરુ')માં ગાંધી અને કાકુર બંનેનું ચિત્ર જેવું શુરદયાલજીએ એવું તેવું તો મળે ન છે, પણ એની સાથે પ્રત્યક્ શુરદયાલજીનું ચિત્ર પણ આપણે સુંદર રીતે જોઈ શકીએ છીએ. કહેવાય છે કે પ્રયાગ પાસે, ગંગા યયુનાના સંગમમા, સરસ્વતી ગુપ્ત રૂપે ભળી જાય છે. પ્રસ્તુત લેખમાળામાં ગાંધી અને કાકુરના સંગમ સાથે મલ્લિકજી પણ ભળી જઈને, ત્રિવેણી આપી રહ્યા છે, એ યોધા કદનાં ગુરકેતો નથો પડતી' આ પુસ્તિકા આત્મંત મનનીય છે. 'રૂપાયતન' સંસ્થાએ પોતાના પ્રથમ પ્રકાશન નરીકે એને પ્રસિદ્ધ કરી મહામુલ્ય એવાકાર કર્યું છે એને

આ ભાવપૂર્ણ પુસ્તિકાનું અનુશીલન કરવાનું નમ્ર ભલામણ છે.

મસ્તીની પળોમાં : લેઠે રતિલાલ-અનિલ, પ્ર૦ રૂપાયતન, જૂનાગઢ; કિં ૦ બાર આના, હાથ કાગળની આવૃત્તિનો એક રૂપિયો; ૫૦ ૬૪. ભાઈશ્રી રતિલાલ-અનિલ આપણા એક આશ્ચર્યક કવિ છે. તેમનો એક કાવ્યસંગ્રહ 'કમરો અને તુલસી' સારો આવકાર પાડ્યો છે. ભાઈ અનિલ ગઝલ ઉપર સારી હુયોરી ધરાવે છે. તેથી આપણા સાહિત્યને એ દિશામાં સારી પ્રગતિ મળી રહી છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તિકામાં સવાસો મુક્તકો છે. આ પુસ્તિકાની નાનકડી પ્રસ્તાવના 'મુક્તકારમાં' પૂ. શુરદયાલ મલ્લિકજીએ યોગ્ય ન કર્યું છે : 'આ પુસ્તિકા લખનાર શ્રી રતિલાલ-અનિલ' એક મસ્ત અનુભવી અને કવિ છે. જીવન સાગરનું તટ પર લેખા રહીને જે તરંગોની કોડારત હિંમત ચાલી રહી છે તેને તે જુએ છે અને તેમાંથી એક અગ્રાધારણ આનંદ અને શિખા મળુ તારવે છે.'

આપણે મુક્તકોનાં યોગ્ય ઉદાહરણો જોઈએ 'કાવ્યમાં બાવ લેજો' મુશ્કેલી છે, મારા ઉત્તમ વિચાર સૂચો છે, એ ન આદેશોનાં લક્ષ્યો, દોઈ ફોરો નહીં : તરંગો છે !

(કાવ્યભારે)
'દોઈ જીવનમાં' પર કાંદા બિગારી જાય છે, દોઈ જીવનમાં' પર પુષ્પો બિગારી જાય છે, મુખ અને દુઃખ સાધીએનો માધુર્યને જાતમાં બિગારીને કાંદકો રસ્તે : વટારી જાય છે !

(નિદ્રાને)
'યોગ્ય આપણું જીવન એવું, બાવ થયું કે શું' જોઈએ ! બચપણની મેં ચાલ મનાવી, પોતે મુશીને દેવું ફાટી !

(મનપૂર્વક)
કિંબદંતી એકેએક મુશ્કેલ પાયાદાર મોજ, જેવું ન છે એ દોઈએનો અત્યંત મોજ, મુશી

માટે પંચ માટે જાકતાને ૪૪ કાવના સ્થા—દેવપાડ

CHIRCHIT

કુલેષીદાસજીનાં ગાન

૧૨

જાણનાં માર્યાં સોડરના
ગાંધી મપને નિહાળે પલ
કાંધે માર્યાં સોડરના

૧૨
૧૨૦૨૦

જાણનાં અને ગુરુદાસજીનાં ગાનસાધનાં ગુરુદાસજીનાં ગાન

(ગાંધીજી એવાશ્રમમાં રહેવા
ચલા તે પહેલા ત્યાં યસવાદ
કરના અંગે સ્ત્રી જમનાવાલજી બાબતને
વર્ણવેલા આ પત્ર, 'આશ્રમવાસ' સ
અંગેની એમની કલ્પનાનો સંસ્કૃત
ચિતાર આપે છે.)

બાપુના પત્રો

(દિલ્હી ૧૬-૩-૩૬)

શ્રી. જમનાલાલજી,

મેગામમાં બા ધરે છે તો તેને
લઈને અથવા ન ધરે છે તો

મારે એકલાએ જ એક ઝૂંપડી બનાવી રહેવું.

મીરા બહેનવાળું કઠાચ અને પૂરું ન થાય, ઝૂંપડીમાં ખર્ચ ઓછામાં ઓછું કરવું.
રૂપિયા ૧૦૦થી ઉપર ન જ જવું ભેઈએ.

મને મદદ ભેઈએ તે સેગામમાંથી જ મેળવી લેવી. જરૂર જણાય તેમ મારે મગનવાડી
જતા રહેવું. ફરવા સારુ જે વાહન મળે તેનો ઉપયોગ કરવો.

...ની જ પાસે મીરાં રહે મારી સેવામાં વળત ન આપે પણ બીજાના કામમાં મદદ
કરી શકે.

જરૂર જણાય તો મહાદેવ કાંતિ વિં તો ગામમાં રહે તેઓને સારુ સાદી ઝૂંપડી
બનાવવી.

આમ કરતા બહારની જે પ્રવૃત્તિમાં હું ભાગ લેતો હોઉં તે તો ચત્રાબ્યા જ કરું.
ખામ જરૂર વિના સેગામમાં મને મગન બહારના માણસો ન આવે મગનવાડીમાં
જવાના દિવસ નીમ્યા હોય તે જ દિવસે ત્યાં મળે. બહાર જમણું કરવાની જરૂર મિલ
થયે ...મારે પૂર્ણ વિ ...કરવાથી ખાસ ...લાભ થવાનો છે અને આમ ઉદ્યોગતુ કામ
વધારે વેગે આગ્રશે, લોકોનું ધ્યાન આમ ઉદ્યોગ તરફ વધારે વળશે.

આમ કરવાથી મીરાં બહેનની ભારે શક્તિનો પૂરો ઉપયોગ થશે, અને મહાદેવ
કાંતિ વિં ને પણ નવો જ અને સારો અનુભવ મળશે.

મારા આશ્રમમાં વસવાથી મારી કલ્પનામાં દોષો હશે તે તરી આવશે, બીજાઓને
પ્રોત્સાહન તો મળશે જ.

સેગામમાં જ વસવાનોનથી પણ એ પ્રવાહ પતિત જણાય છે, પણ બીજું
ઉચિત જણાય તો તે વિચારવા હું તૈયાર છું. —બાપુના આશીર્વાદ

મ

• હંસ નેમ પાણીને છેડી દઈ દૂધ પી બધ છું તેમજ આપણે કરડું ભેઈએ માણસમાં ગુણ ને દોષ બંને
બરેલા હોય છે પરંતુ આપણે તેમાંથી ગુણ જ ગ્રહણ કરવા ભેઈએ અને દોષને બૂલી જવા ભેઈએ.

• શરીરમાં આત્માનો વાસ છે, એ તેનું ઘર છે. આમ, આત્મા એવા દેહમાં વાસ કરે છે જે ગીતાની
બાધમાં હર્મય છે અને ફણછત્રી આવેગોનું ધામ નથી. એ સેવને દૂષ ને સોકમાંથી મુક્ત કરવાના
કામમાં સફળતા મેળવવાની શરત એવી છે કે આ ઘરનો ભણી કામ, લોભ, લોભ, મોહાદિ પદ્ધિઓથી
પોતાના ઘરને મુક્ત રાખે. હરગઈ બ્યભિ આ પરમ મુખની દશા આમ કરવાને સમર્થ છે —ગાંધીજી

બાઈ.....

ગીતા ઉપર જે લખ્યું છે તેથી વિશેષ શુ માગે છે? વિચાર વિકારી ચિત્તમાં જ આવે. અહિં વિકારનો બહેનો અર્થ કરવો—વિકાર એટલે ફેરફાર—સારામાં સારા વિચારને પણ અમાધિમાં આવવાપણું નથી હોતું છતાં સમાધિ નિર્ણય દયા નથી. ઈશ્વરને વિચારવાપણું નથી રહેતું કેમ કે તે નિર્વિકાર છે—વિચારનો અભાવ એટલે જડતા નહીં પણ શુદ્ધ ચેતન્યતા. આતુ વલ્લેન અપાય તેમ નથી એ અનુભવગમ્ય છે મેં અનુભવ્યું છે એમ કહેવાનો આશય નથી. હું આ વસ્તુને શ્રદ્ધાથી માનું છું, કંઈક ઝાંખી છે, એમ પણ કહું.

૧૪-૧-૨૦

બાપુના આસીર્વાદ

☆

પૂન બાપુજીને અનેક ઇગ્ગાચુએ વિવિધ પ્રશ્નો પૂછતા અને બાપુ હમેશાં એમની લાક્ષણિક બાનીમાં, તેમની લાંકાનું મમાધાન કરતા.

એ નિમિત્તે બાપુએ અતિ મુંઝવે જત નાકિય જમતને બાપુ.

અમાધિ એટલે ધ્યાતા અને ધ્યાનનો વિચાર જ એક ધર્મ ક્ષય ને માત્ર ધિયતું મેષ્ટ જ ચિત્તમાં રહે એવું બાપુ ધ્યાન.

એવું બાપુ ધ્યાન, ધ્યાનીને નિર્વિકારી ઈશ્વર સાથે તદુપ કહે છે ને તેને ય નિર્વિકારી કહી દે છે—આથી એકાકારતામાં—તદાત્મ્યતામાં વિચારને અવકાશ કયાં? ચેતન્યસાથે એકરૂપ કરતી એ અવસ્થા એ જડતા નથી 'શુદ્ધ ચેતન્યતા' છે.

વર્ણવથી પર એ અવસ્થાની 'કંઈક ઝાંખી છે' એમ કહેવામાં તે બાપુની અપાર વિનમ્રતા ને મતન અચલ મત્યપરાયણતા જ નથી આવે છે.

આમ તે ગાંધીજીની સૈદ્ધી મરણ ને નિરાકરતા છે, પણ શરૂદેના અર્થ કરવા-તે એમની દિગ્દેશ એનાંબી હતી, ને હજારમાં લીધા વિના એમના અભિપ્રાયો કે બાંધી, મહેલાઈથી સમજી સકાય નહીં. એ મતન છે.

૧૫ - ...

ગીતા ઉપર જે લખ્યું છે તે જ વિશેષ શું માગે છે? વિચાર વિચારી ચિત્તમાં જ આવે. અહિં વિકારનો બહેનો અર્થ કરવો—વિકાર એટલે ફેરફાર—સારામાં સારા વિચારને પણ અમાધિમાં આવવાપણું નથી હોતું છતાં સમાધિ નિર્ણય દયા નથી. ઈશ્વરને વિચારવાપણું નથી રહેતું કેમ કે તે નિર્વિકાર છે—વિચારનો અભાવ એટલે જડતા નહીં પણ શુદ્ધ ચેતન્યતા. આતુ વલ્લેન અપાય તેમ નથી એ અનુભવગમ્ય છે મેં અનુભવ્યું છે એમ કહેવાનો આશય નથી. હું આ વસ્તુને શ્રદ્ધાથી માનું છું, કંઈક ઝાંખી છે, એમ પણ કહું.

બાપુએ હજમત કરી !

રતિલાલ-અનિલ

બાપુ યરોડા જેલમાં હતા ત્યારનો આ પ્રસંગ છે. મુઝશી પેતાના કેદીઓએ અંગવા-રસનો ઉપવાસ કર્યો હતો તેથી ભૂખના થાકને કારણે તેમનાથી વરદી પ્રમાણે કામ થઈ શક્યું નહીં. તેથી તેમને ફટકાની સજા થઈ. એ પ્રશ્ન પર ગાંધી-જીએ ઉપવાસ આદર્શો -એ આખું પ્રકરણ એક જુદા જ લેખનો વિષય છે-એવું સમાધાન જેલમાં ખાનગીમાં થયું, પણ તેના ખરા-ખોટા સમાચારો ગુપ્તતા જાળવવા છતાં બહાર ફેટી ગયા અને છાપાઓમાં છપાયા એ જોઈને સરકારને ચટપટી પેટી અને જેલ અધિકારીઓને કપકો મળ્યો અને જેલના કથા સમાચાર બહાર જાય નહીં તે માટે કડક તકેદારી રાખવાની તાકીદ અપાઈ એટલે જેલ અધિકારીઓએ ગાંધીજીને જે વોર્ડમાં રાખવામાં આવ્યા હતા તેમાં કેટલાક અત્યંત સખ્તાર્થલયાં ફરફાર કર્યા. એ વોર્ડનો જેલના ખીલે લાગેા સાથે કચો જ સંબંધ કે સંપર્ક ન રહે એવી ગોઠવણ કરવામાં આવી. એ વોર્ડના વોર્ડરને કોઈ પણ કામ માટે બહાર

વાળા, ઝાડુવાળાઓને પણ એ જ વોર્ડમાં રાતે પૂરવામાં આવતા. આમ એ વોર્ડનો બહારની દુનિયા સાથે કચો જ સંબંધ રહ્યો નહીં. તેથી વોર્ડ બહાર જેલમાં શું બને તેની કરી

ખબર વોર્ડમાં મળતી નહીં, અને વોર્ડની પણ કરી ખબર બહાર જઈ શકતી નહીં.

પહેલાં તો એ વોર્ડમાં ફરમંગના ને શુક્રવારે બહારથી હજમ આવતો. તેને બદલે હજમને એ વોર્ડમાં જ કાયમ કરવામાં આવ્યો.

કુંડાવાળા, ઝાડુવાળાને હજમ-સાવ એકલા પડી ગયા ! પેતાના વોર્ડમાં તો એ લોકો ખીલ કેદીઓને મળી શકતા-એકબીજાના ખબર અંતર મેળવતા, ચોરી છુપી ને તિકડમથી ખીડી-તમાકુ મેળવીને ધુમાડા ફાટતા એ બધું અહીં બંધ થયું. તેથી એ લોકોને નવો ફરફાર બહુ વસમો લાગ્યો.

ગાંધીજીએ એ અભિપ્રાય નહોતો પેતાને ખાનગર કેદીઓને વેઠવી પડતી હાલતોને કારણે તેમને ઘણું લાગી આવ્યું.

ગાંધીજીએ આ પ્રશ્ન પર જે જેલ અધિકારીઓ સાથે ચર્ચા કરી જોઈ પણ તેનું કંઈ

પરિણામ ન આવ્યું.

ખીલજો કરતા પેલા હજમને નવી બધ વસ્થા ભારે આકરી લાગી. એમાંથી છૂટવા તેણે સત્યાગ્રહનો આશરો લીધો. બંધાની હજમને

જવાની મનાઈ થઈ. અને વોર્ડના ફરવાને એક નવો વોર્ડર મૂકવામાં આવ્યો. વોર્ડના કેદીઓનો કંઈ સરસામાન બહારથી આવે તે વોર્ડર ફરવાનેથી લઈ આવે. વળી એ વોર્ડના કુંડા-

કરવી જ બંધ કરી! પણ જોલ અધિકારીએ
એમ કાંઈ થોડું નમનુ આવે? એને સાત દિન
સની એકાત કેદની સજા કરી અને એને ત્યાંને
બીજો હુકમ મૂક્યો

એ બીજો હુકમ પણ પહેલાની જેમ જ
અકળાયો અને તેણે સત્યાગ્રહને બદલે ગાંડા
કવાનો ટોંગ કર્યો! પરિણામે એ પણ પોતાની
જેઠે એકાત કેદમાં ગયેલ!

ગાંધીજીને આ એ બનાવોથી બાદે દુ ખ
થયુ પોતાને ખાતર આમ હુકમોને એકાત
કેદ લોગવવી પડે તે એમના જેવા વત્સલ
પરપીડા જાણનાર-અતુલવનારથી કેમ સહન
થાય? એમણે એ પ્રશ્ન પર વિચાર કરીને
આખરે હુકમ વિના જ ચલાવી લેવાનો
અનોખો નિર્ણય કર્યો!

જોલ અધિકારી સમક્ષ ગાંધીજીએ પોતાનો
નિર્ણય રજૂ કરી બાવ કાપવાનું મશીન માગ્યું
તે માગણી મજૂર થઈ પણ મશીન આવતા
હજમત અકબાડિયું થઈ ગયું ત્યાં સુધી
મૌની હુકમત વધ્યા કરી!

મશીન મળતાં જ ગાંધીજીએ પોતાની

સાથેના સત્યાગ્રહી કેદી જ મજરઅલીની
હુકમત કરવા માડી!

પણ મશીન બાદે અપલખ્ય નોકરનું!
ગાંધીજી વાળ દાતામાં લેવાને જેમ જેમ
જહેમત કરતા તેમ તેમ તેમાં વાળને બદલે
મજરઅલીની ચામડી જ આવતી! ખુબ
મથામથ કરી પણ કંઈ વળ્યું નહીં-એટલે
ગાંધીજીએ પોતાની હુકમત કરવાનો અખ
તરો કરી ભેરેલ તેમાં પણ પેલા અડિયવ
મશીને જરાય મથક આપી નહીં અને
આખરે હુકમતનો પ્રયોગ ત્યાંથી જ
અટક્યો.

ઈન્દુલાલ વાઙ્ગિક પણ તેમની સાથે કેદમાં
હતા તેમણે હુકમત પાસે જ હુકમત કરાવવા
માટે જાણને સમજાવ્યા અને સહભાગી
પોતાના નિર્ણયમાં અલગમ રહેતા ગાંધીજી
માની ગયા અને વોર્ડમાં ત્રીજા હુકમની
પધરામણી થઈ!

સહભાગી તે આગલા એ હુકમોની જેમ
કરું નવું પ્રકરણ જિલું ક્યાં વિના વોર્ડમાં
છેવં મુધી ટકી રહ્યો!

☆

એકવાર મહાત્મા ઈન્દુલાલ રસ્તા પરથી શાંતિથી પસાર થતા હતા ત્યારે રસ્તા
પર ધૂળમાં બેઠેલા યર્ધને પડેલા એક દારૂડિયા પર તેમની નજર પડી તે તરત
જિભા રહ્યા

દારૂડિયો બોલ્યો હતો તેથી તેનું મોઢું ખરડાયેલું હતું ને અધાતું હતું

અરે જે મોદેશી ખુદાનું નામ લેવાય તે આવું અપવિત્ર? એમ વિચારી ઈન્દુલાલ
તરત કચાકચી પાણી મગી આવે તો તે લાવવા દોડ્યા અને થોડીવાર પાણી લઈ આવી
તે પડે દારૂડિયાનું મોઢું એક વત્સવ માં પોતાના માગકવું મહુ મોઢું કાળજીથી ધ્રુજે
તે રીતે થોડું

કંડા પાણીના રપરો પેલો દારૂડિયો બાનમાં બાળ્યો અને ઈન્દુલાલમનો, મોઢું
સાફ કરવા માટે આભાર માનવા લાગ્યો ત્યારે તેમણે કહ્યું 'જે મોદામાથી ખુદાનું
પવિત્ર નામ નીકળે તેને આમ અપવિત્ર રહેવા દેવું એ બદેખર ખરાબ કહેવાય
એટલે મેં થોડું નાખ્યું'

પેલા દારૂડિયાને ઈન્દુલાલમના આ ચળવેથી દારૂના બચન માટે પશ્ચાત્તાપ થયો
અને તે જ મહીથી તેણે કબેજને માટે દારૂ પીવો છોડી દીધો

મહાત્માજીના જીવનનાં ત્રણ પ્રધાન અંગ આપણે માની શકીએ છીએ. એક એમનું રાજનૈતિક જીવન, જેમાં સુખ્યત્વે સત્યાગ્રહીની આત્મશક્તિ અને બલિદાનની દિવ્ય શક્તિ પ્રગટ થાય છે. બીજું એમનું રચનાત્મક જીવન, જેના બળે એ હિન્દુ જેવા એક પછાત, વિસ્ખલિત, નિરાશ અને અધરાષ્ટ્રને નવજીવનની દીક્ષા હેતા રહ્યા. અને બાકી ધીરે ધીરે એના બધાં હાડકાં લેગાં કરી એમાં પ્રાણ ફૂંકતા ગયા. રચનાત્મક કામ કેવળ સંસ્થાની રચનાનું નહીં, રાષ્ટ્રનિર્માણનું કામ હતું. રચનાત્મક સંસ્થાઓ દ્વારા અસંખ્ય કાર્યકર્તાઓને નવા આદર્શની દીક્ષા આપવી, પગલે પગલે તેઓમાં શુદ્ધ દષ્ટિ અને અદ્વૈત શક્તિનો વિકાસ કરવો અને એના દ્વારા આખા દેશમાં નવું ચારિત્ર્ય અને નવું તેજ પેદા કરવું એ કોઈ સાધારણ કામ ન હતું.

મહાત્માજીના જીવનની ત્રીજી બાબુ છે: અસંખ્ય વ્યક્તિઓનાં જીવનમાં, એમના વ્યક્તિગત સવાલોમાં, કૌટુંબિક સબધોમાં અને વ્યવહારની અનેક બાબતોમાં પિતા અને માતાના હૃદયમાં પ્રવેશ કરવો અને

પૂરી આત્મમયતાથી અસંખ્ય કુટુંબોની અખંડ સેવા કરતા રહેવું.

ભારતની આમ જનતા ગાંધીજીની પ્રથમ બે બાબુઓને સારી રીતે જાણે છે. બહારની દુનિયા ગાંધીજીના રાજનૈતિક અને સત્યાગ્રહી કાર્યો જોઈને ચકિત થઈ ગઈ અને એમાંથી હજી પણ પ્રેરણા લઈ નહીં છંદિન્દુસ્તાનનાં લોકો અને અસુક અંશે અંગ્રેજ રાજ્યકર્તાઓ પણ ગાંધીજીના રચનાત્મક કાર્યક્રમની સંજ્ઞા નીચે ઠીક ઠીક સમજી શક્યા. પરંતુ ગાંધીજીની ત્રીજી બાબુનું કાર્ય એની ગહનતા, એનો વિસ્તાર, અને એની તેજાબ જેવી શુદ્ધિ-શક્તિ; બહુ ઓછા લોકો જાણે છે. ગાંધીજીના આ ત્રીજા કાર્યથી જે કુટુંબોને લાલ થયો એ જ એની લોકોત્તરતા જાણે છે. પરંતુ એ પણ એનો વિસ્તાર ક્યાંથી જાણે? શુદ્ધિદાનનું મહાત્મ્ય જેમ મોટું છે, એમ જ આ આધ્યાત્મિક, ઉત્કટ, વ્યક્તિગત અતે કૌટુંબિક સેવાનું મહાત્મ્ય પણ અસાધારણ છે. હું તો માનું છું કે ગાંધીજીના ઉપર જણાવેલાં વિવિધ કાર્યોમાં એ છેલ્લું અગ્રગત સેવાકાર્યનું મહત્ત્વ બીજાં પ્રગટ કાર્યોથી જરા પણ ઓછું નથી.

★
એક મિત્ર

એ મૃત્યુનો વળ મપાત શું થયો?
તમે શું બાપુ અવસાન પામ્યા?
નેશાંતિનાં સ્વપ્ન બધાં વિરાગ્યાં
આધાર આ માનવ માનનો અયો!
તમારા જેમને માન્યા તેમણે તમને ઠગ્યા!
પૃથ્વી જે પાપના બાર રોળે આ જય રે ગણ્યા.
અમારા આજ હાથોએ કાલિમા આ કલંકની
બૂંસારો? કેમ ધોવાશે અશુદ્ધિ પાપ, પંકની
તમે તો દે ગયા બાપુ અલિપ્ત એ મધ્યમની-
દિક્ષા એ આત્માના તેજે ભિજાઈ ઉચ્ચ કર્યાની.

ને માનવીના મન જે તમારી

ઘડા કરી પાવન પૂણ્યકારી.
એ મંત્ર સોમત્ય સ્વરૂપ ધારતો.
'તુ' પાપસાથે નવ પાપી મારતો.'

પાપના પંકમાંથી જે મહત્ત્વદલ પૂણ્યના
પરમને પ્રગટાવ્યાં તે શુદ્ધિમર્મ વરેણ્યનાં.
લોપાથોદેહ આ છેને તમારો આજે નયન
તમે અદૃશ્ય ધૈર્યે જોળ્યા છે દૃશ્ય અક્ષર.

કલંકનાં કાળજથી ઉડા દસી
મકાશ જે સૌ ઉરમાં રહે વસી
દુષ્કાર્યમાંથી પ્રગટો વિશુદ્ધિ
હો મંત્રની જીવન એક મિત્ર

જેનાકિન્દ હાકો-

મહાત્મા ગાંધી અને કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર આપણા જમાનાના બે મહાન પુરુષો, ભારતીય સંસ્કૃતિના મોટા દિગ્ગમજો એમને વિષે કોઈ પણ કાર્ણાભે તો તે આકર્ષક થવાનું જ પણ જ્યારે એમને વિશે ભક્તદ્રવ્ય મનિવક લખે ત્યારે તો પૂછવું જ શું ? શુરુદયાલ—

આચાર્ય—ગાંધીજીના ખૂબ પ્રમગમ આખ્યા હતા એમના જ પરિવારના તેઓ ગણાય અને કવિવર રવીન્દ્રના તો તેઓ અસીમ ભક્ત વૈષ્ણવ ભક્તો જેમ મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામચંદ્ર અને ક્ષીવાવિમ્લહી કૃષ્ણચંદ્ર વચ્ચે અલેક નોઈ થકે છે તેમજ શુરુદયાલ પણ શુરુદેવ અને ગાંધીજી વચ્ચે અલેક જુએ છે એમની એ અલેકદ્વાર એમણે આ નાનકડી લેખમાળામાં અનેક રીતે વિશદ કરી છે

તે એન્ડ્રે ડુધી કે ગાંધીજીએ જ્યારે બ્રિટિશ સત્તત સાથે અસહકાર પોઝીથો અને તેની સાથે ભિક્કમી ભડી શુરુદેવે એનો સખતતા સખત વિરોધ કર્યો તે બધી વસ્તુ તદ્દન બૂલી નર્ધ ત્વદેશી આદેવનના દેવતામા રવીમાબુએ બ્રિટિશ સરકાર માથેનો સબધ તોડ્યો હતો એ વસ્તુ એમણે ભારપૂર્વક આગ્રહ કરી છે હું નથી માનતો કે રવીન્દ્રના અનુયાયીઓ અથવા આજના જમાનાનો ઇતિહાસ લખનાર ઇતિહાસ કારો મનિવકજી સાથે સહમત થશે પણ મનિવકજી આ ઇતિહાસકાર નથી ભક્ત અને કવિ કે અને કવિઓનું તો કુવનત છે કે જ્યાં હડહડતો ભેદ દેખાતો હોય ત્યાં પણ સાધર્મ્ય શોધી કાઢીને દુનિયાને યકિત કરવી

અમહકારનો દાખલો આપણે છેડી દઈએ મહાત્મા અને રવીન્દ્ર વચ્ચેના સ્વભાવભેદ અને વૃત્તિભેદ સ્વીકારીએ, તો આ બે મહાપુરુષો વચ્ચે ઇતિહાસ અને આદર્શ સામર્ય જોણ નહતું એ સામર્ય તરફ વાચકોનું ધ્યાન બેચીને શુરુદયાલજી એ આજના જમાના ઉપર ભારે ઉપકાર કર્યો છે કહેવાય છે કે ઓક ફિલસૂફી પ્લેટોએ

પોતાના વિદ્યાર્થી સોક્રેટિસના સવાદો લખી કાઢતા પોતાનું તત્ત્વજ્ઞાન જ રજુ કર્યું છે આપણી આગળની આ લેખમાળામાં ગાંધી અને ઠાકુર બન્નેનું ચિત્ર જેવું શુરુદયાલજીએ બોધ્યું તેવું તો મળે જ છે, પણ તેની સાથે પ્રત્યક્ષ શુરુદયાલજીનું ચિત્ર પણ આપણે સુદર રીતે ભેઈ શકીએ છીએ કહેવાય છે કે પ્રયાગ પાસે, ઝગા યમુનાના સગમમા, સરન્વતી શુપ્ત રૂપે ભગી બધ છે પ્રખુત લેખમાળામાં ગાંધી અને ઠાકુરના સગમ સાથે મનિવકજી પણ ભગી બળે (ત્રવેલી સાધી રથા છે એ શોધી કાઢના મુરકેલી નથી પડતી

આ લેખમાળાના મધાળા ભેવાથી જ આપણને ખબર પડે છે કે મનિવકજીને મન

જીવનના કયા પાસાએ સૌથી મહત્વના છે ગાંધીજીની વિભૂતિ નેટવી સ્પષ્ટ અને પ્રખર છે તેમની જ રવીન્દ્રનાથની પણ છે બાળ્યની પેઢીઓ એ બન્નેને સ્વતંત્ર રીતે સમજી લેવાનો પ્રયત્ન કરશે બન્નેએ પોતાના દેશ ઉપર નહીં, પણ આખી દુનિયા ઉપર પોતાનો પ્રભાવ પાડ્યો છે રવીન્દ્રનાથે પોતાની લોકોત્તર કલ્પનાશક્તિ વડે જીવનનું રહસ્ય શોધી કાઢ્યું અને વિવિધ રીતે દુનિયા આગ્રહ તે રોચક રૂપે રજુ કર્યું ગાંધીજીએ પોતાની લોકોત્તર શ્રદ્ધાથી અને રીરૂત્તિથી માનવતાની સેવા કરવાનો પુરુષર્થ કર્યો અને એ રીતે માનવજાતિને જીએ ચઢવાની અને જીવનરહસ્ય પાછા રહેલા સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરવાની સાધના બતાવી બન્નેનો આ સંદેશો આજનો માનવસમાજ ધોરે ધીરે સમજાવા લાગ્યો છે અને કૃતજ્ઞતાપૂર્વક એનો સ્વીકાર કરે છે

એવી એ બે વિભૂતિઓનું એકત્ર સ્મરણ કરવું આર્હલાદક છે અને પાવન પણ છે શુરુદયાલ આચાર્યજીએ એક સુદર વિષયનો પ્રારભ કરી આપણે આશા રાખીએ કે અનેક લોકો આ વિષય ખેડશે.

(ગાંધી-ઠાકુરની પ્રતિમાના)

અદૃશ્યના પડદાની પાછળથી કોઈ બોલી
ઊઠ્યું : “ આપો ! ”

હું તે વખતે ઘેર નિદ્રામાં હતો તેથી
જ્યારે ‘આપો’ શબ્દ અચાનક મારા સૂક્ષ્મ
કાનો પર પડ્યો, ત્યારે હું ઘણું આશ્ચર્ય
પામ્યો અને હું તરત જ જાગી ગયો. મેં
ચારે કોર મારી નજર દોડાવી. પણ મને કોઈ
દેખાયું નહીં. મારું કુતૂહલ તેથી વધી ગયું.

થોડા વખત પછી ફરીથી કોઈ બોલ્યું :
“ આપો ને ! ” પરંતુ આ વખતે મારા મોઢા-
માંથી નીકળી ગયું : “ પણ બોલ તો ખરો,
શું આપું ? અને અથવા, તું છે કોણ ? ”

પણ મને મારા પ્રશ્નનો કંઈ પ્રત્યુત્તર
તાત્કાલિક મળ્યો નહીં. અને જવાબની પ્રતી-
ક્ષામાં હું તારાએના પ્રકાશમાં એકલો બેસી રહ્યો
ઉપાસ્ત્ર ચરણે આવી તેની પાછળ
તેની થોડી બહેનપણીઓ હતી. દરેકના માથા
પર મુંદર ફૂલોથી સજવેલી કટોરી હતી.
જ્યારે સૂર્યે પૂર્વ દિશામાં પોતાનું સન્યાસી
જેવું માથું ઊંચું કર્યું, ત્યારે દરેક જણે
પોતાની કટોરી ખાલી કરી દીધી, અને જે
કાંઈ તેમાં હતું એને સૂર્યદેવતાનાં ચરણે
સમર્પણ કર્યું.

કુતૂહલવશ થઈ મેં મારી નજર સૂર્ય-
દેવતાનાં ચરણો તરફ વાળી; એટલું જ
ભણવા માટે કે, તેમને કંઈ કંઈ વસ્તુઓ
બોટમાં મળી છે. અને મેં જોયું કે, તેમના
ચરણોમાં હીરા, મોતી, કીર્તિ, પ્રતિષ્ઠા અને
ખીજ ઘણી એવી વસ્તુઓ—તેમને માણસ
સામાન્ય રીતે વળગી જ રહે છે તે—હતી.

પરંતુ સૂર્યદેવતાએ તો આ બધી વસ્તુઓ
તરફ એક પણ વાર નજર ન કરી !

અને મેં ચિંતાઈને કહ્યું : “ અરે
સૂર્યદેવતા, હજી પણ તું સંતુષ્ટ થયો નથી ?

આટલું બધું તને આપવામાં આવ્યું છે તોયે ? ”

પણ સૂર્યદેવતા તો પોતાના, જગતને
અજવાળું આપવાના નિયમિત અને પવિત્ર
કામમાં પ્રવૃત્ત રહ્યા અને મારા પ્રશ્નને તેમણે
ગણકાર્યો પણ નહીં !

તેથી હું વધારે ચિંતાઈ ગયો અને મેં
કહ્યું : “ આપું અશિષ્ટપણું ! આવો અવનય ! ”
પરંતુ સૂર્યદેવતા શાન્ત રહ્યા.

સાંજ પડી.

મેં ત્રીજી વાર મારા પ્રશ્ન તેમને પૂછ્યો
આ વખતે તેમણે મને પ્રત્યુત્તર આપ્યો.
સૂર્યદેવતાએ કહ્યું : “ પણ મને તો ખીજ
કાંઈ ભેઈએ છે. ”

“ તે વળી શું ? ” મેં તેમને પૂછ્યું. ’

“ તારુ દિલ ! એ તું મને આપશે ને ? ”

મેં જવાબમાં કહ્યું : “ તે આપી હશે તો
મારી પામે શું રહેશે ? ”

“ કાંઈ નહીં ! ” સૂર્યે જવાબ આપ્યો.

“ તો હું ક’ગાળ થઈ જઈશ ! ” મેં તીવ્ર
દુઃખના સ્વરમાં કહ્યું.

સૂર્યે કહ્યું : “ જે પૂરેપૂરો ક’ગાળ થાય છે,
તે જ ન્યાલ થાય છે. જ્યાં મુખી કોઈ પણ
માણસ પોતાના માટે કાંઈ રાખે છે—દિલ દો
કે હોલત,—ત્યાં મુખી હું અસંતુષ્ટ થદ્યા
કરું છું. પણ મેં માણસના સર્વોચ્ચ સમર્પણની
આશા હજી નથી મૂકી દીધી. તેથી તો હું
દરદોષ સવારે અને સાંજે મારું માથું ઊંચું
કરીને ચોખું છે કે, આજે કોઈ મારી પામે
પોતાનું સંપૂર્ણ રીતે સમર્પણ કરીને આવે છે ! ”
મારી આંખોમાંથી બે ચાર આંસુ ટપપી
પડ્યાં.

સૂર્ય અસ્ત થઈ ગયો. અંધકાર ફરીથી
મને આલિંગન કર્યું.

દુઃખી પડ્યો !

બારમી ફેબ્રુઆરી એ બાપુનો શ્રાદ્ધદિન હરિજન આશ્રમ (નાજરમળી)માં એ દરજે સર્વે દય મેળે બરાય એ પૂણ્ય પ્રસંગે બાપુના માથીઓમાથી ઘણા આશ્રમમાં પધે

શ્રી સુવચીદાસજી બાપુના અનન્ધ જાન ને સાથી એ એક દયકા પછી આવે આશ્રમમાં આવ્યા અમે એમને અમારા વિધાવચમાં ગોલાવ્યા ઉપાસના મંદિરની પ્રાર્થના પછી અમે એમને બાપુના જીવન પ્રમગ વિશે કહી કહેવાની વિનંતિ કરી તે સીકારી કહેવા લાગ્યા

એક લેવા જેવા પ્રસંગ છે

૧. ૨૪મા જ્યારે હું બાપુ પાને હતો ત્યારની આ વાત છે ને પાગથી ઘણી સુરેકે રીએ વેડીને હું આશ્રમમાં આવેલો અને મને પ્રવેશ મળ્યો હતો

બાપુ જ્યારે યરવડા જેલમાંથી છૂટીને આશ્રમમાં આવ્યા ત્યારે અમારો પ્રથમ વાર મેળાપ થયો. હું ઠેક ને પાગથી આશ્રમમાં આવ્યો હતો એ જાણી બાપુ પ્રસન્ન થયા બાપુએ મને પ્રેમથી જોવાથી ઘણી વાતો કરી બાપુએ મને સ્વીકારી લીધો

હું બાપુની સાથે નજીક રહતો હતો બા બાપુ શી વાતો કરતા, એમને શ્રદ્ધા કેવો ચાલતો (જોરે નાના નાના બનાવોમાં મને રસ પડતો-મજા આવતી એને ન જીવનનો અમૃત્ય લક્ષ્ય માનતો)

એક દિવસ હું બાપુની પગથળી કરતો હતો-બા બાપુમાં જ બેઠા હતા વાતો થતી હતી એવામાં બા બાપુને કહેવા લાગ્યા, તમે તો અ ખી દુનિયાના બાપુ તમારી પાસે નાના-મોળ બધા છાનીછપની વાત કરીને ચોતાના દિવને બાર કાઢવી બધા પણ મને કોઈ દિવસ એવી વાતનો મોકો મળે જ નહીં ?

તમને કોણ ના પાડે છે ? તમેય કહેાને,

હું તો સાબળવા લેયાર છું' બાપુએ હસતા હસતા કહ્યું

'પણ તમને મારી વાતો સાબળવાની ઘણીની જ નરસા મળે તો ને' બાએ હાથે કગાજ ક્યો

'જુઓ તમે એમ કરો આજથી મારા માથે લેવમાલીય તમે કરો પગ તા તુલમી દાસ દવાલે જ છે તમને જ્યારે સમય ન હોય ત્યારે તમે જેને અધિકાર નેપો તો તે નમાલીય કરે તેલમાલીય કરતી વખતે જે કાર્ય કહેવું પૂછવું હય તે કહેવું પૂછવું બમ બાપુએ ખીર ગળીર બવાળે પ્રમથો કહ્યું

આ રાજ થયા

બીજા (૧૫મથો બાએ તેલમાલીય હાથ ધર્યું લોકોની અવરજવર તો ચતુજ હોય બાપુ સૂતા હોય આવનારા વાત કરતા હોય, બાપુ હું કારા આવતા આવતા ઊઠવા માટે જન આવન રા ચાન્દ્યા બધા રોજનો લગજમ આવો કમ હતો

બાએ તેલમાલીય કરતા કરતા વાત ચર કરી બાપુએ ઊંઘમાં જ કારા ક્યો રાખ્યા બીજે દિવને બાપુ બાને પૂછે 'કાલે તમે શું કહેતા હતા ? તો જુવો ગયો કેમકે ઊંઘ મા જ હું કારા આવતો હતો' એ જુ કહીને (ખિલખિલા) હમી ખડખા

૨

બીજા એક દિવસની વાત છે—

બાપુ જે ઓરડીમાં સૂતા હતા તેની ઓરડીના બાગમાં જોટલો હતો તે પર હું સૂતો હતો, કેમકે જોસરીમાં તો બંહેનો સૂતી હતી—પણ તેથી મને બાપુની સેવા કરવાને સરસ મોકો મળ્યો બાપુ રાને ખેડાળ કરવા બિડીને બહાર અધારમાં આવે ત્યારે હું કાનસ ની વાલ તેજ કરીને તેમની સાથે જતો

બાપુ જીંઘી ગયા હતા. રાત પછી ઠીક વહી ગઈ હતી. એવામાં નિયમ પ્રમાણે બા આખ્યાં અને તેલભાલીશ કરવા લાગ્યાં. બાપુ બગીચા ગયા. કહેવા લાગ્યા: 'આટલી મોડી રાતે તમે તેલભાલીશ કરવા આખ્યાં? થાક્યાંપાક્યાં સૂઈ ગયાં હોત ને એ કામ કોઈને સોંપ્યું હોત તો?'
'પણ એ કામ તો મેં ખાસ માગી લીધેલું, તે બીજાને કેમ સોંપાય?'

'ઠીક, ઠીક. પણ મોડું કેમ થયું?'
'કાલે રામદાસ મુંબઈ જાય છે. એને માટે બાતુ કરવાતું હતું.'

'બાતું કરીને બાંધી દીધું?'
'હા બાંધી આપ્યું કપડા વિગેરે બિસ્તરમાં બાંધી આપ્યું.'

'હા, રામદાસ મુંબઈ જાય તેને તમે બાતુ બાંધી આપો. કાલું જીડીને તુલસીદાસ નેપાળ જાય, બીજા ભાઈ બીજે જાય, મહાદેવ મુંબઈ જાય—એ બધાને બાતું બાંધી આપો છે ખરાં?' બાપુએ સહજરીતે, સરળભાવે પૂછ્યું.

બા બિચારા માવ લોળાં—એમણે તો સીધો ને સરળ જવાબ આપ્યો: 'ના—એમ તો સૌ જાય. એ બધાંને હું કેમ પહેાંચી વળું? રામદાસની તો તબિયત નરમ છે, અને

મુંબઈ જાય છે એટલે થયું કે લાવ કર્મક કરી આપું....'

'ખરી વાત છે. પણ અહીં આશ્રમમાં જે બધાં આવીને વસ્ત્યાં છે તે પોતાના ધરમજબ હોડીને આખ્યાં છે. તે શેને માટે?'

'દેશસેવા માટે.'
'ઠીક આપણે રાજકોટથી શેને માટે આખ્યાં? દેશસેવા માટે ને?'

'હા.'
'તો પછી, રામદાસ મુંબઈ જાય એને બાતુ બાંધી આપો ને બીજાને નહીં! આવો લેહલાવ તમે ક્યાંથી આવ્યો?'

બાપુના પ્રશ્ન પાછળ સમાનતા માટેનું હાર્દિક હર્ષ હતું—ખિન્નતા હતી

બા તો સાવ મીઠાં સાદાં ને માયાં. એ કહે: 'તમે તો મહાત્મા રહ્યા! તમારી પાસે લેહલાવ ન હોય. પણ હું તો સીધી સારી મારામાં એવું મહાત્માપણું ક્યાંથી હોય? તોય બધાને જળવાય એટલાં જાગવું તો હુ. જેને જેને જરૂર પડે છે તેને બાતું બાંધી પણ આપું છું બાખરી આપું છું, ગોળ આપું છું, પણ છેવટે હું કોઈ મહાત્મા નથી, મમજ્યા? —માપુ ચૂપ થઈ ગયા

એક દિવસ હુશેન બસરીએ તપસ્વિની રાબિયાની કુટિર પામે એક બદલીતા શ્રીમંતને રૂપિયાની થેલી લઈને ઉભેલો જોયો. તેના ચહેરા પર આછો (વપાક દેખાતો હતો. હુશેને તેણે પૂછ્યું કે, 'આમ અડી, પૈસાની થેલી લઈને ઉઠામ ચહેરે કેમ બ્રમા છો?'
'હું તપસ્વિની રાબિયા માટે મારી અઠના બેટ લાવ્યો છું, પણ એમને ત્યાગ-વેરાગ્ય ભેદને ભેટ લઈને અંદર જવાની કુમત નથી આવતી મારા પતી તમે બવામજુ કરો તો તે સ્વીકારે ખરાં.' શ્રીમંતે કહ્યું.

હુશેન કુટિરમાં ગયા અને શ્રીમંતની બેટ સ્વીકારવાની પ્રત્યક્ષ કરી. તે ઝાંઝગી તપસ્વિની રાબિયા તેમની તરફ તીવ્ર દષ્ટિ કરીને કહેવા લાગ્યાં: 'જેઓ જીવનભર ધન્યરની નિંદા કરે છે તેમના પર પણ તેની કૃપા વરમે છે, તો પછી પ્રબુભક્તિ જેમના સમસ્ત જીવનમાં વણાઈ ગઈ છે—એને પેટ પૂરતું આપવામાં એ કંઈસાઈ કરે? ધન્યરનો અપાર મહિમા જાણ્યા પછી કોઈ પણ માણસ દુનિયા પાસેથી કરી જ આશા ન રાખી શકે, અને શ્રીમંતો જે આપે તે તેમણે ન્યાયથી મેળવેલું છે કે અન્યાયથી તે કાળ નક્કી કરી શકે? અને જ્યાં સુધી એ નક્કી ન થાય ત્યાં સુધી એવી બેટ કેમ સ્વીકારાય?' —હુશેન બસરી કયો જવાબ આપી શક્યા નહીં.

પ્રુકા પ્રત્યે જેમને અનન્ય ભક્તિભાવ અને મહા હતા એવા મહાત્મ્યસ્વિની હુઝરત રાબિયા બસરીની આ વાત છે

એક દિવસ ઘણે દુરથી જે સતો એમના હર્શનાર્યે એમના ઘેર આવ્યા માર્ગમા તેમને કશુયે ખાવાતુ મળ્યું નહિ હોવાથી તેઓ બૂખથી વ્યાકુળ થઈ રહ્યા હતા, અને અહીં તેમને કશુક ખાવાતુ મળી જાય તો ઘણું સારુ એમ તેઓ પે તાના મનમા વિચારી રહ્યા હતા હુઝરત રાબિયા બસરી પોતાના અતર જ્ઞાનના બળે તેમના મનની વાત પામી ગયા અને તરત જીકીને પાછવા ખડમા ગયા કે જેથી તેમના માટે કંઈ ખાવાતુ હોય તો હાઈ આવે પરંતુ ત્યાં જઈને જોયું તો માત્ર એ જ રાખવા પડેલા હતા, જેનાથી પેલા સતોમાંથી એકની પછુ બૂખ ભાગી ચકે એમ નહોતુ પણ શુ થાય? આખરે એમણે એ જે રાંટલા જ પેલા સતો સામે લાવીને મૂકી દીધા એ રાંટલા એઈ સતોને પછુ જરાક નિરાત વળી કે ચાલે. એટલાથી પછુ થોડી ઘણી બૂખ તો ભાગશે પરંતુ તેઓ ખાવાતુ શકે કરે એ પહેલા જ બારણે એક ભિમુક આવી જોસો, અને પ્રુકાને નામે કશુક ખાવાતુ માગવા લાગ્યો. હુઝરત રાબિયાએ તરત જ પોતાના મહેમાનોની સામેથી બને રાંટલા ઉપાડી હાઈ પેલા ભિમુકને આપી દીધા, અને ભિમુક દુવા દેતો પોતાને રસ્તે પડેલો પછી હુઝરત રાબિયા મહેમાનો પાને આવીને શાંતપૂર્વક ખેસી ગયા અને પેલા બને મહેમાનો જેમને કકડીને બૂખ લગી હતી, નિતરાણપૂર્ણ નેમે એક બીજાના મો એવા લાગ્યા

થોડી વાર પછી હાથમા રાંટલાની એક ચોડ હાઈ એક દાસી હુઝરત રાબિયા પાસે આવી, અને સવામ કરી તેમની સામે રાંટલા મૂકતા બેવી, 'મારી ચોક જીએ આપના માટે આ રાંટલા મોકલ્યા છે'

હુઝરત રાબિયાએ શાંતિપૂર્વક પેલા રાંટલા મળવા માગ્યા અને ગણી રહ્યા પછી રાંટલા હાઈ આવનાર દાસીને સ બેધીને કહેવા નાગ્યા 'આ રાંટલા મોકલવામા બૂખ થઈ લાગે કે મારે તુ પાછા હાઈ જા'

દાસીએ કહ્યું 'ના, ભૂલ નથી થઈ આપને ત્યાં જ મોકલ્યા છે

હુ કહું છું ને કે ભૂલ થઈ છે તુ તારે પાછા હાઈ જા ને'

અને મનમા મૂઝવણ અનુભવતી દાસી બધા રાંટલા હાઈ ચાલી મઈ અને ઘેર જઈ તેણે પોતાની ચોકાણીને બધી વાત કહી સજ જાવી દાસીની વાત સાંભળીને ચોકાણી પણ જરા વિચરમા પડી મઈ પછી અચાનક હાઈ યાદ આવ્યું હોય-તેમ જ જીકીને તેણે બીજા જે રાંટલા દાસીને આપતા કહ્યું હો, હવે આ બધા રાંટલા તેમને આપી આવ

રાંટલા નઈ દાસી પાછી આવી એટલે હુઝરત રાબિયાએ બધા રાંટલા ગણી નોંધા અને પછી સતોવનો સ સ હાઈ 'હવે બરાબર છે કહી દાસીને જવાની રવા થયી

દાસીના ગયા પછી હુઝરત રાબિયાએ પે તાના સત મહેમાનોની સામે તે બધા રાંટલા મૂકી દીધા અને મહેમાનો ખાવા લાગ્યા થોડીવાર રહી એક મહેમાન કહેવા લાગ્યો આજના તમારા વર્તનમા કેઈ કંટા રહસ્ય છુપાયતુ અમને લાગે છે તો એ રુસ્થ શુ છે તે અમને કહો'

ત્યારે હુઝરત રાબિયા કહેવા લાગ્યા હુ બાણી મઈ ઠપી કે તમે ઘણા જ બૂખ્યા છો અને મારા ઘરમા કેવળ જે જ રાંટલા હતા જેનાથી તમારી બૂખ ભાગી ચકે એમ નહોતુ તેથી એ જે રાંટલા તમારી સામે મૂકતા મને શરમ આવતી હતી પણ હાલ રીએ મારે તમ રી સામે એ જે રાંટલા મૂકવા પડ્યા પછી કદાને

પેલો ભિખારી ખાવાનું માગતો મારે ખારણુ આપ્યો તો મેં એ બે રોટલા તેને આપી દીધા અને પરમ કૃપાળુ ખુદાની હુજુરમા મેં દુવા માગી કે, 'હે ખુદા! તારા નામ પર દાન દેના રને તેના દાનનો દસગણો બદલો આપવાનું તે વચન આપ્યું છે, અને તારા વચન ઉપર મને સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે તારી ખુશી અર્થે આજે મેં પણ તારા નામ પર બે રોટલા દાનમા આપ્યા

છે' પછી જ્યારે પહેલી વખતે દાસી રોટલા લઈને આવી અને મેં ગણી જોયા તો તે માત્ર અઠાર જ હતા અને ખુદાએ આપેલા વચન પ્રમાણે મને પૂરા વીસ રોટલા મળવા જોઈતા હતા આથી મેં તે રોટલા પાછા મોકલાવી દીધા હતા પછી બીજી વખતે દાસી બરાબર વીસ રોટલા લઈને આવી ત્યારે ખુદાએ આપેલું વચન પૂરું થતું હોવાથી મેં તે લઈ લીધા "

✽

માણસનું માપ

ફાળા નિમિત્તે એક બહુ ધનિક વેપારીને ત્યાં જવાનું થયું થોથો ઘણો હતો હું જઈને બેઠો એટલે એમણે બોલવાનું શરૂ કર્યું 'બસ સીધા હાલી જ નીકળ્યા છો નહીં સભ્યતાનું બાન લો આ દૂરી પોતાડી પેરીન ઉપજ્યા આફ્રિકા'

એ દિવસોમા પૂ બાવકોબાજી પણ ફાળા નિમિત્તે ત્યાં આવ્યા હતા તેમને અનુ લક્ષીને કહ્યું 'શુ તમારે ચ અહીં આવીને અમને સંક્રાઓ પાછા લઈ જવા છે? હવે તો દુનિયા ઢોઢ છે બે મિનિટમા રોગ મરે એવી દવાઓ તૈયાર થઈ હોય ત્યારે અહીં માટીના પાટા ન ઉપવાસની વાતો કરવા આવ્યા છે'

કહેવાનું તો ઠીક પણ વચમા ગાળો આવતી હતી પાચેક મિનિટ સાલજી પણ પછી ન રહેવ યુ 'ભાઈશ્રી આપને જે કંઈ કહેવું હોય તે કહો પણ ગાળ શા માટે? છે? શુ આ તમન શે ભે છે?

કહાચ એમને માટે આવો અનુભવ પહેલો હશે તેમની ઓફિસમા બેઠેલા મોં મારી તરફ જોઈ રહ્યા

શુ? તમારી આ તુમાખી?

એમા તુમાખી શ ની? તમે ગાળો દો તે હુ માલગી રુ? તમે એક વસ્તુમા ન માનો તે હુ સમજી શકુ તમારે મહલ ન કરવી હોય તો કાઈ આગ્રહ થોડો છે? તમને વસ્તુ સમજાવવાની મારી ફરજ છે

'શુ આવી રીતે બોલીને તમે ફાળો કરવા નીકળ્યા છે? તેમણે વચમા જ કહ્યું

'મારી પોત તો તફન સીખી છે હુ કાઈ ભિખારી નથી અને માયુ પૂઠો તો તમે જેને આગળ જવાનું માનો છો જે દોડને આજની પ્રગતિ ઉપર અર્થ લો છો તે પાછા જવાનું નહીં હોય તેની શી ખાતરી? જેર હુ એ ચચામા ઉતરવા માગનો નથી તમને જે વસ્તુ ન ગમે તે ન સ્વીકારો પણ આમ બોલી હુ જિભો ચવા ગયો તે ભાઈનો બધો શરસો કાળુમા આવી ગયો એક બૃક કાઢી ઉપર મટી કરતા કહ્યું 'તમારે નમ્રતા રાખવી જોઈએ'

'મારો હેતુ કંઈ તમને હુ ખી કરવાનો નથી મારી વાતો ઉપર વિચાર કરજો છતાં તમને હુ ખ થયું હોય તો માફ કરજો પણ મારી વાત પર વિચાર કરજો માણુ સતુ માપ તેની બાધા ઉપરથી નીકળે છે મને તો હુ ખ માત્ર તમારી બાવાનું હતું'

ખુદાના દર્શન

એક વાર મહાત્મા સાહિત્ય પાસે એક માણસે આવીને કહ્યું 'મારે ખુદાના દર્શન કરવા છે. માટે આપ કૃપા કરી મને તેમના દર્શન કરાવો.'

'ભાઈ તને ખમર છે ને કે ખુદાએ મૂમાને કહેતું કે તું હવે મને ન જોઈ શકે.'

'હા એમ કહ્યું હતું એ સાચું, પણ તે વાતને તો વર્ષો થઈ ગયા હવે તેણે શું? એ કાલ આ જમાનાને ન લાગુ પડે માટે કૃપા કરી મને ખુદાના દર્શન કરાવો.'

પેવ એ પોતાની છાત્ર ચાતુ રાખી એટલે સાહિત્ય સાહેબે પોતાના માણસોને ભેલાવીને કહ્યું કે આને બરાબર બાધીને નહીં નાખો.'

'મને નહીં આ માટે નખાવો છો?'

'કેમ તારે ખુદાના દર્શન કરવા છે ને?'

'હા.'

'તો નહીં પડશે જ છુટકો.'

'વાહ, તેમના દર્શન થતા હોય તો નહીં મા'

પડવામાં વાધો નથી'

સાહિત્ય માણસોએ પેલા જિજ્ઞાસુને બાધીને નહીં નાખ્યો. પાછીમાં પડવા સાથે જ પેલાએ 'હે સાહિત્ય સાહેબ!' એવો પોકાર પાડ્યો

સહિત્ય સાહેબે કહ્યું કે, 'એને બેચી ફરી આધીયે વડી દુમરી ખવડાવો.'

માણસોએ તેમ કહ્યું, પેલા માણસે પ્રથમથી પણ જિજ્ઞાસા સાહે સૌ નાખી હે સાહિત્ય સાહેબ!'

સાહિત્ય માહેને પોતાના માણસોને કહ્યું કે

'એને હાલ લેડી દુમરી ખવડાવો.'

માણસોએ તેમ કરતા પેલા જિજ્ઞાસુ ગમગમ

ખાખા લાગ્યો—એના કંઠે પ્રશ્ન આવી ગયો

અને તે વ્યાકુળ થઈને ભેલાવી બિલો 'હે ખુદા!'

સાહિત્ય સાહેબે તરત પોતાના માણસોને કહ્યું

કે 'એને બહાર કાઢો અને બંધન મુક્ત કરો.'

માણસોએ તેને બહાર કાઢી બંધન મુક્ત

કર્યો અને તેને હોશમાં લાવવામાં આવ્યો. તે

હોશમાં આવેતે કે સાહિત્ય સાહેબે પૂછ્યું

'કેમ ભાઈ, તને ખુદાના દર્શન થયા?'

'પ્રથમ ભેવારે મેં પાછીમાં દુમરી ખાધી અને છવ જતો લાગ્યો ત્યારે મેં આપને પોકારીને મદદ માગી, પણ મારા કિવના પરદા ન ખૂલ્યા પણ ત્યારે ત્રીજી વાર મૃત્યુ નજીક દેખાયું ને મેં ખુદાની મદદ માગી, સપૂર્ણ તેને આશરે ગયો ત્યારે મારા દૃઢ્યના દ્વાર ખૂલી ગયા, મારા મનની અસાતિ ફર થઈ ને બધો બંધ જતો રહ્યો.'

સાહિત્ય સાહેબે ને સમજાવતા કહ્યું કે, 'જ્યાં સુધી તું મારી મદદ માગતો હતો ત્યાં સુધી તું ફરેમમાં હતો, પણ તે ખુદાને યાદ કર્યો તેને શરણે ગયો કે ભમ મટી ગયો હવે તને જે કંઈ પ્રાપ્ત થયું છે તે તારી આખી જિંદગી સુધી ચાલશે, આ અનુભવ બરાબર જાળવી રાખજો.'

ઈશ્વરી મક્ષિસ

મુસ્લિમ મહાત્મા બાહર સાહિત્યની લ્હાળી મકાપુરુષ તરીકેની ખ્યાતિ હતી એક દિવસ સહિત્ય સાહેબે કીમતી પોશાક પહેર્યો તે જોઈ એક માણસ તેમની રૂમરૂં દીકા કરી 'સાહિત્ય સાહેબ, આપ તો સત પુરુષ છો, સાહાઈ અને ત્યાજ એ જ આપના અભુપયુ કહેવાય ત્યારે આવો સરસ કીમતી પોશાક તમે પહેર્યો છે તે શું તમને ચીજ રસ છે?'

સાહિત્ય સાહેબે જવાબ ન આપતા દીકા કમનારના હાથ પકડ્યો અને પોતે પહેરેલા ઉપરના કપડા નીચે શું છે તે બોલ્યો કહ્યું

પેલા દીકાકારે બોલ્યું તો ઉપરના સરસ દેખાતા કપડા નીચે અત્યંત બાકુ ને ખરબચડું કપડું પહેર્યું હતું દીકાકાર તો શરમાઈ ગયો

મહાત્મા સાહિત્યે તેને સમજાવતા કહ્યું 'ભાઈ, આ ઉપરના કપડા તો દુનિયાને બોલો પૂરતા છે—બાકી મેં જે નીચે કપડા પહેર્યા છે એ જ ઈશ્વરી બક્ષિસ છે'

સાહિત્યકારોનું એક કાર્ય છે. પરંતુ જે રીતે વણકર આદિનો એક ધંધો હોય છે અને એક ન્યાત હોય છે એ પ્રમાણે સાહિત્યકારની કોઈ ન્યાત કે ધંધો નથી. બલકે ઇશ્વરની આ સૃષ્ટિ જેટલી વિવિધ છે એટલી જ સાહિત્યની રચના વિવિધ હોય છે. એટલે જ સાહિત્ય-કારોનો પોતાનો સ્વતંત્ર મહિમા હોય છે. અમે એનો મહિમા, નામ-મહિમામાં કરી લઈએ છીએ. એક વાર્તા છે કે શત કોટી રામાયણ ત્રણ ભાગમાં વહેચાઈ ગયું. આખરે એક સ્લોક બાકી રહ્યો જે બગીચા અક્ષરોનો હતો. એમાંથી હસ હસ અક્ષર વહેતી દીધા ત્યારે એ અક્ષર વધ્યા એ બેના ત્રણ ભાગ પડી શકે નહીં, એટલે એના સરખા ભાગ કરનાર શંકર ભગવાને કહ્યું કે હું ભાગ પાડી આપું છું, એટલે એના મહેનતાણા તરીકે એ અક્ષર હું લઈશ. એમણે એ અક્ષર લીધા ‘રા’મ.’

એ બે અક્ષરોમાં રામાયણ આવી જાય છે. એ જ સાહિત્ય-કારોની કૃતિનો સાર છે. સીતાજીએ હનુમાનને મોતીની માળા ઈનામમાં આપી હતી. હનુમાને એ માળામાંથી એક એક મોતી લઈને ચાવવા માંડ્યું અને બેયું કે એમાં કંઈ જ રસ નથી, એટલે તે ફેંકી દીધું. સીતાજીએ એ બેઈ પૂછ્યું કે ‘તે’ માં શું રસ?’ હનુમાન-

જીએ કહ્યું કે ‘મેં મોતી ફેંકીને બેયું કે એમાં રામ-છે કે નહીં? જ્યારે એમાં રામ ન દેખાયા તો મેં મોતી ફેંકી દીધાં!’ એ હરેક ચીજમાં રામનાં દર્શન કરતા હતા, એ જ રીતે સાહિત્યકારોની હરેક કૃતિમાં રામ છે કે નહીં તે બેનાનું હોય છે. તેમાં બે રામ નહીં હોય તો તે કાયમ ટકવાની નથી અને દુનિયા પર કાયમ અસર કરવાની નથી. એ હ્રુત ધર્મ જશે એટલા માટે કોઈ સાહિત્યકારે કોઈ કૃતિ દુનિયા સાથે મૂકી તો તેનું માપ તોલ એના આકારથી નહીં કરવામાં આવે કેણે કેટલું લીધું એ પરથી એનું મૂલ્ય નહીં કરવામાં આવે, બલકે એણે જીવનને કેટલો રસ આપ્યો એ પરથી એની પરીક્ષા, પરિચય થશે

ઉઘડો અંતરદલ હો !

ઉઘડો અંતરદલ હો !
પુષ્પિત પ્રાણ પરગો !
ઉઘડો અંતરદલ હો !

રૌશનના શુચિમંદર કાલે,
ભર્યોવન તપતા મધ્યાહને,
ઓસરતી જીવન-સંધ્યાએ,
હળતી ચોર નિબિડધન રાતે
તવ ચેતનસૂર સરો !
ઉઘડો અંતરદલ હો !

મલયસમીર સંચિત પરિમલ તવ
પતંગડમાં પણ પ્રાણ વહાવે !
ધરતીના કણકણ જર્મ પ્રસરી
શતશત તેજકિરણ નવ વરસે !

પ્રેમ પરમ નિર્ઝર હો !
ઉઘડો અંતરદલ હો !
પુષ્પિત પ્રાણ પરગો !
ઉઘડો અંતરદલ હો !

ચંદુલાલ દત્તાણી

હું સમજું છું કે જે જમાનામાં આપણે છીએ, એ જમાનાનો જીવનરસ ત્યાગમાં જ પ્રગટ થઈ શકે છે જે સાહિત્યકારે એ ત્યાગરસ જેટલો પણ આપ્યો હશે, એના જીવનમાં એ જેટલો જીત્યો હશે, એટલી એની દુનિયા પર અસર થશે. * *

મા પોતાના પ્રેમથી બચ્ચાને સળવે છે, શબ્દ ગારે છે તેથી તે તેને મુંદર દીમે છે. આત્મબાવના વડે વિશ્વને સળવેા, ઉભળેા, મોંડત કરેા, આચ્છાદિત કરેા અને પછી જુઓ તે આત્મીયતાને લીધે મુંદર અને પ્રિય દેખારે - વિનાબા

માણસની શક્તિ મર્યાદિત છે, કેમ કે એનું શરીર મર્યાદિત શક્તિવાળું છે એટલે એની સેવા પણ મર્યાદિત હશે, પરંતુ વૃત્તિ મર્યાદિત ન રાખવી જોઈએ કેમકે મારા કર્મ મેત્રની બહાર હોય તો વાધો નહીં પરંતુ સહાનુભૂતતા વિચારના મેત્રથી બહાર થઈ જાય છે તો હું મારી શક્તિ સુમાત્ર છું એટલા માટે ભલે સેવાનું મેત્ર મર્યાદિત હોય, પણ ભાવના અને સહાનુભૂતિનું મેત્ર અમર્યાદ રહે મનુષ્યને મનુષ્ય તરીકે જ જુઓ, નહીં તો આપણે હિન્દુધર્મના આત્માને સુમાવી બેસીશું હિન્દુધર્મ કહે છે કે સૌમા એક જ આત્મા છે, એ એક એવો વિશાળ ધર્મ છે કે જેમા કોઈ પણ જાતનો સંકુચિત ભાવ રહી જ ન શકે અગર આપણે જે વાત ધ્યાનમા નહીં રાખીએ તો, ધર્મને પાચે સુમાવીએ છીએ

‘એક સત્ત્વ વિપ્રા.

અહુધા વદન્તિ’

‘સત્ય એક જ છે

એને પુણ્યમાન લોકો

ધણા નામે પોકારે છે’

એમા વિપ્રા અહુધા

વદન્તિ’ કહેવામા આવ્યું

છે ‘મૂર્ખા અહુધા

વદન્તિ’ નહીં. હિન્દુધર્મ

કહે છે કે સત્ય એક

છે પણ ઉપાસના પૂરતો

તે અલગ અલગ હોઈ

શકે છે આવી વ્યાપક

વૃત્તિ રાખશો તો હિન્દુ

એની સેવા કરી શકશો.

*

તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ ભાર

તને આત્માના કર્શન

કરાવવા માટે અનેક પ્રકારના વિચારો આપ્યા આખરે એક મહાત્મ નક્કી થયો કે માનવજીવનને પરમ આદર્શ સુક્ષ્મા છે સુક્ષ્મા એટલે કે આપણે પોતાની જાતને ભૂવી જઈએ, આપણો અહ કાર શૂન્ય થઈ જાય, આપણે મરી જઈએ— જ્યારે બિન્દુ સિન્ધુમા મળી જાય છે—વિલીન થઈ જાય છે—ત્યારે એ નાનું મટી (વરાટ બની જાય છે એ જ રીતે આપણે પણ વિશ્વ રૂપ, સમાજરૂપ બનીએ ભક્તિનો અર્થ એ છે કે માનવ પોતાના જીવનને શૂન્ય બનાવે અને સમાજના જીવનમા વિલીન થઈ જાય કામ ક્રોધ મેદે જ રીતે નહીં સમુદ્રમા લીન થઈ જાય છે, એ જ રીતે માણસ પોતાની બધી શક્તિ ભગવાનમા લીન કરે હજાર માયાઓ, હજાર હાથો, હજાર આંખોથી અમે વિશ્વરૂપ ભગવા

નની સેવામા લાગી

જઈએ—તે આપણી

સાથે જ જીતે છે

જ્યારે નરસિંહ

ભગવાને દ્વિરણ્યકર્ણ

પુનો નાશ કર્યો ત્યારે

મહાલાદે એમની સ્તુતિ

કરી ‘આપના આ

ભય કરે રૂપનો અને

ડર નથી લાગતો, કેમ

કે એ તો પુરાર્થઓને

નાશ કરનાર છે ‘નાહ

વિચ્છેદિમ.’

પછી એણે ભગવા

નને પ્રાર્થના કરી

‘જેના વિહાય રૂપ

જ્ઞાન વિમુક્તિ એક’

‘હું એકલો સુક્ષ્મ

થવા નથી માગતો’

એમ કહીને એણે

જીવજીહારા!

જીવજીહારા! જોગવી લેજે

વસમી વેળા જાય

કાળ તણે ભાઈ કાઢે તારુ

જીવન જોડા ખાય—જીવજીહારા!

જલ ઝિકાગ મારવા એની

વાસુ વેગી કાવ

આદિ અતને પાર નહિ એમા

મન મતિ સુઝાય—જીવજીહારા!

કોઈ ભરવા જળ મરુલે

કોઈ પખાળે પાય

કોઈ પીવા જોભલે ને

કોઈ વલખે હાય!—જીવજીહારા!

જીવજીહારા! જોગવી લેજે

મરમ છ મનમાય

કોઈ જળમા ઝપવાવે

એ અમર નર થાય—જીવજીહારા!

અનનર આરેનાન

મુક્તિના ખોટા રાહ પૂર પ્રહાર કર્યો. જંગલમાં જઈને તપસ્યા કરીને, વિકારો છોડવાથી મુક્તિ પામી શકાય છે. પરંતુ પ્રહલાદે કહ્યું કે જંગલે ક્યાં જાય છે? એક છોડીને બીજું પકડે છે—એમ તો મુક્તિ શી રીતે મળશે? પરમેશ્વર તો સર્વત્ર છે. આખા સમાજ માટે અહુકાર છોડવો એ જ મુક્તિ છે, સંન્યાસ છે, ભક્તિ છે, ત્યાગ છે. ત્યારથી સંતોએ વારંવાર એ જ કહ્યું છે કે મને વ્યાકતગત મુક્તિ, સ્વર્ગતું રાજ્ય ન જોઈએ. જ્યાં સુધી તું આનંદ ભોગવવાની ઇચ્છા કરે છે અને મુક્તિનો આનંદ માને છે, ત્યાં સુધી વાસના અને અહુકાર મટ્યો નથી મુક્તિ એટલે પોતે મટી જવું—શૂન્ય થઈ જવું. હજારો વર્ષની તપસ્યા અને આધ્યાત્મિક પ્રયોગો પછી આ વાત સંતોએ શીખવી છે.

*

મનુ મહારાજે કહ્યું છે કે, સદા શુચિ કાઠુરેત—‘કામ કરનારના હાથ સદા પવિત્ર રહે છે.’ કોઈ મજૂરના હાથે કામ કરતાં કરતાં માટી લાગી જાય તો એવા જ હાથે એ રોટલો પણ ખાઈ લે છે. એમાં કોઈ ખોટું નથી, કેમ કે એના હાથ પવિત્ર હોય છે. મહેનતથી હાથ મેલા નથી થતા, પવિત્ર થાય છે. અપવિત્ર કામથી જ હાથ અપવિત્ર થાય છે. પવિત્ર અને ઉત્પાદક શ્રમથી હાથ પવિત્ર જ થાય છે. મનુ મહારાજના આ સંદેશને આપણે બરાબર સમજ્યા નથી. એટલા માટે કામ કરનાર મજૂરને આપણે હલકા માન્યા. મજૂરને જોઈ મજૂરી અપાય છે, અને પ્રોફેસરને લારે પગાર અપાય છે. એમ શા માટે? શારીરિક શ્રમને, ઉત્પાદક કામને શ્રેષ્ઠ માનવો જોઈએ. પ્રોફેસરને પૂછળ રજા મળે છે અને લાંબી, વણકર, મોચી વગેરેને માંદગી વખતે પણ પગાર નથી મળતો! આ ખોટી સમાજરચના છે—આપણે એક પળ માટે પણ એ ચલાવી લેવી ન જોઈએ. આપણે સમાનતા લાવવા માગીએ છીએ પરંતુ આપણે જ્યાં સુધી મત ન લઈએ કે કઈ ને,

કઈ ઉત્પાદક શ્રમ નહીં કરીએ ત્યાં સુધી આઈશુ નહીં—ત્યાં સુધી સમાનતા પ્રસ્થાપિત નહીં કરી શકીએ.

*

આગલા જન્મનાં પાપ-પુણ્યને કારણે આ જન્મમાં ગરીબી કે શ્રીમંતાઈ પ્રાપ્ત થાય છે એ વિચાર ખોટો છે. પાછલા જન્મના પુણ્યથી સારી બુદ્ધિ તથા નિરહુકારિતા પ્રાપ્ત થાય છે અને પાપથી ખૂરી ભાવના પેદા થાય છે, ખૂરા કામની ઇચ્છા થાય છે. આપણને સારી બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય તો સમજવું કે આપણે આગલા જન્મમાં પુણ્યકાર્ય કર્યાં હતાં, અને ખરાબ કામ કરવાની ઇચ્છા થાય તો સમજવું કે આગલા જન્મમાં આપણે પાપ કર્યાં છે, શકરાચાર્ય કહે છે :

અથવા યોગિનાથેવ કુલે ધીમતાં દરિદ્રા-
ભ્રામ ઇત્યર્થઃ ।

‘જે મહાભાવ્યશાળી પુરુષ હોય છે, એણે આગલા જન્મમાં પુણ્યકાર્ય કર્યાં છે, વેદાધ્યાન કર્યું છે, એ યોગીઓના કૃળમાં પેદા થયો છે, જે દરિદ્રકૃળ હોય છે.’

શંકરાચાર્ય ખુદ ગરીબ કૃળમાં જન્મ્યા હતા પુણ્યશાળી વ્યક્તિ શ્રીમંતાના ઘરમાં પણ જન્મી શકે છે. ચાહે ગરીબના ઘરમાં જન્મે કે શ્રીમંતાના ઘરમાં; બુદ્ધિ સારી હોવી જોઈએ જે એમ વિચારે છે કે આજે જે ગરીબ છે તે પોતાના પૂર્વજન્મના પાપે ગરીબ છે, એટલે એની પરવા કર્યા વિના એમને નમીમને આશરે છોડી દેવા જોઈએ—કેમ કે એમનાં આગલા જન્મનાં પાપ-પુણ્ય આપણે ન મટાડી શકીએ—એ લોકો ભૂલ કરે છે.

એ રીતે વિચારનારા ખુદ પાપી છે. એટલા માટે જે શ્રીમાન છે, એણે પોતાના ગરીબ ભાઈએ તરફ પોતાની ફરજ અદા કરવી જોઈએ. જમવાને એને એ જ માટે સંપત્તિ આપી છે કે તેનો ઉપયોગ તે બીજાની મેવા માટે કરે.

સુતપુત્ર કર્ણનું દાનેશ્વરીપણું ખૂબ જાણીતું છે એકવાર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પોતે જ અર્જુનને કહેવા લાગ્યા “અર્જુન, કર્ણ જેવો દાનેશ્વરી બીજો કોઈ નથી એને બારણે આવેલો જાયક ખાતી હોયે કંઈ જતો નથી”

કર્ણના મખાણ શ્રીકૃષ્ણને મોટા માણસીને અર્જુનનું અભિમાન જરા ઘવાયું તે બોલી જઈયા “ભગવાન, એવું કશું નથી કર્ણ પાસે પૂરતી સંપત્તિ છે એટલે તે કંઈને પણ જે જોઈએ તે આપી શકે છે આમ તો મારા જેવા પામે પણ કોઈ જો કશું માગે અને તે વસ્તુ મારી પાસે હોય, તો હું પણ પુરીથી આપું એમા મેં ટા દાનેશ્વરીપણું જેવું શું છે?”

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને જોઈ વીધુ કે, અર્જુનને ગર્વ ચલ્યો છે તેથી તે એ વખતે ચૂપ રહ્યા હવે એકવાર એવું બન્યું કે, એક પ્રાદાણ અર્જુનની પાસે આવીને કરગરતો કહેવા લાગ્યો ‘હે અર્જુન, એમ કહેવાય છે કે તમ રે બારણે આવેલો જાયક કદી ખાતી હોયે પાછો જતો નથી એ જો હું બહુ મોટી આકૃતમા આવી પડ્યો છું’ મારી પાની અવસાન પાત્રી છે મનવી વેશએ તેણે મને કહ્યું હતું કે, સ્વામી, જો હું મરી જઈ તો, મને ચંદનના લાકડાથી જ બનાવે આટલી મારી હેમની મનોકામના પૂરી કરજો’ તેથી હે દાનેશ્વરી અર્જુન, કૃપા કરી મને ચંદનના લાકડાની બ્ય વસ્થા કરી આપો.”

અર્જુને કહ્યું ‘હે વિપ્ર, ફિકર ન કરો એની બ્યવસ્થા હું જરૂર કરી આપીશ” એમ કહીને તેણે પોતાના સેવકોને બોલાવ્યા અને કહ્યું “આપણા લાકડામાથી આ વિપ્રને દસ મહુ ચંદનના લાકડા આજે જ તોળી આપો’ પરંતુ તે વખતે લાકડામા ચંદનના લાકડા ક્યા જ નહિ બધે નગરમા તપાસ કરી, તો

ત્યા પણ કોઈકેમણે ચંદનનું એક લાકડું મુદા મળ્યું નહિ

એટલે છેવટે થાકીને નેવકો અર્જુન પાસે આવ્યા અને બોલ્યા “મહારાજ, આજને આજ ચંદનના લાકડા ક્યાય મળે એમ નથી!”

આ માણસીને પ્રશ્નણે કહ્યું ‘તો પછી હે અર્જુન મારે ખીજા કોઈને બારણે જવું પડશે?’ અર્જુન જો-યો ‘હે વિપ્ર હું લાચર છું’

એટલે પેલો પ્રદાણ ધાન બની ત્યાથી ચા-યો ગયો અને કર્ણને બારણે જઈ બિલો કર્ણની બાબતમા પણ અર્જુનની માફક જ પરિસ્થિતિ બિલી થઈ ક્યાય ચંદનનું લાકડું મળ્યું નહિ પરંતુ કર્ણે કહ્યું ‘હે વિપ્રવર, આપને ખાત્રી હોયે તો હું જ જવા કંઈ બિલા રહો, હું હમણા બ્યવસ્થા કરું છું’ એમ કહીને કર્ણ પોતના સેવકોને આજ આપી કે ‘મહેલની અદર જ્યાં જ્યાં ચંદનનું લાકડું હોય એ મહુ કાઢીને અહી બહાર એકઠું કરો

અને જોતજોતામા ચંદનના લાકડાનો મોટો ઢગ થઈ ગયો’ પરંતુ કર્ણના આખો મહેલ બેદાનગેરોન જેવો બની ગયો

વિપ્ર આનંદ પામતો કર્ણને આશિષ આપતો ચંદનના લાકડા લઈને ચાલ્યો ગયો

હવે તે સાંજે અર્જુન અને શ્રીકૃષ્ણ રમશાન તરફ ફરવા નીકળ્યા ત્યાં તેમણે જોયું કે, એક પ્રદાણ આનંદથી પ્રભુનું સ્મરણ કરેતો હતો શ્રીકૃષ્ણે પૂછ્યું ‘હે પ્રદાણ અમશ નમા બેસીને આનંદ આનંદથી શા માટે પ્રભુના ગુણગન ગાઓ છો?’

પ્રદાણ બોલ્યો ‘હે શ્રીકૃષ્ણ ધન્ય છે દાનેશ્વરી કર્ણને! આજે એમણે મારી લાજ રાખી તેથી ભગવાનને પ્રાર્થના કરું છું કે હે પ્રભુ તું કર્ણને મુખરૂપ અને ચિરજીવી સમજો’

(અનુસંધાન પ્ર મે પાને)

સત્યને પગલે પગલે

પ્રાચીન કાળની આ વાત છે.

એક નગરમાં એક ધર્મીમા રાજા રાજ્ય કરતો હતો. પોતાનાં બાળકો પેઠે જ પોતાની પ્રજાનાં સુખ-દુઃખનો તે ખ્યાલ રાખતો. એટલે પ્રજા સુખી અને સંતુષ્ટ હતી.

તે કાળે તો પ્રજાને પાણી પ્રાપ્ત કરવા માટે નદી, કૂવા ને તળાવ જ એક માત્ર સાધન હતાં. અને જ્યાં એવાં સાધન હોય તે રાજ્ય સંપન્ન ગણાય એ દેખીતું છે. વળી એવા જલા-શયોના તટ કે કિનારા પર દેવમંદિરો હોય એવી આયોજાવના હતી. આજે ય નદી-ધાટે, કિનારે કે તળાવ કાઠે દેવ-મંદિરો ભેંધ શકીએ છીએ.

રાજાએ પોતાની પ્રજાની સગવડ માટે રાજ ધાનીમાં એક સુવિરાળ તળાવ ખોદાવ્યું અને એને કાંઠે એક શિવાલય બંધાવ્યું. લોકોએ રાજાને સલાહ આપી કે તમે જે પુણ્યકાર્ય કર્યું એની જાણ વધારે માણસોને થાય, એનો લાભ વધારે માણસો લઈ શકે એટલા માટે તળાવ કાઠેના શિવાલય આગળ મોટો મેળો ભરાય એવું કંઈક કરો. મેળાને બહાને લોકો દૂરદૂરથી આવશે અને તળાવ અને શિવાલય સુપ્રસિદ્ધ થઈ જશે. રાજાને એ સલાહ ગમી ગઈ. રાજાએ રાજ્યભરમાં મેળાનો ઢંઢેરો પીટાવ્યો, અને દુકાનદારો મોટાના ભયે નવા સ્થળે દુકાનો માંડતા અચકાય નહીં એટલા માટે રાજાએ એવી બાંધધરી આપી કે જેનો માલ મેળામાં નહીં વેચાય તે બધો છેવટે રાજા ખરીદી લેશે. પછી શું ભેઈએ? દૂરદૂર દેશ-વિદેશથી જાતજાત ને ભાતભાતનો માલ લઈને વેપારીઓ આવવા લાગ્યા. તળાવ કાઠેના શિવાલયના મોટા મેદાનમાં અસંખ્ય દુકાનો લાગતી માંડી. અને લોકો પણ દેશના ખૂણે ખૂણેથી—પાવો અદભૂત મેળો અને નવા સ્થાનની મોહી-ને લઈને—ટોળાબંધ આવવા લાગ્યા.

એ પાટનગરમાં એક ગરીબ બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. બિંદા માગીને માંડ પોતાનો ગુજારો કરી શકતો હતો. બ્રાહ્મણની પત્નીએ મેળાની વાત સાંભળીને પોતાના પાંતને કહ્યું કે તમે ઘર-ઘર ફરીને બિંદા માગી લાવો છો ત્યારે અન્ન ચૂલે ચડે છે, એક ટંક ખાધા પછી ખીબ ટંકની સતત ચિંતા રહ્યા કરે છે. આ તે કંઈ જીવન છે? રાજાએ મેળાનો ઢંઢેરો પીટાવ્યો છે કે જે કોઈ દુકાન માંડશે તેનો નહીં વેચાયેલા માલ રાજા ખરીદી લેશે તમે કુંભાર પાસે જઈને માટીની એક શનિની મૂર્તિ બનાવડાવી લાવો."

'શનિની મૂર્તિને શું કરીશું?' બ્રાહ્મણે આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

'હું એના પર સિંદુર ચોપડીને શણગારીશ. તમે એ લઈને મેળામાં વેચવા જાઓ.'

'પણ એ લેશે કેણું? શનિની મૂર્તિ, કેના દિવસ કર્યા છે કે લે!'

આપણે ક્યાં લોકોને વેચવી છે? મૂર્તિ ન વેચાય એટલે રાજા પાસે જઈને ઢંઢેરા પ્રમાણે એની કીમત માગવી મૂર્તિનું મૂલ્ય પાંચસો રૂપિયા રાખવું. એટલા પૈસાથી તો આપણી ઘણી લીડ ભાંગશે.'

બ્રાહ્મણના ગળે આ વાત ઊતરી ગઈ. એણે કુંભાર પાસે શનિની મૂર્તિ બનાવડાવી. બ્રાહ્મણીએ સિંદુર વજોરે રંગોથી શણગારી. બ્રાહ્મણ મૂર્તિ લઈને વેચવા માટે મેળામાં ગયો. મેળામાં દૂરતાં હજારો નર-નારીઓ કોતુકથી બ્રાહ્મણ પાસે મૂર્તિ જોવા આવતાં મૂર્તિ ગમતી પણ ખરી પણ બ્રાહ્મણ કહેતો કે આ શનિની મૂર્તિ છે તો બધાં આદ્યાં જતાં. હાથે કરીને કેણું પોતાના ઘરમાં પનેાવી વહોરે?

મૂર્તિ વેચાઈ નહીં બ્રાહ્મણ તો તે લઈને રાજાના કારભારી પાસે ગયો અને મૂલ્ય માંગ્યું. કારભારી વિચારમાં પડ્યો શું કરવું? શનિની

મૂર્તિ વસાવવી એટલે હાથે કરાને આકૃત વહો
રવી ! આખરે એણે રાજાને મૂર્તિ ખરીદવા
અને પૂછ્યું પ્રધાન અને દરબારીઓએ શનિની
મૂર્તિ ન ખરીદવા આમ્રહુ કયો પણ રાજા ઠેકી
અને સત્યવચની હતો એણે કહ્યું 'કદાચ શનિના
વામથી મારે આકૃતો સડન કરવી પડે તો તે
સહન કરીશ પણ મેં જે વચન આપ્યું છે
એનું પાલન મારે કરવું જ નહોતું એ નહીં તો
સત્યનો ક્ષય થાય તે તો ન બને જાણજુને
પાશ્વસો રૂપિયા આપી શનિની મૂર્તિ ખરીદી લે'।

અ તે રાજાના હુકમ પ્રમાણે જાણજુને પાશ્વસો
રૂપિયા આપીને મૂર્તિ ખરીદી લેવામાં આવી

રાજમહેલમાં નહેતારાઓ અશુભ લગિન
કરથી બધમીત બની ગયા રાજા મહેલના મુખ્ય
દ્વારે પહોંચ્યા હતા ત્યારે રાજા લાગ્યો ચારે તરફ
કોવાઓ પ્રગટાવી શેશની કરવામાં આવી એક
દિવસ રાજા પહોંચ્યા પડ્યો હતો ત્યાં મધ
રાતે અઢીકે તેજવાળી એક દેવી મહેનમાંથી
નીકળી અને મુખ્ય દ્વાર તરફ આવી મહારજના
લાગી રાજાએ એ બેસી તત્કાલ જોડ્યો અને
દેવી પાસે જઈને કહેવા લાગ્યો 'માતાજી તમે
કેણ છો ? અને અત્યારે કયા જાગ છો ?'

'હું રાજલક્ષ્મી છું તે શનિને લાવી રાખ્યા
એટલે હું રાજ્ય છેડી ભડકું' દેવીએ કહ્યું
'સાડુ ત્યારે જાગ રાજાએ જરા દુઃખી થઈ
નિંદુ મારે કહ્યું

એ દેવી ! મેં ને પછી થોડીવારે એક દેવ,
દેવીની પેઠે જ મહેલ બહાર જવા લાગ્યા ત્યારે
દૂરી રાજાએ તેમની પામ જઈ પૂછ્યું 'દેવ
આપ કેણ છો ને અત્યારે કયા જાગ છો ?'

'હું મિત્રકુશળનો દેવ છું શનિનો વાસ
થયો એટલે રાજલક્ષ્મી ગઈ, ને એ ગઈ તો હું
કેમ રહી શકું ? હવે કહ્યું

'વાડુ ત્યારે તમે પણ જાગ'

એ જ પ્રમાણે રિદ્ધિ-સિદ્ધિ પણ ગઈ હવે

(અનુમંદાન છાં આ પાનાનુ આછા)

એમ કહીને બધી વાત ધીરૂજુને કહી સંભળાવી
અ તર્વાની ભગવાન ધીરૂજુ આ સામગ્રીને
મનમાં રસના રસતા અર્જુનને કહેવા લાગ્યા

શુ થયો ? એવું રાજા વિચારવા લાગ્યો એણે
નક્કી કર્યું કે ગમે તે થાય, મારે સત્યનું
પાલન કરવું જ નહોતું

એવામાં એક તેજસ્વી દિવ્ય દેવ
આગ્યા અને તે પણ મહેલની બહાર
જવા લાગ્યા એટલે રાજા તરત તેમની
પાસે ગયો અને એમના ગમનનું કારણ પૂછ્યું
'વત્સ હું સત્ય ધર્મ છું ન્યાયી રાજ
લક્ષ્મી, રિદ્ધિ-સિદ્ધિ આદિ ચાલ્યા ગયા હોય
ત્યાં એકઠો હું રહીને શું કરું ?'

રાજાએ તો એવું સાંભળતા દુઃખથી સત્ય
ધર્મનો હાથ પકડ્યો અને કહેવા લાગ્યો
'દેવ, સત્યને ખાતર મેં શનિની મૂર્તિ
ધરમાં આવી અને રાજલક્ષ્મી, રિદ્ધિ સિદ્ધિ
આદિને પણ તેને ખાતર જવા દીધા તમારે
ખાતર જ મેં આ આકૃત વહોરી લીધી છે તો
શુ તમે જ મને ઠોડી જશો ? મેં તો મારો
ધર્મ બળાવ્યો તમને ચોગ્ય લાગે તો બહે તમે
પણ મને છોડી જાવ'

રાજાનું કહેવું સાંભળી ધર્મદેવ વિચારમાં
પડી ગયા પછી એમણે કહ્યું 'તે મારે માટે
સૌનો ત્યાગ કર્યો ત્યારે હું જ તને છોડી જાઉં
એ બોલું કહેવાય હું હમિયા તારી સાથે જ
રહીશ' એવું કહીને ધર્મદેવ પાછા વળ્યા
રાજાને અત્યંત આનંદ થયો થોડીવાર પછી
આશ્ચર્ય માથે રાજાએ બેસું કે રાજનવલ્લભી, મેમ
કુશળ રિદ્ધિ સિદ્ધિ પાછા ફરના હતા રાજાએ
તરત તેમની પાસે જઈને વિનમ્રપણે પૂછ્યું
'તમે તો મને છોડી ગયા હતા, આમ એકાએક
કેમ પાછા ફર્યા ?

'રાજાજી જ્યાં મત્ય ધર્મનો વાસ હોય છે
તે સ્થાન અમે કદાપિ ત્યાગી ન શકીએ અને તો
એમની પાછળ પાછળ ચાલનારા છીએ એમને
છોડીને અમે કયા જઈએ ?' સૌએ કહ્યું અને
એવું કહી સૌ પાછા રાજમહેલમાં ગયા

'હે અર્જુન, તારા મહેલમાં પણ અદાનના
બારીબારણા વગેરે છે તો શુ તને એ બધું
તે વખતે યાદ નહોતું આવ્યું ?'

આ સાંભળીને અર્જુન મનમાં શરમાઈ ગયો।

સત્યને પગલે પગલે

પ્રાચીન કાળની આ વાત છે.

એક નગરમાં એક ધર્માત્મા રાજા રાજ્ય કરતો હતો. પોતાનાં બાળકો પેઠે જ પોતાની પ્રજાનાં સુખ-દુઃખનો તે ખ્યાલ રાખતો એટલે પ્રજા સુખી અને સંતુષ્ટ હતી.

તે કાળે તો પ્રજાને પાણી પ્રાપ્ત કરવા માટે નદી, કૂવા ને તળાવ જ એક માત્ર સાધન હતાં. અને જ્યાં એવાં સાધન હોય તે રાજ્ય સંપન્ન ગણાય એ દેખીતું છે વળી એવા જલા-શયોના તટ કે કિનારા પર દેવમંદિરો હોય એવી આર્યાભાવના હતી. આજે ય નદી-ધાટે કિનારે કે તળાવ કાઠે દેવ મંદિરો જોઈ શકીએ છીએ.

રાજાએ પોતાની પ્રજાની સગવડ માટે રાજ ધાનીમાં એક સુવિશાળ તળાવ ખોદાવ્યું અને એને કાંઠે એક શિવાલય બંધાવ્યું. લોકોએ રાજાને સલાહ આપી કે તમે જ પુણ્યકાર્ય કર્યું એની જાણ વધારે માણસોને થાય, એનો લાભ વધારે માણસો લઈ શકે એટલા માટે તળાવ કાઠેના શિવાલય આગળ મોટો મેળો ભરાય એવું કંઈક કરો. મેળાને બહાને લોકો દૂરદૂરથી આવશે અને તળાવ અને શિવાલય સુપ્રસિદ્ધ થઈ જશે. રાજાને એ સલાહ ગમી ગઈ. રાજાએ રાજ્યભરમાં મેળાને દંડેરા પીટાવ્યો. અને દુકાનદારો ખોટના ભયે નવા સ્થળે દુકાને માંડતા અચકાચ નહીં એટલા માટે રાજાએ એવી બાંધપટ્ટી આપી કે જેનો માલ મેળામાં નહીં વેચાય તે બધો છેવટે રાજા ખરીદી લેશે. પછી શું જોઈએ? દૂરદૂર દેશ-વિદેશથી જાતજાતના માલ લઈને વેપારીઓ આવવા લાગ્યા. તળાવ કાઠેના શિવાલયના મોટા મેદાનમાં અસંખ્ય દુકાનો લાગવા માંડી. અને લોકો પણ દેશના ખૂણે ખૂણેથી—આવો અદ્ભૂત મેળો અને નવા સ્થાનની મોહી-નીને લઈને—ટોળાબંધ આવવા લાગ્યા.

એ પાટનગરમાં એક ગરીબ બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. બિદ્યા માગીને માંડ પોતાનો ગુજારો કરી શકતો હતો. બ્રાહ્મણની પત્નીએ મેળાની વાત સાંભળીને પોતાના પાતને કહ્યું કે તમે ઘર ઘર ફરીને બિદ્યા માગી લાવો. છો ત્યારે અન્ન ચૂલે ચડે છે, એક ટંક ખાધા પછી ખીજા ટંકની સતત ચિંતા રહ્યા કરે છે. આ તે કંઈ જીવન છે? રાજાએ મેળાને દંડેરા પીટાવ્યો છે કે જે કોઈ દુકાન માંડશે તેને નહીં વેચાયેલો માલ રાજા ખરીદી લેશે તમે કુંભાર પાસે જઈને માટીની એક શનિની મૂર્તિ બનાવડાવી લાવો."

'શનિની મૂર્તિને શું કરીશું?' બ્રાહ્મણ આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

'હું એના પર સિંદુર ચોપડીને શણગારીશ તમે એ લઈને મેળામાં વેચવા જાઓ.'

'પણ એ લેશે કેણું? શનિની મૂર્તિ, કેના દિવસ કર્યા છે કે લે!'

આપણે કયાં લોકોને વેચવી છે? મૂર્તિ ન વેચાય એટલે રાજા પાસે જઈને દંડેરા પ્રમાણે એની કીમત માગવી. મૂર્તિનું મૂલ્ય પાંચસો રૂપિયા રાખવું. એટલા પૈસાથી તો આપણી ઘણી ભીડ ભાંગશે.'

બ્રાહ્મણના ગળે આ વાત ઊતરી ગઈ. એણે કુંભાર પાસે શનિની મૂર્તિ બનાવડાવી. બ્રાહ્મણીએ સિંદુર વિગેરે રંગોથી શણગારી. બ્રાહ્મણ મૂર્તિ લઈને વેચવા માટે મેળામાં ગયો. મેળામાં ફરતાં હજારો નર-નારીઓ કૌતુકથી બ્રાહ્મણ પાસે મૂર્તિ જોવા આવતાં મૂર્તિ ગમતી પણ ખરી પણ બ્રાહ્મણ કહેતો કે આ શનિની મૂર્તિ છે તો બધાં ચાલ્યાં જતાં. હાથે કરીને કેણું પોતાના ઘરમાં પનોતી વહેાડે?

મૂર્તિ વેચાઈ નહીં બ્રાહ્મણ તો તે લઈને રાજાના કારભારી પાસે ગયો અને મૂલ્ય માંગ્યું. કારભારી વિચારમાં પડ્યો શું કરવું? શનિની

સવારના પહોરમાં જ માએ અને જગડતા કહ્યું. 'દીકરા છોકા! બિચારો મહુ મદ તેલી મરી ગયો!'

સવારની હાથ એવી સરસ હોય છે કે છોકરુ ગમે જ નહીં છોકલા કઢાયો તો આળ્યો પણ અતે ઊંડુ પડ્યું

મહુ મદ તેલી ખમારો પટોશી, પાસેના જ ઘરમાં રહે. એ અજબ માણસ હતો. કોઈની સાથે કોઈ બાતને સંબંધ નહોતો એ બધો અને એના ઘણી બગલ ભવા. બગદની સાથે એ પણ બગલ જેના બની ગયો હતો. કોઈ માફક નેવ લેવા જતો ત્યારે તેવી એના લાડકા બગલ સાથે કંઈને કંઈ વાત કરતો જ હોય! એના બગલ સિવાય બાળ્યે જ કંઈ સાથે એણે દિલ ખોલીને વાત કરી હશે. એના મૃત્યુથી માત્ર એનો બગલ જ અનાથ થયો! એના સિવાય તેવીને કોઈ બાળ બચ્ચા કે કુટુંબ હોય નહીં

સાવ યુવાય મર્યો હોઠો એકઠા ઘણા ઝળમે નવઢાવીને અવગ મજલ પહોચાડ્યું બસ

દારિયા પડીને ઘરે આવીને જમીને હં કામે આજ્યો મર્યો

રાતે ઠાઠે ઘરે ક્યો ત્યારે તેવીના ઘર પર નજર મળે ઘરમાં દીવો સળગતો હતો અને માણસોની વાતચિત સંભળાતી હતી! મને આશ્ચર્ય થયું!

ઘરે જતા જ માએ બખર આપી 'પાસે પચ એકુ છે'

'કેવું પચ?' મે આશ્ચર્યથી પૂછ્યું

'તેલીના સગાએ કયાકથી ટપડી પડ્યા છે' માએ બ્ય જમા કહ્યું સગા! જ્યારથી સમજ્યો થયો ત્યારથી એકે મહેમાન તેલીના ઘરે એવો નથી, તેમ તેવીને પણ કોઈને ત્યા જતો એવો નથી એને તો માત્ર એક જ સગો હતો એને બદલી બગદને એ 'બદલી'ના લડકા નામે મોતવતો હતો એકે તો ખરો એના સગા

કેવાક છે! એ વિચારે હું એના ઘરે ગયો

નીચે ઘાટી ને બળદની કાંઠ-હુતા મારી નજર સહસા ખુલામા પડેલા બળદ પર પડી. એ બિચારો પડ્યો પડ્યો નિસાસા નાખતો હતો એ તેલી જતા સાવ અનાથ ધરંગ્યો હતો

મને તેલીની માફક બગદને હચકારવાનું મન થયું પણ કોઈએયે તો મને પાગલ ગણીને કસ્યે એ બીકથી હું અટક્યો તેલીની વાત જુદી હતી અને હું કાંઈક ચડી ઉપર ગયો

કેટલાક નવા માણસો સંકુત મહોત્સવાળા ભેડા હતા અને એકે એક જબ રહે 'ચાલો તમે આવ્યા તે ઠીક થયું કવે નીરડો આવી જશે એક બલેલા માણસની જરૂર હતી'

હું મનમાં જશ કૂવ યો 'કેમ શું વાન છે?' મે જાણીશતાથી પૂછ્યું

'જુઓ આ ત્રણ ભાઈઓ છે ને' એક મહોત્સવાળાએ નવા ભાઈઓની ઓઢાખાણ આપના કહ્યું-મહુ મદલાઈના સગા થાય આ પાથડીવાગા મહુ મદલાઈના ફાઈના દીકરાના સાળા થાય અને આ બીજા મહુ મદલાઈના મામાના દીકરાના જમાઈ થાય અને આ ત્રીજા 'પેલો એટલું કહીને અટકી ગયો કેમ કે, એ તેલીનો યો સગો થાય તે જ એ બલેલો નહતો!

પેલો માણસ બતે જ ભાટી છોકરો 'હું તો મહુ મદનો બહુ નજીકનો સગો થાઉં' મહુ મદના પશ્વ કાનો એક ભાઈ હતો એ નિ સતાન મરી ગયેલા એણે પાસેના મામના રહેમાનને દંતક લોધેલા એના દીકરાનો હું દીકરો થાઉં'

'પણ એ તો તમને કે આ ભાઈઓને કોઈ દિવસ અહીં આવતા જતા એવા નથી!'

મે સાફમાં કહ્યું
'શું કરીએ જાઈ દુનિયાની જ જાગમાથા જ કયા છુટાય છે કે સગા પડાવાઓને મળીને

ફિલ રાજ કરીએ ! નહીં તો અલ્લાહ જ બાણ છે કે મહુમ્મદ મને કેટલો વહાલો હતો ! મારી બીબી તો એને વારંવાર સંભારતી.' એકે કહ્યું.

‘તો શું આજે એકાએક બધી જ બળ છૂટી ગઈ ?’ મેં સોંસરે પ્રશ્ન કર્યો.

‘માશાઅલ્લાહ ! કેવી વાત કરો છો તમે ? આવો નજીકનો સગો મરી બંધ અને ન આવીએ ? ત્યારે તો થઈ જ રહ્યું ને ! મરણની ખબર મળતાં જ હજાર કામ પડતાં મૂકીને દોડતો આવ્યો. બિચારો મહુમ્મદ ! કેવો સારો, અલ્લાહનો માણસ હતો !’

‘હા, માણસ મરે ત્યારે જ સારો લાગે !’ મેં દાઢમાંથી કહ્યું. તેનો કોઈએ કરો જવાબ આપ્યો નહીં. થોડીવાર શાંતિ રહી પછી એક જણ બોલ્યું : ‘હા ત્યારે શરિયત (ધાર્મિક કાયદા) પ્રમાણે કોને કેટલો ભાગ મળવો જોઈએ ?’

‘હું થોડો પીર કે સુલ્લાં હું કે શરિયત બાજુ ? હા. સરકારી કાયદો બાજુ ખરો.’ મેં કહ્યું. ‘તો તે પ્રમાણે ફેસલો કરો !’ એકે કહ્યું.

‘સરકારી કાયદા પ્રમાણે તો તમારા ત્રણમાંથી એકે હકદાર નથી.’ મેં સ્પષ્ટ કહ્યું.

પેલાં સગાં માનું કહેવું સાંભળી હસી પડ્યાં. મહોલ્લાવાળાએને પણ શંકા ગઈ કે આને પોતાને જ તેલીનું ઘર પચાવી પાડવું છે !

ખેર. મેં તો ફેસલો સંભળાવી દીધી. પણ તે સ્વીકારે કેણ ? પેલાં ત્રણે ઇચ્છતાં હતાં કે તેલીનો બળદ પોતાને ભાગમાં મળે. પણ બળદ એક હતો ને માગનારા ત્રણ હતા ! રાતના ભાર વાગ્યા પણ ફેસલો ન થયો.

એટલે બીજે દિવસે ફરી બેસવાનો ઠરાવ કરીને પંચ બેઠયું.

હુંયે બેઠ્યો. નીચે બળદ પાસેથી પસાર થયો ત્યારે એણે માથું હલાવ્યું અને ભાંભર્યો. સાવ માંદો લાગતો હતો-મરવાને વાંકે જીવતો ન હોય ! મને વિચાર આવ્યો કે કોઈએ એને ખાણ તો ઠીક, ઘાસ પણ નીકું હશે કે કેમ ? વળી પાછો શરમ નડી ! કોઈ જોયે તો...’ અને કરી પચાતમાં પડ્યા વિના ઘરે આવીને બેઠી ગયો.

સવારે હજી ગુલાબી ઊંઘમાં હતો ત્યાં માએ જગાડ્યો : ‘ઠાકરા બેઠ ! પાસે પંચ બેઠું છે તે બોલાવે છે !’

‘હું ના છૂટકે બેઠ્યો. પરવારીને તેલીના ઘરે ગયો તો બળદ પાસે સુધરાઈના ઢેઢ ને પેલાં ‘સગાં’ ને મહોલ્લાવાળા બેલાં હતાં-બળદ મરી ગયો હતો.

‘બિચારો ત્રણ દિવસની બૂખ-તરસથી ટળવળીને મરી ગયો !’ એક ઢેઢ બોલી બેઠ્યો.

મેં પેલાં ‘સગાંઓ’ તરફ અર્ધ-સૂચક નજરે જોયું. પણ કોઈ કંઈ બોલ્યું નહીં-સહુ મૂંગા થઈ ગયાં હતા.

અતે ‘પંચ પરમેશ્વર’માંથી એક જણ બોલો બેઠયું : ‘હા, લાઈ !’ કેણ ખવડાવે-પીવડાવે ? કોને ખબર કે બળદ કોના ભાગમાં આવશે ? કોઈ એમ નાહક મક્કતનું શા માટે ખવડાવે-પીવડાવે ?’

એ સાંભળીને હું પૂતળા જેવો મૂંગો બની બેઠો રહ્યો—કંઈ પણ બોલી ન શક્યો !

હુઝરત આબિસને આસપાસના માણસો લગભગ પાગલ માનવા, કેમ કે આબિસ દુનિયાદારીથી પર અને ખુદાની બંદગીમાં હુમેશ મસ્ત રહેતા હતા. એક દિવસ મસીહમાં બંદગી કરોને ઘરે પાછા ફરતા હતા ત્યારે ચેરીના ઠાકરાઓ તેમની પાછળ પડ્યા અને હુરિયો બોલાવતાં કાંકરા મારવા લાગ્યા. ત્યારે હુઝરત આબિસે તેમને પરમ-શાંતિથી કહ્યું : ‘બચ્ચાંઓ, મને બહુ મોટા પથરા ન મારશો. મને શરીરે લોહી ન નીકળે એમ મારજો. કેમ કે, જો તમે ભારે પથરા મારશો તો શરીરમાંથી લોહી નીકળતાં ત્રણ અશુદ્ધ થઈ જશે મારા શરીરની મને ચિંતા નથી; પણ તેને ડારણે નમાજમાં અતરાય ન નડવો જોઈએ.’

ન હાવે બુદ્ધ બેઠે બાજે મોઢર બાજીદનર,
ના વસાવી બેઠે બુદ્ધ બેઠે નેસાની મળાસ.

હસમુખા રહેલું એ મોતી અને ખબનાનાં
હાન કરવા કરતાં પણ વધારે સારું છે જ્યાં
સુધી તારાથી વીજ બનીને રહેવાતું હોય,
ત્યાં સુધી સ્વાર્ગ નક્કરનો એક પણ ન બનતો.

દર મુશ્કેલીઓ આજે શુદ્ધ કરે નમો સવદ,
પુણ્યકૃત્ય બે મોડેલે-કનાઅત એ પી કુના

મોતીમાંનાં પાણી દુધાળા સમયે પણ
ચોંટાં નથી થતાં, સતોષી પુરુષોને આકારી
કૃષ્ણતા શુ કરી શકે એમ છે ?

બા સાહે દિલ મળદિવા બા બેગ દુરમનારન,
સુત્રે જીવન-આત્મા બર પુત્ર હમી જીની

કર્ણવ તરફ પથર ફેંકવો તે પોતા તરફ
જ ફેંકવા સમાન છે શુદ્ધ હૃદયવાળાઓ સાથે
વિરોધ, એ તો પોતાની જ સામે દુરમનાવટ
કરવા સમાન છે

સિતમરન થર હવસન કરાહે બેસે-સ-નો સમનદર આ
દુઃખ આ કય નહીં દઈ દે દિન કુળ બે ચમનદર આ
પરે નાકમયે રમીયા બે મ પસ દે હવત જુરતબ
બે પિયાદો દુઃખ બે મુખે કે, મિતી ખરે બે મુનદર આ

બાન અને પુષ્પની સહેલ કરવાની જો તને
પ્રમદા થઈ આવે તો તે જુદમની જ વાત છે,
કારણ કે તું પોતે ફૂલ કરતાં ઓછા ખીવવાવાળો
નથી માત્ર અંતરદાર મોવ અને હૃદયવાગિકાની
મહેલ કરે. એા મુનધિત નાબજોની પાછળ
રહેતા બધું તે ચોંટવાતુ કષ્ટ ન સહેતા, તે
પરમાત્માના - કેશના ગુહામાં ગુલાઈ જઈ

જીવનમાં (પુનનદેશમાં) પ્રવેશ.

અવર તનસ ન બાસદ દિવ મુનવર કોરે ખાકરા ફાન,
ન બાસદ દર ચાલિવા કંજીરી શત્રુસે ખાલી રા

જો તારા શરીરમાં હૃદય પ્રકાશિત ન હોય
તો તે શરીરને કોયમાં બંડારી દે, કેમકે
શયનગૃહમાં જ્યોત વગરના ફાનસતું જરા પણ
માન હોતું નથી.

ખાક દર ચરમો કે જે નિશાનાખત દુરને પીસતા,

મુર્ખ આ દિવ હવવા મર્દો ન શુદ્ધ દુસ્તીગ ચ

જેણે પોતાના સૌન્દર્યને ન જાણ્યું, તે
આખરમાં ધૂળ પડ્યો અને મરી જ્યો તે હૃદય,
જે સાધુ ધૈર્ય ઉપર કુરબાન નથી થતું

કળ વિખાસી દુન્યવીએ લિખે હવ શોરાન લમીર

લમીરે કાનસ મય બા શોયા ઉઠ્યા તો રહ્યા

કળ સુનુ હોસ રો કોરી લિનાને જતન,

ને મય કાળી હવ જાગ કી રીવાઝે કે

ધર અને ગામકૃષ્ણ ફેંકખાનામાં પૂરાએકા
કેહીઓ અને શુદ્ધચિતવાળા પુરુષો સાક્ષારિક વેશ
મા કલા અને કયારે છૂપા રહે છે? ફાનસતુ આવ
રજી છતાં મે દીપક તો નજર રહે છે અને પુષ્પની
મુગ્ધ બગીચાની દીવાલોને પણ ફૂદી નય છે

નિર્દા બાજબાજોએ રોરે નર મારા તો કયા મારા

નરે મુદીઠા માગ નરસે અરમારે કે ગર માર

ન મારા આપસે જો ખાક હોર અકસીર બન બતા

અવરધારે કે અચ-અચીગ-અચ માસ તો કયા માસ

મગરમચ્છ, અજગર કે કેમરીસિંહને
માથો તો તેમા શું ? નો છું તારી વિષયવાચ
નાઓનાં કય કરે તો જ મોટા ઉપદ્રવીને
શિકાર કર્યો કેહેવાય

☆

સાચારે સ્વીકાર :

આત્મચારિત્રક સમાજના લેખી અરવી, અનુક્રમિક, મં બી નવગીઠ અર્થાત્ પોતી મરી, મું
મંદ રિપિઃ મોંઘીછની વાતો : બાજ બેઠી સના લેખી હરોવિદે એરી, મું ગાલેવ સહિત મ દિર, મું
રેમના બ આન દરબાર એપાળદાસની વાતો : લેખ, મું હિર પ્રમાણે, મું બ આના બલીલની
સાચરી : લેખ રવર્તેચ બનીય, મું કાલસમા, આવનવર મું એક રિપિઃ લીબેદના બીતરમાં : લેખ
દેનનિ દેવ અનુક્રમિક એપાળી, મું પોતી બે રિપિઃ

અગાઉના સમયની આ વાત છે. એક જંગલમાં એકગ્રીમથી થોડે અંતરે આવેલાં એ તળાવ હતાં. એક તળાવ ખૂબ જ મોટું-કાયમ તેમાં પુષ્કળ પાણી રહે. અને તેમાં મતનતનાં અતિ સુંદર કમળો પલ્લ યતાં.

બીજું તળાવ ઘણું નાનું ને ભર ઉનાળામાં એનું પાણી સાવ ઓછું થઈ જતું.

એક વર્ષે મૂળે ઓછો વરસાદ પડેલો અને પછી દર વર્ષથી વધારે આકરો ઉનાળો આવ્યો. એટલે પેલા નાનકડા તળાવનું પાણી લગભગ સુકાઈ જવા આંચું-અંદરનાં માછલાં બિચારા પાણી વગર વ્યાધૂળ થઈ ગયા. ત્યાં રહેતા એક ધૂન બગલાએ એ જોયું અને એની કાઠ ચસકી. 'મારી કંગવિદ્યાથી આ માછલાં ભરમાય તો બધાંને ચટ કરી જઈ.' બસ, એને એક યુક્તિ સૂત્રી અને તેનો અમલ કરવા પેલા મૂકા તળાવને કાંઠે એક પગે અત્યંત ધ્યાનમગ્ન દશામાં, ચિંતાનુર વદને આંખ મીંચીને બેસો. તે જોઈ તળાવમાંના માછલાં-ઓએ તેને પૂછ્યું: 'ભાઈ, તું આમ ચોકમા હૂંબીને શું વિચારે છે?'

'બંધુઓ, હું તો તમારા ભાવિનો વિચાર કરીને ચિંતાનુર થાઉં છું.'

'અમારે માટે શેની ચિંતા કરે છે?'

'જુએને, આ તળાવમાં નહીં જેવું પાણી અને માથે હજી ઉનાળો તો આકરો તપે છે. વરસાદ આવશે ત્યારે તો તળાવમાં એક ટીપું પાણી નહીં હોય, અને ત્યારે તમે બધાં પાણી વિના તરફડીને મરી જશો એ વિચારે હું-હુઃખી થાઉં છું.'

'થાય શું? બીજો કોઈ ઉપાય જ ક્યાં છે?'

'ઉપાય કેમ નથી? ઉપાય તો છે જ.'

'શો ઉપાય?'

'કેમ વળી પાસે ખૂબ મોટું, કમળાચ્છાદિત

તળાવ છે ત્યાં તમે આવવા રાહ થાવ તો તમેને સોને એક એક કરીને તેમાં મૂકી આવું.'

'ના ભાઈ, ના. આજ સુધી એવો પરગજુ બગલો નથી જન્મ્યો, જેણે માછલાંઓને જીવાડ્યા હોય-તું ત્યાં લઈ જવાને બદલે અમને ખાઈ નાંચ એ રી શી ખાત્રી?'

'અરે રામરામ! તમે મારે માટે આવું ધાયું? હું તમને ખરેખર જીવાડવા માશું છું, તમારામાંથી કોઈ પણ માછલી તૈયાર થાય તેને હું પહેલાં પેલા મોટા તળાવ પર લઈ જઈ, એ તળાવ જુએ પછી હું એને ફરી અહીં લઈ આવું અને તે તમને તળાવ હોરાની ખાત્રી આપે પછી તમારે આવવું હોય તો એકેક કરીને આવજો-પછી તો જે રી તમારી મરજી! આમાં મારો ક્યાં કંઈ સ્વાર્થ છે?'

માછલાંઓએ અરસપરસ વિચાર વિનમય કરીને હા પાડી. પહેલા એક માછલી પેહું તળાવ જોઈ આવે પછી ત્યાં જવું. અંતે એક માછલી જવા તૈયાર થઈ તેને યાંચમાં પકડીને બગલો બિડયો અને પેલા વિશાળ તળાવને કાંઠે તેને લઈ ગયો. પેલી માછલી તો એ બધું-બધું કમળાચ્છાદિત તળાવ જોઈને ધરાઈ મઈ. 'કેમ હું 'મોટું' કે 'તો' તો?' બગલાએ પૂછ્યું.

'ના, તમારી વાત સાચી છે. મને ફરી પેલા તળાવ પર લઈ ચાલો. હું સોને અહીંના તળાવની ખાત્રી આપીશ અને પછી તો મો અહીં આવવા જરૂર રાહ થશે.'

અને બગલો ફરી તે માછલીને ચાચમા પકડીને બિડયો અને પેલા નાના તળાવને કાંઠે લઈ ગયો.

પેલી માછલીએ વિશાળ કમળાચ્છાદિત તળાવનું વર્ણન કયું કે બધાં માછલા તે

તળાવમા જવાને ઉત્સુક થઈ ગયા । જગલાને
તો એટલુ જ ભોંધતુ હતુ !

તે તો એકલ માછલીને લઈને જિંદગી
અને દૂર જઈ જે વૃક્ષ પર એ રહેતો હતો
તે પર જઈને માછલીને ચાચથી ફાવવા માડી ।
માછલી તેને તળાવ પર લઈ જવા માટે
કરગરવા લાગી પણ સામળે કોણ ?

તેને ખાઈ જઈને ભગવો ફરી તળાવે જઈ
બીજા માછલીને લઈ આવ્યો અને તેને પણ
પેલા જ ક પર બેસીને ખાઈ ગયો । આમ
એક પછી એક બધી માછલીઓને તે ખાઈ ગયો

પેવા તળાવમા એક કરચલો હતો જગ
લાએ તેને પણ માછલાઓને આપી હતી
તેની લાવચ આપી કરચલો એની બનાવટ
ચમણ ગયો એ થોડો માછલા જેવો
ભાળો હતો ?

‘ ભાઈ તારી વાત સાચી છે, પણ મને
લઈ જતા તને ફાવશે નહી, માછલી પેટે તુ
મને સહેલાઈથી મોમા નહી પકડી શકે, અને
મોમાથી છુટુ તો મારા તો રામ જ રમી
જાય ને ? માટે હું તારી ઠોકે લપકુ,
પછી ભલે તુ જિંદગી, એટલે મને પડવાનો
ભય નહી રહે

કહેવાય છે કે લોક આખળો હોય છે પેલા
જગલાએ શિકારના લોભમા તેમ કરવા હા

વૈશાખી વાયરા

વાયરા વાય ■ આ વૈશાખી
ફેર ઊડી રહી છે રમી રેલુ ।
સૂર ફૂંકાય છે વનવનમા
વાય ■ વાયુની મધુર વેલુ

કુદન-કસોટી

કુદા વૈશાખી વાયરા બાળે
ચિત્ત લગવાના ધોખતા કોણે,
બાળે કુદન-કસોટીની પેટે,
વિશ્વ તપનુ રહુ આમનચાળે

★

ગામની સંધ્યા

રમ્ય સંધ્યા ધીરે ઢળી રહી છે,
આખી મોરજ ઊડી રહી છે ફેર
જનવનમાથી આવે છે
કોઈ મેરવાળ-ખેરનીના સૂર

અપાક

મેર વાદળ અપાકી છાયા છે,
પશુ મરણે અપા છે ના લાઈ
મોરવાના મધુર દહોડાથી
દૂર આજી નહી છે વનરાઈ

નિવસ અનિવન બગલા પ્રગટિલ મુખકન્થ જલ મગની પાશમાંથી

પંચાલ શેઠની ઘડીએ ગણાતી હતી, મૃત્યુ નજીક આવતું હતું તેમતેમ લોકોની આંખમાંથી આંસુ વહે જતાં હતાં.

તમને થશે કે શેઠને ને લોકોને શું ? પણ શેઠ ખીન શેઠ જેવા શેઠ ન હતા એ તો હતા પરમ માનવ એમની હવેલીએ ધરમની ધન દરકતી હતી-ચારસો માઈલના વિસ્તારમાં એમના જેવો ખીનો દાનવીર ન હતો.

ધરમની ધન સલામત રહેશે કે કેમ ? એ એક ચિંતામા જ શેઠનું મૃત્યુ ઠેલાતું હતું. એમની ઈચ્છા હતી કે મૃત્યુ ૧૭૧ પણ મારી હવેલીએ ધરમની ધન દરકતી રહે-મારે બારણેથી કોઈ યાચક ખાત્રી હાથે ન લય. મારો પુત્ર મારો દાનપ્રવાહ ચાલુ રાખશે ? એ જ એક ચિંતા એમને સુખે પ્રાણ છાડવા દેતી નોતી.

પિતાના મુઝાતા જીવને ભેઈને કેશવ શેઠે, લોકોના શબ્દોમાં-નાના શેઠે-પંચાલ શેઠને કહ્યું : 'બાપુ, કોઈ ઈચ્છા રહી જતી હોય તો કહો !'

'તું પૂરી કરશે ?'

જરૂર પૂરી કરીશ. વચન આપુ છું. બાપુ, તમારો જ પુત્ર છું. બોલો શી ઈચ્છા ?'

'ભાઈ, ખીજ તે શી ઈચ્છા હોય ? બસ એક જ ઈચ્છા છે-મારી ધરમની ધન કાયમ રહે, દાન પુણ્યનો પ્રવાહ વણાટકયો વહેતો રહે.'

'બાપુ, તમે કહો છો એમ જ થશે. ખાત્રી રાખજો.' અને કેશવ શેઠ પંચાલ શેઠનો હાથ પોતાના હાથમા લીધો તો તે કહો પડતો લાગ્યો..

પંચાલ શેઠના મરણના સમાચાર વાયુવેગે ચોતરફ ફેલાઈ ગયા. અને લોકોમા ગમગીની ફેલાઈ ગઈ. સાથે એ જાણીને રાહત પણ અનુભવી કે, 'કેશવ શેઠ પિતાની ધરમની ધન

દરકતી રાખવાના છે.'

પિતાના મૃત્યુ પાછળ કેશવ શેઠે છૂટે હાથે દાન કર્યું.

દિવસો વહેતા ગયા ને પંચાલ શેઠનો શેઠ વીસરાતો ગયો-પણ ધર્મના નેજાનાથે દાન પુણ્યનો પ્રવાહ તો અરુપિતપણે વહે જતો હતો

માલતી-કેશવ શેઠની પત્ની-મોન્દર્યાવતી તેવી જ શીશવતી, લોકો એને આદરથી ભેતાં પૂજતા કેશવ શેઠનો એ પ્રેરણામૂર્તિ.

કેશવ શેઠને મર્વ પાચ વર્ષ વડી ગયા, દાનપ્રવાહ ચાલુ હતો, પણ તે ક્યાં સુધી ? તીનેરીનું તળિયું દેખાવા માંડ્યું. પાત-પત્ની ચિંતામા પડ્યાં હવે શું કરવું ?

'ધન તો ખલાસ થયો આખું, ને પિતાને આપેલું વચન ય પાળવું પડશે શું કરશે ?' માલતીએ પૂછ્યું.

'એ જ વિચારુ છું વેપારની આવક કરતા દાનની ભવક વધારે છે. વળી પરદેશ ખેડતા આપણા વડાણોના પત્તો નથી છતાં કંઈક કરવું તો પડશે જ.'

શોડી વારે વિચાર કરતા કંઈ યાદ આવતાં પુત્રકિત થતાં કેશવે કહ્યું : 'એક ઉપાય સૂઝે છે. પાસેના ચંડેરના નગરશેઠ પુણ્ય વેચાતું લે. હું એમને મારું પુણ્ય વેચીને પ્રાપ્ત થયેલા ધનથી ધર્મની ધન દરકતી રાખીશ.'

'અરે, અરે, આટલાં વર્ષોનું પુણ્યકળ વેચશે ?' માલતી બોલી ઊઠી.

'પરમાર્થ માટે એમ કરવામાં ખોટું નથી'

અને ખીજે દિવસે ખસે ભાતાનો ખાંડયો નાખીને કેશવ શેઠ પાસેના ચંડેર ભણી ચાલી નીકળ્યા. ઠીક ઠીક પંથ કાપ્યો ત્યાં વચમાં નદી આવી. જૂળ પણ લાગી હતી. શેઠે ખડકે ઉતારી, નદીમાં હાથ-મેં પોઈ કાઢે એની

ભાતુ છોડ્યુ ત્યા એક દીન, વૃદ્ધ બિખારી
આવી કહેવા લાગ્યો 'કંઈ ખાવા આપશો ?'

'કેમ નહીં ? હો, આ ખાઓ !' એમ
કહીને શેઠ પેલા વૃદ્ધને પોતાનુ ભાતુ આપી
દીધુ, પેલો વૃદ્ધ તો દુર્કાળયા પેટે ખાવા
લાગ્યો અને જોતજોતામા ભાતુ પૂરું કરી નાખ્યુ

પોતે બૂખ્યા રહેવા છતાં કોઈકની બૂખ
તો ભાગી એ વિચારે શેઠને આનંદ થયો
અને તે બૂખયે પેટે જ ફરી શહેર ભણી
રસ્તો કાપવા લાગ્યા

શહેરમા પગ મૂક્યો ત્યારે શરીર બૂખ ને
શાકચી આરામ માગતુ હતુ પણ તેમની
પાસે કશુ જ રહુ ન હતુ હવે શું કરવુ ?
ત્યા એમની નજર આગળી પરની વીટી પર
ગઈ એમને નામથી તો બધા જોળાજો
પણ હાંકે જોળખનારા જોણા એટલે મહાજને એમની
હિરાની વીટી પથાસ ઓનીએ ઝીરવે શાખી
ઓનીએ લઈને જોળનની બચવરથા વિથા
રતા શેઠ આગળ જાય છે ત્યા એમને એક
બ્રાહ્મણ દર્પાત-ધુમ્રગ બળ્યુ અને એમને
સીમત ધારી કહેવા લાગ્યુ શેઠ ઘરે છેડી
કુવારી બેઠી છે, જોણુ સાલ કન્યાદાન દેવુ
છે પણ પાસે પૈસા નથી

'કન્યાદાન માટે કેટલા પૈસા જોઈએ ?
પથાસ સોનામહોર હોય તો બસ'
એમ્નુ સાબગતા શેઠે, વીટી ઝીરવે મૂકતા
મજેલી પથાસ મોનામહોરો બ્રાહ્મણના
હાથમા મૂકી

'ભગવાન તમારુ ભતુ કરે બ્રાહ્મણે આજા
રની લાગણીથી ભાવભર્યા આશીર્વાદ આપ્યા
અને શેઠ નગરશેઠની હવેલી તન્ક બૂખયે
પેટે આગળ વધ્યા નગરશેઠની હવેલી આવી
પહોંચી માથે ધરમની ધબ ફરકલી હતી
નગરશેઠની એક માત્ર પુત્રી સોનલ લોકોના
પુણ્ય વેચાતા લઈ તેમને ધન આપતી હતી
કેશવ શેઠ મયા ત્યારે નાકરો ભડાર જાય
કરતા હતા, શેઠને જોઈ નોકરોએ હાક મારી

'સોનલબા, કોઈ થાયક આવ્યો છે'

'હુ થાયક નથી બાઈ !' શેઠ કહ્યુ

સોનલ એ સાબળી ત્યા આવી પહોંચી
સોનલ ને શેઠ એકબીબને ઘડીબર ભેંઈ રહ્યા
સોનલે પૂછુ 'તો તમે શા માટે આવ્યા છો ?'

'મે સાબળુ છે કે નમે પુણ્ય વેચાતુ હો છો'

'વાત સાચી છે'

'મારે મરુ પુણ્ય વેચવુ છે'

'ત્યારે હાથમા પાણી લો અને કરો સકલ્પ'

'પણ મારા પુણ્યની સીંકિમત આપશે ?'

'સો સોનામહોર' શેઠ સામે ભેંઈને

થોડી વાર વિચાર કરીને સોનલે કહ્યુ

એ શુદ્ધો સાબગતા જ શેઠને સખત
આજ્ઞાત લાગ્યો માત્ર આટલા પુણ્યની કિમત
સો મોનામહોર !' અને એમણે સકલ્પનુ
પાણી ઢેળી નાખ્યુ 'મારે પુણ્ય વેચવુ
નથી' કહીને આજ્ઞા માંડ્યુ

એ જિભાતો રહેા સાબળો તો ખરા !

'મારે કંઈ સાબળવુ નથી સાબળવુ હતુ
તે સાબળી ચૂક્યો ને મારી આખ બીધી ગઈ !'

'હબ્બર એ નામહોર આપુ કરો સકલ્પ !'

હબ્બર શુ ? કશ હબ્બર પણ હવે નખાયે

અને સોનલ છુટે ચઢી જોણુ લાખ

સોનામહોરની લાવચ આપી

તમે એમ માનો છો કે હુ પૈસા ખાતર
પુણ્ય વેચવા નીકળ્યો છુ ?'

ત્યારે શા માટે આવ્યા હતા ?'

'લોકો માટે, ધરમની ધબ માટે, પિતાને
આપેલા વચન માટે, પણ કંઈ નહીં, જોતુ થે
થઈ રહેશે હવે મારી આખ ખુટી ગઈ
પુણ્યની કિમત ન આકાય ને એ વેચાય પણ
નહી મારી એક વિનંતિ માનશે ?'

'કહો તો ખરા, વિચારી એકંદ્રા'

'તમારે દાન કરવુ હોય તો દાન કરજો,
પણ હવેથી પુણ્ય વેચાતુ લઈને દાન ન કરશો'

તમારી વાત સાચી છે તમે ધરમની ધબ
માટે કહેતા હતા ને ? નમારુ નામ શુ ?'

‘કેગવ’

‘પામેના શહેરના કેશવ શેઠ તો નહીં ?’

‘હા, એ જ હું’

‘તમને વળી પૈસાની શી જોટ ?’

મારા વહાણો સફરથી પાછા ક્યાં નથી ને
દાનપ્રવાહ ચાલુ રાખવો છે, એટલે પૈસા તો
જોઈએ જ ને !’

તો તમારે જોઈએ તેટલા પૈસા લઈ આવ’

‘એમ કશું આપ્યા વિના કઈ ન લેવાય’

‘તેય તમે ઈચ્છો તો બની શકે !’

‘શી રીતે ?’

‘તમે મને તમારા ચરણોમા સ્વીકારી લો’

‘એ ન બને, હું પરણેલો છું’

‘પત્નીની સમતિ લઈને મને પરણી શકો’

‘મારી એવી ઈચ્છા જ નથી’

તો બહાલ વિના જ જોઈએ તે લઈ આવ’

‘ના, ના એમ તો ન બને’ કહેતા કેશવ
શેઠ ચાલી નીકળ્યા આખે રસ્તે એમણે બારે
મનોમથન અતુલબંધુ-તક અને ધર્મ વચ્ચે
બારે ગજશાહુ આદ્યો અતે ધર્મ જ વિજયી
નીવડ્યો ગમે તે થાય પારકુ ધન ને બીજી
પત્ની ન જ જોઈએ !

‘કેમ શું કહ્યું ?’ બરે પહોચતા જ
માલતીએ પ્રશ્ન કર્યો

‘પુણ્ય વેચવાનો વિચાર માડી વાળ્યો’

‘મને એ ખબર અચ્ચુ પુણ્યના સોદાન હોય
પણ ત્યારે હવે કરીશું શું ?’

‘પુરુષાર્થ ને પત્નિતાથી ધમની ધમ
ફરકતી રાખવા મથીશું જાતમહેનદી
કમાણીથી થાય તે દાન કરીશું, અને આપણે
ટેક સાચી હશે તો ઇશ્વર ફરી સારા દિવસ
નહીં દેખાડે ? ગમે તેમ થાય, પુણ્ય વેચીને
નવું પુણ્ય કરવું નથી’

માલતીએ પતિને નિર્ણયમા સમતિ આપી
ચોડા દિવસમા તો કેશવ શેઠે જોડેક
શબ્દો આચારી બતાવ્યા લોકોએ મોઢામ
આગળા નાખ્યા ‘કેશવ શેઠે હજી પકડયું !
કેશવ શેઠ આજે કૂચે ગયા ! માલતી શોડાવી
ખેતરમા સફાઈ કરતાં લા’ અને એમ શેઠની
હીર્તિ વિશેષ, ચારેતરફ પ્રસરી રહી એનામાં
ખેચાઈને મોનવ પણ આવી એણે આગવી
વાત યાદ દવડાવી-માલતીએ પણ જાણ થતા
ફરી પરણવાનો શેઠને આગ્રહ કર્યો-પણ તે
એકના એ ન થયા તે ન જ થયા મોનવ
નિરાશ થઈને પાછી ફરી ને જેવડા ઉત્સાહમાં
દાન કરવા લાગી, પણ તે કોઈ પણ જાતના
બહાલ વિના જ-પુણ્ય વેચાતું લીધા વિના જ
ચોડા સમય પછી કેશવ શેઠના ખોવાયેલા
વહાણો મફત ખેડી આવી ગયા-અને તમા
એવું તો ધન હતું કે કેશવ શેઠે ફરીમાં
પહેવાની જેમ છુટ્ટે હાથે દાન કરવા માંડ્યું-
પચાસ શેડની રોપેની ધરમની ધન પૂર્વવગ
ફરકવા લાગી.

પુણ્ય વેચવાની વાત અતંદતકયા બનાઈ ગઈ

અનુક્રમાંબુકા

પૃષ્ઠ

૧ બાપુના પત્રો	માધીજી ૫૮
૨ બાપુએ લખાવત કરી ! રતિલાલ-અનિલ ૬૦	
૩ માધીજીવનની વિવિધ બાબતો કાકા કાવેશ્વર ૬૨	
૪ શબ્દ મિહિર	પિનાકિન કાપેર ૬૨
૫ ભક્તની અજલિ	કાકા કાવેશ્વર ૬૩
૬ એક અજબ સાગનાર	‘એક દીવાનો’ ૬૪
૭ ભગવાન બા-બાપુ	વિમળા પટેલ ૬૫
૮ આસ્થાનો અમરકાર	અલુમ વાવોડી ૬૭
૯ મત નાહિકે	રતિલાલ-અનિલ ૬૬
૧૦ તાલિયનો નાર	વિનોબા ૭૦

૧૦ અપ્રિલ ૧૯૫૬

પૃષ્ઠ

૧૧ ઉપદેશ અતરદવ હો’ અહિલાલ દલાબી ૭૦	
૧૨ મિત્રોની	વિનોબા ૭૧
૧૩ જીવનદારા’	અનવર આગેવાન ૭૧
૧૪ દાનેશરી	મુકુન્દભાઈ ૭૧
૧૫ નાત્યને પગલ પગલ	૭૨
૧૬ મોહાનપતા	મુકુન્દભાઈ ૭૩
૧૭ વિવીને બજાર	અનવર મોહુરાન ૭૩
૧૮ ૬૫ અને ફોરમ	મુનુ દવશ ૭૪
૧૯ અમલો ને કરચડો	ગાનગિનુ ૮૦
૨૦ પુણ્ય વેચવું છે’	લલિત સાગના ૮૦

અમારાં પ્રકાશનો

ગાંધી યિનાયતી : બાપુની અર્ધી કંઠેન લોકલિખિત તરવીરનો સપૂટ (પ્રથમ આવૃત્તિ અમાપ્ય હોઈ બીજી આવૃત્તિ છપાય છે) મૂલ જે રૂપિયા.

બાપુસમરણ : બાપુના મુવચનો એમના જ હસ્તાક્ષરમાં, તિરંગી શુશોભનો સુક્ત સુંદર પુસ્તિકા; મૂલ સવા રૂપિયા.

ગાંધી-ગુરુ : લેખક : શ્રી ગુરુદયાલ મલ્હિત

મુદ્રક : સવા રૂપિયા.

શ્રી કાકાસાહેબ કાલેલકરે આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના 'બકતની અંજલિ' આ આ લેખમાળાનું મહત્ત્વ સમજાવતાં લખ્યું છે :—

"મહાત્મા ગાંધી અને કવીર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર આપણા જમાનાના જે મહાન પુરુષો, ભારતીય સંસ્કૃતિના ચોટા દિગ્ગજો એમને વિષે કોઈ પણ કાર્ય લખે તો તે આકર્ષક થવાનું જ. પણ જ્યારે એમને વિષે બકતદૃષ્ટિ ગુરુદયાલ મલ્હિત લખે, ત્યારે તો પૂછવું જ શું? ગુરુદયાલ—થાથાણ—ગાંધીજીના ખૂબ પ્રસંગમાં આવ્યા હતા. એમના જ પરિવારના તેઓ શણાક અને કવિવર રવીન્દ્રનાથના તો તેઓ અસીમ બકત

"લેખ્ય બકતો જેમ મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામચન્દ્ર અને લીલાવિગ્રહી કૃષ્ણચન્દ્ર વચ્ચે અલેક નેઈ રહે છે તેમ જ ગુરુદયાલજી પણ ગુરુદેવ અને ગાંધીજી વચ્ચે અલેક જુએ છે એમની જે અલેક દૃષ્ટિ એમણે આ નાનકડી લેખમાળામાં અનેક રીતે વિચર કરી છે"

On Life's Journey with Gandhiji (ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા)

Gurukul Mallik

આ અંગ્રેજી પુસ્તિકામાં શ્રી ગુરુદયાલ મલ્હિતજીએ માનવજીવનનું રહસ્ય ગાંધીજીના આદર્શો અનુસાર સમજાવવા એક નવું પ્રયત્ન કર્યો છે.

આ પુસ્તિકાનો શુજરાતી અનુવાદ પણ ટૂંક સમયમાં પ્રસિદ્ધ થશે

મરતીની પંજીમાં : લેખક : શ્રી રતિલાલ 'અનિલ'

મુદ્રક : બાર આના, હાથકામજની આવૃત્તિનો એક રૂપિયા.

શ્રી રતિલાલ 'અનિલ' આપણા સાહિત્યજગતના એક આચાર્યક કવિ છે. તેમને એક કાવ્યસંગ્રહ 'ડમરો અને તુલસી' પ્રસિદ્ધ થયો છે. હવે તેમનો આ ૧૨૫ મુક્તકોનો સુંદર સંગ્રહ પ્રસિદ્ધ થાય છે. આ સુનાત્મક મુક્તકોમાં માનવજીવનનાં વિવિધ ખાસાંઓ અંગેનું એમનું તલસ્પર્શી ચિંતન કાવ્યલભ ભાવ રૂપે મૂર્ત થયું છે.

આ મુક્તક-સંગ્રહની પ્રસ્તાવના લખતાં શ્રી ગુરુદયાલ મલ્હિતજી લખે છે—

"આ પુસ્તિકા લખનાર શ્રી રતિલાલ 'અનિલ' એક મરત અનુભવી અને કવિ છે. જીવન સાગરના તટ પર જિજ્ઞા રહીને જે તરંગોની કીડા રાતદિવસ વાલી રહી છે તેને જુએ અને તેગાથી એક અસાધારણ આનંદ અને શિખામણ તારવે છે— — —"

"આપણ છે શ્રી 'અનિલ'ની 'મસ્તીની પળોમાં' — જે તેમનો રૂબાઈ લખવામાં એક અનોખો પ્રયાસ અને પ્રશંસાસ્પદ પ્રયોગ છે—જે પુસ્તિકા વાચનારાઓ કોઈ વાર મસ્તીમાં આવી જશે અને પોતાને બહીને જીવનચીત્રનો જે મર્મ છે તે ઘેરોક અમણ રાકશે"

ગાંધી-ગુરુ અને 'મરતીની પંજીમાં' મરત ઘઈ ચુક્યાં છે

ઉપાદતન પ્રકાશન, જૂનાગઢ

કરવી ઝોળખ

ભજન

કરવી ઝોળખ, એધાણી આકવી,
આ તો આવા આરામાન અંબાર,
નયણીથી 'ના'વે એનો પાર,
ઠોઈ ઠોઈ અંતર ભણે એનો તાર
હો અંતર એવા !

કરવી ઝોળખ,

એધાણી આકવી

આ તો આવા ફોરમખમ ફૂલડા રે,
ભરી રક્ષા લાખેણી શમણાં રે,
માણીગરે રાખી નવ ઠોઈ મણા
હો અંતર એવા !

કરવી ઝોળખ,

એધાણી આકવી.

આ તો આવી કલણી છે કલ્લ,
મનખ્યાને લેવી માણથી મલ્લ,
-હોય એ આતમરામની રલ્લ
હો અંતર એવા !

કરવી ઝોળખ,

એધાણી આકવી

આ તો એવા અનકલ વાલ્લ વાલ્લ,
આતમાનો અમી આખલને કાલ્લ
પ્યાલો પીને, પરમ મનખ્યાને પાલ્લ
હો અંતર એવા !

કરવી ઝોળખ,

એધાણી આકવી

મધાશે

મે'નત પૂજા રામની !

મે'નત ભક્તિ રામની,
મે'નત પૂજા રામની !
ભગો ભાઈ ભારતવાસી !
મજાપૂત પગ બાહુઓવાળા,
ખોલો બંધ હૃદયના તાળાં,
નથી ઘડી આરામની
મે'નત પૂજા રામની !
મે'નત જગા-ચમુનાભણો,
મે'નત કારી-કાળા માનો,
ધૂમ ઘણી એ ધામની
મે'નત પૂજા રામની !
મે'નત જીવનની નિર્માત્રી,
મે'નત રિક્તિ-સિદ્ધિ દાત્રી
કે'તી ગીતા શ્યામની
મે'નત પૂજા રામની !
મે'નત તો કૃષ્ણે રે કીધી,
શરૂ કશિણા મે'નતની દીધી,
તેવા મુખડ-શામની
મે'નત પૂજા રામની !
મે'નત છે સોનુ શિલવમ
પુરુષનુ છે મે'નત ચન્ન
પૂ'જા તે એ આમની
મે'નત પૂજા રામની !
મે'નત-દાન કરે રે ભાઈ !
અત વિનોઆ દેઈ હુડાઈ-
મદ્દા એ એ-દામની
મે'નત પૂજા રામની !
-આચલ-અનુ-અનિત,

સાહાર સ્વીકાર

પ્ર

ચર પ્રકાશન સમિતિ (વડોદરા)નાં પ્રકાશનો

ગુજરાત ભૂદાન ચર સમિતિ તરફથી, ભૂદાનના ને સર્વોદયના તત્વજ્ઞાનને સમન્વયતા નીચેનાં ઉપયોગી પ્રકાશનો ખૂબ જ સસ્તા મૂલ્યે અગત થયાં છે.

ભૂદાન પ્રતીતરી : લે૦ નરહરિ દા૦ પરીખ; કિં૦ ચાર આના.

ચેતનાત્મક રાજનીતિ : પ્રવચનો : પૂ૦ વિનોબા; સં૦ પ્રબોધ ચોકસી, સુનીલાઈ વેધ; કિં૦ આડ આના.

ગુગ પસંદાય છે : પ્રવચનો • ગવિશકર મહારાજ; સં૦ મગનભાઈ પટેલ; કિં૦ ચાર આના

ભૂદાન આરોહણ : નારાયણ દેસાઈ; કિં૦ દસ આના

આર. આર. રોકની કંપની (ગુ'બઈ)નાં પ્રકાશનો

અન્યુત : નવલકથા : લે૦ ચિત્રુભાઈ વે ભની; કિં૦ સાડા ત્રણ રૂપિયા.

સોરઠનાં સંધ્યા : નવલિકા : લે૦ ગુણવતરાય આચાર્ય; ત્રીજી આવૃત્તિ : કિં૦ ત્રણ રૂપિયા.

અમૂર્શ આદર્શ : નવલકથા : લે૦ ગાયુભાઈ શુક્લ; કિં૦ સવા છ રૂપિયા.

પસંદારા : નવલિકા : લે૦ અવેરચંદ મેઘાણી; ત્રીજી આવૃત્તિ : કિં૦ પાંચ ત્રણ રૂપિયા

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ (અમદાવાદ)નાં પ્રકાશનો

મધુના જેવી વાતો : સં૦ મુકુલભાઈ કલાથી; કિં૦ છ આના

પચામ પ્રેરક પ્રસંગો : લે૦ મુકુલભાઈ કલાથી; કિં૦ દસ આના.

વિનય વાચનમાળા : પુસ્તક ત્રણ માધ્યમિક શાળાના દશમા ધોરણ માટે કિં૦ બે રૂપિયા

ગુજરાત વિદ્યાસભા (અમદાવાદ)નાં પ્રકાશનો

ગાંધીજીની ગીતાશિક્ષણ : મં૦ નરહરિ દારકાદાસ પરીખ; કિં૦ ત્રણ રૂપિયા

કોરમ : લેખો : લે૦ વિદ્યાભેન નંતકક કિં૦ દોઢ રૂપિયા.

મૈત્રકાલીન ગુજરાત • ભાગ પહેલો, ભાગ બીજો : લે૦ હરિપ્રનાદ મં. શાસ્ત્રી, કિં૦ અનુક્રમે ચાર રૂપિયા; પાંચ રૂપિયા

ગુજરાતી પર ફાગમીની અમર : ભાગ બીજો : લે૦ ડૉ. ઉદભાઈ ગવંડાણ નાયક; કિં૦ અઢી રૂપિયા.

હતર પ્રકાશનો

રામરસ : લે૦ સરોદ : પ્ર૦ હસ પ્રકાશન, રાજકોટ; કિં૦ દોઢ રૂપિયા.

‘ચારા બાપુ’ના વાચકોને સુપરીચિત શ્રી ‘સરોદ’નાં ભક્તિગમ્યનીનાં કાવ્યસ્વ પૂર્વ રમાળ ૧૦૮ ભજનોનો આવકારદાયક સંગ્રહ.

આત્મચિંતન : માર્કસ ઓરેલિયસનાં લઘુચિંતનોનો મુદ્રક : અનુ૦ પં. દેવકુલ ગાસ્ત્રી : પ્ર૦ વીરજી લઘાભાઈ. ચોથામંદર, ગુ'બઈ-૯ : અમુલ્ય

“સત્યકુળેની મુવામ સામા પવને વહે છે સત્યકુલ સર્વ દિશાઆમા ફા છે મુદ

ધારીલાપ

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનમ્

વર્ષ ૮ [૧૦-૪-૧૯૬૧] અંક ૧૫૫

સીજ કાપતી રૂચાનુનાર
હાજરો હિતરાગ દિલિલે કસો
સંજા નહિ પગલ સંજા ને હૈ-
રૂસકા કુર્મ સંજા નહિ પલગ
સંજેસ્ટાપાલ રૂકા- જી ૬૬

સીજ અપતી રૂચાનુનાર રૂકો રૂકો પલગ
મિલે કસે મવા નાંક ૭ નકતે ૮ નકતે અવ
સંજા નાંક પરતુ રૂચાનુનાર રૂકો પલગ

માધીજ અને ગુરુદેવની જીવનસાધનાનું અનુચીતન કરતું માસિક ।

બૌદ્ધધર્મ

ગાંધીજી

મારો એ નિશ્ચિત મત છે કે બુદ્ધના ઉપદેશનો મહત્વનો ભાગ હિન્દુ ધર્મમાં લળી જઈને આજે તેનું અંગ થઈ પડ્યો છે. આજે હવે હિન્દુ ભારતવર્ષ પાછાં પગલાં ભરે, અને ગૌતમે હિન્દુ ધર્મ પર જે સુધારાનું મોજુ ફેરવ્યું તેને ભૂંસી નાખી શકે એ શક્ય રહ્યું નથી. પોતાના ભારે આપલોગથી, લબ્ય ત્યાગથી અને જીવનની નિષ્કલંક પાવત્રતાથી તેઓ હિન્દુ ધર્મ પર ન ભૂંસાય એવી છાપ મૂકી ગયા, અને હિન્દુધર્મ એ મહાન ગુરુને કાયમનો ઝણી બનેલો છે. તમે મને જો એટલું કહેવા માટે ક્ષમા આપો, અને એટલું કહેવાની પરવાનગી પણ હોય, તો હું હિંમત કરીને કહું કે આજે બૌદ્ધ ધર્મને નામે ચાલતી વસ્તુમાંથી હિન્દુ ધર્મે જેટલું

અહોવા કરી સીધું નથી તે બુદ્ધના જીવનનું અને તેમના ઉપદેશનું આવશ્યક અંગ નહોતું.

મારા તો નિશ્ચિત અભિપ્રાય છે કે, બૌદ્ધ ધર્મના ઉપદેશનો પૂરો પરિવાક ભારતવર્ષમાં જ થયો હતો. એથી જિલ્લો થયું શક્ય પણ નહોતું, કારણ ગૌતમ પોતે હિન્દુ હતા-હિન્દુ-શ્રેષ્ઠ હતા. હિન્દુધર્મના ઉત્તમાંથી તેઓ ભીંમયા હતા. કેટલાક તરવો જે વેદમાં કટાઈ રહેલાં હતાં અને જેની પર જાળા બાંધી ગયા હતાં, તે તરવોને તેમણે નવજીવન આપ્યું. વેદમાં રહેલા જળહળતા સત્ય પર શબ્દોનું— અર્થક શબ્દભળતું જે અરણ્ય બાંધ્યું હતું, તેમાંથી તેમના મહાન હિંદુ આત્માએ પોતાનો રસ્તો શોધી કાઢ્યો. વેદના કેટલાક શબ્દોમાંથી તેમણે જે અર્થનું ઘોળન કર્યું તેનાથી એમના કાળના માણસો સાવ અભણ હતા. ભારતવર્ષની મૂર્ખ એમને આ ધર્મકાર્યને સારું સૌથી અનુકુળ લાગી. બુદ્ધ જ્યાં જ્યાં ગયા ત્યાં ત્યાં પેમની પાછળ જનાર અને તેમને વીંટળાઈ જનાર ટોળાં ઈતરધર્મીઓનાં નહીં પણ હિંદુ-

ઓના જ હતા અને તેઓ વેદધર્મથી રંગાયેલાં હતાં પણ બુદ્ધને ઉપદેશ તેમના દૃઢપની જેમ સાર્વભૌમ અને સર્વવ્યાપી હતો. અને તેથી તે એમના નિર્વાણ પછી પણ ટક્યો અને આખી પૃથ્વી પર ફરી વળ્યો. બુદ્ધના અનુયાયી ગણવાનું એખમ સ્વીકારીને પણ હું કહું છું કે એ હિંદુ ધર્મનો વિજય છે. બુદ્ધે હિન્દુમને સ્વીકાર કદી કર્યો નહોતો. તેમણે તો તેને પાથો વિશાળ કર્યો તેમણે હિંદુ ધર્મને નવ જીવન આપ્યું અને એનું નવું રુપ બતાવ્યું. પણ હવે જે મુજો આવે છે ત્યાં મારે તમારી ક્ષમા અને ઉદારતા માગવાની છે. હું તમને જો કહેવા માણું છું કે બુદ્ધના ઉપદેશનો મૂળ વિકાસ અને સ્વીકાર સિલોન, બ્રહ્મદેશ, ચીન કે ટીબેટ કયાંયે થયો નથી...

મેં અસંખ્ય વાર કહેવાતું સાંભળ્યું છે અને બૌદ્ધધર્મનું હાર્દ બતાવવાને કાવો કરનારા પુસ્તકમાં વાંચ્યું કે બુદ્ધ નિરીશ્વરવાદી હતા. મારા નહિ અભિપ્રાય પ્રમાણે બુદ્ધના ઉપદેશની મુખ્ય વસ્તુ જ નિરીશ્વરવાદની વિરોધી

છે. મારા નમ્ર મત એવો છે કે જુદાના કાળમાં ઈશ્વરને નામે જે હીન વસ્તુઓ પ્રવર્તતી હતી તેનો તેમણે ચોક્કસ રીતે જ અસ્વીકાર કર્યો તેમણે જ આ ગોટાળો ઊભો થયો છે. ઈશ્વર નામનું કોઈ પ્રાણી દ્રેષને આધોન છે. પોતાના કાર્યને સારુ પસંદાવેા કરી શકે છે, અને મૃત્યુલોકના રાજાઓની જેમ એ પણ લાલચો કે લાચને વચ ચાય છે, અને એને પોતાના પરાધાનો લેદ હોઈ શકે છે, એ માન્યતાનો તેમણે જરૂર વિરોધ કર્યો. ઈશ્વર નામના પ્રાણીને પશુઓનું-પોતાના જ સરજેલા પશુઓનું-તાણુ લોહી ભાવે છે, અને એનાથી તે પ્રસન્ન થાય છે, એ માન્યતા સામે તેમનો આખો નંતસત્તા પુષ્પપ્રકોપથી ઊઠળી ઊઠેલો. તથા તેમણે ઈશ્વરની તેને ચોક્કસ સ્થાને યુન સ્થાપના કરી, અને એ પવિત્ર સિદ્ધાંતનુ પચાવી પાકીને જે લેભાશુ એના પર ચઢી ઊઠેલા હોય તેને પેદાશ કર્યા આ વિશ્વનું સામાન્ય નિતિનિયમને આધારે ચાલે છે, અને એ નીતિનિયમ સાચવ છે, અટકા છે એ તત્ત્વ પર તેમણે ભાર મૂક્યો. અને એની નવધોષણા કરી, એ નિયમ જ ઈશ્વર છે એવું એમણે વિના સંકોચે કહ્યું.

ઈશ્વરના નિયમો સાચવત અને અટકા છે અને ઈશ્વરથી જુદા પાકી શકાય એવા નથી. તેમ ન હોય તો ઈશ્વરની પૂર્ણતા જ અધૂરી રહે તેથી આ ગોટાળો ઊભો થયો છે કે જુદા ઈશ્વરને માનતા નહીં પણ કેવળ નીતિ નિયમને જ માનતા અને ઈશ્વર (વરીના પ્રમને લીધે 'નિર્વાણ' એ બન્ય શકેના ખરા અર્થ

વિશે પણ એવો ગોટાળો પેદા થયો છે. નિર્વાણ એટલે સર્વથા નાશ તો નથી જ. જુદાના જીવનનું યુગ્મ્ય તત્ત્વ હું સમજ્યો છું તે પ્રમાણે તે આપણામાં જેટલું હીન છે, જેટલું દુર્ગુણથી ભરેલું છે, જેટલું વિકારમય છે અને જેટલું વિકારને વશ છે તે બધાનો સર્વથા નાશ તે નિર્વાણ છે, નિર્વાણ એ કબરની તમેાશુણી જડ શાંતિ જેવું નથી જે આત્મા આત્મચિત્ત છે, જે પરમાત્માના હૃદયમાં પોતાનું નિવાસસ્થાન પ્રાપ્ત કર્યાના આનંદમાં મગ્ન છે, તે આત્માની જીવંત શાંતિ, તેનું સાત્ત્વિક સુખ, તેનું નામ નિર્વાણ છે.

ગ્રીસ્તું, એક હીન વિચાર એવો પણ ચાલે છે કે બૌદ્ધધર્મમાં જીવમાત્રની પવિત્રતાની કલ્પના બૌદ્ધધર્મ ભરતવર્ષ બહાર ગયો ત્યાર પછી આવી છે ઈશ્વરની તેના સાચવત સ્થાને યુન સ્થાપના કરવામાં બુદ્ધે માનવજાતિની સેવામાં સારે ફોા આપ્યો છે ખરો, છતાં મારો નમ્ર મત એવો છે કે અદ્યપમા અદ્યપ જીવમાત્રને મારે એમનામાં જે કડક આદર હતો તે એમને એથીયે મેટો ફોા છે. મને ખતર છે કે એ પોતે ભારતવર્ષને જેટલું ચડેલું એવા ઈજિપ્તના હતા, એટલું એમના કાળનું ભારતવર્ષ ન ચડ્યું પણ ત્યારે જુદાનો ઉપદેશ બૌદ્ધધર્મ જાન્યો અને પરદેશીમાં ફેલાયો, ત્યારે તો પશુપક્ષીના જીવનની પાવત્રતાનો અર્થ સાધારણ માણસ કરે છે એવો રહ્યો નહીં

(૬ માંચીને)

* એકવાર એક શ્રાદ્ધજી મિત્રને તપાસવાને પૂછ્યું. 'હે, બૌદ્ધમ હું' મિત્ર હું' અને તમને પવ્ય મિત્ર છે આપણા એમાં તફાવત શો ?'

કોઈ ભીખ માગે તથી તે કોઈ મિત્ર થતો નથી બધાં સુધી તેનામાં દોર ત્યાં સુધી તે મિત્ર નથી, જે અન્નમર્યાદા પાપ-પુણ્ય વહાવીને જ્ઞાનપૂર્વક શ્રાદ્ધધર્મનું પાત્રન કરે છે તે જ તારતમ્યમાં મિત્ર કહેવાય છે. તથાગતે શ્રાદ્ધજીને જવાબ આપ્યો.

* એકવાર સારિપુત્ર જતા હતા તે એમનું ચીવર જમીન આપે ધનદાનું હતું તે તરફ એક નવરાંહિત મિત્રએ એમનું ધ્યાન એવી બ્યગમાં હમ્યો બ્યગ તરફ લક્ષ ન આપતાં, વસ્ત્ર મરખું કરી વિનમ્ર આરિપુત્રે તેનો આજ્ઞાર માન્યો : 'મારી બૂલ અર્થે ધ્યાન એવવા બદલ ધન્યવાદ !'

બુદ્ધ-પરિનિર્વાણ

☆
વૈશાલીમાં આસપા-
લીના ઉદ્યાનમાં ગદ્યા પછી
ભગવાને બુદ્ધ ભિક્ષુઓ સાથે
ચાર્તુમાસ ગાળવા બિલ્વ-
ગ્રામ આવ્યા. અહીં જ
એમને ગંભીર માંદગી શરૂ
થઈ. અને પરિનિર્વાણ નજી-
કમાં લાગ્યું. પરંતુ ભિક્ષુ-
સંઘનાં દર્શન વિના દેહ-

ત્યાગ કરવો એ ઠીક ન લાગ્યું એટલે પોતાની
શક્તિથી એમણે માંદગી અટકાવી અને થોડું
આયુષ્ય લાભાવ્યું.

આનંદને એ ગમ્યું. એણે ભગવાનને વિનંતિ
કરી : 'ભગવાન, ભિક્ષુઓને છેલ્લે કહેવા જેવું
હોય તે કહ્યા વિના નિર્વાણ ન પામશો.'

'મેં મારા ધર્મ પ્રવેશો રાખ્યો છે-મારે જે
કહેવું હતું તે મેં સ્પષ્ટ કહી દીધું છે! મારે
સંધનાયક થવું નોતું કે હું કંઈ છુપાવું!'

ચાર્તુમાસ પૂરા કરીને ભગવાન આપાલ
ઝો યમાં આવ્યા. મારે તેમના નિર્વાણની માગણી
કરી ત્યારે ત્રણ માસ પછી નિર્વાણ પામવા
ભગવાને કહ્યું. અને પછી ત્યાંથી ફરી વૈશાલી
આવ્યા, આસપાસના બધા ભિક્ષુઓને કુટાગા-
રશાળામાં ભેગા કરી તેમને અમરણીય ધર્મો-
પદેશ કર્યો

'આનંદ! વૈશાલીનાં ત્રણ મારાં છેલ્લાં દર્શન
છે! ' ભગવાને આનંદને ભિક્ષુઓ શહેરમાં ફરતા
કહ્યું, અને પછી તેઓ ભાંડગ્રામ આવ્યા. ત્યાંથી
કમ્બલ : હસ્તીગ્રામ આગ્રગ્રામ, જળુગ્રામ,
ભોગનગર (વ. સ્થળે ફરતાં ફરતાં પાવાનગર
આવ્યા અને ત્યાં ચુંદ લુહારના આંભાવાડિયામાં
બિન્યાં.

ચુંદ લુહારે ભગવાન અને તેમનાં ભિક્ષુ-
સંઘને જમવા નોતર્યાં.

ચુંદે ભતભતનાં પકવાનો તૈયાર કરાવ્યાં
હતાં તે પીરસ્યાં. તેમાં 'સુકર મદવ' નામનો
એક ભારે પદાર્થ હતો તે એક ભગવાને ચુંદને
કહ્યું : 'આ પદાર્થ તું કોઈને પીરસતો નહી,
કેમકે તે જીરવી શકે એવો મારા સિવાય કોઈ
નથી. માટે તું એને ખાડો ખોદી દાટી દેને.'
ચુંદે તેમ કયું.

ભગવાને તો તેનો આહાર કર્યો પણ પછી
અતિસારનો ઉપદ્રવ થયો અને અત્યંત વેદના
થવા લાગી. છતાં પોતાની અપૂર્વ સહનશક્તિથી
ભગવાન શાંતપણે આગળ વાળ્યા અને કુકુત્યા
નહીને કિનારે નહીંમાં રનાન કરી, પાસેના આંભા
વાડિયામાં મુકામ કર્યો.

વિશ્રામ કરતા ભગવાને કહ્યું : 'આનંદ!
મારે ભોજન કરાવ્યાથી મને થયેલા અનુબંધો
ચુંદ લુહારને માડું લાગ્યું હશે પણ તું એને
કહેજે કે, ચુંદ! તથાગતે તારી પામેથી છેલ્લી
ભિક્ષા લીધાં તે તારું મહાભાગ્ય સમજ.'

ત્યાંથી ભગવાન વિહાર કરી ભિક્ષુઓ સાથે
હિરણ્યવતી નદી પાર કરી કુમિનારાના મંડલોના
શાલવનમાં ગયા અને ત્યાં એક જોડિયા શાલ
વૃક્ષનીયે બિછાનું પથરાવી, ઉત્તર તરફ મુખ
રાખી જમણે પડખે સૂતા ત્યારે શાલવૃક્ષ પુષ્પો
ખેરવતું હતું અને અંતરિક્ષમાં દિવ્યવાદીના નાદ
અંભગાતા હતા તે પરથી ભગવાને આનંદને

કહ્યું 'આનંદ ! તથાગતની પૂજા પુણ્યો વેરવાથી, વાઘી વગાડવાથી નહીં પણ તેણે ઉપદેશોવા ધર્મમાર્ગે ચાલવાથી જ થઈ શકે ! માટે આનંદ, તમે મારા ધર્માનુસાર વર્તોને !'

એ સિવાય પણ આનંદે ભગવાનને કેટલાક પ્રશ્નો પૂછ્યા ને ભગવાને એના ઉત્તરો આપ્યા.

પરિનિર્વાણની ધરી નજીક આવતી જોઈ આનંદે તેમના દેહની વ્યવસ્થા વિષે પૂછ્યું ત્યારે ભગવાને સ્પષ્ટ કહ્યું 'આનંદ ! મારા પરિનિર્વાણ પછી મારા દેહની પૂજા કરવાની સાધારણતા પડશે નહીં એ ને સંમાર્ગ બતાવ્યો છે તેને અનુસરજો, સાવધાન, ઉદ્યોગી ને શાન થાજો ! મારા ઘણા મૃદુસ્થ શિષ્યો છે તે મારા દેહની યથાચોખ્ખ વ્યવસ્થા કરશે.'

સ્થવિર આનંદે જ્યેષ્ઠ કણ્ઠ રાખી એ સ્વલ્પ કુર્ચ પલ્લ તે પોતાના શેઠને દાખી સકચો નહીં અને બહાર જઈ ચોપાર આસુએ રહ્યા હાથે ભગવાનનો વિરહ જોને અસહ્ય લગતો હતો. વર્ષો મુખી ને ભગવાનનો પડછાયો બની રહ્યો હોય એવું વિરહદુઃખ કોણ કંપી શકે !

વિશ્રામ કરતા ભગવાને આનંદનું રુકન સાબળી તેને તેડી મગાવી આશ્વાસન આપતા કહ્યું 'આનંદ ! આમ શોકાતુર ન થા પ્રિય વસ્તુથી આપણો વિયોગ થશે જોમ મે નોતું કનુ ? જેનો જન્મ થયો તેનો નાશ ન થાય એ શક્ય છે ! આનંદ ! તે તથાગતની ભવિક બુદ્ધિથી મેલા કરી છે તું પુણ્યશાલી છે પ્રયત્નથી તું થોડા જ વખતમાં આર્દુ તું થશે !'

આનંદે આસુએ રોડી ભગવાનના આશીર્વાદ નત ભસ્તકે ઝીંક્યા.

'હું નિર્વાણ પામું ને પામેના કુસિનારા નમરના મઠોને તથાગતના અતિમ દર્શન ન કર્યાનો વસવમેા ન રહે માટે અનંદ, તેમને ખબર આપ' ભગવાને કહ્યું અને આનંદે તેમ કહ્યું.

આભાવ રૂઢ સદુ ભગવાનનું નિર્વાણ નજીક નહીં શેકમા ફળી ગયા અને ઔ કેઈ છેલ્લા

દર્શન માટે ચાલવનમા આવી પહોચ્યા અને દર્શન કરી કુતાર્થ થયાં

બુદ્ધ પરિનિર્વાણની વાત સાબળી મુબદ્દ નામનો પરિગ્રાજક, પોતાની શકાના નિવારણ માટે શાવવન આવ્યો ને આનંદને પોતાની ઇચ્છા જણાવી

'ભગવાન થાકી ગયા છે, આપા સમયે જોમને ત્રાસ ન આપાય !' કહીને આનંદ ના પાડી

ભગવાને એ સાબળયુ અને આનંદને તે પરિગ્રાજકને પોતાની યાત્રે આવવા દેશ કહ્યું અનંદ નિરુપાયે મુબદ્દને ભગવાન પાને લઈ ગયો ભગવાનનો ઉપદેશ સાબળી તે પણ બૌદ્ધતંત્રમા બળ્યો.

ભગવાને તે વિશે આનંદને કહ્યું 'આનંદ, મારા દેહ છોડ્યા પછી કોઈ શાસન કરનાર રહ્યો નથી એમ તમને લાગશે પણ મારી ચેરફાજરીમા મે જે ધર્મ અને વિનય તમને શીખવ્યો છે તે જ તમારો શાસનકર્તા થશે !' પછી ભગવાને બિમુજોને ધર્મ સભષે ને કાઈ શકા હોય તેનો ખુજનો પૂછી લેવા કહ્યું પણ ત્યાં હાથર રહેવ કેઈને ચે બૌદ્ધધર્મમા શકા હતી જ નહીં એટલે કઈ પૂછ્યું નહીં ત્યારે ભગવાને અતિમ ઉપદેશ આપ્યો 'હે બિમુજો ! હું તમને કહું છું કે સરકાર વ્યવધર્મી છે મા' લાવધાનીથી વેતા !'

તથાગતના આ છે લા ઉદ્દગારો હતા પછી ભગવાન ધ્યાનરથે થયા અને ધ્યાનની ઘોશી કક્ષાએ પહોંચી પરિનિર્વાણ પામ્યા.

લોક-પરલોકમા ચારેતરફ શોક વ્યાપી ગયો. કુસિનારાના મઠોએ સાત દિવસ ઉત્સવ કરી સન્માન સદ્ બુદ્ધ-શરીરનો ચક્રવર્તી ચિંતામા અભિસન્કાર કર્યો

દેશ દેશના રાજા મહારાજાઓએ તથાગતના અવશેષોની માગતી કરી તે મળી જતા બુદ્ધના અસ્થિ પર જુદે જુદે મંથરો અઠ મુપેા બધાયા તે આજે ય ભારતની ધરની પર લેખા છે

વૈશાખી પૂર્ણિમા ખૌદ્ધર્મમાં અત્યંત મહત્વને। પવિત્ર દિવસ મનાય છે. કેમ કે વૈશાખી પૂર્ણિમાની સુરમ્ય રાત્રિએ લુગ્મિની શાલવૃક્ષોની ઘટામાં, સિન્ધ, સુરમ્ય ધવલ ચાંદનીમાં મહામાયાએ સિદ્ધર્થને જન્મ આપ્યો.

અનેક જન્મોમાં અનેક પારમિતાઓ પાર કર્યા પછી બોધસત્ત્વોને એ અંતિમ જન્મ હતો. પૂર્ણિમાની તિથિ ખરે જ ઘણી સુચક છે.

વૈશાખ એટલે કપરો, ઉનાળો-ઊતરતો
ગ્રીષ્મનો કાળ.

પૂર્ણિમાની રાત એટલે શ્વેત, ધવલ દ્વિધ શી
આહ્વાનક શાંતિદાયી ચાંદની.

વિધાવધ પ્રકારના કલેશથી પિડાતા જીવન ને જગતના ત્રિવિધ તાપમાં બળતા માનવ-સમાજને તથાગતે પોતાની શીતલ, વત્સલ, પ્રતિભાથી શાતા આપી, ઉનાળાની ઉષ્ણુતિશ-યતા ને હેમંતની શીતલાતિશયતાથી પરબેશ મધ્યમ સમશીતેષ્ણુ પરમ માનવધર્મ દ્વારા જાણે બળતા વૈશાખ અને પૂર્ણિમાની શીતલ આહનીને પરમ સુમેળ કરી આપ્યો.

તથાગતની કેઇ પણ તરવીર જુઓ, કેઇ પણ શિષ્ય જુઓ, અપાર કરુણા સાથે પ્રશાન્ત નિર્મળ પ્રકાશ એમની પરમ મુખમુદ્રા ને દેહમાંથી નીખરતાં જણાય છે. તે જોતાં પૃથ્વી-માની સ્વેત શુભ્ર આર્દ્રસાદક આંદનીને ખ્યાલ આવ્યા વિના રહે જ નહીં.

એ વૈશાખી પૂર્ણિમા પછી બરાબર ચૌત્રી-
સમે વર્ષે એ જ વૈશાખી પૂર્ણિમા આતી. ઉતુ
વેલાના ગાઠ વનમાં પ્રતાદાર વડલા નીચે, ઘાસના
આસન પર બેઠેલા ગૌતમ 'બુદ્ધ' થયા પૂર્ણિમાની
રાત્રિ હોવા છતાં એ મારે ચોતાના ત્રાસજનક
અસહ્ય ઉપદ્રવમાં ઘડીબર એ રાતને ઘોરકાળી
અમાસ કરી મૂકી હતી પણ હમેશાં અધિકાર
જરૂર જતે પ્રગાથનો વિજય થયો છે. માર

પરાજય . પામી ચાલ્યો ગયો અને બુદ્ધને
વિજય થયો. ચાંદની વિતસી રહી.

સૈકાઓ મુધી માનવજાતના એક મોટા ભાગને જે જ્ઞાન-ધર્મે પ્રકાશ આપ્યો તેની પ્રાપ્તિનો એ પરમ દિવસ છે.

માનવજાતું જે પરમસદ્ગુણ્ય ગણાય કે
ધર્મોપદેશની ખટપટમાં ન પડી એકાંતમાં જ
કાલકે મણી ઈચ્છા રાખનાર છુદ્ધને દુઃખમાં
પિડાતી માનવજાત યાદ - આવી અને તેમણે
માનવધર્મનો ધર્મોપદેશ આપવો શરૂ કર્યો

જુદ્ધવ પ્રાપ્તિ પછી બરાબર છેતાકીસ વર્ષે
ફરી એ જ વૈશાખી પૂર્ણિમા આવી. કુમનારા
પાસેનું શાલવન જે શાલવૃક્ષોની ઘટામા ગૌતમે
જન્મ લીધો હતો એવી જ શાલવૃક્ષોની
છાયામાં તથાગત પડખાસેર પરિનિર્વાણ માટે
શાંતિથી સૂતા છે.

પૂર્ણિમા છે એટલે ચાંદની તો હોય જ,
પણ તે તથાગતના (વરહુચોકથી, બિશુચોના
વહન જેવી જ મ્હાન છે.

હેલુકૃષ્ટની કોઈ વેદના તથાગતના વદન
પર હેખાતી નથી, ત્યાં તે એ જ પરમ શાંતિ
વિલસી રહી છે.

તથાગત, બિજુઓને કંઈ શકા હોય તો પૂછવા કહે છે. પણ ત્યાં પ્રતીતિ હોય ત્યાં શકા હોય કરે ? છેલ્લે 'બિજુઓ ! સંસ્કાર વ્યવધર્મી છે, માટે સાવધાનીથી વર્તો !' પરમ ઉપદેશ આપી તથાગત ક્યનાવરધામાં પરિનિર્વાણ પામ્યા.

જ્યારે જ્યારે વૈશાખી પૂર્ણિમા આવે છે
ત્યારે ત્યારે એ પરમ વિભૂતિનું પાવનકારી
પુણ્યસ્મરણ થાય છે

અદી હજાર વર્ષ પછી ફરી આવેલી એ
વંશાળી પૂર્વિમા, યુદ્ધ-હિંસાના તાપથી માત્રી
દુનિયા પર શીતળતા વરસાવી રહો !

નિરર્થક જાતિસેદ

૧

સમ્રાટ અચોકે જૌદધર્મ સ્વીકાર્યા પછી તે મનુષ્યમાત્રને સરખા જણવા લાગ્યો સૌની પ્રત્યે તેના હૃદયમાં એક સરખો આદર ઉત્પન્ન થયો તેથી જે કોઈ જૌદબિમુને તે મળતો કે કોઈ બિમુ તેને મળતો તો તે દરેક બિમુને આદરથી નમસ્કાર કરતો.

અચોકને યશ નામનો એક પ્રધાન હતો તેને અચોક જેવા સમ્રાટની આવી રીતભાત ગમી નહીં. તે માનતો કે જે રાજધિરાજ છે તેણે પોતાના મોજાનો, દરજ્જાનો ખ્યાલ રાખવો જોઈએ, આમ ગમે તે દરજ્જાના બિમુને અચોક જ્યારેત્યારે વાતચાતમાં પગે લાગ્યા કરે એ એના ગૌરવને છાંજતું નથી.

યશ એક દિવસ મોકો જોઈને અચોકને કહ્યું : 'મહારાજ ! આ શ્રમલો બધા એક જ ભતિ કે દરજ્જાના નથી સી ખબર, કયો બિમુ કયા વરણનો છે ? આમ સૌને તમે પગે પડો એમાં તમારી શોભા નહીં.'

અચોકે યશને કહ્યો જવાબ આપ્યો નહીં. યશે માન્યું કે મહારાજ ભારી સલાહ પર વિચારશે.

એ વાતને યોડી અમલ કયા પછી એક દિવસ અચોકે પોતાના બધા પ્રધાનોને જુદા જુદા પ્રાણીઓના માથા લઈ તે હાટમાં વેચવા બેસવા કહ્યું તેમાં યશને ખાસ સૂચના કરી કે તમારે માણસનું માથું જ વેચવી તે વેચવા બેસવું.

મત્રીઓ મૂંઝવ્યા પલ્લ સાચું શું ? સમ્રાટના હુકમને અનાદર ન જ થાય ને ? વસ, બધા પ્રધાનો ભુલ મુલ પ્રાણીઓના માથા લઈ હાટમાં વેચવા બેઠા.

બીજા બધા પ્રાણીઓના માથા તો જોણાવવા કાગે સાજા સુધી વેચાઈ ગયા, પણ કોઈ પણ પ્રાણી યશ પાસેથી માણસનું માથું ખરીદી

લઈ ગયો નહીં યશ વિચારવા લાગ્યો. આ બીજા પ્રધાનોને તો બીજા પ્રાણીઓના માથા કેટલી સરક્ષાથી મળ્યા ને મને તો માણસનું માથું મેળવતા નાકે હમ આપ્યો ને પાપુ વેચવામાં એ એવી જ મુશ્કેલી. આખરે તેણે એ માથું મફતમાં જ જે માગે તેને આપી દેવાનું નક્કી કર્યું, પણ મફતમાં એ કોઈ માણસનું માથું લેવા તૈયાર થયું નહીં.

યશે અચોકને કહ્યું 'મહારાજ, માણસનું માથું કોઈ મફતમાં એ સખતું નથી.'

'એવું શું કારણ ?'

'બધા એ માણસના માથાથી કટાણે છે.'

'એ જ માથાથી કમળે છે કે બીજા કોઈનું માથું હોય તો તે રાજે કે તેનાથી કટાણે ? કોઈ કિસ્સા વળીના માણસનું માથું વેચીએ તો રાજે ખરા ?'

'મહારાજ ! માણસ માત્ર, માણસનું માથું રાખવા માટે તારાજ છે.'

'મારું' મથુ લેવા રાજી થાય કે ?'

યશ ગભરાયો-મૂંઝાયો શું જવાબ આપું ?

'યશ, બીક ન રાખ મારું અભયનયન છે યોગ્ય જવાબ આપ !' અચોકે કહ્યું.

'મહારાજ, તમારું માથું પણ કોઈ નહીં રાખે !'

'તો પછી આ મારું માથું દરેક બિમુઓને વરણે નમાવું એમાં તને ખરાબ શું લાગે છે ? બીજા માણસોના માથામાં ને મારા માથામાં તારો જ અનુભવ કહે છે કે કરો તફાવત નથી માટે હૈય નીચના બેદબાબ, ભતિભેદ આપણે ન રાખવા જોઈએ.

'પુત્ર પુત્રીના લગ્નમાં ભતિની પરીક્ષા કરવી, પણ ધર્મ કરતી વખતે ભતિ પરીક્ષાની જરૂર નથી કેમ કે ધર્મકર્મમાં બુલ્લુ જોવા પડે છે અને શુભ કર્મ ભતિ પર આધાર રાખતા નથી.'

“ શાખાશ ! આખાદ નિશાન તાકયું ! ”

આ શખ્દો મારા કાન પર ભોમ મઠાકાની માફક અથડાયા. હું અમકચો !

એક દિવસ હું વનમાં એકાંતના પ્રકાશમાં સ્નાન કરતો અને અનંતની હવાને અંતરમા ભરતો બેઠો હતો, ત્યાં આ અચાનક થયેલા કોણાકલથી હું ખરેખર અમકી બિડ્યો.

થોડીકવારમાં હું સાવધ થઈ ગયો અને એ અવાજ ક્યાથી આવ્યો એ ભેવા લાગ્યો. અને હું બેઠો હતો એની નજીકમાં જ મેં માણસોનું ટોણુ એકું થતું જોયું. એ માણસોની વચ્ચે-વચ ખાખી પોશાકમાં સજ્જ થયેલા અને હાથમાં બંદૂક ધારણ કરીને બેઠેલા એક માણસ હતો તેના પગ આગળ એક પખી પડ્યું હતું. એ માણસની બંદૂકની ગોળીએ એ બાપડાને વીંધીને એના હુકળા માળામાંથી હેઠે પાડ્યું હતું.

પખી ભેરથી શ્વાસ લઈ રહ્યું હતું. સાચું કહીએ તો શ્વાસ લેવા માટે મથતું હતું. છતાં માટેનો તેનો તડકડાટ ખરેખર દૃઢદ્રાવક હતો !

પરંતુ નિર્દય શિકારીએ તો એ પખી ક્યારે છેલ્લો શ્વાસ લઈ લે એની જ રાહ ભેતા બીભા હતા. કારણ તેમને તો એનો આહાર કરવો હતો. વળી આજુબાજુનાં લોકો તો પખીને તડકડતું ભેતાની સાથે પેલા નિશાન-ખાજની તારીફ જ કર્યા કરતા હતા એ લોકોને પેલા બાપડા પખીની કારમી ચાતનાનો ક્યાથી ખ્યાલ આવે ?

એ લોકોમાના એક પચ માણસનું દૃઢ્ય દયાથી ન જ પીગળ્યું—તેમ જ એ પખીની સુદરતાને વખાણવાનું પચ કોઈને સૂઝ્યું નહીં !

પખી હજી મરણની સામે બાથ લીકી રહ્યું હતું.

એવામાં એક દૂધવાળી બાઈ ચકચકતા પીત્તળના વાસણમાં દૂધભરીને માથા પર મૂકીને

એ રસ્તે થઈને બાજુના ગામમાં જતી હતી. બધા લોકોને ટોળે વળીને બેઠેલા ભેઈને તે કુતૂહળથી એ ટોળામાં દાખલ થઈ અને માણસોને ખસેડતી અંદર ગઈ. પરંતુ પેલા તડકડતા પખી પર નજર પડતાં જ તેનાથી ચીમ પડાઈ ગઈ. એ ચીસ દૃઢ્યને પીગળાવી નાખે એવી હતી, બાલે કોઈ દિવ્યલોકમાંથી બેઠેલા કરુણાનો આર્ત સ્વ ન હોય !

અને આ શો અમરકાર ! પેલું મરવા પડેલું પખી કંઈક સ્વસ્થ દેખાવા લાગ્યું. દૂધવાળી બાઈએ એને ધીમેથી ઉપાડ્યું અને પોતાની છાતી સરસું રાખ્યું. એવામાં એ બકી બાઈથી આસપાસ બાલે કરુણ્યની પ્રભા પ્રસરી ગઈ. એનો આખમાથી દિવ્ય મૃદુતા બાલે વરસવા લાગી.

પછી તેણે દૂધનું વાસણ હેઠે મૂક્યું અને પોતાના જમણા હાથની હથેળીમાં થોડું દૂધ લઈને તેમાથી ટીપું ટીપું એ ઘાયલ પખીના મુખમા રેડવા માંડ્યું થોડા વખત પછી તે પખીએ પોતાના આંખો ઉઘાડી અને તેનાં જીવનદાતા તરફ પ્રેમથી નિહાળ્યું. દૂધવાળી બાઈની આખ પણ પ્રેમથી અમકી બીડી અને આનંદથી તે બોલી : ‘ એા મારા ભઈ ! ’

આ ભેઈને શિકારી અને તેની આમપાસ બેઠેલા લોકો લાજ્જત થઈ ગયા અને માથા નીચા ઢાળીને ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

પરંતુ એ દૂધવાળી બાઈના પ્રેમથી ઉત્તમ-વળ થયેલી આંખોમાં મેં શું જોયું ?

ભગવાન બુદ્ધની કરુણમય મૂર્તિ !

કારણ, આ શું માયું નથી કે, જ્યાં અપાર કરુણા છે ત્યાં બુદ્ધ ભગવાનનું તેજોમય અને પાવનકારી દર્શન થાય છે ?

સાચે જ કરુણા એટલે જ અનંત બુદ્ધ છે અને ‘ એકમેવ અદ્વૈત ’ છે

ભિખુણી સઘમા સફાઈ પાણી ભરતુ આદિ કામો ભિખુણીએને જ કરવા પડતા પુરિષ્કા નામની ભિખુણીને વિદ્યારતુ પાણી ભરવાતુ કામ આગ્યુ હતુ તેથી તે નદીએ પાણી ભરવા ગઈ સિંચાણની મતું હતુ ગાઢ કહે કે મારુ કામ.

પુરિષ્કા નદી પર પડોચી ત્યારે તેમા એક બ્રાહ્મણ સ્નાન કરતો હતો તે ભેઈને તેણે બ્રાહ્મણને પૂછ્યુ ' આવી સખન ઠંડીમા તમે ચેતી બીકથી સ્નાન કરી હાથે કરીને કેહને કર આપો છો ? '

'તે હું પછી કહીશ, ત્યુ તુ પોતે જ શા માટે, કેતા કરથી આવી ઠંડીમા પળી ભરવા આવી છે ? '

'ભિખુણી સઘમા કરેકને અમુક અમુક કામો મોપાયેલા છે, મારે ભાગે પાણી ભરવાતુ કામ આગ્યુ છે-એ ન કડુ તો ભિખુણી સઘ મને વડે એના બચથી હું આવી ઠંડીમા પાણી ભરવા આવી છુ પછુ તમને ચેતો બચ છે ? '

'પાપનો બચ સરિતા-સ્નાનથી પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે કો તુ નથી બચુલી શુ ? જો કોઈ માણસ પાપ કરે છે તે બધા પાપો પ્રાત સ્નાનથી ધોવાઈ જાય છે '

'નાહવાથી બધા પાપો ધોવાઈ જાય છે એ વળી કયા અજ્ઞાનીએ તને કહ્યું ? પાણીમા તો કેડકા, કાચમા, માછલા આદિ અમ બચ જીવો કાચમ ગ્રેહ છે, તો તે શું બધા મરીને મરે ?

જયે કે ? અને જો વોકો હિસા કરે છે, તે બાન્ડીઓ, માછળીઓ પારખીઓ ચોરો અને એવા પાપી લોકો પ્રાત સ્નાન કરે તો પાપ મુકા થઈ જાય શુ ?

'બ્રાહ્મણ, જો આ નદી તારુ પાપ ધોઈને ભઈ જતી હોય તો તે સાથે પુણ્યને પણ ધોઈ નાખીને વહી જયે માટે સાચુ તો એ છે કે જો પાપના બચથી આવી સખત ઠાંડમા ઠંડા પાણીમા ઊતરે છે તે પાપ જ કરવા છોડી દે, પાપથી જ બચ પામ કેહનમનથી નકામો હું ખી શા માટે થાય છે ? '

પુરિષ્કાતુ કહેણુ બ્રાહ્મણને ગળે ઊતરી ગયુ એને લાગ્યુ કે પુણ્યનો આયો માર્ગ પાપ ન કરવુ તે જ છે-પાપ કરીને ધેઈ નાખવાની નાત મિથ્યા છે પેત ની પ મેતુ એક વચ પુરિષ્કાને ભેગ આપના બાહ્યે કહ્યુ 'તે મને પુણ્યનો સાચે રમ્ને બતાવ્યો મારે આ અપ ભેગ ચીકાર '

'બ્રાહ્મણ મારે વચની ઈચ્છા નથી તે તારી પાતે જ તાપ હું ખ ન ગમતુ હોય તેનાથી કરતો હોય તો એકાત કે બહેરમા કોઈ પાપ ન કરવુ-તુ ગમે ત્યા જયે ત્યા એ સાથે જ આવવાનુ છે

'હું ખ અગ્રિય હોય ને તેનાથી બચતુ હોય તો ધર્મને શરણે જ શીતમત પાગ તારુ કલ્યાણ થયે '

પુરિષ્કાના એ ઉપદેશ પછી તે બ્રાહ્મણને મોટો જીવનપલટો થયો ને મહાન સાધુ થયો

✽

આમાખાન મહેનમા કેડ લતા ત્યારે એક દિવસ મુશીલા નાયરે બાપુને પૂછ્યુ 'શ કગાચાયે બૌદ્ધધર્મને લાગી કાઢયો એ સારુ ન થયુ એમ આપે મનો છે ?'

'શ કરાચાયે બૌદ્ધધર્મને લાગી કાઢયો એમ હું માનતો નથી એનો નારામા મારો ભાગ તેમ જ લીરો આજે જેમને બૌદ્ધધર્મ લિનમા છે તેલલો નથી ચીનમા નથી જાપાનમા નથી બ્રહ્મકામા ને નથી લ કામા જુદ ભમવાન આજે આને તો કહેણ કે બૌદ્ધધર્મનુ નરખ લિનુરનરનમા છે બાકીનુ મીજ પછુ કુશકા જેવુ છે માપુએ ભવાળ આપેલ

‘નઠારા પુત્રો કરતાં ડાંગ સારી’

શરીરે માત્ર એક નાનકડી પોતડી વાંટીને એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ તથાગતને નમન કરી તેમની પાસે બેઠો.

તથાગતે પૂછ્યું: ‘બ્રાહ્મણ, માત્ર નાનકડી પોતડી જ શા માટે પહેરી છે?’

‘તથાગત! મારે ચાર પુત્રો છે—પોતાની સ્ત્રીઓની ચઢવણીથી સૌએ મને ઘરબહાર કાઢી મૂક્યો છે, એટલે મારી આવી ઠશા છે. આ વૃદ્ધાવસ્થામાં હું તો કંઈ કરાઈ શકતો નથી. ખાવાના ફાંફા પડે છે, ત્યાં શું વસાવું?’

‘બ્રાહ્મણ, હું તને એક ગાથા કહું છું. જેવારે ગામમાં કોઈ સારી સભા યાચ અને તારા ચારે પુત્રો ત્યાં હાજર હોય ત્યારે તું એ ગાથા કહેજે. બ્રાહ્મણે તે ગાથા મોટે કરી લીધી.

ગામમાં એક દિવસ મોટી સભા થઈ તેમાં બ્રાહ્મણે ને તેના ચારે પુત્રો હાજર હતા સભા રંગમાં આવી ત્યારે બ્રાહ્મણે બિન્ને થયે અને સભાની અનુમતિ માગી: ‘મારે એક ગાથા કહેવી છે.’

‘પુરીથી કહો.’ સભાએ રજા આપી બ્રાહ્મણે ગાથા બોલવા લાગ્યો—તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—જેમનો જન્મ થયો ત્યારે મને અત્યંત આનંદ થયો હતો, તેમની પુખ્તકારી એ મારી સતત ચિંતાનો વિષય હતો. એ જ પુત્રો, ભુટ જેવી રીતે કૂતરાને હાકી કાઢે છે તેમ પોતાની સ્ત્રીઓની સલાહથી મને હાકી કાઢ્યો છે મને ‘પિતાજી,’ ‘પિતાજી’ કહીને બોલાવનારા એ લોકો નીચ છે, જૂઠા છે—કેમકે, મને વૃદ્ધાવસ્થામાં હાકી કાઢ્યો છે

જેવી રીતે ઘરડા થોડાને તેના માલિક ઘાસ ને દાણાનીરવા બંધ કરી દે છે એ જ રીતે પુત્રોએ આ ઘરડા બાપને લોજન આપવું બંધ કર્યું છે અને તેથી ઘરડો બાપ અન્ન માટે બીજાઓને બારણે બીખ માગતો ફરે છે

એ નાલાયક પુત્રો કરતાં તો આ મારી ડાંગ વધારે સારી છે—જે ભડકેલા બગદોને લગાડી મૂકે છે—અને ભસતાં કૂતરાંઓને પણ લગાડીને મારુ રક્ષણ કરે છે, અને અંધારામાં મારાથી આગળ એ જ જાય છે, અને રસ્તો બરાબર છે કે નહીં તે જોયા જવયા પછી જ મને તે રસ્તે દોરે છે—એમ છતાં મને ડોકર લાગી જાય છે ત્યારે એ મને બચાવી લે છે!

એ ગાથા સાંભળતા જ આખી સભાએ પુત્રોના વર્તન પ્રત્યે મૂકે તિરસ્કાર દર્શાવ્યા ને પુત્રો પણ એવા તો શરમાયા કે તરત સભા માથી બેઠીને એ બ્રાહ્મણને ઘેરી વળ્યા અને પોતાના ઘરે ચાલાણીને લઈ ગયા ને કાળજીથી નવડાવી—ધોવડાવીને દરેકે પિતાને એકે પોતાનીમોટા આપ્યો

તથાગતની ગિર્યાઓમા પગચારા પણ બાંધીનો છે જિનુની ચર્મ તે પહેલાનું એનું દુખી જીવન અનેક અકસ્માતોથી ભર્યું છે- એનો પરાક્રમિકો પહેલોની વેદનાને તથાગતે જ ચાલિ આપી

પગચારા આમ તો શ્રાવસ્તીના એક શ્રીમતની કન્યા હતી કોઈ વાતનું એને દુખ ન હતું લાડકોડમા ઊછરી હતી અને જે ખૂબ લાડકોડમા ઊછરે છે તે જુવનીમા છકેય ખરા પગચારાનું એવું જ થયું ધરના એક નોકર પ્રત્યે તે આકર્ષાર્થ આમ તો તેના પિતા તેને કોઈ કુશિન ધરના છાકરા સાથે વરાધવાની ખમખમા જ હતો-પગચારાને લાગ્યું કે પરણું તો આને જ ! પિતા તો એવા લગ્નને સમતિ ન જ આપે એ દેખીતું છે એટલે જ ને એક દિવસ લાગ એકને નામી ગયા અને એક ગામમા રહેવા લાગ્યા

કાળે કરીને પગચારા ગર્ભવતી થઈ એ લોકો રહેતા હતા ત્યાં તો તેમનું કોઈ સંતુ ન હતું તેથી પગચારાએ કહ્યું કે તમે હા પાડો તો સુવવડ માટે પિયેર જાઉં પણ એના પતિએ આંધર જવાબ આપીને વાત ઉઠાવી દીધી જેમજેમ પ્રસવકામ નજીક આવતો ગયો તેમતેમ પગચારાની બબાકુંગતા વધતી ગઈ આખરે એણે પિયેર ચાક્યા જવાનું નહીં કર્યું એક દિવસ એનો પતિ બહાર ગયો હતો ત્યારે પટારીને ‘મારા પતિ આવે તો કહેલો કે, પગચારા પિયેર ગઈ છે’ કહીને પિયેરને રસ્તે વગી

એના પતિએ ઘરે આવી જ્યારે એ જાણ્યું ત્યારે એને ઘણું દુખ થયું મારે કારણે જ એની હાલત નિરાશિત જેવી થઈ એમ વિચારતો એ ‘અકસ્માત-પગચારા-રસ્તે-પગચારા-ગુનનશીએ પટાચારા રસ્તે જ મગી ગઈ પ્રસવ

પણ ત્યાં જ થયો સ્વસ્થ થયા પછી બને ફરી ઘરે પાછા વળ્યા

થોડા સમય પછી ફરી પગચારા ગર્ભવતી થઈ પ્રસવકામ નજીક આવતા ફરી તે પિયેરને પથે વગી અર્થે રસ્તે પહેલી હુરે ત્યાં તો વરસાદ તૂટી પડ્યો અને વાવાઝોડુ થયું આ વખતે એનો પાંત સાથે હતો તેને ઘણું લાવ આડની લાકડીએ કાપી લાવી ત કવક રહી થકાય એવું કંઈક જૂપડી જેવું બતાવું તે મટે તે જાડ પર ચઢ્યો ને જડ પર સાપ હતો જેવો એ ઉપર ચઢ્યો કે તરત તેણે દશ દીધો ને તે સાથે જ ને જાડ પરથી પડ્યો ને તરત તેણે પ્રાણુપ જેટું લીડી મડું

પગચારા રાહ જ ભેળી રહી કે મારો પાંત ક્યારે આવે ! પણ એની રિશ્તિ એક ડગનું થે ભરાય એવી ન હતી તે રાત્રે એ જ્યાં હતી ત્યાં જ પ્રસવ થયો એ જ્યારે સ્વસ્થ થઈ અને સુર્વકરણો કૂચા ત્યારે પોતાના બને બાગકોને લઈને પાંતને શોધવા નીકળી આડનીએ પોતાના પાંતને મરેલો જોતા એ પોતે મૂકીને રડવા લાગી જ્યારે દુહન શરૂ થયું ત્યારે વિચારવા લાગી કે હવે શું કરવું ? પિયેર (સિવમ એને માટે કુનિયામાં હવે કયાથ સ્થાન જ ન હતું એમવે એ પિયેરને પથે વગી વચ્ચે એક નદી આવતી હતી બને બાગકોને લઈને તે કેવી રીતે બાગગમી ? અતે એણે નહીં કર્યું કે પહેલાં નાના બાગ કને સાથે કિનારે મૂકી આવું પછી મોટા બાગકને લઈ જઈશ અને તે પહેલાં નાના બાગકને સાથે કિનારે કપડામા લપેટીને આડનીએ મૂકી આવી ને મોટા બાગકને લેવા પાછી ફરી પણ તેની નજર તે નાના બાગક પર જ હતી અર્થે રસ્તે આવી હુરે ત્યાં એણે બેસું કે એક બાજુ પેલા તાંત જન્મેલા

મહાજનક-બોધિસત્ત્વ-ખીજ વેપારીઓ સાથે ધધાર્થે વહાણમાં બેસી વિદેશ જતા હતા. પંદર દિવસ દરિયા શાંત હોવાથી, વહાણ એકધારું ચાલ્યું અને મુસાફરી મજાની રહી પણ તે પછી એકાએક દરિયાએ ઉગ્ર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું-દરિયા તોફાને ચઢ્યો અને હાથી જેવાં મોટા મોટાં મોજાં આવી આવીને વહાણમાં ઠાલાવા લાગ્યાં અને પોતાની વજ્રરથપાટોથી વહાણને હુચમચાવી મૂક્યું. મુસાફરો ગભરાઈ ગયા-નજીક દેખાતા મૃત્યુથી સોનાં હેયાં ફફડી રહ્યાં-માત્ર બોધિસત્ત્વ શાંત હતા, એમને લાગ્યું કે વહાણ હવે ધડી બે ધડીતું જ મહેમાન છે ત્યારે તે વહાણના ભડકમા ગયા અને કોઠારમાંથી જે મળ્યું તે ખાઈ લીધું, અને પોતાનાં કપડાં તેલમાં ભીંજવી નાખ્યા-જેથી ખાતું પાણી તેને બહુ અસર ન કરે ત્યાર પછી તે વહાણના સઠ પર ચઢીને બેઠા. વહાણમા ત્યારે કાગારોળ મચી રહી હતી કેમ કે, પાણીના મોટાં મોટાં મોજાં સાથે મોટા મોટાં માછલાં પણ આવતા હતાં અને તે મુસાફરોનો શિકાર કરવા બટકાં ભરતાં હતા. એથી તેમને ખીવડા વવા બોધિસત્ત્વે સઠના ચાંભણ પરથી બુરકો માર્યો તેના મોટા અવાજથી માછલાં નાસી ગયાં પણ આખરે એ વહારૂંબુને મુસાફરો ડૂબી ગયા. માત્ર બોધિસત્ત્વ ભાંગેલા વહાણના પાટિયાને આધારે તરતા હતા એમ ને એમ એક અઠવાડિયું નીકળી ગયું-ક્યારેક તે કિનારો મળશે એવી આશામાં મહાપ્રયાસે બોધિસત્ત્વ તરતા જ રહ્યા.

એ સમુદ્રના રક્ષણ માટે દેવોએ મંથિત્રે-પ્રણા નામના દેવની વરણી કરી હતી તે કામસર

ક્યાંક ગયા હતા તે પાછા ફર્યા. તેમણે તરતા બોધિસત્ત્વને કહ્યું : 'અરે તને ખબર પણ નથી કે કિનારો ક્યાં અને કેટલો દૂર છે, છતાં આમ ત્યાં કરવાનો શો અર્થ ?'

'પુરુષાર્થ કરવો એ મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે એટલે હું ત્યાં કરું છું.'

'પણ કિનારાની ખબર વિના નકામે શ્રમ કરીને શા માટે મરવું ?'

'ભલે એમ બને. જે પોતાનું કર્તવ્ય કરે છે તે સગાંને પિતૃઓના ઋણમાંથી જલદી મુક્ત થાય છે ને તેને પશ્ચાત્તાપ કરવાનો વારો આવતો નથી.'

'પણ જેના કળરૂપે માત્ર ત્રાસ જ મળવાનો છે એવો શ્રમ શા માટે કરવો? આમેય મરવાનું છે જ, ને શ્રમ કરવા છતાં યે મરણ તો થવાનું જ છે.'

'પુરુષાર્થ નકામે જાય તો યે પ્રાણનું રક્ષણ કરવું જ રહ્યું. મનુષ્યનાં બધાં કાર્યો પાર પડતા નથી. ખીજ મુસાફરોએ મારી પેઠે જીવવાનો, તરવાનો પ્રયાસ ન કર્યો અને તેઓ મરી ગયા; જ્યારે મેં તરવાનો પ્રયાસ કર્યો તો તમારા જેવા દેવનાં મને દર્શન થયાં, હું ય તેમની જેમ ઉદય કર્યા વિના મર્યો હોત તો તમારા દર્શન ન થાત ! આમ મારો શ્રમ નિષ્ફળ ગયો નથી. અને હજી મારો પ્રયત્ન જારી રાખીશ તો મને અવશ્ય કિનારો મળશે. માટે હું તો તરતો જ રહીશ !'

બોધિસત્ત્વના વચન સાંભળી દેવ પ્રમત્ત થયા અને બોધિસત્ત્વને તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે મિથિલા પહોચાડયા.

આમ, તેમને તેમના પુરુષાર્થનું કળ મળ્યું જ

જિરનારને

નિત્ત બહુરૂપી બની રૂપો નવાં નિત્ત ધારવાં,
રેજ તારે માનવીનાં મન-દૃઢ્ય બહેલાવવાં! -અનિ-

ભગવાન બુદ્ધની ખ્યાતિ આખા જગતમાં ફેલાયેલી છે. જગતના ઘણા લોકોનું એમનાં જીવન, તત્ત્વજ્ઞાન અને પદ્ધતિ તરફ આકર્ષણ છે. વચ્ચેના સમયમાં એમનું નામ નોંધું લેવાનું; પણ જ્યોતિ ઉજવાતી હતી. જે બ્રહ્માની જ્યોતિ અટ્ટી હજાર વર્ષ પછી ઉજવાય એવું આશુપ્ત્ય કેટલું લાંબુ ? આજે પણ હિન્દુઓનાં સંસ્કારો વખતે કહેવાય છે : 'વેશસ્વતે મન્વન્તરે, બુદ્ધાવતારે'—આ કમિયુન છે, બુદ્ધાવતારનો સમય છે.

અટ્ટી હજાર વર્ષ પહેલાં ભગવાન બુદ્ધના શિક્ષણનું ખીજ વધાવું હતું, હવે તેના અંતર કૂટી રહ્યા છે બુદ્ધ ભગવાને સૌથી એક વાત, અપ્પટ શબ્દોમાં આ કહી :

તલિ વેરેણ વેરાણિ સમન્તોપ કુકાચન,
અવેરેણુસમમન્તિ ઈંધ ધરમે સનન્તને.
ભાઈઓ, આ અનુભવનો સાર છે કે વેરથી વેરનું યામન કવાવેય થતું નથી અવેરથી જ એ મટે છે. આમને કારણ માટે અગ્નિ, તેજ કે ધી કામ આચરતા નથી, એ માટે તો પાણી જ ભેંજીએ. વેર મટાડવું હવે તો દુરમતાવટથી નહીં, પ્રેમથી મટશે ! આ વાત એમણે અત્યંત અપ્પટ શબ્દોમાં કહી. એમાં કેટલું ભજી હતું તેનું જ્ઞાન આજે લોકોને યાદ છે. આજે દુનિયામાં ચારેતરફ એ અત્યાચારને અધકા ચાલી રહ્યાં છે, એ કેમ મટાડવા એનો વિચાર કરતાં લાગે ? કે બુદ્ધ ભગવાનના શિક્ષણથી જ એ મટેશે, એટલેમટેમને ને હાઈકોર્ટન બોમ્બથી એ કામ નહીં યાદ બાપુએ પણ એ જ કહ્યું હતું. નારિતકો પણ ભગવાન બુદ્ધને માને છે, એમની શિખામણને માને છે આજે એમની જરૂરિયાતનું મનુષ્યને જ્ઞાન થઈ રહ્યું છે. અટ્ટી હજાર વર્ષ પહેલાં જે ખીજ આ બુદ્ધિમાં વાવેલું તેને આજે અંતર કૂટી રહ્યા છે. ✽

બિહારમાં એક મહાપુરુષ થઈ ગયા એમનું નામ હતું ભગવાન બુદ્ધ. એમણે આપણને વિશ્વાવજ્યનો એક મંત્ર આપ્યો હતો બિહારની ધરતી પર એ પોતાનો પ્રેમ, કડબુદ્ધ, અને અવેરનો સંદેશ સંભળાવતા રહ્યા આપણે ભેટું કે એ ઉપદેશનું પરિણામ હિન્દુસ્તાન પર તો આંબુ જ, તે સાથે ખીજ દેશે. પરંતુ અસર પડી આજે ભયાને દુનિયામાં હિંસા અને અશાંતિનું વાતાવરણ ફેલાયેલું છે ત્યારે એમના વિચારોનું અસરણ દુનિયાને વધારે યાદ છે બુદ્ધ ભગવાને અટ્ટી હજાર વર્ષ પર કહ્યું હતું એ જ પરિણામ પર દુનિયાના ભધા વિચારકો આજે પહોંચ્યા છે. ભગવાને કહ્યું છે

અકોધન મિત્તે કોધં અમાધુ મપુના મિત્તે,
મિત્તે કદચિયં દાનેન, મચ્ચેનાલિકવાદિનમ
અકોધથી કોધને છુટી શકાય છે સાધુ ત્વથી અસાધુત્વને છુટી શકાય છે કલુષને દાનથી છુટી શકાય છે જુદાઓત્તાઓને મત્તથી છુટી શકાય છે.

માએની વ્યક્તિ ગુરૂએ થઈ હોય ને તેને છુટી લેવી હોય તો આપણામાં પરમ શાંતિ હોવી ભેંજીએ એનામાં ભેંટકો કોધ હોય એટલી જ આપણામાં શાંતિ હોવી ભેંજીએ શાંતિથી આપણે કોધ પર વિજય મેળવી શકીએ દુર્બળ લોકો કહે તેમ, ભગવાને કોઈના કોધને વશ થવાની વાત નથી કરી, તકવાર ભેંજીને નાસી જવું, કાયરતાથી તલવારને શરણે જવા જેવું છે ભગવાને આપણને એક વિજયમય આપ્યો છે કે કોધને શાંતિથી છુટો સામેવાળાનું શસ્ત્ર લઈને તેના પર દુર્મલો કરવાથી દુનિયામાં શાંતિ નહીં આવે. પરસ્પરાને એ જ પ્રયોગ કર્યો હતો. ઉન્નત ક્ષત્રિયોને બોધપાઠ આપવા

બાળકને માંસનો લોચો સમજી તેના પર તુટી પડ્યો. ને એની રાડ ફાટી ગઈ એણે રાડારાડ કરી પણ બાજપક્ષી દૂર થયું નહીં, બિલ્લટુ, એની રાડારાડથી આ કિનારે ભિલેલો મોટો છેકરો દોડ્યો પણ પાણીમાં નાના છેકરાનું શું ગયું? એ ડૂબી ગયો. ને પેલા નાના બાળકને તો પેલા બાજે કચારનું પીંખી નાખ્યું હતું!

જેનો પતિ હમણા મર્યો છે, તેનો ઘા જેને હુંથે તાળે છે એવી સ્ત્રીનાં બળ્લે બાળકો પણ એકી સાથે અકાળે મરે તેના શા હાલ થાય? તાજા પ્રસવને કારણે શારીરિક નબળાઈ તો હતી જ, તેમાં આ આઘાતથી તે બહાવરી બની ગઈ આખરે એ એકલી પિયેર જવા લાગી રસ્તે એક માણસ મળ્યો તેને પટાચારાએ પૂછ્યું: ‘ભાઈ તું કયાનો રહીશ છે?’

‘બહેન હું શ્રાવસ્તી રહું છું’

પટાચારાએ તેને પોતાના પિયેરના સમાધાર પૂછ્યા તો તેણે કહ્યું કે, ‘તમારાં માતા-પિતા ને ભાઈ ઘરનું છાપડુ પડી જતાથી એક સાથે મરી ગયાં ને તે રમશાનમાં હાલ જ એક માથે બળે છે.’

એ સાંભળતાં જ પટાચારાના રહાસઘ્વા કોથ પળુ ઊડી ગયા એ સાવ ગાંડી બની ગઈ અને આમતેમ રડતી-કંકળતી રજગવા લાગી. એના શરીરે કપડાં યે ન હતાં-કોઈ યાજુ કપડાં પહેરવા આપતું તો તે ય પટા-ચારા ફેંદી દેતી. છેકરાઓ એની પાછળ એને ઘીડવતા-પથ્થર મારતાફરતા એવી હાલતમાં એ ફરતી ફરતી જેતવન આવી અને તથાગત પદેશ આપતા હતા તે તરફ જવા લાગી યાં ભિક્ષુઓ ‘આ તો ગાંડી છે’ કહીને હાકી ઠવા લાગ્યા ત્યારે તથાગતે તેમને રોકતાં હું: ‘એને મારી પાગે આવવા દો!’ અને પટાચારા જ્યારે તથાગતની નજીક આવી ત્યારે ભગવાને કહ્યું: ‘પટાચારા, શુદ્ધિમાં આવ’

એટલું કહેતામાં તો ચમત્કાર થયો હોય તેમ તે ધીરેધીરે બાનમાં આવી. પોતાના શરીરે એક પણ કપડું ન હોવાથી તે શરમાઈ ગઈ કોઈકે તરત એના શરીર પર કપડું ફેંક્યું તે તેણે પહેરી લીધું.

શુદ્ધિ આવતાંની સાથે જ રમરણે તાનં થયા ને એ હેયાફાટ રડવા લાગી-રડતી રડતી તથાગતની પ્રદક્ષિણા ફરવા લાગી. પાંચ ફેરા ફરી અતે બુદ્ધ-ચરણે પડી કહેવા લાગી: ‘ભગવાન મારી રક્ષા કરે! હું અનાથ છું.’

‘પટાચારા, હું તને મારે શરણે લઉં છું તું રડ નહીં, શોક ન કર. બધાંને મૃ-મૃને શરણે જવાનું જ છે. તારા પુત્રો, તારો પતિ, તારાં માતા-પિતા કેઈ તારાં કચારેય કાયમનાં માધી ન હતાં. શાંતિ માટે તું શીલશોધન કર અને નિર્વાણપથે જા!’

તથાગતનાં વચનોથી પટાચારાને શાંતિ થઈ ને તેણે પ્રમજ્જ્યા ચક્રાણુ કરી.

તથાગતના ઉપદેશોના શ્રવણ, મનન નિર્વિધ્યાસનથી તેનો શોક ધીરેધીરે ઓસરી ગયો અને તેણે એટલો તો વિકાસ સાધ્યો કે પડિના મનાવા લાગી.

એક દિવસ એ પાણીથી પગ ધોતી હતી પ્રથમ પગ પર પાણી રેડ્યું તેનો રેલો દૂર ગયો ને પાણી સુકાઈ ગયું ફરી પગ પર થોડું વધારે પાણી રેડ્યું તો તે થોડું વધારે આગળ જઈને સુકાઈ ગયું, ત્રીજી વાર વધારે પાણી રેડ્યું તે જરા વધારે આગે જઈને સુકાઈ ગયું તે જોઈને એને જ્ઞાન થયું: કેટલાંક દેવો પ્રથમના રેલા પેઠે, થોડું જીરું મરી જાય છે, કેટલાંકો બીજી વારના રેલા પેઠે જરા વધારે જીરું મરે છે, અને બાકીનાં ત્રીજા રેલા પેઠે એથીયે વધારે જીરું મરે છે-આમ બધાંનું મૃ-મૃ તો છે જ-મૃ અનંત છે.

તથાગતે એને કહ્યું જ હતું: ‘પટાચારા, બધાં પ્રાણીઓ મરણધર્મી છે!’

પુન્યુત્તરા કોશામી નરેશ ઉદયનની રાણી
શ્યામાવતીની દામી હતી એનું નામ તો હતું
ઉત્તરા પણ તે કુમરી હતી એવે પુન્યુત્તરા
—કુળ ઉત્તરાને નામે બધા તેને જોવાવતા

એનું મુખ્ય કામ બચ્ચરમાથો રાણી માટે
ફૂલ ખરીદવાનું હતું રાણી રાજ એને આઠ
કાર્પાવણ—એ નામનો એક મિષ્ટો—ફૂલ લાવવા
માટે આપની પણ પુન્યુત્તરા માત્ર ચાર
કાર્પાવણના જ ફૂલ ખરીદી લાવતી અને ચાર
સિક્કા બચાવતી એક દિવસ એ રાણી પાસેથી
પૈસા લઈને બજારમા ફૂલ લેવા જતી હતી
ત્યા રસ્તે એક સ્થળે એક પાતળા ચારીરવાળો
છતા તેમની શ્રમણ સજ્જાને ધર્મોપદેશ દેતો
હતો. ફાસીને થયું કે લાવ માલગુ તો ખરી
કે શ્રમણ શું કહે છે ! તે ત્યા જઈને માંગવા
લાગી તથાગત કહેતા હતા ગુરુદેવો, સમ્યક
દુઃખ છ ? જે માણસ દુરાચરણને ઝોળાથી
લે છે એના મૂળ કારણો જાણી લે છે અને
એ રીતે જ્યારે એ સદાચરણ જાણી લે છે,
એનું મૂળ કારણ જાણી લે છે એ વખતની
એની દૃષ્ટિ સમ્યક કહેવાય છે ' હમી એ
માનગીને વિચારની વિચારતી આગળ વધી
એ દિવસે એણે આઠ કાર્પાવણના ફૂલ ખરીદ્યા
તથાગતનો ઉપદેશ એના હૃદયમા ઊતરી ગયો—
એણે ઘેરી છોડી દીધી

બસ પછી તો તે હરદોશ આઠ કાર્પાવણના
ફૂલ વાવવા લાગી અને જ્યારે જ્યારે મોકાં
મગતો ત્યારે ત્યારે તે તથાગતનો ધર્મોપદેશ
માનગવા જતી

'રાણીજી, પહેલા હું માર ચાર કાર્પાવણના
જ ફૂલ લાવતી હતી એક દિવસ હું ફૂલ લેવા
જતી હતી ત્યારે એક સ્થળે તથાગત ધર્મોપ
દેશ દેતા હતા તે સાંભળવા જીભી તેમણે
દુરાચણ અને મહાચરણ વિશે કહ્યું તે મારે
હૃદયે ઊતરી ગયું—અને ઘેરી વિશે મને પર
તાવો થયો ત્યારથી હું તમે જેટલા પૈસા
આપો છો તેવાના ફૂલ ખરીદી લાવું છું
એવે જમણા આવે છ મારી આગલી જૂલ
મટે હું હમા ચાહુ છું '

રાણીને ઉત્તરાનો પુત્રાસો સાંભળી ઘણો
આનંદ થયો. આશ્ચર્ય પણ થયું એક સાધા
રણુ ફાસીમા આત્મી સમ્યક્ ! શ્રમણના
વચનોનો આટલો મધો પ્રભાવ ! રાણીએ કહ્યું
'ઉત્તરા ! જે સદુપદેશ સાંભળી તારામા
સદુજ્જિ જાગત થઈ તે સદુપદેશ મને કહી
સંભળાવ !' અને ઉત્તરાએ તે ઉપદેશ ફરી
મળાગારો રાણીએ તે માટે ફાસીનો આભાર
માન્યો. અને તે દિવસથી તેણે ઉત્તરાને
ઘેતાની માતાના સ્થાને સ્વીકારી

કુળ ઉત્તરા રાજમાતા બની !

એનું હવે રાજનું મુખ્ય કામ આ હતું
રાજ તથાગતનો ધર્મોપદેશ સાંભળવા જવું
અને તે સાંભળી આવીને રાણી તથા તેની બધી
ફાસીઓને કહી સંભળાવવો તે માનગી રાણી
શ્યામાવતીની શ્રદ્ધા તથાગત પ્રત્યે રાજદોશ
વધતી જ ગઈ

રાજદોશ તથાગતનો ઉપદેશ સાંભળતા
ધોરધોરે ઉત્તરાને તથાગતનો ઉપદેશ કહ્યે
થઈ ગયો, ને ઘરકામમા રોકાયેલી રહીને જ
ઉત્તરાએ મુદ્દ-શાશન પુરું કર્યું

તથાગતે સ્વપુણે એનું બટુમાન કરતા શિષ્ય
મસુદાયને કહેવું 'ભિયુઓ ! મારી બહુશ્રુત
શિષ્યાઓમા પુન્યુત્તરા જ સર્વશ્રેષ્ઠ છે !'

એવા જ પૈસા આપુ છું, છતાં હું હવે
પહેલાથી જમણા ફૂલ કેમ લાવે છે ?'

માટે, પોતે પ્રાદાણ હોવા છતાં હાથમાં શસ્ત્ર લઈને પૃથ્વને ક્ષાત્રય વિહોણી કરવાનો પ્રયોગ કર્યો. એક વાર ક્ષાત્રયોને હુલ્યા, થોડા બાકી રહ્યા હતા તેમને સંહારવા ફરી શસ્ત્ર ઉપાડ્યું, તોય ક્ષાત્રયો બાકી રહ્યા ને ફરી શસ્ત્ર ઉપાડ્યું. આમ એકવીશ વાર એમણે પૃથ્વ ક્ષાત્રયો વિહોણી કરી તોય ક્ષાત્રયો નામરોષ થાય નહીં, ક્યાંથી થાય ? એ પોતે જ તો હાથમાં શસ્ત્ર લઈને ક્ષાત્ર થયા હતા ! એમને પોતે જ ક્ષાત્ર થઈ ક્ષાત્રયોની સંખ્યામાં વધારો કર્યો ત્યારે ક્ષાત્રયોનો નાશ શી રીતે થાય ? જ્યારે એમણે ક્ષાત્રથત્વનુ ખીજ પાળ્યું તો એમાંથી અનંતગણા ક્ષાત્રયો પેદા થાય એ નક્કી જ હતું.

પૂર્વજોના બધા અનુભવો ભગવાન બુદ્ધની સામે હતા, એટલે એમણે સંદેશ આપ્યો કે દુર્જનતાને વશ થવું નહીં ને તેનાથી ભાગવું પણ નહીં, દુર્જનો પર મત્તા ચલાવવી હોય તો આપણામાં દુર્જનતા પ્રવેશવી ન જોઈએ, દુર્જનતા આપણા હૃદયમાં પ્રવેશશે તો તે આપણા હૃદયને જીતી લેશે. અસાધુત્વ સાધુત્વથી જ પરાજિત થઈ શકે છે. કળુસાઈ ઉદારતાથી જ દૂર થઈ શકે છે. સત્યથી જ ભ્રમ્યાનો હોપ થઈ શકે, અધિકારથી અધિકાર મટતો નથી, ઊઘટેઃ વધારે ઘેરો થાય છે વિદ્યાર્થીના અજ્ઞાનને દૂર કરવા માટે (શક્ષકમાં જ્ઞાન હોય) જોઈએ અજ્ઞાન સામે અજ્ઞાનને

ભિડું કરીને આપણે એને દૂર ન કરી શકીએ આ પ્રકારના કંઈક દાખલા આપણે જીવનમાં જોઈએ છીએ.

હું માનું છું કે શંકરાચાર્યે જ ભગવાન બુદ્ધનું કાર્ય આગળ ધપાવ્યું, એટલા માટે એમને ‘પ્રવચ્છન્ન બુદ્ધ’ કહેવામાં આવે છે.

બુદ્ધધર્મનું ઉન્નત્ત્વળ આચરણ હિન્દુસ્તાનમાં ઘણું થયું ને, આપણો દાવો નથી કે આપણે બહુ સારી રીતે આચરણ કર્યું, પરંતુ જેટલું ચે કર્યું એ પરથી કહી શકાય કે ભગવાન બુદ્ધનો સંદેશ આપણાં જીવનમાં ઊતરી ગયો છે. એમનો મુખ્ય સંદેશ અહિંસાનો હતો. અહિંસા જેટલી અહીં ફૂલી-ફાલી, જેટલી ખીજ દેશોમાં ફૂલી-ફાલી કે નહીં તે આપણે નથી જાણતા. બુદ્ધ ધર્મની હયા, કરુણા અને આપણું આત્મજ્ઞાન—ત્રણેને મેળવી શંકરાચાર્યે સ્તોત્ર બનાવ્યું છે, જે એમના મઠોમાં રાજ ખોલાય છે એ પદ્મપત્રી આવી છે :

અવિનયમપતય વિષ્ણોઃ, રમયમનઃ, રામય-વિષયયુગ નૃષ્ણામ,
ભૂતદયાં વિસ્તારય, તારય મન્નારસાગરતઃ

‘ભગવાન તું જ મારી ભૂતદયાનો વિસ્તાર કર’ બુદ્ધ ભગવાને પણ ભૂતદયાની જ વાત કરી હતી. એટલા માટે હિન્દુધર્મ ‘પ્રદાવિજ્ઞાન’ અને ‘ભૂતદયા’ જે શબ્દોથી પારખી શકાય છે એમા જ હિન્દુધર્મ અને બુદ્ધધર્મનો સાર છે.

૪

ભગવાન તથાગત શ્રીવસ્તીના જેતવનારામમાં રહેતા પણ આસપાસનાં પ્રદેશોમાં તેઓ વારંવાર વિહાર કરવા જતા. એમની ગેરહાજરીમાં જ મના પ્રત્યેની ભક્તિ-પૂજા વ્યક્ત કરી શકાય એવું કંઈ થાય તો સારું એવું અનાથચિડકને લાગ્યું. પોતાનો વિચાર તેમણે આનંદને જણાવ્યો. આનંદને એ ગમી ગયો. ગયાના બોધિવૃક્ષની ડાળ લાવીને અહીં રાખીએ તો એમ થઈ શકે એવું આનંદને લાગ્યું. મોગજ્ઞાનની સહાયથી આનંદે તેમ કરવા માટે ભગવાન તથાગતની મંજૂરી મેળવી લીધી; અને શ્રદ્ધા ને વિધિપૂર્વક ગયાના બોધિવૃક્ષની ડાળ લાવી જેતવનના પ્રવેશદ્વાર આગળ આનંદે વિધિ પૂર્વક રાખી આનંદના કહેવાથી તથાગતે એની નીચે એક રાત સમાધિ અવસ્થામાં ગાળી. જેતવનમાં જનાર પ્રત્યેક જણ એ બોધિવૃક્ષની પૂજા કરતું. આનંદે એ રીતું માટે એવું નામ ‘આનંદ-બોધિ’ પડ્યું.

ધર્મસેનાપતિ સારિપુત્ર

વતિવાદ-અનિલ

સારિપુત્રને જન્મ મગધદેશના રાજગૃહ નગર પાસેના ઉપતિથ ગામમાં, બ્રાહ્મણ કુળમાં થયો હતો. પિતાનું નામ વગન્ત અને માતાનું નામ રૂપસાર હતું.

સારિપુત્રને ત્રણ ભાઈ ને ત્રણ બહેન હતી સૌમાં એ પડા હતો. સારિપુત્ર નાનપણથી જ વિચારશીલ હતા-પાસેના કોઈવય ગામમાં મહાચોગદવાલ નામે તેમને ઈશ્વરના રહેતો હતો અને સરખા જ ધર્મજિજ્ઞાસુ હતા.

બંને એક દિવસ પાસેના ગામમાં નાનક યતુ હતું તે જોવા ગયા તે જોવા ખંડી બંનેને લાગુ કે આ સસાર પણ એક નાટક જ છે અને તે બંને અસાર જ છે માટે ઘર છોડીને સાધુ થઈ જવું જ યોગ્ય છે નાની ઉંમરે જ સસારની અસારતા જોમને સમજઈ ગઈ તે કાળે દેશમાં અનેક મહતો ઠેરઠેર આશ્રમો સ્થાપીને વિજ્ઞાન

(શિષ્યમુદાય સાથે રહેતા. સારિપુત્ર અને મોગ કાન સંજય નામના પરિશ્રાવક પાસે જઈને શિષ્ય થઈને રહ્યા. બંનેએ ત્યાં કઠોર સાધના કરી પણ શાંતિ ન મળી એટલે બંનેએ આશ્રમ છોડ્યો. બંનેને જ્ઞાન પ્રાપ્તિની લગ્નની લાગી હતી, અતિમ સત્યની પ્રાપ્તિ કરવી હતી. તેની શોધ માટે બંનેએ નક્કી કર્યું કે આપણે સત્યની શોધમાં અનગ અવગ નીકળી પડવું જોઈએ સૌ પ્રથમ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ થાય તેણે બીજાને મળી તેની જલ્દ કરવી અને બંને છુટા પડ્યા.

સારિપુત્રે (કુશલમવેશી (કથે) માર્ગ સાચો છે તે શોધનાર) થઈને ભારતવર્ષમાં ફરવા માંડ્યું ફરતા ફરતા વર્ષો વહી ગયા પણ હૃદયને શાંતિ ન થઈ કંઈ કે ત્યાં આશ્રમો ભેંઈ નાખ્યા, કંઈ કે લાંબા સત-મહતોને સમાગમ સાધ્યો, તથા વેદોનું શ્રવણ, મનન ને નિદિધ્યાનન કર્યું પણ તેથી હૃદયની અતુષ્ટિ મટી નહીં એમ એક દિવસ સારિપુત્ર રાજગૃહ નગરની ગલીઓમાં ફરતા હતા ત્યાં જોણે કાપાય વસ્ત્ર ધારણ કર્યાં છે, તે સાશ્વત્વ

છે અને એવી રીતે પહેલાં છે કે બાંહે ઈન્દ્ર વસવમથી દેવને લાકયો છે, એવા એક બિમુને જોયો તેની નગર નમેલી હતી, તેનું વ્યવસ્થા, ચાલવની રીત બધામાંથી પ્રથમ બસતીય આધ્યાત્મિકતા પ્રાપ્ત થતી હતી તેને જોતા જ સારિપુત્ર તેના પ્રત્યે અકર્ષાયા તે સાધુ પાસે જ તેમણે તેને પૂછ્યું 'જિનુ તમારી ઈન્દ્રિયો પ્રસન્ન છે, શાંતિ શુદ્ધ છે, વાન બિજળો છે જિનુ! તમે કેને શુરુ માનીને સાધુ થયા છો? તમારો શારતા-શાસક-કોણ છે? તમે કયા પથને માનો છો?'

'ભિમુ! મહાશમ્ભુ તથાગત મારા શુરુ છે, એ જ મારા શારતા છે એમના જ પથને હું માનું છું.'

'આયુષ્યમાન! તમારા શુરુનો શો મન છે?'

'જિનુ! હું હાવમાં જ સાધુ થયો છું, એટલે વિસ્વારથી તો એ વિશે ન કહી શકું તો ઠૂક્યા કહો.'

'સાશળો ત્યારે હેતુથી ઉત્પન્ન થનાર બધી વસ્તુઓના તથાગત હેતુ બતાવે છે, અને એના જે નિરોધ છે તે પણ સાથે બતાવે છે એ જ

મહાશ્વમજ્જનો મત છે. ’

સારિપુત્રને લાચું કે હું જે વર્ણોથી શોધું-
હુ તે આ જ છે. પેલા માધુ-અશ્વજિત એવું
નામ હતું-નેા આભાર માની સારિપુત્ર છુટા
પડ્યા અને ઝટઝટ મિત્ર મોગલ્લાનને આપેલા
વચન પ્રમાણે, મળવા ગયા. મોગલ્લાને એને
અધેથી આવતા જોઈ પૂછ્યું: ‘મિત્ર, તારી
ઈન્દ્રિયો પ્રસન્ન છે, કાન્ત શુદ્ધ ને વર્ણ
બિજળો છે મિત્ર, તે અમૃત તો નથી પીધું ને ?’

‘હા, મિત્ર મેં અમૃત જ પીધું છે !’

‘તે તે કેવી રીતે મેળવ્યું ?’

સારિપુત્રે બધાં વાત કરી મોગલ્લાને
તરત કહ્યું: ‘ચાલો આપણે હમણાં જ શાસ્તા
પાસે જઈએ !’

‘ના પહેલા આપણે આપણા પ્રથમ શુરુ
સંજય પાસે જઈએ અને એમને પણ પુણ્યના
ભાગીદાર બનાવીએ !’

અને બંને સંજય પાસે ગયા અને કહ્યું
‘ચાલો તથાગત પાસે જઈએ !’

‘સારિપુત્ર ! તું અહીં જ રહી જા ! તને
મારું મહત્ત્વ આપીશ !’

પણ જેણે ચાળીસ કરોડની બાંપડી સંપાત્ત
સ્વેચ્છાએ ત્યાગી છે તે એવા લોભમા પડે ?
અતો, અહીંસો બિહુઓને લઈને બંને તથાગત
પાસે રાજગૃહ નજીક વેલુવનમા ગયા

બેઠને દ્વરથી આવતા જોઈ તથાગતે કહ્યું-
‘બિહુઓ ! આ બે મિત્રો સારિપુત્ર અને મોગ
લ્લાન આવે છે તે મારા અગ્ર સિષ્ય થશે !’

મોગલ્લાનને સારિપુત્રે આવતા સાથે જ
તથાગતને માટેના નમસ્કાર કરી પ્રાર્થના કરી
‘બન્ને ! ભગવાન ! અમને પ્રવળ્યા આપો !
ભગવાન અમને ઉપસંપદા આપો !’

‘આવો બિહુઓ ! આ ધર્મ સુવિખ્યાત છે,
.બંનેા નાશ કરવા ગ્રહાયર્થનું
તથાગતે આ શબ્દોથી તેમને
‘પદા આપી.

: તથાગતે કહ્યું હતું તેમ બંનેએ

ધોરધોરે બૌદ્ધ સંઘમા જિંચુ સ્થાન પ્રાપ્ત કયું.
તથાગતે નિરંતારેલા ધર્મસામ્રાજ્યના સારિ-
પુત્ર ધર્મસેનાપાત યથા બૌદ્ધ સઘમાં એમનું
સ્થાન તથાગત પછી પ્રથમ હતું. ખુદ તથાગતે
સ્વયંજે સારિપુત્રની ઘણી વાર પ્રશંસા કરી છે
એક વાર તથાગતે કહેલું: ‘બિહુઓ ! અગર
કોઈને વિશે ખાતરીથી એમ કહી શકાય કે તે
આર્યશીલ પર પ્રભુત્વ ધરાવે છે, તેણે પારમિતા
પ્રાપ્ત કરી છે, આર્યવિમુક્તિ પર પ્રભુત્વ
મેળવ્યું છે, પરિપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી છે તો તે
સારિપુત્રને વિશે જ.....(બિહુઓ ! તથાગતે
ચલાવેલ ધર્મચક્રને સારિપુત્ર જ અનુપ્રવર્તિત
કરી રહેલ છે. (બિહુઓ ! સારિપુત્ર
સિવાય અને બીજા કોઈ એવું નથી જણાતું
જે મેં ચલાવેલા ધર્મચક્રને ફરી ચલાવે.
બિહુઓ ! સારિપુત્ર જ મેં પ્રવર્તાવેલા ધર્મ
ચક્રને બરાબર રીતે ચલાવી શકે છે.’

સારિપુત્રની આટલી મહત્તા હોવા છતાં તે
સાવ નિરાભિમાની હતા. એમને સૌથી પ્રથમ
મળેલો બૌદ્ધ(બિહુ અશ્વજિત હતો. એનેા
બેટો ન થયો હોત તો કદાચ સારિપુત્ર બૌદ્ધ-
ધર્મ પ્રત્યે આકર્ષાત નહીં બૌદ્ધ ધર્મમા થયેલા
પોતાનું પ્રવેશનું ગ્રંથ સારિપુત્ર અશ્વજિતને
આપતા, પોતે બૌદ્ધ સઘમાં આટલું જિંચુ
સ્થાન પામ્યા છતાં અશ્વજિત પ્રત્યે તેમને
ખૂબ જ પૂન્યલાભ હતો. સારિપુત્ર અશ્વજિત
હોય તે જ દિશામા માથું રાખી તેને વદના
કરીને જ શયન કરતા.

સારિપુત્ર તથાગત કરતા ઉમરે મોટા
હતા છતાં એવી મોટાઈ તેમને કદાપિ અપશી
નહી

તથાગતે ઉરવેલામા છ વર્ષ આકરી તપ
શ્ર્ધા કરી ત્યારથી એમને વાંસામાં વાનુ દર્દ
લાગુ પડ્યું હતું, તેથી એકધારુ લાભો સમય
બેસવાથી પીકમા દુખાવો થતો ત્યારે તથાગત
કહેતા- ‘સારિપુત્ર ! તું (બિહુઓને ધર્મોપદેશ
આપ. મારી પીકમા દર્દ યાય છે. હું આરામ કરાશ’

સારિયુતના બધાં બાઈ-બહેનો તેમની પેઠે
 પ્રવ્રજ્યા લઈ બિંદુ-બિંદુથી ચલા હતા,
 થો માતા રૂપસારિને ઘણુ દુઃખ થયું તે
 માતાનું ઘર છોડીને ચાલી જાયું બેવા
 માગતી હતી. તે તો સોના ગુહત્યાગથી ઉજ્જડ
 થઈ ગયું હતું. તેથી તેને બૌદ્ધધર્મ પ્રત્યે રોષ
 પણ હતો. અને તેથી પુત્રની મહત્તા રૂપસા
 રિને દેખાઈ નહીં.

આવીસ વર્ષ સુધી ધર્મ સાધાવ્યું તેના
 પતિ પદ કુશળતાથી સાચવ્યા પછી સારિયુતને
 પરિનિર્વાણ નજીક લાગ્યું ત્યારે શાવસ્તી જઈને
 પાશવ પાસે રિનદ્રપણે આજ્ઞા માંગી : 'જનતે !
 મગવાન ! મને આજ્ઞા આપો ! મારુ પરિનિ
 ર્વાણ, મોક્ષ નજીક છે. આયુસસ્સાર પૂરા થયા...'

'ક્યાં પરિનિર્વાણ પામીશ !'
 'જનને ! જ્યાં મારો જન્મ થયો તે ઘરમા.'
 'સારિયુત ! થોડા લાગે તેમ કર.'

સારિયુતે બે હાથે તથાગતના ચરજુસ્પર્શ
 કરતાં કહ્યું : 'જનતે ! આ ચરજોની વંદના માટે
 અનેક જન્મો લઈને અસંખ્ય પારમિતાઓ
 પૂરી કરી. હવે આપણે જન્મ નથી આ
 આપણું છેલ્લું મિત્તન-દર્શન છે. હવે દુ
 નિર્વાણપૂર ભડક છું, મારાથી જોશાલિક, વાલિક
 દોષ થયા હોય તે માટે તથાગત મને ક્ષમા
 કરે !'

'સારિયુત ! ક્ષમા કરુ છું ! મને ન ગમે
 એવું તારું એક કાર્ય નથી.'

અને સારિયુત પાછલા પગે વિદાય થવા
 લાગ્યા-ધમ સેનાપતિના સન્માન માટે તથાગત
 શ્રીને ગન્ધકુટી સામે આવ્યા. સારિયુતે ત્રણ
 વાર તથાગતની મહાશક્તિ કરી ચાર અંગોથી
 વંદના કરી. 'ભગવાન ! આ આપણું છેલ્લું
 મિત્તન છે.' અને ધીરેધીરે વિદાય થયા.

સમસ્ત ત્રિમુસલ શોકના ટુપી ગયો.
 સારિયુત ધરે ગયા ત્યારે રૂપસારિએ
 માન્યુ કે 'મારો પુત્ર પાછો ઘર આડશે !' એ
 વિચારે એ શાંત થઈ પણ પુત્ર તો પરિનિર્વાણ

માટે આવ્યો છે એ જાણી એનો આનંદ
 શોકમા પલટાઈ ગયો.

મારિયુતને અતિસાર થયો. પરિનિર્વાણ
 નજીક લાગ્યું ત્યારે સારિયુતે બિંદુ સંધને
 બેલાવી સૌની ક્ષમા માંગી અને મોટે કપડું
 એટી પડખાબેર સૂતા તથાગતની પેઠે જ
 સારિયુત પણ ધ્યાનવસ્થામાં પરિનિર્વાણ પામ્યા.

સારિયુતના નાના બાઈએ એમની અંતિમ
 ક્રિયા કરી અને એમના વરસો, બિંદુપાત્ર અને
 અસ્થિઓ લઈ જઈને તથાગતને અર્પણ કર્યા.
 અસ્થિઓ હાથમા લઈને તથાગતે કહ્યું :
 'બિંદુઓ ! એ મહાપ્રજાપતિ બિંદુ હતા,
 અરપેચ્ય, સત્ય, પાપ-નિન્દક, ઉદ્યોગી હતા.
 બિંદુઓ ! મહાપ્રાજ્ઞા અસ્થિઓ જુવે ! બિંદુ
 ઓ ! નિર્વાણ પામેલા સારિયુતને વંદના કરો !'

'ત્રિમુઓ ! જે પાશવો જન્મ સુધી મને-
 રમ લેતો છોડીને પ્રવ્રજિત થતા રહ્યા, એ
 વીવરાજ, જિતેન્દ્રિય, નિર્વાણ-પ્રાપ્ત સારિયુતને
 વંદના કરો !'

'બિંદુઓ ! જેમ ભગેલા શિમડાવાળો
 આખડો નમરમા કેઈને કરી હરકત-ઈજા
 કર્યો વિના વિચરે તેમ જ સારિયુત વિચરતા
 હતા. બિંદુઓ ! નિર્વાણ-પ્રાપ્ત સારિયુતને
 વંદના કરો !'

'બિંદુઓ ! જેમ મોટું ઝાડ બિંદુ રહે
 અને તેના પોતી ડાળ તુટી જાય, એ જ રીતે
 બિંદુઓ ! તથાગત બિંદુસંઘમા રહ્યા છતાં
 સારિયુત પરિનિર્વાણ પામ્યા, અદ્ભૂત છે
 બિંદુઓ ! તથાગતને શોક નથી બિંદુઓ !
 જે ભૂત છે, ગત છે તે કરી ક્યાંથી મળે ?
 એટલા માટે બિંદુઓ ! આત્મદીપ, આત્મ
 રક્ષણ, અનન્યશરણ થઈને વહરો !'

કાતિંદ્રી પૂનઃ સારિયુતના પરિનિર્વાણ પછી
 કાર્તિકી અમાને શાવસ્તીના જ ગલમા મહામેગ
 ત્વાન ધ્યાન ધરતા હતા ત્યારે લુટારાઓએ
 તેમને મરણતોલ ચાર માથો તેથી મહામેગ
 ત્વાન પણ પરિનિર્વાણ પામ્યા * * *

ભગવાન તથાગતનું સ્મરણ કરી પોતાને બચાવી
લેવા પ્રાર્થના કરી, તથાગતને આખા બનાવની
બધુ ઘર્ષ ગર્ષ અને તથાગતે પોતાના પુણ્યબળે
માત ગીની મેલીવિવાતા પ્રયોગમાથી આનંદને
બચાવી લીધા-આનંદ માતગીને ત્યાંથી સુખ
રૂપ આવી નીકળ્યા માતગી ને તેની કન્યા
અસહાય બની જોતા રહ્યા.

આનંદે આવીને તથાગતને બધો વાત કહી
આડાવ કન્યાને આનંદ વિના ચેન પડ્યું
નહી એ તો આનંદની શોધમાં બીજે દિવસે
નીકળી પડી આનંદ ભણા માટે વિદ્યારમ્યો
નીકળ્યા તો તેમની પાછળ પાછળ તે ગર્ષ આનંદે
એનાથી દૂર થવા બહુ પ્રયત્ન કર્યો પણ સફ
ળતા મળી નહી આનંદ શિક્ષાટન કરી પાછા
ફર્યો ત્યારે તે પણ પાછી ફરી ને વિદ્યારને
દરવાજે બિમી રહી એને આશા હતી કે આનંદ
અવરથ આવશે પણ તે તો ન આવ્યા આડા
વિકા પોતાની નિષ્કળતાથી ખૂબ રહી અતે
ચાકીને ઘરે ચાકી ગઈ

આનંદે તથાગતને કહ્યું 'ભગવાન, પેલી
આડાવ કન્યા આજે મારી પાછળ પાછળ અહીં
સુધી આવી હતી.'

તથાગતે આડાવિકાને લેકી મગાવી તે તો
તરત આવી તથાગતે પૂછ્યું 'તું આનંદની
પાછળ પાછળ કેમ ફરે છે? તું શું ચાહે છે?'

'મને ખબર પડી છે કે આનંદ કુવારા છે,
અને હું એ કુવારી છું મારે એમની પત્ની
થવું છે.'

'આનંદ મિત્ર છે, એના માથે વાગ નથી
ને તું તો વાગ રાખે છે એ તું તરા વાળ
મૂઠાવી નાખે તો આનંદ સાથે તને પરબાવુ
તથાગતે કહ્યું

'હું મારું માથું મૂઠાવીશ.'
'તારી માની આસ લઈને માથું મૂઠાવીને
આવ!'

આડાવિકા તો હરખસેર ઘરે જઈને અને
કહેવા લાગી 'મા, તું મને આનંદ સાથે

પરબાવી ન ચકી પણ તથાગતે મને હા માડી,
પણ તે એક શરતે-માથું મૂઠાવીને બલે તો!'

'દીકરી, તને આ શું થેયુ લાગ્યું છે? એ
બિમુને પરબાવે તું શું મુખી થવાની હતી?
અને આવા સરસ વાગ કઈ અભાગણી હાથે
કરીને મૂકાવે?'

'મા, સારું કે ખરાબ જે હોય તે તને
તારી દીકરી પહાવી હોય તો હું કહું તેમ કર.'

આખરે નિરુપાયે માએ દીકરીના શિરકેશ
કાળજે પકડી મૂકીને કાપી નાખ્યા

આડાવિકા ફરી તથાગત પાને ગઈ

'તું આનંદને ચાહે છે એ ખરું, પણ
એના ચરીરના કયા ભાગને ચાહે છે? તથાગતે
પૂછ્યું

'હું આનંદની આંખોને ચાહું છું નાકને
ચાહું છું એને ચાહું છું શબ્દને ચાહું છું,
ચાલને ચાહું છું

'પણ તને ખબર છે? આખમા આસુ છે
નાકમાં લીટ ॥ મોમા શુક છે કાનમાં મેવ
છે, શરીરમાં મગ મૂત છે સ્ત્રી-પુરુષના સહ
વસથી સતત જન્મે છે અને નવા જન્મ છે
ત્યા મૃત્યુ પણ છે અને નવા મૃત્યુ છે ત્યા
શોકવિગ્રાપ પણ છે કહે એવા શરીરથી તને
ચો વાલ થવાનો?' તથાગતે પૂછ્યું

આડાવિકા, તથાગતના વચનો પર જેમજેમ
વિચારતી ગઈ તેમતેમ એના અતરવ્યતુ ખૂલતા
ગયા જ્ઞાનનો પ્રકાશ લાપેનો મયો શરીરતુ
વાસ્તવિક સ્વરૂપ એના ધ્યાનમાં આવી ગયું ને
એના મનનો મયો મેવ દૂર ઘઈ મયો-એ
અર્ધ ત ઘઈ ગઈ-જેને માટે બિમુએને કેટ
કેટલી આકરીતપરિચરનો સુધી ફરવી પડે છે

અને ત્યારે તથાગતે કહ્યું 'હવે તું આનંદ
પાસે જઈ ચકે છે?'

એ સાંભળતા જ આડાવિકા તથાગતના
ચરણોમાં પડીને કહેવા લાગી 'ભગવાન, હું
આનંદની પાછળ નહી પણ અજ્ઞાનતાની પાછળ
પડી હતી, હવે તો અધકારમાં પ્રકાશ થાય

ભગવાન તથાગતનું સ્મરણ કરી પોતાને બચાવી
 લેવા પ્રાર્થના કરી, તથાગતને આખા ખતાવની
 બાજુ ઘર્ષ ઘર્ષ અને તથાગતે પોતાના પુણ્યબળે
 માતગીની યેનીવિદ્યાના પ્રયોગમાંથી આનંદને
 બચાવી લીધા-આનંદ માતગીને ત્યાંથી સુખ
 રૂપ ચાહી નીકળ્યા માતગી ને તેની કન્યા
 અસહાય બની બેતા રહ્યા!

આનંદે આવીને તથાગતને બધો વાત કહી
 આડાવ કન્યાને આનંદ વિના જોત પડ્યું
 નહીં એ તો આનંદની શોધમાં બીજે દિવસે
 નીકળી પડી આનંદ બિંદા માટે વિદ્યારમાંથી
 નીકળ્યા તો તેમની પાછળ પાછળ તે ગર્ભ આનંદ
 એનાથી દૂર થવા બહુ પ્રયત્ન કર્યા પણ સફ
 ળતા મળી નહીં આનંદ બિંદાન કરી પાછા
 ફર્યા ત્યારે તે પણ પાછી ફરી ને વિદ્યારને
 ઠરવાને જોડી રહી એને આશા હતી કે આનંદ
 અવશ્ય આવશે પણ તે તો ન આવ્યા આડા
 વિકા પોતાની નિષ્ફળતાથી ખૂબ રડી અને
 ધાકીને ઘરે આવી ગઈ

આનંદે તથાગતને કહ્યું 'ભગવાન, પેલી
 આડાવ કન્યા આજે મારી પાછળ પાછળ આહી
 સુધી આવી હતી.'

તથાગતે આડાવિકાને તેડી મગાવી તે તો
 તરત આવી. તથાગતે પૂછ્યું 'તું આનંદની
 પાછળ પાછળ કેમ ફરે છે? તું શું ચાહે છે?'

'મને ખબર પડી છે કે આનંદ કુવારા છે,
 અને હું જે કુવારી છું મારે એમની પત્ની
 થવું છે.'

'આનંદ કિમ્બુ છે, એના માથે જાળ નથી
 ને તું તો વાગ રાખે છે એ તું તારા વાગ
 મૂકાવી નાખે તો આનંદ સાથે તને પરણાવું'
 તથાગતે કહ્યું

'હું મારું માથું મૂકાવીશ'

'તારી માની આજા લઈને માથું મૂકાવીને
 આવ!'

આડાવિકા તો હરખભેર ઘરે જઈને માને
 કહેવા લાગી 'મા, તું મને આનંદ સાથે

પરણાવી ન શકી પણ તથાગતે મને હા પાડી,
 પણ તે જોકે શરતે-માથું મૂકાવીને બાંહે તો!'

'હીકરી, તને આ શું થેતુ લાગ્યું છે? એ
 કિમ્બુને પરણીને તું શું સુખી થવાની હતી?
 અને આજા સરસ વાગ કંઈ અભાગથી હાથે
 કરીને મૂકાવે?'

'મા, સારું કે ખરાબ જે હોય તે તને
 તારી હીકરી વહાની હોય તો હું કહું તેમ કર.'

આખરે નિરુપાયે માથે હીકરીના શિરકેશ
 ઝાળાને પકવર મૂકીને કાપી નાખ્યા

આડાવિકા ફરી તથાગત પાસે ગઈ

'તું આનંદને ચાહે છે એ ખરું, પણ
 એના શરીરના કયા ભાગને ચાહે છે? તથાગતે
 પૂછ્યું

હું આનંદની આખોને ચાહું છું નાકને
 ચાહું છું મોને ચાહું છું શબ્દને ચાહું છું,
 ચાહું છું ચાહું છું

પણ તને ખબર છે? આખમા આસુ છે,
 નાકમા લીટ છે મોમા ચુક છે કાનમા મેવ
 છે, શરીરમા મગ મૂન છે શ્રી-પુરુષના સહ
 વાસથી સતાન જન્મે છે અને જ્યાં જન્મ છે
 ત્યાં મૃત્યુ પણ છે, અને જ્યાં મૃત્યુ છે ત્યાં
 ચોક્કિવિવાપ પણ છે કહે એવા શરીરથી તને
 શો ન જ થવાનો? તથાગતે પૂછ્યું

આડાવિકા, તથાગતના વચનો પર તેમજેમ
 વિચારી ગઈ તેમતેમ એના અતરચક્ર ખૂવતા
 ગયા જ્ઞાનનો પ્રકાશ લાધતો ગયો. શરીરનું
 વાસ્તવિક સ્વરૂપ એના ધ્યાનમા આવી ગયું ને
 એના મનનો બધો મેવ દૂર થઈ ગયો-એ
 અહુત ઘર્ષ ગર્ભ-જેને માટે કિમ્બુએને કેટ
 કેટની આકરીતપચ્ચાંવરસો સુધી કરવી પડે છે!
 અને ત્યારે તથાગતે કહ્યું 'હવે તું આનંદ
 પાસે જઈ શકે છે!'

એ સાબળતા જ આડાવિકા તથાગતના
 ચરણોમા પડીને કહેવા લાગી 'ભગવાન, હું
 આનંદની પાછળ નહીં પણ અજ્ઞાનતાની પાછળ
 પડી હતી, હવે તો અધકારમા પ્રકાશ થાય

તેન મારુ મન પ્રણદ યધ યયુ છે. નાવ
ફળ્યા પછી નાવિક ડિનારે પહોંચી જાય તેવી
મારી સ્થિતિ છે એક અસહાય વૃદ્ધને કોઈનો
ટેકો મળી જાય, અંધને દષ્ટ મળી જાય
તેવી મારી સ્થિતિ છે. ભગવાન, તમે સદુપદેશ
દારા મને જગાડી છે।’

ત્યાં હાજર હતા તે સૌને આડાલિકાના
ગમત્કારિક દૃઢપલટાથી આશ્ચર્ય થયુ જો કે
તથાગતે તો ગાડા હાથીને શાંત કર્યો હતો,
અમૂલમાલ લૂટારાને પણ પલટાવ્યો હતો,
એટલે આડાલિકાનો દૃઢપલટો થયો તેમા
આશ્ચર્ય નથી પણ તેની મા બહુ મેલીવિદ્યા
જાણતી હતી છતાં દીકરીને અર્હત્વ કેમ પ્રાપ્ત

થયુ એ જ મોને માટે આશ્ચર્યનો વિષય હતો
તે જોઈ ભગવાન તથાગતે ભિક્ષુઓને પૂછયુ
પણ ખરુ :

‘શુ’ તમે આ છોકરી વિશે જાણવા માગો છો?’
‘હા ભન્તે!’ ભિક્ષુઓએ જવાબ આપ્યો
‘આ માતંગ કન્યા પાંચસો પૂર્વજન્મોમાં
આનંદની પત્ની રહી છે— એ પાંચસો જન્મોમા
બનેમા પ્રેમ રહ્યો હતો. હવે બુદ્ધ શાસનમા
બનેને અર્હત્વ પ્રાપ્ત થયુ’ હોવાથી બને
બાઈજહેન નરીકે મળે છે આ ધર્મનો પ્રભાવ છે
એમા આશ્ચર્ય પામવા જેવું કાઈ જ નથી.’
ભગવાનનો ખુલાસો સાંભળી સૌને પરમ
અતોષ થયો

મધ્યમ મારગ

ભગ્ન

હો બાઈ, તમે અતિના મોહને નિવારો રે,
એ વિષ્ણુ શાતા નૈ રે મળે હોશ
જૂંપડી કાઠે રોપટો વાળ્યો, એનો લેવા ચાલ્યો ફળમાર,
અતિશયતાએ એને જવથી બાળ્યો કે અવિરત મીઠી ધાર.
કળ ગદ્યાં આધાં ને બળી ગયો રોપો,
એવો છોટો અતિનો દેકારો રે,
એ વિષ્ણુ શાતા નૈ રે મળે હોશ
નાધન મળિયુ જે બવજળ તરવાને ફેરા કીધી એ કાચ,
જળરોણીમાં કહેશે હો બાઈ, મારા ધૂત તે કેમ અચપાચ?
લોચ પ્રમાણે કે થાય અમિત, શુ’ એ
તારસે તારો, વિચારો રે,
એ વિષ્ણુ શાતા નૈ રે મળે હોશ
અતિશયતા ન્યારે જોર કરે ને ન્યારે આચાર દાળે વિચાર,
તકં કરીને મતો તનકું એની રહે નિષ્ક્રિયતાને માની માર;
બુદ્ધજન એ ત્યારે બોધ દીએ કે
તમે મધ્યમ મારગ ધારો રે,
એ વિષ્ણુ શાતા નૈ રે મળે હોશ
યુગ યુગની જેવી જાળના બાઈ, એવા ઈશ ધરે રે અવતાર,
પાપ વધ્યાં છે, આજે વધી પડ્યો છે પ્રભુ, પૃથ્વી પે બચનો બાર
મટે મરોહ. હવે દેહ ધરીને હરિ.
બચનો આ બાર ઉતારો રે,
એ વિષ્ણુ શાતા નૈ રે મળે હોશ
મરોહ

ગૌતમ બુદ્ધ શ્રાવસ્તી નગરીમા વિશાખાના વિશાખ મહેસામાં યોજ્યા હતા ત્યારની આ વાત છે

દરરોજ નિયત સમયે બુદ્ધનો સેવામા હાજર થઈ ધર્મના ઉપદેશ માલમવાનો વિશાખાનો નિયમ હતો, અને તે ચીવટાઈથી એ નિયમ પાળતી પણ ખરી, પરંતુ એક દિવસે એણે બન્યું કે, વિશાખાની લાડકી પૌત્રી મૃત્યુ પામી, અને એના શોકથી બાનભૂતી થયેલી વિશાખા મ્તાન કર્યા પછી તરત જ પોતાના બીના વચ્ચે અને બીના વાળ સહીત જ, કસમથે બુદ્ધ પાસે આવી લાગી.

એણે 'જ્ઞાનપૂર્ણ' વક્ત્ર જેઈ બુદ્ધ પૂછ્યું 'વિશાખા, આજે આવા કસમથે બીના વચ્ચે અને વાળ સહીત કેમ આવણુ થયું ?'

'ભગવાન !' વિશાખાએ કહેવા માડ્યું 'આજે મારી વહુલારી અને લાડકી પૌત્રી મૃત્યુ પામી છે, અને એટલા જ માટે હું આ કથામા તમારી સમક્ષ હાજર થઈ છું.'

'તારી પૌત્રીના મૃત્યુથી તને દુઃખ થયું છે, ખરું ને ?'

'હાં'

'ત્યારે—'બુદ્ધ કહ્યું, 'શ્રાવસ્તીમા જેટલા લોક વસે છે તેટલા તારા સત્તાને હોય તે તને ગમે ખરું ?'

'હાં' વિશાખાએ કહ્યું

'પણ શ્રાવસ્તીમા રોજના કેટલા માણસોનું મૃત્યુ થતું હોવાનું તું ક્યારે છે ?'

ક્યારેક દસ કે નવ, ક્યારેક આઠ કે પછી સાત—' વિશાખાએ કહેવા માડ્યું, 'શ્રાવસ્તીમા દરરોજ યોધામા યોધા એકનું મૃત્યુ તો થાય જ છે.'

'ત્યારે તને શું લાગે છે ? એ સ્થિતિમા તું ધડીલરને માટે પણ બીના વચ્ચે અને બીના વાળ વગરની રહી ચડીશ કે ?'

'નહી સ્તો'

'ત્યારે ચાલ રાખ વિશાખા !' બુદ્ધ ભગવાને કહ્યું, જેને સો થોભેની માયા લાગી હોય તેને સો દુઃખો પણ હોય છે અને જેને એક જ ચીજની માયા હોય તેને પણ એક દુઃખ તો હોવાનું જ હા, જેના હિલમા માયા જેવું કશું હોતું નથી તેમને કશું દુઃખ પણ હોતું નથી અને તેથી જ હું કહું છું કે, એવા જ લોકો દુઃખમુક્ત, વિવશમુક્ત અને શાન્ત છે.'

☆

બુદ્ધવાણી

• માયી રીતે કેળવાયેલું આપણું મનજ આપણી જેવી સેવા કરી શકે છે તેવી સેવા તો આપણાં મા બાપ દે સમાંસ'અધીએ પણ કરી શકતાં નથી

• પ્રુષ્ઠને જરા થે હાનિ પહોંચાડ્યા વિના તેમાંથી રસ ચમીને ઊડી જતી મધમાખીની જેમ બિહુને તેના મામમા રહેવા દે

• શિસાઈ બધા લોકો મુજે છે, જુલુથી દરે છે અને ચાલ રાખે દે, તમે પણ તેઓમાંના જ એક છો માટે કોઈને કદ દેશો નહીં, કોઈનેા વધ કરશો નહીં

• નિરંતર બળતી આ દુનિયામાં હાસ્ય અને આનંદ કેવો ?

• આ ધકારમાં ઘેરાયેલા એવા તમે સકારાની ચોધ નથી કરતા ?

• દૂર કે કાંઈ મચેલા સૂકાં પાંદડાં જેવા આ હાલતોં એવા પછી સુખનમાં કયા આનંદ બાજી રહી શકે છે ?

• સત્ય વડો, કોધને મારો અને તમારી પાસે થોડું થયું જે કાંઈ મામવામા આવે ને આપી છોડો—આમ કર્યાથી તમે કુચ્છ પદ પામશો

અનુભવ વાલોડી

પુદ્ગલ પામ્યાને બીજે વર્ષે તથાગત કપિલ-
વસ્તુ પાસેના અનુપ્રિય ગામમાં ધર્મોપદેશ
આપતા હતા. તેનાથી આકર્ષાઈને કેટલાક શાક્ય-
કુમારે માતાપિતાની ના છતાં તેમને સમજાવીને
અનુપ્રિય ગયા અને તેમના ઉપાલિ નામના
હજમ સાથે દીક્ષા લીધી. આમા આનંદ પણ
હતા. આનંદ તથાગતના કાકાના પુત્ર થાય
ત્યાંથી આનંદ તથાગત સાથે જોડાયા તે જોડાયા.
પોતાના ગુણોથી તેમણે થોડા સમયમા જ તથા-
ગતના અઅશિષ્યોમા સ્થાન પ્રાપ્ત કરી લીધું.

આનંદ મરણ સ્વભાવના, સેવાભાવી અને
પ્રગતિશીલ વિચારના હતા. એટલું જ નહીં,
તે બહુશ્રુત પંડિત હતા, પ્રિય વક્તા અને
સ્મૃતિમાન હતા. અને વિશેષમાં તો તે તથાગ-
તના અંગત પરિચારક હતા. એ પરિચારક
થવા તે પ્રસંગ આવે છે :

પુદ્ગલ પ્રાપ્ત પછી વીસ વરસ સુધી જુદા
જુદા ભિક્ષુઓએ તથાગતની અંગત સેવા કરી-
ને કે તથાગતની ખાસ સેવા જેવું કંઈ ન હતું-
પણ તે પૂરેપૂરી સતોષકારક ન હતી. એક
દિવસ કંઈ અનુચિત બન્યું હશે તેથી એક
પામી તથાગતને ઉદાસ સ્વરે ભિક્ષુસંઘને કહ્યું :
'ભિક્ષુઓ ! હવે હું પુદ્ગલ હું કોઈ કોઈ
ભિક્ષુઓને કહું છું કે ફલાણા ફલાણા રસ્તે ચાલે.
પણ તે તો બીજે જ રસ્તે ચાલે છે. કોઈ કોઈ
તો મારું ભિક્ષાપાત્ર અને મારા વસ્ત્રો જમીન
પર મૂકીને જ ચાલ્યા જાય છે. ભિક્ષુઓ ! મારે
માટે એક કાયમી પરિચારક શોધો.'

તથાગતની એદયુક્તવાણી સાંભળી સૌને
દુઃખ થયું. સારિપુત્ર ઊભા થયા અને કહેવા
લાગ્યા : 'ભગવાન, હું તમારી સેવા કરીશ.'

'નહીં સારિપુત્ર ! જે દિશામાં તું જાય છે
તે દિશામાં મારે જવાની જરૂર રહેતી નથી.
તારે ઉપદેશ પુદ્ગલના ઉપદેશ સમાન છે માટે
સારિપુત્ર ! તારે પરિચારક થવાની જરૂર નથી.'

તથાગતે કહ્યું.

બીજા ભિક્ષુઓએ પણ પોતાની સેવા અર્પણ
કરી પણ તથાગતે સૌને ના પાડી. આમ બધા
તથાગતની સેવા કરવા ઉત્સુક હતા ત્યારે આનંદ
સાવ મૂંગા બેઠા હતા. તે જોઈ કેટલાક ભિક્ષુઓએ
કહ્યું : 'આનંદ ! ભિક્ષુ સંઘ પરિચારક પદ માગે
છે, તમે પણ માગો !'.

'મિત્રો ! માગીને સ્થાન મેળવ્યું તો શું ને
ન મેળવ્યું તો શું ? ભગવાન મને નથી જોતા
શું ? મારી સેવા જોઈતી હશે તો મને કહેશે.'

ભગવાન જાણી ગયા. તે જોઈયા : 'ભિક્ષુઓ !
આનંદને પરિચારક થવા દબાવું ન કરો, એ
પોતે મારી સેવા કરશે.'

ભિક્ષુઓ તરત જોઈ બેઠા : 'ઊઠો આનંદ !
પરિચારક પદ માગો.'

આત્મગૌરવની મૂર્તિ સમા આનંદ બેઠા
અને કહેવા લાગ્યા : 'તથાગતની સેવાને હું મારું
પરમ સદ્ભાગ્ય માનું છું, પણ તે સ્વીકારવા માટે
મારી કેટલીક શરતો છે. ભગવાન પોતાને મળેલાં
ઉત્તમ વસ્ત્રો મને ન આપે, ભગવાન પોતાને
મળેલાં ઉત્તમ લોજન મને ન આપે, ગન્ધકુટ્ટીમાં
રહેવા ફરજ ન પાડે, એમને આમંત્રણ મળે
ત્યાં મને સાથે ન લઈ જાય, જે નિમંત્રણ
ભગવાન માટે સ્વીકારું તેમાં તેમણે જવું જોઈએ,
દૂર દૂરથી આવનારા દર્શનાર્થીઓનો હું ધાડું
ત્યારે ભગવાન સાથે મેળાપ કરાવી શકું. હું
ગમે ત્યારે એમની પાસે જઈ શકું, મારી
ગેરહાજરીમાં તથાગત બહાર જે ધર્મોપદેશ
આપે એ મને આવીને ફરી અવશ્ય સાંભળા-
વશે જોઈએ.'

કહેવાની જરૂર નથી કે તથાગતે આનંદની
બધો શરતો સ્વીકારી લીધાં, ત્યારથી તે તથાગત
પરિનિર્વાણ પામ્યા ત્યાં સુધી—લગભગ પચ્ચીસ
વર્ષ સુધી તથાગતનો પડછાયો બની આનંદે
એકધારી, અણથક સેવા કરી. તથાગતની સેવાને

અનન્યતા કરા સાધુ

તથાગતની નિદ્રામાં કોઈની હરકતથી ભગ ન પડે અને તથાગતને કોઈ કારણસર જરૂર પડે તો તારત હાજર થઈ શકાય તે માટે રાત્રે બરાબર ઊંઘતા થે નહીં, એક હાથમાં મોટી ડાંગ ને બીજા હાથમાં રીંચો લઈ નિદ્રામાં ફેરતી ચોકી કરતા તથાગતે આનંદની પ્રથા સા કરતા એકવાર કહ્યું હતું 'ભિમ્મચો! મારા બહુશ્રુત રમૂંતમાન ગતિમાન અને પ્રતિમાન ભિમ્મ શિષ્યોમાં આનંદ જ સર્વ શ્રેષ્ઠ છે'

એ શક, આનંદમાં એ બધા શુભો હતા

સારિપુત્ર ધર્મસેનાપતિ કહેવાતા હતા તેમ આનંદ ધર્મભક્ષારી કહેવાતા હતા પણ તે કેવા જાડારી? બોદસઘટ્ટ સર્વોત્તમ ધન તે તથાગતના ઉપદેશો! એ ધનને રમૂંગલ ડારમાં સઘરવ વું કાઢા આનંદનું આનંદ સાચા અર્થમાં બહુશ્રુત હતા તથાગતના અગત પરિચારક તરીકે તથાગતના પડછાયાની જેડે ઠેક તથાગતના પરિનિવાણ સુધી તેમની સાથે રહેવું સદ્ગામ્ય આનંદને પ્રાપ્ત થયું હતું અને તેના બહુઅનુકૂળ થે એમણે પૂરો લાભ ઉઠાવ્યો. પરિચરક પદ સ્વીકારતા કરેલી શરતોમાં એમણે, તથાગતે અન્યથ આ પેટ ઉપદેશ ફરી પોતાને સમગાવવાની શરત મૂકી છે

મોખરુ દાન

'જાઓ, મૌ દેઈનગરજનો! જુદને નામે ભિક્ષા દો' નાદ સુજ્વાતા ભગી ભિક્ષ્યા, નગરજનો સૌ સૂનવા! 'આવો અવનરફરી ન આવે એમ કહી મૌ પાયા રાજા આવ્યો રાણી આવ્યી, ધનિક નૌ દેઈ આવ્યા અમુવળ ધનનું દાન કરીને, આરાધિ લેવા આવ્યા ખોમે ખોમે ધન લુનામે, મૌ ભિમ્મકને ચરણે; લીરા માણેક લંબેર વડાવે, જુદ તમે કામે ભિક્ષુકે આવ્યો જમ્મ તજીને, વન ભણી પગડા માડયા, નગરજનો નૌહતારા ખુબડે, શરભિકા ઘેર જાગ્યા! 'જાઓ, મૌ દેઈ નરનારી! જુદને નામે ભિક્ષા દો!' કરુણ ત્યા તો માદ પડયો ફેર વનરાજીની વાટે 'ધોભો! ધોભો! ધોભો! કયાડું જાઓ કા આવ્યી હાથે વ મળુને કામે આવતુ મળુ, અમળુ કંપકુ આવુ! ગરીબ કું કર્યાપી સકું ના! સેએ એનું જમ્મુ! ' એમ વરીને વૃક્ષની ઝોયે બંઈને ઉપ્પી નારી વજા કાદી ધરી રીધુ પાવે મેમે નીચા હાળી વજા અરીને ભિમ્મકે શીરે, આસિપ હેતો આવ્યો; મોખેકું એ દાન પામતા, આનંદે એ આર્યો પ્રભાત થાતા, ચુરખ ભિમતા, પનીએ ગીત ગાયા, તાડાઓ પજ્જ મુજ્જ, જાગીને અમનની મોદે લપાયા મુકવમ

તે અહીં યાદ કરવા જેવી છે આનંદની એ તકેદારીને કારણે જ આપણે તથાગતના એ અમૂલ્ય ઉપદેશો આજે ઊપવબ્ધ છે આનંદનો માનવસમાજ પર એ મોટામાં મોટો ઉપકાર છે સુત-પાપકના ચાર નિકા ચોમાં 'એવ મે સુત' એવું મે માબજ્યુ-એવો જે પ્રથમ ઉલ્લેખ આવે છે તે આનંદનો જ છે એ બધા ઉપદેશો એમણે જ સામગીને સઘરેલા છે

આનંદની અમરશક્તિ દર કોઈને ઈર્ષ્યા ઉપજાવે એવી હતી તથાગતના એક શબ્દથી માંડી પહર પહર હંતાર ગયાઓ કઈ પણ ભૂંધ્યા વિના બરાબર યાદ કરી સેતા! કહેવાય છે કે આનંદે તથાગતના બધા સી હંતાર ધર્મોપદેશો સાલજ્યા હતા અને બીજા બે હંતાર બીજા ભિમ્મચો દ્વારા સાલજ્યા હતા

તથાગતને આનંદ પી યાદશક્તિ અને વજ્રતુલ્યશક્તિ પરભારે વિશ્વાસ હતો. ઉપદેશ આપતી વખતે કથારેક જાણી નોંધીને તથાગત ઉપદેશ દેવાવી દેતા પછી આનંદને તેનો વિસ્તાર કરવો હતો અને જ્યારે આનંદ વિસ્તાર કરતા ત્યારે તેનું સમર્થન પણ કરતા કોઈ વખત ઉપદેશ આપતા મોટી રાત થઈ જતી તો ઉપદેશ અપૂરે રાખી તેને આગળ ચવાવવાનું આનંદને કહી તથાગત આરામ કરતા અને કોઈ

કોઈ વખત પોતે અગાઉ આપેલો ઉપદેશ બરાબર કહી સંભળાવવાનું આનંદને કહેવા. અને આનંદ તથાગને આપેલો ઉપદેશ બરાબર કહી જતા ! એવી અનુપમ હતી એમની સ્મરચુશ્નિ !

તથાગતે આનંદને ‘ગતિમાનોમાં શ્રેષ્ઠ’ કહ્યા છે તે ઉચિત જ છે. બીજા ભિક્ષુઓ કરતાં આનંદના વિચારો પ્રગતિશીલ હતા. ખાસ કરીને ઓછો પ્રત્યેની એમની લાગણી-મમતા અનન્ય હતી.

સત્તાણુ વર્ષની પાકટ વયે શુદ્ધોદનનુ અવસાન થયા પછી મહાપ્રભપતિ ગૌતમીનું સંસ્કાર પરથી મન ઊઠી ગયું ને વૈરાગ્યભાવના જગતાં ભિક્ષુણિ થવાની ઇચ્છા થઈ.

શાક્ય અને કૌલિય ક્ષત્રિઓમાં રાહીણી નહીતા પાણી વિશે ઝઘડો ઉત્પન્ન થયો હતો તેનું સમાધાન કરવા તથાગત કપિલવસ્તુ આવ્યા. તથાગતે ઈન્દ્રાસપ્રસિદ્ધ ‘કલક-વિવાદ-મુત’ને ઉપદેશ આપ્યો. તેનાં એવી તો અત્કારિક અસર થઈ કે ઝઘડો તો પાલો જ પણ એક સાથે પાચસો શાક્યોએ ધર છોડી દીક્ષા લીધી.

પતિઓ સાધુ થયા પછી હવે આપણે સસારમાં રહીને શું કરવું છે ? એમ ધારી શાક્યોની પત્નિઓ ને મહાપ્રભપતિ ગૌતમી તથાગત પાસે દીક્ષા લેવા આવી. પણ તથાગતે ના પાડી. કેમ કે ત્યારે બૌદ્ધધર્મમાં હજી ભિક્ષુણી સંઘ સ્થપાયો ન હતો.

ગૌતમીએ ત્રણવાર દીક્ષા માટે પ્રયત્ન કર્યો પણ તેમાં તેને સફળતા ન મળી. આખરે તેને નિરાશ ભેઈ આનંદે કારણ પૂછતા ગૌતમીએ બધાં વાત કરી.

આનંદે તથાગત પાસે જઈ ગૌતમીને દીક્ષા આપવા પ્રાર્થના કરી. તે ય તથાગતે નકારી ત્યારે આનંદ પૂછ્યું : ‘ભંતે, શું તથાગતે પ્રત્યેક્ષતા ધર્મમાં ઓછો અત-આપત્તિજ્ઞ, સફળાગમીક્ષ, અનાગામિ-જ્ઞ અને અર્હત્વનો

સાક્ષાત્કાર કરી શકે ખરી ?’

‘હા આનંદ, સાક્ષાત્કાર કરી શકે.’

બસ આનંદે તો તથાગતના આ વચનને પકડી રાખી દલીલો કરી અને આખરે તથાગતે અમુક ચરતોથી ગૌતમીને દીક્ષા આપી. અને એમ બૌદ્ધધર્મમાં ભિક્ષુસંઘ સાથે ભિક્ષુણી સંઘ પણ સ્થપાયો. એનું શ્રેય આનંદને જ ઘટે છે.

આમ આનંદ સાચા અર્થમાં ગતિ-પ્રગતિ-શીલ હતા. એ કારણે એ નારીસમાજમાં અત્યંત લોકપ્રિય હતા. ઉદયનની રાણીએ આનંદને પાચસો ચાદર આપેલી અને ઉદયને પ્રશ્નો પૂછેલા તે પ્રસંગ તો સુવિદિત છે. ઉપાસિકાઓમાં આનંદનો ધર્મોપદેશ વખણાતો. એટલું જ નહીં ભિક્ષુણી સંઘમાં પણ આનંદનો ધર્મોપદેશ વિશેષ આદર પામતો. એક વખત આનંદની હાજરીમાં મહાકાશ્યપે ભિક્ષુણી સંઘમાં ઉપદેશ આપ્યો સમાપ્તિ પછી શુક્લતિસ્થા નામની ભિક્ષુણી કંઈક અવિનયથી કહેવા લાગી : ‘આર્થ આનંદની હાજરીમાં મહાકાશ્યપની ઉપદેશ આપવાની હિંમત કેમ ચાલી ? આ તો બહુ હુહારવાડે મોય વેચવા આવવા જેવું થયું !’ મહાકાશ્યપને ખૂબ શે ભયયો. નમ્રતાની મૂર્તિ આનંદ તરત ઊભા થયા અને મહાકાશ્યપ પોતાના કરતાં કેટકેટલી બાબતોમાં ચંદિયાતા છે તે ઓજસ્વી વાણીમાં વર્ણવી બતાવ્યું. અને પછી શુક્લતિસ્થા તરફથી મહાકાશ્યપ પાસે ક્ષમા માગતાં કહ્યું : ‘ભંતે ! ક્ષમા કરો ! ઓછો નાદાન હોય છે.’ આ પ્રસંગમાં આનંદની નમ્રતા અને ભિક્ષુજિઓનાં એમના પ્રત્યેનો પક્ષપાત જણાઈ આવે છે.

એકવાર આનંદના હાથે દીક્ષા પામેલા ત્રીસેક ભિક્ષુઓ સંઘ છોડી ફરી ગૃહસ્થ થયા ત્યારે મહાકાશ્યપે આનંદને ખૂબ ટપકો આપી અંતે કહ્યું : ‘આ બાલક ત્રીમા નથી બન્યો તો !’ આનંદે તો ખેલદિલીથી તે સહન કરી

મરજભાવે યોદ્યા 'સઘમા રહેતા મારા વાળ સદેહ થઈ ગયા છતાં પણ મહાકાર્યપ જોવાની દૃષ્ટિએ તો હ બાળક જ છું !'

પણ શુદ્ધલનદા નામની ભિક્ષુણીથી એ સહુન ન થયું તે મોતી બિડી 'ખીજ સમદાયમા રહી આવેલા મહાકાર્યપ, સુનિ આનંદને બાળક કહેવાની હિમત શી રીત કરી શકે છીં ?'

ધન્યભૂતિ આનંદે આ પ્રસંગે પણ ભિક્ષુણી વતી મહાકાર્યપની ક્ષમા માગી !

અને આદાલ કન્યાને પ્રસંગ તો બૌદ્ધ માહિત્યમા અમર છે

આનંદે એક ગરીબ કુટુંબમા માત્ર બે જ નિરાશાર બાળકો રહી ગયેલા જોયા ત્યાગી હોવા છતાં આનંદ વસંતદુહયના હતા તથા ગતની રજા લઈ આનંદે એ નાના બાળકોને સઘમા લાવી બિંધ્યા !

આનંદની એ મેવાસાતના રોગીઓની સાર વારમા જણાઈ આવે છે

આનંદ મુખ રક-પ્રગાતશીન વિચારના હેતુથી એમના પર પહેલી બૌદ્ધ પરિપક્ષમા પાંચ આરોપો મૂકવામા આવેલા ત્યારે તેનો અષ્ટ ઈનકાર તેમણે કરેલો, પણ નમ્ર પણ એવા 'કે વ્યક્તિ કરતા સઘ મોટો છે મારે હું ક્ષમા માગુ છું !' એવું ચે કહ્યું

તથાગતના ગૃહસ્થ સિંધોમા અનાથપિત્રિક અને પ્રસીન્નત આનંદ પ્રત્યે અનન્ય આદર રાખતા હતા

આમ આનંદ બૌદ્ધસઘમા તેમના માનવીય શુણ્ધેથી સર્વપ્રિય હતા

તથાગતના પરિનિવાણ વખતે અગ્રશિષ્યોમા મત્ર આનંદ જ હાજર હતા તથાગતનો નિર્વાણકાગ નજીક છે એ જાણી આનંદ જીતે અડીને પોશપોશ આસુડે રહે છે તે સાંભળી તથાગત તેમને જોવાની અનિવૃત્તાને જે ઉપ દેશ આપે છે એ પ્રસંગ કેવો દુઃસ્વપ્નશી છે !

પરિનિવાણ પહેલા ભિક્ષુઓને આનંદના ગુણો વર્ણવતા તથાગતે કહ્યું હતું - 'ભિક્ષુ, ભિક્ષુણી, ઉપાસક અને ઉપાસિકાઓ પૈકી એકાદ સમુદાય જો આનંદના દર્શને આવે છે તો તે દશનથી જ મતોષ પામે છે, જો આનંદ ધર્મોપદેશ કરે તો તેટલાથી પણ સતોષ પામે છે અને જો તે ધર્મોપદેશ આપવો બંધ કરે તો પણ તે સમુદયની ઉત્સૂકતા ઘટતી નથી આ આશ્રય કારક ગુણો આનંદમા છે '

તથાગતના પરિનિવાણ પછી તથાગતના અગ્રશિષ્યોમા આનંદ અને મહાકાર્યપ જ રહ્યા હતા તથાગતના પરિનિવાણ પછી તેમના ધર્મોપદેશોને વ્યવસ્થિત રૂપ આપવા તેનો સંબંધ કરવા એક મોટી સલામતી એમા બંધા અર્હત ભિક્ષુઓ હતા-આશ્રયની વાત એ હતી કે તથાગતના આદર્શ નિકટ સહસ્રાસમા લાખા કામ મુખી રહ્યા છતાં આનંદને હજી અર્હતપદ પ્રાપ્ત થયું ન હતું ! છતાં સભામા મહાકાર્યપે આનંદ માટે એક સ્થાન ખાલી રાખ્યું હતું અને અજબ જેવું કહેવાય કે સલામી આગલી રાત્રે જ આનંદને અર્હત્વ પ્રાપ્ત થયું એ સભામા નક્કી થયા પ્રમણે આનંદે તથાગતના ઉપદેશોનો સંબંધ કર્યો તે સુતા-પિટકે નામે જાણીતો છે

તથાગતના પરિનિવાણ પછી આનંદ બાણુ છબ્યા

એમના નિવાણની માહિતી અજ્યાસીઓના મતાનુસાર ત્રિપિટકમા મળતી નથી માત્ર ચીની ધારાણુ કે હિંબાને સાંભળવા પ્રમાણે કહ્યું છે કે આનંદનું પરિનિવાણ રાહીલી નદીની ધારમા તેજ્જકસિન ધ્યાનમા થયું-આખું શરીર તેજોમય થઈને સ્વયં સૂગળી બેઠ્યું જોના અવશેષો જેઠ કિનારે બેઠેલા મગધના અનંત શત્રુ અને વેશ વિના ક્ષાત્રોએ અદર અદર પહેચી લીધા અને તે પર ચૈત્ય બંધાવ્યા

*

એક પરંપરાવાળો શૈવ જોષ પવનથી દમતો નથી તેમ પડિતો નિદા પ્રસારામા દમતા નથી -જુદ

* મુગા બેસી રહેનારની નિંદા થાય છે, અતિવાચાળની યે નિંદા થાય છે; બોલા-
બોલાની યે નિંદા થાય છે, આ લોકોમાં કોઈ અનિદિત નથી.

* એકત્રી નિંદા પામેલો કે એકત્રી પ્રશંસા પામેલો પુરુષ યથો નથી, યથે નહીં,
અત્યારે છે પણ નહીં.

* મેઘાવીએ કમથ : સહે સહે થોડો થોડો આત્માનો મળ, સોની સોનાનો મળ.
ધમી કાઢે તેમ ધમી કાઢવો.

* લોહમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો મેલ (કાટ) તેમાંથી ઉત્પન્ન થઈને તેને જ ખાય છે
એવી રીતે શુદ્ધિનો અતિક્રમ કરનારને પોતાનાં જ કર્મો દુર્ગતિમાં લઈ જાય છે.

* જે કુદકા મારતા કોધને ભમતા રથની પેઠે ધારણ કરી રાખે, તેને હું સારથિ
કહું છું, ખીળ તો લગામ પકડનારા છે.

* જેમ સારી રીતે છાયેલા ઘરમાં વરસાદ સોંસરે પડતો નથી તેમ સુભાવિત
ચિત્તામાં રાગ મોંસરે પડતો નથી.

* અપ્રમાદ એ અમૃતનો માર્ગ છે, પ્રમાદ એ મૃત્યુનો માર્ગ છે. અપ્રમાદીત પુરુષો
મરતા નથી, પ્રમત્ત પુરુષો મૃવા જેવા છે.

* શત્રુ શત્રુનું કરે અથવા વૈરી વૈરીનું કરે એથી પણ વધારે જૂઠું 'મિથ્યા લગાડેલું'
ચિત્ત કરે છે.

* જે રમણીય અરણ્યોમાં માણસો રમતા નથી ત્યાં વીતરાગ પુરુષો રમે છે, કારણ
કે તેઓ એશઆરામ શોધતા નથી.

—૫૬—

ખ્યારા બાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬. પરદેશ માટે શિલિંગ ૧૨. લવાજમ મનીઓર્ડરથી
જ કાર્યાલયને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ આડકો નોંધાય છે. ૬૨ માસની ખારમી
નારીએ અંક પોષ્ટ થાય છે. થોડી નકલો હાથકાગળ પર છપાય છે. તેનું વાર્ષિક લવાજમ
દેશમાં રૂપિયા આઠ, પરદેશ માટે ગિલિંગ ૧૬. પત્રવ્યવહારમાં આડક નંબર અવશ્ય લખવો.
'ખ્યારા બાપુ' કાર્યાલય, રૂપાવતન, જૂનાગઢ

અનુક્રમણિકા

..... ૫૪૬ ૧૨ એપ્રિલ ૧૯૫૬	
..... ૫૪૬ ૫૪૬	
૧ બૌદ્ધધર્મ.....	ગાધોળ ૮૬	૧૦ પુરુષાર્થનું કૃષ્ણ	જ્ઞાનભિક્ષુ ૬૮
૨ બુદ્ધ-પરિનિર્વાણ.....	૮૮	૧૧ ત્રિવેળી	પૂ. વિનોબાજી ૬૬
૩ વૈશાખી પૂર્ણિમા	અનિલ ૬૦	૧૨ ધર્મસેનાપતિ સારિપુત્ર.....	૨૦ અં ૧૦૧
૪ નિરર્થક જાતિભેદ.....	૬૧	૧૩ આંકલિકા	૧૦૪
૫ બુદ્ધ-દર્શન.....	શુરુદ્ધવાલ મહિલક ૬૨	૧૪ મધ્યમ મારગ	સરોદ ૧૦૬
૬ પ્રાતઃસ્નાન	૬૩	૧૫ માયા-કુઃખનું મૂળ.....	અંજુમ વાલોડી ૧૦૭
૭ 'નકારા પુત્રો કરતાં કાગ સારી'.....	૬૪	૧૬ સ્મૃતિમાન આનંદ.....	રતિલાલ-અનિલ ૧૦૮
૮ પટાચારા.....	કલ્કી ૬૫	૧૭ મોવેરું દાન	સુકુલભાઈ ૧૦૯
૯ બુદ્ધપુત્રના	કલ્કી ૬૭	૧૮ સામાર-સ્વીકાર	૬૦ પે. બીજું

પદ્માગ્રહ અને મુદ્રક : ધીરેન ગાંધી, ઉપાવતન મુદ્રણાલય, જૂનાગઢ

અમારાં પ્રકાશનો

ગાંધી વિનાયકી બાપુની અર્પી કલ્પન લાલચિક તત્ત્વીયોનો સપુટ (મધ્યમ આવૃત્તિ) અમાર્ય હોઈ બીજી આવૃત્તિ છપાય છે) મૂં બે રૂપિયા.

બાપુરમરણ બાપુના સુવચનો એમના જ હસ્તાક્ષરમાં, નિનબી મુદ્રિત્તોનો સુખ સુંદર પુસ્તિકા, મૂં મવા રૂપિયો, પોસ્ટેજ દોઢ આનો.

મોંધી-ચુકુ : લેખક : શ્રી ગુરુદયાવ મહિન

મૂલ્ય : સવા રૂપિયો પોસ્ટેજ બે આનો.

શ્રી કાકાસાહેબ કાલેવકરે આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના 'અક્ષતની અજલિ મા આ લેખમાળાનું મહત્ત્વ સમજાવતા લખ્યું છે —

‘મહાત્મા ગાંધી અને કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર આપણા જમાનાના બે મહાન પુરુષો, ભારતીય સ્વતંત્રતા ચળાકામ્ને એમને વિષે ઠોઈ પણ કાઈ લખે તો તે આકર્ષક થવાનું જ થવું જ્યારે એમને વિષે અક્ષતદ્વય ગુરુદયાવ મહિન લખે ત્યારે તો પૂછવું જ શું ? ગુરુદયાવ—ચાચાણ—ગાંધીજીના ખૂબ પ્રસંગમાં આવ્યા હતા એમના જ પરિવારના તેઓ મજાન અને કવિવર રવીન્દ્રન થતા તો તેઓ અસીમ બળ

‘વૈષ્ણુ’ અક્ષતો જેમ મયોદા પુરુષોત્તમ રામચન્દ્ર અને ગિર્વાણમંદ્રી કૃષ્ણાનન્દ વચ્ચે અલોક જેઈ શકે છે તેમ જ ગુરુદયાવજી પણ ગુરુદેવ અને ગાંધીજી વચ્ચે અને જુએ છે એમ બી એ અનેક દૃષ્ટિ એમણે આ નાનકડી લેખમાળામાં અનેક રીતે વિશદ કરી છે

On Life's Journey with Gandhiji (ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા)

Gardhal Mallick

આ અંગ્રેજી પુસ્તિકામાં શ્રી ગુરુદયાવ મહિનકજીએ માનવજીવનનું રહસ્ય ગાંધીજીના આદર્શો અનુસાર સમજાવવા એક નવું પ્રયત્ન કર્યો છે

આ પુસ્તિકાનો શુભરાતી અનુવાદ પણ ટૂંક સમયમાં પ્રસિદ્ધ થશે

મસ્તીની પંખોમાં : લેખક : શ્રી રતિગ્રાહ ‘અનિલ’

મૂલ્ય : બાર આના, હાથકામમાંની આવૃત્તિનો એક રૂપિયો પોસ્ટેજ દોઢ આનો.

જઈશી રતિગ્રાહ ‘અનિલ’ આપણા સાહિત્યગતતાને એક નવારૂપ કરે છે તેમનો એક કાવ્યસંગ્રહ ‘કમરો અને તુલસી’ પ્રસિદ્ધ થયો છે અને તેમનો આ ૧૨૫ સુખકોનો સુદર સંગ્રહ પ્રસિદ્ધ થાય છે આ સુવાત્મક સુખકોમાં માનવજીવનના વિવિધ પાસાઓ અંગેનું એમનું તત્ત્વરૂપથી ચિંતન કાવ્યગત ભાવ રૂપે મૂર્ત થયું છે

આ સુખકો-સંગ્રહ બી પ્રસ્તાવના લખતા શ્રી ગુરુદયાવ મહિનકજી લખે છે—

આ પુસ્તિકા લખનાર શ્રી રતિગ્રાહ ‘અનિલ’ એક મહત્ત્વ અનુભવી અને કવિ છે જીવન સાગરના તરંગ પર જેમાં રહીને જે તરંગોની કોડા સત વિવત નાટી રટી છે તેને જુએ છે અને તેમાંથી એક અત્યાધારણ નાનક અને શિષ્યામણ તારવે છે

“આજા છે શ્રી આનંદની ‘મસ્તીની પંખોમાં’ જે તેમનો ‘સંગ’ લખવામાં એ અનેકો પ્રવાસ અને મહાકાવ્યે વ પ્રયોગ છે—જે પુસ્તિકા વાચનામાં એ કે પૂરા નાનીમાં આવી જશે અને રોત ને વૃણોને જીવનકીડાને જે મર્મ હિતે યાદોક સમજી શકશે

પુસ્તક : મતીએડ રશી અમારવા-પાસાખાપુલા ન હોઈને પોસ્ટેજ કી

ઉપાધનન પ્રકાશન જૂનાગઢ

સાહ્યાર સ્વીકાર

*

ગુજરાત વિદ્યામંડળનાં પ્રકાશનો

‘અનાર્થ’ના અર્થપના અને ણીજ પ્રકીર્ણ લેખો - લે. જ. એ. સજના; કિમત ચાર રૂપિયા ગુજરાતી સાહિત્યના અભ્યાસીઓને વિશેષ ઉપયોગી સાહિત્ય-ચર્ચાના લેખો-નોંધોનો સંગ્રહ

યોગશતક : મ. ડો. ઇન્દુકલા હીરાચલ ઝવેરી; કિમત ત્રણ રૂપિયા. મુપ્રસિદ્ધ પ્રાચીન જૈનાચાર્ય શ્રી હરિમદ્રસૂર રચિત યોગશતકનું પ્રસ્તાવના, વિવેચન સાથેનો મપાદિત ગ્રંથ જૈનદર્શનના અભ્યાસીઓને વિશેષ ઉપયોગી

ગુજરાત યંત્રશાસ્ત્ર કાર્યાલયનાં પ્રકાશનો

ગિતાઝય : અનુવક્ક ધૂમકેતુ, કિમત અઢી રૂપિયા. ગુરુદેવના વિશ્વવિખ્યાત કાવ્યોનો જલ્દીતા વાર્તાકાર કરેલો ગદ્ય-સાવાનુવાદ, મચિત્ર

નિમંથ ભગવાન મહાવીર લે. જય ભિખુ, કિમત ચાર રૂપિયા મહાવીરના જન્મથી તે નિર્વાણ મુખોની પ્રત્યેક જીવનસીદ્ધાંતને આધારી લેતુ સરળ-કથાકર્તા સરળ રાચક શેલીમા નવવધારૂપે લખાયેલુ આ જીવનચરિત્રનું વાચન નવલકથા જેટલું જ રમપ્રમ નીવડશે

ઉપવી જ ગદ્યા નરકથા ધૂમકેતુની વૈક મસ્કાર દીપાવલિ શ્રેણીની ગ્રામ સસ્કાર વાર્તાવિમા એમની આજિ જલ્દીતા વાર્તાઓને, એડુ બલેલા કે મોટી ઉમરે બલેલા પ્રોટોને દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખીને, અભિનવરૂપ આપીને મોટા બીબામા છાપીને પુનઃપ્રકાશિત પ્રગટ કરવામા આવી છે

જુમોભરતી અને બીજી વાતો; ગોપાલદત્ત ખેતર અને બીજી વાતો.
આધિકારચર્ચા અને બીજી વાતો; બેવાદાદા અને બીજી વાતો.
કિમત દરેકના અ. ૧ માં

અન્ય પ્રકાશનો

અર્થના કાવ્યમગ્ન લે. ડીનેશચન્દ્ર જરીવાલા કિમત દોઢ રૂપિયા; પ્ર. પ્રમતિ સાહિત્ય મંદિર, તુરન

જગતના મહાન માર્ગદર્શક પયમગમર આલેખન મક્ષિપ જીવનવૃત્તાન લે. મહમદઅલી જે રવજાતી પ્ર. જીવનના મંડળી, ૧૪૬, ચત્રાઈ બન્દર મુમર્ક ૦
મહમદઅલી : લે. દર્શક પ્ર. નિમાયક, માર્કીટી અને પ્રકાશન ખાતુ, સોરાષ્ટ્ર, તરકાર, ૧ જોડા

જીવન માર્ગત્ય જુદા જયન - મૂલ્ય નાહિત્ય મડગ દિલ્લી કિમત એક રૂપિયો આ જલ્દીતા ડિન્ડી માર્ગમનો જુદા જયન અઠ ડિન્ડીના અનેક જલ્દીતા લેખકોના અભ્યાસપૂર્ણ જેમોશ નમૂદ લખ્યો છે

નયા સનાઈ જુદા જયન - પ્ર. કિમત, ગાર આના નયા નમાજ દર. મંડીયા એસએન-૪ ત્રોજે નાજે, તરકાર, ૧ નવાજ વિચાર-નરણી ધનારતા આ જલ્દીતા ડિન્ડી માર્ગકોના જુદા જયન - ૮ પદ્ય ડિન્ડીના જલ્દીતા લેખકોની બદ અને બોદધર્મ મંજય અભ્યાસી લખાણોથી ગ્રંથ .

બાપુનો પત્ર

મળમાળના શ્રી પીઠ નાવિન્દન કુરી મેનન પર લખાયેલો ગાધીછનો આ પત્ર 'નિશ્ચિ સમાચાર' માસી ઉતરો દે. ઈશ્વર, ધર્મ, યજ્ઞચર્ય, અસ્પૃશ્યતા, સ્પર્શભાષા, આંતરરાષ્ટ્રીય ભાષા, સર્વધર્મ સમભાવ, માતૃભા, આદાર આદિ નુજ્ય પ્રતો વિશે ગાધીછને વારંવાર પોતાનો મત સ્પષ્ટ કર્યો છે તેમ આ પત્રમાં ૬ ક્રમાં પણ સુદર ચોખવટ કરી છે

પ્રિય મિત્ર,
સાબરમતી આશ્રમ ૩૪૨૬
તમારો પત્ર મળ્યો. મારા ઉત્તરો આ પ્રમાણે છે:

(૧) હું ભગવાનને રૂબરૂ ભેવા ચાહું છું—જે રૂપમાં એમને ભેવાની મારી ઈચ્છા હોય એ રીતે નહીં, પરંતુ જેવા એ ખરેખર હોય એ રીતે.

(૨) અગર મારા અર્થ પ્રમાણે આખી દુનિયા બ્રહ્મચારી બની જાય તો એનું સ્વરૂપ આજ કરતા અનેકધણું વધારે સારું થઈ જશે, ગરંતુ મને ડર છે કે આખી દુનિયા અધ્યાત્મિક આમસંચમતુ જીવન ગુમારવા માટે એવી વિશેષ સલાવના નથી, એટલા માટે તો સપૂણ બ્રહ્મચર્ય પછી બીજી રીતિ એટલે કે ગૃહસ્થાશ્રમના વિચાર આપણે કરીએ છીએ.

(૩) એની કોઈ ઝાઝી આશા નથી કે હું નજીકના ભવિષ્યમાં કેરલ જઈ શકીશ આપણે એ ધારણાં પોટી માહિતી પર આધાર રાખે છે કે અછતો અને અસ્પૃશ્યોમાં પવિત્રતાનો પ્રચાર નથી કરવામાં આવતો એનો પ્રચાર કરવામાં આવે છે, માત્ર એટલું જ નહીં; બલકે એને અમલમાં પણ મુકવામાં આવે છે.

(૪) હું અંગ્રેજીને પૂરેપૂરી ખતમ કરી દેવા માગતો નથી; પરંતુ આપ દરેક પ્રાન્તનાં લાજો લોકોને ધ્યાનમાં રાખીને વિચાર્યો તો તમને જણાયે કે તેઓને માટે અંગ્રેજી ક્યારેય શિક્ષણનું માધ્યમ નહીં બની શકે આંતરપ્રાતિય-વ્યવહારની ભાષા હિન્દી હોવી જોઈએ અને આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યવહારની ભાષા અંગ્રેજી. આ રીતે અંગ્રેજીનું સ્થાન, સમય અને મહત્વની દૃષ્ટિએ ત્રીજા નંબરે આવી જાય છે.

(૫) મને એવું નથી લાગતું કે ભારતમાં

અથવા બીજે કયાંય પણ, ક્યારેય એક જ ધર્મ રહેશે. પરંતુ એકબીજાના ધર્મ પ્રત્યે હાર્દિક આદર અને સહિષ્ણુતા રહેશે અને રહેવી જોઈએ.

(૬) જે દરેક માણસ નિયમિતપણે સુતર કાંતતો રહે તો એ રીતે કાંતેલું સુતર ક્યારેય જરૂરિયાત કરતાં વધારે નહીં થઈ શકે. ત્યારે તો સૌને માટે જરૂર જેટલું સુતર જ રહેશે; અને તે પણ એાછામાં એાછા તકલીફ તથા ખર્ચથી બનશે, જેની આજ સુધા દુનિયાએ ક્યારેય કલ્પના પણ નથી કરી. અને જે તે છતાં પણ જરૂરિયાતથી વધારે સુતર તૈયાર થઈ પણ જાય તો સુતર કાતવામાં આપણે બધાં જેટલો સમય ખર્ચીએ છીએ એને આપોઆપ એાછો પણ કરી શકીશું.

(૭) મેં લોકો સામે એવી કોઈ વાત નથી મૂકી જેને સામાન્ય માણસ પણ આચરણમાં ન મૂકી શકે. દાખલા તરીકે દરેક માણસને માટે ચરખો ચલાવવો, વિદેશી કપડાંને ત્યાગ કરવો, અથવા દારૂ પીવાનું છોડવું, અથવા હિન્દુ-મુસ્લિમ એકતામાં વિશ્વાસ રાખવો અને એને આગળ વધારવો, અથવા અસ્પૃશ્યોને પોતાના ભાઈ માનવા અને પોતાની માતૃભાષા સિવાય હિન્દી શીખવામાં કંઈ કઠણાઈ છે?

(૮) આપણા આહારમાં અનાજ, ફળ, અને દૂધ અવશ્ય હોય, તથા મસાલો જે આવી જ જાય તો બહુ એાછો રહે. વિશેષ ચરખીવાળા પદાર્થોને ટાળવામાં આવે. પ્રત્યક્ષ અને સાવધાની પૂર્વકના પ્રયોગોથી પદાર્થોની માત્રા અને પ્રકારને નિશ્ચિત કરવામાં આવે.

આપનો મે. ૧૦ ૩૦ ગાંધી

આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં ગુરુદેવ સ્વીન્ડનાથના ગુરુ કોણ હતા? આ પ્રશ્ન ઘણા જિજ્ઞાસુઓને ઉદ્ભવ્યો છે. જ્યારે 'ગીતાંજલિ'નો પ્રથમ અંગ્રેજી અનુવાદ પ્રગટ થયો ત્યારે થિયોસોફિસ્ટ પંથે માન્યું કે હિમાલયની ગુફાઓમાં રહેનારા કષિ-મુનિઓને જ ગુરુદેવ 'નાર્થ માન્ડર' હશે છે. ખ્રિસ્તીઓએ માન્યું કે આ ગીતોમા બાયબલની યાદ આપનારી રહસ્યમય, તીવ્ર દૃષ્ટિ અને ગહન અનુભૂતીની પુનિત વ્યંજનાની અંદરથી ઈશુને જ પ્રાયેશમાં આવ્યા છે. કિન્તુ સ્વીન્ડ સાહિત્યને હરેક અવ્યંગી બાજે છે કે એવી કોઈ ધારણાનું કારણ વસ્તુતઃ એ સાહિત્યમાં નથી 'પ્રભુ'નો અર્થ કવિની ચેતનામાં બગવાનના આત્મીય સ્વરૂપ સાથે જ રહ્યો છે. અને એને જ એમણે અન્યત્ર 'જીવન દેવતા' કહીને સંબોધ્યા છે.

તો પણ એક દિવસ એક સંધી ઓઝરીએ યાનિનિકેતનમાં ગુરુદેવને પૂછે છુઃ 'આપના ગુરુ કોણ?'

'ગુરુદેવ !' ગુરુદેવે તત્કાળ ઉત્તર આપ્યો.
'ગુરુદેવ' ઉત્તર રહસ્યપૂર્ણ ને મહત્વપૂર્ણ

પણ છે કારણ, એ મનવાર વાર પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે કે સ્વીન્ડનાથનું અનવરત ચિન્તન કેવળ ઉપનિષદની વિચારધારાથી જ પ્રભાવિત થયેલ છે. વાત સાચી પણ છે. કિન્તુ એ પણ બિલકુલ સંભવિત છે કે કવિની નજર પરમાત્મા કેવળ બ્યક્તિમત પ્રભુ જ નહીં, અનંત સ્વરૂપે પણ રહ્યા હોય, 'તત્' ધર્મ ગયા હોય, જે પ્રેમધન છે તે પરમધર્મસ્વરૂપ બની

ગયા હોય. શું એ અનંત અને અસીમ ભાવ કવિના આધ્યાત્મિક વિકાસનું પરવર્તી સ્વરૂપ હતું? આત્માની લીધેલાત્રામાં કવિ શરૂઆતના દિવસોમાં એટલા વિશેષ સ્પષ્ટ સ્વરૂપમાં અનંતવારી ન હતા હા, અગર આપણે એમના તારુણ્યના સમયની 'એકમેવાદિતીયમ'ની પ્રારંભિક આતરિક અનુભૂતીની વાત વિચારીએ તો કદાચ બીજા જ પરિણામ પર પહોંચીએ.

સાચું તો એ છે કે થથપ કવિની નાની માનસિક ઉપલબ્ધિઓની અંદરથી ગીત વદ્યાં હોય તો પણ એ ગીતોનો પરમ સંકેત 'એમની' જ તરફ હતો. એ સંકેતોનું લક્ષ્ય ક્યારેક બ્યક્તિમત દેવ હતો, ક્યારેક તત્ અને ક્યારેક ધર્મસ્વરૂપ મહાન સત્.

આ સંપ્રદેશ લખનાર લેખકે એમના અતિમ દિવસોની રચનાઓ વાંચીને બરાબર અનુભવ કર્યો છે કે શાશ્વત સત્તાની નિરંયકિત અનુભૂતિ એ દિવસોમાં કોમી વચોપ પ્રગટ હતી. સભવ છે કે એ અનુભૂતિ ઉપનિષદોના એ પ્રધાન વિચારોથી પ્રભાવિત રહી હોય, જેમાં 'જીવનના સત્ ધર્મ'ની જુદી જુદી ઉપલબ્ધિઓને

ઉદ્દેશ છે શું એ એટલા માટે હતું કે એમણે એ દરમિયાન બૌદ્ધ-ચિંતનધારાનું વિશેષ અનુસીલન કર્યું હતું? અથવા, શું એ અર્વાચીન વિગાનના સતત અધ્યયનનું ફરવર્તી પરિણામ હતું? શું ગુરુદેવની પેઠે એમણે પણ એ બોધ અધિક વિશેષ મહત્ત્વાત્મક ગણ્યો હશે કે વાણીના અશેષ લેખ અને વિલાસ દ્વારા પણ અંતરમાં જેનો માહાત્મ્ય કર્યો છે એને.

વ્યક્ત કરતી વખતે દેવળ મૌનનુ જ સ્વરૂપ
વ્યક્ત થાય છે. એટલા માટે એને 'તત્ત્વમસિ'
કહેવું ઉચિત થઈ પડશે? આ વિશે એક
નાનકડી વાતની ચર્ચા કરી લેવી અપ્રાસંગિક
નહીં લાગે. એકમક હોમસનુ પુસ્તક 'કોડ
ઓવ ધી બુદ્ધ' - બુદ્ધનો ધર્મ - કવિના અત્યંત
પ્રિય પુસ્તકોમાંનું એક હતું એને વારવાર
ચંચળ કરતા-એ ઘટના કઈક અનોખી જેવી
છે કિન્તુ એ પણ મલવિત છે કે જ્યારે એમણે
પેલી સિધ્ધી છોકરીને જવાબ આપ્યો ત્યારે
પેલા પુસ્તકની ભાવધારામાં એમણે સઘઃ
અવગાહન કર્યું હોય અને એ કેણ નથી

કહી શકતું કે 'બુદ્ધ' કહેવા પાછળ એમને
આશય ચિરપ્રબુદ્ધ વિશે હતો, જે 'જનાનાં હૃદયે
સન્નિવિષ્ટ' છે? એ તો અવસર પર સિદ્ધાર્થના
બુદ્ધ થઈ નય છે. ખીજા શબ્દોમાં 'બુદ્ધ'નો
અર્થ એમની નજીક 'પરમ ધર્મ'ના વ્યક્તિગત
પ્રાણમય સ્વરૂપ સાથે પણ હોઈ શકે છે. એવી
વ્યક્તિગત ઉપલબ્ધિ કેવળ એને જ માટે
સંભવિત છે જેણે શાન્તિન સત્યને પ્રેમ, ત્યાગ,
સેવા અને સમપર્ક દ્વારા પોતાનું નિકટવર્તી
આત્મીય બનાવી લીધું હોય. એ યોગ્ય પણ
લાગે છે, કેમ કે મહાત્મા ગાંધીજીના શબ્દોમાં
'ધર્મ અને ધર્મનિયંતા' બંનેમાં ભેદ જ ક્યાં છે?

અબુ ઉમમાન હુસરાં જોરામાનના એક ખાનદાન કુટુંબમાં જન્મેલા. તત્ત્વજ્ઞાની
અને ઉપદેશક તરીકે તે જાણીતા થયા હતા. તેમના નાનપણને આ પ્રસંગ છે.
નાનપણમાં પોતાના ખાનદાનના મોલા પ્રમાણે કીમતી વસ્ત્રો પહેરીને તે નિશાળે
ભણવા જતા ત્યારે તેમની સાથે ત્રણેક નોકરો નિશાળ સુધી મૂકવા આવતા. એક
દિવસ એમ જ એ નિશાળે જતા હતા, પાછળ પાછળ નોકરો ચાલ્યા આવતા હતા.
એવામાં એક ગધેડું તેમની નજરે પડ્યું. ગધેડાની પીઠ પાકી મઈ હતી અને ઠેકઠેકાણે
માસ બહાર નીકળી આવ્યું હતું કાગડાઓ તેની પીઠ પર ધમી આપી આવીને ચાંચ
મારીમારીને માસ ખેંચતા. ગધેડાને તેથી અત્યંત પીડા થતી પણ તે પગ ઉઠાળી,
પૂછડું વીંટીને રહી જતો, અને હુલ્લ્યા કાગડા પીઠ પર અધધરથી આવી ચાચ માર્યો જતા.
એ દ્રશ્ય જોઈને અબૂના કંઠુણાદ હૈયાને અપાર દુઃખ થયું તેમનાથી તે જોઈ શકાયું
નહી તેમણે પોતાના શરીર પરનું કીમતી અંગરખુ તરત ઉતારી નોકરોને આપતા
કરમાબુ 'ગધેડાની પીઠ પર આ અંગરખુ નાખી દો અને લો આ મારી પામડી. તેને
ખોડી તેની ઉપર પાટા પેટે બરાબર વીંટાળીને બાધી દો'

નોકરોને તેમ કરવું જ પડ્યું
બાળક અબૂના કોમળ, લાગળીશીલ મન પર ગધેડાની નિશાધારતા અને દુઃખી
હાલતે ઘેરી અમર કરી તે દિવસે તે નિશાળેથી વળતાં ઘરે ન જતાં મહર્ષિ ઇંદિયાની
પાસે ગયા અને પોતાની મનોવેદના તેમને કહી
મહર્ષિએ જે ઉપદેશ કર્યો એણે બાળક અબૂના હૃદયને હૃદયમથાવી નાખ્યું. માતા-
પિતાની રબ લઈ તે ઇંદિયાની પાસે રહીને આત્મસાધના કરવા લાગ્યા તેના ફળરૂપે તેઓ
પાછળથી પ્રસિદ્ધ તત્ત્વજ્ઞાની ને ઉપદેશક તરીકે સુવિખ્યાત થયા.

તપસ્વી હાસમને એક ભાઈએ આવીને કહ્યું કે, 'ફલાણા ભાઈ ખૂબ રૂપિયા
કમાયા છે.'

તપસ્વીએ કહ્યું: 'રૂપિયાની સાથે એટલું વધારાનું આયુષ્ય કમાયા કે નહીં? રૂપિયા
હશે ને આયુષ્ય નહીં હોય તો એ રૂપિયાનો એમને શો ઉપયોગ?'

કહેવત છે કે ભીંતને પણ કાન હોય છે. જે ભીંતને જાણ હોત તો, મણિભુવનની ભીંતે ત્યાં ખેડાયેલા અહિંસાત્મક સ્વાતંત્ર્યરૂપી નાટકની હલચલ ક્યા આપણને કહી દેત. જ્યારે હું આ લખી રહ્યો છું ત્યારે મારા સ્મરણપટે અનેક બતાવે તાજ થાય છે. એમાં પહેલો બનાર પડિત મોતીલાલ નહેરુ ધધાદારી બામનમાં માધોજી સત્તાડ લેવા આવેલા તે છે. એમાં એમને જગમગ પડે લાખ રૂપિયા મગવાના હતા એટલી મોટી રકમની એ ઉપેક્ષા કરી શકે તેમન હતા. કેમકે પોતાનું આનંદ જીવન, જે હવે સ્વરાજજીવન કહેવાય છે—એમણે દેશને અર્પણ કર્યું હતું અને પોતાને માટે એક નવી જૂંડી બનાવી રહ્યા હતા—જે હવે ‘આનંદ જીવન’ કહેવાય છે. પરંતુ એ મામલામાં સિદ્ધાંત ॥ એક નાનુક વાત આવતી હતી

ગાંધીજીએ એ વિશે સત્તાડ આપતાં પડિત મોતીલાલને કહ્યું : ‘મને તો એ ઠીક નથી લાગતું.’ બસ આટલી જ વાત એ પર એક ક્ષણ પણ વિચાર કર્યા વિના કે હું ખની એક આઠ ભર્યા વિના પાડતજીએ ઉત્તર આપ્યો : ‘સારી વાત છે. જવાબો.’ બસ અને એ પંદર લાખની રકમ જતી કરી.

મણિભુવનનું સ્મરણ થતા એક બીજું ચિત્ર મારી આખ સામે તરી આવે છે. એ પડિત નહેરુનું છે. કેઈ મુજે એમને બરદાસ ન કરી શકાય એટલી હદે પરેશાન કરી મુક્યા હતા. વળી પાછું ઉપરથી એ જાઈએ એમને સહન શીવતા અને નરમ સ્વભાવ રાખવા કહ્યું એટલે પડિત જવાહરલાલ નહેરુ ગુસ્સાથી આગ ચર્ષ જતાં બેઠી બેઠ્યા : ‘હું તો દુનિયાનો સૌથી અધિક હિંસક ગાંધી છું!’

એ જ મણિભુવનમાં ખાટા સરકાર તરફથી એક તાર આવ્યો હતો—જેમાં શ્રી મોરારજી

દેસાઈને ફરીથી કન્વેક્ટર પદે નિયુક્ત કરવાનું આદેશન આપવામાં આવ્યું હતું. શ્રી મોરારજી દેસાઈએ ૧૯૩૦ની સત્યાગ્રહ ચળવળમાં હોવાનું જાણનારું આવ્યું હતું એ અંગે એ તાર હતો પરંતુ કેન્વેક્ટ કાર્યવાહક સમિતિના સભ્યોમાંથી કેઈકથી એ તાર ગ્રામ થઈ ગયો, પરિણામ સ્વરૂપ શ્રી મોરારજી દેસાઈ સરકારી નોકરીથી દૂર રહ્યા... કદાચ એ ભવિષ્યમાં વડા પ્રધાન થવાના હતા એટલે જ એમ બંધુ હશે!

મણિભુવનની છત પરંતુ એ છેડે દરય પણ હું નથી જુવી શકતો. ૧૯૩૨નું સત્યાગ્રહ આદેશન હતું શરૂ થવામાં હતું. મણિભુવનની છત પર એક તબૂ નાખ્યો હતો એ જ ગાંધીજીના ગુરુપ્ર કાષ્ઠાવિવન કામ આપના હતા. ગાંધીજી જોખમેજી પરિવ્રજ માટે જ્યારે ઈંગ્લાંડ ગયા હતા ત્યારે ત્યાં એમની હેખરેખ માટે સાહા પોશાકના બે ખુપો પોડીસો રાખવામાં આવ્યા હતા. ગાંધીજી એમને ઈંગ્લાંડની બનલવટની બે બંદિયાઓ લેટ આપવા માગતા હતા એમણે મને કારતૂરક જ કાંબુ કે, ‘તું મને વિલાયતી બંદિયાઓ જ લાવી આપ’ ખીજ દેશનો બંદિયાઓ એમને નહોતી ભેળંતી.

મે ગાંધીજીનું જ્ઞાન એમની સામે પડેલા ઠરાવ તરફ દોર્યું. એ ઠરાવમાં બ્રિટિશ માલને બહુલકાર કરવાનો આદેશ હતો એ એમને એમ પણ કહ્યું કે મુબઈમાં વિલાયતી બંદિયાઓ પણ હવે મગવા મુરકેડ છે. પરંતુ એમણે તો કહ્યું : ‘ઠરાવ તો હતો પાસ નથી થયો. બીજું મારા આવડતુ એક કારણ એ પણ છે કે બ્રિટિશરો પ્રત્યે સદ્ગતિ વ્યક્ત કરવાની જે તક મને મળી છે એને હું જતી કરવા માગતો નથી’

આખરે મહામુરકેલીથી મુબઈમાંથી બે વિલાયતી બંદિયાઓ મોળ્યાં અને એનો પાછળ

અનુમંજાન ૧૩૬ મે પાને

તત્ત્વમસિ

ઉપનિષદમાં 'ઈષિ કહે છે. 'તત્ત્વમસિ' તું પ્રજ્ઞ છે. આકારમાં આનાથી નાતું અને અર્થમાં આનાથી મોટું વાક્ય મેં દુનિયાની કોઈ બાબામાં જોયું નથી. એટલે વ્યાપક અર્થ જો વાક્યમાં છે કે સમસ્ત પ્રજ્ઞાક એમાં સમાઈ જાય, આપણે તો દુર્બળ-પામર છીએ, પરંતુ ઋષિ આપણને કહે છે કે, તુ શવ નહીં શિવ છે. હેહ, ઉપરનું આવરણ છે એને દૂર કર એટલે અદ્વૈત અમૃત દેખાયો.'

કેટલાક ફોનોની છાલ ઘણી મુદર હોય છે અને કેટલાંકની અનાકર્ષક હોય છે. ઉપરની છાલ આકર્ષક હોય કે ન હોય, ઋષિ કહે છે કે અંદરનો આત્મા અમૃત છે, મધુર છે. કોઈના બાહ્યઆકાર, ઈન્દ્રિયો, મન અને બુદ્ધિ ખરાબ હોય તો પણ જો એનો આત્મા જાગૃત થઈ જાય, તો ઉપરની છાલ ફેંકીને એ સહેજે અમૃતમય બની શકે છે.

'તત્ત્વમસિ' વાક્યે મને બળ આપ્યું છે. કેમ કે હું જાણું છું કે હું કમજોર છું મારાથી વધારે કમજોર બીજો મેં નથી જોયો. ઘણું લોકોમાં ઘણી શક્તિઓ હું જોઉં છું. એ બધાની મારામાં કમી છે. પરંતુ મારામાં એક શક્તિ છે, અને તે શક્તિ મારી નથી, તે હરેક હૃદયમાં છે અને તે આત્માની શક્તિ છે. એ શક્તિએ મને જગાડ્યો છે. એના પરિણામ સ્વરૂપ નાના નાના માણસો પણ મોટા સંકલ્પો કરે છે. આપણે સંકલ્પો પૂરા કરીશું તો જોઈશું કે આ ઉપરની છાલો ફેંકી દેતાં જ અદ્વૈતનું સ્વરૂપ પ્રગટ થશે. જ્યારે માણસ પોતાને નાના માને છે ત્યારે એના વિચારો મર્યાદિત થઈ જાય છે, એનું મન નાતું થઈ જાય છે. પરંતુ એ જ્યારે પોતાને વિશાળ

માને છે ત્યારે એ વિશાળ બની જાય છે. ઉપ-નિષદોમાં ઋષિ કહે છે કે, 'તું' પ્રજ્ઞ છે. તું ઇન્દ્રિય, શરીર, મન, બુદ્ધિ નથી તું પ્રજ્ઞ છે, શુદ્ધ, પાવન, મંગલ, જ્ઞાનમય છે.' જ્યાં ઋષિ એવું કહે છે ત્યાં હું તરત એવો થઈ જાઉં છું.

* * *

વારસો

આજે જે લોકો પોતાની સંતતિ માટે મિલકત મૂકી જાય છે, એમના છોકરાઓ આજસ, વ્યસન અને ખુરાઈમાં બધું બરબાદ કરી નાખે છે. અમે ત્રણ ભાઈઓ છીએ. અમારા પિતાજીએ અમને સારી રીતે કેળવ્યા, પરંતુ કોઈ મિલકત ન આપી. એટલા માટે ત્રણે ભાઈઓ પશકમી અને સુખી થયા. પિતાજી જ અમને એવકૂફ રાખતે અને અમારા માટે પૈસા મૂકી જાત તો વધ્યા, ચારિત્ર્ય, અક્ષત આદિ ગુણોના બદલામાં અમે પૈસા લેત અને નાલાયક બની જાત. એટલા માટે અમે, અમારા પિતાજીનો ઉપકાર માનીએ છીએ કે એમણે અમને શિક્ષણ આપ્યું અને પૈસા ન આપ્યા. જે પિતા પોતાના પુત્ર માટે સારી એવી મિલકત, પૈસા ટકા મૂકી જાય છે તે પોતાના પુત્રનો શત્રુ છે.

પુત્રમનુશિષ્ટ લોકચત્રાણ : પિતા પુત્રનું સાકં શિક્ષણ આપે તો એની સદ્ગતિ થાય છે.

પુત્રને શિક્ષણ, મહેનત, ઉદ્યોગ અને નીતિ શીખવવાને બદલે મિલકત આપશે તો તમને પરલોકમાં અને પુત્રને આ લોકમાં દુર્ગતિ પ્રાપ્ત થશે.

* * *

આજસ-મહાશય

આપણા સમાજમાં આજસ અને વૈમનસ્ય આ બે રિપુ છે, એનાથી મુક્ત મેળવવી જોઈએ. આજસ-ઈ મનુષ્યાણાં શરીરરથો મહાન રિપુઃ મનુષ્યના ગરીબ પડેલા સૌથી મોટા ગત્ર આજસ છે

આપણુ માથી મોગ રોગને મહારોગ કહીએ છીએ પરંતુ એ એમો મોગ રોગ નથી એમો. મોટો રોગ આજસ છે આપણે ત્યા આજસે તત્તજ્ઞાનતુ રૂપ ધારણ કરું છે આગસુ લોકો મને લખીને પૂછે છે કે 'જામા તમને આત્મ જ્ઞાન થયું હોય અમ નથી લાગતુ નહીં તો વરી તમે આમ ક્રૂરે ખરા ?

જ ત માચી છે મને આત્મજ્ઞાન નથી થયું, આત્મજ્ઞાન થયું હાત તો તે જ ઘડીએ શરીર છોડી આત્મા ભગવાન પાસે પહોચી ગયો હોત !

પણ લાપનાર એમ કમળે છે કે 'મને આત્મજ્ઞાન થઈ ગયું છે એ કઈ પણ કામધર્મી કરતો નથી અને ધર્મમા બેસી રહે છે ને સવાર સાજ થોડુ ધ્યાન ધરે છે અને માને છે કે મને મુક્તિ મળી ગઈ ! એવા લોકોને શી રીતે સમજાવવા ? આજસતુ પણ એક તત્તજ્ઞાન થયું છે આજસુ લોકો શકરાચાર્ય નો આશરો લેને કહે છે કે 'શકરાચાર્ય' અમને નિવૃત્તિ શીખવી છે ' નિવૃત્તિ શુ છે એ અમજાવાની વાત છે એ લોકો આર્નાસક શાંતિને નિવૃત્તિ નથી માનતા. શારીરિક શાંતિને જ નિવૃત્તિ માને છે તો પછી લાશને પણ નિવૃત્તિ માનવી પડશે ! એ રીતે આપણે તમોજીને નિવૃત્તિ માની લીધી છે એનો નવાજે એ આમો. કે આપણે સત્તજીને નથી જોના * * *

પુણ્યમાર્ગ

આ હુનિયામા જ્યારથી માણસની વસ્તી થઈ છે ત્યારથી ધર્મભાવના નિમાણ થઈ છે. માણસ અને જાતવરેમા એટલો જ ફરક છે કે જાતવરેમા એવી કોઈ ધર્મ ભાવના નથી હોતી આપણી સામે જે જનત સુષ્ટ દેખાય છે તે પરમાત્મા જ છે પરમ તમા જનત રૂપ અને જનત નામ લઈને આપણી સામે લીલા કરી રહ્યા છે એમ કા માટે આપણે ધર્મ થઈ જાય છે કે આને જનતરૂપી પ્રભુ આપણને દશન આપે છે એની આપણે સેવા કરીએ આપણે

શરીરની મહેનત કરીને, બીજાને સુખ પહોચાડીએ જોને જ ધર્મ' કહેવામા આવે છે વ્યામ મુનિએ મોટા મોટા ગ્રંથો લખ્યા છે એકવાર એમને કોઈએ પૂછ્યું 'અને તમારા બધા અથો કયારે વાચો શકીશુ ? એ મોટે સમુદ્ર કોણ પાર કરશે ? એટલા માટે તમે એનો સાર અમને કહો ' ત્યારે વ્યામ મુનિએ પોતાના બધા ગ્રંથો નો સાર એક જ પ્રવોકમા કહ્યો

અન્નાદસપુરાણનામાર નાર મમુર્ષતમ,
પરેતપકાર પુણ્યાય પાપાય પરપીડનમ

અન્નાદસપુરાણ સરખ ર છે કે બીજાની સેવા કરવી એ પુણ્યમાર છે અને બીજાન પતન કાને વરને તરની અપી એ વચ્ચે છે

સિદ્ધ પોતાના શરીર માટે એ કોઈ પ્રાણી તેની સામે આવે તેને ખાઈ જાય છે એ, એમ નથી વિચારતો કે એથી એક પ્રાણીને કેટલું દુઃખ થાય છે, કેમ કે તે અદ્વની છે તે પોતાને કેલથી બિન્ન લાલુતો જ નથી પરંતુ આપણા માટે એવું નથી વિચારવ થી આપણને મહુમ પડી જાય છે કે આપણે આપણા દેહથી જીવો છીએ એટલા માટે આપણે સમજી શકીએ છીએ કે નિષ્કામ ભાવના અને નિરહ કાર્યુદ્ધથી સેવા કરવી એ જ પુણ્યમાર્ગ છે * * *

ઉચ્ચની ઉપેક્ષા

એકવાર એક માણસ ભગવાન પાસે ગયો ત્યારે ભગવાને જોને કપકપો. 'ત્યારે હું બૂખ્યો હતો ત્યારે તે મને ખવડાવ્યું નહીં, તરસ્યો હતો ત્યારે પાણી પાચુ નહીં કહીમા થરથરતો હતો ત્યારે તે મને કપડા ન આપ્યા ' પેવા માણસે આશ્ચર્યથી પૂછ્યું 'ભગવાન ! મને તો સમજાતુ નથી કે તમે કયારે બૂખ્યા તરસ્યા હતા ?

'તુ જ વિચાર તારી આસપાસ કેટલા બૂખ્યા તરસ્યા હતા તેમને તે અન્નપાણી ન આપ્યા કેટલા ટાંઢે થરથરતા હતા, તેઓને તે કપડા ન આપ્યા-એનો અર્થ એ જ કે તે મારી ઉપેક્ષા કરી ' ભગવાને કહ્યું * * *

કાર્તિકી પૂર્ણિમા !

ચારે તરફ ચાંદનીની ચાંદર પાથરનામા આવી છે.

પણ આ ચાંદર કેલો પાથરી હશે ?

પરંતુ આ ચાંદર છે કે ગૌરાંગ મહાપ્રભુનો મુંદર ચહેરો છે ?

શું પૂર્ણિમાના ચાંદનો જોળ આકાર ગૌરાંગની ચાંદ નથી આપતો ?

પણ આ ગૌરાંગ કોણ ?

ગૌરાંગ એટલે પ્રેમ-ભક્ત, પ્રેમ-અનાસ-ક્ષિત એક મુંદર પ્રતીક, જે માનવના ઇતિ-હાસમાં વારંવાર ઉદ્ભવે છે, જ્યારે જ્યારે સાચા હૃદયમાંથી વહેતી જ્ઞાનની નદી શુષ્ક અને ક્ષાણ્ય થઈ જાય છે અને એ નદીમાં ફરીથી એક પૂર આવે, એટલા માટે જ તો ગૌરાંગ જેવા પ્રભુ-પર-ગાડાઓ, જેમ પતંગિયું પ્રકાશ પર ગાડું બની જાય છે તેમ પ્રભુ પર ગાડા બનેલાઓ આ માનવસમાજમાં જન્મે છે. કારણ કે ભક્તિ તો વડના ઝાડની જેમ છે. તે ધીરે ધીરે જ પાકે છે.

પણ ગૌરાંગ જેવા પ્રેમ પૂજારીઓ પોતાનું શરીર છોડી દીધા પછી પણ લોકોને મસ્તીનો વારસો આપતા જાય છે.

તેમાં જ તો પૂર્ણિમાનો ચાંદ પ્રેમિક, સાધક ને પાગલને વધારે ને વધારે ગાડો બનાવે છે. ચાંદ પૃથ્વીની પરિક્રમા કરે છે, જેમ ગૌરાંગ મહાપ્રભુની પરિક્રમા કરે છે.

પણ આજે હજારો લોકો કોની પરિક્રમા કરી રહ્યા છે ?

‘ગિરનારની.’

પણ આ ગિરનાર કોણ છે ?

એક નાર જે સદા નરની શોધમાં આખા

જગત અને જીવનની પરિક્રમા કરે છે.

પણ આ નાર કોણ અને આ નર કોણ ? નાર છે માણસનો આત્મા અને નર છે આત્માનો પરમાત્મા.

પણ આ નરમાં એવું તે શું છે જેથી નાર તેના પર ગાંડી બનીને તેની પરિક્રમા કરે છે ?

આ નર છે-શિવમ્, સત્યમ્, સુન્દરમ્, અને શું જ્યારથી જગતની રંગભૂમિ પર માણસ ઝીંચ્યો છે ત્યારથી તે જુદી જુદી રીતે આ ત્રિભૂતની પરિક્રમા નથી કરતો આંખો ?

એવી પરિક્રમાના પરિણામે જ તો માણસ આજે સ્વપ્ન, શિષ્ટ અને શિક્ષિત બન્યો છે; નહીં તો આજ સુધી જંગલી અને અમંગલકારી જ રહી ગયો હોત.

પણ જીવનનું આ દ્વેષ માણસ પોતાની હૈનક જિંદગીમાં ઘણી વાર ભૂલી જાય છે

તેથી તે દ્વેષનું સ્મરણ કરવા માટે આ વાર્ષિક કાર્તિકી પૂર્ણિમાના શુભ દિવસે ગિરનારની પરિક્રમા કરવાનું પ્રતીક તેણે જીવું કર્યું છે.

અને એવું સ્મરણ કરતાં જ એ લોકોના આત્મામાં ઉન્નતિ અને ઉમંગનું એક પૂર આવે જાય છે. તેથી જ તો કેટલી ઝડપથી તેઓ પરિક્રમા કરે છે. પણ તેમની પરિક્રમામાં કંઈ ઝડપ જ નથી તેમની ગાંતમાં આતશય આનંદ પણ છે.

આજે તેઓ ચાલતા નથી, પણ ઝૂટે છે !

એવી ગતિ-પ્રદાયક છે માણસની શિવમ્, સત્યમ્ અને સુન્દરમ્ની પરિક્રમા અને તેની આ પરિક્રમા છે નારની નિરંતર શોધ નર માટે

અને બિંદાબનમાં એક જ નર હતો ને તે—કૃષ્ણકૃષ્ણે બાસુરી બજાવે—બીજી બધી તો નારીઓ જ હતી ને ?

જે લોકો ઈશ્વરનું શરણ લે છે તે પોતાને માથે આવી પડતી તબેલ આક્રમણ પોતાના કસબાળ માટે ઉપયોગ કરી શકે છે.

સૂર્યોદય થવાને હજી વાર હતી, જૂની દિલ્લીથી રાજધાનિ તરફ જતા કેટલાક માણસો મેં જોયા એ લોકો યમુનામાં સ્નાન કરવા જતા હોય એમ લાગતું હતું હું પણ એમની પાછળ પાછળ ગયો બાપુની સમાધિ પર પહોંચીને એ લોકો ત્યાં જોડા અને 'રઘુપતિ રાઘવ રાજ રામ' ની ધૂન ગાવા લાગ્યા

શાન્ત વાતાવરણમાં બાપુના આત્માને પ્રણામ કરી, એ લોકો થોડી વાર પછી ચાલ્યા ગયા હું એમને ક્યાંક સુધી જતા જોઈ રહ્યો

યમુના તરફ જનારા એ લોકો 'રઘુપતિ રાઘવ રાજ રામ' ગાતા ગાતા જતા હતા અને લાગ્યું કે એ લોકો સાચા અર્થમાં સ્નાન કરશે કેમ કે, નદીમાં સ્નાન કરવાથી તે માત્ર શરીર જ શુદ્ધ થાય, અને કોઈ મહાપુરુષની ચરણ રજ તે માનવીના આત્માને સ્વચ્છ કરી દે છે

યમુના તરફ જનારા એ લોકો 'રઘુપતિ રાઘવ રાજ રામ'નું ગાન બરાબર કરતા હતા પણ મેં જોયું કે એમાં નો મોટો ભાગ 'ચીતારામ' કહીને જ અડી જતા હતા

ભણે ગાધોળએ કોઈ દિવસ ઈશ્વર અલ્લા તેરે નામ'એ બીજી યજ્ઞ ગાઈ જ નહીં હોય !

ખરી રીતે તો એ ધનની બને યજ્ઞમાં શો અર્થ સમાયો છે એ ગીંખવવા-સમજાવવ ને

માટે એમણે પોતાનો પ્રાણ મુદ્ધા આપી દીધો આ લોકો કેટલા બધા રુદિચ્છર છે કે ઈશ્વર અલ્લાને તેઓ હજી પોતાના થોડીદાર જ સમજે છે, એ વિચારે મારા દિલને સખત જાણાત લાગ્યો જ્યાં ઈશ્વર અને અલ્લાહમાં કોઈ ભેદ નથી મત્વતું એ સુક્તા આકાશ એ લોકો ભેઈ શકતે તો કેવું સારું થાત !

એવા કેટલાક વિચારોએ મને જિદામીનતા અને અધકારમાં નાખી દીધો એમાંથી બહાર નીકળવા હું ચૂપચાપ સમાધિની એક બાજુ પર, ખૂણામાં ભેંતી ગયો અને બાપુના આત્માની જ્યોતિષ્ણુ એક ધિરણ શોધવા લાગ્યો હું એમણે શીખવેલા સત્યનું મ્થાન ધરવામાં મગ્ન થઈ ગયો

જ્યારે મેં આખા ખોલી ત્યારે સૂચ જોગી ચૂક્યો હતો મને એવું લાગ્યું કે જે કોમળ કિરણો મારા માથા પર પડી રહ્યા છે તે બાપુના હાથની કોમળ આગળીઓ હતી—એ એમણે ક્યારેક મારા માથા પર આશીર્વાદ માટે મૂકી હતી

માગ દિલમાં હવે ઉદાસીનતાને બદલે ઉત્સાહ હતો, આનંદ હતો, કેમ કે મેં

વિચાર્યું કે લોકો મારે તેટલું ખુલી જાય—પોતાના સ્વાર્થ કે સપ્રદાયના નામે—તો પણ મત્વ તે અટક ને અમર જ રહેવાનું જ છે, આ માત્ર મારા હુવાઈ તરંગો ન હતા, આત્માના

સ્વાભાવિક સત્યમા અગાધ વિશ્વાસ હતો, અને એનું પ્રમાણ મને તરત પ્રત્યક્ષ મળી ગયું

સમાધિ આગળથી ઊઠીને હું મારા ઉતારા તરફ જવાની તૈયારી કરતો હતો એવામા જ, એક સરહદી પકાણ ત્યા આવી ચઢ્યો એણે પોતાના જોડા, સમાધિની બહાર કાઢી નાખ્યા, અને મમાધિ પાસે આવી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો "હે અલ્લાહ ! ગાંધી મલગના આત્માને શાંતિ આપ ! એ તારો માયો સેવક, માયો વલી હતો કેમ કે એણે માનવજાતને સાચો રસ્તો બતાવ્યો

"અમે તો તારું નામ લઈને અદર અદર લડતા હતા ત્યારે એણે અમને કહ્યું કે, 'ઈશ્વર અલ્લાહ બને એક જ છે, અને આપણે તેના બાળકો છીએ આપણે ભાઈભાઈ છીએ માટે આપસમા પ્રેમ ને સપથી રહેવું જોઈએ હે અલ્લાહ, અમને એવી અશ્વલ આપ, એવી તાકાત આપ કે અમે ગાંધીજીને કદી ન ભૂલીએ ઈશ્વર અલ્લાહ તેરે નામ !"

એ દૃશ્ય જોઈને હું સ્તબ્ધ થઈ ગયો માથું ઊંચું કરીને પકાણ તરફ જોવા લાગ્યો એની આંખોમા આંસુ હતા મેં મારા મનને પૂછ્યું આ પાણી કયાથી આવ્યું ? મારું મન મન

કહેવા લાગ્યું એ પાણી યમુનાનું નથી, એ તો પ્રેમનદીનું પાણી છે જેના કિનારે એક પ્રયાગ છે જ્યાં હિન્દુ, સુસલમાન શીખ, ઈસાઈ, ચહુદી, પારસી-ગાંધી હળીમળીને રહે છે

મને લાગ્યું કે હવે મારા પગ અહીં જ જડાઈ જશે ને પેલો પકાણ પણ અહીંથી કયાંય નહીં જાય પણ એમ તો કેમ બને ? પકાણ તો ગયો અને એની પાછળ પાછળ મારા પગ પણ ઊપડયા

ઉતાર પહોચ્યો ને મીરાના ભજનની એક કડી મારા મનમા ગુજરા લાગી

મીરા કે પ્રભુ ગહિર ગહીરા,
હૃદય રહો છુ ધીરા,
આધી રાત કો દર્શન દીનો,
પ્રેમ નહી કે તીરા !

મારું મન જોવી ક્રેડયું પેલા પકાણની ને તારી આખમા જે પાણી આવ્યા હતા એ, એ જ પ્રેમનદીના હતા, સમજ્યો ?

પરેપર, એ વખતે પકાણની હુઆના શબ્દો મારા હૃદયદ્વાર પર ટકેરા મારવા લાગ્યા અને હું નવ મગ્તકે ગાંધી મલગના ધ્યાનમા ખાવાઈ ગયો

✽

જેમ ભગવાન કૃષ્ણે કામ કરતા કરતા વિગ્રા સપાકન કરી હતી-શિશુ પ્રાપ્ત કર્યું હણ, એ જ રીતે આપણા ઇકરાઓને શિશુ મગ્નુ જોઈએ ભગવાન કૃષ્ણ ગાય ચનાવતા હતા, દૂધ દોહતા હતા, ઘર લીપતા હતા, મહેનત મજૂરી કરતા હતા, ગુરુના ઘરે જઈ લાકડા ચોરતા હતા, અર્જુનના ઘોડાઓની મેવા કરતા હતા અને એનું સારથિપદ પણ સાચવતા હતા રાજસુય યજ્ઞ વખતે એમણે યુધિષ્ઠિર મહારાજ પાસે કામ માગ્યું તો યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે, 'તમને ચીધવા જેવું કોઈ કામ અમારી પાને નથી' કૃષ્ણે કહ્યું કે, 'હું નવરો લેતી રહેવા નથી માગતો' ત્યારે યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે તમે જાતે જ કોઈ કામ શોધી કાઢો' કૃષ્ણે કહ્યું કે, 'મેં કામ શોધા મદયુ, એક વાસણે માજવા, અને છાણુ લીપવાનું કામ હું કરીશ એ કામને હું લાયક છું એ એ રીતે એમણે એક વાસણે માજવાનું કામ કર્યું એનું વર્ણન શુકદેવે ભાગવતમા અને વ્યાસ ભગવાને મહાભારતમા કર્યું છે અને ત્યારે જરૂર પડી ત્યારે કૃષ્ણ ભગવાને અર્જુનને પ્રહાવિધાનો ઉપદેશ પણ આપ્યો.

-વિનોબા

✽

આજા અમારા જાનનેજ હો ગદ્યા અનિત,
મમજળ જતારી મોઈને ભરમાવતા નથી'

પુરવી પરના માનવીઓના પોતા પ્રત્યેના ભક્તિભાવ નિહાળીને એકવાર બ્રહ્મા બહુ પ્રસન્ન થયા; અને એ બદલ, દેવદૂતોને હાથે એ માનવીઓ માટે લેટ-સોગાદ મોકલવાનો એમણે વિચાર કર્યો, અને એ કાર્ય માટે ચાર દેવદૂતોનાં વરણી કરવામા આવી

પછી બ્રહ્માએ પહેલા દેવદૂતને હંમેશાંને કહ્યું : 'મારા તરફથી પુરુષ માટે તું એક સોગાદ લઈ જા.' "

બીજાને કહ્યું : 'મારા તરફથી ત્તી માટે તું એક સુંદર સોગાદ લઈ જા ત્રીજાને કહ્યું : 'મારા તરફથી નિર્દોષ બાળકોને તું એક સુંદર સોગાદ આપી આવ.' "

અને પછી ચોથા દેવદૂતને કહ્યું : 'કવિ માટે કોઈ યોગ્ય સોગાદ તું લઈ જા' અને ચારે દેવદૂતો, બ્રહ્માની સામે પોતાનાં ભરતકો નમાવી હાથાં પછી ધીરે રહીને પહેલો દેવદૂત બોલ્યો : ' પ્રભુ! પુરુષ માટે હું કઈ સોગાદ લઈ જાઉં ? ધન-દોલત ? '

'ના,' બ્રહ્માએ કહ્યું

'શક્તિ ? '

'ના.'

'માન-ઈજ્જત ? '

'ના,' બ્રહ્માએ કહ્યું, 'જેની મદદથી દુનિયાની કંઈક ચીજ એ પ્રાપ્ત કરી શકે છે એવી સોગાદ તું પુરુષ માટે લઈ જા.'

દેવદૂત જરા મૂંઝવણમા પડી ગયો 'એવી કઈ ચીજ છે, મારા માલિક ? '

'ઘૈર' અને હિંમત' બ્રહ્માએ સ્પષ્ટતા કરી. 'પુરુષ માટે એનાથી વધુ સારી બીજી કોઈ સોગાદ નથી. જે પુરુષ પાસે ઘૈર' અને હિંમતની પૂંજ હોય તેને વગી બીજી કોઈ ચીજની જરૂરત પણ શી છે ? '

પછી બીજો દેવદૂત આગળ આવ્યો, અને

પ્રશ્નિપાત કરી કહેવા લાગ્યો : 'હે ંગોમ અને લોમના માલિક! તો માટે હું કઈ સોગાદ લઈ જાઉં ? '

બ્રહ્માએ કહ્યું : 'એના માટે તું જાતે જ કોઈ ચીજ પસંદ કર.'

'શીલ ? ' દેવદૂતે પૂછ્યું

'ના. એ ચીજ તો હું પહેલેથી જ જાણી ચૂક્યો છું.'

'પ્રેમ ? '

'પ્રેમ પણ ત્રીના સ્વભાવમા છે જ '

'ત્યારે તો માટે હું કઈ સોગાદ લઈ જાઉં, મારા નાથ ? '

'તેતુ દિલ બહેલાવવા માટે એક સુંદર નાનું બાળક '

પછી ત્રીજા દેવદૂતે આગળ આવી પૂછ્યું 'અને બાળક માટે હું કઈ સોગાદ લઈ જાઉં, મારા સ્વામી ? '

'તું જ વિચારીને કહે '

'સ્વર્ગ-વાટિકાના થોડા સુંદર ફૂલ ? '

'ના.'

'અપ્સરાઓના હાથે અનેલા સુંદર રમકડા ? '

'ના. એ પણ નહીં '

'ત્યારે નિર્દોષ બાળકો માટે હું કઈ સોગાદ લઈ જાઉં, પ્રભુ ? '

'તેમના માટે તું નચિતાઈ અને આનંદ ભર્યું દિલ લઈ જા.'

હવે ચોથા દેવદૂતનો વારો આવ્યો. સાષ્ટાંગ હંડવત પ્રણામ કરીને પૂછ્યું : 'હે જળ અને સ્થળના સ્વામી! કવિ માટે હું કઈ સોગાદ લઈ જાઉં ? '

'તું જ કોઈ સારી ચીજ ચોષી કાઢ.'

દેવદૂતે વિચારીને કહ્યું : 'ગદ અર્થના આકાશના મોડાકે તારલા ? '

'ના'

‘દવી કલ્પનાઓ ?’

‘એ તો એ કલ્પને આપી જ છે.’

‘અશ્વ ક્રીત ?’

‘એ પણ હું કલ્પને આપી ચૂક્યો છું.’

દેવફતે મુંઝાઈને પુછ્યું, ‘ત્યારે કવિ માટે

હું કઈ સોગાદ લઈ જાઉં, મારા નાથ ?’

ત્યારે પ્રજ્ઞાએ કહ્યું : ‘કાવ્ય-સર્જન માટે

કવિ શતોના ઉબગરા વેઠે છે. એના માટે તું

‘આરામની નિદ્રાની સોગાદ લઈ જા.’

નનુ અનુભ વાલોડી

✽

ભમતાં પંખીયાં

○ શીખતાં બમતાં પંખીયાં, ઘોડુંક મારીને ભાડી જવા માટે મારી બારી કામે બાવી એને છે અને જેમની પાસે માવાને કોઈ ગીત નથી એવાં પાનખરનાં ‘પીળાં પાંદડાં’ મલમલને નિસારેલાં તાંબતાં ત્યાં ખરી પડે છે

○ ‘તારી ભાખા કઈ છે, હે સમુદ્ર ?’

‘અનંત મનની ભાખા.’

‘અને તારી ભાખા કઈ છે એ કહે, મમન !’

‘અનંત શાંતની ભાખા.’

○ ‘અમે અખડતાં પછોડો’ એક અવાજ ધરાવીએ છીએ, જે તોફાનોને જવાબ આપે છે; પણ આહુ’ શાંત તું’ છે દોષ ?’

‘હું’ એક પુષ્પમાળ છું.’

‘અંદમા ! તું શાની વાદ જુએ છે ?’

‘સૂર્યને મળ્યામ કરવાની જેને માટે મારે મારા’ કરી આપવો જ જોઈએ.’

○ પોષ માય છે : ‘જ્યારે હું’ મારું’ દેવતા’ય એકાંત’ છું’ ત્યારે મને મારું’ ગીત મળી જાય છે.’

○ પોતાનાં શસ્ત્રોને જ નેરું દેવ બતાવી દીધાં છે, તેનાં શસ્ત્રો છતે છે ત્યારે તે પોતે તાર પામે છે

○ ‘વહી જતી કામોઈ કદાપિ બીધા નહિ.’—અનંતને માટે એમ માય છે.

○ મનુ, મનુષ્યને કહે છે : ‘હું’ તને માએ કરું’ છું, માટે ઇત કરું’ છું; આહું’ છું. માટે શિક્ષા કરું’ છું.’

○ તાજું’ ખીલેલું’ પુષ્પ પોતારીને કહે છે : ‘વહાલી દુનિયા ! કૃપા કરીને કરમમાં જઈશ નહિ.’

○ અસંખ્ય પોતાનો પરાજય ખમી શકતું નથી; સંખ્ય ખમી શકે છે.

○ ‘આનંદમાં આવી જઈને હું’ મારું’ અધું’યે પાવડી આપી દઈ’ છું.’ પોષ માય છે, ‘જો દે તરફના માટે એમાંનું’ અહું’ ઘોડું’ યે પૂરવું’ છે.’

○ કઈયારાના કુઠારાએ પોતાને જોઈતા ઠાપરાની વૃક્ષ પાસે બીબ માંગા વૃક્ષે તે આપી દીધા.

○ ‘આપણી વચ્ચે કેટલું’ અંતર છે, હે કળ ?’

‘હું’ તો તારા અંતરમાં જ છુપાયું’ છું, હે પુષ્પ !’

○ શક્તિએ દુનિયાને કહ્યું : ‘તું’ મારી છે.’

અને દુનિયાએ એને કેદ કરીને પોતાના નિંતામન ઉપર બેસાડી દાધા

પ્રેમે દુનિયાને કહ્યું : ‘હું’ તારો છું.’

અને દુનિયાએ પોતાના ધરમાં સુકા-વિતાર કરવાની એને દેવતા’યતા આપી દીધી.

લીલેનાપ દામે

નનુ અનુભ વાલોડી

એક લૂંટારાનો સરદાર હતો. તે ફકીરના વેશમાં રહેતો અને હાથમાં માળા રાખતો. તે ધર્મકોને લૂંટતો, પરંતુ એ ધનમાઘી સરીખ-ગુરુમાને ખેરાત કરતો. તે આમ તો ધાર્મિક વિચારનો હતો મુકુલારે નમાજ પણ પઢતો અને તેની ટોળીના બધા સામગ્રીનો માટે મુકુલ-વારની નમાજ ફરજિયાત હતી.

એક વાર એની ટોળીએ વેપારીઓના કાફલા પર હુમલો કર્યો વેપારીઓ ગભરાઈ ગયા અને લાનમાલ છોડીને ભાગલાગા કરવા લાગ્યા તેઓમાંનો એક વેપારી પૈસાની થેલી લઈને છટકી ગયો અને જ્યાં પેલો સરદાર માળા જપતો બેઠો હતો એ તંબૂમાં દાખલ થયો. ફકીરને માળા ફરવતો બેઠેલો એકદમ તે એની પાસે ગયો અને પગે પડી કરમરનાં બોલ્યો. 'ફકીરબાબા, રહેમ કરો. અમારા કાફલા પર લૂંટારાઓએ હુમલો કર્યો છે. હું માઝ માઝ મારા પૈસાની થેલી લઈને ભાગી છૂટ્યો છું. આપ આ થેલીને આપના તંબૂમાં રાખવા હો. હું થોડા વખત પછી બહુ' શાત પડશે ત્યારે લેવા આવીશ'

ફકીરના વેશમાં બેઠેલા લૂંટારાના સરદારે થીમેથી કહ્યું: 'તમે પેલા ખૂણામાં થેલી મૂકીને જાઓ તમને જ્યારે વખત મળે ત્યારે આવીને લઈ જાઓ.'

પેલો વેપારી થેલીને એક ખૂણામાં મૂકીને ફકીરનો આજ્ઞાર માનતો બહાર આવ્યો ગયો. એકાદ કલાક પછી બપોરે શાંતિ યર્થ, એટલે પેલો વેપારી થેલી પાછી લેવા તંબૂમાં દાખલ થયો. પરંતુ આ શું? તંબૂમાં તો બધા લૂંટારાઓ સેગા યર્થ પેલા ફકીરની આજ્ઞાભરુ બેસીને લૂંટને ભાગ પાડતા હતા! પેલા

વેપારીને સમજાઈ ગયું, કે, ફકીરના વેશમાં તો લૂંટારાઓનો સરદાર જ છે! હવે તેને તેની થેલી શાંતિ પાછી મળે? તે હતાશ યર્થને છતોમાનો બહાર જતો હતો, એવામાં સરદારે તેન કહ્યું: "અરે ભાઈ, તમારી પેલી થેલી લઈ જાઓને એ તો હજી ત્યાં જ પડી છે."

વેપારી તો એ માળગી વિમાસણમાં પડી ગયો! શું એ સરદાર સાચું કહે છે કે તેની મરકરી જ કરે છે? તલ્લે ખૂણામાં નજર કરી તો સાચેસાચ થેલી ત્યાં જ પડી હતી તેણે ત્યાં જઈને ગભરાતા ગભરાતા થેલી લોધી અને પેલા સરદારનો અહેશાન માની તે પાછો બહાર આવ્યો ગયો

આ બોળને લૂંટારાઓએ પોતાના સરદારને કહ્યું "અરે આપે આ મુકુલુ? હાથમાં આવેલો માલ નકાસો શા માટે જવા લીધો?"

સરદારે થીમે અવાજે કહ્યું 'હોસ્તો, તમે બરોમર કહો છો પરંતુ પેલા વેપારીએ મને ફકીરના વેશમાં બોળને એમ માની લીધું કે હું અરેખર ખુદાનો બહો હોઈશ અને એને જરૂર મદદ કરી શકીશ. એટલે તેણે મારા પર બરોમો ગમીને પેલાની થેલી ખાટી મૂકી તેથી ખુદાને પ્રચન્ન કરનારા આ વેશ તરફ માણસોને જે સદલાવના છે, તેને બળવી સખત માટે પણ મારે ફકીરને થોભે એવું વર્તન કરવું બોળે માટે મેં જે કંઈ કહ્યું એ બરોમર જ છે અને હવે પછી ખુદાને એ જ અરજ કરું છું કે અને એ વેશને લાયક માણસ બનાવે.'

ત્યાર બાદ એ સરદારે લૂંટનો પધો છોડી લીધો અને આગળ જતા તે મહાત્મા ફક્ત ગયાજ તરીકે બાળીતો થયો

†
એ જ મુકી, એ જ મંચી, છપ, હાથ;
એક એની ધૂન ને લાખે ખુવાર! -અનંત

બદખતો મુલતાન ઈશ્તાહિમ એક દિવસ દરબારમાં બેસી દરબારીઓ ને અમલદારો સાથે રાજ્યવહીવટ અંગે ચર્ચા-વિચારણા કરતો હતો. તેની આસપાસ તેના અજરફકો ઊભા હતા.

એવામાં એકાએક દરબારમાં એક તેજસ્વી પુરુષ એવા તો દસ્સાથી, વેગથી મુલતાનની પાસે આવી બેસો કે કોઈ પહેરેગીર તેને અટકાવવાનું સાક્ષ્ય કરી શક્યો નહીં.

મુલતાન પોતાની વાનગીન પડની મૂકી તેને ભેંઈ જ રહ્યો. થોડીવારે આશ્ચર્ય શમતાં મુલતાન તે પ્રતિજ્ઞાશાળી પુરુષને પૂછ્યું. 'અરે તમે કોણ છો? અહીં આમ એકાએક આ માટે આવ્યા? તમારે શું ભેંઈએ છે?'

'હું એક સુસાફર છું, મારે ઉતારો ભેંઈએ છે, માટે અહીં આવ્યો છું.' મને આ સરાઈમાં ઊતરવા દેશો?' તે હિંચ પુરુષે કહ્યું.

'ભાઈ, આ તો મહેલ છે—રાજ્ય દરબાર છે, આ કોઈ સરાઈ-ધર્મશાળા નથી. મુલતાને કહ્યું 'એમ? વારુ તમારે તમારા પહેલા અહીં કોણ રહેતું હતું?'

'મારા પિતાશ્રી'

'તેમના પહેલાં કોણ રહેતું હતું?'

'મારા પિતામહ.'

'અને પિતામહના પહેલાં?'

'તેમના પિતાશ્રી.'

આમ પેલો હિંચ પુરુષ પૂછતો ગયો તેમ તેમ મુલતાન પોતાનાં પૂર્વજોનાં નામ દેતો ગયો.

પછી પેલા હિંચ પુરુષે મુલતાનને પૂછ્યું: 'ભાઈ, હવે તું જ કહે છે કે તમારા કુલાણી પૂર્વજો અહીં આવ્યા, રહ્યા અને વ્યાપ્તિ ગયા, વારુ, જે સ્થળે કોઈ માણસ ઊતરે, રહે અને પાછો આવ્યો બધા તેને સરાઈ-ધર્મશાળા નહીં તો બીજું શું કહે? 'એટલું' કહીને જવાબ સાંભળવા ન થોભતાં તે હિંચ પુરુષે વેગથી પાછા ફરવા માંડ્યું.

મુલતાનને લાગ્યું કે આ કોઈ હિંચ પુરુષ છે તેને આમ જવાન દેવાય તે, (સંહાસન પરથી ઊતરીને તેની પાછળ દોડ્યો અને પૂછ્યું: 'કૃપા કરીને મને એ કહેશો કે તમે કોણ છો?'

'હું ખિજર (એક અમર ફિરતો) છું.' એમ કહીને તે ઝડપથી ભેંટભેનામાં ફર અદરય યઈ ગયો.

આ પ્રસંગથી મુલતાનના આંતરચક્ષુ ઊઘડી ગયા. અને તેણે પેલા હિંચ પુરુષની શોધ કરવા માંડી પણ તેના પત્તો ન લાગ્યો. ત્યારે તે રાજપાટ છોડીને કુદીરી ધારણ કરી સાધના ને તપશ્ચર્યામાં દિવસો ગાળવા લાગ્યો.

૧-

આનંદ, નાગાદી અને રમેદ

પોતાની વાનગીઓના મઠ લફેચને ઠોપી કાઢો. જાણી તમે માયાના મોહમાં બરમારો નહીં.

તમે હુમખા આગરમાં દુખથી નહીં મારો તો આનંદને તમે કેવી રીતે મનમલ શકશો?

પરાધીનતાની વેદનાથી પીડાઈને તમે ચીતકાર નહીં કરો તો સ્વાધીનતાના અનુભવ તમને કેમ થશે?

સ્નેહના ખંધનમાંથી છૂટવા માટે વ્યાકૂળ થયા વિના સ્નેહને તમે કેવી રીતે ભણી શકશો?

તેનો વિગતબંધ સમિના ચોર અધિકારમાં દેવાને ખીલતાં ભયમાં છો. ~~~~ ૧૪૫૫૫૫

સારેક દાયકા પહેલાની વાત છે ત્યારે ચાચાણ જીવાન શુરુદયાવ હતા.

ચાચાણના પિતા ખજાજ રમેડાજ, તેમ સ્વભાવે આકરા પણ એવેજ જા. કોયે ભરાય ત્યારે દુર્વાસા ને કોથ શમી બંધ ત્યારે રડી યે પડે એવા ફૂલથી યે કેમચ.

શુરુદયાજ પિતાના લાડકા હીકરા ધરમા મરચાનો ચાવ જરા વધારે બધાને જ તીણુ તમતમતુ ભેઈએ પિતા પણ આપુ ને આપુ મરચુ જ સ્વાદ માટે મોમા નાખે! માત્ર શુરુ દયાજ જ એમા અપવાદ! શાકમા જરા મરચુ વધારે આબુ કે ભેઈલો મઝા! મોહુ લાવ યોળ યઈ બંધ, આખમા આસુ આવી બંધ, નાક પણ મગવા માટે ને બધાકુળ યઈ બંધ એટલે પિતાનો હુકમ હતો કે દાળ શાકમા મરી મસાવા સાવ ઓછા નાખવા શુરુદયાજ-ખાઈ થકે એટલુ જ તીણુ સોજન કરવુ.

એક દિવસની વાત છે

રસોડામા બધા જમવા મેડા હતા તે દિવસે બૂવળી જરા વધારે મરચા ન ખાઈ ગયેલા ચાચાણએ જેવેા ફાંજિયે મોમા નાખ્યેા કે છામ અચરી ઊડી! આજે લાવ પીળા કેખાવા લાગ્યા, લાચ બગવા લાગી. આખમા પાણી આવી ગયા છાવ અકળાવા લાગ્યે.

પિતાણએ એ ભેચુ ને તરત પૂછ્યુ 'કેમ શુરુદયાવ મરચા વધારે છે છુ ?'

શુરુદયાવને લાચુ-મચારી માન્યી હવે એર નથી કઈ કઈ કહી નાખયે માતાણ પણ ગજરાયા હમણા વરસી પડશે

પણ શુરુદયાવે તરત રુખાવ કાઢી આખનુ પાણી વછામ વછામ સ્વચ્છ ચતા જવાબ આપ્યો 'ના, ના, ખાસ એવુ નથી જરા પડી મધુ હશે પણ ચાવયે એ તો સહેજ લાગ્યુ, પણ વાપો નહીં'

અને પિતાણને ગળે એ વાત સદ્વાગ્યે ઊતરી ગઈ એટલે કશુ બોલ્યા નહીં.

વાદળ વરસ્યા વિના જ વીખરાઈ ગયા

છાચે થોડુ ખમ્મુ એમા છુ ? મા, હીકરા ખાતર કેટલુ સહન કરે છે ? એના હિસાબે તો એ કઈ જ નથી આ હતા શુરુદયાજના મનોલાભ

આજે યે ચાચાણમા એવી, બઠકે એથી વધારે ઉદારતાના દર્શન થાય છે

★

'બાબુછ, સખ હોમ જેવમે હુજર આ ગયે હે સિફ મેરા લાલ-પુત્ર નહીં ખાયા કૃપા કર કે બંત નાઈયે, કયા બાત હુઈ હું !'

એક ડોશી, મધુ કૂતી, કપાત કરતી પડિત જરાહરવાલ પડિત માનવિયાણ વિગેરે બેડા હતા ત્યા અગીને કહેવા લાગી ૧૯૧૬મા લાહોર મુકામની આ વાત છે

'માત છ, આપ સાન્ત હો ! મે અસિ પતા લખાતા હુ કે બાત કયા હું !' પડિત માનવિયાણએ ડોશીને સાતવન આપતા કહ્યુ અને તે ડોશીની વાત પૂરેપૂરી સામગીને સમજી લીધી પછી પસેના ખડમા હુ કામ કરતો હતો ત્યા મને હાક મરી 'શુરુદયાવ ચહા આવ !' અને હુ સો મોવડીએ મેડા હતા ત્યા ગયે

'બાચો, ચહ માતા કહેતી હે ઉસકે બારમે સખ કુલ બંધ કરો' માનવિયાણએ મને કહ્યુ

'છ' કહીને હુ પાઠો વળ્યો ત્યા માનવિયાણએ ફરી બોલાવ્યો ને સૂચના આપી 'શુરુદયાવ, લા'સાદુન કે પાસ બંધ બોર સખ હકીકત માનુસ કરકે આવો !'

હિમાવચની એક નાનેકડી ડેકરી જેવેા હુ, અને ચર્વતરાજ જેવા લાટસાહેબ પાસે મારે જવાનુ ! હુ મૂઝાયો ત્યા તો એ કર્ગી જઈને માનવિયાણએ કહ્યુ 'એ કહતા હું કી તુમ

લાટસાહેબકે પાસ જાવ.

હું શ્રદ્ધા ને વિશ્વાસ સાથે જવા નીકળ્યો. લાટસાહેબ બે માર્શલ ફર રહે, ત્યાં ટાંગે કરીને જ જઈ શકાય. ત્યાં એક ટાંગાવાલો મને ભેટીને પૂછવા લાગ્યો : 'બાબુજી, ટાંગા ચાહીયે ?'

'હા હા. બોલિયે કયા દામ લોગે ? લાટ-સાહેબ કે ઘર જાના હો.'

મારું કહેવું સાંભળી ટાંગાવાળો મને ભેટ જ રહ્યો ! લાટસાહેબને ત્યાં જનારના દીદાર તો જુઓ ! 'બડે આદમી લી જાનેસે ગભરાતે હો. ઔર યે લેખાસ.....દીક, પાચ રૂપિયે પડેગે !'

મારે તો કેઈ પણ હિસાબે જવું હતું એટલે હું તો ટાંગામા ચઢી બેઠો ટાંગો ચાલ્યો. લાટસાહેબના ભવનથી એકાદ માર્શલ છેટે ટાંગો બેસો રાખી ટાંગાવાલાએ ભાડું માગી બેતરી જવા કહ્યું, અને ધમકી પણ આપી : 'મેરા કિરાયા કે દીજીયે. જ્યાદા ખાત મત કરીએ !' મેં રકત્તક કર્યા વિના પૈસા આપી ચાલવા માંડ્યું. રસ્તામા જ પેલીસે મને રોક્યો : 'અરે એ પાગલ, કહા જાતે હો ?'

ટાંગાવાલાએ બાકી રાખેલું પોલીસે પૂરું કર્યું. પણ એમ મિત્તજ શુમાનયે કંઈ પાસવે ? 'મંથ પડિત માલવિયાજીકી ઔરસે લાટસાહેબ કે પાસ જા રહા હું !' સ્વસ્થતા જાગવીને મેં જવાબ આપ્યો.

માલવિયાજીનું નામ સાંભળીને એ વધુ

કંઈ ન બોલ્યો અને મને સંઘાત કરી આપ્યો. તેની સાથે લાટસાહેબના બંગલે પહોંચ્યો ત્યાં મને એક બાંકડા પર બેસવાની સૂચના મળી. અને હું બેઠો. વૃદ્ધ માતું આક્રંદ અને માલવિયાજીનો આદેશ આ બે વાતો મને ધીરજ, પ્રેરણા ને હિંમત આપતી હતી.

લાટસાહેબનો રહસ્યમંત્રી ક્રિકેટ ક્લબમાં હતો એવા સમાચાર મળ્યા. પણ મારે તો કામ કરીને જ 'પાછું ફરવાનું' હતું એટલે રોકાયો. એક કલાક, બે કલાક, ત્રણ કલાક, ચાર કલાક ! ધીરજ ખૂટાડી દે એવી આકરી પ્રતીક્ષા ! આખરે એ ભાઈ આવ્યા ને મુઠાકાત થઈ-હું રાજી થયો. મેં ડોશીના દીકરાની હકીકત ને માલવિયાજીનો આદેશ તેને કહ્યાં. પછી એ ભાઈ મને લાટસાહેબ પાસે લઈ ગયા. લાટસાહેબે પ્રેમથી બધી હકીકત સાંભળી અને એ સંબંધે જેલ સુપરિંને ફેન કરી ડોશીના દીકરા વિશે પૂછપરછ કરી ઘટતું કરવાની સૂચના આપી અને એમણે આપેલો સંદેશો લઈને ઈશ્વરનો આભાર માનતો હું પાછો ફર્યો.

માલવિયાજીને મળીને બધી વાત વીગતે કહીને લાટસાહેબનો સંદેશો આપ્યો. બધા ખુશ થયા. પછી પેલી ડોશીને બોલાવીને એના દીકરાના શ્રુત સમાચાર આપ્યા. ડોશીએ આશીર્વાદ આપ્યા ને અમે તે માથે ચડાવ્યા.

ફરજ કહો કે આદેશ કહો, એવું પાલન કરવાની આવી જ શુમાનજી ને હિંમત આપવામાં આવે તો ?

ઉત્તરત ઉત્તર એક દિવસ લોકોને જમાડતા હતા. ખાનારાઓમાં એક માણસ હાખા હાથે ખાતો હતો તે ભેટીને ઉત્તરત ઉત્તર તેમની પાને મથા અને તેને પૂછ્યું : 'ભાઈનું હાખા હાથે કેમ ખાય છે ?'

'જમણો હાથ નથી'

'કેમ નથી ?'

'લડાઈમાં કપાઈ ગયો.'

'અરે રે ! નમાજ વખતે તને વજૂ દોણ કરાવવું હશે ? માથું દોણ પોતું હશે ? કપડાં

કોણ પહેરાવવું હશે ?'

પછી તે માણસ માટે ઉત્તરત ઉત્તર એક નોકરનો જટોળસ્ત્ર કથો અને તેને જરૂરી વીતો પોતાની પાનેથી આપી

એક વેળા અશ્વાનિસ્તાન દેશની રાજધાની ગિજની હતુ મુલતાન મહામહાલ્યોના બાદશાહ હતો. તેણે હિન્દુસ્તાન પર ચડાઈઓ કરી કરીને અઢળક ધન મેળવ્યું હતુ આખુ ગિજની આબાદ હતુ

ગિજનીને સીમાડે એક ઘર હતુ તે બિરમર હાવતમા અવાવરુ પડયું હતુ તેમા ત્રણ મુસ ફરોએ મુકામ કર્યો હતો રાત આદરણી હતી ત્રણે જણ જમીપરવારી કરના આગળામા ચનાઈ પાથરી બેઠા હતા તેઓ કાબૂવધી આવેલા હતા બેઠા બેઠા આમતેમની વાતો કરી રહ્યા હતા

એટલામા બાદશાહ ત્યા આવી ચડ્યો વેશ બદલી નગરથયા કરવા નીકળ્યો હતો ત્યા તે ધડીક ઊભો તેણે પ્રશ્નો પુછી બાણી લીધુ કે એ ત્રણે કેણ છે અને કયાથી આવ્યા છે બાદશાહે ત્રણેને ગદેશીને કહ્યું

“આ શહેરના રહેવાશીઓ કોઈને પણ મદદ કરવા એક પગે તૈયાર હોય છે તમને ગુ જોઈએ, તે કહેયો તો તે મેજવી આપવાનો હુ પ્રયત્ન કરીશ ”

તે સાબળી એકે કહ્યું ‘ હુ પહેલા ઘણો જ શ્રીમત હતો પરંતુ મારા કર્મની કડબાઈને લીધે સમગ્રી સંપાત નાશ પામી આવી પડેલા દારિદ્ર્યથી કટાબો મુવતાન મહામહાલ્યોના દાર્દની સાબળી હુ બહી આવ્યો છુ અને કોઈ રથ હજાર કંઠારે આપે તો તેમણાથી હુ સુખી થાઉં, મારી ઇચ્છા પૂર્ણ થાય ’

બીજાએ કહ્યું ‘ મારી પત્ની ઘણી જ રૂપળી અને સહજુણી હતી, પરંતુ કરાજ કાળે તેને ઝડપી લોભો ! બીજી તેવી જ રૂપે મુખે ઉત્તમ પત્ની મળે, તો મારો મનસુખ મુખે પાર પડે, મારા જેવો સુખી હુ જ છુ એમ લાગે મુલતાન આગ્રુ મારુ કામ કરી આપે જોડે જાય ’

ત્રીજાએ તો કાઈ જ કહ્યું નહિ અને મુલતાને પૂછ્યું “ તમારે શુ જોઈએ ? ”

તેણે ગણીરતાથી કહ્યું “ મને કનક કે કાતા બેમાથી એકે ન જોઈએ આપણને શુ જોઈએ તે આપણા કરતા ઈશ્વરને સારુ સમ નાય છે તે જે કર્મ આપે છે તેમા જ હુ સતુષ્ટ રહુ છુ શુ આપણે ને શુ ન આપણે એ એકયો ઈશ્વર જ જાણે છે ’

એ સાબળી મુલતાન ત્યાથી વાહતો થયો ત્રીજો જ દિવસે મુલતાને પેના ત્રણે પ્રવા સીએને દરમારમા મેલાવી મ ગાંઘા મુલતાને તેમને પૂછ્યું તમે મારી રાજધાનીમા શી ઇચ્છાથી આવ્યા છો, તે વત્તા સ કોયે કહ્યો. ”

પહેલા બેએ તો આગની રાતે જે કહ્યું હતુ તે જ કહ્યું પણ ત્રીજાએ કહ્યું મુવતાન, તમને ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત થયુ છે, તો તેનો સદૈવ્ય કરી પ્રજાને સુખી રાખો મારા વિષે પૂછતા હો, તો હુ સમાધાન વૃત્તિમા સુખ માનનારો છુ મારી ગરજ જેટલુ મળ્યા કરશે ત્યા સુધી મને આપની મદદની જરૂર નથી આવશ્યકતા જેટલુ ઈશ્વર મને આપ્યા કરે છે ’

મુલતાને તેને કઈ પણ માગવાનો ઘણો ઘણો અગ્રહ કર્યો પરંતુ તેણે કાઈ જ માગ્યું નહી જેને દ્રવ્યની અપેક્ષા હતી તેને દસ હજાર દિનારનો ફોધથી અપાવી જેને પત્નીની અપેક્ષા હતી, તેને એક સરદારની સુરીવ કન્યા અપાવી; અને તે ત્રણેને પેતાના વતનમા જવાની પરવાનગી આપી.

તે ત્રણે ગયા પછી મુવતાન બેાંયો મારુ આગ્રુ બધુ ઐશ્વર્ય હોવા છતા ત્રીજા મુશ્કરે કાઈ જ માગ્યું નહી, એ મારે માગે શરૂમજાનક છે. ”

એ સાબળી એક સરદાર બોલી બેઠ્યો મુવતાન એ પ્રભુના પ્રાતિનિધિ જે ગરજવાને

તમારી પાસે માંગવું જોઈએ અને તમારે તે આપવું જોઈએ. સુલતાને આપવા કહેવું જે સ્વીકારતો નથી તે પ્રભુનો તિરસ્કાર કરે છે ! મને લાગે છે કે એ ઉદ્ધત માણસનો તો શિરચ્છેદ જ કરવો જોઈએ ”

સુલતાનને એ સૂચના વાજળી લાગી તેણે એક સિપાઈને હુકમ કર્યો : “ અહીંથી હમણાં જ ત્રણ પ્રવાસીઓ ગયા, તેમની પાછળ પાછળ જા, અને તેમના જે ખાલી હાથે અને એકલો જતો હોય તેનું માથું ઉડાવી દે ! ”

સિપાઈ ઝટપટ જઈ તેમની પાછળ ચુપચુપ પહોંચી જવા ઊપડ્યો.

જેની પાસે દ્રવ્યના કોથળી હતી, તે કોથળીને યાદી ગયો હતો, તેણે પેલા ખાલા હાથે ચાલતા ત્રીજા પ્રવાસીને કહ્યું : “ મિત્ર, મારો હાથ આ કોથળીના ભારથી દુઃખી ગયો છે. મારે મહેરમાની કરી થોડી વાર સુધી તું લઈ લે. ”

ત્રીજાએ તે ઉપાડી અને ત્રણે આગળ ચાલ્યા એટલામા પેલો સિપાઈ ત્યાં પહોંચી ગયો તેણે જોયું કે એક જણ બાયડી સાથે ચાલે છે, બીજા કોથળી ઉપાડી ચાલે છે, એટલે ત્રીજો ખાલા હાથે ચાલતો હતો તનું માથું એક ઝટકે ઉડાવી દીધું અને તે માથું લઈ સુલતાન પાસે દોડી ગયો.

સુલતાને માથું જોઈ કહ્યું : “ આ તો કિનાર લેનારાનું માથું ! ”

સુલતાને સિપાઈને ધમકાવી કાઢી મૂક્યો અને બીજા સિપાઈને બોલાવી કહ્યું : “ જેની સાથે બાયડી ન હોય, તેનું ડોકું કાપી અહીં હાજર કર ”

સિપાઈ તો તત્તવાર લઈ ઊપડ્યો. રસ્તે આગળ જતાં બાયડીવાળા માણસને કોઈ કામ નિમિત્તે થોડી વારને માટે જવું પડ્યું. તેણે પોતાની પત્નીને પેલા ત્રીજા પ્રવાસીની સાથે

ધાંમે ધોમે આગળ ચાલવાનું કહ્યું અને થોડીવાર પછી આવી મળવાનું જણાવ્યું. એટલે તેઓ બંને ચાલતાં થયાં.

પાએક કલાક થયો હતો. પેલો માણસ કામ પતાવી પેલાંઓને પકડી પાડવા ઉતાવળે પગલે જઈ રહ્યો હતો, અને તેમને ઊભાં રહેવાનું જૂમ પાડીને કહી રહ્યો હતો. એવામાં બીજા સિપાઈ ત્યાં પહોંચી ગયો. પેલા સિપાઈએ જાણ્યું કે જે આ પુરુષ જાય છે તેમની પાછળના માણસ ખાલી હાથે જ છે, એટલે તેણે ઝટ તલવાર ખેંચી પેલા માણસનું ડોકું ઘડથી છૂટું પાડ્યું. તે દડાની પેઠે ઊછળીને નીચે પડ્યું. પેલાં બે પાછાં વળીને જોઈ જ રહ્યાં અને સિપાઈ ડોકું ઉપાડી ઊપડી ગયો.

સરદાર કન્યા અને ત્રીજા પ્રવાસી તો આભા જ બની બની ગયાં ! ત્યાં જ બેસી પડ્યાં. જાણે તેમના પગ જ લાંગળી ગયાં !

પેલો સિપાઈ ડોકું લઈ સુલતાન પાસે હાજર થયો. ડોકું જોતાં જ તે ખાલી ઊઠ્યો : “ આ બીજા બુલ થઈ ! મને લાગે છે કે ત્રીજા પ્રવાસી પર પ્રભુની જ કૃપા છે, તે જ તેનું રક્ષણ કરે છે ! ”

સુલતાને સિપાઈને પાછો દોડાવ્યો. સરદાર કન્યા અને ત્રીજા પ્રવાસીને તેડી લાવી સુલતાન પાસે હાજર કર્યાં.

સુલતાને ત્રીજા પ્રવાસીને પૂછ્યું : “ તમારા બંને સોબતી કયા ગયા ? ”

પ્રવાસીએ ગંભીરતાથી કહ્યું : “ જેણે તેમને કનક અને કાંતા આપ્યાં, તેણે તેમને છવ લીધાં ! પ્રભુ પર વિશ્વાસ ન રાખી માણસને આસરો શોધે છે, તેમની આવી જ દશા થાય છે ! ”

એ સાંભળી સુલતાનને જ્ઞાન થયું. ખરેખર માણસ, માણસને કર્યું જ આખી શકતો નથી. તેણે તેને પોતાની પાસે રાખાં લીધો અને ઘણા માનપાનથી નવાજ્યો.

રાત-દિવસ ચક્ર ફરતું, એ જ સ્થાન ?

નિઃશ્વરી મુ ભાગ નમ્યા ને નવાજ ? — અનિય

અમુ અન્ અખાસ મહાનાની અને ત્યાગી યુરુપ હતા. તે હંમેશા ખુદાની બંદગીમાં લીન રહેતા, તેમને શિખે હતા અને કોઈ કોઈ તો શ્રીમંત પણ હતા, પણ તે કોઈની એક પાઈની પણ મદદ સ્વીકારતા નહીં; પત્ર પોતે ટોપી મીવવાનું કામ કરતા દરરોજ નિયમિત એક ટોપી સીવતા અને તેની મજૂરી માત્ર જો જ પૈસા લેતા, કોઈ એથી કંઈક વધારે નાપે તો તે કદી સ્વીકારતા નહીં એક ટોપીની મજૂરી જો પૈસા મળતી તેમાનો એક પૈસો રસ્તામાં જો પડેલો ભિખારી મળે તેને આપી દેતા

મુસ્લિમો જો કંઈ કમાય તેના ચાણીસ ભાગ પાડી તેમાનો એાછામાં એાછો એક ભાગ ખરેખરા હાજતમદને દાન દેવો એવો નિયમ છે. એને તેઓ 'જકાત' કહે છે.

અમુ અન્ અખાસનો એક શ્રીમંત શિખ હતા તેણે આવીને તેમને પૂછ્યું કે, 'મારે જકાત કેને આપવી?' તો તેમણે કહ્યું 'તમને ઠીક જાણે તેને આપી દો.'

પેલો શ્રીમંત વિદાય થયો રસ્તામાં તેને એક કમાળ અંધ ભિખારી મળ્યો તેને તેણે એક સોનામહોર આપી દીધો. પેલો ભિખારી તો આવી મોટી, વણકરપી રકમ મળતા રાણ-રાણ થઈ ગયો. અને દાતાનો આભાર માનીને ચાલતો થયો.

બીજે દિવસે પેલો શ્રીમંત કાતસર બહાર નીકળ્યો ત્યારે પેલા ભિખારીને એક માણસ સાથે વાત કરતો જોયો. ભિખારી કહેતો હતો 'કાલે કોઈ એક બંબા માણસે મને આખી એક સોનામહોર જ દાનમાં આપી હતી' એ તો પેટ ભરીને દારૂ ખીધો અને પછી વેરવાને ત્યાં રાત ગાળી ખૂન મઝા કરી.'

પેલા શ્રીમંતને જો સાંભળી-પોતાના દાનનો આવા ખરાબ કામમાં દુરુપયોગ થયો જાણી-અપાર રોડ થયો તે અમુ સાહેબ પાસે

ગયો અને બધી હકીકત કહી સંભળાવી.

અમુ સાહેબે કયો જવાબ ન આપતા પોતાના શિખને પોતે સીવેલી ટોપીની મજૂરી પેટે મળેલા જો પૈસામાંથી એક પૈસો આપ્યો અને સૂચવ્યું કે, 'જલ્દ આ એક પૈસો રસ્તામાં કોઈ હાજતમદ માણસ મળે તેને આપી દેજો અને તે માણસ પ્રસ્તુત પૈસાનો રોડ ઉપયોગ કરે છે તે જોયો.'

શિખ તો શુરુની સૂચનાનુસાર રસ્તે પડ્યો ત્યાં એક શિયા પથનો માણસ મળ્યો તેને પૈસો આપી દીધો. પેલો માણસ તે લઈ રાણ થઈ દુઆ દેતો આગળ ગયો.

તે માણસ પૈસાનું શુ કરે છે તે જોવા પેલો શિખ તેની પાછળ પાછળ ગયો ચાલતા ચાલતા વસ્તીથી થલે દૂર ગયા પછી એક નિર્જન સ્થાન આવ્યું, ત્યાં પેલો ગરીબ માણસ થોભ્યો અને પોતાની પાસે એક નાનકડી પોટલી હતી તે ઓઢી. તેમાં એક મરેલું પક્ષી હતું તે કાઢી તેને ફેડી દીધું

શિખે જો જોયું અને તેનું કારણ જાણવાની અદમ્ય ઇચ્છા થઈ તરત પેલા ગરીબ પાસે જઈને પૂછ્યું કે, 'બાઈ, તે આ મરેલું પક્ષીને શા માટે રાખ્યું હતું? અને રાખ્યું હતું તો પછી તે આમ ફેડી શા માટે દીધું? કૃપા કરી જો હોય તે સાચું કહેશો, છુપાવશો નહીં.'

'બાઈ, જ્યારે તમે આવડું કરી જાણવા જ માગો છો તો તમને પેટજૂલી વાત કડું છું. હું અને મારું આણુ કુટુંબ, આજે સાત દિવસથી ભૂખે મરોએ છાંયે હું ગરીબ છું' પણ ખાનદાન હું બીજા માગવા કરતા તો ભૂખે મરો જવું સારું એટલે ભૂખે દહાડા કાઢતો હતો આજે રસ્તામાં આ મરેલું પક્ષી જોયું. કોઈ જુએ નહીં એમ છાતું છપવું મેં જયકીમા બાધો લીધું. મને એમ કે, એનાથી

પ્રાધિકાર કારણીનગરમાં એક ધનવાનને ત્યાં જન્મેલા બાળક જ્યારે હુરવાફરવા લાગ્યું ત્યારે એક બીજા પુત્રનો પણ તેની માને પ્રસવ થયો અને બાળકો મોટા થયા ત્યારે માતા પિતા અવસાન પામ્યા બેડે બાળકોને, માતા પિતા અત્યંત વહાવા હતા, તેથી તેમના અવસાનથી પ્રેક બાઈઓને ઘણો શોક થયો ને છેવટે તે વેરાઅમા પરિણમ્યો.

દીકા લઈને બંને બાઈઓ ગંગાકિનારે એક પર્ણકુટિ બનાવી રહેવા લાગ્યા મોટા બાઈની પર્ણકુટિ ગંગાના ઉપરવાસ પર હતી અને નાના બાઈની પર્ણકુટિ ગંગાના નીચેના ભાગમાં હતી.

એક દિવસ મહિરકંઠ નામનો નાગ ગંગા માંથી બહાર આવ્યો અને પ્રજાચારીનું રૂપ ધારણ કરીને ગંગાકિનારે ફરવા લાગ્યો ફરતો ફરતો તે નાના બાઈની પર્ણકુટિએ આવી પહોંચ્યો નાના બાઈને પ્રજાચારી પ્રજ્ઞામ કરી ત્યાં બેઠો અને એ પરસ્પર એકબીજાના મેમકુશળ-અમરઅતર પૂછ્યા અને ચોડીવાર પછી છૂગ પડ્યા. પછી તે બંને વચ્ચે એવી સ્નેહની માફ જ બાઈ બંને બંને એકબીજાને મળ્યા વિના આવતું નહીં નાગરાજ રાજ પ્રજાચારીના રૂપે મળ્યા આવતો પછી તે બંનેને એકબીજા પર એટલો બધો વિશ્વાસ બેસી ગયો કે નાગરાજએ પ્રજાચારીનું રૂપ છોડી દીધું અને પોતાના મૂળ સ્વરૂપે જ આવવા લાગ્યો એ આવતો અને પેલા નાના બાઈના માથે પોતાની મેડી ફેણ કાઢી તેના શરીરે વીટગાઈ વળી સ્નેહ કરતો, પછી તે તેને પ્રજ્ઞામ કરી ચાલ્યો ગતો નાગરાજ તો એમ જ માનતો કે હું આને વહાવ કરું છું ને વાતેય સાચી હતી પણ પેલા નાનાબાઈ તો નાગ તેના શરીરે વીટગાય કે ધધરી એકતો,

ચોડી ફેણ પેતને માથે લખકારા મારતો હોય ને એના તો હોય બિડી જતા ! આમ, તેને તો નાગમિત્રનું વહાવ બહુ ભારે પડી ગયું તે લયમા ને લયમા શરીરે મુકતો ગયો ને ક્ષયનો રાગી હોય એવા તેના હાવ થઈ ગયા.

એક દિવસે તે પોતાના બાઈને મળવા માટે ગંગાના ઉપરવાસે, તેના આશ્રમે ગયો મોના બાઈએ તેને એતા જ પૂછ્યું ‘બાઈ, તારું શરીર આવું કેમ થઈ ગયું ? શું કોઈ રોમ લાગુ પડ્યો છે ?’

ત્યારે નાના બાઈએ પોતાના નાગમિત્રના વહાવની ને તે કારણે બનને કારણે પોતે રાજ રાજ કેમ મુકતો જાય છે તે કહ્યું.

તો પછી તારો એ નાગમિત્ર તને મળવા આવે એમ તું ધ્રુવે છે ?’ મોટાબાઈએ પૂછ્યું ના રે ના, બિવકુવ નહીં એને એની જ મને ભા થાય છે બંને એનો મારા પર ગમે તેટલો પ્રમ હોય.’

‘વારુ એ તને મળવા આવે છે ત્યારે એ કઈ પહેરીને આવે છે કે ?’

‘હા એના માથે મહિરકંઠ હોય છે તે હું કહું તેમ કરતો હુવે એ જ્યારે તને મળવા આવે ત્યારે એ બેસે તે પહેલા જ તું એની પામે મહિરકંઠે એ તારે શરીરે વીટગાયા વિના જ ચારતો જશે ફરી વાર જ્યારે મળવા આવે ત્યારે એ હજી બિવરમા હોય ત્યાં જ મહિરકંઠે માગણી કરતો ત્રીજી વાર જ્યારે એ ગંગામાંથી બહાર આવે કે તરત, કિનારા પર બેસે રહીને જ મહિરકંઠે—એ આવતો બધ થઈ જશે.’

વારુ બાઈ તમે કહો છો એમ જ કરીશ.’ કહીને બેઠો અને પોતાની પર્ણકુટિ પર આવ્યો.

બીજે દિવસે જેવો નાગરાજ તેને મળવા આવ્યો કે તરત મોના બાઈની શિખામણ

એણે નાગ પાસે મણિની માગણી કરી. એટલે નાગ વધુ વાર થોભ્યા વિના ને કશી ખાસ વાતચિત કર્યા વિના જ ચાલ્યો ગયો.

નાગરાજ ફરી મળવા આવતો હતો ત્યાં જ પેલા નાના ભાઈએ જોઈને જ, નાગ પાસે આવ્યો કે તરત કહ્યું. 'ભાઈ, કાલે મેં મણિની માગણી કરી હતી પણ તે દીધા વિના જ તું ચાલ્યો ગયો, પણ હવે તો મને મણિ આપ જ.' તે સાંભળી નાગ, ઘરમા પ્રવેશ્યા વિના બહારથી જ ચાલ્યો ગયો.

ત્રીજે દિવસે નાનો ભાઈ પોતે ગગાકિનારે ગયો અને જેવો નાગરાજ નવત્ર મમયે, પાણીની બહાર આવ્યો કે તરત તેની પાસે મણિની માંગણી કરી, ત્યારે નાગે પાણીમા રહ્યો જ કહ્યું : 'ભાઈ, આ મણિ છે તો મને અન્ન મળે છે, એ તો મારે આધાર છે. તે જ તું માંગે છે વળી તું તો ચોકસો ચાચક છે, રાજારાજ માગીને મને ત્રાસ આપે છે. આજથી આપણી દોસ્તી ખતમ. મારે મણિ પણ નથી આપવો.

ને તારે ઘરે તને મળવા પણ હવે આવવું નથી.' અને એટલું કહી તે પાણીમાં સરકી નાગલોકમાં ચાલ્યો ગયો.

થોડા દિવસ પછી, મોટો ભાઈ ગંગાના ઉપરવાસથી, નાના ભાઈને મળવા માટે આવ્યો ત્યારે તેને પહેલાં કરતાં તદુરસ્ત અને શરીરે સુખી એવો ત્યારે તેણે નાના ભાઈને કહ્યું : 'આપણે ખમર પડે કે અમુક ચોજ અમુક માણસને અતિ પ્રિય છે, તે એની પાસેથી માગવી નહીં. એક વાર માગવાથી તે આપશે નહીં, અને વારંવાર માગવાથી તેના મનમાં ચાચક પ્રત્યે તે તેનો મિત્ર હશે તોયે, અભાવ થશે, દ્વેષ પણ થશે. તારો નાગમિત્ર સાત પ્રકારનાં રત્નોથી જડેલા જનનમાં રહેતો હતો છતાં એને તારી માગણી ગમી નહીં. એ ઠીક છે કે તારે એની મિત્રતાની જરૂર ન હતી એટલે એવું આચરણ કયું.' પણ સાચા મિત્ર સાથે એવો વર્તાર ક્યારેય ન કરવો-કેમકે, વારંવાર માગનારો ચાચક હોવામાં અપ્રિય થાય છે.'

★

શુદ્ધ લિક્ષાપાત્ર

હેક દેલ'હરમહી' આવી ગયા એ શુદ્ધ !
દાહ'સિંહ કે નીલમિત્રની એ હરદ આની ગહે'કતી જાહેર ખખડે.
દેલમાં વર્ષો વી'ધીને 'આજ' માં આવી ગયા.
દિન ઉપર દિન તારીખના કાટી રહ્યા-
તોયે ઉભા એવા અચળ તો આપ
-દહ કાચના પ્રતિમા સ્વરૂપે-
-દાહમાં સાદી અરે પણ પાત્ર તો લિક્ષા તણુ'ખમ માવ ખાલી
એવા અચળ તો આપ જાણે
વિચ્છીન છેલ્લી ફાળે પણ હ્યાં હરો...
વિચ્છીન છેલ્લી ફાળે પણ હ્યાં હરો
એની પ્રતિતિ કાજ કે દગ્ધ આ મ'સારનો ઉપચાર કેવળ પ્રેમ
સર્વ દુઃખોની દવા ખમ એક કેવળ પ્રેમ
એ ઉપચાર અતે જો કંઈ રહેને વેદના આ વિશ્વમાં
તો-તો પછી આપો અને આ પાત્રમાં.

પ્રિયકાન્ત મણિયાર

★

લોજા, એક રસિક રાજવી હતો. એની જ્ઞાનપિપાસા અજબ હતી. એની તૃપ્તિ માટે પોતાના દરબારમાં અનેક વિદ્વાનો, કવિઓને રાખેા અને જ્ઞાનચર્ચા કરેા. ખુદ તે પોતે પણ વિદ્વાન હતો અને ક્યારેક તે તે પોતાના જ્ઞાન, ચાતુર્યથી વિદ્વાનોને પણ મૂઝવણ કે આશ્ચર્યમાં નાખી દેતો.

એકવાર એને એક તર્ક સૂઝ્યો કે લાવ આ વિદ્વાનેને એક સમસ્યા મોડું ભોજન સુદર પક્ષીઓ પાળવાને. પણ ચોખ કને. એની પાસે એક સરસ, ચતુર પોપટ હતો તેને એણે સ્લોકપ્રકાશ ગોખાથી: ‘એકો ન ભવ્ય:’ પોપટ તો ધણુ ચતુર પક્ષી છે એણે એ વાક્ય ખડ ગોખી નાખ્યો અને ભોજન જ્યારે તેને ખાલવા કહેતો ત્યારે તે લહેકલયાં જવાળે ‘એકો ન ભવ્ય:’ ઉચ્ચારેતો.

એક દિવસ ભોજનો દરબાર ભરાયો હતો અને બધા દરબારીઓ હાજર હતા અને જ્ઞાન વિનોદ ચાલતો હતો ત્યારે ભોજે પેલા પોપટને દરબારમાં મંગાવી તેની પાસે પેલી સ્લોક પ્રકાશ ગોખાથી પોપટ તો તરત બોલ્યો: ‘એકો ન ભવ્ય:’

ભોજે દરબારમાંના વિદ્વાનોને કહ્યું કે ‘આ પોપટ બોલ્યો ને તમે સાંભળ્યું ને?’ એનો અર્થ મારે જાણ્યો છે અહીં હાજર રહેલા પડિતોમાંથી કાંઈ મારી જિજ્ઞાસા તૃપ્ત કરશે એવી હું આશા રાખું છું.’

પડિતો વિચારવા લાગ્યા પણ તત્કાલ કોઈ ને એનો ઉકેલ સૂઝ્યો નહીં, ત્યારે પડિનોએ ભોજને કહ્યું: ‘મહારાજ! અમને છ માસની મુદત આપો તો અમે એનો જવાબ ચોથી કાઢીશું.’

‘વારુ, છ માસની મુદત આપું છું.’ ભોજે કહ્યું.

ભોજના પડિનોમાં વરુચિ નામનો મુખ્ય પડિત હતો તે પેલી સ્લોકપ્રકાશનો અર્થ જાણવા માટે પ્રવાસે નીકળી પડ્યો એને લાગ્યું કે ‘બહુ સ્ના વસુધરા’ આવી મોટી પૃથ્વી પડી છે ક્યાંક તો એનો ઉત્તર મળી જશે ફરેતો ફરેતો એ દૂર નીકળી ગયો ને એક વગડામાંથી એ પસાર થતો હતો ત્યાં એક ગોવાળ સાથે એનો ભેટો થયો.

‘એ રામરામ બાપુ! આમ વગડામાં આવા ટાણે કા હાલ્યા?’

‘બાઈ, કામસર જ તો નીકળ્યો છું—’ અને પછી તો વાતચિત થાવી ને પોતાના પ્રવાસનો ઉદ્દેશ તેણે ગોવાળને કહ્યો.

‘બાપુ, હું તો સ્ત્રી અલગ, તમારી સાથે અમારુ તો શું ગળુ? તોય, તમે કહો તો મારા જન્મ પ્રમાણે એનો ઉત્તર હું આપીશ.’

‘તો તો બહુ સાડું!’

‘પણ બાપુ, એમાં એક મુરકેની છે’

‘કઈ મુરકેલી?’

‘આ મારી સાથે જે ગવૂડિયુ છે એ મને બહુ વહાલુ છે—ને હું તો હવે ખર્ચુ પાન છું, ભોજ બાપાના દરબારમાં હું તો હાલતો જેમ-તેમ કરી આવીશ, પણ આ ગવૂડિયુ નહીં હાવી શકે, ને એને પેલીને તો મારાથી ત્યાં ન અવાય—’

‘તે હું ગવૂડિયુ એમકી લઈશ—એમાં મૂંઝાયા શું!’ પડિતે તરત કહ્યું અને પછી પડિત ને પેલી વૃદ્ધ ધારાનગરી જવા બેપડા ગોવાળ સાથે છે ને સાથે પડિત પણ કાંઈ કુતરાને ઉપાડીને ચલે છે—જેમ પ્રવાસ કરતા કરતા બેઉ ધારાનગરીમાં આવી પહોંચ્યા ને એક દિવસ બંનેએ વિરામ કર્યો અને ભોજના દરબારમાં જવા તૈયાર થયા.

‘ચાલો હવે આપણે ભોજના દરબારમાં

જઈયું, અને એ જો હોં, મહારાજને બરાબર જાણ આપ્યો! કાંક હસવા જેવું ન થાય!'

‘હા, બાપુ હા. રાજ-દરબારના મામલા છે એ હું ન બાંધું! હું તો તૈયાર છું. તમે આ કૂતરાને ઉપાડી લો એટલે ચાલી લે.’

‘કાં, ત્યાં વળી આ ફૂંડાનું શું કામ છે? દરબારમાં સાથે ફૂંડાં લઈ જવું એ શોભે નહીં.’

‘એ તમને નોંતું કશું કે આ ગવડિયું મને બહુ વહાલું છે? એને સાથે લીધા વિના તો હું દરબારમાં ન આવું!’

‘આ તો ભારે યર્ષ! ઠીક ભાઈ, આટલે સુધી બાળ્યા પછી, કાંકે આવેલું વહાલું ફૂંડા મધદરમિયે બચ એ ઠીક નહીં. કાંકની પાંચે ફૂંડા ઉપડાવી લઈયું.’

‘ના, એમ નહીં. જેમ તમે ઠેક વગડેથી ધારાનગરી સુધી ઉપાડી લાંબા તેમ, તમારે જ દરબારમાં પણ એ ફૂંડાં ઉપાડી લેવાનું, તો જ મારાથી સ્મરણના જન્મ અપાવ.’

‘ઠીક ભાઈ, તું કહે એ ખરું! હવે આના કાની કયે પાર નહીં આવે! ચાલો હું ફૂંડા ઉપાડી લઉં છું.’ અને પંડિત તથા ગોવાળ બંને ભોજના દરબારમાં પહોંચ્યા.

‘કાં પંડિતજી, આવી પહોંચ્યા કે? પોપટ કહે છે એનો જવાબ શોધી લાંબા હશે!’

‘પણ આ નવડી નવાઈ શી! ફૂંડાં ભારે બામ્બાળી જણાય છે!’

‘હા, મહારાજ! પોપટની સમજણનો જવાબ મળ્યો છે, પણ તે હું નહીં, પણ આ મારી

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરો કેવરાવી પેલા એ છુપી પોલીસને ભેટ આપ્યાં.

આખા સુંબર્ષમાં માત્ર એ જ બે વિલાયતી મડિયાળો હતાં-એને માટે સુંબર્ષના મડિયા-

માથે આવેલો ગોવાળ તમને લોજે પેલા પોપટને નવન તે બોલ્યો : ‘એકો ન ભલો’

ધ્યાન દોરતાં લોજે ગોવાળને પૂછી પોપટ બોલ્યો એનો અર્થ શો?’

‘મહારાજને મૂંઝી ખરેખર! ગજને જુહાર કરતાં કહ્યું : ‘પોપટ એનો અર્થ તો હું કહું તે કરતાં જવોને, આ પંડિતજીને!’

‘હા, એમણે ઠીક બધા દરબારમાં ઉપાડી રાખ્યું છે!’ લોજે હસતાં કહ્યું.

‘એ જ એનો અર્થ છે. મહારાજ! હું નયામાં માત્ર લોભ જ એક એવી જ સારી નથી. જુઓ, પંડિતજી કે બહેલા, ને એમનાથી થોડું અભણુ દેખ

અ હાજીથી કૂતરાને તો અડાય પણ નહીં થાઓ કહે છે-અને છતાં અડવાનું તો ફૂંડા પછી બિલકુલ, એને મારા ગામથી તે અહીં લોભને કારણે એમણે ઉપાડી રાખ્યું છે! કારણે એમણે વિવેક બોધો ને ન કરવા લોભથી વિવેક ગયો ને વિવેક મળી બધું બચ છે. આમ લોભ જ એક એવી છે જે બિલકુલ સારી નથી.’

લોજ સંક્રિત આખો દરબાર અને પંડિત પણ પેલા ગોવાળનો જવાબ કં રાજ થયો. સૌને લાગ્યું કે ‘એકો ન ભલો આ જ સાચો અર્થ છે.

લોજે ખુશ થઈ કીમતી ભેટ આપી કદર કરી.

★

જીઓની દુકાનો ફેંકવી પડી. કંઠાક પછી એ જ તંબૂમાંથી સરકારે ગિરફતાર કર્યા દોષા-ત્યાંથી એ છવતા કાર જ કહેવાય. (વિન્દી

★

★

★

વાતસલ્યમૂર્તિ તથાગતને મન તો બધા સરખા જ સમાન હતો. નાના, મોટા, ઊંચ, નીચ એવા કેઈએદ એમને હતા જ નહીં ઊભા એતો એવી પક્ષાપક્ષી ને બેઠના પ્રખર વિરોધી અને વિવેચક હતા તે સાથે જ માનવીના પ્રત્યેક આચારમા વિવેક હોવો જોઈએ એવો એમને આશ્રહ હતો. એટલું જ નહીં, એણે એમનું વર્તન પણ હંતુ ઉપાધિ હજમ હોય કે આશ્રપાવી વારાગના હોય, અગૃહમાલ લૂટારો હોય કે, પ્રતિહ્તિ સાથી બગતો દેવકતા હોય, એ મહાકાકુલિકના મનમાતો મૌના પ્રત્યે સરખો જ દયા બાવ હતો. પણ તે સાથે જ તથાગત અપૂર્વ વિવેકી હતા કારણ કે તે અપૂર્વ સયમી પણ હતા એમની પ્રત્યેક ક્રિયામા સયમ ને વિવેક જણાતા તે જ પ્રમાણે તેવા સરખા સયમ ને વિવેકની, એમના પરિચયમા આવનાર પાસેથી પણ આશ્ચર્ય રાખતા ને આશ્ચર્ય માણુએ જે ઉદ્ભવ હોય તો તેને પોતાની અદ્ભુત દૃષ્ટાંતદૈવીથી હૈયાસોસરો ઊતરી જાય એવો બોધપાઠ આપતા

તથાગતના સયમ અને વિવેકના આશ્રહ માથી જ યુદ્ધ-સધના નિયમો ધીરે ધીરે જેમ જેમ અનુભવ થતો ગયો તેમતેમ તેઓ ઘડતા ગયા.

વિહારમા ઘોષાટ કરતા ઉચ્છ્રાંત નવહીક્ષિત ભિમુગેને એમણે વિહાર છોડી જવા એકવાર હથેલુ એ સુવર્ણ છે એવા તો બીજા દાખવા પણ નોંધી શકાય પણ એવા વિવેકશિશુને સ્મરણીય એક પ્રસંગ જ અહીં નોંધીએ વિવેકશિશુ ઉપરાંત બત્તિસેદની નિરર્થકતાનો એવડો બોધ એ પ્રસંગ આપે છે.

તથાગત ધર્મોપદેશ આપતા ફરતા ફરતા એક વાર કોસલ દેશના ધૈર્યજનન ગામમા આગ્યા અને ત્યાં ઊતર્યા એ ગામમા એટલે બાંધે પ્રાણલેખી જ વસ્તી હતી કેમ કે પ્રસેન

જિત રાજાએ પુષ્કરસાદિ પ્રાણલેખને તે ગામ દાનમા આપ્યું હતું એ બ્રહ્મણ વિદ્વાન હતો અને અનેક વિદ્યાથી એ તેને ત્યાં ભણતા હતા જ્યારે એણે સામળ્ય કે તથાગત પધાર્યા છે ત્યારે એને વિચાર આવ્યો કે તથાગતને વિવેક ખાતર પણ મગવું તો જોઈએ જ-પણ એને પોતે પ્રાણલેખ હોવાનું અભિમાન હતું એટલે સામે મળવા જવામા નાનમ લાગી ત્યારે પોતાના પ્રિય શિષ્ય અબળકને તથાગતને મળવા માટે મોકલ્યો એ બધા શાસ્ત્રોમા પ્રવીણ હતો તેથી તેને પોતાના જ્ઞાનનો મક્ક પણ હતો-એતો, શાસ્ત્રાર્થમા તથાગતને પરાજિત કરવાના સ્વપ્ના એવડો તથાગતના ઉતરે પહોંચ્યો એ મમથ હુમવામગવાના ન હતો, એટલે તથાગત પોતાની ઓરડીમા હતા ભિમુગેએ અબળકને કહ્યું 'પેની બધ ઓરડી' ત્યાં હુમવે પગલે જઈ ધીરેધી બેખાસે બાઈ સાક્ષ્ય બખડાવે, તથાગત બેઠું ઉઘાડ્યો.

અબળકે એમ જ કહ્યું તથાગતે ધીરેધી બારણું ઉઘાડ્યું અને અબળક અદર ગયો પણ એણે તથાગત પ્રત્યે કોઈ બતને શિષ્ટાચાર ન કર્યો એટલું જ નહીં, તથાગત વિરુદ્ધતા હતા ત્યારે એ બેસી ગયો અને બેઠા બેઠા જ સીધા સવાલો જ પૂછવા માડ્યા !

વિવેકમૂર્તિ તથાગતને એ ન જ ગમે એ સ્વાભાવિક હતું-અને તે પણ આવો સરકારી, વિદ્વાન મજાતા માણુએ આમ વર્તે એતો જાણી મહુ જ ખરાબ કહેવાય તથાગતે અબળકના સવાલોના જવાબ ન આપતા ઊઠ્યો એને જ સામે સવાન કર્યો અબળકે તમારા આશ્રમમા વૃદ્ધ માનનીય આચાર્યો સાથે તું અહીં જે રીતે મારી સાથે વર્તે છે, એવી જ રીતે પાતાં વાપ કરવાનો સવાલ છે ?

'ના, ગૌતમ. અમારે ત્યાં તો ચાવતા

પ્રાદ્યુ સાથે ચાલતાં ચાલતા, બિલેલા પ્રાદ્યુ સાથે બેઠાં બેઠાં, બેઠેલા પ્રાદ્યુ સાથે બેઠાં બેઠાં, વાત કરવાનો રિવાજ છે. પણ હે ગૌતમ, જે મુડિયો, નીચ સાધુ, બ્રહ્માના પગમાંથી જન્મેલો છે એવી સાથે, જેમ કુમરણાં તમારી સાથે વાત કરું છું, એ જ રીતે વાત થાય ' ઉદ્ધત અંબજે જવાબ આપ્યો.

તથાગત એના તેહણ અપમાનજનક જવાબ છતાં પૂર્વવત્ સ્વસ્થતાથી બોલ્યા. 'અંબજ તું અહીં શાક્યની જેમ આંબ્યો છે-તું કઈ મનઃકળથી આંબ્યો છે એ તારે યાદ રાખવું ભેઈએ. મને લાગે છે કે તું આચાર્યની પાસે નથી રહ્યો ગુરુકુળમાં રહ્યાનું અભિમાન તું ન કરે એ જ ઠીક છે '

અંબજે તો ગુરુ પાસે રહી વેદાભ્યાસ કર્યો હતો અને એમાં પારંગત થયો હતો. એટલે તથાગતના શબ્દો એને હૈરે લાગ્યા એટલે એણે નિંદા કરી : 'હે, ગૌતમ ! શાક્ય લોકો અડ છે, શૂદ્ર છે. એ બંધાઈ કરનારાઓ પ્રાદ્યુને સત્કારતા નથી, માનતા-પૂજતા નથી, એ અનુચિત છે. શાક્યો નીચ છે '

'અંબજ ! શાક્યોએ તારું શું ગમ્યાકયું કે તું એમને ભાંડે છે ?' તથાગતે પૂછ્યું.

'એક વાર હું આચાર્યના કામ બંગે કાપલ વસ્તુ શાક્યોના સંસદગૃહમાં ગયો હતો ત્યારે શાક્યો ને શાક્યકુમારો મોટાં આસનો પર બેસીને આપસમાં ઠકું-મબક કરતા હતા, કોઈએ મને આસન પર બેસવા પણ કહ્યું નહીં. શાક્યો ખરેખર નીચ છે. '

'અંબજ ! નાની ચક્રી પણ પોતાના માળામાં સ્વચ્છંદપણે વર્તે છે કાપલવસ્તુ તો શાક્યોનું છે. એટલે એ લોકોએ એવું કર્યું હોય એ શક્ય છે પણ તેટલા પરથી તારે આવેા મત ન બાંધવો ભેઈએ-અને સાથે અનુચિત વર્તાવ પણ ન કરવો ભેઈએ. '

'ગૌતમ ! ચારવણીમાં પ્રાદ્યુ શ્રેષ્ઠ છે. એટલે શાક્યોનું મારા પ્રત્યેનું વર્તન અનુચિત હતું. '

આમ અંબજ પોતાની જાદમાં મજબબણે દ્વીક કરતો ગયો. તથાગતને લાગ્યું કે આને બાતિનો ગર્વ છે. તે કેટલો ખોટો છે તેનું જ્ઞાન કરાવવું ભેઈએ. તથાગતે એને પૂછ્યું : 'અંબજ ! તારું ગોત્ર કયું ?'

'હું, કૃષ્ણાયન ગોત્રનો છું. '

'અંબજ ! તારા કથન પરથી તો જણાય છે કે શાક્યો સ્વામી (આચાર્ય) પુત્ર છે અને તું શાક્યોનો દાસીપુત્ર છે ! શાક્યરાજા ઈક્રવાકુનો વંશજ છે. પૂર્વકાળમાં ઈક્રવાકુ રાજાએ પોતાની પ્રિય રાણીના પુત્રને ગાદી મળે એ માટે પોતાના ઉત્ક્રામુખ, કરણકુન્દ્રિયનિક, અને સિનેાપુર નામના ચાર છોકરાઓને કાઠી મૂક્યા. એ છોકરા હિમાલય તરફ ગયા ને એક મોટા સરોવર પાસે શાક્યનમાં રહેવા લાગ્યા.

એક દિવસ ઈક્રવાકુએ પોતાના દીવાનને પૂછ્યું કે, 'કુમારો કાલ કયાં રહે છે ?'

'હિમાલય પાસેના સરોવર કાંઠેના મહા-શાક્યનમાં !' દીવાને જવાબ આપ્યો.

'ખરે જ કુમારો શાક્ય (સમર્થ) છે, મહા-શાક્ય છે. ' રાજા બોલી બેઠો. હે અંબજ, ત્યારથી એ કુમારોના વંશએ શાક્યોને નામે બોળાયા છે. '

એ ઈક્રવાકુ રાજાને દિશા નામની એક દાસી હતી એનાથી કૃષ્ણ નામનો પુત્ર જન્મ્યો. પુત્રે જન્મ્યાં સાથે જ માને પ્રભુ : 'મા, મારા શરીરે ચોટેરી મંદક્રી દ્વર કર, મને નવાડ. ' અંબજ, આજકાલ આપણે જેને પિશાચ કહીએ છીએ એ સમયે તે 'કૃષ્ણ' કહેવાતા. મા બોલી : 'આ તો જન્મતાં વેત જ બોલવા લાગ્યો ! આ તો કૃષ્ણ પેદા થયો, પિશાચ પેદા થયો !' અને તે પુત્રનું નામ કૃષ્ણ પડ્યું.

એ કૃષ્ણનો વંશ આદ્યો એ કૃષ્ણાયન કહેવાયો. આમ બેતાં તો તું દાસીપુત્ર છે, અને શાક્યો આર્યપુત્ર છે-બાતિનો દૃષ્ટિએ શાક્યોએ તારું શી રીતે - અપમાન કર્યું ?' તથાગતે

આવેલા બીજા વિદ્યાર્થીઓએ એ સાબળી
હો હા કરવા માડી 'અબડ દાસીપુત્ર છે !'
'અબડ દાસીપુત્ર છે !' ત્યારે તથાગતે તેમને
થ મદ ગાગરા ને તેમને વારવા શર્મદા
બનેલા અમરનો પશ્ચ કરતા વિદ્યાર્થીઓને
કહ્યું " વિદ્યાર્થીઓ! તમે તમારા મિત્રને
દાસીપુત્ર કહીને શરમાવો નહીં. એ આગળ
કહ્યું તે કૃષ્ણ તો મહાકવિ થયો હસિલુભા
જઈ પ્રજાવંશ બળી તે ઈશ્વાકુ રાજા પાસે
ગયો અને પોતાને માટે કન્યાની આગણી કરી
તે સાબળી રાજાને ખૂબ જ ક્રોધ થયો 'દાસી
પુત્ર થઈને કન્યા માગવા આવ્યો ?' એણે
તરત બાજુ ચલાવ્યું પણ એ તીર ફેંટી ચક્રથી
નહી તેમ પાછું લઈ પણ શક્યો નહી

પ્રધાનો ને હરમારીઓએ એ કૃષ્ણ જીવિને
પ્રાર્થના કરી કે, 'દેવ કૌપ શાત કરો અને
રાજાને મુક્ત કરો!'

ત્યારે કૃષ્ણે કહ્યું 'તમારી પ્રાર્થનાથી હું
અનુમત્ત કેડું છું'

'રાજા જમીન પર તીર છોડી ચક્રો પણ
એના રાજાની જમીનનો નાશ થશે'

'દેવ કૃપા કરો, રાજ્ય નાશ પામશે'

'તો રાત્ર આકાશમા તીર છોડે-પણ રાજ
યમા સાત વર્ષ સુધી વરસાદ નહી પડે'

'દેવ હયા કરો આમ તો વરસી બૂંબે મરી

જશે વરસાદ વરસે એવું કરો!'

'રાજા પોતાના પાટલીપુત્ર પર તીર છોડે
તો વરસાદ વરસે'

'દેવ, વારસનું કલ્યાણ કરો તીર વાગતા
એ જીવતો નહી રહે'

'ભવ માત્ર વરદાન છે એ જીવતો રહેશે,
પણ માત્ર વર્ષના દુષ્કાળથી જેમ ધરતી મુકાઈ
ભય નેમ એનું માત્ર મૃત્તુ થઈ જશે

અને અતે ઈશ્વાકુ રાજાએ પોતાના પાટલી
પુત્ર પર તીર છોડ્યું-યુદ્ધ ગત્તે ધઈ ગયો
પણ એ તો મુક્ત થયા

અતે કવિનો પ્રતાપ ભઈ ઈશ્વાકુએ તેને
કન્યા આપી

માટે વિદ્યાર્થીઓ! તમે અણુકને દાસીપુત્ર
કહી શરમાવો નહી-કેમ કે કૃષ્ણ મહાન,
સમર્થ સર્વ હૃતો' અને બધા વિદ્યાર્થીઓ
શાત થયા

શાસ્ત્રાર્થ કરી તથાગતને પરાજિત કરવાની
ઇચ્છાથી આવેલો ઉદ્ધવ અબડ બુદ્ધને
ચરણે ઢળી પડ્યો-પોતાના વર્તનની ક્ષમા માગી
મહાકાવ્યિક તથા ગતે તેને ક્ષમા બક્ષી આપી
વાંદ આપ્યા

વિવેક અને ભક્તિભેદની નિરર્થકતાને
ગોષપાઠ શીખી સહુ વિદ્યાર્થીઓ આશ્રમે
પાછા વળ્યા

*
એક પંક્તિ

તવ એ એક પરશ હે નિર્મલ !
અનંદો વરમ મુદિ અતરેતત તવ

ભવના બુદ્ધ્યા માનવનં મન,
ભમતા વેરવેરના વનવન
એમા અભય ભરો આનંદન,
મનસી મત્તજ પ્રેમલ અથલ તવ

નિજ અજ્ઞાન બને નિજ બંધન,
ને અભિમાન આહ-ન્દા અભન,
સરલ શીખવે આત્મ વિશેષન,
મુક્ત ચિત્ત હે સત્ય અનર્ગલ' તવ

પિનાકિન્દ્ર કાકુર

‘ધર્મના કામમાં હીલ ન થાય’

અનુભવાવોડી

એક સ્ત્રી હતી છેલા અઢાર વરસોથી તેના શરીરમાં પ્રેતાત્મા વગી રહી હતો, અને એ કારણે તે એટલી બધી અશક્ત અને દુ ખી થઈ ગઈ હતી કે, મહાસુરકેવીથી પણ તેનાથી ૧૧૨ ઊંચુ રહેવાતુ નહોતુ

રવિવારના એક દિવસે ઇશુ ખ્રિસ્તે એ સ્ત્રીને જોઈ, અને તેને પાતાની પાસે ખેલાવી તેના માથા પર હાથ મૂકતા કયું, “બહેન ! તારી આ અશક્તાવસ્થામાંથી આજે તને મુક્ત કરવામાં આવે છે ” અને તરત જ પેલી સ્ત્રીના શરીરમાં શક્તિનો સ સાર થઈ ગયો તે દરાર ઊભી થઈ ગઈ, અને પ્રભુના શુભગાન ગાવા લાગી

એ જોઈને, ઇશુના ચહુદી ઈષાખોરો બળી ઊઠયા અને ત્યાના ચહુદી ધર્મમંદિરના આચાર્યે, ઇશુએ રવિવારના પવિત્ર દિવસે એ કાર્ય કર્યાને અપરાધ કરવા બદલ, ઇશુ પર પોતાનો ક્રોધ અને તિરસ્કાર ઠાલવી, ત્યા

જમા થયેલી મેદનીને હેફેશીને કહ્યું ” અઠવાડિયામાં માત્ર છ જ દિવસ લોકોએ કાય કરવા જોઈએ, ખામ આરામ માટે જ નિર્મા થલા રવિવારના દિવસે તો કશુ કામ થઈ શકે જ નહી તમારો ઈલાજ કરાવવા માટે પણ તમારે રવિવારના દિવસે આવવુ જોઈએ જ નહી ”

પછી ઇશુએ શાંતિપૂર્વક એનો જવાબ આપતા કહ્યું “કેવા ઢોંગી છો તમે પણ ! રવિવારના દિવસે તમારા બગદ, અથવા ગધેડાને બધન-મુક્ત કરીને, તમે લોકો શુ તેમને પાણી પાવા માટે નથી લઈ જતા ? તો પછી, અઢાર વર્ષથી જેને પ્રેતાત્માએ દુ ખ અને અશક્તિના બધનમાં જકડી રાખી હતી એવી એ સ્ત્રીને રવિવારના દિવસે બધન મુક્ત કરવામાં ખોદ શુ થઈ ગયુ ?

અને ઇશુની આ હવીલ સામગી તેમના ઈષાખોરો શરમાઈને નીચુ જોઈ ગયા

ખ્યારા ખાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬ પરદેશ માટે શિલિંગ ૧૨ લવાજમ મનીઓર્ડરથી ૪ કાર્યાવધને સરનામે મોકલવુ પ્રથમ અકથી જ ગ્રાહકો નોધાય છે ૬૦ મામની ખારમી નારીએ અક પોષ્ટ થાય છે થોડી નકલો હાથકાગળ પર છપાય છે તેનુ વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા આઠ, પરદેશ માટે શિલિંગ ૧૬ પત્રવ્યવહારમાં ગ્રાહક નળ અવગચ વખવો

‘ખ્યારા ખાપુ’ કાર્યાવધ રૂપાવતન, જૂનાગઢ

અનુક્રમિકા

૫૦૨

૧૦ જૂન ૧૯૫૧

૫૦૬

૧ બાપુનો ૫૨	માધીલ ૧૧૪	૧૧ પ્રભુ પર વિશ્વાસ	ખ ટેગલ માં ૫વાર ૧૨૬
૨ ગુરુદેવના ગુરુ	ગુરુદયાલ મલિક ૧૧૫	૧૨ નેક કમાઈનો પંચો	રતિલાલ-અનિલ ૧૩૧
૩ મણિભુવન	ચારેલાલ ૧૧૭	૧૩ મામનારો અભય થાય	જાનભિમુ ૧૦
૪ ત્રિવેળી	પૂં ૧૧૦ખાણ ૧૧૮	૧૪ જુદાનુ મિલ્યાપત્ર	મિયાનાત મલિયાર ૧૨૮
૫ પરિક્રમા	એક દીવાનો ૧૨૦	૧૫ ‘એકે ન બચ’	કન્ડી ૧૩૧
૬ માધી મંગલ	ગુરુદયાલ મલિક ૧૨૧	૧૬ મિલેકેનો ખોપપાટ	કન્ડી ૧૩૧
૭ સોગાદ	લીન્દ્રનાથ દાંગોર ૧૨૩	૧૭ એક પગલ	પિતામિન દાંગોર ૧૩૮
૮ જીવન પવિત્રતા	સુકુવભાઈ ૧૨૫	૧૮ ધર્મના કામમાં હીલ ન થાય’	અ વા ૧૪૦
૯ બેવ કે નરાઈ?	રતિલાલ-અનિલ ૧૨૬	૧૯ નાબાર મનીદાર	૨૨૨૧૧ બીજુ
૧૦ આઆણની વાનો	વિમળા પટેલ ૧૨૭	૨૦ ગુલશાખની ફાવે	રતિલાલ-અનિલ, એલ્ય

પ્રકાશક અને મુદ્રક ધીરેન ગાધી ઉપાયતન મદ્રજાવય જૂનાગઢ

અમારાં પ્રકાશનો

ગાંધી ચિંતનની આધુની અર્પે કંઈ સારાસરક તત્ત્વીયોનો રૂબરૂ પ્રતિબિંબ હોઈ જીજ્ઞાસા આપે છે) મૂળે રૂપિયા
બાપુસરજી : આધુના સુવચનો એમના જ હૃદયનાં સ્વરૂપ, ત્રિશી સુસંગતો, સુકા સંસ્કૃતિ
પુસ્તિકા મૂળે સવા રૂપિયા, પોસ્ટેજ દોઢ આનો.

આધુનિક : લેખક : શ્રી ગુરુદયાલ મલિક
મુદ્રક : સવા રૂપિયા, પોસ્ટેજ ને આનો

શ્રી કાકાસાહેબ કે લેલકે આ પુસ્તિકાની પ્રસ્તાવના 'અક્ષત્રી અર્જવ મા આ લેખમાળા
મહત્ત્વ સમજાવતા લખ્યું છે —

‘મહાત્મા ગાંધી અને કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર આપણા જમાનાના બે મહાન પુરુષો
ભારતીય નૃત્યના મોટા હિસ્સા. એમને વિષે કોઈ પણ કાર્ય વખે તો તે આકર્ષક
થવાનું જ પણ જ્યારે એમને વિષે ભક્તિદ્રવ્ય ગુરુદયાલ મલિક લખે ત્યારે તો પૂછવું
જ શું ? ગુરુદયાલ—આચાર્ય—ગાંધીજીના ખૂબ પ્રસંગમાં આપણા હૃદય એમના જ
પરિવારના તેઓ જણાય અને કવિવર રવીન્દ્રનાથના તો તેઓ અત્યંત ભક્ત

વૈષ્ણવ ભક્તો જેમ મર્યાદા પુરુષોનામ રામચન્દ્ર અને લીલાવતી કૃષ્ણચન્દ્ર વચ્ચે
અનેક ભેદ થકે છે તેમ જ ગુરુદયાલજી પણ ગુરુદેવ અને ગાંધીજી વચ્ચે અનેક ભેદ જુએ
છે એમની એ અનેક દૃષ્ટિ એમણે આ નાતકી લેખમાળામાં અનેક રીતે વિશદ કરી છે’

On Life's Journey with Gandhiji (ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા)

Gurdayal Malik

આ અંગ્રેજી પુસ્તિકામાં શ્રી ગુરુદયાલ મલિકજીએ માનવજીવનનું વ્યક્ત ગાંધીજીના
આદર્શો અનુસાર સમજાવવા એક નવું પ્રયત્ન કર્યો છે

આ પુસ્તિકાનો ગુજરાતી અનુવાદ પણ દૂક મમયમ પ્રસિદ્ધ થશે

મરેઠીની પંજાબી લેખક શ્રી રતિલાલ ‘અનિલ’

મલક બાર આના, ગાયકવાડી આધુનિકો એક રૂપિયા, પોસ્ટેજ દોઢ આનો

ભારતીય રતિલાલ ‘અનિલ’ આપણા સાહિત્યકર્તાઓ એક આશાસ્પદ કવિ છે
તેમનો એક કાવ્યમય્ય કાવ્યો અને તુલસી પ્રસિદ્ધ થશે હવે તેમનો આ ૧૨૫
પૃષ્ઠાઓનો સુક્રં મલક પ્રસિદ્ધ થશે આ આધુનિક ગુજરાતી માનવજીવનના
વિવિધ પાસાઓ અંગેનું એમનું તત્ત્વપર્યાય ચિંતન કાવ્યમય્ય ભાવ ઉપે મૂર્ત થશે

આ ગુજરાત-મલકની પ્રસ્તાવના લખતા શ્રી ગુરુદયાલ મલિકજી લખે છે—

આ પુસ્તિકા લખનાર શ્રી રતિલાલ ‘અનિલ’ એક મરણ અનુભવી અને વિ
જીવન-માર્ગના તર પર જિજ્ઞાસુ જેને જે તરફની કોઈ રાત વિષય ચૂની પડી
તેને જુએ ? અને તેમાંથી એક નિષાધારણ નવન અને રાજ્ય મળતું છે

આશા છે શ્રી ‘અનિલ’ની ‘મરેઠીની પંજાબી’ જે તેમના કમર્ષ લખનાર એક
અનેકો પ્રયાત્ન અને પ્રસંગોએ આ પ્રલોભ છે— ૧ પુસ્તિકા લખનાર એક કોઈ વાર
મરેઠીમાં ભાવી જશે અને પેતાના મૂલોન જીવનની રીતે એ મર્ષ છે તે એક સમજાવક

પુસ્તિકા મલકોડથી મમયમ-આધુનિક આશાઓ પોસ્ટેજ ની

ઉપાધનન પ્રકાશન જુનાગઢ

ધારીનામ

ઉદ્ધરેહારમનારમાનમ્

પૃષ્ઠ ૬ | ૧૦ - જુલાઈ - ૧૯૫૬ અંક - ૩૧

જાણતો તે પવિત્રબળ
વધાવતો માર્ગે રાગી મધ્ય
દુતોડું ચિત્તને તે જોડું
રાગી શુદ્ધ મલન જે
બાડું

જીવનને પવિત્ર બનાવવાનો માર્ગ અગીયાર જોડોનું
ચિત્તને તે જોડું અતીશુદ્ધ પાતન છે —ભાષ્ય

તત એતત પદનીયમ અસ્ય તર્જન્ય ચત્ર અયમ આત્મા,
અનેન ઇત એતત સર્વં વેદ (બૃહદ આરણ્યક ૧-૪ ૭)

જ્યારે આત્મા ત્યાસ લે છે ત્યારે એને 'પ્રાણ' નામે ઓળખીએ છીએ, જ્યારે એ ગોઝે છે ત્યારે એને આપણે વાણી કહીએ છીએ, જુએ છે ત્યારે ચતુ કહીએ છીએ, સાબળે છે ત્યારે શ્રાવ કહીએ છીએ આ બધા આત્માના કર્મનામ છે

પ્રાણ, વાણી, ચતુ, શ્રોત્ર, મન આદિ એક એક ભાગને જ ને જાણે છે એ આત્માને પૂર્ણપણે નથી જાણતો, એનું જ્ઞાન અધૂરું હોય છે જ્યારે એને એકઠું કરીને આત્માના નામથી અને રૂપમા એને આપણે ઓળખીએ ત્યારે એકાગ્રી જ્ઞાન સર્વાંગીયુ થાય છે અને હરેક પ્રકારની શક્તિ આપણામાં પ્રગટ થાય છે

આપણી અદર જે આત્મા રહે છે એ જ બહારની દુનિયામાં પ્રવેશતું રૂપ ધારણ કરે છે, એટલા માટે આત્માને ઓળખવાથી ઓખા વિધને બાકી શકાય છે આત્માનું સ્વરૂપ, આત્માની શક્તિ, અને આત્માનું સાર્વભૌમત્વ સમજવાથી આખા વિશ્વનું સ્વરૂપ, એની શક્તિ અને વિસ્તાર અસર રૂપમાં આપણે સમજી શકીએ છીએ

આજકાલ પાશ્વરમ્ભા ભૌતિક શાસ્ત્રની શોધ ચાલી છે, એ આત્મજ્ઞાન દ્વારા નહીં બલકે બાહ્ય પ્રયોગો દ્વારા થાય છે એટલા માટે એ જ્ઞાન શુદ્ધ ન હોઈ શકે

કોઈના મનની વાત, અતરની વાત જાણવી હોય તો એના બે હાથ છે પૌષ્પીસા કોઈ તહોમતદારની પાસેથી બધી હકીકત કહાવવા માગે તો ત્યારે એને આવમાણથી પ્રશ્નો પૂછે છે, પછીથી ધમકાવે છે, મારે છે, ભૂખ્યો રાખે છે, પાણી નથી આપના, બિલવા નથી દેતા એવી રીતે પરેશાન થયેલા એ આત્મી પોતાના

પરનો કાળુ ખોઈ બેને છે અને ડરનો માથો નિદ્રાનાગથી મનનો કાળુ ખોવાને કારણે ધણી ખરી પાતો ઠહેવા માટે છે શરાખી માણસ પણ ન કહેવાની વાત નથામાં બકી જાય છે કોઈ સુનેગાર પાસેથી એની સુખ વાત કહાવવા માટે પોલીસ એને પીડે છે અથવા છેતરે છે

એનાથી વિરોધ, જ્યારે કોઈ મા, કોઈ વા પોતાના બાગનું હૃદય-એના દિવની વાત જાણવા માટે છે ત્યારે એને વહાલ કરે છે, એના સુખદુઃખ સાથે અમનસ થાય છે અને પછી બાગક ખાપોખાપ દિવની બધી વાત માને કહેતા માટે છે એને વિશ્વામ હોય છે કે માતા-હરેક રીતે મારી કિતકતી છે માત્ર જુદા જ ઈન્દ્રિય છે હૃદયની વાત માને કહેવામાં લાગ જ છે—ડર, તુકસાનનો ભય મિત્રકુત નથી

અને જ્યારે માતાનો પ્રેમ વધીને ઊચ્ચ કે ટિ મુઘી, દેવી કોટિએ પહોંચે છે ત્યારે બાગ કના કલા વિના જ માતા એના હૃદયની વાત સમજી જાય છે હૃદય સાથે હૃદયનું મિત્રન થવાથી એક હૃદયની વાત બીજા હૃદયમાં આપોખાપ બેઠવા લાગે છે એ છે પ્રેમની રીત

અરે દુનિયાભરમાં વિજ્ઞાનની જે શોધ ચાલી રહી છે એ પૌષ્પીસ હગની છે, રસાયણ શાસ્ત્રી ખીજને લઈને અકાગે છે, તપાવે છે, એના પર તેજાગ નાખે છે—પદાર્થને પરેશાન કરવાના હરેક ઉપાયો અજમાવે છે અને એ પદાર્થ ગભરાઈને પોતાનું બધું રહસ્ય ખુલ્લું કરી દે છે

જ્યારે ગામ દૂધ નથી આપતી ત્યારે ગોવાળ ક્યારેક ક્યારેક એને મારે છે, અને ગાય ડરની મારી દૂધ આપે છે અને સાથે પેશાબ પણ કરી દે છે કુદરત આમે ધાતક દૃષ્ટિએ પ્રગ

હું એ છે આજનું વિમાન.

વિજ્ઞાનિક એને પ્રયોગ કહે છે. એ પ્રયોગ પદ્ધતિથી વિપરીત યોગ પદ્ધતિ છે, જેની મારફત પોતાનો સંબંધ બીજા સાથે અને બાહ્ય સ્થિતિ સાથે લેતી દે છે—અર્થાત્તે યોગ કરે છે ત્યારે દરેક નીજનું સ્વરૂપ જોટલું આપણે ગાણીએ તેટલું આપણી સામે પ્રગટ થાય છે, ક્યું જ જોઈએ, આ યોગ પદ્ધતિ આદિકાળથી બધા દેશોના સપિસુનિઓએ યોડી યોડી પ્રાપ્ત કરી હતી આત્માનું ધ્યાન ધરીને એ સક્રિય કરી શકે.

એ જ રીતે કોઈ જ ગડી, જંગલમાં કોઈ જાનવરનું પદચિહ્ન જોઈને એને ઓળખી કહે છે, અને આગળ વધે છે અને જાનવરને મળે છે. એ જ રીતે જો આપણે આત્માને ઓળખીએ તો નમસ્ત વિશ્વને ઓળખવાનું એ માધ્યમ બને છે.

પ્રાચીન કાળના લોકોને આ વાત પર એટલી શ્રદ્ધા હતી કે એ લોકો માનતા હતા કે જો યોગી ધ્યાન ધરવા બેસી બેઠો તો હિનિયાની બધી વાતો એના ધ્યાનમાં આવે જાય.

કોઈ રાજ્યનો રાજા યુદ્ધ સાધના માટે નહેલમાથી ભાગી ગયો. તેની શોધ માટે ગણીએ બધી દિશાઓમાં અનુચરોને દોડાવ્યા,

૨

પણ ભાગ મળા નહીં. રાણા યોગીણી હતી. એણે વિચાર્યું કે આ બધી મહેનત નકામી જ હતી. જો પિંડે તે બ્રહ્માંડે એ ન્યાય સાથે હોય તો હું ધ્યાનમાં બેસીને મારા મનમાં જ રાજાને કેમ ન શોધું? મનમાં એની ભાગ મળતાં જ બ્રહ્માંડમાં એ ક્યાંય પણ ભાગી ગયો હશે તો પણ એની ભાગ મળશે જ. એણે એમ જ કયું અને રાજાને શોધવામાં એને સફળતા મળી.

આવી આવી કથાઓ આપણાં પુરાણો અને અન્ય સાહિત્યમાં મળી આવે છે. એ પરથી આપણે મમજી શકીએ છીએ કે આપણા પૂર્વ-જોમાં એ પદ્ધતિમાં કેટલી શ્રદ્ધા હતી. એમને કેટલી સિદ્ધિ મળી હતી એ તો આપણે નથી કહી શકતા, પરંતુ એ જમાનાના યોગી માણ-મોનું મૂલ્ય જ્ઞાન જોઈને આશ્ચર્ય થાય છે અને મન કહે છે કે એ બધું એ લોકોએ પ્રયોગો દ્વારા નહીં મેળવ્યું હોય.

કંઈ પણ હોય, આત્માની શક્તિનો ખરો તાગ હજી સુધી આપણને નથી મળ્યો. અણુને સુક્ષ્મ કરવાથી એનો પ્રભાવ આપણે કંઈક જાણી શક્યા છીએ. આત્માના પ્રભાવની તો મર્યાદા જ નથી. આત્માને મમજવા અને સુક્ષ્મ કરવાની રીત હાથમાં આવવી જોઈએ. (મંગલ પ્રભાત)

સમગ્ર ભોજનમાં જેટલો પ્રમાણ જન્ય છે એનાથી વધારે સમૃદ્ધપ્રાદનામાં જન્ય છે. જન-વગેના પોંડે માણસ પણ ખાઈપીએ છે, જોઈ છે, શરીરની માવજત કરે છે છતાં જાનવર અને માણસના જીવનમાં ઘણો ભેદ છે. માણસને ખાવાથી સમાધાન નથી થતું. બધું જીતે ખવડાવવામાં અને જુખ્યા રેકવામાં અમાધાન થાય છે. જંગલમાં, જાનવરને શિકાર ન મળવાથી ઉપવાસ તો થઈ જાય છે, પરંતુ ધનમાં ખાવાના પગથોં બરેલા રોય તો પણ માણસ કહે છે કે આજે એકાદશી છે, માટે ખાઈશ નહીં. જાનવરને આ આત્મિક નથી મળ્યો. એનો અર્થ એ છે કે માણસના જીવનનો મુળ આધાર જાનવરોના જીવનઆધારથી નિમ્ન છે. માણસના જીવનનો મુળ આધાર એ છે કે જે પોતાને દેહમાં કે ધર્યો નથી માનતો. જે પોતાનામાં સોને અને સોમાં પોતાને જોવાની કોશિશ કરે છે, આપણા મનને એ જ સનજાવતું છે કે આત્મામાં મર્યાદા અને સર્વભૂતોમાં આત્મા રહેતો છે, એટલે કે આપણે અને આત્મામાં પ્રાણી એકત્રીય મારો મંકળાયેલાં છીએ. જેમ નાણામાં વાંચો રોય છે એ જ રીતે તમારામાં અને, અને અમારામાં તમે છો અને જ વેળાં કરે છે, રહેતો આત્મા—દેહ્ય કરે છે.

-વિનોબા

લેવા વાંચક તેવી સૈદી

ગુજરાતી સાહિત્ય શ્રીશ્રી વિશે અમારી વાતચીત આઠવી હતી મેં બાપુજીને કહ્યું - 'તમે નવજીવનના જે ગુજરાતી લખો છો એનો વિચાર કરીને કહેવું' પડે છે કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં તમે તમારા 'ઈન્ડિયન એસોસિયેશન'ના જે ગુજરાતી લખતા હતા તે બહુ જ ઠાસી ગુજરાતી છે.'

ગાંધીજીએ હુમીને કહ્યું કે, 'શું તમે એમ માનો છો કે હિન્દુસ્તાન આખા પછી મારી ગુજરાતી બાંધા સુધી ગઈ? ખરી વાત તો એ છે કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં જે લોકોને મારે હું લખીને હોતો એ બધા લગભગ અમલુ હતા મજૂરી કરનાર, નાનીનાની દુકાનો ચલાવનારા અને આખો દેવસ પ્રવૃત્તિમાં મૂકાયેલા લોકો મારે મારે લખવું પડતું હતું. એમાં સુસકમાનો હતા, થોડા પારખી પણ હતા. એવા બધા લોકો સહેજાઈથી સમજી શકે એવી રીતે રીઝીમાં મારે પ્રયત્નપૂર્વક લખવું પડતું હતું. હું મારા કામની દૃષ્ટિએ લખીને હતો.'

બાપુજીની વાત મારે ગળે ઊતરી ગઈ દક્ષિણ આફ્રિકામાં તામિલ મજૂરોની સાથે મીઠી વાત કરી શકે એટલા માટે એમણે તામિલ બધા પણ થેલી શીખી લીધી હતી.

જ્યારે મેં મારા એક ગુજરાતી લેખમાં 'જાનુઆરી' ને મારે એકવાર 'કાલિન્દી' ચળકાપથી ત્યારે બાપુજીએ મને પૂછ્યું કે, 'શું તમારો બા 'કાલિન્દી' ચળકાપમાં જાનવરો નમજી શકશે? 'તમારી બધા એને મારે અડી થઈ' પડે એ શું કામનું?'

સૂક્ષ્મ વિવેક

શ્રી મત્રનલાલ ગાંધી પાસેથી મેં નીચેની વાત સાંભળી હતી

કોઈ મહત્ત્વના માનવ મા બાપુજી અને જનરલ સ્મટ્સ વચ્ચે વાતચીત થઈ હતી એનો સાર ગાંધીજીએ પોતાના માખતાફક 'ઈન્ડિયન એસોસિયેશન'માં આપ્યો જ્યારે જનરલ સ્મટ્સને ખબર પડી કે પે તની માથેરી મુશ્કાલતોના સાર ગાંધીજીએ પોતાના પત્રમાં આપ્યો છે ત્યારે એને કંઈક ખેલુ લાગ્યું ગાંધીજી ફરી મળ્યા ત્યારે જનરલ સ્મટ્સે બાપુને ફરિયાદ કરી કે, 'જે વાતચીત જેમને મારે ન હતી એ એમને બહાર કઢી દેવી તમારા માટે ઉચિત ગણાય?'

ગાંધીજીએ જવાબ આપ્યો કે 'તમારી ટીકા બર નર નથી આવી બાખતોમાં હું હમેશા સલામ રહું છું જે તમે તપાસ કરશો તો જલ્દી કે મારા પત્રના અંગ્રેજી વિભાગમાં આપણી મુશ્કાલતોના ઉદ્દેશ્ય સુદ્ધા આપ્યો નથી આપણો મુલકાત વ્યવસ્થાપન તો ન હતી જે ગરીબ લોકોનો પ્રતિનિધિ થઈને હું તમારી સાથે વાતચીત કરવા આપ્યો હતો એમને ખબર તો પડવી એકંએકે એમના સલાહોની બજામાં સરકારનું વલણ કેવું છે? ને હું અંગ્રેજી વિભાગમાં જે મધુ લખે નો બધા જોરા પણ એ વાચી લેત, આપણી ખાતરી વાતો એમના કાનો મુખો પકોચાડત તો તે અલગિન થાત.'

જનરલ સ્મટ્સે પોતાનો વાધો પાછો ખેંચી લીધો અને ગાંધીજીને એમના સૂક્ષ્મ વિવેક માટે ધન્યવાદ આપ્યા.

- વર્ણવી ન શકાય એવી જટિલતાને હું ઠગાવતી માનતો નથી
- ખરી નિર્જયતા પ્રેમ વિના શક્ય નથી
- સાચું પોડુષ, માચી બહારથી આપણી અંદર રહેલા પત્રને ઠાઠી નાખવામાં છે
- દિસાની પદવિ માનવમૌલ્ય માટે સુસંગત નથી
- હું 'માનુ ધુ' કે જ્યાં આજેવાનો લાયક હોય ત્યાં સિપાઈ મળી રહે છે - ગાંધીજી

હરિજન આશ્રમ ગાંધીજીનાં ધામ એટલે નાના, મોટા, દેશ-પરદેશના અનેક જિજ્ઞાસુઓ, યાદાણુઓ, મુમુક્ષુઓ તથા રાજગૌડ આવે કેઈ દર્શન કરવા, કેઈ એ પુણ્યધામની રજ માથે ચડાવવા, કેઈ મહાત્માજીનું પુણ્યસ્મરણ તાલુ કરવા, તો કેઈ ત્યાંથી પ્રેરણાનું બાઉ બાંવી જવા આવે. આમ હરિજન આશ્રમ એ એક તીર્થધામ બની ગયું છે.

બાપુના એખિકા શ્રી વિનોબાની બહેન નીતકંઠ એકવાર આશ્રમમાં આવી ચડયાં. અમે એમને ચમારો તાળામા બોનાવા. એમણે પૂ૦ બાપુજીનાં સંભારણાં કેલાં તેમાંથી કેટલાક પ્રસંગો વાંચ્યા, એમની જ ઘમ્હેમા અડી ઉતારુ મુ.

-વિ૦

અમે ખૂબ નાના હતા ત્યારની આ વાત છે. ત્યારે અહીં મકાનો હજી બધાવાના હતાં, કાચા મકાનો હતા. એમાં આશ્રમ ચાલતો. ત્યારે કદ આશ્રમનો વિસ્તાર મોટો નહીં. એટલે બા-બાપુજીને જલાળ એાળી અમે સૌ રમતા રમતા તરસ્થા ધર્મએ એટલે બા કને દોડી જઈએ. બા અમને ખૂબ પ્રેમથી પાણી પાય. તે રનેહ તો હજી એવો ને એવો વાહ છે. મારા પિતા સ્વ૦ શ્રી રમણભાઈ નીલકંઠને બાપુ સાથે મારેા સંગ ઘ એટલે અમારા બગ આશ્રમમા જવા ગટ ઉપકતા. અમે અમે બાને પાણી પીવા ના બહાના હેઠળ કીડકીડે ઊકવેહ કરાવીએ. પછુ બા કંટાળે જ નહીં. બા તો બસ, એ જ પ્રેમથી જ્યાં જઈએ ત્યાં ર પાણી પાય. એવો પરમ પ્રેમ શી રીતે મૂવી શકાય ?

બીજો પ્રસંગ પ્રાર્થનાનો છે. ત્યારે પ્રાર્થના બાપુ ચેતે

કરાવતા. અમે ભાઈબહેને કેાઈકાઈ વાર પ્રાર્થનામાં જઈ ચઢતાં. ત્યારે અમે બહુ નાના બાપુ અમને શીખવે: 'પ્રાર્થનામાં આંખ મીંચીને બેસીએ તો આપણે સહેલાઈથી એક શિવ ધર્મ શકીએ. કેહીની માથે નજર ન પડે અને મન વિચારે ન ચડે'

એક દિવસ એક બહેને પ્રાર્થનામાં આંખ ઉઘાડી સળેડી. બાપુ તે ભેઈ ગયા. પ્રાર્થના પૂરી યઈ કે તરત બાપુએ મીઠી ટકોર કરી: 'પેલા બહેને આંખે પ્રાર્થનામાં આંખ મીંચી ન હતી !'

'બાપુ, ત્યારે તમેય આંખ નહીં મીંચી હોય ! નહીં તો તમને કેમ બજાર પડે કે અમુક જણે આંખ ઉઘાડી રાખી છે ?' પેલા હાઝર જવાબી બહેને તરત બાપુને જવાબ આપ્યો.

બાપુ ખરાખડાટ હતી પડયા. મું તેમણે એ મુકત હાસ્ય ! આખા હું જગતમાં મહાન પુરુષ મણાતો એક

વિભૂતિ નાનકડી બાળાના કહેવા પર આવુ, મોકળા મને હોતે એ અમારા માટે બહુ મોટી વાત ગણાય.

બાપુનુ એ સુખ હૃદય હજી માગ કર્યું પડે અથડાયા કરે છે । * * *

વડોદરાના માણ હીરાન મનુભાઈ મહેતાના પુત્રી એકવાર અમારે ત્યાં આવ્યા અને એમને આશ્રમમાં સ્થળ ગયાં બાપુની નજર બહુ ઝીણી નવો આંદોરો આવ્યો કે તેના પર દૃષ્ટિ પડ્યા વિના રહે નહીં. અમને તરત પૂછ્યું 'તમારી સાથે આ કેણુ આવ્યું છે ?'

'વડોદરાના અમારા બહેનપણી જ પ્રજા એમનુ નામ' અને જવાબ આપ્યો.

'પ્રજા એટલે ઠાઠી જણાય છે તો એવી જ.' બાપુએ હસતા હસતા કહ્યું પછી પૂછ્યું 'પ્રજા, તુ કાંતે છે ખરી ?'

'ના' પ્રજાએ શરમાતા શરમાતા કહ્યું.

'મારી હીકરી ગમે તેવી હોય પણ એ તે શાંતે નહીં તો હું એને પ્રજા (ઠાઠી) ન કહું.' બાપુએ ટકોર કરી * * *

અને છે-લે એક વિદેશનો પ્રસંગ સાંભળાવે છે.

હું અમેરિકા બજવા ગઈ હતી તે વખતે મારે કેટલીક સ્થળાએ એવા જવાનુ થયું હું એક ફેળવણી સંસ્થામાં ગઈ અને મારે બેઠક વાનો પ્રસંગ આવ્યો. વિદ્યાર્થીઓએ પહેલે જ પ્રશ્ન પૂછ્યો 'તમે તો ગાંધીના દેશના છો ગાંધી કેવા છે તે કહો !'

બાપુ વિશે હું જે કંઈ જાણતી હતી તે બધું મેં કહ્યું એ સાંભળી એક બહારી ભુખરા રંગના વાકડિયા વાળવાળા ને ભૂરી-આસમાની રંગની આખવાળા એક મગાના છોકરાએ

બાગળી જિંથી કરી એને પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો મેં પ્રશ્ન પૂછવા કહ્યું.

'મારી મરમી કહે છે કે જે માણસે પૂરો પોશાક પહેર્યો હોય તે જ માણસ સ્વચ્છ અને સજ્જન કહેવાય ત્યારે ગાંધી અવડા મોળા માણસ ગણાય તોયે દીવલુની ઉપર રહે એવું દુર્લભ કંઈ કેમ પહેરે છે ? એવા કપડા પહેરનારને સ્વચ્છ, સજ્જન કહી શકાય ખરા કે ?'

એનો પ્રશ્ન, અમેરિકન સમાજની રહેણી કરણી, રીતરિવાજ બેતા સાવ સ્વાભાવિક હતો.

મેં, બાપુ શા કારણે માત્ર એક દુર્લભ ધાતી પહેરે છે ને માત્ર એક પટ્ટી એટલે છે તે માટેની એમની પ્રતિજ્ઞા કહી સમજાવી બધા સુધી કરેડાં. હિન્દીઓને પૂરતા વસ્ત્ર ન મળે ત્યાં સુધી હું પૂરતા વસ્ત્રો નહીં પહેરું એવી બાપુની પ્રતિજ્ઞા હતી.

પેલો છોકરો ને બધા વિદ્યાર્થીઓ મારા ખુર્ચીનો દય ચર્ચને સાંભળી રહ્યા.

પ્રશ્ન પૂછનાર છોકરો કહે 'ત્યારે તો હવે તમને ચોડા દિવસમાં જ સ્વચ્છ મળવાનું, ને ત્યારે દેશમાં સૌને પૂરતા કપડા મળવાના અને ગાંધી પણ પૂરો પોશાક પહેરશે એમનો એ પૂરા પહેરવેશજો દોઢો પડાવીને તમે મારે પર મેં કહી આપ્યો ?'

'જરૂર' મેં ખુશીથી કા પાડી સ્વચ્છ તો મળ્યું પણ બાપુએ પૂરા કપડા પહેર્યા હોય એની એમની હાંસિ પાડવાનું ન બન્યું !

હજી મને એ અમેરિકન બાળકની વાતો સાંભળાવે છે ! એ બાળ વિદ્યાર્થીના મનોરમ પાર પડે તે પહેલાં જ ઈશ્વરે બાપુને પોતાના કર બારમા બેઠાવી લીધા.

*

• માણસને પડવાની સાક્ષ્ય એટલી બધી હોય છે, અને પોતાને ઉત્તરવાની એટલી બધી સમજણ મુજબતે જ તેને કરી આપી છે, કે મનુષ્યના રહેનાર માણસ પણ એ નબળો હોય જાયવા એના બધા તથાગી વારાગી વિચારના હોય તો એ અવશ્ય પડે.

• જમગમાં એકે માણસ 'હું' દુઃખ હું' એક સમયને દુઃખાઈ કરતો નથી.

• દેસા કરવી એવો આજમામાં રહેવાર પછીનો સ્વભાવ છે.

-માંધીજી

એકવાર એક માણસ હજરત ઇબ્રાહીમ અદમની સેવામાં હાજર થયો, અને કહેવા લાગ્યો: “હે શેખ! હું પાપી છું. મારા બન પર મેં ઘણો ભુલમ શુભયો છે. પાપ કરવાનું છેડી દેવાના ઘણા પ્રયત્નો હું કરું છું, પણ છેડી શકતો નથી. મને કાંઈક ઉપદેશ આપો.”

ત્યારે હજરત ઇબ્રાહીમ અદમે તેને કહ્યું: “ભાઈ! હું કહું તે છ વાતો તમારા વર્તનમાં ઉતારી લો, અને પછી તમારે જે કાંઈ કરવું હોય તે મુખેથી કરજો; એથી તમને જરાયે નુકશાન થશે નહિ.” અને પછી પોતાની વાત માંડતાં તેમણે કહ્યું: “હૌ પ્રથમ મારે તમને એટલું જ કહેવાનું છે કે, જ્યારે પણ તમે કોઈ પાપ કરો ત્યારે સર્વશક્તિમાન ખુદાએ બક્ષેલી હોય એવી કોઈ પણ વીજ ખાશે નહિ.”

અને પેલા માણસે નવાઈ પામી પૂછ્યું: “પણ શેખ સાહેબ! ફરેકે ફરેક વીજ ખુદાએ જ પેલા કરીને પ્રભુભાવને બક્ષી છે. તેનું બક્ષેલું રાજીને હું શું ખાઈશ?”

ત્યારે હજરત ઇબ્રાહીમ બોલ્યા: “પણ જેનું તમે ખાવ તેની જ આરાતું ઉદ્ભવન કરો એ બહુ જ ખરાબ કહેવાય. બીજી વાત એ છે કે, જ્યારે તમને પાપ કરવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે ખુદાના રાજ્યની બહાર જઈને આવશવતું.”

પેલા માણસ કહેવા લાગ્યો: “આખી પૃથ્વી પર તેનું જ રાજ્ય ચાલે છે. તેના રાજ્ય બહાર શી રીતે જઈ શકાય?”

“પણ જેના રાજ્યમાં રહીએ તેનો હુકમ તો માનવો જ જોઈએ ને?” હજરત ઇબ્રાહીમે તેને જવાબ આપતાં કહ્યું, “અને ત્રીજી વાત એ છે કે, તમારે પાપ કરવું હોય તો એવા સ્થાને જઈને કરવું કે જ્યાં ખુદા તમને જોઈ શકે નહિ.”

“પણ જનાજ, તે તો બધે જ જોઈ શકે છે. તે સર્વવ્યાપી છે.”

અને હજરત ઇબ્રાહીમે તેને જવાબ આપતાં

કહ્યું: “તેનું આપેલું જ તમે ખાવ, તેના રાજ્યમાં જ તમે વસવાટ કરો અને તેની નજર સામે જ તમે પાપ આચરો; એ તો બહુ જ ખરાબ કહેવાય. હવે ચોથી વાત સાંભળો, જ્યારે મૃત્યુનો ફત્ત મારુ મોત નીપજવવા આવે ત્યારે તમે તેને કહી દેજો કે, “મને થોડા સમયની મહેતવ આપો કે જેથી હું મારાં પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી લઉં.”

પેલાએ કહ્યું: “એવી મહેતવન જ મળે!”

હજરત ઇબ્રાહીમે કહ્યું: “એવું જ છે તો પછી મૃત્યુ-સમય અગાઉ જ તમે પ્રાયશ્ચિત્ત કરી લો ને! અને પાંચમી વાત એ છે કે, તમારા મૃત્યુ બાદ તમારી કબરમાં જ્યારે મુન્કર અને નકીર (ઈસ્લામી ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે મરનાર વ્યક્તિના જીવનનો હિસાબ લેવા એ નામના બે ફરિસ્તાઓ કબરમાં આવે છે) આવે તો તેમને કાઢી મૂકજો.”

પેલાએ કહ્યું: “તેમને કાઢી મૂકવાનું શક્ય નથી.”

ત્યારે હજરત ઇબ્રાહીમે કહ્યું: “ત્યારે તેમને જવાબ આપવા મટે તમે અત્યારથી જ તૈયાર થઈને રહો. અને હવે ૭મી અને છેલ્લી વાત એ છે કે, કયામતને દિવસે જ્યારે ખુદા પાક, પાપીઓને નર્કમાં લઈ જવાને પોતાના ફત્તોને હુકમ આપે ત્યારે નર્કમાં જવાની તમે ના પાડી દેજો.”

પેલા માણસે બોલ્યો: “પણ તો મેં તેઓ બળજબરીથી મને નર્કમાં ધમકી જશે.”

અને હજરત ઇબ્રાહીમે કહ્યું: “આ બધું તમે અમો જ છો તો પછી પાપ કરવાનું જ મા મારે છેડી દેતા નથી?”

અને હજરત ઇબ્રાહીમની એ વાતો સાંભળી પેલા માણસે તરન જ સાચા દિવથી પકડાતા પકડી લીધો અને ૭મી જીવનપત્ર ત એમના ઉપ દેશને તે વળગી રહ્યો.

ઈટલીમાં કેસિન નામનો એક ખેડૂત રહેતો હતો. તેની સ્થિતિ દિવસે દિવસે સુધરતી જોઈને અને તેની ખાસે સપ્તિ વધતી જોઈને કેટલાક માણસોને થયું કે, જરૂર આ કેસિન બહુ બહુતો હોવો જોઈએ નહિ તો આમ કર્યા ચમત્કાર વિના તેની ખાસે આટલી બધી સપ્તિ મળી રહેશે એવી થાય ?

એટલે કેટલાક ઈર્ષાજીર હોકાએ તેની સામે કચેરીમાં જોવો ફાવે માડયો કે, 'કેસિન કરો ચમત્કાર કરીને પૈસા ભેગા કરે છે તેથી અમને આમારી સલામતી અબે બચ લાગે છે માટે ન્યાયાધીશને આમતની ઘટતી તપાસ કરવી જોઈએ' ન્યાયાધીશે કેસિનને કચેરીમાં હાજર થવાનો હુકમ કર્યો અને તેની સપ્તિ શી રીતે ભેગી થાય છે તેનો ખુલાસો કરવાનું કહ્યું. જો તે બહુ જોડુ થયું જાણતો હોય તો તે અબે પણ એકદમ કરવાનું દરમ્યાન કર્યું.

કેસિન પોતાની સથકળ પુત્રી, જેતીના જોબદાર અને ઘોડાની જોડ લઈને કચેરીમાં હાજર થયો.

ન્યાયાધીશે તેને ખુલાસો કરવા કહ્યું ત્યારે કેસિન બોલ્યો. 'આહો, હું જાતે મહેનત કરીને

ખેતરને ખેડું છું અને ખાતર વગેરે તાખી જમીનને ખેતી માટે લાયક કરું, છું મારી આ પુત્રી બી રોપે છે અને મારી સાથે મહેનત કરે છે મારા જોબદારો પણ મારા કામમાં ઉપરોગી થાન જોવા છે વગી મારી આ ઘોડાની જોડ પણ કોઈને ચ અદેખાઈ ઉપજાવે જોતી છે હું મારા ઘોડાને બરોબર ખવડાવું-પીવડાવું છું અને તેમની જાતે સલામત રાખું છું તેથી જો ઘોડા પણ મને ખેતીના કામમાં ખૂબ મદદરૂપ થઈ પડે છે આમ હું સખત ઉદ્યમ કરીને ધન મેળવું છું આ જ મારો ચમત્કાર કહો તો ચમત્કાર મારા વિરોધીઓને જો જાહુનો ઉપયોગ કરવો હોય તો કરે અને તેનો લાભ લેકાવે, તેઓ આમ કરશે તો તેમને સાચી વસ્તુ શી છે એ સમજાશે."

કેસિનની આ વાત સાંભળી ન્યાયાધીશ શણ મઈને બોલ્યા 'આજ સુધીમાં મારી ખાસે બહુ અપરાધીઓ આવી ગયા પરંતુ પોતાના અપરાધ સામે તમારા માફક કોઈએ આવો પ્રબળ પુરાવો હિમતપૂર્વક રજૂ કર્યો નથી હું તમને નિર્દોષ જાહેર કરું છું અને તમારી ઉદ્યમપરાયણતાની કદર કરું છું."

*

આવરનીના અમાધપિકના આશયમાં આવેલ ઉપરવાન શાળામાં એકદમ નદક નામનો બિંમુ અને બિંમુએને ઉપદેશ આપતો હતા. બપોરના નવાગળ જોરામાં ત્યા આવી પહોંચ્યા ઉપદેશ આપુ હતો એને અદર જણ એ ઉપદેશમાં વિશેષ ધ્યાનપાડુ, અરિવેરી કાલ મહાપ તેડી તથા 12 શાનિયી બારપુતી બહાર જોમા રજો નદકને કથી ખમર નદી કે તથાગળ બહાર જોમા છે એને એ તો એકસારો ઉપદેશ આપતો રજો અતે તે વાગે સમય આ રોડ ત્યારે ઉપદેશ અમાપત થયા ત્યારે તથાગળે વીરેરી બારપુતી સાકળ ખખડાતી બિંમુએએ બારણ ઉપાડપુ તથાગળ અદર જળને આમળ પર જોડા પગી નદકને કોડા લાગતા 'નદક' તે બિંમુ જોને ઠીક લાગે ઉપદેશ હોય બારણ આમળ જોમા રડી મારી પીડ ફુજવા લાગી.

મદત' આજ બહાર જોમા છે એની મને ખમર હેલ તો ઉપદેશ દેકાતી દેન' એજ કંઈ તો નદક ગળા જો મઈ મોડ.

તથાગળે તેને તરત સાતવન આપતા કહ્યું 'નદક' તે તને જોએ જોવું જ કપડું છે તારા નવાસાગ બિંમુએએ. અબા હોય ત્યારે બેજવાતો, શોભે, એક ધાર્મિક સભાપણ બીડુ આમ'મોન'.

અનેક વર્ષો પહેલાં તામિલનાડમાં કૂર્મા નામનો એક રાજા રાજ્ય કરતો હતો તે મહા-દાનેશ્વરી તથા ધાર્મિકવૃત્તનો હતો. આથી જ તે દિવસે તેની લશ્કરી સત્તા તૂટતી ગઈ અને પાડોશના એક પરાક્રમી રાજાએ તેના પર હુલ્લો કર્યો. કૂર્માએ તે આક્રમણનો જવાબ વીરતાથી વાજ્યો પરંતુ તેની હાર થઈ ને જીવ બચાવવા ખાતર તેને તેની પત્ની સુચરિતાને લઈને દૂર જંગલમાં નાસી જવું પડ્યું.

જંગલમાં જઈને તેણે ગરીબજીવન શરૂ કર્યું. કઠિયારાનો ધણી સ્વીકાર્યો ને જીવનન્યોતને સળગતી રાખી. આમ કરતાં પાંચ વર્ષ વીતી ગયા. તે દરમિયાન સુચરિતાએ એક તેજસ્વી પુત્રને જન્મ આપ્યો. કૂર્માએ તેનું નામ પારા-શર્થ રાખ્યું. પારાશર્થ પાંચ વર્ષનો થતાં કૂર્મા મૃત્યુ પામ્યો. પારાશર્થને ઊછેરવાનું કામ સુચરિતાને માથે આવી પડ્યું; જે તેણે હસતે મુખે ઉઠ વીં લીધું. વર્ષો વીત્યાં. પારાશર્થ ઔદ વર્ષનો થયો.

એકવાર તે જંગલમાંથી પાછો ફર્યો ત્યારે સુચરિતાએ તેને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. પારાશર્થે જોયું તો મા પથારીવશ હતી. તે પાસે જઈને બેસી ગયો. સુચરિતાએ તેને આખી વિતકકથા સંબળાવીને કહ્યું, “બેટા! તું મારો પુત્ર હોય તો વેર વાળજે ને ગાદી પાછી મેળવજે.” પારાશર્થે તેને વચન આપ્યું ને સુચરિતા દેવલોક પામી.

અત્યેષ્ટક્રિયા પતાવ્યા પછી પારાશર્થ માને આપેલા વચનને પૂર્ણ કરવાના ઉપાયો શોધવા લાગ્યો. આખરે તેને એક માર્ગ સૂઝયો ને તે બેપડ્યો.

હિમાલયની તળેટીમાં જઈને તેણે અચોર તપ આદર્યું. તેના તપથી પ્રસન્ન થઈ ભગવાન શંકરે તેને દર્શન દીધાં. ને કહ્યું, “માજ માજ માગે તે આપુ!”

“પ્રભુ!” પારાશર્થે હાથ જોડીને કહ્યું, “આપનું રૂદ્ર સ્વરૂપ દેખાડો—તેનાં દર્શન દો.” શંકરના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો, “તારે? પારાશર્થને રૂદ્ર સ્વરૂપનાં દર્શન કરવા છે?”

“હા દેવ! મારે જ એ રૂદ્ર સ્વરૂપનાં દર્શન કરવાં છે. ને એમાંથી પ્રેરણા મેળવી મારે મારો વેરાગિ શમાવવો છે. મારા દુઃખનેનો વિનાશ મારે નોતરવો છે. મને દર્શન દો, પ્રભુ!” તેણે હઠ લીધી

આખરે શકરને તેની હઠ આગળ નમતું તોળવું પડ્યું, તેમણે કહ્યું, “એનાં દર્શન તને થોડાક દિવસો પછી થશે. એ વખતે તારા હૃદયમાં એક તેજસ્વી ન્યોત પ્રકટશે, એમાંથી એક કૃત્યા જન્મશે. એને કહીશ તેનો તે નાશ કરશે જા.” આટલું કહી શકર અંતરૂધાન થઈ ગયા. આનંદ પામતો પારાશર્થ પાછો આવ્યો થોડાક દિવસો પછી તેને લાગ્યું કે તેના હૃદયમાં એક ન્યોત સળગે છે! એક કૃત્યા ધીરે ધીરે આકાર પકડતી જાય છે! તેના આનંદનો પાર ન રહ્યો

કૃત્યાએ બહાર આવી તેની આગળ મસ્તક નમાવ્યું, “દેવ, આજ્ઞા આપો!”

“કૃત્યા!” ગર્વથી ફેલાતા પારાશર્થે કહ્યું, “મારા પોતાની ગાદી છોડવી લેનારનો નાશ કર—એને માટે તું વિનાશક નીવડ ને પછી સુહૃદના તમામ પાપીજીવોનો નાશ કર.”

“જેવી આજ્ઞા” કૃત્યાએ કહ્યું ને પારાશર્થને જ હણવા તે ધસી! પારાશર્થે ગભરાયો.

“કૃત્યા! આ શું? તારે તો મેં આજ્ઞા કરી છે તેમને જ મારવાના છે, મને નહિ.”

“પરંતુ દેવ!” કૃત્યાએ પારાશર્થની ગરદન પકડતાં કહ્યું, “એમનો વિનાશ સરજવા ખાતર પરમપુણ્યમય સત્ત્વની જરૂર પડશે. જે આપની પાને છે. ને એટલે જ, આપને સૌ પ્રથમ હણવા પડશે ત્યારબાદ હું આપની આજ્ઞાને પૂર્ણ કરીશ.”

‘રહેવા દે, કૃત્યા’ થોડીવાર થોભા ! મારે એક કામ છે. મારે વેર લેવું નથી તેના કળ મને સમજાઈ ચૂક્યા.’ પારાશર્યે અસુમરા આંખે પિનોત કરી.

‘કેમ ?’ કૃત્યાએ હોઠમા હસતા કહ્યું, ‘હજી તો રૂઢ સ્વરૂપના દર્શન બાકી છે !’
‘ના, મારે તેનાં દર્શન નથી કરવા. મને તરફ જોઈ રહી !

તેની આંખો થઈ ચૂકી. એક બે પળ મારે હું મને છોડ !’

કૃત્યાએ તેનો ગરદન છોડી દીધી મુક્ત થયેલા પારાશર્યે ચક્રવર્ત મગલે સ્વરૂપની આરાધના શરૂ કરી !

મદમદ હસના અદશ્ય થતી કૃત્યા તેની

બોરાસાનના એક અધર્મી માણસને અથૂ ઉસમાનની ઠેકડી કરવાનું મન થયું એ માટે એણે એમને, પોતાને ઘરે જમવા આવવાનું નેહનું દીધું અથૂ ઉસમાને તો તે ભોગા માંવે વીકારી લીધું અને નક્કી કરેના સમયે તેના ઘરના બારણે જઈ ગયા.

પેનો માણસ સત્કાર કરવાને બદલે જાગે કઈ જાણુતોન કોણ તેમ સામેથી ટોળો મારી કહેવા લાગ્યો. ‘‘જેમ રે પેગભરા’ પેટ ભરના આંખો છે જેમ ? પણ અહીં કઈ ખાવાપીવાનું નહીં મળે, મમભ્યો ! સીંધો સીંધો હાનના માઠ અહીંથી !’

અથૂ તો કશું બોલ્યા વિના ચાનવા લાગ્યા. થોડે દૂર ગયા હશે ત્યાં તો પેનાએ ફરી હાક મારીને બોલાવ્યા અને ત્યાં પકોચ્યા ત્યારે પેનો ફરી ઠેકડી કરી કહેવા લાગ્યો. ‘‘તારે ખાણું છે કેમ ? જે આ પથરા પથરા છે તે આ !’’ અને હસવા લાગ્યા.

અથૂએ કશું બોલ્યા વિના ફરી ચાનવા માંડ્યું. પેનાએ ફરી તેમને બોલાવીને ઠેકડી કરીને કાઢ્યા એ રીતે ત્રીસ વખત બોલાવીને ઠેકડી કરી કાઢ્યા છતાં અથૂ સાન સાન રહ્યા એટલે પેનો થાક્યો અને તેને પોતાના મેરવર્તન માટે પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો. તે અબૂલા ચમ્પોમા પડીને મોકળે મરી રહી પ.થે. ન માફી માગવા લાગ્યે અને અથૂએ તેને શુદ્ધ દિલે તેની ઉદ્ધતાઈની માફી બક્ષી.

પેના માણસ પૂઠ્યું. ‘‘હું મેં ત્રીસ-ત્રીસ વાર તમારું ફરીશીને અપમાન કર્યું, ઠેકડી કરી. તોય તમારા મનોભાવ એવા ન બદલાયા’ તમે તે કેના અજૂન પુરુષ છો !’

‘‘એમાં તે શી મોતી વાન છે ! એમાં અપમાનો તો ફૂટતાં પણ સહી લે છે ફૂટતાં તમે નેટવી વાર બોલાવો તોની વાર તે તમારી પાસે આવશે, અને કશું આપ્યા વિના જ હાકી કાઢશે તોરે તે તમારા પર ગુસ્સે નહીં થાય. આમ એક ફૂટરા કરતાં મેં વિશેષ દર્પ નથી કર્યું આપણે ફૂટરા કરના કઈ બાળતમા ચડીવાળા છીએ ?’

માણસ તો કશે જવાન આવી શક્યો નહીં, મનમાં ને મનમાં જ તેમની અપાર નજ તાને સ તારતો તે તમને ! સિધ્ધ બની ગયો.

લીજવશે !

‘‘આ જમમા વજુમમહાપુ’ જશે, બહુ’ બોલાવું,
‘અબજુ’ સમભરો હેથે હેત ધરી જે બાપુ’
‘હ કહે સમભર્યામાં બીજા’, હ’ડ બીજાએ રેવા,
‘મ’બ મીત કરી બીજથી તિરસ્કારને રહેવા’
‘હ, ના, એક દિવસ મો હેથે સમભરો જે વાપુ
હાં પદચર વજ બીજવશે મીત મુમ’મજ પાણી’

(પનાકિન્હાકોર)

અમ તો મ્હિ કાનિ ભ બોજને અતિપ્રિય
દાતા, પુ અતિનિમો મ્હારે અમાય થાય એવુ
પરે છે મે જા મનમા ન એવાર કાલિદાસ નિમે
અા થયુ અમે મ્હા ન ધારાનગરી છોગમે બીજે
રો રડના નાગા

આ નાતને વેડો કાવથયા અને બોજને કાનિ ભની
તરારી માયન નાગી તવારે કાનિ ભ કયા રડે
જ તરી તપામ કરારી પગ કમ પા અમર મળી
ન દલે શુ થાન? બોજને નાગુ કે આમ શાધના
રો માનિ ભસો પતો નહી લાો માટે મ્હક યુક્તિ
કરરી જોઈએ કે થી કાનિ ભ ભાજ મગે
નિ ભ ભાજ કોષ પુ કરિતા મ્હતા જુની જ તરી
આને છે એ કરિતા દારા જ અમને રોષી કાના
મડેન છે અન્યથા મુરકેન બસ બોજને યુક્તિ જહી
મદ એવું જાગે મ્હુ કે ને કોષ કનિ નેના મ્હોક
મનારી નામશે તેને એક નામ ગપિયા ધનામ આશીશ

આ જકેરાન માથે બીજ બાવડુ દરનારમા એવું
ત્રા પુરધર પતિનેળી મ્હોકની પરીક્ષા માટે વરગી
કગી ત્રોમાથી એકને એકવાર સાબળેનો મ્હોક મા
નહી તો બીજને બે નાર સાનળનાથી યાદ રી જતા
ને ત્રીજને ત્રીજ નાર સાનળનાથી યા રી જતો

લાખ ગપિયાના ધનામની જકેરાત સાનળીને
અનેક કરિએ બોજના દરનારમા આનના લાગ્યા
અને મ્હોક સભાગના લાગ્યા પચુ કોનિ દનામ
મળતુ નહી કેમ કે જેવો કેઈ કનિ મ્હોક સ ન
શાસિતો કે પકેનો પતિ પકેનો કે અપો જનો મ્હોક
છે અને એમ મ્હકિને એ આનો મ્હોક કરી કકી
મભાગનાતો બીજે અને ત્રીજે પડિત પગ એમ જ
કરેતા મિચારા ના મ્હોક બનાવી લાવેના લાખ
ગપિયાનુ ધનામ ગેજનાની આશા લઈને આવેના
મ્હિઆ ભોવા પડિને ચાના જતા

ત્યારે તે કાલિ ભના સાનળનામા આનુ
ત્યારે એ બોજની કરામત ત ત મમ જ ગવા અને
એમો એક ગરીબ આન ને બોનાચો અને કહ્યું

કે હું તને એક મ્હોક બનાવી આપુ છુ તે લઈ તુ
બોજ પામે જ અને મી સભાગ ના, તને જર
એક લાખ રૂપિયા ધનામ મળશે બ્રાબજુ તો મ્હો
લઈને બોજના દરનારમા ગયેલ 'કા મહારાજ
મ્હોક મનારી લાચા છો કે?' બોગે બ્રાબજુને પૂછ્યું

હા મહારાજ લો સાનગો

સ્વસ્તિ શ્રોબોજસજ ત્રિયુવનવિકિતા ધાર્મિકરેતે પિતામૃત
પિત્રાતરે હરિતા નવનવતિમિતા રત્નકોટયો મનીશ
ના મે દલિતિ રાજન સ્કર કુષજનેશ્વરિતે સત્યમેવ
ત્રો વા ભવન્તિ તે ત મય દૂતિમયવા દલિ લક્ષ તતો મે

હે બોજરાજ! દુનિયા જાગે છે કે તમારા પિત
અત્ય ત ધાર્મિક અને સત્યવાી હતા તમાર
એ પિતાએ મારી પામે નવા મ્હોકે રૂપિયા કરો
લીધા હતા કાલ્ય એ નાત તમારી સમામા એકે-
બધા પતિતો જાણુના હશે પરતુ જો એ મ્હોક નહી
જાણતા કોય તે આ મ્હોક મારો મનાવેનો છે એમ
સમજ મને એક લાખ રૂપિયા આપો

ચેના નો પતિતો એ સાનળી મળા સમગ્યા
જા એ લોહો એ મ્હોને જનો મ્હોક કહે તો
બોજને ન નાચુ કરોડ ગપિયા આપના પડે

બોજ પચુ આ મ્હોકની આનુગીબરી ગમના જોષ
કુચ્ચ થઈ ગરા આ કોઈ કારીગર મ્હયો ખરો
પપુ આ બ્રાહ્મણુ એવો મગર નથી જણુનો ગમે
તેમ હોર આ ગમના કાનિ ભની જ છે, એના
નિના કોઈ આવો મ્હોક લખી શકે એમ છે જ નહી

માન! તારો કરેનો મ્હોક તો તદન નરી જ
છે અને તે માટે તને લાખ રૂપિયા ધનામમા આપશું
જ પગ એ તારો બનાવેનો મ્હોક નથી માટે તને
જેવો એ મ્હોક બનાવી આપો કોર તે મ્હે

અને બ્રાહ્મણે કાનિ ભ મ્હોક આપ્યાની લકીકન
કાનિ તેમનુ રેકાકુ આપ્યું

બોજે માન્યને લાખ રૂપિયા આરી નિદાય કયા
અને તે જને માન્યે બોનો રથગે ગયો તો ત્યા
કાં સને જાના તગ બને બેગી પ યા અને મોજ
કરી કાવિ ભને માનપૂર્વક ધાગનગરીમા તેરી લાચા

પહેલાના વખતમા આનેડુ નામનો એક પ્રદેશ હતો ત્યા પક્ષીઓનુ નામનિશાન ન હતુ એ દેશમા પરદેશથી વેપાર કરવા માટે કેટલાક વાણિયાઓ કેટલીક મુંદર ચીએ લઈ આળ્યા તે ની સાથે એક પાળેલો કાગડો પણ હતો.

ત્યારે વાણિયા શહેરમા આળ્યા ત્યારે તેમની પાસે કાગડાનુ પીજડુ ભેળને સી આશ્ચર્યથી જોવા લાગ્યા અને પ્રશ્ન કરતા કહેવા લાગ્યા 'અરે વાહુ આ કેવુ સરસ પાળે છે! જોને! મગાનો કાળો વાન, કેડ મળા સુધી પહોચતો લાગા, અણીદાર ચાચ' અને એની આખ પણ કેવી અદ્ભુત છે! કેવી ચપળતા થી અમતેમ કુરે છે! વહુ ભઈ વાહુ!'

આખરે શહેરના લોકોએ વાણિયા પાસેથી પેલો કાગડો ખરીદી લેવાનુ નહો કયુ ભાઈ વાણિયા તરી પનેનુ આ સુદર પક્ષી તુ અમને આપ! તારા દેશમા તો એવા ઘણા પક્ષીઓ હશે.'

'આપીએ તો ખરા પક્ષુ પૂરી કી મત ભેઈએ'

'વારુ પાચ મુદ્રા લેજે!'

'ના ના આ પક્ષી કઈ એવુ રેહુ નથી પડયુ કે પાચ મુદ્રામા આપીએ'

'ત્યારે કહ લેજે!

'ના ના એન્કામા નથી વેચયુ'

આમ ખૂચ રકતક ચલી ઉવે સો મુદ્રા લઈને વાણિયાએ કાગડો આપ્યો.

શહેરના લોકોએ તો કાગડા માટે સરસ મગાનુ સેનાતુ નકરીદાર પીજડુ બનાળ્યુ અને તેમા કાગડાને રાખ્યો તેને સારી નાની નાની મછલીઓ ને માગ ઉપરાત ફેળોનુ

લોજન આપવા લાગ્યા.

અમ તે પ્રદેશમા પક્ષીઓ ન હોવાથી અપલસ્યલો કાગડો પણ માનપાન પામી પૂજના ને પેવાચ લાગ્યો તેથી કાગડ ભાઈ તો મારા જેવો અહી કાઈ નથી માનીને અભિમાનથી ફૂલાવા લાગ્યા-એના ગર્વનો પાર રહ્યો નહી.

થોમ સમય પછી પેવા સફરી વાણિયાઓ ફરી વેપારઅથે અળ્યા આ વખતે તેમની પાસે એક અર્થત સુદર પાળેલો ને કેળવેલો મોર હતો તે ભતભતના ટહુકા કરતો, કળા કરતો ને સૌના મન હવણ કરતો.

શહેરના લોકો એને ભેળને રાણરાણ ઘઈ ગયા 'અરે, આતો વળી પેના કરતા પે અતિ સુદર પક્ષી છે! ભાઈ વાણિયા, અમને આ પક્ષી તુ આપી હે! તારા પ્રદેશમા તો આવા પક્ષી ઘણા હશે!'

ભાઈ, પહેલા તમે મારા પાળેલો કાગડો લઈ લીધો, હવે આ મોર માગો છે! તમારે ત્યા પક્ષી લઈને આવયુ જ ન ભેળએ! તમને શી ખબર કે એ અમને કેટલો વહાલો છે!'

'ભાઈ ગમેતેમ પણ અમને મેર આપી હે! તને તો તારા દેશમા બીજા મળી જશે.'

'પેલા'વાણિયાઓએ એ લોકોની ગરજ પારખી મોરની પૂરી હજાર મુદ્રા કી મત લીધી!

લોકોએ તો એટલા પેસા ચૂકવીને રાણ ઘઈ મોરને ખરીદી લીધે અને તેને અમૂલ્ય રત્નોથી જડેવા સરસ પીજરામા રાખી મનભાવતા લોજનો આપવા લાગ્યા અને તેમા પેલો કાગડો સાચ વીસરાઈ ગયો! અભિમાનથી ફૂટફૂટ થતા કાગડ નો અર્થો ગર્વ ગળો ગયો એની તરફ કોઈ નજર પણ નોતુ નાખતુ!

એકવાર ભારત ગરકારે મગ કરેલુ બાધીછતુ અતિસય મોહ આશખમ મારી પાસે આળ્યુ હવુ મોગમોદા સુદર ચિત્રો એમા હતા પરતુ ત્યારે હુ સુતરની આડી એડ હુ ત્યારે બાધીછતુ એટલુ અનેછુ રૂપ એમા દેખાયછે, એતુ રૂપબીજે કયાંય એ ભેયુ નથી

નિરેખ છ

તપસ્વી હાતમને એકવાર કામચર બહાર-ગામ જવાનું થયું. તે જતા હતા ત્યારે એક શિષ્યે તેમને કહ્યું કે, 'શુરુ. જતાં જતાં અમને કંઈક ઉપદેશ આપતા બતાવો.'

'તમારી માગણી બ્યાજબી છે,' તપસ્વી હાતમે કહ્યું—'જો બરાબર સાલણ. ટૂંકાણમાં જ' કહ્યું હું, પણ એટલું હું ધારું' હું કે ઘણું છે. જો માણસને મિત્રની જરૂર હોય, તેને મિત્ર ભેળવે તો હોય તો એક અદલાકુ જ તેને માટે બસ છે, સન્માન ભેળવતું હોય તો આદુનિયા જ તેને માટે બસ છે, કોઈ દલાસો આપનાર ભેળવતું હોય તો તે માટે કુશન બસ છે, કોઈ ઉઘોગ કરવો હોય તો તપસ્વીયા બસ છે, અને જો ઉપદેશ ભેળવે તો હોય તો મુસ્લિમ મરણ માત્ર તેને માટે બસ છે. અને ઉદલે કહ્યું હું કે મારા આ ઉપદેશ તમારે ગળે ન ભિતરે તો તમારે માટે જહન્નમ બસ છે.'

★

એક જણે તપસ્વી હાતમ પાસે આવીને તેમના પ્રત્યેના પોતાના સદ્ભાવ બજા કરવા અને કંઈક સેવા કરવાની ઇચ્છાથી તેમને કહ્યું. 'તમારે કંઈ ભેળવતું કરવું હોય તો કહેજો, ખુશીથી મારી પાસે માગી લેજો.'

'તમારે મારી પાસે માગવા ન આવવું' પડે અને મારે તમારી પાસે કંઈ માગવા આવવું ન પડે, એટલું જ માત્ર હું તમારી પાસે માગું છું.' તપસ્વી હાતમે જવાબ આપ્યો.

★

તપસ્વી હાતમ એકવાર બગદાદ પધાર્યા ત્યારે ખલીફાએ તેમને એક મહાન ત્યાગી તરીકે આદર-સત્કાર કરી પોતાને ત્યાં તેડ્યા.

હાતમ જેવા ખલીફા પાસે પહોંચ્યા કે તરત તેમણે તેને ઉદ્દેશીને કહ્યું: 'હે ત્યાગી પુરુષ! હું તમને સલામ કરું છું.'

ખલીફાએ પૂછ્યું: 'ત્યાગી-વૈરાગી હું કે તમે? હું તો સત્તાધારી છું ને લાખો નર-નારીઓ મારી આજ્ઞા પાળે છે. હું વૈરાગી શાને?'
'તે ગમે તે હોય, ખરા વૈરાગી તો તમે જ!'
'પણ તે કેવી રીતે? કંઈ સમજાવશો?'
'ખુદાએ પોતે કહ્યું છે કે દુનિયાની દોલત તો કંઈ વીસાતમાં નથી, તમે તો જન્મતની દોલત છોડીને એ તુરખ દોલતને પોતાની માની લોધી, એ તમારો ત્યાગ નથી તો ખીચું શું છે? હું કંઈ વૈરાગી નથી. કેમકે પરલોકની ઉમદા દોલત મેળવવાને હું ઉમેદવાર છું. આમ ખરી રીતે તમે જ ત્યાગી પુરુષ છો.' હાતમે જવાબ આપ્યો.

★

હરમના પુત્ર હયાન જ્યારે હંઝરત આબસને મળ્યા ત્યારે તેમણે હયાનને પૂછ્યું, 'હયાન, તમને અહીં કેણુ લઈ આવ્યું?'

'આપની સાથે સ્નેહ-સંબંધ બાંધી હું સુખી થઈશ એ આશાથી હું અહીં આવ્યો છું.' હયાને જવાબ આપ્યો.

'હું એ નથી સમજી શકતો કે જેણે પ્રભુને ઓળખ્યા છે તે માણસ પ્રભુને છોડીને અન્ય સાથે સ્નેહ સંબંધ બાંધી શી રીતે સુખી થઈ શકે?' આબિસે કહ્યું.

હયાન કશે જવાબ આપી શક્યો નહીં, પણ તેણે પોતાને કંઈક ઉપદેશ દેવાની વિનંતિ કરી ત્યારે આબિસે કહ્યું.

'જ્યારે સૂરા બંધે ત્યારે મુસ્લિમને ઓશિકે રાખજો, ઊઠો ત્યારે આંખ સામે રાખજો, નજીવા પાપને પણ નાનું-નજીવું માની લેવાની ભૂલ ન કરશો. ઈશ્વરના મહુરવ તરફ હંમેશ દૃષ્ટિ રાખજો. દરેક પાપ આપણને ઈશ્વરના શુનેગાર બનાવે છે એ ધ્યાનમાં રાખજો. પાપને નાનું ગણવો તો તમારો ઈશ્વર એટલો જ નાનો બની જશે.'

અસાંતિ

સુખના સાધને ખૂબ જ વધી ગયાં છે છતાં આને દુનિયામાં કોઈ દેશ સુખી નથી. એનો અર્થ એ છે કે ક્યાંક ને ક્યાંક કોઈ ભૂલ થઈ રહી છે. આને તો એટલાં સુખના સાધન વધતાં ભય છે, તેટલાં જ હુઁબો પશુ વધતાં ભય છે દુનિયામાં ચારે તરફ અસાંતિ અને ડર ફેલાયેલા નજરે પડે છે

મહાભારતમાં એક કથા છે. સત્યભામાએ દ્રોપદીને પૂછ્યું કે, 'તું' જન્મમાં રહીને પણ શી રીતે સુખી રહી શકે છે? હું' તો દ્વારકામાં પણ સુખી નથી. તારા સુખની રૂચી ત્યાં છે, તે તું' મને બતાવ'

દ્રોપદીએ કહ્યું:

'હાએન માધ્વી ભભને કુખાનિ'—પશી જ સુખ મામ કરી યાગ છે'

એટલે કે જે બીજાએ માટે વલગીફ ઉઠાવવા મારે તૈયાર થાય છે તે જ સુખી થઈ શકે છે. સુખથી સુખ પાની શકાતુ નથી સુખ ભેઈતું હોય તો બીજાને સુખો કરવાની કોશિશ કરો. આપણા ભૂખ્યા પાટે શીની પરવહ ક્યાં વિદા આપણે ક્યારેય સુખા નહીં થઈ શકીએ બીજાએને લૂંટીને આપણે ક્યારેય સુખા નહીં થઈ શકીએ આપણે બીજાની ચિંતા કરીશું' તો તે આપણી ચિંતા કરશે. વાવશું' તે જ લખશું * * *

ઉત્પાદન કે રૂપાંતર?

આને આપણે ચરીરક્રમ કરનારાએને હુલકા માનીએ છીએ, એટલું જ નહીં, માતાએને પણ હલકી માનીએ છીએ શાસ્ત્ર કહે છે:

ઉપાધ્યાયાન્ દશાધર્મઃ આચાર્યાનાં સત્ત્વ પિતાઃ સ્વસ્ત્ર ત્વં પિતૃન્ માતાઃ ગૌરવેન્જાતિરિવ્યક્તે.

રસ ઉપધ્યાયેની બનાબનીમા એક સિદ્ધક છે, અને તે: સિદ્ધાંતની બનાબનીમા એક પિતા છે, અને ધન્યર પિતાએથી વધારે એક માતા છે

માતાનું આનું ગૌરવ છે. એ શાસ્ત્રની વાત છે, પણ આને આપણે સીએને એટલું ગૌરવ આપવા નથી. સીએ ખેતરે મજૂરીએ ભાય છે ત્યારે એને પુરુષ કરતા એાછી મજૂરી આપવામાં આવે છે ખરી રીતે બહેનોને વધારે મજૂરી આપવી એઈએ—કેમકે, એને ઘરકામ પણ કરવાના હોય છે, બાળ-બચ્ચા: છાલન-પાલન પણ કરવાનું હોય છે. પણ વધારે તો ઠીક, સરખી મજૂરી પણ એમં આપવી નથી. બધે જ આનું છે. આને ભારત' માનવામાં આવે છે—સીએ સત્ત્વિવસ મજૂરી કરે છે નો પણ એ ભારતુષ લાગે છે, કેમકે એના કામની પ્રાવધા નથી કહે છે કે, 'સીએ કોઈ ઉત્પાદનનું કામ કરતી નથી, માત્ર રસોઈ જ કરે છે' રસોઈનું કામ ઉત્પાદનનું નથી તો પણ વજરરતું કામ શું ઉત્પાદનનું કામ છે? વજરર શું કરે છે? સુતર લઈને તેતું કાપડ વણે છે. એ જ રીતે આ પણ લોટ લઈને રોટલી બનાવે છે નથી સીજ પેલા કરવાની કિયાને એ કોઈ ઉત્પાદન કહેતુ હોય તો બ્રહ્મા સિવાય એવા બીજા કોઈ ઉત્પાદકની મને ખબર નથી. એટલે શું કરે છે? પરમેશ્વરની પેલા કૌશી સીજ બેતરવા ચાલી અનેક ધણીએ બેગવે છે

લાકડાની ખુરસી અને ચામડાના ભેડા બનવા એ એક વસ્તુનું બીજુ વસ્તુનાં રૂપાંતર કરવું એ સિવાય બીજુ શું છે? આપણે કોઈ નથી વસ્તુ નથી બનાવી શકતા, કેમ કે, ખુદ આપણને પણ બનાવવામાં આવેલા છે. આપણે 'કૃત્રિ' છોએ, 'કર્તા' નથી, જેમ લાકડાની ખુરસી બનાવરી એ રૂપાંતર છે તે: ઘઉંના લોટ થી-રોટલી બનાવરી એ પણ એક રૂપાંતર જ છે. શું આપણી બહેનો આપણને કહેશે કે અહાર આપના લનાયું' મળશે ત્યારે જ અમે રોટલી બનાવીશુ, ત્યારે જ એને ઉત્પાદન ગણીશું? * * *

કંજુમ અને ચોર

‘ત મે સ્તેનો જનપદે ન કંઈ’

ઉપનિષદમાં એક રાજા કહે છે કે ‘મારા રાજ્યમાં કેઈ ચોર ન હોય.’ એમ પણ કહે છે કે ‘મારા રાજ્યમાં કેઈ કંજુમ પણ ન હોય.’ કેમકે જ્યાં કંજુસ હોય છે ત્યાં ચોરોનું હોવું યોગ્ય જ છે. કંજુતો ચોરોને પેદા કરે છે. કંજુમને ‘ચોરનો બાપ કહેવો જોઈએ. કેમ કે, ચોર એનો વારસ-પુત્ર છે. આપણે એ પુત્રને જેલમાં મોકલીએ છીએ અને બાપને છોડી દીધે છીએ. બાપ સરકારી ઘરને સમાજમાં રહે છે, માઠી પર બેસે છે-આ કયાનો ન્યાય? [ગીતાના કહ્યું છે કે સ્વેન એવસ’ એ ચોર જ છે. આપણે એને ઓળખતા નથી કે તે ચોર છે, તે છતાં તે ચોર જ છે. આજે તો આપણે માનીએ છીએ કે ગીતા સંન્યાસીની પોથી છે. એ ગુહસ્થાના કામની નથી. આ રીતે આપણે ગીતાને સંન્યાસ આપ્યો છે.]

આજે દુનિયા પરિશ્રદને ચોરી નથી માનતી આજે ને. પરિશ્રદનું રાજ્ય આજે છે પરિશ્રદ માટે કાયદા કયા છે કે એ જોડું નથી પણ કાયદેસર છે. કાયદો ચોરીને ગુના માને છે, પણ જે સંઘરા કરે છે અને ચોર તથા ચોરીને પ્રેરણા આપે છે એને આજનો સમાજ ચોર નથી માનતો અને સંશ્રદ્યોરી ગેરકાયદે છે એવું પણ કોઈ માનતું નથી. પરંતુ સંઘરા કરનાર પણ ચોર છે એ આપણે સારી રીતે સમજી લેવું જોઈએ. * * *

સાસકનું કાર્ય

આપની જે પ્રાચીન વર્ણવ્યવસ્થા બની છે એમાં ક્ષત્રીને સેવક મ નવામાં આપ્યા છે. એમાં હિન્દુસ્તાનમાં જે ત્રણ ચાર મહાન સમ્રાટો થઈ ગયા તેમાં હર્ષ પણ એક છે. હર્ષનાં કપડાંનું વર્ણન એવું છે કે તે મારી પેઠે જ એક ધોતી પહેરવા માટે અને એક ધોતી ઓઢવા માટે રાખેા, અને

જેડૂતની પેઠે સાદાધથી રહેતો હતો. રાજાની એક ખૂમી હતી કે સંપત્તિનું સર્વસ્વ દાન આપતાં જવું અને ફરી કમાવું અને વળી ફરીથી દાન આપવું-આ ક્રમ ચાલતો હતો.

સૂર્યનારાયણ સમુદ્રમાંથી પાણી ખેંચી લઈ લય છે, અને જેટલું લઈ લય છે એટલું વળી વરસાદ રૂપે પાછું આપે છે. ખાડું પાણી લઈ લય છે અને ચીડું પાણી આપી લય છે. રાજાએ-શાસનકર્તાએ એવું જ બનવું જોઈએ. સમાજમાંથી પેદા કરીને સમાજને જ પાછું આપી આખરે અણે વનમાં જવું જોઈએ, નહીં તો એ નર્કે જશે.

રાજ્યાંતે નરકપ્રાપ્તિ:

આનાથી મોટો શ્રાપ બીજો કયો હોઈ શકે? એટલા માટે શાસકનું કાર્ય માત્ર સેવા કરવાનું છે. * * *

કમાઓ-દાન આપો

શતલક્ષ્મી સમાકર સલ્લક્ષ્મી સંકિર.

સો હાથે કમાઓ અને હજાર હાથે દાન આપો.

સમાજસેવાનો એ જ ન્યાય છે. જેટલું લેવું એનાથી હસધણું દાન આપવું. એ જ ન્યાયે સમાજને આપો. એનો હિસાબ ન માગો. એનાથી તમને અમૂલ્ય ચીજ મળશે. એ છે ચિત્તનું સમાધાન. ગીજનીના મહામંદ અને મોટા મોટા સમ્રાટોને પણ એ સમાધાન પ્રાપ્ત થયું ન હતું.

ઈશ્વર જ આપણને એ રીતે આપે છે. એ કંઈ વાણ્યો નથી. પરમેશ્વરની આપવાની તરકીબ જેડૂતને પૂછો. જેડૂત કહેશે કે, ‘હું એક બીજ વાવું છું તો ઈશ્વર મને સો ઘણું આપે છે.’ સમાજ રૂપી ઈશ્વર પણ એકના સો બનાવી આપે છે. એટલા માટે આપણે પણ એ જ ન્યાયે સમાજને આપવાનું છે. પછી આપણે ભરી ભરીને પાછું પ્રાપ્ત કરીશું.

શુષ્ક જીવન, તાપ પાછો ઉઘ એ પર જાનને;

અકૃતિ પેઠે કયાં છે માનવે પણ બાંધવાં! —અનિલ

એક શહેરમાં દર શુક્રવારે ગુજરીલરાય, બતબતનો માવ સામન ત્યાં વેચાય, લોકો પણ પુષ્કળ આવે માલની દુકાને સાથે જેવ તમાશા ય સાથે માગણી પણ લીધે માગવા બેસે તેમને પણ લોકો પાડ પેસે આપી નય, કોઈ દેકાણે ભંડુના ખેડો ય યાય, સાપ નોગિયાની લડાઈ ચાલે આમ ભારે રમઝા ભમતી.

એ ગુજરીમા ત્રણ આધનાઓ પણ જુદે જુદે સ્થળે આદર પાયરીને બેઠા હતા ત્રણે જગ્યા પામે એક એક પતરાનો ડગ મો હતો તે ખજાણી બોવતા 'આવો, આવો જેવ જુઓ, એક પેસા, એક આના, એક ગીની વાળા ખેલ જુઓ-પચદ ન પડે તો પેસા પછા.'

ગુજરીમા ફરનો ફરનો એક માણસ એક આધના પાસે આવી પહોંચ્યો, એ માણસ ભારે શડ હતો એણે વિચાર્યું, લાવ એક તો ખરે આ આધનો કપો જેવ બતાવે છે-એવા પછી કહીશ કે ખેલ નથી મચ્યો, પેસા પાછા લાવ આધનાને છેતરવામાં થી વાર! અને એણે એક ગીની આધનાને આપી કહ્યું 'એક ગીની વાળા ખેલ મને બતાવ.'

આધનાએ ગીની હાથમાં લઈ કહ્યું 'ઉપર જુઓ!'

પેસા માણસે આશ્ચર્ય તરફ જોયું કે તરત આધનાએ ગીની મામા છુપાવી દીધી ત્યાં પેસો માણસ ખેલ્યો 'આપા, ઉપર તો કાઈ નથી દેખાતું, ગીની પાછી લાવ!'

'જરાજર ધારીને જુઓ, ઉતારવા ન ચાવ, દેખાશે.'

'અરે કાઈ નથી દેખાતું તુ તારે મને ગીની પાછી આપ જેવા માણસે અધીરાઈથી કહ્યું

'અર્યા, મને આધનો ભાલી છેતરવા માંથી છે કે? જેવ જોઈ લીધો અને હવે ગીની પાળી મારે છે? જ નથી આપતો!'

આમ બને લડવા લાગ્યા અને તમાશાને કાઈ તેડું હોય? ખૂબ માણસો ભેગા થઈ ગયા. બધાએ આધનાનો પક્ષ લીધો 'માનો, આધનાને લૂટવા આવ્યો છે!' કહીને પેવા માણસને સોંચે લોઠો પાક્યો.

પેવા માણસને ન છૂટકે હાર કબૂલવી પડી પણ તે એમ હારી જાય એવો ન હતો સાજ પડી-ગુજરી વિખેરાવા લાગી ત્રણ આધનાઓ ખિજ જેરી ચાઠર ને ડમનુ લઈને ઘર તરફ ચલી નીકળ્યા. પેસો માણસ પણ જો આધનાએ ગોળી લઈ લોધી હતી તેની પાછળ પાછળ ગયો વસ્તોયો થોડા દૂર એક ઝૂપડી હતી આધનાએ અટકળે તેનું ભારણ ખેંચ્યું અને અદર ગયો પેસો માણસ પણ હજવેથી ઝૂપડીમાં ધૂસ્યો આધનાએ ભારણ બધ કરી દીધું પછાં તે ધીરે ધીરે જુલામાં ગયો ત્યાં એક પેચવાર લોટો સતાડેલો હતો તે કાઠ્યો અને ધીરેથી ખેંચ્યો ભતબતના સિક્કાઓથી ભરેલો હતો આધનાએ લોટો બિધો વાતો બધા સિક્કા બહાર કાઢ્યા અને ગરવા અને છેવટે મામાથી આજની ગીની કાઢીને મૂકી પછી તણ લોટો બધ કરીને પાછો સલાળીને મૂક સ્થાને મૂકી દીધો ત્યાં તો તરત જ પેસા માણસે એ લોટો લઈ લીધો અને જુલામાં લપાઈ ગયા. આધનાને ફરી કંઈ ચાલ આવ્યું એટલે એણે લોટો લેવા હાથ નાખ્યો તો લોટો જ ન મળે! અરે આ શું થયું? મારો લોટો! એણે બહાવરા બની બૂમરાજ મચાવી મૂક્યું એણે નજીક રહેતા માણસો દોડી આવ્યા ને પૂછવા લાગ્યા 'અરે શું થયું? ભારણ તો ખેલો!' આધનાએ વિચાર્યું કે લોકોને પેસા ગુમ થવાનું કહીશ તો તો એ લોકો સામે બગશે. આધના પાસે આજના પેસા! અને કોઈ છાનું છપનું આંતરે ચોરી નયે 'ભાઈ, કંઈ નથી, એ તો એચિતુ પેટમાં ફૂંખી આવ્યું એટલે

રાડ પડી ગઈ' એમ કહીને એણે સહુને કાઢ્યા, બારણું ન જ ખોલ્યું પણ બીજો આંધળો હાથમાં દડો લઈને આવ્યો. 'કાં ભાઈ શું છે?' કહીને બારણું ખખડાવ્યું.

'તારી સાથે બીજું કાંઈ છે કે?' પહેલા આંધળાએ અંદરથી પૂછ્યું.

'નારે, હું એકલો જ છું. બીજા બધા તો ચાલ્યા ગયા.'

અને આંધળાએ બારણું ઉઘાડ્યું ને જેવો બીજો આંધળો અંદર દાખલ થયો કે તરત બંધ કરી દીધું.

'કાં ભાઈ શું થયું?' રાડ કા પાડો?'

'અરે, ભારે થઈ. આજની કમાણી મેં મારા પૈસાના લોટામાં મૂકી તે પાછો મૂક્યો ને પછી જોઈ તો ગુમ થયો હવે શું કરવું?'

'તું તો મૂરખ છે. કહેવત નથી સાંભળી કે ગરથ ગાંઠે ને વિધા સાથે? પૈસા વળી જુદા રખાય? જોયો મારો આ દડો? એ કાંઈ જોવાની ડાંગ નથી. જો આ શું છે?' એમ કહી એણે ઉપરતું ઢાંકણ ખોલ્યું તો અંદર પૈસા ભર્યા હતા! આંધળાએ જેવો દડો બીજા આંધળાને બતાવવા માટે લંબાવ્યો કે તે તરત ખૂણમાં ઊભેલા માણસે લઈ લીધો. અને પાછો છુપાઈ ગયો. પેલો આંધળો પૂછવા લાગ્યો, 'કેમ જોયો મારો કરામતી દડો?'

'કથા કંઠાની તું વાત કરે છે?'

'હૈં! અથવા હમણાં તેં મારા હાથમાંથી લીધો ને મને છેતરે છે?' અને બે આંધળાઓ વચ્ચે લાંબી તકરાર ચાલી. લોકોને આશ્ચર્ય થયું: અરે આંધળો તો એકલો જ ને જણ થીના લટે છે? અને ફરી જોવા આવ્યા. ત્યારે ફરીથી બંને આંધળાઓએ, 'જો તો અમારી અંગત વાત હતી જરા ગરમ થઈ ગયા એટલું જ,' કહ્યું. ફરી લોકો ચાલ્યા ગયા. લોકોને સાચી વાત તો કહેવાય જ નહીં!

હવે ત્રીજો આંધળો એ ટોટો સાંભળી બંનેને ટાઢા પાડવા આવ્યો. બારણું ખખડાવ્યું ને પ્રથ-

મની જેમ જ પૂછીને એને દાખલ કર્યો ત્રીજો એ જોઈને ગ્રહકાતું કારણ પૂછ્યું ત્યારે તેઓએ ખુલાસો કર્યો. ત્યારે ત્રીજો આંધળો એ બેને કહેવા લાગ્યો: 'તમે પણ મોટા મૂરખ જ છો ને? પૈસા વળી આમ રખાય? લોટો ખોલાય, લાકડી ચે ગુમ થાય, પણ આમ જુઓ-' કહીને એણે પોતાના માથા પરની ટોપી ઉતારી તો એમાં પોતાના પૈસા છુપાવ્યા હતા! પણ એ થોડું પેલા આંધળા જોવાના હતા? 'જુઓ આ ટોપી, એમાં કેવી રીતે મેં પૈસા છુપાવ્યા છે!' એમ કહીને એણે જોવા માટે ટોપી લંબાવી કે તરત ખૂણમાં ઊભેલા માણસે તે લઈ લીધો!

'કેમ ટોપીની કરામત જોઈ?' ત્રીજા આંધળાએ પૂછ્યું.

'કેવી ટોપી ને કેવી કરામત? શું જાણે છે તું?' એક આંધળા અચંબાથી બોલી ઊઠ્યા.

'હૈં! તમે મને કહો છો?' એમ કહીને તે પેલા બંનેને મારવા ગયો. અને ભારે શોર-ખડોર થયો એટલે ફરી લોકો ભેગા થયા ને બારણું ઉઘાડવા માટે દબાણ કરવા લાગ્યા. પણ પેલા આંધળા બારણું ખોલે નહીં. ત્રણેએ વિચાર્યું કે આપણા પૈસા આટલામાં જ પડ્યા હશે. પણ આપણને કેબાય નહીં એટલે લડીએ છીએ. લોકો અંદર આવશે તો ઉપાડી લેશે ને ખબર પણ પડશે નહીં.

લોકોએ, આખરે મામલો શું છે એ જાણવાને બારણું તોડવા માંડ્યાં. પેલો ખૂણમાં છુપાયેલો માણસ વિચારવા લાગ્યો કે હવે શું કરવું? તરત એણે માથે પેલો ટોપી પહેરી, હાથમાં દડો લીધો અને બીજા હાથમાં લોટો પણ પકડ્યો અને પેલા ત્રણ આંધળાઓની હારમાં આંખ મીંચીને જોતી ગયો.

લોકો બારણું ખોલી અંદર ધૂસ્યા અને સૌની પ્રથમ પેલા આંખ મીંચીને બેઠેલા માણસને જ મારવા લાગ્યા! તેનાથી માર સહન ન થયો એટલે આખરે એણે આંખ ઉઘાડી-લોકો આશ્ચર્ય પામ્યાં-અને સૌને આભાર માનતો

કહેલા લાગ્યો: 'બાઈઓ! હું તમારો બેટલો
આમાર માનું તેટલો જોઈ છે! તમે મને
માર્ગ ને મારો અંધારો મરો! બગવાન
તમારું જજી કરે!'

લોકોએ રાજી થઈને વિચાર્યું કે ત્યારે તો
સારું! લાવો, આ ત્રણેને જણ મારે મારી
રેખનાં કરીએ! - અને ત્રણેને મારવા લાગ્યા.

જોડવામાં પેલો માણસ છટકી ગયો. બધારે
ત્રણેને આવ્યાં છતાં તેમની આંખો ન ખૂલી ત્યારે
લોકો કહેવા લાગ્યા: 'મરે, આંધળાઓ! પેલા
એક આંધળાની આંખ અમારા મારથી ખૂલી
ગઈ, તો તમારા ત્રણની આંખ કેમ ખૂલી નથી?'

'એ આંધળો વળી કયો?' ત્રણે એક સાથે
જોડી બોલ્યા, અને ત્યારે લોકોએ જુગાસો
કયો, અને તરત આંધળાઓનાં મધાનમાં આવ્યાં

જણ કે જો જ માણસે અમારા પૈસા લીધાં છે,
પછી આંધળાઓએ લોકોને સાચી ખીના
કહી દીધી.

માણસો તેમને પકડવા દોડ્યા.

પેલા ત્રણ આંધળા વિચારતા હતા: એમે
આંધળાઓ, એકના બહાને આંધળાઓને હમણાં
હતા! આજે અમને એક આંધળાનો હમણાં
મરો! ખરેખર જે બીજાને હમે છ તે પોતે
કેઈને કેઈ વખતે હમાણા વિના નથી રહેતો.
મોટા આજથી એવી હમાઈ છોડીને, લોકો પાસે
પાઈ-પૈસા માગેલાં ને જે મળે તે ઉપર રમ્યા
જણી (નર્તક કરવે).

અને ત્રણે આંધળાઓએ બીજા દિવસથી
હાન માગવા માડ્યું. અને હવાળું લોકોએ મધા
શક્તિ આપવા માડ્યું.

*

અંગનાં એસિસાં આખ્યાં

બગવાન

અંગનાં એસિસાં આખ્યાં એને પાપાણે લાગ્યાં,
એને ફલકાં રીધાં જિ બાણે લાગ્યાં રે!

અંગનાં એસિસાં આખ્યાં -

અંગનાં અખતને રાખ્યાં, ખીકરે એને છે રોડવા,

આ તો થઈ છે અખતને ખૂલ ભાળ રે!

ઘેરની બાજીને જેણે છતરે મેલ્યા,

એ તો રથા છે પૂજીના પાસણકાર રે!

અંગનાં એસિસાં આખ્યાં. ...

ગોશીથી વિખાળ્યાં જરા બાણથી કેવાઈ,

આતો નીકળ્યો અખતનો સોમસ સાર રે!

ગીતો માળીને જેણે જાનની અનિયુ રે સ્ત્રીથી,

એનાં મોત તો કેવાં રથાં નિરાધાર રે!

અંગનાં એસિસાં આખ્યાં

જુદ રે બનીને અનંત આંધીમાં સમાધી લીધી,

એને હપ્ટે આખ્યાં જિ-કાશાગાર રે!

રામનાં રમતો સાધુ જાણીએ કેવાણે,

અને રીતજી સેવકાદા રમત મદખાસ,

અંગનાં એસિસાં આખ્યાં ...

સુધાંતી

પાશ્ર્વભ્રમ ડૂબતા સૂચે' દિવસભર તપેલા એક વિશાળ રણને પોતાનાં મોનેરી કિરણો પાથરીને લાલ લાલ કરી મૂક્યું. તેથી રત્ન બહે રક્તનો મહાસાગર હોય એવું બની ગયું. એક સિંહ ફરતો ફરતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. એ અફભુત દશ્ય ભેટીને એનો લોહી તરસ્યો સ્વ લાંબ અગ્રી હોડ્યો. સૂર્ય તરફ ભેટીને એ વિચારવા લાગ્યો 'પેલા લાલ લાલ ગોળાએ જ આ રક્તનો મહાસાગર વહાવ્યો છે, બે એ અડીથી આવ્યો જશે તો એની સાથે ગણું લોહી પણ આવ્યું જશે ને બધી મન મારી જશે, માટે લાવ એને જ મારા મજબૂત જડખાંમાં જકડું કે જેથી તે કયાંય જઈ શકે નહીં. અને એ અડખેર સૂર્યની તરફ દોડવા લાગ્યો. પણ આ શું? જેમ જેમ એ સૂર્યની પાસે જવા પગ ઉપાડતો, સૂર્ય પણ તેમતેમ તેનાથી દૂર ને દૂર જતો! ને એમ કરતાં કરતાં તો એનો લાલચોળ રંગ પણ અંખો પડી ગયો, તે સાથે રત્ન પણ રક્તવરણ મટી ગયું!

અંતે દોડતો દોડતો સિંહ રણ વટાવી એક નિર્મળ નદીના દિનારે આવી પહોંચ્યો. નદીનો સ્થિર પટ બહે એક અતિ સુંદર ચરીસા જેવો લાગતો હતો. તેથી આંકાશમાંની એક રમઝીય ગુલાબી વાદળીનું સ્પષ્ટ પ્રતિબિંબ તેમાં પડ્યું હતું. સિંહે બેઠું, એને લાગ્યું કે આહ! મારા શિકાર તો આ અહીં પડ્યો છે! અને એણે એક મોટી છલાંગ મારી ને પાણીમાં પડ્યો. આખું પ્રતિબિંબ વિખરાઈ ગયું ને સિંહ જોડા જળમાં ડૂબવા લાગ્યો ત્યારે આત્માને સાંત્વન આપતો તે સ્વગત કહેવા લાગ્યો: એક બ્રમ પાછળ મરવું, એનાથી મારું મૃત્યુ બીજું કયું હોઈ શકે?

ઈતિહાસ ભેઈએ તો, જણાય છે કે પ્રજામાં એક શક્તિશાળી વર્ગ જન્મે છે. આખી પ્રજામાં એ જાણે સ્થાને હોય છે. પછી એ કહેવાતી

ઉચ્ચતાનો કાળે કરી અંત નજીક આવે છે— ત્યારે એ જતી વસ્તુને જકડી રાખવા માટે પોતે ધરવીર છે એવા ધમ્કીમાં મથે છે—પોતાની બતને છેતરે છે અને અંતે એમને ખુદને જ મટી જવું પડે છે; અને એમની આસપાસ શહાદતવું સુંદર બનું ચૂંધી લેવામાં આવે છે....

મ

ભાગેક રાજકુમાર

એક હતું હતું બતકવું બચ્યું. ભાઈઓ સાથે ગઢડો થતાં એને કાઠી મૂકવામાં આવ્યું. ત્યારે તે નજીકના ગાડ પાસે બેસું રડી રડવા લાગ્યું. ત્યાંથી પસાર થતાં એક નોળિયાંએ એ બેઠું. તરત એ બેસો રહ્યો અને અત્યંત લાગણીભર્યો અવાજે બચ્ચાને કહેવા લાગ્યો: 'અરે બચ્ચા! તું તો રાજકુમાર છે રાજકુમાર! મને લાગે છે કે તારો હક ઝીનડીને તારું સિંહાસન પથારી પાડવા માટે તને કાઠી મૂકવામાં આવ્યું છે, ખરું ને?'

બચ્ચાને નોળિયાના શબ્દો બહુ ગમ્યા. તે કહેવા લાગ્યું: 'હા, તમે કહો છો એ સાચું છે, ખરો રાજકુમાર હું જ છું, પણ મારા ભાઈઓ હુલ છે, એ લોકોએ મને કાનિત કરીને કાઠી મૂક્યો છે.'

'મારી ધારણા સાચી પડી. ખરેખર, તને ઘોર અન્યાય કરવામાં આવ્યો છે. તું એ કાનિતને કચડી નાખવા નેતાગીરી કર, હું ને મારા ભિત્રો તને સાથ આપીશું. તને ફરી સિંહાસન પર બેસાડીશું.'

બતકવું બચ્ચું તો રાજરાજ થઈ ગયું અને પડવું આખડવું દોડવા લાગ્યું—કેમ કે હજી એ એટલું નાનું હતું કે પૂરું દોડી શકતું ન હતું—એને લાગ્યું કે હું ખરેખર રાજકુમાર છું ને સિંહાસન હવે હાથવેંતમાં છે. એની પાછળ પાછળ નોળિયાં આવ્યો. બેક થોડે દૂર ગયાં ને નોળિયાંએ એક જબરી તરાપ મારી

ને પેલા બચ્ચાને પકડ્યું—બચ્ચું તારૂં કડવા
લાગ્યું—બહે કહેવા માગતું હતું કે, નેાગિયા
તું તો સાત્રાજ્યવાદી છે

‘તું મેં ભારે મૂરખ બચ્ચા છું’ હું તો જરા
તારો બેવ ભેતો હતો—તને એવું તો બાન
હોતું બેઈતું હતું કે હું કોણ છું ?’ નેાગિયો
ધીરે ધીરે બોલ્યો—કેમ કે એના મોઢામાં
શિકાર હતો

મ

સાપ અને સસતું

ઘરના મામનામાં બહારનું કોઈ દખલ ન
કરે એવો માટે સાપે, મનના માટે એક કાનહો
ધડી કાઢ્યો અને બંને બંદને સસતને કહેવા
લાગ્યો ‘જો સાલજા, હું તારા ઘરનું ખારણું
ખખડાવું અને તું અંદર આવવાની રજા આપે
ત્યાર પછી જ હવેથી હું ઘરમાં અંદર પ્રવેશી
શકું, આજથી એવો કારણ કરું છું બાળ
ખખડાવા વિના ને તારી જાત વિના જ બે
ઘરમાં હું પ્રવેશું તો તને મારી વિફલ ફરિયાદ
કરવાનો અધિકાર રહેશે’

સાપે કાયદો સબળાવી તો દીનો પત્રી
એને તાવાલેવી લાગી કે સસતું આ કાયદો
પાળશે કે નહીં ? અને મારા કહ્યા પર વિશ્વાસ
મૂકશે કે નહીં ? મારે એની પરીક્ષા કરવી
જોઈએ અને ખારણું ખખડાવા વિના ને
સમજાની રજા વિના જ એના દરમાં સાપ ભૂરો
એણે ધાયું કે સસતું હમણા કિંચિત્ કરશે
એણે બહુ વાર સુધી રાહ ભેડે કે સમતું કંઈક
કહેશે, પણ સસતું તો બેઠે બેઠે દરમાં જ રહ્યું
મહાન આજ્ઞુ જ નહીં, તો બોલવાની તો
વાત જ ક્યા રહી ? અમ, માપનો સુખો માત્ર
આસમાને પહોંચી ગયો, અને એ મીઠો દરમાં
બેઠે મનના પાસે બંદ તેને ધમકાવવા લાગ્યો
અ ના, કાયદો કેમ પાળતો નથી ?

‘તમે કયો કાયદો પાળવાની વાત કરો છો ?
અને કેની આમતમા ? સસતાએ પ્રશ્ન

‘મે તને કાનહો મબળાવ્યો, અને તું તે

પાળે છે કનડી તે બચ્ચા માટે મે તેનો ભગ
કર્યો, પણ તે તો એનો રિપોર્ટ જ ન કર્યો !’

‘પ તમે કાયદો ધડનાર હતા, વચ્ચમાં
કાયદાનો ભગ કરનાર હતા અને અત્યારે ન્યા
યાધીશ છે હવે તમે જ કહો, હું ક્યા ગુને
ગારને પકડી લાવી ફાંસી સામે ફરિયાદ કરું ?’

મસતાનું કહેવું મામળી સાપનો ગુસ્સો
એની હંદે પહોંચી ગયો અને એકે ભય કર
કૂકાડો મારી તેણે સમનાને પકડ્યું ને ખતમ
કરી નાખ્યું

શિકાર પતાન્યા પત્રી એણે બહાર કહ્યું
‘જાનારે મે સસતને માર્યું એ હું અગાઉ
માત્રો એના કરતા સાવ વુંડું છે આ વખતે
એને મે કાયદેસર માર્યું છે’ ધરપકડથી
મારી મજા મબળાવવા સુધીનું કાયદું બરાબર
કાયદાનુસાર થયું છે !’

મ

સુધાર, જ ગવ અને ઝાડ

ધમારતી કામ માટે એક ખામ ભતના
લાકડાની યોધમાં એક સુધાર જ મનમાં ગયો
ફરતો ફરતો નાખુ જ ગવ એ ખૂદી વળ્યો
પણ એને જોઈતા લાકડાનું ઝાડ ન મળ્યું
લગભગ બધા ઝાડ સરખા હતા એમાં સૌરી
અવગ તરી આવે એવું બિચુ ઝાડ નજરે પડ્યું
નહીં તેથી તે નિરાશ થઈને પાછો ફરતો
હતો ત્યાં જ મનને છેડે એને જોઈતું હતું તેવું
જ ઝાડ નજરે પડ્યું ‘અહા ! સરસ ઝાડ છે !
અતે મળ્યું ખરું’ આની જોડનું બીજું એકે ઝાડ
જ ગવમાં નથી !’ સુધાર બેતરી બેઠો

‘ના’ ઝાડે જવાબ આપ્યો—‘એ તારી
ભૂવ છે તે પણ પેલા કહેવાતા રાત્રીઓના
પુરતક વાતના લાગે છે’ એમાં લખ્યું છે કે
આ ઘડી પોતાનું બંધિત્વ કઈ જ નથી જો કે
હું જ મનમાં બીજા ઝાડો જેવું જ છું, બંદ
હું એનાથી વધે રહ્યું મારા એકવામાં આખી
ધમારતનો સાર ઉઠાવવાની તાકાત છે તો પણ
બધા સાથે રહીને મારા જિવા એકાકી પડ્યાનો

અંત આવી લય છે. તમે એમ માને કે આ ફોર્મ ખાસ વાત નથી. તો પછી આપણા સૌમાં પણ ખાસ કંઈ જ નથી. પણ એ તું માનતો હોય કે મારામાં કંઈક વિશેષતા છે. તો પછી આપણા સૌમાં એ વિશેષતા છે.

મહેનત કરનારા મજૂરો અને એમની પ્રતિભા આપતમા આરના આ દૃષ્ટિબિંદુ રા.થે હું સંમત છું.

૪

માથા કલાકાર

એક ખેડૂત પોતાના ખેતરમાં ઘઉંના પાક લખતો હતો. એવામાં ચકલીઓનું એક મોડું ટોળું ઘઉંના હગડા પર આવી બેઠું અને કદ સાર કરતું ખેડૂતની પ્રશંસા કરતું ગીત ગાવા લાગ્યું: 'વહાલા ખેડૂત! તું તો અમારો અન્ન દોતા છે. અમે તારો ઉપકાર નહીં ભૂલીએ અમે સારી રીતે ભણીએ છીએ કે તે પરનેવો પાડીને અમને પોષી છે. સફળાએ પાકની કાતુ આવી છે અને તને તારી મહેનતનું ફળ મળ્યું છે-તું પાક લખી રહ્યો છે. આ મુશ અથ સર પર અમે ગીત ગાવા આવી છીએ. કેમકે અમે તારી હીતેશ્ચુ છીએ.'

આમ કહીને ચકલીઓ ઘડી ગાય ને પડી અપોચપ ઘઉંના દાણા ચણે!

ખેડૂત ચકલીઓના ગીતથી રાજી થવાને માટે જીવટો મુરતે થયો અને સીને ઉડાડવાને પરશર ફેંકતો બોલ્યો: 'વાહરે મારી હિતે શ્રીઓ! તમારું ગીત સાંભળવા માટે હું મારે

પાક બગાડવા દઉં? મારે એવા મિત્રો નથી ભેઈંતા. તમારી કવિતા ને તમારા સંગીતની મને કચી જરૂર નથી.'

અને ખેડૂતને કોષે ભરાયેલાં ભેંદને બધી ચકલીઓ ઊડી ગઈ. એ સોના ગયા પછી લાળી ચાચવાળી કેટલીક બીજી ચકલીઓ પણ લોજન માટે ખેતરમાં ઊતરી ને આમતેમથી વીંછીવીંચી ને દીકા અને બીજાં જીવંતુ મોને અપોચપ ખાવા લાગી. ખાઈ રહ્યા પછી જિંઘે ઊડી ને ઠીક ઠીક જિંઘે ગયા પછી તે તીવ્ર સૂરે ગાવા લાગી. બેપે બેપે એ ગીત માંલખ્યું તે તે બધાં ટોલી બિંધ્યા.

પાક લખવામાં મશગૂલ ખેડૂત એ સાંભળી અટકી ગયો કમરે હાથ ટેકવી એ આકાશમાં ચાલી જતી પેલી ચકલીઓને ભેઈં રહ્યો. એના મોઢામાંથી પ્રશંસાના શબ્દો સરી પડ્યા 'ખરેખર, વિદ્વાનો કહે છે તેમ આ ચકલીઓ ઘણી માર્ગ છે. પાકને અડતી નથી ને જિવટી પાકને નુકસાનકર્તા જંતુઓને તે ખાઈ લાય છે અને એમ કરી અમને તે મદદ કરે છે વળી એ ભલે પોતાની પ્રશંસા નહીં કરતી. અને વળી કેવું સમ્મત ગાય છે! ખરેખર એમના મધુર ગાન માટે જ આ આકાશ રચાયું હશે!'

પેલી દીકાપાઉ ચકલી જેવા કળાકારો જ જનતાના સાચા મિત્રો છે. એમને જ માથા કલાકારો કહેવા ભેઈંએ, પેલી ઘઉંના દાણા ચણી જનાર ચકલીઓ જેવાને નહીં.

મહાત્મા ઈમાડીય પાસે એક શીમ તે આવીને એક હળગ કવિયાની થેવી તેમને ધરતા વિનંતિ કરી: 'કૃપા કરી આપ આ રકમ સ્વીકારી લો.'

'હું ગરીબ લોહો પામેથી એક પણ પાર નથી લેતા' ઈમાડીએ કહ્યું

'હું કંઈ ગરીબ કે દરિદ્ર નથી. મારી પાસે પુષ્કળ ધન છે'

'તમે ધનમમ હો એ હું માની લઉં છું. પણ તમે તમારા ધનનશાના હિમેશ થયા કે એમ તો કહો છો ને?'

'હા.'

'એ લોહોની ધનપ્રકાશ વ્યા મુખી નાક નથી પામી તે સોને હું દુનિયાના સૌથી વધારે ગરીબમાં ગરીબ માન્ય મળું છું' ઈમાડીએ કહ્યું

વાર્તાઓના સુદર નમતા સરખી આટ્ટી વહી તેની રચનાકાળને કારણે જ વિશેષ ગમસ વાનક આત્મેનિવન આતિથ્યનામ્નાની સુકત કહે પ્રશસા કરવા સાથે વેરના બંધાના આત્મેનિવન માનસથી ખિન્ન થનારો જ એવું મન ગોતી ગેરાક

ન હિં વેરેલ વેરાણિ મમતીધ કુદાયન
અવેરેત ચ સમન્તિ અસ ધમ્મો સનન્તાનો.

અનન્ય કરતી એક ગોતી આવી ગેવિકો
ઝડપથી જમીનસરનો ચ પાઇ ગયો, અને એ
બની ગયો, પણ એને કોમિયો વિધાઇ ગયો
કુમરાણ પ્રદેશ-ગી ૧ જ ગવ, મહાપુત્રી મતે
૧ તો કાપતો હતો ત્યા અણુધારી આકૃત આવી
પડી ગેવિકોએ જુલુમા લપાઇ દૂરબીનથી
નોતરફ નગર નાખી પણ કોઇ દેખાયુ નહી,
પણ હંભરેડ વારના અતરેથી કોઇ આદિ
વાસીએ રાયક નમાથી ગોતી છોડી હતી એ
ચોક્કસ

૬ મિત્રાનો થેલો તપામી ગેવિકોએ તેમાથી
ખાવાની જરૂરી ચીજો કાઢી લીધી, અને એના
રાખને પદ્ધત નીચે ધકેલી દીધુ અને એ
સભાગર્વજ લપાતો છૂપાતો આગળ
વધ્યો થોડુ આંધો અને એ થાકી ગયો
એટલે ત્યા લખાણુ ને તરત ઘસઘસાટ ઊડી
ગયો થોડી વાર મારામ વધી એ ફરી આવવા
લાગ્યો. નજર પડેને ત્યા સુધી કોઇ મકાન
કે વસ્તીનુ પીઠ દેખાયુ ન હતુ. આશાની
આશમા અ આગળ ને આગળ વધવા લાગ્યો-
એમ ને એમ એ એકધાતુ બાર કવાક સુધી
ધાડ્યો! ત્યારે તો તે એટલો બધો થાકી ગયો
હતો કે તે એકે ડગલુ આગળ ભરી ચકવા
અસમર્થ થઈ ગયો-હમણા દેવાની ધમજુ
ફાટી પડશે ને જીવ નીકળી જશે એવું એને
દાગવા માણુ વગી આસપાસમા કથારે
પાણી દેખાયુ ન હતુ-ને પામેલુ લાનુ ચ
જેટી યજુ કાનુ-સારે આજિન હોય-જીવમો
મટની

ફરી એણે દૂરબીન કાઢ્યુ, અને અત્યલ
ત્સુકવાથી ત આ મ તાહીતાહીને એનેર
એવા લાગ્યો ત્યા તો એના નેરો એવિતો
હતી પડના-દરદર કોઈ બરુ છાપરું આણુ
આણુ દેખાયુ! એના જીવમા જીવ આવી
ગયો ભવે એ દુશ્મનનુ ધન હોય-ભૂએ તરસે
મરવા કરના અને હાથે મરુ બહાલ છે
અને એણે પગ ઉપાડ્યા-પગ ભે કે, કણ
માનવાનો સ્પષ્ટ છનકાર કરતા હતા, તોયે
તે લગભગ વરડાતો ઘસડાતો આગળ વધ્યો
એમ કરતા કરતા તે પેના મકાનના દરવાજા
સુધી મહાપરાનું પહોચ્યો. પહોચતા જ
અતે ભેરથી બારણાની સાકળ ખખડાવી, ને
તે સાથે જ ત્યા ને ત્યા જ તે બેઠોય થઈને
હતી પથ્થા

થોવીસ કવાક પડી ગેવિકો લાનમા
આમો ત્યારે પેના મજાનમા, સરમ પવગ
પર, સુવાળા બિછાતા પર એ સુતો હતો
એણે આખ ઉઘારી ત્યારે એની પાંચે એક
પહાડી ડોતો ચૂપ થઈને ઝીસો હોનો-નેને જોવા
જ એના શરીરમાથી ભયથી એક લીખી મૂલની
વીજળીવેગે પમાર થઈ ગઈ

એ ડોતો આત્મેનિવન હતો અને આત
ગેવિકો પા જ તો, ઇટલીએ હુમલો કર્યો
હતો અને એ જ હુમલાખેર એનાનો પોતે
કેપ્ટન હતો! આ ડોસાને એની નાચુ થતા જ
માસ રામ રમાડી દેવાનો એવો વિચાર
ગેવિકોના મનમા દહ થયો

જંગ પહેલા આ મૂળ પી હો અને પડી

આગમ કરો! પેલા ડોમાએ ગેલિકોને કહ્યું.

‘તમને ખબર છે કે હું કોણ છું?’ ગેલિકોએ તેને પૂછ્યું.

‘તમે જે હો, તે—પેડ્રો આ મૃત પી લો!’

‘પણ હું, ઇટાલિયન મેનાનો કેપ્ટન છું.’

‘હશે, પણ સૌથી પ્રથમ તમે મારા મહેમાન હો અને મહેમાનગત કરવી એ તો પ્રત્યેક આલમેનિયનની પવિત્ર ફરજ છે તમે કેઈ પણ ભતનો હર નાખ્યા વિના અહીં આરામ કરો.’

‘પણ હું તમારા દુશ્મન !’

‘તે હું બાલું છું.’

‘તો, શું હું તમારા કેલી છું?’

‘ના, મહેમાન છો. તમે ઇટાલિયન છો એ વાતથી છતાં મેં મેં મારી પત્નીએ તમને ભાનમાં લાવવા માટે ત્રણાક પ્રયત્નો કર્યા છે માટે તમે મુખે આગમ કરો—અમે જીવ સાટે તમારું જીવન કનીશું.’ ડોમાએ ખાત્રી આપી.

ગેલિકોએ ઉત્તર ન આપ્યો. આરડામાં ચામિર નજર ફેરવવા લાગ્યો—આરડો ઇસ્લામી હવે શત્રુગણેલો હતો.

ગેલિકોએ ડોસાના હાથમાંથી સ્પર્શને ખાત્રી લઈ લીધો. કેટિ શેરટો પડી ગયો—એ સ્ફુટિ અનુભવવા લાગ્યો.

‘તમે હમણાં જમશે કે વાર છે? તમે તો ખ્રિસ્તી છો એટલે શરબ પીતા હશે, પણ અમારે તો હાગમ એટલે એ ન પીરમી શકીએ, તે માટે માફ કરશે. તમારું ફોટો કપડા મારી દીકરીએ આપે છે, તમારા બેડા માથે નગામાં દઈ ગયા હતા એટલે તે ફેંદી લીધા, તમારે ભેધતા હશે તો ગોગેલોમા આમકાના નવા બેડા અહીં મળશે.’ ડોમાએ એક માથે ઘણા ખુલાસા કરી નાખ્યા.

‘જમવાનું તો ઠીક, માટે વહેલામાં વહેલી તકે કેરપમા પહોંચવું છે.’

‘તે જાહે ને! અમે તમને નહીં રોકીએ, પણ પહેલા જમી લો.’ કહીને ડોમાએ તાલી

પાટી અને રમોઈથી લોજનનો થાળ લઈને આવ્યો. ગેલિકોએ પેટભરીને ખાધું—એ વિશેષ સ્ફુટિ અનુભવવા લાગ્યો. ‘આજના શા મનાવા છે?’ એણે ડોમાને પૂછ્યું.

‘અમારા ગ્રહેનશાહ આલમેનિયા છોડી ગયા છે, અમે હારી ગયા—આલમેનિયા પર ઇટાલિયન વાવટો ફરકે છે.’

ડોસાનો એ જવાબ માંલગી તરત ગેલિકોના મનમાં વિચાર ઝખઝી ગયો. ‘બોહ! એમ વાત છે! એટલે જ આ ડોસો મારી આટલી બધી આગતા સ્વાગતા કરે છે! એની છાતી ગર્વથી ફૂલી—શકેર તે ડોસાને કહેવા લાગ્યો: ‘હું તમને ખાત્રી આપું છું કે તમે મારા પર ઉપકાર કર્યો છે એ હું કદાપિ નહીં ભૂલું.’

ડોમો ગેલિકોનો મનેભાવ તરત કળી ગયો. એણે તરત સ્પષ્ટતા કરી: ‘મને લાગે છે કે તમે અમને સમજી શક્યા નથી. તમે અમારા મહેમાન છો એટલે અમારા ધર્મ પ્રમાણે અમે મહેમાનગત કરીએ છીએ—તમે ઇટાલિયન છો એને હું મારી કમનશીબી સમજું છું.’

‘તમે જરા સમજ વિચારીને બોલો!’ એટલું કહેતાં તો ગેલિકો સુસ્માથી લાલચાળ થઈ ગયો.

ડોસા પર એની જરા પણ અસર ન થઈ. એ તો પૂર્વવત સ્વસ્થતાથી કહેતો રહ્યો: ‘હા, અમારી કમનશીબી જ તો વળી! ધરમાં તમે મહેમાન, પણ રણમેદાનમાં તો અમારા દુશ્મન જ. મહેમાનનવાળ એ અમારો ધર્મ છે, અને તે અમે અહા કરીએ છીએ, એને તમે ખુશામદ ન મમ્મો.’

ગેલિકે કાંઈ બોલ્યો નહીં.

‘ધાટી નિર્ણયવાળો ને!’ ડોમાએ આગ્રહ કર્યો.

ગેલિકોએ મિલઈ લીધી. ખાતાં ખાતાં એ કહેવા લાગ્યો: ‘તમે લોકો બહુ સ્વાદિષ્ટ મિલઈ બનાવો છે. આ તે ડંધં યુદ્ધ કહેવાય? તમારો જ કહોને! તમે લોકોએ મામનો જ

ન કયો હા, તમને નાશકન વાપરતા મરમ આવડે છે

ડોનો કઈ જવાબ આપે તે પહેલાં ઘરના પાછળના લાગમા સીંચાણે રોકકા અરણી વાત એમ હતી કે ઈશાબી મામેની લડાઈમાં ડોસાના પાંચે દીકરા અપી ગયા હતા તેથી તેમની મા હુંવાકાઈ દુન કરતી હતી ડોસો દુન સાલગી બ્યાઝાન થઈ ગયો, પણ તરત સ્વચ્છતા મેળવી કહેવા લાગ્યો 'માફ કરજે, અમે તમને શાંતિથી આગમ લેવા હતા નથી દીકરાઓ પેટે હું એ યુદ્ધમાં ગયો હતો પણ કમનશીબ એવો કે હેમખેમ પાછો ફર્યો'

ગેવિકો ગમગીન થઈ ગયો 'બગવાન તમને મો વરસના કરે! તમારા પ્રત્યે મને મહાનુભૂતિ છે આ તો યુદ્ધ હેતુ શી ખબર કે મે જ તમારા દીકરાઓને ન માર્યા હોય? આડેધડ મોની ઠીકાતી હોય ત્યાં કોણ કોને જોવા ગેસે છે!'

'તમે હુ ખી ન શાવ તમે અમારા મહેમાન છે અમે સારા વતનની ખાતી આપીએ છીએ' ડોમાએ કહ્યું

'ના, ના મને ઠર છે જ નહીં પણ તમારી આવી સરમ નેવાનો બદલો'

'હું મમણ ગયો તમે તમારી સ્થિતિ નમજો છો લો આ મરખત પીઓ'

'ભાઈ, તમારી મહેમાનનવાજી તો બારે!

હુ ખારી આપુ છું કે તમારી સેવા હું નહીં બુલુ મારી મરઠાર તમને યોગ્ય બદલો આપશે'

ડોસાએ ગેવિકોના સંબોધી જગા પજુ પ્રભાવિત થયા વિના કહ્યું 'તમે જોઈ શકો છો કે અમારી આ વસ્તી પહાડની ઊંચામા ઊંચી જગ્યાએ છે નમને ચડી કેઈને પત્ર બચ નથી અહીં આવવાનો માર મેડ જ રહ્યો છે અને તમારા મિવાય માર અમારો નોકર જ એ બાજે છે અમને જીવવા માટે તમારી આ પ્રદને મોટી ફાજ મોકલવી પડે!

'અને હા, અમારી મહેમાનનવાજી વિશે

બધવા જેવું છે અહીંના એક માણસે પોતાની પડોશયજીત પૂન કયુ—એના પતિએ તેને મારી નાખવાની પ્રતિજ્ઞા કરી પણ પેલો પૂની ઠાઠો, તે તેને ત્યાં મહેમાન તરીકે રહેવા લાગ્યો મહેમાન તો અમારા માથા પર એની કાઈ હતા શાય? બસ, પૂન વીસ વર્ષ સુધી એ નવિતપણે એના ઘરે રહ્યો'

'તમે મને હનમતનો સામાન લાખી આપશો?' ગેવિકોએ ડોસાને વચ્ચેથી અટકાવીને કહ્યું

'જરૂર, જરૂર' કહેતા ડોસા હનમતનો સામાન લેવા ગયો—અને ઘોડી વારે બધું સાહિત્ય લઈ આવ્યો

ઠાઠી કરી વીધા પછી ગેવિકોએ કહ્યું 'હવે મારે જવું જોઈએ'

'જેવી તમારી મજી' કહી ડોસાએ નોકર પામે એ સરમ ઘોડા મગાવ્યા અને તેને તે મજબવા લાગ્યો—દરગાન ગેવિકોએ નહાઈ લીધું

ગેવિકોએ કમરે રિવો-વર બાધી અને ઘોડા પર સવાર થયો ડોસા પજુ બીન ઘોડા પર બેઠો ઘોડા પાછીકાર હતા એટલે જોતજોતામાં બને ઘરથી દૂરદૂર નીકળી ગયા સુધ પશ્ચિમમાં દુનતો હતો હારોહાર ઘોડો દોડાવતા ડોસાએ ગેવિકોનું ધ્યાન ખેંચતા કહ્યું 'હવે મારી જમીન પૂરી થઈ'

'તમે આ શું કરો છો?' ગેવિકોના મોઢા માધી પીમ નીકળી ગઈ એણે જોયું તો ડોમાએ પોતાની તન્ક રિવો-વર તારી હતી

'પેલો પૂની—' ડોનો પૂર્વવત સ્વચ્છતાથી કહેવા લાગ્યો—'હું તમને ઘરે જેની વાત કરતો હતો ને? તે—વીસ વર્ષ સુધી મહેમાન રહ્યા પછી એક દિવસ એ દુન-દુન ફરવા નીકળી પડ્યો એનો મીજબાન પણ પાછળ પાછળ ગયો, પોતાની હા પૂની થઈ કે તરત તેણે મહેમાનને ઝાળીથી કાર કરો નાખ્યો—કમ કે તે મહેમાન મગી ગયો હતો અને પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂરી

કરી. તમે પણ હવે મારા મહેમાન નથી રહ્યાં.
તમે મૃત્યુ પહેલાં પ્રાર્થના કરશો ?
ગેલિકાએ માથું ધુણવ્યું.

ડૉ. ક્રી કહેવા લાગ્યા : 'મારા પાંચ
પુત્રાની લાગણ્યમાની નીકળેલી પાંચે ગોળી
તારી જ નાચુલ્ય કા છટેલી છે. મારા પાંચે
પુત્રોને તમે માર્યા છે. મારા દરેક પુત્રના
નામે તમને એકે જ ગોળી નારીશ.' અને
ડૉ. ક્રીએ ગોળી ફેંકી—ગેલિકા તબીબ ઘાડા

પરથી ઢળી પડ્યો. તોય ડૉ. ક્રીએ ખીજ ચાર
ગોળી તેના શરીર પર છોડી.

ગેલિકાના શબને તિરસ્કારથી, એક ધક્કો
મારી નીચે ગળડાવી, ખીજ ઘાડાને દોરીને
ડૉ. ક્રી ઘરે પાછો ફર્યો ત્યારે સ્ત્રીઓએ હયા
ફાટ રુદનથી ઘરને ભરી દીધું હતું.

ડૉ. ક્રી ભારે પગલે ઘરમાં ગયો. કદનમાં
લપેટાએલા પોતાના મોટા પુત્રના શબ
ઢળીને એ પોક મૂકીને રડવા લાગ્યો.

૪

માણસને પડતાન સાધનો તો ઘણાં છે, અને પડવાને સારુ પ્રયત્ન પણ નથી કરવો
પડતો, પડવાને સારુ જ પ્રયત્ન કરવો પડે છે. જે ધર્મપુસ્તકથી આપણુ જ એવ થવાનું છે એમ
આપણે માનતા નથી. આપણે કરીએ, તેને યોગ્ય સ્થાને મૂકીએ, પણ તેના બાજુ આદરમાં જ
પણ સમાવી દેનારને એ સાધન બધનરૂપ થાય છે. મારે આદરમાં પણ વિનંત કહેવો જોઈએ; તો
જ એ આદર આપણને આગળ વધારે. એની બાજુપૂજા કરવામાં જ બધુ સમાઈ જતું નથી.
આપણે તેથી આગળ વધતું જોઈએ. કદમાં લખ્યા પ્રમાણે અનુસરવાનો પ્રયત્ન કરીએ, ધર્મ
પોતે મર્મશક્તિમાન છે. આપણે એની કૃતિ છીએ. પણ જ્યારે આપણે બધા તેની કીડીએ. જેના
અને જ ખાઈ જવાને ઇચ્છીએ ત્યારે એની મેય શક્તિનો એ ઉપયોગ કરે છે. ધર્મ એટલો
મર્મા નરૂક છે, કે આ દેખાય, આ દેખાય, એમ લાગે, છતાં એ હાથ આવતો નથી, એટલો ફર
પણ છે. જેમ આકાશ અને વાયુ અગ્નિપરસ્પર અડીને રહેતાં છે, તેમ ધર્મ અને જગતનું છે. જે
માણસ શ્રદ્ધાળુ છે એ ધર્મવરને વિશે જ છે. જે અશ્રદ્ધાળુ છે તે ધર્મવરમાં નથી, ધર્મવર ઠાંઈની
ઉપર જઈને પડતો નથી, પણ જેને એનામા બળવું હોય એને મારે જગ્યા બંધ પણ કરતો નથી.
એવો ધર્મવરો અભાવ છે

—ગાંધીજી

૫

કેમ મહેમાન આપણે ત્યાં આવે તેનો આદરસત્કાર કયો ત્યારે જ ગણાય કે તેને પ્રેમ-
ભાવથી ધરમા લઈ જઈ, તેના હાથપગ ધોવાડાવી, સ્વચ્છ આસન પર બેસાડી, આપણે મારે જે
સારામાં સારું ભોજન કહ્યું હોય તે તેને જમાડીએ, અને પછી તેમાંથી જે શેષ બચે તે આપણે
જમીએ. આમ કહ્યું હોય તોજ આદરભાવ કયો કહેવાય. તેજ સત્ય કહ્યું કહેવાય. પણ જે પ્રકૃત
કે સ્ત્રી મહેમાન આને ત્યારે તેના ઉપર મોં ચડાવે, તેની સાથે પ્રેમભાવથી ન બોલે, ધાગી બેસી
અને ગંદી આંખે, ખાવાનું વાસી હોય તે આંખે, અને ફરી પૂછે પણ નહીં. આમ કરીને તે કહે
કે અમે મહેમાનને જમાડ્યા, એમ કહેનારે ન જમાડ્યા ગણાય, એટલું જ નહીં, પણ તેનું અપ
માન કહ્યું કહેવાય. એટલે તે અસત્ય જ ગણાય. સડી ગયેલું, ગંધાતું, એકું અનાજ તો જિખા
ગતે પણ ન અપાય. આપણે આપણું જ હોય, તો સ્વચ્છ અનાજ અપાય. આપવાની મરજી ન
હોય તો વિવેકપૂર્વક તેને જાણવી હેતુ કે હું નહીં આપી શકું. આમ કહ્યું હોય તે સત્ય ગણાય.
આમ વિવેકશીલથી અત્ય અમત્ય વચ્ચે નિર્ણય કરી શકાય.

—ગાંધીજી

માનવીએ વિશ્વમાં મળશે નવાં,

કોઈની પાસે હશે દેવું નહીં? —અનિલ

પાડવો વનવાસ કરવા હતા ત્યારની આ વાત છે

તનાગાના દિવસો, તાપ કહે કે મારુ કામ પાડવો વનમાં ફરના નીકળેના, ને સૌને આકરી તરસ લાગી યુધિષ્ઠિર કહે, 'નકુન' આડ પર બહીને જો, આસપાસ કમલ જાય છે'

નકુવ આડ પર ચઢયો-ચોમેર નજર કરી તો થોડે દૂર એક તળાવ જણાયુ 'થોડે દૂર તળાવ જેવુ લાગે છે' નકુવે કહ્યુ

'તો જા, મીને માટે પાણી લઈ આવ' યુધિષ્ઠિરે આજ્ઞા આપી

નકુન તો આપ્યો પાણી લેવા જઈને જુએ તો નિર્મળ પાણી તળાવમાં લહેરાયું હતું અને પાણી લેવા તળાવમાં જીનરવા વાગ્યો ત્યાં જ આકાશમાંથી સભાઈ 'નાથ પાણી લેવા પછી જીનર, પહેલા મારા સવાલના જવાબ આપ પછી પાણી પીને મારો એવો નિયમ છે'

નકુવે એ આકાશવાણી પર મિનકુન ક્યાન આપ્યું નહી, કેમ કે એને એટલી બધી તરસ લાગી હતી કે એક મિનિટ થોભવુ એને માકડુ લગતું હતું એ તો તળાવમાં જીનરે અને પાણી પીધુ પાણી પીતા જ એને મૂર્છા આવી ગઈ

ધણી વાર થવા છતાં નકુન પાછો ન ફર્યો તેથી યુધિષ્ઠિરને ચિંતા થઈ 'જા તો મકડેવ, નકુન હજી કેમ ન આવ્યો' એમજે સહદેવને આજ્ઞા કરી સહદેવ તરત તળાવ તરફ ચાલ્યા

સહદેવની બામગામી પણ નકુવ જેવુ જ થયું, આકાશવાણી થઈ, પણ સહદેવે તે અજાગી નહી ને પાણી પીધુ ને તેને પણ મૂર્છા આવી

સહદેવને ગયાને હીકડીન મમલ થયો તો પણ ને પાછો ન ફર્યો એટલું યુધિષ્ઠિરને ફરી ચિંતા થઈ એમજે અર્જુનને સમજા કરવા મોકલ્યો અર્જુન તળાવે ગયો ત્યારે ફરી આકાશવાણી થઈ અર્જુને તો જાત ચડી

ટકાર કર્યો કે એવુ તે કાણ છે અમને માર નાડુ? શબ્દેશ કર્યો પણ અદરન હોય તે કેમ, શી ગતે વીધાર? એનો પ્રહાર ખારી ગયો હશે પહેલા પાણી પીવા દે, તરને જીવ જાન છે, ત્યાં પછી મરાવ જવામ કોયુ કરવા બેને? પાણી પીધા પછી જોયુ જશે એમ વિચારી અર્જુને પણ પાણી પીધુ ને એની પણ નકુન મકડેવ જેવી જ હાલ થઈ

યુધિષ્ઠિર તો રાહ જોતા રહ્યા અરે, આ શુ થયુ? તથા-તથા ભાઈઓ ગયા તે ગયા હજી કેઈ પાણુ ન ફર્યું? 'જા તો બીમ, શી મામતો છે, જો જો, તુરે શકાતો નહી, મને ચિંતા થશે જેમ જને તેમ વહેતો આવશે'

ભીમ તો હાથમાં મળા રહીને ઉપડ્યો એને થ માકની તબ્બ લાગી હતી જેવો એ તળાવ પાસે ગયો કે ફરી આકાશવાણી થઈ ભીમને ભારે ક્રોધ થઈ એની તરસે જીન જાન છે અને ખાને જવાબ આપવા બેસુ? પાણી પીધા પછી વાત મારા તથા-તથા ભાઈ મૂર્છા પામ્યા છે! જોઈ તો ખરા મને કેઈ શુ કરે છે! અને એને પણ પાણી પીધુ ભીમ પણ મૂર્છા ખાઈને પડ્યો

અહી યુધિષ્ઠિર અત્યંત વ્યથિત થઈ ગયા અરે આ શુ થયુ? આરેન ગયા તે ગયા! લાવ હવે હું જ જાઉં, જોડ તો ખરો શી વાત છે એમ વિચારી યુધિષ્ઠિર ચાલ્યા તળાવ પાસે ચારે ભા બોને મૂર્છા પામેલા જોડને એમને ઘણું દુઃખ થયું એમજે ઘણા વિચાર કર્યો કે આ ભા બો શેથી આવેન થયા? પણ કઈ કારણ સમજાયુ નહી ત્યારે તેમજે વિચારું કે વાવ પાણી પી લઉં પછી વાત અને એ તળાવમાં જીનરવા જાણ ત્યાં જ આકાશવાણી થઈ 'હું નહી છુ તારા આજે ભાઈને જે ચેતવ્યા હતા કે તમે પહેલા મારા સવાલના

જવા આપો. પાણી પીને. નહીં તો મરશો. પણ કોઈએ મારું કહ્યું માન્યું નહીં. અને તમે પણ મારા મવાલતા જવાળું નહીં આપો તો તમારા પણ તમારા ભાઈઓ જેવા જ હાલ થશે.

‘હાઈ, તારી વ્હા વિના હું’ પાણી નહીં પીઉં. જો કે હું એટલો બધો યુદ્ધિશાળી નથી કે તારા સવાલોના ઉત્તર આપી શકું છતાં યથાશક્તિ પ્રયાસ કરીશ’

અને યક્ષે પ્રશ્નો પૂછવા માડ્યા ને યુધિષ્ઠિર જવાબ દેતા ગયા યક્ષને જવાબોથી ઘણા સંતોષ થયો. એણે કહ્યું ‘યુધિષ્ઠિર! તમારા વિવેક-જ્ઞાનયુક્ત જવાબોથી હું અત્યંત પ્રમત્ત થયો છું, તમારા આગે ભાઈમાથી ગમે તે એકને હું ફરી મજબન કરીશ કહ્યો, કોને મજબન કરું?’

‘નહીં ને!’ યુધિષ્ઠિર તરત કહ્યું

‘યુધિષ્ઠિર! આગે ભાઈઓમા ભીમ, અર્જુન જેવા તમારા અતિપ્રિય બગવાન ભાઈઓમાથી કોઈને મજબન કરવાનું કહ્યો તો કંઈક મમત્ત્વ એવું છે એ તમને ભવિષ્યે નકુલ કરતા વિગેષ ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે માટે વિચાર કરીને યો.’ યક્ષે કહ્યું

ભાઈ ભીમ-અર્જુન મને જરૂર અતિપ્રિય

છે પણ મારે તો ધર્મ પ્રમાણે વર્તવું નોઈએને? ‘મારે મન તો બધા ભાઈ મરણા. જેમ કુંતા મારી માતા છે, તેમ માદ્રિ પણ મારી માતા છે. ક્યો એવો અભાગી પુત્ર હશે કે જે પોતાની માતાને પુત્રવિહોલી કરે? જો નકુલ હવશે તો બંને માતા પુત્રવતી કહેવાશે. માટે હે યક્ષ, ત નકુલને મજબન કર!’

યુધિષ્ઠિરનો ધર્મ-ન્યાયયુક્ત નિર્ણય સાલળી યક્ષ અત્યંત પ્રસન્ન થઈને કહેવા લાગ્યો ‘દે યુધિષ્ઠિર, તમે ખરેખર ધર્મ-ન્યાય પ્રમાણે ચાલનારા છો. ભવ મારું વરદાન છે, તમારા આગે ભાઈઓ મજબન થાવ!’

અને આગે ભાઈઓ નિર્ભયથી હિંમત હોય તેમ આગમ મરડી ઊભા થયા

યુધિષ્ઠિર પૂછ્યું ‘ભાઈ યક્ષ, તું કોણ છે એ નને જાણ?’

હું તો તમારો પિતા ધર્મરાજ છું. તમે ધર્મમા, ન્યાયમા રિદ્ધ છો કે કેમ, તેની પરીક્ષા લેવા માટે મેં યક્ષનું રૂપ ધારણ કર્યું હતું.

તેસીટીમા પાર ઊતરવા માટે યુધિષ્ઠિર ધૈર્યનો આભાર માન્યો

ધારા બાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમા રૂપિયા ૬ પરદેશ માટે મિલિંગ ૧૮. લવાજમ મનીઓર્ડરથી જ કાર્યાવધને મરનામે મોકલવું. પ્રથમ અકથી જ આડકો નોધાય છે હર મામની બારમી તારીખે અક પોષ્ટ થાય છે. થોડી નકલો હાથકાગળ પર છપાય છે. તેનું વાર્ષિક લવાજમ દેશમા રૂપિયા આઠ, પરદેશ માટે મિલિંગ ૧૬. પત્રવ્યવહારમા આડક નંબર અવશ્ય લખવો. ‘ધાન બાપુ’ મર્યાસિય. ઉપાયનન. જૂનાગઢ

અનુક્રમણિકા	
૧	વિમુક્તિ-પૂલ	૫૦	વિનોબાજી	૧૨૨	૧૦ કાગડો અને મોર ... ૧૨ જુલાઈ ૧૯૫૬
૨	ઉપનિષદોની શ્રેણી	કાકા કાલેલકર	૧૨૩	૧૦ કાગડો અને મોર ... ૧૨ જુલાઈ ૧૯૫૬	૫૪૬
૩	બાપુનાં મંત્રમંત્રો	કાકા કાલેલકર	૧૨૪	૧૧ ઈસ્લામની મુશબ્બાહ ... રતિજાત-અનિત ૧૫૪	
૪	બાપુનાં મંત્રમંત્રો	વિમલો પટેલ	૧૨૬	૧૨ ત્રિવેણી	૫૦ વિનોબાજી ૧૫૫
૫	ઉપદેશ	અ. જી. મ. વાલોડી	૧૨૮	૧૩ હનનો યંત્ર	૧૫૭
૬	અમનો અમતાર	સુકુલભાઈ	૧૨૯	૧૪ અંગનાં ઓનિનાં આર્યાં ... મુધાંત્ર ૧૫૯	
૭	ઉપાસના	કમલવદન દેવરૂપ	૧૩૦	૧૫ હીનાડી	કેન-મુ-કેન ૧૬૦
૮	બીજવરી	પિનામિન કાકેર	૧૩૧	૧૬ અતિથ	મેગડડ દાં ૧૬૨
૯	બોલ અને કાલિદાસ	...	૧૩૨	૧૭ ન્યાયી યુધિષ્ઠિર	...
૧૦	બોલ અને કાલિદાસ	...	૧૩૩	૧૮ અય-પરિચય	...

અમારા પ્રકાશનો

આધી ચિનાવણી : પ્રાચીન સર્વોદય દાક્ષિણીય નાટ્ય પ્રથમ આગ્રહ
અપ્રાપ્ય રાજી મીણ નાટ્ય છવાય છે) મું બે રૂપયા

બાપુસરજી : બાપુના મુવમેન્ટો એમના જ દસ્તાવેજી, ગિરની મુએ જનો સુખ સુદ-
પુસ્તિકા : મું એવા રૂપયે, પોસ્ટેજ દોડ આનો

ગંધી-ચુકુ : એક : રી ચુકુદયાત મલિક

મુદ્ર : નવ રૂપિયા, પોસ્ટેજ બે આનો

શ્રી કામાદેવ કે. લેકરે આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના 'અમીની' નાટ્યના આ લેખમાળાનું
મહત્વ સમજાવતા લખ્યું છે :—

"પ્રકાશમા ગંધી અને કવિવર સ્વીન્ડનાથ દાકર આપણા જમાનાના બે મહાન પુરુષો,
ભારતીય સંસ્કૃતિના મોટા હિસ્સાએ એમને વિશે દર્શક પણ કાર્ય લખે તો તે આકર્ષક
રવાનું જ. પરંતુ આર એમને વિશે લખાદલ્ય શુદ્ધવાત મલિક લખે ત્યારે તો પૂછવું
જ મું? શુદ્ધમાત્ર—ગાંધી—ગાંધીના મૂળ પ્રસંગમા આપમા હતા. એમના જ
પરિવારના તેઓ ગણાય અને કવિવર સ્વીન્ડનાથના તો તેઓ અસીમ લક્ષ

'દૈન્ય લક્ષ્મી' જેમ મહાદા પુરુષોત્તમ શમચન્દ્ર અને લીલાવતી દૈન્યચન્દ્ર વચ્ચે
અને જે શકે છે તેમ જ શુદ્ધવાત પણ શુદ્ધ અને ગાંધીજી લખે અને એક છુએ
તે એમની એ અતેદ દર્શક એમને આનાનકરી લેખમાળામાં અનેક રીતે વિશદ કરી છે

On Life's Journey with Gandhiji (ગંધીજી નાથે જીવનયાત્રા)

Gardinal Mallik

આ અત્યે પુસ્તિકામા શ્રી શુદ્ધવાત મલિકજીએ માનવજીવનનું રહસ્ય ગાંધીજીના
આદર્શો અનુસાર સમજાવતા એક નવ પ્રયત્ન કર્યો છે

આ પુસ્તિકાને ગુજરાતી અનુવાદ પણ દૂક સમયમા પ્રસિદ્ધ થયો

અસ્તીની પર્ણામાં : દેવડ : શ્રી રતિલાલ 'અનિલ'

મુદ્ર : આ આદ, હાસ્યાગમની આધુનિક એક રૂપિયા, પોસ્ટેજ દોડ આનો

ગાંધીજી રતિલાલ 'અનિલ' આપમા સાહિત્યક ગાનના એક આશરુપદ કવિ છે
તેમનો એક કાવ્યમયક 'દમરો અને લુહરી' પ્રસિદ્ધ થયો છે. હવે તેમને આ ૧૨૫
સુનાકોનો સુદઃ સંચક પ્રસિદ્ધ થાય છે. આ નૂતનમય સુનાકોમા માનવજીવનના
વિવિધ પાસાઓ અંગેનું નેમનું તત્ત્વપર્યાય ચિંતન કાવ્યરૂપે બાવ રૂપે મૂર્ત થયું છે

આ સુનાક-સંચકની પ્રસ્તાવના લખનાં શ્રી શુદ્ધવાત મલિકજી લખે છે—

"આ પુસ્તિકા લખનાર શ્રી રતિલાલ 'અનિલ' એક મહત્વ અનુભવી અને દક્ષિ છે
જીવન માનરતા દર પૂરે ગ્રેસ. સ્ત્રીને જે તરંગોની કોડા રાત દિવસ ચાલી ગઈ છે
તેને જુએ છે અને તેમાથી એક અસાધ્ય વૃદ્ધ આનંદ અને શિખામય તારવે છે .. .

"આજ છે શ્રી 'અનિલ'ની 'અસ્તીની પર્ણામાં' જે તેમનો ગળાઈ લખવાળા એક
અનોખો પ્રવાસ અને પ્રયોગ છે—એ પુસ્તિકા વાચનાઓ દર્શક વાન
મનીનાં આવી જશે અને પોતાને જીવીને જીવતલીવાને જે મર્મ છે તે ઘોરક સમજી શકશે

અમે અને તમની (ગરબા અને ગીતોનો નંદર) મુદ્ર : બે રૂપિયા, પોસ્ટેજ ચાર આનો

ઉપાધ્યાય પ્રકાશન, જૂનાગઢ

अरिचण्ड

विद्वेदात्मनात्मानम्

(गार्गीय न १-६वर्गी अनुननाथिनाम् अनुशीलनं कर्तुं भासिकम्)

એક ધનવાનને ડીરા, માણેક વગેરે બહુ કીમતી ઝવેરાત ખરીદવાનો શોખ હતો. જે કોઈ માણસ એને ત્યાં મહેમાન તરીકે આવે એને તે પોતાનું કીમતી ઝવેરાત બતાવે. પેકો મહેમાન એ ઝવેરાતનાં વખાણ કરે ત્યારે, તેને ખૂબ જ આનંદ થતો.

હવે એક વાર તેને ત્યાં એક સાધુપુરુષ પધાયા. એ સાધુને પણ તેણે પોતાનો એ કીમતી ખજાનો બતાવ્યો. સાધુએ ડીરા, માણેક વગેરે બતાવીને પૂછ્યું: ‘તમને આ શા ઉપયોગમાં આવે છે? એમાંથી તમને કશો ફાયદો થાય છે ખરો?’

પેકો ધનવાન માણસ જોઈને: ‘મહારાજ, એમાંથી કશી ઉપજ થતી નથી. ભલકું એ કીમતી વસ્તુઓ સાંચવવા માટે મારે બીજો ખર્ચ કરવો પડે છે. આટલો ખર્ચ કરવાનું સાધારણ માણસને ન પરવડે.’

ધનવાન માણસને આ રીતે પોતાની ખડાઈ હાંકતો જોઈને પેલા સાધુપુરુષે કહ્યું: ‘તમે જરા મારી સાથે આવો હું તમને કશુંક બતાવું.’

એમ કહીને સાધુપુરુષ તેને એક ઝૂંપડીમાં લઈ ગયા. ત્યાં એક વિધવા બાઈ ઘંટી પર અનાજ દળી રહી હતી. એ બતાવીને સાધુ જોડ્યા: ‘આ ઘંટી પથ્થરની છે અને એ આ ગરીબ બાઈને પોતાના ભરણપોષણ જેટલું મેળવવામાં મદદરૂપ થાય છે. દમરૂં તમારી પાસે જે કીમતી પથરાઓ છે એ તો કશા ઉપયોગમાં આવવાને બદલે નકામો ખર્ચ વધારે છે! તેથી તમારા એ નકામાં પથરાઓ ફરતાં વિધવાનો આ પથરો ઘણો કીમતી છે. કારણ કે તે વિધવાને આધારરૂપ નીવડે છે.’

સાધુ પુરુષનાં આ વચનો સાંભળીને પેલા ધનવાનનું જોડું શુભાન ક્યાંનું ક્યાં જતું રહ્યું.

✽

એકલનો બેટી

: બજન

એકલનો બેટી આ સારો સૂનકાર છે,
જેમ ભલેમું છે હોલીનું સાચી રીઃ
આધિના ધેરાવા મારી મળતુ છે,
ભણું મારે એસિરુ સીમમાંથી રીઃ
એકલનો બેટી આ મારો સૂનકાર છે
કાલ કે કમલોમાં મારે કાલોલ છે,
જેમ પરિમલ પાંડડી સંભારી રીઃ
પવનવનની છે પમડંટી પહોળતી,
વેલાતોને જલેતો વ્યોમના વા-ધી રીઃ
એકલનો બેટી આ સારો સૂનકાર છે.
અધારે બજવાળે મારે મહા મોહમ છે.
જેમ વ્યોત આતમમાં જખાતી રીઃ
ફારમાં અંધારના અરથો છિટે,
જેમ મારી અલખ ખંડમાં ભાતી રીઃ
એકલનો બેટી આ સારો સૂનકાર છે.

મુદ્રાંજી

લોકસેવક અમીર

અનીશ હઝરત ઉમરે હઝરત સનમાન ફાર
મીને મદદ નના વડીવટદાર તરીકે નીચા હતા,
અને તેમને વાર્ષિક પાચ હજાર દિરમનો પગાર
બાધી આપેા હતો પરંતુ હઝરત સન
માન, પોતાને મગતા એ પગારબાધી એક
દિરમ પણ પોતાના ઉપયોગમાં લેતા નહીં એ
બધી ચે રકમ ગરીબો, મોહતાએ અને બુસા
ફદાની જરૂરિયાતો પૂરી કરવામાં જ તેઓ
ખરચી નાખતા, અને જિંદગી વાગની દોરીઓ
તેમ જ જ બીલે બનાવી બજારમાં વેચી આવતા
તેને એમાંથી ઉપજતા નાણામાંથી જ પોતાનું
જીવન ચલાવતા હતા.

આદાર્થ, નમ્રતા અને લોકસેવાની બાવનાને
એમણે આબાદ રીતે પોતાના જીવનમાં ઉતારી
હતી એક દિવસે શરિફે એક કામગીરી ટાળીને
તેઓ મદાઈનના બજારમાંથી પસાર થઈ રહ્યા
હતા એક માણસે, કોઈ મજૂર હશે એમ ધારી
એમને પાસે બોલાવ્યા અને તેના ઘર સુધી
પોતાના સામાન ઉપાડી લેવા કહ્યું.

અને મદાઈનના એ ફકીરવડીવટદારે જરા ચે
શરમ કે સંકોચ અનુભવ્યા વિના પેના માણ
સનો બધો સામાન પોતાને માથે લઈ લાદી
લીધો, અને પછી તેની પાછળ પાગલ થાનવા
લાગ્યા ! રસ્તામાં કેટલાક આગળીયાઓ તેમને
સામા મળ્યા અને કહેવા લાગ્યા “હે અમીર !
આટલો બધો સામાન આપે શા માટે ઉઘડ્યો ?
લાવો અમે ઘર સુધી લઈ જઈશું.”

અને એ આગળીને પેટો માણસ તો હેમ
તાર્જ જ ગયો તરત જ હઝરત સનમાનના ચહે
પડી ગગગા સાથે કહેવા લાગ્યો : “હજૂર મને
માફ કરજો આપનારો હું તદ્દન અવજન હતો.”

ત્યારે હઝરત સનમાને નમ્રતાએ કહ્યું
“બાઈ, એમના માર્ગે માગવા જેવું ને ખુદ રહે

આ સામાન ઉપાડી લેવા મને કહ્યું અને મે
ઉપાડી લીધો એ કામ માટે માટે કાઈ અઘરું
થોડું જ છે ? તમારે ત્યાં એ સામાન મૂકીને હું
મારે પાછો ચાલ્યો આવીશ.” અને પેના માણસે
ઘણી ચે વિનવણી કરી છતાં એ લોકસેવક અમીર
તેના ઘેર સુધી સામાન ઉઘાડી જ ગયા.

સન્ન્યાસીનો પ્રભાવ

હઝરત અબ્દુલ્લા અહમદ મઝરિબીને વાર
સામા એક મઝાન મળ્યું હતું તેમણે તે મઝાન
પચાસ દીનારમાં વેચી નાખ્યું, અને એ પૈસા
લઈ સુસાફરીએ નીકળી પડ્યા થાનતા થાનતા
તેઓ જગતમાં પહોંચ્યા ત્યાં એક લૂટારાએ
એમને પકડાવી “ભાસા રહો, તમારી પાસે શું છે ?”

અને એ સત પુરુષ સાથે સાચું જણાવી
દીધું “મારી પાસે ફક્ત પચાસ દીનાર છે.”

“મને એ જાણી દો.” લૂટારાએ કહ્યું.
હઝરત અબ્દુલ્લાએ જરા ય વિનય કરી વિના
પોતાની દીનાર ભરેલી થેલી લૂટારાને હવાલે
કરી દીધી લૂટારાએ પ્રસન્નતાએ દીનાર ગણી
લેવા, — તે પૂરા પચાસ દીનાર નીકળ્યા પછી
તો લૂટારો બહુ ગભીર બની ગયો તેની બધી
પ્રસન્નતા કથાય જતી રહી તેણે પોતાના હિંટને
બેસાડી દીધું, અને હઝરત અબ્દુલ્લાને પચાસ
દીનાર પાછા આપતા ગગગા સાથે કહેવા
લાગ્યો “ચાલો, જિંદગી બેસી બચ તમારે જના
જનુ હોય ત્યાં હું તમને પહોંચાડી દઈશ.”

હઝરત અબ્દુલ્લા તો નવાઈ પામી તેનું મોજ
જેના રહી ગયા પછી તેમણે પૂછ્યું “બાઈ !
તમને અચાનક આ શું થઈ ગયું કે લઈ લીધેલા
દીનાર મને પાછા આપી દીધા ?”

ત્યારે લૂટારાએ જવાબ આપેા “તમારી
સન્ન્યાસીયે મારી આખ બોલી દીધી છે.”

પછી તો પોતાના આગળ પાપોનું પ્રાપ્તિત
કરીને તે હઝરત અબ્દુલ્લા વાની સાથે જ રહીને
ખતિદા જીવતા પાગલ લાગ્યા.

હમણા જ શિગવીને ખેતરના માચડા પા
ઝેંડા રામજી પટેલ હુકો ગગડાવતા ગગડા
વતા ઊંડા વિચારમાં ફૂંચી ગયા હતા આ વળે
કઈક ઊંચા નવાજો એવું ધાવતો તો ત્યાં તો
ઊંચકું જ થયું, આ વળે ચડતીઓ ઝાઝી
આવી, મોવને ઠીકઠીક પુલ્લાન ડ્યું વરમાદે ચ
પાધરો ન પડ્યો, તોય ભગવાનની મે'ર કે
થોડું ઘણું પાકયું, તેમાંથી વાણિયો કરજ પેટે
ડેટડું જ મનાજ લઈ ગયો. ડેટલુક મહેસૂલ
ભરવા માટે વેચવું પડ્યું—ખાડી રહ્યું છે તે ચ
થોડા મહીના ચાલશે, આખું વરમ દોણ બંધે
મ જશે, એમાંથી ગાવતા ગાવતા તો ફરી
વાણિયાનું હેલું કરવું પડશે, ફરી વાણિયો ફસલ
થશે કે આનાજ ઉપાડી જવાનો! સામે બહેન
ઠીકઠીના ડા પ્રમગ ઉકેલવાના છે મૂર્ખ, કઈ
ડરમે લખાવી લાવી હોય તો પામે ને! હશે
ભગવાન ડરે ઈ ખડુ! —અને ફરી હુકાનો
ભેરથી એવ દમ માથો ત્યાં એમના કાને ઉપિયા
ખખડવાનો અવાજ આવ્યો ને રામજી પટેલ
ચોકચા ચારેતરફ નજર કરી તો વાડની બોધમા
એક સાધુ ઉપિયા ગણતો હતો! રામજી પટેલ
તો અચખાથી ભેઈજ રહ્યા! આ તો ભારે
કોતુહલ! મારા જેવા સસારી પૈનેટકે બાવા થયા
ને આ બાવા પાને લક્ષ્મી!

બાવાએ પૂરા સો ઉપિયા ગણી લીધા પત્રી
માથેથી જટા બાધવા વીટાળેલું કપડું કાઢી
તેને છેડે રૂપિયા બાધી ફરી માથે કપડું
વીટાંગી દીધું—રૂપિયાની યોથળી છુપાવીને
રામજી પટેલ ફરી વિચારમાં ચૂંચાઈને
હુકો ગગડાવતા લાગ્યા ત્યાં તો થોડી વારમાં
'બમ લોલા! ભગત, કુછ દેગા?' કરતો બાવો
તેની મામે આવીને ઊભો!

રામજી પટેલને મનમાં તો એવો ચુસ્તો
ચડ્યો કે ન પ્રજા વાત! ગાઠે એ રૂપિયાની

રકમ બાધી છે તોય ધરાતો નથી! આવાને તો
બરાબર મીઠા કરવા ભેઈએ. એમાં કાઈ પાપ
નથી એના મનમાં એક વિચાર આવ્યો અને
એણે અમલમાં મૂકવાનો નિર્ણય કરી લીધો

'આવો આવો મહારાજ! ભગવાને જ
તમને મોકલી આપ્યા હાગે છે મહારાજ,
ચાલો ઘરે, જમીને, દક્ષિણા લઈને જાએ.'

'ભગત, ખાને કી ઈચ્છા નહી હૈ, કુછ
દહના દો તો હમ ચલે!'

'બાપજી, એમ શુ કરો છો? દક્ષિણા ચે
આપીશુ, પણ જમાડયા પત્રી'

'કયા દોગે?'

'બાપજી, અમે તો સાધુને જમાડીને રૂપિયા
દઈએ—અમારા ગળ પ્રમાણે આને અગિ
યારસ છે ને પટવાણીને વરત છે કે એક સાધુને
જમાડીને જ જમવું—હજીએ ઘરે બૂખી ભેડી
કોઇ સાધુની રાહ ભેટી હશે—ચાલો મારા ઘરે'

બાવાને બૂખ તો લગાદે ચ ન હતી પણ
રૂપિયો એક દક્ષિણા મળે એ કેમ જતી કરાય?
એ તો ચા-ચો રામજી પટેલ સાથે એના ઘરે

ઘર પહોંચીને રામજી પટેલે, પટવાણીને

ઝટ ઝટ લાપમી લગિયાનું જમણું તૈયાર કર

વાનું કહ્યું અને પોતે શેરીના ભગતબાપા પાસેથી

ચવમ માળે લઈ આવી માધુને આપ્યું ને

વાતોના તડાકા ચા-ચા સાધુ કઈ જોલે ને

રામજી પટેલ અધો અધો થઈ બધ—બાવો

મનમાં વિચારે આવો ભગત તો આ કાગ

ચુગમાં બહુ જોછા! ત્યાં પટવાણીએ માદ કયો

'એ ચાલો જમવા, રસોઈ થઈ ગઈ!' અને

મહારાજ જમતા બેઠા થોડું ઘણું પહેલા જ

દાખેલું પણ ગાનના દમ મારીમારીને તે પચાવી

દીધેલું એટલે ફરી સારી પેઠે હાથ માથો ખાઈ

રહ્યા પત્રી બાવાએ પટવાણીને નાચા દિલે

આશીર્વાદ આપ્યા. 'માઈ, તુમ તો લાકમી હૈ

લઈમી! ભગવાન તેના બવા કરેગા!

અને બારાણ જમી પરવારીને બેઠા પટેલે સોપારી દીધી તે બાઈ બાવાણએ ગાબના દમ પણ માર્યો અને પોતે ક્યારે દક્ષિણા આપે કે બાઈ એની સહ બેવા લાગ્યા

પટેલના પાડોશીઆ પણ, દોઈ ચોગી મહારાજ આવ્યા છે બહુ બેગા થયા હતા ત્યા પટેલે હાક મારી 'એ પટલાણી, મહારાજ બોલી થાય છે, બે જાના આ મોટા ગોમામા દોણી મૂકી છે તેમા રૂપિયા છે તેમાથી મહારાજ માટે દક્ષિણાનો રૂપિયા ને મીધુ લાવ'

પટલાણી આવ્યા ને જાનના ગોમામા દોણીમા હાથ નાખ્યો ને થીસ પાડી બેઠ્યા 'અરે, આમા તો એક પાઈ ને નથી!'

'હી! શું કહે છે? બરાબર બે, એ ગણીને એમા એ રૂપિયા મૂક્યા છે'

'હું શું જૂઠું બોલુ છું? તમે જ જુઓને, એક પાઈ ને નથી'

પટેલ બેઠ્યા ને બેધુ તો ખરેખર, દોણીમા એક પાઈ પણ ન હતી!

'પોતે, તમે ક્યારે રૂપિયા મૂકેવા?' ત્યા હાજર પાડોશીએ પૂછ્યું

'અરે બાઈ, મૂકેવા તો કે દિ'ના પણ આજે મવારે જ મે પૂન સો રૂપિયા ગણી બેચેલા, એ રકમ એ વાલિયાને દેવા માટે તુફી જ રાખેલી'

'ત્યારે સવાળ પછી બાહી બીટુ દોઈ આવેલું ખરું કે?'

'અરે બાઈ, દોઈ ને નથી! હું ને પટલાણી તો ધરના, બહારમા તો આ મહારાજ સિવાય કોઈ આવ્યું જ નથી'

'બાવાણની તપાસ કરેલ અ-સ-સ પાડોશી

બોલી બેઠ્યો

'બાના' પટેલે કહ્યું

'એમ તો સાધુના રૂપમા કઈ કેટલાય હગ આ'યા આવે છે લાવ, હું જ તપાસુ' કહીને પડોશી તો બાવાનો સર સામાન તપાસવા લાગ્યો, એમી બેઈ તો ઠઈ ન મળ્યું, હમ હગમાથી ચે કરુ ન મળ્યું-મધુ તપાસ્યું પણ કઈન મળ્યું ત્યારે રામજી પટેલ બોલી બેઠ્યા 'બાઈ બસ થયું હવે મહારાજ ઠઈએલું કરે? બધું તપાસ્યું તો તપાસ્યું, માથાબાધણું ન ઉતાર્યો આવેલા જગ્યાગતનું આવું અપમાન ન થાય'

'હા, દયા, તપાસો ફેરો!' એ કહેતા જ પાડોશીએ બાવાણના માથે બાંધેલું કપડું કાઢ્યું તો છેટે ખાસ્તું વજન!

'અઠ્યા, આ રહ્યા રૂપિયા' પાડોશી ને શેરીના બીજા માણસ બોલી બેઠ્યા

બાવાણનું તો થોડું પહોળું થઈ ગયું-કાપે તો દોઢી ન નીકળે!

'આ-સ, મે નો'તું કહ્યું? આ બાવાને વેશે હગ લોકો નીકળી પડે છે, આવા બામદાને તો કોઈ દિ' ધરમા ન ધાવવા છે ને, પૂન એકસો રૂપિયા! અરે સાવાને'

'ના, ના બાઈ એવું ન કરો! એકાદશીનો દિ' છે હરો જે થયું તે થયું મારાજ કોઈ દિ' આવું ન કરતા, બીજે કો'ક મગશે ને તો શુડી નાખશે' રામજી પટેલે કાવકા થઈને કહ્યું

સાધુ મહારાજ એક બારે નિસાસો નાખીને બેઠ્યા રામજી પટેલે પૂછ્યું 'મહારાજ, ફરી ક્યારે આવશે?'

'હુસરા ફો રૂપિયા જમા હોગા તબ' કહીને બારે હવે 'હિ લોગાનાય' નો પાક કરતા બાવાણ આ'યા

અ

કોઈએ કહ્યું ન આવસતે પૂઠ્યું 'ઉપાસના વખતે ઉપાસકની નીનવા ફરી કેતી જોએં!

'તે વખતે કોઈ કમકા માટે ના જાય તેની નેને ખમ ન પડતી' જો-એ. આખિએ કહ્યું

ગતાકામા આજ નામની અપાયેલી વાતો માથે આશ્ચર્યકાંક માખ્ય ધનવતી આ વાતો
નુંદાસીય માનસ તથા ડાનવકિ, અને બાન્તીય માનસ તથા ડાનવકિમાં કેવો મુળભૂત તદ્દાવન છે તે
મને એટલે બતાવી આપે છે તે સાથે સુદની બિપાપુ અમાનુગિતાને છતી કરીને એ જુદવાપણીની
વાં નાના જન્ય કે નહિ વેરેણ વેરાણી સમન્તીધ કદાચન.....

ગર્ભાનું ગીચ જંગલ અને ગતનો સમય, આખે પડયું દેખાય નહીં, એ તો રાજેન્દ્ર લશ્કરનો સિપાહી એટલે હા મતથી આવતો હતો. નાધારણ માણસનું તો કંઠેજૂ ફાટી જાય. પોતે છાવણીથી ખૂબ દૂર નીકળી ગયો હતો, ગતો જડતો ન હતો, ગરીબા જ્યાં ત્યાં વાગ્યું હતું અને હોહી વધે જવું હતું-પોતાના ખાખી કપડામાથી લીગ કાઢી કાઢી તે ઘા પર પાકે જતો હતો તોય હોહી સાવ બધ થયું નો'હું. શુરુને માવ નજીક એઈ એના કાજ ગમી ગયા. વતન ને ગેરી બચ્યા સાબળી આવ્યાં. તગસથી ગળું સૂકાતું હતું ને ભૂખે જીવ જતો હતો. માત્ર સંકેપના બળથી જ તે પગને ઊપાડો આગળ વધતો હતો.

ગજવામાથી કચારેક કચારેક એ જુદની નાનકડી મૂર્તિ કાઢીને આશ્વાસન મેળવતો આ મને બચાવશે. વળી શંકા જતી જેની પાસે એ હતી એને ન બચાવશે તો મને શું બચાવશે? ને એના હૃદયમાં થડકો લાગતો. બિચારો માલધારી હતો! પશુ હું' ચે શું કરું? બીજો હોત તો હું મરત ને? જુદમાતો આવી કડુ-જુતાઓ ફેલાવી જ.

સાવ નિરાશ થઈને એ થોભ્યો ને આજે તરફ નજર કરવા લાગ્યો: ત્યાં તો દૂર દૂર કંઈક દીવો બાગતો હોય એવું લાગ્યું. પશુ દુશ્મનનું ઘર હશે તો? બલે હોય, આમેય બૂખ-તરસથી મરવા કરતાં એ સારું!

રાજેન્દ્રે બધું બળ એકત્ર કરીને પગ ઊપાડ્યા. પડતો આજડતો થોડા સમય પછી એ ગૂંપડી આગળ આવવા લાગ્યો. આરણ્ય સુદવા જ હતો

પ્રણામાં એક તૂટ્યોફૂટ્યો ખાટકો અને કુહાડી પડ્યાં હતાં. એણે હાક મારી: 'ઘરમાં કોઈ છે કે?'

એક ડોસો બહાર આવ્યો અને રાજેન્દ્રને તાકીને જોતો પૂછવા લાગ્યો: 'ભાઈ, તું કોણ છે? કોને હાક મારે છે?'

'હું લશ્કરી સિપાહી છું.'

'તો બાડું કાં આવ્યો? લડવા?'

'ના. લડાઈથી કંટાળીને, દિશા ભૂલ્યો છું, ને માડ અહીં પહોંચ્યો છું, બૂખ-તરસથી જીવ જાય છે. રાત પડી છે. રે'વા દો તો મારું.'

'આમુ કહો છો?'

'હા મગવાનને નામે મારા પર વિશ્વાસ રાખો.'

'તો અંદર આવ. તારું જ ઘર એમ માન.' એટલું કહી ડોંગો અંદર ગયો તેની પાછળ રાજેન્દ્ર પણ ગયો.

ડોસાએ ખાટકો લાવ્યો, એ પર ચટાઇ પાથરીને રૂણે તકિયો ગોઠવી કહેવા લાગ્યો: 'ભાઈ, તું આરામ કર, આવનું પશુ તૈયાર છે. પશુ ગરીબનો રોટલો છે-મીઠો માનીને ખાજે.'

એવામાં અંદરથી ડોસીનો અવાજ આવ્યો 'કા દીકરો આવી ગયો?'

'દીકરો તો નહીં, પણ એક અતિથિ આવ્યો છે.'

'અતિથિ? ' ડોસીએ આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

'હા, જિજ્ઞાસે શકચોપાકચો છે. ખાવાનું લાવજો.'

ડોસી એ સાંભળી ઉઠતી પર આવી. રાજેન્દ્રને ધારીધારીને જોવા લાગી.

'ભાઈ કવળતેઆવી ચઢ્યો છું. ગાંડું કોણ થાય છે. તમને તકલીફ આવી.' રાજેન્દ્રે બેઠીને

હેશીને કહ્યું

‘એમા તકવીફ શાની ! ર નિથ તો ભગ
નનુ સ્વરૂપ છે ’ અને ડોસાએ ડોગીને પૂછ્યું
‘આવાનું તૈયાર છે ને ?’

‘હા તૈયાર છે પણ ’ ડોસી અચ્ચાઈ

‘પણબધુ વગી શું ?’

‘છોકરા પૂરતું જ છે એ આવશે ને ’
ડોસીએ ધીમેથી કહ્યું

‘એતો થઈ રહે તારો દીકરો છે ને માટે
નથી ? બા બા ગાલિયો માટે આવાનું લાવ ’

ડોસી ત્યુ બેના વિના ધીરે પગલે અદર
ગઈ રાજેન્દ્ર બહુ શરમાયો અને માન પાળી
આપો આવી રહે ’

‘અરે ખાડી ખવા માટે મોઢા માલસ લા
શોધતો નથી એ તો નદી તગાવ કે ચોકગામા
મગી રહે તુ તારે જમ ’ એટલું કહીને ડોસો
અદર આજ્યો ગયો દોઢી વારે ખાડી અને
એક પોટથી લઈને પાછો આવ્યો એક પાકી
એક પગી ઉમેડીને રાજેન્દ્રના ઘા ધોવા લાગ્યો
પોટલમાંથી શીટ ફાટી દાઢી ઘા પર લગાવી
નથી પડીઓ આધીને અદર ગયો અને ફરી
ભોજનની થાગી લઈને પાછો ફર્યો

રાજેન્દ્રે જમતા જમતા ઘરમા ચારેતરફ
નજર ફેરવી કાઢ જ ધરવખરી ન હતી ‘સાવ
મરીખ છે, શિકાર કરી દિ કાઢતા હશે ’ એવો
વિચાર પણ પાવી ગયો વગી ડોસાને દીકરો
બૂખ્યો આવશે ’ એ વિચારે એના ગયો
કે ગિયો ન જાતયો અજાબ બે કોગિયા ખાઈ
એણે હાથ ધોઈ નાખ્યા ‘તમારો તા ઉપકાર
હું હી ન બુદુ તમે તમારા દીકરાનું ભોજન
આપીને મારો જીવ બચાવ્યો ’

‘એમા અમે ખાસ વર્ષ કર્યું નથી હા,
આટલી રાત ગઈપણ હજી એ કેમ ન આવ્યો ?
ખચિતા થાય છે ’

‘ભગવાન તો સારા વાના કરશે, ચિતા ન
કરો ’ પછી રાજેન્દ્રે સિંચાર માટે ગજવામા
કાંચ નાખ્યો ત્યાં એના હાથમા જુદની મૂર્તિ

આવી તરત એને થયું, લાવ આ ડોસાને લે
આપુ ! જીજુ તો આપવા જેવું હાલ પાસે
કઈ નથી વગી આ લોકો જુદના ભક્તો છે

‘ક્યો, તરે મારપર બહુ મોળે ઉપકાર
કર્યો એનો બદલો તો વાળી શકુ એમ નથી
પણ જતનારે માગી પામે એક તુનંદ ભેટ છે તે-’
‘ગાડો ન થા અતનારે મૂંગા મૂંગા આરામ
કર આતિથ્યનો તે બદલો હોય ?’ ડોસો
બોલ્યો

‘રે આ તો વાદળીગી માટે આપુ છું અને
તે લાવ સાધારણ છે ’

‘દીઠ ભાઈ આપ પણ કોઈ કીમતી ચીજ
ન હોવી જોઈએ ’

‘અરે માવ માસુવી ચીજ છે પણ છે તમારા
કામની ’

એણે તે શું છે ?

‘જુદની નાનકડી મૂર્તિ’

‘જુદની મૂર્તિ ?’ ડોસાએ આશ્ચર્યથી પૂછ્યું
કેમ નથી ભેળતી ?

‘અરે, ભગવાન ઘર એકા આવીને આવે
અને ન લઉં એણે અને ? મારા દીકરા પાસે
પણ એક જુદ મૂર્તિ છે ’

‘પણ આવી તરસ નહીં હોય ’ કહીને
રાજેન્દ્રે મૂર્તિ દાઢીને ડોસાની સામે મૂકી

ડોસો આખો ફાડીને ભેઈ જ રહ્યો ‘અરે,
આતો મારા દીકરા પાસે હતી તેની જ મૂર્તિ છે !
ના, ના, તે જ મૂર્તિ છે !’

‘તે જ મૂર્તિ !’ રાજેન્દ્રે ચોક્યો

ડોસાએ મૂર્તિ હાથમા લઈ તપાસી ‘ભાઈ,
આતો તે જ મૂર્તિ છે મારા દીકરાના ગાળામા
મે જ બધી હતી, તમે ક્યાથી મગી ?’

રાજેન્દ્રે સ્તબ્ધ થઈ ગયો શું જવાબ
આપે ? એક આતો ભારે થઈ ! ડોસાએ મારો
જીવ બચાવ્યો ને મે એના દીકરાનો જીવ લીધો !
ભગવાન ! ભગવાન ! ખોટી વાત ભેડી કાઢું ?
પણ એ તો મારે છેતરપીંડી કહેવાય શું
થાય ? આમ વિચારોની લગભગ આવવા વાગી

‘ભાઈ તને આ મૂર્તિ કયાથી મળી ?’
 ડોનાએ ફરી કંઈક અધીરાઈથી પૂછ્યું.
 ‘એ દોઢરાના ગણામાંથી.’
 ‘તો તો માએ દીકરા ! કયા છે એ ?’
 ‘અરી રી થોડે દૂર. પવ્વ ..’
 ‘પવ્વ શું ? જ દી કહે ભાઈ !’
 ‘એ હવે જીવતો નથી ...’ ગજેન્દ્રે નાહક
 કરીને કહ્યું.

‘જરૂર આયું કહો છો ?’
 ‘નાવ આયું કહું છું’
 ‘કોણે માયો મારા દીકરાને ?’ બતાવ એ
 હરામતનાને, હમન્ટો એનું કુહાડીથી, ધડથી
 ટોકું જુદું કરી નાખું ! એટલું કહેતા તો
 ડોનાનો નાહ ભારે કોપ ને ધ્રુવાથી ઘણું ઉઘ
 થઈ ગયો.

‘એ હરામતદો તમારી સાથે જ બેઠો છે.’
 એટલું કહી રાજેન્દ્રે ડોના માથે નજર ઝુકાવી દીધી.
 ‘તું ? તે !’ ડોનાએ હાત કચકાવીને પૂછ્યું.
 ‘હા, હું. જે સજ કપી હોય તે સુખે કરો’
 ગજેન્દ્રે શાત સ્વરે કહ્યું.

ડોના પાટલાનો આશરો લઈને ઢગરો થઈ
 જમીન પર બેઠી ગયો. બે મૂંટણ વચ્ચે માથું
 નમાવી કયા સુધી પુતળા જેવો બેઠી રહ્યો.
 પડી થોડી વારે માથું ધીરથી ઊંચું કરી બોલ્યો.
 ‘જેવી ભગવાનની મરજી ! તું મારો અતિથિ છે,
 માગ દીકરાની થાળીમાં જ તે ખાધું છે. તને
 શું સજ કરું ?’ એટલું કહેતા ડોનાનું હૃદય
 ભગઈ આવ્યું અને એની આખમાથી ટપટપ

આંસુ બરી પડ્યાં. રડતા રડતાં પૂછ્યું : ‘પણ
 તેં એને માર્યો આ માટે ? એને તારું શું બગાડ્યું ?’
 ‘ભૂવડી માયો. દરમનના પ્રદગનાં એકલો
 પડી ગયો. દર અંધારામાં એને ઊભેલો જોયો
 મને લાગ્યું કે દરમન તો માણસ હશે, અને મેં
 એને ગોળીથી દાર કરી નાખ્યો.’

‘એ ગનાવ કયાં જાન્યો ?’
 ‘અહીંથી થોડે આગે. કેડીની એક બાજુ પર.’
 ‘ત્યારે એની લાશ લાવવી પડશે.’
 ‘થાલો હું સાથે આવું છું.’
 ‘ના, ના એ ન જાને. મારી એક વિનંતિ છે
 કે હવે તું અહીંથી વાડ્યો જા. કેમ કે માંડું
 મગજ કાબૂબહાર થતું જાય છે. ને દીકરાની
 મા હમણા જ ચૂલા પાસે ધાબળી ઓઢીને
 સૂતી છે એ જાગશે ને સાંભળશે તો ગાંડી
 થઈ જશે.’

‘તો શું તમે એકલા જશો ?’
 ‘ના. કોઈ પાડોશીને માથે લઈશ. એટલું
 કહીને ડોના ઊડ્યો. ડોનાનો મંથમ બેઠને
 રાજેન્દ્રે એનો ચરણસ્પર્શ કરતા કહ્યું : ‘બાબા,
 મને માફ કરો !’

‘માફ તો આ જ કરશે.’ ખુદની મૂર્તિ
 તરફ આગળી ચીંધી ડોનાએ કહ્યું.

‘એ તમારું પણુ ભલું કરશે, વારું જાવ.’
 એટલું કહી ગજેન્દ્રે રસ્તો પડડ્યો. વારંવાર
 એની આખ અંધારામાં ચાંદ્યા જતા ડોના પર
 કરતી અને દર વખતે એક એક આંસુ આંખો
 માથી ટપકી પડતું.

✽

એક સાંઠ મહારાજ થોડું બ્યાનિય પણુ જન્યતા દતા તેમની પાસે એક દુખી માણસ
 હાથ બતાવતાં કહ્યું ‘મહારાજ, જરા માગ લાય જીવોને, બચાવ કેવું છે ? કોણ દિ’ સુખી

માડું મહારાજે તેનો હાથ જોઈ જરામ આપ્યો ‘ભાઈ, મારી હનગખા તો બજારાન છે, તું
 જરા સુખી થશે’

‘પણ મહારાજ !’ કવાગે સુખી થઈશ ?’
 ‘એ નહીં કંવુ તો તારા હાથમાં છે તું તો કમકાજ વિના રખડે છે. પેરેલાં તારું ધંધે ને
 મારું નહીં કર, — તારું બચાવ પણુ નહીં થઈ જશે, — ને તગત મામે ચદ, તું જરા સુખી થશે’ માડું
 મહારાજે કહ્યું.

■ વિથ સુમસ્તમ બમતા હે નમસ્તુ ।
મારા ચહેરામાં તમારા પાંચિન્દ્રો મૂકતા જાણે

○ પોતાના પ્રેમી મમત્સ હુનિયા પોતાની
વિદ્યાગાના મૂલ્ય કાઢી નાખે છે. અને એક
ગીત અગર અનંતતા એક ચુંબન જેવી એ નાની
થઈ જાય છે.

○ સૂર્યનાં દર્શન કરવાનું વૃક્ષી જતા એ તમે
અશુ સારવા બેસ્યો તો તારાઓનાં દર્શન
પણ કરો શક્યો નહીં.

○ નત્ય કળાં વડી જતા હે પાણી ! તમરા
માર્ગમા પથરાયેલી રેતી તમારાં ગીત અને
ગતિની ભીષ્ મામે છે. એની અપગમનો
બોજ તમે વડી જાઓ ?

○ તમે જે કાઈ છો તે ભેડ શકતા નથી,
જે કાઈ જુઓ છો તે તમારો પડાચો છે

○ તારા ગીતાની વચ્ચે બીસો પાડતી મારી
આ ઈશ્વરો તો મૂર્ખ છે, નાથ !-પણ મને
તો સાબગવા જ દે.

○ શ્રેષ્ઠને પસંદ કરવાનું માત્રુ ગતુ નથી,
એ પોતે જ મને પમદ કરે છે.

○ પીઠ પાછળ ફાનસ રાખનાર, પોતાની
મામે પોતાનો પડાચો જ નીરમે છે

○ હે સૌદમ્ય ! તારી જાતને તું પ્રેમમા
રોધ તારા આયનાની પ્રુથામતમા નહી

○ તમને રુચિ ન હોય તો તમારા બોજ-
ને અદનામ ન કરો.

○ તારાઓ જેના તણખા છે એવી અંધ
કારની એ અદીક જવાગા શું છે ?

○ વિવાર્ધ જતા દિવસને સુખન દઈ રાત્રિ
કહે છે- “હું મૃત્યુ છું-તારો માતા, મારે તને
નવો જન્મ આપવાનો છે ”

○ શક્ય, અશક્યને પૂછે છે “ તારુ
નિવાસસ્થાન ક્યા છે ? ” અશક્ય જવાબ
આપે છે “વીદીનના સમજામા ”

○ પ્રભુની મહાન શક્તિ મદમદ વાગા
મખીરમા છે, આધી-તુફાનમા નહી,

○ જાનીઓ કહે છે કે, “એક દિવસે તમારો
પ્રકાશ નાથ પામશે ” આગિરાએ તારા
એને કહ્યું તારાઓએ એનો કશો ઉત્તર
વાજો નહી

○ અધકાર પ્રકાશ પ્રતિપ્રચલ કરે છે, ને
અધતા મૃત્યુ પ્રતિ

○ જાતું લાકડું બડકો કરીને કહે છે
“આ માત્રુ ફૂલ છે-માત્રુ શીત ”

○ “તારી લહેરોને હું સખી શકતો નથી,”
કિનારો સરિતાને કહે છે,-“પણ તારા પાંચિ-
ન્દ્રોને મારા હૃદયમા સુધરી સખવા દે ”

(અનુ-“અનુ” ગીતોડી)

✽

- યજ્ઞ એટલે કોઈ પણ પારમાર્થિક પ્રવૃત્તિ.
- સ્વાર્થને વિચાર કર્યા વિના યજ્ઞે કર્મ લે યજ્ઞ
- પરીપકારણે કરેલાં બધાં કર્મો યજ્ઞ છે
- કામને છતવો એ પણ યજ્ઞ છે
- આ યુગનો યજ્ઞ રેવદયાજ્ઞ છે
- નવા સરીવનું નથી ત્યાં ઈશ્વર પણ નથી
- ભેળે આખા સુવનનો યજ્ઞ કરી રીપેરો છે તેને નવો યજ્ઞ રોનો કરવાનો હોય
- છાંદિયા બાળીને યજ્ઞ થતો હોય એમ મારી સમજામાં આવતું નથી
- જે બાળક સરીવને કબ્દ નથી આવેલો તેને આતુ કેઈપણ પ્રકારનો યજ્ઞ નથી

તેક વખત શિકારે મીકળેલો એક રાજા
બંગલમાં બૂલો પડ્યો. એવામાં કેઈ તપસ્વીની
રોક પથડાઈ તેની નજરે પડી. ત્યાંની શીળી
વનઝાલા ભેઈને એને આનંદ થયો. ધીમે
પગને એ ત્યાં ગયો વનઝાલા જેવી જ તપ-
સ્વીની શાન, નધુર નિસ્વાર્ય વાણીએ એને
શાંતિ આપી તપસ્વીએ એવું સાવશીતું
આતિથ્ય કર્યું.

તપસ્વીના આ આતિથ્યથી રાજા તો ખુશ
થઈ ગયો. તપસ્વીને પોતાને ત્યાં લઈ જવાનું
એણે મનમાં વિચાર્યું. "પ્રભુ! એક વાર તો
આ ગરીબનું ઘર પાવન કરો." બે હાથ ભેડીને
એણે વિનાંત કરી તપસ્વીએ એને ઘણું
સમજાવ્યું કે ફરેક પોતપોતાને સ્થાને જ સારા
પણ રાજાએ તો રહ લીધી. આખરે તપસ્વી
રાજદરબારમાં આવ્યા. થોડા દિવસો ત્યાં ગયા
સમય જેમ જેમ થતો ગયો તેમ તેમ રાજાને
એવું લાગવા માંડ્યું કે આ તપસ્વી પણ એક
સામાન્ય માણસ જ છે! રાજાએ એના ઉપર
વધારે ઉપકાર કરી એને પોતાનો કરી લેવાનું
વિચાર્યું.

એકવાર પોતે રાજદરબાર બરી તમામે
તમામ નોકરાને બધીસ આપવાની શરૂઆત
કરી રાજકર્મને હાથી આપ્યો, ગવેયાને હાર
આપ્યો, નાતંકાઓને અલંકારો આપ્યાં, કોઈને
ગતમ તો કોઈને સુવર્ણ તો કોઈને જમીન,
ઘર. જેવી જેની સેવા તેવા તેવા માન થયાં.

છેવટે એણે તપસ્વીને પણ કહ્યું, "પ્રભુ!
આપને પણ મારે કંઈક આપવું છે; પરંતુ શું
આપવું એની કંઈ સૂઝ પડતી નથી. તેથી આપ
માગો તે આપુ. માગો પ્રભુ!"

તપસ્વી થોડીવાર તો રાજાની સામે તાકી
રહ્યો પછી ધીમેથી બોલ્યો, "રાજા! હું જે
માગીશ તે તમે નહીં આપી શકો."

"એવું તે હોય, પ્રભુ! આપું થ રાજ
આપને ચરણે છે. જે ભેઈએ તે માગો,
ખુશીથી માગો."

"રાજા! સમૃદ્ધિને અહીં સ્થાન નથી.
આમા તો નિરખવાની વાત છે! એટલે જ હું
કહું છું કે તમારું એ કામ નથી. તમારા
સેવકગણને સમજ્યા છે એ જ ઘણું છે."

"પણ પ્રભુ! હવે તો આપને મારે આપવું જ
છે. કંઈક તો છેવટે માગો જ." રાજાએ વધુ
આગ્રહ કર્યો.

"તો રાજા! તપસ્વીએ શાંત અવાજે
કહ્યું, "તમારા ઉપર હકૂમત ચલાવનાર બે
સમ્રાટ મારે ચરણે પડે એટલું કરો."

રાજાના કોણને પાર ન રહ્યો! એ પોતે જ
સમ્રાટ હતો! એના વળી સમ્રાટ કેવાં
ઉતાવળે એણે કહ્યું, "મારા ઉપર રાજ કરનાર
બે સમ્રાટ? આ શું બોલો છો, મહારાજાં!

"તમને ખમર હોય તેમ લાગતું નથી. હું જ
ચક્રવર્તી છું. મારા ઉપર કોઈ બીજો સમ્રાટ
છે જ નહિ. મારા ચક્રવર્તી, પણાને શે લે એટલી
ચીજ, પ્રભુ! તમે માગી લ્યો."

"રાજા! માગેવાનું તો મેં માગી લીધું.
એ જ આપોને!"

"તમે તે શું માગ્યું છે? યગમાથા વગરની
આપની વાત છે!"

અત્યંત શાંતિથી તપસ્વીએ પૂછ્યું, "રાજા!
તમે જેને હુકમ ઉઠાવો એ તમારો સમ્રાટ
ખરો કે નહિ?"

"ખરો, પ્રભુ!" રાજાએ કહ્યું.

"ત્યારે અહીં રહ્યો હું ભેડું છું કે તમારા
ઉપર બે સમ્રાટનો હુકમ ચાલ્યા કરે છે.
એમાનો એક છે કામ અને બીજો છે કોપ.
આંખને શું તમારા સમ્રાટ નહિ?"

તપસ્વીની નિસ્પૃહી વાત સાંભળીને રાજા

તો છક્ક થઈ ગયો તપસ્વીએ આગળ કહ્યું, તમારા સમ્રાટ છે ! હવે હું તમારી આગળ શુ
 'રાજા ! તમારી પાસે કાઈક રાજ હશે એ માગુ ?' એટલું બોલીને તપસ્વી તરત ચાલી
 આગાએ હું તો ચાલી આવ્યો હતો પરંતુ નીકળ્યો
 એક છુ કે તમારી પાસે રાજપાટ જેવું કાઈ પોતાના અદ્વિતીય વૈભવ વિશેનો રાજાને
 છે જ નહીં ને જે ને આરા શુભમ છે, એ તો ગર્વ તે જ દિવસે ગળી ગયા

૨ વિવોપન

પર્વતના ભંચ મુજેથી નીંળેલું એ ઝરણું ઊછળતું, કુદતું ને કિલકિલાટ કરતા
 વહેતું નદી નિારે આવીને ઊભું રહ્યું એ વખતે સાગરને મળવાના તપસાટ સાથે સરિતા
 ધીરગભીર ગતિએ વહેતી હતી

ઝરણે પૂછ્યું, "દેવી ! કયા આ ના ?"

ધીમું ધુધવતી સરિતા ધીરી પડી તેના પ્રવાહમાં આછા વમળો ખેંચ્યા
 "માગરદેવને મળવાને" તેણે જવાબ આપ્યો

'માગરદેવને ! શા માટે ?'

"વિનીત થવા—માગરમાં મળી સાગરમય બની જીવનનું અપૂરાપણું ફરવા"

ઝરણના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો એના રૂપાંગા શ્વેત શરીરે એક આચક્રો
 અનુભવે તોણે પૂછ્યું, "દેવી ! એમાં જીવનની આશંકતા શી ?"

"ભાઈ ! એ જ સમજવા જેવું છે," સરિતાએ સહેજ વળાટ લેતા કહ્યું
 "આપણે પાણીની ભત રહ્યા બિંચ ચિખરેથી પડતા આખડતા આપણે અવનિ પર
 રાખ્યા છીએ અને અજાળ એવી આ અવનિના પાપ પોતા આપણે જ પા રી સમર
 બન્યા છીએ મન વિચારે છે પાપને આ ટોપવો કયા કાવચો ? ત્યાં તો સાગર
 દેવનો ઘોરનિરાદ સંભળાવ છે મારી પાસે મારી પાસે ભાઈ ! આપણાથી એ મહાન
 છે ને આપણાથી મહાનમાં આપણી લધુતા સમાવીએ તો આપણે પણ મહાન બનીએ
 ને એ જ મહાને દોરે હું દોડી દોડી બહુ છું" એટલું કહીને સરિતાએ ગતિ વધારી

વિચારે રાથે અકુળાતું ઝરણુ થોડીવાર ઊભું રહ્યું પછી એકાએક જ 'દેરી !
 મને પણ માથે લઈ લે' કહેતા આખી ભત સહેનીને નાનકડા અડક પરથી સરિ
 તાના શ્વેત પ્રવાહમાં ફરી પડ્યું

૩ અદ્વૈત

સાગર ને વાદા અમડતા હતા !

ધુધવદા ક તો સાગર કહેતો હતો, "તારો આખો ચ દેહ મારા જળને આભારી
 છે શુભાન કરવું રહેવા દે"

"રે ! હું ન હોત તો તું પણ ન હોત મારી સમગ્ર જીવનચક્રિથી હું તને
 મળર કંડું છું મિત્રચાલિમાન છોડી દે !" વાદળ ગર્જના કરતું જવાબ દેતું હતું

ત્યાં તો ઠંડો પવન ફૂકાયો ને વાદળે વરસવા માડ્યું ને જેવા તેના જુદા
 માગરને રૂપરો તેવા જ બને બોલી ઊડ્યા "આપણે તો એકમેકમાં સમાયેલા છીએ
 આપણે નાકક અમડ્યા"

—કમવરદન દેવરૂપ

૦ એક વ્યક્તિએ મને પૂછ્યું—‘તું કોણ છે?’ ત્યારે જીવનમાં હું હવેની જ વાર નિરુત્તર બની ગયો

૦ માનવતા એટલે મારા જીવનના આનંદ તથા સ્થિતિ—આનંદ મુખી વહેતી પ્રાણસરિતા

૦ માનવીની વેદના એકને અર્થગત દેવદૂતો ઈર્ષા કરતા નથી ?

૦ હે પ્રભુ ! સમગ્ર માનવ જાતિને તે પહેલાં મને એમનાં સિદ્ધિ ભક્ષણ થવા દો

૦ રાત્રિનો પથ કાપ્યા વિના પ્રયાગના દર્શન થતા નથી

૦ કુનાયમ પીછાની ગાદી પર ઊંઘન રના અર્થનો મૂલ બુદ્ધિવત્ત પર ઊંઘનારના અર્થનો કરના વધુ સુદર નથી હોતા એવા ન્યાયવાન પત્રી જીવનમાં ન્યાય નથી એવો અવિશ્વાસ હું કેવી રીતે વ્યક્ત કરી શકું ?

૦ વિશિષ્ટ પ્રકારના મુખની વાટના જ જ મારી વેદનાનો એક ભાગ છે એકેથી વિચિત્ર વાત

૦ જ્યારે પુરુષનો હિંમત સીના હિંમતને સ્પર્શે છે ત્યારે તેઓ બને જનતાના હૃદયને સ્પર્શે છે

૦ નિતાત શુદ્ધ સત્યના દર્શન હજી મને વાપરા નથી પણ મારા બલોન સમક્ષ હું નહીં છું તેમાં જ મારી પ્રતિષ્ઠા છે અને તેની ક્ષત પ્રાપ્તિ મને થયે જ

૦ મનુષ્યની પાનાગને સિદ્ધિ વ એ અતર પડેતું છે તે કાપવા માટે હૃદયની તીવ્ર આકાંક્ષા નેહ્યે

૦ સ્વર્ગ ઈર્ષ્યનથી તે આતુના આરકાના પેદા આરજાની પાદજ જ છે પણ તેની ચારી જ મને જડની નથી સબલ છે કે તે કયાક ભદ્રી બીજે મેં જ ગઈ છે

■ આપના કટલાક ગાંધી જેવા છે અને કેટલાક ગાંધી જેવા છે ને કેનાકમાં સિદ્ધિના ન હોતો તે બહિર્ગત બીજાને મુલાકાત પડતો અને ને કેનાકમાં ધવનના ન હોતો તે

ગાંધીજીને પ્રથમ વાર ૫૬૧

૦ બીજા મનુષ્યન વાત્સલ્ય દર્શન ને આત્મ પન્થિય માટે જે બોન છે તેમાં પ્રતિબિંબિત હતું નથી પણ તે જ ન મારે તેના પ્રતિબિંબિત થાય છે તેથી તમારે ને તેને આગળવેલો હોય તો તે શુદ્ધ છે તેના કરતા તે શુદ્ધ નથી હોતો તેના પર જ લક્ષ આપજી

૦ ત્યારે મનુષ્યે માનવ સાચાગ દોષોની સ્તુતિ કરી ને મૂક મનુષ્યોની નિંદા કરી ત્યારે માનવ જીવનમાં એકાંતિ જ નથી

૦ જ્યારે જીવનને તેના હૃદયન માન માના જ મગતો નથી ત્યારે લાચારીથી તે પોતાન મન વ્યક્ત જ્યારે તરવણી નિર્મીત કરે

૦ જ્યારે બે સ્ત્રીઓ વાત કરે છે ત્યારે તેમની વચ્ચે નકામી લાગે છે પણ જ્યારે તે એકની જાન છે ત્યારે તેમની વચ્ચે માત્ર જીવન મર્થસ્વ વ્યક્ત થાય છે

૦ મનુષ્યના મોત આપણા પર નબળાઈ છે પણ આપણ પેદાગમાં તે હંમેશા શાંતિ જ હોય છે

૦ સત્યની શોધ માટે બેની જરૂર છે એક અત્યંત નિર્વારણ કરે છે અને બીજો તેને મમજી છે

૦ મૌડી ક્રીમ ત અને સૌથી મનીષ એ બેની વચ્ચે એક કિલસની ભૂખ કે એક કનાકની તરસ જેવું જ ન હોય છે

૦ જીવન મને મોત આપે છે, અને હું તમને કેવું આપું છું ત્યારે ખરેખર હું કેવો કેવું લાગ છું, છતાં હું ઉદાર છું એમ હું માનું છું

૦ શું એ કોઈવાર મનુષ્ય બીજું નામ હોય છે તો કાલકલા એ મોટા બીજું અર્થપ હોય છે

૦ વાતના મેન્ડ અર્થ જીવન અને ઉદાગીનના એટલે અર્થ મત્ત

૦ જીવનકલક એટલે વ્યવસ્થા માટે
જાળની અવ્યવસ્થા.

૦ એક વાર મેં જરવાની સમક્ષ મસુદ્રનુ
વર્ણન કર્યું. અને જરવાને કાચુ કે હું કેટપ
નહીં. ગખીદાન છું. અને જ્યારે મેં મસુ-
દને જરવાની વાત કહી ત્યારે તેને કાચુ કે
હું કેટપ અનર્થી કરનાર છું.

૦ મૃત્યુ એ તાજા જન્મેલા બાળક કવતા
વૃદ્ધની વધુ મર્મીપ છે એવુ નથી. તેવું જ
જીવન વિષે પણ કહી શકાય કે તે વૃદ્ધ કરતા
બાળકની વધુ મર્મીપ નથી.

૦ મૌઢ્યની બહાર ધર્મ નથી. અને
વિરાન પણ નથી.

૦ હું જવાલા છું અને શુધ્ધ તથા અશુધ્ધ પણ
છું. અને મારું એ, બંગ બીજાં અંગનું
ભક્ષણ ગુરે છે.

૦ જન્મ અને મૃત્યુ એ શૌર્યના મર્વોચ્ચ
એવા બે આવિષ્કાર છે.

૦ રસ્તાની માહિતિ તો સમજા કરતા
કાચબો જ વધુ આપી શકે.

૦ તમારા ઘરની નટારીએ બેઠીને તમે
રસ્તેથી પસાર થનારાઓને જોશો. તો એક
બાજુ ભિક્ષુબી અને બીજી બાજુ વેશ્યાને
ચાલતી જોશો. અને સહજ નિર્દોષતાથી તમે
બોલી જાકશો કે એકનુ જીવન મેં જીવ્યું અને
બીજીનુ કેવું હીન! પણ તમારી આંખ બંધ
કરી અંતરિક્ષનો જેથી સવાજ માંભળશો તો
તમને માંભળાશે કે એક પ્રાર્થના દારા મને
શોધે છે જ્યારે બીજી વેદના દારા. બંનેનાં
હૃદયમાં મારું મંદિર છે.

૦ જે જે વિચારોને મેં શબ્દબદ્ધ કર્યા છે
તેને ક્રિયા દારા મારે સુક્ત કરવા જોઈએ.

૦ જ્યારે ઈશ્વરે મને એક કાંકેગની લેમ
અદ્ભૂત સરોવરમાં ફેંક્યો ત્યારે તેની સપાટી
અમંબ્ય વર્તુલોથી મેં હવાની નાખી. પણ
જ્યારે તેના ડંકાણમાં હું પહોંચ્યો ત્યારે મને
ઘણી જ શાન્તિ મળી.

૦ લાખો વર્ષ પહેલાં આપણે પાંખ ફે-
ડાવનારા, જગતમાં ભટકતાં અને વાસના પૂર્ણ
મૂંગાં પ્રાણી હતાં. સમુદ્રના મોજાં અને વનના
વાયરાએ આપણને વાણી આપી. તો જે વાણી
હજી કાલે જ ફૂટી તેના બળથી આપણમાં
રહેલા અતીતને આપણે કેવી રીતે વ્યક્ત
કરી શકીએ?

૦ જો તમે ખરેખર તમારી આંખો ઉઘાડીને
જોશો તો બધાના ચહેરામાં તમે તમારો
પોતાનો ચહેરો જોશો. અને કાન ખુલ્લા કરી
સાંભળશો તો બધાંની વાણીમાં તમારી પોતાની
વાણી તમને સાંભળાશે.

૦ ચાલો હવે આપણે સંતાકુકડી રમીએ.
જો તમે મારા હૃદયમાં સંતાર્થ જશો તો તમને
શોધવા મુશ્કેલ નથી. પણ તમે તમારી પોતાની
જાતના કવચ નીચે સંતાર્થ જશો તો તમને
શોધવાનો બીજનો પ્રયત્ન એળે જશે.

૦ જે તારી સેવા કરે છે તેને થોડી સોના
મહોર આપવાથી સચ્ચુક્ત થતો નથી. જો
કંઈ આપણું જ હોય તો તેને તારું હૃદય
આપ, નહીં તો તેની સેવા કર.

■ જો તમે વેરાન વગડાની ભીતરમાં સૌંદ-
યનુ ગીત ગાશો તોયે તે ગીતને સાંભળનાર
શ્રોતા તમને મળી રહેશે.

૦ જ્યારે તમારું મુખ કે હૃદય તમને બહું
મોટું લાગે ત્યારે દુનિયા તમને નાની લાગે છે.

૦ આજના શોકનો અતિશય કટુ બાગ તે
કાલના આનંદની સ્મૃતિ છે.

૦ ભુદ્ધિનો કાફલો જ્યાં ન પહોંચી શકે
એવા હૃદયપ્રદેશનો રણદીપ તે શ્રદ્ધા.

૦ પિતાની કિર્તિ અને કાકાની સંપત્તિ
પર તમે જીવતા નથી એ માટે પ્રભુનો આભાર
માનો, પણ તમારી કિર્તિ અને સંપત્તિ પર
કોઈને જીવવું ન પડે તે માટે પ્રભુનો વિશેષ
આભાર માનજો.

૦ આપણે સત્કૃત્યો કરતાં દુષ્કૃત્યોનો વધુ
જોરથી બચાવ કરીએ છીએ એ કેવી વિચિત્ર વાત!

રાજા ભોજ અને વીર વિક્રમ વિશે કહેવાન છે કે તેઓ પોતાની પ્રજાના સુખ-કુખ જાળવવા માટે રાત્રે નગરચર્યા કરવા નીકળતા

અત્યારે રાપણા દેવમાં રાજાચાહી રહી નથી પણ આપણે આગ્રહ થયા તે પહેલાં આપણે ત્યાં ધનના રજવાડા ને રાજાઓ હતા પણ વિક્રમ કે ભોજ ભોવા પરદુ જબજબ રાજા તો તેમાં કોઈ જ

હસા હજાર ગોપાગદામને તો એક પોતે પડારી રાજા અને વિરજ દેશમજા તરીકે બધા દેશવાસીઓ બાંહે છે તેઓ જ્યારે દરમાર હતા ત્યારે ક્યારેક ક્યારેક હસામાં રાત્રે નગરચર્યા કરવા નીકળતા

એક દિવસ દરમાર આહેમ પોતાના મિત્રો સાથે રાત્રે ફરવા નીકળ્યા ફરતા ફરતા મીઠામાં નીકળી ગયા થાલેજ એક ખેતર હતું એમાં શેરડીનાં સારા પાક ભીંજા હતાં દરમાર તો મિત્રો સાથે વાકમાં પેળા શેરડી વાળવાનું કોઈ નાધન તો પામે હતું નહીં, પણ દરમારનો નોકો ભીંજો સાથે હતો તેની પામે સુડી હતી તેના નડે શેરડી કાપી અને મહુએ મીઠી મીઠી શેરડીઓ મારી પડે આધીન અને મોટી રાત્ર મહુ પાછા ફર્યા

ખેડૂત તો આગેા ને ફની કરિનાદ 'જાણ માગ ખેતરમાંથી શેરડી ચાગઈ છે'

અથવા પણ કોઈની કાઈ ભાગ મળી કે ?' દરમાર પૂછ્યું

'ભાગ મળી છે બાપુ !'

કેવો શેરડી ચોરી છે ?

વચન આપો તો કહું !

'જા વચન બાપુ !'

બાપુ તમે જ મા. ખેતરમાંથી શેરડી વાળી છે !'

જગ્યા માગ પર ચોરીનું આજ મૂકે છે ? તને જોખમન બાન છે કે ?

'હા, બાપુ માન છે પણ સાચું મં ગાનુ એમાં મીનમેખ નહી શેરડી તમે જ વાઢી છે અને તે પણ તમારા ના રની સૂડીરી જ

દરમાર મહેમને ખરે ૧૨ માશ્વર થયુ અરબા આની ચોક્કસાઈની તુ કયા આધારે કહે છે ?

મયુ તમે પહેલે છે એવા ખૂ માખા ગામમાં કોઈ પહેલું નહી મને એની જ છાપ ખેતરમાં પડે-રી છે પડી એ તમારા નોકર પામેથી સૂડી માગીને જીએ નડારી એઈ તે શેરડીનો આગળ પડી કેમ ખાનીથી ન રહુ ?

દરમાર માહેમ પોતાના ખેડૂતો આની મરમ લક્ષકન સમિત ને ખજરવારી રાખે છે એ લાગી રાજી રજી થઈ ગયા ખેડૂતને કહેવા લાગ્યા ભાઈ તારી વાન સાચી છે શેરડી ને જ મારા નોકરની સૂડીરી જ વાઢી છે પણ ચોર ન્યાન કરે એ ઢીક નહી માટે તુ જ ચોરીની રાત્ર નક્કી કર તને કહે એ મને મન છે'

બાપુ સજ તો એટની જ કે મારા ખેતરે હુ હોઈ ત્યારે તમારે તમાન મિત્રો સાથે શેરડી ખાવા આવવુ

વાહ તે મારા ન્યાન કરો ! આતો ખોટનો મધો ! બહુ તારા ખેતરે જરૂર ખાવીશ

અને ખરેખર દરમાર સાહેમ એ ખેડૂતના ખેતરે મિત્રો સહિત શેરડી ખાવા પધાર્યા ખેડૂત તો કૃતકૃત્રન થઈ ગયો

*

એમ જ એક રાત્રે ફરી વાર દરમાર મિત્રો સાથે નગરચર્યા કરવા નીકળ્યા ફરતા એ ખેતરે જઈ પહોંચ્યા અને મિત્ર

માયે તે ખેતરમાં દાખલ થયા. ખેતર સાચવવા ખેતર તંતો હતો તે હજી બગતો હતો. તેણે મીને ખેતરમાં દાખલ થતા જોયા. અંધારમાં, ચાંદનાર કોણ છે એ તો પાપળી યકાય નહીં, એટલે હશે કોઈ હશે એમ સમજી ખેડૂત દૈને જેમ આવે તેમ અપશબ્દો કહી લાડવા લાગ્યો. દરબાર સાહેબ તો મૂઝા જ રહ્યા પપુ એમના માથીએને જળ યુક્તો દબ્યો દબ્યા રના સારી એટલે પામે હઠીયા તો હોય જ; એમના હાથ તરત તરવાળી મૂઠ પર પાયા, પપુ દરબાર દૈને વાચો અને નિગતે ખેતરમાં જઈને બેઠા. અને મોટું તાપણ કરી વાતો કરવા લાગ્યા.

તાપણના લાલલાલ પ્રકાશમાં બધાના ચહેરા રૂપટ દેખાવા લાગ્યા ખેડૂતે બેઠું કે આ તો દરબાર સાહેબ ! અદ્યા પાપી જીવ, આ મુ કહ્યું ? મેં તો ન કહેવા જેવું કહ્યું. મુ

યશે ? દરબાર તો લગવાનના માણસ છે-વાવ ક્ષમા માગી લઉં ! અને ખેડૂત દોડતો જઈ દરબારના ચરણોમાં પડી કહેવા લાગ્યો : બાપુ માફ કરો ! મેં તમને લાળ્યા નંઈ !

‘અદ્યા તું અમને અંદર આવતાં શકે એ બરાબર છે, કેમ કે ખેતર તારું છે, પણ ગાળો કાં દીધી ?’

‘બાપુ, ભૂલ થઈ ગઈ !’

‘જા હવે એવી ભૂલ ન કરતો. ગામનું કંતરું ય ખેતરમાં ધૂમે તો પણ ગાળ ન દેતો !’

‘બાપુ નંઈ હઈ !’

અને દરબાર સાહેબે બી ? દિવસે ગામમાં ઢંદેરા પીટાઓ કે, ‘કોઈએ અપશબ્દો બોલવા નહીં.’ પ્રજા દરબારની લકત. લોકોએ રાજ્યાસા શિરોમાન્ય કરી અને દસામાંથી અપશબ્દોને દેશવટો મળ્યો.

(દરબાર ગોઠ રમારક ગ્રંથ પરથી)

★

ગીતાજી એક મોટામાં મોટું માનસિક બાતુ છે. ડેટિયો એ મોટું શારીરિક બાતુ છે

ગીતાજી મોટે નથી થઈ ત્યાં સુધી વિદ્ય નડે તો, ગીતાજી ઉધારીને વાંચતો એક જ જળ ને તેને જગતજોતા માનીને બેઠો બેઠો સંભળાવે જે પોતાનું જીવન અદિસક ગાળવા છટે છે તેને માટે આ જ યોગ્ય છે. જેને આધ્યાત્મિક સામ્રાજ્ય બોગવણ છે તેને સારું આ છે. જેને ખીજા માત્રાન્યો મેળવવાં હોય તેને માટે નથી. ત્રિએ ત્રિએ એમાં વધારે રમ રડતા જજો, વધારે ચેતનમય કરતા જજો

ગીતાજી મેં કહ્યું તેમ મોટામાં મોટું માન-બોજન છે, માનામૃત છે. તે એક દલિ રાખીને કહ્યું હશે. મોટે તો ઘણા કરી શકે. મોટે કમ્બુ એ રાક્ષસ અને દેવ જાને સામોન્ય છે, મદ્યયોગ કરવાને માટે વાન થયેલી છે, આડ-ગ કરતા માટે નહીં. પણ ચાફ રડી ગયું હોય તો ચોરીસ નાકમાંથી કાંઈક ને કાંઈક વીજળી મળ્યા જ કરે. કોઈ શ્લોક તો ચાફ આરે જ, અને આપણુ નક્ષય કરે. એ તો પ્રાણુવાયુ છે. જે માણસ શ્રદ્ધાપૂર્વક વાંચે તેને સારું એ કંટપૂઢ છે, આપણા ત્રણે પ્રકારના તાપ એનાથી જઈ શકે એ પરિણામ આ બવમાં ન આવે, તેથી એ શ્રદ્ધા ત્રણે એમ નથી. એ ન સાચ તો આપણા પ્રવળની તુટી હશે, એ વસ્તુની તુટી નથી. એ રીતે જ વાંચક તો જ એ માનામૃત છે

★

જે રો'ર

અંતનો આરંભ અદિયાં જન્મ સાથે થાય છે, કયાંય જાણી જઈ માનીની પ્રયા મળશે નહીં !

આમ દેવામાં બળે ને હારેય ફરકે સુખ ઉપર પ્રકૃતિમાં માનવી જેવી કળા મળશે નહીં !-અનિલ

એક વાર એક રાજાના મનમાં ત્રણ પ્રશ્નો ઊઠ્યા. તેના જવાબ માટે તેણે રાજ્યમાં ઢંઢેરા પીળ્યો. કે કોઈ મહુસ મારા ત્રણ સવાલો ૧ કોઈ પણ કામ શરૂ કરવાનું શું મૂહુનું કયું ? ૨ કઈ વ્યક્તિ એ કામ માટે સૌથી વધારે લાયક છે ? અને ૩જી, કયું કામ સૌથી વધારે મહત્વનું ? છે આના ચોગ્ગ જવાબ આપશે તેને સડુ ઈનામ આપીશ.

અનેક જાદૂનો અને પડોતોએ પોત પોતાના જવાબો રાજાને કહ્યા પણ એકેય જવાબથી રાજાને સતોષ થયો નહીં કેમકે બધાના ઉત્તરો, મોટેભાગે પરસ્પર વિરોધી હતા કહેવત છેને કે કૂતરુ તાણે મામ ભણી ને શિયાળ તાણે સીમ ભણી, તેમ ભેરો જ્યોતિષ પ્રમાણે જવાબ આપે, તા કાચકા શસ્ત્ર કચકા પ્રમણે જવાબ આપે પુરણી વળી પુરાણ પ્રમાણે જવાબ આપે પણ ત્રણ સતે પકારક જવાબ એકેના નહીં એટલે કોઈને ઈનામ મળ્યું નહીં.

રાજાને ખબર પડી કે શહેરથી દૂર એક તપસ્વી રહે છે તે પરમ જ્ઞાની છે જરૂર મારા પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપશે એવું ધારી પોતાના અગરકાકા સાથે તે તપસ્વીને મળવા ઊપડ્યો.

આથમ થેડા દૂર રહ્યો એટલે એ થોડા પરથી ઊતરી પડ્યો અને પોતાના અગરકાકાને ઘોડા સોંપી તેમને ત્યાં લેઝવાતું કહી, પે તે પગપાળા ચાલ્યો. આથમ પહોંચ્યો ત્યારે થોડે દૂર પેલો તપસ્વી ક્યારાની જમીન ખોદતો હતો. રાજા ત્યાં ગયો અને પોતાના આગમનને હેતુ કહી પોતાના ત્રણ પ્રશ્નો તપસ્વીને પૂછ્યા. પણ તપસ્વી તો જાણે કઈ જ સાબળ્યું ન હોય તેમ જમીન ખોદતો રહ્યો રાજા કયા સુધી તેને ખેલતા ભેઈ રહ્યો, એણે બોલ્યું કે તપસ્વી વૃદ્ધ છે અને અમથી

સાવ યાદી ગયો છે પરંતુ નહાઈ ગયો છે ત્યારે એણે તેના હાથમાંથી કોદાની લઈ લીધી અને પોતે ખોદવા માંડ્યું તપસ્વી જમીન પર ભેંસી ચાક ખાવા લાગ્યો. રાજાએ ખોદતા ખોદતા ફરી પોતાના ત્રણ સવાલો તપસ્વીને પૂછ્યા તોયે તે સાવ મૌન જ રહ્યો થોડી વાર પછી એણે રાજાને માત્ર એટલું જ કહ્યું 'તું યાદી ગયો હશે લાક હવે મને ખોવા દો' પણ રાજાએ તેને કોદાની આપી નહીં આમનેઆમ ટીક સમય વહી ગયો સૂર્ય આશમણી દોર દુખવા આવ્યો, ત્યારે રાજાએ તપસ્વીને ફરી આગ્રહપૂર્વક ત્રણ સવાલો પૂછી કહ્યું તમે જો જવાબ ન આપી શકતા હોતા તો કહો, હું પાછો ફરું પણ કેંક કહો તો ખરા !'

એવામાં કોઈ તે તરફ દોડતું આવતું હોય એવું લાગ્યું તપસ્વીએ કહ્યું 'આલો આપણે ભેઈએ કે કોણ છે'.

થોડે દૂર ગયા પછી એણે બોલ્યું કે એક દાદીવાળો મહુસ બને હાથે પેટ ફાળીને દોડતો આવતો હતો એના પેનમાંથી લોહી વહેતું હતું રાજા અને તપસ્વી પાસે આવીને તે મૂછા ખાઈને ઢળી પડ્યો બને તરત તેની સારવારમાં લગી ગયા એના પેટમાં મોટો ઘા પડ્યો હતો તેમાંથી લોહી વહેતું હતું રાજાએ ઘા સાફ કરી પાટો બાંધ્યો પણ લોહી અટકે જ નહીં, ફરી એણે પાટો બદલ્યો એમ એણે ઘણીવાર ઘા થોઈ થોઈને ફરી ફરી પાટા બાંધ્યા, અતે લોહી અટકી ગયું પેના માંજુ અને કળ વળી અને પાણી માર્યું રાજાએ તેને પાણી આપ્યું પછી તપસ્વીની મદદથી તેને તપસ્વીની ચૂપડીમાં પહોંચાડ્યો ત્યાં એણે પથારી પર સુવડાવતાની સાથે જ તે ઓઢવા લાગ્યો. રાજાએ કોઈ દિવસ અમ કર્યો નહીં,

એટલે તે પણ આરામ લેવા બેઠો, પણ
ચેલે તો થાડ ચઢેલો કે ત્યાંને ત્યાં જ તે
‘તેવી ગયો!’ મવારે આખા ઝિંઝારી ત્યારે એણે
નેહુ કે જેને મામે પૂનવો ધાયવ પોતાને
ધારીધારીને જુએ છે થોડીવાર પછી રાત્રને
દેશીને તે બોલ્યો. ‘મને...મા કરો!’

‘શેની કામ? રાત્રએ પૂછ્યું
‘તમે તો મને નહીં જોળખતા હો, પણ
હું તમને જોળખું છું તમે માગ બાઈને મારી
નાખ્યો હતો અને મેં બદલામાં તમારો જીવ
લેવની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી મને ખમર પડી
કે તમે તપસ્વી પામે આવ્યા છો એટલે હું
તમારી હત્યા કરવા પાછા પાછા આવ્યો
રસને તમાર નોકરો મજા એમની સાથે ઝપા
ઝપી થઈ, એમાથી છટકી તો આવ્યો પણ
પેટ પર એવો ધા વાળ્યો કે તમે મારી સાર-
વાર ન કરી હોત તો હું મરી જાત એટલા
માટે હું તમારી ક્ષમા માગું છું’

‘એહ!’ રાત્રને આશ્ચર્ય થયું મારો કટ્ટર
વેરી મારો કાયમનો મિત્ર બની ગયો! મને
કાયમ એનો ભય રહેતા હતો

‘ભાઈ, એમાં હું શું ક્ષમા કરું? એ તો
ભગવાનની મહેર હશે એટલે આમ બન્યું
તુલ્ય હવે આગલી વાત ભૂલી જાય થયું તે
થયું મારો એક નોકર તારી ચાકરી માટે
અહીં મૂકી જાતો છું અને વૈતની પણ જોઈ
પણ કરું છું સામે થઈ જાય એટલે મારી પામે
આવળે, તને યોગ્ય પદ આપીશ’ એટલું કહી
તે તપસ્વીને શોધવા બહાર ગયો તપસ્વી ગઈ
કાલે જ્યાં જમીન ખોદતો હતો ત્યાં કચારીઓ
કરતો બેઠો હતો.

‘મહારાજ! મારા ત્રણ પ્રશ્નોનો ઉત્તર

આપવા માટે હું કાલે તમને કહું છું કૃપા
કરી મને ઉત્તર આપો અથવા ના કહો. હું
ચાલ્યો જાઉં!’ રાત્રએ કહ્યું. ‘ભાઈ, તારા
સવાલના જવાબ તને મળી ગયા છે’ તપ-
સ્વીએ કહ્યું

‘ક્યારે? તમે તો કાંઈ કહ્યું નથી!’

‘અરે રામ! હજી તું ન સમજ્યો? જો,
કાલે તને માગ પર દયા ન આવત અને
જમીન ખોદવાને બદલે તું પાછો આવ્યો જાત
તો તારો શત્રુ તારા પર હુમલો કરી તને
મારી નાખત અને તને પશ્ચાત્તાપ થાત કે,
સાધુ પાસે શિકાયો હોત, તેની સેવા કરી હોત
તો ઠીક થાત એટલે તું જમીન ખોદતો હતો
એ જ કામનું ખરું મહુર્ત હતું, અને હું ત્યારે
જરૂરી માણસ હતો, અને મને મદદ કરવી એ
ત્યારે મહત્ત્વનું કાર્ય હતું. પછી જ્યારે પેલા
ધાયલ પામે આપણે ગયા ત્યારે તે એની
સેવા કરી એટલે એ જીવી ગયો, નહીં તો એ
તરુ વેર મનમાં રાખીને જ મરા જાત એટલે
ત્યારે એ માણસ જરૂર હતો અને એની સેવા
કરવી એ મહત્ત્વનું કાર્ય હતું.

‘અ હા ખલા પરથી બોધ એ જ લેવ નો
કે વર્તમાન સમય જ વધારે મહત્ત્વનો છે,
અને તે સમયે જે વ્યક્ત સામે હોય તે જ
વિશેષ મહત્ત્વની છે, અને એ વ્યક્તિની ભલાઈ
કરવી એ જ મહત્ત્વનું કાર્ય છે— કેમ કે.
ઈશ્વરે માણસને ભલાઈ કરવા માટે જ દુનિયા
મેં કહ્યો છે.’ તપસ્વીએ પરમ ઉપર
આપ્યો.

રાત્રએ માલગી કૃતકૃત્ય થયો.
સતોષ થયો કે મારા ત્રણ સવાલોના
સાચા જવાબ છે.

★

૧૪૨૧ મહામ્ આડે! બેલ દત્તા જેવામાં ત્યાંથી એક જનાઓ નીકળે
નાઈન નવન તેના માનમાં ગેલા થઈ ગયા એમની માથે એક બાઈ દત્તા તેમને મહમ
કહ્યું ‘આ તો પડેની જનાઓ છે આપ જના માનમાં તો માટે ગેલા થયા!
‘શું પડેની છત નથી કોનો?’ મહમ આડેને પૂછ્યું
પેનો માલમ જો જવાન ગયો?

નવારે ફનીઆલીને હું કંઈક વાચવા બેઠો હતો એવામા વીસ પચીસ દિવસ માનીયા નાચા ઘણાખંડ પરિચિત હતા મેં પૂ-પૂ, કેમ રહ્યું સવારમા ?

જવાબમા હવે પાચ જણાએ માની સામે કેટલાક દાગણિયા ધયા એ સમન્સ હતા સખની કોર્ટમાથી એમના ૫૨ આન્યા હતા એક મહાજને દાવા કર્યો હતો કોર્ટ પ- નો રિજિયાનો તો, કોર્ટ પ- બનેનો તો કોર્ટ પ- અડીતોને

અરી ગોરખપુ-મા બધુ મળીને કનરેક મોનીટોના ઘર કરે એ નામક કમાવવાનું જોડા બનાવવાનું ને જોડા સુધા-વાનું કામ કરે છે કે-વાક વગીરીમા નકાને છે એમની મરીબીનો આજ બાધવા અથગે છે સવારે ખાવા મળ્યુ તો સાજું ન મળે, અને નાજે મળી નધ તો સવારે કાકા જ્યા ખાવા બાજ તમા આરી કાવત હોય ત્યા કપડાની જામ તમા તો પૂત્રુ જ ગુ ? બધાને રહેવાને ઘ- છે કેમ કે એ લોકો વરોવી મરી રહે છે ફેક ધ-ની બીત જાનાની છે, ઉપર વાચની વગી ને આદરી, ચળના-વારનાથી વધારે દિમ્મત કોર્ટ ધ-ની નદી હોત ફેકમા પાચ પાચ સાત નાત હવે હવે છે એમા ભારે જ થોડા ધ- એવા કરે ત્યા આજ સવાર જુલો સગ મતો કરે એમના ચહેના ભેઈન કોર્ટ પાજ માલમ આ હવી ત નાની હોવાનું દગી શકે વાચવા લખવાની તો વાત જ કેવી ? આ-લી મરી-રીમા મથે દેવુ ન હોય એ જાને ખડુ ? એમના દેવાની હવી-મત બળવા જેવી છે

એમને ક-જે ૨૧ પના- દસ જા- મહાજનો લખનામા છે, પાચક ગોરખપુ-મા છે, એમના શુભાન્યાએ મોનીટોને દશ દશ વીસ વીસ રૂપિયા મ-જે ધી- છે, અને માટી પ્રાગીસરીનો ૫૦ ૨૧ જાના નિયાત કઈ લે છે ત્રુ મદિને

કપના સાડા બાગ ફા- વમૂવ કંઈ છે અને પડી એ સાડા જા- ફની ગાપીને બીજા ત્રુ મદિના પડી મોગ રૂપિયા ધીરીને બીજા ત્રુ મદિના પડી વીસ રૂપિયા વમૂવ કરે છે અને એમ એ રકમ ૬૦ રી / મદિને વરો મુધી વધવા જ કરે છે જા- મુધીમ મોનીટોને મૂગ કરતા દસ મળી ૫૬ મહાજનોને વુધી કરે-જના વ માય દેવુ ક્રેસુ ને બેલુ

કય એ દિગ્ગિનોમા ગ્યા- બ-વાની કે રકમ વુધવાની મળિ ગી નથી મહાજન અને તેના સુમાન્યા મોનીટોન મોગમોન મા- પી- કરે છે, પજુ જામા હોય તો કવાડામા આવે ને ? કોર્ટ રઈ કાપનું નથી

દિગ્ગિનોએ પાતાના કેટલાક સમજદાર મિત્રોન ઉતવા તમની વાત કરી એમણે સચાઈ આપી કે મુગથી તે આજ મુધીનો પિસાજ મારો, અને તો અમર પકશે કે ખરેખર તેઓનું કઈ માગણુ છે કે નહીં કેટલાક મહાજનો એ મિત્રા પર મોગ મરદારી અદમનીની બવામજુ વઈને આન્યા, પજુ ઘણું કહેવા છતા એમણે દિમાજ ન બનાવ્યો, કોવટુ કોર્ટમા એ મરીમો પર, માટી પ્રામી મગી નો પર મોટીમોગી ૫૬ મો બરીને દાવા કરી એ જ દાવાના આ નમન્સ હતા

વાયકો બળવા મામતા કરે કે મે એમને ગી સચાઈ આપી ? મે સમાજવાદી વિચાર ચરણીના બે વધીએના નામ રઈને કરુ કે એમની મવાઈ લો ત્યારે એ લોકોએ પુવાલો કયો ? અમે એમને ત્યા કઈ કેટલી વાર ઘણા ખર્ચ ચૂકયા છીએ એમને પેગા ભેઈએ છે કહે છે કે જ્યા બીજા દસ આપે છે ત્યા તમે પાચ રૂપિયા તો આપો ? પજુ અમારી પાને તો પાચ પજુ નથી કહો, કયાથી આપીએ ?

મારી સામે એક કોચરો બેલો થયો આમની પાને વકીવ કેકવાના પેગા નથી

અને પેલા મહાજનો એમ થતા જરૂર હુકમ નામું રોગની લેશે. એમને કયાથી વિચાર આવે કે એ લોકો પાસે વડીલ રોકવાના પૈસા નથી. લખનૌ જવાના પૈસા પણ ક્યાં છે ? એક માલમગું લખનૌ જવા આવવાનું ટ્રેનભાડું આઠ દન રૂપિયા થાય, અને ચાગ પાંચ રૂપિયા ત્રીસ ફીના. કાગપત્તર ને ખાવા પીવાનો ખર્ચ અલગ. એક એક માણુનને એક એક ઠરાવમા વીસ રૂપિયાથી ઓછો ખર્ચ નહીં આવે. અને ચારેક ઠગવ થયા વિના તો ફેસલો નહીં જ આવે દરેક માણુ પાસે એવી રૂપિયા હોય તો કેમ પતે, ફેસલા થાય. અને એ ફેસલો શો આવે એ તો વગી માવ ખચાકસ.

એમનામાના ભગેડા નામના એક હરિજનને મે પાંચ રૂપિયાનું આમકું ઉધાગ મપાવ્યું હતું. એ રોજ આ તરફ અંપવ વેચવા આવતો હતો, વેચાણમાંથી એને રોજ રૂપિયા મવા રૂપિયો મગી લાય છે. પણ મને આપવા માટે એ પાંચ રૂપિયા ભેગા કરી ન શક્યો એટલે એણે આ તરફ આવવાનું જ છોડી દીધું. આખરે મે એને કહેવડાવ્યું કે ભત્રા માણુસ, આ તરફ આવતો રહે ! બા, તારા પાંચ રૂપિયા હું છોડી દઉં છું. તો પણ એ શરમનો માર્યો આવ્યો નહીં. જ્યાં એમી આનાની આવી હાવત છે, ત્યાં એમી રૂપિયા ક્યાંથી લાવે ? પાછલા દિવસેમા પહાડીના એક મહાજને-રેડિયાએ-ચાર પાંચ પગ કેસ ક્યાં. કોઈપર ચાએનો, કોઈપર ત્રણનો, કોઈપર બસેનો. રથાનિક મામલો હતો એટલે હરિજનોએ ક્યાંકથી ભીંગીનાં લઈને બચાવ કર્યો ત્યારે જેના પગ ચારનોનો મલો થયો હતો એના પર બત્રોસનું, ત્રણનો વાળા પર પચ્ચામનું, બસેવાળા પર મોગનું હુકમનાનું થયું. પણ એટલા રૂપિયા તપુ એ લોકો ક્યાંથી લાવીને ચૂકવે ?

મારે તો ધર્મસંકટ આવી પડ્યું, શી મલાહ આપું ? એમ તો ન જ હતી શકાય કે

બવ ભાઈ, મને આમાં કાઈ સમજ પડતો નથી. છેવટે મેં કહ્યું : ‘ આ મમજોને ઘરે જઈ દીવામળી ચાંપી દો અને કામધંધે લાગી બવ. ’

‘ત્યારે તો લખનૌમાં મહાજનોને એકતરફી હુકમનાનું મગી લાય ને ?’ એક જણ બોલ્યું.

‘હા. પણ હુકમનાનું કરાવી તમારી પાસે એ લેશે શું ? તમારી પાસે છે જ શું ?’

‘છે તો કશું નહીં પણ ખાવા રાધવાનાં પાંચ દમનાં વામણુ અને બપોરે-ચારનેનાં મકાનો છે. લીલામ કરાવીને એ વેચી દે તો છોકરાં સાથે જઈએ ક્યાં ? ઘર છે તો વગી અંદર ભૂખ્યાં પણ પડી રહીએ છીએ. ’

‘જ્યારે લીલામ થાય ને ઘરને કબજે લેવા આવે ત્યારે બધાએ ભેગા થઈને ભાર પૂર્વક કહી દેવું કે અમે અહીંથી હરગિજ નીકળવાના નથી. અમારી લાશ જ ઘરમાંથી નીકળશે. ’

‘તો પછી એ લોકો મારપીટ નહીં કરે ?’ એક મકા બચત કરી.

‘બનતા સુધી શાંતિથી કામ લેવું, અને મારપીટ થાય તો તે મહન કરી-એથી લોકોને ખબર તો પડે કે તમારી શી અવદશા છે. ’

એ લોકોમાંથી એકે કહ્યું : ‘માહેબ, શ્રી રામચંદ્ર (કમ્યુનિટ કાયર) કહે છે કે તમે બધા મોચીઓ અમારી મસાના, એક એક ખાનો આપીને મલામદ થઈ બવ. હું બધો માનવો પતાવી દઉં. ’

મનમાં થયું કે આ ગરીબો માટે જ્યાં કોઈ વસ્તો નથી. ત્યારે, આફત ટાળી હોય તો ભલે કમ્યુનિટ પાર્ટીના મલામદ થઈ બવ. હમણું આ લોકની કોઈને પડી નથી. પણ એ લોકો કમ્યુનિટ પાર્ટીમાં જશે કે લોકો પોકાર પાડશે : ‘અરે, આતો કમ્યુનિટ થઈ ગયા !’ ખરી રીતે કોઈ કમ્યુનિટ થતું નથી. લાચારી કમ્યુનિટ બનાવે છે. કયો દનવાન કમ્યુનિટ થાય છે ? એને એમાં શો ફાયદો ? શી જરૂર ? પણ ગરીબો માટે બીજો વસ્તો જ ક્યાં છે ? હું

માનુ છું કે ગરીબો જીવમોથી બચવા માટે સંગઠન કરે એ જ કમ્યુનિઝમ હશે. વિદેશી યોનાં જીવમોથી બચવા તિરંગી ઝડો અપ નાવો, પણ દેશી યોનાં જીવમોથી બચાવવામાં એ બહુ મદદ કરતો નથી.

એક મિત્રે કહ્યું. 'તમે પંતજીને આ બધી હકીકત કેમ લખી જણાવતા નથી?'

મેં કહ્યું. 'ભાઈ, એમની પાસે આવી નાની નાની ખાબતો પર ધ્યાન આપવાનો મમત જ નથી.'

મોનીઓએ મને કહ્યું કે, 'છેલ્લે કેંગવણી પ્રધાનના પાકોમેન્ટરી સેક્રેટરી અહીં આવ્યા

ત્યારે તેમને બધી હકીકત કહી હતી. પણ એમને ય એ પર ધ્યાન દેવાની કુરસદ ન હતી.'

શમસિદને તો કુરસદ જ છે એ આ લોકોના પ્રશ્ન હવે કરશે.

આ લેખ વાની એક મિત્રે કહ્યું. 'અરે, તમે તો 'સોગ આના કમ્યુનિઝમો જેવી વાત કરો છો' વાસ્તવમાં કમ્યુનિઝમ શું છે તે હું નથી જાણતો. પણ આવા પ્રશ્નને ખરી રીતે ભેલો - 'ને રજુ કરવો એ જ એ કમ્યુનિઝમ કહેવાતું હોય તો મને કમ્યુનિસ્ટ કહેવડાવવામાં કંઈ વાધો નથી' મેં જવાબ આપ્યો.

★

મેવક સરદાર

એક વાર હજરત અમ્દુના રાઝી મુસાદરીએ જવાબી તૈયારી કરી રવા હતા. હજરત અમ્દુ અહીં રમતોએ આ વાત જાણી ત્યારે તેમને પણ અમ્દુના રાઝી સાથે જવાનું મન થયું આથી તેમણે અમ્દુના રાઝી પાસે જઈ પોતાની ક્ષતિ જણાવી.

ત્યારે અમ્દુના રાઝીએ કહ્યું "હા, તમે મારી સાથે આવી શકો છો, પણ એ મુશ્કેલીમાં, આપણા બેમાથી સરદાર કોણ અને એના નિયંત્રણ અગ્રિથી થવો જરૂરી છે"

અમ્દુ અહીંએ હુરત જ કહ્યું "ફરૂ સરદારી તો તમારે જ ભેવાની"

"ત્યારે તમારે મારી આજ્ઞા પાળવી પડશે"

"ધણી ખુશીથી પાળીશ" અમ્દુ અહીંએ કહ્યું

અને પછી ત્યારે એમણે પ્રયાજી આદમું ત્યારે હજરત અમ્દુના રાઝીએ મુસાદરીમાં અપ સામે એના સામખને થેલો પોને જ પોતાની પીર હિપ્ત લાગી લીલો, અને આનંદ સાચા અમ્દુ અહીંએ આગળ આવી આજ્ઞા મુજરી "ફરૂ, અરે આ થેલો જીવંતી લેના દો" ત્યારે તેમણે ના પાડી પછી ત્યારે અમ્દુ અહીંએ છઠ્ઠાજ આજ્ઞા કરના માણે ત્યારે તેમણે કહી દીધું "ફરૂ સરદાર છું, અને તમારે મારો ફરૂક માનવો જ જોઈએ" આ સાંભળી અમ્દુ અહીં ચૂપ થઈ ગયા

આમને આમ તેઓ પોતાનો પથ કાઢી રવા હતા એવામાં એક રાત્રે પોષમ્મર વરસાવ પડી પડ્યો. અમ્દુના રાઝીએ અમ્દુ અહીંને એક જૂથ નીચે બેસાડી દીધા અને પોતાની આદર કાઢી તેમના માથા ઉપર ધરીને ઝીંબા થઈ ગયા અમ્દુ અહીંએ ઘણી મે ના પાડી, પણ તેમણે માન્યું નહિ અને વરસાદ બધ પડ્યો નહિ ત્યાં સુધી તેની જ રીતે આનંદ ધરીને ઝીંબા રવા અને અમ્દુ અહીં રમતો પોતાના મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે એના કરતા તો હજરત અમ્દુના રાઝીને પોને સરદાર નહિ બતાવ્યા હોય તો સારું થાય

—અમ્દુમ વાસોડી

★

૧ બાપકમાં બાપક મજૂરી ખેતીની છે, તેને પણ રૂપે મજૂરી જોઈએ.

૨ ને મજૂર આપણને યાદથી ખરી દે, જે માન્ય આપણા હૃદયમાં ફસાતી દે કે દેહ નામથી જુદો છે એ આજુએ કારે પણ કરી કહેવાય.

—માંધીદ

૨. જીન પાઠ મા, કાગી નગરીમા એક બ્રાહ્મણ
પ્રેમી રહતા હતા તેને એક અતિ સ્વરૂપવાન
કુરુ નામ કાગી તેને પોતાના રૂપનું ઘણું
વિનિમન હતું વળી પાકી શ્રીમતાઈ એટલે
પૃથ્વુ ન ગુ એના તોરનો પાઠ નહી

દે ગત્યન કામ તે મગજ ચોઘડિયે જ
એને એનું નામ પડ્યું રૂઢમાગનિ
પાછો એને માગલિકા ન કહીશું

કાગીના અને બ્રાહ્મણ યુવાનોએ એના
હા ની નાગણી કરી પાપુ એની પરીક્ષામા
એ પાપુ યુવાન પૂરો ઊતર્યો નહી

એક વા બ્રાહ્મણોને દાન દેવા માટે તે
દાનની વસ્તુઓના વાહનો ભરી, પોતે સ્થમા
ની ગી રથ નાગમાં પર પહોંચ્યો ત્યારે
સ્તામા ભીખ માગવા નીવળેલો એ કુબરો
ચડાગ સામે મળ્યો

માગલિકાને અપશુ ન થયા વહેની મવા
રમા આ કુબરો દેઢ માંમે મળ્યો 'ના ના તં
કોણ છે? ને કયા નથ છે?'

'હું માતગ ચડાગ ભીખ માગવા
નીકળ્યો છું'

'ના, અપશુન જવા ગુપ્તમા માગલિકા
જાવી જી રાને રથને ફરી ધર તરફ પાગવા
મારધિને જાણ કરી, દાનની ચીજોના વાહનો
પણ પાછા વળ્યા

બ્રાહ્મણોએ એ ભેટુ—એમણે વિચાર્યું
આ કુબરો દેઢને કારણે જ આપણને નાજે,

પુષ્કળ દાન મગતુ રી ગયું—મારો માગને!
અને બ્રાહ્મણો માતગ પર તુગી પડ્યા મીએ
તેને મારી પેટે માર્યો અને જ્યારે તે આવ ભેટુદ
થઈ ગયો ત્યારે તેણે ના ના ગયા

કેટલાક કામ પડી માતગ ગુદિમા આવ્યો
ત્યારે એના અગે મારને કાળે કળતા હતા
માગલિકાને કારણે જ, અને વિના વાકે માર
પડ્યો એ બ્રાહ્મણીએ એનું એને અભિમાન છે અને

હું ચડાગ છું એટલે જ મને એ હવકો અને
અપશુકનિયાળ ગણે છે—ને એટલે એ મારો
તિરસ્કાર કરી પાછી વળી પરિણામે પોતાને
દાન ન મળતા બ્રાહ્મણોએ મને માર્યો શું હું
ચડાગ થયો તેથી માણસ મરી ગયો? બીએ
કાંઈક હોત તો માગલિકા ને બ્રાહ્મણો તેની
માથે આવો વર્તાવ કે તે કે ?'

એ જિહ્વો અને નગરમા ફરતો ફરતો મીને
એ જ પ્રશ્ન પૂછવા લાગ્યો છેવટે રાત પડી
ત્યારે એ માગનિના ઘરે આવી પહોંચ્યો અને
તેના દાર આગળ જ થાડને કારણે જીંધી ગયો

પ્રાત કાળે માગનિના પિતાએ બાસણ
ઉઘાડતા માતગને ત્યા પડેલો જોઈ તેને પૂછ્યું
'મધ્યા, પહી કેમ પડ્યો છે?'

માતગે માગલિકાએ કરેલો પોતાનો તિ
નગર ને બ્રાહ્મણોએ કરેલી માગપીટની વીગત
ગી પોતાનો નિર્ણય મળનારો 'હવે હું
મરીથી માગલિકાને મારી માથે મારી પત્ની
તરીકે લઈને જ પાઠે ફરીશ, અથવા અડી જ
પ્રાણ આપીશ'

માગલિકાને પિતા તો એના કહેવા પર
ઉપક્ષાથી હસતો હસતો ચાલ્યો ગયો અને
ઘરમા વાત કરી માગનિકાની મા કેટલુંક નાણ
લઈ માતગ પાને જઈને વિનવવા લાગી
'ભાઈ, મારી દીવનીથી જૂન થઈ લે આ નાણ
મને મરીથી ના પો ના'

પણ માતગ એકનો એ ન થયો
આખા નગરમા આ વાત ફેલાઈ ગઈ જે
જે બ્રાહ્મણ કુમારોની માગણી માગનિકાએ
પાકી કેની હતી તે તો આ બનાવથી બહુ ગણ
થયા અને તેમણે માતગને પોતાની માગણી
પર મક્કમ નહેવા નહા પો પણ ખરે

એમ ને એનું દિવસ નીમી ગયા માતગ
જીવ્યો—તરખે પડ્યો છે એક તો એ મૂંઝે
નિર્જા હતા તેમા વળી બ્રાહ્મણોએ તેને મારી

પેઠે માટેહો તેવી અવસ્થામાં છ દિવસના નિર્જળા અપવાસ ! એના જીવનની ઘડીઓ ગણાવા લાગી મહોત્સવના પ્રાદ્યોષોની ચિંતાનો પાર ન રહ્યો ! તારની ધાર્મિક માન્યતાનુસાર, જે પ્રાદ્યોષના ઘર આગળ કોઈ ચડાગ મરે તો તેની ચારે દિશાના સાત સાત ઘરમાં રહેનારા તે પ્રાદ્યોષ હોય તો પણ ચડાગ જ કહેવાય ! સૌએ માત્ર સિકાના પિતાને કબાલુ કરી કહ્યું 'તમારી લીકીને કારણે અમે ચડાગ થવા નથી માગતા, અને તમારે પણ ચડાગ થવું ન જોઈએ કયા તો માત્ર ગમે સમજાવો, કયા તો એને તમારી પુત્રી વરાવો !'

આખરે માત્ર ગની જીત થઈ પ્રાદ્યોષે માત્ર વિકાસે તેની સાથે વસાવવાનું નહીં કહ્યું ! માગસિકા તો ચોધાર આમુએ રડવા લાગી પણ એણે એવું કે આ સિવાય કોઈ ખીએ માગ ! જ નથી ત્યારે આમુ લૂટી સ્વસ્થ થઈ અને માત્ર ગને કહેવા લાગી 'આવો, હું તમારી સાથે ગયું છું અને જીવનપર તમારે જ રહીશ !'

માત્ર ગની આખમાં તેજ આંખો પણ તે જીડી શક્યો નહીં, 'મારામાં તો જીડવાની થે રખિત નથી તું મને જીડાડીને તારી પીઠ પર જાડીને ઘરે લઈ જા !'

કુતનિશ્ચયી માગવિકા તેને જીડાડો, પીઠ પર નાખીને આની નીકડી સહુ વિસ્ફારિત આંખે જોઈ રહ્યા સાથે માતા પિતાના હું ખને તો કોઈ

પાર નહીં

શહેરને નાકે આવેલી માત્ર ગની લાગીતૂટી ઝૂંપડીમાં માગવિકા આવી તેની સેવાચાકરીથી માત્ર ગ સ્વસ્થ થયો માગવિકાના ત્યાગે એને વિચાર કરતો કરી મૂક્યો માગવિકાના હું એ એ હું ખી થયો એણે પર પરાગત નીતિ પ્રમાણે સ્વત્તાપ્ર પ્રમાણે મારો અનાદર કર્યો, એની સજા એને નિંદગી ભર લોગવવાની ના, ના, હું એમ તો નહીં જ થયા હઉં ! પ્રાદ્યોષો માને છે કે માણસ જન્મથી જિવ કે નીચ હોય છે ના હું કમંથી જિવ્ય બનીશ અને માગવિકાને મુખી કરીશ ! અંવા નિશ્ચય કરીને માત્ર ગ 'ચોડો સમય આરામ માટે હું કયાક જાઉં છું એમ કહીને ઘરેથી નીકળી ગયો અને વનમાં જઈ જ્વાન ધરવા લાગ્યો એની અજ્ઞાત નિષ્કા અને તપને કારણે થોડાજ સમયમાં એને પરમ જ્વાન પ્રાપ્ત થયું અને એ ઘરે પાછો ફર્યો

થોડા સમયમાં જ માત્ર ગ ચડાગની માત્ર ગ સ્થિતિ તરીકે દર દર સુધી પ્રયાતિ ફેનાઈ ગઈ પ્રાદ્યોષો આવીને એના ચરણે મસ્તક નમાવવા લાગ્યા

માત્ર ગને એક પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ એણે એને વિદ્યા શીખવી અને કમંને જ શ્રેષ્ઠ માનવાને આદેશ આપ્યો, અને પછી લગ્ન્યાસ લઈ દીધા જાની પતિ અને સુશીલ પુત્ર પામીને માત્ર સિકાનો જાતિ અહ કાર સમૂળો દર થઈ ગયો

✦

ઉપનિષદમાં જ્ઞાનની સાધેસાધે અજ્ઞાનને અહિમા પણ ગાવામાં આવ્યો છે અનુબંધમાં જ્ઞાન સાધે અજ્ઞાન પણ હોતુ જોઈએ કેવળ જ્ઞાન કે કેવળ અજ્ઞાન અધકારમાં લઈ જાય છે ઉપચુલ જ્ઞાન અને ઉપચુલ અજ્ઞાનના સંયોગમાં જ અખૂલતર જરેણું છે આમ જોઈએ તો દુનિયામાં જ્ઞાન એટલું જાણુ જરેણું પડ્યું છે કે એ અધ્યાને અગત્યમાં ઠાણવાને મધ્યાસ કહે તો આજ્ઞાસ આડો જ થઈ જાય એટલા માટે, સ્પર્શજની સાથે વિસ્પર્શજની પણ એટલી જ જરૂર છે વિદ્યાર્થી જોખેવી વિદ્યા એમની તેમ જોઈ જાય તે મને મનવું નથી એને હું આમોદાન કહું છું એતો ઘન થઈ ગયું હું એને ચેતન ન કહું, એ ચેતન્ય હોત તો એટલું કે બૂઝી મર્યા હોત ને કેટલું કે બોડી કાઢ્યું હોત

✦

એતાનની સ્થિતિ સેવાનીથી નહીં, પણ ઉચ્ચતી મદદ લઈને જ લડત જીતી શકાય, સેવાનને અનુપૂર કંઈ શકાય અને ઉચ્ચતી મદદ એને જ મળે, એના કિલ્લા મહોબત છે

મધીઠ

જેલું જોડૂત મૃત્યુરૂપીયા પર પડ્યો હતો અને છે. શ્યામ લેતો હતો એણે પોતાના બે પુત્રાન પુત્રોને જોવાવ્યા અને ધીરા માટે કહેવા લાગ્યો 'ભાઈ, માત્ર જે ઠઈ છે એ બધુ હવે તમારુ જ છે, જેલૂતના દીકરા પાસે મીઠુ તો શુ હોય? આપણુ ખેતર છે એજ મારી સપત્તિ એણે આજ મુઘી આપણા પેટ ભર્યા છે તે તમનેય, મહેનત કરશો તો ભૂખ્યા નહીં રાખે યાદી મારી પાને જે ઠઈ હતુ તે પડ્યુ એજ ધરતીની કમાઈ એટલે તે લક્ષ્મી મે એજ ખેતરમા દાદી છે જનારે જરૂર પડે ત્યારે ઉપયોગમા લેએ

પુત્રોએ હકારમા માથા ઝુકાવ્યા અને જેલૂતે નિગતે પ્રાપ્તુ છોડ્યો

અત્યેજિ ક્રિયા પતાવ્યા પછી તરત પુત્રોના દિવમા પિતાએ ખેતરમા દાટેન ધન શોધી કાઢવાની તાવાવેલી લાગી

ખને ભાઈઓએ દાટેવ પૈમા શોધવા માટે ખેતરની જમીન ખોદવા માડી પૈસાની શોધમા ને શોધમા આપુ ખેતર ઠીક ઠીક જીડે સુવી ખોદી નાખ્યુ પણ ક્યાય દાટેલ પૈસા મળના નહીં

પુત્રો વિમાસણમા પડ્યા 'અરે, આમ કેમ? પિતાજી આખી જિંદગીમા ક્યારેય ખોડુ

ખોડ્યા નથી તો વળી મગતી વખતે ખોડુ ખાવે? જરૂર આમા કઈ લોહ છે હશે, આપણા નશીબમા એ પૈસા નહીં હોય'

એવામા વરસાદની મોસમ આવી લાગી પૈમા શોધવા માટે પુત્રોએ આપુ ખેતર તો પહેના જ ખોદી રાખેલુ એટલે થોડી સાફસફી કરી, ઢેફા વગેરે સરખુ કરી જ્યા વરસાદ પડ્યો કે તરત વાવણી કરી દીધી

એમાસુ પૂરુ થતા તો, આ પથકમા ક્યાય ન થયો હોય એવો મથવળ પાઠ એ ખેતરમા થયો! બધા વિચારવા લાગ્યા કે, આમ કેમ? મેઘો કાઈ એના જ ખેતરમા વગરે એલુ થોડુ છે?

ભિભો મોવ ભેઈ બેઉ ભાઈઓ કહેવા લાગ્યા 'અરે હા, હવે સમજાય છે! પિતાજીએ કશુ હતુ ને કે ખેતરમા જ લક્ષ્મી દાદી છે? એ લક્ષ્મી તે આ મોલ! આપણે એ લક્ષ્મી લેવા આપુ ખેતર જીવેલી નાખ્યું, તેથી જ આવો મરચ પાક થયો!

પૈસા મળવાની આશાએ જે જીવટ ને નિષ્કાથી આપણે ખેતર ઉવેચ્યુ તેટલી જ જીવટ ને નિષ્કાથી આપણે દરવર્ષે ખેડ કરીએ તો ઈશ્વર કૃપાથી ૧૦ વર્ષે આવો જ મળજાય પાક નીપજે!

★

મહાત્મા ઈશ્વાદિભ તેમના અનેક ધર્મભાઈસાથે યાત્રાએ નીકળ્યા હતા રંગમા આ આચિત્તો મંદિર જડી ગયો એગે મગઈમા ચોળી ઈશ્વાદિભે તેની સાગનાર કરના માડી પૈના સાથીની જન આખ મળી એગે ધનના દગરાને જઈને શિલા—કેમકે તેને પારણુ જ હતુ નહીં, અને કોઈ પરદો પણ ન હતો કે જેનાથી દેહા પરનને ધરમા આવતો રેખી શકાય કેમ દિમ આખા નન ના બે જ પરનને રોકના ગિભા રજા

સવારે પેવા માથીએ તેમને ત્યા ગેમા રહેના જોઈને પૂછ્યુ 'અરે, નમે ત્યા કેમ 11મા છા?

ગત્રિનો ધીનન પરન તમારા નમજાગરીગે ગમસાન ન મે એટલા માટે અદી શિખા 12' ઈશ્વાદિભે જવાબ આપ્યો

તમે અસ્થિરતાને રોષ ના રો,
વમળ-ખિન્ડુ ય નિશ્ચિત ઘઈશકે છે! નનવ

અનેક વર્ષો પહેલાં કપિતવન્તુમા મુભદ્ર નામે એક ધર્મપ્રચારક રહેતો હતો તે મહા જ્ઞાની અને વાચસ્પતિ તરીકે ઓળખાતો હતો. પ્રચાર કરવા તે જાયતો ને જનતા હર્ષના પોકારો કરતી એ યોગ્યતા ને જનતા ડાવી ઊઠતી એ ઉપદેશ પૂરો કરતો ને જનતા તાલીઓના ગડગડાટ કરતી સહાય તેની આજુમાણુ હોકાના ગોળા ભમતા રહેતા, પડચો ધાવ ઝીવતા, મુભદ્રના મઠ તથા ઠાકને પોષતા.

પરંતુ આમ છતાં મુભદ્રના દિનમા ઉડે ઉડે એક લેટના ઘર કવી બેઠી હતી એનું ચક્રચક્રુત હૃદય હંમેશા કપિવની ઈર્ષા કરતું હતું. 'મુભદ્રને સમજાતું નહોતું કે શા માટે જનતા પોતાના કરતાય કપિના ઉપદેશ પર વધુ ધ્યાન આપતી હતી? એને જ અમનમા મૂકવા તૈયાર રહેતી હતી.

એક વાર પોતાના સ્વમાનનો ખ્યાલ ત્યજીને તે કપિને મળવા ઉપડ્યો કપિને ત્યાં હોયો ત્યારે એક ચોતરાની આસપાસ લેખા મળેના ચારસો પાથસો માણસોને કપિ ન કંઈક ઉદેશી રહ્યો હતો, લોકો ભેગા બનીને તે સુખ સુખ ભેગી ગયો.

એણે એમું તો સાદી અને સરળ એવી વાણી હતી કપિનો દેખાવ પણ સામાન્ય હતો. અંકુ સાથે અને અંકુ ફાટેલું એક મેનુ થેલુ ઉપવચ્છ ફૂરા દેહ પર લટકતું હતું. ચહેરો પણ તેજસ્વી તો ન કહેવાયો હા, આખો પ્રેમ જરતી ખરી.

આ કપિવ." મુભદ્ર હરથો મનમા કંઈક વિચારી રહ્યો એટલામા કપિને ઉપદેશ પૂરો કર્યો. લોકો એક એક ખડીવિખેરાવા લામ્યા મુભદ્રે એક વેધક નજર તેમના તરફ ફેંકી ને તેને અચરજ થયું આ કપિને દરેકને વિચાર કરતા તો નથી કવી મૂક્યાને? પોતાના શ્રોતૃજનો ઊભા રવારે તો આનંદની કિકિવા

ગીઓ પાડતા ને આ?

કપિવ પાસે તે ગયો ને હાથ જોડ્યા "ભદ્રતા! આપને વદન કરું છું."

કપિને પત્ર સામા હાથ જોડ્યા, ૨ તરથી હેત કાવચતા નવાએ પૂછ્યું, "ભાઈ! મને પાપીને તે વદન શા? એતો ભગવાન તથાગતને શોભે? કયાથી આવો છો?"

"કપિવસ્તુથી"

"શું નામ?"

"ભદ્રતા! લોકો મને ધર્મ પ્રચારક મુભદ્રના નામે ઓળખે છે."

"એમ? તો તો મારા ધન્ય બાગ્ય, કે મુભદ્ર! આપના વાચસ્પતિના ફરિનનો મને લાભ મળ્યો." કહેતા કપિ ન મુભદ્રના પગે પડ્યો કપિની નમ્રતા જોઈ મુભદ્ર મૂંઝાયો કપિને ઊઠાડવાનું ધ્યાન પણ તેને ન રહ્યું.

ત્યાં તો ઊભા ચતા પ્રેમાળ અવાજે કપિને પૂછ્યું "મુભદ્ર! પધારથો મારી ગરીબની રૂપડીએ?"

વિચારમા રૂબેના મુભદ્રે હા પાડી બને પૂ. ઠીએ આવ્યા મુભદ્રે જોયું તો કપિવ જેટલી જ સાદી તેમની રૂપડી હતી! સપત્તિમા માત્ર ચાર ગાયો હતી ને રૂપડીની આગળના ભાગમા એક નાનો સરખો ભાગ હતો.

કપિને મુભદ્રને આસન આપ્યું ફૂગાહાર કરાવ્યો ને બને વાતો કરવા બેઠા ઠીક ઠીક વાતો કર્યા પછી મુભદ્રે પોતાના હૃદયની વાત આગળ મૂકી "કપિવ! મને એક વાત સમજાતી નથી."

"કઈ વાત મુભદ્ર!"

જવાબમા મુભદ્રે લોચા વાળ્યા પૂછ્યું કે ન પૂછ્યું એના વિચારમા પડ્યો પરંતુ આખરે તો હૃદય ખેલી નાખ્યું, "કપિવ! જનતા મારા કરતા આપના વિચારો, ઉપદેશો સિદ્ધાંતોને શા માટે વધુ પ્રમાણમા અપનાવે છે? આમ

તો હું પણ.....
 'એ તો જનતાને પૂછો.' કપિત્વે હસીને કહ્યું.
 "પરંતુ આપના ઉપદેશમાં કંઈક વિશેષતા તો હો જ ને?" મુલદ્રે ગળગળા થઈ પૂછ્યું.
 "વિશેષતા?" કપિત્વે ગંભીર થતાં કહ્યું.
 "મુલદ્ર! એને વિશેષતા કહેવાય કે કેમ એ મારે મન પ્રશ્ન છે. છતાંય આટલું તો હું કહું જ છું. કે સૌ પ્રથમ હું લોકમાનસને ધ્યાનમાં લઉં છું. તેમના વિચારો, વ્યવહારો તથા રૂઢિગત સંસ્કારો સમજી લઉં છું. ત્યારબાદ તેમના જીવન-ધોરણનો ખ્યાલ ખાંધાં તેમને મારો ઉપદેશ

[૧૭૦ મા પાનાનું ચાલુ]

આમાંથી કયો સાર કાઢીશું? આજે તો એક જ વિચાર રજૂ કરીશ. ગીતા કર્મપ્રધાન છે એમ નથી, જ્ઞાનપ્રધાન પણ નથી. એ બધુંયે છે. જેમ હવામાં ઓઢિસજન સરસમા સરસ વસ્તુ છે, પણ એકલા તેથી ન ચાલે, બીજા તરવોની પણ એટલી જ જરૂર છે, તેમ ગીતાજીમાં જે જે વસ્તુ મૂકેલી છે તે બધાંની જરૂર છે. કર્મ, જ્ઞાન, અને ભક્તિ ત્રણેની જરૂર છે, અને પોતપોતાને સ્થાને રહેલી બધી વસ્તુ પ્રધાન છે. ભક્તિ વિના પ્રયત્ન નથી ફળવાનો, જ્ઞાન વિના ભક્તિ નથી ફળવાની. આ કારણે કોઈકોઈ વાર ભક્તિ કે જ્ઞાન કર્મનું સાધન નેઈએ છીએ. પણ આમાંની એકે વસ્તુ ન હોય તોયે ચાલી શકે. એવી એક વસ્તુ હલી દીધેલી છે. જ્ઞાન ન સમજી શકીએ. જ્ઞાન સમજી શકીએ. એ બેની સરખામણીમાં કર્મને વધારે સમજી શકીએ છીએ. મૂર્તિને શણગારવી સમ-નામ

અનુક્રમણિકા.....

૧ ગીતાસિદ્ધાન્ત	આંધીજી ૧૩૦	૧૦ 'દારિદ્ર્યને બાળો	૧૨ ઓગષ્ટ ૧૯૫૬
૨ અસિકોટિતા સત્યરુપ	વિનાબા ૧૭૧	૧૧ જીજ્ઞાસનાં વિચારમૌલિકા...	૬૦ મે ૧૯૦
૩ વસ્તુનું સાચું મૂલ્ય	કુટુંબબાઈ ૧૭૨	૧૨ દરબારશીની નમરચર્ચા...	૨૦-૨૦ ૧૯૫
૪ એકલને બેલી	મુધાંશી ૧૭૨	૧૩ મજૂ પ્રશ્નો	દોહરદાય ૧૯૦
૫ સતોતી જીવનમુખાસ	અનુભવવાણી ૧૭૩	૧૪ આનો કમ્પ્યુનિટ-મહાવીરમસાદ પેદાર.	૧૯૬
૬ સો રૂપિયાનું સિરામજી	અનિલ ૧૭૪	૧૫ માંજલિકા	જાનસિદ્ધ ૧૯૨
૭ આતિથ્ય	...વી. વા. સિખાડકર ૧૭૫	૧૬ દાટલું ધન	૧૬૪
૮ ભમતાં પંખીડાં	રવીન્દ્રનાથ દાગોર ૧૭૬	૧૭ વિશેષતા	સશિન પટેલ ૧૯૫
૯ ખરો સત્યાદ	અનુ. કમલવદન દેવરૂપ ૧૮૦	૧૮ ફરીફરી ધાવણ આપે	૨૦ મે ૧૯૫

ઉપયોગી નીવડશે કે કેમ તે નેઈ લઉં છું. પછી તેમને ઘટતો-તેમના જીવનને રૂંધે તેવો કપરો નહિ પણ જીવનને ઊંચે ચઢાવે તેવો ઉપદેશ તેમની જ વ્યવહારુ ભાષામાં કરું છું. ને બીજું એ તરફ સરખો ભાવ રાખી સૌને મારાં નિઃટનાં સગાં માની મને જે જે બાબતોના અનુભવો થયા છે તે મને સાચા લાગ્યા છે તેટલાનો જ ઉપયોગ બીજી લાંબી નિરર્થક વાતોને દૂર ફેંકી દેતાં કરું છું." આટલું કહી કપિત્વ અટક્યો.
 મુલદ્ર સાંભળી જ રહ્યો! તેના દોષો તેની નજર સામે તરવરી રહ્યા. પુલકિત હૃદયે તે કપિત્વવસ્તુ જવા તૈયાર થયો. * *

લેવું. એ બધું કર્મ છે. પ્રવૃત્તિમાન કર્મ છે. કર્મ એટલે દેહ છે. કોઈપણ વિચારે દેહ ધારણ કર્યો, સ્વરૂપ પકડ્યું એટલે તે કર્મ થાય છે. દેહ એ દશ્ય પદાર્થ છે. જેટલે અંશે દેહને નેઈ શકીએ છીએ તેટલે અંશે કર્મને નેઈ શકીએ છીએ. એટલે કર્મ વિના ન જ ચલાવી શકીએ. તેથી ગીતાજીમાં કર્મની ઉપર ભાર મૂક્યો છે એમ કહેવાય. પણ ભક્તિ અને જ્ઞાન વિનાયે નહીં ચાલે. વહાણમાં બેઠા એ તો ખડું. પણ એને ગતિ કોણ આપે? કોણ ચલાવે? વહાણ નેઈને રાજી થઈને બેઠીએ છીએ. શ્રદ્ધા રાખીએ છીએ. એમ કર્મ કરવાપણું તો છે જ, પણ જ્ઞાની ચક્ષુવતાર ચક્ષુએ ત્યારે પહોંચીશું. કર્મસંન્યાસની વાત મફતની છે. સંન્યાસીને પણ કર્મ જુટતું નથી. પણ એ વાત તો પાછગણી રાખી.

ગીતાનું કર્મ એ બગાડકારે કહેલું કર્મ નથી, એની પાછગણી થોડું તો જ્ઞાન હોવું નેઈએ.

અમારાં પ્રકાશનો.

॥५॥ पु-भ-लु

ਸ੍ਰੀ ੫ ਗੁਣ ਗਿਣੀ

પ્રથમ ગાપુડના પ મ બોધદાયક મુવચનો એમન ૪ હસ્તાવરમાં સુદર માંડિ-
પર મુગોબનો મહિત ત્ર ૧ ગમમાં માંડિત

ગાંધી-ગુરુ

नेषक श्री गुरुदेवाय नमः भूय मन्त्रा इषिया।

શ્રી ધામધામ મંત્રો કહેવા પુનઃ ની પ્રસ્તાવના બહુની બાજુમાં આ
વખખાનું મહત્ત્વ સન ૧૯૫૫ છે

‘મહાત્મા પ્રધી એને વિવર વીજનાર ૧૬ આપણા જમાનાના બે મહાન
પુરુષો ભારતીય નગરના મોટા સિંગલો એકે એકે વિશે કેહી છે અને તે આકર્ષક
બાબતે જ પત્ર જમારે એમને વિશે ભક્તિ અને અનુદાન મળે એ તારે તે પુરુષ
જ શું ? અનુદાન—આપણે—પ્રધીજનાર ૧૬ । આ આપણા તેમના જ પરિ
વારના તેઓ માટે અને કવિશ્રી વીજનારના તે તે ગામીમ તાત

શ્રીગુરુમણી જેમ મહા પુરોહિતના નામથી ને ત્રીણ વિધવી કુશલ્ય
પર મારો જોઈ શકે છે તેમજ ગુરુદાસજી ૨૨ ગુરુત્ર અને આધીશ વચ્ચે ને
જન્મ છે ચમત્તી ૧૦ ને શિવેમ જાન નરકીદેખામામાનું રૂ અને વિરાટી છે

3-જીની પંખા

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

પાકે) જાણના વિચારગીન કા ૧૧૫૦ નીન (જોમા હાપન ૧૭૫૨ મહાન
નકેદ વિશે જાણીના (વેચક થી વિ રૂમ વિન | કુખે

તામા । કે બક મુકાકોમા વિના । ચનની રીં પાડુપ છે વમત
માગીને કહેવાત જાઈ ગને ગને । તા નના ઉવ નો છે ઉ-કા અધમન
મે વાજુ- મુતિના પૂ ને જેવામા ભાવના રેવતિ રવાદ છે

સા.સા. સંખ્યા ૨૫૧ ૧. તેમજો નંબર ૧ વિભાગના સ્થળા નોંધાયેલા માવજો

ਉਮਰੇ ਘਨ ਗੁਮੀ

ભારતની એકતાનું રહસ્ય

મૌન પ્રાર્થનાથી એવો અનુભવ થાય છે કે આપણે બધા એક જ છીએ અને બધે જાણે જ્યોતીએ છીએ અને આપણે જ માંબળીએ છીએ. આ એકતા જ ભારતની વિશેષતા છે. ભારતમાં અનેક ભાષાઓ છે. યુરોપમાં પણ અનેક ભાષાઓ છે પરંતુ એ કોઈકો પોતાને અલગ અલગ માને છે, અને આપણે કન્યાકુમારીથી દરને કાશ્મિર સુધી પોતાને એક જ માનીએ છીએ એકતાની આ ભાષા દરેક હજાર વર્ષોથી ચાલી આવે છે. સરવેદમાં એવું વર્ણન છે કે : “હિમાલયની શુક્રાળી લઈને અમુક સુધી એક જ પ્રદેશ છે—અ્યાં બંને આતુએથી પવન વાય છે.” અમુક તત્કથી પશ્ચિમ કિનારેથી અને ઉપર પૂર્વ કિનારેથી. જેમ ચોગી પ્રાણાયમમાં શ્વાસ લે છે અને છોટે છે એ જ રીતે ભારતરૂપી મહાયોગીને એ જાને હવાઓથી પ્રાણાયમ ચાલી ગયો છે. એક જમાનામાં ભારતના એક પૃથ્વીથી તે થીને પૂલે જવામાં વંધે લાગનાં હશે, છતાં દક્ષિણના ચોગી હિમાલય સુધી જતો હતો અને હિમાલયનો ચોગી દક્ષિણ જતો હતો. ધર્મ પ્રચાર અને વિચાર પ્રચાર આ પૃથ્વી તે પેલે પૂર્વે સુધી આપણા પૂર્વજોએ આ દેશને એક જ સમજીને કર્યો હતો. ભારતની એ શક્તિ આપણે શુભાષવી ન જોઈએ. ગંગાજલ, લામિલનાઠ, મહારાષ્ટ્ર, કલ્કી દકની જુદી જુદી શક્તિઓ છે—જે કાન, આંખ, હાથ-પગની છે. એ બધી શક્તિઓને ભેગી કરીને આપણા પૂર્વજોએ આ દેશનું મર્જન કર્યું. જો શંકરાચાર્યે એક પ્રાંતને એક દેશ માન્યો હોત તો તે હિમાલય સુધી જત નહીં. શંકરાચાર્ય, રામાનુજના વિચારોનું અધ્યયન આખા હિન્દુસ્તાનમાં થાય છે અને એમના શિષ્યો દક્ષિણ કરતા ઉત્તરમાં વધારે છે. ગંગાનુજના તુલસીદાસ જેવા શિષ્ય અને શંકરાચાર્યના વિવેકાનંદ જેવા શિષ્ય, કયાં ખગાલ ને કયા ઉત્તર પ્રદેશ, અને કયાં મયખાર? એ જનાનામાં પ્રવાસનાં ઝડપી સાધનો ન હતાં છતાં આવી એકતા બધે ભેવામાં નાખવી હતી. પરંતુ આજે એવાં સાધનો હોવા છતાં આપણે નાના અતવા માગીએ છીએ !

આપણી માનકૃતિક એકતાની જે વ્યાપક શક્તિ છે તે ન સુમતીએ, બનિભેદ પ્રાંતલોક, હિંચ-નીચ ભેદ મૃત્યુમાં થે નથી અને જન્મમાં પણ નથી. પડી આપણે આપણા જીવનમાં શા માટે લાવી રહ્યા છીએ ? આજે એક હાથ જે બીજા હાથ માથે લડશે તો શું ભારતની શક્તિ હાથમ દહેશે ? આજે આમાનિક બેદભાવ માથે નાથિકે લેડભાવ પણ આપણમાં વણા છે. એ બેદભાવથી આપણી શક્તિ ઘટે છે. એટલા માટે આપણે જેમ સોદો છે તો આપણા હૃદય પર વિશાળ દોવાં નેઈએ

ઉપનિષદમાં એક કથા છે. એક વાલ એક જાનીની ખગર માખણી મોઢ પાંને એની તપામ કરાવે છે એ ગજને કહે છે : ‘એ તો ન માથે.’ ગલ્લએ પૂછ્યું : ‘કયા શોધ્યો ?’ મોઢરે કહ્યું : ‘અહેરમાં.’ ગલ્લ કહે : ‘જાની કવી અહેરમાં રહે છે ? એ નો એકાંતમાં, પડાડો-જંગલની વચ્ચે રહે છે.’ અહેરમાં મોઢા મોઢા પ્રશ્નો કરશે પરંતુ જ્ઞાન નહીં સોય ! હિન્દુસ્તાનનાં લોકો શિક્ષિત નથી પણ જાની છે. મરંમક-પેરંબલ ભણ્યા ન હતા છતાં આજે એમનો જયજયાર છે. એમનો એક ફિરંગો છે. એ દ્વાન ધરતા હતા. ભગવાન માથે આવી લેતા. અને કઈકે લખીને એમને જાનાવું. મરંમકે કહ્યું : ‘તમે નકોમું લખવું, મને વાંચના જ નથી ગાવડું !’ પડી ભગવાનને લોકલું જ પડ્યું. મરંમકે કહ્યું : ‘એ હું જાણ્યો-અજણ્યો હોય તો ઈશ્વરની વાણી મું આંખની સ્કથો સોત ?’

વિનોબા

સારાંશ

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનમ્

વર્ષ ૬ ૧૨ - ૨૫૪ ૧૯૫૬ અક્ટ મા

જાન્યુઆરી ૧૯૫૬ ના
૧૧ આપણું પક્ષ તરફ
ધરે તરફ ૫૫.
બાપુ

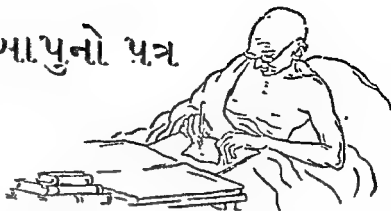
મહાત્મા ૩૧ - ૧ - ૧૯૫૬ ના
૨૫ સે ૨૧ ૫૫

૧ ગાંધીજી અને ગુરુદેવની કૃપાભર્યાનું અનુશીલન કેવળ આસિદ્ધ ૧

કર્તાની ક્રિયાએ હાથકૂળના
નાનાઈ કેળવેલી બી. કન. ક. કુકર
પર ર. ખે. આ પદમાં ગાંધીજી
દિલ્હિનું અને ધર્મ નરને રહેતા
નકારનાની સાબરમતી કન. આથી
મનમાં અને પર ભાગિના પોતાના
વિચારો સુદ્ધ રીતે સ્પષ્ટ થતાં છે
આ પણ નિધિ અમારોમાંથી
અનુભવ કરી અહીં ઉતારો કે

બાપુનો પત્ર

મત્યામહાશ્રમ
માખરમતી, ૧-૮-૧૯૨૮

પ્રિય શ્રી બાપુ,

આપનો પત્ર કેટલાક દિવસોથી મારી કાંઈ
વખાં છે.

હું સમજું છું કે આપે મારી ક્રિયાતિને
સારી રીતે સ્પષ્ટ કરી છે પરંતુ જે રીતે સ્પષ્ટ કરી
છે એનાથી ગેરસમજ પેા થઈ શકે છે. જે
એમ નથી કહ્યું કે બીજા લોકો મારા દષ્ટિ
ખિન્દનો સ્વીકાર કરે એવી ઇચ્છા હું નહીં
રાખું. સ્પષ્ટ છે કે આપે દષ્ટિખિન્દ શબ્દને
ધર્મના પર્યાયવાચી થા સમાનાર્થ તરીકે ગણ્યો
છે. હું મારા ધર્મને બીજા પર નહીં લાડું,
પરંતુ હું મારું દષ્ટિખિન્દ બીજાઓ સામે ભાર
પૂર્વક પ્રગટ કરીશ, આપણામાના દરેકે એમ
કરવું જોઈએ. ધર્મ તો એક ભાવના અથવા
હૃદયની વાત છે એટલે એમા વિવાદને સ્થાન
નથી. હું દરેકની ભાવનાને મારી ભાવના જેટ
લી જ પ્રિય સમજું છું, કેમકે હું એવી આશા
રાખું છું કે બીજા પણ મારી ભાવના પ્રત્યે એ
જ નીતિ અપિતયાર કરે. દષ્ટિખિન્દ તો તક,
માનસ અને બુદ્ધિનો વિષય છે. એ હૃદયને
સ્પર્શ કર્યો વિના મમય નમય પર બદલાઈ શકે
છે. ધર્મ પરિવર્તનનો અર્થ છે સામાજિક
સ્થિતિમાં પરિવર્તન, પરંતુ દષ્ટિખિન્દનું પરિ
વર્તન એક આકસ્મિક ઘટના હોય છે, જે ઘણી
વાર બહારનાં કારણો પર આધાર રાખે છે.

ઇશ્વરના અગ્નિના વિષયમાં મારી ભાવના
સહેવાઈથી બદલાઈ શકે નહીં. એ શબ્દના
આશયના વિષયમાં મારું દષ્ટિખિન્દ સમય-
સમય પર બદલાઈ શકે છે અને મારા
તર્કના વિસ્તારની માથે એની વ્યાપ્તિ પણ વધી
શકે છે. ધર્મ તો અપ્રિયતાથી પર છે અને
મને એવું લાગે છે કે કોઈ વ્યક્તિ બીજા કોઈના
ધર્મને સ્પર્શ કરે તો એ અશિષ્ટતા હશે.

દષ્ટિખિન્દ એવું હોયું જોઈએ જે હમેશા
સ્પષ્ટિકરણ માટે સમર્થ રહે હું આ કુરુકનો
ઉત્ક્રેષ્ઠ એટલા માટે કહું છું કે ધર્મ વિશે
મારી ભૂમિકા સ્પષ્ટ કરવામાં બીજા કોઈ માર્ગ
કરતાં એમાં વધારે સરળતા માલુમ પડે છે. હું
નથી ચાહતો કે આપ હિન્દુ બનો. પરંતુ હું
એ જરૂર ચાહું છું કે હિન્દુ ધર્મની આવી સારી
વસ્તુને, જે આપને ખ્રિસ્તી ધર્મમાં આટલા
પ્રમાણમાં અથવા બિલકુલ ન મળતી હોય તો
આત્મસાત કરીને વધારે સારા ખ્રિસ્તી બનો
પોતાને હિન્દુ કહેવાડાવવામાં અથવા હિન્દુ રહે
વામાં મને કેમ પ્રમત્તતા થાય છે એવું સ્પષ્ટ
કરણ હું નથી કરી શકતો, પરંતુ મારા હિન્દુ
ધર્મમાં રહેવાથી ખ્રિસ્તી, ઇસ્લામ અથવા હિન
યાના બીજા ધર્મોની સારી અને જાંવી વસ્તુઓ
અહણ કરવામાં કોઈ અડચણ દેખાતી નથી.

મારા આ સ્પષ્ટિકરણથી તમને સંતોષ થશે
કે નહીં એ હું નથી જાણતો. સંતોષ ન થાય
તો કૃપા કરી પૂછજો. આપનો મો. ક. ગાંધી

સંગઠન

એ બાબતે વિનોબાજીને પૂછ્યું કે, 'તમે બુદ્ધાન પ્રવૃત્તિ માટે કેઈ સંગઠન કેમ નથી કરતા?' વિનોબાજીએ તેને વિસ્તારથી સમજાવતા કહ્યું સંગઠનનું બધન મારે નથી ભેઈતું—એવા બધનો કચારેક કચારેક માર્ગજાળ હશે છે મહા મહા પેગબદે દુનિયાને શાંતિ અને માનવતાને મહેશો આપે. એ વખતે એમના અનુયાયીઓની સખ્યા ઓછી હતી ત્યારે એ કહેતા હતા 'ભતે મરો પણ કોઈને મારો નહીં એટલે એમને બહુ તકવીફ લોગવવી પડી અને મક્કા શહેર પણ છોડી જઈ પડ્યું પછી એમણે હું 'ભાગવા કરતા તો શસ્ત્રોથી આપણે આપણો બચાવ કરીએ એ વધારે સારું છે એ વિચારને મનુષ્ય કરતા એમણે અભ્યુત્થાપણે જ શસ્ત્રોને સ્વીકાર કરી લીધા એ વખતે એમની નેનાને હુકમ હતો કે યુદ્ધ ચાલતું હોય ત્યારે નમાજનો વખત થાય ત્યારે લડતુ છોડીને પણ નમાજ કરવી એનાથી દુરમનોને લાભ થશે અને એમની નેનાને ઘણું વક્રમાન પહોંચાડ્યું એટલે ફરી એમણે પોતાની નેનાને બે ભાગમાં વહેવી દીધી એક ભાગ લડતો અને બીજો ભાગ નમાજના સમયે નમાજ કરતો. આ રીતે હિંસાને પ્રવેશ મળી ગયો રક્ષણના નામે શસ્ત્ર આપ્યું બીજા પર હુમલો કરવાથી જ આપણું રક્ષણ થઈ શકે છે એમ કહેવાનું છે પછી કોને રક્ષણ કહેવું અને કોને આક્રમણ કહેવું એ પ્રશ્ન પેદા થાય છે એટલા માટે એકવાર તવવાર હાથમાં લીધી કે પછી એનો પ્રભાવ આપણા પર પડવા માટે છે જે ધર્મના ભગવાન સ્વીકારે અને રહેમાન (અત્યંત કષ્ટાગ્રસ્ત) છે જેનું નામ ઈસ્લામ (શાંતિ) છે, જેના ઝડા પર આદત્તારા છે—એટલે સુધી જેવી પ્રખર વસ્તુ નહીં પણ અન્ન જેવી શીતલ અને સૌમ્ય વસ્તુ છે, એ ઈસ્લામ ધર્મના પ્રચાર માટે કયાક કયાક તવવારનો પણ ઉપ

યોગ થશે અર્થાત્ તેરસો વરસ પહેલાં પેગબર સાહેબ એ વિચારી શક્યા નહોતા કે એક વાર હિંસાને પ્રવેશવા દીધા પછી આગળ જતા શું શું થશે પણ આપણે હવે એમના અનુભવોમાથી શીખવું ભેઈએ બનવાભેગ છે કે પેગબર સાહેબના જમાનામાં હું જન્મ્યો હોત તો એમ નાથી જે ભારી જૂન મેં કરી હોત એટલા માટે આજે હું નથી કહી શકતો કે પેગબર સાહેબે હિંસા મનુષ્ય કરવામાં ભૂલ કરી પરંતુ હવે આપણી સામે એમનો અનુભવ છે હિંસાને આપણે સર્વથા ત્યાજ્ય માનવી ભેઈએ

સંગઠન વિશે મેં બાપુ સાથે કેટલીય વાર ચર્ચા કરી હતી એમને મારો વિચાર ગમી ગયો અને એમણે મને બધી સંસ્થાઓમાથી સુક્ત કરી દીધી આજે હું દુનિયામાની કેઈ પણ સંસ્થાને સંભાલ નથી હું બિવકુલ સુક્ત છું 'નામી છુટવા કરતા હિંસા બહેતર છે' એવા વિચારોને વિફૂલ સ્વરૂપ મળી શકે છે ઘણાને લાગે છે કે સંગઠન વિના કામ કેમ ચાલશે? પરંતુ આ બાબતમાં મારા વિચારો સ્પષ્ટ છે હું હમેશા માનવીને મળું છું, કેઈ સંસ્થાના પ્રતિનિધિને નથી મળતો હું બધાને માનવીને નાતે ઓળખું છું માનવીના નામે જેને બુદ્ધાનનું કામ કરવું હોય તે કરી શકે છે

મતોના ઉદ્દેશ ઘણાં જ હોય છે પરંતુ એ ઉદ્દેશોને વાસ્તવજન્યતા લાવવા માટે ક્યારેય કચારેક સમજૂતી બાધાજોડ કરવી પડે છે, જેથી તે કંઈક નિષ્ફળ દેખાય છે પરંતુ એમની એ નિષ્ફળતા પણ દુનિયા માટે ઘણી મૂલ્યવાન સાબિત થાય છે એ નિષ્ફળતામાથી જ દુનિયાના મ્દલાણનો માર્ગ નીકળે છે સાધારણ આદર્શને સામે રાખીને સફળતા પ્રાપ્ત કરવાથી તો બહેતર છે કે જિયા આદર્શો સામે રાખીને નિષ્ફળ નીવડીએ.

આજે એ બહુ જરૂરી છે કે હિંદુ અને

ઈસ્લામ ધર્મોત્તું ગંભીરતાથી, ઊંડાણથી અધ્યયન કરીને બંને કોમોને માર્ગદર્શન કરનારું કોઈ નીકળે. હું નથી બાણતો કે આ કામ ઈશ્વર કોની મારફત કરાવશે. પરંતુ મારો વિશ્વાસ છે કે એ કામ થશે તો જરૂર. ઈ

પુનર્જન્મ

એક ભાઈએ વિનોબાને પ્રશ્ન પૂછ્યો : ‘શું આપણે વિજ્ઞાનને આધારે પુનર્જન્મનો સિદ્ધાંત માથો છે એ પુરવાર કરી શકીએ.

વિનોબાએ તેમને વિસ્તારથી જવાબ આપતાં કહ્યું :—

વિજ્ઞાન મૂલતઃ ઈન્દ્રિયગમ્ય છે. એટલા માટે એની એક નક્કી કરેલી મર્યાદા હોય છે. વિજ્ઞાન તો ઘણું નમ્ર હોય છે. વિજ્ઞાન એમ નથી કહેતું કે ભગવાન છે જ નહીં. કેમકે એવું નિર્પેધાત્મક વાક્ય કહેવા માટે પણ જ્ઞાન જોઈએ. વિજ્ઞાન તો કહે છે, ‘પરમેશ્વર હોઈ શકે, છે અને ન પણ હોઈ શકે. પણ એ વિશે હું કંઈ ચોક્કસ કહેવાની સ્થિતિમાં નથી.’ માણસની ઈન્દ્રિયો ઘણું જ્ઞાન મહંલ કરી શકે છે. જો આપણા હાથ ગંદા હોય તો નાક પામે લઈ જતાં તે સહન નહીં કરે, તરત હાથ નાક આગળથી લઈ લેવો પડે છે. હવે વિજ્ઞાન કહે છે કે ગંદકીમાં અત્યંત સૂક્ષ્મ જંતુ હોય છે. એટલા માટે નાક તેને સહન કરતું નથી. આમ કેટલીય બાબતોની વિજ્ઞાનને પાછગથી ખબર પડે છે. વિજ્ઞાન તો ઈન્દ્રિયોની સહાયથી આગળ વધે છે. ગમે તેટલું મોટું દરબીન હોય તો પણ અંતે જોવાનું તો આંખથી જ છે. કોઈ પણ સિદ્ધાંત ઈન્દ્રિયો દ્વારા અનુભવ્યા વિના વિજ્ઞાન નથી માનતું. પરંતુ ઈન્દ્રિયો કરતાં જે મન વધારે શક્તિશાલી છે અને એથી જે વિશેષ શક્તિશાલી છે આત્મા; કેમકે મનના બધા આપાર આત્મા બાણી શકે છે. ગમે તેવા ઝડપી માધનને પણ એક સ્થાનેથી બીજે સ્થાને જતાં શોડો ઘણા સમય તો લાગે જ. પ્રકાશ કિરણની ગતિ દર મેં કંઠે પોણાબે લાખ માર્ગિની જે એટલે

ચન્દ્રનાં પ્રકાશ-કિરણોને અહીં આવતાં ત્રીસ સેકન્ડ લાગે છે. પરંતુ આપણું મન તો સેકન્ડનાથે જોઈ લાગમાં ચાહીથી ચન્દ્ર સુધી પહોંચી જાય છે. આપણે જે અત્યારે મુવતારો જોઈએ છીએ તે શું વાસ્તવમાં હમણાં ત્યાં છે? પ્રકાશ કિરણને પૃથ્વી અહીં આવતાં ત્રીસ વર્ષ લાગે છે! એનો અર્થ એ થયો કે હમણાં આપણે જે મુવતારો જોઈએ છીએ તે ત્રીસ વર્ષ પહેલાં ત્યાં હતો. એમ પણ હોઈ શકે કે ઓગણત્રીસ વર્ષ પહેલાં એ નષ્ટ પણ થઈ ચૂક્યો હોય છતાં આપણે તો એને હજી એક વર્ષ સુધી જોઈ શકીશું અને કહી શકીશું કે એ નષ્ટ થયો, પણ ઓગણત્રીસ વર્ષ પહેલાં. ક્યુવ તો ઘણો નજીક છે પરંતુ કેટલાય તારા એવા છે જે આપણાથી બહુ દૂર છે, કેટલાય પ્રકાશ વર્ષ દૂર છે તો ત્યાંથી નીકળેલાં પ્રકાશ-કિરણોને અહીં આવતાં સેકન્ડો વર્ષ લાગતાં હશે...આમ સૃષ્ટિમાં લઘુતા અને વિશાલતા બંને અનંત છે. તો પછી તકની આધારે કેમ કહી શકાય કે માનવજીવનના આદિ-અંત શા હશે?

યોગીઓની વાત અલગ છે પરંતુ સામાન્ય માણસોના જીવનમાં એવા પ્રસંગો બને છે જેના પરથી પુનર્જન્મનો સિદ્ધાંત સાચો લાગે છે. મારો પોતાનો જ એક અનુભવ કહું છું હું મારી મા સાથે દાદાને ઘરે જતા હતા. ત્યારે હું પાંચ વરમનો બાળક હતો. અમે સ્ટેશને પ્લેટફોર્મ પર જોડાં ગાડીની રાહ જતાં હતાં. મહસા મારી આંખ મામે એક દૃશ્ય દેખાવા લાગ્યું. મેં જોયું કે એક ઘર છે, એની એક મોટી દરવાજો છે, એક બાગ છે, ડાબી બાજુ એક દાદર છે. મેં તો તે પહેલાં એ ઘર કદાપિ જોયું ન હતું. પરંતુ જ્યારે અમે દાદાને ઘરે પહેર્યા ત્યારે મને આશ્ચર્ય થયું. મને પ્લેટફોર્મ પર દેખાયેલા ઘર જેવું જ દાદાનું ઘર હતું. મેં માને એ બનાવ કહ્યો ત્યારે મા કહે : ‘પૂર્વજન્મના કંઈ મણાનુબંધ હશે.’ હજી

[અનુમધાન ૨૨૪મે પાને]

સાકેત નગરનો રહેવાશી જિનદેવ નામનો શ્રમણોપામક થ ધાર્થે દેસાવર ખેડતો હતો એ એક વાગ મહેન્દ્ર દેશમાં ગયો તેની રાજધાનીનું નગર કેટિવર્ષ હતું ત્યાનો રાજા કિરાન હતો

જિનદેવ કિરાતરાજના દરબારમાં ગયો, અને પોતાની પાને રહેતા હીમતી વસ્ત્ર મણિ અને રત્ન ભેટ ધરા

કિરાતરાજ આ રત્નોને બોધ બુદ્ધ થયો એવું કહ્યું 'કેવા સુદર! બધા કયા મકલ્પ હશે આના રત્નો ?'

'જમારા દેશમાં આ તો શુ, આનાથી પણ સુદર સુદર નનો પાકે છે' જિનદેવે કહ્યું

'મારી ઇચ્છા આવા રત્નોવાળા દેશને જોવાની છે શુ તમારો રાજા મને પ્રવાસની અનુમતિ આપે ખરો ?'

'શા માટે નહીં ? હું દુક સમયમાં અનુમતિ મળાવી નહીં છું પરી આપણે માથે પાંખો

જિનદેવે સાકેતરાજને લાગુ ત્યાંથી તરત જ અનુમતિ આવી ગઈ અને જલ્પા શુભ દિને નીકળ્યા, ને સાકેત નગરમાં આવી પહોંચ્યા

આ જ વખતે નગરપાલકે વધામણી ખાધી કે ભગવાન મહાવીર નગર બહાર ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે તરત આજી નગર એ ઉદ્યાન તરફ બાંધી નીકળ્યું રાજા પણ રથ બેઠાવીને રવાના થયો કિરાતરાજે આમ જાણ્યા નગરને મહારાજાનું ભેટ જિનદેવને પૂછ્યું 'આ બધા કયા બાન છે ?'

જિનદેવે કહ્યું 'જાજ સહીં અદ્ભૂત નોના એ મહા વેપારી બધા યા છે મનાગના દુકમાં એક ન્હોં એમની પાસે છે'

કિરાતરાજે કહ્યું 'સાહેબ ત્યાં, આપણે પણ જઈએ ને એ સાહેબોદગરને નીરમીએ'

મને જલ્પ મમવસરજીમાં પહોંચ્યા કિરાત

રાજ આ અજળ લાઇને ભેઈ આશ્ચર્યમાં પડી ગયો એ ભગવાન મહાવીરનો આત્મિક વૈભવ બોધ બુદ્ધ થઈ ગયો આ મહા વેપારીની પાણી એને હૃદયસ્પર્શી લાગી એ જિતો થઈને પામે ગયો ને જોયો 'હું મહેન્દ્ર દેશનો વાજા કિરાતરાજ છું, અપૂર્વ રત્નો જોવા માટે અહીં આવી છું હે સાહેબોદગર તમારું પાસેના રત્નોનું બચાવ કરો'

ભગવાન હમીને બોલ્યા મહાનુભાવ રત્નો બે જ પ્રકારના છે એક ભાવરત્ન ને બીજા દ્રવ્યરત્ન !

'ભાવરત્ન દ્રવ્યરત્ન ! કિરાતરાજ નામ જોખી ગયો

ભગવાન આમળ જોયા 'દ્રવ્યરત્ન' અને પ્રકારના હોય છે એ હીમતી હોય છે અગાદ વાળા હોય છે લોભામયુ હોય છે છતાં ટકાઉ હોતા નથી વ્યારનો, રાજાનો પાડોશીનો એને કર હોય છે બહુ બહુ તો એ આ જીવનમાં કઈક લાભ કરનાર હોય છે, પણ સર્વથી અગ્ર તો ભાવરત્ન જોખાય તથા પ્રકારના એ હોય છે એક દર્શનરત્ન બીજું જ્ઞાનરત્ન, નીજી આરિવરત્ન આ તથા રત્નો જેની પાસે હોય, એને કાંઈ વાતનું હુ બ રહેનું નથી એ પરમ સુખી છે હુનિયાના રાજા એના અગ્ર્યુ જૂને છે એના અને ભવસુખી થાય છે એના એ રત્નોને ચોરી શકતો નથી રાજા એને લઈ શકતો નથી

કિરાતરાજ જિતો થઈને કહેવા લાગ્યો

'મને એ રત્ન અપો !'

ભગવાને કિરાતરાજને ધર્મોદેશ આપ્યો કિરાતરાજના હૃદયમાં એ વર્તી ગયો એણે દીક્ષાની માગણી કરી ભગવાને એને દીક્ષા આપી પોતાના શિષ્યવર્ગમાં સ્થાપન કર્યો

[નિમય ભગવાન મહાવીર ખાતે]

કાશીના પ્રસિદ્ધ આચાર્ય પાસે પાંચસો વિદ્યાર્થીઓ ભણતા હતા. ત્યારે કાંઈ હાલની પેઠે નિશાળો કે યોર્ડીંગ છાત્રાલયો ન હતાં. આચાર્યનો આશ્રમ એ જ નિશાળ ને છાત્રાલય. રાત્રીનો પુત્ર હોય કે સાધારણ પ્રજાજનનો પુત્ર હોય—સહુ ભેગા ભણે. માત્ર ભણે જ નહીં આશ્રમનું બધું કામકાજ પણ કરે. ગાયને ચરાવવા લઈ જાય, દોડે, જંગલમાંથી લાકડા કાપી લાવે. આમ આજે જેને યુનિવર્સિટી વાલિમ કહેવાય છે એવું શિક્ષણ આપતું.

કાશીના એ આચાર્યને એક ઉમ્મર લાયક પુત્રી હતી. તેમણે વિચાર કર્યો કે પુત્રીને હવે પરણાવવી જોઈએ. પણ તેને લાયક છોકરો જોઈએ. કોઈ દેખાવમાં સારો હોય પણ વર્તન, સ્વભાવે ખરાબ હોય, અને એવા અપવક્ષણ હોય તે છોકરીનું જીવન બગાડી મૂકે. અહીં ભણે છે એમાંથી એવો છોકરો શોધી કઢાય તો વધારે સારું એમ વિચારી એમણે છોકરાની પરીક્ષા માટે એક યુક્તિ વિચારી.

આચાર્યે કેટલાક સારા, ઉમ્મર લાયક વિદ્યાર્થીઓને બોલાવીને કહ્યું કે હવે મારે પુત્રીનાં લગ્ન કરી નાખવા છે. જે છોકરો પોતાનાં સગાં વહાલાંઓને બિલકુલ ખબર ન પડે, કોઈ ન જુએ એ રીતે કપડાં ઘરેણાં લાવશે, અને જે સૌથી વધારાવાળું હશે તેને મારી પુત્રી વસાવીશ.

વિદ્યાર્થીઓએ, ‘તમે કહો છો એ રીતે અમે કપડાં ઘરેણાં લાવીશું.’ ખાત્રી આપી. અને બધાં છાનાછપનાં ઘરમાંથી, કોઈને ખબર ન

પડેતેમ કપડાં ઘરેણાં લાવવા લાગ્યા. જે શિષ્ય જે વસ્તુ લાવે આચાર્ય તેને તેના નામ. સાથે અલગ અલગ મૂકે.

એ બધા શિષ્યોમાં માત્ર એક જ શિષ્ય એવો નીકળ્યો કે જે પોતાના ઘરેથી એકે ચીજ ન લાવ્યો. આમ તો તે બધા શિષ્યોમાં સૌથી વધારે શાણો અને ભણવામાં હોશિયાર હતો. આચાર્યે તેને બોલાવીને પૂછ્યું: ‘લાઇ, તું કંઈ ઘરેથી ન લાવ્યો?’

‘ના શુરુ!’ શિષ્યે દુઃખે જવાબ આપ્યો. ‘કંઈ કારણ તો હશે ને?’

‘હા. તમે કહ્યું હતું કે કોઈ જુએ નહીં એમ કપડાં ઘરેણાં લાવજો. પણ મને તો એવી કોઈ જગ્યા નથી દેખાતી જ્યાં કોઈ ન હોય. દાખલા તરીકે હું તો ત્યાં હોઉં જ, અને મારી નજર તો તે ચીજ પર પડે જ. આમ તમારી શરત અનુસાર કોઈ ચીજ મારાથી લાવી શકાય એમ છે જ નહીં, પંત્રી બોલું કહીને તમને શા માટે છેતરું?’

‘ધન્ય છે શિષ્ય! મેં’ તો વિદ્યાર્થીઓ કેટલા સદાચારી છે એની પરીક્ષા માટે આ શરત મૂકી હતી. મને આનંદ થાય છે કે એવો એક તો નીકળ્યો જ જેને હું મારી પુત્રી સુખે વસાવી શકું!’

અને આચાર્યે તેની સાથે પુત્રીને વસાવવાનું નક્કી કર્યું. પેલા ઘરેથી ચોરીછપીથી ચીજો લાવનારા શિષ્યો તો સાવ ભોંકાં પડી ગયા! આચાર્યે તેમને બોલાવીને તે લોકો લાવેલા તે બધાં કપડાં ઘરેણાં સૌને પાછાં આપી દીધાં.

★

સી. પી. ના ગવર્નરે જમનાવાસ ખત્રજને દરબારમાં હાજર રહેવા આમંત્રણ આપ્યું. આમ ત્રણ માથે એવી સરના પજુ હતી કે દરબારમાં અમુક પ્રકારનો પોશાક પહેરીને જ આવવું

તે કાને તો જમનાવાસ અમલકારની પ્રતિષ્ઠામાં નહોતા પડ્યા પણ જિમનામાં ત્યારે પણ સ્વમાનની લાગણી અત્યંત તીવ્ર હતી. એમણે ગવર્નરને કહેવડાવ્યું કે, ‘હું દરબારના ખાસ પોશાકમાં હાજર ન રહી શકું.’ નિરુપાધે ગવર્નરે એમને જિમના પોશાકમાં જ હાજર થવા જણાવ્યું. અને ત્યારે જ જમનાલાલ દરબારમાં ગયા.

પાપ કેવી રીતે થાય છે ?

ટાલરદાસ

એક શ્રીમંત જમીનદાર હતો. એણે બાગ બનાવ્યો અને તેમાં બાતબતનાં ફળખાડો રાખ્યાં. જ્યારે એ શાપ મોટા થયાં અને તેને ફળ આપવા લાગ્યાં ત્યારે એની સંભાળ રાખવા માટે એણે બે ઘોડીદાર રાખ્યા. એમાં એક આધળો હતો અને બીજો લંગડો હતો. બેઠ જામના દરવાજે બેઠી ઘોડી કરતા જમીનદારે વિચાર્યું કે બેઠ ઘોડી તો બરાબર કરશે પણ ફળની ચોરી નહીં કરી શકે.

એ વાતને દિવસો વહી ગયા અને શરદ પૂનમ આવી. ચાંદની એવી તો ફેલાઈ હતી કે ફોડી પણ ચાલતી હોય તે દેખાય. ઘોડી કરતા કરતા લંગડાએ વૃક્ષો પર લટકતા મેળનાં ફળો જોયા અને તેના મોંમાં પાણી છૂટ્યું. એણે આધળાને કહ્યું, ‘ફળો એવા તો મજાના લાગ્યાં છે કે ખાવાનું મન થાય.’ વગી કેંટલા બધા છે !’

‘તો પછી શેની રાહ જુઓ છે ? ચાલ, આપણે ખાઈએ.’ આધળાએ કહ્યું.

‘હું તો ચાલી શકતો નથી. હા, એ તું મને તારા ખસા પર બેસાડી લે અને હું કહું ત્યાં તું મને લઈ બસ તો ફળ તોડી શકાય.’

આંધળાએ હા પાડી અને લંગડાને કાથ પર બેસાડી તે કહેલ ત્યાં ત્યાં તેને લઈ જતો ને ચોંભતો અને લંગડો પાકેલા સારા સારાં ફળ તોડતો. ખાવા જેટલા ફળ થયા પછી બંનેએ પોતાની જગ્યા પર જઈ આનંદથી ખાધા.

બીજે દિવસે જમીનદાર બાગમાં આવ્યો. એને ઘોડા ફળો ઉતારી લીધેલા જણાયા. એણે બેઠ ઘોડીદારને ધમકાવ્યા ‘તમે બરાબર ચોરી કરતા નથી, જુઓ આ આડ પરથી કોઈ ફળ ચોરી ગયું છે.’

‘માલિક ! આમમાં તો કોઈ આબુ નથી.’ બંનેએ કહ્યું.

‘ત્યારે તમે તોડ્યાં હશે, બધ કયા ?’

‘અરે માલિક ! હું તો ચાલી શકતો નથી, ને આ તો આંધળો છે—અમે કેવી રીતે ફળ તોડી શકીએ ?’ લંગડાએ બંધાવ કયો.

‘જો, તું આ આંધળાની કાથ પર બેસે ને એ તને તું કહે ત્યાં લઈ બસ, અને તું સહેવાઈથી ફળ તોડી શકે, ખરું ને ?’ જમીનદારે લંગડાને કહ્યું. તે કયો જ જવાબ આપી શક્યો નહીં.

માણસની વાત પણ આવી જ છે. દેહ કહે છે કે ‘હું જડ છું, માટીનો પિંડ છું. અથ છું, માટે પેદા કરનારી ચીજને હું જોઈ શકતો નથી. મારાથી પાપ થાય એ શક્ય જ નથી. પાપ શી રીતે થાય એ જ હું જાણતો નથી !’

જીવનમાં કહે છે : ‘જ્યારે મારી પાસે પાપ કરવાનું કોઈ સાધન નથી ત્યારે હું પાપ કેવી રીતે કરી શકું ? શું ઈન્દ્રિયો વિના થઈ શકે ખરું ?’

શરીર અને આત્માની વાત સાચળી ભગવાન કહે છે : ‘આત્મા શરીરની કાથ પર બેસે છે અને બંનેના સહકારથી પાપ થાય છે.’

મ

‘ખરું ! અમને અરે, આવી દસામાં કેમ સમે છે ?’

અરે, આત્મા ન પેલાએક આલો વેગ સમે છે !—અનંત

ઉબવા, સીરિયાનો મશહુર રઈસ—એક
ગીતે શન બેલો—હતો

ઉબનાએ પણ ઈસ્લામ ધર્મ અગીજાન કર્યો
હતો કાબાની યાત્રાએ એ ગયો ત્યારે એ
કાબાની પગરૂમા કતો હતો એની સાથે
એક ખીજો ગરીબ સુમવમાન પણ પ્રતો હતો
ઉબવાની લાખી બાદર જમીન સાથે સહેજ
ધસડાતી હતી હવે પેલો સુમવમાન પામે જ
આલતો હતો તેથી તેનો પગ ઉબનાની ચાદર
પર પડ્યો

ઉબના તો ડુસ્સાથી વાલનાવ થઈ ગયો
અને તરત પેલા માણસને તમાચો મારી દીધો
પેલો માણસ પણ એણે ન હતો તેણે પણ
ઉબવાને એક તમાચો ચોટી દીધો !

ઉબલાના શુન્સાનો પાર રહ્યો નહી તેની
માથે વધારે ઝઘડો ન કરતા તે ચીધો હજગત
ઉમર પામે પહોચ્યો અને ફરિયાદ કરી આખો
ફરિયાદ સાલગીને હજરત ઉમરે કહ્યું કે, 'પેના
માણસે તમને તમાચો માર્યો એમા એણે કયું
ખોટું કયું નથી તમે જે કંઈ કયું એની સજા
તમને મળી તેમા ફરિયાદ શેના કરો છો ?'

ઉબના તો જવાબ સાલગી આશ્ચર્યચિત્ત
થઈ ગયો 'અરે પણ અમાગ દરજ્જાનો તો
વિચાર કરે ! કયા હું અને કયા એ ! અમારી
માથે આવી બેમદમી ક નાગુ તો માણુ ગ ની
નાખવુ એઈએ !'

'પહેલા એમ જ થતુ હતુ તમારા જેવા
યુનો કરે તેયુનો નહી, અને સામાન્ય માણસ
સ્વબચાવ માટે પણ હાથ ઉગામે તે યુનો
ગણાતો પણ હવે એવુ નહી આવે ઈસ્લામ
પહેલા એવું બધુ ના યુ તે ચા યુ હવે ઈસ્લા
મમા નાના મોટાનો કથો ભેદ નથી'

ઈસ્લામમા એવી સમાનતા હોય તો હું

ઈસ્લામને નથી માનતો' ઉબનાની આ ધમકી
દતા હજરત ઉમરે ગાયદો બદલ્યો નહી

ઉબના આખરે ત્યાથી નાખી છુટ્યો

✽

હજરત ઉમરને એકવાર એક સરદાર સાથે
ઝઘડો થયો મરદારે હજરત ઉમર ઉપર અદા
લતમા કેસ ઢર્યો

હજરત ઉમર પ્રતિવાદી તરીકે અદાલતમા
ગયા મઝી એમના માનમા લિલો થઈ ગયો
કારણ કે એ મોમીનોના નેતા—ખલીફા હતા ને !

હજગત ઉમરને એથી ઘણુ ખોટું લાગ્યુ
કાઝીને એ કહેવા વાગના 'તમે મને માન આપવા
જિમા કેમ થયા ? આ તો ચોખ્ખો અન્યાય છે !
અહી હું પ્રતિવાદી તરીકે હાજર થયો છું—
ખલીફા તરીકે નહી

પત્રી પેના મરદાર પામે જઈને બેઠા

કેમ શક થયો કાઝી પાસે કોઈ પૂરાવો ન
હતો હજરત ઉમર પોતાના પગ સુકાયેલા
આરોપનો ઈન્કાર કરતા હતા

વાલી સરદારે હજરત ઉમર પાસે મોગદ
લેવડાવવાની માગણી કરી—ગાયદા પ્રમાણે એ
માગણી બાજબી હતી પણ હજરત ઉમરનો
દરજ્જો વક્ષમા નઈ કાઝીએ વાહીને કહ્યું 'હજરત
ઉમર મોમીનોના નેતા છે—ખલીફા છે, એમની
પાને મોગદ ન લેવડાવો તો મારુ'

હજરત ઉમર તરત જિમા થઈને કહેવા વાગના
'અરે તમે કેવા કાઝી છો ? એક સામાન્ય
માણસ અને ઉમરને સમાન નથી ગણતા તો
તમારા ઈન્માફ પર બરોમો કેમ મૂકી શકાય ?
દરેક આરોપી પેઠે હું મોગદ લેવા તૈયાર છું

એ કેસમા હજરત ઉમર નિર્દોષ ઠર્યો
નાયના તોલનમા એમણે પોતાના મહાન
પદને વચમા આવવા ન દીધુ

✽

એને કોઈપણ ત્રકારનો નિશ્ચય નથી તેવું મન નબિયાગ છે —ગાધીજી

અજાણના પગ પોડેવા ઇશ્વરની નિદ્રા એક એક ઊંડી ગઈ ને તેમના મનોહર નયનો સામે નેડોમની પાપવીવા તરવની રહી!

નેડોમ! પાપનો ટીંગો! પાપનું ઘર!

નેડોમ જેટલું પાપ આ જગતમાં બીજે કયાથ થતું નહિ જાય!

પાપના એ ટીંગાનો નાશ કરવાનો ઇશ્વર નિશ્ચય કર્યો પવવારમાં જ નેડોમની ભાજોને આવીને તે ઊભા સહારવીવા શરૂ કરવાને શરો ઉગારમાં પતું એકાએક તે અડકી ગયા એક દેવદત્તને ભોલાવીને કહ્યું, 'હવેને આઠી બોલાવી વાવ' દેવદત્ત હવેને બોલાવી લાવ્યો હવે ઇશ્વરનો પગ ભજા હતો પાપની ભરેલા નેડોમમાં એ એકઠો જ પુરની બોલત અગાવી રહ્યો હતો એટલે જ ઇશ્વર તેને બચાવી લેવા ઇચ્છતા હતા!

હાથ ભેડીને સામે ઊભેલા હવેને ઇશ્વરે કહ્યું, 'જે હવે! આ ગામનો નાશ આજે નશ્તો છે તેનો ઘડો ભરાઈ ચુક્યો છે આજે તેના પર હું સહારવીવા બેઠીશ એમાંથી માથું નહિ બચે પરંતુ તું એમાંથી મુક્ત છે તું બચવાને યોગ્ય છે તારા બીબાગમ સાથે તું દૂર ચાલ્યો જ પાછા વાગીને જોડા' પણ નહિ' પરંતુ હવે તો ઇશ્વરની માફક જિજ્ઞાસુ રહ્યો! ઇશ્વરે ભેલ્યું તો તેની આમુગચી આખમાં કંઈક કંઈક હતું.

ઇશ્વરે પૂછ્યું, 'હવે! તારે કંઈ કહેવું છે?'

'હા પ્રભુ!' હવેના બધે ચેતન આમુ 'આ ગામમાં મારા ગણાય તેવા દસ માથુનો પણ ને હોતો તો'

ઇશ્વરે તેની દમ્મ પાગી જયા કડાગીને ઠેરવ્યા, તો હવે! તારી જનમભોમકા નેડોમનો મુનો માફ કરીશ નેની ઘપલીટાઓ સાથે

આખ આઠ કાન કરીશ તું કહે છે એવા દસ માથુનો તું ચોખી લાવ' હરખેર લુલ ઉપર્યો

પરંતુ ચોડીવાર પગી નિરાશવાને પાછો ફર્યો ત્રુટક જવરે તેજે કહ્યું, 'દેવ! આ ગામમાં દસ પુરુષાગી છવો પણ નથી તારી હઠાને અમન હો!' ઇશ્વર હવેના માયાથી અવાજે બોલતા, 'હવે! મેં નહોતું કહ્યું? હવે તું તારા બાગ જગ્યા સાથે લાગવા માડ પાપી નેડોમની મમતા મૂકી દે પાછા જોવા રહીશ પણ નહિ'

જેવી આસા, પ્રભુ!' કહી હવે પોતાના કુટુંબ સાથે ચાની નીકળ્યો

ને ઇશ્વરે સહારવીવા શરૂ કરી નેડોમ પર આગનો વરસાદ વરસ્યો અગ્નિએ તાડવ નૃત્ય આરંભ્યું તેની લપકતી બચાગાઓમાં જે આ મુ તે બધું સ્વાહા થવા લાગ્યું આમુ નેડોમ ભડકે બગી રહ્યું, એક ચિતા સમાન બની ગયું!

દૂર ને દૂર જતા હવેના કુટુંબને પણ તેના તાપના અનુભવ થયો તેમની જનમભોમકા પર આગના નર્તન થતા હતા! તે તે દૂર દૂર માયા વેગની મૂકી જતા હતા હવેની આખમાં આમુ આવી ગયા તેનું કુટુંબ પણ હિનકા ભરતું હતું એકાએક તેની પત્નીએ કહ્યું 'ઇશ્વરની કૃપાથી આપણે તો બચી ગયા! પણ લાવને એકવાર છેડી નજર તો માડી લઉં— 'એ નેડોમ!' એટલું ભાવતામાં તો હવે તેને વાળે તે પહેલા જ તેમને નેડોમ તરફ ભેલ્યું ને એ જ વખતે કયા કહે છે કે તે એક પાપરની પ્રતિભા બની ગઈ આમુ સાન્તા આગકો સાથે હવે તે પ્રતિભાને બેઠ રહ્યો 'અરેરે! પાપની મમતા રાજનાગની આ દશા!' તે બચડો ને આગ જવા પગ ઉપાડમાં [અમેજ ખચી]

૨૨

કેટલાંક પંખીઓનાં માળા એવા તો સુઘડ, સપવડતાવાળા, ને મજબૂત હોય છે કે તે એકને આપ પુને રાશિય થાય છે. તેમાં સુઘડીનો માળો તો તેના વિશિષ્ટ રચનાકૌશલ માટે વિશેષ વખણાય છે. પણ કબૂતરનો માળો એ બધામા અપવાદરૂપ છે. તમે જોશો તો જોમાં કયાય બવરધા કે ગ્યના જેવું નહીં દેખાય. ઘાસ કે દાનણની સળીઓ જેમ તેમ ભેગી કરેલી અને તે પણ એાછી સત્તામત જગ્યાએ મૂકેલી જણાવે-એણે મૂકલા ઇંડાનો ખોટો ભાગ તો માળામાદો પડીને નાશ પામે છે. કબૂતર બહુ ભોણુ પખી છે. પણ જરા એાછી અકલવાણુ થે છે એમ લાગે છે. એમ તો એ એટલી અકલવાણુ થે છે કે સુદ્ધ જેવા પ્રસંગે માંદો હર બરાબર નિયત સ્થળે સદેશા પણ લઈ જાય છે. પણ એ પોતાનો માળો બનાવવામાં કદી પ્રવીણ નીવડ્યું નથી. એમ કેમ ? હોટેવિયાની એક લોકકથામાં એનો ખુલાસો આમ છે :-

સુગો પહેલાંની વાત છે. ત્યારે કબૂતરને માળો બનાવતાં નહોતું આવડતું, તે જમીન પર જ રહેતું અને માદા ત્યાં જ ઇંડાં મૂકતી. એમ એક માદાએ જમીન પર ઇંડાં મૂકેલાં. એક શિયાળની નજરે તે પડ્યાં અને તેની છત્રમાં પાણી છૂટ્યું. માદા જ્યારે થયું માટે ઊડીને બીજે ગઈ કે તરત તેણે આવીને કબૂતરનાં ઇંડાં માફ કરી નાખ્યાં અને બાગી ગયું.

માદા ચલીને આવીને જુએ તો ઇંડાં ન મળે ! એણે તો કડપાંત આદ્યું :- ‘મારાં ઇંડાં ક્યાં ?’ નર પણ આગ્યો-તેને ય હુઃખ થયું- બંને રડવા લાગ્યાં. યોદ્ધા એાછા થયા પછી બંનેએ વિચાર્યું કે આપણે પણ બીજાં પંખીઓની જેમ માળો બનાવી તેમાં ઇંડાં મૂકીએ તો કોઈ તેનો નાશ ન કરી શકે.

અને એમણે માળો બાંધવો શરૂ કર્યો. પણ

કોઈ દિવસ બાંધેા હોય તો આવડે ને ? જેમ તેમ ઘાસ-કચરો મૂક્યાથી થોડો કંઈ માળો બને ? અંતે એક યાકચાં. પછી જંગલનાં બીજાં પંખીઓને બેગાં કરી પોતાને માળો બનાવતાં શીખવવાનું ને મદદ કરવાનું કહ્યું. સૌએ હા પાડી અને ઘાસ, સળી, પીંછાં વિગેરે લાવીને એક ઝાડના સત્તામત ખુણામાં માળો બાધવા લાગ્યાં. માંડ થોડો બંધાયો ત્યાં તો કબૂતરાં કહેવા લાગ્યાં- ‘અમને હવે સમજઈ ગયું કે અળો શી રીતે બને. હવે અમે હાથે માળો બનાવી લઈશું, જલ તમે ખોટી ન થાવ.’ બધાંએ વિચાર્યું, કે ત્યારે વળી આપણે માથાકુટ શા માટે કરીએ ? અને માળાનો સામાન ત્યાં જ મૂકીને બધાં ઊડી ગયાં.

સૌનાં ગયાં પછી કબૂતરો એક સળી અડી તો બીજી સળી ત્યાં મૂકે-એમ માળો બનાવવા અચામણ કરવાં લાગ્યાં પણ માળો બંધાય જ નહીં ! જ્યારે લાગ્યું કે કોઈની મદદ લીધા વિના આપણા એકલાથી માળો બનાવવો નથી એટલે ફરી એમણે જંગલનાં બધાં પંખીઓને પોતાને માળો બાંધવામાં મદદ કરવા કહ્યું.

ફરી પાછું, બીજા પંખીઓએ આવીને માળો બાંધવાનું શરૂ કર્યું, અર્ધાએક માળો બની રહેવા આવ્યો ત્યાં વળી કબૂતરોને લાગ્યું માળો શી રીતે બનાવાય એ તો અમે જોઈ જાણી લીધું અને અર્ધો તો બંધાઈ ગયો છે- બાકીનો અમે સહેલાઈથી બાંધી લઈશું. અને અગાઉ પેઠે જ બધાં પંખીઓને કહ્યું કે, ‘હવે બાકીનો માળો અમે બાંધી લઈશું.’

‘અરધા’વ ! તમને આવડે છે તો પછી અમને શા માટે ફરી ફરી બોલાવો છો ?’ સૌએ કંઈક કંટાળાથી કહ્યું અને આદર્યું ગયાં.

ફરી કબૂતરોએ માળો બાંધવા માંડ્યો. પણ એવાં તો બોધાં કે માળો પૂરો કરવાને બદલે બાંધતાં-બાંધતાં બીજાં પંખીઓએ નેટકો.

બાધ્યો હતો તે જ વીંછી નાખ્યો ! આ વખતે તે વટના મારી ઘણી મહેનત કરી પણ કશુંયે ન વળ્યું હવે ગાંધાર્ય ? ફરી શરમીંદા થઈને જ ગળન પગીઓ પાને ગયા અને માગો બાધવામા મદદ કરવા ફરી વિનંતિ કરી ત્યારે સૌએ કહ્યું 'અદના, તારે ફરી જમને યોનાથી અર્ધથી તરોડવા છે ? આવડે છે ત્યારે હાથે જ બાધી જાને, નાહના શા માટે હેરાન કરો છો ?' અને કોઈ બાબત નહીં કબૂલતા

હતાશ થઈને પાછા ફર્યા પછી તે જેવો આવ્યો તેવો માગો બતાવ્યો-બતાવ્યો શું ? ઘાસ-કચવાનો એક ઠેકાણે ઢગતો કર્યો

બસ, ત્યારથી કેબૂનરા એવા લઘરવધર માળામા જ હડા મૂકે છે અને જ્યારે તેમાંથી હડા પડીને નાશ પામે છે ત્યારે ફરી ક પાત ફરે કે પણ ફરી એવા જ બીન મવામત માળામા હડા મૂકે છે ! આજ કુપી એ ઘટમાળ આદના જ કરે છે

★

‘માન લક્ય પર જ નજર રાખો’

શુક્ર દ્રોણાચાર્ય શિષ્યોને બાણવિદ્યા શીખવતા હતા લક્ષ્યવેધનો પ્રયોગ કરવાનો હતો દ્રોણાચાર્યે એક કાશું મરચું સુતરના તારથી બાધીને તેને ઝાંઝની ડાળી પર વટકાવ્યું શિષ્યોને એ કાશું મરચું બાણથી વીધવાનું હતું શિષ્યોમા હતા પાંડવો અને કૌરવો

એક પછી એક શિષ્ય મરચું વીધવા આવતો ગયો જેવો શિષ્ય નિરાત થયે મરચું વીધવા આવે કે દ્રોણાચાર્ય તેને લક્ષ્યસ્થાન પી બીને પૂછે જો ત્યાં તને શું દેખાય છે ?

‘કાંડ દેખાય છે તેમા ડાઝ, પાંદડાં વિગેરે પણ છે હરેક શિષ્ય આવેો જવાબ આપતો અને હરેક જણ પેતુ મરચું વીધવામા નિષ્ફળ જતો

અતે અર્જુનનો વાદો આવ્યો દ્રોણાચાર્યે પૂછ્યું ‘એ સામે શું દેખાય છે ?

‘કાશું મરચું !’ અર્જુન કહ્યું

‘બરાબર છે-હવે એને વીધો !’ દ્રોણાચાર્યે કહ્યું

અને અર્જુને પણ છ એ બીને તીર છોડ્યું તે સામે જ મરચું વીધાઈ ગયું દ્રોણાચાર્યે અર્જુનને શાબામી આપી પછી તેમણે બધા શિષ્યો તરફ ફરીને પૂછ્યું ‘આ અર્જુન યોનાના લક્ષ્યને વીધવામા કેમ સફળ થયો તે તમને સમજાય છે ?

‘હા શુક્ર નથી સમજાતું’ સૌએ કહ્યું

‘તમારા સૌની નજર તમારા લક્ષ્ય-મરચા પર ન હતી પણ એની આગુબાગુની વસ્તુ પર હતી જ્યારે અર્જુનની દષ્ટિમા માત્ર લક્ષ્ય જ હતું-નીચું બધું હોવા છતાં તે તેમણે જોયું નહીં, આથી જ તે યોનાના એક માત્ર લક્ષ્ય પર દષ્ટિ કેન્દ્રિત કરીને તેને વીંધી શક્યો આ જ રીતે તમારે તમારા જીવનમા સફળ થઈ હોય તો પ્રથમ તમે તમારું લક્ષ્ય નહીં કરો-તમે જો લક્ષ્ય ઉપર જ હોય-પછી તેના સિવાય, તેની આગુ બાગુનું બધું ભૂની ભલે—પછી તમે લક્ષ્ય પર પહોંચવામા સફળ થયા વિના નહીં રહો !’ દ્રોણાચાર્યે એ મહોટ બોધ સૌના અતરમા સોસરો જિગી ગયો

★

બીજામા વસવાટ પણ દષ્ટિ સિવાય પર નાખવી,
આખરુ એ નિશ્ચયાર્થ એક જાત જેવું થયું ! નર્નર

આંસુ

આંસુ એ ઈશ્વરે માણસને આપેલી અમૂલ્ય લેટ છે. જેના જીવનમાં આંસુ નથી વધ્યાં તે જીવનનો માર પામ્યો નથી. જેમ જીવનનો માર પામવા માટે પ્રેમની આવશ્યકતા છે તે જ રીતે આંસુઆતુ પણ જીવનમાં મહત્ત્વનું સ્થાન છે.

પથ્થર આંસુ પાડતા નથી. માણસ આંસુ પાડે છે. પણ જો એ માત્ર પોતાને માટે જ આંસુ પાડે તો તે એની સાચી કદર નથી. જ્યારે બીજાને માટે આંસુ વહે છે ત્યારે જ તેની સાચી કદર થાય છે. કેમકે એ રીતે વહાવેલાં આંસુ પ્રભુના ગળામાં મોતીઓનો હાર બનીને શોભે છે. પરંતુ આપણે જોઈએ છીએ કે માર્ગસ મોટે ભાગે પોતાને માટે જ રડે છે-બીજાને ખાતર નહીં. એને ખબર નથી કે પોતાને ખાતર આંસુઓ વહાવ્યા કરવાથી તે પોતે કમજોર બની જાય છે. પણ બીજાને માટે વહાવે તો તેને બળ જ મળે. પ્રભુના મરુત બાળો જેમ કહે છે કે દર્દની દવા પણ દર્દ જ છે, તેમ આંસુનો ઈલાજ પણ આંસુ જ છે. પોતાના દુઃખમાં મરવું એ જીવન નથી. બીજાના દુઃખમાં મરવું એમાં જ જીવન છે.

જેમ હમવાનો નિયમ છે તેમ રડવાનો પણ નિયમ છે. એકલા હનીએ તો દુનિયા હાંપી ઉઠાવે, ગાંડા ગણી કાઢે, માટે હમવામાં તો ભાગીદાર રાખવો જ જોઈએ, એ જ રીતે કોઈના કુદનમાં ભાગ લેવો જોઈએ. તેના દુઃખમાં ભાગીદાર બનવું જોઈએ.

બજોત કુદન દુનિયાદારોનાં કુદનથી નિરાળું હોય છે. આપણે ગા માટે રડીએ છીએ ? આપણે જોઈ કરેલી અનેક કહેવાતી જરૂરિયાતો પૂરી નથી થતી માટે ? પણ બજા રડે છે એટલા માટે કે પોતે હજી ઈશ્વરથી આંધે છે. વિયોગી છે. એ આંસુ અનોખાં છે. તે માત્ર ઈશ્વરનાં અર્જુન

તરફ જ વહે છે.

માણસનાં આંસુઓમાં ભારે શક્તિ છે. કહે છે કે રાજાઓનાં સિંહાસનો પણ ગરીબનાં આંસુઓથી ધૂળ ભેગાં થઈ જાય છે. ઘણીવાર આ દશ્ય જોવામાં આવે છે કે ઘરમાં જ્યારે મા-આપ અંદરઅંદર લડે છે ત્યારે તેમનાં નાનાં બાળકો તેમની મામે સ્તબ્ધ થઈ તાકી રહે છે અને પછી દેવદત્તની પેઠે મોકળે મને રડવા માંડે છે. બાળકોનાં એ આંસુ જોઈને મા-આપ લડતાં બંધ થઈ જાય છે.

શુ આપણે એ બાળકોની પેઠે આંસુ વહાવી શકીએ છીએ ? શું આપણે બીજાઓ માટે રડીએ છીએ ? પ્રભુ તો ક્રિમિયાગર છે, એ તો આપણા એવાં આંસુઓને કમળનાં ફૂલોમાં બદલી નાખે છે. ★ ★

મૌન

મૌન સૌથી ઉત્તમ પ્રાર્થના છે, કેમકે શાંતિમાં જ ઈશ્વરનો પદરવ સાંભળી શકાય છે. પરંતુ સાચી પરમ શાંતિ માણસને એમ સહેલાઈથી મળતી નથી. એટલા માટે જ કદાચ પ્રભુએ માણસનું પ્રથમ સર્જન કયું ત્યારે તેને શાંતિ સિવાય બધું આપ્યું-છતાં પ્રભુની ઈચ્છા તો એવી જ હતી કે માણસ પોતાના જીવનમાં શાંતિ મેળવવા પોતે જ સાધના કરે. અને એ રીતે મેળવેલી શાંતિમાં-ક્ષણેક્ષણે. આસૌન્દર્યમાં ભારે અનુભવ કરે.

ગાંતિમાં રહેવાથી માણસ પોતાનું કામ ઘણી મારી રીતે કરી શકે છે-એ બોધ પ્રકૃતિ હંમેશા આપે છે. એટલા માટે તો અપ્રીતિને પ્રીતિથી, અનિનિને નિતિથી, અસત્યને સત્યથી જીતી ધકાવ છે. અને સત્ય, નીતિ તથા પ્રેમનો સ્વભાવ શાંતિ છે.

ઈશ્વર દુનિયાનું કામ ફેટલી શાંતિથી કરે છે ? એટલી બધી શાંતિથી કે ઘણાને તો

આંસુ

આંસુ એ ઈશ્વરે માણસને આપેલી અમૂલ્ય ભેટ છે. જેના જીવનમાં આંસુ નથી વધ્યાં તે જીવનનો માર પામ્યો નથી. જેમ જીવનનો માર પામવા માટે પ્રેમની આવશ્યકતા છે તે જ રીતે આંસુઓનું પણ જીવનમાં મહત્વનું સ્થાન છે.

પદ્મજી આંસુ પાડતા નથી. માણસ આંસુ પાડે છે. પણ જો એ માત્ર પોતાને માટે જ આંસુ પાડે તો તે એની સાચી કદર નથી જ્યારે બીજાને માટે આંસુ વહે છે ત્યારે જ તેની સાચી કદર થાય છે. કેમકે એ રીતે વહાવેલા આંસુ પ્રભુના ગળામાં મેલીઓનો હાર બનીને શોભે છે. પરંતુ આપણે જોઈએ છીએ કે માણસ માટે ભાગે પોતાને માટે જ રડે છે-બીજાને ખાતર નહીં. એને ખાતર નથી કે પોતાને ખાતર આંસુઓ વહાવ્યા કરવાથી તે પોતે કમજોર બની જાય છે, પણ બીજાને માટે વહાવે તો તેને બળ જ મળે. પ્રભુના મસ્ત બક્ષી જેમ કહે છે કે હૃદની દવા પણ હૃદ જ છે, તેમ આંસુનો ઉદ્ધાર પણ આંસુ જ છે. પોતાના હૃદયમાં મરવું એ જીવન નથી, બીજાના હૃદયમાં મરવું એમાં જ જીવન છે.

જેમ હસવાનો નિયમ છે તેમ રડવાનો પણ નિયમ છે. એકલા હસીએ તો હનિયા હાંમી ઉઠાવે, ગાંઠા ગળી ડાઢે, માટે હસવામાં તો ભાગીદાર રાખવો જ જોઈએ, એ જ રીતે ક્રોધના રુદનમાં ભાગ લેવો જોઈએ, તેના હૃદયમાં ભાગીદાર બનવું જોઈએ.

બક્ષીનું રુદન હનિયાદારના રુદનથી નિરાશું હોય છે. આપને શા માટે રડીએ છીએ? આપણે જોઈ કરેલી અનેક કહેવાતી જરૂરિયાતો પૂરી નથી થતી માટે! પણ બક્ષા રડે છે એટલા માટે કે પોતે હજી ઈશ્વરથી આંધે છે. વિયોગી છે. એ આંસુ અને ખાંસ છે. તે માત્ર ઈશ્વરનાં ચરણો

તરફ જ વહે છે.

માણસનાં આંસુઓમાં ભારે શક્તિ છે. કહે છે કે રાજાઓનાં સિંહાસનો પણ ગરીબનાં આંસુઓથી ધૂળ ભેગાં થઈ જાય છે. ઘણીવાર આ દૃશ્ય જોવામાં આવે છે કે ઘરમાં જ્યારે મા-બાપ અંદરઅંદર લડે છે ત્યારે તેમનાં નાનાં બાળકો તેમની સામે સ્તબ્ધ થઈ તાકી રહે છે અને પછી કેવલતની પેઠે મોકળે મને રડવા માંડે છે. બાળકોનાં એ આંસુ જોઈને મા-બાપ લડતાં બંધ થઈ જાય છે.

શું આપણે એ બાળકોની પેઠે આંસુ વહાવી શકીએ છીએ? શું આપણે બીજાઓ માટે રડીએ છીએ? પ્રભુ તો દિમિયાગર છે, એ તો આપણા એવાં આંસુઓને કમળનાં ફૂલોમાં બદલી નાખે છે.

★ ★

મૌન

મૌન સૌથી ઉત્તમ પ્રાર્થના છે, કેમકે શાંતિમાં જ ઈશ્વરનો પદરવ સાંભળી શકાય છે. પરંતુ સાચી પરમ શાંતિ માણસને એમ સહેલાઈથી મળતી નથી. એટલા માટે જ કદાચ પ્રભુએ માણસનું પ્રથમ સર્જન કયું ત્યારે તેને શાંતિ સિવાય બધું આપ્યું-છતાં પ્રભુની ઈચ્છા તો એવી જ હતી કે માણસ પોતાના જીવનમાં શાંતિ મેળવવા પોતે જ સાધના કરે. અને એ રીતે મેળવેલી શાંતિમાં ક્ષણેક્ષણે શ્વાસોચ્છવાસમાં મારો અનુભવ કરે.

શાંતિમાં રહેવાથી માણસ પોતાનું કામ ઘણી સારી રીતે કરી શકે છે-એ બોધ પ્રકૃતિ હિંમેશ આપે છે. એટલા માટે તો અમીતિને પ્રીતિથી, અનિતિને નિતિથી, અસત્યને સત્યથી જીતી શકાય છે. અને અત્ય, નીતિ તથા પ્રેમનો સ્વભાવ શાંતિ છે.

ઈશ્વર હનિયાનું કામ કેટલી શાંતિથી કરે છે? એટલી બધી શાંતિથી કે ઘણાને

મોતની બીક!

સશિવ પટેલ

સ્વામી હરિદાસજી પોતાના થોડાક શિષ્યો સાથે વહાણુની સફર નીકળના હતા. દરિયો શાંત હતો અને વાયરા ખુલ્યા હતા એટલે વહાણુ સડસડાટ વરતું હતું.

પરંતુ થોડે આગળ જતા જ, પવને દિશાઓ બદલવા માડી વાદળ વિહોણા આકાશમાં ક્યાકધી ફાળા ભરખર વાદળ ખડકાં. શાંત જણાતા દરિયાએ ઉંચ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું ને દહાની માફક વહાણુને આમતેમ ફેંચાળ્યું! એ ભેઈ શિષ્યોના જીવ તો પડીકે બધાઈ ગયા, માછીઓએ પણ આશા મૂડી દીધી ને આવતા મોતને નિહાળ્યું હોય એમ સહુ ગાભરા બની ગયા.

પરંતુ એ કથાની અંતર ન ઘઈ માત્ર હરિદાસજી પર! મહિરની ચોપાડમાં મેઠા બેઠા જેટલી જ નિર્ભયતાથી તે અત્યારે હરિના નામનો જપ જપતા હતા. જીવન મરણથી પર બનેલો એમનો આત્મા પરમાત્મા સાથે જોડ કરી રહ્યો હતો!

શિષ્યો તથા માછીઓએ તે બેસુ ને નોંધારા આધારને વળગે તેમ હરિદાસજી પાસે દોડી ગયા, “બાપજી! મોતના મોઝા આવ્યા છીએ. કંઈક ચમત્કાર કરો ને અમને બચાવો!” કહેતા તેમને હ ઢોળવા લાગ્યા. તેમના સ્પર્શે હરિદાસજીને આ દુનિયા પર લાંબી મૂક્યા તેમણે આખો ખોલી ને પરિસ્થિતિ પારખી પાછી કહકહ મર્મોડું હસ્યા, ને એકદમ કૂવા! બે હાથમાં બે શિષ્યોને પકડીને જીઆ કરીને કહ્યું, “હવે તમને આ દરિયામાં ફેંકી દઈ તો?”

આવી પરિસ્થિતિમાંય શિષ્યોના મુખ પર આનંદ છવાયો. તેમણે કહ્યું, “બાપજી! એનાથી રૂક બીડુ શું હોય? તમે તો માવ

તર છો. ધારો તે કરો તમારા હાથના તો મોતેન મીઠા લાગે.”

“તો બસ હવે તો ફેંકી જ દઈ છું,” હરિદાસજીએ કહ્યું ને ઉમેર્યું, “હું તમારો માવતર ને મારા માવતર ઇશ્વર તો ઇશ્વરેય તમારો માવતર ખરો ને?”

“હા સ્તો.”

“ને એનું ધાયું” એ કરી શકે ને?”

‘હાસ્તો એની આ રીત વગર તો પાહડું થ ન ફરકે’

બહુ સારું તો એના મોઠાંયા વગર મોત આવ બડું કે?”

“ના જ આવે બાપજી! એ બિચારું કેમનું આવે?”

“તો ભાઈ! એનું મોઠાંયું મોત તમને લેવા આવે છે તો પછી આ બધા ફાફા શીંદને મારો છો?”

શિષ્યોને કંઈક સમજ પડી એમના અતરમાં દીવો પ્રકટયો, ત્યાં તો વળી હરિદાસજીએ કહ્યું, “આજ સુધી મજાસ ને તપના અમથા જ ફટયા ને? હરિકૃષ્ણને તો ઓળખી જ ન શક્યા! ને મોત આવશે ને તમને લઈ જશે એમ માન્યું કઈ રીતે? ત્યો, બધીય પચાત મૂકીને પૂત જમાવો. રહુપતે રાધવ રાજા લમ પતિતપાવન ઝીતારામ.”

ધીમે ધીમે પૂત જામી હોઈ ધડીમર તો મોતનેય વિચરી ગયા. પછી તો ભજનો પણ ગવાયા-ઠેંકુ છે તુ જે હરિનામ બોલાયું તે માનું, એમ માનીને ‘સ્તો’

પરંતુ જ્યારે તે પંચા પછી તેમણે દરિયા તરફ બેસુ તો દરિયો શાંત જણાયો ને તોફાન તો ક્યારનુંય સમી અચુ હતું!

નીલ નભનો રંગ ધરતીને કરી લાગ્યો નહી,
માનવે જ્યાં એકવાળ્યા ત્યાંય લીલીછમ રહી! અનિન

મહાન્યાએ એક કસોડતું ટિળક સ્વરાલ્ય ફડ ઉધરાવવાનું નક્કી કર્યું હતું અને ગાધીજી પા. તે ઉધરાવવા માટે ફરતા હતા ફરતા ફરતા તેઓ વઢવાણ આવી પહોંચ્યા ત્યાં ફાળા માટે બહાર સભાની બાંહેધાર થઈ

દરબાર ગોપાળદાસ રાજવી હોવા છતાં દેશપ્રેમથી રંગાયેલા-મહાત્મા ડા. આટલે નજી આવે ને હું હસામા બેગી રહું એ કેમ આવે ? એમ વિચારી એ તો વઢવાણ જવા તયાર થયા તેમના એ નિર્ણયથી સાગનાવગમતાઓને ખિતા થઈ દરબાર તો તાજ માથે વફાદારીના મળધથી બેઠાથેના છે એ ગાધીજીની સભામાં જાય તો તો સરકારની આખ લાન થાય જા. વગી, દરબાર તો જરૂર ફાળામાં ચાગી રકમ આપ્યા વિના રહે નહીં તેથી તો સરકારને બહાનું જ મળી જાય. સૌએ દરબારને જૂઠું સમજાવ્યા પણ તેમણે તો વઢવાણ જવાનું નક્કી જ રાખ્યું આખરે એવો નિર્ણય થયો કે દરબારે મિત્રો સાથે સાદા વેશમાં જવું અને આખે ન ચઢાય એ રીતે સામાન્ય શ્રોતા તરીકે સભામાં જવું, પણ ફાળામાં કંઈ આપવું નહીં

દરબારે તેમ કરવાનું કબૂલ કર્યું અને વઢવાણ ઉપડયા સંજોગોનુસાર ગાધીજી ઉતર્યા. જ દેનમાં ગવર્નર જનરલના કાર્ડિવાલાડના એજન્ટ- પણ ઉતરવાના હતા તેમને લેવા કાર્ડિવાલાડના પેનિટિશન એજન્ટ પણ એજને આવ્યા હતા, આમ આખે ચઢવાનો ભય હોવા છતાં દરબાર તો બેઠકક વઢવાણની જનતા બે. નિહાતાજીને લેવા એજને ગયા

સામે વઢવાણમાં વિરાટ સભા થઈ, દરબારના સાથીઓ એ સભાને છેડે પૂછામાં દરબાર સાથે બેગ સભામાં ગાધીજીએ ટિળક ફાળા માટે હાકલ કરી શ્રોતાઓ પર તેની બહુઈ અસર થઈ ફાળાની ઝોળી ફરવા માગી અને લોકોએ

ગજવામાં જે હોય તે તેમાં નાખવા માડ્યું બહેનોએ પોતાના ઘરેલૂ અંગ પરથી ઉતારી ઉતારીને નાખવા માડ્યા દરબારનો જીવ ઝોળોમાં કંઈ નાખવા બિચારીઓ થવા લાગ્યો. પણ સાથીઓએ સાવચેતીના પગના તરીકે એમના ગજવામાં કાંઈ જ રહેવા દીધેનું નહીં અને વળી ખાદીના સાદા કપડામાં ખીજી આવવા જેવું હોય પણ શું ? ત્યાં એમની નજર પગમાં પહેરેલા સોનાના તોરા (માડળા) પર ગઈ દરબારે તરત તે ઘડી દાન માટેની ઝોળીમાં નાખી દીધો

ઝોળી ગાધીજી સામે ખાલી થઈ જત જતના સિક્કાઓ, ઘરેલૂઓમાં દરબારનો કીમતી તોરો તરત અનંગ તરી આવ્યો ગાધીજીએ તરત પારગી કાઢ્યું કે આ કેડા તમનું ઘરેલું છે એમજે એ તોરો સૌને બતાવી જેનો એ હોન તેને મન પર આવવા કહ્યું

દરબાર તો તરત બેઠવા લાગ્યા પણ મિત્રોએ શેરી રાખ્યા ગાધીજીએ ફરી જેનો તોરો હોન તેને મન પર આવવા કહ્યું અને દરબાર બેઠા હતા ત્યાંથી જ બોલ્યા 'મારા મિત્રો મને આવવા દેતા નથી।' સોનું ધ્યાન તે તરફ ગયું મિત્રો બેઠા પડ્યા અને દરબાર અડપસેર મન તરફ ગયા

ગાધીજીએ દરબારના ત્યાગની પ્રશ્ન સા કરતા કહ્યું 'ભારતમાતાની સુત્રામીની મેડી ફર દરવા દરબારે પ્રથમ પોતાના પાત્રી બેડી (સાડી) ફર કરી છે' શ્રોતાઓએ દરબારને તાગીઓથી બિરદાવ્યા

દરબારે ત્યારે જ દેશરેવામાં ઝપાવવાનો નિર્ણય કર્યો

દરબારના સાથીઓ તો તેમના વઢવાણ ગમનની િના પણ યુક્ત રાખવા માગતા હતા તેને મ કે ઉપના બનાવથી સુજરાત-સૌરાષ્ટ્રમાં લાખો લોકોને બહુ થઈ ગઈ બધે દરબારના દાન ને હિંમતની વાતો ચર્ચાઈ રહી

સ્વામી હરિદાસજી પોતાના ચોક્કસ શિષ્યો સાથે વહાણની સફરે નીકળ્યા હતા દરિયાં શાંત હતો અને વાયરા ખુલ્યા હતા એટલે વહાણ સડસડાટ કરતું હતું

પરંતુ થોડે આગળ જતા જ, પવને દિશાઓ બદલવા માંડી વાદળ વિહોળા ચાકરામાં ફરકારી કાળા ભગ્નર વાદળ ખડકાં શાંત જળાંત દરિયાએ ઉગ્ર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું ને દડાની માફક વહાણને આમતેમ ફેંકાવ્યું. એ જોઈ શિષ્યોના જીવ તો પરીકે બધાઈ ગયા, માંડીઓએ પણ આશા મૂકી દીધી ને આવતા મોતને નિહાળ્યું હોય એમ સહુ માનતા બની ગયા

પરંતુ એ ક્ષણની અચર ન થઈ માત્ર હરિદાસજી પર મહિરની ચોપાકમાં મેઢા બેઠા જેની જ નિર્ભયતાથી તે અત્યારે હરિના નામનો જાપ જ પતા હતા જીવન મરણથી પર બનેલો એમનો આત્મા પરમાત્મા સાથે એક કરી રહ્યો હતો!

શિષ્યો તથા માંડીઓએ તે જોયું ને નોંધારા આધારને વળગે તેમ હરિદાસજી પાસે દોડી ગયા, “બાપજી! મોતના મોમાં આપ્યા બીએ કંઈક ચમત્કાર કરો ને અમને બચાવો!” હઠેલા તેમને હ ડોળવા લાગ્યા તેમના સ્પર્શે હરિદાસજીને આ દુનિયા પર લાગી મૂક્યા તેમણે આખો બોની ને પરિસ્થિતિ પારખી પછી કંઈક મમીયું હસ્યા, ને એકદમ ફૂંધા! બે હાથમાં બે શિષ્યોને પકડીને ઊંચા કરીને કહ્યું, “હવે તમને આ દરિયામાં ફેંકી દઉં તો?”

આવી પરિસ્થિતિમાં શિષ્યોના મુખ પર આનંદ દવાયો તેમણે કહ્યું, “બાપજી! એનાથી રૂઝ બીડુ શું હોય? તમે તો આવ

તર છે! ધારો તે કરો તમારા હાથના તો મોતો મીઠા લાગે”

“તો બસ હવે તો ફેંકી જ દઉં છું,” હરિદાસજીએ કહ્યું ને ઉમેર્યું, “હું તમારો માવતર ને મારા માવતર ઇશ્વર તો ઇશ્વરેય તમારો માવતર ખરો ને?”

“હા સ્તો”

“ને એવું ધાર્યું એ કરી શકે ને?”

‘હાસ્તો એની આ રીત વગર તો પાહડું બ ન ફરકે’

બહુ સાડુ તો એના મોકળા વગર મોત આવ ખડુ કે?”

“ના જ આવે બાપજી! એ બિચારું કેમતું આવે?”

“તો બાઈ! એવું મોકળું મોત તમને લેવા આવે છે તો પછી આ બધા ફાફા શીદને મારો છે?”

ગિજોને કંઈક સમજ પડી એમના અતરમાં દીવો પ્રકટયો, ત્યાં તો વળી હરિદાસજીએ કહ્યું, “આજ સુધી મજા ને તમના અમથા જ ફૂટ્યા ને? હરિધ્મજને તો એળખી જ ન શક્યા! ને મોત આવશે ને તમને લઈ જશે એમ માન્યું કઈ રીતે? હવે, બધીય થયાત મૂકીને પૂન જમાવો રઘુપતિ રાધવ રાજા તમ પતિવ્રધવન ગીતારામ”

ધીમે ધીમે પૂન બની સૌ ધડીભર તો મોતનેય વિચરી ગયા પછી તો બજનો પજ ગવાયા-ઠેડ છે છુ જે હરિનામ બોલાયું તે માયું, એમ માનીને ‘સ્તો’

પરંતુ બપોરે તે ખસ પછી તેમણે દરિયા તરફ જોયું તો દરિયા શાંત જણાયો, ને તોફાન તો ક્યારનુંય થમી ગયું હતું!

નીલ નબનો રમ ધરતીને કરી લાગ્યો નહી,
માનવે જ્યાં જશે વાળ્યા ત્યાંય લીલોછમ રહી! અનિ

એક વાર એક માણસના મનમાં સ્વર્ગની
કેટલા તીર્થોની જમીન ખૂદી વળ્યો, બ્રાહ્મણોની
ચરણરજ એકઠી કરી અને અનેક મત-નિયમો
પણુ જ્યાં કેવળ એક જ વિચાર હોય એના
મનમાં આવ્યા ત્યારે કે એણે યુ મ કં કુ કે
જેનાવી મર્ગ પત્રી મને સ્વર્ગ મળે? પરંતુ
એવું વર્ગ ત કોઈ નથી, બચકે
નાનવને ઈશ્વરે એમ જ જણુ છે કે સ્વર્ગ તો
તારે પોતે જ બનાવવું હશે આ વિશ્વને જ
સ્વર્ગ બનાવી દેવાતું છે

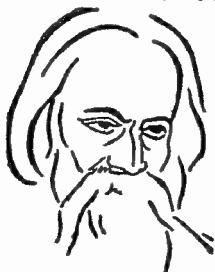
પરંતુ શું એ સ્વર્ગ સૃષ્ટિ એકવાથી સ્વી
ગમ્ય? નહીં, એ કહે છે, હું તું બંને નાથે
મળીને સ્વર્ગ સ્વીકૃત બાકી આપી સૃષ્ટિ એ
સ્વી છે, તારે ઈશ્વરે જ મારી સ્વર્ગ સૃષ્ટિની
વ્યવસ્થા અપૂર્વી રી છે જ્યાં સુધી એવું નબળામાં
નબળું બાળક એની સાથે પોતાના બાધા ઉપર
કરપો લઈને હાજર નહીં વાય ત્યાં સુધી
સ્વર્ગની સ્વતંત્ર અપૂર્વ જ હોય એટલા માટે
એ યુગોથી પ્રતિક્ષા કરે છે આ પૃથ્વી માટે તે
શું અનંત કાળથી પ્રતિક્ષા નથી કરતા? માટે
જો આ પૃથ્વીને કેટલી સુદર કેટલી

ગરબ સ્થાનમાં મોઈએ છીએ?
પરંતુ કેટલા તાપમાથી પના-
યઈને ધીરેધીરે શીતલ થતા
થતા તરન થતા થતા, પૃથ્વી
આટલી દુઃખ વડે કે માટે
એની યાત્રી પણ ત્યાં મદ્યુત
માનવતા દેખાર છે પૃથ્વી
યુગોથી કણકણ કરીને સ્વાતી
માની છે જ્યાં સ્વર્ગની વ્યવસ્થા
હજી બાકી છે તે દિવસ
પૃથ્વી વસાવના ઉપાય હની
ત્યાં એના આપુ સૌન્દર્ય
ક્યારેય પ્રગમ વધુ નોતું

પરંતુ આને નીવ આટલાની નીચે એવું અનોખું
સૌન્દર્ય કેટલું વિખેલાર્થ? પકડ્યું છે? એ જ
પ્રકારે સ્વર્ગલોક પણ વસાવના આકારમાં આપણા
દૃઢ્યમાં વને છે, પરંતુ એના કલ્પોએ લેગા થઈને
નક્કર માઝાર ધરવેા હજી શરૂ કર્યો નથી
પોતાના એ સ્વનાકાર્ય માટે એ તો આપણી
આવે આવી વચ્ચા, પરંતુ આપણે તો આને
પણ ખાવા-પીવાની-મેથુ કરવાની ચિતામાં
બધું ભૂરીને હાથ પગ ગાળીને બેઠા છીએ
પરંતુ મનમાં સુધી એટલું ઘેલવાને લાથક આપણે
બનવું જ નેઈશું કે ૧૧ પૃથ્વી પર, આ જીવ
નમાં સ્વર્ગને નાનકડો ગાભાસ તો હું છોડતો
જાઉ છું થોડુંક તો મગન પાછળ મૂકી જાઉં
હું મારા અપનપોના મુખેા કઈએાઈ નથી,
અને મમથની બગ્યાદી પણ એાઈ નથી કની, તે
જતા વચ્ચે વચ્ચે ધડીલર માટે સૌન્દર્ય પણ ખીની
ડોક્યુ હતું દુનિયાને આ વખતે પણ વચિત
ગાળીને જઈય? ની, એટલું જરૂર ઠી શકું
કે એના અલાવને યોડે તો એાઈ કર્યો જ છે
મનમાંને યોડુંક તો દર વધું જ છે આજના
આ દિવસો ક્યારેક વની જશે આ પ્રકાશ
ક્યારેક જન વાનમાં અમર વર્ષ જશે, દુનિયા

પોતાના દાગ બધ કરી દેશે
મને હું બહાર જ રહીશ
તો શું તે પહેલાં એવું પણ
નહીં કરી વહીશ કે હું થયા
ચક્ષિ દુનિયાને થોડુંક પણ તો
નાખી જ શક્યો છું?

ગમ્ય-શું હું છે? એ
આ માટે વગ્ય સૃષ્ટિ હું છે?
વિધાતા વની વની હું તો
જ્યાં મેં ઉત્સવના પ્રદીપો
વગ્યાથીને જુલાવી નખ્યા
છ, શું તું ચોંટ પૂવાની
માવે? મારું માન તો વાઢી

જ રહ્યું છ મુ તું તારો તાનપૂરો કે અકતારો
 નહીં છેડે ?' કળાકારે કહ્યું કે, 'હા, શા માટે
 નહીં છેડે ?' ગાનના ગાન સાથે જના વિશ્વનો
 પ્રાણ મળે છે-એ જ સ્વાર્થ જાનની નિષ્ઠિ
 છે જે આદમી માનવસભા જન્મે એવી પ્રશાસી
 ઊભો છે કે લોકો મને ક્યારે વિજયમાળા
 પહેરાવે તે કંઈ જ નથી, પરંતુ કળાકારે કેવળ

રેખાના સૌન્દર્યનો જ સ્વીકાર કરી લીધો,
 કવિએ કેવળ નરસતાવી જ સતોષ માની લીધો
 કોઈ પણ સંપૂર્ણ ન લઈ શકાયું જીવનનું સંપૂર્ણ
 અર્પણ કરીને જ સંપૂર્ણને પામી શકાય છે
 એની તારે મળીને જ આપણે એની વસ્તુને
 ઉપભોગ રૂપે લેઈએ

૬

ભાગ્ય માતા ?

સવારનો સમય હતો કોઈએ ઘડના બારણા
 ખખડાવ્યા મેં અદરથી જ પૂછ્યું કોણ છે ?
 પછી મને કોઈ જવાબ ન આવ્યો થોડી વાર
 પછી ફરીથી કોઈએ બારણા ખખડાવ્યા મેં
 ફરી પૂછ્યું 'એ કોણ છે ?' પરંતુ ત્યારેય
 મને જવાબ ન મળ્યો

સૂઈ બરામર મધમા હતો હું કામથી
 થાકીને આરામ કરતો હતો એકાએક સવારનો
 બનાવ થાક આવ્યો મેં મને / પ્રશ્ન પૂડ્યો
 'એ બારણા કોણે ખખડાવ્યા હશે ?'

સાજ પડી હું દિવસના કામથી નિવૃત્ત થઈ
 ઘર તરફ નાકી નીકળ્યો, ઘરે હોયીને પેની
 પૂના ની અને જમરે પૂર્ણ સ્વસ્થતા પ્રાપ્ત થી
 પછી મેં બાપુનું 'હિન્દ સ્વામી' પુસ્તક વાંચ્યું
 શરૂ થયું જેમજેમ હું વાંચતો ગયો ભારી
 આખમાથી આત્મ ખરતા ગયા

શુવાનો સમય થયો મેં પુસ્તક બંધ કર્યું
 મને નિશાની ગોંઠા લપાઈ ગયો પરંતુ એમ
 ક્યાં ? એકું લાગતું હતું કે કંઈક મારું કંઈક

છે અને ફર કરવા મેં એક ગીત ગાવા માંડ્યું
 આજ મનારે આવ્યું કોણ ?

શાન હમણા જ પૂરી થવામા હતી, ત્યા
 કોલએ આવીને બારણા ખખડાવ્યા મેં અદરથી
 પૂછ્યું 'અરે મારા બારણે કોણ આવ્યું ?'

'અતો હું છુ-તારો મહેમાન થઈને આવ્યો
 છુ, શી મહેમાની ક-યે ?' એમ કહીને તેણે
 મને થરમાવ્યો એમ લાગે છે કે મારા કંઈની
 બચ્ચર આભના તારા શુધી પહોંચી ગઈ હતી
 કેમકે ધીમેથી એકે મને કહ્યું 'બાપુ જ' તો
 આજે સવારે તારા બારણે આવ્યા હતા'

'હા !' ભારે આશ્ચર્યથી મારા મામાથી
 અજબ નીકળી પડ્યા

અને હજી તો હું એ આશ્ચર્યમાં જ હૂંમેલો
 હતો ત્યાં એક ખૂલ્લામાં એક માતા નજરે પડી-
 એના શરીરે પૂરા કપડાં જે ન હતા - એના
 હાડકા-પાસણા દેખાતા હતા કોણ બાણે પચ્ચ
 કેમ, એને એતા જ હું નીસ પાડી ઊડ્યો,
 'ભારત માતા ?' - ગુરુદનાલ મહિંક

૭

૧. તારી અજ્ઞાત ન હતી ન બાલકાનુ પડેલ પચ્ચિછ છે
૨. હિંસા એ પ થી માણુ જુદું પા માત્ર નથી રહેતી પચ્ચ હિંસા માત્રાગના મનમા રહેતી છે
૩. નિમલ એને પ્રવલ અથવા હાન
૪. આત્મ બાનુ ન આમા પ દર્શ છે
૫. માત્રા પાસણુ એના જ પાવજાનના સાથે કરનાર માપુર પોનાનો ધર્મ ઉત્તમ રીત સાચવે છે
૬. છંદેલી વસ્તુ ન મને એટલે કોષ ચાન છે
૭. કામનો અમર અને તામનો અમર જે જુદી જુદી વસ્તુ છે
૮. મુનામ જે પદરે-ઝોરે એ પાંધો માનિકની જ પરીક્ષા થવાની છે

-ગાધીજી

દિવસ દરમ્યાન ખરો લગભગ અગિયારેક ઘડાક ચાલ્યા હતા. અંતર તો માત્ર ઢાઢાર કે યોગણીસ માઈલ હશે. પણ એક સાથી પગે જખમી થયો હતો એટલે એની સાથે ધીરે ધીરે ચાલ્યા. પગપાળા ફરવામાં ગાડી ચૂકવાનો ભય નથી હોતો ! અહીં તો કાલો દાયં નિર-વધિ: ત્રિપુલ્લા થી પૃથ્વી.

પણ આપણી સામાન્ય ગતિ કરતા ધીરે ચાલવાથી થાક લાગે છે એક ઠીક ઠીક નમ્ર ગામના એક ઘરની મેડીએ પડ્યા પડ્યા અમે ડાંધને નોતરતા પડખા ફેરવતા હતા. 'પણ પગનો થાક ડાંધ આવવા દેતો નહોતો. વળો ચાલતા દેહ સમૃદ્ધ દીકરાના વરઘોડામાં ફૂટવી આવશ્યાજીના ધડાકાઓ પણ નીંદરને ખાગતા હતા. એટલામાં પાણુમાં કોઈએ ખૂમ પાડી : 'એ લાનુ.'

આગની આ સૂચનાથી અમારો થાક જુવાઈ ગયો. છતમાંથી જોયું તો સ્થળ બહુ દૂર ન લાગ્યું. અમારા ચળમાનને ત્યાંથી અટપટ રોકો ઉપાડી અમે દોડ્યા. બીજા પણ કેટલાક લોકો એ તરફ દોડતા હતા. સ્થળ પર પહોંચ્યા ત્યારે જે જોયું અને સાભળ્યું તે જીવનના કટુત્તમ પ્રવર્તમાં ગળાથી યકાય તેવું હતું. કોઈ ઘર બળતું નહોતું, કોઈ હેયાછોકરાં કે બેંતરોની ખીની મંભગાવી નહોતી, છતાં દુરથ કરુણ હતું. કારણ કે ત્યાં કટુણનો અભાવ હતો.

ગામની જોડાનેડ આવેલા હરિજનવાસ પાસે ઘાસતું એક કુંદડું બળતું હતું. કેટલાક લોકો એને હોલવવા તનતોડ મહેનત કરી રહ્યા હતા. આગ વળે તો તરત જ વાસને લાગે એમ હતી. મો એક જેટલા મામજન દોડી આવ્યા હશે.

--પણ અમારા યત્ન જણ્યું ત્રિવાય કોઈની માને પાછી વહેવાતું આપન નહોતું. બધા પાસે હતાં ધારિયાં કે લાડી. ધારિયાથી આમ કેમ

જોલવાય તે વિચારવાનો અમારી પાસે સમય નહોતો. અમે દોડ્યા પાણી લાવવા.

હરિજનોએ પોતાનાં છાપરાંઓમાંનું પીવાનું બહું પાત્ર વાપરી નાખ્યું, ત્યારે આગ કાળૂમાં આવતી જણાઈ, પણ પવનનો એક જપાટો આવે તો પાછી તે બેકાળૂ બને એમ હતું અને હરિજનવાસ બળીને ખાખ થાય એમ હતો. હરિજનવાસ બળે તો ગામનો ખાસ્સો એવો ભાગ આગમાં સપડાય એવું જોખમ હતું. પણ એ વાત દરની હી, એટલે વિચાર કરવાની અત્યારે યોગ્ય ફરસદ નહોતી.

'બીજું પાણી ક્યાં છે ? બીજું પાણી લાવો.' ન ખૂમ મારી. પણ એના જવાબમાં હરિજનોનાં આ પડી ગયાં. નજીકના સવર્ણોના ફવામાંથી પાણી લેવાની એમને આવે ટાણે પણ પરવાનગી નહોતી.

એટલામાં અમને કોઈકે જોગાપ્યા, 'અરે ! આ તો મહેમાન છે.' તરત જ સલાહ અપાઈ, 'અરે સા'બ ! તમે શું કામ દોડાદોડી કરો છો ?'

મને થયું કે અમારા પ્રત્યેની સહાનુભૂતિથી આમ કહેવામાં આવ્યું હશે. પણ કારણ કાંઈક બીજું હતું. રૂપરૂં વાક્ય પૂરું થયું.

'આ તો ભંગિયાનું છે. એ હોલવવા આપણે જવાની જરૂર શી ?'

મને સમભય કે આગ હોલવવા મધનારામાં અમે ત્રણ જ સ્વપ્ન હતા.

'અદલાઓ, પોતપોતાનું ઘર સંભાળો !' એ ચારે દુકમ દીધા. ઘણા જીવાનિયા પાછા વળ્યા.

આ દુકમનો અર્થ મને પાછળથી સમજાયો. આમ કાળૂમાં આવી એટલે હું આ સ્વપ્નો પાસે એમની વાતો સંભળવા આવ્યો. પ્રેક્ષકોની સંખ્યા ઘટી હતી. પણ એમનાં વચનો ઘટયાં નહતાં.

'--લાણી જોઈને કોઈકે લગાડ્યું છે,' એક અજાણ્યા આપ્યો. બીજા બધાએ એ

અભિપ્રાયને આરો માન્યો. અમારી નજર સામે જ પેલા વરયોગામાથી ટટતા હવાઈના બળતાં અવશેષોને ફેંદવાના કેટલાક લાગેને સળગાવતા અમે ભેધ ચૂક્યા હતા. અમે હવાઈએ ફેડવાની બંધ કરવા બુઝો પાડી. એ બુઝોમાં અમારી સાથે કેટલાક ગામડાંનો પકુ લાગ્યા. પણ સુખમાં પણ કોઈ દિવસ આવ્યા કાઠમાઠથી અડતો વરયોગે ભેયો નથી. વરયોગે આવતો રહ્યો. હવાઈ છૂટતી રહી. ધડાકો થતા રહ્યા. અને ધડીવાર સુધી અમારા એક સાથીએ એ હવાઈમાંથી આવેલી ચિનત્રારીઓને ધાસ પાડે કે તરત જ હોડવવાનું કામ કર્યો હતું.

આમનું કેબીન કારણ ન માનનારાઓને મે પૂછ્યું : 'તમે શું કારણ માને છે ?'

'આ ગામમાં બે પાર્ટી છે—' એક ભાઈએ શરૂ કર્યું. 'બીજા એકે વચમાં પડી હતું.' 'એ કેમ, હવે તો ત્રણ !'

'હા હવે ત્રણ. આગ લાગે એટલે અમે તો એમ જ માનીએ કે કોઈકે કોઈને ત્યાં ભાળી

ભેળને આપ્યું. આ તો ભગિયાનું ફેંદવું હતું એટલે બધા રૂપ રહ્યા, નહીં તો કોઈ પાટી દારુનું લાગ્યું હોત તો એવા જેવી થાત. એટલા સાડુ અમે બધા ધારિયાં ભૂંડને આશ્ચર્ય હતા. અને કયાક બીજી બાપુથી ધમકાવ ન થાય એ બીકે અમે એક એક જણને ધર સાચવવા પાડે ચોકસો.'

એમણે ખારી હતી એવી આગ લાગત તો કોઈના ખેતરમાં લાગત. એને હોડવવા સાડુ પાણી કરતા ધારિયાની એમને વડુ જરૂર જણાતી હતી.

જે આમને પાણીથી હોડવાય એમ હતી એને ત્યાં પાણી પૂરતું નહોતું. વરયોગે ગામ આશ્ચર્ય નવંસેર થૂમતો હતો. એના વાંઘ વગાડનાર પહેલાના જમાનાની માફક ગામના ભગિયા કે વાળદ નહોતા. એને સાડુ તો વરોદરાથી 'નર્મલિન'નું ગીત વગાડનાર એક આશ્ચર્ય હતું.

['મા ધત્તીને બાવે'મ થી]

૪

એક દેડે નવો બંગલો બંધાવ્યો, અને પોતે તેમાં રહેવા ગયા. પોતાના મુખ્યમંત્રીઓને તે બંગલો બાધ્યા નિમિત્તે નોતરી એક લોજન સમારણ ગોઠવ્યો. એમાં શહેરના પ્રતિષ્ઠિત માણસો હતા એક વક્રીક, તે એક ડોક્ટર તો વળી એક વિદ્વાન પણ. લોજન ખબા બાક તે પોતાના મહેમાનોને પોતાના બંગલો લોખંડાળિયેથી તે બીજા માણ સુધી સાથે ફરીને બતાવવા લાગ્યો. આખો બંગલો મોડર્ન પદ્ધતિએ શબ્દમારેલો હતો—મોંઘું ફરતીયર, બતબતના સુશોભનો, બાજબતની સમવડ એઈને બધા શેઠના બંગલાની વારીક કરવા લાગ્યા. ફરતા ફરતા બધા એક બંધ ચોરડી આગળ આવી લાગ્યા. તે બધ હનીઆને આરમે તાણું મારેલું હતું. તે ભેધ મહેમાનોમાંના વિદ્વાન પુરુષે પૂછ્યું કે, 'આ શેની ચોરડી છે ?'

'અરે આ તો નકાસો માર-સામાન રાખવાની ચોરડી છે, એમાં કંઈ ભેધ જેવું નથી, પુલ અમિ ચે કોઈ વખત અંદર નથી જતા—નોકરો અંદર જઈને કોઈ વખત નકાસો બીજો અંદર ચૂકી આવે છે.' શેડે કહ્યું.

'મને લાગે છે કે ખાલુસનું જીવન પણ આ તમારા મુંદર બગલ જેવું જ હોય છે. એમાં ચે આવી ચોર બંધ ચોરડી ભેયો બાગ. છેલ્લું કિ—પોતાનું આખું જીવન. એ બાગ મિવાય તે સીને મારે પુલુ સળે છે—અરે સામે આવી તે બતાવે છે, પણ આ બધ આગી એવો બાગ કોઈની નજરે ન પડે અને તેમાં કોઈ પ્રવેશી ન શકે એમ વાચી શકે છે.' પેલા વિદ્વાને શેડેને કહ્યું.

દિવસના ઢોરા ઉપવાસ કરવા અને જો જો
 હરખાન તમે ચોરી રૂપીથી તમારે ત્યાંથી અથવા
 કોઈને ત્યાંથી કંઈ ખાઓપીઓ નહીં તો જ
 તમે દાવો દાખલ કરી શકો અને હા, જે
 ન્યાયાધીશ એ કેરોનો ન્યાય તોળવાનો હોય
 તેણે પણ ત્રણ દિવસના ઢોરા ઉપવાસ કરવા
 એ હરખાન એ સાહેબ એમના છોકરા મારેના
 ઇજ્જતમા અનેકા બિસ્કીટ છાનાછપના ડાખવા
 માથી કાઢીને ખાય નહીં તો જ એમને ન્યાય

તોળવાનો અધિકાર. પછી એ સાહેબ જે કેસનો
 આપે તેમને મજૂર ! બ્રાહ્મો, તમને ને ન્યાયા
 ધીશને આ શરત મજૂર છે ?

‘નારે સાઈ, એવી શરત કોણ પાળે ? તારે
 ખાવા હોય તો ખાને બધા લાડવા—મને તો
 ખીલ મગી રહેશે !’ એટલું કહ્યા પછી તો
 ચિવચકર ગોરને ભાગેનો એવો તો નશા ચઢ્યો
 કે પછી બિલાડાએ લાડવા ખાધા કે નહીં તેની
 તેમને કાંઈ ખબર પડી નહીં

★

બ મ તા પ ખી ડા

સ્વી-ક્રનાથ દામોદર

○ પોતાનું માથું ખુણાપી, ખડખડ હાસ્ય કરીને ઊડી જતા ઘાસના એક તુલુના
 પ્રેમ કાળે વિચાળ રણપ્રદેશ બળી રહ્યો છે !

○ એકવાર રાખના અંમે મળેલા ત્યારે એકબીજાથી અસાત હતા પણ અંમે
 પ્રેમીઓ હતા એ વાતની તો અમને અંમે ભગ્યા ત્યારે જ ખબર પડી

○ સર્વનનો લેહ નસિના ગાઢ અધગર જેવો અલેધ છે

રાતનો પ્રભ સવારના પ્રગમન જેવો છે

○ સવારમા હું મારો ખોરોમાં આવી બેસું છું ત્યારે દુનિયા, એક વટેમાર્ગની
 જેમ ત્યાં આવી કાબુલાર ઊભી રહે છે, માથું ખુણાપી મને કાંઈક ઈશારો કરે છે અને
 પછી આનતી પકડે છે

○ આ સૌમ્ય વિચારો પછોના મજુન રવ જેવા છે તેમનો ઉદ્ઘાસપૂર્ણ ગણગણાટ
 મારા મગજમા વમી રહ્યો છે

○ હું અસ્તિત્વ ધરાવું છું એ જ એક અનત આશ્ચર્ય છે—અને એ જ જીવન છે !

○ ધરતીના એ અશ્રુઓ છે જે એના સ્મિતને નિત્ય પ્રકુલ રાખે છે

○ મદમદ વહેતા સમીર જેવી કેટલીક અદીક અસુવિઓ મારી દૃઢ્ય વીણા પર
 લહરોનું સંગીત છેડી રહી છે

○ દુનિયા જેની દ્વારા તારા પ્રત્યે પ્રેમ દાખવે છે એવો એના ગણગણાટ સાક્ષ્ય
 મારા મન !

○ આરામ અને કાચ વચ્ચે પોપચા અને આખોના જેવો સંબંધ છે

○ લીલા પાંદડાઓમા નળ ભાગકની પેઠે મુખેથી રમતા પ્રકાશને એની ખબર
 નથી કે મનુષ્ય સૂઈ પણ શકે છે !

○ પશીને વાદળ બનવાની જ ખબર છે—અને વાદળને પશી બનવાની !

○ કામકાજનો મારો દિવસ પૂર્ણ થઈ ગયો છે અને કિનારે આવી લાગેલી નૌકા
 જેવો હું સંધ્યાની ભગીની નૃત્યસંગીત સાભાગી રહ્યો છું !

○ મોરને પોતાના પુચ્છોના બોજ ઉડાવવો પડે છે એનું બિચારી ચક્રવીને હું ખ છું !

○ પવિત્રતા એ પ્રેમની રેઝમછેડમાંથી ઉત્પન્ન થતી સપતિ છે

○ ‘અપૂર્ણ’ના પ્રેમ કાળે ‘પૂર્ણ’ સુંદર સહુગાર સજો છે —અનુ અનુભ વાદોડી

એ રક્ષામા પાચ માણસો બેગીને જતા હતા બેગીસ એ બેગીને હતો, પણ ડાહ્યા વાની હિમત ન હતી રક્ષામા બેઠેલા બાણુ લોકો કોટ-પાટવૂત, ચરમા આદિ અર્ધ-ચીન વસ્તુઓથી શણગારાયેલા હતા.

સ્ટેશન આવ્યું ને બધા રક્ષામાથી બિતયાં અદરબદર વાતો કરવા લાગ્યા.

એકે કહ્યું 'સરકાર કુની છે, કોઈ ઠેકાણે ડાહ્યા બેસુ રહ્યું નથી કોઈ કામ ટાઈમસર થતું નથી, ગંજીબાનો તો કોઈ વિચાર કરતો જ નથી દરેક સ્વયં એમને છેતરવામા આવે છે, એમના સ્વાભિમાનને ઠગવામા આવે છે રાજ્ય એણે તો ધર્મવિરોધી છે કે ભગવાન પણ એમની ખબર નથી લેતા.'

બીજે કહે 'પૂછવાદનો અમત છે, ખેડૂત-મજૂરનું સંગઠન કર્યા વિના છૂટકો નથી હોતો આજકાલ એ જ પ્રવૃત્તિ કરું છું.'

ગંજીબાનો એ ખેરખાઓ એક રક્ષામા પાચ માચ બેઠા હતા એમનો અતરાતમા કપડો નહોતો ફૂંટીના માથા પર પણ એમણે કોઈ વાતની દયાભાવના વિના બેગ-બિસ્તરનો દગલો માર્યો, અને હટ્ટર કવાજના ઠબ્બાના બેઠા પછી પૈના આપવા બાબત લાખા સમય નુધી ચીકણીયા કરી ગંજીબાનો વિચાર કરવો એ થોડું એમનું કર્તવ્ય હતું? એમણે તો એ ગંડેમ, હમદર્દી, પદોપકારની બધી જવાબદારી રાજ્ય-સરકારને સોંપી દીધી હતી એમનું પોતાનું હૃદય માનવતાની ભાવનાઓ વિહોણું સાચ રહ્યું જ છે એ કાન્તિકારી છે, વિદોહી છે, સુચુરુ છે, પણ માનવીય કટુતા સાથે એમને કોઈ મતઝમ નથી સ્વર્ગના એમને જે ત્રાસ આપશે એ એમનો સાથી ઘરે એ લડતી નવી કે ને નાવીદાન હોય તે એમનો નિર્ભય હોય, એ વિશે માગ મનમા ન દેહ છે વેના નિક પ્રકિરમા ભાવનાનું તું કામ?

બે વષ દિવસ પડી ફૂંટી એ જ દૃશ્ય બોધુ અગાઉ પેઠે જ રક્ષામા પાચ માણસો ખડકાયા હતા આ વખતે બાણુઓને બદલે ગંજીબ મહેનત મજૂરી કરનારા હતા. એ પણ બિવકુલ લાગણી વગર ભાડાના પૈસા માટે તેની સાથે રકઝડ કરતા હતા ગંજીબીએ એમને બેશરમ બનાવી દીધા હતા એમની બધીયે માનવીય સંવેદનાઓને તબ્બે લકલે વધે ગયો હતો એમને બીજા ગંજીબાના હુ ખદ્દા પ્રત્યે સમ વેદના ન હતી એમને તો એ જ કૃષ્યાદ હતી દુનિયામા સુખી માણસો આ માટે છે? રક્ષા વાલા અને એમનામા એક જ સમાન ધર્મ હતો કે અમીરોની અમીરીના સરક્ષણ માટે બનેલી અર્થરચના તોડવા માગતા હતા, એ વ્યવસ્થા ગાને કાયદો અને નિયમનો બાંહેધરી રીતે ભગવરવા માગતા હતા આ બુદ્ધિ, પાચ પાચ ઉતાડુઓ રક્ષામા ખડકાગને તમારી છાતી પર મગદળે છે 'રક્ષાવારની આ જ રૂપ છે અમીરોની વિરૂદ્ધ રક્ષાવાવા અને ઉતાડુઓ બનેને ફરિયાદ છે, બને અમીરોના કદા દુશ્મન છે પરંતુ એટલીજ પ્રત્યે જન પણ હમદર્દી નથી.

ગંજીબા હોય બગડી ગયા છે ને અમીરોના હોય ઉડવાની ફિક્કમા છે એટલા માટે બને પરિસ્થિતિનું બરાબર તોલન કરવા માટે અત્યંત છે એકબીજાની વિરૂદ્ધ બેઠના મનમા જે પ્રતિક્રિયા જન્મે છે તે પ્રમાણે બને વર્તે છે ગંજીબાની વિરૂદ્ધ અમીરો એક તરફ થવા વિચાર છે અને એમની વિરૂદ્ધ બધા ગંજીબા એક થવા વિચાર છે પરંતુ બેઠમા, આપનમા કોઈ નિષેધ એડતા નવો અપવા માટે બનેમા વિરોધની ભાવના લોગ પકડે છે નથી અને મંડે ભાવનાનો વિમત્ત કવાની વિના કોઈને નથી માનવચક્ષિના રૂપના પૂછવાદે જે જાણી નાખ્યું છે તે આ છે મનોમુક્તિ અને આદાક્ષાની દૃષ્ટિએ અમીરો અને ગંજીબ, બેઠમા કયા કુરક

નથી અમીર અને અમીરની વચ્ચે સરસાઈ અને સ્વાર્થનું ધર્ષણ છે અને ગરીબ ગરીબ વચ્ચે હોડ અને સ્વાર્થનો અઘટો છે એમાથી આપણો બધુ ભાવ અને સમાનતા તરફ અગ્રેસર થવાનું છે

કાન્તિની આવશ્યકતા અને ઉતાવળ કેને છે? અમીરને કે ગરીબને? સુસ્થિત અને ડુંબ ગરીબને છે એને કાન્તિની ઉતાવળ પણ છે સમાજમા પચાણુ ટકા માલુસો ગરીબ છે એવી હાલતમા કાન્તિ માટે આટલો સમય અને આટલો પ્રયાસની જરૂરત શા માટે હોવી જોઈએ? એક હોઈ શકે છે પૂલવાદી મૂંઝવણ અને પૂલવાદી મનોવૃત્તિનો ત્યાગ ગરીબોએ નથી કર્યો મુઠ્ઠીભર અમીરો એમના બધા પરા કમીને નિષ્ફળ કરી શકે છે અમીરની પેઠે નરીમ પથ શોષણની તકોની શોધમા જ રહે છે અમીર પામે શોષણના જેટલા સાધન અને માર્ગો કે એટલા ગરીબોને ઉત્તરવધ નથી આ ગરીબની ફરિયાદ છે એટલા માટે અમીરોની વિરુદ્ધ ઉદ્ઘાટકીયાઓ કરવો એને પોતાનો અધિકાર માને છે અને એમા બીજા ગરીબોને ભાગ લેવા આમ નબળાઓ છે એનાથી અમી

રની સપ્તિ છીનવી લેવાની મનોવૃત્તિ તો પેદા થઈ શકે જ છે, પરંતુ સહનતા સાંવંતિક નિરાકરણની ભાવના પેદા થઈ શકતી નથી એને બાવલો ભરે કહો, પણ એને કાન્તિ તો હરિજન જ કહી શકાય

કાન્તિનો અર્થ છે પૂલવાદી મૂંઝવણ સમૂહ નિરાકરણ એમાથી પચાણુ વ્યક્તિ જે ગરીબ છે તે જો દેષ અને બદલો લેવાની ભાવનાના પૂતળા બની જશે તો આખું સામ્રાજિક જીવન ઝેરીશુ થઈ જશે ગરીબો પોતાની ગરીબીના નિરાકરણની પ્રક્રિયા માટે પૂલવાદના મૂંઝવણને ફેફસો દેવા નથી માગતા? ત્યારે તો એજે વ્યક્તિમત કૌટુંબિક અને સમૂહ જીવનમાથી સૌથી પહેલા શોષણની ભાવનાનું નિરાકરણ કરવું જોઈએ એક ગરીબ બીજા ગરીબની ગરબો લાગ ઉઠાવવાની ભાવના જ્યાં મુઠ્ઠી તાપશે ત્યાં મુઠ્ઠી સમાજમા શોષણના બીજ રહેશે અને એને ગરીબો જ પોષતા હોવાથી એ જોડા મૂંઝવણ નાખશે અને ફાંફશે

દેશના ગરીબોને આ પાયાના વિચારનું શિક્ષણ આપવું બહુ જરૂરી છે

મ

૦ રજા તથા પ્રકારની છે મોટાની રજા, મોટાવાની રજા, અને જોવાની રજા ભોગ વખતે તમામા પામે જ છે એમ માનજો મોટાની રજાને સત્ય રજા કરજો અને જોતી વખતે સાવતા સાચવજો

૦ તથા પ્રસંગે આત્મનિરીક્ષણ કરજો કઈ સારી મુજ કિંવા કરો ત્યારે તમે નિષ્કપટ ઠા કે નહીં? કાન કેવી રીતે ખાંધે આપણા રાખો છો કે નહીં? ધન એકેકું કરતી વેળા કૃપણતા પ્રવેશે જ કે નો?

૦ મનના ચાર પ્રકાર છે મન મન રોગી મન આજણ મન અને નીરોગી મન ધર્મ કોઈનું મન મત પાડી મન રોગી રોગી-સ્વાર્થાંશુ મન આજણ અને ભક્ત યુગ્ય મન નીરોગી સમજવું

૦ વૈરાગી તથા અવસ્થા છે કષ્ટરમા વિશ્વાસ એ પહેલી અવસ્થા સહનશીલતા એ બીજી અવસ્થા અને ક્રમિકપ્રીતિ એ છેત્રી અવસ્થા

—તપસ્વી હોતામ

૦ મહાત્માની નાના તથા મહાત્મા છે એક નિવૃત્તિ, બીજી સ્વરૂપ, ત્રીજી આત્મવૃદ્ધિ કષ્ટી વિધાનનો અંગીકાર

—શાહ મુઠ્ઠા

૦ વિનયના મુળ તથા છે એક પોતાની અજાનતાનું સ્મરણ બીજું પોતાના પાપનું સ્મરણ અને ત્રીજું પોતાની ખામીઓનું પ્રશ્ન પામે નિવેન

—અબૂ ઉસમાન

જુની ખ્યાતિ વિશેષ તો ઘનેશ્વરી તરીકેની છે. તે પશુ બાણવિદ્યામાં એકાદ પારગત નહોતો અને એ તેની દૃષ્ટિ નિર્મળ હોત, હૃદય ચોખ્ખું હોત તો એ પશુ નરુનની પેઠે જ અત્રેડ બાણવળી તરીકે ખ્યાતિ પામ્યો હોત. પણ એને પહેલાં જ મળુન પ્રત્યે હૃદય હતી, અને એ હૃદયને કારણે જ તે તે યુદ્ધમાં ગૌરવોને પક્ષે ગંઢેડા અને તે બાણવો હતો કે પાડવોને પક્ષ નાચો છે તે છતાં તેો પૈંગ્ગને જ માથ આપ્યો.

વિદ્યાર્થી મવ-વાધી જ ઘણેને અર્જુનની હૃદય હતી, અને હમણા વિદ્યામાં તેનાથી આગળ રહેવા પ્રયાન હતો.

યુદ્ધ દ્રોણાચાર્યે અર્જુનને બાણવિદ્યા શીખવતા પ્રહાર છોડતા મપૂર્ણ ગીખવ્યું અને જ્યારે કણ્વે તેની નજીક જોઈ તો તેની હૃદયને કારણે નહીં તે તત્ત્વ દ્રોણાચાર્ય માન્યો અને પોતાને પ્રહારવિદ્યા શીખવવા માગણી કરી.

દરગી દ્રોણાચાર્યે બાણી રીધું કે કાલે માત્ર વિદ્યા શીખવાના શુદ્ધ હેતુથી આ નથી કહેનો એતુ હૃદય દેખ ને હૃદયથી ભરેડ છે અને તે ભવિષ્યે, જરૂર માત્ર દીધેલી વિદ્યાનો હુડપયોગ કરશે એટલે યુદ્ધ દ્રોણાચાર્યે કણ્વને સાફ ના પાડી.

હવે શું થાય? કઈ તેની નામીપાસ થયો નહીં એને માટે તત્ત્વ દ્રોણાચાર્ય પેઠે બાણવિદ્યા શીખવનાર નાચાર્યો પર દૃષ્ટિ નાખી સંનિયોના કદર વેની પરશુરામ મહેન્દ્ર પર્વત પર આશ્રમ સ્થાપીને રહેતા હતા, તેમની પાને કોઈ પ્રહાર શીખવાનો નામ્ય કર્યો.

પણે પરશુરામ પાને પહોંચીને દડવલ તણાન કર્યો.

‘વત્ત! આ માટે આપ્યો છે?’ પરશુરામે પૂછ્યું.

પણે વિચાર્યું, હું તો દામીપુત્ર છું, એટલે માથુ કહું તો મારે વિદ્યા શીખવા વિના જ પાછું ફરવું પડે એટલે એને તુલાણુ ચડાવ્યું ‘મહાનાજ’ હું બાર્ગવ ગોનનો છું, વિદ્યા અર્થે તમારી પાને ગાળ્યો છું બાણવિદ્યા શીખ્યો છું પણ હજી પ્રહારવિદ્યા શીખવી બાકી છે, તે માટે જ તમારી પાને આપ્યો છું.

‘પ્રહારવિદ્યાની દીક્ષા છે એટલે તને જરૂર શીખવીશ સંનિયોના ગર્વ મારે ઉતારવો છે.

અને પછે પરશુરામ પાસે શીખવા લાગ્યો. સ્વભાવે કણ્વ ભલે ગમે તેવો હોય છતાં તે આદર્શ વિદ્યાર્થી હતો એ પૂરેપૂરી નિષ્ઠાથી વિદ્યા શીખતો, એટલું જ નહીં એક આદર્શ વિદ્યાર્થી તરીકે યુદ્ધની માન્ય હૃદયથી સેવા કરતો અને તેથી પરશુરામનો પ્રેમ એણે તરત સમજી કાઢી વીધો અને એમણે કણ્વને પ્રહારવિદ્યા સપૂર્ણ શીખવી દીધી.

એક દિવસ પરશુરામ કણ્વની ગોદમાં માથુ રાખી સૂતા હતા. બવામાં એક જમર આપ્યો અને તે કણ્વની બાજુ પર ઘેડો, અને ફરડવા લાગ્યો. કણ્વને ધારીયે પીડા થતી હતી, પણ તેણે વિચાર્યું ને હું જમરને હાકી કાઢવા પ્રયત્ન કરીશ તો સર્ગસ્તા હવન થઈ નથી યુદ્ધ દેવ બાળી જશે એન તો ન જ બાચ, ભલે જમર ફરડે એ તો માથુ ધઈ જશે જમરે ડાખ માર્યો ત્યાંથી લાડી વહેવા નાડ્યું અને તેનો દેવ સૂતેલા પરશુરામના સર્ગસ્ત્ર નીચ જયો— એવો જન લોકોનો સંસ્થ વચો કે તરત પરશુરામ બાળી ગયા અને લોકો મનાવી કર્ણને પૂછવા લાગ્યા ‘કણ્વ, આ લોકો કેમ વહે છે?’

‘યુદ્ધદેવ! તને માન્ય જોગામાં માથુ રાખી મૂતા હતા ને મને બાજુ પર જમર ફરડ્યો હવે હું એને ફરડવા મડું તો તેમ ફરડા તને બાળી બાવ એટલે એ એને લાડવો નહીં એ ડાખનારી લોકો વધુ તે છે’ કણ્વે કહ્યું.

‘ખન્ય છે તારી સહનશીલતાને !’ પરશુરામ
બેઠી ઊઠ્યા પણ તે સાથે એ બેઠી વિચારમાં
પડી ગયા, ગમે તેમ પણ આ બ્રાહ્મણનો દીકરો
નથી તેનામાં આદલી સહનશક્તિ હોઈ શકે
જ નહીં, ગમે તેમ પણ બ્રાહ્મણ પોત્તી બન
અને બાતનો ગુણ કઈ બદલતો નથી નહીં
આ ક્ષત્રિય જ હોવો જોઈએ ! હે ક્ષત્રિય ! મને,
પરશુરામને છેતરવા જાન્યો ? જેમના હૃદયમાં
ક્ષત્રિયો વિશે નવી પ્રતિહિ સા ભરી છે એવા
પરશુરામ ક્ષત્રિયની ઠપ્પના આવતા વેત કોઈ
ભરામાં અને કહ્યુંને કોંબાવેશમાં પૂછ્યું ‘અધ્યા
નાયુ કહેડે, પરશુરામને છેતરનારા ઇવતા નથી
એ તું બલ્કે છેને ? તું બ્રાહ્મણનો દીકરો નથી
તારે તું કોણ છે ? ક્ષત્રિય ?’

‘યુરુદેવ માફ કરો !’ હું તો દામીપુત્ર છું !
દ્રોણાચાર્યે મને બ્રહ્મણ શીખવવાની ના પાડી
એટલે તમારી પાસે આવ્યો, તમને હું માગી
આવી ઓળખ આપુ તો તમે શીખવો જ શાના ?
એટલે જ મેં બ્રાહ્મણ તરીકે મારી ઓળખ
આપી. મને માફ કરો !’ કહેું ખુલાસો
કરતા વિનંતિ કરી

પ્રવાનો સામગી પરશુરામનો ક્રોધ છે હી

૪

‘નિહારમાં એક દરેકે પ્રવચન કરતા વિનોના બેઠ્યા ‘તુસ્તી સનુ ઇવન અવત શુદ્ધ
હતુ તેથી જેમના સંદેશમાં આમનુ સામર્થ આનુ’ તે પર તેમની સાથેના એક નહેને પૂઠ્ય
પુરોપના ઘણા કવિનાના ઇવન પતિન હતા છતાં પણ એમના સંદેશમાં તાકાત હતી.

માનરને આદ્યો હનેશ ને બેબાને પ્રવાસ કરે છે અને તેમાં નિષ્ક્રમ થતા નીને ગમડી
પકે છ યુરોપના એ કવિએ હનેશ શરે જવતા પ્રવાસમાં જ કાન્યા લખતા એટલે એમના
સંદેશમાં બળ આપતુ એ કાન્યાના એમના રેવિદા ઇવન સાથે સબધ ન હોત એના
સાહિત્યમાં હનેશ સાનતની શ્રેણીપદેબા છે છતાં જેમના સારા વિચારો પ્રદ્યુ કરવા જોઈએ
અને એમના ઇવનને જૂરી જતા જોઈએ એ શૈલીના કાન્યો વાદ રાખ્યા છે અને એના ઇવનને
બની ગયા હુ’ વિનોનાએ જરામ આપેલ

૫

• જે માણસ સમાજને ઘરે દેહથી પ્રદ્યુ ન કરી ન ચારે છ

• આજે સસારી નથી બન્યા ન્યા સુધી અધો પશુ અને અલો મનુષ્ય બીજો

• આકાશ વિનોના પણ અહ કાર વિનોના માણસનુ કમ અહ કાગી માણસના કમ કરતા

પધારે દીપસે

• જગતના નધા ગાનોમાં નિસેદ માન આદમશન છે

—ગાથી છ

હમણા ગુરુસાના આવેશમા ગાંધી ટોપી અને પૂત્ય ને આંખોના ચિત્રોની જે દુર્દશા વર્ષ થઈ રહી છે એ ખરી ગીતે આપણી નિરૂપિતા માટે એક કનક છે મને નબરે જોયેનો એક યનાવ યાદ આવે છે ત્યારે ગાંધી ટોપીની કેવી ઈજ્જત હતી !

૧૮૭૮ને સપ્ટેમ્બરનો મહિનો હતો એક ઇટાલિયન સ્ટીમરમા ડેટરાયે મુસાફરો યુરોપ જતા હતા એમા અનેક વિદ્યાર્થીઓ વૈજ્ઞાનિકો ડૉક્ટરો અને ટેગવણીકારો હતા હિન્દુ, મુસ્લિમ અને અંગ્રજો પણ હતા સામાન્ય જમવાના મમયે ખામ પોશાક પહેરવાનો રિવાજ એ સ્ટીમર પર હતો, છતાં એ સ્ટીમર પર પોતાનો નાટીન પોશાક પહેરેને પણ જમવાની મગ વડ હતી

એક દિવસ સાંજે, જમવાની ધંડી વાગી, અને એકએક કરીને સહુ જમવાના હોંનમા ગયા એક હિન્દી ભાઈ અચકન અને ગાંધી ટોપી પહેરેને આંખા અને પોતાના ટેબન પર બેઠા, એ ટેબન ખારણાની પાસે જ હતું ખારણામાથી એક મેનાધિકારી અંગ્રેજ તથા સામાન્ય ભાઈ અદર આંખા સેનાધિકારી શરાબના નશામા ચંચુર હતો. ધ્યાનનુ ભાન એને ન રહ્યું ખારણામા રી અદર પ્રવેશતા જ ગાંધી ટોપી જોઈને ચિદાર્થ ગયો સ્ટીમર ઇટાલિયન હતી એટલે લાનાર હતો તો પણ એનાથી રહેવાયું નહીં, મનકમા ‘એ જેડી કેપ’ કહીને એણે હિન્દી ભાઈના માથા પરથી ગાંધી ટોપી ઉઘાડી દીધી એ ટેબલની નીચે જઈને પડી પેના હિન્દી ભાઈ તો નાશ્વર્ય મૂક થઈને જોઈ જ રહ્યા

પેના અંગ્રેજ ને સામાન્ય ભાઈ પોતાની ખુરશીઓ પર આવીને બેઠા આ બધું પાસે બેઠેલા એક નવયુવાન મુસ્લિમભાઈ જોતા હતા ગાંધી ટોપી નીચે ફેંકાયેલી જોઈને એમનાથી રહેવાયું નહીં, છતાં મારીને એ અંગ્રેજ પાસે ગયા અને એનો કોવર પાછળથી એવીને એને ખુરશી પરથી ઉઠાડ્યો અને નીચે પડેની ટોપીને ચીંધનાર બહુ ‘આને ને ચુટ—સનામ ઠર’ નહીં તો હમણાં તને કચડીને, યુનિયન જેટલા લપે ટીને દરિયાનો રસ્તો બતાવી દઈશ !’

પેના અંગ્રેજે પૂરું સમજ્યા પહેલાં જ મેચ્યુટ કરી—એનો શતાબનો નશો પણ ત્યારે બિતરી ગયો હતો ત્યાં સુધીમા ઢોકો પણ ભેગા થઈ ગયા હતા પડી તો મામલો પતી ગયો ઇટાલિયન વેઈટરો બધું જોતા હતા પણ ચૂપ હતા

આજે એ પ્રસંગ જનનત ઉઠાહરણનાં કામ સામે છે કેમકે ગાંધી ટોપી આજે હિન્દીઓના હાથે જ બાળવામા આવે છે ! સ્વતંત્રતાની એક નિશાનીનો આવો અનાદર કરનારા મહાત્મા ગાંધી અને પડિત જવાહર લાલ નહેરુના ચિત્રોનો પણ અનાદર કરે છે મનમા પ્રશ્ન એ ઉઠાવે છે કે શું એ ઢોકો સ્વતંત્રતા અથવા સ્વરાજ્યનો અર્થ નથી બહુતા, જેને માટે આટની કિમત અને ચાટના બલિ દાનો અપાના છે ? ગાંધી ટોપી જો મેરી થઈ ગઈ હોય તો એને ધોવાનુ કામ આપણે છે એ ત્યાગથી જ પવિત્ર થઈ શકે છે, અહિંસા અને સત્યથી જ નિમગ્ન થઈ શકે છે—અનાદરથી નહીં

૩૫

૧૯૫૭ ને સને એક હિન્દી પત્રકારે પૂછ્યું કે અહિંયા ચિત્રોમારો મા અર્થિત્રાવ છે ! એ નિશાંકુ કોઈ ગભીર ચર્ચા તો નથી કરી શકેતા પણ એક સામાન્ય ન્યુનમન કે જાણુ છું કે મેં ગાંધીને ધામ ખાતા જોઈ છું પણ ધામને ગાંધીને ખાતુ કોઈ ફિનસ જોયું નથી’ પ્રેમ છું વે મેં જવાબ આપ્યો

કામચોર તુલ્ય સ્ત્રીઓ દ્વારા તેના
વચનને કદાચ કદાચ અનુભવ થોડો નરન
આવશ્યક મનુષ્યો દ્વારા અનુભવ થોડો અનુભવ
કો બાબતે ઉત્તર મોકા પે નેરન (પૌયામ)

આજે તારા હોયમા 'આવતી કાલ' નથી,
અને 'આવતી કાલ' અજોની તારી આ ચિંતા
ગાડપણ સિવાય બીજી કંઈ નથી તારુ દિન
અગર જન્યુટ હોય તો વર્તમાનની આ એક
ક્ષણને પણ નકામી વેડફી દર્શાવ નહીં, કારણ કે,
બાકી રહેલી તારી જિંદગી પણ કાંઈ અમર નથી

અથ દિવ' જ અમારા રહે એકમા મતનન
વગર ગિ'શે હોરા સરોસામ મતનન
નરમા તનમી હઈ તુ અગ્ર મ'ક
ના હઈ' અસાજ હેય દરમા મતનન (પૌયામ)

હે દિવ! અમારાનો ઉપકાર તારે માથે ન
લે અને કાળચક્ર પાસે કોઈ સહાય થાય નહીં,
જેમ જેમ તું તારા હઈ'નો ઈલાજ શોધશે તેમ
તેમ તારુ હઈ' વધતુ જ જશે માટે તું તારા
એ હઈ'ને નિભાવી લે અને એના કોઈ ઈલા
જની અપેક્ષા ન રાખ

હેય જાતી કે ચીસા દબને હરામ!
પા કુદામ અસ્ત પાઈ નાકરગમ!
બ મદાઈ કલકમ આવુન
પસ બ શોખી વ અસિયલ ખુન

શુ તું જાણે છે કે, હરામની કમાણી કંઈ
છે, અથવા અવિચારી ખર્ચ કયો છે? બીજા
માથો જે કાંઈ મળે તે હરામની કમાણી છે,
અને તેને શુનાહિત માજે વાપરવી એ
અવિચારી ખર્ચ છે

પુરુષને પવનગત ન પાકા
અત્ર એવનવા જાણે નિશિવાર
દિશ તગ મકુન કે પડે સન્દાન
પવરના દિશ અન-દો દીનાર

કદે ઝરો સીમ કમ ન ગઈદ
વચાહન ન શનદ જુઝમ મિકદાર,

પેશગમરો અને લતોને અસહ્ય હોકાએ
સારે કષ્ટ આપ્યું છે પણ એથી તું નિરાશ
ન થા કારણ કે, દિરમ અને દિનાર અર્થોત્ત
તોનુ ચાલી લોકાની એરણ ઉપર ટીપાય છે પણ
તેથી કાંઈ એ તોના ચાલીનું મૂલ્ય ધરી જતુ
નથી કે લોકાનું મૂલ્ય વધી જતુ નથી

આ મા જાદ નેક મહત્તર નાશ
તા તુરા પર દુરામ રતન નહન
તુ બ અકન અત્ર દુરામ મમ ત્રી
વર્તા દસાન બકુનત અત્ર તુ બલન

તું મનુષ્ય છે તો સદાચારી અને કે જેથી તું
બીજા પશુ સોથી અધિયાતે ગણાય તારી
જુદિને કારણે જ તું પશુઓથી અધિયાતો
મનાય છે, બાકી બળમા તો પશુઓ તારા
કરતા અધિયાતા છે

આકિમત ગુ'આ। યુગ' રનદ,
ગરને બા અલમી જુઝમ' રવદ (સાદી)

બાળ વડેને મનુષ્યો સાથે રાખી ઉત્તરવામા
અવે તો ચે તે વડે જ રહે

સાદિને ઉશ્ચાન્દ યુરત ગરને બસે ઝીરનન
હેય ન માલુમ શુદ આહ કે મન કીરનમ'
શેઅ અપુન રતએ તેક નિરામીદિ યુરત
દસમ અમર મીરમ મર નરવમ નીરતમ (ઈકબાન)

નિશ્ચેષ્ટ ચર્મને પડેલા કિનારાએ કહ્યું 'તો
કે હું બહુ લાલો કાળ છુઓ છું, પણ
અફનોસ, હું કોણ છું એ જ હું જાણી
શક્યો નથી!'

દરિયામા ઊઠેલી ત્વરિત વેગી લહરે કહ્યું
"મારી અતિશી તતા પર જ મારુ અસ્તિત્વ નિર્ભર
છે એ ન હોય તો મારુ અસ્તિત્વ પચન હોય "

અનુસધાન ના પાના ૧૧૧
 સુધી હું એ પ્રસંગ બૂઝ્યો નથી
 આપણે જો પુનર્જન્મમા નહીં માનીએ તો
 જીવનમા કોઈ સ્વાદ જ નહીં રહે માની લોક કે
 કમલ્યા મને એટ માપ કરડે છે અને હું મરી
 નહિ છું તો શું એનો અર્થ એ થયો કે મે
 માજ સુધી જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે તે નકામું
 યુ? સાપ જેવા બુદ્ધિશૂન્ય અને ક્ષુદ્ર પ્રાણીના
 કરડવાથી માનુષ્ય જનુ જ્ઞાન એટ પગમા નષ્ટ
 વાય તો મારી જ્ઞાન નાવસા ખતમ જ થઈ
 ત્ય પછી મને વિશેષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની

જાણ વાય છે કેમકે મને પુનર્જન્મમા વિશ્વાસ છે
 મે જોયું છે કે કેટલાકોને મિગ્રેટ બીડી
 પીવાની ઇચ્છા હોય છે મોટા મોટા માણસોને
 એમા આનંદ આપે છે પણ મને એનો આનંદ
 લેવાની કદી પણ ઇચ્છા નથી નથી એવું કાન્ય
 એ પણ હોય કે મે પુર્વજન્મમા એનો અન
 ભવ જોયો હોય જાને એનો અર્થ એ થયો
 કે હરકોઈ પોતાના જાગવા જન્મોની પૂછ
 મને જન્મે છે ૧૧ ભાઈ, વિજ્ઞાનને તો પૂછ
 પ્રમાણ જેવુંએ શાલાઓ માટે તો થોડ પ્રમા
 પણ બચ છે

૪

વિનોદાને એક બાઈ પૂછ્યું કે કર્તવ્યનો નિર્ણય કેવી રીતે કરવા?

વિનોદાજીએ કહ્યું કે કર્તવ્યનો નિર્ણય પ્રસંગી જરૂર નથી પડતો એ તો સફળ પ્રાપ્ત થઈ
 નય છે મનુષ્યને પોતા પોતાના સંધર્મ ચૂંટના જવા નથી પડતા માત્ર પેડે સંધર્મ પણ જન્મથી
 જ પ્રાપ્ત થઈ નય છે હવે સરાય એ હોઈ શકે કે સંધર્મ કેવી રીતે જોગબંધો પડતું મમજ
 મો કે જે કામમા આપણે વધારે આનંદ આવે એ જ આપણું કર્તવ્ય મને રોજરોજ આત્માના
 ચિંતન સિવાય બીજા કોઈ કામમા આનંદનો અનુભવ થતા નથી આ જ સજ્જે માનુષ્ય મૂલ્ય થઈ
 ત્ય તા પદમાત્માનું ચિંતન કરે તો જ ન્હીલ અને મર્યા પડી પડે નરમા રીત થઈ જશે.

ખાંડા ખાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમા રૂપિયા ૯ પરદેશ માટે શિવિંગ ૧૨ નવાજમ મનીઓડરથી
 જ કાર્યાલયને સરનામે એકવજુ પ્રથમ અકથી જ આહુકો નોંધાય છે હર મામની ખારમી
 તારીએ એક પોષ્ટ થાય છે થોડી નકલો કાવકાગળ પર છપાય કે તેનું વાર્ષિક લવાજમ
 દેશમા રૂપિયા આઠ, પરદેશ માટે શિવિંગ ૧૨ પાંચવહારમા આહુક નબર અવશ્ય લખવો
 ખાંડા ખાપુ કાર્યાલય, રૂપાયતન જૂનાગઢ

અહુકમણિકા

		પૃષ્ઠ		૧૭ સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૫
૧ નાણેનો પત્ર	આધીજી	૧૬૮	૧૧ મોતની બીક	શશિન્દ્ર પટેલ ૨૧૧
૨ વિનોદાના વિચારો	વિનોદાજી	૧૮૮	૧૨ સરખાની સહિ	ચીન્મનાથ ટાગોર ૨૧
જે જ પ્રકારનાં રત્નો	જયભિખુ	૨૦૧	૧૩ રરોડો	નારાયણ દેસાઈ ૨૧
૪ શરત નકી, પરીડા	શાનભિખુ	૨૦૨	૧૪ ન્યાયની શરત	મ. ડી ૨૧
૫ પાપ કેવી રીતે થાય છે ?	દો. ઝોય	૨૦૩	૧૫ ભમતા પંખીડા	રતીન્નાથ ટાગોર ૨૧
ન્યાયી ખપીકા	જિનાસુ	૨૦૪	૧૬ પાવાનો વિચાર	તાદા ધર્મોધિકારી ૨૧
૭ પાપની મમતા	કમનનદન દેવડપ	૨૦૫	૧૭ નકામું ભગવત	૨૦
૮ કબૂતરનો મોગો	રતિનાવન્નાનિ	૨૦૬	૧૮ મી. મી. ગામી	રામનાથ નાડુનકર ૨૦
૯ આમુ અને મૌન	મુકુન્દાવ મહિક	૨૦૮	૧૯ દૂન અને ફોન	અ. જુમ રાનોડી ૨૦
૧૦ દાની છપે, પરમાગબુ આરા?	૨ અનિ	૨૧૦	૨૦ બારતની એકતાનું રહસ્ય	વિનોદાજી કે પે બીજ

પ્રકાશક અને મુદ્રક ધીરેન ગાધી, ઉપાયતન મુદ્રણાલય, જૂનાગઢ

અમારાં પ્રકાશનો

૪

બાપુ-સ્મરણ

મૂલ્ય : સવા રૂપિયા

પ્રથમ બાપુજીનાં પાંચમી પાઠ્યક્રમ મુજબનો એકમાત્ર જ હસ્તાક્ષરમા. સુદર નાનું
પરંપરાગત સ્વચ્છ વસ્તુ રંગમાં મુદ્રિત.

ગાંધી-ગુરુ

દેખક : શ્રી ગુરુદયાલ મલ્હિત : મૂલ્ય સવા રૂપિયા

શ્રી કાશ્યાપજીએ કાલકલકરે આ ગુરુદયાલ પ્રસ્તાવના 'અજ્ઞાતી અનજ્ઞાત' આ
કેળામાંથી મહારજ સ્વચ્છતા લખ્યું છે.

"મહાત્મા ગાંધી અને કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર, આપણા જ નાનાનાં જે મહાન
ગુરુઓ બાળીય સંસ્કૃતિના મોટા સિંચાઈ એમને વિશે કોઈ કંઈ લખે તો તે પાકપૂરું
થવાનું જ. પણ જ્યારે એમને વિશે ભક્તગુરુ ગુરુદયાલ મલ્હિત લખે, ત્યારે તો પૂછવું
જ શું? ગુરુદયાલ—આપણું—ગાંધીજીનાં પૂણ પ્રવચનાં આપણા હૃદય. તેમના બ
પરિવારના તેજા નજાય અને કવિવર રવીન્દ્રનાથનાં તો તે અમીમ રહ્યાં.

"વંચુનમકરો જેમ નયોદા ગુરુપોત્તમ નમસ્કાર અને લીલા વિચારી મુખ્યચંદ્ર વચ્ચે
અમેદ બોધ શકે છે તેમ જ ગુરુદયાલજી પણ ગુરુદેવ અને ગાંધીજી વચ્ચે આ દે જુએ
જે એમની કો અમેદ દાદિ એમને આ નાનકડી કેળામાંથી અનેક ગીતે વિશ્લેષ કરી છે."

મત્તીની પળોમાં

દેખક : રતિલાલ-અનિલ મૂલ્ય : બાર આના

પ્રોફેટ ગાંધીજીનાં, હોવા રંગીન.કાનજી ૫૨ રંગીન શાડીમાં છાપેલ આ પુસ્તક
મુજબ નહીં વિશે ગાંધીજી વિવેચકશ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ૨ ત્રિવેદી લખે છે.

"તમારા કેદલાઈ છાપકોમાં વિચાર અને નવાની આકર્ષક ચાલુતા છે. 'વચ્ચત
માનીને', 'કહેવાનું સ્વર્ગ', 'કોને ગમે?' જેવા એના ઉદાહરણો છે 'ક-કા.' 'અધમના
જે' સહજુ- 'મુનિના પદગણે' જેવામાં ભાવના અને નાહવાઈ છે.

'અનંત સમૃદ્ધિ' વચ્ચે તેમજ તમારી કવિતામાં વધારે 'સૌન્દર્ય' આવશે"

કમરો અને તુલસી

દેખક : રતિલાલ-અનિલ : મૂલ્ય એ રૂપિયા

ગાંધી, મનકો અને મુનકોના આ નવજની પ્રસ્તાવનામાં ગાંધીજી સાહિત્યકા-
શ્રી મુનીલાલ વર્ધમાન ચાલુ લખે છે.

"બાઈ અમિતે પોતાની કવિતાઓને 'કમરો અને તુલસી' માંથી છે...એ પણ
નજીનીના જે વસ્તુ જુદા છે, કમરો નીચા અને તુલસીનો તીવ્ર મધુર આસ્વાદ
તે હરખા વિશિષ્ટ છે એ માનવ-ચિંતાના નમ્ર કવિની પદ્યમંજરીનો દ્રશ્યગુણ, જે
મહારજ નાનકડી પોંડે તેવા પ્રત્યેક પદ્યમાં આપેલ છે અને તેજુ પાવ કરનાર પાંદડે કે
મોંઘાને જીવનચાન્દ્ય મળે પદ્યદાસ્ત હૃદય નીવડે તેવા છે"

ક્રમચિત્તન પ્રકાશન, જૂનાગઢ

નવાં પ્રકાશનો

ગુજરાત વિદ્યાપીઠના પ્રકાશનો

હિન્દુ-ગુજરાતી કોશ સ મગનના પ્રભુનામ દેમાઈ, મ હરિપા

‘હિન્દુસ્તાની-ગુજરાતી કોશ’ નામે પ્રગ્ન થયેન કોલની આ સુધારા સધારા સાચેની ત્રીજી આવૃત્તિ છે આ આવૃત્તિમા નાગરી નિપિમા જ સદે અપાયા છે અગાડિની આવૃત્તિમા ઉર્દુમા થપુ અપાયા હતા

આ આવૃત્તિમા શ્રી સખ્યા ૩૩ હજારે પડેલી છે ચીન દેશના કથાનકો સ મુકુન્દમર્તિ કનાથી મ દસ આના સરળ જાગણ કહાપણના દખ્ખાતો સમા આ કથાનકો હરકોઇને ઉપયોગીનાચનની ગરજ સારો

નવજીવનના પ્રકાશનો

સત્યના પ્રયોગો કે મોહનના ન કરમચ દ ગાધી મ દો. રિપિરો

માયુની વિશ્વખ્યાત આત્મકથાની આ દસમી આવૃત્તિ છે કુન નકેનોની સખ્યા એક લાખે પડેલી છે ગુજરાતી સાહિત્યમા એ એક નિકમ જ ગણાય માયુની આ આત્મકથા પ્રત્યેક ગુજરાતીના ઘરમા હોવી ધટે

દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યામહાત્મા હતિહાસ લે મોહનના ન કરમચ ન માધી મુ મે રિપિયા માયુના ગુજરાતી પ્રથોમા જેને આત્મકથા પડી બીજુ સ્થાન આપી રાકાય એવો આ અગત્યનો મથ મે ભાગમા માથે (ત્રી-આવૃત્તિ) પ્રગટ કરામા આન્યા છે

જીવનદીલા ને કાકા સાહેબ કાનેનક મુ મકા નાકા સાહેબની નીજોના બક્તિમા રાત્રી કાવ મહા નપુતેનોની મોડી આ ૧૬૩ ગ્રામમાતા નામે ત્રીજી હતી તે ન કુનેમો સાથે બીજા એસ જ મહિના અને આ ર રિગેના અહના ક ને મેનો આ મથમા મઝદરમા આ નો હ

શ્રી નગીનદાસ પારેખે ન ૧૧ ૮૬ પાનાનુ વિસ્તૃત ટિપ્પણ રાના અન્યાસમા ખૂબ જ મન કર્તા અપ મેલુ છે

આનુ કેમ સસઝુ ૧૧ ને દો સ્ટોય અને વિશ્વ નાથ મગનના ન મદ મ આર આના મહાન રસિયન સાહિત્યકાર દો-ગ્રાંયતી જી લીલી તાતોની ત્રીજી આવૃત્તિ

દોસ્ટોય અને શિક્ષા ને અનર્સ્ટ કોસખી અને પાકુરગ નિ ન વળામે, મુ સ્સ આના દો નોયના રોચક શૈક્ષણિક અખતરાએને વાતા ત્મક સરૂપમા ગૂચી ની મોપડીની ત્રીજી આવૃત્તિ સત્યમય જીવન લે કિનોગના ન ઘ મહાકાના મ સના રિપિરો

લોડ મોર્નીના જોન કોમ્પ્રોમાનું — સત્યામહાત્મા મયોદા અથ પ ના આપણા એક અમૂલ્ય ચિંતકના મન નીચ વિમૂત નિમઘની બીજી આવૃત્તિ

યજ્ઞ પ્રકાશન

ચલ્લિપિકા લે વિમના તાઈ, અને બામુના મકેના મુ લીના વિલ મ નપુ આના

મૂ નવન આ વાસ્તવમા સામ્યયોગની ત્રીજી કે સાધના છે આ પુસ્તિકામા લેખિકાએ તેની દૂ બમા મારી ૭ ૧૨ કરી છે

સર્વોદય અને બુદ્ધાનયજ્ઞ જા ૧૫૧ નાનું મકેના મ મે આના

મ ૧ ય રિચારને કેન્દ્રમા રાખી મૂદાન પ્રવૃત્તિ નિ ૧ નખાના આ જી લીના નના મકે કાવકેગના ને મેનો મ મહ

ધરતીના ગીતો સકનન મ મ આ ૧૧

રેવરા ની લ ન ન મેને જેમ દેશ નમિતના અનેક ગીતો સ્વાસ્થ તમ જૂ લા ત્રીજી નિમિત પડી ગીતા વિવિધ નેખાએ નખા છે તને આ મ અ ન જેના અનેક દેશ નકિતના ગીતાઓની આને ૩૦ ના કાળના પ્રાન્યમા મકી રના છતે તન જ મા ગીતાના નાનિ નિ સક ની શકાય છે

આગ આર મેની તુ ના પ્રકાશનો

અત ઓતા ને મુનિના ન મિયા મુ રિપિયા ન લીના મુલાન નાનોકાગ મિયાની ની દેખા નાનોએનો નગે સઝદ

સોનાનુ ઇકુ ને લીના ૧ પો ન ૧૧ રિપિયા નાનાએને લી ન લીના મેરના ની લીના ૧૦ જેની લિસ દેકી નાનાએનો મથ

આશાભરી આમાજિક નર નથા ને ૧ ૧૧ ૧ ન મ આ આગ રિપિયા

CHIRCHIN

સંમતો છે તે વિધો
છે જ મને જાણતાં
છતાં દુઃખ મો લાગે-
વતો હોઈ રૂં?

૫૫૫

મીઠાં શમણાં

આ શમણા, મીઠાં શમણા,
જે જાગર એ ના થ કુળે પણ દે છે મુખ એ હમણાં
આ શમણા, મીઠાં શમણાં.

દોનખ રી આ વર્તમાનની
ફર મળે છે પીડા
મન-પંખી ભાવિ-આકાશે
ભરી કરે છે કીડા,
આજ ભૂરીને કરી રહ્યું છે દાર તાપી મન રટણા,
આ શમણાં, મીઠાં શમણાં.

કુશર જ્યારે બની જતું આ
જીવતર હૃદ - રમેતું
ગંજીવની ગી પડે કદાના
ભાવિ આજ ભરેલું,
અંધ તળેની આન ઠેડીને પરી પ્રદેશે રમણા!
આ શમણાં, મીઠાં શમણાં

નય બલે મન પરી પ્રદેશે
લેવ નહીં પણ પ્રમણા,
હોય અંજનાં ત્યાં જ ન દોડી
જાય અપીરી તુષ્ટા,
વર્તમાનના દૃઢ ચક્રિને દેશે દુઃખ એ ખમણા!
આ શમણાં, મીઠાં શમણાં!

રતિપાલ-અનિલ

નવાં પ્રકાશનો

ગુજરાત વિદ્યાપીઠનાં પ્રકાશનો

હિંદી-ગુજરાતી કોશ - સ મળનાર્થ પ્રત્યગમ દેસાઈ, મ હરિપિયા

‘હિન્દુસ્તાની-ગુજરાતી કોશ’ નામે પ્રગટ કરેલ કોશની આ સુધાગ વધારા સાથેની ત્રીજી આવૃત્તિ છે આ આવૃત્તિમાં નાગરી નિષિષ્ઠા જ સમજાવે અપાયા છે અગાઉની આવૃત્તિમાં ઉર્દૂમાં પણ અપાયા હતા આ આવૃત્તિમાં સજ્જ મળ્યા ૩૩ હજાર પૃષ્ઠોની છે

ચીન દેશના કથાનકો સ યુકુનભાર્તિ કથાઓ મ દમ આના સરગ જાગનાન ડહાપણના દખ્ખાતો સમા મા કથાનકો હરોહને ઉપયોગી સાચવની ગરજ સારને

નવજીવનના પ્રકાશનો

સત્યના પ્રયોગો ને મોહનના નકરમચ દ ગાંધી મ દોહરિપિયો

બાહુની વિશ્વખ્યાત આત્મકથાની આ દસમી આવૃત્તિ છે કુત નકેતોની સખ્યાએક લાખે પકડેલી છે ગુજરાતી સાહિત્યમાં એ એક નિકમ જ ગણાય નાપુત્રી આ આત્મકથા પ્રત્યેક ગુજરાતીના ઘરમાં રહેલી ઘટે

દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહને ઇતિહાસ લે મોહનના ન કરમચ ગાંધી મ હરિપિયા નાપુત્રના ગુજરાતી પ્રયોગો લેને આત્મકથા પછી બીજું સ્થાન આપી રાકાય એવો આ અગત્યનો પ્રથમ ભાગમાં માથે (ત્રીજી આવૃત્તિ) પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે

જનનલીલા ને કાકાસાહેબ મનેતક મ ૧૩૧ કાકા સાહેબની નવજોના નકિત નાર ૧ કાન ૧૫ નવજોની ચોપડી આ ૧૧૩ નોકમાના નામે ૧૧૫ વર્ષની તે ન જુનેને મા સાથે બીજી પ્રેસ જ મળિના મને માગર વિગેના આ કુના ક નેખોતો આ ૧૪ થમાં મ મધ પ્રવાસ આવ્યો છે

શ્રી નગીન સ પારેજે ૧ ૧૧ ૮૬ પાનાનુ વિનૃત નિષ્પત્ત્યુ અથવા અભ્યાસમાં ખૂબ જ મદદગાર થઈ શકે તેવું છે

‘આનુ કેમ સૂચ્યુ ?’ ને ટા સ્ટોય, અન વિશ્વ નાથ મળનાર્થ નદ, મ બાર આના

મહાન રસિયન સાહિત્યકાર ટોગ્ટોયની ૧૧૧૧ નાતોની ત્રીજી આવૃત્તિ

સોલરેય અને શિક્ષણ ને અર્નેસ્ટ હોસબી અનુ પાદરગ વિશ્વ વખામે, મ દસ આના

ટા ટોયના રોચક શૈક્ષણિક અપતરાએને વાતા ત્મક સરખા યૂવી ની ચોપડીની ત્રીજી આવૃત્તિ સત્યમય જીવન લે વિશારના ન થ મશરના ન મ સના રિપિયો

નોડ મોર્નીના ‘ઓન કેમ્પ્રોમાઈઝ’ - સત્યાગ્રહની મર્યાદા અથ પરના આપણા એક અમલી ચિંતકના મન નીચ વિનૃત નિમધની બીજી આવૃત્તિ

યજ્ઞ પ્રકાશન

યજ્ઞદીપિકા લે વિમલા તાઈ, અન બાહુબા મદના નુતીનાર્થ વૈદ્ય મ નવુ આના

મૂ નવન અ વસ્તવમાં સામ્યચોગની પ્રવૃત્તિ કે સાધના છે આ પુસ્તિકામાં લેખિકાએ તેની દ્રઢ મા મારી ૧૧૫ કરી છે

સર્વોદય અને બુદ્ધાનયજ્ઞ ને ૧૫ નવનાર્થ મકેના મ મ આના

મ ૧ ૫ વિચારને કેન્દ્રમાં રાખી મૂલ્યન પ્રવૃત્તિ નિ ૧ બારના અ જા પિતા અનાતમક કાર્યક ના ને મોતો મ મદ

ધરતીના ગીતો સકનન મ મે આના

૨૧ ૧૧ની લ ન વ મતે જેમ દેશમક્તિના અનક ગીતો રવાના તેમ મૂ ૧૧ નવૃત્તિ નિમિત્ત થયું ગીતો વિનિધ નેખકાએ નખ્યા છે તેનો આ મ મદ છે ને ન અનેક દેશમક્તિના ગીતોમાં ૧૧ આ ૭ દેશના કાળના નવાબના મ્મ રવા છે કે તે જ આ ગીતાનુ નાવિ નિ સક સી શકાય છે

આર આર ગોળી કુ ના પ્રકાશનો

અત ઓતો ને નુનિનાન મળિયા મ ૭ ગરિયા ૧૧૧૧ નાતો યુવાન નાતોકા મળિયાની ચીન દ્રમી

સાર્વજનિક નગ મદ

મોનાલુ છક ને ૧૧૧૧ ૧૦ પોત મ ૧૧૧૧ રિપિયા

સાનારો વીક ન ૧૧૧૧ ધરન થી ૧૧૧૧ ૧૦ પોતની

૧૧૧૧ દ્રમી સાનાઓનો સ મદ

અશાલરી મામાજિક નવવધા ને પાના ૧૧૧૧ મ મા ૧૧૧૧ રિપિયા

CHIRAN

સંકટા ઉત્તર વિપ્લવ
છેન મને નાશના
છતાં દુઃખ મો નાશ-
વના હોઈશું ?
બાલ્ય

(નાશીલ અને ગુરુદેવની જીવનસાધનાનું અનુધીવન કરતું માસિક)

આપુનો પત્ર

☆

મિત્ર પરનો આપુનો આ પત્ર 'નિષ્કિય સનાયાર' માધી અનુવાદ કરી 'નહી' ગતો છે. નિષ્કિય વિરોધ અને અહિંસક પ્રતિકારમાં રહેના મૂળભૂત નકાવતની વિરાદ વચ્ચે સાથે તે કાળે ઇન્ડોસ્તાનમાં ચાલેલી શરમજનક હિંસાનો સ્વીકાર કરીને પણ હિન્દુ આત્મ વિશે એ સમ્પ્રદાયાએ જે આશા સેવી છે તે પ્રત્યેક હિન્દીને તેનું બંધે કરવું સુચવી રહે છે

આવારે આપણે ભણે પુઠના વાતાવરણમાં જીવતા હોઈએ એવું લાગે છે. મિસર અને હ ગેરીના બનાવો પ્રત્યે શાંતિના મુદ્દને વ્યાજ કરી મૂકે એવા છે એવે રાણે આપુના આ સળે સીને મટિ હીવાદા હી બને!

નહું ભારત પાશ્ચાત્ય દેશોનું એની બધી બીભક્ષતાઓ સાથે નીચ અનુકરણ કરીને પુઠ-ખોર નહીં બને બલકે પાશ્ચાત્ય દેશોની સૌથી સારી બાબતો ચઢવું કરીને કેવળ એશિયા અને આફ્રિકાનું જ નહીં, બલકે સમસ્ત પીડિત આલમનું આશાસ્થાન બનશે.

ગિરલા હાઉસ, નવી દિલ્હી

૨૬-૧૧-૪૭

મિત્ર ભક્તિ,

તમારો તા. ૨૭ ઑગસ્ટનો પત્ર મળતા મને ઘણી ખુશી થઈ. એમાં તમે ઘણી દલીલ કરી છે. મને એવું લાગે છે કે નિષ્કિય વિરોધ અને અહિંસક પ્રતિકારમાં જે પાયાનો ફરક છે એ તમે સમજી લીધો છે. એ બંને પ્રકાર પ્રતિકારના જ છે, પરંતુ જ્યારે તમારો પ્રતિકાર નિષ્કિય હોય છે, અર્થાત્ જ્યારે પ્રતિકાર કરનારો નિર્બળ હોય છે ત્યારે તમારે ભારે કિંમત ચૂકવવી પડે છે. ઇસા મમીહિ (જસસ એફ નાન્દેયે) જે વિવેકયુક્ત, સાહસિક અને વીરતાપૂર્ણ પ્રતિકાર કર્યો હતો એને યુરોપના હોકા ભૂલ્યા નિષ્કિય પ્રતિકાર માની બેઠા. ભણે એ કમજોર વ્યક્તિનો પ્રતિકાર ન હોય. જ્યારે મેં પહેલીવાર નવા કરાર (ન્યુટેસ્ટામેન્ટ) વાંચ્યા ત્યારે મને ઇસુના પક્ષે કોઈ નિષ્કિયતા કે નબળાઈ દેખાઈ નહીં, જેવી કે ચાર સુસમાચારો (ફોર ગોસ્પેલ્સ) માં બતાવવામાં આવી છે. અને જ્યારે મેં ટોલ્સ્ટોયની 'હાઈમની એફ ધી ગોસ્પેલ્સ' (સુસમાચારોની સુસંગતિ) નામનું પુસ્તક અને તે મંબંધી એમની અન્ય રચનાઓ વાંચી તો

એનો અર્થ મને અધિક સ્પષ્ટ થતો ગયો. ઇસુને નિષ્કિય પ્રતિકારક માનવાથી શું પશ્ચિમને મોડું તુકસાન લોગવવું પડ્યું નથી? ઇસાઈ જગત એ શરમજનક યુદ્ધો માટે જવાબદાર છે જેનું વર્ણન જૂના કરારોમાં પણ આવ્યું છે અને બીબલ એટિ હાસિક તથા અર્ધ એટિહાસિક લેખોમાં પણ. હું બાઈબલનું કે હું જે કહી રહ્યો છું એમાં ભૂલ સુધારાને અવકાશ છે; કેમ કે, હું તો અર્વાચીન કે પ્રાચીન ઇતિહાસનું બહુ જ માસુ ડી જ્ઞાનનો દાવો કરી શકું છું.

હવે હું વ્યક્તિગત અનુભવ તરફ આવું છું. એમાં શક નથી કે નિષ્કિય પ્રતિકાર દ્વારા અમે અમારી રાજકીય સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરી લીધી છે. જે પર તમે અને તમારા સારા પતિ જેવા પાશ્ચાત્ય દેશોના આંતરેમી હોકા ઘણા મુગ્ધ છે; પરંતુ હવે અમે દરરોજ એ ભૂવની ભારે કિંમત ચૂકવીએ છીએ જે અમે અમળ્યું પણે કરી બેઠા છીએ—અથવા વધુ ચારી રીતે કહું તો હું કરી બેઠો હતો. એ ભૂલ હાની નિષ્કિય પ્રતિકારને અહિંસક સમજી લેવાની. એ એ ભૂલ હું ન કરત તો આજે આપણે આ ધુલ્લારૂપ દશ્ય ન એવું પડત કે એક નબળો ભાઈ પોતાના બીબલ નબળા ભાઈને મૃદતાથી આ

અમાનુષિ રીતે કતલ કરી રહ્યો છે

હું તો માત્ર એ આશા અને પ્રાર્થના કરી રહ્યો છું—અને ઇશુ ખ્રીસ્તે અહીંના તથા હિન્દુસ્તાનના મિત્રો મારી સાથે એવી જ આશા અને પ્રાર્થના કરે—કે એ રક્તપાત જાણી ખતમ થઈ જાય—ક્રાંત્ય એ કહેવામાં અનિવાર્ય પણ હોય—અને એક નવા અને શક્તિશાળી ભારતનો ઉદય થાય એ નવું ભારત પાશ્ચાત્ય દેશોનું એની બધી બીભ્સતાઓ સાથે નીચ અનુકરણ કરીને યુદ્ધ ખોલ નહીં અને, મરડે પાશ્ચાત્ય દેશોની સૌથી મારી બામતો મક્કલ કરીને કેવળ એશિયા અને આફ્રિકાનું જ નહીં બકે સમગ્ર પીડિત આનમનું આશાસ્થાન બનેશે

મારે ફતીકારનું પડછે કે મારી એ આશા એવી જ છે—જખતક માસ તખતક આસ, કેમ કે આને તો અમે ફ્રાન્સ અને બધા પ્રકારના ભૌતિક સામગ્રીને સહારે ચાલી રહ્યા છીએ અમારા રાજપુરુષો પાછલી બે ત્રણ પેઢીઓથી બ્રિટિશ શાસનના દિવસોમાં શસ્ત્રો પર ત્યાં ભારે ખર્ચનો ભોર ભેરથી વિરોધ કરતા આવ્યા છે, પરંતુ હવે જ્યારે રાજકીય ચુલામીમાંથી અમે ચુકત થઈ ચૂક્યા છીએ ત્યારે અમારો ફોજ ખર્ચ વધી ગયો છે અને એમાં પણ વધારો થવાનો ડર છે અને વગી તે એકાધ હોય તેમ અમને તે માટે ગર્વ છે! અમારી ધારામલાઓમાં એની વિકલ્પ એક પણ અવાજ

બિડતો નથી! આ રીતે અમારા લોકો પર એક બલતનું ગાડપણ સવાર થઈ ગયું છે અને પાશ્ચાત્ય હિન્દુવાની ચમકદાર બનાવટી બામતોનું અનુકરણ કરવાની વ્યર્થ ચેષ્ટા અમારે ત્યાં થઈ રહી છે, પરંતુ તે છતાં મારા તથા બીજા ઘણા લોકોના મનમાં એ આશા હજી ઘર કરી બેઠી છે કે હિન્દુસ્તાન એ કામનૂરમાંથી ઉઠતી જશે, અને સન ૧૯૧૫ થી નગાવાર ૩૦ વર્ષ સુધી એને અહિં સાનું જે શિશુનું મળ્યું છે, ૫૫ થી બકે તે અપૂર્ણ જ કેમ ન હોય, એના ફરસવરૂપ એણે જે નૈતિક ઉબ્બતા સુધી પહોંચ્યું છે એના પહેાની જશે.

જ્યાં સુધી તમારા પતના છે ના પેરેઆફ સાથે સખ ધ છે, મારે એ સ્વીકારવું જોઈએ કે હું મને વિરોધવળથી અનુલુ છું અમેરિકાના રિચર્ડ બ્રેને એ સમગ્રના તમારા કરતા વધારે નક્કર રીતે રજૂ કરી છે ‘ક્રિસ્ટિયન’માં પ્રગટ થયેલ એમનો પત્ર અને મારો પત્ર તમે જોયા હશે

મને આગ છે કે તમારા બંનેમાં પહેાના આનંદ દિવસોમાં હતો એ જ ઉત્સાહ કાયમ છે જ્યારે તમે ભારતમાં મારી સાથે રહો છો હતા મને સક છે કે તમે બંને ફરી ક્યારેક ભારતમાં આવશો અને એને ગાડપણની હાવતમાં નહીં બન્ને છવ નના હરેક કોઈમાં શુદ્ધિપૂર્વક વર્તવું જોશે

તમે બંનેને આગ

માધુ

14

પાની બાઠો નાવ એ, ધર એ બાઠો દામ
દાનો વાધ ઉલેચીએ, ચહી સવાનો કામ

નાવમાં પાણી વધી જાય ત્યારે તેને એક હાથથી નદી પાણી બંને હાથ બહાર ફેંકીએ ફીએ તેમ વધારાના ધનને મહાર ફેંકી ધરને બચાવવું જોઈએ એ લેનારો મગી જાય તો એનો ઉપકાર માનવો જોઈએ કુટમોત્તની જેમ ધનનો ખેવ થવો જોઈએ બોનને પેતાની પાને આવે છે તે તરત ફેંકી દે છે પૈસાને એ રીતે ફેંકતા જઈએ તો સમાજશરીરમાં એનો પ્રવાહ વાહ રહેશે, અને સમાજનું આરોગ કાયમ રહેશે સસ્ક્રનમાં પૈસાને ‘દ્રવ્ય’ કહ્યું છે, દ્રવ્ય એવે વહેનારું એ એ સ્થિર રહ્યું તો રોકાયેલા પાણીની પેઠે એ મધાવા વાગશે

-ચિનેબા

છવતા થે લેલની કઈ લાજ વ કાઈ નહી,
કું વિચારું છું અનિલ, એવું કંઈ કેવું હશે?

દક્ષિણ આફ્રિકાના પડા પ્રધાન જનરલ સ્મર્ટ્સ વિદાયતમા પોતાના વતનમાં નાના ગામડામાં રહેતા હતા. ગોળમેજી પરિપક્વતા ગાંધીજી આવ્યા છે એ સમાચાર મળતા જ તેમણે તેમને પોતાને જામ આવવાનું આમ ત્રણ આપ્યું. બાપુએ તેનો તરત સ્વીકાર કર્યો.

એકવીસ વર્ષ સુધી જેની નામે બાપુએ આકરી લડાઈ કરેલી એ સ્મર્ટ્સ બાપુના આગમનની રાહ જોઈ રહ્યા. બાપુને લેવા તે પોતાને દુનિયાને કુટુંબ સહિત ક્રિષ્ના હતા બાપુ આવ્યા. પ્રેમના પ્રતિનિધિની અદાથી બાપુએ હાસ્યના કુવારા ઉડાડતા હાથ મેળવ્યો. હૃત્તધુનન કરતા જનરલની આંખો ભીની થઈ. અત્યંત બાવપૂર્વક તેઓ તેમને ધરમા લઈ ગયા અને બધું ફરી ફરીને ખતાવવા લાગ્યા. એક મોટા કબાટ પાને અટક્યા આફ્રિકાથી મળેલી યાદગાર દર્મિની ભેટ સોગાહો તેમાં ભરેલી હતી, એ જળહળતી ધીમેની વચ્ચે એક સાદા, કાળા પટાના ચપ્પલ મૂકેલા હતા. તેની મામે આંખો ચીંધીને જનરલે પૂછ્યું: 'મિં ગાંધી, આ ચીજ કોણે આપેલી હશે, યાદ આવે છે?' 'તમારી તોપ બંદ કરેને

મંડાત કરનાર એ વસ્તુને હું ન જાણતું?' બન્નેના હાસ્યથી આરંભો ગાળી જાયો. એના પડઘા શ્રમતાં ગંભીરપણે જનરલ જોડ્યા. 'હું જાણ્યેર ત્રોકોને પહોંચી વળ્યો. એમની બંદકોને અંધ

કરવાની શક્તિ મારામા હતી. પણ જે માણસને મેં જેલમાં પૂર્યો. અન્ના માણસોને ગોળીએ દીધા. પારાવાર દુઃખ દીધાં, જેલમાં પથ્થર ફેંડાડ્યા તો ત્યાં ભેડાં ચંપલ સીવી મને ભેટ મોકલ્યા.' આખો

દિવસ કોઈ સ્વજનને ઘેર ગાળે તેમ ગાળીને બાપુ લંડન ગયા.

જનરલ સ્મર્ટ્સે બાપુની ૬૧મી જન્મજય તિના પ્રસંગે સર્વપક્ષી સંઘાટ પ્રગટ કરેલા અભિનંદન શ્રંથમાં ઉપરોક્ત વસ્તુનો નિદેશ કરીને લખ્યું: 'રાજકીય આબતોમા ગાંધીજી સાથે આપણને ગમે તેટલો મતભેદ હોય. છતાં એક વસ્તુ ચોક્કસ છે કે માણસ સામાને દુઃખ દઈ ને, તેને દબાવીને જે વિજય મેળવે છે તે ક્ષણિક નીવડે છે. બ્યારે પોતે સહન કરીને, ભતે દુઃખ વેડીને કરેલા મામનાથી જે જીત મેળવે છે તે ચિરંજીવ બને છે અને બન્નેનાં હૃદયને ઉજાત કરે છે. મારે એમની સાથે એકવીસ વર્ષ જેટલા લાંબા ગાળામાં અનેક વાર આફ્રિકા પ્રસંગે પડ્યા છે. તેમની સાથેની મુલાકાતોમા અનંક કડવી મીઠી અમારે કહેવી પડી છે. તેઓ એ વખતે એક માધારણ એટર્ની હતા. ઉંમર પણ ત્રીસ ચાલીસની હતી. મારાથી દરેક રીતે એ નાના

હેખાતા હતા. છતાં જાણે એ પ્રયત્નો યાદ કરું છું ત્યારે મારે કમ્બુ કરવું પડે છે કે ઉપરથી એમને ધમકાવતો, ડરાવતો બાઝતો છતાં અંગ રચી મને લાગતું હતું કે હું કોઈ મંડાપુરુષ સાથે

વાત ફરી રહ્યો છું મારા ગમે તેવા શસ્ત્રાસો,
બુદ્ધિમંદ, ધનમંદ, શસ્ત્રબંદ આ માણસની
મહત્તા આગળ મહાત થવાના છે અને બન્યું પણ
એમ જ આખરે ભારે દુઃખ વેડીને ગાધીબદ્ધ
છાત્ર મેળવી અને અમે મિત્રો બન્યા.

જનરલ સમદનના આ ગળદોષપાત્રને પાંચ
હજાર વર્ષ પહેલાં સકાના સ્વામી રાવણના
શબ્દોની સાદ આપે છે ભારે ભીંતિત નમુદ્ધિ ધન
બંદ, મત્તાબંદ અને બુદ્ધિબંદ કરતાં મનનું બંદ

કેટલું મહાન છે એ વસ્તુ ઉપરથી હુકાર કરતા
રાવણના અંતરમાં સમ પ્રત્યે રહેના ભક્તિભાવમાં
જેવા મને છે એને ઘણા માણસો પૌરાણિક ગણી
ઉવેચતા આજે જનરલ સમદનની યુવાતથી
આત્મબંધની અતોકિક શક્તિનું ફરી એક વાર
જગતને જ્ઞાન થયું છે એ જ એક માર્ગ છે

‘નાન્ય ષથા વિદ્યતે ધનાયક’

જગતશાંતિ માટે બીજો માર્ગ નથી

કૂલ અને કાટો

નામ પા. ૧૬૦

એક કાટાએ પાનેના ફૂલને પૂછ્યું ‘જાઈ ફૂલ હો કે તારું હૃદય નોપથી વીધીને
તને દોરામાં પરોવે છે. તું એ અત્યાચાર આઠની શાંતિથી કેમ નહન કરે છે ?’

ફૂલ ઉત્તર આપ્યો ‘મને તો એના અત્યાચાર જેવું કાર્મ નાગતું નથી હું તો ફૂલ
તોડનારાઓનો દિનથી કુતરા અને આભાગી છું એમની જ કૃપાથી હું દેવો, મહાત્માઓ,
મહાપુરુષો, રાજાઓ, સુદરીઓના ગળામાં અને શરીરોની મનાધિયા સુધી પહોંચી જાઉં
છું કહે જોઈએ, એ તોડનારા મિત્રાનું હું નેથી મહાનતા શી રીતે પાસી શકયો હોત ?
નહિતર હું કાગ પર જ એમને એમ મુઠાઈને મારું જીવન મમામ કરતું.’

‘હા, પણ તારી વાત તો કં. કે તું નકામો થા માટે હોડેલા આગળાઓને કે છે ?
એ તારી દુઃખનતા નથી શું ?’

કાટાએ ફૂલના એ ટોણથી જરા દુઃખી થઈને વહ્યું ‘મને દુઃખ થાય છે કે
નહિન મારી પાત્રે નહે છે છતાં તું મને મમજી શકયું નથી, એટલે જ તો તું મને દુઃખન કહે
છે જ્યારે તું એમ કહે ત્યારે બીજાની શી વાત કરી ?’ પહેલાં તો તું જે એમ કહે છે કે
હું હોડેકોની આગળીઓને કે ખ મારું છું. એ આવ પોતું છે તું જ કહે, હું હોડેકોની આગ
ળીઓને કે ખવા માટે કયાન જાઉં છું ? હોડેકો પોતે અડી આવીને પેતાની આગળીઓને
ધાયન કરે છે બીજું, તારા જેવી એક સુદર વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા માટે થોડું ચક્રન કરવું પડે તો
એમાં તે કઈ મોટી વાત છે ? બીજું, એમ માની નહિએ કે હું હોડેકોની આગળીઓને કે ખ
છું—એ કે જે વાત આવી નથી—તો પણ તે તારા જેવા નહોદરની રક્ષા માટે જ કે ખ છું
હું મારા પોતાના અજત સ્વાર્થ માટે તો કશું કરતો નથી એમાં મારો સ્વાર્થ અને દુઃખનતા
કયા છે ? તું જ કહે, કુદરતે મને સીધી પ્રથમ, તારા પહેલાં જ કાગ પર ઉગાડ્યો નથી ?’

કાટાની વાત સાંભળીને ફૂલ ચૂપ થઈ ગયું

પાંચમી પગાર થતા માગીએ ભેડેની વાત પૂરેપૂરી સામગ્રી એ નનમાં જ બેઠ્યો
‘એકાંકી આ બને નહાન છે, પણ એકગીતના અત્યાચારથી આવ અન્ય છે.’

૪૫

જિંદગીનું મૂલ્ય સાતું હું જ કામ અમથ્યો પૂરું ?

તું કહું કશિયાઈ છું, મારી કદર હોયું કરી. —અનિત

ન રા શુરુ અવનિન્દ્રનાથ ઠાકુર હમેશા હજી ૪૫ના છે. 'કોઈ માણસ બીજાને કળાકાર બનાવી શકતો નથી જે પ્રવચનથી જ કળાકાર છે તે માપન શુરુના શિખામણનો લાભ વર્ષ શરૂ છે. 'પ્રાથમ, રસમ, અને પાલી ઠાકુરને પાષે છે અને તેને પિક નવામાં મદદ કરે છે પણ પ્રભુ જિવાન બીજુ ઠાકુર ઠાકુરને મદદ શરૂ છે?

જગની સાધના એક આજીવન આરાધના છે તે કાઈ મોજશોખની વસ્તુ નથી તેથી કળાકારે દરરોજ તેના અભ્યાસ કરવો જોઈએ પણ તે નાથે સાથે નવા પ્રયોગો કરવાની પણ તેનામાં લાપના હોવી જોઈએ જગનારે, તેણે પોતે જે અનુભવ્યું હોય અથવા તેની ચેતનામાં જે પ્રગટ થયું હોય તે જ માન તેણે વ્યક્ત કરવું જોઈએ તેણે મૌલિક પ્રેરણા પર કોઈ નવો વિચાર નાદેવા ન જોઈએ એમ જરવાથી તે તે બંને બગડી જશે કોઈ પણ કળાકારને પર પરા વિના ચાલતું નથી પર પરા તે આપણને વારસામાં મળેલી મૂર્તિ છે જે તેના ઉપયોગ એક નવા માહનમાં ફરીથી તે આપણી હોનમાં વધારો વગે

પખ્યાત જગની કળાકાર ઉકા કુરા હજી કરતો કે, 'જગની પરાકાષ્ટાના નયુ અગો છે—' પ્રકૃતિ, પર પરા અને મૌલિકતા પ્રકૃતિના અભ્યાસ વિના જગા કમજોર અને કૃત્રિમ બની જાય છે પર પરાના જ્ઞાન વિના તેની કળા અધકચરી અને અપૂર્ણ રહે છે અને મૌલિકતા વિના પ્રાણહીન અને હેતુ વિનાની બની જાય છે પણ જે જગા કવગ પ્રકૃતિને આધારે છે તે અનુકરણ બની જાય છે જે

પર પરાને વગળી રહીએ તો કળા ઉદ્યોગની— કારીગરીની— કક્ષાએથી બે ચે જતી નથી અને મૌલિકતા વિનાની જગા ની કૃતિ એક જાતનું પાગલપણ— ગાડપણ— અને મનોવૈજ્ઞાનિક વિરક્તે પણનો વિષય બની જાય છે

ચિત્ર એ પ્રકારના હોય છે એક છે જે જગા કાર બનાવે છે અને બીજું તે પોતે બની જાય છે કળાની પ્રત્યેક સાની કૃતિમાં વિષય હોય છે, કૌંસી હોય છે, અને જગાકાર પોતે પણ હોય છે પ્રકૃતિના એ સ્વરૂપ છે એક સ્વરૂપ એ છે જેમાં બધી વસ્તુઓ એકબીજાથી ભિન્ન અને સ્વતંત્ર દેખાય છે અને તેના બીજા સ્વરૂપમાં એક તાર્ત્વિક કૌંસી, જેમાં એ બધા નકાવતો કે ભિન્નતા વ્યુત્પત્તિ જાય છે તેથી

બાહ્ય કુદરતમાં અને માણસમાં, વિવિધતામાં એકતા છે

કુન ન જાતક વ્યામાં જણાવ્યા પ્રમાણે નયુ લોક છે— સૌથી નીચે મામલો છે, વચ્ચે ફરલોક અને સૌથી ઉપર ગરલોક છે પણ મને તો ત્રણ છે કે અરલોકની ઉપર પણ એક બીજો લોક છે—

આન દલોક કામલોકમાં કામ હોવાને નાજો એક પ્રકારની અધતા ગાવે છે, ડરલોકમાં બહુમુખી રૂપ દેખાય છે, અરલોકમાં માણસ પોતાની અંદર વિશ્વમંડળ જીવનનો જદ અનુભવે છે પણ આન દલોકમાં તો કેવળ આન દ જ છે, અને વેદોમાં કહ્યું જ છે કે પ્રભુ પોતે નાન દમય છે

(ચિન્માન કળા ૭૧ ના ૧૧ મોક્ષના કળાવિગ્ના (કળા લેખ ૧૯૭૦, ૧૯૭૧) પ્રમાણ અનુસાર કુનકનારી)

માનવીની જિંદગાની સ્વપ્ન એક કે વાય છે, સ્વપ્ન એ જોનારનું લાણ તથાન કેડુ હશે અને ન

તારું ચરણયુગલ

ચુરુચાવ મલિક

મેં તારું ચરણયુગલ જોયું
 યયા
 આકાશમાં
 ૧ કાશ એવું ?
 ન તણ માવજી અને આરવાહન
 અને કેવું સુદર હતું તારું ચરણયુગલ
 ૨ મ કે જ્યોતણ એક નિરતર જરણું
 શુ એ શુભ કળ્યાથી ૪ પ્રગળ પામીને પ્રકૃ
 તિન પ્રાણજી અને નાણુનનું મનમહિ ઉજાવળ
 બન્યું છે ?
 એ જ્યોત અણાનું એક બિંદુ માન પર પડ્યું
 એ જ્યોતિબિંદુ કે ભૂકળી આગની અક
 ચીનગાડી ?
 તેજી મને ભમ્મ કરી હીપો
 તે ભરમની ભળતિ મેં માન મહુમુખી મન
 ર જોગી
 તરત જ મારું રાવજીવેથી મન રામમાં ૫૧
 ઠાઈ મયુ
 કયો રામ ?
 ૫૧૧ કશરચનો પુત્ર નહી, પશુ જે રામ
 સ્તવવિશ્વમાધ્યાપી રહ્યો છે અને ધરધનમાં હસે છે
 મેવી રીતે તમને નમ-કાર કરી અને તેને
 જોગાઓ

અને એ મિનનમાં કેવો આનંદ હતો !
 મારી આખોમાથી સતત આનંદતા આમુ
 જોની એક અચિરત ધારા વહેવા લાગી
 શુ એ આમુજાની ધારા હતી કે પ્રભુના
 અતરમાથી વહેતું પવિત્ર જરણું હતું !
 ૨૧ આગીમ નીરવતામાં આ શબ્દ કયાથી ?
 મદરના પરદા પાછળ ઊભેતું કોઈ મસ્તીથી
 ગાઈ રહ્યું છે
 'તેરે ચરણ, મેરે ચરણ'
 રણ તરત જ યુદ્ધના દરેક અણુ પરમાણુમાંથી
 એવો સાદ સ્તબ્ધતા લાગે
 'તારું ચરણયુગલ મેં જોયું ' તારું ચરણ
 યુગલ જોયું ' અમ કહેતા કહેતા હું આકાશથી
 ધરની તરફ નીચે ઊતર્યો
 થોડા માણસાએ મને જોઈ લીધા
 એકે મને નિહાળીને કહ્યું ગાડો ! આ ચરણ
 યુગલ પથ્થર પર કોતરશેતું છે શુ આકાશમાં
 કોઈ ચરણયુગલ હોઈ સકે ખરું ?
 જે તેના માટે માન એક પથ્થરનો કટકો
 હતો તે મારી દૃષ્ટિએ હતો શાનીમામ ?
 પણ એવી દૃષ્ટિ મને કોણે આપી ?
 તારા ચરણયુગલે, જગદંબા, જગપતિ
 તારા ચરણયુગલમાં કેવો કીમિયો છે ?

અરોહ !

(નવક માસના નવ નાણક પ્રતિ સપ્તમ અર્ધા સહિત)

અરોહ ! તમે સમ્રાટ ૨ સન્યાસી *
 તમારી સેવામાં જ્યારે શુ દાસદાસીઓને જોઈ છુ તો તમે મજાદ જેવા દેખાઓ છો
 ૫૧૬ તમને ક ગોઠી પહેરેલા જોઈ છુ ત્યારે મારું માણુ સ્વાભાવિક રીતે જ નમો ભય છે
 સારણ કે તમે એક અવધૂત જેવા દેખાઓ છો !
 ૫૧૭ તમે તો એક સાચા અવધૂત જ છો !
 કેહિના તથિ દ્રષ નહો. 'ધરણ નહો, —સોનો તથિ ખીલિ જ્ઞેને મેરે !'
 અને તમારી ભાષા * તમારો અવન મત * એકમ * એકમ * એકમ * !
 તેથી તમને અરોહ, —સમ્રાટ અને સન્યાસી —મારા સાન્યાસ મજામ હો !

૦ ૪ મહાન ઝડિમા એ જોયે છે ત્યાને માટે
ધામનુ ૨ નૃણ ન પૂર્ણ થોગ્ય જ છે

૦ ૫ દ્રના ઝાબા પ્રકાશમા તુ મારા ઉપર
મારા પ્રેમ પ્રેરો પાઠવે છે, રાત્રિએ સૂર્યને ડહું,
અન ધાન ઉપર હું અથુરપે મારો જવાબ
હાલી જાઉં હું

૦ ૬ વાળિહુઆએ ધરતીને સુખન દર્શને
વધુ 'તમ તાન વરધના બાલુડા છીએ, મા'
સ્વર્ગના રી અમે પાછા તારી પાને આવી
સાગા છીએ

૦ ૭ પોતાને મજતા આવતા ડેઈડ અનામી
પુષ્પનો સ્વીકાર કરતા તુરજમુખી વજવાઈ ગયુ
સૂર્યે ડે એ બડી, મિતમહ તેને પૂછયુ
'તુ કુશા તો છેને, પ્રિયે ?'

૦ ૮ તે બધી ગૌપ્ય વસ્તુઓ છે, જે મારા મને
ડીજનો માટે હું મારી પાછા મૂકતો જાઉં છું,
સુખ વસ્તુઓ તો મૂકીને માટે છે

૦ ૯ પાણેલા ફૂલશને એવો વહેમ થઈ ગયો છે
કે, એનું સ્થાન પચાવી પાડવા માટે જગત ચોજ
નાઓ ઘડી રહ્યું છે

૦ ૧૦ આ જગત, મૌદ્યના સંગીતે જેને તડા
વીને શાત પાડી રાખ્યું છે એવા મહા ઉત્પાત
જેવું છે

૦ ૧૧ તમારા સ્પર્શમાનથી
નાથ પાને એવી વસ્તુ ઉપર
અધિકાર ભોગવવા માટે
તમારે તેને તમારાથી દૂર જ
રાખવી રહી

૦ ૧૨ મારી દુનિયા સમક્ષ
મને એવી ખોટી રીતે રહ્યુ
થવા ન હો કે જેથી એ મારી
વિરુદ્ધ થઈ જાય

૦ ૧૩ ખોવાઈ ગયેના પ્રેમને
કારો નિદગી વધુ સમૃદ્ધ
મની ગઈ છે

૦ ૧૪ જેમની કંઈ બધું છે, પણ તુ નથી, મારા
નાથ, તેઓ એવાઓની હામી ઉડાવે છે જેમની
તને તારા સિવાય મન્ય કશું જ નથી

૦ ૧૫ દ્રમા આખા મગન ઉપર પોતાનો પ્રકાશ
ફેંકે છે, — પોતાના કાળા ડાઘ પોતાની પાને જ
રહેવા દઈને

૦ ૧૬ આપણા પ્રદેશમા ખીલે છે તેવું જ કમળ
પુષ્પ, તેની જ મધુરતા નાથે, પણ જુદે નામે
પરદેશના આ પાણીમા પણ ખીલે છે

૦ ૧૭ દિવસમરની લોકનમુદાય માથેની મારી
મુસાફરીથી લઈને મારી ન ક્યાના એકાત સુધી
તે મને દેવો છે

૦ ૧૮ રાત્રિની નીરવતામા હું એનો મમ પામવાની
વાટ જોઉં છું

૦ ૧૯ 'જીવન'મા આપણે એક જ નીડમા
સવાર થઈને દરિયો ઝોગગીએ છીએ, અને
'મૃત્યુ'મા આપણે નિરે પહોંચીને પોતપોતાની
દુનિયાઓમા આપણા જઈએ છીએ

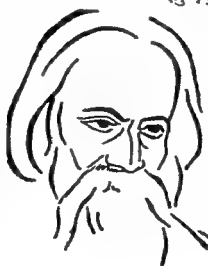
૦ ૨૦ 'ગી રીતે હું તને ગાઈ સહજાવુ અને
તારી પૂન કહુ, હે સૂર્ય ?' પુરો પૂછ્યું, 'તારા
પાવિત્રતા વિશુદ્ધ મૌનથી' સૂર્ય ઉત્તર દીધો

૦ ૨૧ પણ જેવું જીવન જીવનાર માણસ પશુથી
થે બદલર છે

૦ ૨૨ અત્યંત પ્રવામી હું
તારે કાઠે આપ્યો, એક
અતિથિ તરીકે હું તારા પરના
રહ્યો મને હવે આજે હું મારી
ભોમલ, એક મિત્ર તરીકે હું
તારું ઘર દોડી ગઈ છું

૦ ૨૩ હું મૃત્યુ પાનુ ત્યારે હું
દુનિયા, તાન મૌનમા નાન
માટે મેં કમ્પો રહેવા દેજે કે
કે 'એ પ્રેમ વર્યો છે'

૦ ૨૪ મેં તને જોયો છે
— ડાના ઝાબા પ્રકાશમા

ઓમ નમો નારાયણાય પુરુષોત્તમાય

કાકા કાલેલકર

ઉચ્ચ આશ્રમ રાખનારા સમાજ સેવકનો આ ધ્યાનમંત્ર છે માનવસમાજની ધાર્મિક ઉપાસનાની આધુનિક, શાસ્ત્રશુદ્ધ અને અત્યંત બિની કક્ષા ઉપરના મનમાં બ્યક્ત થાય છે

નારાયણ એટલે માનવસમાજના હૃદયમાં ધસેલું અતનીમી પરમાત્મા તત્ત્વ, એની વ્યૂત્પત્તિ આ રીતની છે નર એટલે મનુષ્ય, એમાં સૌ પુરુષ આદિ બધા આવી ગયા અસૌનો જે નિકાશના પી સમુદ્ધ અવવા સમાજ બને છે અને નાર કહે છે નાર એટલે સમસ્ત મનુષ્ય કોઈ, માનવ પહેલા જે થઈ ગયા, આજ જે માનુષ્ય છે, અને હવે પરી યશે-એવા સૌ માનવપ્રાણીઓનો મનરક્ષાપ અમા હોય છે એની નનાતન માનવબલિને નાર કહે છે

આ નાર એનું અર્થન એટલે આશ્રમરચાણ થયું એ મનુષ્યહૃદયમાં અખંડ પ્રવેશ થનાર પરમાત્મા નારાયણ નામથી

ઓમનાય છે આ વિશ્વમાં જે કઈ જગ છે તે નશ્વર છે, નિઃશ્વર છે સાર ફર સનાતન, શુદ્ધ અને નિત્ય અને એટલા માટે અન્વેષે ૧, મૃગ્ય અને શાશ્વત એવું જે નારાયણ તત્ત્વ એને શુભનંદુ ધ્યેય બનાવીએ, એને મારે અન્યોમાં જ જીવીએ, અર્થાત્ દુઃખનિર્વાહ રાખનારો બ્રહ્મવાન સુવાન બ્રહ્મ સ્વનામહી પ્રકૃત દ નારાયણનો ઉપાસક હોતો એટલા માટે ના રાણન નામની સાથે સાથે સત્તની વિરંવાન ઉપાસનાનું પંજરમ રણ થાય છે પ્રત્યેક નરને, એટલે કે સૌ-પુરુષને જીવન સાધના દ્વારા અતમા નાગયણ

સ્વરૂપ જ થવાનું છે એવું પ્રાચીન અને અવાચીન મહાત્મા કહેતા આવ્યા છે નારાયણનું દાન ધરવું એનો અર્થ છે નર જન્મનો અતિમ ઉદ્દેશ અથવા ક્ષેત્ર અખંડ દાનમાં રાખવું 'નરનો અતિમ અને અનંત વિકાસ' એ જ છે એ નાગયણતત્ત્વ

એ અવસ્થા આજે આપણને પ્રાપ્ત નથી પરંતુ સથાશકય ઉપાયોથી બનતી ત્વરાએ અસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી લેવાની છે એની રમૂતિ અને સાધના નમ શબ્દમાં વ્યક્ત થાય છે નદી જે રીતે સાગર તરફ વહે છે એ જ રીતે અપૂર્ણ પૂર્ણ ની તરફ વહેવું એને નમસ્કાર કહે છે પુરુષ છે નવ દ્વારવાળો આ પુરમાં એટલે કે દેહમાં થયન કરનારો રહેનારો, વાસ કરનારો આત્મા, સાધના શ્રમ જીવ સૌ અને પુમાન બનેનો એમાં સમાવેશ થાય છે દિન શબ્દમાં જે રીતે દિન અને રાત બનેનો સમાવેશ થઈ શકે છે, અથવા પિતૃ પિતૃ શબ્દમાં માતા અને પિતા બનેનો સમાવેશ થાય છે એ જ રીતે પુરુષ શબ્દમાં પુરુષ અને સ્ત્રી ઉભરના સમાવેશ થાય છે એ પુરુષ વ્યક્તિરૂપમાં અંક દેહમાં રહે છે, એ જ સમાજરૂપમાં નિકાશના પી સમુદાયમાં રહે છે, અને વિરાટપુરના સમસ્ત વિશ્વમાં એનું અસ્તિત્વ છે વ્યક્તિમાં જે રીતે આપણે જેને 'પુરુષ' રૂપમાં પર્યન લિટી પ્રમાણે ઓળખીએ છીએ એ જ રીતે સમસ્ત વિશ્વમાં, મહા, નદીદેશ અને નક્ષત્રાના સમુદાયમાં પણ પુરુષ રૂપમાં જ એને બોલે એ રીતે મનુષ્ય

મેન તો રવે ને

[બચન]

પાષણ કીધું ત્હે આણુ આ પી બડું
નેણુદાન એક સખકાર શાતે છ
છીડી કે છીડી નુ બીજળાં એકવી,
એકવી અને એકલ પાણીકાન પ્રાતે ॥
મેથ તો રવે ને વી ધાણા નેણા રૂવે
વિજળ કીધો ત્હે પ્રજળ પ્રકાશનો
અથકારે અપાદબ હ છવાયો છ
વરસી વરસીને બતનના વન બડું,
લોચા નીર નિસાસો નક્ષત્રોયો છ
મેથ તો રવે ને વી ધાણા નેણા રૂવે
નીરતો નહિ હોયે નિસાસા બહાર
બન દેસા અરેરનો અંબ સાસ છ
તલે રે વાપરત પાણી, પાણીકા,
કેને માથે લાખકારો સમાસે છ
મેથ તો રવે ને વી ધાણા નેણા રૂવે

મુશાશુ

સમાજ વિશે વિચારતી વખતે સમઘટિરૂપમા એ એક જ પુરુષ જ છે એ આપણે યાદ રાખવું એકઠું છે.

‘પુરુષ એવેદ’ સર્વ’ યદ્ ભૂતં યચ્ચ, ભવ્યમ્’ વિવિધ વર્ણનાત્મક માનવસમાજ એક અવિકલ પુરુષ જ છે. એ પુરુષના બે પાસાં છે—ક્ષર અને અક્ષર. ભૂતરૂપમા ભેતા, લાગે છે કે એ ક્ષર છે. એના મહત્ત્વ તત્ત્વોનો વિચાર કરના માલૂમ પડે છે કે એ અક્ષર છે. એ અક્ષરની બધી સાધના જે આદર્શને સિદ્ધ કરવા માગે છે, એ પુરુષતત્ત્વની અતિમ બ્રહ્મિકાનું નામ છે પુરુષોત્તમ. આજનો મનુષ્ય અપૂર્ણ છે, અસમ છે, સદોષ છે. એણે પૂર્ણ, સમ અને નિદોષ અર્થાત્ બ્રહ્મા અને બ્રહ્મત્ત્વ બનવાનું છે. વિરાટ પુરુષના આ જે અતિમ આદર્શ છે એ જ છે પુરુષોત્તમ આત્મૌષ્ણ્ય દ્વારા વિશ્વાત્મૈક્યનો નાક્ષાત્કાર કરી લેવાથી જ એ પુરુષોત્તમ પદ પ્રાપ્ત થઈ શકશે. એટલા માટે વિશ્વાત્મૈક્ય જ પુરુષનો પુરુષાર્થ છે. મોક્ષ વિશ્વાત્મૈક્યનું કેવળ પ્રાથમિક સાધન છે. ધર્મ, અર્થ, કામ એ ત્રણી જેટલી હદ સુધી મોક્ષ તરફ વર્ધ જનારી હોય એટલી હદ સુધી એને પણ ઉપવ્રજણાથી પુરુષાર્થ કહેવામા દશેા વાધો નથી. પુરુષોત્તમ પ્રાપ્તિ માટે પુરુષને જે સાધના કરવાની છે, જે

પુરુષાર્થ કરવાનો છે, જે નિરલસ, અખંડ અને વર્ધમાન પરાક્રમ કરવાનું છે, એની અભિવ્યક્તિ ‘નમઃ’ શબ્દ દ્વારા કરવામાં આવી છે.

આ બધાંનું આદ્ય કારણ અથવા મૂળ આધાર એવી આસ્તિકતારૂપી જે સનાતન શ્રદ્ધા એનું નામ છે ‘ઓમ.’ ‘ઓમ’ એટલે ‘હા.’ જ્યાં નકારને, નિષેધને, અભાવને, અશ્રદ્ધાને જરા પણ સ્થાન નથી એવી પદવીને, એવી વૃત્તિને, એવી ધર્મતાને ઓમ કહે છે. ઓમ છે અજરામર અને અખંડ આસ્તિકતા. મારું જીવન સત્યરૂપ છે, એનો અતિમ આદર્શ સત્યરૂપ છે, એ આદર્શ સુધી પહોંચવું સંભવિત છે, એ પહોંચવાની યાત્રા અથવા સાધના પણ કૃતાર્થ થવાની શક્તિ ધરાવે છે, એવો જે હૃદ વિશ્વાસ, એ જ ઓક્ષાર, સંસ્થિદાન’દ પ્રભુથી તે બિન્ન નથી. એટલા માટે એનું સ્મરણ કરીને જ બધું ધ્યાન ધરવું ભેઈએ. એનું ધ્યાન ધરીને જ બધી સાધના એટલે કે પરાક્રમ કરવાનું હોય છે. એ સાધના જેમજેમ સિદ્ધ થતી જશે, થયેાનો જેમજેમ સાક્ષાત્કાર થતો જશે, તેમ તેમ પ્રાપ્તિનો આનંદ પણ વધતો જશે. એ આનંદ પણ આ મંત્રથી જ વ્યક્ત થાય છે, આ બધા હેતુ મનમાં રાખીને જ એ મંત્રનો સરહસ્ય તપ કહેવામા આવે છે.

મન કેટલાક મિત્રો કહે છે કે આપણું તો નીચેનાએને જેવે લાગે છે તે પછી અમને નીચે ઉતરવાનું શા માટે કહેા છે? પરંતુ માત્રી જિન તિ છે કે નીચેનાને કેપર લાગેલા માટે પણ તમે નીચે ઉતરો. માતા બાળકને બંધકવા માટે નીચે નમે એ જ પ્રમાણે આપણે નીચે કૂડવું હોઈએ અને નીચેનાએ ને કેપર લાગેલા હોઈએ ત્યારે જ વિરમના. ખટ્ટી, અને ત્યારે જ માતૃ દેશનાય બાવરી

• કાયા ફળમાં બી નબળું હોય છે. પણ જેમજેમ તે પાકતુ જાય છે તેમજેમ તેની અંદરનું બી મજાબૂત અને મજબૂત બનતુ જાય છે ફળ એટલું થવાને નમે છે, બી એટલું જ મજબૂત થતુ જાય છે, ત્યાં સુધી કે ચંદેરા ફળના બીમાં નવા અંકુર ફૂટવાની શક્તિ પજુ હોય છે. બાવળ એ જ રીતે આપણું સારીર જીવું થતુ જાય તેમજેમ આપણી બુદ્ધિ જીવું થવાને બદલે તેમજેમ થતી હોઈએ. સંયમી અને યોગ્ય જીવનની એ જ નિમાની છે

• કૃષ્ણની ઉત્તમતા તેમાં આપણું પ્રમાણ કેટલું છે તે પ. થી અંકાય છે તેમ જ નમાજની યોગ્યતાનું, એમાં કેટલા સત્પુરુષ ઉત્તમ થયા એના પરથી અનુમાન કરી શકાય.

• સપ્તએની તપસ્વતી મૂર્તિરૂપ વિમાત્રય અ્યાં સુધી ક્રમેા છે, અને પદેત્તકારની મૂર્તિ- ૩૫ મંત્રામાતા અ્યાંસુધી વહે છે ત્યાં સુધી વિદુરનાનનું હૃદય એક ગંદેલાનું છે.

(શ્રી રમકૂખી પરમહંસની તિથિ પર આગેન પ્રવચન)

મને ઘણી વાર એમ થાય છે કે આપણો દેશ ઘણો ભાગ્યશાળી છે-પ્રભુની કૃપા એના પર ઠીક ઠીક વરસી છે જેને કારણે રામકૂખી પરમહંસ જેવા મહાન પુરુષો અહીં થઈ ગયા જેમને આપણો દેશ જ નહીં, આખું જગત ઓળખે છે. આપણે વિદ્યાર્થી અથવા પસાર કરી બહાર નીકળીએ ત્યારે એટલું તો અવરન શીખી જઈએ કે જે જે સતોએ, મહાપુરુષોએ આપણને પ્રભુનો પથ બતાવ્યો તેમના પ્રત્યે પ્રેમ, ભક્તિ અને આદરની દૃષ્ટિ રાખીએ.

રામકૂખી પરમહંસ વિશે એમ કહેવાય છે કે પહેલાં તો લોકો એમનો અનાદ્ય કરતા એક દિવસ એ બેઠા હતા ત્યારે એમને વીટળાર્થ ને એમની આસપાસ બેઠા હતા એમાથી એક જણે પ્રશ્ન કર્યો 'તમે તો મહાત્મા કહેવાઓ, તમે ભગવદ્ગીતાનો અભ્યાસ કર્યો હશે બોલો એમા શું આવે છે?'

પરમહંસે જવાબ આપ્યો 'મે એક જ પ્રકારનો અભ્યાસ કર્યો છે અને તે ગીતાનો

તાગીનો. 'ગીતા' 'ગીતા' કહેતા 'તાગી' 'તાગી'નો અભ્યાસ થઈ ગયો. 'તાગી' એટલે 'ત્યાગ' મનુષ્યે જીવનમા ચેળવતુ અને 'એને' (આકાશ સામે ભેઈને) સોરી દેવુ વાકિમકિએ 'મરા' 'મરા' માથી 'રામ' 'રામ' કયું જ હતું ને? આજે બાઉન ભક્તો માને છે કે 'ઓમ' 'મા' શબ્દમાથી જ જન્મ્યો છે બાળક મોં મોં કરતા કરતા ઉંઘા ઉંઘા અને એમાથી 'ઓમ' કહે છે! (બધા હસી પડ્યા)

આજે બહેનોમા થદા છે, ભક્તિ છે, પ્રેમ પણ છે પ્રભુને માની જેઠો ઓળખવાનો છે અને ખરેખર, તે મા જેવો જ છે એને ઓળખાવનારી પણ મા જ છે આનંદમયી માતા, કૃષ્ણાબાઈ વિગેરે માતાએ જગતજનનીની ઓળખાણ કરાવશે.

આજે પ્રભુ મને પૂછે કે, 'તારે કયા જન્મ લેવો છે?' તો હું મિનિટના ય વિન બ વિના કહું કે મને તું ભલે એક અજણ ગામડિયો રાખજે પણ થદા ને ભક્તિ ખૂબ આપજે, જેના વડે હું મારા જીવનને ઉજાવણ બનાવી શકું.

✽

હિવાળાની રાત હતી ટા. ૬ કડે કે માડુ કામ લગા ચોડામા પણ દુઝિયુ વળીને ભોંક મૂએ તો બહાર નીકળનારી તારાન જ કયા? તોય એરી રાત્રિએ કાંતિન હડીમા એક મોર મોરી કાંસા નીકળતા અને મોરી કરનારા કરાદે એક ધરમા ધૂન્યા અદર ગો. ત્યારે ધરવગી ને એની પત્ની નાતમિન કરતા સબળાયા. ચારે નરાનર નજર પડે એરી રીતે સ્વાર્તને એક તો મેઝ મળા હતા અને પતિ પત્નીને કહેતા હતા- 'તારી પામ બે ચીંથડુ છે તે આ તરફ ફેંક અ પાયરીને કાકરને તે પર સુરાડુ તેમ નહીં તો તુ છોકરને ઈને તારી પામે સુરાડુ.'

મારી પાનેની જમીન તો સારા હડી છે અને ખુદની છે તમે પરજા પાયરીને મળા છે એટલે છોકરને ત્યા જ સુનડાવે- ત્યા એને એટલી હડી નહીં લાગે.'

માર તો ખતિ-ખતિરી વાતથી ફરી જ ગયો. 'આ કયાળ ધરમાથી તો ધારિદ્ર્ય સિવાય કશું મળ એમ નહીં. મિયાન કયા ટા.મા થયરે છે એમ વિનારી. તે બીજેરી કપડુ લાનો દતો તે દખતિ પર કે ગને થગ છોડી આવતો થતા.

✽

છે અહીં તો થદા સુરજ, તારસા ને નીહ રમ્ય,
રમ્ય એ કહેવાય છે, તેણે અમલ કેલુ હશે ? અનિવ

સિનનાથી છ માઈન દૂર તાગદેવી નામે એક રાગિયામણી એન્ટે છે ગોડ નામના એક અગ્રેજે એ વસાવી હતી એ એક વિચિત્ર વ્યવસ્થાવનો પ્રમે / હતો નમયનો બટવો ચુગ્ત કે ન પૂઠો વાત હિન્દ આઝાદ થયા પછી એ એન્ટેટ છોડી નાંચો ગયો છે એની તથા અદાયક છે

ગોડ ૪૫૪ નિયમિત માણસ સવારે આઠના ટોડરે ઊઠીને બેઠ રાગિયામણા આઠ નીચે બ ધામા નાખે રોજનો એ નિત્યક્રમ આઠ પર બેઠ મિનિટ પણ ઉપર ન થાન / નોઢરોને ડડક હુકમ હતો કે નિયત સ્થળે આઠ પહેના બધી નામનો મૂકીને એ તનાથી હટી બધ કેમ કે એનો નિયમ હતો ૪ નામ્તા પહેના એ ડોઈ પણ હિન્દીનું મોઢું ન બેતો / નોકરો એનો મિલજ બલ્લે એટલે આઠ પહેના નામ્તો આઠ નીચે ડેબલ ૪ નૂકી મદદન થઈ બધ

હિન્દ આઝાદ થયું સિનનામા પવરાયેલા અગ્રેજો ધીરધીરે માદરે વતન બધુ વેચી માટીને જવા લાગ્યા ગોડે પણ નક્કી કર્યું કે એન્ટેટ વેચીને હું ચે વતનભેગો વઈ બાઉ એન્ટેટ નાની સૂની નહીં, સરમ મજાના બગના, મકાન, ફળોનો ગ્રમૂદ બગીચો બધુ ઓછામા ઓછુ છ લાખ ડોલરની કિમતમા વેચવાની એણે બલ્લેબખર છપાવી મિમનાની આસપાસ પ્રથમ અને ૨ નાના નાન્યો હતા એવા એક રાજના ઠાકોરે બલ્લેર બખર વાની વહેની સવારે એ થોડે વઢીને તારા

દેવી એન્ટેટમા જવા નીકળ્યો સવારના આઠ થયેના ગોડ સાહેબ પેલા આઠ નીચે નાસ્તો કરવા બેઠેના ઠાકોર તો મીઠા થોડો લઈને તેની સામે જ પહોંચ્યા એને બેતા જ ગોડનો ચુન્નો આસમાને પહોંચી ગયો તારાદેવીમા વિતાવેલી જિંદગીમા પહેની ૪ વાર સવારનો નાસ્તો પૂરો થયાં પહેલાં એક હિન્દીએ એની સામે આવી અપગુકન કર્યા ગોડે ઠાકોરને મણુ મણુની સભળાવી ખ ખેરી કાઢ્યો ઠાકોર તો તરત થોડો પાઠો વાળ્યો અને ઘર ભણી મારી મૂક્યો

‘બસ, મારે હવે આ દેશમા રહેલુ નથી’ ગોડ સાહેબે બલ્લેર વધું અને તન્ત તારના પબખ સરદારના સ્લાઉટ અધિકારી હરદયાન મિગને તેડાવ્યા અને પોતાનો નિર્ણય જણાવ્યો ‘વયોનો મારો અતૂર નિયમ આજે તૂટ્યો મારે આ દેશમા હવે રહેલુ નથી હું મારી આ તારાપુર એન્ટેટ આખી સ્લાઉટ સ્થાને મક્ક લેટ આપી દઉ છુ’ અને એન્ટેટની બની જમીન ૩૦૦ એકર, ફળોનો બગીચો, અને લાખો રૂિયાના બે સુદર બગના—પબખ સરદારને સોંપી આજિવા બાંચો ગયો

તારથી તે દર વરે નિયમિત ગીતે પબખના રાજનપાનના નામે આઠ હજાર રૂપિયા બગનાની મરામત માટે મોકલે છે

(મળ પરથી દ્રકારીને)

અકબર અને બિરબલ સાનગોષ્ઠી કરતા હતા

અકબરે પૂછ્યું ‘બિરબલ, સત્તર અને અસત્તર વચ્ચે અત્તર કેટલું ?’

‘માન ત્રણ તરુનું !’

‘ગી ગીતે ? બરાબર અમબલવ’

‘આ આખથી બે કઈ બેઈએ તે સત્ય અને આખથી નણુ તરુ આઘે આવેલા કાનથી બીજા ડોઈન કહેતુ આભગીએ તે અમત્તર હવે બરાબર અમબલવને, હાપનાહ ?’

‘હા, બિરબલ, બરાબર અમબલવ’ અકબરે બિરબલના જવાબથી પ્રમન થઈને કહ્યું

માનવીના શબ્દકોશમાં કયા ?' શબ્દ પ્રતિ જ મળ્યો છે અને તે શબ્દ આદિ પુરુષ આદિ મનો જન્મ થયો ત્યારે તેના કાનમાં કુ કવામાં આવ્યો હતો. કારણ, જ્યારે માણસ પોતાના જીવનને એક વિશેષ, એકસ દિશા આપે છે ત્યારે જ એનું જીવન સાર્થક થાય છે, કાલ્પનિક અને છે પરંતુ હું ખની વાત તો એ છે કે આપણામાંના બધાના જીવન સુકાની વિનાની સસાર સાગરમાં આમતેમ અથડાતી, ઉપર નીચે થતી અસ્થિર નીકા જેવા છે કેમકે આપણને ખબર જ નથી કે આપણું અતિમ ક્ષેત્ર શું છે ?

‘માનવી તું કયા, કઈ દિશામાં જાય છે ?’ આ પ્રશ્નો જવાબ આપતા પહેલાં આપણે જરા વિચારવું પડશે કે માનવી કોણ છે ? અને તેની પ્રકૃતિ કેવી છે ? સ્વાભાવિકોથી જેમ ખરેખર અન નિષિ સુનિઓ આપણને કહેતા આવ્યા છે કે સંસ્કૃતિ તો માણસનો આત્મા જ છે, શરીર તો તેને તેના આત્માના કેવલ હથિયાર ફેપ આપવામાં આવ્યું છે. પણ આપણે તો તેનાથી જીવંત માનીએ છીએ કે માનવ જુગતવે તો શરીર છે અને તેને આત્મા છે ! અને એવા જીવંતરેવા વિદ્યાસથી જ આપણે આધારણ રીતે જીવનમાં વર્તીએ છીએ એટલે તો જીવન જ. ધ્યાન માટે એકજાગમ એકવવાત, ભોગ વવાત એક ક્ષેત્ર ખની ગયું છે.

પરંતુ માણસને વહેવા મોડા એવી ચેતના સૂરે જ છે કે તે હકીકતમાં એક પરમ આત્માનો અંશ છે અને તે પછી જ તે કોઈ વિશેષ દેશ, ધર્મ, સમય કે સ્થાનિઓ છે હવે આ સંસ્કૃતિ માન માનવજાતિને હેરે છે જ એ એમ ન હોત તો એ ફરીફરીને એક નૂતન અને વધારે ને વધારે ઉચ્ચ સભ્યતાનો પાયો નાખવાનો પ્રયોગ ન કરત. એ જુદા જુદા કાળની સંસ્કૃતિ, ‘માનવી કઈ દિશામાં જાય છે ?’ એ પ્રશ્નો જવાબ છે.

પણ બીજા વિષયક પછી એવું દેખાય છે કે હવે લગભગ બધા દેશોમાં માણસ જીવનની

જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓ માર્થક અને સમન્વયકારી બનાવવાની પ્રમણ ઇચ્છા કરાવે છે. માણસની એ ઇચ્છા પાછળ તેનું આત્મજ્ઞાન છુપાયેલું છે-ને એને કહે છે કે જીવન વિકાસનું મુખ્ય ને પરમ ક્ષેત્ર ‘આત્મિક એકયતા’ છે, ઉપર છત્તી બાહ્ય મમાનતા નહીં સર્ગ, સરળતા, સાદાઈ, સાતિ, સૌન્દર્ય, સત્ય, શુભ અને શિવ-આ બધા સર્વાંગી જીવનના જુદા જુદા પાસા છે. માણસે જુદી જુદા પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા તે કેળવવા એઈ એ તો જ માનવ સંસ્કૃતિ, માનવ સંસ્કૃતિ નાત્વિક, સફળ ને મુખર્ નિવડશે.

વર્તમાન યુગ અતિશય વ્યક્તિવાદી અને ફેવ પણાનો છે તેથી જ આજકાન માણસમાં સ્વાર્થ વધુ જોવામાં આવે છે. નીન ચોતપોતાની પડી છે પ્રતેક ક્ષેત્રના હરિકાઈનું જ શક્તિ છે તેનું કુબંધિ પૂરમ ખાસ કરીને ઔદ્યોગિક જીવનમાં જોવામાં આવે છે. આજે કુદુર્ય જેવી વસ્તુ જ રહી નથી અને જરા સુધી માણસનું ઔદ્યોગિક જીવન ઉચ્ચ અને સત્યના પાયા પર રચાયેલું નહીં હોય ત્યાં સુધી તેના સામાજિક જીવનમાં કોઈ મહત્વનો સુધારો નહીં થાય કારણ કે કુદુર્ય જ માણસની પ્રથમ નિચાળ છે-જરા તે સ્પષ્ટાર, શિષ્ટાચાર, નીતિ, ધર્મ વિગેરેના પાક સૌથી પ્રથમ રીતે છે-બજે છે માણસ એકાકી હોય ત્યારે તેને નીતિ અને મહાચારનું મહત્વ બને ન સમજાય, પણ જ્યારે એ બીજા માણસના સંપર્કમાં આવે છે ત્યારે તેને નીતિ અને ધર્મ વિના ચાલતું નથી કેમ કે, માણસ માણસ વચ્ચેનો પરસ્પરનો સંબંધ ટકાવી રાખનારા એ જ એ મૂળ તત્વો છે નીતિ અને સદાચારરૂપી સુખ રચ સો પર જ, તેને આધારે જ, માણસનું ઔદ્યોગિક અને સામાજિક જીવન બનેલું છે, ટકેલું છે.

એ સર્વ નીતિ, ધર્મ ને સત્યનો ચાર એક જ શબ્દમાં સમાયેલો છે અને તે શબ્દ છે ‘પ્રેમ’. પ્રેમથી જ કુદુર્યની જુદી જુદી વ્યક્તિઓ

પરંપરની આત્મિક એકચત્તા અનુભવે છે. તેથી જ આજે કૌટુંબિક જીવનનો પુનરુદ્ધાર કરી તેને ઉત્તર અને ઉત્તરવળ કરવાની જરૂર છે. એમ કરીને જ આજે વ્યક્તિવાદની જે વ્યાધિ આપણને ઘેરી વળી છે તેમાંથી આપણે મુક્તા થઈ શકીશું.

દરેક કુટુંબનું કેન્દ્ર સ્ત્રી હોય છે. માત્ર કુટુંબનું જ નહીં, માનવ સમુદાયનું પણ તે કેન્દ્ર છે. જો કોઈ દેશની અસુક કાળની સમયતા કેવી છે એ જાણવું હોય તો, તે સમયતામાં સ્ત્રીનું સ્થાન શું છે, સૌથી પ્રથમ નજર પડશે.

માનવ - સમયતા ભૌતિક સમૃદ્ધિ અને માનસિક દૃષ્ટિએ ગમે તેટલી ઊંચી હોય તો એ પ્રભુની દૃષ્ટિએ તેનું સ્થાન ઊંચું નથી. માણસ પોતાના ભોગ માટે આપું વિશ્વ મેળવી લે પરંતુ બદલામાં તે પોતાનો આત્મા ખોઈ બેસે તો વાસ્તવમાં એણે કશું જ સાર્વિક, સાચું અને શાશ્વત પ્રાપ્ત કર્યું નથી એ સ્ત્રી કારણ જ પડશે. એવી રીતે સ્ત્રી જે માનવજાતિનો આત્મા છે—તેને તેનું યોગ્ય, અગ્ર અને ઉચ્ચ સ્થાન આપવામાં ન આવે તો જગતમાં ને જીવનમાં સામંજસ્ય અને શાંતિ નહીં જ મળે.

શું આજની સ્ત્રી એ બાબે છે કે ઈશ્વર તેને એક વિશેષ કર્તવ્ય સોંપ્યું છે? એ વિશેષ કર્તવ્ય તે એ કે એણે દુઃખી અને દરેક સમાજની પરિચારિકા થવું તેના મુખ્ય ધર્મ લોકો વચ્ચે—કુટુંબના માણસોથી માલીને તે વિશ્વ આખાના લોકો સુધી—પ્રીતિનો પુલ બાધવાનો છે. તેથી તેને દરેક બાતની મંડુ ચિત્તા, સંકિર્ણતાથી દૂર રહેવું એઈએ.

જેમ એક કુટુંબ તેમ જ સમાજનો આત્મા

સી છે તે જ પ્રમાણે યુવક પ્રત્યેક કુટુંબ અને દેશની પાંખ છે. પ્રભુની એ અજબ લીલા છે કે તેણે યુવક અને વડિલોનો સંગમ સ્થળે સ્થળે—કુટુંબમાં, સમાજમાં, સંસ્થામાં—કરી આપ્યો છે. એનો એક જ અર્થ થઈ શકે—ઈશ્વર એમ ઇન્દ્ર છે કે યુવકો અને વડિલો સમજાણ અને મંપથી,

માનવી

ભૂલ સૌની ચાલ કરતો માનવી,
માત્ર નિજને બાદ કરતો માનવી!
ભાગ છે એનો ય જગતના કાર્યમાં,
એ વિશે કરિયાદ કરતો માનવી!
સ્નેહની પણ એ પ્રતિતિ આપતો,
પ્રેમથી સંવાદ કરતો માનવી.
તત્ત્વનું એ દૂપણું બનતો કદી,
ઉચ્ચ એને વાદ કરતો માનવી
બેઠતો ત્યમ તોડતો પણ એ હૃદય,
મેળમાં વિખવાદ કરતો માનવી.
કોઈ વેળા તો એ નિજના કાર્યથી,
પુક પ્રભુને શાદ કરતો માનવી!
ને અશ્વદા પણ દિલે જન્માવતો,
એ રીતે નાશાદ કરતો માનવી.
માત્ર ઈશ્વરને નહીં, કાયતાનને ય,
આ જગતમાં નાદ કરતો માનવી!
શાંતિ કેરા મંત્ર એ ઉચ્ચારતો,
યુદ્ધના પણ નાદ કરતો માનવી
અન્યનું સ્વાતંત્ર્ય લેતો છીનવી,
જાતને આઝાદ કરતો માનવી.
વિશ્વને આબાદ કરતો માનવી.
ને વળી બરબાદ કરતો માનવી!

વિતાપ-અનિત

રાગ રાગ ની નીકળે છે.

અંતમાં માણસ, જીવનનું જે ખરું ધ્યેય છે અને તેના ઉત્તેજ ઉપર કરવામાં આવ્યો છે તેને નમજવાનો જે પ્રયત્ન કરશે તો તે માનવ નજર તાને નાપી દિશામાં લઈ જઈ શકશે.

[હિમાચલ પ્રદેશમાં (સિમલા) માં આપવ પ્રવચનને આધારે]

અદાવતના આ વિજ્ઞાન મજાનમાંથી હરખાતો હરખાતો હરખચંદ નીકળ્યો રોકવા છતાં એના હોઠ પર હાન્ય હીં રકો ખાઈ રહ્યું હતું ને એની આંખોમાં છુત્તો ગર્વ ચમકાત મારી રહ્યો હતો એ સાથે મધ્ય જલાતુ હતું એની આંખમાં પણ વિજયે બહેતો વેગ એ તથા રંગો હતો તો એનો પેટો હાથ પડ્યો વારંવારે મૂછ ન હોવા છતાં મૂંઝે તાવ દેતો દેખાતો હતો

હરખચંદનો હરખ જરાન અકારણ નહતો તે વિચારતો હતો 'કેના બંધન વિધવ્યો હતો' કેની જનન ત છુત સાપડી હતી? વિરોધી આતો મોમો આગળ નાખતા રહી જયો' હાલ્તો, નાવાધીયો જનારે નુકાદો આપતા એમને નિર્દોષ કલ્યાણની બહેરાત કરી ત્યારે પેના સાન ભવના યુત્તુ મનમુખનું મોઢું તો કાતું મેશ જેવું થઈ ગયું 'કાકા ય મારા વ્હાલા કેવા છે' કાઈ અદેખા' કઈ અદેખા' જરાતમારી થકી થી એ' એ કે કાકા' ગાખપમા મરચા રજ્યા વિના રિયે જ નાઈ ને' મુખ ભાગીને મારા વા ના બિલાને બિલા નગી વાય છે હાલ્તો, બીજું શું? અદેખાઈ વિના ફરિયાદ કરી હશે? એ તો કીક, નચીબ પ્રધાન ને ઉપરવાળાની મે'રખાની તી દુડી ગયો ખાડી

વાત એમ અને તી કે હરખચંદ અને મનમુખ (જેને હરખચંદ 'મનમુખ મેળાગે' કહેતો) એ જ પેઢીમાં કામ કરતા હતા એ પેઢી ભાત ભાતની દવાઓ બનાવવાનું ગામગામ કરતી હતી હરખચંદ ને મનમુખ એ પેઢીમારડીને ડોક્ટરોને તપા પધરાવવાની નોકરી કરતા રહ્યો એક વિવેચ મનમુખે કમિશનમાં કમીક ગઈ ત કચી ને એની ખતર હરખચંદને પડી ગઈ એટલે હરખચંદે તનત જ એ વાત ક પનીના મનેજરને કહી દીધી પરિણામે મનમુખને કપકો મળ્યો ને ફરીવાર આવું કરશે તો નોકરીમાંથી નાબિયેર મળી જશે એવી ધમકી પણ પ્રાપ્ત થઈ, એટલે મનમુખ ને

હરખચંદ વચ્ચેનું વૈમનસ્ય જે પહેલા લગભગ અકારણ હતું તે હવે કારણ મળતા વધી ગયું

પડી તો સમસ્યાની ગયો

સ જોગાનુસાર હરખચંદ એ દવાની પેઢીમાંથી છુટો થયો ને બીજે કયાય નોકરીને ભેગ ન ખાવાથી દવાની જે કેટલીક કહેવાતી 'ફારમ્સી' જોગુ જ્ઞાન એ ધરાવતો હતો તેના આધારે એણે જીવનનું ગાડું મળકાવવાને પ્રયત્ન આરંભ્યો

હરખચંદ ન તો પૈન્ક્રીન સ્પ્રિન ધરાવતો હતો કે ન તો તમીમી ક્લેન સાથે 'સેન્સિબિલિટી' સિવાય બીજે કોઈ સબ્જ એને હતો પરંતુ ટ્રિસમતની કૃપાથી એણે જે એક દવાઓ બજારમાં મૂકી એના બહોલો પ્રચાર અને ઉપકાર થવા માંડ્યો એણે જે દવાઓ રજૂ કરી એમાની એક અને અથ દવા માખના મોતિયાના કહેવાતા કાયમી નિવારણ માટેની હતી હરખચંદ જે પ્રચારપત્રો પ્રગટ કર્યા હતા તેના એમ કહેનામાં આવ્યું હતું કે આ દવાના ઉપયોગથી આખને કાળક્રમે અધાવો આપતો મોતિયો દૂર થઈ જાય છે અને આખોના ખોવાયેલા અજવાળા ફરી પાછા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે

નરવડીન ખોરાક અને નુકસાનકારક થી ખાઈ ખાઈને આખના નૂર યુમારી દેવાની ફરિયાદ બારતમાં બહુબા રકબની ગયેની હોવાથી હરખચંદ દના કીમિનાએ બાણે કે કામગ્ય કર્યું બાહે રાતથી દોઢાઈને લોકોએ એ દવા સારા પ્રમાણમાં ખરીદવા માંડી ને હરખચંદ હરખાઈ બિચો

બધું હુર્ષ અને આસુખ ને વચ્ચે કોઈ અજબ મેની છે એક આવે એટલે બીવને આવવાની ઈન્જ યાય જ

હરખચંદ દના હુર્ષ પર હિમ કાઢવી દેતો એક બનાવ બની ગયો

એના પુત્રજી હરમન મનમુખે મરકારના એક નવામી બરજી કરી અને એમાં જણાવ્યું કે 'હરખચંદ ક પની તરફથી મોતિયાની જે દવા

બબરમા વેચાઈ રહી છે એ સાવ ભોગસ છે, એટલુ જ નહિ, લોકોની આખો માટે ક્ષયદાકારક હોવાને મદદ પુલ્કાનનાર છે ધીમા જેરની જેમ એ ધીમે ધીમે આખોનો અધગાર વધારવાનુ કામ કરે છે અને હરખચ દ પર તવાઈ માવી !

હરખચ દના હોગડોરા જેડી ગયા, એ હેમ તાઈ ગયો—જાણ કે અ ગુનેગાર હતો, દોષના ખાસ ઉસ દારનામા અ ગાપૂર ફૂલેવા હતો એ ! દેનર પીડી કરી હતી છ નકપટ મદ્યુ હત

એ છેતરૂં પીડી અને અ છગડપટ પ્રજના પના નાથે નહોતા થત દૈનત માથ નહોતા, પલુ છવ નની જ્યાત નાથે, આય માના મજવાગા સાચે ને નનનોના નૂર સાથે હતા એવે ભન કર રમત જે રી હતી પિના નીપડો સાચે પાપી પેટ માટે એણે પ્રદાગને ખુઆવસને હિચાગે ખેન ખેયો હતો આખના રન નામ એણે પેસાના નિજીવ મામા નાખના હતા

એ દેખાટી દવા મોતુ મનકાવનુ મિત્રજીને, પાતાના મન નામ જાનનો બૂડો ઉપયોગ કરીને એણે પેટ ભજવાનો વ્યવનાય માર ક્યો હતો અને અ હીવત એની રજેરજ પારખના મનસુખ મોમળાની બાણમા ગાવી ગઈ વધીરયુ !

ખેન ખાનાન ! એ કામ મનસુખિયા વિના મી ન ડોડનુ નહિ, હું બાણ ને ! દાઝ તો એની ચડે છે હોવામા માવે તો એણે 197 પી રી દઈ

મનસુખ પ્રત્યે ભારે રોષ તુ મવતા હરખચ દની મૂઝવણ વધી પડી હતી અ જાણતો હતો કે એ ગુનેગાર હતો, એ બાજતો હતો કે એણે એવી 'દવા' બજારમા જૂઝ કરી હતી કે જે વાળ કરવાને બદલે ધીમે ધીમે પુલ્કાન કરે આ કારણે એને ભારે ડગ નાગ્યો

મનસુખે કરેની મજાએ એણે કામ કર્યું તપાન રાફે થઈ ફરિયાદ દા મન જવામા ગાવી ખટકો યડ થયો પલુ

હરખચ દની ચતુરાઈ અહીં પાલુ કામ કરી ગઈ એની દવાનુ પૃથક્કરણ કરી એને તપાસનાર ડોક્ટર એનો ઓગળીતા નીડળ્યો એટલે એણે તરત જ 'લેટનોગાદ' દઈ ને ડોક્ટરને દબાવી દીધો, પરિણામે ડોક્ટરની આખોને પેની 'દવા'મા ડગ પુલ્કાનનારક તરવ જણાયું નહિ અને એણે પોતાના અહેવાલમા બહાર વ્યુ દે દવા નિર્દોષ છે એટલુ જ નહિ આખના અજવાળા એાલવાતા ખટકે એ માટે પાકમીર પલુ છે !

જ ગ છની ગયો હરખચ દ અને નિતાત પરાજય પામી ગયો એનો ઠટો થયુ મનસુખ 'મોખળ્યો !' એટલે હરખચ દથી, રોઢે છતા ય મિત્ર થઈ જ બાથ, બાણ અતરથે મૂછ પર હાથ ચાલ્યો જ બાથ એમા કશુ ય અસ્વાભાવિક હોન જ શાનુ ?

માન દ હતો ને વગી બેવડો હતો વિજય હતો ને તે ય બમણો હતો પક્ષી મરી હતો બે, અને કાકરો વપરાયો હતો એક જ !

હાતો, એક તો મોતિયાની એની 'દવા'ને નિર્દોષ હોવાનુ પ્રમાણપત્ર મળ્યુ ને ઉપરથી મન સુખનુ મો હારને લીધે રનામ બની ગયુ તે ડુંડ ! 'આનુ નામ તે આવડત ! મારો બેગો મન સુખિયો ! મને બાણ છ મહિનાનો ગીગઢો વામ જતો હોય એમ મને કસાવવા નીકળ્યો'તા ! હ ડોણ છુ એની ઈબચાડા છવને ખબર જ કયા છે ? ભનલવા ભૂખતિને ય ભૂ પીતા કરી દીધા તો વગી મનસુખિયાનો શો ભાર ?

આવા અનેક ઉમાદપૂર્ણ વિચારો કરતો હરખચ દ ઘર તરફ ગયો રસ્તામા પલુ, હવે પોતાની આ 'મોતિયો' દૂર કરી દવાનો બને એટલો વધુ પ્રચાર કરી ગીતે કરવો એની ગલિતવ યોજનાઓ વિચારતો હતો

વરે આવીને પત્ની આગમ વિજયની વધાઈ ખાવા એ ગડપી પગલે ગયો ત્યા પત્નીએ એના હાવમા એક પોસ્ટકાર્ડ મૂકવા કહ્યું 'દેશભાઈ બાપુનો કાગળ પાલ્યો છે' હરખચ દને હવનમા હાડતા જેવો, આન દની

વધાર્થી ખાવાની પત્રે આગમ ધરતો. પણ અમો
તો નહિ જ પલ્લ, 'લાવ ને વાની નાખુ, વાચવો
તો પોટકાકાં જ છેને ?' એ વિચારે એને જીતની
બહેતરવને થોડી સખો. પૂરતી મુવતવી તાળીને
પંચાચન આરંભ્યુ.

‘દીકરા હરખચ દને માવમ ચાવ કે મામ હક-
મડિયાથી લખિત ન તાત્ર ભાપ પડેય દના અસર
વાઠ વાચવા ભાઈને માનમ થાય કે અમે અહીં
કુશળ છઈ કાઈવાને કુશલ્ય અત્તા કરશે નહિ
વડપલ્લ ચિયુ કે અટલ સગીર તો ઘસાય જ ને ?
એનો ગમે તો કાઢયો ? હવે કુકાને જવાતુ નથી,
કારણ કે આખોમા મોતિયો પડ્યા છે, તી કાઈ
સજતુ નથી થોડા દિ’ માર પટોલીના દીકરાએ
છાપામા ‘મોતિયા’ની એક દવાની ખમર વાની
ને મને દીધુ કે કાકા, ઈ દવાથી તમારો ‘મોતિયો’
ઊતરી નહિ તો મે દીધુ, ભલે ભેગા, ભજરમા
મગની હોય તો હેઈ આવવે પલ્લ આપ્યું ની

કાઈ મામ છે ? હાવ જુકુલખ જેવું એટલે
થોડા દિ’ પડે એક જળ શે’રમા ભતો. ‘તો તી
એની હારે એની’ ‘મોતિયા’ની દવા મગાવી વીધી
ને મહિના દિ થી હું વાપરુ છુ બેટા, તું કકય
નો કરતો પલ્લ મન ઈ દવાવી કાઈ વાલ થાતો.
હોન એમ નાગનું નથી બેવટાની મારી આખુ ના
કૂવા અમ ને આજા ઝડા થતા હોય એમ લાગે
છે એમ કેમ થાનું હશે ઈ તો ભણે ઉપરવાળો !
કે’ છે કે મારા હામા દવાવાગાઉ બારે લખાક
થઈ ગ્યા છ તી દવાઉમા લોગલેજ કહે છે નખખોદ
ભણે ઈ મામજાવતુ આવા કામા કરનારને
ભગવાન કહી ય માફ નહિ કરે—’

અને હરખચ દની આખો સમજા ગાઢ પ્રમાદ
અધકાર છાર્થી ગયો—અની ‘દવા’થી છેતરા
થેના પેત્રા અનેક માનવીઓની આખે ઊતરતા
અધકારથી ય એ અધકાર વધુ ગાઢ અને ઘેરા
હતો.

હજરત મહમદ સાહેબે એક વાર ઉપદેશ આપતા કહ્યું અરવાહ પૂછશે ‘હે આદમીના
કરજદ’ હું મારો હતો ત્યારે તું મારી ખબર કાઢવાયે ન આજ્યા ?’

આદમી કહેશે ‘હે મારા રખ’ હું તમને બેવા માટે શી રીતે આવી શકુ ? તમે તો
આખી દુનિયાના માલિક છે.’

અરવાહ ફરી પૂછશે ‘હે આદમીના કરજદ’ મે તારી ખાલ ખાવાનું માગ્યું અને તે
મને ન આપ્યું ?’

આદમી કહેશે ‘હે મારા રખ ! તું તો આખી દુનિયાનો માલિક છે, હું તને શી રીતે
ખાવાનું આપી શકુ ?’

અ નાહ પૂછશે ‘હે આદમીના કરજદ’ મે તારી ખાલે પાણી માગ્યું અને તે મને
ન આપ્યું ?’

આદમી કહેશે કે ‘હે મારા રખ ! તમે તો આખી દુનિયાના માલિક છે, તમને શી
રીતે પાણી આપુ ?’

અ લાહ જવાબ આપશે ‘શુ તને ખબર ન હતી કે મારો એક જ દો મારો હતો અને
તું એની ખબર કાઢવા નહોતો ગયો ? શુ તને ખબર ન હતી કે જે તું ખબર કાઢવા એની
પાસે ભત તો ખરી રીતે મારી ખાલે તું આવત ? શુ તને ખબર નથી કે મારા એક બદાએ
એક વાર તારી પાને ખાવાનું માગ્યું અને તે એને ખાવાનું ન આપ્યું ? શુ તને ખબર ન
હતી કે તું એને ખાવાનું આપત તો તું મને તમા એની પાસે ભેવ ? મારા એક બદાએ
તારી પાસે પાણી માગ્યું અને તે ન આપ્યું, તે એને પાણી આપ્યું હોત તો ખરેખર, મને
એની પાને તું ભેત ?’

‘બેઉ સાયવવાના છે!’

રતિલાલ-અનિલ

‘સવર્ણિય યોજનાઓ મફત નિવડતા આપણે
 ઇવનધોળ ઊંચું જશે કે ઘરોએ એમ જાણુને
 હેવાના આવે છે પણ એ સફળ નિહા કે
 નિષ્ફળ, તેની નહીં એવા પિતા જ ઘણાએ પોતાનું
 જીવનધોરણ અરજી પહેલા જ ‘જીયુ’ કરી
 નમ્યું છે.’

એ ‘જીયુ જીવનધોરણ એટલે શું? બાહ્ય
 જીવનમાં લાભો ને ખર્ચોના સ્તર દાખલ કર્યા તે
 રાત્રે સુષુ કાંઈ ત્યારે રાત્રેકે ખીજે વગેરેને ઠંપી
 પડે ત્યારે જ હેડ ન માત્રી મહાન અંધી નાનકડી
 એરડીઓમાં પણ જમીનથી તે છત સુધી શોભા
 દેખાત એ રીતે’ ખીજે ગોળી હોત છે કેમકે
 જીવનધોરણ ‘જીયુ’ ગયું છે ને!

વળી સવિધા આવે એટલે ઈર્ષક પ્રોત્સાહ
 ગોઠવવા જ ભેઈ એ નહીં તો ગોળાડિયું ‘હન’
 નય એ પ્રોત્સાહમાં મોટે ભાગે નભેડે ફિ મળેવા
 જવાનું જ હોય

સહેજે જીવ, સરકારી કાનદાઓની મહેર
 બાનીથી કામ તો ‘આઠ કેનાડા’ કરે છે પણ
 એ રહે છે ક્યા ને કામ કરવા નય છે ક્યા પરિ
 ણામે એની નોકરી મરવાણે ૧૦-૧૧ વાડની
 નહેજે ઘઈઘઈ છે

બહાન ઠામ કરવાનું એટલું જ ઠાક મારા,
 જીજ્ઞાસાને ખીવાળા ભેઈએ એવો ખર્ચ ન ગણે
 તો તેનો ‘વટ’ ન પડે, મારુ ન ન લાગે

કામનો હસરડો રહે છે એટલે ઘણી મનને
 થાકે લાગે છે અદરથી તો આનંદ મળતો નથી
 એટલે બહારના આનંદના ઈન્જેક્શનો ઘઈને જ
 જીવનશક્તિ ટકાવી રખાવ એવી માન્યતા દેખાય છે

આમ જીવન તો ઉત્તરોત્તર જીનું થયું જ
 જ છે, તો પડી મરકાર લોકોનું જીવનધોરણ ‘જીયુ’
 નાવવા માટે થોડાં યોગ્યતા માટે જરૂરી હશે?
 જરૂર, પેટા થોડાં લોકોનું કૃત્રિમ જીનું જીવન
 ધોરણ ઘઈ તેમની કે દેશની વધેલી સપાતિ કે
 નમૃદ્ધિને આભારી નથી તે તો તેમનો પરાણે

‘જીનું’ કરેલું કે કરવું પડેલું છે

પણ એ ધોળા ટકાની સાબવા માટે તેમને શું
 શું કરવું પડે છે?

ગત ૭ જેવા વિચારક પુરુષ, પરમ દેશભાવ
 નિમિત્તે કૃત્રિમ કરે છે કે, ‘આજનાં માણસો
 લોકોના ચારિત્ર્ય ધોરણ ને જનની તરફ જઈ
 નહીં છે’

ગને કોણ ટકી શકશે કે અમની એ ફિ
 યાદમાં તથ્ય નથી?

અવહાનની પ્રમાણિકતા અને અન્યાય આપણે
 ફેટવી શકાવી છે એના તે દાખલા આપવાના હોય?
 એ તો આજનાં એટલું સ્વાભાવિક રીતે પડ્યું છે
 કે એનું આચાર્ય પડ્યું હવે તો થતું નથી!

ગાડી બાવી જીરી હતી અને ટિફિટ માની
 માને મજામાં થ ઉતારુઓ જીભા હતા જેટલા
 એ જીતાવવા હતા એટલા જ પેના ‘ટિફિટ દેના’
 ભાઈ’ ચાલ હતા, ‘થોમે ટિફિટ’ ખાત્રુ છુ એ
 ભાઈ, છુટ્ટા પૈસા આપો’

અરે ભાઈ, હોત તે ઘઈ જે દેત ને? માની
 પાને નથી જ નહીં ટિફિટ નાપો ગાડી હમણાં
 જીપડી બચે’

‘તે વહેરા આવવું હવું ને? તમે માણુ ૧૨
 ખાતા, નીચ ભાઈ ખોટી ધાર છે, છુટ્ટા પૈસા
 લઈને આવો, માની પાને નહીં ભાઈ, તમારે
 ક્યાની ટિફિટ ભેઈએ?’

‘ગજોટની!’

‘જે ડિપિયા બે આના સાંધા બે માના હુકા
 આ ભો’

ગજોટવાળા ટિફિટ રાઈને ગયા

‘ભાઈ, ‘મહાસાદની ટિફિટ દેને’

‘વારુ પૈસા વાવો’

‘દશની નોટ શું ધરો છે? હુકા છે કે નહીં?’

‘નથી’

‘તો આધા ખસો’

‘પણ ભાઈ’

‘હટા લાવો’
‘નથી પણ કપિયા રૂપિયાવાળી નોટ છે
ખરી’

‘વધારાના આના છુટા લાવો’
‘નથી ભાઈ, એમ કરોને, તમે રૂપિયો પૂરો
લો, વધારાના આના લાવો
તમ ની પાને’

‘પડી તમે ફરિયાદ કરશો’
‘નહી ઠરીએ બાપ’
‘હો અમદાવાદની ટિકિટ
‘ભાઈ, આ રૂપિયો નિનો
છે। જ નહીં કરો જાડી ની
વિ વ થઈ।’

‘લાવો ટિકિટ પાડી મારી
પાને બીજો છુનો રૂપિયો નથી’
‘ડીક એતો કયાક તમારી
પેટે હવાની દબથું। બીટું શું’
‘એ ભાઈ કદ ખમ અમારે
ટિકિટ લેવી છે’

આવા તો ઘણા સવારો
રેશનની ટિકિટખારીએ સભ
પામ છે, સજવાર છે

ગાડી ઊપડતી વેળા પર
ચુરણ મળે ત્યારે તેના વિચાર
કે ખોટા મિઠ્ઠા એકાદ બે હોય
જ, ને વગી એક બે આના
પણ ક્યારેક આછા હોય। આ
ગપ નથી

એક વાર મૂજરાત જવા
રેલને પહોંચ્યો ત્યારે ગાડી
નાનીં જીબીહતી રસ્તામા એક
નેવાનિષ્ટ કાર્યકર મળી ગયા
તેમને ટિકિટ લેવાનું મોખી અમે જગ્યા મેળવવા
હડી કાઢી જેમતેમ જગ્યા મળી ગાડી ઊપડવા
ટાપે ભાઈ ટિકિટ લઈ આપ્યા ‘છુટું ન હોવાથી
એકાનો ટિકિટ વેચનાર પાને રહ્યો છે—કાઈ
નહીં, એ તો હું આવતી વખતે લઈ જ લઈશ’

પછી એમણે હિસાબ કર્યો તો બે આના થયા।
‘બે આનાનો પ્રશ્ન નથી, પણ આવી અનીતિ થાય
નહીં, હું આવીશ ત્યારે વત્ત કરીશ જ’ અમણે

કહ્યું
એમના એ શબ્દો પ્રહારકાય ગણાય કેમકે
નીતિની બાબતમા એ સાવ
નાના પ્રશ્ન હોય તો પણ જીવ
હોડમા મૂકે એવો એમના સ્વ
ભાવ છે

બધી ન પત્તિ છોડીને બાપુ
ના આશ્રમમા રહેના બાપુના
રજે રગાયેના એ ભાઈ મહા
ચુવરાતની છાત્રી વખતે રસ્તે
પસાર થતા હતા ત્યારે તોફાની
ટોળાએ અમની ધોળી ટાપી
ઉતારી ટોળામાના કોઈકનું
ધ્યાન ખેંચ્યું, ‘આ તો મોહન
ભાઈ! આ ના એમન કનડા
નહીં

પણ મોહનભાઈએ કહ્યું
‘તમે ટોપી તો ઉતારી, હવે
તમે જ એ ટોપી માટે માથે
મૂઠાં ત્યારે જ અર્કાથી ખમીશ’

અને એમની સિખ પ્રતિજ્ઞા
પૂરી જ થઈ। વિદ્યાર્થીએએ
માત્ર સહિત એમને એમની
ટોપી પહેરાવી। અને બીજે
દિવસે જ્યારે એ તોફાની ટોળું
કોઈકનો હુરિયો યોદાવવા
તેમને ઘરે જતું હતું ત્યારે
મોહનભાઈ ભેગા થયા—‘મને
ખાખ્યા વિના તમે અગમ

નહીં વધી શકો।’ અને છેવટે ટોળું ‘પાછું ક્યું’
એ ભાઈએ પેલા ટિકિટ વેચનારભાઈ પાનેથી
બે આના વસૂલ કરીને તેમને જરૂર નીતિનો પાક
બહુ યો હસે જ એની મને ખાતો છે
આપણી ઘટેલી પ્રમાણિકતાની વાત નીકળી

।ને એક પૂજનીય વ્યક્તિએ ખડું જ કું ખ સાથે
એક મજબૂત વાત કરી

એક મોટા શહેરની ફરતુ ગામડું
પરમાન્તાના માણુસોની વચ્ચે આઝી પણ
તેમા અલ ! ને મજૂર વર્ગના માણુસો ઘણા
ત્યાના પોષ્ટ માન્તર પઢાણી વ્યાજે વિશ્વામ
સાન મજૂર જેવા માણુસોને પેના ધીરે ।

પોષ્ટ માન્તરની સ્થિતિ આમતો ઠઈ શ્રીમત
જેવી નહીં જ । તો પછી, અ જે પાચ દિવસ
અકવાડિનાની સુદતે ઘણા માણુસોને નાની નાની
રકમો પરાણી વ્યાજે શેમાથી ધીરતો હશે અંબો
મશ્વ સહેજે ઉફલવે । છતા વાત સાની

કમના કરી રાકો છે શેમાથી ધીરતો હશે ?
જોઈ શ્રીમત મિત્ર સને ઓછા વ્યાજે નાણુ
લઈ વધારે વ્યાજે ધીરતો હશે ?

ના એવુ થે ન હતુ
પણ પોષ્ટ માન્તર પાસ મનીઓર્ડર તો
આવે જ ને ? । ને તે પોતાની પામે મુક દિવસ
તો રાખી જ રાકે ને ?

મનીઓર્ડરની રકમોમાથી એ લોકોને ધોરતા
અને જેને આપવાના હોય તેને છે લી ઘડીએ

આપતો ।

આ જેરકાયતે ખડુ, રડાય તો નોડરી
જવા સાથે ન ન પ । ધાય— રડ રડાય
ત્યારે ને ?

આમ મણુન પેના ઝમાવાના ઝાનેક રસ્તા
શોધી કાઢ્યા છે પણ એ રસ્તા એને યા માટે
શોધવા રડે ઠ ? શ્રીમત થવા માટે ? તે ય ખડુ,
પણ બધાદાખલામા નહીં મોટે ભાગે તો પોતાના
'જીવુ જીવનધોરણુ' ટઠાવી ગાખવા માટે જ તેને
વધારાની નાવડના માધનો શોધવા પડે છે

વળી આપણે નરડગી થના ઠીએ ઝાને અં
નરડગિતાના યોજ પણ ઠઈ ઓઝો નથી, એ
યોજ વહન ઠરવા માટે જ ઘણી વાર નવકાન્મા
'જેર્ગિતિ' આ ઝમાવાની હોય ?

અને તે વિના જુટકો જ નથી, કેમ કે સાદા
પણ નસ-ઠાગી જીવન તરફ ના ગે હરે પાછા
વાવુ નથી ।

એ તો ગાધીજીએ ખુ ને ૧૧જે 'હા, હા'
કયું વિનોડા પચ વહે છે અને ઘણા ૧૧જે ના
પાડીએ છીએ ? એમણે તો નસાન નવકાર
ઠાડ્યા છે ૧૧જે તો 'જેલ' માચવવાના છે ।

☆

• માનવતા વધારવી, પ્રેમ રાખવો, ઝંઘડા દૂર કરવા એ ધર્મનું કામ છે
• ધર્મ આત્માનો વિષય છે, જેનો પ્રચાર થિત નથી, જાનથી તપસ્યાથી અતુભવથી
થાય છે

• ઈશ્વર-નાથનામા બધા ભેદો ભૂલી જનાનો અભ્યાસ થાય છે
• પ્રાર્થના એટલે ઈશ્વર પાસે પહોચવાની ધરડા
• જલ વિના હડાયથી પણ નવોત્પન્ન પ્રાર્થના થઈ શકે છે
• ચિત્તશુદ્ધિના અન્ય નાધનોને કુ ઓડા અને નાણુની ઉપમા આપુ તો પ્રાર્થનાને કુ
જલની ઉપમા આપીશ

• વિવેકની જરૂર તો દરેક હાલતમા રહે છે
• પ્રત્યેક પુરુષ પુણ્ય પણ કરે છે અને પાપ પણ કરે છે
• હમાતાર એક જ કામ કરતા રહેવામા માણુનને આનંદ આવતો નથી
• જે પોતાનુ કામ પોતે જ કરે છે એ જ રસ્તા ન થઈ શકે છે
• બીલના કુઓ બીલની નજરે ન ભેડાએ ત્યા મુધી આપણુને ન દખાય
• અનેકમાથી જે એક કરે છે એટલેમાથી અમેરને દ્રઢ છે તે જ અહિ સા છે

‘સ્થાવત’મા શ્રામ વિકા બહેનોના શિક્ષણનો વર્ગ શરૂ થયો છે. અન્ય જરૂરી શિક્ષણ સાથે બહેનોને ધર્મશિક્ષણ પણ આપાન છે તેમા રત્ન આનંદદા કર નવ ગયિત ‘હિન્દુ ધર્મ’ની બાળસાથી’ તે આને છે, તે સાથે તરવારમા આનંદા એના જ શ્રામવિકા શિક્ષણતા જ્ઞાનક અને બગીના નેપક શ્રી રામનારાયણ રા પાઠક ધર્મ વિગદર અરનાડયઅક પત્ર નખે છે અને તે બહેનોને સમજવાર છે, ‘સ્થાવત’ના વાચકોને પાુ તેઉપત્તી નિવડશે એમ ધારી તે પત્રો ‘સ્થાવત’મા કસરા ૧૫૨ના નિવારુ’ છે અને શરૂઆતના બે પત્રા આનંદ છે આશા છે નાનકોને તે ગમશે ને.

બહેનો,

શ્રી ધીરેનભાઈએ દરબડપાડિયે તમારી ઉત્તર એક પત્ર લખવાની મને આશા કરી છે તે પ્રમાણે આજે પહેલો પત્ર લખુ છુ આ પત્રો નારકત જગતના મુખ્ય ધર્મોને પરિચય આપવાનો છે.

જગતમા મુખ્ય ધર્મો કેટલા છે? તેના મ્યાપકો કોણ? તેના અનુયાયીઓ કયા કયા હેથોમા કેટલા વસે છે? એ ધર્મોના મૂળતરવો, સ્થાપકનુ જીવન અને વ્યવહારુ નિયમો વિષે તમે સૌ સમજી શકો એવી ભાષામા મુખ્ય મુખ્ય હકીકતો લખી મોકલવા પ્રયત્ન કરીશ.

અહીં તરવારમા ત્યાના જેવો જ એક શ્રામ નેવિકા વર્ગ શરૂ થયો છે, તેમા વીનેક બહેનો છે તેમનુ નિયાળનુ લખુતુ થોડુ છે તમારે તના પણ એમ જ હશે! થોડુ ઝાડુ બખેડી, નાની મોટી ઉમરની, જૂના જૂઠા ધર્મમા માનતાની એવી અનેક બહેનો એક સાથે એક જ વર્ગમા નાનીમ હેવા આવી છે.

આ રીતે એક સાથે રહેલુ એ પણ એક પ્રકારની તાલીમ છે.

૫ બાપુજીએ સખરમની સત્તામઠ આશ્રમ સ્થાપકો તેમા હિન્દુઆનના જૂઠા જૂઠા માનના, જૂઠા જૂઠા ધર્મમા માનનારા તાના મોટા, બહુચ અલખ મો માથે રહેલા એમા એક પ્રકારની તાલીમ મળતી.

તમે બાગ્યશાળી એ કે બાપુ અને હુરુદેવ જેવા મહાન ધર્મવિદાના અતેવાગીનિય સહવાસ તમને મળ્યો છે ગિરનારની જોડમા કુદરતી થાતા પરજમા તમારે ઇ મહિના ગાગવાના છે એની

સારે કિમત છે આજે તમને એ વસ્તુ બરાબર નહીં સમજાય જેમ આપણને આ અમૂનખ દેહ મળ્યો છે તેની કિમત દેહ જવાનો થાન ત્યારે સમજાય છે જીવનમા આવી તક ભાગ્યે જ મળે છે એ તકનો પૂરો ઉપયોગ કરશે વરસાદ તો આખી ધરતી ઉપર એક નરખો વરને છે પણ જે જમીન તૈયાર હોય તે એનો પૂરો લાભ કાઢી શકે છે એવુ જ આપણ તાલીમ વર્ગનુ છે.

બહુકવિ મીરાબાઈએ બાપુ છે

“નહિ એસો જન્મ વારવાર”

તેવી મીતે—

“નહિ એસો વર્ગ વારવાર”

જગતના મુખ્ય ધર્મોના પરિચય કરાવતા પહેલા ધર્મ એટલે શુ એ જણાવુ જરૂરી છે ધર્મ શબ્દને શાસ્ત્રદારોએ બહુ બહીર બનાવી દીધા છે ધર્મનુ નામ પડતા આપણે બારેખમ બની જઈએ ત્રીએ પણ ખરુ જોતા એવુ નથી ધર્મ માતા જેવો છે વહાનંતોઈ માતાની મોહમા બાગકને બેટકો આનંદ અને હાવાપણુ લાગે છે તેણુ જ ધર્મમય જીવન ગાળનારનુ છે દરેક ધર્મના સ્થા પકો અને સાધુ સતોતા જીવન બાગક જેવા નિર્દોષ હતા ૫ બાપુજી આ યુગના સૌથી મોટા ધર્મપુરુષ હતા ધર્મવત્તાર હતા તેમની મહત્તા, વીરતા ભરી લડતોમા નહીં પણ તેમના સા દ, તપોમન, ઈશ્વરપરાયણ જીવનમા વિશેષ હતી.

ધર્મ એ જોવવાની કે લખવાની યોજ નથી પણ આવરણની વસ્તુ છે વિચારનુ તેણુ જોવણુ અને જોનુ તેણુ આચરણુ એ ધર્મજીવનનુ.

પહેલું પગથિયું છે. સંત તુકારામે કહ્યું છે કે—
બેલો તેમા આવે, ત્યાંથી વંદાવી પાડેલો।
જે બેલવા પ્રમાણે આવે છે તેને માડુ માયું નવે છે.

જગના મહાન ધર્મસ્થાપકો અને નાધુ
ન તોનાં જીવન સાદાં. સરળ, પરગણુ અને ઈશ્વર
પરાયણ હતા, તેઓ માતા સમાન પ્રેમાળ અને
વહાવમોયા હતા. તેમના ઉપદેશ કરતા તેમના
આચરણથી માનવજાતને પ્રેરણા મળેલી છે તેમણે
રચેલા ધર્મગ્રંથો અને લખેલા ન્યાય આદી ને
વરગથ્યુ લાપામા લખાચેલા છે તેમના ઉદ્દેશનો
નાર કાઢવામાં આવે તો લગભગ નજીક નીકળે,
અને તે નમજવામાં નાના બાળકને પણ વાર
નલાગે.

- ૧ હમેતા સાત મેનનું ન આચરનું સરચ
- ૨ જરમાન પાતા સમાન ન હતા અહિંસા
- ૩ મેઈની જીવી નીજ નેરી નહીં અસ્તેય
- ૪ નધુનેઈની રસ્તુ ન ધરવી નહીં અપરિચિત
- ૫ પચનિયનું ન દુમા રાખી મન ઈશ્વરમા જોડતું પ્રાણચર્ય
- ૬ નામદેનથી ગુજરાત ચલાવતું શરીરચર્ય
- ૭ મનુષ્ય માનવ બાઈસાકું સમાન નહુના અસ્પૃશ્યતા નિવારણ

- ૮ મેઈ પાતમા કી દરજી નહીં અજાય
- જન જરિયાતની નીએ આસપાસરી સ્વદેશી
- મેજરી ક્ષેત્રી અસ્વાદ

૧૦. જનને વરા તખરી સર્વધર્મનમ્રતા

- ૧૧ દરક ધર્મને માન આપતું આપણને મેગેરી સર્વતાજી ઈશ્વર આપેરી છે

- અમ માની નક્કતા દરક બેવના મેતાનુ પાનન

- જે એ દર્મ પરાયણ જન નાજાની વારી ન અત્તા

- આવતા પગથી ધર્મસ્થાપકોના જીવન વિષે

- એક પછી એક વાત લખીયા.

- અહોને,

- મારો પહેલો પત્ર મળ્યો હશે. તેમાં જણાવ્યા પ્રમાણે હમેનો ઇતિહાસ આપતા પહેલાં હજી ધર્મની એક વધુ વ્યાખ્યા આપી દઉં. ધર્મ વિષે આપણા મનમા બહુ મોટો ગુંચવાટો છે. જ્યાં સુધી મગજમાં એ વિચારો સાફ ન થાય ત્યાં સુધી આગળની વાત સમજાય નહીં.

આ દુનિયામાં પાપીને તારવામાં ધર્મની ઓથ
મળી છે. તેમ ધર્મને નામે મોટાં યુદ્ધો થયાં છે.
ધર્મને નામે ભારે સંહારો થયા છે, જુલમો થયા
છે. એટલે ધર્મ એ ગુંચીજ છે તે પહેલાં સમજ
લેવાની જરૂર છે.

ધર્મ એ ભાવના છે. એને આપણે એક જ
શબ્દમા કહેવું હોય તો ધર્મ એટલે શ્રદ્ધા એમ
કહી શકીએ.

પથર, લાકડું કે કોઈપણ ધાતુમાંથી બના
વેલી મૂર્તિમા દેવની ભાવના ક્યાથી આવે છે ?
આપણી શ્રદ્ધામાંથી. મૂર્તિ ઘડનાર શિક્ષી છાતી
ઉપર પગ મૂકીને ટાંકાથી મૂર્તિ ઘટે છે, છતાં
એને પાપ નથી લાગતું. કારણ એ વખતે એ
પથર છે. એ મૂર્તિને મંદિરમા પધરાવી તેની
અદ્વૈતજીવતા માણુનોની જીવંત શ્રદ્ધા રોપાય છે,
તેની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવે છે, ત્યારે મૂર્તિ
પ્રેરણા આપનારી બને છે એક જ જોહાના કટકા
માંથી કનાથનો છરા બને છે અને દેવની મૂર્તિ
બને છે બનેની ભાવના જૂદી હોવાથી બનેનો
ઉપયોગ જૂદો બને છે એક મારે છે બીજે તારે છે.

આપણે જોયું કે ધર્મ એટલે જીવંત શ્રદ્ધા.
એ ધર્મનો આધાર આપણને કળેને પગે ડાન
આવે છે એના વિના મ.પુ.મ જીવી જ ન શકે
શ્રદ્ધા એ જ માણુનું બળ છે. એનો અનુભવ
આપણને બીને વધતા ઓછા પ્રમાણમાં થવા જ
કરે છે. એનું આપણને જ્ઞાન નથી. જેમ જેમ
મનજલ્ શોષી થતી જાય એટલે કે માથા ધર્મનું
જ્ઞાન થાય તેમ તેમ શ્રદ્ધા આધારી મટીને દેખતી
થાય. એવું ધર્મજ્ઞાન એ જગતમા પવિત્રમા પવિત્ર
વસ્તુ છે.

માવી જીવંત શ્રદ્ધા આત્મવિશ્વાસ બની જાય
છે ત્યારે તેની નામે જગતની કોઈપણ રાક્ષિ ટકી
થકતી નથી દાખલા તરીકે ગીતાજી અં; અગળા
હતા. તેમનાના કશું ગરીબજન ન હતું. એકલા
અગ્રોક વાટિકામા બેઠા હતા રાક્ષસીઓથી ઘેરા
યેલાં હતા. અગ્રોકનાથી મેંકડો માઈલ દૂર, દેવ
જનોથી વિજુલા પહેલાં રાક્ષસના પતમા અપકાયં

હતા. છતાં તેમનામાં એક એવી અલૌકિક શક્તિ હતી, આત્મવિશ્વાસ હતો કે હું છું ત્યાં સુધી મને કોઈ આગળી ન અડાડી શકે. તે રાવણ જેવો મહા જોરવારજોડો પણ એના પ્રભાવથી ખાર હોય ફર રહેતો. પાસે જતા કરતો. મીતાણ સત્યની, ધર્મની મૂર્તિ બન્યા

સાચો ધર્મ અપ્રદાય બની જાય, વાડાબધી કરી અંદરોઅંદર માનવીને ભરખી ખાય, ત્યારે કોઈ ધર્મોવતાર પ્રગટે એવને જીવંત શ્રદ્ધાને બળે ધર્મનું તેજ આખા જગતમાં ફેલાવ છે. બાપુજી આ યુગના ધર્મોવતાર હતા તેમણે લાખો કરોડો માનવીઓનાં હૃદયમાં ધર્મની નવીન શક્તિ જાગ્રત કરી. આત્મવિશ્વાસ પ્રગટાવ્યો. બહેનો બિચારી બાપુએ કહેવાતી તેનામાં નવો પ્રાણ પૂર્યો તેનો એક જ હાખડો બસ થશે

બાપુ દક્ષિણ આફ્રિકામાં હતા સત્યાગ્રહની લડત ચાલતી હતી. હિંદીઓ ઉપર પારાવાર વ્યુત્ક્રમે થતા હતા. જેલમાં ભાડે દુખ વેડતા હતા એ વખતે એવાર બાપુ જેલમાંથી છૂટીને આશ્રમમાં આવ્યા. રસોડામાં બા રસોઈ કરતા હતા બાપુ મદદ કરતા હતા. એ વખતે વાત નીકળી, બાપુ દહે- “તું આજથી મારી ધર્મ પત્ની નહીં પણ રખાત ગણાઈશ?”

બા બમકયા. ચિંતાઈને બોલ્યા, ‘કોણ કહે છે?’

‘વડાપ્રધાન જનરલ મર્સ’

“કમ્પ્લે એનું માથું,”

“જો એણે એક નવા કાયદો કયો છે એ પ્રમાણે આપણે આફ્રીની કોર્ટમાં લઈ રહ્યો છો કશીએ તો જ કાયદેસર ગણાય. દેશમાં હિંદુ વિધિઓ કાયદેસર લાન ગેરકાયદે કરે છે.”

“એણે તે કઈ બાંધે?” બા બીકળી બોલ્યા.

“તો તમે એના વિરોધ કરો.” બાપુએ કહ્યું.

“કેવી રીતે?”

“અમારી જેમ એનો અન્યાયી કાયદો તોડી નેકમાં લાવો”

“તમે સીએ જેલમાં શી રીતે જઈએ?”

“સીએમાં પુરુષો કરતાં વધુ મહાન કરવાની

શક્તિ હોય છે. એનું એને જ્ઞાન હોતું નથી. સી એક્સિટ એ જગતનો આધાર છે.” બાપુ બોલ્યા.

“પણ જેલમાં મારી તબિયત સારી ન રહે. મને ખોરાક માફક ન આવે.”

“તમારે કૃષ્ણશાદિની માગણી કરવી.”

“એ જેલવાળાઓ શેના આવે?”

“ન આવે તો ઉપનાસ કરવા.”

“જેલમાં ઉપવાસ કરું તો હું મરી જ બહુ.”

“તું સત્યાગ્રહ કરતા જેલમાં મરી જાય તો હું તને જગદ બાની જેમ પૂરું.” બાપુ આ શબ્દો બોલ્યા અંખી આખમાં નહુ તેજ આવ્યું તેઓ હિંમતભરે જેલ જવા તૈયાર થયા બહો નોની દુકંડી બોલી થઈ જેલગયા. પછીતો દેશમાં અનેકવાર જેલ વેદી. છેવટે ૧૯૪૨ માં બાપુની સાથે આગાખાન મહેલમાં નજરકેદ બન્યા અને ૧૯૪૪માં જેલમાં જ પાંદેલા

એ વખતે દુનિયાના દરેક વર્તમાનપત્રોમાં બાપુના ઉપનાસ શબ્દો મોટા અક્ષરે છપાયા ‘તું જેલમાં મરીશ તો હું તને જગદ બાની જેમ પૂરું.’ કર્નુરમાં ખરેખરા જગદ બા બન્યા એમણે શ્રદ્ધાને બળે ધર્મ જીવી બતાવ્યો. જે બહો નોએ મોટરમાંથી પગ નીચે મૂક્યો ન હતો, જેણે ધૂધડમાંથી ઝુખ બહાર બતાવ્યું ન હતું એવી સેંકડો સીએ અચળ શ્રદ્ધાને જોઈ બહાર આવી, એટલું જ નહીં પણ ચોરા માજી ટોની લાઠીઓ સામે બીવી રહી, દારૂડીઓના તોફાનો સામે પીકા ઉપર અડગપણે યોદ્ધાહાર બની, ગામડે ગામડે ધૂમલા લાગી. આતુ નામ આત્મવિશ્વાસ બાપુએ માનવજાતને ઘણી કીમતી વસ્તુઓની ભેટ આપી છે પણ બહેનોને પોતાનું શીલ અને સત્ત્વ સાચવવાનો અને પોતાનું ખડું સતીત્વ પ્રગટ કરવાનો જે અજબ આત્મવિશ્વાસ પેદા કર્યો તે સૌથી વધુ કીમતી ભેટ ગણાયે ‘ધર્મ એટલે દેશ’ બરોજના આચરણમાં જીવતી શ્રદ્ધાને બળે થતાં સારો કામ. આપણે ત્યાં કહેવત છે કે ‘મારે એની તકવાર અને પાળે એનો ધર્મ.’ ધર્મ ડીલા ટપકામાં, માળામાં, પાકપૂલમાં, દેવમંદિરમાં નથી

આપણા હૃદયમાં જીવત શ્રદ્ધા રૂપે ગિરાજે છે
 નીનના નહાપુરુષ ડોન્ક્યુશિઅને એક
 રા નએળી 1 દેરા ઉપર નહાઈ કરવા જતા પૂછ્યું
 મારી પાસે પણ વસ્તુ છે, સૈન્ય, ખોરાક અને
 શ્રદ્ધા તેમાંથી ઓળી પડે તો કઈ વસ્તુ છોડવી ?
 ડોન્ક્યુશિઅને કહ્યું ' હો ના ખોરાક અને પડી
 નૈન્ય, પણ શ્રદ્ધા નહીં છોડતા શ્રદ્ધા હશે તો સૈન્ય
 અને ખોરાક મળી રહેશે

હ નદીઘાટના મેદાનમાં મહારાણી પ્રતાપ હાથે
 તેવું સૈન્ય મરાયું મુકીલર સાધીઓ માથે અર
 વ નીના પહાડમાં રાત દિવસ બઠકચો પણ પોતે
 બિતોડા 16 પાંઠો મેઘવગે એવી શ્રદ્ધા ન ઓડી
 આખરે તેને ભામાશા મળ્યા ધનભંડાર મળ્યો
 લશ્કર મળ્યું અને મેવાડના િનાઓ પણ મળ્યા
 ધર્મચુક્ર બહાર નડાતું નથી મનમાં નડાય
 ા ગીતામાં કહેતું છે 'આપણું શરીર એ કંટું
 મેન છે મનની વૃત્તિઓ તે દૌરવ પાડવ છે સારા
 વિચારો સફલાવનાઓ તે માડવો છે અને ખોટા
 વિચારો ખોટી લાવના દૌરવ છે સત્યરૂપી શ્રી
 કૃષ્ણની દોરવડી પ્રમાણે જે પોતાના આત્માના
 અવાજ પ્રમાણે જીવન ચલાવે છે તે જીતે છે તેને
 જીવનનો આનંદ અને મનોપ્રાપ્ત થાય છે તેવું
 જીવન ધન્ય બને છે એવું જીવતર જીવના પોતે
 બાણે કે ન બાણે તો પણ ધર્મમય છે એવી ધર્મ
 ભાવનાને આધારે આ જગત ટકી રહેતું છે

જગતના મુખ્ય ધર્મો

નામ સ્થાપક મુખ્ય ધર્મો અથવા કથા દેશમાં મુખ્યત્વે પ્રચાર થયો				
હિંદુ	૫૫૦૫૫	૧૬ બેનિપદ	ગિન	ભરત
બૌદ્ધ	૫૦૦૫૦૫	૫ મધ્ય	ગિન	ભરત
			ગ્રહદેશ	સિંધોન
			સિંધ	ભવ
			ગુમાન	ગોસ્ત્રલિય
			અમેરિકા	યુરોપ
			મેક્સિકો	
ખ્રિસ્તી	૦૨૫ ખ્રિસ્ત	બાઇબલ		
૨૫ મ	નરમદા પથન બાર કુર ન			
			સ્વાન	અફ઼નિસ્તાન
			સરિયા	હાલિમ ખાકિસ્તાન વિદે

ખાસ્તી નયોત્તરયુગે જિન્દગી નસતા ધરાન
 શીખ ૩૦ નાનકે મય સાહેબ પબ્લ
 બન મહાવીર બિનવાણી ઝગરાત મારવા
 સ્વામી સંકલ્પ
 નારાયણ સ્વામી રિતપત્રી ૩૪૪૦ સમ્રાટ
 ૨૦ ૧ ૧૧૧૧૧૧૧૧ નીમલકાવત દક્ષિણ
 તમારો ગમનાગણના ના પાઠ

બહેનો,
 નીન, નાપાન, ગ્રહદેશ, તિબેટ, બવા સુમાના,
 સિંધોન, મિગાપોન વગેરે દેશોના લગભગ સિતેર
 કરોડ માણો મૌદ્ધ ધર્મ પાળે છે તેના સ્થાપક
 લગવાન જુદીની ૨૫૦૦ મી જન્મજય તી વૈશાખી
 પૂર્ણિમાને દિવસે જગતભરમાં ઉજવવામાં આવી
 એ મહાપુરુષના જીવન અને ઉપદેશની વાતનો
 આર આર્ષી આ ભા પ્રવચન કરીશ

હિમાચલી તળેટીમાં બનિવપ્તુ નામના
 નગરમાં મુદ્ધાદન નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો
 તેને બે રાણી મોહની બન્ને સગી બહેનો હતી
 મહામાયા અને ગૌતમી તેમાં મહામાયાની કૂખે
 કુમાર સિદ્ધાદત્તો જન્મ થયો પુત્રને જન્મ
 આ રાજા જાતા સ્વર્ગે સિદ્ધાયા ગૌતમીદેવીએ
 તેને ઉછેરી મોઝો કર્યો બારે લાડકોડમાં કુમાર
 ઉછર્યો

ઉંમર લાડક થતા યશોધરા નામની નવરૂ
 વાન કન્યા સાથે તેના નમ્ર વધ્યા સિદ્ધાદત્તને માટે
 રાજાએ મસારના સર્વ સુખ ખડા ના પૃથ્વી
 આવી માણ્યવી વચ્ચે ૧૩ મિદાદત્તન મન કોઈક
 જૂદી જ વસ્તુમાં નાગી રહ્યું હતું જગતના મુખ્ય
 બાણે કે તેને સર્વ કરતા નહતા ભાવતા સોજન
 રંગરાગ, ખાગમંગીયા, દાસદાસીઓ, ધનવૈભવ,
 એને નાચવત લાગતું હતું બાગમાં ફરવા જતા
 એણે રોગી વૃદ્ધ અને મૃતદેહ જોયા અને તેને
 વિચાર થયો કે આપુ મુદ્ધર શરીર કોઈક દિવસ
 રોગમુદ્ધર મનશે આવો મુદ્ધર વયુધવાન દેહ કોઈક
 દિવસ ઘરડોઅખ મળી જશે અને ધ્યાસ બીડી
 જતા દેહનાશ સામશે દેહધારી જ માટે આ ચાર
 મોટા કંઈ પણ છે જન્મ, જરા, વ્યાધિ અને મૃત્યુ
 એ ચાર કંઈ અતુ નિવારણ મારે શોધવું જોઈએ

એમાંથી માનસજાતને દેશાવધી એકએક બાતર નાથી વારવારે એકઠા આ બધાજને સિદ્ધાંત મેટી ન થકયો.

એકવાર ઘાંતીએ આવી વધાન પી ખાપી
'વચોધરાએ પુરનો જન્મ આપ્યો છે'

'આ તો બધન બાનુ' અથવા ઉકાસ
કુમારના નુખમાંથી સર્ગી ડાહ્યાને તનુ જ પુર
સ્ત્રી, માત, વિના, તાનુદ નબતુ છેડી
જમના મહાદુ ખનુ ઔષધ ચોષવા કુનાર
સિદ્ધાંતે ચૂંદરવાન કયો.

સિદ્ધાંતે મુદર વચો ઉપાગી નાખી પીઠા ખીવ
ધાનુ કયો વાહડિયા વાગે ઉપાગી નાખ્યા અને
આપુ વેરે નિન્ન નરીને તીરે જઈ ના આદુ

આનજુપચાલ કિવલના ઉપાગ કયો સિદ્ધા
ચના બાય પન સગી જેવા થઈ ત્યા અરડાની
કરેક દેખાવા લાગી બાએકા ધન્યા વામ્બી પકે
મનગીએ દબમની અર્ધ ઘણીમા નખાના
મિલિન દેખાય તેમ એની આખોની ધીની ડાડી
બેગડી નર્ન કાનુ કેતુ કાપીને તડકાના નાખુ
કાન તેમ તેના ચરીની મુર કાપિ કરનાર્ધ નર્ધ
પીક અને વેદ એક ચર્ધ ત્યા આવી ઉમતા
ચર્ધો કરવા છતાં સિદ્ધાંતે સર મજુ નહી

એવામા એક દિવસ કેટલીક સ્ત્રીઆ આન
કયા વિન ચર્ધો કરતી રવાથી ત્યાર ચર્ધ
સિદ્ધાંતે કાને એ યાદો પડ્યા 'ધીજાનાવારને
નહુ એ બધાથી તુડી બાડ છે, કીસા રાખવાથી
મૂર બરામર નીકડાતો નથી, નખમનર ખેલી
નખવાથી લાઘવદ મૂર નીકડે છે' મોડા નુનિ
એના ઉપરેથી જે પ્રાપ્ત ન થાય એ આ બાઈ
આના કથનથી માન્ય થયું સિદ્ધાંતે થયું 'એ
નાત ચરીને દહ મહાર ખેલી રાખ્યું હકિરેલા
વાને દહ મહાર ખેલી રાખ્યા તેથી માત અત.
ડરજનાથી સરનુ તગીન નીકડાતુ નથી તા
સગીમા નખમ માઈ એ જ નાચો ને ઉત્તમ
માઈ છે ચરીર ધર્મનું ઉત્તમ સાધન છે જલુ તેને
કુ બ ઇને મારી નાખતુ ન એકએ સયમથી

મન નર્ન આન્યાને તુરક બનાવવા એકએ નાન
જુમા બ મુના તુષ્ટીને નહજ મમપિતામની.
એ બનુ તવ વાહ કરી સિદ્ધાંતે' મધ્યમ માઈ
બનુ કયો જુદના ધર્મનાર્ધને 'મધ્યમ મિલ
દહ માઈ' કયો છે યાકય નુનિ તે દિવરે જુદ
થા આદિવત્તવેલાખી પુર્ણ માને નોડ ત્યારથી
તેના જુદ કરેવાયા તેમને જે આઈ સત્ય પ્રાપ્ત
થયુ તેના ત્યાર આ પ્રમાણે છે

માઈ નાદ કુ બધી પીઠાય છે રિબાય છે
વેદના તો વિ છે તેનુ કારણ કુ બ મુ છે, તેના
તુદા મુ વમેરે તેઓ અવના નથી તે જ છે તેથી
આવા કુ બની સમજ એ કુ બ દાગવાને
ઉદા છે

'જન્મ જન્મ બાધિ અને મુરુ દેહધારીને
માટે યાજન છે બધાચરીર છે ત્યા ઘડપત્ર અને
મુરુ છે, અને જન્મ ત્ય છે તો પડી આચારી
કયાડી આને કે યા મા? આને છે? તેનુ કારણ
પૂર્વજન્મના કનો, એ કયો કરાવના? કોણ?
તુડા તુડા કયાથી પદા થઈ? કે પ્રકારના
મવેદનમાંથી એક વેદન નામરૂં એટલે અબ
કારનાથી કે અબ અબ કાર એ અનાત છે અ
વિધા છે એટલે જન્મ, જન્મ બાધિ અને મુરુ
એ ચારેય કુ બનુ મૂળ અનાત છે કુ બુ છે કુ
જાનો નાથ એ ચર્ધ કુ બના નાથનો ઉદાય છે

'મિત જુને પિરોમ અને અત્રિ વરજુનો
રોમ એ જમનો નર્ન ત્રામાન નિવમ છે તેથી
કોઈપત્ર વરજુનો નમે અત્રમો ન રાખવો એ
મુ થી થવાનો ઉદાય છે' બમવાન જુદના આ પરમ
આને 'ચાર આ રંચાર' કંઈકામા આવે છે તેમના
જન્મ વખતે એ રીઓએ મહેતુ 'આ ચકવતિ'
રાન થયો અથવા મહાન સનામી થયો' પણ
કોઈન નામના માહણ્ય મોક્ષન બવિન બાએક
કે 'આ અવરે જુદ થયો'

એ મહર્ષિ કૌડિન્ય અને ધીન ચાર માહાજોને
ગોરમ જુદે સીપ્રથમ ઉદેક આપે

તમારો શા ના પાઠ

મે
ધર્મિની કાળીના કુમુદ નથી કાળા કંઈકામ
કુને એની જન્મ મધુ રૂઠ રૂઠ રૂઠીન રૂઠા-બા મા વર્તે

‘પ્યારાબાપુ’ના ગ્રાહક બંધુઓને

આવતા અંકથી આપનું લવાજમ પૂરું થાય છે. નવા વરસનું લવાજમ મનીઓર્ડરથી જ મોકલવા વિનંતી છે. મોડામાં મોડું પંદરમી જાન્યુઆરી સુધીમાં મોકલી આપશો જેથી અંક અટકે નહીં.

લવાજમ મનીઓર્ડરથી જ મોકલશો તો વી. પી. નો વધારાનો નવ આનાનો ખર્ચ બચી જશે. વળી વી. પી. થી અંક ક્રમવાર જ મોકલી શકાય અને પોસ્ટઓફિસ દરરોજ એકી સાથે ગણતરીના જ વી. પી. રવીકારે છે. આમ આપને નવા વરસનો અંક ઘણો મોટો મળવાનો સંભવ છે. આશા છે કે ગ્રાહક બંધુઓ વ્યવસ્થાની સરળતા ખાતર નવા વરસનું લવાજમ પંદરમી જાન્યુઆરી સુધી મનીઓર્ડરથી જ મોકલી આપે. સાથે ગ્રાહક નંબર અવશ્ય લખવો.

ચાલુ વર્ષે ગ્રાહક બની આપે અમને જે સહકાર આપ્યો છે તે માટે અમે આભારી છીએ, આશા છે કે એવો જ સહકાર નવા વર્ષે પણ આપશો.

‘પ્યારાબાપુ’ માસિકને વધારે સુંદર અને ઉપયોગી બનાવવાના અમારા પ્રયાસ ચાલુ છે તે આપ છેલ્લા અંકો પરથી જોઈ શકશો.

આફ્રિકાના મિત્રો ૧૨ સિસિંગ પોસ્ટલ ઓર્ડરથી મોકલી આપે અથવા નીચેના સરનામે લવાજમ ભરી દેવું.

શ્રી. પ્રભુદાસ જ. વજરીઆ, પો. બો. નં. ૧૨૬, નૈરોબી, કેન્યા કોલોની.

અનુક્રમણિકા..... ૧૨ ડિસેમ્બર ૧૯૫૬

પૃષ્ઠ

પૃષ્ઠ

૧ બાપુનો પત્ર બાપુ ૨૮૨	૯ આચાર્યની વાતો વિમળા પટેલ ૨૮૩
૨ જગતને છતવાતી ચાવી... ૨૮ ના પાઠક ૨૮૪	૧૦ ગોડ સાહેબ રાજેન્દ્રપ્રસાદ નારાયણ ૨૮૪
૩ કળા વિશે કેટલાક વિચારો નંદલાલ બસુ ૨૮૬	૧૧ માનવી કઈ દિશામાં? ... ગુરુદયાલ મહિન્દ્રા ૨૮૫
૪ તારુ ચરણકુમાર ગુરુદયાલ મહિન્દ્રા ૨૮૭	૧૨ માનવી રતિલાલ અનિલ ૨૮૬
૫ અમર્તા પંખીડાં રવીન્દ્રનાથ દાગોર ૨૮૮	૧૩ સગ ભગવતીકુમાર હ. શર્મા ૨૮૭
૬ ગ્રેસ પ્રસંગો અજુબ વાગેડો ૨૯૦	૧૪ ‘જેઠે સાચવવાના છે!’ ... રતિલાલ અનિલ ૩૦૦
૭ જોશનમો નારાયણાચ પુરુષોત્તમાચ... કા. કા. ૨૯૧	૧૫ તત્પરતા મુકુલનાથ ૩૦૧
૮ મેઘ તો રવે ને સુધાંશુ ૨૯૧	૧૬ ધર્મ-પરિચય ... રામનારાયણ ના. પાઠક ૩૦૩

અમારાં પ્રકાશનો

બાપુ-સ્મરણ
મૂલ્ય સરા રૂપિયા

૧૯૫૫ બાપુજીના ૫૨મ જોષ્ઠદાયક સુવચનો એમના ૪ હસ્તાક્ષરમાં મુદ્રે માઉન્ડ
૧ મુશોબનો મહિત નજ રંગમાં મુદ્રિત

ગાંધી-ગુરુ

૧૯૫૫ શ્રી કુરુદયાલ મલિયા મૂલ્ય સરા રૂપિયા

૧ી કાપાહેળ પ્રજેનકરે આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના ભક્તની અજનિ મા યા
કે નાગાન મહાત્મ નમ તપતા લખ્યું છે

મહાત્મા ગાંધી ગમે વિવર સ્વીક્રનાય કાકુર ગા રાડા જમાનાના એ મહાન
ગુરો ભારતીય સંસ્કૃતિના મોગા િગલે એમને વિશે કાઈ કંઈ લખે તો તે આકષક
વધતુ જ પણ જ્યારે એમને વિશે ભક્ષાહુદય શુરુદય ૧ મલિયા લખે ત્યારે તો પૂછવું
ન શુ ? કુરુદયાલ—આચાર્ય—ગાંધીજીના પૂબ પ્રલભા પાખા હતા તેમના ૧
રિવાજના તેઓ રાજા અને પ્રવિર સ્વીક્રન ઘના તો તે અનીમ લક્ષ

વૈશ્વવલક્ષા જેમ મનોહ પુરોષાત્તમ રામચંદ્ર ને લીધા વિષયકી કૃષ્ણવન્દ્ર વચ્ચે
નનૅ જોઈ શક છે તેમ જ કુરુદયાલ પણ શુરુદેવ અને ગાંધીજી વચ્ચે અલૅ નુઅ
અમની એ અલૅ દિ એમલે આ નાનકડી લે રાજાના અનેક નીતે વિલક કરી છે

મસ્તીની પગોમાં

૧૯૫૫ રતિનાન અનિન મૂલ્ય બાર આના

૧૯૫૫ નાજિના ઊંચા રંગીન મા િગ પર રંગીન શાડીમાં છાપેલ આ સુદર
મુખાલ નનક વિશે બા િતા વિવચ્ચ શ્રી વિષ્ણુસાહ ર ત્રિવેદી લખે છે

તમારા કેદનાક મુખાકાના વિચારના રચનાની આકર્ષક આરુતા છે વસત
નાગીને કહેવાતુ રરમ કાને મે? જેવા બના ઉત્કરણ છે ઇચ્છા અધમત
તેનુ નમય મુર્તિના પચ્ચરતે જેવામાં ભાવનો ધ્વનિ આડનાક છે

૧ મા નમય વના ગ્રે તેમતેમ તમારી પ્રવિતામાં વધારે સૌન્દર્ય અ વશે

હમમે અને તુનસી

૧૯૫૫ નિનાય-અનિન મૂલ્ય બે રૂપિયા

૧૧૦ કાકો અને મુખાખના ૧૧ નનકની પ્રસ્તાવના મા અલીતા નાહિત્યક ૪
શ્રી નુનીરાન વધમાન રાહ નમે છે

ભાઈ અનિલે પોતાની ડવિતાએને કમરા અને તુનસી મા યા છે એ પણ
નજરીમાં બે વસ્તુ જરૂર છે કમરાતુ મૌરમ અને તુલસીના લીધ મધુર આસ્વાદ
તે કરતાં વિશિષ્ટ છે એ માનવ-ત્રિદગીના નસ કવિની પર્જા જરીનો દ્રવ્યશુદ્ધ જે
મદદર અકંની પડે તેના સ્તરે રૂઝા વ્યાપેડો અને તેન પાન કરનાં વાકક કે
તાને જીવનમય રચ માટે સ્વકારક મત્વ નીવડે તેવા છે

ડપાયતન પ્રકાશન, જૂનાગઢ

ભગવદ્ગીતા

(બાપુએ ૨૮ મે ૧૯૨૭ તારીખે શ્રી ગુલશરીલાલજીને લખેલ પત્રમાંથી ભગવદ્ગીતા વિશેનો ભાગ
હિન્દી પરથી અનુવાદ કરીને અહીં ઉતાર્યો છે.)

મને એ બાણેને ખુશી થઈ કે આપે આપની ઉપાસનાઓ વધારે નક્કર બનાવી છે. હું નથી બાણેતો કે આપ હમણાં શું વાંચો છો. અને હું એ પણ નથી બાણેતો કે મેં આપને એ કહ્યું છે કે નહીં કે આપણે એક એવી અવસ્થામાં પહોંચી જવું જોઈએ જ્યારે આપણને ઘણા અંશેના આત્માસનની જરૂર નથી રહેતી, બલકે એક જ અંધથી આપણે જરૂરી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકીએ. પરંતુ અંતિમ અવસ્થામાં જ્યારે જીવન પૂર્ણ પછે સમર્પિત અને આત્મવિસ્મૃત બની જાય છે, ત્યારે એક અંધના આધારની પણ જરૂર નથી રહેતી. હમણાં ને કે હું ઘણી ચીજો વાંચી રહ્યો છું, તો પણ મારે માટે ભગવદ્ગીતા જ એક માત્ર વધારે ને વધારે અચૂક માર્ગદર્શક, એકમાત્ર સંદર્ભ અંધ બનતો બાથ છે. એમાં મને બધાં કુષો, ગધાં સંકટો. બધાં કષ્ટો અકારાદિ કમથી એનાં સૂક્ષ્મ સમાધાન સાથે મળી આવે છે. મને લાગે છે કે મેં આપને કહ્યું હતું કે હજી સુધી ભગવદ્ગીતાના જેટલા અનુવાદો મેં જોયા છે એમાં ‘સાંગ-સિંચેશિયથ’ જ સૌથી ઉત્તમ છે. ને આપ સંસ્કૃત નથી બાણતા તો હું સમજું છું કે ભગવદ્ગીતાને સમજવા જેટલું સંસ્કૃતનું જ્ઞાન આપ સહેલાઈથી પ્રાપ્ત કરી શકો છો. લગભગ એક મહીનાની અંદર આપ એટલું સંસ્કૃત શીખી શકો છો કે જેનાથી આપ ભગવદ્ગીતાના મૂળ પાઠ સમજી શકો. કેમ કે, જો કે અંગ્રેજી અનુવાદ બહુ સારો છે, અને આપને થોડા હિન્દી અથવા ઉર્દૂ અનુવાદ પણ મળી શકે છે, તો પણ મૂળ અંધની સરખામણી કોઈ રીતે થઈ શકતી નથી. મૂળ અંધ વાચવાથી તમે આપનો પોતાનો અર્થ જાણી શકો છો અને મૂળ અંધ પર પોતાનું ભાષ્ય કરી શકો છો.

ભગવદ્ગીતા કોઈ ઐતિહાસિક દસ્તાવેજ નથી, પરંતુ એના લેખકના નક્કર અનુભવોનો રેકર્ડ છે. પછી તે લેખક બ્યાસમુનિ છે કે નહીં એની સાથે મને કોઈ સંબંધ નથી. અગર એ કોઈ વ્યક્તિના અનુભવોનો દસ્તાવેજ છે તો ફરી અનુભવ કરીને એના સત્યની શોધ કરવી આપણા સામર્થ્યની પર ન હોવું જોઈએ. હું મારા જીવનમાં લગભગ દરરોજ એ સત્યની શોધ કરી રહ્યો છું અને મારો એ અનુભવ છે કે તે કદાપિ ખોટું સાબિત નથી થતું. એનો અર્થ એ હરગિજ નથી કે બીજા અધ્યાત્મના અંતર્ગત બતાવવામાં આવેલ સ્થિતમનની રિયલિટી સુધી હું પહોંચી ગયો છું. પરંતુ હું બધું છું કે એમાં બતાવવામાં આવેલી રીતો પર આપણે જેટલો અમલ કરતા જઈએ જેટલા જ આપણે વધારે ને વધારે પૂર્વસ્થિતિની યાત્રા પહોંચતા જઈએ.

AMERICAN

ઉત્તરેદાનગર ૧૯૪૭

૧

મગ અને શાંતિ
તમ બાદ શુદ્ધ રાખા
'સાર' મને સતોષ છા
૫૧૫

(ગાંધીજી અને શુરેવની જીવનસાધનાનું અનુચીતન કરતું પ્રાસિક)

પ્રાર્થનુકૂળની પવિત્ર ઘડી હતી. પ્રકૃતિ પ્રાર્થનામાં લીન હતી. અને પ્રભુનું સ્તવન ગાન મૌન-મંત્ર દ્વારા કરી રહી હતી. કોઈ કોઈ માણસ દરેક દેશમાં, એ મંગલ ઘડીએ ઈશ્વર-ઉપાસનામાં પ્રવૃત્ત હતા. તેમાં આપણા બાપુ તો હોય જ ને? તે તો સદા પ્રભુના ખ્યારા હતા. તેથી જ તે તેમની પ્રાર્થના શ્વાસે શ્વાસે ચાલતી—ઊઠતા, બેસતાં, હસતાં, રડતાં, ખાતાં, પીતાં, કામ કરતાં કે આરામ કરતાં દરેક વખતે. પણ આ વખતે જ્યારે મેં એમનાં દર્શન કર્યાં ત્યારે તેઓ સૂક્ષ્મ શરીરમાં હતા. અને સૂક્ષ્મ શરીરમાં પ્રાર્થના કેવી ઉત્સાહ-મય અને આનંદમય, શ્રમ વિનાની અને શાંતિમય હોઈ શકે તેની કલ્પના તો કેવળ ભક્ત જ કરી શકે.

બાપુની પ્રાર્થના પૂરી થઈ. મેં તેમને સાદાગ્રેમ પ્રણામ કર્યો. તેમની કંઠથી મધ્ય દષ્ટિ મારા પર પડી. અને ઘણા વકાલથી તેમણે મને પૂછ્યું ‘કેમ આવે કંઈ આટલા વહેલા?’

‘બાપુ, આજે રહેવાનું નહીં. મારે તમને એક દરિયાકાંઠે જવું છે.’

‘શું થયું છે?’ મોહું ઊંચું કરીને બાપુએ મને ફરી પૂછ્યું.

મેં તેમને પ્રત્યુત્તર આપતાં કહ્યું: ‘બાપુ, તમારી આખી જિંદગી તમે અસ્પૃશ્યતા નિવારણમાં ગુજારી, તે માટે કેવું ઉત્તમ તપ કર્યું! પરંતુ અસ્પૃશ્યતાનું ભૂત તો હજીયે દેશના ખૂણે-ખૂણે દેખાય છે. અને આપણા લોકો તો ત્રાહી ત્રાહી પોકારી ગયા છે.

‘તું શું કહે છે?’ બાપુએ કહ્યું. તેમના અવાજમાં દૃઢતા મમોહક ધ્વનિ હતી.

‘જુઓને બાપુ, કોઈ સાધારણ વ્યક્તિને અન્યાય થયો હોય અને તે પોતાનાં દરિયાકાંઠે સરકારી કચેરીમાં બેસે તો તેને માણસ તરીકે આવકાર મળતો નથી, આદર થતો નથી. કોઈ હરિજન પોતાના પુત્ર કે પુત્રીને કોઈ ચારી નિશાળમાં દાખલ કરવા લઈ બેસે તો તેને કોઈ

દાદ આપતું નથી. કોઈ ગરીબ બાળકો હોસ્પિટલમાં પોતાની સ્ત્રી કે માને લઈ જાય તો તેને ઘણી વાર કોઈ ગણકારતું નથી.’

‘એમ કેમ?’ બાપુએ પૂછ્યું. તેમના અવાજમાં શૂળીની વેદનાનો તીવ્ર સ્પર્શ હતો—‘હવે તો આપણા દેશના કાયદામાં અસ્પૃશ્યતાને એક મોટો ચુંકો ગણવામાં આવ્યો છે.’

‘તે વાત તો સાચી છે બાપુ—’ મેં કહ્યું—‘પણ તે કાયદાને કોઈ અમલ કરે તો ને?’

બાપુ બરા વાર વિચારમાં પડી ગયા.

થોડી વાર પછી હું ફરી બોલ્યો: ‘બાપુ, પણ સૌથી વધારે અસ્પૃશ્યતાનું રૂપ મને બહુ જ સાહે છે તે શ્રીમંતોનું વર્તન. દરિદ્રનારાયણ તરફ અને આપણી નિશાળો અને વિશ્વવિદ્યાલયોમાં ભણેલા જુવાનિયાઓનું વર્તન અશિક્ષિત લોકો તરફ. તે લોકોના વર્તનમાં ન મળે પ્રીતિ, અને ન મળે નીતિ, તેમાં હોય છે માત્ર માણસાઈને કચડતો સ્વાર્થ.’

‘પણ—’ બાપુ બોલ્યા—‘શું આપણા દેશના બંધારણમાં એમ નથી કહેવામાં આવ્યું કે આપણું ધ્યેય એક એવી સમાજ રચનાનું છે કે જેને પાચે સર્વોચ્ચ સમાનતા છે?’

‘પણ—’ મેં કહ્યું—‘દેહલી હનૂજ દર અદન—દિલ્લી હજી દર છે. આપણા દેશની રાજધાની દિલ્લી, દિલ્લી નથી; રૂપિયા, રૂબાઈની છે. ત્યાંનાં મહેલ જેવાં મકાનો જુઓ, ભવ્ય મકાનો મોટા જુઓ, મજલિસો જુઓ, મોજમલકનાં રથો જુઓ, દેશી સાહેબોના પોશાક જુઓ! તમે દોરેલી સ્વરાજની રૂપરેખા એ બધાંમાં કયાંય પણ દેખાય છે? અને આપણી સંસ્કૃતિનો સંદેશ દેશેદેશમાં પહોંચાડવા વારંવાર ટેલિયો મોકલીએ છીએ. પરંતુ સંગીત અને નૃત્ય જ સંસ્કૃતિ વ્યક્ત કરી શકે છે? તમે અમને જે શીખવ્યું છે તે તો આ કે જેને આપણે વર્તનમાં ઉતારી હોય તે જ આપણી સંસ્કૃતિ. એ દષ્ટિએ નવી દિલ્લીને એઈએ તો કેટલાં લોકો એવાં દેખાશે જેમનામાં આપણા દેશની સંસ્કૃતિ,

જોનો આત્મા છે સાદાર્પ, સમ્બાધ, સરળતા, સેવા, સમાનતા—પ્રતિબિંબિત થઈ છે, બાપુ ?

બાપુ હજી વિચારમગ્ન હતા.

એવામા સૂર્યે પૂર્વ દિશામાં, ક્ષિતિગ્ની દેખા પર મસ્તક ઝીંસુ કર્યું. તેનું મસ્તક અને બાપુનું મસ્તક, મને સરખા દેખાયા. મેં બંનેને પ્રજ્ઞામ કર્યા. પછી મેં બાપુ પાનેચી વિદાય સ્વીધી અને તેઓ તરત જ અંતઃધ્યાન થઈ ગયા. પણ અદશ્ય

થતાં પહેલાં મેં તેમને આટલું કહેતા સાલખ્યાઃ 'શું માડું જીવન સાવ જ વ્યર્થ ગયું ? હું મારી સાથે વધો સુધી કામ કરતા કાર્યકર્તાઓના હેયાને જરા પણ સ્પર્શી શક્યો નહીં ?'

ત્યારે મેં એક આકાશવાણી સાંભળી. 'એક સાચા આદર્શ અથવા વિચારને સમર્પિત બલ વ્યક્ત થતા થતા જિંદગી વહી જાય છે.'

☆

આ રત્નું આંદામાન

આદામાનની કેદ એટલે કાળામા કાળી સજા. એટલે જ આદામાનની સજા કાળાપાણીની સજા કહેવાની કેદીઓ પાને ભત-ભતની આકરી કાળી મજૂરી કરાવવામાં આવતી, તેમાં ઘણીમા બળદને બદલે કેદીને એડીને તેન પીન્વામાં આવતુ એ અતિ આકરી મજૂરી ગણાતી.

હિન્દુસ્તાન આઝાદ થયું અને આદામાન અને એની કાળી મજૂરીની કથા ગઈ કાલની વાત બની ગઈ છે. પરંતુ જો કાળી મજૂરી કેદીને કોઈને કોઈ ચલોર ગુનો કરવા માટે કરવી પડતી એ જ કાળી મજૂરી આજે ય કેદનાક માણસોને માત્ર પોતાનું પેટ ભરવા માટે કરવી પડે છે. એની બહુ એકાદને બાજુ હશે. આદામાનની કાળી કેદ અને કાળી મજૂરીની દેશ નેતાથી માટીને સામાન્ય માણસો સુધા આકરી ટીકા કરતા. પણ આજે એવી જ કાળી મહેનત કેટલાકને માત્ર પેટ ભરવા માટે કરવી પડે છે એ વિશે ભાગ્યે જ ટોકાંને ખબર છે, તો પછી તેની ચર્ચા તો કોણ જ કરે ?

આસામમાં નામદિયા નામનું એક ગામ છે પાર વિનાની ગરીબી અને ખાસ ધધા નહીં. એટલે વસતિ ગરીબ છે આસોધોમાં જનભગ નાશ પામ્યા છે. મિત્ર ઘાણાનું તેક ત્યા પહોંચી ગયું છે, પણ મદિરોમાં એવું તેવ વપરાતુ નથી, અને શુભ પ્રસંગે થતા જમણવારોમાં પણ વપરાતુ નથી. એટલે એ ગામમાં હજી કેટલાક ઘાણીઓ આવે છે. અને તેક કાદી આપવાનું કામ બહેનો કરે છે. કેવી બહેનો ? નિરાધાર, કુખી વિધવાઓ ! મજૂરીના દર એટલા ઊંચા નથી કે બગદ શખવો પોષાય, અને એમ હોય તો યે વિધવાબહેનોની સ્થિતિ પણ એવી નથી કે બગદ રાખી શકે. ત્યારે તે તેજ શી રીતે કાઢતી હશે ? તમને એ બાણીને આશ્ચર્ય જ નહીં, કુખ પછી થશે કે એ વિધવાબહેનો પોતા જ ઘાણીએ જોડાય છે ! ઘાણીઓ જૂની ઢમળી છે. એકધારી સાડા પાંચ કલાક ઘાણી ચડાવે ત્યારે એક ઘાણાનું તેન નીકળે. વચ્ચે પોરો ખાય તો કામ પૂરું ન થાય એટલે એ બહેનો ઘાણીના કાંઠે છાતીએ વળગાડી, ઘાણીને બાર વહેની પુટ્ટી આપે એકધારી ઘાણી ચડાવે છે. અને એ કામખાતર મજૂરીનું મહેનતાણું શું છૂટે છે એ બાણી છે ! માર દનથી બાગ આના !

અને છતાં એ બહેનોને એ મજૂરી કરવી જ પડે છે. બીજે કોઈ ધધો હોય તો સ્વેચ્છાએ એવું કામ કોણ કરે ? અને આ કઈ ઉડતી વાત નથી. નક્કર હકીકત છે. અને જોનામણી જેવા પીઠ રસનાત્મક કાર્યકરે નજરે એકને બારે કુખ સાથે રજૂ કરેલી છે

☆

‘ધારાબાપુ’ના ગ્રાહક બંધુઓ છેલ્લે પાને આપેલી સૂચના અવશ્ય વાંચે. નાનતા

દાખલ કરવામાં આવે દેશમાં જ નહીં, પરદેશ માય તે ખર્ચે એમાં શક્ય એટલું કરવામાં આવે પણ એન કરતા ખાદીનો આત્મા હણવો ન જોઈએ કોઈને પ્રસન્ન કરવા માટે આપણે નાટ કરના વિદુષ્ઠ થવાનું હરગિજ પમદ ન કરીએ, તો પડી ખાદી જેવી પવિત્ર વસ્તુનો એવા મનો રજન માટે ઉપયોગ ન જ કરવો જોઈએ

પરદેશીઓ જરૂર એમની ડીઝાઈનના, એમની જ રુચિના પોષાક પહેરશે, અને એમનું અનુકૂળ કરનારા દેશીઓ પણ એવું જ કરશે આપણે તેનો વિરોધ ન કરીએ અને એવા કોર્કો ખાદી ખરીદીને એવા કપડા કરીને પહેરતા હોય તો ચે ખાન ઘણું ઠહેવાનું નથી પણ એપોલાકની સ્વચ્છ નમા જને માન્ય નહીં અવી છાતી વિચિત્રતાઓ, તેમની જરૂરિયાત મમજીને પૂર્ણ પાડીએ એ બરા બેર ન ઠહેવાય

એતીવાડીના પ્રદર્શનમાં ગાંધે વનસ્પતિઓ મૂકી છે કેમ કે દર્શકોને તેની સમજ આપવા માટે એમ કરવું જરૂરી છે પણ શું ત્યાં એ બધું ઉગાડવામાં આવે તો તે આપણને હારનારૂપક નહીં લાગે ?

આપણે આપણા નગર-ઉદ્યાનોમાં ફૂલો કેમ ઉગાડીએ છીએ ? ખાવળ ને જોડી કેમ નહીં ? કાનજી કે તેમ કરવું હારનારૂપક છે તે તો વનમાં જોગે જ છે અને તે જ તેનું ખરૂં સ્થાન હોઈ, તે માટે આપણે વિરોધ નથી

ઘાગીની જમીનમાં આપણે માડવી કે બાજરા વાવતા નથી કેમ કે તે અનગત છે આવી બાબતોમાં અભણ ઠહેવાતો ખેડૂત પણ વિવેક લગાવે છે ત્યારે મરડાગી કહેવાતા આપણા જેવા ખાદી જેવી પવિત્ર વસ્તુને અભણવાના શા માટે અવિવેક કરતા હોઈશું ?

ખાદી એ આપણી-હિન્દુસ્તાનની નસ્ટૂતિ, નસ્કારિતાનું પ્રતીક છે તેના વિદેશી ઢળના, બુથ કોટ, પેટીકોટ જેવા પોશાક પર નવી વિદેશી અને ઘણી વેળા વિચિત્ર ભાતો ખાદીને મનકાઈએ એ કેવું કહેવાય ?

ખાદીના બુથકોટ પર, તાડ, ખજૂરી, લંડકા

મણા ફૂલો વેલો, નટ નટીઓના ચાડા વિગેરે છાપીએ એ કેવળ હારનારૂપક નથી ?

અત્યારે સાવ એવું નથી થતું પણ એ દિશામાં પગના ભરાઈ ચૂક્યા છે એ લાચુ છે

હા, ખાદીને આપણે વિદેશીઓ મુધી પણ પહોંચાડવી છે એ માટે એમની રુચિ અનખત, જેવી રહી પણ એમ કરતા આપણે, ખાદીનો આત્મા તો હણાતો નથીને, એ બેવું જ પડશે ખાદી દ્વારા આપણે ગાંધીનિધારને ફેલાવવો છે, પણ મારકેટ શોધવાના કોશમાં, ગાંધીનિધારને ભોગે એને અભણવાની નવી પોતાનું સ્વરૂપ ગુમાવીને એ પ્રચાર પામે તો તો એ પોતાનું જીવન સ્થાન ગુમાવીને મિન ટાપડની સપાટી પર આવી જાય મિલ કાપડના હુર્પો અપનાવીને ખાદીએ તેના પર મરસાઈ મેળવવાની નથી

ગાંધી સ્ત્રી વિદેશીઓ ખાદીને ગાંધી ક્રોધ તરફે ઓળખે છે અને ગાંધી પ્રેમને ઠરણે જ તે ખરીદતા હશે જેની માથે એ પરમ વિભૂતિનું ચમરણ બેસાયેલું છે તેના તે વિભૂતિની આદર્શ ભાવના અવશ્ય જળવાવી જોઈએ

વિદેશમાં તો ઘણી સીએમએફ માને, કરવો નવા મોડેન રજૂ કરવા એવી પ્રવા પડી ગઈ છે પણ વરે નવી ભતતી ઝાઈ તો પ શોધાઈ તો તેવા આકારની હેટ મ નરમા મૂકવામાં આવે કે નવીનતાના શોખીનો તે ખરીદે છે પણ ખન, પણ એવું જ ખીતું નવું મોડેન આવતા તે સી / પડતી મૂકે છે શું ખપત વધાવવા આપણે એવું કરી શકીશું ?

વિદેશોમાં વિચિત્ર વસ્ત્ર પરિધાનની હરિફાઈ આ યોજવામાં આવે છે, આ રીતે ત્યાં પણ એવું તદ્દ કંજી થવા લાગ્યું છે કાલે કોઈના મનમાં ખાદીના સોથી વિચિત્ર વસ્ત્રો પરિધાન કરી હરિફાઈના ભાગ લઈ ઇનામ જીતવાનો બુઝી જોડે તો નવાઈ નહીં

ગિન્નાગના રમ્તેશી માન નગોટીસર, મોટી જટાવાળા કોઈ ખાવાને નાચક નવું જોડીને મિચાર ફૂંકતો પચાર થતો જોઉં છું ત્યારે હું તત્ત હમી પડું છું, પણ તત્ત ઉત્સવ પણ ધર્મ જોઉં છું કેમ કે એ દેશ જોઈ સુરેખ વિચિત્ર નવી પણ વિચિત્ર છે એમાં ઘેલો વિરોધભાવ પ્રથમ હાન અને

પડી એ ઉપજાવે છે

અન્ય ટાપડના અનિષ્ટો અપનાવીને પણ ખાદીએ એવા કાપડ રમરસાઈ મેળવવી જોઈએ એવું કહી પણ ન થયું જોઈએ તો તો ખાદી તેનું માનભર્યું સ્થાન યોગ્યનું સુમાવી જોઈએ તમે તો નવીનતાના શોખીન અને અજાતન

બાજુ રહ્યા જોઈએ તમે જાતે જ કોઈ છીપા પાતે મનગમતી ભાત પડાવી હશે બજારમાં કદાચ એવું તૈનાર નહીં મળતું હોય પણ આવી બાજુ તમા અટ અને જહોળા પ્રમાણમાં અનુકરણ થાય છે જોઈએ મેં મારા વિચારો તમને જણાવ્યા છે એ જ, આપનો

બાલબલ

(ન તામ મ (માર જ)ની શી જન બે પછીની સથાપકો કહેવ વાત)

આની પાછળ એક ઇતિહાસ પથો છે ગામમાં હરાયુ ઢોંગ નરિકે આથડે મનની મોજ પ્રમાણે જરા ત્યાથી ત્યાંનીયરે અને જોતર વાડી ઉજ્જડ કરી નાખે સૌ કોઈ સહિ સહિ પોકારી બોલ્યા કેઈકે આવીને મને કહ્યું 'સારી જાતની એનાકવાળો તે છે એને એ તમે રાખો તો વધુ નહિ માટે ઠીક થઈ પડશે'

હોમથી વાત મજૂર રાખી મેં મારા રખાગીને કહ્યું એને જોતાવજો ને સલામીને પાગળો તુ રખડુ ઢોરને કમજો કેમ કરવું ? એ પ્રશ્ન જોમા થયો પડી એક દિવસ થયું એમ કે ધણુની સાથે સાથે તે ભાઈમાં બે બાન્સ આવે વાગ જોડેને પાજનમાં પૂની ઠીધા રાતના બારેક વાગ્યા હોયે ને ભાઈમાં બે માણસ તોફાન પરતી ધણુધણાવી મૂડી કૂકાડા વધી પડ્યા ખીકે હાનારી દીધે ને પાજડુ તોડીફાડીન નીકળી પડ્યા બહાર

પડી અમે ખીજે ધ્યાન કરો તાજરામાં પૂરવાનું છોડી દીડું બમ ખાય મોજ કરે ને ભલે વાતો નર એમ ઠરતે કતે તે હેવાઈ જશે પડી પાછો ખીકે બાધવાનો પ્રવાસ કરીશુ બાદશાહ સાથે ખીકે બધાઈ તો તારા પચ મગર નથી કે ખીકે બાધન ર રખારી અની હકકે માથે ફરથી હેખે ને આ મના ડોળા કાઢે ને કૂકાડા મારે પહર પહર દિવ પતો રખા રીને સતાઈ રહેવું કહ્યું આવો તે જબરો હતો આજે તે ધરના એક બાધાડની જેમ સૌ નાથે હળી ગયો છે ન જ્યારે જ્યારે અમે ત્યાંની નીકળીએ છીએ ત્યારે ત્યારે મમારી સાથે પ્રમથી વાતા પ્રતા ના હોય, તેમ અમારી સામ જોઈરહે છે

વિજયાની વાત પણ એવી જ છે એ પચ મુકદ્દા અવસ્થામાં અમારે તારા આવી ચડી હતી આ જે જોડે તો સૌથી વધારે તાફરુન છે અને ફ્રધ પણ સાડુ આપે છે વિજયા અને મનજનના ભારે દોરતી છે

—વિમળા પટેલ

મો રાનો ઠોક નાતમર આજો માડીને તારાઓનું ધ્યાન ધરે છે, જોડવા માટે સવાર પડતા જ એના પગ તારા જેવા મુર કૂન પ્રગટ થાય છે તારા પ્રકાશ મોડલે છે એના જવા મના કૂડ સુગધ મોડલે છે એ ગીતે કૂન અને તારા પરસ્પર ભાવનત 'જીવનનો આનંદ લે છે બે રાત્રીને માનુષને એ આનંદનો સાક્ષી થવાની રજા આપી છે પરંતુ માનવ તો લાભી નહોતો અ સુગધિત કૂડો તોડી લે છે એ લૂટ હેખી ન ચકવાને કારણે, અસહ્ય થઈ ડડવાને કારણે, લોની માણસના બાગવા પહેલા જ તારા પોતાની આખ મીની દે છે એનું જ નહીં આદર્શ પણ યર્ષા થય છે

મારા જેવો એ વહેલો જીડીને એને જોઈલે તો એને વાધા નથી

—કાકા કાલેલકર

એક વખતે મહાત્માજી કવકત્તામેવ દ્વારા મુળધર્મી નાગપુર જઈ રહ્યા હતા તે સમયે મારા એક સ્નેહી પણ તે જ ગાડી દ્વારા સુસાફરી કરી રહ્યા હતા મહાત્માજી એક ચીટ ઉપર બેઠાબેઠા ૫૫ લખી રહ્યા હતા તેમની સામેની ચીટ ઉપર મહાદેવભાઈ તથા અન્ન ભાઈઓ બેઠા હતા તેઓ પણ કાગળ વ વાચતા હતા અમારા સ્નેહી પાછળની ચીટ ઉપર બેઠાબેઠા બધી પ્રવૃત્તિ બેઈ રહ્યા હતા

થોડીવારમા મહાદેવભાઈએ મારા સ્નેહીનો પરિચય કરી લીધો વાતવાતમા મહાદેવભાઈએ પૂછ્યું 'તમે ખાદી કેમ નથી પહેરતા? ખાદી પહેરવાથી આપણા પૈસા આપણા દેશમા જ જળ વાઈ રહે છે' આમ ખાદી પહેરવા સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો

મારા સ્નેહીએ થોડીવાર વિચાર કર્યો પછી જવાબ આપ્યો 'મને લાગે છે કે મારે ખાદીના કપડા હમણા ન પહેરવા બેઈએ'

અત્યાર સુધી ૫૫ લખવામા ગુ થાયેન મહાત્માજીએ, આવો જવાબ સાંભળી માથું ઊંચું કરી વાતમા રસ લેતા પૂછ્યું 'કેમ બન્ના આમ ખાદી પ્રત્યે ધુણા કેમ?'

અમારા સ્નેહીએ કહ્યું 'મને આમ તો ખાદી પહેરવામા વાધો નથી પણ મને લાગે છે કે હું જનારે ખાદી પહેડું ત્યારે મારે જીવનમા મયમ પણ પાળવો બેઈએ મારાથી તેમ થઈ શકતું નથી એટલે મને ખાદીના કપડા વળતતા હોન તેમ લાગે છે'

મહાત્માજી આ સાંભળી બોલ્યા, 'મને તમારા મિલના કપડા ગમ્યા છે તમે તે પહેરી શકો છો'

મહાત્માજીના દર્શન માટે મહેમાણા સ્ટેશને મોટી ઠંઠ બમેલી મહાત્માજી દિંડી જઈ રહ્યા હતા ગાડી જેવી આવી કે તરત જ એક યુવાન મહાત્માજી બેઠા હતા તે કબમામા ચઢી ગયો તેણે પહેલા કોઈ વખત મહાત્માજીને જોયા નહોતા તેણે ડોમા જેવા જણાતા મહાત્માજીનો એકદમ હાથ પકડ્યો અને પૂછ્યું, 'ગાંધીજી ક્યા છે?' મહાત્માજીએ ઠંડકથી કહ્યું, 'કેમ, શું કામ છે?' પેના યુવાને જવાબ વાળ્યો, 'મારે તેમને જોવા છે' મહાત્માજીએ કહ્યું, 'હું જ ગાંધીજી' પેટો યુવાન એકદમ ઝ ખવાણો પડી ગયો મોટો અપરાધ કર્યો હાથ એમ ગભરાતો ગભરાતો પગે લાગતો ઊભો રહ્યો

મહાત્માજીએ કહ્યું, 'તમે શિખતો ભગ કેમ કર્યો? હું બહાર આવવાનો હતો જ' પેના યુવાને કહ્યું, 'ભૂન થઈ ગઈ' મહાત્માજીએ કહ્યું, 'તો ભૂન માટે તમને બ શિક્ષા કે આ તમારા આગળીએ પહેરેલી વીટી રાબૂ માટે આપી દો'

પેના યુવાને તરત જ વીટી ઠાઠી—મહાત્માજીને આપી ૫૫ મહાત્માજીએ તે ન સ્વીકારતા કહ્યું, 'આ વીટી માટે કોણે પરમેશ્વર પાડેલો?'

યુવાને કહ્યું, 'તે તો મારા રિતાદ્રીએ આપેલી છે' મહાત્માજીએ કહ્યું, 'જુઓ, તમારા રિતા શ્રીની સમિતિ લો અને હું જનારે દિંડીથી પાછો વળું ત્યારે આપજો'

થોડા સમય પછી મહાત્માજી દિંડીથી પાછા ફર્યો, ત્યારે ખાદીના કપડામા મજા અવા એક યુવાને શીખતળ વર્ગે મહાત્માજી પાને આવી વીટી ધરી

મહાત્માજીએ પેના યુવાનની પીઠ વાળડતા સહર્ષ કહ્યું, 'તમારું જીવન પણ આમ નધૂને માટે અર્પણો!'

મહાભારત અને યાદવાસ્થળી બેવા પચ્ચા એને,
કનેયાએ જીવનમા માત્ર કાનન-વન નથી બોલા' જાનવ

પરિશ્રમના નાણુસતુ પ્રથમ દેવાનય છે કાણુ કે, શ્રમ કરીને પોતાનુ યુજન કરણુ, એ તેની પ્રથમ સાધના છે. શ્રમ માણસના પ્રાણુ છે અને જ્યારે તે કેઈ આજીવિકા મેળવવાની પ્રવૃત્તિમાં પોતાને રોકે છે ત્યારે તેનુ જે પ્રાણુનો નવાહ તેની અંદર વધી રહ્યો છે તેનો જ્ઞાન આવે. આ જ્ઞાન અવગત જે તેના મનમાં પ્રથમ થાય છે—આ પ્રાણુ આ ત્યાર કોણુ? અને પછી શ્રાતિમાં ભેળીને, ‘પ્રાણેશ્વર’ પ્રાણેશ્વર’ તુ કયા છે એવો પુકાર કરવાનો અભ્યાસ રહે છે એ પુકાર એની પ્રથમ પાઠના

શ્રમ કરવાની ઇચ્છા માન્યતા ત્રાસાવિક છે—જે પ્રભુની તેને એક મુનબહિસ છે. જન પ્રભુતા એ ક નેને સરી રીતે અને ત્યાર ઉદેશ માટે વા રણુ, એ તેના વ્યક્તિગત ધર્મનો પહેલો સિદ્ધાંત છે.

હવેશ વર્ષ પહેલાં જ્યારે માણસે શ્રમ કરીને એની કમીને મલકાવવા કહ્યું અને પોતાને રહેવા માટે ઘર બાંધ્યું ત્યારે તણે સ્વચ્છતાના પ્રાયો નાખ્યો. તેણે માણસાઈના વિદાનમાં પ્રથમ પગતુ ભર્યું.

તેની, જેની રીતે વ્યક્તિનો તેની જ રીતે સ્વમિતો પણ પ્રાણુ શ્રમ છે અને જે શ્રમ નથી કરતો તેને ભગવતીતા ‘સોર’ કહે છે. પરંતુ માણસને આ કામ કરવાની જવાબદારી માટે પ્રત્યેક પેઢીએ તેને એવો આદેશ આપ્યો છે—

મહેનત કર, મહેનત કર

ઔર અપના પેટ ઔર જીભાર

મહેનતના ફળ કેવા મીઠા હોય છે તે કુલ જાણે જ મીઠા નથી લાગતા—પણ હૃદય અને મન બંનેને તે શાંતિ પણ આપે છે. મજૂરને એની અસર ડાઘ આવે છે કે તેની જીંઘ મેળવવા માટે શાનના અને ધનવાન લોકો રજુ તરસે છે. ખીજુ મજૂરને એટલી એટલી ચિંતા કરવાની ખૂબી દેવા નથી હોતી કે જે કે શ્રમ કરવાથી તે એટલો તો

થાની બધ છે કે તેનુ મન તેને હેરાન નથી કરતુ. મજૂરનુ માણુ જીવુ ને જીવુ જ રહે છે તે સૂન અને ચન્દ્રની પેઠે શ્રમ કરે છે તેથી તેને કોઈની બીક નથી હોતી.

જે માણસને પોતાના મન દાગ જ પોતાનુ જીવન જીવવાનુ હોત તો તે પાગલ બની ગયો હોત તેથી જ આજકાલ જે કોઈને મનની નાની મોટી નાધિ ભિપ્તી આવે છે, તેને હોકાદેરા શાગીરિક શ્રમ ક વા કહે છે. એ શ્રમથી મન અને ગરીબનુ સામજીક તે સાચવી શકે છે, એવા સામજીકને જ તો વહુરસી કહે છે.

મનના વિભાસમાં શ્રમ એક અગત્યનો ભાગ બજાયે છે જેમ રૂઝિયામાં કુદ્રા ચાટી જ નથી હોતી તેને ટકાઈ બચાવવા માટે તેના યામાનો પણ અમુક અવા કોણ છે તેનો જ રીતે મનને—જે સ્વભાવથી અસ્થિર છે—શાગીરિક શ્રમ ટકાવી રાખે છે નહીં તો મન પળે પળે અહીંથી ત્યાં ભમતુ હોત જમ પછીને એક નીક-માણાની જરૂર છે—તેમ જ મનને શારીરિક શ્રમનો આધાર એક એજા.

તેથી જ તો અત્યેક પ્રગતિશીલ શિક્ષણપદ્ધતિમાં શાગીરિક શ્રમને અગત્યના આપવામાં આવે છે.

આ યુગમાં વિજ્ઞાને ઘણા એવા યત્રો આપે છે તો યો છે કે જે માણસનુ ધાતુ કામ કરી માપે છે તેથી માણસની શ્રમ કરવાની વૃત્તિ એકાદી થતી બન છે પણ એનુ પરિણામ હાનિકારક છે તે સ્પષ્ટ દેખાય છે વિશેષ કરીને હાલેરામાં, જ્યાં ગાવા શ્રમ બચાવવાના યત્રો વાપરવામાં આવે છે ત્યાં દિવસે દિવસે ચોરી વધતી બધ છે કારણ કે લોકો શ્રમ ક વા ઇચ્છતા નથી અને તેમનુ મન હવામાં જ નહીં તો મોજમ તમા જ ફડફડા કરે છે.

શાગીરિક શ્રમ જ સ્વચ્છતાને ટકાવી રાખશે તેથી પરિશ્રમશીલ માણસની પ્રથમ નીતિશાળા છે અને નીતિ જ નાચા દેવાનયન સિદ્ધાંત છે.

વહેલી સવારમાં નારણ પટેલની વાડીએ પાણી નો રહેંટ શરૂ થઈ ગયો. નારણ પટેલના ડચકારા, રહેંટ ફરવાનો એકધારો ધ્વનિ અને પાણી ઠલવાયાનો, સમર્પણ કર્યાના સંતોષ જેવો અવાજ— એ ગધું મળીને બાણે એક કાવ્ય ન બનતું હોય એમ મને લાગતું.

શિયાળાની સવારે બુલ્લી, તાજી હવા મળે એવા રથે ફરવા જવું એ સારામા સારી કસરત છે. ટાઢ તો ઊંડે છે જ, સાથે શરીરમા સ્ફુર્તિ પણ આવે છે. અને પ્રાકૃતિક સૌન્દર્યના આસ્વાદથી ચિત્ત પ્રનમ્ન પણ થાય છે.

ખેતરોમાંથી થઈને કે ખેતરની પાસેથી ફરવા જવું એ એક આહલાદક અનુભવ છે.

સવારની પ્રાર્થનાના રણકાર હજી મનમાં ચૂંચ્યા કરતા હતા અને હું શિયાળાની સવારે તાઝી મેળવવા ઉપડ્યો. આ પાણી અરસિકતા તો આવી આનંદજનક, કિયાને 'હવાખોરી' જેવું રુક્ષ નામ આપે છે તેથી તો મને આઘાત જ થાય છે.

વધી ઋતુવડી ગયા પછી પણ ઝીણું ઘામ સીલુ છમ કેમ રહેતું હશે? એવો પ્રશ્ન મનમાં ઘણીવાર થાય છે. પણ શિયાળાની ઝાકળભરી સવાર ઘાસના એકે એક તણખલાને ભિજવીને એકેક મોતીનું દાન કરતી લાય છે તે જોયાં પછી પેવા પ્રશ્નનો જવાબ આપોઆપ જ મળી જાય છે.

સૂર્યના કિરણો આવી અંદે છે અને બાણે નક્કી કુંઠમાં, યજ્ઞ યર્ષ ગયાં પછી બળેલાં હોમ દ્રવ્યોના આછા સુવાસિત કુમાડો આકાશ તરફ ધીરેધીરે જતો હોય છે તેમ ઝાઝળથી ભિજવેલાં ઝાડો પરથી ધીરેધીરે કુમાડો જેવી ગાછીવરાળ આકાશ તરફ જતી જણાય છે.

કોઈ જાની પુરુષ સ્ત્રીની છતાં જિજ્ઞાસુ પ્રશ્નકર્તાની શંકાનો સુંદર જવાબ વાળતા જેમ તેના ચિત્તમાં પ્રકાશ ફેલાઈ જાય છે તેમ સૂર્યનાં તાબાં કિરણો બુમ્મસનું પડ ધીરેધીરે ફર કરીને પૃથ્વીને તેજોમય કરી મૂકે છે.

પ્રકૃતિની આ રમણિય લીલા જોતો અને અનુભવતો નારણ પટેલની વાડી પાસે પહોંચ્યો ત્યારે પેલું ચિરપરિચિત પ્રાત સંગીત ધાને પડ્યું. નારણ પટેલને તો બાણે એ જ સવારની પ્રાર્થના હતી!

રહેંટ કરતાં ચે કોશનું શું જન વધારે કાવ્યમય છે. કોશિયો ડચકારા દેતો, પુરંધરોના પૂછકાં આમળતો ધુરા પર બેસી ધીરેધીરે બળદ સાથે ઢોળાવ ભિતરે છે, અને લક્ષ્યસ્થાને પહોંચતાં જ કોશ ઠલવાયાનો જે ધ્વનિ થાય છે તે બાણે કોઈ સંકટપૂર્ણ થતાં, અથવા ઈર્ષ્ટસ્થાને પહોંચતા મનમા જે આનંદ થાય છે, તેનો પડઘો પાડી રહે છે.

રહેંટનું સંગીત જરા જુદું છે. ગમે તેમ પણ એ એક યત્ન-રચના છે. અને જ્યાં પલ્લુ યત્ન આવ્યું એટલે થોડી લણી કઠંથતા આવવાની જ. એમાં કાવ્યતત્ત્વ આશુ જ હોવાનું.

‘કેમ નારણજી, મનમાં ને?’ રહેંટે પહોંચતાં મેં પૂછ્યું.

‘એ હોવે. મજામાં જ છીએ કેની!’ નારણ પટેલે પોતાની લાક્ષણિક ઢળે જવાબ આપ્યો.

‘શુધિયો કાં ન દેખાય?’

‘એ હોકારા હંભળાય કેની, તાં પોક પાડતો છે. હું-યે આ આધંબો. તમેય આવજો.’

‘હવે જોઈશ કોક વાર.’

‘તે કોઈ વાર ની આવે. આજે જ આવો.’

‘તમારી ઇચ્છા જ હોય તો મારી ના નથી. તમે અહીં થોડો પોક મગાવી લો કે થયું. વળી કોઈક દિ’ આવી અલીસ.’

‘આલો ત્યારે એમ સમો.’ કહીને નારણ પટેલે હાંક મારીને પોક લાવવાની સૂચના આપી.

રહેંટ ફરતો હતો. ભત્તભતની અનેક માળા એ પેટે આ પણ એક માળા જ હતી. નામ જ પની પેટે અખંડ અને એકધારું ફરતી.

માળાનાં પ્રત્યેક ઢોચકામાં છલોછલ પાણી, અને પ્રત્યેક ઢોચકું કાણાવાળું દ્રવતું! રેંટમાળને ફરતી જોતાં જોતાં બાણે એક ચૂદ લાગતું રહેત્ય

મમલતુ જતુ હતું !

પ્રાર્થનાના પેના શબ્દો તેન ત્યક્તેન ભુજ્યા,
એ આછા આછા મનમાં ગૂંજતા હતા તે બધું
આખ સામે સામર થતા હતા

જવનની ઘટમાળ પેડે આ રે ટમાળ એકધારી
કરે છે, રે ટમાળુ એકેએક પાન કાઢી છે અને
તેથી જ તે છવોછન પછી છે । કૂવાના પાણીમાં
ઊંઘી કૂમરી ઈંદને પાણીથી છવોછન થાય છે તે
માથે જ એ પાત્ર દ્રવતું બન છે, પોતે અધૂરું બંધને
પોતાની પડીના પાનને તે છવોછન કરે છે, પછી
તે છતા તે પાન છવોછન રહે છે, ઠારણ કે તેની
ઉંચાણ પાન પછી તેની જ પેડે દ્રવતું હોય છે ।
જેટનું પાણી એ બીજા પાત્રને દે છે એટલું જ
સાપી બીજું પાન પછી એને આપે છે અને એમ
અધા જ છવોછન રહે છે । વગી અધા મોટા દ્રવતા
હોવાથી જેટનું પાણી દ્રવે છે એટલાને કા-

રહે ટને જે એવો પડતો નથી અને પાત્રો અધૂરા
થતા રહેતા હોવાથી પાણી પછી એણે છવોછાય છે ।
અધા પાત્રો ત્યાગ કરીને પછી લોગવે છે પેના
શબ્દો પછી એમ જ કહે છે તેન ત્યક્તેન ભુજ્યા !
ત્યાગીને લોગવ

જગતની ઘટમાળ ત્યાગ જ કરે છે, ઘટ
માગતું અંક ફરી જ કરે છે રહે ટમાળના છનકાતા
અને દ્રવતા પાત્રો પેડે વિધની ઘટમાળના અધા
પાત્રો આમ પોતાની સમૃદ્ધિનું પેના રહે ટના પાત્રો
પેડે એકબીજાને દાન કરતા હોય તો તે પોતે પછી
છવોછન રહેવાના । તેન ત્યક્તેન ભુજ્યા !

મારું મન આનંદથી ભરાઈ ગયું ત્યા નારણ
પોલના શબ્દોએ મારી વિચારમાળાતોડી નાખી
હો તમે તો બધું સમાધાન બેઠો । હો, હો
આ પોના આધરો, મારો ફોકો હું જે આ બધાંધિયા
છેડ છું

૮

ભેદભાવ

મોય પ્રાતાના એક ગામડામાં અને મયા તો અમે બેસુ કે બોમ્બેની નદી પર રાત્રે એક બાઈ
કપડા પોતો હતો । અમે તેને રાત્રે કપડા પોવાણ ઠારણ પૂછ્યું તો એણે કહ્યું કે 'જાનના કપડા
પોવાના હતા એટલે રાત્રે પોડે છું '

એ ગામડા એક પછી પુરુષ—નાના કે મોટો—પોતાનું પોતિયું પોતે પોતો નથી; મા,
બહેન, પત્ની અથવા છોકરી પુએ છે ઘરમાં પોઈની મારી હોય તો પડોશની કોઈ બહેન કપડા
પોઈ આપવાને ઉપકાર કરે છે । કોઈ ખૂબ જાણાર થયે પોતાના કપડા પોઈ લેતો પછી પોતાની
બહેન કે પત્નીના કપડા તો નહી જ પુએ અને એ પોવા જ પડે તો પેલા બાઈની માફક રાત્રે
જ પુએ ।

આ પરિસ્થિતિ પેલા બાઈએ બી

આમ આપણે દરેક રથળે ભેદ જન્મ્યાની મૂક્યા છે, એ ભેદો આપણે પ્રેમથી દૂર કરવાના
છે ઊંચ-નીચ અધા ભેદો; પ્રેમથી દૂર કરીને તામાલિક કાનિત કરવાનો અમારો મયલ છે વિનાળા

• મહેમાન બે દિવસ માટે આવે છે તો એણે રજામત થાય છે પછી તે અધારે ઘરનો જ
બની જાય છે ત્યારે તેણે ઘરના ઠાણેઆ અદક કરવી બોઈએ નહી તે ઘરની ખુસીખતો વધશે
અને આદર એવો થશે

• રવર્ગમાં ગ્રુખ મળે છે, પાત્રખીમાં ભેગવાતુ મળે છે—એમ લોકો કહે છે હું કહું છું
કે જ્યા પાત્રખી બીભઓની કાપિ પર ઊંચકાય છે એણે રવર્ગ માટે નથી બેઈવું છું તો એણે
રવર્ગ માગુ છું કે જ્યા દરેક મનુષ્ય પોતાના પને ચાલતો હોય અને જયારે કોઈ કોઈની કાપ
પર બેઠો નથી કોઈ કોઈને ભટકું નથી

• બીજા પાસેથી જેવા વર્તાવની આશા આપણે રાખીએ છીએ એવો જ વર્તાવ આપણે
બીજા તરફ રાખવો બેઈએ

• વિદ્યા ન દેશમાં રહેનારના નદય પછી વિદ્યાળ હોવા બેઈએ

વન ખા

સુદસા આકાશની નીચે અમારા એટલા ઉપર અમે સૌ બેઠાં હતાં. સાજનો વખત હતો એમ નહિ, પણ રાતનો વખત હતો. સૌ વાળુ કરીને નિરાતે બેઠા હતા. સૌને ટાઢા પેટ હતા, એટલે નિરાત હતી. કુટુંબનો યુવદશી જૂનો પુરાણો વડલો જેમ અનેક વડવાઈ આને ઘેરીને બેઠો હોય, એમ વાચાણએ બેઠક જમાવી હતી. બેઈ હોને ખીળ એક બાપના ય બાપની સાખ પૂરાવતા હોય એવા રવેતકેરી દાદાજી 'સૌ અલકમલકની વાતો કરે. એમા એ ટાપરી પૂરે. વાતોમા પૂરે રંગ જામે. સૌ અલકમલકના પ્રશ્ન પૂછે ધીરા ગંભીર અવાજે વાચાણ જવાબ આપે. ખૂબ મજા આવે, એમ કરતા કરતા એક બહેને ધીરેથી પ્રશ્ન મૂક્યો: 'વાચાણ, બધા દેવ દર્શને જાય છે. મંદિરોમાં જઈ મૂર્તિની પૂજા કરે છે. એ શું ખરે ખર જરૂરનું છે ખરુ ?'

વાચાણ: 'હા, જરૂરનું છે, એટલા માટે કે મનની એકાગ્રતા કેળવવા માટે. મન તો મત્છંદર છે. એ આકુન્નવણું ભટકતું હોય છે. એ ખૂબ ચંચળ છે. ઘડી ઘડીમા અનેક રંગી પાસામા તે પૂમી વળે છે. એનાથી એને વાળી લેવાનું આ એક પ્રયત્નરૂપી મોપાન છે.'

બહેન 'પણ, એમા શ્રદ્ધા બેસતી ના હોય તો ?'

વાચાણ: 'નાનું બાળક જ્યારે પગલા માંડતું થાય છે, ત્યારે એની મા એને વાલણમાડી આપે છે. આંગળીનો ટેકો આપે છે. 'પાપા પગલી પૂજામા લગલી.' કહીને એનાં મોઢાં ભાંડું ચલાવતાં શીખવે છે. પછી તે બાળક પૂરેપૂરું ચાલતું થાય છે. ત્યારે એને આવા આધારની જરૂર રહેતી નથી. ખરું ને ? એવું જ ખીડું, ચાળાની અંદર ભણવા જાય છે ને ભણવાની શરૂઆત કરે છે. તે વખતે શિક્ષક કે શિક્ષિકા એને પાટીઆ ઉપર કે પાટીમાં લીટી દોરી અક્ષર કલાવે છે. વિદ્યાર્થી બાળક જ્યારે બરાબર લખવામાં ટેવાઈ જાય છે, ત્યારે એને લીટીની જરૂર રહેતી નથી. એ એની

આપમેળે જ સીધી ને સારી લીટીમાં સુંદર અક્ષર લખી શકે છે. મૂર્તિ એ જ જાતનું કામ કરે છે. આ જ જાતનો એ આધાર છે. ટેકો છે. એનાથી મનની એકાગ્રતા વધે છે. મનની ચંચળતા ઓછી થાય છે. શરૂઆતમાં વખતે શ્રદ્ધા ન બેસે પણ આસ્તે આસ્તે સતત અભ્યાસ ચાલુ રાખવાથી શ્રદ્ધા બેસતી જાય છે. હા, મૂર્તિપૂજા સાચા ભક્તની જેમ થવી જોઈએ, સાચી ભક્તિથી થવી જોઈએ. જડ-તાથી નહિ. એટલા માટે વચ્ચે વચ્ચે પૂજા બંધ કરીને ખાત્રી કરી લેવી કે મનને એથી હાથલો કેટલો થયો. એકાગ્રતા કેળવવામાં કેટલી મદદ થઈ !'

'પણ વાચાણ ! એમ કરવાથી સાચો પ્રકાશ-દિવ્ય પ્રકાશ પામીએ ખરાં ? અથવા તો, જેને ઇશ્વરના દર્શન કહીએ તે મળે ખરાં ? ને તે ય સૌને એક સરખાં થાય કે દરેકને પોતાની દૃષ્ટિ પ્રમાણે થાય ?' (સહસા મને જિજ્ઞાસા થઈને મેં જ પ્રશ્ન કર્યો.)

વાચાણ : 'આપણે આપણા જૂના સંસ્કારો પ્રમાણે તે પામીએ. આપણે આપણા કૃષ્ણની છબીને જેવા પામીએ એટલે કે દર્શન પામીએ. ક્રીશ્ચીઅનો કેસ (ક્રાઈસ્ટ)ને પામે. બૌદ્ધિસ્ટો 'કમળ'ને પામે. આમ દરેક પોતાનામાં પડેલા જિડા જિડા સંસ્કારો પ્રમાણે પ્રતીકનાં દર્શન પામે છે ને તે વખતે હૃદયનાં દ્વાર બાંધે ખૂવી જતાં હોય છે ને સ્વચ્છન પરચ્છનના ભેદ બીડકુટ રહેતા ના હોય એવી એક ક્ષણ આવી મળે છે. તેને આપણે ઉચ્ચ પ્રકારની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કર્યોના આનંદ અનુભવ કહી શકીએ. આ અતીન્દ્રિક ઘડી શરૂઆતમા બધા જટ પામતાં નથી. અને કદી પામે છે તો તેને પારખતાં નથી ! પણ મનની ગતિ જેમ જેમ એકાગ્રતાને પામતી જાય છે, તેમ તેમ આપણી અવસ્થા બદલાતી જાય છે.

'હું એક વખત જમનાજીને કાકે મૂમતો હતો. મંધ્યાકાળ ત્યારે થઈ રહ્યો હતો. મૂમતાં મૂમતાં

મારી નજર સામે એક અજબ દશ્ય આવીને ખડુ થયું હતું. એઈ રહ્યો શરૂમાં એક પ્રકાશ થયો. એ પ્રકાશનો મોટો અળકારો હતો. એ અળકારામાં મને ધી કુચ્છનું સ્વરૂપ દેખાયું. એ સ્વરૂપ મેં તિહાળ્યું તો તિહાળ્યું ને થોડીક દાક્ષિણ્ય તો તે અલોપ થઈ ગયું ત્યારબાદ દૂર દૂર મેં વામગીને નાહ સામળ્યો માર કાન એ મધુત સંગીતથી ભરાઈ ગયા. મારું હૃદય ડોનવા લાગ્યું હતું. મારું જ્ઞાન ભૂલી ગયો. આ સ્થિતિ પણ થોડીક વાર માટે જ પ્રાપ્ત થઈને દૂર આવી ગઈ. મેં આરે કોન જોયું કોઈ માનવી દેખાયો નહિ. બધે જ ગૂંચ્યાન્ટિ હતા. કોઈ જ હતું નહિ. હતા માત્ર જમનાના વહેતા નીર અને દૂર કાંઠે ઊંચેના દેવના મંદિરો. આ પ્રમ ગમે હતું. મારા મરુદરોમાં પડેની કટપના કહું કે પછી કોઈ સત્ય ઘટના કહું. એનું કોઈ ચાક્ષસ નિદાન મારી પાને નથી પણ મનની દિશા તે તરફ વળતી જાય છે અને તેમ તેમ કરતા જીવનમાં શ્રદ્ધા બાગની જાય છે. પણ આ સંઘર્ષ આપણામાં ઊંડે ઊંડે પડેના સંસ્કારોની પ્રબળતા ઉપર આધાર રાખે છે. આ દરેક પ્રશ્ન ન્યા મનની એમશ્રતાની વિશેષ જરૂર રહે છે. ને તેની તો કમલે પગલે જરૂર પડવાની.

એટલા માટે મૂર્તિપૂજા શરૂઆતમાં જરૂરી ગણાય પણ જેને આવી શક્તિ હોય તેવાને મૂર્તિપૂજાની જરૂર છે એમ હતું કહેતો નથી. એવાએ હરદમ સાદવાખડુ કે પોતાની વાણીથી કે વર્તનથી કોઈનું દિન દુલબ્ધ નથી ને એનો હિસાબ રોજ રાતના સૂતા પહેલાં લઈ લેવો. કદિ દુઃખનું હોય એમ જણાય, તો પહેતું કામ હતું એ કરું કે એ વ્યક્તિને માફી માગતો પદ લખીને પહોંચાડી આપું. સૌથી પહેલાં એ લક્ષ્યમાં લઉં, પછી બલે ને તે એક જ શરેરમાં રહેતો હોય બાદ બગવાનને પ્રાર્થના કરું કે હું ભગવાન, મારાથી અભણું પણે આ જાતનો દોષ ઘટી ગયો છે તે તું માફ કરજે અને ફરી ખીજી વાર ન થાય, એ જાતની માત્રમાં હોશિયારી આપજો. હમેશા આદલો નિયમ તો અચૂક પાળવો.

‘ટીક બાંચો’

રાતના દશ વાગ્યા ગયા હતા. આશ્વાજી થાક્યા હશે. આરામ લેવા હો માનીને સૌ બિચા આશ્વાજી પણ પોતાની પથારી લાવી ગયા. અમે નમસ્કાર કર્યો ને કદિ નહિ બાંચેની કદિ નહિ સામળેની એવી જીવનને ઘડતી વાતોને મનમાં છુપાવી પથારીમાં પડ્યા.

✽

મપૂર્ણતાનું કારણ

મુકબલ ૬

સુરેશમાં માર્છેક એન્જેલો નામના એક મોટા મિત્રપ્રકાર થઈ ગયા. તે એક વાર મૂર્તિ બનાવતા હતા. એ સમય દરમિયાન એક મિત્ર એ મૂર્તિ બેવા આળે ત્યારબાદ એક અઠવા દિવા પછી એ મિત્ર ફરીથી એ મૂર્તિ બેવા આળે. મૂર્તિ બેઈને તે આળે મિત્ર, તમે આખા અઠવાળા દરમિયાન વધારે ખાત કઈ કહું હોય એમ જણાય નથી.

એ માણસને માર્છેક એન્જેલો બોલ્યા. ‘અરે, એટલે તે કઈ બને’ એ આ મૂર્તિની પાછળ નજર મહેનત કરાં છે કંપાળની કરચલી જરા વધારે ઊંડી કાપી છે. આખના ભગ મદદી નાખ્યા છે અને ચહેરા પર નથી રેખાઓ કરી છે.’

મિત્ર કહે: ‘આવા બહુ ઝીલવડાઓ ફેરફારો કરવાની રીતી જરૂર’.

માર્છેક એન્જેલો હસતા હસતા બોલ્યા: ‘પણ એવી ઝીલવડથી જ કામ સંપૂર્ણ થાય છે’.

✽

માનવનું હૃદય શુદ્ધ છે, પરંતુ આજની સમાજરચના બગડેલી છે, પૈમાનું મહત્ત્વ વધેલું છે. ઉમેઈક યનના મુખજળ બેઈને એની પાછળ પડેલો છે. પરંતુ એ માણસને માણી વરતુનું જ્ઞાન કશવવામાં આવે, એના અંતરમાં છુપાયેલી આરપને બહાર કાઢવાની તક એને આપવામાં આવે તો સારા તરત પ્રગટ થાય.

વિનોબા

દમાન્કય રાહો તેમા કન ઉર્ આરમ રહે
માગપયુ દી ગી રી રા ગાજુ કિયોરાવચ્ચામા
ઈર્મન બાન વયુ તેને ગરીમી નાનવા લાગી
મુઠનો ઢોરા કુટરો અને ગરીમી મામે જૂઝવા
નાડકુ ગરીમી રડકદ અને હુંથે દં નિશ્ચરી
એના બન્ને માક્ષાન ધમ ડી ધમછીને શુન
નાર? ઇધા રરપી રીમા ન એથો મારામ કેન
તોઈ નિશ્ચ એ એક રાગની તાવરો / ઠહોને
મતે તે ધનધાનની મુ રી થન

તે ધાડુ ધન ખામો હન તેને ચિતા થવા
લાગી ધન સાચવવા રી તેના જમાનામા ન મજે
તિને રી કેન મજે એક તેરે તે વ મતની રીન
મમાભે મયુ ધન એ ચરુમા મયુ અને એક આડ
નીચે કાટયુ

કાટુ ધન ચુક્ષિન છે કે કેમ તે તેના
અવારનવાર ગાઠા મારી આવનો

એક દિવસ તેને નકેમ પડતા, તે ત્યા ખોદી
એથુ ત્યા ન મજે ધન કેન મજે ચરુ / હું ન ધડમી
જેકયુ, આખે પધાન મારી ગયા અને મારો
કીના વઈ ગયા ધન નાક કાટયુ હોન તો કીક
વાત એમ મનમા નેમના આસા નારો પત્ર
અખ પસતાયે હોત કયા રીડિયા ચુચ હું એન

આ આધાતજનન બનાવ તેરે પોતાલા બની
મિનને હોય તે મિન પવિન રેન નને ખુદિ
ગાગી હતો તેરે એન ઉર્ આરમની વાનધાન રી
રાબમી દિટામે આપો તેને આરોગ્ય ધનનો
સ્તા મેગવવા ખત નાગી મને વિચના રૂમી
ના હતો

એક કામા ત્યા વઈને એક સા રા જડ નારો
ખતો તેરે પેટા મનેને સજો રીને પત્ર 'તમે
પે મરી ચાનો વિચાર કળતા હોના કા?'

એન ઉર્ આરમને જવાગ નાપવાનુ ન

ગમ્યુ, પત્ર તેના મિનને વિનાર આપ્યો કે કેટ રી
કવાર મગનના મગ તમા જે ડપના સૂજે છે, તે
કેટ રીક વાર કાઢ્યા મનુષ્યને પણ સૂજની નથી,
એક કામા ત્યા એક કિયોર વાનો ઠોકરો આવી
હોયો તે તો માન પાગનને એવા ખાતર જ
હોયો હતો

મિત્રે પાગનને કહ્યું કે, 'બોરડીના આડ નીચે
ધન ભરેલો ચરુ કાટયો હતો, તે ચોરાડ ગયો'

પાગડે કહ્યું 'ઔરધ બનાવવા માટે ઢોઈ તે
આડના મૂગિયા ખોદવા ગયો હતો, તેને હાથે
ચરી ગયો હતો હ હ હ હ એમ હનનો હસનો
તે ચા થો

એકે પેટા કિયોર તરત મો રી હોયો 'મોર
ડીના મૂગિયાની હડીમને જરૂર પડે, માટે હડીમને
જઈ પૂઝ કે મૂગિયા કોયુ મારી ગયુ'

પાગડ અને કિયોરની વાત બધેનેની
લાગી મનેને કઈક પીરજ આવી

મિત્ર પેના હડીમને આગમતો હતો બને
મિત્રો જે રાયા હડીમ પારે હડીમે બની વાત
નાનગી ની રી રી કહ્યું 'નમે દગ નામના વેપા
રીને દમનો ના તર થયો હતો, તે રી તેને મે બોર
ડીના મૂગિયાનુ પૈરધ લેવાનુ કહ્યું હતું'

એકે મને મિત્રો જે રાયા નમે દગને થો
મિત્રે એ સમે દગ આ મ બની વાત કી પરી
કયુ 'આરોગ્ય નાટે જેટલુ દગ વા રી મતેનુ
ઓડુ કે અઝાની કૃપ રી તમને દમનો દાગ
નગી મોરે કે માટે ના રડેનુ ધન રેન તેને રા રી
દો, તો તે રી તમાડુ નવાતુ ન વગે'

સમે દગે કહ્યું 'નમે એ ધન સ મ પી વાકય
નિવાની આપો, તો એ ધન હું આ રી ઉ'

એન ઉર્ માને વિનાચા નિવાની રા રી
પરી તેનુ વન તેને રાડ નગી મડ

☆

કિનેટા નાપના તો પડરે જુ નાઈ નારયા પજ

અમના કોરનાના આ ઉચરડાઓ નવી બતા' ને ૧

ચાચાજી : પ્રભુના પ્રેમમા નાચતું ફૂલું સનાતન બાળક

‘કથિત’

૧૯૭૭ માં ‘હરિજન બાલુ ના અંક’ અંકમા વાંચ્યું ‘આજની સાજની પ્રાર્થનામા શ્રી ગુરુદેવાન મંત્રે બચ્ચન ગાયુ હતુ

ત્યારે માપ્રિ નીમા હતા.

અમારાર ચાન અરી આ ના રમકી ગરી બાળપણમા જન્મતુ શાંતિનિકેતન તાના શમણા આપ મામે તરી રથા નરત મંત્ર વકજીય શાન્તિ નિકેતનના મગ્નામે થન નખ્યો પદરેક દિનમે જવાન મગ્ના ‘હજે તો સહે સાળ સરન’ હીરાગો યજ્ઞ ગયા છુ હવે બધા મને વાચાજી કર્કતે બાબાવે છે તમે તો મને આળખી નહીં ચોકો

કુ તો રાજીસાં વર્જગજ

ત્યાર પડી તો પાણી મુનકેતે અ સાક પુરવ અમારે આગળે આવીતે રસા. અમે જ મને પોતાની પ્રમાણ મા આ ધીવીધા થી—ગુરુને અ પ મ સાધક અમા પિતામશે બની ગયા નિદેશ રસના પિતા પોતાના ના છે પી મ નાગ નેરા જમ દોઆ નાર નાગ આથી જલ તથ થોડ થોડે મમય આવીને અમારી મ નાગ નેરા નાગા આમેવ બનો કુડ ન ચિન્નાર અમારા જેરા રોશીસનથી ખતો—ધડો મેડો છે અમા અમને સમાવી થીધા

અમારામા બોળાળ બનતો અ પુત્ર આવાજીની ચા પી અને પ્રસ થો આવાજીની રાતોમા ચારે જ છે પખુ આ વખતે આવાજીના અમા પગાજી અંક અન્ય કુકુખીજને—પાત પપુ ચિતક, અખ સી અને પ્રમાણ બકાજન છે—આવાજીને પરિવલ પોતાની રસમય વાડીમા આપો છે તે સાચોતે ગમશે બધી જાહા છે

—વિમળા પટેલ

પાચ ફુલથી થે નીચુ કદ જોવડો બાધો અને રતુમડો ગૌરવજી સફેદ ફરફરતી દાદી અને ગલિરા માથા પર જતનથી બાળવેરા પાચ પદર બેમા થાગ, વધડતા પગની બરિધર રાન અમ ની સિન્ધ સજાગ આખો અને બહુધા સિમલા તિ સુખ આવા એક બુઝારી ફીરજવારે પોતાના ઉતારેથી તાથમની પ્રાવનાખૂમિ પર બહરી કરવા જાન છે રવારે જે દરર ખડુ થાન છે તે બેવા જેણે પોત છે

ચારેય બાજુથી બાબાજી, બાબાજી! બાબાજી! એ પી બૂમ મારતા નાના નાના બુઝારીયા દોડતા રાવે બાબાજીના હાથમા ભેસથી તાલી મારે છે કે પીડનાર વનથી દોડતા બાવતા બાગકે બાચા છને નાનડારી મૂકશે એવી દહોગત બેની કરે છે તુ આવા પ્રાપુવાન વે ને સિફતથી પોતામા કેમ મનાવી લેવો તેની કામ લીધે અજ્ઞાપ્રમી હાથ કી હોતેવુ પાએ છે એરા તો કુશળાથી તે

જરા બાજુમા સરકી જાય છે કે બાળકોનો વેગ બોઠો રાન થાન અને પોતાના ચરીરને હાની થ ના પહોવે પેલો ઉંદરને અને બાળકોને ઘસડી બનારો બમીવાગે આ વખતે યાદ આવ્યા વિના ગહેતો નથી પ્રાથમિક શાળાએ જતુ પાચ છ વર્ષનુ બાગક હોરા, તથ તે આ આવાજીને ભેધને પ્રેમ અને આન દની મરતીમા બુધવાટ કરી મૂકે છે બાગકોનો તેમની ભેડે સુખપુગ જૂનો કોઈ અના તન નાતો તેમને સામરી બાવે છે અને આ આવાજી, એક એક બાગકને અમત રીતે હુદ્દના રાઈ સાથે મળે છે તેમના આવે હાથ ફરવે છે આવે ફરવેરા હાથ હોડે અડાડે છે અને હોડે અડા ટેલો હાથ છાતીએ બડાડે છે

બાગક બૂમ પાડ્યો—

“બાબાજી!”

“હુ, એ!”

લીધકામના તેમની આવેના તલવાન પછી

મને એમ મમજાયું છે કે ચાચાજીને આ જગતમા કોઈ એળખતું હોય તો તે બાળક ડારણ-ચાચાજી પોતે જ એક સનાતન બાળક છે

(૨)

આ ચાચાજી કોણ એવો પ્રશ્ન વાય છે ને ? જરા ધીરજ રાખજો કહું છું હો પહેલા મને દિવસથી એની મેળે સ્વપ્ન નીડઝનું આવે તે કહી શકવા હો. રોજ સવારમા જની ટપાનમા આડ દસ આડ દસ કાગળ ટપાની ચાચાજીને માટે અચૂક લાવે છે ટપાન આવ્યે ચાચાજી બધું ય કામ પડતું મૂકી દે છે એક પછી એક કાગળ વાચવા માટે છે એ વખતે બેઠેલા ચાચાજીનું મોઢું એ વખતે એમને બેનાવો તો એક હાથે રૂપિયા ત્રણે હાથે એમના પારદર્શક ચહેરા પર યુગયુગના વિષાદના ઓળા બેસી આવે છે રંગ બેડી બંધ છે ચહેરા ફિક્કો પડી જાય છે ટપાન વાંચી રહે અને પોતાના થેનામા મૂકી દે પછી હું તેમને ધીમેથી પૂછું છું 'કેમ ચાચાજી, કંઈ સમાચાર ?'

ચાચાજી જવાબ આપે છે, 'માન એક જીવન મિત્રે આપઘાત કર્યો માન એક મિત્રની પત્ની નાના બચ્ચા મૂકીને ચૂંચી ગઈ મારા એક મિત્ર હોસિ ઇનમા નખત બિમાર રહીને ગયા છે માન એક મિત્રને કેન્સર વયુ છે હસતા હસતા મોટું બોલે છે અને દિનના ઊંડાણમાંથી એક બેની માહ નીકળી જાય છે પડતે માથ ઉમેગીને 'મા' એમ બોલી ઊઠે છે

પ્રાત પ્રાતમા ચાચાજીના મિત્રો છે જેને એક વખતે તે જુએ તેના તે નાના મિત્ર બની જાય છે જગતના ભૂતમા જોડે તેમનો મમધ તો જુગ જુનો છે પશુ પ્રથમ સુનાવતે જાણે કે જૂની નાકાળ એકાદ બંધ છે "સર્વ ભૂત હિનેગતા" એવી જે ભગવદ્ગીતામા ભગવાને ભક્તની વ્યાખ્યા કરી છે તે બંને કે આ ચાચાજીનું વર્ણન કરવાને માટે જ કેમ ન કરી હોય એવું આ સખને લાગે છે કોઈ જીવ ચાચાજીને મન નહોતો કુદ નથી કોઈની નમાની કે કીદેવા જેવી વાતે તેમને માટે નામી નથી કોઈના પ્રશ્નને તે અનુત્તર જવા દેતા નથી કુદની ચાહર ઉર ચાલતા આપજીને જેટલો

મ કોય થાય એટલો તેમને આ જગતના જીવો જોડે બંધકાર કરતા સ કોય થાય છે રખેને ભૂત માનના દિનમા જેટલો પોતાનો પ્રિયતમ પોતાના કોઈ વાણી વર્તનથી હુભાર્જન બંધ જગત પ્રત્યેનું તેમનું વનણ તેમના જ ભજનની એક પકિતમા સ્પષ્ટ થાય છે—

'મે તો હું તેરે ચરણન કી ધૂલી''

(૩)

હવે તો એ કોણ છે એ બાણવાની તાનાવેલી લાગી છે ને ? આટલી ધીરજ રાખી તેમ થોડીવાર થોણી બંધો

કોઈ વાર તે મને ભજન ગાવા કહે છે હું ભજન ગાઉ છું મારા ઘરેલુ હયામા કોણ બાણ કેવી ગીતે આદ્રતા પ્રગટે છે ? હું પોતે તો મને બાણ ને ? મારા દિન પાને તો પથ્થર ફૂં નેવો કોમળ ગણાય એકાએક આદ્રતા ઘ્યાથી આવી તે શું હું ન નમજી શકું ? અને એ ગાતા ગાતા ગણીર અને ઠાવકો ગણાતો હું કોઈ વાર નાચવા વાગી બહુ શું હું નાચુ એવા છું બના ? હવે હું બરાબર મમજી ગયો છું એ નચાવનારો ચાર અંકીરમા જેટલો નટગ છે પણ તમારે તો નટરાજન નૃત્ય જોવું હોય, ખરું ને ? તેમને મે નાચતા જોના છે એક દિવસે તુર્ક આથમવાની તેમનીના હતો ભજન પૂરા થઈ ગયા હતા એક બાઈ દોનક વગાડવા મળ્યા કોણ બાણે કયાથી મારા પગમા થનગના બિ રહ્યો, અને હું નાચવા વાગ્યો નાચતા નાચતા કોણ બાણે કેવી ગીતે હું તેમના તરફ વચ્ચડયો નમસ્કાર કરવા ગયો, તો તેમને માન બે હાથ પકડ્યા અને પછી નેચી તાડમા જૂતાવવા માડ્યા બાણે કોઈ વિગ ટવું ઘનમનનું ચેતનના પૂર જેવું જોર તેમના હાથમા હતું નટગજનના નાચવા વાગ્યા એક બે, ચાન, મિનિટ જ નહિ પણ ડેટરી જે વાર મુઠી એમનું આ નટન ચાચુ બેહોલ જેવા બની ગયા પશુ એ આપણા જેવી બેહોલી નહિ હો ! આ જ છે તો આના હોયમા રહતા માણે તો / બેહોલ લાગતા હોય છે આ તો હતો ભાવાવેશ ભાગ્ય વિના કયા ય ભાગ્યે જ નેવા મને

અમે તેમને પચારીમાં સુવાડી દીધા ગરમ કોફી પાઈ એકલા પડ્યા ત્યારે મેં તેમને પૂછ્યું, 'ચાચાજી, એ શું હતું?' ચાચાજી કહે 'આજે તો બપોરે તમારો ચાચો બાન્યો ગયો હતો ઘરી-ભાથી પ્રાણ નીકળી ગયા હોય એવું લાગતું હતું, આ બંજન ગવાયા એટલે પાંડા હોશમાં આવ્યો' હવે બેઝો, ફક્કર લોકોના હોશ અને બેહોશીને આપણે સમજી ગી રીતે ચક્રીયા? આ રીતે જેને બેહોશી માનતા હતા એ એમનું હોશમાં આવવાપછી હતું

(૪)

હવે એક વાત કહી નહીં, વધારે રાહ નહિ એવ રાત્રી આ રાત્રે મારાના માણનો પ્રેમની, મવ કની, સુમેગની વાતો અને ચર્ચા બહુ કરતા હોઈએ છીએ, પણ વર્ષોથી સાથે રહેનારાના જો વિવધી અક હોતા નથી એની કોઈના ગાડી શકશે? આ જગ્યા સ બધોમાં જરાય પ્રેમ નથી હોતો એમ નહિ કહું બહુ ગાંધી દેખાતો પ્રેમ પરમ પૂજ્ય છે એટલે પ્રેમની નિંદા કરવાની ભૂત નહિ કહું એમ તરુ તે જમને માટે આ વખી રહ્યો છું એમને જ ના ગમે પણ ના પ્રેમ કેટલો છોડશે સ ગાડીને અને એ જમને ગિયો હોય છે તેનો આ જો સી મણતા હોઈએ છીએ ફૂલની એમણે રહેની સુવામ અને નાક્ષત્ર સુવામના ટેટલો ફેર છે તેટલો પરમતત્ત્વ કે પ્રેમ અને આ રજા પ્રેમમાં ફેર છે

અમારી વચ્ચે ચાચાજી નાનીને રહે છે એમના પાલા પહેલા અમારી આખો પરત્વર વઠવી હતી અમારી વાણીમાં કંઈક ખુ ઉત્તર છે હું દિન જિવા હતા સાથે રહેવાનું નિમોયુ છે એટલે સી નાથે જીએ છીએ ચગીરો માથે સાથે પણ દિવ તો એક દરિયાને મા પાર અને બીજું દરિ રાત્રે પડે પાર

ચાચાજી આવે છે એટલે અમે બધા સેગ ધઈ બઈએ છીએ દિવના ઘાતાબ હોય તો રુઝાવા રાત્રે છે રુઝાવેલા ધાના ડાઘ બુસાવા વાગે છે અમાના હાતરી ગયેના દિવેલીઆ મા હેઝવા લાગે છે આપેડથી વધારે ઉમરે પહેલેલા અમે નાચવા વાગીએ છીએ કવચિત્ કવચિત્

ભાવમાં એક બીજાને ભેટી પડીએ છીએ વર્ષો સુધીના સવનનથી જે ન બને તે આચાજના આવતાની સાથે બનવા માટે છે આ કેમ બને છે એ તો કોઈને દેખારે નહિ નહિ ને સમજાયે નહિ સી સેતાના સફળ્યું, સર ૧૨, ૧૩, સાધનાના બગથી આ બહુ બનતું હોય એવું માનવા પણ લાગી બન પણ મા પ્રાણીનાવના દિનને સાધ નારો બહુ ૧૨ કોણ છે તે તો માન સર્જનહાર જ બલે છે સૂર્યાસ્ત પડીતરન પારિભતકની કામળ કળીને ખિતવનાર ચક્રિત કોઈ દિવત બિચે સાદે બોનની સાલગી છે ખરી? અને આટલેથી / બમ નથી થતું, કોઈ કોઈ વાર અમાના અભિમાની દિવ મે કુલુવવા તે દેવી દેવી જ હેમત ઉઠાવે છે તેવાત પણ માથે નાથે માલગી લો આચાજી કહેશે ચ કોને આ વખતે બને તો પાપણે િરનાર જઈએ ઘણા વર્ષોથી મારી ઈન્છા છે કે તમારી સાથે નિરનાર આવું' અમને મૂર્ખાઓને એમ થાય ચાચાજીની ઈન્છા છે આપણે પૂરી દરવી બેઈએ અમે બધા તૈયાર થઈને ગિનાર છી

સીને ચાચાજીના ચરીરનો ઘોડોક ખનાવ આવું સાક વર્ષ વડાની ગયેના તેમના ચરીરના કમ, હરત્ર પ્રામેટ ગડે કોને બાધિ, લો જાડ પ્રેશર (આટલા અમારી બલમાં ગાળી ગયા છે, અતલવા કેટલા છે એ તો રામ બલે) વગેરે રોગો દીધેલાકાથી પોતાનું જ વર કરીને રહ્યા છે રોગો રહ્ય તેમના મિત્રો છે પ્રિયતમ, પ્રભુની પ્રસાદી છે તેમને બ કારો દેતા તેમનું દિવ ચાનતું નથી આવું ચગીર અમારી સાથે િરનારના યુગો એક પછી એક વડે છે જે વકતા પુવાની માગે રહ્ય હાકી બન તે સુરુશખરની ગેથે રહોયે છે હતાનના રક્ષા ટિકતા ચરણે પકડી પોકારે છે

'દે પ્રભુ' તારુ અજ્ઞ એ ન માડુ શરણ'

આટલી બી જ હેમત-ચ માટે, તે તમે બણો છો? અમારા દિન એક ચાન એના માટે નહિ તો પ્રેમના ગિરિના ઉચ્ચાલ ગુણે /ઈ પહેલેલા નિ રુપુંક પિતરાગ અસ મ બવા માઉને ફરીરને મગર્મક પા વરના રાધિયા પાણનાની ગી જકર?

આખી ત્રિદગી ચાચાજીએ લોકસેવાનાં કાર્યો કરનારી સંસ્થાઓના કાર્યકર્તાઓના દિલ સાંધવાનું જ કાર્ય કર્યું છે. પ્રભુએ દીધેલું તે તેમનું જગતનું મિશન જ હોય તેવું લાગે છે દિલ સાંધવાની તે દવા બાણે છે. ઉપદેશના યજ્ઞ કે દીકાનાં કઠોર વચનો તેમના મોઢે કોઈએ કદી સાંભળ્યાં નથી. દિલ તો માત્ર દિલથી સંધાય છે બીજા કોઈ ઉપાયથી નહિ. આ કૂકીરના દિવસ જીજ્ઞાસુ પ્રેમનો અગ્નિ કઠોર હૃદયોને રેણ કરી શકે છે !

અમારા દિનમાં આ કૂકીર વિશે આટલી સાચી સમજ સહા જીવતી રહે એ પ્રાર્થના સિવાય વાણી વધારે બોલવા હિંમત કરી શકતી નથી.

(૫)

આ કૂકીર તે ગુરુદેવ ટાંગોરના ત્રેવીશ વર્ષ સુધીના શિષ્યભાવે સાથી રહેલા પ્રોફેસર ગુરુદયાળ મલ્લિકજી. હું અડીં કંઈ તેમનું જીવનચરિત્ર કહેવા નથી બેઠો. હું તો એમના વિશે એટલું જ કહીને વિરમીયા કે તે એક પ્રેમયોગી મંત્ર છે. એક સૂક્ષ્મ કૂકીર છે. વૈષ્ણવ બાઉલ છે.

પ્રેમ આ કૂકીરનો આરાધ્ય દેવ છે. પ્રેમ સિવાય પરમેશ્વરને તે આગમતા નથી. પ્રેમ એ જ તેમના બળ ને નિર્મળતા બેઠ છે.

નમ્રતા તો એટલી બધી કે તેમની હાજરીમા પામરને પણ પોતામા પ્રભુતા વર્તોવા લાગે જાને, વયે ને અનુભવે અતિ મૂર્ખાં બનેા હું કેટલીયે વાર તેમને સમજાવવા ને શીખવવા ગયી બઉ. પણ મને મારી આ હાસ્યાસ્પદ ચેષ્ટાનો ખ્યાલ પણ ન બને, એટલી નમ્રતાથી ને વાસ્તવિક ત્રિજ્ઞાનાથી તેઓ સાંભળે. મને અનુભવે એમ નમ્રમયું છે કે ચાચાજી પાને જે દિલ જૂની ન શકે તે દિલ આ જન્મમાં કદાચ કદી નડીં ખૂલે. દિલ બોલાવવાની તેમની પાને અજળ ચાવી છે.

ગુરુદેવ ટાંગોરની દષ્ટિમા આ કૂકીરની શી

કિંમત હતી તેનો એક જ દાખલો બસ થઈ પડશે. ગુરુદેવના પિતા મહર્ષિ દેવેન્દ્રનાથની વાર્ષિક શ્રાદ્ધ તિથિ દર વર્ષે ભારે આદરથી શાંતિનિકેતનમાં ઉજવાય છે. આ દિવસે પ્રાર્થના, ધ્યાન વગેરે પછી ગુરુદેવ પોતે કાઈક બોલતા. વર્ષોથી આ રિવાજ ચાલ્યો આવતો હતો. એક વખત આ દિવસે ગુરુદેવ બિમાર હતા ને પથારીવશ હતા.

ગુરુદેવે ચાચાજીને બોલાવ્યા, ‘તું મારું એક કામ કરશે ?’ ગુરુદેવે પૂછ્યું. ‘જેવી જાણા. મારાથી ધાય તેવું હશે તો જરૂર કરીશ.’ ચાચાજીએ જવાબ વાળ્યો.

‘આજે સાંજે ઉપાસના પછી મારે બધે તારે બોલવાનું છે.’ ગુરુદેવે કહ્યું.

‘મારે ?’ ચાચાજીએ વિસ્મયથી પૂછ્યું.

‘હા. મારી આજા છે.’ ગુરુદેવે કહ્યું.

ચાચાજીએ નમસ્કાર કર્યો. બીડું ગુ’ ધઈ શકે ? આ પ્રસંગ ચાચાજીના અધિકાર પર પ્રકાશ ફેંકે છે.

(૧)

પૂજ્ય ગાંધીજીનો ચાચાજીમાં પૂરો વિશ્વાસ. શાંતિનિકેતનના દૂસરી જન્મ પછી શાંતિનિકેતનના કેટલાય મહારવના કામે ગાંધીજીએ તેમની મારફત કરાવ્યા છે.

આ યુગના આ એ મહાન પુરુષો-ગાંધીજીને ગુરુદેવના પ્રેમ ને વિશ્વાસ પામેલા આ કૂકીર ભારતના પ્રાતેપ્રાંતની સંસ્થાઓમાં તીર્થ યાત્રાની દષ્ટિ, વૃત્તિ ને વલ્લભ્ય વિચરે છે. ભાગ્યે જ કોઈ તેમના મહિમાને યથાર્થ સ્વરૂપમાં બાણે છે. સૌને તેઓ તેમની યોગ્યતા કરતાં યે અનંતગણું માન આપે છે, પત્ર કોઈના યે માનની અપેક્ષા રાખતા નથી, માનના પૂરા અધિકારી હોવા છતાં.

ચૈતન્ય મહાપ્રભુએ શબ્દોમાં વર્ણવેલા ભક્તનો આદર્શ પૂરો પાડતો કોઈ સંતારમા મારા જોવામાં આવ્યો હોય તો તે ચાચાજી.

✽

મેળવું પોપણ ધરાયી તે છતાં

ફૂલની દષ્ટિ હતી આકાશ પર,

ફૂલ કેટે ફળ થયાં—આભારના

થી ફૂજી રહ્યાં ધરતી ઉપર.—નનન

નવ વાગ્યાની બીજી વારની આ સાડા નવ થઈ ગયા તો પણ ન આવી એટલે મનુભાઈ બેઠા 'આજે શી વાત છે? હજી ચાના ઠંડાણ નથી, શુ કરે છે બધા?'

'તે તમે તમારે બેઠા બેઠા હુંકમ એકઠા કરોને, હાથ બાળવા હોય તેને ખરે પડે કે કેમ આ મોટી થઈ' રમેશભાઈ અવાજ આપ્યો.

ભાતુ પણ મકમાંઈને હજી કોમવાની રાહ જોતો હતો તેને પિતાના બાવવાથી વાત મળી 'મારે કંઈએ જવાનો દાર્ઝિમ થશે તો ય રસાઈ થવાની નથી હજી કોઈએ નાહવાનું ગરમ પાણી પણ કમું લાગતું નથી અજબ જોવું છે' એ વ જણાવ્યો.

ત્ય તો રમાજેન ચાનો પચડો નડેને બળ કતા જીવ્યા 'મુઆ, મોઢોય મારા મગતા નથી ગમે તેટલો પગાર એસો તોય ડોઈ પૂરું ઉતરવાનું નહીં ને ટાણે કંઈએ લુગડા આપો, આવવા આપો તોયે તેનો ગુણ નહીં.

'કેમ આજે ગોમતી નથી આવી?' મનુભાઈએ પ્રશ્ન કર્યો.

'તે ક્યાથી આવે? ગયે મહિને પગાર વધારો છે ને, તે મોઢી ન થાય? તમે તમારે નાલેક બીજા આ મહિને વધારને અંતે આવતે મહિને વળી બિચારી ઝાંઝી રત પાળે.' મગજાજેન ચિડાઈને બોલ્યા.

અચાનક પણ ભાતુની પેટે કંઈએ જવાનું મોડું થશે એવા ભયે અગાતી હતી તેણે ય બાની વાતના દાખરી પૂરી 'એવીને તો રજા જ આપી દેવી જોઈએ પૈતા આ ત્યા માણસ નથી મગતા શુ?'

'પણ ગોમતી નથી આવી તે કઈ કારણ તો કહે જ ને?' મનુભાઈએ પૂછ્યું.

તે કારણ તો હોય જ ને! આ ભણુ લોકો કોકટરનું મટીં ફિકેટ કલાવી રજા નથી લેતા? એવા એ લોકોનેય કારણ બતાવતા આવડે જ ને!

'આપણે સીધી રીતે રજા ન આપીએ એટલે બીજું શુ થાય?' મનુભાઈએ ચાનો મૂટકો ભરતા કહ્યું.

'બીજું શુ થાય? જો બાદમાં તો ને સાથે ક્યામા મોડું પણ ન થવું જોઈએ, ખરું ને?'

'થાય, થાય મોડું થે થાય ને ઘરના એક દિવસ કામ કરી લેતા હોય તો ન પણ થાય.'

'તે તમે તો ટાઢા કામ દીધા જ કરજો હા, તે વિતા તમને આનો મૂટકો ગળે ન કોતરે તે મને કહો છો તો જરા દીકરા દીકરીને પણ સાથે કહેતા હો તો?'

'એ તો કહેવાનું હોય તેને જ કહેવાય ને? હવે એ કઈનાના થોડા છે? સમજી રેવું નોઈએ.'

અચાનક બંને ભાતુએ સૂચક રીતે એકબીજા સામે જોવું ને સેજા હમી પડ્યા પણ વળી પાછા અશીર થઈ ગયા.

બાપુજીની વાત કાઈ બોલી ન હતી મગજાજેન રસોડામાં ગયા મનુભાઈએ શાક લેવા માટેની ઝોની ઉઠાડી મારફેટ જવા બિપડ્યા અચાનક ને ભાતુભાઈએ કંઈ પડ્યા.

'અચાનક, આજે હવે કંઈએ જવાનું માડી વાળીએ.'

'શા માટે?'

'ખાસ કોઈ પીરિવક શુભાવવાનું તો નથી.'

'પણ ગેઘરી ગત રિક્કેસીની તૈયારી માટે મિટીંગ મગજાજી છે, કેને કથો પાક લેવા એ બધું નક્કી થશે ના ભાઈ, આજે તો જવું જ જોઈએ નહીં તો બધા મનમનતુ કરી લેશે ને તારે મારે માટે તો કદાચ હાસ દાસીની જ જુમિકા ફાજલ રેશે.'

'મને તો એમ થાય છે કે, એમા ભાગ જ નહીં લઈએ નકાસ્ટુ ભણવામા ચિત્ત ન રહે વખત ગુમાવવો અને વળી હોમાતોમી ને છોડોને પાર નહીં.'

'તો, તેથી આમ કઈ હારી જવાય કે? આ

વગીનુ શુશ્રુષાન વૈરાગ્ય લેવી વાતો કરવા બેઠો।
 ‘નશાન વૈરાગ્ય તો નહીં, પણ સાચો વૈરાગ્ય
 જ, ઘણી વાર આ બધા પર વિચાર કરું છું ત્યારે
 - વેળે’

તો પછી તું સન્યાસીનો પાઠ લે તો સારો
 શેઠી હોશે’ એટલું કહીને ચંચળ હળી પડી
 પછી ભાનુ ન હસ્યો આમેય તે શેઠો ગભીર
 ને માન્ય સ્વભાવનો હતો જ

‘ચંચળ, આમ આપણે બહારના કામ માટે
 આલ જમીન એક ઢગીએ, કોઈ મહેમાનને લેવા
 ખરે તડકે ગાડી ઢગીને જઈએ—એટલા માટે તો
 આપણે કોલેજના સાહિત્ય મહાગના મંત્રી, કર્મ
 ચાગી થઈએ છીએ—પરંતુ પાડીને ચેરિલેસ ન
 ઢરીએ, અને એવું તો આપણે ઘણું ઢગીએ છીએ
 ડીબેટમાં તો બાપે છલ જ ધમી કાઢીએ છીએ
 અને પડના કામ માટે આપણે બીજા પર આધાર
 રાખીએ એ કેવું?’

‘ઓહો! મેં તને નોતું કીધું કે તું જાણીશ
 ક્રિનો વિષય ન લે? તું તો એક દિવસ મોકલેલ
 થવાનો મોકલેલ પણ હું, એરનો કંગોશ પિવાશે
 તારાથી?’

‘કોલેજ છોડ્યા પડી બધા જ, એના ડોન
 પીએ છે, ભગીભગીને, એકવાર નહીં, રોજરોજ
 પણ જવા દે એ વાત તું અટક જઈને બાને
 રાખવામાં મદદ કર’

‘અને તું?’
 કહેલી હોય તો હું ચે આપું।’
 રસોઈ બાળવા કે શાકમાં મીઠું નાખવા?’
 ‘એ પણ નહીં આપડે પણ ચાંધીયતે ઢગીય’
 ‘બહુ રૂડો ચાગશે, હો।’

તો તને તો આનંદ જ વશે તે કંઈ પેટા
 રિલેસ ન કરતા એટલે નહીં જ હોય

‘ત્યારે આજે ધરમાં જ રહેવું છે શું?’

‘હા મને લાગે છે ચંચળ, આને તું મનક
 ન માનતી—આપણે આપણું છવન જરા ડુંગ
 રીતે ગાકવવું નેઈએ એક દિવસ ધરમાં કામ
 કરનાર માણસ ન આવે એવે આપણે બચાવે

સૂચાય માણસ પર વરાળ કાઢીએ ધોળી એક
 દિવસ મોટો કપડા આપી બંધ એટલે આપણ
 ફરવાનું બગડે, આવી તો કંઈ ડેટની ન પગધીનતા
 આપણે વહોરી લીધી છે તે તો ઠોક, પણ આપણે
 કેટલા આળા વર્ષ ગયા છીએ? આમ તો થવું જ
 નેઈએ ને આ તો નેઈએ જ, આના વિના તો
 ચાલે જ નહીં, બધું બરાબર ચાલવું નેઈએ,
 નિયમમય, પેના ‘તાથેર દેગ’ જેવું—’

‘એ જ નાટક આ વખતે ઢોલેજમાં ભજવ
 વાનું છે’

પણ એમાં તવું શું છે? આપણે, અરે લગ
 ભગ બધા જ એ નાટક રોજરોજ ભજવે છે!—ને
 નોડરોની વાત ઢગીએ પદર-પદ્મીમ રૂપરડી
 હઈને બાણે આપણે તેને ખગીદી લેતા હોઈએ
 એવું નથી લાગતું? આજે તો માણસો મગતા
 નથી એટલે અમની સ્થિતિ પહેલાં કરતા મુધની
 છે પણ તેના યશ પરિસ્થિતિને છે, નોડરો
 ગબનાગને નથી ફરેલા હુગડા દીધા કે વધેલા
 સાલ રાંટના દીધા એ આપણી ઉદારતા છે ને
 તે વગી તેને ઢી ન લાગ્યાં વિના નહિતા નથી!
 આમાં તે કેવીક ઉદારતા ને માણસાઈ રહી છે
 તે જ અને તો નમનતવું નથી માનદર ટુગન
 ગાવવા ગાવશે તો તેને આનો જ ધરીશું એની
 ફીતો પેલી કામવાગી ગતા ન આગી, ને તોય કોઈ
 દિ’ એ કામવાગી પ્રત્યે એવા વિવેક ઢગીએ છીએ
 ખરા? અને હું વહુ છું, જન હવે ફરવામાં,
 ફનાણા-દીણાન મગવામાં, દૂર ને સિકનિશમાં
 જે નમય બગાડીએ છીએ, તે એ ધરે માન્યના
 આપીએ તો ટ્યુટરની વડે રહે ખરી કે?’

‘તું તો સાવ નાધુ માના જેવી વાત કરે જ!
 નોસાયદીમાં નહેવું અને આવા વેલિયાવેડા નવ
 બે નાથે ન જ મને’

‘પણ ચંચળ આ નોસાયદી એટલું શું?
 તને પેના નાસાયગીમાં તણેલા કાઉન્ટ ટાઉન્ટોન
 નમ્મે કે એફ્ટોના દીકરાઓને બાજાવતા મોડરો ન
 ગમશે?’

‘અરે તુય મોડરોન શે તો મને વધાર

ગમશે. પણ તું ટો.સ્ટોન થઈ શકવાનો કે ?

‘અધા ન થઈ શકે, એવી જરૂર પણ હું નથી ભેતો. પણ કોઈક તો થાય જ’

‘બીજી વાત કરુ. આ બાપુને આટલી ઉમરેય માથે કેટલા બોજે અને વિના છે? યાને કારણે? એમની પોતાની તો એવી ખાસ ઢશી જરૂરિયાતો નથી, ખાપડા શોખો પોષવા, જરૂરિયાતો સતો પવા એમને કેટલું બે વાપુ પડે છે? બા તો કીક જૂના જમાનાના છે, એમને તો મોસો ને મારા કીકરા એટલે બધું જામે સુશકેની પડે અટલે ખિલ્લય પણ કેમ ખિલ્લવુ પડે છે તે એમને ન નમનન પશુ આપણે સમજવું જોઈએ

‘આ કઈ આપણો પ્રશ્ન નથી ધરધરનો પ્રશ્ન છે અને તેવી બધાને આમા કશું વિચારવા જેવું વાગતું નથી દરેક કુટુંબ સસ્કારી દેખાવા માટે બધા જ પ્રયાસો કરી છૂટે કહેવાતો મોસો સંબંધો, સ્વમાનિતા, ઉચ્ચાઈ માટે ઘરે હાથી બાધવા જેટલો અર્થ રાખે છે, અને એ જ સ્પષ્ટા રિતાના બાજી એકબાણુ કેન્દ્રાનું બન છે

‘તું આ વિષય લઈને પીએચ ડી તું કરી નાખ સફળ થશે’

‘સફળ તો થઈશ પણ એ વધારાનો બોજ મને ને આ જીવને થોડા કન્ડરોય ખરો.’

‘અ સા, મપાને નહયા છે, તે શું આજે કોલેજે નથી જવું ?’ વચ્ચાબાએ વાતની તમા બગ પાડતા પૂછ્યું

ના, મા આજે ચચાગ રસોઈ કરશે ને હું એ મદદ કરીશ.’

વારુ વારુ તે ભણીગણીને લાજ કાઢવાના હશે, ખરું ન ?

‘નોકરી કરવા કરતા એ ધણી કરવો કઈ ખોટો નથી’ ભાનુએ હસતા હસતા જવાબ આપ્યો અને બને ભાઈબહેન બાની પાછળ પાછળ રોડમાં મના

મ મગાબેનને જ નહી, શાકની ઝોળી લઈને રમેડામા પ્રવેશતા મનુભાઈને પણ અત્યંત આશ્ચર્ય થયું

૪

મમ્યકુ વિચાર

ન. ર. લલિત દાણી

વિધ્યપુરીના પરમકેશિકની એ દાન પેટિકામા તમાજ નિવાસી પ્રતિનિત એક મુવર્ણપુત્રા નાખતા હતા. એકે કિવત્ત રવચ એટલે જ કોબના બોમ ખની પેટિકામા તામ્રમુદ્રા તાખી તાનીયા સમયે નિયમાનુસાર પેટિકા બોલવામા આવી તો પરમકેશિકના આશ્ચર્યની અવધિ ન રહી—પેટિકામા અધિકતર તામ્રમુદ્રાઓ જ હતી’

વિમુચ્ચે: વિચારોની શક્તિ અદ્વૈત છે—આપક છે’ વિચારવા પાકુ જ્ઞાન પેટે આરોહન બેટે છે—પ્રતિ જ્ઞાન પ્રકટે છે મનુષ્યમાત્ર વિચારોની અદર્શ્ય શુ બલો વડે સંકળાયેલ છે તમારા અતરનો પ્રત્યેક વિચાર સમગ્ર માનવ લાખરને તરમિત કરે છે કેઈ પણ વ્યક્તિ (વિભક્ત-વિચ્છે-વિત, પોતાનામા જા પૂર્ણ દ્રીષ નથી આ તા સ્વરૂપ વિચાર કરે, સમગ્ર વિનિત કરે.”—૫૩

પ્રાર્થ

મુક પછી મુક આપી પછી માધી લાવનાર,

કેવલ ન લાવે પ્રાન,

લાવે અચીયાન’

કેમ પડતાવનાર,

પ્રાસને વગોઈ કઈને મચાવે વાત’

હસિત જય

પત ગિયું બ્યારે કૂવ પર રસ ચૂસવા માટે બેસે છે, ત્યારે કૂવની શોભા જોર વધી બાથ છે પછી એ બાગનું કૂવ હોય કે વગડાઉ કૂવ હોય પણ પત ગિયાની આ શોભા વનમા જ આજી દેખાય છે બાગમા એટલા બધા પત ગિયા નથી હોતા અને તેમા વિવિધતા પણ જોઈએ હોય છે

કુદરતના ચિતારાએ એ નાનડા જીવને રૂપ રંગની કેવી તો હુદે હાથે બક્ષિત કરી છે! માણુન તો એ જોઈને પોતાની નિર્ધનતા આનુભવે છે અને ધનવાન બનવા માટે પત ગિયા પડીને તેનું આશ્વસન બનાવે છે! મુદર રૂપ નાનડાની મૃતિ જેવા કોઈ માનવદેહને આગાઉ, શબમા સાથજો ભરીને સાચવી ગળતા એ આ વૃત્તિના આમા દર્શન થાય છે

પણ પત ગિયાનું નૌન્દર્ માન તેની રંગ ભાતોમા જ નથી તે કૂવનો રસ લેવા આમતેમ જોડે છે, બેસે છે, તમ્બ બને છે, વગી બીજા કૂવ પર બેસે છે, એ તો બાળક ધાવતા ધાવતા વારવાર આપણને અહેતુક લાગે તેમ પડખા ને દિશા બદલ્યા કરે છે તેના જેવું વાગે છે

એક સ્થળે અસખ પત ગિયા હોય છે ત્યારે ય તેઓ એવબી તનો ભક્ષ જૂટવા પ્રયાન કરતા હોય કે એકબીજાનો વિરોધ કરતા હોય એવું જણાતું નથી બકુરગી પત ગિયું એરગી મદા પત ગિયાની ઉપેક્ષા કરતું હોય એવું પણ લાગતું નથી પોતાની પ્રગતમા તેને ભગતા આકાવતું હોય એવું થે લાગતું નથી પત ગિયાઓની અસખ શ્રેણી છે માનવમુદિ આ શ્રેણી પાડે છે એમણે એવા વર્ગો પાડ્યા જ્યાંના નથી પાડ્યા હોત તો બધા એક નાથે. એક સ્થળે એવા ન મળત !

સમકારી નાગરિક જેવું વાગતું અતિ યોગ્ય વાળું પત ગિયું યુવાબ મોના જેવા ઝીંબી બતના કૂડો પર બેસે અને નાવ સાડું નિદોર જામડિયા જેવું પત ગિયું કોઈ કવચા કૂવ પર મેંને એવો થે

એમનામા કોઈ નિયમ દેખાતો નથી

અને કૂડોના વર્ગો કોણે પાડ્યા? આપણે જ આપણે જ જુદી જુદી બતના વિવિધ કૂડોને જુદી જુદી શ્રેણીમા વાવીએ ડીએ! જેમ આપણે નાગરવાડો, ઢેઢવાડો નોખા રાખ્યા છે તેમ

લશ્વરની, જુદા જુદા દરજ્જાની, જુદા જુદા ગણવેશવાળી બીમાદાગ દુડીઓ, પોતપોતાના દરજ્જા પ્રમાણે કોઈ મોટા રાજપુરુષને મરામી આપના સિસ્તમદ, ગાંધી જીની હોય છે, તે જ મીતે આપણે કૂડોને વર્ગવાજ, સિસ્તમદ હાર બધે જોમા રાખી તેમની સવામી હેતા હોઈએ એવું નથી વાગતું ?

માને માનવદષ્ટિએ સાગ, માદાકપેવા પત ગિયાઓને એક સાથે રહેતા, જોડતા જોઈને, માનવીને આશ્ચર્ય પણ થતું હશે, કે આ અતિ રૂઝાળા પત ગિયા પેના જામડિયા જેવા સાદા પત ગિયાઓમા પોતાનો મોભો યુમાવી શા માટે ભગતા હશે ?

મને લાગે છે કે પત ગિયા સતોડી લાગે છે તેનું એ જ કાળું હોવું જોઈએ કે તેઓ માનવ મુદિ વિચારે છે તે મીતે વિચારતા જ નથી નહીં તો કદાચ એમનો રંગવૈભવ ક્યારનો ખૂટી ગયો હોત ને ખોરાક પણ ખૂટી પડ્યો હોત તેમ નહીં ધાત તો થે હતે ખોરાકે કેટલાયને ફરજિયાત ભૂખા રહેવું પડત !

કુદરતે દીધેલો વારસો પત ગિયાઓએ આપ સની દ્રાઘમિમા જ વેડેદી દીધો હોત

માનુનોની પઠે પત ગિયા પણ ટોગામધ જ નહેતા દેખાય છે પણ માણસ ટોગામા આ માટે રહેવા લાગ્યો? એક ટોગાના બાકમણથી બનવા એણે બીજું ટોગું રચ્યું ભયે એનામા સપની ભાવના પ્રેરી એક છુટી લાઠી અને લાકડીના ભાતનો પાક બરાબર બધા પડી જ આવે ટોગામધ નહેવા માડ્યું

પણ પત ગિયા આવા કોઈ કારણોસર ટોગાના

રહેતા હોય એવું નથી લાગતું. કેમ કે, એક પત્ત ગિયાને બીજા પત્તગિયાનો ભય હોય એવું જણાતું નથી.

માનવીને હિંસક પશુનો ભય હોય એ સાચું છે, પણ એથી યે વિશેષ ભય તો એને બીજા માનવીઓનો હોય છે! ટોળાનો માણસ પોતાના ટોળાના માનવીથી કે ટોળાથી પણ ભય પામતો હોય છે!

પત્તગિયામા આવી ભયની લાગણી દેખાવી નથી

પોતે બેઠું હોય ત્યાં બીજું પત્તગિયું જમતું જમતું આવીને એની બંધ ત્યારે કાતો તે તેની તરફ બિંદુકૃત ધ્યાન આપ્યા વિના ત્યાં જ એની રહે છે, અને બીજી બંધ છે ત્યારે તેના ભયથી કે જગ્યા કરી આપવાના વિચારથી નહીં, પણ 'હવે બહુ થયું' એવા ભાવથી બાળક માનુષ્યના બદલે એમ, એમ પોતાનું મથાન બદલે છે

આ પત્તગિયાઓને કોઈ વાચા કહે ખરી? કૂડને વાચા નથી એમ આપણું નહીં કહી શકીએ. ગુલાબ ગુલાબ કેવાવીને ફરથી પણ આપણને કહે છે, 'હું ગુલાબ, બહી છું'

ત્યારે નિર્ગંધ કૂડોનું શું? તેમની વાણી કઈ? હા, નિર્ગંધ કૂડોની વાણી સુવાસિત કૂડો જેવી તે જ ને નીચ નથી એમ તો, તાપણુએ નાંચ કયા એકસળખા છે?

નિર્ગંધ કૂડોની વાણી એમનું જ રૂપ હોય તે એ ન્યારે પત્તગિયા-મહુ રંગી ને એક રંગી સૌની તીવ્ર કે આક્રી વાણી છે જ એમના તીખા તાંબા રંગો એ જ એમની વાણી નહીં? પણ આ વિશે તો કૂડો જ આપણને કઈંડ આત્રીપૂર્વક વહી ચકે! કેમ કે, પત્તગિયાઓ કયા સુખી એમની સાથે મોડું બની બેસી રહે છે!

અને કૂડોને પણ બધા જ પત્તગિયા એક સરખા મમતા હોવા બેઠે એ! અતિ સોહામણ પત્તગિયાથી એ કઈં વધારે સજી દેખાતા નથી, તેમ સાદા પત્તગિયાથી એ નાનજ પણ થતા નથી, કે પાસેના કૂલ પર બેઠું હતું માટે જા, તને

મારા પર નહીં એસવા કહી! એમ પણ કોઈ પત્તગિયાને કહેતા નથી. પત્તગિયાઓમા જેમ જ પ છે તેવો જ સંપર્ક-સંવાદિતા કૂડોમા હોવા વિના આવું ન જ મને!

ગુલાબ પાને બેઠેવું સામાન્ય કૂલ કંઈં નાનમ અનુભવતું નથી એ તો પોતાના વર્ગના કૂલ સાથે હોય છે ત્યારે દેખાય છે તેવું જ દેખાય છે અને ગુલાબ પણ સામાન્ય કૂલ પાસે બેઠે છે ત્યારે, પોતાના વર્ગના કૂડો વચ્ચે બેઠું હોય ત્યારે દેખાતું હોય છે તેવું જ દેખાય છે

હા, આપણે એનામા કયો ભાવ આરાપીએ એ જુદી વાત છે

આમ પત્તગિયા અને કૂડો વચ્ચે કેવો પ્રેમ મળ નાતો છે! અને વળી એ નાતો કેવો અતૂટ છે!

કૂડો હોય છે ત્યાં સુધી જ પત્તગિયા પણ હોય છે કૂડોની સાથે એ પણ ધીરેધીરે વિદાય થાય છે

નિર્દોષ લાગતી વચ્ચડાઉ ચકની કેવી સિદ્ધથી ગુલાબ ખાઈને બેઠતા પત્તગિયાને પકડી લે છે! એની એ હિંસક રમત એની બૂખ પ્રમાણે ચાલુ જ રહે છે—કુવામા અધ્ધર ચિકાર ચાલુ જ હોય છે—પણ તેથી પત્તગિયાની વસતી થતી જતી દેખાતી નથી

એમનો 'કાળ' તો કૂડની માસમ પછીને કાળ છે

આમ તો વગડાના પત્તગિયા વર્ષાસતુ પછી, વગડાઉ વનસ્પતિ એકઠમ બેગી નીકળે છે ત્યારે જ ધીરેધીરે દેખાય છે અને બહુ કરમાઈ જતા એ પણ ધીરેધીરે વિદાય લે છે.

મોટા ઉત્સવ પછી જેમ બહુ બાણે કેમ થાકેલું, અને શાંત લાગે છે એવું વાતાવરણ ફેનાઈ જાય છે.

એક મોટો કાફરો સુકામ કહે છે ત્યારે ત્યાં અસખ્ય શવડીઓ ખોડાઈ જાય છે. માણસોનો ભાતભાવનો અવાજ, સગમતી મતાંડો અને સગમતા તાપગ્રાઓ એક અદ્ભૂત દશ્ય અને મનો રમ અનુભવ પૂરા પાડે છે. ધોળે દિવસે કાફરો બેપડે છે અને ત્યાં શવડીઓના ખોડાયેલા

ખીવાના ખાડાઓ, સળગેલા લાકડાના કોલસા, અર્ધ બળીને ઠરી ગયેલા લાકડાના અવશેષો ને જમીન પર ધૂળમા પડેલા ભાતભાતના પગલા ઝોની છાપ ગંને માખીઓ, થોડી ઘણી એક ને તેને સુધતા કે શોધતા થોડા દૂતરા અને સૂનકાર, આટલું જ ભોવા મળે છે

કાફલાને તો નવા માર્ગો ને નવી મજિલોના ઉત્સાહ હોય છે, આનંદ પણ હોય છે એ જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં ત્યાં એની ચાં અને વાતાવરણ મૂંતો જાય છે પણ એની પાછળ રડી જતી એ પડાવભૂમિને થોડા ઢાંગ માટે ભરીભરી રહીને, પાછળ કેવો વિપાદ મૂંતો જાય છે, એ તો જે એનો સાક્ષી બને છે તે જ નાનુભવે છે

વનનો વૈભવ જેલો માણ્યો છે, તેના મનમા પણ એ વૈભવ અગ્રણ્ય થતા ઠંધડ એવી જ લાગણી

થઈ આવે છે. કાફલો ગયા પછીની ખાલી પહેલી પડાવભૂમિ જેવું જ એ ઠંધડ વિવાદમય જુએ છે, અનુભવે છે

પણ કાળ કઈ થોભતો નથી જેટલી ઝડપથી એ રમણિયતા લઈ લે છે એટલી જ ઝડપથી એ ફરી રમણિયતા લઈ પણ આવે છે

પડાવભૂમિ હંમેશા ખાલી નથી પડી રહેતી, એકાદ બીજો કાફલો ફરી ત્યાં આવી જ અંદે છે અને ફરીને પ્રવચનુ દશ્ય અને વાતાવરણ સરજી રહે છે તેમ ફરી વર્ષાઋતુ આવે છે, ધત્તી બીની વાય છે, ફરી વનનું જીવન પાગરે છે, વનસ્પતિઓ ઊગી નીકળે છે અને ફરી રંગબેરંગી પત ગિયાઓનો કાફલો અચૂક ગાવી પહોંચે છે ગઈગયને ડોઈ નભારતું નથી વર્તમાનનો આનંદ જ સૌ ડોઈ માણતું જણાય છે

તમે સદગૃહસ્થ ન થયા ?

હિન્દી મા શ્રીદીપ્તિ સાસન હતું ત્યારનો આ પ્રસંગ છે

એક અંગ્રેજ મેજરને ત્યાં એક હિન્દી યુવાન નોકરી કરતો હતો એ પોતે ગરીબાઈમાં મહા સુક્રંદનીઓ આગે જીવણ લઈ ચાલ્યો હતો, અને મેજરને ત્યાં પત્રવ્યવહારનું કામ મળાગતો હતો. એક દિવસ મેજરને ત્યાં મિત્રજાની હતી એણે પોતાના મિત્રો અને અધિકારીઓને આમંત્ર્ય હતા. આવના સુવિશાળ ટેબલ પર બધા ગોઠવાયા હતા ભાતભાતની વાનગીઓ માથે દારૂ પણ હતો જ બધા બેઠા બેઠા વાર્તા વિનોદ કરતા હતા એવામાં પંના યુવાનને મેજરનું કશું કામ પડતા તે તેની પાને જાયો મેજરનું જમા હતો એણે ટીબગ, કન્વાના ઈરાદે પેલા હિન્દી યુવાનને પૂછ્યું 'યુવાન, તારા બાપુ શો ધ ધો કરતા હતા ?'

યુવાન આ અપુષ્પાયાં પ્રશ્નથી જંગમ બન્યો, 'આને વગી મારા બાપદાદાના ધધાની માહિતીની અત્યારે શી જરૂર પડી હશે ?' એમ વિચારી, તત્પત્ત વચ્ચે થતા યુવાને કહ્યું 'સાહેબ, મારા બાપુ મોખીનો ધ ધો કરતા હતા — જોડા સીવતા હતા'

'તારે પણ બેઠા સીવવા હતા ને ?' મેજરે વ્યંગ્યો અને એના પર ફિદા વતા ટેબલની આમપાત્ર બેઠેલા મહેમાનો ખડખડાટ હસી પડ્યા યુવાન આ અપુષ્પાયાં કટાક્ષથી જંગમ બોલો પડી ગયો શરમાયો પણ ખરો. પણ તરત જ હિંમત કરી અણે મેજરને આંમ પ્રશ્ન કર્યો 'માફ કરજો સાહેબ, પણ આપના પિતા શો ધ ધો કરતા હતા એ કહેયો ?'

મારા પિતા તારા બાપની જેમ જોડા સીવતા નહતા એ તો જેન્ટલમેન હતા

'તો પડી તમે કેમ જેન્ટલમેન ન થયા ?' યુવાને નોનગે પ્રશ્ન કર્યો

ગોરાએ ખીડાઈને પૂછ્યું 'જોણ કહે છે કે જેન્ટલમેન નથી ?'

'જેન્ટલમેન — સદગૃહસ્થ — હંમેશા ખીન નાથે વિનયથી વર્તે છે ખીનની મજબૂતીના

આનંદ મેળવતો નથી' એટલું કહીને પેલો હિન્દી યુવાન તત્પત્ત ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો

મેજર અવાક બની કયા મુઠ્ઠી બેઈજ રહ્યો

— યુવામનગી પહોંચા

હમરત ઉમરના પ્રેરક પ્રસંગો

અલ્પમ વાલેદી

(૧)

એલેક્ઝાન્ડ્રિયા પર વિજય પ્રાપ્ત થતા સુઆ વિયા ઈને ખદીજ ખતીફા હઝરત ઉમરને વિજયના સમાચાર આપવા રવાના થયા સુઆવિયા મદીના શહેરમાં દાખલ થયા ત્યારે ખરા બપોરની વેળા હતી તેમણે વિઆયુ કે અત્નારે ખતીફા આરામ કરતા હશે, અને તેમના આશમમાં વિશેષ પાડવો ઠીક નથી એટલે ખતીફાના ઘરે ન જતા તેમણે ત્રીધા મસ્જિદે નજવીનો માર્ગ ત્રીધો તમેગવશાત્ હઝરત ઉમરની દાખીએ તેમને જોયા, અને તેમનો મુસાફરના જેવો વેશ જોઈ પૂછ્યું 'તમે કોણ છે અને ક્યાથી આવો છો ?'

મુઆવિયાએ ઉત્તર આપ્યો 'હું મુઆવિયા ઈને ખદીજ છું, અને અત્નારે એલેક્ઝાન્ડ્રિયાથી આવું છું'

દાખીએ તરત જ ઘેર જઈ હઝરત ઉમરને એ વાત જણાવી

થોડીવારે દાર્માં પાત્રી મુઆવિયા પાને આવી, અને કહ્યું 'ચાલો, અમીરુ પ મિનીત અત્નારે જ તમને ધોનાવે છે'

મુઆવિયાએ જઈને ખતીફાને વિજયના સમાચાર સંભળાવ્યા ખતીફાએ તરત જ દાહી પિદાવી મદીનાના ડોકોને મસ્જિદમાં એકન કર્યા, અને તેમને એલેક્ઝાન્ડ્રિયા તર થયેલા વિજયના સમાચાર આપ્યા

પછી, મુઆવિયાને સાથે નઈ હઝરત ઉમર ઘેર આ-આ અને તેમના જમવાની વ્યવસ્થા કરી જમી રહ્યા પત્રી ખતીફાએ પૂછ્યું 'તમે ત્રીધા મારે તના કેમ આવ્યા નહિ ?'

મુઆવિયાએ કહ્યું 'મે વિઆયુ કે, બપોરનો સમય

હેવાથી આપ આશમ કરી રહ્યા હશે.'

'મારા વિશે તમે એવો અભિપ્રાય ધરાવો છો એ બહોળી મને બારે અફરોસ થાય છે' ખતીફાએ લાગણીભર્યો સ્વરે કહ્યું, 'ખતીફા થઈને હું જો દિવસે પણ મૃદુ રહું તો પત્રી ખિલાફતનો બાજ કોણ ઉઠાવશે ?'

(૨)

સીરિયાનો પ્રવાસ પૂરો કરીને ખતીફા હઝરત ઉમર પાઠ મક્કા કરી રહ્યા હતા ત્યારે એક નિજન માંની એક બાજુએ એક જૂ પડી તેમના જોવામાં આવી વેરાન વમકામાં ઊભેલી બે જૂબરૂ જૂ પડી જોઈ તેમને બહુ નવાઈ લાગી, અને તેઓએ એ જૂ પડીમાં પહેલી ગયા એ જૂ પડીમાં એક વૃદ્ધા બેઠી હતી હઝરત ઉમરે પૂછ્યું 'માણ, ખતીફા ઉમર વિશે તમને કાઈ ખબર છે ?'

'કેમ ? હા, સાંભળ્યું છે કે, સીરિયાથી એ રવાના થઈ ચૂક્યો છે,' વૃદ્ધાએ કહેવા માંડ્યું, 'પણ ખુદા એનો નાશ કરે, કે એના તરફથી આજ દિન સુધી મને એક કૃતી કોડી પણ મળી નથી !'

'પણ માણ, તમે વસતિથી એટલે દૂર રહો છો તે ઉમરને તમારી બહુ શી રીતે થાય ?' હઝરત ઉમરે શાંતિપૂર્વક કહ્યું

'જો એ પાતાની બધી રૈયતની ફેખભાળ કરી શક્તો નથી તો પત્રી ખિલાફત શા માટે કરે છે ?'

એતન

તારા વિદમાજ જો નહો એતન તો છવનમાય રમ નહિ આવે; એકલવાયેલા લીપ પાસે તેઃ ભૂલથી થે પવખ નહિ આવે'

અંજામ

જિંદગીના ખયા ઉમરો લઈ દે' કબર પર ચઢી ગયા જે કુલા કશમાં પ્રાણ તો પૃથ્વી ન શકયા, જિન્દા ખુદ મરી ગયા તે કુલ અન્નમ વલેદી

વૃદ્ધાની એવાત સાંભળી હઝરત ઉમર રડી પડ્યા અને તેની માફી માગવા નહયા

જે બધનમાં છે તેને મુક્ત કરો, અને મુક્ત છે તેને બાપો અચરત લીએડી કે થેનીમા બધાયેની તમારી સ પતિ દિનજનો માટે મુક્ત કરો અને આજો દિવસે આ અઠા કરતો તમારી છબને અફરામાં રાખો —ઈસાહીમ આદમ

વડોદરાની એક રાષ્ટ્રીય શાળામાં મને સુખ્ય અધ્યાપક તરીકે બોલાવવામાં આવ્યો. અમે લોકો દિવસ રાત દેશભક્તિની, આપણા ઉજ્જવળ ધર્મિતા હાસની અને બનિદાનની વાતો કરતા હતા. દેશને પરત નતામાંથી છોડાવવા માટે અમે રાષ્ટ્રીય શાળામાં કામ કરતા હતા.

એક દિવસ શાળામાં આવેલા એક નવા વિદ્યાર્થી અને જૂના વિદ્યાર્થી વચ્ચે વાતચીત ચાલતી હતી —

‘ને ભાઈ, તું આ શાળામાં નવો મવો આવેલો છે સભાગીને બાનજો આડી કાકાનાહેબનું રાજ છે ભારે તીખા મિલનના છે.’

‘તીખો મિલન કે તેથી શું થયું? મારો મિલન શું એવો છે? હું બાપુ છું કે અમાનર છે ધમકાવશે તો હું નાભગી લઈશ મારશે તો માર ખાવાનો પજુ હું આડી છું મેં ધણી રુલ્યો છું હવે આવ્યો છું આ રાષ્ટ્રીય શાળામાં મારી ઈજ્જત સુમાવવા માટે હું અહીં નથી આવ્યો. જોઈ તો ખરો, શું કરે છે?’

એક દિવસ એક છોકરો મારી પાને ફરિયાદ વાળ્યો ‘સુરુછ, રામનાથે મને ગાગદીની બહુ ખરાબ ગાગ હતી.’

રામનાથને તેડી મંગાવ્યો વિના બોલાવે બીજા હમ વીસ છોકરા પકડેલા થઈ ગયા. અદા નતનો કેમ મારણવાનો રક્ષાચોતો હોય છે બે બાગ ડોકરાઓએ વગર પૂછ્યે જ લાક્ષી પૂરી ‘હા સુરુછ, આ નવો છોકરો બહુ ખરાબ ગાગ દે છે.’ મેં મનહૂને પૂછ્યું ‘રામનાથે તને ગાગ ગઈ ત્યારે તે શું કયું?’

‘નહી સુરુછ, મેં કંઈ જ વ્યવસ્થા નથી.’
‘કંઈ જ ન વ્યવસ્થા એ તો ઠીક, કંઈ વ્યવસ્થા હતી?’
‘ના સુરુછ, હું મીઠો તમારી પાન આવ્યો.’
મેં નેતરની નાટી મગાવી અને મનહરને કહ્યું ‘બાવ, હાથ લખાવ તારે સોટી ખાવી પડશે.’
બધા છોકરા આશ્ચર્યથી જોવા લાગ્યા.

મેં કહ્યું ‘જીવ તો હોય શરીરનું લોહી તો ઠંડું નથી પડ્યું ગાગ ખાઈને તું ઠંડો કેમ રહ્યો? એને એક થપ્પડ કેમ ન લગાવી?’

‘રામનાથ મારા કરતા મોટો છે.’

‘એ તો છે જ તે એક થપ્પડ મારી હોત તો એ બે મારી શકે છે પરંતુ આવી બાબતમાં ડોઈ હિસાબ કરવા થોડો બેસે છે? તારે એક થપ્પડ તો મારવી હતી! પછી તું એની બે થપ્પડ ખાઈને મારી પાને આવત તો હું સમજતો કે આ છોકરામાં જીવ તો છે વારુ, હવે બે મોટી ખાઈ લે અને તારા મનમાં નક્કી કરી લે, કે કોઈ ગાગ દે તો તેના જવાબમાં ગાગ નહીં દઉં, પરંતુ તે માથે ગાગ પણ સહન નહીં કરું જેટલી તાકાત છે એટલી તાકાતથી ગાગ દેનારને સરખો કરીશ.’

છોકરાને એક નવો પાઠ મળ્યો.

એ પછી મેં એક મોટા ગામમાં પાણી ન ગાંધી એવામાં શાળાના બધા છોકરા એ જોવા માટે લગા થઈ ગયા.

મેં રામનાથને કહ્યું ‘તે મનોહરને ગાગ દીધી એ સાતું ન કહ્યું અમારી શાળામાં ગાગો નથી આવતી તારી ગાગ મનહરને વગગી કે નહીં તે હું નહીં જાણતો. પરંતુ તારા મોઢામાંથી નીકળી તો ખરો એવી ગદી ગાગ તે તારા મોઢામાંથી ઘડી અટકે તારું મોઢું નહીં થઈ જાય હવે તારા પાણી નહીં લે અને નહીં વાગ મારી મીતે કાનગા કરી લે.’

બિચારો ચૂનચૂન થઈ ગયો એને અકકો ગળો. કયો મેં કહ્યું ‘આગળી મોઢાના ગાગ નુધી નાખીને મો સાગી પેઠે સાફ કર હવે જ મના રહ્યું કે ને? મોઢું સાફ થયું જોઈએ’ એને એનું કહ્યું ‘હવે જ તારા આંડામાં મને જમવા માટે તૈયાર થઈ જા’

બધા છોકરા અવાજ નહીં કર્યા અને એ વખતે કોઈએ નહીં નહીં સુરુછના બાદમાં ગાગ જમતી વખતે પજુ એ વાતની જિજ્ઞાસા કોઈએ ન કરી.

રામવાવની આદત ભેટભેટામાં સુધરી ગઈ
એ દિવસોમાં હું નવો જ શિલ્પક હતાં. અહિં
સાની ફિલ્મ્સની ભણતો ન હતો. પરંતુ બાળમાન
સનો મને કંઈક ખ્યાલ હતો. હું એ નથી કહી
શકતો કે મેં જે ઈનાજી ૧૭માંથી તે જ સાગી
રીત હતી. પરંતુ એ વખતે માગી રીત સફળ
થઈ ખરી.

★

અસહકારનો જમાનો હતો. ગાંધીજીની પ્રેર
ણાથી અમેલોહોએ યુજરાત વિદ્યાપીઠની સ્થાપના
કરી, અને યુજરાત મહાવિદ્યાલય અઢાલ્યુ રોજ
મહાવિદ્યાલયનો પ્રારંભ પ્રાર્થનાથી ચલે. હોતો
પ્રાર્થનામાં ધાર્મિક પ્રવચનનો રસેયો ન હતો.
થોડા સમય પછી પ્રવચન ચતુર હતું. જેમાં રાષ્ટ્રીય
મહત્વના વિષયોની પાસે દશમિનિદ અર્થે થતી.
એક દિવસ મણિમહેને મને કહ્યું 'કાકા
જાહેમ, ના સાડુ નથી થતું. આ રીતે કોલેજના
હોકરા ઓનિસનું કહ્યું નથી માનતા. ઓનિસનિજ
પર લખે છે ત્યારે બાપુના કૃત ગ્રંથ પર નહીં
બાવતા રસ્તાની વચ્ચેથી જાય છે.

તમે તો લખો જ છે કે કાવદો એવો છે કે
પગપાગા ચાનનારા માણનો એક બાપુના કૃત
ગ્રંથ પરથી લઈ, અને બીજા બાપુના બીજા
કૃત ગ્રંથ પરથી લઈ વચ્ચેનો રસ્તો ગંડીએને
માટે છે પોલિસ શેકે છે ત્યારે એ લોકો કહે છે
કે અને રાષ્ટ્રીય કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ છીએ
નાથીજ એ અમને કાવદો ન માનવાનું શીખવ્યું
છે અને તમારી વાત નહીં માનીએ પુનઃ
વચ્ચેથી જ જઈશું.

મિત્રારો સિપાની શુ કદીં વૃષ થઈ બન
છે. મને કહે છે કે ઉર્દી અમરદારભયે તો કપકો
મળ્યો કદાચ એની મોઢી રજૂ ગયા.

★

જે જે રસ્તા પીર પુરુષોનું સ્મરણ નથી થતું, એના ભાવિ માટે કેમકે આશા નથી

જે શ્રદ્ધાનો અર્થ જ શ્રદ્ધાથી સ્મરણ કરવું છે

જે ચાહીદ તો તે છે જેની જિંદગી કોઈ સહિષ્ણુ માટે ચાહીદના પહેલે એ એકી અસ
વિચાર પર અમલ કરવામાં પોતાની આખી જિંદગી આપી દે છે

બીજા દિવસના પ્રવચનમાં મેં સરકારી કાયદો
અને સુધરાખી કાયદાનો ભેદ સમજાવ્યો. સરકાર
પરદેશી છે અને સુધરાખી આપણા જ દેશના
નિમેષ માણનો બનાવે છે.

મેં એ ફરક પણ બતાવ્યો કે જે સનાતન
કાયદો છે એની અવજા થઈ નથી શકતી 'સાચું
બોલો,' 'કેઈની ચે હિંસા ન કરો.' 'કોઈન ધર ન
બાયો'—એવા ગ્રંથો કોઈ જાનિમ પણ ચલાવે
તો પણ એનો ઈન્કાર મમ કરીએ? અગર અમે
એ એ કહ્યું અથવા બીજા કોઈએ પણ કહ્યું કે
'મગીઓની રેવા કરો,' 'દુ ખીઓને સકાય કરો'
તો આપણે થોડા જ એની અવજા કરી શકીએ?

ગાંધીજી પછી મેં બનાવ્યું કે રસ્તા પર
પગ પાગા ચાનનારા રાહદારીઓ કાની બાપુ પર
અથવા એવો નિયમ કયો છે એ કેઈ જાનિને
નિયમ નથી યુરોપમાં પગપાગા રાહદારીઓ
જમણી બાપુ પરથી લખે છે. પાનો કાયદો એવો
છે પરંતુ કાળી જમણી દિશા નથી કરવી હોકકિત
માટે જરૂરી છે અને એના નિયમોનો ભંગ થઈ
નથી શકતો.

આટલું વિવરણ કયા રીતે કહ્યું કે, 'અમદા
વાદ ચહેલ્લી પાસે સાબરમતી નદી પર જે એલિસ
બ્રિજ છે એની બંને બાજુ પર બે ખાસ કૃતપાથ
અનાવવામાં આવ્યા છે. પગપાગા રાહદારીઓ
એના પરથી લઈ છે અને આપણી સુધરાખીનો
નિયમ છે કે વચ્ચેના ભાગ પરથી મોટારો જાય,
ભાગવર જાય અને ગંધકા પણ જાય વચ્ચેના રસ્તો
એમને માટે જ છે.'

છે તો હાથમાં એ પોતાનું કામ કરી લીધું
બીજા દિવસથી કાયદાનો ભંગ બધ થઈ ગયો
અને પુરુષના પહેરેગીરે ચતોષ્વનો ઢાંગો સાચ
લીધો. (મ-૪૪ મળ્યા)

‘ધ્યારાખાપુ’ના આહુક બંધુઓને

આ અંક સાથે ‘ધ્યારાખાપુ’નું નવમું વર્ષ ઉદ્ધરકૃપા અને આપ નોનો તરફકારથી પુરુ થાય છે જે નિષ્ઠાથી આ માનિક શરૂ કર્યું હતું તે જ નિષ્ઠાથી આજે પણ એ ચાલુ રાખાય છે

પરંતુ વર્ષે વાચનમાં ફર આકે ચાર પાના વધાર્યા છે તે આપે લેખુ હશે અમારી ઈચ્છા તો ‘ધ્યારાખાપુ’ને વિશેષ સમૃદ્ધ કરવાની છે, અને તે માટે આહુકબંધુઓના વિશેષ તરફકારની જરૂર છે, કેમ કે બહેરબાબરથી મુક્ત કાયદાથી પર્ય વાચન પીરમતા આ પત્રને લવાજમ નિવાર કરી જ આવક નથી આશા છે, આહુકબંધુઓ પોતે આહુક તરીકે આપુ રહી અને નવા આહુકો મેળવી આપી અમને અમારા કાર્યમાં મદદ કરશે

આ અંક સાથે આપનું વરાજમ પૂરું થાય છે મતાકમાં એ અંગેની સૂચના વાચી હશે જેમણે હજી પણ વરાજમ મોકલ્યું નથી તે આહુકો આ અંક મળ્યે વાર્ષિક વરાજમના ૬ રૂપયા મનીઓર્ડરથી મોકલવી આપે મોડામાં મોકલે ૩૧ જાન્યુઆરી સુધીમાં અવશ્ય મોકલવી આપે મનીઓર્ડર ન જ કરી શકો તો ની પી થી અંક મોકલવા લખી જણાવશો ૩૧ જાન્યુઆરી સુધીમાં આપનો જવાબ ન આવે તો ન હટક ફેલ્ડનારીનો અંક વી પી વી રવાના કરીશું તે સ્વીકારી લેવા વિનંતિ છે

વી પી થી મોકલવા અમ્ય અત નાણાનો પત્રો અગાડ થાય છે માટે લવાજમ મનીઓર્ડરથી જ રવાના કરશો તો તે આપના જ હાભમાં છે અને જો આપ કોઈકારણુ તર આહુક તરીકે ન જ રહેવા ઇચ્છતા હો તો અમને પત્ર લખીને અવશ્ય જણાવશો જેથી વી પી ખર્ચ અમારે ભોગવવો ન પડે આહુક નબર અવશ્ય લખવો

મુખ્યઈના નાહુકો આજ અર નેની - પત્રી (પ્રિન્સેસ ઝી) મેગનબાગ મુ.મ.) મા વરાજમ ભરી ને છે

આગ્રહિતા નાનમએ ૧૭ શિવિ ન શાસ્ત્ર વ્યાર્ડરી મોડવી આપના અધના નીચના મળનામ વરાજમ ભરી દેનું—

શ્રી પ્રજ્ઞાસ ૮ નગીઆ. પો બા ન ૧૦ મંરામી કન્યા કાનાની

‘ધ્યારાખાપુ’ કાર્યાનય ડમાયતન, જૂનાગઢ

અનુક્રમણિકા

૧૦ જાન્યુઆરી ૧૯૫૭

૪૪

૪૪

૧ મન બાણુ હા કમ્પી	૩૦૪૫૬ મહિ ૩૧૦	૮ મે માણુ વાના ૫૧૫	૧૧૨૫ મા ૫૫૧ ૫૮
૨ બાણુ વા સાસ્ય	૧ મનારાણુ ના ૧૬૫ ૩૧૨	૯ ન વ ટ	કથિત ૩૨૬
૩ ખાલીના કપડા	૬૬૪ ૩૧૩	૧૦ હર રિત ના ને	રિત ન અનિત ૩૨૫
૪ લે મસ ૧	૬૧૫ ૫૨૫ ૧	૧૧ પા નિ થા	૫૧૫૬૬ ૩૩૦
૫ પરિશ્રમ લય	૭૬૫૬ મહિ ૧૭	૧૨ હા ૧૦ મના ૧૦ ૫ મસ	૧૦૫૫૫૬ ૩૩
૬ તેન લપસેન ૫૮ ૧	૮૧૧૧ અનિ ૩૧	૧૩ અપા રાના નબુના	સે દેવ ક ૩ ૩૩૫
૭ નાવ ડગી વાતો	૬૧૧૧ ૫ ૩૨૦	૧૪ ના નસ મજા	૧૦૫૬ ૬

અમારાં પ્રકાશનો

બાપુ-સ્મરણ
મૂલ્ય: સવા રૂપિયા

પૂજ્ય બાપુજીના ૫ મ બ્રહ્મદાયક સુવચનો એમના જ હસ્તાક્ષરમાં સુદર માઉન્ટ
૨૨ મુશોબનો સહિત ૨૪૫ રૂપા સુદિત

ગાંધી-ગુરુ

લેખક: શ્રી ગુરુદયાલ મલિક • મૂલ્ય સવા રૂપિયા

શ્રી કાકાસાહેબ કાલેલકરે આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના 'લક્ષ્મીની અવલિ'માં આ
લખ્યામાં મહત્ત્વ સમજાવતા લખ્યું છે

“મહાત્મા ગાંધી અને કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર, આપણા જમાનાના બે મહાન
ગુરુઓ ભારતીય સંસ્કૃતિના મોટા દિગ્ગજો એમને વિશે કોઈ કંઈ લખે તો તે આકર્ષક
થવાનું જ પણ બધારે એમને વિશે લખાઈદા ગુરુદના મલિક લખે, ત્યારે તો પૂછવું
જ શું ? ગુરુદયાલ—બાબાજી—ગાંધીજીના પૂજ્ય પ્રમુખ બાબા હતા તેમના જ
વિચારના તેઓ ગણાવ અને કવિવર રવીન્દ્રનાથના તો તે સ્તરીમ લક્ષ્ય

“વૈષ્ણવ લક્ષ્યો જેમ મોઢા પુરુષોત્તમ તમચન્દ અને તીર્થ વિષ્ણુ કૃષ્ણચન્દ વચ્ચે
અલેહ ભેદ રહે છે તેમ જ ગુરુદયાલ પણ ગુરુદેવ અને ગાંધીજી વચ્ચે અલેહ જુરો
છે એમની એ અલેહ છદ્દિ એમજે પણ નાનકડી લેખમાળામાં અનેક ગીતે વિશદ કરી છે”

મસ્તીની પળોના

લેખક: રતિનાથ અનિલ મૂલ્ય બે આના

પોકેટ સાઈઝના, બિચા રંગીન કાગળ પર રંગીન ચાટ્ટીમાં છાપેલ આ સુદર
મુજાદ સમૃદ્ધ વિશે બાપુના વિવેચક શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ર ત્રિવેદી લખે છે

“તમારા કેટલાક ગુનકોમાં વિચાર અને રચનાની આકર્ષક વારુતા છે ‘વસંત
ના પિને’, ‘કહેવાતું સ્વર્ગ’, ‘કોને ગમે?’ જેવા એવા ઉત્કર્ષો છે ‘ધન્ધા’, ‘અધમતા
જેવું લક્ષ્ય’, ‘મુનિ’ના પદ્યરતે’ જેવામાં ભાવનો અનિ આલોક છે

આત્મા નમ્રદ થવા કરશે તેમતેમ તમારી દવિતાના વધારે મૌન્ય આપશે”

ડમરો અને તુતરી

લેખક: રતિનાથ અનિલ મૂલ્ય બે રૂપિયા

ગીતો, નજ્દો અને મુક્તકોના આ સંગ્રહની પ્રસ્તાવનામાં બાપુજીના સાહિત્યમાં
શ્રી ગુનીવાર વર્ધમાન ચાલે લખે છે

“ભાઈ અનિલે પોતાની દવિતામાંને ‘ડમરો અને તુતરી’” માન્યા છે એ પણ
જરૂરના બે વસ્તુ જરૂર છે, ડમરો ઔરશ ને તુવચીનો વીર મધુ આસ્વાદ
તે બનાવ મિશિર છે એ નામ જિહ્વીના નમ્ર દરિની પર્જામજીને ક્રમગુરુ, જે
હરે ન કંઈ પડે તેના નરેકે પડના વાપરો છે અને તેનું પાન ક નાર પાક ક
મોતને છવનસ્ત્રા માટે પચનકારક થતી નીવડે તેવા છે”

રૂપાયતન પ્રકાશન, જનાગઢ

આપુએ કહ્યું હતું—

- જગતના બધા જ્ઞાનમાં વિશેષ જ્ઞાન આત્મદર્શન છે
- જગત માનને દેહના કષ્ટમાં આત્મદર્શન અને યજ્ઞ છે
- દરેક યજ્ઞમાં ઈશ્વર સાક્ષાત્કાર છે અને બધા સારીરયજ્ઞ નથી ત્યાં ઈશ્વર

પણ નથી

- સરીર જગતના કે માણસને માટે વપરાય ત્યારે તે માણસ પારમાર્થિક વાય
- વસ્તુમાં આત્મદર્શન નથી તેનો ત્યાગ જ કરવો જોઈએ
- સમગ્ર માણસ પોતાના હોલને પરિમિત કરી મૂકે છે અને આત્મદર્શનની ખાતર બેટલી શોધ કળવાની જરૂર જણાય તેટલી કરે છે

—૨૧ પદાર્થોમાંથી આપણને અસ્ત્રની ખબર પડે છે

આપો મન્દાગ્રી નથી બન્યા ત્યાં સુધી અધો પશુ અને અધો મનુષ્ય છીએ

—માગ માણસનું બધું જીવન, બધી શક્તિનો ઉપયોગ પરોપકારાર્થે જ હોય

—ઈશ્વરાર્થે ઠરેલું બધું વાચ મોક્ષદાતા છે

—માણસ સામે જુએ છે ત્યાં સુધી પરમાર્થ નથી જોતો, પણ જેને જાણતો ન હોય તેની સેવા ઠગે તે પરમાર્થ

—માણસ એક ધરીબર પણ મજૂરીવિના બનાવી નથી શક્તો આ કાયદાનો હોય

માણસે ન ઠગ્યો હોત તો આપણે આટલા પીડાત નર્ગી

જગતના મજૂરો આપણી જેમ વિદ્યારી રહેતા હોત તો જગત નબી જ ન યશસ્વત ધનિક વર્ગને અનેક જાતના ભોગો ભોજ્યો તેવા ભોગો મજૂરો કરતા હોત તો જગત કયા હોત ?

—હવા સાફ કંવાના ધણા સાધન છે હવા મું માન બનબ કરીએ ? હવા તો નાફ જ છે હવાને આપણે ખરામ ઠરીએ છીએ

ફેલને આગીનાગીને ધન આબગતો હોય તે જ ધન

દેહને ભાડુ ગાપવાની વૃત્તિથી ખાશે તે ગ્રામી નથી ખાસતા

—ખોગી સરખામણીમાં પડીએ તો પડકારીએ ઇશુ કેમ દરે છે દુકાન ગાપણ દુકાનો કે પશુની માફક માણસે પણ વર્તીએ તો આપણે પશુ મનીએ, માણસે તો એમ જોવાનું છે કે હું માણસ છું

—જો ના પોતાના અને પાંચમી ખામત વચ્ચે બેઠ જુડી ભીંહોય તેના નિર્જન્ય વિકાસ કરો કર ન હોય

—પોતાના વાતણ જેવા જ માનના ઝાક કન્નાર માણસ પોતાનો ધન કલમ ગીતે સાચવે છે

—આત્મા ચોવીસે જાકે બનત રહે જેનો આત્મા નારી ર બનાવ લખત નદે તેને વખત પછુ ન આવે પણ આપણે બેઠના શુભમ મનીએ તો વખત પછુ આવે

—સુદિ બના સુધી વિચારી શકે એવું જ આપણે વિચારી શકીએ

—જોઈતું આકામે મૃત્યુ સાથે એજે એ દુદ્ધ પતો નમ ના પીએ તો આપણે સિતિ ધઈએ

કલ્પકલ્પ

ગાંધી નિબંધ ગાંધી

ગ્રંથ-પરિચય

ગુજરાત વિદ્યાપીઠનાં પ્રકાશનો

આચાર્ય શ્રી પ્રફુલ્લચંદ્ર રાય: લેખક જૂનીલાલ પુન બારોડા; મૃત્યુ- દોઢ રૂપિયા. આપણા મહાન વૈજ્ઞાનિક અને પ્રખર દેશનેવક સ્વર્ગ પ્રફુલ્લચંદ્ર રાયનું, તેમની બધી મહત્વની જીવનપ્રવૃત્તિને આવરી લેતું અભ્યાસપૂર્ણ, સ્વસ્થ શૈલીના લખાણેજી જીવન-ચરિત્ર

વનસ્પતિશાસ્ત્રની પરિભાષા: મૃત્યુ નાત માના. અગાઉ 'શિક્ષણ' અને 'આહિત્ય' માસિકમાં પ્રગટ કરેલ વનસ્પતિશાસ્ત્રના પારિભાષિક અંગ્રેજી શબ્દોના ગુજરાતી શબ્દોના પુસ્તિકામાં સંગ્રહવામાં આવ્યા છે. એ વિષયના અભ્યાસીઓને ઉપયોગી પ્રકાશન

નવજીવનનાં પ્રકાશનો

મહાત્માજીની છાયામાં: લેખક- ધનંત્યામદામ બિરલા, અનુવાદક મણિલાલ ભંડેનાઈ, મૃત્યુ નવ રૂપિયા. તેમી સાધનના ચારસો પાનાના આ પુસ્તકમાં બિરલાજીએ પૂન ગાંધીજી નાથેના તેમના અગત્ય સંસ્મરણો આલેખ્યા છે. ગાંધીજીને અંગત જોડું હતું હતું નહીં એટલે આ પુસ્તકમાં અપાયેલી વિગતો, નસ્મરણો, પત્રો, તરકાલિન રાજકીય માહિતી — તુલ્યી કાર્ડોને સરખા ઉપયોગી છે. ગાંધીજીની બહુમુખી પ્રતિભાના આરોગ્યથી માણીને તે નજરના નાનકડા પ્રમ ગો મુખી એક સરખા દર્શન થાય છે

મહાત્માજી દેશમાંની સ્વચ્છતા સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાય: લેખક કિશોરલાલ ધનંતરજી વાજા, મૃત્યુ દસ પાના ગુજરાતના એ નાનકડી નમક ચિંતકની તાણીતી પુસ્તિકાની બીજી નાનકડી આ પુન પુસ્તક છે

નરહારની રીત: મૃત્યુ દસ પાના. સંસ્કાર વહનભાષાઈ પટેલના અનેક પત્રોમાંનો નો દોડને પ્રેરક થઈ પડે તેવો નારભાગ કે. મણિબહેન પટેલે તારવીને આ પુસ્તિકામાં આપ્યો છે. નરહાર જેવા વિન પુરુષની સચોટ, નોસરી, દંકમાં થયું થયું કદી જનારી વાણીનો આવવાદ નો કોઈ માણે

આર. આર. શંકની કંપનીનાં પ્રકાશનો

દુહ્યમંથન: લેખિકા વિભાવરી શિકરકર, ભાષાતરકતો. ગોપાળરાવ ગંગ વિદ્યાન, મૃત્યુ પાંચ રૂપિયા. આ પુસ્તકના 'દુહ્યમંથન' નામની ખસોડ પાનાની એકતવલકથા અને 'કળીએના નિશામ' નામે દોઢસો પાનામાં કેટલીક નવલિકાઓ આપાઈ છે. જાનનાર એક બહેન છે અને એમને સીએના નોખા નોખા દુહ્યમંથનોને કૃશગત્તાથી આલેખ્યા છે એમની લેખનશૈલી અને વિચારો ઘડાયેલા છે

વહી જતો વાગે: લેખક ગોપાળ નીવકંઠ દોડેક, અનુવાદક ગોપાળરાવ ન વઠાન, મૃત્યુ નાલ ત્રણ રૂપિયા 'નિતુ' જેવી સુદર નવલકથાના લેખકની આ બીજી નવલકથા આપણી સગલી પેટીના એક પાનદાન જવાબદારી સોંપક કથા કદી નવ છે તુલ્યબકથા જેવી આ નવલ, નવકડી પાત્રકૃષ્ણે નાનકડા અનિચિત્તા ચે વાચકને ઉવડ મુખી જડી જાળવાની શક્તિ ધનંત છે અને એના જ લેખકની મહત્તા છે

સપ્તવૃક્ષ: લેખક- કમલ- પેટલીડ- મૃત્યુ. ૮ રૂપિયા. જુજસનને હવે તો નુપરનિર- વણકની આ સુદીર્ઘ નવલકથા પેટીની નવલકથા તથા નવલકથા સમાજદર્શન અને પ્રત્યક્ષ નના પ્રવાહોને કથામાં નૂંચી લેવાને નાનો વાચકને સહેજે ગમી બધ એવી છે — ૨૫૦

ધારીનામ

૩૬ રેદાતમનાતમાનમ્

બધા પાપ પુણ્યો
 ભગવાનનાં સંદર રહે
 જો મન સારું થાય તો,
 ભગદેવ તમારા કાંઈ નહીં.
 બધા

‘કર્મે લખાયુ તે ભોગવ્યે છૂટકો’

પુનર્જન્મમા ધ્રુવા ધરાવનારા હુ ખી માણુ
સોને ઘણી વાર આમ કહેતા સાક્ષીઓ ડીએ

વિચાર એ થાય છે કે આ કર્મ શું છે? કર્મ
એટલે આપણે કરેના કાર્યો એ કર્મોએ આપણુ
નસીબ, આપણુ ભાવિ જીવન નક્કી કર્યું પણ જે
ધ્રુવાણુઓ ‘કર્મે લખાયુ તે ભોગવ્યે છૂટકો’ એમ
કહે છે તે ‘વિધાતાએ લનાટે લખ્યુ તે ખરું’ એમ
પણ કહે છે આ બે વાક્યોમા વિરાધ છે અવવા
આપણા ઈર્મોને આપણે વિધાતારૂપે આગ્રહીએ
છીએ એમ થયુ અને એ જ વધારે સાચુ છે
આપણે આપણા નારા કે ખરાબ કર્મોના સારા કે
ઝેરી ફળ પામીએ છીએ ઈકણી સૂઝનારને કઈ
સુલાખની ખુશ્ખુ આવતી નથી અને ઈકણી
સૂઝ્યા પડી તે ગુનાબ સૂઝે તો મે ગુનાબની પૂર્ણ
પ્રકૃતિ સુવાસત તે પામતો નથી

આગલા જન્મના કુકર્મોના ફળ પણ આપણે
જ ભોગવા રહ્યા અને એટલે તો આ રીતે પુન
ર્જન્મ અને પરજન્મમા ધ્રુવા નાખીએ છીએ
અને તેમ ન હોત તો આ જન્મે સુખી માણુ
એશ આરામમા અખી જિંદગી ગુજરવાને બદલે
પરજન્મ માટે સુકૃત્યો કરી પુણ્યનુ ભાતુ ન
આપતો હોત

આગવી રાતે ધી અને તેજનાથી બરપુર એવુ
ભારે ભોજન કરનારને ખીરે દિવસે ખાવાની
ખાસ કુશિ નથી રહેતી, ઘણી વાર અપચાને કાણે
તે ઉપવાસ કે એકઠાણુ પણ કરે છે પૂર્વજન્મના
અશિત પુણ્યો કે પાપોને વિશે તરુ આવુ જ
બને છે પણ પેલા ભારે ખોરાકખાખતમા આપણે
જેટલી મહેનાઈથી એતુ પરિણામ મમજી યદીએ
છીએ, એટલી મહેનાઈથી પૂર્વજન્મના કે આગલા
કર્મો વિશે સમજી ચકત્યા નથી અને બધાપો
ત્રીએ છીએ અને ઘણી વાર હાથ એડી બેની
રહીએ છીએ આ ખરાબર નથી

એક યિ પકાર માટીના લોદામાથી નવજની

મૂર્તિ ઘડે છે, એ એતુ સર્જન છે, એને માટે
એણે દોષ દેવા હોન તો વિધાતાને નહી, પોતાને
જ દેવાનો છે, કેમ કે, એ મૂર્તિ એણે પોતે જ
ઘડી છે અને એ ઘડ્યા પછી એને એતુ હુ ખ
થતુ હોય તો એ મૂર્તિને તોડી નાખીને ફરી એજ
માટી કેગવીને એ રામની મૂર્તિ ઘડી શકે છે એમ
ઠરવામા વિધાતા વચ્ચે આવશે નહીં આમ
એઈએ તો માણસના કર્મો જ એતુ નસીબ ઘડે
છે, અને એ અર્થમા માણસ પોતે જ પોતાનો
વિધાતા છે

પૂર્વજન્મના કર્મો વિશે ધારો કે એ સાન
ન હતા—એ તો આપણે માન કરવાનુ રહ્યું—
તેથી આ જન્મે આપણે હુ ખ ભોગવવાનુ છે—પણ
એ વાતે ય નો ટકા માની નથી ભારે ખોરાકના
ખાવાથી થયેના અચાનુ નિવારણ આ રીતે જાત
જાતના ઉચાથોથી ઠરીએ ડીએ તેમ, ગત જન્મોના
કુકર્મોનુ ખરાબ પરિણામ પણ માન ઈર્મોથી
ફેવી રાકીએ છીએ

જે ખેડૂતને વારસામા કચ્છ વિનાની જમીન
વાળુ બીન ઉચ્છેદિત મળ્યુ છે, તે જો તેમા
કશા સુધારો કરી વિના એડ્યા ઠરે તો અવશ્ય
તેમા સારો પાક નહીં વાચ પણ શુ એમ કરવુ
હકાપણુબધુ? કાખાશે? મબણુ અને એાછા
સરકારી ગણતો ખેડૂત પણ અ પડતન જમીનને
સુધારીને, ઝડી ખેડ કરીને, નાનુ ખાતર, પાણી
અને સારા બી વાવીને, નારી માવજત ને દેખ
રેખ નાખીને—ઉચ્છેદિત બતાવી મારો પાક વણુશે
હુ ખી માણુને પોતાના વર્તમાન જીવનને એ જ
ગતે મરન બનાવવાનુ છે

એ શી ગતે બને? પુરુષાર્થની અને પુરુ
ષાર્થ તો જેનામા વિવેકચક્ષિત છે, નિશ્ચય બુદ્ધિ
અને દઢ મન છે તે જ કરી શકે છે

કુકર્મો ને કુકર્મો થાય છે સારા કે બગબ
વિચારેની મેરણાવી દીર્ઘદિધી કે દુઃખુદિધી
ત્યારે આપણે પ્રથમ તપાનીએ કે આપણી બુદ્ધિ,

આપણું મન અને દિષ્ટિ કેવાકે છે? એ દૂઝા હોય તો તે ઇશ્વરની દેન છે એમ માની લઈએ તો તો આપણે ઇશ્વરને અન્યાય કરી બેસીએ ઇશ્વરે તો એક વાર આપણને છુદે હાથે નિર્મળ આત્માનું દાન દીધું છે એ દાનની વસ્તુનો ગેર ઉપયોગ કરી બગાડીએ આપણે, ને દોષ દઈએ ઇશ્વરને એ તો બેવડો અન્યાય કહેવાય

સાદી પીપર ને ચોસક પહોરી પીપરની શક્તિમા કેટલો તફાવત છે? એક, એકે વાર ભૂમીમા પડી નથી, બીજી ચોસક વાર અગ્નિમા પડીને પુઠ સરકાર પામી છે એટલે એ ઔષધ બની ગઈ છે અણુબદ્ધ વેદે ભૂમી ફગી હોય તો એ ઔષધ બનવાને બદલે રાખ જ બની જાય!

૦

તેમ આપણને મૂળે આત્મા તો નિર્મળ અને બળવાન મળેલો છે, સારા કે ખરાબ કર્મોના સરકારથી તેને આપણે વધારે બળવાન કે સાવ નિર્બળ કરી મૂકીએ છીએ

ચક્રી પોતાનો માળો સરસ કરવા સારા ઔદ્યોગને તેમા આપ્યો મારી મારીને કે કાઢી કાઢીને બગાડી મૂકે છે, તેમ આપણે આ રજા અગત હિત માટે એવા કર્મો કરીએ છીએ કે જેનાથી સમાજ બગાડી જાય છે અને માણસ સામાજિક પ્રાણી છે સમાજનું અહિત થતા સરવાળે એનું એ અહિત થવાનું જ સમાજમા વસતા માનવ પ્રાણીના કર્મો તેને અને સમાજને પણ સરખા ઉપકારક ને ઉપયોગી હોવા ધટે

૦ કેટલાક પ્રાણીના શહેરોની આસપાસ રણભૂમિ માટે અગાઉ કોટ બાંધવામા આવે ના આવે તો આખા દેશ પર એક જ સત્તાનું શાસન છે, એટલે એ કોટની જરૂર રહી નથી એટલે એ જંગલિત કોટની મરામત થતી નથી દિવસે દિવસે એ કોટની ઇંટો ને પથરા પડતા જાય છે, ખરતા જાય છે

કેટલાક શહેરોમા પોતાના ઘરની હીવાલ ચણવા એ કોટની હીવાલની ઇંટો અને પથરા કાઢી વર્ષ જાય છે અને એ કોટને નાશરોષ કરતા જાય છે

માણસ પોતે શ્રમ કરી પોતાની જરૂરિયાતની બીજે પોતે ઉત્પન્ન કરવાને બદલે જ્યાં એવી બીજ તૈયાર પડી હોય ત્યાંથી ઉઘાડી લાવે છે આમા ચોખ્ખો સમાજશ્રીલું રહેલો છે અને તેવા માણસની કોટિ બેસબજ પડી કરતા જરાયે થદિયાતી નથી ચક્રી જે ઘરમા માળો બાંધતો હોય તે જ ઘરમા પડે ના ગોદા પો ના કરી તેના ફનો માળો બાંધે એના જેવું જ આ કાર્ય છે મનુષ્યોની આમ તો ઉચ્ચ છે, પણ મનુષ્ય પોતાના હીન કર્મોથી પોતાની બાંધને નીચે ઉતારે છે

૦ મેથીના દાણા વાવનારા અકબરિયામા જ મેથીની બાણ પેદા કરી તેનો ઉપયોગ કરી શકે છે પણ અકબરિયા પછી ફરી એણે મેથીની બાણ ખાવાની ઇચ્છા થાય તો એણે ફરી મેથી વાવવી રહી

કેરીનાં એટલો વાવનારે ફળ પ્રાપ્તિ માટે બારેક વર્ષ તો એણામા એણું રાહ એવી જ પડે અને ત્યાં સુધી આબાને બરાબર કાગળ રાખી જીવેરવારે પડે! પણ એક વાર આબાને ફળ આપવા લાગ્યા એટલે દર પર્વે એને આબાના મીઠા ફળ મળતા રહેવાના એને જ માત્ર નહીં એ આબાની સારી માવજત થતી રહે તો એના વારસોને આબા પછી આબાના મિષ્ટ ફળ ખાવા મળે જ

બે કર્મનું ફળ મોડું મળે છે તે આ રીતે મિષ્ટ અને લાભા સમય સુધી વામ આપનાર હોય છે તત્કાળ પરિણામ દેખાડનાર કર્મનું ફળ પણ ટૂંક મૂલતી જ હોય છે

એક વિખ્યાત બહુમર હતો. અનેક બાતની બહુકળા તે બોલે. બહુના ખેલો કરી કરીને તે ખૂબ જ ધનવાન થયો. તે છતાં તે ઉદાર ન હતો. એના સ્વભાવમાં જ આલાકી અને હુશ્ચાઈ હતાં. બહુ સરળતાથી તે લોકોને છેતરી શકતો. એની પાસે પુષ્કળ ઘેટાં હતા. પણ તે સૌને ચરાવવા માટે લઈ જવાને, તેમની રખેવાળી કરવા માટે કોઈ ભરવાડ રાખતો નહોતો, આમ તે કજૂંસ પણ હતો. અને છતાં એક પણ થેડું ખોવાય નહોતું એવું એને ભ્રમ હતું. એ તો શી રીતે બને ? બધા ઘેટાંને વાડ કરી તેમાં પૂરવામાં આવે તો જ એ શક્ય બને. પણ ઘેટા તો જંગલમાં ચરવા બાય; કોઈ ટોળાથી છૂટું પડી બાય તો તેને કોઈ જંગલી જાનવર ખાઈ જાય, તો વળી કોઈ ખાઈમાં ગમડી પડતાં મરી પણ બાય. આમ છતાં ઘેટા તો જંગલમાં જ ચરવાનું પસંદ કરતાં. વાડમાં ગોધાવાનું એમને ગમતું નહોતું. વળી પેલો બહુમર કમ્પ્લેક્ષ ખાતર ઘેટાં નોતો પાળતો—એને તો ઘેટાંના આમડાં ને માંસની જરૂર હતી.

હવે થાય શું ? ઘેટાંઓને કોઈક તરકીબ કરીને વાડમાં પૂરવાં તો ભ્રેઈએ જ. અને જે અનેક બાતના બહુ કરી બાણતો હોય તેને નવી તરકીબ ન સૂઝે એવું તે કઈ બને ? એણે બધાં ઘેટાંઓ પર બહુ અજમાવ્યો અને સૌને મોહ પમાડીને વશ કરી લીધાં. એણે ઘેટાંઓને સમજાવ્યું કે તમે તો શ્રીમંત છો; તમારું નામકું ઉતારી લેવાથી તમને કંઈ જ નુકશાન થતું નથી. હું તો કહું છું કે એમાં જ તમારી ભલાઈ છે ! તમને તો જ્યારે તમારું નામકું ઉતારી લેવામાં આવે ત્યારે આનંદ

થશે ભ્રેઈએ. અને જુઓ, હું તો સારો માલિક છું; અને તમને સૌને હું એટલો બધો આહું છું કે તમારે માટે મને જે યોગ્ય લાગે તે જરૂર કરીશ. અને એમ કરતાં તમને કંઈ નુકશાન થશે તો તે તુરત તો નહોં જ થાય, પછીની વાત પછી. માટે તમારે એની નાહક ફિકર ન કરવી. તમારી ફિકર કરનારે હું કયાં નથી બેઠો ! અને હા, એ વળી તમને કોણે કંઈ કે તમે ઘેટાં છો ? હાથે રહીને તમે તમારી બાતને હુકમી કાં પાડો ? અરે તમારામાંના કેટલાંક વનકેસરી છે વનકેસરી ! કેટલાંક ગરુડ છે, કેટલાંક વાઘ છે તો કેટલાંક માણસ છે અને કેટલાંક તો મારા જેવાં બહુમર છે !

ઘેટાં તો બહુમરની એ બહુ વાણી સાલગીને છક ચર્ધગયાં ! મા'ણસ પણે આ નાહકની ચિંતા કરીકરીને મરી ગયાં ! મજાની વાડ વચ્ચે નિરાતે ટોળામાં રહેવાને બદલે જંગલમાં મરવા જતાંતાં ! ના, ના, આપણે ઘેટાં ઘેટાં છીએ તે એમ રજાવા બર્ધએ ! આ બહુમર સાચું જ કહે છે, આપણે તો ઘેટાં સિવાય ધણું ધણું છીએ. અને જ્યારે આ પળા માથે આવે કામિલ માણસ, આપણી ચિંતા કરનાર બેઠો છે ત્યારે આપણને વળી ચિંતા શેની ? નિરાતે પડયાં પડયાં જિંદગી ન ચાલતીએ ? અને એના બદલામાં એ આ પળાં આમડાં ને માંસ માગે તો તેમાં ખોટું શું છે ? એ બધું કહે છે તો આપણા ભક્ષ માટે જ ન ?

અને તે દિવસથી ઘેટાંઓએ જંગલમાં ચરવા બંધાવું બંધ કર્યું, અને બહુમર માત્ર આમડાં ઉતારે એની રાહ ભેટાં બહુમરના ઘર આગળ જ પડી રહેવા લાગ્યાં.

મોહાસક્ષ માણુમની દયા પણ આવી ન છે.

રાધ નામના લિહુને ઉપદેશ આપતાં તથાગતે બહુ મુંઝવે દર્શાવે આપતાં કહેલું :
'નાનાં છોકરાં છોકરીઓ માટીનાં ઘર બનાવીને રહે છે, અને જ્યાં સુધી એ ઘર પર એમની આચક્ષિ હોય છે ત્યાં સુધી તેઓ એ ઘર પર પ્રેમ રાખે છે. પણ જ્યારે એમને ઘરોના કંટાળો આવે છે ત્યારે હાથ પગથી એ ઘરો ભાંગી નાખી જ્યાં ત્યાં માટી ઉડાડી નાખે છે. તે જ રીતે છે, રાધ ! તું રૂપવેદના વિગેરે સ્કંધોના નામ કરે—એમના પર આચક્ષિ ન રાખ !

સૂર્યના આકરા તાપમાથી છૂટવા માટે લોકો વર્ષા અને રાત્રિની શીતળતાની રાહ જોતાં હતા. વાતાવરણ અકળાવે એવું હતું. અસહ્ય ગરમી, વાયરાત અમાવથી આખો દિ' એચેની રહ્યા કરતી હતી.

હું એક મકાન સામે જિભો અને કોઈ ખીણ પીવાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી. ચહેરે કરચલી પડેલી એક ડોશીએ મારા પર શંકાભરી નજરે એઈને પૂછ્યું ... 'હા' ? . પછી તમે શું પીશો ?'

જવાબ આપતા પહેલાં મેં બહુ જોઈને મારા ગજવામાં હાથ નાખ્યો-એટલે એમાં પડેલા પૈસાનો ખડખડાટ પેટી ડોશી લાલગી ચકે 'ગરમીમાં ફિટ' કારે એવું જે કઈ હશે તે ચાલ્યું.' મેં જવાબ આપ્યો.

'માકાશ ગાજશે.' મેં વાત ખારબ કરતા કહ્યું.

'હા, ગાજે, હાથ' એણે ટૂંકા ઉત્તર આપ્યો.

મેં આડંબરપૂર્વક ગજવામાંથી ચાદીની ત્રીગારકેસ કાઢી.

'તમે ઘરમાં આવો. ફાડે તો મેઘો ડે અને પાણી તો એનાથી થે વધારે મોયુ ડે' ડોશીએ મને કહ્યું.

'ઘર તો ઘણું મનગુ છે' મેં ઘરમાં પ્રવેશતા પ્રશ્ન સા કરતા કહ્યું.

'હું અહીં છેવટ જોતેર વર્ષથી રહું છું.'

'એહો' ખાટલા લાખા સમયથી.'

'હું આ ઘરમાં જ જન્મી છું.'

સાચું, મેડમ ?'

'હા, હા સાચ સાચું.'

'તમારી ઉમર બહુ તો પચાસ કે તેથી થે એ ત્રણ વર્ષ આછા ધાડુ છું.'

'ના. મને જોતેર વર્ષ થઈ ગયાં છે. મારા પિતા પછી આ જ ઘરમાં જન્મેલું.'

'એમ તે બને.' મેં આશ્ચર્યથી કહ્યું.

'પણ હું માત્ર એટ વાર જ આ ઘર છોડીને એક મહિનો આડંમ'માં મારી બહેનને ત્યાં ગઈ

હતી. તે પછી ક્યારેય એક દિવસ માટે પણ બીજે ગઈ નથી!' ડોશીએ હાંપીને કહ્યું.

'શું તમને આદર્ન ગમ્યું નહીં ?'

'એ વિશે હું હા કે ના કશું કહેતી નથી.'

'તો પછી ફરી ત્યાં ન જવાનું કોઈ કારણ ?'

'આ જુવો!' ડોશીએ સહેલ ભીંત બતાવી.

એ ખરવા માડી હતી. ભોંતનું પ્લાસ્ટર ખોતરી ખોતરીને જિખેલી નાખવામાં આવ્યું હતું, પણ સહેલ ચૂનાના આછા પડ નીચે ખાડા ટેકરાવાળી અમમાન ભીંત સ્પષ્ટ દેખાતી હતી.

'એવિસે આ ભીંતો પર પ્લાસ્ટર કરી આપવાનું વચન આપ્યું હતું. પણ એ તો ત્રણ વર્ષ પહેલાની વાત છે આજે તો આમ ને આમ જ ભીંતો પડી છે' ડોશીએ જરા દેખતા કહ્યું.

'પછી શું થયું ?' મેં પૂછ્યું.

'બહેનનો ઘણી મરી ગયો, એટલે એ એકઠી પડી ગઈ. એણે જૂન આમકડ કયો એટલે મારે આરસ જઈ પડ્યું. મારું મન તો ઉઠાર રહ્યું, શું કરું ! મારો જીવનો એના પર કાબૂ નથી મારા હૃદયે તો કહેડું કે તું ન બન. પણ મૂરખ મને ન માન્યું. એ ઉપરાંત બહેનનો ધણી ચારો વેપારી હતો. બહેને કહ્યું, હવે કુનિયામાં મારે તારા સિવાય કોણ નહું ડે ? મારી પાસે પંદર હજાર ફાક છે તું મારી પાસે ચાલી આવશે તો તને કશી મુશ્કેલી નહીં પડે. હું તો મૂરખ રહી. ચાલી ગઈ એના કહેવા પર વિશ્વાસ મૂકીને. બહેને ફરી લગ્ન કરી લીધા! જેટલા દિવસ હું એની પાસે રહી એના બદલામાં એણે મને બપો કાઢ આપ્યા. હા, એટલા પૈસા પણ મારે લડી ગઈને જ લેવા પડ્યા બપો કાઢ નહીં આપે તો આહી થી બહી જ નહીં. એવી હંડ પકડી ત્યારે માક મળ્યા. એહા! હવે કોઈ દિવસ ફરી આ ઘર નહીં જોડું !

'હું બહેનને ત્યાં જવાની હતી એ પહેલાં ગામની એક સી મારી પાસે આવી એની નાથે

હું ત્યાર પછી એકે વાર જોવી નથી એવો
આવીને પૂછ્યું—“માયો, તું કેટલા દિવસ માટે
બહારગામ જાય છે?”

“કદાચ ત્રણ-ચાર અઠવાડિયા પછી પાછી ફરું”
“રાત્રિનું છે કે જેકે તમારી મરઘીઓ
માનવવાનો છે?”

“હા મેં કહ્યું હતું” “આત્મવર્ષ પહેલાં એની
મા મરવા પડી હતી હું આખી રાત એની પાને
જગતી બેઠી હતી મેં બદનામા એક કોડી પણ
માગી નથી હું આવી છું હો ભાઈ!”

મેડમ! તમે ઘણા મારા છે” મેં જુહુ
મારું હૃદય એટલું ડોમગ છે કે એના નર
મારો ડાખૂ / નથી રહેતો હા, તો પેની સ્ત્રી
બોની—“પેરિસનો એક ચિત્રકાર હાઈ એ,
મકાન શોધે છે

‘બે અઠવાડિયા માટે એને ઘર બોધતું હતું
મ ભવ છે કે એ સાત પૈસા આપે હું એને તેવા
ગઈ સૂકો સાતજો, ગદો, મૂર મ આદમી હતા
એ હું ગદકી સહન કરી શકતી નથી મને
ચોખખાઈ ગમે છે વાસણ ઢપડા જેડું વા રતી
નથી તેને સહાગીને બોલે મૂંડી નાખુ છું તમે
આ ઘરની એકેએક બી / જુઓ એકે ગદી
દેખાય છે? પણ ચિત્રકાર તો આવે હો! મૂરખ!
હાંજી! એનું મ નજર બગડી ગયેતું હત વાત
કતા કરતા રડમન થઈ જતો મારી વરુ નાં
મજબૂત ગવી ભેતો અને ધર્મની માબતતા તો
નિહા જેવી વાતો કરતો મારા હાથ નીને કહે-
‘ફુલો આવા હાથ બંડું ગમતા તા હાથ બહું
સુદર છે” મેં એને ધમધમીને છું કે, હું ગાહી
માડુ અપમાન જાવવા માટે પાવી નથી આવી
ગભ્ર વાતો અપશુકનિમાગ છે બે તારે માન
ધન્યા રહેવું હોય તો મહિનાના ચીન્ ફાક આપવા
નશે” મને વીન ફાવ મળે તે તોયે હું તો લઈ
તેત પરતુ એવો તો ગજવામા હાથ નાખ્યા અને
પૈસા ગદ્યા કું કે ચાગીન્ ફાક એની પાડે
હતા એમાથી પનીન એજે મારા હાવમા મૂંડી
ગયા બરે મર એ ગાએ હતો ગાડો! મૂરખ!

‘હું આ-મ્ આવી ગઈ પરતુ જતા પહેલાં
ગામની પેવી સ્ત્રી સાથે મારે ટટો થઈ ગયો એ
પાવ ફાક ફાનીના માગતી હતી આખરે મેં
પાવ ફાક એવી ચરતે માથા કે દરદોજ એજો
મારા ઘરમા કચરો પૂડે ગાડવો ને નાકસૂકી કરવી
મેં મારો બધો કીમતી નામાન, તાળાના વાસણ,
કપડા, નો વર્ષ જૂના ચાદીના ચમચા અને
કુમારી મેગીની છબી—મેં મારે મન કીમતી
હતી—બધું સાચવીને, છુપાવીને મૂકી દીધું મેં
ચિત્રકારને પૂછ્યું—“ગાહી એવી કઈ નીજ છે જે
તમે પીતરશો?” તારે એ બોલ્યો—“દેમ! આ
બધું જ” અને એણે બારીની બહાર તે તન્દ
મારું ધ્યાન ખેંચ્યું, જ્યાં થોડા વૃક્ષો, આકાશ
અને થોડાક કુગરાઓ ત્રિવાય બીજી કશું જ
ન હતું મ પૂછ્યું—“એ તમારું ઠામ છે,
મારે એની સાથે કોઈ નિસ્ખત નથી” અને હું
મારી બહેનને ત્યાં ચાલી ગઈ પડી એ બધું થયું
જે હું તમને હમણા જ ઠકી ચૂં છું હમ વર્ષ
પહેલાં બહેન મરી ગઈ મરતી વખતે એ તન્દ
પવામ હજાર ફાંક અને આમો ધી મતો વે મર
મૂકી ગઈ હતી ત્ય એ બધું પોતાના દીડરાઓ
માટે! મારે માટે તો ફક્ત પાચમે ફાવ જ! હું
તો એને મારી બહેન જ નથી માનતી એ મારું
વધુ કે મારે એનું ગઈ દિવસ જામ પડ્યું નથી
તમે ગા-ત્ત્ જોડુ છે? સ્ત્રી પુરુષ નાથે કાફેમા
બેઠીને ચરાણ લયે કે, મોડી રાત સુધી મોઠો
નીઆમા આટા મારે છે! સાવ મહિન નજમા
હું તો ત્યાં એ મહિનો રડી પચ માગ અતરા
તમાએ ન ન કહ્યું કે તું ધરે લી અદી તારું
કામ નથી ઠોઈ દેવી ચક્રિતઅ જ નને પ્રેર્યા
આખી અને હું મારી પેવી ગઈ બદેખાં એ
દેવી શક્તિએ મને નાખી / ન નાહ આખી હતી
‘મમાનની ૧૬૦ પગ મૂ તા જ મને લાગ્યું
કે કઈક નરબક છે ચિત્રકાર ત્યાં થો ગયો હતો
માન બાની હતું ફર્થ ગાફ હતી પચ બીત!
તમે પોતે ત્યારે બોધ-વકો હો! આજે પીન્તા
ચીન્ વર્ષ પડી પચ એ મની ની છે! ત્યારે

રગને મારી રીતે શોધી નીધો છે બોહ! એ બીતને માટે હું કેટની બધી રહી છું ! સેકડો વાર મેં બીતો ખોતરી ના મી છે ભાઈ, તમે જ મારા કોધનું અનુમાન કરી ચકશો ! પેના ચિત્ર કારે બધી બીતો પર ચિત્રો દોરી કાઢ્યા હતા ! હું તો ઘરડી સી છું તમને બસબર બંગાળી દર્જ, એણે શું પીતડું હતું એક અર્ધનગન સી કેવળ રકડ પહેરીને એક અર્ધનગન પુરુષ સાથે ખેતરમાં દામ કરી રહી છે ખેતરમાં બાતબાતની વનસ્પતિ અને વૃક્ષો છે કેવુ ઉન્મત્ત ચિત્ર હતું એ ! કેટલાક દામ રાધનગન પુરુષો દામ પર કંઈક રાખીને બીભેલા અને વગી કુમાડાના વાદળ પથ્થુ હતા અને સીધી ખરાબ ચિત્ર તો તે હતું—૧૫ વાર ગઢા નાખ્યા બેવા થેના છેકરા કાઢવાની રમતા હતા અને એની પાંચબૂમિમા બન્ને ગિરકુત એની પાને જ ના, ના એ એનો જુરમ હતો સૂનના છે રાત્રી પેંડે ભગવાન હસતા હસતા બેઠા હતા !

પેની ગામની સીને પૂછ્યું તો એ આ વિશે કશું બાણી ન હતી આમેય એ મોબાળી સી હતી પરંતુ હું બાણું છું કે એ મોબાળીએ જ પેના બંગલા વિનકારને એવા ચિત્રો દોરવાનું કહ્યું હશે મ ચિત્રોને ભીંત પરનું પ્લાસ્ટર ખોતરી ખોતરીને ભૂગી નાખ્યા તો પથ્થુ ભીંત પૂરેપૂરી સાફ તથી થઈ પ્લાસ્ટર કરાવવું એ આજકાલ એટલું મોઘુ છે કે મારા જેવી ગરીબને એ પોષાણ જ નથી મ પોનીસમા ફરિયાદ કરી, ભૂગી આખો ગાજર જેવું માથું અને તમાકુથી ગધાત્મક મેલાળા એ માણસને મારી પાત લાવે! આમ બીજાના મકાનની બીતો હોઠો બગાડતા ફરે તો પત્રી નાચ કચા રહ્યો ?

પરંતુ પેની સત્તાવાળાઓને આજ સુધી એ ચિત્રકારનો તત્તો નાગો તથી અને મોઈ એ એના વિશે આજ સુધી કંઈ મામલું પથ્થુ તથી કદાચ કોઈ એને આ નંબા નોડો હતો પરંતુ મારી આ બીત ! ભાઈ હું એકની ગરીબ સી મેં બહુ દુખ મોગમ્મુ છે !

કાય અને દવા

વિનોબાજીને ભ્રમન ડ્રાસમા ગામેગામ સાઓ, ગામડો વૃહો અને જુવાનો નરીઓ અને તવ ગરો સી મળતા એમણે બોલ્યું કે ખેતીમાં બાત ઘસી નાખતા મજૂરની દશા સીધી ભૂડી છે એક ગામગા પૂછ્યું કેટની વસ્તી ?

‘એક હજાર’

‘હસ વસ પર કેટની હતી ?’

‘એક હજાર’

‘એમ કેમ ? આ તો વધવાને બદલે ઘટી કહેવાન !’

‘હા, એક તોનીશ મજૂરકુટુંબો ગામ છોડી જતા રહ્યા રોજ નહોતી મળતી’ વર્ષો સુધી અડધે પેં ૪૨ વતનસોમને વળગી રહી, છેવટે પા રી પેટનો ખાડો વરવા માટે માની બોહથી વિપૂટા પડી, ગામ છોડી જવાના ખેતમજૂરોની કડુણ કથા આ દ્રશ્ય વાદમા સમાવી હતી મામડા ઘસાતા હતા એક તરફ ભણીમાળીને ગામડાના જુલિયાળી હોઠા શહેરમાં ખેંચાઈ જતા હતા પીછા બાબુ ગામડાના ધધા શહેરોએ કબજે મ્યો હતા અને જમીનની વહેવણી વિષમ થઈ ગઈ હતી તેથી રોજ ને રોજીને અલાવે ગરીબ ખેતમજૂરો શહેરોની મિત્રોમાં કાયા ઘસવા તબાઈ જતા હતા લકુ ગો પેસા મહેનતુને મારતો હતો

વિનોબાએ માગ નીધો, પૂરી મજૂરી પેમમાં આપવાને બદલે રોજ એછામાં એછી અડધી પાચની જવાર પો અને બાપી પેસા આપો’ કેટલાય ગામોમાં હોકોએ આમ કરવાના વચન આપ્યા

વર્તમાન યુગમાં આપણા દેશમાં આધ્યાત્મિક જીવનની પ્રેરણા આપનારા અને તેના વિકાસમાં મદદ કરનારી મુખ્યત્વે ચાર વિભૂતિઓ છે. રમણ મહર્ષિ, શ્રી અરવિંદ, સ્વામી રામદાસ અને શ્રી આનંદમયી.

એમહાન વિભૂતિઓની સાધનાપદ્ધતિઓનો સાર શો છે તે જાણવાનો પ્રયત્ન કરીશું તો આપણને જરૂર લાભ થશે.

રમણ મહર્ષિનો મંત્ર છે—માણસ તું તને પોતાને ઓળખ. આ મંત્ર તો આદિકાળથી સાધકો આપણને કહેતા આવ્યા છે. પણ આ મંત્રને ફલિભૂત કરવાની એક વિશેષ પદ્ધતિ મહર્ષિએ સૂચવી છે કે માણસ સાક્ષીરૂપે જીવે. પણ તે કોનો સાક્ષી? આ વૈવિધ્યમય જગતને તે એક સાક્ષીરૂપે જુએ. આ વિવિધતાની પાછળ એક તત્ત્વ અથવા વિભૂતિ છે એવું ધ્યાન જ્યાં કુધી એની ચેતનામાં નથી ઉદ્ભવતું ત્યાં સુધી આ ઐક્યતા પ્રત્યક્ષ અનુભવવા માટે સાધકે ત્યારે ત્યારે અસુખ ભાવના અથવા બનાવથી એવું હૃદય હાલી ગયું હોય ત્યારે ત્યારે વારંવાર પોતાની ભૂતને પ્રશ્ન પૂછવો જોઈએ—‘હું કોણ છું?’

એ પ્રશ્ન ભે એ શાંત ચિત્તથી પૂછશે તો ધીરે ધીરે તે જીવનના વર્તુળમાંથી જીવનના કેન્દ્ર તરફ જવાનું શરૂ કરી દેશે. અને ભે એક વાર એને જીવનના કેન્દ્રની ઝાંખી થઈ ગઈ તો પછી ત્યાં જે અનંત અને અપૂર્ણ શાંતિ અને આનંદ છે તેનો સ્વાદ તેને મળી જશે. જીવનના કેન્દ્રને સ્પર્શ કરવો એટલે શું? એનો અર્થ કૃપા એટલે જ થાય છે કે માણસને પરમાત્માનું નિહન થાય છે. અને માણસનું પોતાનું વ્યક્તિત્વ પ્રભુની વિભૂતિમાં સમાઈ જાય છે. તેથી પ્રભુ જગત અને જીવન—જે તેણે સર્જ્યો છે—નો સાક્ષી બની જાય છે. અર્થાત્ આવા અનુભવ પછી સાધકને કોઈભૂત છે તે પ્રભુની આંખ દ્વારા જુએ છે, અને જે કંઈ અનુભવે છે તે પ્રભુના હૈયાથી અનુભવે છે.

શ્રી અરવિંદની સાધનાપદ્ધતિ જરા જુદી છે. ભે કે તેનું ધ્યેય પણ રમણ મહર્ષિની પદ્ધતિ જેવું

જ છે. શ્રી અરવિંદ માણસને કહે છે કે સમગ્ર યોગ દ્વારા તું જડતાવાદ અને માનસિક સત્તાથી દૂર રહીને આત્માના જગતમાં પ્રવેશ કર, ત્યાં તને અતિમનસનો સ્પર્શ થશે. અતિમનસ તો પ્રભુના વિરાટ અને વિશ્વમય આત્માનું એક દ્વાર છે. એક જ વાક્યમાં ભે કહીએ તો શ્રી અરવિંદનો મૂળ મંત્ર છે દરેક વિચારને, તમારા વ્યક્તિત્વના પ્રત્યેક અંગને દેવી બનાવો, દેવી બનાવો!

અને આનંદ આશ્રમના સ્વામી રામદાસની સાધનાપદ્ધતિ શી છે? તે છે સતત પ્રભુનું નામ—સ્મરણ કરવું. આ સતસ્મરણના પરિણામે સાધકનાં મન અને દિલ તથા આત્મા પર જે જનક આવરણો છે તે સરી જાય છે. અને સાધક એક નવભૂત િશુ જેવો સરળ અને નિર્દોષ બની જાય છે. અને એક પેગંબરે શું એવું નથી કહ્યું કે જ્યાં સુધી આપણે સ્વભાવ એક બાળક જેવો સરળ અને નિર્દોષ નહીં અને ત્યાં સુધી આપણે સ્વર્ગના રાજ્યમાં દાખલ નહીં થઈ પડી શકીએ. અને સ્વર્ગનું રાજ્ય તો છે આનંદ-રાજ્ય. તેથી સ્વામી રામદાસ કહે છે: પ્રભુનો જય હો, પ્રભુનો જય હો!

તમે કોઈ દિવસ શ્રી આનંદમયીનું શાંત અને સ્મિતભર્યું પ્રચન્ન વદન જોયું છે? જો જોયું હશે તો તમને ખાતરી થઈ ગઈ હશે કે તેમની એ શાંતિનું એક જ કારણ છે કે તેઓ પળેપળે એક એવી આંતરિક ચેતનાની ભૂમિ પર બિરાજે છે કે જ્યાં અનંત અને અમર યુગ્મ સ્વાધા-કૃષ્ણ અથવા પ્રભુ અને તેના ભક્ત નૃત્ય કરી રહ્યા છે. એ નૃત્ય જોતાં જ જોનારનું હૃદય વિરહભાવથી ચાકુળ થઈ જાય છે. અને તેમાંથી જ એક જ પ્રાર્થના અથવા પુઠાર નીકળે છે—‘ઓ બંદી બંદીયા! દરશ કરેયા!!’

દૂકમાં આનંદ માની સાધનાનો સાર એક અનંત વિરહભાવમાં છે. અર્થાત્ બંસરીની વૈરાગ્ય જન્મભાવનારી તાન. અને એ બંસરીની તાન સાધકની ચેતનામાં હમેશાં સ્વભાગાય એટલા માટે તેણે પોતાની ચેતનાને દ્રવભાવથી મુક્ત રાખવાનો સતત પ્રયત્ન કરવો.

એક વાર મહાત્મપત્ની હજરત મા રૂક કરખી પોતાના કેટલાક અનુયાયીઓ સાથે દુનના (તિથીઝ) નદી પાનેથી પસાર થતા હતા, તના કેટલાક ઉચ્છ્ર ખન યુવાનો તેમની નજરે પડ્યા, જેઓ ચરાખ પીને ધાધન તોફાન કરી ગયા હતા હજરત મા રૂકના ગાનુસારીઓ યોડીસાર તે યુવાનો તરફ ધયાપૂર્વક જોઈ રહ્યા અને ત્રી હજરત મા રૂકને મહેવા નાગા 'બુદ્ધાની હજૂરમા આપ હુઆ ગુનરો કે તે એ પા ડીએને નદીમા હુઆડી દર્શતમાહ પૂરી નાખે.'

તારે હજરત મા રૂક ઠહેવા નાગા તમે જો એમ જ ઈચ્છો છોને કે પા ડી યુવાનો ત હાહ થઈ જન કે જેથી એમના આ હુજૂરોની નસર બીજા હોકો ઉર પડવા પામે નહિ? ઠીક તમારે તમે પલ્લુ હુઆ માગો, અને હુ રજ માણુ છુ અમ હીને એમણે પોતાના બને હાય ઉગ્રી હુઆ માગી હે પરવરદિગાર! જેવો એશ અને આનહ તે એ યુવાનોને આ લોકમા બદશે કે તેવો જ પરલોકમા પલ્લુ બધશે.'

તને એમને મોઢે હુ માના એ શબ્દો માઝગી બધા અનુસારીઓ નવાઈ યામો એક બીજાનુ મો નેવા હાગા પડી જોના હે શેખ! આ ણી એ હુઆ પાઠગુનુ રહેર અમને ના સમજહુ

હજરત મા રૂકે કહ્યુ 'જરા ધીરજ ધી જે થાન તે જોના કરો.'

તને જોતજોતામા તો બધા યુવાનોનો નથી જીતતી ત્રી તેમણે પોતાની પાએનો બધો ચરાખ દોગી હીનો અને પડો હજરત મા રૂકના પગેમા દગી રગી માચા દિહે પોતાના હુજૂરોનો પર તાવો કરવા વાગે.

પડી હજરત મા રૂકે પોતાના અનુસારીઓને ઉઠેલીને કયુ જોયુ? એમને નાશ થયા વિના જ એમના પા ડી નાનના નાશ થઈ જશે, અને તમારી ઈન્દ્ર પાછાની ભાવના પડુ ફી મઈ''

મહાત્મપત્ની હજરત ઈબ્રાહીમ અદહમના પૂર્વ જીવનની આ વાત છે ત્યારે તે બંધનના સુનતાન હતા તેમની આરા પ્રમાણે રો / રાત્રે તેમના સૂવાના બિસ્તાર ઉર સવા મજૂ ફૂલોની નેજ પાથરવામા આવતી હતી.

એક વાર, ફૂલોની એ નેજ પાથરનાર હાથીને મનમા થયુ કે સુનતાનને આનવાને હજી વાર છે એટલે, લાલ, ધાડીવાર હુ એ સેજ ઉપર સૂઈ જોકે! અને પછી ટેવથોએ તે સેજ ઉપર આડી પડનાની સાથે જ તેને જાલ આવી ગઈ.

યોડીસાર પછી સુનતાન સૂવા માટે ચરાખ ડમા મગ તે તના પોતાની પદાની ઉપર હાથીને સૂતે ડી એક તેમના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ તેમણે કેરડો લઈને હાથીના ઢેહ પર જો ચાર ફૂંકા વી ડી મારા હાથી તગ ન જીડીને રડી ને કા ણી તેમની સામે જીની થઈ ગઈ, અને પછી રડતા રડતા એકદમ હાથી પડી.

હાથીનુ એ વિચિર વર્તન જોઈ હજરત ઈબ્રાહીમનો ગુનમો કડો ત્યો પૂકયુ 'તુ આમ અચાનક યા માટે હુ ડી પડી?'

હાથીએ મહુ 'હજૂર! મારા હસવાનુ ઠારથુ એ છે કે નગભગ વીરેક મિનિટ જ હુ આપની પધાનીમા સૂતી હોઈશ તેટલામા તો આ ર મારા કોમગ ઢેહ પર બેચાર ફૂંકા લગાવી દીધા, પરતુ આરે તો રોજ આખી રાત એ પધાનીમા સૂઈ રહો છો, તો ખુદાપાક આપને એની કોણ બલે શી રે સજા કરશે! બસ એ જ વિચારે મારાથી હાથી જવાયુ હતુ.'

હાથીની એ ધાર્મિક વાત સાઝગી હજરત ઈબ્રાહીમના દિનમા ચેતનનો ઉદર વધો, અને તે પડીથી આખી આખી રાત બગી ખુવાની બદ ગીમા તરનીન રહેવા હાગા.

‘ઉધરાણાવાળા આવ્યા છે? મોકલ, મોકલ, ધરમની ધન આધી છે તે થોડું ના પડાવાનું છે?’ મનસુખ શેઠે નોકરને કહ્યું. અને નોકરના ગયા પછી થોડી વારે કેટલાક ભાઈઓ આરડામાં દાખલ થયા ત્યારે શેઠ કામમાં બિંડા ફૂળી ગયા હતા.

‘જે જે શેઠલ!’ આવનારાઓએ પ્રણામ કર્યા અને બેઠા.

શેઠે માથું ઊંચું કર્યું અને આખું હસીને આવ કાર આપ્યો. વળી પાછા કંઈક શોધતા હોય તેમ ચોપડામાં નજર નાખી અને એમ નીચી નજરે જ પૂછ્યું. ‘કેમ આવવું થયું?’

‘એમ છે ને, શેઠ, શેરીમાં અખાડો કર્યો છે તેને વિકસાવીએ એવો વિચાર થયો એટલે યોજના કરી છે. તેમાં તમારી સલાહ અને મદદ માટે આવ્યા છીએ.’

‘તે ભલે આવ્યા. તમારું જ ઘર છે આ તો. ખાકી તમે યોજના કરી એમાં મારે શું કહેવાનું હોય? પણ તમે બહો છે ને, આપણે વાણિયા ભાઈને અખાડા કેવા? એ તો આપણા લોકો અંદર-અંદર લડયાં, કેમકી તોફાનો થયાં ત્યારે અખાડો કર્યો એ કીક થયું. પણ હવે એ તારને નાહક તાણવાની જરૂર મને જણાતી નથી. આ તો મારો વિચાર થયો. ખાકી તમે કંઈ કરો એમાં મારે કંઈ કહેવાનું ન હોય.’ શેઠે કાવકાઈથી કહ્યું. સાથે સાથે નોકરને સાદ કર્યો અને એ ત્રણ કપ ચાહ કરી લાવવાને હુકમ કર્યો.

‘ના, ના. એવી કંઈ જ જરૂર નથી.’ આવ નારા એમ કહેતા રહ્યા ત્યારે, ‘આવ કાંઈ પાણી, પીવડાવીને થોડા કઢાય છે?’ કહીને મનસુખરામે એમની વાત ટાળી નાખી. અને બીજી ત્રીજી વાતો આવનારા સાથે કરવા માડી.

ટીપ ભરાવવા આવેલા મૂળ વાત પર આવવા બહુ ચે મથે પણ કાવે નહીં. એટલે અકળાય. એકે હિંમત કરી વચ્ચે જ પૂછીનાખ્યું: ‘ત્યારે, તમારી કેટલી રકમ નોંધીએ શેઠ?’

‘શાની રકમ?’

‘આ અખાડાનાં સાધનો વધારવા બાબતમાં.’

‘મેં તો મારા વિચાર તમને જણાવી દીધા!

લો આ ચાહ આવી. પહેલાં એને પતાવો. કંડી પડશે. પછી વાત.’ અને તે સાથે જ નોકરને બોલાવી પૂછ્યું. ‘અરુથા મોહનભાઈ ક્યારે આવવાના છે?’

‘એ ઘરેથી નીકળી ચૂક્યા છે. હમણાં આવી પહોંચશે. ફોન હતો.’

‘કીક. જુઓ ત્યારે—શું તમે હજી ચાહ નથી પીધી? અરે મારી શું રાહ જુઓ છો? પીઓ. હા, અને બીજું કંઈકામ હોય તો કહો મારે જરા..’

‘બીજું તો કંઈ નહીં, આમાં તમને કીક લાગે તે રકમ ભરો.’ એક ભાઈએ ચાહનો છૂંટડો ગળે ઉતારતા કહ્યું.

‘જુઓ ભાઈ, મેં તો કહી દીધું છે. ખાકી તો પાંચ દશ માટે કંઈ તમારે ધક્કો ખાવાનો હોય? મુનીમને કહી દઈલ. ચાલો ત્યારે. ફરી મળાએ. આનંદ થશે. શું કરીએ. જરા જેટલી ચે નવરાશ નથી મળતી.’

અને આવનારાઓ પણ આ તકમાથી ઝાડું તેલ નીકળે એમ નથી એમ જાણી ચાલતા થયા. એકે બીજાને પૂછ્યું: ‘આમ તો શેઠ કેવા મીડા છે? પણ મૂળ વાત પર આવીએ ત્યાં કેવા મોટાના ભાવ ફરી બન્ય છે?’

‘સાપની પૂછડી પર પવન મૂકીએ ત્યાં મુઠ્ઠી તે થાંત પડી રહે છે, એની કિડા બેવી પણ ગમે છે, પણ અથા પગ પડ્યો કે તરત.....’ બીજાએ જવાબ આપ્યો.

ફ

માધન ખુદીનાં ઠારયને માટે ન બેઈએ,
ઉસતું જ હોય, હાલ પર મારા ઉસું નહીં!—અનન

સુરેશ અને પકજ બંને એક જ વર્ગમાં સાથે શાળે એક એક જ શેરીમાં રહે બંનેને સાડુ બંને બંને જાણવામાં સરખા હોયિયાર પણ બંનેની નિયતિ સરખી નહીં સુરેશના પિતા તો વેપાર કરે અને નાકુ કમાય જ્યારે પકજના પિતા તો નોકરી કરે દોઢસોના માસિક દરમયાની અપ્રદિત આવકમાં ઘર ચલાવવાનું એટલે કરકસર અને સાદાઈથી વ્યવહાર ચલાવે

સુરેશ તો કાનમ ઊંચી જાતના, મોઢા ફેશને બવ કપડા પહેરે પકજ તો સામાન્ય જાતના કાંડના પણ ઘોખખા કપડા પહેરે

સુરેશ તો મુખ ચેન અને આશમસર્ગ વાતા વળુમાં ઊછરેડો, જ્યારે પકજે તો ગરીબીમાં જ દિવસ કાઢેના એકને સાધનોની કશી તગી નહીં પણ ખીજને મર્યાદિત માધનોથી ચલાવી લેવું પડે આમ છતાં એક જાબતમાં બંને સરખા જ ભાગ્યશાળી હતા—બંનેને મા બાપનો પ્રેમ એક સરખો જ મળતો હતો

દેખીતો પક્ષિલેક હોવા છતાં પ્રેમ થોડો કાઢ પમિલોનું કરે છે? કેવળ માણસને નોખા કરે છે અને પ્રેમ એટલે કરે છે મૈત્રીના પ્રયે સુરેશ અને પકજને એક કરી

એટલીજના સુખદુઃખમાં જોઈ સરખો ભાગ લે વગના ખીજ બાળકોને એમની ઈચ્છા પણ થતી મોટા સાથે દરવાઘી મોડું કઈ મોડું થવાનું છે? એમ પણ કેઈ પકજને કહેતું અને એને હૈયે આઘાત પણ લાગતો અને ડચારેક પોતાની વેઠના તે પોતાની મા પારે દાવવતો માતો બાળકનું હરણુ તે તો બાળકના બધા લાડ કોડ પ્રમથી મકેને સમજે જરા પુરસ્ત થાય અને વગી બીજી પયે ઝમઝી બાળકને સમલવે પણ ખરી પિતા તો એટલી ધીંગળા ડચારી લાવે? દુકમાં જ પતાવે ‘ઝરીબના ઢીખતને આડુ ન પોવાડ’ મોગે થઈને બલે કમાઈને વાડ કરડે’ ગુણુ ગુણુ પણ કચારેક કઢી નાણે

સુરેશની વર્ષગાઠ આવે ત્યારે તે પકજને પોતાને ત્યાં અચૂક જમવા તેડી આવે પકજને ત્યાં તો વર્ષગાઠ પણ સાદાઈથી જ ઊગવાય ત્યાં મિત્રને શું તેની લાવે? એવું તો સુરેશ પોતાને ત્યાં રોજ જાતો હોય આમ પકજને કોઈ વાર એાધુ આવી જતું પણ બાળકોમાં કોઈ એક જ જાતનો ભાવ લાગે સમય ટકી રહેતો નથી ઘડીમાં લાગી આવે ને ઘડીમાં ભૂતી જાય

શાળામાં બધા જુદા જુદા પોશાકો પહેરીને આવે તેથી બધું વિવિધ રંગે સિંધાડીના પોશાક સરખા નહોતા પોશાક સરખા તો, વિવાદોઓના કેમ નહીં? અને શાળામાં અધિક એવો હુકમ કાઢ્યા કે બધાએ એકસરખા જ-યુનિફોર્મમાં પોશાકમાં વર્ગના હાજરી આપવી વિવાદોઓના પાનીએએ ઉઠાપોઠા કર્યો આ વળી નવું તત કાણે કાબલ કર્યું શ્રીમત વાની એને પોરીસ રેલ જેવું લાગ્યું અમારા બાળકો સિંધાઈયા થોડા છે? ભગવાને બે પૈસા આપ્યા તે ઊઠરાને માત્ર કપડા યે ન પહેરાવીએ?

સુરેશના પિતા તો શાળાઓના દુસ્તીઓમાં હતા એ તો રહોચ્યા અઘડા પાતે ‘આ વગી નવું શું માડ્યું છે?’ એમણે જતા જ પછા કર્યો

‘બધાના કપડા સરખા હોય તો વગી શોભે સૌમાં સમાનતાની ભાવના યે બળે પરદેશમાં આવો જ રિવાજ છે’ અધિક સમજાવતા કહ્યું

‘એમ સરખા કપડા પહેર્યે’ બધા સરખા થઈ જવાના? સૌમાં સમાનતાની ભાવના આવવાની? આજકાલ બધાને સરખાનું ભૂત ભરાયું છે બધા સરખા હોય તો જુદા ન દેખાત આ તો ભગવા નની ભૂત સુધારવા નીકળ્યા અને પરદેશમાં એવો રિવાજ હોય એટલે આપણે યે દાખલ દરવો? અને કહે છે કે આ સ્ત્રી છે પાયાની કેળવણી? શું ઝરીમ છોકરાના મા બાપને આ નવા કપડા ભારે નહીં રડે? પકજના પિતાએ ને’જ રોષમાં કઢી નાખ્યું

‘શેક, આમાં કંઈ મારો એકલાનો વિચાર નથી. તમે બાણે છે કે આપણી સ્ત્રીની શહેરની સારી સ્ત્રીઓમાં ગણના થાય છે. બીજી કૂલમાં અસુક પ્રથા દાખલ થાય તે પછી આપણે પણ તે પ્રથા દાખલ કરીએ તે અનુકરણ ક્યું કહેવાય. ખાકી હું થોડા સામ્યવાદી છું? શું તમે મને નથી ઓળખતા? આપણે તો જેટલું સાચું થઈ શકે તેટલું કરવાનું. અને વિદ્યાર્થીઓમાં સમાનભાવ હોય એ કંઈ પરદેશનો વિચાર કે રિવાજ છે એવું નથી. એ તો આપણે બૂલી ગયા એટલું જ. વિદ્યાર્થીઓમાં અગાઉ સમાનતાનો ભાવ ન હોત તો કૃષ્ણ સુદામાની આદર્શ મેરીનો દાખલો આપણને ભેગા મળત ખરો? યુરુના આશ્રમમાં ત્યારે તો રાજકુમાર હોય કે ગરીબ પ્રાદ્યલ કુમાર હોય—બધા મરખા હતા. સૌનો સરખો વેશ, સરખા જ કાર્યો હતા. તમે તો ધર્મ-બા. રાખો છો એટલે એ વિશે મારે વધારે કહેવું નકામું છે. શરૂઆતમાં ગરીબ વિદ્યાર્થીઓના વાલીઓને જરા આકર્ષતું પડ્યું. પણ ખકી ટેવાઈ જશે. જેમની સ્થિતિ સાવ નબળી હોય તેમને આપ જેવા થોડી મદદ કરે તો એમાં ભગવાન રાજી જ થશે. આમેય તમે સ્ત્રીને ઘણી મદદ કરો છો.’

‘તે તો કરીએ જ ને. પણ આ તો રોજ બિટીને નહું! ખાકી બધાને સરખા કરવાનો જે વાચરો વાચો છે તે કોઈ દિવસ કોઈને હિમાલયને ય

તોડી પાડવાનો વિચાર સૂઝશે. કૃષ્ણ સુદામા યુરુને ત્યાં સમાનભાવે રહ્યા તેથી શું ગૃહસ્થાશ્રમમાં એ લોકોમાં સમાનતા રહી? સુદામા, સુદામા જ રહ્યા ને કૃષ્ણ, કૃષ્ણ જ રહ્યા ને! હશે તમને ઠીક લાગે તે કરો. આપણે તો આપણી સ્ત્રીનું સાચું દેખાય એમાં સચું.’

‘મને તો ખાતરી હતી કે તમે નવો ફેરફાર સમજી શકશો. ઘરને શણગારવું હોય ત્યારે તો ફૂલથી શણગારીએ. પણ ગામને શણગારવું હોય ત્યારે તો લિમડા અને આસો પાલવ જ કામ લાગે! ફૂલના તોરણથી તો આપણા ઘરના ટોડલા શણગારાય, અને તેમાં એ વિવિધતા ખાતર થોડાં ફૂલને આતરે એક એક આસો પાલવનું પાંદડું નાખવું જ પડે. પણ આસો પાલવ કે લિમડાના તોરણમાં વચ્ચે કંઈ ન નાખીએ તો ચાલે; અને આખું ગામ શણગારી શકાય. આ જે નવો, સાદો યુનિકેશન વિદ્યાર્થીઓ માટે નક્કી કર્યો છે એને આસો પાલવનું તોરણ જ સમજો ને શેક!’ શાળા ધિક્કે સહેજ મરકતાં કહ્યું.

અને પંકજના પિતા મનમુખ શેક પણ હતી પડ્યા. પોતાનો ટોડલો ફૂલથી શણગારવા કરતા આસો પાલવના તોરણથી આખું ગામ શણગારવાનો વિચાર એમને ઘણો ગમી ગયો. ‘એમણે પોતાના તરફથી સાવ ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને નવાં કપડા આપવાનું વચન આપ્યું.

એક માણસ હજરત મહંમદ પાસે આવ્યો. એની પાસે એક નાની કપડાની પોટલી હતી. કપડામાં કંઈક વટિલું હતું. મહંમદ સાહેબે પૂછ્યું: ‘આમાં શું છે?’

‘હે પેગંબર! હું જ’ગતમાંથી આવતો હતો. મેં ચક્રવીના બન્ધાનો અવાજ સાંભળ્યો. પાસે જઈને જોયું તો ચક્રવીનાં કેટલાંક બન્ધાં હતાં—મેં તે આ કપડાંમાં વીંટાળી લીધાં. એ જોઈને એની મા શોર-મુઝ કરવા લાગી. એ પોટલી બેડી તો બન્ધા સાથે તે પણ આવી ગઈ. તે બધું આ પોટલીમાં છે.’

હજરત મહંમદ તરત તેને હુકમ કર્યો કે, ‘બા હમણાંને હમણાં જ્યાંથી તું એ બન્ધાં ને તેની માને ઉપાડી આવ્યો છે તે જ જગ્યા પર એ સીને છેડી આવ.’

પેલા માણસે હુકમ પ્રમાણે ચક્રવીને તેનાં બન્ધાને જ’ગતમાં, તેના માતામા મૂકી આવ્યાં.

માનવી મતકાળનાં ગીતો જ શાને માય છે,
શું ખરેખરો તારવો કહે છે, ગગન કેડું હતું?—અનિવ

તે દિવસે સધ્યા ટાલે મે 'અદ્ભૂતાયતન મા પ્રવેશ કરો ત્યા કેવી રાતિ હતી ! અને કેવો આનંદ ! આનંદની તો લહેરો જ ઊડતી હતી !

જના જના મારી નજર પડી ત્યાં ત્યાં મે અદ્ભૂતનો આવિષ્કાર ભેગો અને હું ગાવા લાગ્યો—

છધર હેખતા હુ, ઉધર તુ હી તુ હે
હે હર શયમે જલવા તેરા હુખહુ હે

એ અદ્ભૂતાયતનમાં પ્રથેક વસ્તુ પર પ્રભુના હસ્તાક્ષર હતા હા 'હસ્તાક્ષર' શું સુરુદેવ કવિન્દ્ર ટાંગેરે સૌન્દર્યની અવી વ્યાખ્યા નથી કરી કે સૌન્દર્ય પ્રભુના હસ્તાક્ષર છે ?

પણ 'પ્રભુના હસ્તાક્ષર' વાક્યનો અર્થ શો ? હજી એટલો જ કે એ વસ્તુ અથવા વ્યક્તિ પર પ્રભુ પોતાના હસ્તાક્ષર કરે છે તે પ્રાણમય મની જાય છે એવી જ રીતે આ જગતમાં જગત લાખો કરોડો વર્ષ પૂર્વે એક સુદર સ્પષ્ટતા પડતાઈ ગયું હતું

અને કવિ કે હાકાર અથવા જે કોઈ, કઈ સુદર, સત્ય અથવા શિવ સન્ને છે, તે એક જડ પ્રાણુદીન વસ્તુમાં પ્રાણ પૂરે છે મૂળને વાચ્યા આપે છે કીડીની ચાલે આત્મારને તે વિહંગગતિ પ્રદાન કરે છે એવી છે અદ્ભૂત સર્જન કરવાની કલા, કીમિયો

જે અદ્ભૂતાયતનમાં હું પ્રવેશ્યો ત્યાં મને આ સત્યનું પગલે પગલે પ્રમાણ મળ્યું એક પૂણા માથી બુદ્ધ ભગવાને મને આશીર્વાદ આપ્યા પણ બુદ્ધ ભગવાન અહીં કયાથી પધાર્યા ? આ પ્રશ્નનો જવાબ તે કળાકાર જ આપી શકે જે પોતાની નજીની ઉચ્ચ સાધનાથી—આ સાધનામાં જે સુખ અર્થ છે પરિશ્રમ અને પ્રાર્થના પ્રાર્થના દષ્ટિ પામ્યા પછે, અને પ્રભુ જે સુદર છે તેને એવક માટે અને પરિશ્રમ કૃતિ માટે—જેણે અર્પણાકે માત્ર માટીના એક લોહો અથવા કાગળના કટ કાનો નકામો દુર્યો હતો—કદ એ અને કૃત્રિમ—તેને

તેણે એક પ્રાણમય મૂર્તિમાં પવટી નાખ્યો

અને આ બુદ્ધ ભગવાનના અણો પાસે સુવા સિત અમરબત્તી કેણે એક સુદર પૂષ્પદાનમાં મૂકી છે ? તેની સુગંધ તો એક સુનાખના ફૂલ જેવી છે કેમ કે, એક સામાન્ય માટીના પાત્રમાં તેણે એવો તો પ્રાણ પૂર્યો છે કે તે એક અદ્ભૂત કૃતમાં પવ ટાઈ ગયું છે એવી રીતે માટી કે કાગળને પુનઃજન્મ આપીને કળાકારે એક અમૂલ્યને રાબડોના મહેલમાં અને મહિરની વેદી પર બ્રાહ્મણની જેમ એક ભંડુ, જેમવાનું સ્થાન આપી દીધું

પણ પેવા બીજા જુલામાંથી કેણ પ્રભુની ભક્તિમાં મસ્ત થઈને ભજન ગાતા ગાતા આવી રહ્યું છે ? એ તો આપણા સૌરાષ્ટ્રના ભક્ત દિદે ભણે નરસિંહ મહેતા ! તેઓ હરિજનવાસમાં ભજન કરવા પધાર્યા છે અને લોકોને સમજાવી રહ્યા છે કે 'અહીં કોઈ છૂત અછૂત નથી કેમ કે સૌથી પ્રથમ આપણે એક જ પ્રભુના સત્તાનો છીએ' આ સત્ત્વ સાબળી હરિજનવાસમાં રહેનારાઓના મોઢા આનંદથી કેવા ઉજવવા અને પ્રસન્ન દેખાય છે !

અને આ હરજી કયાથી કોડતા આ ના ? ભક્ત નરસિંહના ભજન સાંભળવા ? એવા સુદર હરજી મે બાહ્ય આંખોથી કયાંદેખ ભેધા નથી એ પશુઓને કૃષિના જેવી ખૂબસૂરતી અને દૃઢ અંતિ કેણે આપી ?

અદ્ભૂતાયતનમાં એવી બીજી ઘણી સુદર કૃતિઓ મે નિહાળી અને એકવાર ફરીથી મારો આત્મા પોકારી ઊઠ્યો 'અદ્ભૂત !' 'અદ્ભૂત !'

માગ આ સૂરમાં ગિરનાર દેવતાએ સાં પૂરો અદ્ભૂત !' અદ્ભૂત !'

પણ આ 'અદ્ભૂતાયતન' કયા હતું ?

ગિરનારની તળેટીમાં !

એ તો કાળવતનનું સૌન્દર્ય મહિર જના સરસ્વતી કળાકારના હૃદયસંગ પર બિરાજે છે

આપા કતા ખાપુ

‘સમત્વ’ યોગ ઉચ્ચતે’

આશ્રમ પોતાની શ્રેષ્ઠ કૃતિ હોવાતું
ખાપુ કહેતા એ તો જાણીતું છે.

ખાપુને ખાદી અને સૂતર-કાંતણુ માટે
અત્યંત પ્રેમ હતો એ પણ જાણીતું છે.

એટલે ખાપુ સાબરમતી આશ્રમમાં
હતા તે દરમ્યાન એમની જન્મજયંતીને
દિવસે કાંતણુ-હરીફાઈ યોજાતી તેમાં
આશ્રમનાં બધાં-ખાળકોથી માંડીને ઘરડાં
સુધી ઉત્સાહભરે ભાગ લેતાં.

એવા એક જન્મદિવસે આશ્રમમાં
કાંતણુ-હરીફાઈ યોજાઈ. તે દિવસે ચોવીસ
કલાક અખંડ રેડિયો ચાલ્યા.

ચોવીસ કલાકના અતિ પરિશ્રમથી
એક વિદ્યાર્થી તાવમાં પટકાઈ પડ્યો. ખાપુ-
ને ખબર મળતાં તરત તે વિદ્યાર્થી પાસે
ગયા. તેના માથે વહાલથી હાથ મૂકી
ખાપુએ ટકાર કરી: ‘કેમ પટકાઈ પડ્યો
ને? જેમ આજસ ત્યાજ્ય છે તેમ અતિ
પરિશ્રમ પણ ત્યાજ્ય છે. આપણે ગીતામાં
રોજ ગાઈએ છીએ ને? સમત્વ યોગ
ઉચ્ચતે. આ સમન્વય?’

‘પ્રેમ અને દયા જ હોવાં જોઈએ’

આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ માટે સાબર-
મતીમાં ખાપુએ શાળા શરૂ કરાવેલી,
કાકાસાહેબ, કિશોરલાલભાઈ, નરહરિ-
ભાઈ જેવા પ્રખર વિદ્વાન અને કેળવણી-
કારોએ આશ્રમનાં ખાળકોના ભણનરની
જવાબદારી ઉપાડેલી.

શિક્ષકો માત્ર ભણાવતા નહી, પણ
ખાળકોના મિત્રો બનીને તેમનામાં ઉચ્ચ
સંસ્કાર રેડતા. અક્ષર કેળવણીની સાથે
ચારિત્ર્યની કેળવણી પણ આપતા.

ખાળકોને રહેવા માટે છાત્રાલય
આશ્રમમાં જ હતું.

કહેવત છે ને કે વાંદરો ઘરડો થાય તોયે
ગૂણાંટ માર્યામાંથી જાય નહીં. તેમ પ્રેમ-
ભર્યું નિર્મળ વાતાવરણ અને ચીવટભરી
દેખરેખ છતાં ખાળકો કોઈ વાર તોફાન
કર્યા વિના ન રહે.

એક વાર કોઈક કારણસર બાળકો અંદર-અંદર ખૂબ લડ્યાં અને હાથોહાથ આવી ગયાં. બાપુ પાસે તો બધા સમાચાર પહોંચે. આ વાત પણ તેમની પાસે ગઈ. બીજે દિવસે બાપુએ બાળકોની પ્રાર્થનામાં એ બતાવતો ઉલ્લેખ કરતાં કહ્યું : 'કોણે ભૂત કરી છે તેની આપણે અત્યારે વાત નથી કરવી. પણ જે બાળકોએ ભૂત કરી છે તેમની તરફ તમારા દિલમાં ક્યાંયે કોઈનો છાંટો ન રહે, પણ કેવળ પ્રેમ અને દયા જ હોવાં જોઈએ. આટલું તમે ધ્યાનમાં રાખો તો આવા પ્રસંગો ફરી જીભા નહીં થાય. આશ્રમનાં બાળકો પાસેથી સૌ મોટી આશા રાખે છે.'

★
'એનાથી જવાબ જ કેમ?'

બાપુ વર્ધા હતા ત્યારેના આ પ્રસંગ છે. બાપુને ખૂબ જ ટપાલ રહેતી એટલે આશ્રમના કેટલાક ભાઈઓ પાસે ટપાલ લખાવતા. દરેકનો સમય નક્કી કરેલો.

ખૂબ જ અગત્યના પત્રો બાપુ પોતે લખતા અને મહાદેવભાઈ પાસે લખાવતા. બાકીની ટપાલ બીજા ભાઈઓ પાસે લખાવતા. તેમાં બાપુના ખૂબ જ નિકટના એક સ્વજન પણ હતા. તાજ જ પરણેલા.

એક દિવસ પેલા ભાઈનાં પત્ની બહાર-ગામથી આવતાં હતાં. એમને રેશન લેવા એ ભાઈ જતો ગયા. એ જ સમયે બાપુ એમની પાસે ટપાલ લખાવતા. નિયત

સમયે એમને ગેરહાજર જોઈને બાપુએ પૂછ્યું : '... ક્યાં ગયો?'

'એની પત્નીને લેવા, રેશન.' કોઈકે કહ્યું.

આહી એનો સમય નક્કી હોય ત્યારે એનાથી જવાબ જ કેમ? નિયમપાલનના ચુસ્ત આગ્રહી બાપુએ પ્રશ્ન કર્યો.

સરદાર વલ્લભભાઈ ત્યાં ખેઠા હતા તે બાકી જિજ્ઞાસુ : 'તમે તમારો જીવાનીનો સમય ભૂલી જતા લાગો છો!'

અને ચોરડામાં ખેડેલા સૌની સાથે બાપુ પણ ખડખડાટ હસી પડ્યા.

★
બાપુને મન સૌ સરખા

આ પ્રસંગ સેવાશ્રમનો છે.

બાપુએ આશ્રમના એક ચિત્રકાર-ભાઈને તેમના ચિત્રો લેવા માટે સવારનો ચોક્કસ સમય આપેલો. ચિત્રકારભાઈ પોતાનાં ચિત્રો લઈને નિયત સમયે બાપુ પાસે ગયા. રાજકારણની ગંભીર વિચાર-ણામાંથી બાપુ સહજપણે પૂર્ણ રસથી તેમનાં ચિત્રો ઝીલુવટથી અવલોકવા લાગ્યા. ચિત્ર જોતા જય; માહિતી પણ પૂછે, અને ચિત્ર વિશે પોતાના વિચાર પણ દર્શાવતા જય.

બાપુ ચિત્રો અવલોકતા હતા એવામાં સર્વશ્રીજીવાહરલાલ નહેરુ અને રાજેન્દ્ર-બાબુ વિગેરે ત્યાં આવી પહોંચ્યા. કેમ કે કેબ્રિસ કારોબારી સમિતિની બેઠક હતી. બાપુએ તેમને જોઈને કહ્યું : 'તમે જરા વહેલા આવ્યા.'

‘હા, જરા વહેલા ખરા.’

‘પણ હું તો આને સમય આપી ચૂક્યો છું. એટલો સમય મારે આપવો જ બેઠ્યો. ત્યાર પછી જ હું તમને સમય આપી શકું. દરમ્યાન તમે ચિત્રો બુઝાઓ!’

અને જવાહરલાલ, રાજેન્દ્રબાણુ વિગેરે પણ ચિત્રો જોવા લાગ્યા.

ચિત્રકારભાઈને આપેલો સમય પૂરો થયો ત્યાર પછી જ બાપુએ નેતાઓ સાથે વાતચીત શરૂ કરી!

★

‘બાપુ તો બાપુ છે ને!’

બાપુ મુંબઈમાં જૂહુ નદે ઊતર્યા હતા ત્યારનો પ્રસંગ છે.

સાચા પ્રાર્થના પછી બાળકોને કુંજ વહેંચતા હતા. એવામાં શ્રીમતી કમળા-દેવી ચટ્ટોપાધ્યાય ત્યાં આવી પહોંચ્યાં. એમણે બાપુને વંદન કર્યાં. બાપુએ એમને પણ એક હાર અને એક કેરી આપ્યાં. કમળાદેવીએ તે હસતાં હસતાં સ્વીકારતા પૂછ્યું: ‘શું હું પણ નાની બાળક છું?’

‘તું બાળક નથી, પણ બાપુ તો બાપુ છે ને!’ બાપુએ જવાબ આપ્યો. ★

[પૂ. બાપુના ત્રીસ રોચક, પ્રેરક પ્રસંગોની પુસ્તિકા ‘આવા હતા બાપુ’ રૂપાયતન પ્રકાશન તરફથી પ્રગટ થઈ છે. તેમાંથી આ પ્રસંગો ઊતાર્યા છે. આખી ચોપડી ઉપરના જ ટાઇપમાં, સારા ગ્લેઝડ કાગળ પર સુઘડ છાપેલી છે. સાથે બાપુની એક સુંદર તસ્વીર પણ છે. ‘આવાબાપુ’ના વાંચકોને એ ગમશે જ. પુસ્તિકાનું મૂલ્ય: આઠ આના.]

સોનાનું ઘરેણું

માણસ પોતે સારો દેખાય એ માટે પ્રયાસ કરે જ છે. બીજાની હાજરીમાં એનામાં એક પ્રકારની ઠાવકાઈ, ચિસ્ત ને સુઘડતા આવી જ નીચે છે.

બાળકો એકલાં પડ્યાં હોય ત્યારે ગમે તેમ બોલતાં ચાલતાં હોય છે, તોફાન પણ કરતાં હોય છે, પણ જ્યાં કોઈ માનનીય વડીલ આવી પહોંચે છે કે તરત ઠાવકાં થવા પ્રયાસ કરે છે. પોતે તોફાન કરતાં પકડાઈ ગયાં હોય તો શરમાય પણ છે.

સામાન્ય માણસનું પણ એવું જ છે.

નાગરિકતા અને સંસ્કારિતા સમૂહમાં રહેતા માણસને ‘કોઈ શું કહેશે?’ એવા ભયે પણ કેળવવી પડે છે

પણ જે સારપ સ્વભાવમાં જ હોય તે કંઈ થોડી કેળવવી પડે? જે સ્વાભાવિક બન્યું હોય તેને માટે ખાસ પ્રયાસ કરવા પડતા નથી. અને એમ પ્રયાસ કરતાં એ કોઈ વાર પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ પ્રગટ થયા વિના તો રહેતું જ નથી. કોઈ હત્રકી ધાતુ પર ચઢાવેલા ઉત્તમ ધાતુનો ઢોળ કંઈ કાયમ રહતો નથી. કાળે કરીને ઉખડી જ નીચે છે.

માણસની સારા દેખાવાની બાહ્ય ટાપટીપ એ પેલી હત્રકી ધાતુને ચઢાવેલા સારી ધાતુના ઢોળ જેવી છે

માણસ સારો દેખાવા પ્રયાસ કરે છે એનો અર્થ તે સારો થવા પ્રયાસ કરે છે એવો નથી થતો. થયી વાર તો પોતાનામાં જ નથી હોતું તેને પ્રગટ કરવા મહે છે, અથવા ઘોડું હોય છે તે જ સર્વસ્વ છે, એવું પ્રગટ કરવા મહે છે. આમાં પોતાને તેમ બીજાને છેતરવાયું છે.

સારા દેખાવાનો સારામાં સારો માર્ગ તો સારા થવું એ છે. એને માટે અવશ્ય પ્રયાસ કરવો પડશે, પણ સારા થયા પછી રોજરોજ સારા દેખાવાનો ખાસ પ્રયત્ન નહીં કરવો પડે. સોનાનું ઘરેણું ન બનાવો તો એ તે સોનું તો રહેવાનું જ છે. અને ઘરેણું બનાવશો તો તે તેની કળા કારીગીરી જેટલું સોના કરતાં વધારે કીમતી બનશે. પણ તે કળા કારીગીરી સોના જેવી કીમતી ધાતુ પર ઘઈ હોવાથી જ વધારે દીપે છે. —અ.

કેટલાક રોગો જ એવા હોય છે કે તેના ઉપ-
ચાર માટે હોસ્પિટલમાં ગયા વિના દર્દીના છૂટકો
જ નથી હોતો. નર્મળ માણસ તો ઉચ્ચ મેડેસિનના
લેવા તાવ માટે પણ હોસ્પિટલનો આશરો મળે
તો સેવા ઉત્સુક હોય છે કેમ કે ખાનગી ડોક્ટરની
ફી એને પોતાની નથી ને તે માથે દર્દીની સાથે
દવાખાને ખોટી થવા કોઈ ધરના માણસ સુધા
નવરા હોતો નથી. નવરા થાય તો એક દિવસની
શેણ તૂટે મૂળે દર્દીની દવાનો ભોગ જ માડ થતો.
હોય ત્યાં જોડો-જોડો શેણ મૂકીને દર્દીને દવાખાને
હોયુ બધું બધું અને સારા ડોક્ટરને ત્યાં તો
ખીખતે ચારીરે બે નવું કાનક તપ કયા વળા
વાર જ ન આવે. ડોક્ટરે તપાસ્યા પડી પણ
ક પાઉં-રૂં દવા આપતા કાનક અર્થે કાનક વગરે.

અને હોસ્પિટલના પ્રાઉટડોર દર્દીની હાલત
તો એથી વધારે ખરાબ.

એટલુ થયું પડી ચે દર્દીને જડખી આરામ
થતો હોય તો ચે સાડુ પણ એવુ ચે નથી હોનુ.
ખુબુ જપાટાબ ધ થાય છે ડોક્ટર હોસ્પિટલમાં હોન
તો પણ તેને દર્દીને કેસ ના પૂર્ણ સમજવાનો,
રોગનુ મૂળ કારણ બહુ લેવાનો સમજ જ હોતો
નથી એ ચાર પ્રકારે પૂડી, હાથ, છાતી તપાસી
દવા લખી દે છે.

સરકારી દવાખાને તો તમારે જલદી સાર
થયુ હોય તો ડોક્ટર લખી આપે તે દવા ને કન્ઝે
કાનો બજારમાંથી ખરીદી લેવાના હોય છે.

માણસ એક વાર માટે પડી ડોક્ટર અને
દવાખાનાનો અનુભવ વીધા પડી તે રોગ કરતા
એના ઉપચારની હાડમારીથી જ યામી બન્ય છે.
હોસ્પિટલમાં દાખલ થનાર દર્દીને નિયમિત
દવા, નિયમિત તપાસનો લાભ તો મળે જ પણ
તે ન માટે બાગે ઉલટપકે અને વાગણી વિના
વાય છે પણ એ બધું એટલુ તો સામાન્ય થઈ
પડ્યુ છે કે એ વાતનુ કહે તો કોઈને આશ્ચર્ય
પણ થતુ નથી.

જ્યા માણસાઈની ભારેભાર આવશ્યકતા છે
ત્યા જ એનો દેખાતો અભાવ હુ ખદાયક છે.

એક શહેરની સિવિલ હોસ્પિટલના એક
વોર્ડનો સમાજ પદ્ધતિ આડુ.

વીસેક ખાટવાનો નાનકડો વોર્ડ છે બત
બતના દર્દીઓ છે ગાડપચુથી માડીને ઝાડા-
ઉડી, બાધરના રોગથી પીડાતા વિવિધ પ્રકાર
ના દર્દીઓ છે સરકારી દવાખાનુ એનુ પોલીસ
દર્દી તો હેય જ સરેરાશ બે નવું પોલીસ દર્દી એ
વોર્ડમાં હોન જ બત માઢા પડ્યા કે મીધા
હોસ્પિટલમાં. જિંદગાના દર્દીઓ પણ એમાં ખરા
મોટેભાગે જેત મજૂર પેટ પર કામ દેવડાવ્યા પડી
ચે પેનના અસહ્ય હુ ખાવાથી પીડાતા, કેમી તાવ
કે થીજ કોઈ એવી રોગથી પીડાતા શહેરની
સડક પર ભૂખમરાથી ને અશક્તિથી બેલાન થઈ
ગયેલો ને તે મગી બન્ય અને છાપાના 'શહેરમાં
ભૂખમરાથી થરેનુ મુઠુ' એવા અહેવાલ ન છપાય
એટલા માટે પોલીસ દાખલ કરી મર્ધ હોય તે
પણ હોય છે ખાતો થઈ બન, એટલે એને મુક્ત
કરી દેવામાં આવે છે અને પાછો થોડા દિવસ
પડી ફરી એ જ વોર્ડમાં મરણને કાંઠે પહોચેલો
આવી ચડે છે બે ચાર સુવાકાત પડી એ પ્રાણ
છોટે છે ભૂખથી નહીં, પણ ભૂખમરાને અગે
થયેના રોગથી અને તે મ્વાસાવિક મુનુ હોવાથી
છાપામાં એવા સમાચાર છપાતા નથી.

વોર્ડનો ડોક્ટર સારો હોય એ તો મોટો
ઉપકાર નવો નાની ઉમરની છવનમાં ખીડુ
કોઈ નેર કેમી માટે ન હોવાથી ન છૂટકે આવી
પડેની કુટુંબમજા કોઈ ચોપનાડુ તો દર રતુ,
પણ કોઈને ચોપવાના પણ હોય તારે ન છૂટકે
એ ધ ધામ પડેની સેવા ખાતર નહીં, પણ પેટ
ખાતર આવી પડેની નાની ઉમરમાં જ અનુભવે
એમને રીડી કરી દીધી હોય છે.

સી વાસ્તવમાં મમતાની મૂર્તિ છે અને આ
ક્ષેત્ર જ એવુ છે કે જ્યા મમતાની જ વધારે

જરૂર છે. હર્દી ગમે તે ઉમ્મરનો હોય, લાંબા સમયથી પીડાતો હોય ત્યારે એનો સ્વભાવ બાળક જેવો જ થઈ જાય છે.

પણ મસાણતા રમેવાળને કોઈ દિ' સ્મશાન-વેરાગ્ય ઉપજ્યો બપોયો છે? આ તો રોજનું થયુ. આ એક જ ભાવ એની કુમળી લાગણીને દાબી દે છે, તેનું જ નસોની બાબતમાં સામાન્યપણે બને છે. સામાન્ય લાગણી ધીબર માટે થાય ખરી પણ 'આ તો રોજનું છે' આ ભાવ એમને આગળ વિચાર કરવા દેતો નથી. અને જ્યાં આખા તંત્રમાં એ વિચાર પ્રવત તો હોય ત્યાં એકઠી એ બહેનાને પણ શો દોષ દેવો? એ પોતે પણ આર્થિક કે એવા કુખને કારણે જ એ ક્ષેત્રમાં આવી પડેલી હોય છે ને?

કેટલાક હર્દીઓ ખાટલો છાંડવાને અશક્ત છે. તો એ એમને ફરફોળ આપવો ભેઈતો સ્પષ્ટ અપાતો નથી! આ થોડી યુબઈ જેવા મોટા શહેરની મોટી હોસ્પિટલ છે! અહીં તો બધું ચાલે! હર્દીનાં સગાં મળવા આવે તે વળી શરીર સાફ કરે તો ઠીક. પણ કેટલાક એવા ય હર્દી છે કે જેને કોઈ મળવા જ આવતું નથી! એક મિત્ર મજૂર મૂળ ખાનદેશનો, કોઈને ત્યાં પૈસા આપી જમતો ને ગહેતો. લાંબી મુદતના તાવથી સપડાયેલો. જેને ત્યાં રહેતો એ લોકો એને હોસ્પિટલમાં મૂકી ગયા. બીજું શું? એની સફાઈ તો કોણ કરે? એ પોતે જ ગરમ પાણીમાં લીંબવેલો કપડાનો કટકો માગી જતે પડખાં ધસી લે-કોઈ નર્મને હેથે રામ વમે તો થોડી મદદ કરે.....

નાહવાનો એક બાથરૂમ. એ રૂમમાં ભંગી બધાનાં પીકદાન સાફ કરે! કેટલાંક તો કાયમ સાફ કર્યો વિના પડેલાં હોય. એક જ ડોઝમાં બધાંએ જતે પાણી લઈને મર્યાદિત સમયમાં જ નાહી લેવાનું! અને પાણી અંદર ન આવે. તે તો આધેના નળમાંથી દર્દીએ જતે જ ભરી લાવવાનું. એક નાનકડા બંબામાં પાણી બેઠે એમાંથી થોડું ગરમ પાણી કાઢી ઠંડું પાણી ફરના નળમાંથી દર્દીએ લઈ લેવાનું. અકબારિયામાં એક બે દિવસ

કોલસાના અભાવે બંગ્લો બંધ પણ રહે જ.

અને જ્યાં પીકદાન, કમોડ રહેતાં હોય તેવા બાથરૂમમાં નાહવાનું કોણ પસંદ કરે? ઘણાં તો નાહવાનું માંડી વાળે, કેટલાક વોડ બહાર જમીન પર કે નળ આગળ જ નાહી લે.

હર્દી કમોડ કે બીજું સાધન માગે ત્યારે ભંગીનો પત્તો ચે ન હોય! ડોક્ટરની વિઝીટના સમય પછી કોઈ કોઈનું સાંભળવા તૈયાર નહીં. જીવલું, હર્દીને તતકાવે ચે ખરા. તેમાં ભંગી ને બરફાત્રી તો તમને જેનો ભેટો ક્યાં ચે ન મળે એવા. ખાસ કરીને રાત્રે તો કોઈ જવાબ જ ન દે! વોડની નર્સને રાત્રે એકલા નીચે ગમે નહીં, જરા બીક પણ લાગે એટલે ઉપરના વોડમાં બચ. ત્યાં ચાહ પાણી, વાતોના જતસા ચાલે. અધી' રાતે કોઈ મંજીર કેસ આવી ચઢે ત્યારે વળી નીચે જીતરે. વોડમાં તો ભંગી સૂતો હોય, ઘોરતો હોય તેને જગાડીને કંઈ માગતું હોય કે કોઈને પીડા જિપડી હોય તો જણાવવાનું. તે વળી બગ્યા પડી અધો કલાકની માથાઝીક ખાત્ર ઉપર સંદેશો પહોંચાડે! સંદેશો પહોંચાડવા જેટલી ખાત્રી ધાય ત્યારે જ!

રાત્રે નિયમિત હાજરી તો ગિલાડી ને કૃતરાની જ વોડમાં હોય! તે એવાં તો અખરાડ કે કબાટનાં બારણાં પણ ખોલીને હર્દીના રૂધ મિસ્કિટ વિગેરે ખબર ન પડે એ રીતે સાફ કરી બાય! ગિલાડીનો ઉપદ્રવ તો અધી હોસ્પિટલોમાં હોય છે, પણ આ તો નીચેના વોડ, અને કંપાઉન્ડ તરફ પડતું બારણું ખુલ્લું રહે એટલે ખુશીથી કૃતરા ચે હર્દીઓની વિઝીટ લેવા આવે!

ડોક્ટર પૂતપરછ કરી બચ. નર્સ તો ત્રાગળ પાછળ 'હજૂર!' 'હજૂર!' ના બાવથી વીંટળાઈ વીંટળાઈને એક કહેતા બે વિગળ કહે! મેટ્રન આવે ત્યારે પણ એવું જ. એમ તો કરડા સ્વભાવના પોલીસ પણ અમલદારોની હાજરીમાં કેવા શિસ્તવાળા લાગે છે!

ડોક્ટર હર્દીને સમય આપે છે કે મેડીકલ વિદ્યાર્થીઓને સમય આપે છે, હર્દી માટે આવે છે

કે વિદ્યાર્થીઓને પ્રત્યક્ષ દાખલો ખતાવી પાચ દસ મિનિટ ભાષણ આપવા આવે છે એ જ સમજ પડતી નથી

અને ગૃહીર કે અવનવો કેસ આવ્યો એટલે એવા કદર્શિને વિદ્યાર્થીઓ નવું જણવા માટે અધ મૂવો જ કરી મૂકે! મુંબઈની મોટી હોમિયનલોમા તો એવા કદર્શિના ખાટવા પર વિદ્યાર્થીઓને તેવા કદર્શિને ન તપાસવાની તૃવનવનુ એડ ટાણુ હોય છે અહીં તો એરો કોર્મ કાયદો નથી ગામડાનો ખેત મજૂર પેટના કદર્થી પીડાય છે તો એના પેટને એકેએક વિદ્યાર્થી શીખવાના હિતુથી ત સા સચો, ટકોરા મારશે, દમાવશે પેલો બીન પાડતો જ રહેને પંદર વીસ વિદ્યાર્થીઓનુ ધાડું વારાફરતી તપામીને પેતપેતાના અભિપ્રાયોની આપલે કરશે આ પેડાંની વર્ણવવા જેવી હુલુ ઘડી બાપુઓ છે તે વર્ણવીને વિવધને ઘેરા નહીં કડુ

વારી બાપુ પલ્લ છે પલ્લ તે થોડી. અને સ્વાભાવિક હોવાથી એનો ઉદ્દેશ જરૂરી નથી બેજવાબદારી, લાગણીનો અભાવ-એ પ્રજા માનસને લાગુ રહેના સામુદાયિક રોગો છે અને તેના ઉપ લક્ષ્યો આવી સાવજનિક સ્થાઓમા તરી આવે છે

પ્રજાના કડાણુ માટે સરકાર અનેક યોજના કરે છે, અનેક નવા ફોરો ખોલે છે-આકરા અને હકીકતોમા પ્રજાનુ કયાણુ દેખાર છે એટલુ જ બાકી તો ઉપ જોયુ તેમ એવી સ્થાઓનો વ્યવહાર અને વડીવટ એવા ચાહે છે કે સરકાર કૃપિયો ખરે છે ત્યારે પ્રજાને પૈસાનો જ લાભ થાય છે એને માટે સરકારને દોષ દેવો એ તો સાવ સહેલુ છે પણ સરકાર કાઈ બીજા હોદોની બનેલી છે? એનો વડીવટ, સરકારી સ્થાઓનો વડીવટ તો આપણુ જ હોકી કરે છે કે બીજુ કોઈ?

ક

સ્થા પાવની મેલી દિવસે દિવસે પ્રાતાતી જાતી હતી ને કુકુ બનેા વિસ્તાર વધતો જતો હતો એટલે દિવસે દિવસે જીવનની પીઠ કુચે ન બનતો જતો હતો

હવે આમ તો મહેનતુ હતો અને જમ કરનામા કરી જ આગમ કરતો નહીં અને અમને બદલો જે મળી રહેતો પલ્લુ ધ આ ખાનાના આગી કોય અને કામ કરનાન આગલ કોય ત્યારે થાય શુ ?

કેઈકે સ્થા ખેતને સત્તાહ આડી કે દીક ને અમદાવાદ મિનમા નોકરીએ મોકલી આપેલ ખેતર તો તમે સ નામી શકશો થો ! પૈમા કમાઈ ને મોકને તો તમને રોકે થાય

અને પીરપીરે રવા ખેતના મનમા કુચુ એ નાત રસી મર્ડ અને તે નાત તેમણે સના આગમ મુકી પલ્લુ એણે મણુ ઉમળકો જતાનો નહીં જે કે સ્થા ખેતને પીકરાને બગથો કરવો મમતો નહીં, અને વળી શકેરમા ગાવના હોકરા કેવા વડી જાય છે એવી પલ્લુ એમને ખમર હતી જ તો જ પૈસાની તાણુ એવી સ્તુ હતી કે બની સામે નધા પ્રમેદી ગોણુ મની જતા હતા અને અમના લુચાનિયાઓને તો શકેરમા જમુ મમે જ પલ્લુ હવે હજી હમણા જ પચેણે અને રડી રપાળી વડુ મળી હતી એને ધર છે-રાત્રુ એને ગમતુ ન હતુ શકેરમા કઈ તરત નર મોડીને રકેવાનો જોય થાય નહીં, અને સાથે તમો સમય છેડા રકેકુ પલ્લુ અને ગમતુ ન હતુ

શનાની માના અમાનમા ત્યારે એ નાત આવી ત્યારે એને વડુ કરવી જેર જેરી લાગવા માડી આ જ માત દીકરાને જતા રોકે છે, ત્યારે એનો જ કાઠે કાઠી ન નાતુ કે બસ એણે તો રૂને બરાબર કનડા માડણુ અને રોજરોજની કનડાવતથી એક દિવસ સનાની રૂએ કેઈકે જડાણુ કાઠીને ધર છેડાણુ, પિયર આની ગર્વ

શનાની માએ માનુ કે હવે મારો દીકરો અમદાવાદ મિલી નોકરીએ જશે અને એણે અને સ્થા ખેતને સનાને સમગવવા માણે પલ્લુ એનુ જ પરિણામ કિતકુ જ આવ્યુ પીરપીરે એ ખેતીકામમા મેરકાર બનતો ખરે અને એને એક દિવસ કે દાળીને ધર છેડાણુ, સમરે ગયા સસરાની સ થતી નજી કયા ગામે એક ખેતર અધમાને લઈને શનાએ ખેડવા માડણુ અને ફરી નરવડુ સનાને રોકેના લાગ્યા માનાપ પ્રત્ય લાગુ પીરવા છતા એમના વર્તનથી બનેને એવી તેમ મીડ ચડી હતી કે, તેઓ ખૂનખૂન સભાગના તોપે સામે ન જોવા પોતાની રચના નિરુણ નરકેના મા માપજાગ્યને લાવદેવા નાગવા-અ

૦ તલવારની તીક્ષ્ણ ધારનું પોતે રક્ષણ કરે છે એ વાતનો યુદ્ધાધ્યાનને સંતોષ છે.

■ ઘાસની મદદ લઈને ધરતી પોતાની બાતને અતિથિ સેવા કરવા યોગ્ય બનાવી લે છે.

૦ પુષ્પો એકઠાં કરવાનાં ફાંફાં મારો નહિ. પણ તમારા માર્ગે આગળ વધતા રહો. કારણ કે, તમારા આખા માર્ગે પુષ્પો જ પોતાને પ્રકુલ શખશે.

૦ મૂળિયાં એ ધરતીમા ઊંડા જિનરી ગયેલાં ડાળખા છે. અને ડાળખા એ હવામાં વધેલાં મૂળિયાં છે.

૦ પોતે જ મૂળ અવાજ છે એ પુરવાર કરવા માટે પછો મૂળ અવાજનો હાસી ઉડાવે છે!

■ ચરખો ફેરવની કોઈ સ્ત્રીની જેમ આજે પૃથ્વી મારા કાનમાં લુલાઈ ગયેલી ભાષામાં પુરા તબ દાગડું કોઈક ગીત ગયુગચી રહી છે!

૦ સ્વપ્ન એ એક વાતોડિયણ પાતી છે. નિદ્રા-એનો પતિ શાંતિપૂર્વક એને સહી લે છે.

૦ જળપક્ષી માને છે કે, માછલીને જાણે હવામાં ઉડાવીને લઈ જવું એ પણ દયાનુજ એક કૃત્ય છે!

૦ કળી પ્રેમ કરે છે ત્યારે તેનું ફૂલમા રૂપાંતર થાય છે. અને ફૂલ પૂલ કરે છે ત્યારે તેનું ફળમા રૂપાંતર થાય છે.

૦ નેદકારમાં અટાણે બગી પડેલા બાળ શક્તિની જેમ મધ્યરાત્રિનું આ તોફાન રમવા અને ટિકિયારી કરવા મંડ્યુ છે!

૦ મને વિચારવા દો કે, પેલા તારકાણુમાં એક એવો તારકો પણ છે, કે જે અજ્ઞાત અંધકારમાં મારા જીવનને દોરવણી આપે છે.

૦ જીવનમાં કેટલાંક છિદ્રો રહી ગયાં છે જે વાટે મુશ્કેલી

શોકપૂર્વક સંગીત આગ્યા કરે છે.

૦ આ એક સ્વપ્ન છે, જેમાં બધી વસ્તુઓ વેરવિખેર અને કલ્પાયક દશામાં પડેલી છે. પણ જ્યારે હું બગીચા અને સ્વતંત્ર થઈશ ત્યારે એમને હું તારામાં એકત્ર થઈ ગયેલી ભાળીશ.

૦ બદલામાંગીતોની માગણી કરીને દુનિયાએ પોતાના દર્દ દ્વારા મારા આત્માને ચુંબન કર્યું છે.

૦ એક સ્મિત સાથે તડકો મને આવકાર આપે છે. પણ વર્ષા—તેની ઉદાસ ભગિની—મારા દિલ માથે વાત કરે ડ.

૦ દિવસરૂઢી માડું પુષ્પ વિસ્મરણતાની વાટે પોતાની પાંખડીઓ ખેરવી નાખે છે.

મધ્યાએ એ પરિવર્ણ થઈને સ્મૃતિનું સુવર્ણકળ બની બચ છે.

૦ હે સ્ત્રી! તારા ખડખડ હાસ્યમાં જીવનના અરણ્યનું સંગીત છે.

૦ પોતાના તારકાઓ કરતાં જે મનુષ્યે પ્રગટાવેલા હીપકો ઈશ્વરને વધુ પ્રિય છે.

૦ ‘માડું’ લુહ્ય તારા ચુંબનની માનેરી દાગડી જેવું છે.’ સૂર્યાસ્ત સમયે એક વાદળી એ સૂર્યને કહ્યું.

૦ જ્યારે સૂર્યનો રથ દૂર પાશ્વરમાં જિતરી બલ્ય છે ત્યારે એની ઉપાની પૂર્વ એની સાથે મૌન ધારીને ઊભી થઈ બચ છે.

■ જીવનમાધુર્યમનમાં વસાવેને પણ આપણી નના-દામના મધ્યધન્યતા રંગે રંગી દે છે.

■ હે બીકલ વિચારો! મારાથી ડર નહિ. હું દિવિ છું.

૦ પંખીનું ગાન એ પૃથ્વી માટે અચ્છાદન પાછા જતા ઉપાના પ્રકાશનો પડવો છે!

(અનુ અંતુમ વાગોડી)

બાળક નાનો હતો ત્યાં સુધી તો તે માથી અળગો થતો નહોતો, મા અળગો કરવા મથે તો યે અળગો થાય નહોતો, મા પસણે ઘરકામ પતાવવા અળગો કરે ત્યારે રડે, વગી રહી જાય, પછુ નજર તો માની સામે ને સામે

બાળકે પગ ઠાક્યા અને એજો જોરડામા હડી ઠાકવા માડી, આ હે ને પેણ હે, આ મૂકે ને ખીનુ હેવા દોડે, જે હાથમા તે મોઢે માડે, ને રમતા થાકે ત્યારે રડે અને મા પાસે આવે મા આમ બંધ તો બાળક પણ આમ આવે, મા તેમ બંધ તો તે તરફ જાય છુધા તૃપ્ત થઈ કે ફરી પાછો માથી વિરૂપા થયો છે જ ને

પહેલા બાળક મા પર નજર રાખતું હતું હવે માએ બાળક પર નજર રાખવા માડી અમે ત્યાં તો જતું નથી ને? અમે તે મોમા નાખતું તો નથી ને? આ એની પેદારી બાળક તો જુદા અમગ રમતું હોય તો બળતું વાકડું જે એની કાઢે, એને થોડી ખમર હોય કે હું આનાથી દાકીશ' બાળક તું જાન પહેલા કરતા વધુ હતું પણ હજી એને એના અજ્ઞાનનું નાન થયું ન હતું એટલે માની જવાબદારી વધી પડી

એમ કરતા કરતા બાળક મોટું થઈને ફગી ને શેરીમા રમવા વાગ્યું હવે એનામા થોડી સમજ યજ્ઞિત આવી હતી ખરી, પણ એ સમજ, એ જાન પોતાની યજ્ઞિત હતું, અયજ્ઞિત ન હતું રમતા રમતા બીજા બાળક સાથે લડી પડે, પડેઆખડે, આવતા જતા વાહનોની હઠકટમા પણ કપારેક આવે મા થાડી થોડી વારે બારણે ડેડિયુ કાઢે જરા આવે ગયો હોય તો હાક મારી-આઈ અમ છામા રમના! કહીને ટેકે ગયારાવા હાથ કપો હોય, શરીર કપડા બગાડ્યા હોય તો કપડા આપે બાળક સાબળ્યું ન સાબળ્યું કરી ફરી રમતમા મડી પડે

શેરીમા બાત બાતની નીજે વેચનારા ફેરિયા આવે, એ આવે ને શેરીના છોકરા મા બાપ પાસે

તે નીજ હેવા હક કરે, નીજ હે પણ અધુજ મા બાપ અપાવે નહોતો અને શેરીના છોકરા ફેરિયા સાથે શેરીના નાકા સુધી બંધ મા બાપ હાક મારે ફરી છોકરા પાછા વળે અને રમતે પડે

એક દિવસ એક ફેરિયા કુ ફરી મરાઈની કહેવાતી બરફની કેન્ડી લઈ આવ્યો બાળકનું મન હોશાય અને કેન્ડી હેવા માટે હક કરી અરે એ બાઈએ તો આદા પડાય એવું ન હેવાય' એમ કહીને માએ ના પાડી બાળક ખૂબ ઠક્યો તોય માએ નજર અપાવી બાળક રડતો રડતો ફેરિયાની પાછળ પાછળ ગયો મા કામે વગગી પણ બાળક તો ફેરિયા પાછળ પાછળ ગેરી વગેને ફર ગયો ફેરિયા તો પોતાની નીજ વેચવામા મશગુલ એને તો ઘણા છોકરાઓમા એકનું ધ્યાન શુ રહ્યું? બાળક ઘણે વર નીકળી ગયો તે એનું ચિત્ત કેન્ડી તરફ મળીને હવે ઘર ને શેરી તરફ ગયું પાછા વગવા અમગ શોધવા વાગ્યો ને એમ કરતા રસ્તે ભૂ થયો અને બીજે રસ્તે નીકળી ગયો માવ અબજી શેરી આવતા આમ તેમ બહાવરો બની ફાફા મારવા લાગ્યો એક આઠાક માણસની નજરે એ પડ્યું બાળકને શરીરે એટલે જાના દાગીના હતા એની નજર બચી એ બાળક પાસે ગયો એણે ખૂબ કાર્યો રત્નો ભૂરી ગયો છે ને? આવ તારે ઘરે મૂકી આવું શું ભઈતું તું તારે? આઈલ કેન્ડી? આવ હું અપાવું બાળક જરા વાર જાય પામ્યો પણ પડી એની સાથે થયો રસ્તે એક આઈલ કેન્ડીઓ મળ્યો પેવા માણસે બાળકને કેન્ડી અપાવી અને બાળક તો પોતાની ઈન્છિન વસ્તુ મળતા ઘરને ઘડીયર ભૂરી ગયો પેડો માણસ આઠ રસ્તેથી નઈજઈ એક નિજન રથાને જઈ બાળકના દાગીના દાઢી લઈ તેને ત્યાં જ રડતો મૂકી ક્યાક ચાલ્યો ગયો કોઈ માણસ ત્યાંથી પસાર થતો હશે તેણે બાળકનું રુદન માલવ્યુ અને તે બાળક પાસે ગયો આ કોઈ રાહ ભૂટેડું, ખોવાયેલું બાળક છે એની બાલ્ય થતા એ એને

લઈને પૂછતો પૂછતો એના ઘરે પહોંચાડી આવ્યો. દરમિયાન મા તો બાળકને ન જોતાં બહારથી બનીને બધે શોધી વળી હતી-ઘરનાં માણસોનેય શોધવા મોકલ્યા હતા, ત્યાં બાળક આવી મળતાં એ રાજ થઈ. પેલા પરગણુ માણસને તેણે આભાર માન્યો. ભલે દાગીના ગયા તો ગયા; મારો દીકરો હેમખેમ પાછો મળ્યો એટલે બસ. એમ એણે મન વાળ્યું. બાળક તો માને જોતાં જ તેને વળગી પડ્યો અને હીળકે હીળકે રડી પડ્યો-એ હાથનાં અને પશ્ચાત્તાપના આસુ હતા.

‘જે, પેલી કેન્ડીના મોહમાં ન પડ્યો હોત તો તારી આવી હાલત થાત કે?’ માએ સમજાવ્યું. અને બાળકે માથું ધુણવીને હવે કોઈ દિવસ એવી ધીમે પાછળ મન નહીં બગાડું એવી ખાત્રી આપી.

પણ તે દિવસ પછી થે જ્યારે જ્યારે કોઈ વસ્તુ લઈને કોઈ ફેરિયો શેરીમાથી પસાર થતો કે તરત બાળકનું મન તેની પાછળ તણાતું. ફરી મા પાસે હક લેતો. અપાવવા જેવી પીજ હોય તો મા તે અપાવતી. નહીં તો ના પાડતી. બાળક રહેતો, કોઈ વાર ફેરિયા પાછળ થોડે દૂર જતો પણ આગલા અનુભવના ભયથી પાછો વળી જતો.

પછી તો એ મોટો થયો અને નાની વસ્તુઓ મૂકીને મોટી ધીમે-ધીમે ‘દોરલો’ લાગ્યો. કોઈ જાની માણસ કહેતો કોઈ, આ તો કમારી વસ્તુ છે, એની પાછળ દોડે નહીં; તોય એ શિષ્યામણને હસી કાઢી એ તો-એની હકને વળગી રહેતો, મોહની પકડમાંથી અળગો થતો નહીં.

આ શું કોઈ એક બાળકની વાત છે? ના, ના. આ તો ઘરઘરની વાત છે. લગભગ આજના ઘણા ખરા માણસોની વાત છે.

પ્રભુ આપણે પિતા છે ને-તેની જ શક્તિ સમી પ્રકૃતિ માતા છે.

પ્રભુ, પિતા પણ છે અને માતા પણ છે. માણસ પહેલાં એ પ્રકૃતિની ગોદમાં જ રહેતો, પણ ધીરેધીરે એ માની ગોદમાંથી, અને છેવટે એની નજરથી થે દૂર નીકળી ગયો! કશીક વસ્તુના

લોભમાં એની પાછળ જતાં જતાં એ એટલો દૂર થઈ ગયો કે ફરી મૂળ સ્વળે જવાનું એને માટે અશક્ય બની ગયું. માની નજર હેઠળ હતો ત્યારે એનામાં એક પ્રકારનો વિશ્વાસ અને નિશ્ચિતતા હતાં. હવે એનામાં એનો જ અભાવ દેખાય છે. જેની પાછળ એ દોડ્યો હતો, અને દોડીને માની નજરથી દૂર ને દૂર નીકળી ગયો હતો એ. વસ્તુ એને મળી ખરી તે છતાં તેની પ્રાપ્તિનો કાયમી આનંદ એનામાં નથી. વિખૂટા પડેલા બાળકનાં ઘરેણા જ એને ભયનું કારણ થઈ પડ્યાં તેમ એણે મેળવેલી કહેવાતી સમૃદ્ધિ જ એને ભય રૂપ થઈ પડી છે. એ કહેવાતી સમૃદ્ધિએ જ એનું જીવન અનિશ્ચિત, અવિશ્વાસુ બનાવી દીધું છે. પ્રકૃતિ માતા છતે બાળકે વાંચિયામેણું સહે છે-અને બાળક છતી માએ માવિહોણું થઈ ગયો છે.

માનું હૃયું તો હજી આજેય મોનું છે, એની નજીક બાળક આવે એટલે એ તો પ્રથમના હેતથી જ પોતાના બાળકને ગોદમાં લે છે, બાળકને એ ઘોડી વાર માટે ગમે છે પણ પેલો કેન્ડીવાળો ને એવા અનેક ફેરિયા એની આંખ આગળથી પસાર થાય છે અને બાળક ફરી તેની પૂઠે ને પૂઠે મોહા-સકત થઈ, આગિયાળા મુઠે ભટકે છે.

દિગ્વાનુ મોનું કિનારે જઈને પટકાય છે અને મોઢુ મટીને પાછી ને ફીજ રૂપ જમીન પર પથરાઈ પોતાનું નોખું અસ્તિત્વ શુભાવી દે છે. પણ એ થોડુંક જ કિનારે લય છે તો ફરી પાનું સરતું સરતું દરિયાના પાણીમાં મળી લય છે-અને ફરી એને મોનનુ રૂપ મળી લય છે. પણ જે મોનું કિનારે જમીન દૂર નીકળી લય છે તે દરિયામાં પાછું ફરી નથી ચડતું. તે પોતાનું અસ્તિત્વ શુભાવી દે છે. કોઈ ખાસમાં પડે છે તો ત્યાં શોષાઈ કે સુકાઈ ને નષ્ટ પામે છે.

મોનું દરિયામાં રલીને જ શક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે, એક વિરાટ ચૈતન્યનો સ્પર્શ અને ધક્કો પામી એ પોતે પાનું ગળ પામે છે, પોતાનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. પણ જ્યાં એ દરિયાથી જુદું પડ્યું કે પોતાનું બળ ને અસ્તિત્વ શુભાવી દે છે.

વિશ્વમા વ્યાપી રહેવા પરમ ચૈતન્ય સાગરના અનેક મોઝા સમા દુનિયાના માણસો લાખી લાખી દોટ મૂકીને ચૈતન્ય સાગરથી દૂર ને દૂર જતા લય છે અને પોતાનું મૂળસ્વરૂપને શકિત સુમાવતા જાય છે

કરી વસ્તુના લોભમા ઘરથી બહુ દૂર નીકળી જાયેલા, તાક ભૂલેલા, ખોવાયેલા બાળક જેવા જ ન્ધવાટ, બાકુળતા, અવિશ્વાસ, બહાવરી દિષ્ટિ—આજના માનવના જીવનમા નથી કે? દુનવી દિષ્ટિએ જોઈએ તો માની ગો. ને દિષ્ટિથી દૂરજઈને એ ઘણું કમાયો છે, ખૂબ મેળવ્યું છે પણ એ માણસ કમાયો છે, ખૂબ ખૂબ પ્રાપ્ત કર્યું છે તે તો ખૂબ સતુષ્ઠ હોયો જોઈએ, એનામા બહાવરા

પણ, જીવનનો રથવાટ, દોડ ક્યાથી?

બાળકને ઘરે પહોચ્યાડનાર પરગણુ માણસ જેવા પરમ સતો માણસ રૂપી બાળકને તેના પિતા ઈશ્વર, માતા પ્રકૃતિની પાસે, એના મૂળ સ્થાને પહોચ્યાડવા ઘણાંયે મથે છે, પણ એ તો એવો હડીકો થયો છે કે એણે પોતાના મૂળ સ્થાને જવું જ નથી અને એ કોઈ એના મૂળ સ્થાને પ્રેમથી પહોચાડી આવે તો એ થોડા દિવસ ત્યા રહી માની નજર ચૂકાવીને ફરી એ દૂર દૂર કશાક પ્રહો લનની પાછળ પાછળ ચા ચો લય છે

કોઈ કોઈને મા બાપ આદ આવી જાય છે, અને ઓછુ આવી જાય છે પણ ફરી એકાદ આધિન કેન્ડી ચૂસતો ચૂસતો બધુ ભૂવી જાય છે

૧૯૫૭નું ૧૬ બારનના ઈતિહાસમા પોતાનું રિશી મહત્વ ધરાવે છે એક બાબુ બારતની જનતા ચૂંટણી દ્વારા પોતાના પ્રતિનિધિઓ નહીં કન્ઝે અને બીજા બાબુ શ્રી વિનોબાજી પાંચ છ વર્ષની ઉત્કટ અને અદ્વિતિય પ્રવૃત્તિ પત્રી પાતાની જૂલ પ્રામ ભ કન્તિની દીક્ષા આપા દેશને આપના આવી રહ્યા છે ખરેખર આ જમાનો આ ૧૬ અને આ મહિનો અસાધારણ મહત્વનો છે જે આપણે એમ કહીએ કે દુનિયાનો પ્રત્યેક વિચારવાન માણસ આ જ સિતારા રૂપેનો છે તો એમા અતિસ્પષ્ટિત નથી દુનિયામા જેટલા પ્રચલિત ધર્મો છે એ સૌમા શાન્તિની સાથે સતતાને આધ્યાત્મિક સદૃશ્ય માન્યો છે અને દુનિયામા એ બને રતિઓનો અભાવ છે જે સતતાને છોડ્યો તા રાતિની સ્થાપના થવાની નથી આ ધૂન સત્ય છે

મતોરનો અર્થ એવો કલ્પિત નથી કે મનુષ્ય પ્રુરુષો છોડી દે પ્રતિ પરાવચ્ચ ન થાય. ઉચ્ચશિષ્યા શિષિય કરે અથવા બાળકમા જીવન વિતાવે સતતાનો અર્થ છે લોનનો અભાવ, સત્તા નોડપનાનો અભાવ જ્યારે માણસ પોતાની શકિત ધધારના મોડે છે ત્યારે બીજા શક્તિશાળીઓની તન્દ્ર શ કારી નજરે જોના લાગે છે અને પ્રત્યક્ષે પોતાને આધિન કર્યા વિના એને રિપ્તિ નથી બેસતો કે, સુ સિત ધુ જીવે અને બી નને જીવસ દો' આ સહારનો આદર્શ જો દુનિયામા સ્થાપિત કરેલા કેલ ને દરેકે પોતાની શકિતની ઉપાસનાને મર્યાદિત કરતી પદ્ધતિ

એ લોકો સંશિયા અને સામ્યાના ફેનાયાથી ડરે છે અને અનેરો વિરોધ કરવામા મથા રહે છે તે દુનિા ન રી, પરંતુ એમને સતે જનુ મહત્વ સમજ્યું નથી શ્રી વિનોબાજીની જૂલ પ્રામદાન પ્રવૃત્તિ મનુષ્યને સતતા શીખવે છે જાતાન્યા બળ પર જ પ્રેમના, બાનુબાર કુટુંબના જનપ્રત થઈ શકે ૯ જનુનારના બળ પર જ મનુષ્ય ત્યાગ અને સહમગણ મહત્વ સમજી શકે છે અને બાનુબાવને પારખુ કરીને જ માનસજ્ઞને જાન કૌશલની ઉપાસના અને અખડ ઉલ્લેખ મત લેતુ પડશે.

પોતે પ્તનરમ થવા મળે નહીં પોતાનુ સાધર્મ્ય વધારવા મળે નહીં રિપ્તિ રિપ્તિ કરવાનુ મેનુથી નહીં કિન્તુ માનસજ્ઞતા કુ બાદિય જૂખમરો અને પાછાપણુ દૂર કરવા મળે ત્યારે પ્રત્યેક મનુષ્ય અખડ અને ઉત્કટ પરિચય કરશે ત્યારે જ દુનિયાના નધા પ્રમેનો નિકાલ આવશે.

હતેમાં મતોર હાથમા ઉલો. અને જીનમા સહતો. —એરી ત્રિવિધ સ્થાપના ત્યારે યમ ત્યારે આ સપ્ ૧૯૫૭નું ૧૬ સદ્ગય ૧૪ સિદ્ધ થયે.

—કાકે કાલેજર

આપે મને પૂછ્યું છે કે શાંતિથી ઇસ્લામ શું છે ?

ઈસ્લામનો અર્થ 'પરમ શાંતિ છે' હું માનું છું કે, ઇસ્લામનો અર્થ 'ગીતામાં ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ દ્વારા કહેવામાં આવેલા 'પ્રસાદ'થી વ્યક્ત થાય છે. ભગવાન કહે છે—પ્રસાદે સર્વદુઃખાના હાનિરૂપોપત્તયતે આ પ્રસાદ અથવા ઇસ્લામ એક બિનકુલ એકબીજી અને વ્યવસ્થાથી છે.

હુમેશાં લોકો શાંતિથી વ્યાખ્યાન 'અસાતિનો અભાવ' એવી કહે છે. પરંતુ ઇસ્લામ અથવા પરમ શાંતિ અથવા પ્રસાદ એક સર્વભાવ સર્વ કોષ-વ્યાપી આનંદ છે, જે સર્વજ્ઞ આત્મતત્ત્વ રાજ્યથી જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. ૧. ઇસ્લામ શાંતિની માધ્યમતા પણ છે અને શાંતિનું સ્વરૂપ પણ છે એ તો કહેવાય છે અને મંજૂર પણ છે.

અહીં તો પર વિચાર મેળવવા વિના ઇસ્લામનો કામનાઓની મુખિત નથી મળી શકતી, અને જ્યાં સુધી જીવ વાનનાઓ કામનાઓનો શુભામર છે ત્યાં મુખી એ શાંતિનું સ્વરૂપ કયાથી ભેવા પામે ?

ઇસ્લામ—પરમ શાંતિ અથવા પ્રમાદના બે રૂપ છે—એક વ્યવહારિક અને બીજું આધ્યાત્મિક, એક કર્મકાંડ અને બીજો યોગ ચારિત્ર્ય શુદ્ધિથી જે એક નિર્લેપ, અભય અને મુખિત મળી નાં છે એ પ્રાદ્ય ઇસ્લામ છે.

પ્રિયતમના મિત્રાની, પોતાનું અન્તિત્વ પ્રિય તનમાં સમાવી દેવાથી જે એક પરમ શાંતિ મળે એ યોગીનો અથવા નૂરીનો ઇસ્લામ છે તાત્પર્ય, ઇસ્લામ એટલે ન પૂણું વિખિત જીવની આનંદ મમાધિ.

હુમેશાં લોકોનો વિચાર એવો રહ્યો છે કે ઇસ્લામમાં દાનભક્તિ પર વિશેષ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે પરંતુ હું એમાં સમત નથી અત્યંત તામસિક અને વિષયી આગેમને આધ્યાત્મિકતાના રાહ પર લાવવાને માટે અને દાન અર્પિતો પાઠ અત્યંત વિસ્તારથી મમલવવો, ગીતવવો જરૂરી હતો પરંતુ એ શિક્ષણ કોની રીતે આપવામાં આવ્યું છે કે મને તો એમાં સખ્ય વાત ન અને મધુભાવનું પણ સંદેશ પરંતુ સ્વયંદ શિક્ષણ સ્પષ્ટ નાં પડે છે.

ભગવાન માટે સત્તાસૂચક નામ લેવામાં આવે છે તો વાત્સલ્યસૂચક, પ્રેમસૂચક, અત્યંત પ્રિય સૂચક શબ્દો પણ એટલા જ પ્રમાણમાં મળી આવે છે ના અને કાદર—સર્વશક્તિમાન અને અલ કહાર (રુદ્ર) શબ્દોથી ભગવાનના અત્યંત બળ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવ્યું છે તો હુબીબ પ્રિયમિત્ર, અગ્ર રહમાન પરમ દયાળુ કૃપાળુ, કરીમ—અત્યંત અનુરૂદ્ધ કરનારો આદિ શબ્દોથી ભગવાનના પ્રેમજન્ય અને પ્રેમજનક પાસાઓ પર પણ એટલી જ સચોટ રીતોથી ધ્યાન મગ્ન હૃદય ચોટાડવામાં આવે છે. પ્રામ ભગવાન ની પ્રાપ્તિ માટે પહેલાં વિચિત્ર શુદ્ધિની માધ્યમતા કરવામાં આવે છે જે મારા જ્ઞાન પ્રમાણે સર્વગ સાધના હી શક્ય કેમ કે, એમાં ઈર્મ, જાન, વ્યાન, અને ભક્તિ—આદિ સરખું મિત્ર થયા કહે છે ઇસ્લામી સાધના વૈરાગ્યિક જ નવી હોતી ભગવાન સાથે હૃદય જોડવું, કુદૃશ્ય અને નોંઠર આકર્ષણ આવીપાંડ મેળવવા, મમાજની મેવા કરવી, અને જે દેશનું નમક ખાઈએ છીએ, જે દેગમાં જન્મીએ એને વફાદાર રહેવું—આ બધા ઇસ્લામી સાધનાના અનિવાર્ય અંગો છે વૈરાગ્યિક, ગૈદુશ્લિક, સામાજિક, નાગરિક, રાષ્ટ્રીય અને જાનલિત જીવનમાં કૌશલ્ય પ્રાપ્ત કરીને જ સાધક સૂફી અથવા યોગીની ભૂમિકા પર પ્રથમ પગલું મૂકી શકે છે ત્યાં એની યોગ સાધના નિર્માનનાર શરૂઆત છે ઇસ્લામી યોગ. સાધકને ફરીથી લેવાની ઈર્મી જરૂર નવી હોતી એ નમારમાં રહીને જ જીવન મુક્તિનો આનંદ લઈ શકે છે આ વસ્તુ અશક્ય લાગે છે, પરંતુ એ એ, જે એવા ઇસ્લામી જન વિદેહીઓના દીદાર કરીને એની શક્યતાનો અનુભવ કરી રીધો છે એ સાધનામાં, અથવા જ્યાં મુખી એ જોયું છે ત્યાં મુખી કોઈ પણ ઇસ્લામી સાધનામાં સંસારને અસાર નવી માગ્યો, મ કે એને સર્વોત્તમ સાધના મારા માન્યો છે યોગી જેમજેમ આગળ વધે છે તેમતેમ એનું દિન પણ ફક્તીની મન્નીમાં ગાતું જાય છે.

મગળ શેઠ તો ખસ સો ફીકેનો એક જ જવાબ આપે ‘ભાઈ, જે હાથે દાન દીધા એ હાથે બીજું કર્મ ન થાય!’

સારી એવી પૂછ મૂકીને બાપ દાદા મરી ગયેલા પીકેતો ધ પેરે ખરો મગળ શેઠને તો ચાલતી ગાદીએ જ બેસી જવાનું હતું! ભારે અમીરાઈમાં બેઠેલા ખાનદાની સ્વભાવ પણ વારસામાં હિતરેલો બધું નીતું જ બેઠેલું

ગામમાં એમની પેઢીનું નામ મોટું નાન પલ્લમાં જ પેઢીનો વહીવટ મગળ શેઠના હાથમાં આવ્યો! ડુનિયાદારીનો અનુભવ નહીં એટલે વેપાર ને વારપો સાચવી શક્યા નહીં બધા વાણેતારો ને કારભારીઓએ પોતપોતાના તળિયા દાઢા કર્યા ને એક દિવસ મગળ શેઠને પેઢી મકેની લેવી પડી

ગામ આતુ વાત કરે—‘ભાઈ, આ તો ધર્મી ને ત્યા ધાક પડી’ ગામની ઇમારતનો થાભલો તુલ્યો બધા શેઠની દયા ખાન અને જેજે મગળ શેઠની ઉદારતાનો લાભ પામેલા તે તો ‘અમારો આધાર ગયો’ એમ કહેવા લાગ્યા

કોઈ વગી શેઠને સલાહ આપતું—વાણેતરોને કો? ઘસડો મધુ બહાર આવશે’ ત્યારે શેઠ કહે—‘ના ભાઈ, અમારા ખાનદાનમાં કદાપિ એવું નથી થયું, તો મારાથી તો યાન જ કેમ?’

કોઈ વગી કહેતું કે, ‘જે થયું તે ખરું, પણ આમ હાથ ભેંટી બેસી રહો તો છે તે પણ ખૂટી જશે મારે કોઈ નાનકડો વેપાર કરો હાટડી માટે ‘અરે, ભાઈ’ જેને ત્યા પહર વાણેતરો, પત્નીસ નોકરો કામ કરતા તે હવે પડે હાટડી માટીને બેસે તો તો વડવાઓ લાજે ના ભાઈ, આ રાણીથી એવું નહીં થાય બાકી તો ભગવાન માથે બેઠો છે, સૌની લાજ રાખશે’

મગળ શેઠનો દરબાર વીંખાયો તો ચે ગામના કેટલાક ઘરેલો એમને ત્યા બેસવા આવતા અને કોઈને કોઈ બહાને રોજ ને રોજ વાતવાતમાં

મગળ શેઠના ખાનદાનની વાત નીકળતી કેવું ધમધમ કુટુંબ! કુવાલુ મંદિર તો તમારા વડવાએ બધાવેલું, ફલાલો કૂવા હવાડો તો તમારા પિતાએ બધાવેલો છપ્પનિયામાં તો કેહાર ખુલ્લો મૂકીને ગામ કોકોને જવાડેલા—આવી આવી વાતો અચૂક થાય જ વાતને છેડે થોડા નિ શ્વાસ મૂકાય મગળ શેઠ વર્તમાનને ભૂનીને લબ્ય ભૂતકાળમાં સરી જાય

પણ તેથી તો એમની સ્થિતિ રોજરોજ વધારે બગડતી ચાલી કહે છે ને કે, બેઠા બેઠા બાઈએ તો ફોરનો જાહાર પણ ખૂટી જાય મગળ શેઠ એ બધું બાણતા હતા છતાં ખાનદાન, પેઢી ને વડવાઓની ઇજ્જત એ બધું એતા આપણાથી ગમે તેવું કામ તો થાય જ કેમ? ખસ, આ એક વિચારે એ બેસી રહેતા

ધીરેધીરે એમને ત્યા રોજરોજ આવીને બેસતા જૂનવાણી વિચારના ઘરેલો પણ આવતા બધ થયા અધારામાં તો માલુસનો ખુકનો પડે છાયો પણ સાથે રહેનો નથી તો આવા વિકટ સમયમાં પરાના તો કયા સુધી સાથ આપે? જીવન દોઢતું બન્યું તો ચે મગળ શેઠને કશું સૂઝતું ન હતું કે આમથી રસ્તો કેમ કાઢવો! એમનું મન એમના કુટુંબની લબ્ય પર પરા વિચારીને ડેવે એક નિ શ્વાસ મૂકીને અટકી જતું

બાપ દાદાનું ઘર હતું તેન વર્ષો થયા રગ જૂના ને મલમળના અભાવે જઈરિત થઈ ગયું હતું એને સાચવવાની રેવડ ન હતી તે છતાં, અને કુટુંબમાં ચાર પાંચ માલુસ જ હોવા છતાં મહેલ જેવું મકાન, બાપ દાદાની યાદગીરી જેવી મિન્કત વેચાય જ કેમ? એવા વિચારે પડીને અડિયેર થતું જતું હતું છતાં, અને ઘરમાં પાઈ પાઈની મુરકેટી હોવા છતાં, મગળ શેઠને એ કાદી નાખવાનો વિચાર ન આવતો ઘરમાંથી દબાવું થતું તો ‘મને હોરાન ન કરો’ ખસ આ જ એક જવાબ દેતા અને શિખામણ આપનારા મૂના

થઈ જતાં.

મંગળ શેઠના કાકા એક પેઢીથી એમના કુટુંબથી નોખા થઈ ગયેલા અને આફ્રિકા વસેલા. ત્યાં જઈ એમણે વેપાર જમાવ્યો ને ઝાઝું કમાયા. એમણે જ્યારે મંગળ શેઠની વાત સાંભળી ત્યારે ખૂબ દુઃખ થયું, અહીં આવી બલો, તમારું જ ઘર છે એમ એમણે મંગળ શેઠને લખેલું પત્ર ખરું. પત્ર એ માને તો મંગળ શેઠ શેના? હસને પોપનારો કોઈના પોપણ પર છાવે? બસ મંગળ શેઠ આનાથી આગળ વિચારી શકતા નહીં.

કાકાનો દીકરો મનસુખ ઉચ્ચર લાયક થયો અને પરણવા નિમિત્તે દેશમાં આવ્યા. આગલી વડવાડ ભૂટીને સૌ મંગળ શેઠને ત્યાં જ ભિતર્યાં. અને મંગળ શેઠે પછી સૌને પ્રેમથી આવકાર્યાં.

મનસુખને ઘરની રીથતિનો એક બેદિવસમાં જ આલ આવી ગયો. મંગળ શેઠનું માનસ પણ એણે સમજી લીધું. આમના મનમાં કશી પુરાઈ છે જ નહીં. પુરાઈ હોત તો એમની આવી હાલત થાત જ નહીં! અને વટના કટકા એવા છે કે જૂઠ્ઠો તો ય નમવાના નથી. ગમે તેમ પણ પરાયા નથી. એક મગની બે ફાડ જ વગી. એમનું અશુભ થાય તે અમારું ચે અશુભ જ થયેલું જણાય. ત્યારે આમાંથી રસ્તો કેમ શઢવો? એના મનમાં એક વિચાર સૂઝ્યો અંત એણે પિતાને કહ્યું, પિતાને ગળે એનો વિચાર ખીરેખીરે ભિતર્યો ખરો—આખરે એમનામાં પણ પોતાના ખાનદાન ને પેઢીનું ગૌરવ ને ગર્વ હતાં જ. સીએની લડાઈને કારણે

હુટા લલે પડ્યા પણ અમારે કંઈ આમની સાથે કોટો કંઈ ઝઘડો હતો? અને કાલે મંગળ શેઠને કંઈ કરતાં કંઈ થયો તો એમાં અમારી ચે આખડું નહીં બય?

અને જ્યારે બાપદીકરાએ મંગળ શેઠને પોતાનો વિચાર જણાવ્યો ત્યારે તો તે આભા જ થઈ ગયા! અરે આવું તે બને? ઘડીસર એમના મનમાં પ્રશ્ન ઘરો. પણ એમણે લાઈ અને કાકાનાં મન ભેઈ દીધા ને ખાની થઈ. હા, હા, એવું ચે થાય, આખરે સ્નાનદાન કોનું? અમારાં વડવાઓએ કાંઈ એાછાં પુણ્ય નથી કર્યાં! અને અનેક આનાકાની છતાં ઘરના બધાંની સમજવટથી મંગળ શેઠે એ વિચાર માન્ય કર્યો.

મનસુખનો માતો નાનપણમાં શુજરી ગયેલી હતી. બે ભાઈ હતા તે તો પિતાને આફ્રિકાના વેપારમાં મદદ કરે જ છે, અને પાસે નાણું તો શણું છે. ત્યારે એ વધારાનું નાણું રોકી મંગળ શેઠની પેઢી ફરી ચાલુ કરીએ, હું મંગળ શેઠ સાથે અહીં જ કામ કરું. જેણે દુરમનને ય છેતર્યો નથી તે અમને તો શું છેતરશે? હા એ પોતે નહીં છેતરાય એટલા માટે મારે સાથે રહેવું પડશે.

અને ફરી મંગળ શેઠ પેઢીએ બેસવા લાગ્યા, ઘેડી ચાલુ થઈ. મનસુખ પણ એમાં જોડાયો.

અને મંગળ શેઠ ને ધનકોર શેઠાણીએ મનસુખને પૂરા છેતથી પરણાવ્યો.

કાકાએ પોતાના પુત્ર પુત્રવધુને આશીર્વાદ આપી લાઈની છાયામાં મૂકીને સંતોષ સાથે આફ્રિકા વિદાય લીધી.

એક ભાઈએ વિનોબાજીને પૂછ્યું : ‘સર્વોદ્ધમના પાવા પર આમનન મેળવ્યા પછી જો આપણે કોમ્યુનિસ્ટને અલ્પક ગામોનો વિકાસ કરવાનું કોઈ કંઈ એ તો થું જવો સામનો ચૂંચાઈ નહીં જાય? એ લોહો તો મંત્રિશ વગેરે તોડશે અને મિલો નાખશે.’

વિનોબાજીએ તેમને જવાબ આપતાં કહ્યું : ‘માયો નંબાઈ જવ પડી ઉપર અનુક નારી કરા ઘાટની મૂકવી એવી બધી વાતોનો આધાર પાવા પર નથી રહેતો. એક જ મરખા પાવા ઉપર અનેક ઘાટનાં મકાન બાંધી શકાય. બધાં મકાન એ તદ્દન એક જ ઘાટનાં કોર તો ચોરને મજા પડી જાય! એક ધર ખરાબર ફરી વળે કે પડી ખીજમાં પેસી નીકળવું એ એને મનમનવાન થઈ જાય. આપણા પાવા છે : મોલકા હોડની અને પ્રેમથી કામ કરવું. એ પાવા નાખી દો પડી આગળ તમને કાવે તો આપણા ગામનાં ખેતર-પાંદર એક કરી નાખો; કાવે તો ગામના આર ખેતર કરા ને કાવે તો દશ કરો. જે પ્રયોગથી વધારે લાભ થશે તે પ્રયોગની બધા નકલ કરશે.’

ખોરાસાનના તપસ્વી હાતમ આસમને એક વાર એક નાસ્તિકે તેમની ઈશ્વરશ્રદ્ધાની કસોટી કરવાના ઈતદે પૂછ્યું ‘તમને શેઝેઝે ખાવા પીવાનું કયાથી મળે છે?’

‘ઈશ્વરના અક્ષય ભંડારમાંથી’ તપસ્વીએ જવાબ આપ્યો.

નાસ્તિકે એમનો એ જવાબ સાંભળી બેઝ કરતા કહ્યું ‘એક તો તમે હોકોની કમાણી પર આધાર રાખો છો અને તે માટે હોકોનો આભાર માનવાને / દહે ઈશ્વરનો આભાર માનો છો આ ન્યાય તો મને ભારે વિચિત્ર લાગે છે.’

‘મેં કોઈ દિવસ તમારી પાસેથી કાઈ પણ વીધું છે?’

‘ના પછુ ત્યારે શું સ્વર્ગના દેવો તમને ખોરાક પાપી આપી બચ છે?’ નાસ્તિકે વળતો પ્રશ્ન કર્યો.

‘અરે માન મને જ નહીં, આખી દુનિયાને ન્વર્ગ તપસ્વી જ બધું મળે છે.’ તપસ્વીએ કહ્યું.

તમે હાથ પગ હવાબ્યા વિના બેઠ દિવસ પધારી પર પડ્યા રહો એઈએ, કોણ તમારા મોઝા ફેલિયો મૂડી બચ છે?’

‘એક દિવસ પધારીમાં પડવાની શી વાત કરે છે બાબક હતો ત્યારે મહિનાઓ સુધી હું પધારીમાં જ પડ્યો નહીં હતો ત્યારે હું આવ અચક્ષત અને અજ્ઞાન હતો ત્યારે શું હું ભૂખનો રહ્યો હતો? ત્યારે માત્ર કોણે પોષણ કર્યું?’

નાસ્તિકે એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાને બદલે તપસ્વીની કસોટી કરવા માટે બીજો જ પ્રશ્ન પૂછ્યો ‘તારું દુનિયામાં એવી કઈ નીજ છે જે વાબા વિના ઊગી નીકળે છે?’

તમારા માથાના વાગનો જ દાખલો હો એ તમે કે દિ’ વાવેલા?’ તપસ્વીએ સોસરે પ્રશ્ન કર્યો.

‘વારુ એ તો સમજવા બબે તમે એકના આકાશમાં રહો તો શું કરો?’

‘આકાશમાં ઉડતા પખીઓ કઈ ભૂખે મરતા નથી, એમની જેમ માત્ર પેટ પછુ ભરાય જ’

‘અને તમને પૃથ્વીના પેટાળમાં પૂર્ણ હોય તો?’

‘ત્યાં જે કીડા મ કોડા પેતાનું પેટ ભરે છે તેમ મારે નિર્વાહ પણ થાય જ’

નાસ્તિક હારી ગયો અને બીજી એકે દનીવ સૂઝી નહીં તરત એ તપસ્વીને ચરણે નમી પડ્યો અને ‘મને કઈક ઉપદેશ આપો’ અર્થે વિનંતિ કરી તપસ્વીએ તેને ઉપદેશ આપતા કહ્યું ‘કોઈની પાસે કરી જ આશા ન રાખો તમે જ કોઈ પાસે કરી આશા ન રાખો તો બીજી કોઈ પણ તમારી પાસેથી કરી આશા નહીં રાખે પૂછ એકાત કથા નમા, કોઈ ન બાળે તેમ ઈશ્વરની આરાધના કરો પ્રભુ તમને બહારમા—સૌની સમક્ષ નવાજશે હોકોની તમે સેવા કરશો તો હોકો તમારી સેવા કરવા ઉત્સુક રહેશે’

એ ઉપદેશથી પેના નાસ્તિકના રાનચક્ર પ્રવી નયા અને આસ્તિક યઈ ગયો.

ક

એક વાર તપસ્વી હાતમ આસમને પરદેશ જવાનું થયું તેમણે પોતાની પત્નિને યોગ્યાવીને કહ્યું ‘જુઓ, હું ચારેક માસ માટે બહારગામ બર્ક હું તમારે માટે ખાધા ખોરાકોનો, ભરણ પોષણનો થોડા પ્રયત્ન કરું?’

‘તમારે પ્રયત્ન જ કરવો હોય તો જિંદગી સુધીનો જ કરો ચાર મહિનાની વાત ખોટી’

‘પછુ જિંદગીની તે કઈ કોઈને ખબર છે કે મને ખબર હોય?’ તમારી જિંદગી કઈ થોડી મારા હાથમાં છે?’

‘એ મારી જિંદગી તમારા હાથમાં નથી તો તારી મારી આજીવિકા પણ તમારા હાથમાં નથી’ અને જેણે મને જીવન આપ્યું તે મને આજીવિકા નહીં આપે શું? તમે તમારે સુખેથી જ્યાં જવું હોય ત્યાં જવો!’

તપસ્વીને પોતાની પત્નિનું મહેલું સાચુ લાગ્યું.

અને તેઓ પ્રવાને ગયા એમના ગયા પડી પડો
શણે આવીને તપસ્વીની પત્નીને પૂછ્યું, 'તમારા
આવિદ કયા ગયા?'

'ચારેક મહિના માટે બહારગામ ગયા છે'
'પણ તમારા માટે ભરણ પોષણનો શો બદો

બસ્ટ ડગી ગયા?' પડોશણે પૂછ્યું

'મારા આવિદ તો માત્ર આજીવનનો ઉપ
ભોગ કુન્નાર હતા, બાકી આજીવન આ નાર
જગતનો સ્વામી તો કયા થે ગયો નથી, તે તો
આડી જ છે'

★

મૂઠ શ્રદ્ધા

એક તો સ્નાન કરવું એ મોટો ધર્મ મનાય છે, અને બીજો ધર્મ શરીરે ભસ્મ લગાવવાનો
શીખવવામાં આવે છે સ્નાન ન કરીએ તો શરીર ગડું રહેશે, પરંતુ શરીરે ભસ્મ ન લગાડીએ
તો શુ ઘરો? તો કહે છે કે ઈશ્વર નારાજ થઈ જશે નાની નાની બાબતોમાં ઈશ્વર નારાજ થઈ
જશે, શુરનો ઠરશે, દડ દેશે તો શુ ઈશ્વર ડિસ્ટ્રિક્ટ મેજિસ્ટ્રેટ છે? નવ ઈશ્વરને પોતાની મા
અને પિતાની તુલનાથી એળખે છે માનો આટલો પ્રેમ છે, તો ઈશ્વરનો પ્રેમ કેટલો અધિક હશે?
મામા કેટલી અકબલ છે, છતાં આટલો પ્રેમ કરે છે, તો જે જાની છે, તે કેટલો પ્રેમ કરશે? આ
રીતે પણ માતા પ્રેમ પરથી ઈશ્વરના પ્રેમનો અંદાજ બાધી ઈશ્વરને પરમ પ્રેમમય નમજીને
અન્નમૈ શિરમૈ નમ જ ઈશ્વર છે—નામ આપી દીધું પરંતુ એ ક્ષોભે તો કહે છે કે શરીરે ભસ્મ
ન લગાડીએ તો ઈશ્વર દડ દેશે પોનીનથી વધારે દડ દેવાનો અધિકાર ડિસ્ટ્રિક્ટ મેજિસ્ટ્રેટને
હોય છે, અંન ઈશ્વર તો મોટો અધિકારી છે, ત્યારે એ તો કેટલો દડ વગેરે? પડી એને
અન્નમૈ શિરમૈ વહેવાને બન્ને હાથને શિરમૈ વહેવો પડશે જરા જેટલો અપરાધ થયો તો ઈશ્વર
મારશે, પીટશે સજા કરશે આ બધી મૂઠ શ્રદ્ધા છે

—પિત્રોબા

★

ધ્યાન બાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬ પરદેશ માટે શિલિંગ ૧૨ લવાજમ મનીઓડરથી
જ કાર્યાવધને સરનામે મોકલવું પ્રથમ અકથી જ ચાકુકો નોંધાય છે દર માસની બારમી
તારીખે અક પોષ્ટ થાય છે યોડી નકલો હાલકાગળ પર છપાય છે તેનું વાર્ષિક લવાજમ
દેશમાં રૂપિયા આઠ પરદેશ માટે શિલિંગ ૧૬ પાંચવકુરમાં ત્રાડક નબર અવશ્ય લખવો
'ધ્યાનબાપુ' કાર્યાવધ, રૂપાવતન જૂનાગઢ

અમારાં પ્રકાશનો.

આવા હતા બાપુ.

મૂલ્ય આઠ માના, પોરોજ દાઢ આને।

પૂજ્ય બાપુજીની બંદુમુખી પ્રતિભા અને વિરવ વ્યક્તિત્વના અનેક તાપાઓના પરિચય કરાવના રીત ૧૨૬ જીવન પ્રશ્નોની આ પુસ્તિકામાં હેતુવાત્ત્વ જો પ્રથમ વાર જ પ્રગટ થાન છે, નાના મોટા નો કોઈને ઉપયોગી વાચન પુરૂ પાડના એ જાવન પ્રસંગે તરત રીતીમાં વખાયેલા કે ત્રાધે બાપુજીની એક સુર અપ્રગટ તત્ત્વીર ૧૬ પ્રપચામાં આવી છે

ગાંધી-શુર

મખક: શ્રી ગુરુવાચ મનિક મૂલ્ય સના રપિવો

શ્રી કાકાસાહેબ કોલેવકરે આ પુસ્તકની રચના 'જાળની જાળ'માં ના
વખખાગાનું મહત્વ મમજવના વખ્યું છે

“મહાત્મા પ્રાધી અને કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર આ ૧૧ જાનના બે મહાન
કુલો ભારતીય સંસ્કૃતિના ઘોટા પિ અને એમને વિશે કોઈ ૫૨ રૂપે તેને અપ્રકાશ
પાત્ર જ પાત્ર જ્યારે એમને વિશે બહાદુર અનુદાન મળે છે, ત્યારે તે પૂછ
જ શું ? અનુદાન—આચાર્ય—પ્રાધીજીના ૫૨૯ ગમ ૨૧ માં જ્યાં તેમના
ચરિત્રના તેઓ ગાળા અને કવિવર રવીન્દ્રનાથના તે ત્રીસ ભાગ

‘વૈષ્ણવ ભક્તો જેમ મયાના પુરુષોત્તમ મમનદ્ વન્તે તીવા વિદ્યા કુલાવન્ત વન્
અલેહ ભોધ રાકે છે તેમ જ સુરુદયાનશ ૫ । સુરુદેવ બન્ત । ધીગ વન્ત । ને શુભો
છે એમની એ અલેહ શિ અમલે બા નાનકડી વે નાગામા મન રીતે વિ ને કૃ ૧

મસ્તીની પત્રોમા

૧૫૩ રતિનાય અનિય મૂલ્ય બાજુ જાના

પાકડ સાર્વજનિક, જેથા રમીન ૩ ૧૫ - રમીન ચામીયા હાથન ગા મુજન
મુજનક સમજક વિશે બાળીતા વિવેચક શ્રી વિનયમદ - તિવેરે ૧૫ ૭

‘તમારા હૃદયકાંઠા સુખકોશમાં વિચાર અને ગચ્છનાની ~ ૧૯૧૦ ચાકુલા છે વસત
નાગીને,’ ‘કહેવાનુ સ્વર્ગ,’ ‘કોને ભોઈ’ જેવા એના કાલ પૂછે છે ઇન્જા’ અધમના
જેનુ વચ્ચે મુર્તિના સ્થરને’ જેવામાં આવેલાં બનિ આકૃષ્ટ છે

‘આત્મજ્ઞ સમુદ્ધ શ્યામશે તેમતેન તનાની મિતિભાષા વધા’ ઓન્દ્ય’ નાવશે

ડમરો અને તુલમી

१५५ शति-१-१-अनिय भूय्य जे रपि ॥

ભાતી, મગડા અને પુશ્પકોના આ નવકર્મી સ્થાવનામાં અતિ સાહિત્યકાર
શ્રી મુનીશવર વર્ધમાન શાહ રહે છે

બાઈ અને શિવે પોતાની કવિતાઓને મોં ના મુઠામાં માનસ છે એ પત્ર
નજીમાં લે જવું જોઈ છે કમલેષુ સૌ ન અને મુઠામાં જીમ મધુર નાસ્તાદ
વિદ્યા છે એ માનવ-જિહ્વાના નય પ્રતિની જ્ઞાનજીનો દ્રવ્યગુણ છે
વદન ને પડે તેના પ્રતેક જ્ઞાના સંધિ છે અને તત્ત્વ ન કલ્પાત પાકે
શોભાને શુભવચનના શરે પદ્યના મત્ત નીચે તેણે છે

રૂપાયતન પ્રકીરણ, જૂનાગઢ

વિનોબાજીનો વિનોદ

૦ પંદરમી સપ્ટેમ્બર '૫૫ ને દિવસે વિનોબાજી એરીસાના કોરાયુટ જિલ્લાના મગપુર ગામમાં ભૂદાન યાત્રા કરતા પહોંચ્યા.

વિનોબાજીએ પૂછ્યું : 'કેમ ભાઈ, આ ગામનું નામું શું છે ?'

'મગપુર !' કોઈએ જવાબ આપ્યો.

'તો મગપુરમાં 'મગવિભૂષણ' કોણ ખતશે ?' વિનોબાજીએ પૂછ્યું.

જવાબમાં ઘણા હાથ ઊંચા થયા. એમાંના કોઈને ખબર ન હતી કે ભારત સરકાર એ નામથી માન-આદ આપે છે ! એમના મનમાં તો એમ કે વિનોબાજી કહે છે એટલે એ કોઈ ચારી વસ્તુ જ હશે !

સવારમાં ઉતાવે ગામલોકોની બીડ થઈ અને ઘણાંએ ભૂદાન આપીને ખડલામાં 'મગવિભૂષણ'ની માગણી કરી !

અને ખરેખર એ બધા તે દિવસે ભૂદાન-પદ્મવિભૂષણ ખન્યા !

૧ છ માસે '૫૬. માધવરાવ પદવી, હૈદરાબાદ.

પંડિત જવાહરલાલ વિનોબાજીને મળવા આવતા હતા. એટલે સાંજની પ્રાર્થના મલાતો પ્રોથામ રદ કરી નવારે સત્તા રાખી. સાંજે પડાવે પહોંચીને પ્રાર્થના સભા રાખીશું એવું વિચારેલું. આસપાસના લોકો પોતપોતાના સ્થાને આદ્યા બેસે અને પંડિતજી ત્રણ વાત કરવાનો મન્ય મળશે એવી ધારણા હતી.

જા સવારની પ્રાર્થના સભાથી જનતાને ધરવ ન થયો, લોકો તો આવતા જ ગયા. એટલે ફરી બપોરે મળા રાખવામાં આવી. વિનોબાજી વર્ષાઋતુની એવી સભાઓમાં વરસાદ વરસેતો ડોંગ ત્યારે છત્રો ખોલીને બેઠેલા મલાજનોને કહેતા—'ભગવાન હવેર હાથે પ્રેમ નરસાવે છે ત્યારે તમે છત્રી ખોલીને એના પાવન સ્પર્શથી વંચિત ગા માટે રહેા છે ? છત્રી બંધ કરી દો !' અને છત્રીઓ બંધ થઈ જતી.

પણ તે દિવસે તો બપોરનો ખરો તડકો હતો, વરસાદ નહીં.

અને તાપ પણ કેવો ! ત્રમટી ઇડુછેડી દેએવો આકરો તાપ. નીચે રેતી તપની હતી, પુરછ મેદાન પણ બળતું હતું. એ પુરછા મેદાનમાં બિભેસાં લોકોએ છત્રીઓ ઉઘારી.

વિનોબાજીએ એ સૌને ઉદેશીને કહ્યું : 'છત્રી બંધ કરી દો. આવા આકરો તાપમાં મોટાં મોટાં ઝાડો લીલાછમ છે. નીચેથી પાણી અને ઉપરથી સુરેર તડકો હોય ત્યારે જ આર શરસ ધાય છે. એ જ રીતે આપણું જીવન લીલાછમ કરવા માટે જે નીજની આવશ્યકતા છે. એક, જે રીતે આ તાપ તડકામાં વધે છે, એ જ રીતે આપણે બહારથી ખૂણ તપવું જોઈએ અને બીજું ઝાડોની નીચે પાણી હોય છે તે રીતે આપણું હૃદયમાં ભક્તિનો પૂજા ભરે પુર હોવું જોઈએ. એ રીતે ત્યારે હૃદયમાં ભક્તિનો ચોત વહે છે અને બહારની તપશ્ચર્યા ધાય છે ત્યારે જિંદગી લીલાછમ ધાય છે.

'પ્રેમની ઇંડક અને મહેનતની ગરમી, જનને લોગાં ધાય ત્યારે જીવનમાં આનંદ-આનંદ જ રહે છે. પછી તો સુરજનો આ તાપ આંદની થઈ જશે. હુમલાં તમે આટલા તાપમાં પ્રેમથી બેસા છે તો શું આપને ગરમી લાગે છે ? જેને લાનતું હોય કે આ આંદની છે તે હાથ ઝાંચા કરે !'

અને એક ત્રણે બહારો હાથ ઊંચા થયા ! એજાતોના એ બળતો તડકો આંદ નીમાં પતટાઈ ગયો !

બપોરના બાર વાગે ખીલેલી એ આંદનીમાં અંત નહાઈ રહ્યા.

—તા ૬૦૫૬૫ નં

સા
દી
ગી
ત

સાદરે આપનો અભિનંદન

ચાચાજીએ 'સારદાગ્રામ'માં વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ આપેલ પ્રવચન અને વિદ્યાર્થીઓ સાથેની પ્રતોત્તરી
અહીં ઉતારી છે.

-વિ. ૫-

આ પછે જંગલીદશામાં હતા ત્યારે માથું નીચે રાખીને ચાલતા, માણસ થયા ત્યારે માથું ઊંચકીને ચાલવા માંડયું. એ માણસાઈ બતાવે છે—નીડરના બતાવે છે. પૂ. ગાંધીજીએ આપણને નિર્દય બનાવ્યા. એ માટે જે બહાદુરી જોઈએ તે ક્યાંથી આવી? ગાંધીજીએ એની શક્તિ બતાવી—આપણે ભારતમાતાના ખોળામાં રહીએ છીએ તેનું મંગળ થાય. આ જે પ્રેમવૃત્તિ છે તે મંગળને જ વરશે. મંગળ અને પ્રેમ એક જ છે. એનો અર્થ વિદ્વાનો આવો કરે છે જેનાથી મન ગળી બાય તે મંગળ. એ કંઈ શક્તિ છે જે મનને ગાળી નાખે છે?

દરેક સંસ્થાની અદૃશ્ય દીવાલો ઉપર સૂક્ષ્મ શરીર છે. આમ સૂક્ષ્મ ને સ્પૃશ્ય, બંને રીતે સંસ્થાનું કહેવર બનેલું છે. આને તો વિજ્ઞાને સાબિત કરી દીધું છે કે કોઈ ઇન્દ્રિયથી, વિચારથી આપણું સૂક્ષ્મ શરીર બને છે. જે સંસ્થા માટે એવું કહી શકાય એવી સંસ્થાની દીવાલો પર એવા શબ્દો કોતરાયેલા હોય છે.

બૌદ્ધધર્મના એક પુસ્તકમાં લખેલું છે કે 'જે જ્ઞાન મેળવવું હોય તો નમ્ર બનો. અને જ્ઞાન મેળવ્યા પછી વધારે નમ્ર બનો!' આપણે થોડું વધારે જ્ઞાન મેળવ્યું અને માથું વધારે ઊંચું કરી મૂક્યું. માથું ઊંચું કરવું ને માથું ઊંચકવું, બન્નેમાં ફેર છે. માથું ઊંચકવું એટલે અન્યાયની સામે થવું. એટલા માટે યુરોપની ગીતાંજલિમાં એક પ્રાર્થના છે: 'પ્રભુ, મને શક્તિ આપે કે જેના વડે જે બીજાઓનું અપમાન કરે છે, બીજાઓને અન્યાય કરે છે તેની સામે માથું ઊંચકીને જિભો રહું.'

પરમ વસ્તુ ધન, તેના વિચાર સતત રહ્યા કરે તેના જ માટે આ બધા પ્રયત્નો છે. વડિલો સામે, ઉંમર, અનુભવ, જ્ઞાન વગેરેમાં પણ માથું નમાવવું જોઈએ. અહીં આપણે જ્ઞાન મેળવવા આવ્યા

છીએ, અને જેમજેમ આપણું જ્ઞાન-વિચાર-શક્તિ વધતી બાય તેમતેમ આપણે વધારે ને વધારે નમ્ર બનતા જવું જોઈએ. નમ્રતા જેવી બીજી કોઈ શક્તિ નથી, જે આપણા જીવનને, આપણા ચારિત્ર્યને ધરી શકે. આ વાત મહાપુરુષો શીખવી ગયા છે.

બાયબલમાં કહ્યું છે કે, 'ધન્ય તો તે થયા, જે નમ્ર છે, ગરીબ છે. અર્થાત્તીન હોઈએ તો પણ નમ્ર કહેવાઈએ. કોઈ પણ વસ્તુમાં ન ક્રૂરતા' એવી ગરીબી હૃદયમારહે તો બધું મળી જશે. જે લોકો નમ્ર છે તેમને જ આ ધરતી મળશે, જમીન મળશે.' બાયબલના આ શબ્દો મૂર્તિમંત થયા છે.

વિનોબાજીમાં એ શક્તિ છે. લોકોએ એમને પણ લાખ એકર જમીન આપી છે. શા માટે? આજે શહેરીજનોને પણ તેઓ વારંવાર કહે છે પણ એ બધા પાસે વસ્તુ હોવા છતાં આપવાની ના પાડે છે. જે સાચા હેતુથી, સારા કામ માટે માગે છે તેને તે મળી રહે છે.

કેટલાક આગસ્ટ રહીને ભિક્ષા માગવાની ટેવ પાડીને પેટ ભરે છે. આ ખોટી ટેવ છે. અને તે પણ આજે તો પોષાય છે. એક સમસ્યા ઊભી થઈ છે. માણસમાં 'દયાભાવ' કોઈ કોઈ વાર તરંગનું સ્વરૂપ પણ ધારણ કરે છે.

પ્રભુ આપણને સૌને એમાંથી ઉગારી લે!

પ્રતોત્તરી

પ્રશ્ન: શાંતિનિકેતનનો દૂક બ્યાલ આપો.
ઉત્તર: હાલ બંગાળમાં જ્યાં શાંતિનિકેતન છે ત્યાં અગાઉ ગાંધીજી હતા. ત્યાં ચાળીસેક જેટલા ડાક રહેતા હતા. તેમનો સરદાર હમેશાં લાંટની શોધમાં રહેતો અને લાગ મળતા કોઈને પણ છોડતો નહીં.

એક વાર એવી ભયાનક જગ્યાએ યુરોપના

પિતા મહર્ષિ દાદાએ તબૂ નાખ્યો અને રનોઈ કરવાની શરૂઆત કરી તેઓ સુવાર સા / ધ્યાનમાં બેસતા. ગાંધીજી જેમ પ્રાર્થનામાં બેસતા અને કહેતા કે 'પ્રાર્થના કર્યા સિવાય રફી શકતો નથી' તેવું જ તેમને પબ્લ થતું.

એક દિવસ સાગે દાદા ધ્યાનમાં બેઠા કલાક વર્ધ ગયો તો તે બિડ્યા નહીં, ત્યાંથી ખસ્યા નહીં ધ્યાનમાં જ બેસી રહ્યા એમ ને એમ આખી રાત્ર પસાર થઈ નહીં એ વખતે પેના કાકુઓનો સરકાર ત્યાંથી પસાર થયો ધ્યાનમાં બેઠેલા મહર્ષિ પર તેની ન ૧૨ પડી તે મહર્ષિની નજીક આ થો અને આશ્ચર્ય પામ્યો મહર્ષિની આખમાં એટલે એની જોતિનૂર નેડે કે કાકુ પચિત્તન થઈ ગયું એને વિચાર આવ્યો કે આ તો યાતિનિદેતન — પ્રભુત્વ છે બન

મહર્ષિ ધ્યાનમાંથી બિડ્યા ત્યારે કાકુઓના સરકારે તેમને પ્રજ્ઞામ હની કહ્યું 'આ / થી હું તમારી સેવામાં રડીશ. હું ને મારા સાથીઓ લૂટનો ધ થો ટોડી છઠ્ઠું'

આખના જ રવેલી મહર્ષિને એક વિચાર આવ્યો તેઓ હોડ સિદ્ધા મારે ગયા તેમને પોતાના વિચારો દર્શાવી તેમની સંવેદી પેચા મેગ ન અને યાતિનિદેતન મધ્યમ અને એની માથે જ પ્રકૃતિ આનંદ વિશેરે ક્ય સાથા

આશ્રમની આસપાસ વાઘ હીપડા આદિ હિંમત જ ગરી પશુઓ રહેતા પલુ તેમનો કોઈને

ભય જ ન લાગતો ૧૯૦૧માં એ શરૂ થયું એની પાછળ એમનો પોતાનો કડવો અનુભવ હતો

યાતિનિદેતન વિદ્યુત્ત્વ ત્યારે એનું નામ 'પ્રજ્ઞાવર્નાશ્રમ' રખાયું ૧૯૨૧માં એનું નામ 'વિશ્વભારતી' રખાયું તે પૂ. ગાંધીજીના જીવનનો માયો આદર્શ વિશ્વ ધર્મ, ચરુતિ, નાહિત્ય ઇતિહાસ વગેરે મધ્યા દારાબલ્ય એવા વિચારથી એ નામ રખાયું છે ત્યાં આગે જુદા જુદા દેશોના સ્વાસ્થિ અને અલગ અલગ ધર્મ રહ્યો છે ત્યાં બધા અલગ બીજાની માથે રહે છે, વિચારોની આપ કે હે છે ૧૯૪૧માં ગુરુદેવનો સ્વગ વામ થયો ૧-૫૨માં સરકારે એ નમ્યા સભાની નીધી છે

ગુરુદેવની મરવા મળ્યાંથી એક વિશેષ વાન છે તેઓ માનતા કે આગકોમાં જ્ઞાપાનની વૃત્તિ ની છે એવા માટે એમને ડગાબવન મળીત ભવન ડિયાગબવન શરૂ કરેલા મધારે બહુતર પુરુ વા ૫છી આગકોને જે કરવું હોત તે કરે ત્યાં વિદ્યાર્થી આવે અને મેટ્રિક આગ કરે ત્યારે ઉધો ૧ દોગ વધક મેગીને ભવ તે માથે જ એનામાં કમિન નમિત હોત કનનમિત હોત તો તે પ ૧ શીખતો ભવ અને અથી રીતે જોગીશીત નહે કે જેનાથી તે આનંદ મેગી શરૂ દોગી માટે આનંદ આત્મા માટે આનંદ આપમે તો પેનાર છી મે જીવનના મત્રામ માટે સત્રામ ગાળ નથી કુચ્ચતો ૧૫ જેમે રીખી શ્રીધુ છે, 'કેની રીતે જીવવું' તેને માટે જીવન મત્રામ' નથી રહેતું, જીવન બની ભવ છે મેવાશ્રમ

૬

વર્ધામાં એક કયાણુ પુરુષ છે એ મામની બહાર દુર કરવા ભવ છે ફરતી વખતે એ આશ્રમ તેમ નજર નાખતા ભય છે, અને નાકર નાખતા ભવ એક દિવસ એ નાકર નાખીને મધા અને પુરુષ કાગીઓ ભેગી થઈ મર્ધ યોડી વાર પડે એ ભેડુ કે ત્યાં એક બળદ આવ્યો એનો પમ પેની કાગીઓ પર પડી ગયો અને બધી કાગીઓ ગરી મર્ધ પેના ભવ મળ્યો નાકર ન નાખી હોત તો એ દિવસ ન થાત જીવન તુઓને પાળવામાં આપણા કોડો અતિ મા માને છે પરતુ એ મોટો વિચાર છે જે પાળવાની જવાબદારી કોડોને છે એને મત્રાર કરવાની જવાબદારી કોડોની ભેઈએ અનુપ્ય એટલી કોડી જવાબદારી નથી કોડોની શકતો એ તો ઈશ્વરનું કામ છે આ પ્રકારની દયા કરવાથી તો ભવના જ વધારે થાય છે

વિન પાછ

૭

મનુષ્ય, મનુષ્ય સાથે જ અત્યાર કરે છે, બળદ નાથે નથી કરતો માનવોના અવહારમાં જ આપણી અદિત્યાની કસોટી થાય છે

વિનાખાઇ

ગાંધી કે પશ્ચિમનો ભૌતિકવાદ ?

વિવેકેશ વેલ્લેક

હમણાં મેં અમેરિકાનો આઠ અઠવાડિયાનો યાત્રાન પ્રવાસ પૂરો કર્યો. ૧૯૪૬થી લઈને આજ સુધીનો મારો આ ચોથો વ્યાખ્યાન પ્રવાસ હતો.

હમણાં વિચારું છું તેમ દર વખતે પાછા ફર્યા પછી મારે શાંતચિત્તે વિચારવું પડે છે. અમેરિકા એવો દેશ છે કે તે માણસને એમ માનવાને લલચાવે છે કે તે જેટલી ઝડપી ગતિએ ચાલે છે, જેટલાં વધારેનાણું ખર્ચે છે, જેટલા ડાંચી ભતનાં કપડા પહેરે છે, જેટલું વધારે ક્રીમતી ભોજન કરે છે—એટલી જ સંપૂર્ણતાથી તે જીવે છે.

અંતઃપાતલમાં આઠ અઠવાડિયાના પ્રવાસ પછી માનું મન ઇંગ્લાંડની તુલનાત્મક શક્તિ માટે ઝંખે છે. એટલા માટે હું તુલનાત્મક કહું છું કે, ભૌતિકવાદનો વાયરો અહિંયા પણ બેસલેરફૂં ઠાય છે. જ્યારે જ્યારે હું અમેરિકા ભઉ છું, ત્યાં એવું એવું બેડું છું, એવી એવી પ્રવૃત્તિઓનો અનુભવ કરું છું કે મને લાગે છે કે એ બધું ઇંગ્લેંડમાં પણ ધીરેધીરે દેખાવા માંડશે.

પશ્ચિમના બધા દેશોમાં, રોજિંદા જીવનમાં સ્ત્રી-વસ્તુઓને મહત્ત્વ આપવાની વૃત્તિ, પ્રવૃત્તિ વધતી જાય છે. નવી શોધ જીવનનો પ્રાણ બની ગયો છે. ટેકનોલોજી અખંડ બને છે, મટકું જે ભારતી નથી જે કંઈ ઉત્પન્ન કરે છે તે બહિર-ખખર કરનારા વેચે છે. પછી ભલે ને તે સ્ત્રી-ઉપયોગિતા અને નીતિની દૃષ્ટિએ સારી હોય કે ભૂંડી હોય. ટેકનોલોજીનો એ ‘નવો ધર્મ’ બની ગયો છે. વધારે ને વધારે ઉત્પાદન અને વધારે ને વધારે ઉપયોગ—આ બે એના બેરિયા દેવ છે. આજકાલ એ દેવો ચર્ચ (ધર્મ-સંસ્થા)ને સરકાર પર રાજ કરે છે. વિસ્તૃત અર્થનીતિની એક-ધારી મુસંગત એનું કૃત્ય છે.

એ અનીતિ અથવા કહો કે નવા ધર્મ એવો બચાવ કરે છે કે આ લોકશાસન છે. ઉત્પાદન આમજનતામાં કુટુંબની સરેરાશ આવક પ્રમાણે

સરખે હિસ્સે વહેંચી આપે છે.

જે સમાજ વ્યવસ્થા આવકની વહેંચણી સરખે હિસ્સે કરે તે ખ્રિસ્તી જ હોય એમાં શંકા નથી. આમ નવા ભૌતિકવાદનું સમર્થન લોકશાસન અને ખ્રિસ્તીપણાની એવડી ભૂમિકા પરથી કરાય છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો ખ્રિસ્તીપણું અને અમેરિકન, ધ્રિડીય અથવા પશ્ચિમના દેશોની જીવનપ્રણાલિ, એકરૂપ છે.

આમ અમે પાઈ રાટી અને સરકસો, ઘોંઘાટિયાં નાચગાન, વિનોદ મજાક, સિગારેટો અને શરાબો, હળવા સંગીત અને મીઠી મીઠી વાતો પર જીવીએ છીએ. કાળનું ચક્ર ફરતું ફરતું, ફળતું બય છે. તેલ, પરસ્પર વિરોધી આદર્શોની, સત્તાની હરીફાઈ ડુનિયાના પાયાને હચમચાવી રહ્યા છે. પરિણામે વસ્તુઓને વધારે ને વધારે મહત્ત્વ મળતું બય છે. વસ્તુઓ! વસ્તુઓ! અને વસ્તુઓ! ચેકેટમાં મળતા તૈયાર ભોજનથી માડીને આરોગ્ય રેકાર્ડો ને ટેલીવિઝન સેટો સુધી-નાણાથી ખરીદી શકાતી પ્રત્યેક વસ્તુનું મહત્ત્વ વધતું જ બય છે. એટલે પૈસા જીવનની ફૂંચી બની છે. જ્યારે પૈસા પૂરા થઈ જાય છે ત્યારે જીવનનું દેવાણું નીકળી બય છે! નવા ધર્મની આજ્ઞા છે કે તમારી બધી શક્તિ વાપરીને પૈસા પ્રાપ્ત કરો! કહેવતોના પુસ્તક લખનારે બીજા શબ્દોનો ઉપયોગ કરેલો. પણ એ બિચારાને જે પ્રગતિ થઈ છે તેની ખબર ન હતી. ટેકનોલોજી-સ્ટોએ આર્થિકતાઓને હરાવી દીધા છે.

આ આદર્શ અથવા કહો કે જીવન પ્રણાલિએ માણસને-એની આસપાસની પરિસ્થિતિએ-વધારે ને વધારે શુદ્ધામ બનાવી દીધા છે. વજ્જના બનેલા ઉલોની માણસ તરીકે પોતાના મનને ભર્યું ભર્યું કરવાની નહીં, પણ પોતાનાં જન્મવાં ભરવાની ફિકરમાં એ પડેલો છે. અને જ્યારે ગજવાં ભરાઈ બય છે ત્યારે તેમને ખાલી કરવાનું કામ પેલા

બહિરખખર આપનારાઓને કરવાનું હોય છે. અને એ લોકો એ કામ માણસની નબળાઈઓનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને સફળતાથી પાર પાડે છે.

ટેનોહોલિસ્ટની એવી કદપના છે-ઇન્છા પણ ખરી-કે માણસ સમૂહમાં રહેનારું પ્રાણી છે. તે લોખંડી માણસ પેટે કામ કરે, ત્યારે માનસ શાસ્ત્રી એને મર્યાદાઓમાં બાંધી દે છે, ઉલ્લેખપતિ સુરે છે અને બહિરખખર આપનારા એને માર્ગ બ્રહ્મ કરે છે.

બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો અર્વાચીન ભૌતિક વાદ ખડિત થયેલા માણસોના પાયા પર બેસે છે, જ્યારે સ્વતોષજનક, ચિત્સ્થાયી સકલતા પૂર્ણ માનવના પાયા પર બેસી હોય છે.

ગાંધીજીએ બહુ રહેવા ૧૯૦૮માં બાણી દીધું હતું કે, પશ્ચિમના દેશોની મૂળ ખતાબી એ છે કે તેમણે માણસોને યત્ર બનાવી દીધા છે. એમના હૃદયના ઢુકકા ઢુકકા કરીને એમની અખંડિતતાનો નાશ કર્યો છે. ૧૯૦૮માં લખેલ પોતાના પુસ્તક 'હિંદ સ્વરાજ'માં ગાંધીજીએ બહિરે કહ્યું હતું કે, 'જે સભ્યતા સંપૂર્ણ માનવ કરતા વસ્તુઓના ઢગલાને વધારે પડકાર કરે છે તે આપોઆપ જ પોતાનો નાશ વહોરી દેશે'

★

કેઈને પણ પાપી માનવાનો આપણને અધિકાર નથી, કેમ કે, આપણે મનુ હોવાથી બધેલા હોએ એને આપણે આપણાથી વધારે પાપી માનીએ છીએ, એ બદેખર એવો જો એવું માનવાને આપણી પાસે કારણ નથી, માધન નથી એક પેસો ચોરનાર એક બધાચારી કરતાં અધિક પાપી હોઈ શકે છે સ્વભવ છે કે પેસો ચોરનારે બધીબેઈને ચોરી કરી હોય અને બધાચારીએ પોતાને ચોરવાનો બહુ પ્રયત્ન કર્યો તો પણ એ પોતાને નહીં ફોજી શક્યો હોય. એના શુભ મથાસનું કેઈને જ્ઞાન થઈ શકે છે? મનુષ્યના દૃષ્ટિએ તે ફક્ત ભ્રમવાન બાળે છે એટલા માટે કેઈના પાપની પુલતી ન કરીએ, પરંતુ જમાવૃત્તિ વધારતા રહીએ, એ અહિંસા ધર્મનું એક સફળ છે

—બાપીજી

★

આપણા સદ્ગુણો મર્યાદિત થઈ ગયા છે, ધરને સાફ કરીશું પરંતુ ધરની બહાર કયારે કે કવામાં સંકેચ નથી થતો. આપણા સદ્ગુણો અવાહિત નથી, એને સામાજિક સ્વરૂપ નથી મળ્યું.

—વિનોબાજી

★

આવા હતા બાપુ

બાગ બીજો પ્રગટ થઈ ચૂક્યો છે; મૂલ્ય આફ આના. એમાંના કેટલાક પ્રસંગો આ અંકમાં અન્યથા આપ્યા છે.

તે સાથે જ, એમણે ભારે વિદ્યામયી એમ પણ બહિરે કહ્યું હતું કે, 'ભારતે એ સભ્યતાનું અનુકરણ ન કરવું જોઈએ, બહુકે એક વધારે સારી સભ્યતા નિર્માણ કરવી જોઈએ-જે અત્યંત ઉચ્ચ ક્રોડિની, સંપૂર્ણ માનવની રચનાત્મક પ્રતિભા પર આધાર રાખતી હોય.'

એ સભ્યતાનું વર્ણન કરતા એમણે ગ્રામરાજનો આદર્શ સામે રાખ્યો હતો. જેમાં ખેતી અને ઉદ્યોગનો સમન્વય થયો હોય, જ્યાં જવાબદારી, રચનાત્મક, આત્માલિપ્યક્રિત અને ખતિ જરૂરી નિકટનો ભાઈચારો એ સૌનો અબાધિત અધિકાર હોય-એવા ગ્રામરાજનો

એવી સભ્યતામાં એકધારી પ્રગતિ થશે, પરંતુ એની ખતિ પાશ્ચાત્ય સભ્યતાની પ્રતિ કરતા ધીમી હશે. એમા વિચાર અને ચિંતન માટે અવકાશ મળશે. જેથી કરીને ભૌતિક પ્રગતિ સાથે, માણસના આત્માનો પણ વિકાસ થતો જશે અને એ રીતે પોતાની ઉન્નતિને એ કાયમ રાખી શકશે

એ જ માર્ગથી માનવની અખંડતા અશુભ રહેશે, અને ત્યારે જીવનની મૂળભૂત પરિવૃત્તિ બહારથી, આસપાસની બાબતોમાંથી નહી પણ અંદરથી, આત્મામાંથી આવશે.

ચાચાજીએ 'સારદામામ'માં વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ આપેલ પ્રવચન અને વિદ્યાર્થીઓ સાથેની પ્રત્યોત્તરી
અહીં ઉતાર્યા છે

—વિ. ૫.

આ પહેલે જંગલીદશમાં હતા ત્યારે માથું નીચે
રાખીને ચાલતા. માણસ થયા ત્યારે માથું ઊંચ-
કીને ચાલવા માંડ્યું. એ માણસાઈ બતાવે છે—
નીડરતા બતાવે છે. પૂ. ગાંધીજીએ આપણને
નિદાન બતાવ્યા. એ માટે જે બહાદુરી જોઈએ
તે કયાથી આવી? ગાંધીજીએ એની શક્તિ બતાવી
—આપણે ભારતમાતાના બોળામાં રહીએ છીએ
તેનું મંગળ ધાય. આ જે પ્રેમવૃત્તિ છે તે મંગળને
જ વરશે. મંગળ અને પ્રેમ એક જ છે. એનો અર્થ
વિદ્વાનો આવો કરે છે. જેનાથી મન ગળી જાય
તે મંગળ. એ કઈ શક્તિ છે જે મનને ગાળી
નાખે છે?

દરેક સંસ્થાની અદ્યક્ષ દીવાલો ઉપર સૂક્ષ્મ
શરીર છે. આમ સૂક્ષ્મ ને સ્પર્શ, બંને રીતે સંસ્થાનું
કંઠેવર બનેલું છે. આજે તો વિજ્ઞાને સાબિત કરી
દીધું છે કે કોઈ ઇન્દ્રિયથી, વિચારથી આપણું
સૂક્ષ્મ શરીર બને છે. જે સંસ્થા માટે એવું કહી
શકાય એવી સંસ્થાની દીવાલો પર એવા શબ્દો
કોતરાયેલા હોય છે.

ગૌડધર્મના એક પુસ્તકમાં લખેલું છે કે 'જો
જાન મેળવવું હોય તો નમ્ર બનો. અને જ્ઞાન મેળ-
વ્યા પછી વધારે નમ્ર બનો.' આપણે થોડું વધારે
જાન મેળવ્યું અને માથું વધારે ઊંચું કરી મૂક્યું.
માથું ઊંચું કરવું ને માથું ઊંચકવું, બંનેમાં ફેર
છે. માથું ઊંચકવું એટલે અન્યાયની સામે થવું.
એટલા માટે યુરોપની ગીતાંજલિમાં એક પ્રાર્થના
છે: 'પ્રભુ, મને શક્તિ આપે કે જેના વડે જે
બીજાઓનું અપમાન કરે છે, બીજાઓને અન્યાય
કરે છે તેની સામે માથું ઊંચકીને ઊભો રહું.'

પરમ વસ્તુ ધન, તેનો વિચાર સતત રહ્યા કરે
તેના જ માટે આ બધા પ્રયત્નો છે. વડિલો સામે,
ઉંમર, અનુભવ, જ્ઞાન વગેરેમાં પણ માથું નમાવવું
જોઈએ. અહીં આપણે જ્ઞાન મેળવવા આવ્યા

છીએ, અને જેમજેમ આપણું જ્ઞાન-વિચાર-શક્તિ
વધતી જાય તેમતેમ આપણે વધારે ને વધારે નમ્ર
બનતા જવું જોઈએ. નમ્રતા જેવી બીજી કોઈ
શક્તિ નથી, જે આપણા જીવનને, આપણા ચારિ-
ત્ર્યને ઘડી શકે. આ વાત મહાપુરુષો શીખવી
ગયા છે.

બાચબડમાં કહ્યું છે કે, 'ધન્ય તો તે થયા, જે
નમ્ર છે, ગરીબ છે. અર્થહીન હોઈએ તો પણ નમ્ર
કહેવાઈએ. કોઈ પણ વસ્તુમાં ન ક્રુદ્ધાવું એરી
ગરીબી હૃદયમાં રહે તો બધું મળી જશે. જે લોકો
નમ્ર છે તેમને જ આ ધરતી મળશે, જમીન મળશે.'
બાચબડના આ શબ્દો મૂર્તિમંત થયા છે.

વિનાશાજીમાં એ શક્તિ છે. લોકોએ એમને
પણ લાખ એકર જમીન આપી છે. શા માટે?
આજે શહેરીજનોને પણ તેઓ વારંવાર કહે છે
પણ એ બધા પાસે વસ્તુ હોવા છતાં આપવાની ના
પાડે છે. જે સાચા હેતુથી, સારા કામ માટે માગે
છે તેને તે મળી રહે છે.

કેટલાક આજસુ રડીને ભિક્ષા માગવાની ટ્રેવ
પાડીને પેટ ભરે છે. આ ખોટી ટ્રેવ છે. અને તે પણ
આજે તો પોષાય છે. એક સમયના ઊંમી થઈ છે.
માણસમાં 'દયાભાવ' કોઈ કોઈ વાર તરંગનું સ્વ-
રૂપ પણ ધારણ કરે છે.

પ્રભુ આપણને સૌને એમાંથી ઉગારી લે!

પ્રત્યોત્તરી

પ્રશ્ન: શાંતિનિકેતનનો દેકે આદ્ય આપો.

ઉત્તર: હાલ ગંગાગમના જ્યાં શાંતિનિકેતન છે
ત્યાં અગાઉ ગાઢ જંગલ હતું. ત્યાં ચાળીસેક
જેટલા ડાકુ રહેતા હતા. તેમનો સરદાર હમેશાં
લૂંટની ચોખમાં રહેતો અને લાખ મળતા કોઈને
પણ છોડતો નહીં.

એક વાર એવી ભયાનક જગ્યાએ યુરોપના

પિતા મહર્ષિ દાદાએ તજૂ નાખ્યો અને રસોઈ કરવાની શરૂઆત કરી તેઓ સવાર સાઁ ધ્યાનમાં બેસતા ગાંધીજી જેમ પ્રાર્થનામાં બેસતા અને કહેતા કે 'પ્રાર્થના કર્યો સિવાય રહી શકતો નથી' તેણે જ તેમને પણ થતું.

એક દિવસ સાંજે દાદા ધ્યાનમાં બેઠા કનાક થઈ ગયો તો તે બિડ્યા નહીં ત્યાંથી ખસી નહીં ધ્યાનમાં જ બેઠી રહ્યા એમ ને એમ આખી રાત પચાસ થઈ ગઈ એ વખતે પેના ડાકુઓનો સરદાર ત્યાંથી રસા રચ્યો ધ્યાનમાં બેઠેના મહર્ષિ પર તેની નજર પડી તે મહર્ષિની નજીક આવ્યો અને આશ્ચર્ય પામ્યો મહર્ષિની આખમાં એણે એની જ્યોતિન્નૂર જેડે કાકુત પરિવર્તન થઈ ગયું એને વિચાર આવ્યો કે આ તો શાતિનિકેતન — પ્રભુત્વ ધર છે બમ.

મહર્ષિ ધ્યાનમાંથી બિડ્યા ત્યારે ડાકુઓના સરદારે તેમને પ્રણામ કરી ઠહુ આવી હું તમારી સેવામાં રહીશ હું ને મારા સાથીઓ લૂટનો ધણો છોડી દઈશું.

આ બનાવ ૧૨થી મહર્ષિને એક વિચાર આવ્યો તેઓ લેડ નિહા પાડે જ્યાં તેમન પાતાના વિચારો દર્શાવી તેમની પાસેથી પૈયા મેળવ્યા અને શાતિનિકેતન રજાપુ અને એની સાથે જ પ્રકૃતિ આનંદ વિગેરે સ્થળોમાં.

આશ્રમની આસપાસ વાઘ હીપડા આદિ હિંસક જંગલી પશુઓ રહેતા પશુ તેમને કોઈને

બચ જ ન લાગતો ૧૯૭૧માં એ શરૂ થયું એની પાછળ એમનો પોતાનો કડવો અનુભવ હતો.

શાતિનિકેતન વિકસ્યું ત્યારે એણે નામ 'બ્રહ્મચારીશ્રમ' રજાપુ ૧૯૨૧માં એણે નામ 'વિશ્વભારતી' રજાપુ છે પૂ ગાંધીજીના જીવનનો સાચો આદર્શ વિશ્વ ધર્મ સંસ્કૃતિ આદિત્ય ઇતિહાસ વગેરે સરથા દ્વારા બંધે એવા વિચારથી એ નામ રજાપુ છે ત્યાં આજે જુદા જુદા દેશોના શાહિદોનો અભ્યાસ થઈ રહ્યો છે ત્યાં બધા એક બીજાની સાથે રહે છે વિચારોની આપ વે કરે છે ૧૮૪૧માં શુરદેવનો સ્વપ્નામ થયો ૧૯૫૨માં સરદારે એ સરથા સભાની નીધી છે.

શુરદેવની સરથા સભાથી એ વિરોધ વાત છે તેઓ માનતા કે બાગકામાં કળામંત્રી વૃત્તિ રહી છે એ થ માટે એમને કળામંત્રી સંગીત જાવન જોગબાવન શરૂ કરેના સવારે ભણતર પડુ થાય પડી બાગકાને જે કરવું હોય તે કરે ત્યાં વિચાર્યો આવે અને મૈત્રિક રસાં કરે ત્યારે ઉઘો. દ્વારા કમ્પેક મેગીને બા. તે સાથે જ એનામાં કવિત્વ શક્તિ હોય કનાગશિવ હોય તે તે ૧૧ રીખતો બચ અને એવી રીતે જોગશક્તિ રહે છે જેનાથી તે આનંદ મેગી થકે રાગીર માટે આનંદ આત્મા માટે આનંદ આપણે તો તિનાર છીએ જીવનના સઆમ માટે સઆમ શબ્દ નથી કુચ્છતો ત્રણ લેણે રીખી નીધું છે કેરી નીતે જીવણ તેને માટે જીવન મઆમ નથી રહેતું જીવન મની બા છે મેવાઆમ.

ક

વર્ષામાં એક દયાળુ પુરુષ છે એ મામની બહાર દુર ફરવા લાગે છે ફરતી વખતે એ આમ તેમ નજર નાખતા બધું છે અને સાકર નાખતા બધું એક દિવસ એ નાકર નાખીને મધા બન પુગડા કીપીએ ભેગી થઈ ગઈ થોડી વાર પછી એ ભેગું કે ત્યારે એક જાળદ આવ્યો એનો પગ પેડી કીપીએ પર પગી મધા અને જની કીપીએ મરી ગઈ પેડા જાત્રા માણસે નામન નાખી હોત તો એ ઠિત્ત ન થાત જીવણ તુઓને પાળવામાં આપણા લોકો અહિં ના માટે છે જરૂર એ ભોટો વિચાર છે જે પાળવાની જરૂરબદલી બિડાને છે એણે સહાર કરવાની જવાબદારી ગોકાવળી ભોઈએ મનુષ્ય એટલી જોની જવાબદારી નથી કોકી રાખે એ તેમ ઈશ્વરુ કામ છે બા પ્રકારની દયા કરવાથી તે ઠિત્ત જ વધારે થાય છે.

ક

મનુષ્ય મનુષ્ય સાથે જ અલગ કરે છે, જગત સાથે નવી કરતો માનવોના બ્યવહારમાં જ આપણી અધિસાબી કસોટી થાય છે.

—વિન બ જ

૦ 'ઢેવી રીતે હું તને ગાર્થ સ્વલજાવું અને તારી પૂજા કરું, ઓ સૂર્ય?' પુષ્પે પૂછ્યું
તારા પાવિત્રના વિગ્રહ મૌનથી 'સૂર્યે' ઉત્તર દીધો

■ પ્રથમ ભાગ અતરમા નવરાત્રનો સંધ્યા-તારવ પ્રગટાવ અને પછી રાત્રિને પ્રેમની છાની વાતો કરવા દે

૦ અધકારમા સમડતું હું એક પાણક છું
રાત્રિની આદરમાથી હું તારા માટે મારા હાથ ન ખાલું છું, મારી મા'

૦ મારા હૃદયને ગીતો ડી ભરી લેવા માટે મને તારા મૌનના ડેન્ડ્રમા દોરી નહીં

૦ એણે આપણને બધેના પુષ્પોના જ બદલો મેળવવાની પ્રભુ આપણી પાસેથી અપેક્ષા રાખે છે—સૂર્ય ગગર તો ધરતીના બદલાની નહિ

૦ તેના વિચારશક્તિ બહેરો, રાત્રે વરસતા વર સાદની જેમ મા' સ્વપ્નાઓને મૂકે છે

૦ મૂંગા વૃક્ષોની શાંત સંધ્યાની જેમ મારા હૃદયનો શોક શાંત પડી ગયો છે

૦ જીવનને દુનિયાના દાવાઓ દ્વારા પોતાની સપ્તિ અને પ્રેમના દાવાઓ દ્વારા પોતાની ચેતનતા પ્રાપ્ત થાય છે

૦ પોતાના સમૃદ્ધ ભૂત ઢાળ બદલ સૂકાઈ ગયેલી સરિતા સન્માન પામતી નથી
૦ પ્રભો! હું તારો આ ભારી છું, કે ઢાળચક્રોમાનો એક નથી, પણ તે જીવત પ્રાણીઓમાનો એક છું જેઓ એમા વચરાય છે

૦ પોતાને બાણેજ કહેવા બંન ઢાંચની દીવી માટીની દીવીને કપકો આપે છે, એટલામા નદ્ર જો છે, અને માચની એ દીવી માટીની

દીવીને ઢહે છે 'વહાની માગી બહેન!'

૦ મારા હૃદયના એકાંતમા હું ધ્રુમ્મન અને વર્ષાની વચ્ચે ઘેરાયેલી વિધવા સંધ્યાના નિઆમા માલગુ છું!

૦ ઘાસ, ધગ્ગીમા પોતાના સમુદાયને શોધે છે—અને વૃક્ષ પોતાના આગ્રહી એકાંતને!

૦ જેમની વિશાળ ધ્રુમરડીઓ તારકશ્લિષ્મા મહાકે છે એવા વમગના ત્વરિત વેગી ચક્રો એવા જ આ પર્વોના જીવન ને મૃત્યુ પશ્ય છે!

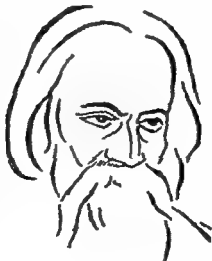
૦ શાંત થા, મારા હૃદય! આ પડછદ વૃક્ષો પ્રાર્થના કરે

૦ જીવન, પ્રેમ અને મૃત્યુના ઝરણામા વડી ગયેના અને ભૂનાઈ ગયેના ખીજા યુગોનો હું વિચાર કરું છું, અને મરવાની જે સ્વતંત્રતા મને મળી ૭ તેની નાજી અનુભવું ૩!

૦ મારા આત્માનો શોક એ એની નવવધુનો મૂઘટ છે રાત્રે જાંચકાઈ જવાની એ રાકડું છે

૦ મૃત્યુની છાંવ જીવનના સિંકાને મૂકે બધે છે, અને એ જીવનના બંનમા ખરેખર મૂકવાન હોય એવી વસ્તુ ખરીદી શકાય છે

૦ તમારી પોતાની ચેતનતા ઉડીની આપીને તમારા મિત્રનું અપમાન કરો નહિ

■ જન્મિત પ્રેમને બાહેલી શેવાળની જેમ અનાની દિવનોનો રસ! મારા હૃદયને વળગી નહે છે

૦ તારાઓને પડકારો માટે પોતાના હાથ જોડે લખાવતા બાળકો જેવી જ આ ઝેરૂંકીઓ પાડુ છે!

૦ નાચી તાર થયેની દુનિયાઓને ૩ મારી નશ્વર વતી દુનિયામા નઈ આવુ છું

૦ જ્યારે હું આ મોત અને બાલગુ છું તારે, હું

પ્રિય મિત્ર! આ કાઠેના બરતીના સ્થિર પાણીને
વધુ ઘેરા બનાવતા તારા મહાન વિચારોના મૌનનો
મને અનુભવ થાય છે

૦ હથોડાનો મારો નહિ, પરંતુ પાણીનું નૃત્ય
કાકરાઓને સંપૂર્ણતામાં પહોંચાડી દે છે

૦ ફૂલોમાંથી રસ ચૂસીને મધમાંથી આભા
રના ગીત ગાતી ઊડી બાજ છે અને રંગભેરની
પતંગિયુ એમ માને છે કે ફૂલો એના આભારી છે!

૦ મારા મનના શોકની પાછળ રહેલી કેટલીક
વસ્તુઓની મર્મર દું સાબળુ છુ ખરો — પછી
તેમને નિહાળી શકતા નથી

૦ તારા પ્રિયતમની પાછળ જવા માટે તું
વ્યથા જ તારા મોઝ ઉઠાવે છે હે સમુદ્ર-તીકા
નની છે એક નવવધુ!

૦ કાળ એ કાલિની સપત્તિ છે પરંતુ ધડિ
યાળ પોતાના પ્રતિકાબ્યન્ધ એને સપત્તિ નહિ
પણ કેવળ કાલિ જ બનાવી મૂકે છે

૦ જરાયે મેં અહીં અને ત્યાંહીં પ્રવાસ કરેલો
ત્યારે, હે માઈ, હું તારાથી સાવ કદાગી મથેલો
પરંતુ હવે ત્યારે કે તું મને સર્વ દોરી રહ્યો છે

ત્યારે હું તારી સાથે પ્રેમભ્રમને બધાઈ ગયો છું
૦ હે સ્ત્રી! તારી યતિશીલ અગુલિઓ વડે
તે મારી અગ્રવસ્થિત પડેલી વસ્તુઓને સ્પર્શ
કર્યો, અને તુરત જ સંગીતના જેવી સુસવાદિતા
સ્થપાઈ ગઈ

૦ સવાર થતા હૃનિયાએ પોતાનું પ્રકાશિત
હૃદય ઉઘાડી દીધું છે હે મારા હૃદય! એને મળવા
માટે તારા પ્રેમ સાથે બહાર નીકળી આવ

૦ એની પાખડીએ ચૂંટી લઈને તને પુષ્પના
સૌંદર્યને નાળયી શકશે નહિ

૦ ઝીંઘના પક્ષીઓને માથો જેમ નડી રાખે
છે તેમ નીરવતા તારા અવાજને શ્રદીને દૂર દૂર
લઈ જશે

૦ આપણે પૂર્ણાંશ માણતા હોઈએ છીએ
ત્યારે જ આ લેખ પાંખા ફૂગો બીજને હરખભેર
આપી શકીએ છીએ

૦ સંધ્યાના આછા પ્રકાશમાં દોઢક વહેતી
ઉપાનુ પાળી મારા મૌનના માળામાં આવી ભેળે છે

૦ પોતાના જ શબ્દોનો ખોરાક ખાઈને
ચિન્તારો પોષાય છે (નવું અશુભ વાકેગી)

*

હાઓતે રીનના મહાન દારાનિક ધર્મમયા સામ રવામ એમના ગુરુ ગુરુ મરણ પધારી
પર હતા હાઓતેએ તેમને પૂછ્યું 'ગુરુદેવ, શે-શે છે-શે અને આપના જીવનના સાત આપતા
ભાગો, કઈક ઉપરેલા આપે?'

ગુરુએ પૂછ્યું વાડુ પાંડા ઉપર ભેટી પોતાના માથે પાછા ફરતા હોઈએ અને મામ
આવી પહેલે ત્યારે પાંડા પરથી ઊતરી પડે જ આડીને શા માટે હરે જવું ભેઈએ?

હાઓતેએ કહ્યું ગુરુદેવ એટલા માટે જો ચાડીને જવું ભેઈએ કે આપણું જન્મરથાન,
જન્મકાળ અન એ સમયની પરિસ્થિતિ આપણે ભૂલતી ન ભેઈએ'

ગુરુને એમના જવાબથી ન તોષ થયો પછી બીજે પ્રશ્ન પૂછ્યો ભૂલ, મોંઠા કાંઠો પાસેથી
જન્મર ધર્મણે ત્યારે શા માટે ખૂલ સાતિ રાખતી ભેઈએ?

એટલા માટે કે જેઓ આપણાથી ઉપર મોંઠા છે, વૃદ્ધ છે તેમના મત્તે હમેશા આદર
બાજ રાખવો ભેઈએ' હાઓતેએ કહ્યું

ગુરુને એમના બીજા જવાબથી પણ ન તોષ થયો પછી બીજે છે-શે પ્રશ્ન પૂછ્યો એ
મારી જાન છે ને?' હાઓતેએ કહ્યું હા

અને શાત? ગુરુએ પૂછ્યું
ના શાત તો નથી'

એમ કેમ?'

એકાદ પળ વિચાર્યા પછી હાઓતેએ કહ્યું: ગુરુદેવ જાન કેમળ છે એ-શે સતી છે, અને
મુ મુ મુ મી રહેતો પણ જાન કેમળ છે એ કે એક જ અપુષ્પ ફૂલ હોય છે અમુક તમય સુધી જ
એ ટકે છે ગુરુદેવ હાઓ સેના માથા પર હાથ મૂકી આપીવાંદ આપતા કહ્યું પ્રથમ શિષ્ય તે
જીવન અને દુનિયાના બધા ધર્મો ભૂલી ગયા છે તને આપવા માટે મારી પાસે કશું નથી!

ગનિવારની માલ જોનીસ ઠાઠની મુમાફગી અને આખી રાતના ઉત્તરગરને ઢાલે ગળુ સૂઠાંતું હનુ શિયાળાની રાતનો ઉત્તરગરે એટલે શરદીની અસર પણ ખરી નશુડના એક મેડિકન મોગ પર જઈને પેપ્સની ટીડી માગી

‘પેપ્સ તો અમે ગખતા નથી હા, પણ તમને શરદી થઈ છે ને? એ માટે પેપ્સ નાગો છો ને? જુઓ, અમે આ એવી જ ખીજ ટીડડી રાખીએ છીએ િમત ઘાટવીએ જ આતા આડી છે ગમે તો લેને!’

દૂર ખીજ દુકાન શોધવા જવાનું આગસ હતું, કાલે રવિવાર છે એટલે વગી નહીં મળે, લાવ જોઈ તો નેહાં એમ વિચારી દુકાનદારે આખી તે ટી ડી વીધી એક દરે ટીક નીવડી પણ આ પ્રસંગે એક વિચાર આવ્યો લગભગ બધી જ ખાખતમા આવુ છે હોઠાને શુ જોઈએ છે તે નહીં, પણ હોઠાને શુ આપવાથી આપણને ઝાઝો લાભ થાય એ જ વિચાર વેચનારાઓમા મુખ્ય દેખાય છે

અવખત, હોઠાને શુ જોઈએ છે તે તો બધા જ વેપારી વિચારે છે, પણ એવી બાણીવી ખીજ વસ્તુ વેચવામા નફો બહુ ઓછો મળે, કેમ કે, તે પૂળ ખપતી હોવાથી બનાવનારને ઝાઝા કમીશને માવ વેચવા આપવાની ગરજ હોતી નથી પણ દુકાનદારોએ ઓછા અક્કલવાળા હોય છે? હોઠાને જે જોઈતું હોય તે તો નહીં, પણ ‘તેના જેવું જ’ કઈ તૈયાર રાખે છે, અને લેવા આપનારની નામે તેને જ આગળ કર છે અને મામાન્ય ઘરાકનો સ્વભાવ એવો થઈ ગયો છે કે જેના બે પૈમા ઓછા પડતા હોય તે માન કટ ખરીદે ‘અરે એ તો નામે નવનારી ભારી, બારી જેવી ખીજમા તે વગી શુ ઘાડવાનું થી નાખ્યું છે’ બધુ જ તરણ વાણીતાને ભાવ ઝાઝો એટલો જ ફેર’ આવું એનું માનન થઈ ગયું છે

અં નિકેતાનો દાખલો ઈઈએ પોતે પણ

પ્રકાશક છે એવા એક નવ વિકેતાની વાત કરીએ એની દુકાને માવ સાહિત્ય લેવા જઈશુ ને ઠીશુ કે ભાઈ ફાણા પ્રદાયકનુ બાન સાહિત્ય ખતાવ

‘એ પ્રકાશકનુ બાન સાહિત્ય તો અહીં કોઈ વેચતું નથી પણ તમારે એની ચોપડીઓ જોઈએ છે? સાહનકથાઓ? પરીકથાઓ? જીવનચરિત્રો? એ બધુ સાહિત્ય ખમે પણ પ્રગટ કરેતું છે જુઓ આ રહી ચોપડીઓ પરી ચોપડીઓ ઠગ્તા આ ચોપડીઓ મસ્તી અને સાગી છે એ તો અમે પોતે શુ જીએ? નહીંની નિરાળોમા અમારી જ ચોપડીઓ વસાવાય છે’ અથ વિકેતા ઠહેરે

એની વાત તો ખરી સ્થાનિક નિરાળોમા એની જ નો ઠી બાય એ સાચી વાત કેમ ન બાય? બહારગામનો અથ વિકેતા ખિચારો ત્ના પહોંચે તે પહેલા જ સ્થાનિક નવ વિકેતા પહોંચી થકે એ તો એક ને એક બે જેવી હીવા જેવી ચોખખી વાત છે! વધારેમા વધારે ઠમીશન આપે, સ્કૂન યોડમા મૂકો માટે ચોપડી મજૂર કરનાર ભાઈ ખાને જે વહેલો પહોંચે તે જ પહેલો હોય ને?

હા, તો એમણે ખડકેની ચોપડીઓ જોઈશુ ને વળી મૂળનો બહુ આગ્રહ નહીં હોય તો એની થોડી ચોપડી ખરીદીને સતોષ માનીશુ!

આમે ય લીની રચુત્તિ ધનવનારા વાચકો ઓળ જ છે, ત્યા પસ દગી માટે ટોણ આગ્રહ રાખે? જરા બે પૈમા ઓછા હોય કે મન પડળે જ

કોઈએ આપણને ભવામણ કરી હોય કે, ‘તમારે અણુક ખીજ જોઈતી હોય તો ફાણાની દુકાને જાગી મળે છે ત્યાથી ખરીદજો’ આપણને તેની દુકાનની ખબર ન હોય અને તે જ બજારમા ખીજ કોઈ દુકાને પૂછીશુ કે, ‘ભાઈ ફાણાની દુકાન જ્યા આવી?’ તો કહેશે, ‘તમારે શુ ખરી દહુ છે? ગમે પણ એ દુકાનમા વેચાય છે તે બધા માન રાખીએ છીએ તમારે ખરીદવો હોય તો મુખેથી તે જ દુકાનેથી માવ ખરીદજો પણ તમે અહીં માન જુઓ, બાવ જુઓ, પછી ત્ના જલો

તમે ન હો તો વાંધો નહીં પણ ત્યાં જઈને છેતરાયો તો નહીં જ ને? કેમ કે, તમે અહીં તો માન જોયો હશે ભાવ બાંધ્યો હશે હા, બે માવ ને ભાવમા સરખું પડે તો અહીંથી જ લેજો એટલે. ધરતી ભળવજો' એટલું કહીને ભાવ બાંધનાં માવ ખડકવા માડશે અને તમે જરા આગસ કરશો કે બતાવેલો માન ગમશે એટલે જેની તમને કોઈએ લખામણ કરી હતી તે હુકાને નહીં જતા ત્યાંથી જ ભેઈતો માન ખરીદી લેશો!

શહેરી માણસને નવરાશ ઝાઝી રહેતી નથી એટલે આવી વેપારી કુળાને વિકસવાનો અવકાશ મળી જ ર' છે

શેરીની હુકાનોમા ખૂબ બાણીની વસ્તુઓ જેવી બીજાની બનાવટની વસ્તુઓ જ ઝાઝી ભેવા મળશે! અને ધરમા જરૂર પડે ત્યારે બહાર સુધી કોણુ દોડવા બધા? 'છે તે ઠીક છે માનીને થોડી ધણુ એવી વસ્તુ ખરીદવી જ પડે છે!

ફાલો સાચું ખૂબ ખપે છે? એના જેવા જ રંગ ધાટોના લગભગ એવા જ રંગ ભાતના પોર્સિંગ વાળો માણુ તમને શેરીની હુકાનોમા મળવાનો જ! -લગભગ બધી જ વસ્તુમા માણુ છે

તમારે ભેઈતી જ કંચોનીટીનો માન ભેઈતો હશે તો શેરીની હુકાને કઠાચ મળે ખરો, પણ તેનું મૂલ બહાર કરતા એકદ બે પૈસા વધારે જ ચૂકવવું પડવાનું!

શહેરમા આમ આનું હોય ત્યાં ગામડાની હુકાને તો ખૂબની અવેલમા મળતો માવ જ આજો કે ખાવાનો!

મુબઈ જેવા મોટા શહેરમા જ્યાં બનાવટી દવા સુદા વેચાતી હોય તો ત્યાં ગામડાની વાત જ શી? માણસની ત દુરસ્તી સાથે જ્યાં પોતાના તાલ ખાતર રમત થતી હોય ત્યાં બીજું શું ન થાય?

અમુક ભાઈની અમુક વસ્તુ ખૂબ ખપે છે? કમીશન તામતું મળે છે! એ જ વસ્તુ ખીજી કંપનીવાળો બહાર કમીશનને આપે છે? કંચો એક મામ એમા ભેગમેળ થઈ ચકવી હોય તો પેલી

સારી વસ્તુમા ભેગભેગ કરી સારી વસ્તુને બગાડી ઘસોકામા તેની શાખ ઘટાડીને, અને આગળ બતાવ્યું છે તે વેપારી કુળા અજમાવીને 'મૂળના જેવી' બનાવટ પ્રવારમા આણીને ઝાઝું કમીશન મેળવે છે!

નવ-નકથાની ઝાઝી મામ છે, મહિયા, પત્તાડા ન પડે, પેટનીકર અઝો પુરસ્કાર માંગે છે? છાપો: અનુવાદ! રમણદાન સાની કે નગીનદાસ પારેખ તો મોઢા પડે, અદે આપણે ત્યાં જ પેલો છોકરો બગાળી શીખ્યો છે, આગળ આવવાની હોશ છે સસ્તામા અનુવાદ કરી આપશે! કરારો અનુવાદ ને છાપો નવ નકથા! પેલો શરદભાખુની, ટાંગેરની ફવાણી ફલાણી ચોપડી આટલી આટની કિંમતે વેંચે છે તો આપણે આઠ, બાર આના કે રૂપિયો આછો રાખીશું એ જ ખપશે ઝાઝે નદે બહોળો! વેપાર! આપણે કયા અમુક ચિત્રકારનું ચિત્ર કે ફાલુ જ પ્રેસની છપાઈ ભેઈએ છે! પેલા કંચો ગીટરે ધરનું પ્રેસ કાઢ્યું છે-કામ માટે ફેરા ખાય છે-સસ્તામા કરી આપશે ઉપડો કાક સાદો રાખીશું તો ચોપડી તો ખપશે જ! આહું વિચારે છે વેપારી માનમ!

ફવાણુ અથ વિકેલાનુ છાપેતું વિવરણ બહું ખપે છે! પણ તે કમીશન ચોછું આપે છે, ત્યારે આપણા પેના હેડમાસ્તર પાસે જ કા ન લખાવીએ! સસ્તામા પતરો એનાથી કાપદેસર ન લખાય પણ કયા એનું નામ છાપવું છે? અનુભવી શિક્ષક છાપશું એટલે ચા પુ ને પોતાનું લખેલું હોવાથી પોતાની સૂઝમા ખપાવવા પ્રયત્ન કરશે જ ને વિદ્યાર્થીઓને પાસ જ થવું છે કે ખીજું? તો પછી જે શાળામા લખતો હોય તે જ શાળાના હેડમાસ્તરનું લખેતું વિવરણ જ તેમને પાસ થવા પૂરતું છે!

કોઈ મોટા મદિરમા ખૂબ જ શ્રીફળ, ઘી આદિ ધતવણ હશે તે મદિરની નજીક હુકાનોમા પેના દેવને -દેવના શ્રીફળ ઘી જ ફરી વેચાતા જણાયો! બહાર કરતા થોડા સસ્તા! આપણે તો દેવને ધરણુ છે તો ધની દીધું કામા ધોમા કરશે

તેને ભગવાન પૂછશે. આપણે શું! આપુ છે આપણું
ભાવિક અને ન્યાયી માનસ!

આમ પવિત્ર ગણ્યતા ક્ષેત્રોમાથે આપુ ચાલતું
હોય ત્યા અન્ય ક્ષેત્રોની તો વાત જ શી?

ત્યારે આપુ નિવારણ શું? આવી બાબતમા
બાધાહીન વૃત્તિ આપણે છોડવી જોઈએ દરેક
બાબતમા ધોરણનો, કક્ષાનો, ઉત્તમતાનો આચરું
ગણવો જોઈએ અને તે માટે થોડી સુરક્ષી પડતી

હોય તો વેડી લેવી જોઈએ. અને એવી વસ્તુ વિના
ચવાવી હેવા માટેય તૈયારી રાખવી જોઈએ. એમ
થતા આપણા જોઈએ વસ્તુ ધીરધીરે મળશે
જ કેમ કે, વેપારીઓને વેપાર કરવો જ છે
ખોટી વસ્તુ ન જ ખપતી હોય તો માની વસ્તુ
રાખ્યા વિના તેમનો છૂટકો નથી

આવો ગ્રામ્ય નહીં રાષ્ટ્રીય તો આપણું
જીવન મૂળની અવેજમા વેચાતી વસ્તુ જેવું
'અવેજ' જ બની જશે!

ગાડું અને ગાધી

—સ્તા પરથી ગાડું જઈ રહ્યું છે સામે આકરું ચડાયુ આવે છે ઉપર ચડ્યું છે અને બળદને
ઉપર જવાની દૃષ્ટિ જ નથી ગાડું જોખમમા છે બળદને ધકેલના પડે છે, ભેર કરવું પડે છે ગાડી
રાખાએ સાનધાન રહેવું પડે છે

—સ્તા પરથી ગાડું જઈ રહ્યું છે સામે ડાળ જેતરનાનો આવે છે બળદને ભેરથી દોડવું છે
ગાડું ગેદલી પડે એવું જોખમ છે. ગાડું જોખમમા છે બળદને સયમમા રાખના પડે છે ગાડાવળાએ
ખૂન સાનધાન રહેવું પડે છે

—ગાડું સ્તા પરથી જઈ રહ્યું છે સીંગે સપાટ સ્તા છે નથી ચડાયું કે નથી ઉતરાયું હવે ગાડું
સલામત છે હવે ગાડું જોખમમા નથી ગાડાનાળાને અત્યારે ઝોક ખાઈ જેવું હોય તો ભલે ખાઈ લે
બળદ પોતાની મેળે હીડે છે

માથુસને ન્યારે સુખનો ભેટો થાય છે, એ છે ઉતરાયું તે નખતે જીવન જોખમમા કોય છે. ચાર
માથુ સુખ ભેટો છે હિન્દી દોરમદોર કરના કૂતી કોય છે પણ સાનધાન! ઉતરાયું છે, એટલે
બળદને રોકના જોઈએ ખૂન સાનધેતી રાખવી જોઈએ

માથુસને કૂખનો ભેટો થાય છે, એ છે નાચું પગ આગળ નધાની ના પાડે છે, મનની આગળ
નધાની હિંમત નથી ચાતી હિન્દો તો દુનિને ગેલી છે, આગળ વધતી જ નથી કેમકે સામે આક્રમ
છે ચડનારું છે પણ સાનધાન! ચડાણ છે એટલે બળદના પૂછના ચરકના પડે. હિંમતથી આગળ
ધવું જ પડે

સમાજની હાલત હમેશા આવી જ હોય છે કદી સુખ કોય તો કદી કુખ કી ઉન્નતિ હોય તો
કદી નનનતિ. બધું સમાન હોય એવો તો ભાગે જ થોડો સત્તો આવે છે મટિ સત્કુરોએ સુખ નખતે
મયમ લીખવો અને કુખ વખતે ધીરજ ધરના કલું

આવો અપવિત્રમાથી ઉગાડનારો કુખમા હિંમત બાધનારો નિર્નવતા કીખનારો બક મહાન
સતપુરુષ મહાત્મા ગાંધીને રૂપે પરમેશ્વરે આપેલી આગળ ચોકલી આપેલો એણે આપણને જે કેમ રહી
આવી એ પ્રમાણે શું આપણે આપણે ચાલીએ તીએ ખરા? આજનો દિવસ આ વિનાર કમી પેનાનો
દિવસ છે આજે પણ દુનિયામાથી જોખમ પરનાયો નથી. હિંદુઆન સક્રમાથી પસાર થઈ શું છે
ક્યારે દુનિયામા લડાઈ ફાગી નીકળે, અને માનવજાતિના વિનાશની ધડી આવી ત્યારે એ કોઈ કદી વડે
અમ નથી મોગ મોગ શબ્દોનો વનાવ્યા છે અને દુનિયામા અનેક પ્રતિષ્ઠા, જવાબો અને રક્તક વાવી
રહી છે એ નધાનું નિ કરવું દિવસથી ચર્મ નહી થકે

—વિનોબાજી

નવચ્ચન' તરફથી હમણા મેન્ટલ 'સહજનનંદ સ્વામી' ચોપડીમાંથી એ ૧૨મ પુસ્તકના વિવિધ ઇવનફર્સન કરાવતા કેટલાક પ્રેરક મસજો આવી તારફને ઉભા થઈ છે વાચકોને તે ગમશે એવી આશા ॥

સારું હોય તે ન બોધિએ !

કેઈકે કાઠીઓએ એક સરસ ઘોડો ભેટ કર્યો કેટલાક દિવસ સ્વામીનારાયણે એ વાપર્યો એક દિવસ કેટલાક શિષ્યોએ કહ્યું કે આખા કાઠિયા વાડમાં દેશી ઘોડાની ભેડ મળે એમ નથી સ્વામી નારાયણે એ વાત ધ્યાનમાં લાખી સારું ઘોડા ઉપર બેઠી નદીએ સ્નાન કરવા ગયા નદીઅ ઘોડા ઉપરથી ઊતરી, પાસે એક પ્રાંસણ ભરેલો હતો તેના હાથમાં લગામ જોડી, 'શ્રી કૃષ્ણાર્પણં' બોલી દીધું કાઠીઓથી હ, હ, હ, હ થઈ ગયું

'બહુ સારું હોય તે આપણે ન બોધે'ન' કહી સ્વામીનારાયણે નદીમાં નાહવા ગયા

અશ્વમિય કાઠીઓએ આવેલ ઉત્તમ ઘોડો ચાટ્યો ગયો તેથી બે દિવસ શોક પાળ્યો, પણ સહજનનંદ સ્વામીને એ વાતનો દેશ માન પણ ખટકો ન હતો

‘હું તો જમ્યો’

અમદાવાદથી થોડે દૂર આવેલા લાઘણાજ મામમાં બે સરસી બાઈઓ રહેતી હતી એક બાવસાર નોનબાઈ ગરીબ હતી અને બીજી ગામમાં શ્રીમત નાગરપ્રાંસણ હતી નોનબાઈએ સ્વામીનારાયણને એમના ધિઓ સહિત જમવા નોતર્થ

ગામમાં બાઈને કહ્યું 'તારા દાગળોખા હવેલા છે માટે તું સાધુઓ માટે રોજી કર અને મહારાજ માટે હું મહા-ગીધામાંથી રોજી કરીને મોકલીશ'

બિચારી ગરીબ બાઈના મનમાં એણે આખું કે એનું અનાજ મહારાજના ઉપયોગમાં આવ્યું

સ્વામીનારાયણને આ વિશેની કાર્ડ જમર ન હતી એ તો જમવાનો વખત થયો ત્યારે એ બાઈના ઘેર ગયા બાઈનું મોઢું ઊતરેલું એઈ કારણ

પૂછ્યું બાઈ રડી પડી અને બનેલી હકીકત કહી.

સ્વામીનારાયણે કહ્યું 'તમારી રોજી તૈયાર થઈ હોય તે ગયો' અમે તમારું જ અન્ન જમીશું'

બાઈએ તુરત ચાટલો નાખ્યો અને જમવા બેસાડ્યા એટલામાં ગામમાં યાજ્ઞ પીરની એક માણસ પાસે ગીધાવીને લાવતા સ્વામીનારાયણે માણસને કહ્યું 'હું તો જમ્યો, એ યાજ્ઞ તમે અને ગામમાં જમી લો'

‘આનિયા પુરુષ છે’

જૂનાગઢમાં સ્વામીનારાયણની ભારે હખટબાઈ સવારી કાઢવાના આથી સવારી નવાબની કથેરી આગળથી જતી હતી તેટલામાં એક પગીના છોકરાએ એમના હાથમાં ખીલતું મૂક્યું એ એટલા પ્રેમથી અપાયું હતું કે સ્વામીનારાયણે એ ત્રાજ ખાવા માડ્યું એ ભેઈ નવાબના દીવાને કહ્યું 'જુમાને, ભગવાન કહેવાય છે અને ખીલતું ભણે ભેણું જ ન હોય તેમ રસ્તામાં જ ભથડે છે'

નવાબ વિશેષ વિવેકી હતો એણે કહ્યું કે, 'સ્વામીનારાયણ નિઃસંશય આનિયા પુરુષ છે નહીં તો આટલી સવારીની વચ્ચે એમનામાં ખીલતું ખાવાની હિંમત હોય જ નહીં'

‘તમે બધું ભણી ચૂક્યા’

એક નૃસિંહાનંદ સાધુ સવારના પહોરમાં બિડી સ્વામીનારાયણ પાસે દીવો બળે તેને બજ વાગે ચાવવા માટે ખેસતા શિષ્યાગાના દિવસ હતા, સહજનનંદ સ્વામી પાસે બેસી તમગડીએ તાપતા નૃસિંહાનંદજી વાચતા બધ, પણ એમનું ચિત્ત સ્વામીનારાયણની મૂર્તિનું દયાન ધરવામાં બે-ચાયા કરે એટલે ભણવાના પાતા હાથમાં રહી બધ. અને એ સ્વામીનારાયણને એકટશે બોલો બેઠી રહે સ્વામીનારાયણ એમને રોકે એટલે

વળી પાછું વાંચવા માંડે. કેટલાક સાધુઓને ભણવાની આજ્ઞા ગમતી ન હતી; તે પ્રમાણે સહજનંદ સ્વામીએ ધાધુ' કે નૃસિંહાનંદને પણ ભણવું ગમતું નથી માટે બાણીને ભણવામાં ચિત્ત રાખતા નથી. એક દિવસે એ પ્રમાણે નૃસિંહાનંદની વૃત્તિ સ્વામીનારાયણના ચોટી હતી એટલામાં હાથમાંનાં પાનને ઝાળ લાગી અને સળગી ઊઠ્યું. સહજનંદ સ્વામીએ એમને ફેંટી કહી પૂછ ઠપકો દીધો. એટલે નૃસિંહાનંદ રોઈ પડ્યા, અને કહ્યું કે. 'હું' ફેંટા કરતો નથી પણ આપનામા માડું ચિત્ત ખેંચાઈ જાય છે અને હું સ્થિર થઈ જઈ જુ'.'

સ્વામીનારાયણ આ ઉત્તરથી બહુ પ્રમન્ન થયા અને કહ્યું કે, 'તમે હવે બધું બાણી ચૂક્યા. ભણાવી ભણાવીને પરમેશ્વરમા તિવર વૃત્તિ કરવી એ જ હેતુ છે.'

મોક્ષને સાધ્યકારી જે વિદ્યા ન હોય એના માટે સ્વામીનારાયણને બહુ ઓછા મોહ હતો.

★
'શું દિવસ ઉભાળ્યો?'

હીનાનાથ બદને એક વાર મહાજનંદ સ્વામીએ પૂછ્યું: 'તમને કેટલા શ્લોક આવડે છે?'

બદે કહ્યું: 'મને ૧૮,૦૦૦ શ્લોક કંઠે છે'

સહજનંદ સ્વામીએ પૂછ્યું: 'એમાથી તમે તમારા મોક્ષના કેટલા માન્યા?'

'એનો તો મેં હિસાબ નથી કર્યો, મહારાજ!'

બદે કહ્યું: 'ત્યારે તમે શ્લોક કંઠે કરી શું દિવસ ઉભાળ્યો?'

સહજનંદ સ્વામીએ કહ્યું.

■
'વૃત્તાન્ત શુદ્ધ છે'

કેવળ પંડિતાર્થ માટે સહજનંદ સ્વામીને જરાયે મોહ ન હતો. વિદ્વાત કરતાં ચારિત્ર માટે જ એમને વિશેષ આદર હતો. ચારિત્ર માટે સંપ્રદાયમાં 'વૃત્તાન્ત' શબ્દ વપરાતો. એક વાર એક સાધુને સહજનંદ સ્વામીએ ખુરાનપુર જવાની

આજ્ઞા કરી. ખુરાનપુર તો તે વખતમાં ફર દેશાવરમાં ગણાય. કોઈ કે કહ્યું, 'મહારાજ, એ સાધુ ભણેલા નથી અને એટલે ફર કોઈક સવાલ જવાબ કરશે તો એ મૂંઝાઈ જશે.'

સ્વામીનારાયણે કહ્યું, 'એ ભણેલા નથી તેની ફિકર નહીં, કારણ કે એમનું વૃત્તાન્ત શુદ્ધ છે; ધન અને સ્ત્રીથી એ લેવાય એમ નથી. એમનું વૃત્તાન્ત એમને પ્રશ્નોત્તરમાં સહાય કરશે.'

★
વાણિયો ડાહ્યો લાગે છે

એક વાર સ્વામીનારાયણ એક ગામમાં ઓચિંતા સતતની વખતે મથા હતા. સાથે એક સેવક હતો. સ્વામીનારાયણ એ ગામમાં આવી શકે એટલા નજીક હોવાનું કોઈને ભાન ન હતું. ગામના યર્ધને જતા હતા, ત્યાં એક દુકાનમાં બે વાણિયાઓ હિસાબ મેળવી રહ્યા હતા. સ્વામીનારાયણ અને એમના સેવકને જોઈને એક વાણિયો બોલ્યો, 'આ આટલી મોટી રાતે સ્વામીનારાયણ જેવું કોણ જતું હશે?'

ખીળ વણિયો કહે. 'સ્વામીનારાયણ તો ફર દેશાવર રહે, એ ક્યાંથી આવે?'

પહેલો કહ્યું: 'કહો ન કહો, એ સ્વામીનારાયણ જ છે, એ વિના આવી ચાડ હોય જ નહીં.'

સ્વામીનારાયણે આ સંવાદ સાંભળ્યો, અને સેવકને કહ્યું: 'વાણિયો અતિશય ડાહ્યો દીમે છે. અમને આટલા અંધારામાં પણ ઓળખ્યા.'

★
ગુરુ શિષ્યને પગે પડવા ઇચ્છે છે!

સ્વામી પ્રેમાનંદ અને દેવાનંદ એ બે ઉત્તમ ગૃહીયો હતા. પ્રેમાનંદ સ્વામી બે તો પૂર્વાશ્રમમાં સંગીતનો ઉત્તમ અભ્યાસ કર્યો હતો; એમના સંગીતથી તો આખી સમગ્ર દેશમાં ચિત્ત ધર્મ જતી. એમના સંગીતમાં એટલો પ્રેમ ભરેલો રહેતો કે સ્વામીનારાયણે એમની પ્રશંસા કરતાં એક વાર કહ્યું કે, 'એ સાધુને જીડીને આશંગ દંડવત પ્રણામ કરીએ એવું મન ધર્મ લાય છે.'

★
બહુખી પ્રતિભા ક્યાંપડે ભરકેઈને ક્યાંથી? .
અનિત, ક્યારે કમળ સુખનાંય સતત રૂચનથી સકતાં!

આખા હતા ખાખ

બાપુએ હાર કબૂલવી
આ પ્રસંગ સેવાશ્રમ આશ્રમનો છે.
બાપુનો જન્મદિવસ હતો. વર્ધાના
મહિલાશ્રમની બહેનો બાપુને હોંશે હોંશે
સૂતરની આંટીઓ અર્પણ કરવા આવી.
બાપુએ તેમને અગાઉથી જ કહી
રાખેલું કે તમે આંટીઓ આપવા ભલે
આવો; દૂધાનું પાણી અને મારા આશી-
ર્વાદ તમને મળશે. બાકી નાસ્તો સાથે
ચેતાં આવશે

બાને જ્યારે આ વાતની જાણ થઈ
ત્યારે એમણે આશ્રમના વ્યવસ્થાપક પાસે
કોઠાર ઉઘડાવી મોસળી, કેળાં, સીંગ-
દાણા, ગોળ કઢાવી બાળાઓને આપ્યાં.

બાપુને જ્યારે એની ખબર પડી ત્યારે
બાને પૂછ્યું. બાએ સામે પૂછ્યું: 'આશ્રમ
મારું નથી શું? હું બાળાઓને પ્રસાદ
આપી શકું નહીં?'

બાપુને હાર કબૂલવી પડી.

સાંજની પ્રાર્થના વખતે બાળાઓને
આશીર્વાદ આપતાં બાપુએ કહ્યું: 'મારું
હૃદય પિતાનું છે. બાતું માતાનું. માતા
બાળકોને ખાલી હાથે કેમ કાઢી શકે?'

‘બાપુ રહી ગયા’

સાબરમતી આશ્રમમાં જન્મવા ઠાણે
પ્રથમ ઘંટ વાગતો એટલે બધા પોત-
પોતાના સ્થાનેથી જન્મવાના રથે બાવી
રહે. ત્યાર બાદ દસ મિનિટ રહીને બીજે
ઘંટ વાગે તેની સાથે બોજના સયનાં પ્રવેશ-
દ્વાર બંધ થઈ જાય. દ્વાર બંધ થઈ ગયા
પછી જે કોઈ આવે તેને બીજી પગલ બેસે
ત્યારે જ દાખલ કરવામાં આવે એવો
નિયમ હતો, અને તે સૌ કોઈને એક
સરખો લાગુ પડતો.

એક વાર એકું થયું કે જન્મવાનાં
પ્રથમ ઘંટ વાગ્યો તેને દસ મિનિટ થઈ
ગઈ તો ચે બાપુ ન આવ્યા. ઘંટ વગાડ-
નાર બાઈ વિચારવા લાગ્યા કે બાપુ હજી
આવ્યા નથી તે ઘંટ વગાડું કે જરા વાર

ગંભીર છતાં બાળક જેવા

સાબરમતીમાં ૨ આવ્યાં હતાં તે
ઓસરી ગયાં.

આશ્રમના કિશોરોને તરવાની ઇચ્છા
થઈ. બધા ટોળે મળીને ગયા બાપુ પાસે
અને હેલા લાગ્યા : ‘બાપુ, પૂર હવે
ઓસરી ગયાં છે અને અમે નાહવા ને
તરવા જઈએ છીએ, તમે પણ ચાલો.’

બાપુએ સૌનો ઉત્સાહ જોઈને હા
પાડી.

મહાદેવભાઈ કહે : ‘બાપુ, અહીં
ઘણું કામ પડ્યું છે, તમે એમની સાથે
જશો ?’

‘હા, બાળકોને કંઈ ના પડાય છે !
કામ તો છે જ, અને કરવું જ રહ્યું.’

અને બાપુ સૌની સાથે ગયા. કિશોરો
તો રાજ રાજ થઈ ગયા.

સૌ કોઈ નદીમાં તરવા પડ્યા. બાપુ
પણ તરે, તરતા બચ અને કિશોરોને
તરતાં ચ શીખવે. બાપુ કિશોરો સાથે
એવા તો તન્મય થઈ ગયા કે જોનારને
પ્રશ્ન થાય કે થોડી વાર પહેલાં ગંભીરપણે
કામમાં ગુંથાયેલા તે આ જ હસતા રમતા
બાપુ કે ?

આખરે એની ધીરજ ફળી

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ
તરફ બાપુની વરણી થઈ અને તેઓ એક
માસ ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં રહ્યા ત્યારનો
આ પ્રસંગ છે.

બાપુ સરદાર વલ્લભભાઈના સંપૂર્ણ
પહેરા નીચે હતા. બાપુને પૂરતો આરામ
મળે એટલા માટે સરદાર જેને મળવા
જવા દેએ જ બાપુને મળવા જઈ શકતા.

બાપુ વિદ્યાપીઠના મકાનના માળ
પર રહેતા. બાપુની નજરે પડીએ તો
બાપુ બોલાવે એ આશાએ કેટલાક એ
મકાનની સામેથી ખાસ કારણ વિના
પસાર થતા કે ઊભા પણ રહેતા. અને
એમ કોઈકને બાપુને મળવાનો મોકો
મળી પણ જતો.

પણ બાપુ ઉતરેલા તે જ મકાનની
નીચે રહેતા ગાંધી કુટુંબના એક વિદ્યા-
ર્થીએ એવો કોઈ જ પ્રયાસ ન કર્યો.
બીજાઓ બાપુને મળવા માટે સરદારને
વિનવતા ત્યારે આ ભાઈ તો પોતાના
કામમાં જ રત રહ્યા.

આમ ને આમ એક મહિનો વહી
ગયો. ત્યાં એક દિવસ બાપુએ વલ્લભ-
ભાઈને કહ્યું : ‘.. ને જરા બોલાવો ને.’

સરદારને પણ જરા આશ્ચર્ય થયું.
આ એક મહિનામાં અહીં રહેનારા લગ-
ભગ દરેકે બાપુને મળવા પ્રયાસ કરેલો પણ
આ ભાઈએ તો કશો પ્રયાસ કર્યો ન હતો.

સરદારે પેલા ભાઈને પોતાની લાક્ષ-
ણિક વાણીમાં કહ્યું : ‘બધાને મારે
બાપુને મળવા આવતા રોકવા પડતા
હતા; પણ તું જ એક એવો નીકળ્યો કે
જેને મારે સામેથી બોલાવવો પડે છે, તું
ખરો ! ચાલ, બાપુ બોલાવે છે.’

અને પેલા ભાઈ બાપુને સહર્ષ મળવા
ગયા. જ્યાં બીજાને પાંચ-દસ મિનિટમાં
પાછા વળવું પડતું ત્યાં આ ભાઈને
ખારસા બે કલાક મળ્યા ! એટલું જ નહીં,
બાપુ પોતે તેમનું કામ જોવા તેમની
ઓરડીમાં પણ આવ્યા.

‘ધન્યતા અનુભવું છું’

બાપુ, મહાદેવભાઈ અને કેટલાક
આશ્રમવાસીઓ સાથે બિહારનો પ્રવાસ
કરતા હતા.

રેશને રેશને લોકોનાં જંગી ટોળાં
બાપુનાં દર્શન માટે ઊભે અને ડબ્બામાં
ચઢી જાય, ગાડી ચાલુ થઈ જાય તો થે
ડબ્બાને વળગી રહે !

દરેક રેશને ગાડી મોડી ચાય. અનેક
વિનવણી છતાં બાપુએ લોકો ખસે નહીં.
પુદ બાપુ લોકોને આજીજ કરે. તોય
કંઈ દેર પડે નહીં, ઊલટા બાપુને જોઈને
આનંદમાં આવી જઈને એમના જથકાર
બોલાયે. એક રેશને એમ જ થયું.
લોકો કંઈ સાંભળે જ નહીં. બધે લોકો
વળગેલાં અને ગાડી ઊપડી. બાપુને દહે-
શત હતી કે આમાં કેઈને અકરમાત ન
થાય તો સારું. પણ થયું એમ જ. ગાડી
ઊપડી ને એક છોકરો ઘસડાયો અને તેનો
એક પગ કપાયો. ગાડી થોભી. બાપુએ
તરત નહોદે જાઈને લેવાત કંટલા મોક-
લ્યા. મહાદેવભાઈ જ્યારે ખબર લાવ્યા

ત્યારે બાપુએ તરત ડૉ. સુશીલા નાયર
સાથે હતાં તેમને ઉપચાર અને સારવાર
માટે મોકલ્યાં. થોડી શસ્ત્રક્રિયા કરીને પેલા
છોકરાનો લટકી રહેલો પગ સુશીલાબહેને
છૂટા કર્યો. હવે એ રેશન નાનું હતું.
ત્યાં કમી ડૉક્ટરી સહાય મળી શકે એમ
ન હતું. બાપુએ તપાસ કરાવી તો દૂરના
એક સ્ટેશને શહેર હોવાથી ત્યાં હોસ્પિટલ-
લમાં ધાયલ છોકરાની સારવાર થઈ શકે
એમ જાણવા મળ્યું. એટલે એ ધાયલ
છોકરા માટે ગાડીના એક ડબ્બામાં સગવડ
કરાવી અને પછી ગાડી ઊપડી. બીજે
રેશને ગાડી થોભી ત્યારે બાપુ જાતે તેની
ખબર કાઢવા ગયા.

જ્યારે મોટું રેશન આવ્યું ત્યારે
સત્તાવાળા સાથે બાપુએ વાતચીત કરીને
પેલા ધાયલ છોકરાને હોસ્પિટલમાં મોક-
લાવી આપ્યો. બાપુને તો અમુક સ્થળે
જવાનું નક્કી હતું એટલે ત્યાં જવું પડ્યું.
પણ મહાદેવભાઈને પેલા છોકરાની ખબર
કાઢવા પછી મોકલ્યા.

ધાયલ થનાર છોકરાના પિતાનો
પાછળથી બાપુ પર પત્ર આવ્યો. એમાં
એણે લખ્યું હતું : ‘આપ જેવા મહાન
પુરુષે મારા જેવા ગરીબ પર કૃપા કરી
આટલી સીધ રાખી એથી આભારી છું.
નશીબમાં માંડ્યું હતું તે બની ગયું. આપે
એ અજાણને નાંચ હાંચ ફેરવી આપી હોય
આપ્યા એ જાણી ધન્યતા અનુભવું છું.’

‘ચારિત્ર્ય જ મહત્વનું છે’

બહુર સાદિક હજરત મહમદના દોહિત્ર થાય. એ પણ એક સ્ત્રી અને ત્યાગી પુરુષ હતા.

એક દિવસ દાઉદ નામનો ફકીર સાદિક સાહેબ પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો. ‘મારું મન વિકારી થઈ ગયું છે, કૃપા કરી મને ઉપદેશ આપો. જેથી મારું ચિત્ત શુદ્ધ થઈ જાય.’

‘દાઉદ સાહેબ! તમે પોતે જ એક મોટા સાધુપુરુષ છો. મારા ઉપદેશની તમને જરૂર ન હોય!’ સાદિક સાહેબે કહ્યું

‘આપ તો હજરત મહમદ સાહેબના વંશના છો, આપનો અધિાર તો સૌથી ચઢિયાતો છે માટે મારા જેવાને ઉપદેશ આપવાનો પણ આપને હક છે જ.’ દાઉદ સહેબે વિનંતિ કરતા કહ્યું

સાદિક સાહેબે અતિશય નમ્ર વાણીમા દાઉદ સાહેબને સમજાવતા કહ્યું ‘દાઉદ, કયામતના દિવસે જ્યારે મારા નાના (માના પિતાશ્રી) મારી તરફ આગળી ચીંધી મને પૂછશે કે તે શા માટે મારો માર્ગ પડડ્યો ત્યારે હું તેમને શો જવાબ આપીશ? મોટા વંશમા જન્મવાથી જ કોઈને ઉપદેશ આપવાનો અધિકાર નથી મળી જતો સદાચા-અર્થાત્ ચારિત્ર્ય એ જ એ માટે મહત્વની વસ્તુ છે’

સાદિક સાહેબનો જવાબ સાંભળી દાઉદ સાહેબ રડી પડ્યા અને તે અન્નાહને ઉદ્દેશીને બોલી બેઠ્યા ‘હિ અન્નાહ! ધર્મપ્રવર્તક મહા પુરુષની પ્રકૃતિનો રસ જેમનામા ડેક મળી ગયો છે અને તે મહાન ધર્મનેતાના ચારિત્ર્યથી જ તેમનું ચારિત્ર્ય બધાયું છે, જેમના નાના એક અન્નાહના મોઢેલા મહાપુરુષ હતા—જેમજનર હતા—જેમની માતા એક પરમ ધાર્મિક સતી છે તેવા મહાપુરુષ પણ ત્યારે પોતાના ચારિત્ર્યના સજ ધર્મા આટલા સાવચેત રહ્યા છે ત્યારે મારી તો શી વિન્નાત?’

આવા હતા એ અલ્લાહના બંદાઓ!

મહાન હોવા છતાં નમ્રતાથી આત્મનિરીક્ષણ દ્વારા નાનપ શોધી અને એમ વિશેષ મહાન થવું એ બાણે એમની જીવનપ્રણાલિ હતી!

૨

આપ્યું દાન પાછું ન લેવાય

આ પ્રમ ગ પણ નાદિર સાહેબના જીવનનો છે એક માણસ એક હજર રૂપિયાની નાણા-કોથળી લઈને જતો હતો રસ્તામા કયાક એ ભૂલી ગયો એને યાદ આવતા એ શોધવા લાગ્યો ત્યાં એની નજર સાદિક સાહેબ પર પડી. એણે તરત સાદિક સાહેબને પકડ્યા અને કહેવા લાગ્યો કે, ‘તે જ મારી નાણા કોથળી લીધી છે. લાવ મારી કોથળી!’

સાદિક સાહેબે તેને ઘણું શે સમજાવ્યું કે માર્ગ તારી કોથળી મે નથી લીધી તેથી પેલો તો માને જ નહીં. આખરે સાદિક સાહેબે તેને પૂછ્યું ‘એમા કેટલા નાણા હતા?’

‘હજર રૂપિયા હતા!’

‘લાવ ત્યારે મારી માથે’ એમ કહીને સાદિક સાહેબ તેને પોતાના ઘરે લઈ ગયા અને પોતાની પાસેથી તેને પૂનઃ એક હજર રૂપિયા ગણી આપ્યા

પેલો માણસ ખુશ થતો ચાલ્યો ગયો. પણ થોડા વખત પડી એને પોતાથી નાણા થેવી પાછી મળી આવી! એને પોતાની ભૂલ સમજાઈ! એ કઈ સાદિક સાહેબને ઓળખતો ન હતો કે મે કોની સાથે આવો અઘટિત વર્તાય કયો તે છતાં તે સાચો માણસ હતો એટલે હજર રૂપિયા લઈને તે પાછો સાદિક સાહેબ પાસે આ-યો અને તેમની માફી માગી રૂપિયા પાછા આપવા જાગ્યો. ત્યારે સાદિક સાહેબે તે લેવાની નાક ના પાડતા કહ્યું ‘એક વાર આપેલું દાન મારાથી પાછું લઈ શકાય નહીં’ અને નાણા લીધા નહીં.

પેલા માણસને જ્યારે ખબર પડી કે મે જેને ચાર માન્યો હતો એ તો મહાપુરુષ સાદિક છે ત્યારે તેના પચાસપનો પાર ન નહો

ભગવાન જુદા અને એમના સમકાલીન મહા વીર સ્વામીના ઉપદેશો લોકભાગ્ય થયા બૌદ્ધ અને જૈન ધર્મનો તે કાળે ભારતવર્ષમાં પરપરાગત હિન્દુ ધર્મ કરતા વિશેષ પ્રમાણમાં પ્રચાર થયો તેનું એક મહત્વનું કારણ એ હતું કે એ બંને મહાન ધર્મ નિર્વાતકોએ લોકભાષામાં ઉપદેશ આપ્યો હતો.

એટલે બૌદ્ધ ધર્મ સાહિત્ય મોટે ભાગે સંસ્કૃત સિવાયની ભાષાઓમાં જ વિશેષ મળી આવે છે મહાકવિ અશ્વધોષ આ એક નામ એવું છે જે અન્ય બૌદ્ધ સાહિત્યના રચયિતાઓથી જુદું પડી આવે છે.

અશ્વધોષે રચેલી ત્રણ પ્રસિદ્ધ કૃતિઓ 'જુદ ચરિત', 'સૌન્દર્યનંદ' અને 'સારિપુત્ર પ્રકરણ' સંસ્કૃતમાં છે તેમાં 'જુદ ચરિત' તો મહા કાવ્ય છે એટલે છાન્દસ કે વાગ્બીટીની પેઠે એમને પણ મહાકવિ તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે.

અશ્વધોષે સંસ્કૃતમાં ત્રણે લખ્યા એનું એક કારણ તો એ કે એમણે બૌદ્ધ ધર્મ સ્વીકાર્યો તે પહેલાં તેઓ વૈદિક અર્થાત્ વેદ ધર્મના પ્રચાર કરનારા અમર્ય પંડિત હતા એ જ્ઞાન એમને એમના પિતા તરફથી વારસામાં મળ્યું હતું એમના પિતા તારના સમયના ન્યામશાસ્ત્રના પ્રસિદ્ધ બ્રાહ્મણ પંડિત હતા.

અશ્વધોષ કુષાણ વંશી કનિષ્ક રાજાના સમકાલિન હતા.

એમનો જન્મ અયોધ્યામાં થયો હતો એમની માતાનું નામ મુવલ્લોક્ષી હતું એમ કહેવાય છે કે ત્યારે અશ્વ ધોષનો જન્મ થયો તે દિવસે અશ્વો ઘેાડા હજી હજીવા હતા એટલે એમનું નામ અશ્વધોષ પડ્યું.

વળી રોમ પણ કહેવાય છે કે એક દિવસ ત્યારે અશ્વધોષ ઉપદેશ આપતા હતા ત્યારે એમનો મનુષ્ય સાદ સાલ પીને બૂખા અશ્વો ઘાસ ઢાળ્યા વગર

છોડીને આકાશમિત્ર આનંદથી હજી હજીવા હતા એટલા માટે એમનું નામ અશ્વધોષ પડ્યું.

એક ક્ષણે અશ્વધોષ માટે 'ધોરવિન' શબ્દ વપરાયો છે એમાં પણ એવો જ ભાવ સમાયેલો છે કે પોતાના મધુર સ્વરથી ઘોડા (ધોર)એને મનમુગ્ધ કરવાની શક્તિ ધરાવતા હતા.

આ બધી વાતોમાં તરૂન હોય કે ન હોય, છતાં એક વાત સાવ સાચી છે કે અશ્વધોષ એક સંગીતજ્ઞ બૌદ્ધમિત્ર હતા અને એક સંગીતકારના મધુર સ્વરથી ઘોડાઓ આકર્ષાતા હોય એ વાતમાં શંકા જોડવી નથી.

બૌદ્ધ મિત્રોએમાં કેટલાક તો કેવા અફળત શિ પકારો, કળાકારો હતા એ તો દેશભરમાં પથ રાચેલા બૌદ્ધ સ્થાપત્યો અને અસંખ્ય અતિ રમ જિન જુદમૂર્તિઓ દ્વારા આપે છે તો એ મિત્રુ મદમાં સંગીતકાર કેમ ન હોય ?

હિન્દુ ધર્મમાં શમાનુભાવ્ય, વલ્લભાચાર્ય જેવા વેદ ભાષ્યકારોના યુગથી બાળે સાથેસાથે સત યુગ પણ સર થયા છે અને લગભગ બધું જ સત સાહિત્ય પદમાં છે. અને એના રચયિતા સત પુરુષો પોતા જ મધુર કંઠે સ્વ રચિત રહી લલકારતા હતા !

અ્યારથી ધર્મ શાસ્ત્રો કે સાહિત્ય એ માત્ર સમર્થ પડિતો, બ્રાહ્મણો, બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વિદ્યાર્થીઓની મર્યાદા માથી બહાર આવ્યું અને બધી અગમ નિગમની વાતો લોકભાષામાં જીતરવા માડી તે મોટેભાગે પદ હતા.

બાળ્યો લખાયા પછી રથાયેલા હિન્દુ ધર્મ સપ્રદાયોમાં લગભગ દરેક સપ્રદાય પાસે પોતાના કવિઓ હતા એમણે પોતાના સપ્રદાયના વિશિષ્ટ દર્શન અનુસાર ઉચિત મંદિમાં ગાયો અને એમ સપ્રદાયના વિશિષ્ટ સ્વકીય મતનો ભારે પ્રચાર પણ કર્યો.

અશ્વધોષ વાદવિવાદ કરી શકનારા

સમર્થ વિદ્વાન હતા છતાં એમણે બૌદ્ધધર્મના પ્રચાર માટે પદ્ય અને સંગીતને જ સાધન બનાવ્યાં.

અશ્વઘોષે બૌદ્ધધર્મ સ્વીકાર્યો તે અગાઉ તેઓ બૌદ્ધોને શાસ્ત્રાર્થમાં હરાવીને વેદ ધર્મનો પ્રચાર કરતા ભારતના બુદ્ધ બુદ્ધા ભાગોમાં ફરતા હતા. એમ એક વાર તેઓ શાસ્ત્રાર્થ કરતા કરતા કરતા પેશાવર આવ્યા. ત્યાં પાર્શ્વ નામના એક બૌદ્ધ-ભિક્ષુ સાથે શાસ્ત્રાર્થ કર્યો અને તેમાં હારી ગયા અને એમણે બૌદ્ધ ધર્મનો અંગીકાર કર્યો. પાર્શ્વે જ એમને દીક્ષા આપી.

આ ભિક્ષુએ ત્રિપિટિક-ગ્રંથોનો ત્રણ વર્ષે અભ્યાસ પૂરો કર્યો ત્યાં સુધી પોતાનો વાંસો કોઈ દિવસ ચટાર્થ સાથે અડાડ્યો ન હતો એટલે એમનું નામ પાર્શ્વ પડેલું.

વેદધર્મના પ્રચાર માટે અશ્વઘોષે જ્ઞાન અને વાદશક્તિનો ઉપયોગ કરેલો. પણ બૌદ્ધ ધર્મના પ્રચાર માટે એમણે સંગીતનો આશરો લીધો.

અશ્વઘોષ બહુ સારા વીણા વગાડનારા હતા. એમણે 'રાસ્તવીર' નામનું એક નવું જ વાદ્ય શોધ્યું હતું એમ પણ કહેવાય છે. એ વાદ્યનું ઠરુણ-મંજુલ સંગીત શ્રોતાઓને જીવનના દુઃખો, અસારતા અને અનાત્મા પર વિચાર કરવાને પ્રેરતું હતું.

ત્રિપિટિક લાપામાં લખાયેલ એમના જીવન ચરિત્ર પરથી અભ્યાસુઓએ શોધી કાઢ્યું છે કે અનુગામી ગાયક ગાયિકાઓની મંડળી લઈને એ વીણાધારી ભિક્ષુ કારમીર અને પેશાવરની ગલીઓમાં વૈરાગ્યના ગીતો ગાતો ગાતો ફરતો હતો અને મોટા જનસમુદાયને બૌદ્ધધર્મ પ્રત્યે આકર્ષતો હતો.

ચીની યાત્રાળુ ઈ-ચીફના કહેવા પ્રમાણે ઈસ્વીસન ૬૭૧-૬૮૫ દરમિયાન ભારતના બૌદ્ધ-વિકારોમાં અશ્વઘોષનાં કાવ્યોનાં સંગાયન સમૂહ-ગાન ધર્તાં હતાં. અને અભ્યાસુઓનો એ મત છે જ કે સંગીત મયતા અશ્વઘોષની કવિતાનો પ્રધાન

ગુણ છે.

ભગવાન બુદ્ધનો પરમ પાવનકારી સંદેશ વીણાના ઝંકારો સાથે, કાવ્ય દ્વારા લોકો સુધી પહોંચાડનાર અશ્વઘોષનું ઉદ્ઘાટન બૌદ્ધોમાં એકલું જ છે.

ચોથી બૌદ્ધ સંગીત મહાસભા જે મહારાજા કનિષ્કના પ્રયત્નથી કારમીરમાં ભરાઈ, અશ્વઘોષ તેના ઉપપ્રમુખ હતા.

એમના ત્રણ પ્રસિદ્ધ ગ્રંથોમાં 'બુદ્ધચરિત' ભગવાન બુદ્ધના જીવન પર લખાયેલું મહાકાવ્ય છે. 'સૌન્દરનંદ' ૧૮ સર્ગોનું ખંડ કાવ્ય છે એમાં ભગવાન બુદ્ધને જીંદગીને મોટા કરનાર એમનાં માસી પ્રજાપતિ ગૌતમી-જે પણ પાછળથી બૌદ્ધ ભિક્ષુણી થયાં-સૌથી પ્રથમ બૌદ્ધ ભિક્ષુણી, થયાં, અને એમના પ્રયત્નથી જ ભિક્ષુણી સંઘની સ્થાપના થઈ-તેમના પુત્ર નંદને ભગવાન બુદ્ધે દીક્ષા આપી તેનું વર્ણન છે.

'સારિપુત્રપ્રકરણ' નવ અંકની નાટ્યરચના છે. એમા ભગવાન બુદ્ધના જે અગ્ર શ્રાવકો-અગ્રશિષ્યો સારિપુત્રને મોગહાનની દીક્ષા સંબંધી લખેલું છે.

એમના બીજા પણ કેટલાક ગ્રંથો કહેવાય છે પણ અભ્યાસુઓને એ વિશે સંધાર ચંકા છે.

અશ્વઘોષે બુદ્ધચરિત વિશે લખ્યું છે: 'મનુષ્યોનાં સુખ માટે આ કાવ્ય મેં લખ્યું નથી, વિદતા અથવા કાવ્ય તૈરાલ, ખતાવવા પણ લખ્યું નથી.'

'સૌન્દરનંદ'ના અંતમાં લખ્યું છે: 'આ કૃતિ આધ્યાત્મિક શાંતિ માટે છે, મનોરંજન માટે નથી. કાવ્યધર્મના અનુરોધથી જે કાંઈ મેં સુંદર પણ કહ્યું છે એ કેવળ કડવા ઔષધને પીવા લાયક ખનાવવા માટે મધ મેળવીએ એવું છે.'

માનવકલ્યાણ-વાચ્ય પ્રત્યેક સંત કવિએ પણ આમ જ કર્યું છે.

માનવ કલ્યાણના એ પરમ સંત કવિ-ગાવકને આપણાં વંદન હો!

(શ્રી જરતસિંહ ઉપાધ્યાયના એક ભેખને આધારે)

જીવનની ખાદ જમમાં આપું મૂકી જવું છે,
મૂકી ગયાં કિનારે મોભાંઓ ભાત સુંદર!-અનિવ

પ્રાચીનકાળની આવાત છે
હરિજનોના એક વર્ગને સ્વકાળ કહે છે તે
બલિના બગકોટ નામનો એક હરિજન ગાને
કિનારે રહેતો હતો તેની સ્ત્રીનું નામ જોતી બળ
નામે તેને એક નાનો પુત્ર પડ્યો હતો

બળ રૂપે પ્રાણે કદરૂપે અને સ્વભાવે
કનિષ્ઠાખેર તોફાની હતો તેથી તેના માબાપને
તેની ઘણી ચિંતા રહેતી

એક વાર જનારે વસતીનગર બેઠો ત્યારે હરિ
જનોએ ભેગા થઈ વસતીનગર ઉપરથી બધાએ
એક સાથે ભેગા થઈ સમૂહભોજન કર્યું અને
આનંદોત્સવ કરવા લાગ્યા

નાના મોટાના સ્વસ્થ પડી ગયા સૌ કોઈ સરખે
સરખા મળીને રમત ગમત કરવા લાગ્યા એ
સૌમા બળ પડ્યો હતો હવે તે યુવાન થયો હતો
એ કદરૂપો હતો તોયે બારે શુભાંગી હતો રમ
તમા તે બીજાઓ સાથે લડવા લાગ્યો આમેય
એના રૂપ ને સ્વભાવને કારણે એની સાથે કોઈ
હળેમળે નહીં, પણ આ તો ઉત્સવ એટલે લશ્કર
બેસી કોટ બાંહે એમ એ ભણેલો તેમા ટોટો કર્યો
એટલે એના માબાપે જ એને સૌથી જુદો પડ્યો
અને એક કોરે બેસાડી દીધો

શુદ્ધા ને અપમાનથી પૂ આપવા થયેલો બળ
એક જાણે બેઠીને જુવાનોની રમત જોવા લાગ્યો
એને પોતાના વર્તનનો જરાયે ખેદ ન હતો
બરાબર બાજવાનું ન મળ્યું એનો જ એને ખેદ
હતો. ખીરેખીરે એનો ગુસ્સો જિતરતો હતો અને
જુવાનોની રમતમા એનું ચિત્ત ચોટ્યું હતું અવામા
જુવાનો રમતા હતા ત્યાં એક મોટો સાપ આવી
ચઢ્યો રમતમા બળ પડ્યો હોહા મચી ગઈ.
તેના હાથમા જે કંઈ આવ્યું તેનાથી પેલા મોટા,
બચકર સાપને ગૂંટ્યો બધા લાગે એક બચકર
આપનુંયે મુગડું ? નહોતું મરી ગયો મરેવા
આપને દૂર કોઈ અને મૂંડી રમત જરૂર નહીં
વારે એ જ જગ્યાએ એક બિનઝેરી સાપ આવી

ચઢ્યો. સૌએ બોલ્યો તો જે તેને જીવતો જવા
દીધો બધે કંઈ આવ્યું જ ન હોય તેમ રમત
એકધારી ચાલતી રહી

દૂર બેઠો બેઠો બળ આ બધું એકધારે જોતો
હતો બિનઝેરી સાપને જવા દીધો તેથી એના
મનમા વિચાર આવ્યો 'પિના માપને આ લોકોએ
મારી નાખ્યો અને આ ઝેર વિનાનો હોવાથી આને
જીવતો જવા દીધો આ દાખલા પરથી એમ જ
જણાય છે કે પ્રાણીઓ પોતાના શુભને લીધે મુખ
પામે છે અને દોષને દાખલે દુ ખ પામે છે

આ લોકોને હું ગમતો નથી એનું કાગળ મારા
દોષો છે, એ દોષો દૂર કરીને મારામા રહેના શુભો.
બહાર આણ તો હું કદરૂપો હોવા છતાં આ બધા
મને જરૂર આવકારશે

બળ ત્યાંથી જીક્યો અને કોઈને શે કહ્યા વિના
ચામ્પો ચાનતો ચાનતો દૂર નીકળી ગયો એક
ગામને પાદરે એક અમળું જિતરવા હતા તેમને
જોવા એટલે તેમની પાસે ગયો. ઠંડવત્ પ્રધાન
કરી પોતાના દોષોનું નિવેદન કરી અમળું પાને તેણે
ઉપદેશની યાચના કરી

'ભાઈ, તારા દોષોથી તારે ગબરાવાનું નથી
જે દિવસે તું નિસ્ત્રય કરશે અને નિસ્ત્રયને આવ
શક્યમા મૂકવા માડશે કે તારા દોષો ખીરેખીરે
નસા પામશે અને તારા શુભો મગટ થશે' એટલું
કહીને તેમણે બળને ધર્મોપદેશ કર્યો.

બળે દીક્ષા લીધી અને તે પશુ અમળું થયો
બળઅમળે પોતાની કુટુંબિણીને જીતવા
આકરું ત્રાસ આપ્યું ખીરેખીરે એની ખ્યાતિ
લોકોમા પ્રચરવા લાગી બળઅમળને લોકોમાત્ર ગ
હાંસિને નામે જોગખવા લાગ્યા અને એક દિવસ
એ પોતે જ કેટલાયે શિષ્યોનું ગુરુપદ પશુ
શોભાવવા લાગ્યો

એક વાર કસ્ટો કસ્ટો બળઅમળું બળઅમળ
અમળી એક અડીઅસ કસ્ટો ત્યાં એણે ત્રાસ આપ્યો
ઉપવાસ કર્યો ખરચાના દિવસે તે શિક્ષા લેવા

ચાલતો ચાલતો બ્રાહ્મણોના યજ્ઞવાડામાં ગયો.
 ઉપવાસથી કુશ અને ગળી ગયેલા દેહવાળા
 શ્રમણને જોઈને બ્રાહ્મણો હસવા લાગ્યા. કોઈએ
 પૂછ્યું: 'અધ્યા, અહીં કેમ આવ્યો? જા ચાલ્યો
 જા, આ તો યજ્ઞવાળા છે.'

'ભાઈ, શિક્ષાનો સમય થયેલો હોવાથી હું
 અહીં શિક્ષા લેવા આવ્યો છું.' અપરિચ્છી છું.
 સાધુજીવન ગાળું છું. વધુ-ઘટ્યું' અન્ન હોય
 તો આપો.'

'અમે તો માત્ર બ્રાહ્મણોને જ શિક્ષા આપીએ
 છીએ. યજ્ઞનું પવિત્ર અન્ન તને ન આપાય. જા
 ચાલ્યો જા.' બ્રાહ્મણોએ કહ્યું.

'જેઓ કોપી, અહંકારી, હિંસક, ખોટાબોલ,
 ચોરી કરનારા, પરિચ્છી છે તેઓ બ્રાહ્મણ હોવા
 છતાં બ્રાહ્મણ નામને શોભાવતા નથી. શાંત, નમ્ર,
 અહિંસક, સત્યમતી અને અપરિચ્છી છે તે જ
 'બ્રાહ્મણ' નામને ઠીપાવે છે. શ્રમણને મન બધા
 સરખા છે, એ જોય નીચ બધાને ત્યાં શિક્ષાર્થે
 જાય છે. તેમ હું'યે આવ્યો છું.'

બ્રાહ્મણોના વિદ્યાર્થીઓ પણ ત્યાં હતા તે
 શ્રમણના જવાબથી કોંઈ ભરાઈ કહેવા લાગ્યા
 'તુ તે કેવો છે? અમારા દેખતા અમારા ગુરુઓની
 સામે બોલે છે? અમારું સંપેદ્યું' અન્ન ફેંકી દઈશું,
 પણ તને નહીં દઈએ.'

શાંતિનિકેતનના છાત્રાલયના શુદ્ધપતિ એક વાર ગુરુદેવ દાગેરને આવીને કહેવા લાગ્યા:
 'છાત્રાલયના મોટા ઉત્તમરના છોકરાઓને ઉપલે માણે મારે રાખવા છે અને નાની ઉત્તમરના
 છોકરાઓને નીચે. પણ મોટા છોકરા ઉપર જવાની સાફ ના પાડે છે. મેં' પણ' એ સમજાવ્યું' પણ
 દાઈ તૈયાર થતુ નથી.'

'એ લોકો નીચે રહે તેમાં તમને શો વાંધો છે?' ગુરુદેવે જવાબમાં પૂછ્યું.

'નાના છોકરા તો વાંદરા જેવા અને બાય છે કે કોઈ દિવસ અટક્યાળાં કરતાં ઉપલે
 માણેથી નીચે પડી જાય તો જનહાનિ થાય. એટલે મને એમ કે મોટા છોકરા ઉપર જાય તો
 એવો બય તો નહીં!' શુદ્ધપતિએ ખુલાસો કર્યો.

'વારુ ત્યારે આવો, હું' બે સળેડા કહી બેઠો!' એમ કહીને ગુરુદેવ શુદ્ધપતિની માથે છાત્રા-
 લયમાં ગયા.

મોટા છોકરાઓને બોલાવી ગુરુદેવે તેમને ત્રિનોદમાં કહ્યું: 'તમે તો જાણો જ છો કે દેવતા-
 લોકો રવર્નમાં નિવાસ કરે છે? નીચેનો લોક તો દાનવો માટે છે. અને તમે રહ્યા દેવતા-લોકો!
 એટલે તમે ઉપર રહે તે જ શોભે!'

ગુરુદેવનું કહ્યું સાંભળી બધા છોકરા ખડખડાટ હતી પડ્યા અને ઉપર જવા માટે તૈયાર
 થઈ ગયા!

'શ્રમણ કોઈનુ'યે અકલ્યાણ નથી ઇચ્છતો!
 તેના તરફ તમે કોંઈ શા માટે ભરાવ છો? કોંઈ
 કરવાથી તો તમારો યજ્ઞ પણ સફળ નહીં થાય.'
 શ્રમણે શાંત બાવે કહ્યું.

બ્રાહ્મણોને એ સાંભળી ખૂબ ગુસ્સો ચઢ્યો
 એમણે ર્સોઈમાઓ, વિદ્યાર્થીઓને બોલાવી શ્રમ
 ણને હાકી કાઢવા કહ્યું.

વિદ્યાર્થીઓ તો જે હાથમાં આવ્યુ તે લઈને
 શ્રમણ પર તૂટી પડ્યા. એવામાં દેશલ દેશના
 રાજાની બહેન ભદ્રા ત્યાં આવી ચડી અને સૌને
 વાર્યા. એણે બ્રાહ્મણોને કહ્યું: 'આ કોઈ સાધારણ
 સાધુ નથી. ત્રિતેન્દ્રિય, બ્રહ્મચારી અને તપસ્વી
 છે. રાજાઓને પણ એ વંદનિય છે. તમે એમનું
 અપમાન ન કરો.'

ભદ્રા બ્રાહ્મણને પરણેલી હતી. એના કહેવાથી
 બ્રાહ્મણો શાંત થયા. અને પોતાના વર્તન માટે
 તેમને ખેદ થયો. શ્રમણની ક્ષમા યાત્રી અને
 શિક્ષા શ્રદ્ધા કરવા ખૂબ આગ્રહ કર્યો.

બ્રાહ્મણોના આગ્રહથી બળશ્રમણ તેમનું અન્ન
 શ્રદ્ધા કરી પત્ની પોતાના સ્થાનકે ગયો.

આમ એકવારનો ચંડાળ અને ચંડાળોમાયે
 અણમાનિતો એવો જગ, પોતાના તપ, તપશ્ચર્યા
 અને ગુણોને કારણે ઉચ્ચ ગણાતા બ્રાહ્મણોમા
 વંદનિય ગણાયો.

‘મંગલ પ્રભાત’માં કાકાસાહેબે ચુરુદેવના ‘લિપિકા’ સંગ્રહમાંના કેટલાક લખાણોનો અનુવાદ અને તે પરનું તેમનું નિરૂપણ આપ્યું. આજના છે અહીં તેમનો ચોટાક ખામ ઉતારી છે ચિત્રોનો પરિવર્ત કરાવતા કાકાસાહેબે લખ્યું છે—

‘રવિ ભવારે પશ્ચિમે દેગે છે ત્યારે એના કિરણોની ઉમના કપ્પક ઓઝી થતી લાગે છે. ધીરે ધીરે એ સુરખું જેના મુનાયમ લાગવા ચડે છે અને આજ્ઞાનક બને છે કપિ રવીને પોતાની પ્રતિમાના પરિપક્વ સૌમ્યકાગમાં જે અનેક રેખાચિત્રો વણ્યા હતા એનો સંગ્રહ એમણે ‘કચિકા’ અથવા ‘લિપિકા’ નામથી કર્યો હતો. એમાં કેવાકે સન્દર્શિત છે, કેવાકે રૂપક છે, કેવાકે નિનદા છે, કેવાકે બધે કોઈ નંદશકલોનું નાનકડું પ્રકરણ જ.

આ રીતે કુલ ૧૬૪૩ના નિરમામાં સિદ્ધી જનમાં હતો ત્યારે મેં ‘લિપિકા’નો મરાઠી અનુવાદ કરી તેમના મારા મહારાષ્ટ્રીય માર્ગોના દિનાથ એકઅક ચિત્ર ઉપર નિરૂપણ પણ લખ્યું હતું એને ના કેવાકે નામ છે કેટલાક મેળા છે. મ. પ્ર. મા આવી રાકે એના નાના ચિત્રો અહીં આપનામું રિચાઈ છે.

ભેટ

કુર્મીપૂજાનો ઉત્તમ નજીક આવી રહ્યો છે. ભાગ્ય જાતજાતની નામઝીઓથી ભર્યા છે કેટલીયે બનાવતી માઠીઓ છે, સોનાના ધરેલ છે કુખના ભરેલા પાનળો છે, હર્લના ભરેલા મેડકા છે, ઘાળીઓમાં મિઠાઈઓ મોડીને મૂકી છે.

મા ભેટ મોકલવી રહી છે.

મોટા હોકરા મરકારી નોકરી કરે છે વચલો હોકરા વેપારી છે. એ ધર નથી રહેતો. વીળ હોક શામેલો ભાઈ બહેન નાથે હતી વચલીને જુડા ધર માઠી લીધા છે કુટુંબના ન બધીઓ દેરા-પરેસામાં વિખરાયેલા છે.

નોંરી નાનો પુત્ર ધરના દરવાજે દિવનભર ઢોલો ઊભો. ભેટો—મોટી મોટી ભેટો. જઈ રી છે નાથે કામ વાતીઓની કતાર છે. ઘાળ વન ભેરગી કમાવે થી હાક રા છે.

દિવન નવી મયો માજ કળી બધી ભેટો નાવી જઈ દિવનના ઘર-ઘેલવનો સોનેરી ઘાળ લઈને સ્વાસ્થતા છે. મેં મકાસ નફાનજોક તરફ નાથે મયો.

પુત્ર ધરમાં આવી માને કહેવા લાગ્યો: “મા, તોન જાતે ભેટ આવી માન મને જ ન આવી.”

મા વસીને બોલી તોને ભેટ મોકલવાઈ મઈ છે, તારે માટે એમાં શું બાકી રહ્યું છે જઈને જરા ભેટો.”

પુત્ર રડતા રડતા બોલ્યો: “મા મને ભેટ નહીં મળે શું.”

માએ કહ્યું—“જ્યારે તુ થે દૂર જયો ત્યારે ભેટ પામશે.”

પુત્રે કહ્યું: “અને જ્યારે તારી પાસે રહીશ તો તુ તારા લઈયની વાનગી નહીં આપે?”

માએ બને લાચ લખારી પુત્રને ખોળામાં લઈ વીધે અને કહ્યું: “હોકરા, તુ જ તો મારા લઈયની વાનગી છે.”

નિરૂપણ

બાનબલમાં એક ઉડાઈ, ઉડાઈ હોકરાની વાતો છે. એક છેકરા પોતાના બાપ સાથે લઈયો અને પોતાનો ભાગ બાપ પાનેથી લઈને છુટો થયો. ભાગમાં મયોના પેસા એણે મોજશોખમાં ઉડાવી નાખ્યા પછી જ્યારે એને અન્નના કાણેલાણાના વાખા પડવા લાગ્યા ત્યારે છેવટે પસ્તારીને ફરી બાપની પાસે આવવીને કહ્યું. “પુત્ર તારીકે ધરમાં આવવાનો મારે અધિકાર રહ્યો નથી, મને અન્ન ને કપડાં આપી નોકર સમજીને ધરમાં રાખી હો.”

બાપે પુત્રને બાથમાં લીધો એના શરીર પરના ની થરાઓ ઉતારીને નવા કપડા પહેરાવ્યા અને બાનવતના માવ મિલાન્ન બતાવીને એક મોટી ઉમળી આપી એ એઈને બીજા ભાઈએ કહ્યું. “પિતાજી, મે કહી ચિરજેરી નથી કરી, ખોટા ખર્ચે મા પેસા ઉડાવ્યા નથી, કોઈ બાપની સાથે નથી થયો પરનું આપે આજ મુખી મારે માટે

કોઈ ઉત્તર નથી કરી !'

બાપે કહ્યું 'અરે તુ તો મારો જ છે આ તો મારો પુત્ર માગથી જુદો થઈ ગયો હતો, તે મને પાછો મંગી ગયો છે એટલા માટે ઉત્સવ કરી રહ્યો છું એ તારે સમજવું જોઈએ !'

પુત્ર પાકટ ઉમ્મરનો હતો એટલે સમજી ગયો. સ્વીડનાથ ટાગોરની 'લેટ'વાળી વાર્તાની મૂમિઝા જુદી છે પરંતુ તે વાતના પાત્રો બાળનની ઉંપની વાર્તા યાદ આપના વિના નથી રહેતી.

જે દૂર ચાલ્યો ગયો છે પછી તે ચાહે તો મનથી દૂર ચાલ્યો ગયો હોય કે નહીં દેશ ગયો હોય, એની રોજરોજ અખડ મેવા થઈ શકતી નથી એ દહાં અને વિરહને ભરી દેવા આ રજા બાપ વાગે તહેવારે પ્રેમની ભેટ સોગાત મોકલી એ કીએ જે રસ છે તે તો પામે છે જ એની સાથે પ્રેમની આપને અખડ ચાહુ રહે છે અને લેટ આ રહી એના અર્થ એ થયો કે આ રસમા જે અતર દૂરતા નથી તે જન્માવવા પ્રેમથી એ શી ગીતે મહન વર્ધી શકે ?

અહીં મુખી તો બધું કીડ છે માની ભાવના અને ભૂમિદા ટવિની સમજામ આવી ગઈ આપની મમતા આવે છે પરંતુ પેના નાના અણસમજ માગતું શું ? એને આજૂલ તરત શી ગીતે રમવું ?

આ રજા કોઈ વાર ભેઈએ પ્રેમ કે દેઈ ન બાપી પ્રેમથી માગતને ચૂમે છે અને માગતેનાથી મદમાઈને તરત ગાન લૂકી નાખે કુ બુબનમા પ્રેમથી વિશેષ એમના હોડોની ગીતનું એ અણસમજને વધારે ભાન હોય છે એ જ માગક કઈઈ મોઢું થતા બુબનની પ્રસાદી ન મળે તો ઉદાસ થઈ જાય છે, ખીલતું નથી.

સ્વીડનાથની વાર્તા મને બહુ જ નાની નાગી માએ પુત્રને બુબન કહ્યું એ પ્રેમને હારે પુત્રને બાથમા મીષો પ્રેમની વાનગી કીને નબાધન કહ્યું પરંતુ તે ગેની માથે એવો એજા પેટે, એ દા જલેમી અવવા બેનાર પકોડી માગતને આપી હોત તો આપણને વધારે આરુ વાત વાર્તા ભલે મર્વજેઈ હોય તો પણ મારી તમારી

ખુશીને માટે બાળકને અતૃપ્ત રાખી કવિએ સતુષ્ક નોતું થવું ભેઈતું

એક દૃષ્ટિ

ગાદીમા ચઢતી વખતે એ પોતાનું મુખ સહજ ફેરવીને અને પોતાની છે ની દૃષ્ટિ આપી ગઈ આ વિશાળ ન નારમા એને હું કયા છુપાવીને રાખું ?

રાત્રિ કવલ કયા પોતાના પગ ન માડી શકે એની જગ્યા મને કયા મળશે ?

એવોતો બરોધે મુવજ્જર મને નધ્યામા વિધીન થઈ જાય છે તે નધ્યામા આ દૃષ્ટિ પણ વિધીન થઈ જશે નામકેસરની નમસ્ત મુવજ્જરેણુ જે વૃષ્ટિમા પોવાઈ જાય છે, એ પણ શું એ જ વૃષ્ટિમા પોવાઈ જશે ?

દુનિયાની ઉત્તરો વસ્તુઓમા વિવેચાયે રી રહેવાની એ સર્વ પજ્જ શી રીતે શકે—ઉત્તરો વાતોના બકવાઈમા, ઉત્તરો વેનાઓના સ્તુપમા

એવું એ એવિયું માન દુનિયાને અને બધાને છોડીને મારા જ હાથમા આ રી પહોંચ્યું એવે હું ગીતોમા મૂકીને, છદોમા બાધીને, નૌકર્યની અમરાવતીમા રાખીશ

તમારમા રાજાનો પ્રતાપ ધનવાનનું અંધાર્ય—બધું નબૂં થવા મટે જ છે પરંતુ અખોના જળમા શું તે અખત નથી, જે એક અનિમિષની એક દૃષ્ટિને ચિરકાળને માટે અમર કરી શકે !

ગીતના સૂરે કહ્યું—નારુ મને આપ હું રાજાના પ્રતાપને નથી સ્પર્શતો, ધનવાનના અંધાર્યને પજ્જ નહીં, પરંતુ આ નાનકડી ત્રીજ જ મારુ ચિરકાળનું ધન છે એનાથી અમીમન મળાનો હાર શું છું

નિરૂપણ

એ કોણ હતું ? એની આ ડેરી દૃષ્ટિમા એવો કયો તદ્દ હતો જે જીવનનું મધુ રહ્યું ઉઢીત કરી શકે ? અને રાજાના પ્રતાપ અને ધનવાનના અંધાર્યને પજ્જ ગાળા કરી દે ? એની દૃષ્ટિમા એવું કયું નૌકર્ય હતું જે નધ્યામા મુવજ્જરથી પણ વધારે આદરાઈ લાગે ? એ દૃષ્ટિમા એ રી તે કઈ સુધ ભરી હતી જે નાનકેનગના પગથી પણ અધિક ઉનાદક હોય ? વિશ્વરહસ્ય પ્રગટ કરનાર

મકિની દષ્ટિ એ પ્રેમના પ્રાનનો જવાબ આપી શકશે શું?

નાનાશા પરિવ્રતના કુવ જેવું આ નાનુક શબ્દચિત્ર કવિએ કેવળ કલ્પનાથી લખ્યું છે અથવા એકાદ કથાનમધુર સ્મૃતિને જ અહીં શબ્દબદ્ધ કરી છે એ કોણ કહી શકે? સત્તર વર્ષના દાખન જીવન પડી એમની પત્નીનો સ્વર્ગવાસ થયો એ વાતને સત્તર વર્ષ વહી જવા પડી કવિના મનમાં જીવનનું સિદ્ધાવલોકન કરવાનો વિચાર આવ્યો. એ જ સમયનું આ પુસ્તક વિપિકા છે પત્નીના વિરહની તીવ્ર વેદના જે કાવ્યમાં કવિએ બ્રજીત કરી છે તે સ્મરણ નામના સંહ્રુદમાં પ્રગટ કરી છે તે પડી સત્તર વર્ષના પ્રેમ પરિપાકના ફળ આ 'વિપિકા' માં કયાંક કયાંક મળે છે ત્યારે વિદાય વેળાની પ્રેમોત્કટ દશિનું આ સ્મરણ પત્ની માટે જ હશે એમ જાણે છે પરંતુ એ કેટલું સાસ્પિક અને અપાર્થિવ છે કે આ મધુરસ્મૃતિ એમની એકાદ ભાખીની બહેનની સાગી કલ્પનીશી પલ્લ હેઈ શકે કોઈની પલ્લ હોય પ્રેમી હૃદયને પ્રેમની એક દશિનું કેટલું મૂલ્ય છે એ આપણને ભેવા મળે છે

દૂર અથવા લાખા સમય માટે પ્રવાસે જતી વખતે વિદાય થનાર અને વિદાય દેનાર-અનેતા (દાન ભરાઈ આવે છે જે સદાય આપવાનો હતો તે આપી હોય, અને જે કહેવાનું હતું તે વારંવાર કહી દીધું એકત્રીજાને જે પ્રેમ દેવાનો હતો તે હઈ દીધા વિદાનની ક્ષણને જેટલી દૂર કરી શકાય તેટલી દૂર કરી પરંતુ તે છતાં અતિ તે ક્ષણ તો આવી જ એવે મમ્મયે પ્રેમી લોકો પ્રિયની તરફ પુએ છે આખો ભરીને જીએ છે એ સજન દશિમા ઉભરતા આમુ ગ્રખકાશ માટે છે અને તે માથે જ પ્રેમને જે કઈ કહેવું હોય છે અને જે કઈ પૂછવું હોય છે, અને ખામ કરીને જે કઈ આપવું હોય છે-તે બધું હોયુ થઈ બાય છે

એકાદ ખાણમાં હાથરો ફૂટ નીચે જિતરી, માઈલો નીચે જોદીને ખોદનારા માટીના ઢેકા બહાર કાઢે છે એ ઢેકાને બારીક વાટીને એમાથી સોનાના કણ લેવા કરે છે અને એ બધાને પીગ બાવીને સોનાની લગડી તૈયાર કરે છે પૃથ્વીના ગર્ભમાંથી કાઢેની માટીના પ્રયત્ન પેકરી સામે દેખાય છે અને એમાથી કાઢેની લાખ દોઢ લાખની સોનાની લગડી નઈએ કીચે ત્યારે એ વિચાર આવે મનમાં આવે છે કે માટીના આવડા મોટા પહોડાનો સાર આ નાનકડી લગડીમાં છે

વિનાય હેની વળતે આખો આખોની જે લેણુ દેણુ થાય છે તે એણુ જ જીવનના મુવર્યું જેવું હોય છે હાથરો નાખો રૂલોમારી પુનામજીના તૈયાર કરવા મા આવે છે એમાથી અત્તર કાઢીએ છીએ એમા જે પ્રમાણે સુગંધ મીઠામીને ભરેથી હોય છે એ જ રીતે પ્રેમનું માધુર્ય અને પ્રેમની સુગંધ એનો અર્થ જ બને એ છેથી દશિમા હોય છે એ દશિમા અમરતાના બધા તરવ હોય છે એનો મહિમા કવિએ અહીં નવી રીતે બતાવ્યો છે ધન સપ્તિના મૂળમાં લોમનો અગકાટ હોય છે શામતા પરાક્રમ અને એકદમ પ્રભુત્વનો ઉત્તર દર્શક હોય પ્રેમની દશિમા એવું કઈ પલ્લ નથી હોતુ એમા તો ફક્ત પ્રેમ અને પ્રેમસ્મૃતિની કલ્પાણકારિતા જ હોય છે ખરેખર એને કાવતા અને ગીતનો વિષય થવાનો હક છે

કવિતા અને ગીત એટલે આલોકના ગામધર્ અને સ્વ દિશક ત્યાં ફક્ત પ્રમરસ્મૃતિનો જ પ્રવેશ થયો ભેઈએ સૂરના મધ્યા સમયના વગ ભડે ક્ષણજી હોય પુષ્પરાગની માદક સુગંધ ભડેને આ પછી હોય પરંતુ પ્રેમસ્મૃતિનું આયુષ્ય એટલી ક્ષણભરતા માટે નથી એટલા માટે કાવ્ય અને સંગીત મમતાથી એને પોતાની પાસે બોલાવે છે અપનાવે છે અને ગાઈગાઈને અમર કરે છે

★

હરી શકતી નથી ભ્યાતિ બધીયે દૂર એવું ને
નયન માટે બધા અંધાર કાળજી નથી શકતા -અનિલ

પૂ બાપુનો માર્ગ કંપસહન દ્વારા કાતિનો માર્ગ છે એ કંઈ નવો માર્ગ નથી દેહદમન અને ઋત્તિઓના દમનની આજ્ઞા કયા ધર્મશાસ્ત્રે નથી કરી? અને ગાંધીજીની ધર્મભાવના સંકલિત નહીં પણ ‘વાપક’ હતી તેથી તેમણે વ્યક્તિગત આપત્તિના નિવારણ માટે જ નહીં, સામાજિક અને ગૃહીય આપત્તિ વખતે પણ એ જ માર્ગ સૂચવ્યો. પોતે એ માર્ગે આપ્યા અને અનેકને એ માર્ગે દોધા.

એ માર્ગના મૂળમાં અહિંસાનો વિચાર રહેલો છે ‘પરપીડન સમ દુ ખ નહીં ભાઈ’ આમ તો એક મત વડી ગયા છે, આ પણ અહિંસાનો વિચાર છે. ખજૂ-વદમન વિશે કોઈએ એવું કહ્યું નથી ખરી રીતે પોતાના ને બીજાના દુ ખ ઓછા કરવા માટે જ વદમન થાય છે. ખરી રીતે એ વધુ કે દેહત્વ દમન છે જ નહીં, દુ ખોનું દમન છે. આક્રમણ આક્રમણ ઉપાનો એ બાપુને દરજા નથી, એનાથી અતે એમને અનેકધર્મી શક્તિ જ મળી ત્યારે દમન કોનું થયું? જેના નિવારણ માટે ઉપવાસ કરે ના તેનું આમ દેહદમન એ વાસ્તવમાં દેહદમન છે જ નહીં. દમ કે દમનને આપણે મોટે ભાગે પીડા સૂચક ગણીએ છીએ. નવતર ગળદની કાષે અવેળ પૂસડું નાખી તેને પહોટીએ છીએ ત્યારે તેને અકળામણ થાય છે, મૂંઝવણ થાય છે, પહોટવાની કિયાથી એને પીડા થતી હોય તો તે આ છે. કોઈ પણ નવી પરિસ્થિતિમાં સુગતા આપણને જે નાગણી થાય છે તેવી લાગણી તેને પણ થાય છે. આને આપણે સામાન્ય રીતે દમન કહીએ છીએ. પણ એટલે વાર બળદ પહોટાઈ ગયા પછી તેને કરી મૂંઝવણ થતી નથી. ખરી રીતે એની શક્તિ જ એથી, આખરે પ્રગટ થાય છે. પોતાની બલ પર તે કાબૂ મેળવે છે, સયમ પ્રાપ્ત કરે છે-અને આ ગુણ કેળવ્યા વિના કોઈનીયે શક્તિ પ્રગટ થઈ ભરખી છે? જેનાથી એ પ્રાપ્ત થાય તેને દમનના રૂઢ અર્થમાં ‘દમન’ કેમ કહીએ?

માટીનું જે વાસણ કુભારના ધીખતા ને ધૂધ વાતા નિલાકામાં પડીને પાકું વર્તુનથી તે ચૂનાના સામાન્ય અગ્નિને પણ છુરવી શકતું નથી-તૂટી જાય છે. માણસ પણ તપના અગ્નિમાં પડીને પાકો થતો નથી તે મમારના સામાન્ય તાપથી પણ તડકી જાય છે.

સ્વેચ્છાએ જે માણસ તપનો તાપ સહી શકે છે તેને હુનિયાના દુ ખોનો તાપ ઠગાડી શકતો નથી.

આમ દેહદમન જે કહેવાય છે, વાસ્તવમાં તેનાથી માણસ પોતાની બલ પર અને હુનિયાના દમન પર કાબૂ મેળવે છે. આમ, માણસ અશક્ત નથી થતો, તેની શક્તિ વધે છે. અશક્તને શરણે કોઈ ગયું બંધાયું છે? તેણે ઈશાએ પર કાબૂ મેળવ્યો બંધાયો છે?

વેટનીક શહેર સુધરાઈ એ એ તાના બાળકોને શિતળા ટ ડાવવાનું ફરજિયાત કર્યું છે. શિતળા ટ કાવવા બાળકમાં મતભેદ છે ખરો. પણ તે અહીં અપ્રત્યુત છે. શિતળા એ હેતુથી ટ ડાવવામાં આવે છે કે, સ્વેચ્છાએ એટલે વાર બાળકે શિતળા ટ કાવવાની પીડા સહન કરી લીધા પછી શિતળાના વાવડ વખતે એ પથી તે બની જાય છે. ઘણી પીડા માથી બની જાય છે.

જેને આપણે દેહદમન કહીએ છીએ તેની ફવશ્ચુતિ આવી જ છે.

હું અને ફર કંવા હોય તો તેનાથી ફર ન નાસવું ભેઈએ. આમાં તો નાસનારની જ અશક્તિ રહી છે.

ગાડડી ત્રાપને પકડવા માટે તેની પાને જાય છે, અને ધીરજથી તેને વશ કરે છે, માંથી તે ફર નાસતો નથી.

હુનિયામાં દુ ખો તો છે જ, તેના પર કાબૂ મેળવીને જ તેમને ફર કરી ચડાય, તેના તાપથી બની શકાય.

ઉનાળો તપે છે અને શહેરના આંત શ્રીમતો કોઈ શિતળા ન્યાને ઉનાળાપૂરતા હવાફેર માટે

જાય છે. અને 'ઉનાળાથી ગમ્યા' એમ માને છે પણ ખેડૂત તો ભર ઉનાળે ય મુઠ્ઠા આકાશ નીચે ખજતી ધરતી સાથે કામ કરે છે એને ય તાપ તો લાગે જ છે શ્રીમત પર સૂર કંઈ આકાશ કિરણ નથી વેરતો ને ખેડૂત પર શીંગા કિરણો નથી વેરતો. પણ એકસરખા તાપની અસર શ્રીમત ને ખેડૂત પર વત્તી એાછી થાય છે કારણ કે, એકે તાપ મહન કરી જ નથી, ને બીજે તાપથી ટેવાઈ ગયો છે આમા શક્તિ કેમની વધી? તાપ સહન કરનારની કે તાપથી ફર નાસનારની?

સત્યુએમા તો માન ચાર મહિના તાપ પડે છે, પણ સ સાર તો માખો કાયમ તાપથી ભર્યો છે એનાથી ભાગીને કયે શિતળ સ્થાને જાયુ? તાપને પોતાનામા સમાવી લેવો એ જ એને ફર કરવાનો એકમાત્ર માર્ગ છે

અગ્નિ શક્તિશાળી છે, અશક્તને જ તે દબાડે છે, તેને આત્મસાત કરનાર જુ. શક્તિશાળી થાય છે અગ્નિની મણુના આ રીતે દેવમા કરી છે એ એાણુ સૂવક છે?

બાપુને આ ભજન કેટલુ પ્રિય હતું!—

'હરિને મારમ છે સુરાને,

નહી કાચરુ કામ જો ને'

અને તેની આ રક્તિ તો બાપુને ખૂબ જ ખમતી હતી—

'માઈ' રહ્યા તે મહાશુભ માણે

દેખનહાશ દાઢે જો ને'

બાપુ ઉપવાસ કરતા ત્યારે માખો દેશ દુ અધી બ્યાદૂગ મર્ધ જતો—પણ બાપુને તો ઉપવાસથી શાન્તિ જ મળતી એમ એમણે જ કહ્યું છે

અગ્નિ પોતે કહી પોતાથી દાઢે છે! એને જીવનનાશ પણ હાજતા નથી, અગ્નિની શક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે

જ ગરમા દવ લાગે છે ત્યારે જ ગરમા પ્રાણી એ નામી છટે છે પણ માણે જ ગરમા બળેને દવને ફારે છે નહીં તો તે વધારે ફેવાય દુ ખની પાછળ માણસ ન પડે તો દુ ખ માણુમની પાછળ પડે તેમ દુ ખ તાપથી ભરેલા સ સારથી બાગી મુખતપીને ફર વધાવે નથી, એ તો એની રમ્બે રહીને જ એને શિતળ કરવાનો છે

કોઈ સતે કહ્યું જ છે—

સ સાર શુ સરસો રહે, મન રાખે સુખ પાસ,
સ સારને લોપે નહીં જો જાણુ મારે કાસ
આવી જ નકમ સત્ સ્થિતિ તપ અને ત્યાગ

વિના શક્ય નથી

બાપુ સ સારી કે ત્યાગી? બ ને સ સાગી ખરા પણ આ ત્યાગ જેવા નહીં આશ્રમના દુ ખી વાછ રડાથો માડી પરચુરે શાન્તી જેવા આશ્રમવામીના પ્રત્યે સરખી અનુકંપા, સરખી જ હાગણી દેશની કોઈ મહાન વ્યક્તિ જેટલુ જ આશ્રમના નાના બાગક પ્રત્યે પણ હેન એમને! સ સાર આ સ સાર જેટલો વિશાળ હતો એવો સ સારી સાધો ત્યાગી જ હોય

બાપુ જેવા સતો પાણીમાત્ર પ્રેમ કરે છે પણ સામાન્ય માણસનો પ્રેમ તેને બ ધનરૂપ નીવડે છે જ્યારે વિમૂર્તિઓના પ્રેમ તેમને બ ધનરૂપ નથી નીવડતો કેમ કે તે તમામ પૂણું હોય છે

પ્રેમ બ ધનરૂપ ક્યારે નીવડે? પ્રેમ પાછળ સુખ પ્રાપ્તિનો આશય હોય ત્યારે જ કેમ કે સુખ માપે છે, દુ ખ મુક્ત કરે છે

મતોલીન દુ ખી એને વિશેષ આહે છે કેમ કે તમને જ પ્રેમની વિશેષ જરૂર હોય છે બાપુએ સ્વકલ્પે અનેક પ્રકારની યાતના જીવનભર સહન કરી, દીન દુ ખી આપ્યા દુ ખથી પોતે દુ ખી થયા અને પરિણામે દેશના ઘણા ફર થયા અને એ જ આખો દેશ ને માનવમત એમને સ સારે છે

માણસ દુ ખમા પોતાના પ્રિયજનને જ વિશેષ સભારે છે

અને જો કોઈને દુ ખ કે આપત્તિ વેળાએ મહાયજ્ઞ થાય છે તે જ પ્રિય બને છે

પોતાનુ સુ મ એકી ખીમના દુ ખમા ભા દ વર્ત દુ ખ વહોરી લેનાર જ ખીમનો પ્રેમ સ પાદન કરે છે—એ પ્રેમનુ સુખ, વહોરી નીવેલા દુ ખ કરતા વધારે ને ચિર જીવી હોય છે

અને મતોનુ આયુષ્ય આપણુ કરતા કેટલુ મધુ ઢાણુ હોય છે? તેનુ રહસ્ય આ જ છે. મતો રખાવે ત્યારે રખાવે ત્યારે, ત્યાગી-નિરોગી સુખે સુધી જીવે છે અને એ જ ખરુ જીવન છે

પ્રયોગશાળાની સિદ્ધિ પછી—

વિનોબાજી

ત્યારે કરુણાના રૂપમાં ભક્તિ પ્રકાશિત થશે ત્યારે એ વાસ્તવિક ભક્તિ થશે. એ એવા મૂર્તિપૂજક ભેદો છે જે બિલકુલ કઠોર હૃદયના છે! રોજ પૂજા અર્થના કારણે છે પરંતુ જીવનમાં એટલા જ ઠંજૂસ અને નિર્દય બની રહે છે! ચાલમાં લગ્યું છે કે આપને જેનું ધ્યાન ધરીએ છીએ તેનું જ રૂપ આપણને મળે છે! કદી કદી તો મને લાગે છે કે પૃથ્વરની મૂર્તિનું ધ્યાન ધરનારા ધ્યાન ધરતા ધરતાં પૃથ્વર જેવા જ પૃથ્વર બની જતા હશે! એના કૂલસ્વરૂપ જ હોકા નાસ્તિક બને છે. દોષ તો હું તેને હઈ છું, જે પૃથ્વરની પૂજા કરે છે, અને પોતે પણ પૃથ્વર બની જાય છે! હું એમ નથી કહેતો કે મૂર્તિની પૂજા કરવી એ ખોટું છે. એ પણ પૃથ્વરની ભક્તિનો એક પ્રકાર છે. પરંતુ સાચી ઉપાસનાનું રૂપ એ છે કે હૃદયમાં કરુણા ભરી હોય અને બધા પૃથ્વર રૂપ છે, એવી પ્રતીતિ હોય પરમેશ્વર એટલે શું? પરમેશ્વર એટલે પ્રેમ. ભક્તોએ તો એ પણ કહેવાનું બાકી નથી રાખ્યું કે, ચીતયેડાવીલ—હૃદય જ મ દિર છે

‘જે મંદિરમાં જશે તે જ ભક્ત કહેવાશે’ એવું નથી, ખલકે જે મંદિરમાં ભક્તિ થઈ. તેને આપણે પ્રયોગશાળાનો પ્રયોગ સમજીએ છીએ. ત્યાં પ્રયોગ મફત થયો તેને સારા સમાજને લાગુ પાડવો પડે છે. વિજ્ઞાનની પ્રગતિ આ જ રીતે થઈ છે. એ મંદિરોમાં પણ એવી રીતે ભક્તિના ઘોડા પ્રયોગો થયા. એ લેખારેટરી જ હતી. પરંતુ પ્રયોગશાળામાં જ રહી જશે તો સમાજને એનો શો ઉપયોગ? એટલા માટે ભક્તિના પ્રયોગો અત્યાર સુધી થયા, તે સમાજમાં પણ ફેલાવા ભેઈએ. વ્યક્તિગત મોક્ષના પ્રયોગને આપણે ખોટો પ્રયોગ નથી સમજતા, કેમ કે, વ્યક્તિગત ક્ષેત્રમાં પ્રયોગ ક્યાં પછી જ સમાજને લાગુ પાડી શકાય છે.

એ કોઈ આપીને આપણને કહે કે સમાધિ, ભક્તિ અને અહિંસા, સૌને માટે ન હોઈ શકે, એ એકાદ મનુષ્ય માટે હોઈ શકે, તો આપણે કહીશું કે તો પત્રી એ ચીને અમારે લામની જ નથી! હવા, પાણી અને સૂરજની રાશની સૌને માટે છે, તો શું સમાધિ, અહિંસા અને ભક્તિ પણ સૌને માટે નથી? સમાજને એમની જરૂર છે જ અને સૌ કોઈને માટે એ ચીજો છે એટલા માટે એમની આટલી કિંમત પણ છે!

संस्कृत
विद्या

CHIRIT

સર્વોદયના નામ

વર્ષ ૧૦ .. [૧૨- એપ્રિલ - ૧૯૫૭] ... અંક ૩ નો

જે માન મને તો
કોઈ પ્રાણ પૂરો તો
તારું કામગીર થઈ
જઈશું જાણી

જે માન મને તો કોઈ પ્રાણ પૂરો તો
તારું કામગીર થઈ જઈશું જાણી

(આપીલ અને ગુરુત્વની અવગણનાનું અનુચીત કરતું પ્રાચીન)

એક વાર જમનાલાલજીએ કિશોરલાલભાઈને ગોમતી બંદેનના ડોકટરીઈલાજ માટે વિથેના મોઢવાની વાત કરી. તો કિશોરલાલભાઈએ કહ્યું કે, 'જે સગવડ હું મારા વ્યક્તિગત જીવનમાં ન મેળવી શકું એનો લાભ સાર્વજનિક જીવનમાં લેવાને મને કયો અધિકાર છે ?'

જમનાલાલજીને એમના પ્રત્યે કેટલો અગાધ પ્રેમ હતો. એ પોતાની વાત કેટલા પ્રેમ અને આશ્રય સાથે એમની સામે મૂરી શકવાની યોગ્યતા ધરાવતા હતા એનો સૌને અનુભવ છે. વિથેના જવાની વાત મારી સામે જ આવતી હતી અને હું બંનેના મોઢા સામે જોતો હતો. મને લાગતું હતું કે કિશોરલાલભાઈ હા પાડે તો કેવું સારું ! પણ કિશોરલાલભાઈએ તો કહ્યું 'જુઓ, હું વડીલાત કરતે તો એટલા પૈમા કમાઈ શકત નહીં કે ગોમતીને વિથેના મોઢવીને એની સારવાર કરાવી શકત. તો આજે હું કેમ મોઢવો શકું ? તમારો પ્રેમ અને ભાવના હું બાણું છું. પરંતુ મને મારી મર્યાદાનું પણ ભાન છે. તમે કોને કોને વિથેના મોઢવશો ?' ગિચારા જમનાલાલજી ચૂપ થઈ ગયા.

*

૧૯૩૮ની વાત છે. હરિપરામાં કેએમ અધિવેશન હતું. હું પણ ત્યાં ગયો હતો. બાપુ પાસે જ ઉતર્યો હતો. કિશોરલાલભાઈને તાવ આવ્યો. -૧૦૪ ડીગ્રી ! અને બીજી બાજુ ગોમતી બંદેનને પણ તાવ આવ્યો. હવે ગોણે ગોણે મારવાર કરે ! બંનેના સેવક અને ડોકટર તો બાપુજી જ હતા. એ બંનેની સંભાળ રાખતા. બંનેના ખાટલા એક તબૂમા હતા. બંને એકબીજાની સામે જોઈને હસતા હતા ! મને લાગતું હતું કે બંને જવાની તૈયારી કરે છે. હરિપરાની હવા એટલી ખરાબ થઈ ગઈ હતી કે ત્યાં ૧૦-૧૫ મીણુનો મરી ગયા હતા. સાબરમતી આશ્રમના પંડિત નારાયણ મોદેશ્વર ખરે પણ ત્યાં જ મૃત્યુ પામ્યા. બાપુને

હર લાગ્યો કે આ બે પણ કંઈ ચાલ્યાં ન બચે તો સારું. એટલા માટે બંનેને ખારડોલી મોઢવી આવ્યાં. સારાં ઘઈ ગયા પછી એક દિવસ મેં કિશોરલાલભાઈને પૂછ્યું : 'તમે માંદગીમાં પણ આટલું બધું શી રીતે હમી શકો છો ?'

કિશોરલાલભાઈએ મને કહ્યું. 'જુઓ, બધાં ચામડાં કમાવવામાં આવે છે ત્યાં તમે ભવ તો કેવું લાગે છે ? તમે નાક બંધ કરો છો ને ? પરંતુ ચામડું કમાવનારને પૂછો. એ શું કહે છે ? એ જ રીતે માંદગી પણ મારી ચિરસંગી છે. એક દિવસે એ માંદગી વધી ગઈ તો પણ શું ? અને થોડી ધરી તો ચે શું ?' આવી હતી એમની સહનશીલતા અને ધીરજની પરાકાષ્ટા.

સાવત્રીમાં એક તહેવારે લોકો બકરાનો વધ કરતા ને વનલો જન કરતા. કિશોરલાલભાઈ પરના પત્રમા મેં એનો ઉલ્લેખ કર્યો ત્યારે એમણે જવાબમાં લખ્યું—

બકરાની હિંસાનો પ્રશ્ન આમ પણ જટિલ છે જ, પરંતુ કદાચ આપણી એ પ્રશ્નવત્તરફ જોવાની દૃષ્ટિમાં પણ કંઈક દોષ હોવાનો સંભવ છે.

જે માંસાહારનથી કરતા પરંતુ દેવ દેવીઓને ભોગ ચઢાવવામાં માને છે અને કોઈ કામના સફળ થયે અસુક ભોગ આપવાની પ્રતિજ્ઞા કરે છે, તે માનો કે દેવ માટે મિષ્ટાન્ન લઈ આવે તો આપણે એને મના કરીશું ? કેમ કે, આપણા ધૈર્યુવ મહિ સોમાં સજ્જ કોડો મોટા તહેવારો પર બલબાતનાં મેવા, મિઠાઈ, મિષ્ટાન્નના ભોગ યનાવી દાડોરજીની સામે ધરે છે. દેવ બકરા, લેંસ આદિ નથી માગતા તો શું મિષ્ટાન્ન પણ માગે છે ? હનરો લોકોને ખાવાને એક ટંકેતુ પણ આન નથી મળતું ત્યારે મંદિરોમાં નિવેધના નામે કેટલો વ્યય થાય છે ? બેમાં કોણ સાચું કરે છે એ કહેવું મુશ્કેલ છે.

ખરી વાત તો એ છે કે જો દેવને કંઈક ભોગ (અનુસંધાન તર પાને) .

ગોસેવા

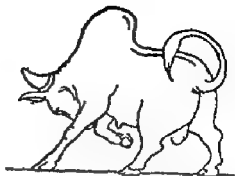
અપીલ

સેવા ભ્રમ ગોશાળા હતી ગોશાળાના વ્યવસ્થાપકે ગોશાળા માટે નવી ગાયો ખરીદવા માટે બાપુને કહ્યું ત્યારે બાપુએ કહ્યું 'સમને કે ૨. ગોશાળા, મકાન અને જમીન તમને દાનમાં મળી છે અને એકે પૈસા તમારી પાસે નથી, તો તમે શું કરશો? એ જ ને કે વધારે ખર્ચ કરવો હોય તો એમાંથી કમાઈને કરો? બસ, તમારે નવી ગાયો ખરીદવી હોય તો વાછરડા વેચો, વાછરડી વેચો, દૂધના પૈસા ભોગા કરો અને જેટલી રકમ બચે એમાંથી ગાયો ખરીદો આમ તો મારી પાસે પૈસા આવતા જ રહે છે, એમાંથી ખર્ચ પૂછ કરી શકું છું પરંતુ એ ઠીક નથી તમારી કુશળતા તો એમાં છે કે પોતાના પગ પર ભાગ વળીને માગવા વધો મારો તમારા પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે તમે એમાંથી શુભ પરિણામ લાવશો એટલા માટે તો આ બધું ચાની રહું છે'

સેવાશ્રમમાં તમૂક રસોડું પણ હતું આશ્રમની ગોશાળામાંથી જરૂરિયાત જેટલું દૂધ નહોતું મળતું એ બાબત બાપુને ફરિયાદ કરવામાં આવી ગોશાળાના વ્યવસ્થાપકને એ અંગે પૂછવામાં આવતા એમણે ખુલાસો કરતા કહ્યું 'બાપુજી, હું રસોડે વધારે દૂધ આપુ તો વાછરડાઓના પેટ પર કાપ મૂકાય છે અને એમ તો એ કમબેર અને અને ગોશાળા ખમડે'

બાપુએ કહ્યું 'રસોડાને દૂધ પૂરું પાડવાની જવાબદારી તમારી નથી તમને યોગ્યતાએ એટલું દૂધ વાછરડાનો પીવડાવ્યા જ તમારી પાસે વધે તે રસોડે મોકલો તમને કામ દૂધ ઉત્પન્ન કરવાનું નથી, સારી તૈયારી બનવર ઉઠેવાનું છે

આશ્રમની ગોશાળાના ટોચના સ્તરે માટે જમીન ખરીદવામાં આવી હતી તે જમીનમાં ખજૂરીના ઝાડ ઘણા હતા તેથી ભેઈંતું ઘાસ ભેગું ન હતું એટલે ગોશાળાના વ્યવસ્થાપકે તે જમીન પરની ઝખ્ખાળા ખજૂરી કપાવી નાખી

આશ્રમમાં તાડગોળ બનાવવાનો ઉદ્યોગ પણ ચાલતો હતો એના સચાલકે ખજૂરી કપાઈ તે વિશે ફરિયાદ કરી

બાપુએ ગોશાળાના વ્યવસ્થાપકને એ વિશે પૂછ્યું ત્યારે એમણે ખુલાસો કર્યો 'ગોધર જમીન સાફ કરાવ્યા વિના એમાં ઘાસ ભેગવાનો શક્ય નહોતો છે હું એમાંથી બોરી ખજૂરીની ઉપજ કરતા આર ઘણી આવક ખેડીમાંથી કરવાને તૈયાર છું ખેડીમાં સુધારો કરવાની જવાબદારી મારી હોવાથી ખજૂરી કપાવની વખતે મેં કોઈને તે સમયે પૂછવાની જરૂર ન ભેઈં'

બાપુએ લખીને તે ભાઈને સમજાવ્યું—'મેં મારા હાથે શકેડો ખજૂરી કાપી છે અને આખની સામે કપાવી પણ છે એ વૃક્ષો હું પાછા લાવી શકતો નથી તમારી દનીડ પ્રભાણે તો કોઈ પણ ઝાડ કાપી શકે છે હા, એ ઠીક છે કે તમને સારું લાગતું તે કયું મને હું ખ તો શું કે કોઈ સાથે ચર્ચા કર્યો વિના આટલા બધા વૃક્ષો કપાવી નાખ્યા ખજૂરી ગરીબોનું વૃક્ષ છે એનો ઉપયોગ તમને શું બતાવું? એ બધી ખજૂરી કપાઈ બંધ તો સેવાશ્રમનું જીવન જ બદલાઈ જાય ખજૂરી આપણા જીવન સાથે એટલેટ છે ઘાસ આદિ ખીજી જમીનમાં ઉગારી શકાય પરંતુ મેં શું એનું હું ખજૂરી જવાનું છે એમાંથી ને બોધ મળ્યો તે કે તો સારું છે હું તો વખત કાઢી શકતો નથી તાડગોળ વિલામના સચાલકને મળો, બીબને શીખવો ખજૂરીના ઉપયોગનો હિસાબ કરો'

—બાપુના આશીર્વાદ.

૧૨-૪૨ને રોજ સેવાશ્રમમાં ગોપાલન નિષ્ઠાતોની એક સભા ઘઈ. તેમા પ્રવચન કરતાં બાપુએ કહ્યું—

આજકાલ જે રીતે ગોસેવાનું કામ ચાલી રહ્યું છે, બીજી સંસ્થાઓ જે કંઈ કરી રહી છે એમાં અને ગોસેવાના કામમાં ઘણું અંતર છે. એ કામ લોગોની સામે આવતું નથી. જમનાવાવજી એમાં પડશે એટલે એ કામ લોકો મામે તરી આવશે. ગોગ્લાનો દાવો કરનાગમોમા ગોશાળા અને ગોવંશની હાવતનું જ્ઞાન નથી પોતાને પરંપરાથી ગોલક્ષ્મ માનનારા લોગો એક બાજુ ગોનેવાના નામે પૈમા આપે છે અને બીજી બાજુ વ્યાપારમાં બળદ સાથે નિર્દયતા કરે છે. હું કોઈની ટીકા કરતો નથી. ફક્ત એટલું બતાવવા માયું છું કે આપણામા મૂળ ઉપાય બાળતમા અજ્ઞાન ભર્યું છે. આ વસ્તુ મેં પાઞ્ચરોગોમા ભેઈ. ત્યાં પણ વિવેક, મર્યાદા અને જ્ઞાનની ખોછ પભેઈ.

સુમવમાનો પામે ગોહત્યા માટે એમનો વિરોધ કરવામા આવે અને ગાયો બચાવવામાં માણનોના પ્તન સુદા થઈ જાય છે. પરંતુ હું વાર વાર કહું છું કે સુસલમાનો સાથે લડવાથી ગાયો નહીં બચી શકે. એમ તો ઓર પણ વધારે ગાયો મારવામા આવશે.

મૂળ દોષ હિન્દુગોનો છે. ધીનો બધો વેપાર હિન્દુગોના હાથમા છે. પરંતુ શું ધી દ્વંધ શુદ્ધ મળે છે? દ્વંધમા બનાવટ કરવામા આવે છે, અને જે પાણી મેળવવામા આવે છે તે પણ ઓખ્યું નથી હોતું. કૂંઠાની કિચાથી પણ દ્વંધ કાઢવામા આવે છે. બહારમા જે ધી વેચાય છે તેને એક રીતે ઝેર કહીએ તો ગોઠું નથી. ન્યુઝીલેન્ડ, ઓસ્ટ્રેલિયા અથવા ડેન્માર્કથી વિદ્યાર્થિય રૂપમા ગાયનું શુદ્ધ માખણ મળી શકે છે. પરંતુ હિન્દુસ્તાનમા જે ધી મળે છે એની શુદ્ધતાની ડોઈગેરી નથી.

મને એ ભેડને આશ્ચર્ય થાય છે કે આપણે લેંસના ધી રૂપનો કેટલો પક્ષપાત કરીએ છીએ. અમલમા આપણે નજીકનો સ્વાર્થ ભેઈએ છીએ, હરનો લાલ નથી ભેતા. નહીં તો દેખીતું છે કે

છેવટે તો ગાય જ વધારે ઉપયોગી છે. ગાયના ધી, દ્વંધ અને માખણમાં એક ખાસ તરેહનો પીળો રંગ હોય છે, જેમાં લેંસના માખણ કરતાં કંઈએ વધારે ‘કેરોટીન’ એટલે કે ‘એ’ વિટામીન હોય છે. એમા એક ખાસ તરેહનો સ્વાદ પણ છે. મને મગવા આવનારા વિદેશીગો સેવાશ્રમમાં, ગાયનું શુદ્ધ દ્વંધ પીને લટુ થઈ જાય છે. અને યુરોપમા તો લેંસના ધી માખણમાં કોઈ ભણતું નથી. હિન્દુસ્તાન જ એવો દેશ છે જ્યાં લેંસના ધી દ્વંધ આટલા પસંદ કરવામા આવે છે. એનાથી ગાયની બગાડી થઈ છે અને એટલા માટે હું કહું છું કે આપણે ફક્ત ગાય પર જ ભાર ન મૂકીએ તો એ બચી નહીં શકે. એ ભાર હજીની વાત છે કે બધી ગાય લેનો મગીને પણ ચાળીસ કરોડ પ્રતજનોને દ્વંધ પૂરું પાડી શકતી નથી. આપણને એવો વિશ્વાસ હોવો ભેઈએ કે ગાયનું મહત્વ એટલા માટે છે કે એ જ ભેઈતું દ્વંધ, જેની અને ભાર વહન કરનારા દોર પૂરા પાડવાની છે. એ મર્યાદા પડી ચે કીમતી છે—એ એનું ચામડું, હાડકા, માસ અને આતરડાઓનો પણ ઉપયોગ કરવામા આવે.

પાજનપોળોનો પ્રશ્ન કઠમું છે. દેશભગમા એની સ્ત્રી સારી છે. કદાચ દરેક મોટા કદમામા એક એક ધર્મી ગોશાળા હશે. એ સંસ્થાઓ પામે રૂપિયા પણ ઘણા પડ્યા છે. પરંતુ મોટા ભાગની સંસ્થાઓની વ્યવસ્થા બગડેલી છે. એમનું અનની કામ સ્ત્રી, ઘરડા અને નકામા ગાય બગાડતું પાલન કરવાનું છે. એ સંસ્થાઓનું કામ દ્વંધનો ધધો કરવાનું નથી. હા, એ ઇન્ડોતો એક અલગ હુમ્મણાય અથવા ગોશાળા વિભાગ રાખી શકે છે. પરંતુ એનો મુખ્ય ધર્મ એ જ છે કે ઘરડા, અપંગ દોરાનું પાલન કરે અને ચર્મોત્તર માટે કાચો માવ ગોઠવે. દરેક પાજનપોળની સાથે એકેક સુમજિત ચર્મોત્તર હોતું ભેઈએ. પાજનપોળે ઉત્તમ આખવા પણ રાખવા ભેઈએ, જે લોગોને કામ આવી શકે. જેની અને ગોશાળાના શિક્ષણનો પ્રબધ પણ એમા હોવો ભેઈએ.

આજે તો ગાય મૃત્યુને કિનારે ઊભી છે. મને વિશ્વાસ નથી કે આખરે આપણા પ્રયત્નો એને બચાવી શકશે. પરંતુ જો એનાથ પાછી તો એની સાથે આપણે એટલે કે આપણી સભ્યતા પાછા નાથ પામશે. મારા કહેવાની મતઢખ આર્હિસાપ્રધાન સમાજને ગામ સસ્કૃતિ સાથે છે આપણુ જીવન આપણા ઢોરા સાથે છે આપણા માટાકાગના ગામઢોડો ગાયની સાથે જ રહે છે અને ઢાયમ એક જ ઘરમા રાત ગાળે છે. બને સાથે જ જીવે

છે અને સાથે જ ભૂખે મરે છે. પરંતુ આપણી કામ કરવાની રીત ગુઢરે તો બને બની શકે.

આપણી સામે આજે ઉઢેલ માગતો પ્રશ્ન તો આપણી ભૂખ અને દરિદ્રતાનો છે આપણા કષિ ઓએ આપણુને સમભાવુ ઉપાય બનાવ્યો છે તેનો કહે છે—'ગાઢની રક્ષા કરો, ત્રીની રક્ષા થઈ જશે' કષિ જ્ઞાનની કૃત્રી બતા ડયા છે એને ગ્રાપણુ વિકસાવવી જોઈએ, જોઈ નાખવી ન જોઈએ [આપણી હાથાને 'માથી]

ધ

જ્યારે પત્રમુની ગોશાળાઓના અનુભવ તેના ઢ ઢાકેરી ઢોગોમરી પથેઓ ત્યારે ત્યાના કેવાક સુમત્રમાન નાહવોએ અવઢા ૧૦ કામી જોરાને આઢક કરી ઢુ ત્યા ગણ અને અઢા ૧૦ને અઢી એમને મળના ઢુ કોઢ દેવને બળતો ઢોઢ એવો અનુભવ થયો. જ્યારે એમને જાણુ થઈ કે ઢુ પાણુ પાપેથી આઢુ છુ ત્યારે તો એ ગઢુગઢુ થઈ ગયા. મને કહે જુઓ નાન, પાપુ ઢી. એક રૂઢી નાનો ઢુ એમને માટે મારા દિનમા ઢણી ઢજત છે એ તો જુ ડા બઢા છે અને મુઢકની બારે અઢા કરે છે ઢુ તો નાનો માપુસ છુ અને ગોપેરાનુ કામ રહતે મેઢો છુ તે પગુ મારા ત્યારેને કણે ઢુ તો એક ઢરીન એઢુન હલે. પત્રમ સરકારે ઉત્તમ ઓનાન સઢિા તૈસાર કરામી ઢાજના કરી અને રીમ રૂઢીના પઢે જમીન આપવાની જાહેરાત કરી એને ઢુ આમા પચો. મારા અઢર હોઢરા છે ઢેહને અથેજ શિશુ ઢુ આપુ નથી. ઢેહુ કામચલાઉ શિશુ આપીને ખેતી-ગોપાનમા કામે લગાડી ઢિધા અઢ દુઢ દેની ગાયો અને દુધની વ્યવસ્થા કરે છે, બીને દુધ પીના નાન ઢાઢરાઓની સજાજ રાખે છે. બીજ પઢ ખેતી અને તીઢા ઢાઢની ગવામઢી છે. ઢોથો ઢુઢ ઢાસ અને જા તી વ્યવસ્થા કરે છે અઢક તે ગા ઢી મરેવાની રી મધુ સારુ છે એક ગાય મારા કામી પર ૨૩ રૂઢી છતી અને એઢુ ૧૩ બઢ્યા આપા. મરકારે ઢોકઢરે કલુ કે અને ગોપાથી ઢાર કરી દેતી જોઈએ. મે કનુ કે મને પગુ ઢાર કરવો જોઈએ ઢુ ઢુ કામનો છુ. એ ગાય માગી જુઢી જ મરી. મે એને નવે ઢરવાની ઢટ આ ઢી હતી એક દિવસ એ અઢાના કોઢારમા છુતી ગઈ અને એઢ રા અઢા ખાધા કે પેઢ ઢરી ગયુ પરિણામે મરી ગઈ અને એ માનને ઢણો આઢાસ છે.

અઢાઢા તી સઢે હાગી ઢાઢી એમનો હમતો વઢેરો અને ગોઢેરાની બાવનાથી ઓનત્રોન એમનુ મન જોઈને મને ઢણો આનઢ થયો. એમના મધા અનવગે તઢુગ્ગન હતા કામી પર પૂરો સામ્યવાઢ હતો. કામ કરનારાઓને અમુક પ્રમાણમા અનાજ, કપામ રોજનુ અ ઢી ઢેર દુધ નથા ઢેઢા પૈસા આપવાનો પ્રમ ઢ હતો. ત્યા મજૂર માનિકતો એઢ નઢિતલ હતો ત્યારે એમની પામ ૬૦૦ જનરર હતા એમના હોઢરા કહેવા ઢાપા. 'અમાનાન જ્યારે ઢોસાળામા આરે છે ત્યારે સો પ્રથમ નમળા ઢેરોને જુએ છે ઢેહ ઢેર નમળુ દેખાય તો અમારી સાથે હાથમા લાગી લઈને જ વાન કરે છે' કહે "આ તો મુઢા પ્રાણી છે, એમને તકવીઢ દનુશી તો પુઢાના ગુનેગાર થઈ ઢુ" જુએ. આ ઢેહી અઢધી જ જન્મી છે એને નવ વઢીથી માગી તખીને રોગીએ હોમ સો પ્રથમ અખમાજન એની પામે જાય છે એ નમળા પઢી તો અમારી જર નથી.

મે જાણુ થઈ કે આસારેને રોજન પામે એક ઢઈસાળા હિન્દુસુલતમાન સોને માટે વ ઢારી છે ત્યા મુસાઢરો તી સરસ મેવા ઢાય છે ઢ્પરામળા આઢેઢુ અનુસાર આ રકને દસમેા બઢા એ રા પુઢકાર્કમા ખર્ચ છે ઢણા હિ દુઢોતો. એવા ખોટો મત છે કે ગાયની સેવા તા હિન્દુઓ જ કરી શકે છે. ઢઢુ ઢ્પાર મેવા સુમલ માતો પઢા છે ને હિન્દુઓ કરતા ગાયની સારી મના કરે છે ઢુ મારા અનુભવની કઢુ છુ કે આમા પત્રમમા હિન્દુઓ ને શીખેની વ્યવસ્થા, સેવા ઢી ઢખી સા. વ્યવસ્થા, મેવા મે અઢાનાને ત્યા જોઈ અપવતસિંહ

ખાણના એક અંતિવાસી શ્રી જલવંતસિંહે 'ખાણુશી હાથમે' નામના પુસ્તકમાં ખાણ અને અન્ય અંતિવાસીઓ સાથેનાં સંસ્મરણો આપેલાં છે. પૂ. નાથજી શ્રી કિશોરલાલભાઈને મળવા આશ્રમમાં જતા ત્યારે તેમની સાથે લેખકને પણ પ્રેમમય સંબંધ બંધાયો. લેખકના કેટલાક પ્રતિભાના જવાબમાં પૂ. નાથજીએ કહેલાં વચનો ખૂબ જ ચિત્તનીય હોઈ અહીં અનુવાદ કરી ઉતાર્યાં છે.

ઈશ્વર કોઈ એવી શક્તિ નથી, જેને બાણીને મનુષ્ય પૂર્ણ થઈ જતો હોય. પરંતુ એ એક પ્રકારનું જ્ઞાન છે. ઈશ્વરની સાથે તદ્દૃષ્ઠ થઈ જવાની કલ્પનાથી માનવસમાજનું કલ્યાણ થાય છે એવું પણ નથી. જે હોડો ઈશ્વરને સર્વશક્તિમાન તથા સર્વવ્યાપી તો માને છે પરંતુ પાપ કરવાનું નથી થકતાં એવાં હોડોનું કલ્યાણ થઈ શકશે? ઈશ્વરની કલ્પના અને એની પ્રાપ્તિના નામે ઘણા કંઠ અને સ્વાર્થ થાકે છે. ઈશ્વર જગતને અસ્થાવનાનું પરમ તત્ત્વ છે. એની પ્રાપ્તિની અને એમાં તદ્દૃષ્ઠ થવાની જરૂર શી છે? ઈશ્વરમાં મળીને જન્મ-મરણથી મુક્ત થઈ જવું, એના સ્વરૂપ ચિંતનમાં મગ્ન રહેવું-એ બંનેનો આધાર કેવળ કલ્પના પર છે. જે વસ્તુ અથવા તત્ત્વ પ્રત્યક્ષ અનુભવ અથવા જ્ઞાનમાં ન આવી શકે એની કલ્પના કરવી, એને માટે શક્તિનો નકાઓ વ્યય કરવા જેવું છે. જે જ્ઞાન પુસ્તકોમાં ઈશ્વરનું પ્રતિપાદન કરે છે તે કલ્પનાથી લખવામાં આવેલું છે. ઈશ્વર એ તત્ત્વ છે જેનાથી જગતને ચેતના મળે છે. એનો ભક્ષા-ખુરા સાથે કોઈ સંબંધ નથી. જગતનું કાર્ય વ્યવસ્થિત થાકે એવા પ્રકારનું આખણું જીવન હોવું જોઈએ. જગતનું કાર્ય ત્યારે જ વ્યવસ્થિત થાકી શકે છે જ્યારે પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતપોતાનું કામ સારી રીતે કરતો રહે. કામ, ક્રોધ, મોહ, લોભ, દ્રેષ આદિ-જે મનુષ્યનો પ્રકૃતિ ધર્મ છે-મર્યાદામાં રહે. એ સમૂહોનાં નાશ પામવાં અશક્ય છે. એમાં શુદ્ધિ લાવવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ ને એને સાર્વત્રિક બનાવવાનો પ્રયત્ન પણ કરવો જોઈએ. જેમ કે, કોઇ બીજાના રક્ષણ માટે કરાય તો તે સાર્વત્રિક થયો. કોઈ પણ શુભ જ્યારે કેવળ સ્વાર્થને માટે હોય છે અથવા મર્યાદાથી વધારે હોય છે ત્યારે

હાનિ પહોંચાડે છે. વસ્તુનું મૂલ્ય એના ઉપયોગમાં છે. જે અન્નજળથી શરીર સુષ્ઠ થાય છે એના અમર્યાદિત સેવનથી મૃત્યુ સુધાં થાય છે. વિવેકથી કામ લેવું જોઈએ. પોતાને માટે ઓછામાં ઓછું કંઈ વેઠો અને બીજાને આપવું પડે તો ઓછામાં ઓછું કંઈ આપો. બીજાઓ માટે વધારેમાં વધારે પરિશ્રમ કરો. પ્રેમનું જત હમેશાં વધારતા રહો કોઈ સાથે થયેલ પ્રેમને ઓછો ન થવા દો, એને વધારતા જ રહો. જેમ આપણે પોતાના શરીરની ચિંતા રાખીએ છીએ તેમ જ કુટુંબની, ગામની, દેશની, માનવ જાતિની, પ્રાણી માત્રની, જડ-ચેતન સંપૂર્ણ જગતની યથાર્થ ચિંતા કરવી, એની સાથે મેળ સાધવો તથા એનું રક્ષણ કરવાનું આપણે શીખી જઈએ તો આજે જગતમાં અવ્યવસ્થાને કારણે જે દુઃખ બ્યાપેલાં છે તે ટળી જાય. દિવસમાં એક વાર કે બે વાર નહીં પરંતુ પ્રતિ ક્ષણ ઈશ્વરને સામે રાખીને વિચારપૂર્વક વર્તીવ કરવો જોઈએ. જો કોઈ ભૂલ થઈ જાય તો તરત સ્વીકારી લેવી જોઈએ. અને એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે જેથી કદી એવી ભૂલ ન થવા પામે જેને માટે પાછળથી પશ્ચાત્તાપ થાય. આજીવિકાનું સાધન શુદ્ધ, સ્વાશ્રયી અને જગતને માટે કલ્યાણકારી હોય. આપણે પોતાના ઉદ્ધોગ દ્વારા જે ઉત્પન્ન કરીએ એનાથી જગતનું પોષણ અને શ્રેય થવું જોઈએ. જેમ અન્ન, વસ્ત્ર, ગોપાલન ઇત્યાદી. કોઈ પ્રકારના માદક દ્રવ્ય, જેવાં કે તમાકુ, અફીણ, શરાબ ઇત્યાદિ ઉત્પન્ન ન કરીએ.

જેમ જેમ સદ્ગુણોની વૃદ્ધિ થયો, તેમ તેમ હૃદયનું મટવા જશે. એટલા માટે સત્ય, અહિંસા, બ્રહ્મચર્ય, અસ્વાદ, અપરિવ્રજ, પ્રમાણિકતા, દયા, કરુણા, મૈત્રી, સરજતા આદિ સાર્વત્રિક ગુણોની

વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ

પોતાના કાર્યથી જે સતોષ મળે એજ સાચુ સુખ છે એની તુલનામા આત્મચંદ, પરમાનંદ વગેરે બધી ફેરારી દૃષ્ટાન્તો છે. પોતાનામા આકર્ષણ શક્તિ વેદા કરવાની જરૂર છે.

સમાજના સ્વર્ણમા રહીને પોતાની મનોવૃત્તિઓ અદૃશમા રહે ત્યારે જાણવું કે આપણે થોડો વિકાસ થયો છે એકાતમા શાત રહેવું એ કોઈ પુરુષાર્થ નથી. પરંતુ સમાજમા, મર્યાદાઓમા રહેવું જોઈએ જે કામ કરવાનું માથે લઈએ તે સારી રીતે પાર પાડવું જોઈએ.

બીજાની વાતનો સારો અર્થ લેવો જોઈએ નાની વાત પર નારાજ થઈને કોઈ તરફથી મળે નારા લાભથી વચિત રહેવું એ જૂનું છે. ગેરસમજ થઈ હોય તો વાત કરી એને દૂર કરી દેવી જોઈએ.

સવાર સાજ સ્વસ્થચિત્તે બેઠીને જે તત્ત્વ તરફથી આ પલ્લને ચેતના મળે છે તે ઈશ્વર તત્ત્વનો વિચાર કરવો જોઈએ એ જ તત્ત્વ તરફથી મને શક્તિ મળે, મારી શુદ્ધિ વધે, મારા કુસરૂકો ધોનો નાશ થાય, એવા શુભ સૂઝ પેા કરવા જોઈએ.

પોતાની મનોવૃત્તિને તુ નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ અને જે કઈ નબળાઈ ધ્યાનમા આવે તેને દૂર કરવાનો નિશ્ચય કરવો જોઈએ આ પ્રકારની પ્રાર્થનાની પરમ આવર-પ્રજ્ઞા છે.

સન્ ૧૮૦૨મા એક પ્રકારની નિરાશા છપાઈ હતી ત્યારે મારા મનમા એવો વિચાર આવ્યો કે એવી શક્તિ પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ કે જેનાથી દેશનું કે નાણુ થાય માનવ સમાજ સુખી અને વ્યવસ્થિત થાય અને ઉદ્દેશથી ઘર છોડીને હું સાધના કરવા લાગ્યો. હિમાલયમા તથા બીજા દેવાનોમા કઈક ધ્યાન ધારણ તથા વેદાતનો અભ્યાસ કર્યો પરંતુ એનાથી કઈ વિશેષ લાભ ન થયો. કેટલાય સાધુઓની પાસે અભ્યાસ કર્યો પણ જ્યારે પ્રાપ્ત કરેના જ્ઞાન તથા અભ્યાસના પાયા પર સ્વતંત્ર વિચાર કરવો શરૂ કર્યો ત્યારે મને સમાધાન થયું હું જે કઈ સમજ્યો તેના બીજાઓ સાથે વિચાર કર્યો હોડોને મારો વિચાર પસંદ પડ્યો હવે જે હોડો સાથે સળધ બધાયો છે એમના આધ્યાત્મિક સમાધાન તથા સામાજિક કાર્યને માટે આમ લેમ ભર્તૃ હું કોઈ ખાત્ર પ્રકારનો ઉદ્દેશ નથી

મં

‘આપણા બાપુ’ના મયા અકાશ વિધિકા’ના એક કાવ્ય ‘સેદ’ વિશે પાચકોએ વારંવાર જ હસી એના નિરૂપણમા કાકામાહેજે બાપુજીની એક કથા વાંચી હતી એરો જ એક પ્રસંગ બાપુના જીવનમા પછુ બની ગયો છે તે જોઈએ—

આ પ્રસંગ મગનવાડીનો છે. બાપુના જ્યેષ્ઠ પુત્ર હરિલાલ માધી બાપુસાથે રહેવા આવ્યા. એમને બાપુ માધી મતભેદ હતો એ તો જાણીતું જ છે. બાપુએ આશ્રમમા રહેતા એક બાઈના ઓરડામા એમને રાખ્યા હારનાલબાઈન એ આખો ઓરડો પોતાના ઉપયોગ માટે લેઈતા હતો. તે પેતા બાઈને નડુરૂપ એમને તો એ ઓરડામા પોતાને જ રહેતું હતું ત્યાં વળી બીજાને સમાવેશ તો પછી તે એરડો જ છોડવાનું કેમ ગયું? બીજા મન હોવા થયા બાપુને એની બાજુ થઈ પેલા બાઈને ભાલાવીને પૂછ્યું : તમારે ને હરિલાલ વચ્ચે શા અપડો છે?’

પેલા બાઈએ પ્રુકાનો કયો

બાપુએ તેમને કહ્યું ‘તમે હરિલાલને ઓરડો એપી દો તમે મને છોડીને બાગી જવાના નથી. કેમ કે તમે તે વાડ નીચે પછુ સૂઈ સમે એવા છો. જ્યારે હરિલાલના ઈલમા રાત્ર વસ્ત્રા છે ત્યારે નાની નાની બાબતો માટે એને અકળાવેલો છીક નથી એ અર્થોર્થક બધ તો પછુ મારુ કહેવાય નીકી વધારે મતોષ બાને ઘસે બાની મોટી ફરિયાદ છે કે હું એના પરધ્યાન આપતો નથી પરંતુ હું તેા મારી રીતે જ ધ્યાન આપી શકું મારા મનમા મારા પરાધાનો સેદ નથી જે મારે વસે ચાહે છે તે મારો છે બીજા રસે ચાલનારનો હું દ્રેષ નહીં કરું તે સાથે એન મદદ પછુ નહીં કરું મેરૂકા માટે હું તમારી પાસેથી ત્યામની આશા શીખું છું. હરિલાલ પાસેથી નહીં’

પેલા બાઈ બાપુનું કહેવાતું તત્ત્વ ‘સમજ મયા અને ખરેખર અડગની નીચે સુવા લાખ્યા. આ પ્રસંગની સાથે સ્વી-દ્રતાચર્ન ‘સેદ’ કાવ્ય અને બાપુજીની કથા વિચારો—કેટલું બધું તાત્ત્વ છે! ખરેખર, મહાન પુરુષો એક જ પ્રકાર પર ઘણી વાર એકસરખું વિચારવા હોય છે. —અ.

કુંઝર વચ્ચે રહીને સૂર્યોદય ને સૂર્યાસ્તનો આનંદ ન
પાણી શકાય.

કુંઝર વચ્ચે રહેનારની ખરતી નાની છે ને આકાશ પણ
નાનું જ છે.

કુંઝર પર ચઢનારો કંપર ચઢીને જીએ છે તેા ખરતી વરફ!

લક્ષ્મણે વનની શાંતિ વ્યાકુળ કરતી નથી.

લાંબામાં લાંબું મેદાન પણ આપણી દષ્ટિ નેટલું
ફેંકે છે.

ફેંકામા ફેંકી દષ્ટિ પણ આકાશ સુધી તેા જઈ શકે છે.

લાંબા મેદાનની છેડેના ઢોળાવ માનવદષ્ટિએ આકાશ
બની ભય છે.

મેદાનમાં રહેનારો ધીમે સાદે જાયે તેા સાથળે કાણુ?

વચ્ચે અણાતું ધાસ, આકાશ સિવાય કોઈની ઊંચામર
જોતું—જેટલું નથી.

મનનાં દ્વાર વાસી દહીને હૃદય તોફાન મચાવે છે!

બીજાનો અંદ્ર તેા અંધારિયાની તેરસે પણ જોલટી
દિશામાં ભેઈ શકાય છે.

ખરતી પૂળ યથા વિના પોતાનું સ્થાન બદલી શકતી નથી.

ખરતીને ઠોડી ગયેલું પાણી વધારે સ્વચ્છ થઈને ફરી
ખરતી પર આવે છે—હું આવેા પુનઃનમ આનું છું.

પેટ ભરીને શીવલ પાણી પીધા પછી ખાંચે પોતાની ડોક
ઘૂંચી કરી ને તેના મોઢાંમાંથી ટીપાં રૂચે તેનો આનંદ
રૂપથી રહ્યો.

જેનું જીવન સીધી લીંટી જેવું છે તે પોતાના બન્ને છેડા
સહેલાઈથી ભેઈ ગકે છે.

વર્ષાઋતુનાં વાદળાં હાત વિનાનાં ન હોય.

માણસે જીવનના ઢેંકવાથી કળાબિંધનું પાણી જીલેચડું
રહ્યું.

મવાસીએ લાંબી જડું દોય તેા તેને સાથે લીંચેલ ભાવાનો
ભાર ન લાગશે ભેઈએ.

બાવળને એના કાંટા દ્વારા નહીં બોળખો તેા પાછળથી
તમારે ફરિયાદ કરવાની રહેશે.

કેટલાક પક્ષીઓ વૃક્ષના ચોક્કસ સ્થાને બસવા માટે જાકી
દિશામાં પહેલાં ચોધું ખાય છે; એક જ પક્ષી ચોક્કસ સ્થાન
પર તમારે પહેાંચડું હશે તેા તમારે ચોક્કું પાછલી દિશામાં
હટડું રહ્યું.

કાર્ય કરવા માટે નહીં; કથું નહીં કરવા માટે મરણો
આપનાં પડે છે.

શાંત ને સ્વચ્છ સરોવર આકાશને કહે છે, 'ભે કું તારાથી
ખાસ ભિન્ન નથી!'

સાગરની સપાટી જ તોફાની છે, નીચે તેા પરમ શાંતિ
જ છે!

સાગરનાં મચંડ મોત્તલ વારંવાર ખડેક સાથે વડાલ કરે
છે; એમનું એ વડાલ જ ખડકને નામશેય કરે છે.

કોઈ માણસને તમે એના ઝૂલો માટે ચાહતા હો તેા
એની નબળાઈઓ સહિત જ એનો સ્વીકાર કરો.

નિંદાની એટલે ભેડમાં કાકરો નાખીને ચાલડું.

ખાલી વડાણને સદ ચડાવશે તેા એ વન સમે ટપી
નહીં રહે, એમાં પથરાનો ભાર કરો.

નીચ રાત્રે, જ્યારે સડક પર ચાલના જતા એકાકી ઘડાના
ઢાળાઓ લયબદ્ધ સ્વનિ જમતો દોય તેા તમારી નિદ્રાતિની
માલિને એા જ મોઈ માર્ગના સ્વથી સ્વનિત કરો.

• મને જે પીડી રહ્યો છે એ શું બહાર નીકળી જવા મરતો મારો આત્મા છે, કે અંદર આવવા માટે મારા મનના દારૂડોડોડો દુનિયાનો આત્મા છે?

• તમારે કોઈ કાર્ય કરવાનું હો કે ન હો, પણ બ્યારે તમારે કહેવું પડે કે ‘ચાલો, આપણે કાઈક કરીએ’ ત્યારે તોફાન મસ્તીની શરૂઆત થઈ જાય છે!

• દૂરના પહાડો પાછળ છુપાઈ રહેતા વાદળા સરિતાને પાણીથી ભરી દે છે

• રાત્રિની નીરવતામાં પોતાની સ્મૃતિઓનો પફરવ સાંભળતા મારે જેવો જ હું છું

• જમરે વિચારે છે કે, એની પ્રાણશ્વાસ પતતી મધમાખીઓનો મધપુડો બહુ જ નાનો છે અને મધમાખીઓ, એથી થે નાનો મધપુડો બનાવવાનું એને આહવાહન કરે છે

• છૂપી રીતે હું એની લીધે માણ છું તેથી પ્રશ્ન મને શરમાવી રહી છે

• મારે કશું કરવાનું ન હોય ત્યારની મારી નિષ્ક્રિયતાને એની ચામરના ઊંડાણમાં જ પીને ઘેર વા દો-સ થ્યા સુમેના, સુમુદ્રતટના ઘાત જળની જેમ

• કુમારિકા! મરોવરની નીલિમાની જેમ તારી માદાર્પણ તારા અત્યંત ગહન તારી સૂચક છે

• ‘ઉત્તમ’ એકલુ આવતું નથી

બધાની જોડે જ એ આવે છે

• મનુષ્ય તરફથી નાગાદ રૂપે પોતાના જ કૂટો પાછા મેળવવાની પ્રભુ અપેક્ષા રાજે છે

• પોતાના નાશની પુરુષ કથો કરીને મારા ઉત્સવ વિવાદો મને ચીઠવે છે!

• કુળની સેવા ક્ષીમતી છે,

પુખ્તની સેવા મધુર છે, પરંતુ મારી નેવાને તો વિનમ્ર લક્ષિતની છાયામાં થવી પર્વોની સેવા જેવી જ થવા દો!

• ધરવી જેના પ્રેમનો સ્વીકાર કરતી નથી એવા કોઈદેવના વેદનાપૂર્ણ કપાત જેવું જ આ તોફાન છે!

• જીવનની અતિના અસાધ્ય એના પોતાના સંગીતમાં જ છે

• જમીન પર દાત મારીને તમે કેવળ મૂળ ઉગાડી ચકો, ધાન્ય ઉગાડી શકો નહિ

• સત્યનું જરૂર પોતાની ભૂલોની શાખાઓ વાટે વહે છે!

• કાળાગિધની પેટ્ટે પારની એક મધુની લડી માણવા સારું આને મારું મન ધરવેતું બની ગયું છે

• પશુ જેવું જીવન જીવનાર માણસ પશુથી થે બદલાર છે

• મકાશના ચુબનો પાનીને કાળા વાદળા મ્વર્ગના કૂટો બની જાય છે

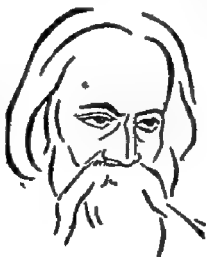
• તનવારના પાનાએ એના ભુકા હાથાની મરકરી દરવી જોઈએ નહિ

• જેના ઉપર વાસુ અને વારિ ઉભયની કૃપા દષ્ટિ હોય એવી તીકાની જેમ, હે મારા મન, દુનિયાની પ્રવૃત્તિમાંથી જ તારું લૌન્દય શોધી કાઢ

• તારી દમ્બા હોય ત્યારે દીપ એ નવી નાખતે તારા અધકારને પણ હું પિછાણી લઈશ, અને તને ચાહીશ

• હું મૃત્યુ પામુ ત્યારે હું દુનિયા, મારે મારે તારા મીન મા એ શબ્દો રહેવા દેજે કે, ‘મે પ્રેમ કર્યો છે’

(અનુ. અ. જુમ વાલોડી)

રાત્રીઠોટની દિશામાં બસ દોડયે જતી હતી. બંને બાજુ ખેતરોની હારમાળા ને પાછળથી ડાકિયું કરતો ગિરનાર દૃષ્ટિને આકર્ષતાં હતાં. હથેળી જેવાં ચોખ્ખાં ને સમયળ ખેતરો રમિયામણાં લાગતાં હતાં.

એવા એક ખેતરમાં હરણબાળોનું એક ટોળું ખેતરમાં આમથી તેમ દોડતું દેખાયું અને બધા ઉતારુઓએનું ધ્યાન તે તરફ ગયું. સૌ કોઈ એ ગભરુ હરણોએને પ્રસન્નચિત્તે નીરખી રહ્યાં.

હરણો ગભરુ, સોહામણા, ચંચળ અને બીકણ પલ્લ ખરાં. ડુંગરને માથેથી પડતા આમથી તેમ અનેક વળાંકો લેતા અરણ્ય ક્યાંનાં ક્યાં વડી બંધ તેમ દોડતાં હરણા પલ્લ સીધી દિશામાં ભાગ્યે જ દોડે છે, ઘડીમા આમ તો ઘડીમાં તેમ.

બાલસૂર્યના કુમળા સોનેરી તડકામાં હરણ-બાળોનો સોહામણો વર્ણુ ઓર દીપ્તો હતો.

જે ખેતરમાં એ દોડતાં હતાં તે ખેડીને સાફ કહેલું હતું. પણ તે જ ખેતરની પાસેના ખેતરમાં વાડી હતી અને મોસમી પાક ઊભો હતો.

ઉતારુઓમાંના એકે કહ્યું: 'આ હરણાં પાકને ઘાયું મુકમાન કરતાં હશે.'

ક્ષણભર દૃષ્ટિને આકર્ષી ગયેલાં હરણબાળોનો બીજ દૃષ્ટિએ વિચાર થવા લાગ્યો.

આજના યુગની એ જ તો મર્યાદા છે કે લગ ભગ દરેક પ્રશ્નને આજે આર્થિક દૃષ્ટિએ વિચારવો પડે છે.

એ ખરું કે હરણાં ઉદરતૃપ્તિ માટે પાકમાં શોધાઘણો બગાડ કરતાં હશે અને ખેડૂતને ચિંતા કરાવતાં હશે, પણ એટલા માટે આપણે એરૂપણાં હરણાનો નાશ ઇન્કીશું ખરાં?

હા પાડશું તો યે કચવાતે મને, ના છૂટકે.

માણસને અન્ન વિના ચાલતું નથી એ સાચું. પણ માણસને માત્ર અન્નથી સતોષ થાય છે ખરો? નથી થતો. થતો હોય તો આ જગતમાં માત્ર ખેતરો, વૃક્ષો અને રસોડાં જ હોત.

માણસને અન્નની ભૂખ છે જ. પણ તે સિવાય પણ એ ઘણી વસ્તુઓનો ભૂખો છે એ કેમ ભૂલીએ?

ખટકું ચોટવો પામનારને એકાદ મજાનું ફૂલ મળે તો તે ફૂલનો અનાદર નહીં કરે. તે સુગંધ વિનાનું અને માત્ર દેખાવમાં સુંદર હશે તો યે તેનો અનાદર નહીં કરે. માણસને જેટલી અન્નની ભૂખ છે તેટલી કે તેથી યે વધારે સૌન્દર્યની ભૂખ છે. ઉદરતૃપ્તિ તો થોડા સમયમા જ થઈ જાય છે, સૌન્દર્યતૃપ્તિ એમ નથી થતી. તે તો જેમ જેમ તેનું પાન કરીએ તેમ તેમ તેની તૃપ્તિ બિલકી વધે છે.

સાદા કપડા પર ભાત શા માટે પાડીએ છીએ? નાની મોટી વીંજેને રૂપાળા ઘાટ-આકાર કેમ આપીએ છીએ? જુદા જુદા રંગોથી શા માટે રંગીએ છીએ? સીધા રસ્તાનો ક્યાંક આવતો વળાંક કેમ વધારે ગમે છે?

એકધારા દિવસોને અંતરે અંતરે તહેવારો, પર્વો, ઉત્સવો કેમ ગોઠવ્યાં છે? આ ને આવા પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપણે શોધીશું તો તેમાં માણસની સૌન્દર્યતૃપ્તિ જ દેખાઈ આવશે.

સાડું સફેદ કપડું, તે જ જાતના પોતવાળા પણ આકર્ષક રંગ ભાતવાળા કપડા કરતાં સરતું હોય છે. છતાં રંગ ભાતવાળું કપડું જ ઝાઝું ખરે છે. એવી ઘણી બાબતોમાં આપણે 'માણુ' પડે છે એવો વિચાર નથી કરતા. પણ હરણાં થોડો પાક બગાડે છે માટે તેનો નાશ કરો એવો વિચાર આપણા મનમાં સ્ફૂરે છે! આજે ગામડાઓમાં હરણાં તો શું, મોર સુદાં ધીરેધીરે ઓછાં થતાં જાય છે. અને બીજા બાજુ શહેરોમાં પ્રાણીધરો, પક્ષીધરો શહેરીજનોને કૌતુક ને વિનોદ પૂરાં પાડવા ખોલાતાં જાય છે. એની પાછળ સાડું એવું ખર્ચ પણ થાય ઝે.

આજની મહાજબ્યવસ્થામાં કેવો ભવિષ્ય-ભાસ રહેલો છે!

શહેર ને ગામડામાં શેરીએ શેરીએ અદ્ધો અમાવીને પડેલાં ફૂતરાંઓની વિશાળ જમાત

આપણને કેવોક આનંદ વિનોદ પૂરો પાડે છે? છતાં તેમની વસતિ ઓછી થતી દેખાતી નથી, વધે જ બધ છે!

અવનત, ફૂતરા નીવા પાડને બગાડતા નથી, પણ તે ય કઈ ખોરાક વિના થોડા જીવે છે? એક કે બીજે રૂપે તેઓ પણ માણસ પાસેથી જ પોતાનો ભાગ પડાવે છે, એ કેમ જુનીએ?

બધા પ્રશ્નોને ઉપયોગિતાની દૃષ્ટિએ આપણે વિચારતા શીખ્યા છીએ ખરા, પણ એ કહી વિચારું છે ખરું કે આ ઉપયોગિતા છે શું?

સેવાશ્રમના સાપ બહુ નીકળતા ત્યારે બાપુ સાપને નારવા ન દેતા તેમને પકડીને એક પીંજરામાં પૂરી દૂર છૂટા મૂકી દેવામાં આવતા

બાપુ કહેતા સાપ તો ક્ષેત્ર ત્રાજ છે, ખેતરની રક્ષા કરે છે, પાડને બગાડતા કેટલાય જીવોનો સહાર કરીને એ રીતે એ કેટલા બધા પાડને બચાવે છે? ઉપયોગિતાની સાચી દૃષ્ટિ તે આ

ધર પાળે નમ્રામી જમીનનો દુકડો કયો છે? લાવેને એકાદ થોડું બાધીદર્ધએ-ભાડું આવશે આપણી દૃષ્ટિએ ઉપયોગિતા આવી છે! પણ એમ કરવાથી કેટલી મહાકાવ્ય થયી, બાગકોનું રમવાનું કેટલું ઓછું થયું હવા મળતી કેટલી ઓછી ઘર્ષ મહત્તી કેટલી વધી તે કોઈ વિચારનું નથી

એક બીજી કલ્પના શહેરની મુખગર્જએ શહેરની શોભા વધારવા માટે મારી ગેલી રકમ મજૂર કરી શહેરના બહારભાગમાં શોભા વધારી, કેટલાક રસ્તા પહોળા કરી વચ્ચે આવતા મકાનો ખરીદી

લઈ તેને તોડી પાડી રસ્તા ચીધા ને શોભા આપનારા બનાવ્યા રાજમાર્ગ પર વીજળીની ટંબુઓ લાઈટ નાખી આધારી રાતને અજવાળી

દેશના ભાગલા પડ્યા ને નિરાશ્રિતો મોટી સંખ્યામાં બીજા શહેરોની પેટે તે શહેરમાં પણ આવ્યા અને મુખગર્જએ શું કહ્યું તે બસો છે? મકાના રાજમાર્ગ પર ત્યાં ને ત્યાં ફૂટપાથ પર જ દેવદારના ખોખાના રમળે ગીચા હીથી નીતરા ચેના, ગુજરાતી મથેળ ભાષામાં અલ્પચક્ર હાથે ચરનામાં રખાયેલા પાંચિયાને કાઢી બાધે વીનના પતરાની જેવી ન ગમે તેવી અસમ્યક્ દુકાનો જામી કરી દીધી! તે એક મુખી કે તે શહેરના નદીકાંઠે પૂડ પર સામે સંખ્યામય લોકો દૂરવા બધ ત્યાં પૂન્ય મુખ આગમ જ એવી પ્રાકૃતિક સૌન્દર્યના સમન્વિત ચિરંને બગાડી મૂકતી દુકાનોની હાર માળા બાધી!

ગદગી, થોથાટ ને માખી મો વધી તે નકામા!

આર્તુ આર્તુ પરસ્પર વિરોધાભાસી સતત બનતું જ રહે છે એનું કારણ આપણી સૌન્દર્યદૃષ્ટિ અને ઉપયોગિતાની સમજના ને અણુવિકસ્યા, અપૂર્ણ છે તે જ છે

સાચા સૌન્દર્યને નહ કરીએ કીએ અને કૃત્રિમ સૌન્દર્ય આપને જીજ્ઞાસુ કરીએ છીએ!

રવિવર્માએ દોરેલું ચક્રતવાનું ચિત્ર-હરણને હસ્તિ તૃપ્ત બવડાવતી ચક્રતવાનું ચિત્ર-ધરમા દાગીશુ ને ખેતરમાં ફોડતા હરણબાળો પાકને નુકસાન કરે છે માટે તેનો નાશ કરો એવું કહ્યું હતું!

મહેમાનદારી

એક વાર હજરત મોહમ્મદ પેગમ્બર સાહેબ પાસે જઈને એક માણસે પોતાની ભૂખ અને દરિદ્રતાની કથની સંભળાવી કંઈક ખાવાનું માગ્યું. પેગમ્બર સાહેબે તુરત જ કંઈક ખાવાનું લઈ આવવા પોતાને ઘેર માણસ મોકલ્યો. પરંતુ તે વખતે એમના ઘરમાં પાણી સિવાય બીજું કશું જ ખાવા-પીવાનું હતું નહિ એટલે તે માણસ ખાલી હાથે જ પાછો ફર્યો.

ત્યારે પેગમ્બર સાહેબે ત્યાં બેઠેલા પોતાના અનુયાયીઓને સંબોધીને પૂછ્યું: ‘આ ભાઈને આજની રાત પોતાના મહેમાન બનાવવા કોણ તૈયાર છે?’

આ સંભળી હજરત અબુ તલ્હા બોલ્યા: ‘હુજૂર, હું એમની મહેમાનદારી કરીશ.’ ને પછી પેલા ભાઈને લઈ પોતાને ઘેર લેપડી ગયા. ઘેર જઈ હજરત અબુ તલ્હાએ પોતાનાં પત્નીને કહ્યું: ‘એ ભાઈ હુજૂરના મહેમાન છે એટલે એમની મહેમાનદારી કરવામાં જરા યે કસર કરીશ નહિ.’

તેમના પત્નીએ કહ્યું: ‘મુલાના સોગંદ, આપણાં બાળકોને ચાલી રહે એટલું જ ખાવાનું છે. એ સિવાય ઘરમાં બીજું કશું જ નથી.’

ત્યારે હજરત અબુ તલ્હા કહેવા લાગ્યા: ‘વાધો નહિ, બાળકોને સમભવી-પટાવી સૂવડાવી દેજો. તેઓ મૃદ્ધ બધ પછી મહેમાનને સાથે લઈ હું જમવા બેસી જઈશ. અને ત્યારે તું ફાનમને વાટ મોટી કરવાને બહાને બોલવી નાખજો. અંધા-હું યાજીમાંથી ખાલી હાથ જ મોકલે એટલું જાણીશ. મહેમાન સમજશે કે હું પણ તેમની સાથે છું; અને તેથી તે બરાબર જમી લેશે!’ અને આમ પોતે ભૂખ્યાં રહીને તેમણે મહેમાનને પેટ ભરીને જમાડી દીધા.

વચનને લીધે

પેગમ્બર સાહેબ પાસે જઈને એક માણસે કહ્યું: હુજૂર, કેટલાંક પાપો કરવાની મને કુટેવ

પડી ગઈ છે. અને હવે એ ‘કુટેવમાંથી છૂટકારો મેળવવાની મારામાં શક્તિ રહી નથી!’

ત્યારે પેગમ્બર સાહેબે કહ્યું: ‘ભલે. પણ મને તું એક વાતનું વચન આપ કે, મારી આગળ તું કંદીયે બંહું જોડીશ નહિ.’

અને પેલાએ તુરત જ એ વાતનું વચન આપી દીધું.

પછી એક વાર પોતાની ‘કુટેવ’ સુંજળ તેને ક્યાંક ચોરી કરવા જવાનું મન થઈ આવ્યું. પણ પછી તુરત જ તેને ખ્યાલ આવ્યો કે: ‘જો હું ચોરી કરીશ અને પેગમ્બર સાહેબ મને પૂછશે તો હું શો જવાબ આપીશ? જો હું ચોરીનો એકરાર કરીશ તો મને જરૂર સજા મળશે અને જો બંહું જોડીશ તો મેં તેમને આપેલા વચનનો ભંગ કર્યો હોવાશે. માટે હું ચોરી જ ન કરું એ જ મારે માટે ખરેખર છે! આમ ખ્યાલ કરી તેણે ચોરીનો વિચાર પડતો મૂક્યો. એ પછી પણ બ્યારે બ્યારે તેને કોઈક પાપ કૃત્ય કરવાનું મન થઈ આવતું ત્યારે તુરત જ તેને પોતાના વચનનું ભાન થઈ આવતું અને તે પાપ કરવામાંથી બચી જતો.

આમ પોતે આપેલા એક વચનને લીધે વખત જતાં તે માણસ સદાચારનો એવો આશ્રયી બની ગયો કે મંત્રપુરોમાં તેની ગણના થવા લાગી

દાનવીર

હજરત અબુદુલા બિન અંકરે બહુ જ ઉદાર અને પરાપ્રકારી માણસ હતા.

એક વાર દોઈ ગરીબ પાને અન્નભૂખી સ્ત્રીએ એમની પાને આવીને મદદની યાચના કરી. હજરત અબુદુલાએ તુરત જ તેને ખૂબ મોટી ગ્રંથ આપીને વિદાય કરી દીધી.

પણ તેમના એક મિત્રને તેમની આ ઉદારવૃત્તિ ગમી નહિ. કહેવા લાગ્યા: ‘એક અન્નગ્રી સ્ત્રીને એટલું બધા પૈસા આપી દઈને તમે ભારે ભૂવ કરી છો. તે સ્ત્રી તમને પિછાવતી નહોતી, અને એક પૈસાની પણ તે ગચ્છાચ્છ થઈ જતો!’

ત્યારે હજરત અબ્દુલ્લાએ ગંધારીવાળે જણાવ્યું:
 'પેટી સી મને પિછાણતી નહોતી એ ખરું, પણ
 હું તો મારી બાતને બરાબર પિછાણું છું. વળી,
 થોડા પૈસાથી નાનું થઈ બાત કે કેમ એ તો કોણ
 બાંધે; પણ મારું મન તો હું મારા નબ પ્રમાણે
 પૈસા આપું ત્યારે જ સજા થાય ને?'

ખરી સખાવત

અરબસ્તાનના વિખ્યાત દાનવીર હજરત
 અબ્દુલ્લા બિન બાહર એક વાર મુઝાફરીએ નીકળ્યા
 હતા. માર્ગમાં એક સુંદર અને યોડી વાડી એમની
 નજરે પડી. ખૂબ થાડી ગયેલા હોવાથી થોડી વાર
 આરામ હેવા માટે એ વાડીમા જ તેઓ ચોળી
 મયા, અને એ વાડીની દેખણાળ ઠરનાર એક
 શુલામ સાથે વાતો વગાયા.

થોડી વાર પડી શુલામ પોતાનું પોટલું
 ખોલીને ખાવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો એટલામા
 એક કૂતરો હાકીતો હાકીતો તેની સામે આવી ઊભો
 પેલા શુલામને તુરત જ પોતાની પાનેના બે રોટલા
 માથી એક રોટલો તેની સામે ધરી દીધો એ
 રોટલો પૂરો કરીને કૂતરો પાછો શુલામનું મો
 લેવા લાગ્યો. આથી શુલામને બીજો રોટલો પણ

તેને ખવડાવી દીધો.

હજરત અબ્દુલ્લાએ પૂછ્યું: 'ભાઈ, તને દર-
 રોજ કેટલા રોટલા ખાવા મળે છે?'

શુલામે કહ્યું: 'તમે જોયા એવા બે રોટલા
 રોજ મારા માટે આવે છે.'

'ત્યારે આજે એ રોટલા તમે તમારા ઉપયો-
 ગમાં કેમ લીધા નહિ?'

'આ કૂતરો પહેલી જ વાર આ તરફ નીકળી
 આવ્યો છે. એને જોતા જ મને થયું કે, એ બહુ
 આવેથી આવ્યો છે અને ખૂબ ભૂખ્યો છે. એટલે
 એને એમ ને એમ કાઢી મૂકતાં મારો છવ
 ચાડ્યો નહિ.'

અને શુલામની એ વાત સાંભળી હજરત
 અબ્દુલ્લા ખૂબ પ્રભાવિત થઈ ગયા, ને મનમાં જ
 વિચારવા લાગ્યા કે: 'મારી સખાવતો બદલ કોઈ
 અમથા જ મને કપડો આપ્યા કરે છે! આ શુલામ
 તો માત્રથી ચે વધારે સખી છે.' અને પડી એમણે
 એ વાડીના માલિકને મળી એ વાડી અને શુલામ
 બંનેને ચારી કિંમત આપી ખરીદી લીધા, અને
 એ શુલામને આજાદ કરી દઈને વાડી તેને ભેટ
 આપી દીધી.

☆

એક વાર રામીનારાયણુ જોટાદ (કાઠિયાવાડ)મા દાદા ખાચરના દરનારમા સખા ભરીને બેઠા
 હતા તેકવામા જાનાવાડનો 'એક અતિ જૂદ ને નિર્ધન એવો, ને જીજ્ઞૃંસુ નેજો પેળો છે, ને
 કપેલા છે. બા. જેમા, અંચો. ૧૫ આપિને મહારાજ સન્મુખ ને સખા કેડે બેઠો રયો; ને માથે
 અતિ જીજ્ઞૃંસુ પાન બાનેન તેની ગાઢને હાથે કરિને સખાને તેને મહારાજ એક નજરે જોઈ રયલ
 પછી એક ગાઢ છોડીને એક કપિયો હાથમા લઈને સહજનદ રવામી પાને આવ્યો, તેને મહારાજ
 નામા હાથ કરીને બીસે, અને પૂછ્યું કે, 'ડોસા, આ કપિયો કયાથી લાવ્યા છો?' ત્યારે તે જુદે
 કહ્યું કે, 'હું, જાવાડની કાસદે મયો હતો ત્યાથી મળ્યો હતો, તે તમને આપવા સાદુ રાખી
 મેલ્યો હતો.'

સહજનદ રવામી—તમારી પાવડી ફાગી ગઈ છે તે લઈએ નહિ?

જાવાડયુ—પાવડી લઈ તો તમને શું આપુ? મરી પાસે બીજી કપિયો નથી, અને બારી
 પાવડીએ પણ માયુ જન છે

આ સાંભળી સહજનદ રવામીએ મુકાનદ રામીને પૂછ્યું, 'આ વિષેને કાંઈ કરવાનું બાકી
 નહીં?' ત્યારે મુકાનદ રવામીએ કહ્યું કે, 'એણે સંપૂર્ણ પોતાનું કામ સિદ્ધ કરી લીધું' —કિ. ધ.

હતી આજે ધણું જોવા સહુ જોયું નથી જગમાં,
 નજરની અખતા વિષ્ણુ બાળે અધારશું ચોણું —અનિલ

જે સિદ્ધાંત માનવ-કલ્યાણને માટે હિતકારી હોય તેને જ નીતિ અને સદાચાર કહે છે. રાજ-રાજના વ્યવહારમાં દુનિયાભરના સજ્જનો એ સિદ્ધાંતોનું પૂરી શ્રદ્ધાથી પાલન કરે છે. જે દુનિયા-દાર પૂર્ત હોવાને કારણે સજ્જન હોવાનો દાવો કરે છે તે પણ એ સિદ્ધાંતોના જ કસમ ખાઈને સીધીનીધા અસત્ય, અનીતિ અને અન્યાય ન કરતાં દંભથી કામ લે છે.

વ્યવહારમાં ભોવામાં આવ્યું છે કે એવા લોકો થોડા સમયને માટે પોતાના દંભથી, પૂર્તતાથી અથવા આઢાદીથી લાભ ઉઠાવતા દેખાય તો પણ એમનું નૈતિક વીર્ય ધીરેધીરે નિસ્તેજ થઈને છુરા ધના રસ્તે વધારે ને વધારે આગળ વધે છે અથવા પશ્ચાત્તાપ કરીને ધીરેધીરે સજ્જનોના રસ્તે આદ્યા આવે છે.

સિદ્ધાંત તરીકે ખરાબ જ રસ્તો પસંદ કરનારા લોકો હોઈ જ શકતા નથી. લાભ થાય કે હાનિ, ખરાબ રસ્તે જ જઈશું, એવા દુર્નતાના એકનિષ્ઠ ઉપાસક દુનિયામાં પેદા જ નથી થયા. દુર્ન જોડો પણ સદાચારની કદર તો કરે જ છે. પરંતુ જ્યાં તાત્કાલિક લાભ દેખાય તે તરફ જુકે છે.

આ થઈ સામાન્ય પરિસ્થિતિની અને સામાન્ય જોડોની વાત. જ્યારે અસાધારણ સ્થિતિ પેદા થાય છે ત્યારે કંઈક વાર સારા સારા સદાચારી પણ પોતાની નિષ્ઠામાં દીઠા થઈ બાય છે. પરિણામ ગમે તે આવે, સદાચારનો રસ્તો છોડવો જ નહીં, એવી જે એમની પ્રતિજ્ઞા હોય છે તે, કંઠજી અવસ્થામાં દીઠા થાય છે અને કહેવા લાગે છે કે, 'ભલા આદમીની દુનિયા જ નથી; ભલાઈની કંચાંચે કદર નથી થતી. ખરાબ સાથે સવાયા ખરાબ થવાથી જ દુનિયામાં આપણે ટકી શકીએ છીએ.'

આદર્શવાદ અને વ્યવહારવાદનો વિરોધ દેખાડીને દુનિયા કહેતી આવી છે કે કેવળ આદર્શવાદથી

પરાસ્ત થવાનો જ નતીજો આવે છે. એટલા માટે ભલા સાથે ભલા અને ખરાબ સાથે સવાયા નહીં તો એટલા જ ખરાબ થવું એ જ સાચો માર્ગ છે.

માનો કે ખરાબ સાથે ભલાઈ કરવાથી કામ ચાલી શકે છે એવું સિદ્ધ નથી થતું. પરંતુ એ કાણે સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે કે ખરાબ સાથે ખરાબ વર્તાવ કરવાથી હમેશાં લાભ જ થયો છે! અનુભવ બતાવે છે કે ભલો આદમી જ્યારે ખરાબ આદમી સાથે સંબંધ થવાથી ખરાબ થતો બાય છે ત્યારે એ પોતાનું ક્ષેત્ર છોડીને વિરોધીના ક્ષેત્રમાં જીલો રહે છે. જે ક્ષેત્રમાં વિરોધી આદમી અત્યંત પ્રવીણ હોય છે એ ભલાને આસાનીથી હરાવી દે છે અને ફરી ભલો આદમી હાથ મસળીને બેમી રહે છે, એમ કહીને કે ભલાઈ તો મેં છોડી દીધી અને સફળતા પણ પ્રાપ્ત ન થઈ; એક પણ ખાધી અને પેટ પણ ન ભરાયુ. અગર જો સંસ્કારિના રસ્તે જ જતે તો ઓછામાં ઓછો એટલો તો આંતરિક સંતોષ રહેતો કે મેં સ્વધર્મ નથી છોડ્યો, મારા હાથ ચોખ્ખા રહ્યા છે.

જ્યારે મોટા રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય ધોરણે આવડું પડે છે ત્યારે જ આપણી ભલાઈ અને સુખ્યા ઈની ખરી કનોટી થાય છે. એવા પ્રસંગે ભલાઈમાં માનનારા લોકોની સંખ્યા ઓછી થતી બાય છે, સામાજિક પૂઠક ખલતી મદદ પણ નથી મળતી. એટલા માટે શ્રદ્ધા ડમકોળ થાય છે. દુનિયાના રૂઢ રસ્તે જતે તો સાડુ થતે એમ મન કહેવા લાગે છે, અને પછી શ્રદ્ધાના તેજના અભાવે મનુષ્યનું નૈતિક જીવન નષ્ટ થઈ થઈ બાય છે. એટલા માટે શરૂથી એ સિદ્ધાંત પર ચાલવું જોઈએ કે, 'સંસ્કારિણી મનુષ્યની ભલાઈ જ થાય છે.' આ વાક્ય દુનિયાના વિજયની દૃષ્ટિએ કેવાતું નથી; 'ભલાઈને રસ્તે જનાં અમારી ભલાઈ દૃઢ થાય છે' અને એ જ મનુષ્યની તથા રાષ્ટ્રની જિંદગીમાં સુખ્ય વસ્તુ છે.

કાળ આ વિપદનો છે, તેજ માડું બળવળશે; -

તારવેર વધુ ચમકે, રાત હોય અધારી! - નનિલ

આ આપણા પ્રિય, અને પૂજ્ય ભારતભૂખલુ જવાહરલાલની આ કથા નથી; પણ જવાહરલાલ જેમના પ્રતિનિધિ છે એવા અચંપ અબંધુકા ભારત ભૂખલુ—જવાહરલાલોમાના એકની સાની વાત છે.

લગભગ ત્રણ વર્ષ પહેલાં કોઈ એક ગામમાં ફેટલાક મિત્રો સાથે સેવાકાર્યમાં હું મગે સૌથી પહેલાં અને પાયખાના તરફ ધ્યાન આપ્યું. દરેક ઘરમાં જઈને સફાઈની વાત કરી, અને વિનંતિ કરી કે અમે જે બે પાયખાના—એક સીઓ માટે, બીજુ પુરુષો માટે—ગામલોકો માટે સેવાગામની પદ્ધતિ પ્રમાણે બનાવ્યાં છે તેનો ઉપયોગ કરો. એ વાતને દિવસો વહી ગયા પણ કોઈએ પાયખાનાનો ઉપયોગ ન કર્યો. અમને ધણી નિરાશ થઈ એક મિત્ર તો એટલા બધા નિરાશ થઈ ગયા કે એમણે તો મિસ્તર સામાન ઉપાડી બીજા કોઈ ગામે જવા કહ્યું. એમની દલીલ એવી હતી કે, 'મહિનાઓ થઈ ગયા, પણ કોઈ એકે પણ આપણી વાત માની નથી, જે એમના જ લાભમાં હતી—તો હવે પછી કોણ માનવાનું હતું?'

પરંતુ અત્યંત ધીરજથી તો સ્વર્ગ પણ જીતી શકાય છે. અને એક દિવસ ધીરજનું કાર્ય મગી મગુ લગભગ એક વર્ષ પછી પોતે જે વર્ગમાં બાંધેલા હતા તેની પરીક્ષા માપી એક યુવાન ગામમાં કુટુંબીઓને મળવા આવ્યો. એક દિવસ કુરતો કુરતો એ અમારા કેન્દ્રમાં આવી પહોંચ્યો. વાતવાતમાં પાયખાનાનો ઉલ્લેખ થયો. પછી એ ઘેર ગયો.

બીજે દિવસે સવારે જ પેડો યુવાન પાયખાના

તરફ ગયો. પુરુષો માટેના પાયખાનાનો તેણે ઉપયોગ કર્યો. પરંતુ એવો એ પાયખાનાની બહાર નીકળ્યો કે તરત એના પર ફેટલાક ગામડિયાઓએ પથરાનો વરસાદ વરસાવ્યો, અને કોપથી લાલપીળા થઈ પૂછવા લાગ્યા 'શું તું સાહેબનો દીકરો છે? હવે બે ફરી અનો ઉપયોગ કરશે તો અમે તને જીવથી મારી નાંખશું.'

ગામલોકોનો આવો વર્તણૂક અને ધમકી છતાં પેડો યુવાન શાત રહ્યો હિંમત હાર્યો નહીં. ફરી બીજે દિવસે પાયખાનાનો ઉપયોગ કર્યો આ વખતે ગામની ફેટલીક સીઓએ છાજિયા લીધા—જાણે કોઈ મરી ન ગયું હોય! હા, કોઈક મરી તો ગયું જ હતું! એ વગી કોણ! અજ્ઞાન! કેમકે, તે પછીના દિવસથી જણાવ્યો પાયખાનાનો ઉપયોગ કરવા માંડ્યો યુવાનના 'સત્યાગ્રહ'થી ગામ લોકો અજ્ઞાનના અધકારમાંથી બહાર નીકળી આવ્યા અને ફક્ત એ ગામમાં જ નહીં, પણ આસપાસના ફેટલા જે ગામોમાં પાયખાનાનો ઉપયોગ થાય છે અને મળતો ઉપયોગ ખાતર સરીકે કરે છે અને પોતાના ખેતરના પાકને 'સોનેરી' બનાવે છે.

એવો હતો એ યુવાન—એક સાચો ભારત ભૂખલુ વીર—ખરેખર ગાંધીજીનો સાચો અનુયાયી કહેવડાવવાને અને પૂજવાલાયક છે. જય હો એ અસાત ભારતભૂખલુ વીરનો! અજ્ઞાત! હા, પ્રજા અને છાપાઓ માટે અજ્ઞાત, પરંતુ ગાંધીજીનો આત્મા એને ઓળખે છે અને પ્રભુ એને ચાહે છે.

ચંદન ચારુ

અ તર ફેરા બાઈ, એરસિયા પર
પસો જે હર કેરુ નામ,
ચંદન ચારુ ઊતરે હો છ,

મરમ બચાળાં આંતુ ઉરે ઉતાડો,
એલે ન છલવો ન કામ,
ચંદન ચારુ ઊતરે હો છ

હજીવી હથેળી વાળી અંકન નિતાડો,
એવી રો અંકડે તમામ,
ચંદન ચારુ ઊતરે હો છ
હર જે હોમમ વૃષ્ણ તપ તપાવે,
'સેરાઈ' હેરાવા અવિરામ,
ચંદન ચારુ ઊતરે હો છ

શુભાખચંદ વાણિયાની સ્થિતિ બહુ ગરીબ હતી. કુટુંબમાં માત્ર એ અને એની મા જ હતાં. વીસેક વર્ષનો થયો ત્યાં તો એની મા ગુજરી ગઈ. શુભાખચંદે વિચાર્યું કે આ ગામમાં તો આપણો કંઈ દહાડો વળે એમ નથી: પરદેશ જઈ તો વળી સ્થિતિ સુધરે. અહીં તો ધંધા રોજગારમાં કાંઈ કસ કે તક નથી. મા હતી એટલે એને એકલી મૂકીને બહાર જવાનું ન હતું. હવે તો કુટુંબમાં મારા સિવાય કોઈ નથી એટલે પરદેશ જવું જ ઠીક છે. એવો નિર્ણય કરીને તે પરદેશ ગયો. ને ક્યાંક નોકરીએ લાગ્યો. ધીરેધીરે ધંધામાં પાવ રધો થયો, અને કરકસરથી વ્યવહાર ચલાવતો એટલે પાસે થોડા પૈસા પણ જમા થયા હતા. એટલે એણે તે મૂડીથી સ્વતંત્ર ધંધો માંલ્યો. અને તેમાં સમય જતાં સાડું કમાયો. પરણ્યો અને ઘરસંસાર માંલ્યો. પણ કોઈ છોકરું થયું નહીં અને તેની સ્ત્રી પણ પચાસ વર્ષની થઈને ગુજરી ગઈ. શુભાખચંદે વિચાર્યું કે હવે મારી અવસ્થા થવા આવી, અહીં મારું કોઈ નથી. એટલે હવે વેપાર સંકેલી લઈને દેશમાં જવું એ જ સાડું છે. એમ વિચારી એણે ધીરેધીરે પોતાનો ધંધો સંકેની લીધો અને બધી મૂડી લઈને દેશમાં પોતાને ગામ આણ્યો. ગામઢોકોએ શુભાખચંદને આવકાર્યો. શુભાખચંદને રહેવા ને સાથેસાથેનાની ફકાન કરવામાં ખપ લાગે એવું એક તૈયાર ઘર જોઈતું હતું. એણે ગામઢોકોને વાત કરી. ગામઢોકોએ કહ્યું કે, 'એવું ખાલી મકાન તો ગામમાં એક નથી. હા, એક સરસ મકાન ગામની બહારને છેડે છે ખડું' પણ તે તો રહેવા માટે નકામું છે.'

'કેમ એમાં કંઈ વાધો છે?

લાંચું-તુટ્યું હશે તો હું સુંઘરાવી લઈશ!' શુભાખચંદે કહ્યું.

'ના, ના, ઘર તો-મજાતું છે-પાકું ને ચક્રાંધ. પણ એ ઘરમાં ભૂતનો વાસ છે એટલે ખાલી પડ્યું છે. જો એમાં રહે છે તેને ભૂત પત્રવે છે અને રહેનારો દુઃખી થઈ બચ છે ને અંતે ઘર છોડી દેવું પડે છે.'

'કંઈ વાધો નહીં, એ ઘર મને ચાલશે. હું એ ઘરમાં રહેવા જઈશ. કોનું છે એ મકાન?'

'ના, ના શુભાખચંદ એમાં ન રહેવા જતા. ભગવાને તમને સારા દિવસ દેખાયા તે હાથે કરીને શા માટે દુઃખી થાવ? તમે ધારો તો ગામમાં જ તમારું પોતિકું મકાન બનાવી શકો. હવે ક્યાં તમારો હાથ ભીડમાં છે? મકાન તો છે એક લુહા-ણાતું, તે તો સુંબઈ રહે છે, અને એની તરફ તે ધ્યાન પણ આપતો નથી. ઘરની ચાવી પણ પટેલને જ સોંપી ગયો છે. જોણે એનો ઉપયોગ કરવો હોય તે કરી શકે છે. પણ હાથે કરી કોણ આકૃત વહોરે?' ગામઢોકોએ કહ્યું.

'એ ભાઈ, તમારી વાત સાંની હશે એની ના નથી, પણ હું તો એ જ ઘરમાં રહીશ. મરી જઈશ

ટપાલ

રોજ દમલાખ ખાવે છે ટપાલ, રંગ-બેરંગી, વિરંગી ધે ખરી! પ્યાર, આશીર્વાદ, કપડે, દેવપણ! કેટલા એમાં વિવિધ ભાવો ભર્યા! વાંચવાને એ બધી નવરાસ ક્યાં? કેટલી પર ફેરવી કેવળ નગર, મામ સરનામાં જ લેયાં કોઈનાં, ને ધડીભરમાં ઘણી વીસરાઈ અહીં આવતો ક્યારેક એવો પત્ર પણ સાચી રાખી હમિયાં વાંચતો નિત્ય, તૂતન ભાવ દિલમાં ભગતા. રોજરોજે વિચમાં આ આવતાં માનવી વિશેષ શું એડું નથી?

અનિલ-અનિલ

તો જે મારી પાછળ કોણ રડનારું છે?' અને એમ કહીને શુભાખચંદે ભૂતિયા મકાનના જ રહેવાનું નક્કી કર્યું. ગામઢોકોએ કંટાળીને વાત મૂકી દીધી. આખર તો વાણિયો ખરો ને! મક્કત મળતું હોય તો ઝેર પણ લઈ લે! મા'બાના લોભે લખખણ જવાનો છે! છે મરતો, બાપણે શું કામ ચિંતા કરીએ?

અને શુભાખચંદ વાણિયાએ ભૂતિયા ઘરને નાકસૂક કરાવીનેમાં રહેવા ગયો.

આજો દિવસ આનંદમાં

ગયો. ગુલાબચંદને કાઈ દેખાયું નહીં. એ તો રાત્રે નિરાતે વાલુ કરીને મૂક્યો.

મધરાત ઘઈ ને એ એકાએક જાગી ઊઠ્યો. જુએ છે તો એની સાને ભૂત બિંબુ છોં એનો દેખાવ જોઈને ગુલાબચંદના શરીરમા ભયની એક આગ્રી ધૂંધારી પ્રસરી ગઈ. પણ થોડી જ વારમાં સ્વસ્થતા મેળવી લીધી. એણે હિંમત કરીને ભૂતને પૂછ્યું: 'અર્યા, તું કોણ છે? અને આટલી અરધી રાતે અહીં શું ઘટ્યું છે?'

'હું ભૂત છું. આ જ ઘરમા રહું છું. અને તારો ભોગ લેવા આવેવ છું. ચાલ સાબરો ઘઈ બ. બહુ લાંબા સમયથી મને ભોગ નથી મળ્યો.' ગુલાબચંદે વિચાર્યું કે ગામડોઘોની વાત તો સાની. પણ એનો ય કંઈક ઘાટ તો ઘડ્યો જ પડ્યો ને? ભૂતને ખબર પડવી જોઈએ કે આ કોઈ ઢોંગી વાંધરી નથી, વાલિયો છે.

'ભાઈ, ખુશીથી તું મારો ભોગ લેજે. પણ મારી એક ઇચ્છા છે એ પૂરી કરી આપ પડી મારો ભોગ સુશીથી લેજે. આમ ને આમ મારો ભોગ લેશે તો તારી ભેગો હું થે ભૂત ઘઈયા. ને તો તો તારા ભોગમા ભાગ પડાવીશ જ ને? માટે તારા લાભની દૃષ્ટિએ પણ મારી ઇચ્છા પૂરી કર.'

'વારુ, તારી શી ઇચ્છા છે?' ભૂતે પૂછ્યું.

'એ ભાઈ, શાલિયાને કેપિયા વહાણ હોય, પણ ચોવી વહાણો તો જીવ જ હોય ને? તે તો હું તને જ ભોગના ધરવાનો છું, કેમ કે, વચન આપી ચૂક્યો છું. પણ મારે બાણુ છે કે મારું આયુષ્ય કેટલું છે. તો મારી એ ઇચ્છા પૂર્ણ કર. પડી હું સુખે મરીશ. તું તો સુખ જીવે. કાગ બગવાન પાને જઈને બાણી આવ કે મારુ આયુષ્ય કેટલું છે?'

'વારુ, હું તારી એ ઇચ્છા પૂર્ણ કરીશ.' એટલું કરીને ભૂત અદૃશ થયું ને ગુલાબચંદે સંજગત ને સામાયિક કરીને ચિત્તશાંતિ ને સ્વસ્થતા પ્રાપ્ત થયો.

ફરી બીજે દિવસે મધરાતે પેહું ભૂત આવ્યું ને ગુલાબચંદે જાગી ગયો. લગતા જ પૂછ્યું:

'કેમ મારું આયુષ્ય કેટલું છે એની જાણ મળી?'

'હા, હા, મળી. તારું આયુષ્ય પૂરું એની વર્ણવું છે.'

'એ મહાવીર સ્વામી! આટલું ખડું આયુષ્ય? આટલી ઉંમરે ય, પંચાવન વર્ષે જ શરીરમા નબળાઈ વરળાય છે ત્યાં એવી વરસ તે કેમ નીકળશે? ખાટલે પડી દહાડા કાઢવા પડશે! અને મારું તો કોઈ સેવાચાકરી કરનારું થે નથી. ભાઈ, મેં તો તને વાયદો આપ્યો જ છે, તે તો પૂરા ભોગ આના પાળવો જ છે, પણ મારુ એક કામ ન કરે? કાગ ભગવાન પાતે જઈને મારા પડી વિનંતિ ન કરે કે, પેંડા ગુલાબચંદના આયુષ્યમાથી બને તેટલા વર્ષ એણા કર્યો તારો ઉપકાર કરી નહીં ભૂલ'

'અર્યા, તારુ એક કામ ક્યું તારે તે બીજું સોંપ્યું? ના, ના, એ ન બને. આમ તો તું મને રોજ ને રોજ ટાણે. મારે તો મારો બધું જોઈએ બીજી વાત નહીં.' ભૂતે અકળાઈને કહ્યું.

ત્યારે ગુલાબચંદે તેને ચતુરાઈથી સમજાવીને એટલું કામ કરી આપવા સમજાવ્યું. અને ભૂતે તે કબૂલ ક્યું.

ફરી નીજે દિવસે, મધરાત ઘઈ ને ભૂત આવ્યું. ગુલાબચંદે જાગી ઊઠ્યો ને લગતા જ પૂછ્યું

'કેમ ભાઈ, મારું આયુષ્ય એણું કરાવી લાયા?

'ના, ના. થે કાગ ભગવાનને બહુ થે તા. વની કહ્યું પણ એમથે તો તારા આયુષ્યમા થી વર્ષો તો શું, એક સેકંડ સુદા ઓડી કરવા પી ના. ખાણી ને કહ્યું કે એ તો એણે એવી વર્ષ છોડે જ છૂટકો. જુદ ભગવાન પણ એમા એક નેકંડ પણ ઓછી કરી શકે એમ નથી. ચાલ હરે હું તારો ભોગ લઈ!' ભૂતે અધીરાઈથી કહ્યું.

ભૂતનું કંઈક સાલગી શાલિયો ખડખડાટ હસી પડ્યો.

ભૂતે આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું. 'અર્યા, ગામા હસવા જેવું છે શું? મરવાટાણે તને આમ કેવળ સૂતે છે કે મારી ઠેકડી કરે છે? તને મારી શરમાની ખબર નથી. ખબર પડશે એટલે તારું હાન કયાથે અદૃશ ઘઈ જશે!'

‘ભાઈ, માં હસવા જેવી વાત છે એટલે જ તો હસું છું.’ ડાહ્યો વાણિયો કોઈ દિવસ નકાસું હસતો નથી. હવે તું જ કહે છે કે મારા આયુષ્ય માંથી પુલ્લ ભગવાન પંચ વર્ષો તો શું, એક સંખ પંચ ઓછી કરી શકે એમ નથી. મને હાલ પંચાવન થયાં છે ને તું જ કહે છે કે ‘મારું’ આયુષ્ય એંસી વર્ષનું છે—અને તે સાથે કહે છે કે હું તારે લોગ લઈશ!’ અચ્ચા; તું તો ભગવાન કરતાં ચે ભારે શક્તિશાળી નીકળ્યો! હવે તું જ કહે કે આ હસવા જેવી વાત છે કે નહીં?’

‘ભૂત હોલીકું પડી ગયું.’ પાત તો સાચી! આ

વાણિયાનો લોગ લેવો હશે તો હજી પૂરાં પચ્ચીસ વર્ષ સહ જોવી પડશે.

‘ભાઈ, મારે કોઈ બીજો લોગ શોધવો પડશે, તું તારે પચ્ચીસ વર્ષ નિરાંતે જીવ!’ એટલું કહીને ભૂત અદૃશ્ય થયું.

શુદ્ધાનંદે થાતિને આસ લીધો. અને ભગવાનનો આહાર માનતો ફરી ઘસઘસાટ જાતી ગયો.

ગામલોકોને, શુદ્ધાનંદને કોઈ પણ ચિંતા વિના ભૂતિયા મકાનમાં રહેતો બેઠો ભારે આશ્ચર્ય થયું. સૌએ વિચાર્યું: વાણિયાએ કંઈક વેત કરી લીધો લાગે છે! [લોકાન્ધ પાઠ્ય]

★

આખરો ખીલ્યો

ફાગણના દિવસ આવ્યા ને આખરો ખીલ્યો! એનાં પાંદડાં ધીરે ધીરે ખરવા લાગ્યાં ને ડાળીની કૂખે કેમડાં પકેલાં તો ફાળા મખમલી આકારમાં દેખાવા લાગ્યાં ને પછી ધીરેધીરે એમજી વિકસીને સરસ રંગ ફેલાવી દીધા.

આખરો આમ દેખાવમાં બહુ સોહામણો નથી, છતાં એના પાંદડાંને કારણે એ ઉપયોગી ગણાય છે.

આખરાની છાલ તો કેવી મેં રુક્ષ છે.

પણ ફાગણના આગમને એ જ વૃક્ષમાથી એવા કેમડાં ખીતે છે કે એનો રંગ ભૂવી જઈએ તો ચે એનો તીરડો આકાર ને સુવર્ણપ ન જ ભૂલાય.

કેમડાંની સાથે જ, જરા એના પકેલાં શીમળો પણ વગળગ બધાં પાંદડાં ખેરતીને ધીરેધીરે એવાં તો મઝાનાં ફલ એનાં અંગે સોહાવે છે કે એ પંખ ઓટો વરણાગી ન હી લાગતો. ગિરનારની ખીલમાં કે રેકરી પર નજર નાખતાં લાલ રંગના થોડાં થોડાં રંગઝડલાં દેખાય છે તે કેમડાં ને શીમળાનાં ફલનાં જ.

શીમળાનું વૃક્ષ પણ ઓછું રુક્ષ નથી, એ તો એટલું રુક્ષ છે કે એના શરીરે જરા પણ કેતથી લાથ ફેરવવા બળ કે હાથમાં સીધા કાંડો જ લાગવાના!

‘વસંતમાં બ્યારે એના ફાળા રુક્ષ દેહ પર આપ્તા અંગે મઝાનાં ફરોતો સળગાર નેડ છું, ત્યાર કોઈ આંદિયાસી પોતાના સ્વામ નમદેહને લાલ લાલ ફરોતી ઢાંકીને બેઠો થોડાં એવું લાગે છે!

આખરાનું ને શીમળાનું—એનાં લાકડાં પોતાં કોણ છે. અને એ જ અને તો એમના ફલ વૈભવનું કારણ લાગે છે!

કુરૂપ, પંખ કોમળ હૃદયના માનવીમાં અનેક સદૃશ્યો પાંગરે છે ને તે એનાથી શોભે છે તેમ આખરો ને શીમળો ખાસ મુદર ન રેતા છતાં કોમળ હૃદયના હોઈ એમાંથી ધત્તીનો રસ ઝડપવી શ્લો ખેંચી ગે છે અને વિકસે છે.

‘કેમડાં લોકો કે ચંદ્રાવળાં જાડોને ફળ ફલ અપરાધક જ લાગે છે. આંખમાં લોકો ને પોતાં છે.

ફળ જાડો કરતાં વ, ફલ જાડો ખામ આ મોઘ આપે છે—તમારું સ્વપ્ન બંધ મુદર ન કોણ તો વાંદો નહીં, તમારું હૃદય કોમળ રાખો, એમાંથી ઝડપમેર જીવન-સ વડેવા દો, મોમન નાવને ત્યારે, વસંતે એના પર એવો તો સળગાર ચક્રો કે ઝપવાનો પણ તમારી હૃદ્યો કંઈક! — અનિલ

આપણા સૌથી પ્રાચીન ગ્રંથો તે વેદ વેદ એટલે જ્ઞાન, વેદને યુતિ તથા સ્મૃતિ પણ કહે છે. યુતિ એટલે સંભળેલું જ્ઞાન, સ્મૃતિ એટલે સંભારેલું જ્ઞાન.

લોકસાહિત્ય વિશે પણ એમ ન કહી શકાય? અ્યારે પુસ્તકોમાં જ્ઞાન સંધરવાની સવચન હતી, ત્યારે જનતાએ પોતાના જ આનંદ માટે અનેક બતની જ્ઞાન યોધની વાતોઓ, પદો રચ્યા વ્યવહારજ્ઞાન, જીવ ને જગતની અનેક બતની વિવિધ આનિયતા, પાસાઓ વ્યક્ત કરતી કહેવતો રની કાઢી અને એ બધું ક કોષક કકહેવાયુ અને માન સ્મૃતિમાં સંધરાયુ. પરિણામે રચેલ વાતોઓ, પદોને પણ પોતાની બાનીને એપ આપી એ જ રીતે સંજગાવ્યા અને સાવધ્યા ખાણમાંથી નીકળેલા કેઈ અલ્પજ્ઞ રતનને અનેક પાત્રોએ પાડી તેને મૂલ્યવાન બનાવાય છે તેમ જનતામાંના કેઈ એકે શોધી કાઢેવ જ્ઞાનના રતનને અનેક લોકો અનેક બતના માટમૂક આપીને પોતપોતાની રીતે આકર્ષક અને મૂલ્યવાન બનાવે છે.

સ્મૃતનો આ પ્રસંગ છે વર્ષો પરનો બનાવ છે બળેવનો દિવસ હતો બપોર પડી કિવાના મેઢા નમાં બળેવને દિવસે મેગો ભરાય છે લોકો તાપી નદીમાં હોડીની સહેવ પગ કરે છે તે દિવસે પણ એમ જ થયું. એક હોડીમાં ભેઈએ તે કશ્વ અઆ માણસો હતા, પવન ભેરથી ફૂંકાતો હતો ટડેલ જરાએ ઊંચાવધાન હતો ને ઉતાવળે મસ્તીમાં હતા નદીના પાણી પણ એવા જ મસ્તીમાં હતા. હોડીએ સમતોવપણું સુખાખ્યું અને લાખી ગર્જ થોડા સિવાય બધા રૂખી મચા. દાળોકેર થઈ ગયો એ પ્રસંગ પર છાપાઓએ અગ્રેજો લખ્યા, ચલાઓ ભરાઈ ને પ્રવચનો થયા કાળે કંડી એ બધું હવે ભુવાઈ ગયું છે પણ એ કડુણ પ્રસંગે લોકોએ બેડેલા ગરમ આગે ચે બચાય છે, ને ગાય છે ત્યારે એ પ્રસંગની કડુજતા સ્પર્શ્યા વિના રહેતી નથી લોકોએ પ્રસંગ બન્યો ત્યારે કેઈ સાક્ષર કે દલિ તરફ એ પ્રસંગને કાબ્યમાં મઢી

આપણા તજર કરી ન હતી. લોકોએ પોતે જ, પોતાની બાનીમાં પોતાની રીતે એ પ્રસંગને દૃઢ સ્પર્શ રીતે કાબ્યમાં મૂક્યો અને ગાયો. ખડુ લોકસાહિત્ય તે આ.

આખેલ્યમ્પ એવાની ખાઈએ લોકસાહિત્યને ખોળ્યું અને પ્રકાશમાં આર્ય અને આપણી આખ બિધડી યુનિવર્સિટીના ઉઠેર ને ધરતીના ધાવણમાં રહેલા તરંગત આપણે ભેળો ને માની મમતા સાનરી, તેનું મૂલ્ય મમતાયું અને હવે લોકસાહિત્યની ઘર્ષ કદર કરતા શીખ્યા.

અ્યારે કેઈની જની માન વધે છે ત્યારે એની નકવ થવા વિના રહેતી નથી લોકસાહિત્ય પણ એમાં આ સ્વાદરેખ નથી.

દેવાળીખાઈએ જે કાવ્યો રચ્યા એમાં યે ધણે રચ્યે લોકસાહિત્યને જીવાડનું સત્તાત્ન તત્ત્વ દેખાય છે કેમ કે, એમણે તે આત્મમાત કહ્યું હતું લગભગ લોકગાત્રીમાં, અને લોકકાળીમાં એમણે આજના કાબ્યરસિકની કાબ્યતૃષ્ણ છીપાવે એવા કાવ્યો આપ્યા.

લોકસાહિત્યના આજના પ્રચારકોમાં એવી દલિ, જીવનદલિ દેખાય છે ખરી?

આજે જૂના મૂલ્યોમાં ઘણું પરિવર્તન થયું છે તેને બનુકાગ એવા ફેરફાર વિના, જીવનદલિના એવા નૂતન સ્પર્શ વિના આગલા જીવનમૂલ્યોનો જય માત્ર લોકસાહિત્યને જેમ ને તેમ આદર્શ તરીકે લોકો સામે મૂકવામાં સૌચિત્ય ખડુ?

ઐતિહાસિક દલિએ સૌચિત્ય ખડું.

લોકસાહિત્યના આગળના દોષક ગાયકને વાર વાર સાવગવાથી કે ગણાયેની સાહિત્યરુચિ ધરાવ નાશ થોતાને ફડી ફરી સાલળવાનું મન થાય છે ખડુ? એવું મન જેમ ને તેમ બધું સ્વીકારી લે છે ખડુ?

લોકસાહિત્યની મુખ્ય શરત એ છે કે તે લોકલાખમાં છોવું ભેઈએ અને તેના પર દોષ એક માણસના કલ્પત્તની છાપ ન હોવી ભેઈએ લોક

સાહિત્યના ડાયરામાં આજે તો વાણીકિના સમા-
યણની કડી એ પણ સાંભળવા મળે છે! અને જે
માત્ર એક કેમના બ્લહારની ભાષા છે તે ભાષામાં
જ—મોટા ભાગના શ્રોતાઓ જે સમજતાં નથી—
કવિતા ગગડાવાય છે.

મેઘાણીભાઈએ પોતે રચેલાં કાવ્યો સુદાં
લોકસાહિત્ય તરીકે રજૂ થાય છે! એટલું જ નહીં,
લોકગાયકોએ તાબાં રચેલાં કાવ્યો પણ લોક-
સાહિત્યને નામે જ રજૂ થાય છે!

આમાં લોકસાહિત્યની શુદ્ધ દષ્ટિ નથી, વિવેક
પણ ક્યા છે?

પહેલાં રેડિયો પર ગાયકો, ગાયક ઉપરાંત
કવિ બનીને પોતાના સ્વરચિત કાવ્યો (!) ગાતાં
એના જેવું જ આ કહેવાય! હવે રેડિયોએ નિયમ
કર્યો છે કે રેડિયોએ જે કવિઓને માન્ય કર્યા
હોય એવા કવિઓના રચેલાં કાવ્યો જ રેડિયો
પર ગાઈ શકાય.

પોતાના બાળક પ્રત્યે વહાલ તો સૌને હોય,
પણ એ વહાલથી બાળક બગડતું હોય તો એમાં
સંયમ કરવો જ પડે. લોકસાહિત્યના ગાયકો ને
પ્રચારકોએ એવો સંયમ કરવો જ રહ્યો.

લોકસાહિત્યના કેટલાક ગાયકો તો જૂના
હરદાસોની યાદ તાણ કરાવે છે. હરદાસો કથા

કહેતા, આખ્યાનો કહેતા. લોકોની ભાષામાં,
લોકોને સમજાય એ રીતે કહેતા. અને પ્રસંગે
પ્રસંગે રચેલાં કથા આખ્યાનને લગતાં સ્વરચિત
પદો પણ ગાતાં. વચ્ચે વચ્ચે દબાંતો પણ કહેતા.
લોકસાહિત્યના ડાયરામાં પણ આવું એવા-સાંભ-
ળવા મળે છે!

લોકસાહિત્યનો કીમતી વારસો બળવીરાખવો
હોય તો આ પરિસ્થિતિમાં પરિવર્તન કર્યું છૂટકો.
નહીં તો હરદાસોની પેઠે ડાયરાના માથકો પણ
કાળે કરી વીસરાઈ જશે.

કંઠ અને કહેણી મળ્યાં એટલે કાવ્યશક્તિ
પણ મળી જ નહય એવું કંઈ નથી.

મેઘાણીભાઈ તો જ વલ્લે જ સાંપડે એવા કવિ
રત્ન હતા. એમનું અનુકરણ સહેલાઈથી ન થાય.

આજના લોકસાહિત્યકારોમાં વિશ્વના લોક-
સાહિત્યનો અભ્યાસ કેટલો એ પૂછવા જેવો પ્રશ્ન
છે. મેઘાણીભાઈ જરૂર, એમાં અપવાદરૂપ હતા.

લોકસાહિત્યના ડાયરા આજે કંઈ બાપુની
ડેલીએ કે ગામને ચોરે નથી થતા, હાલોમા અને
રેડિયો સ્ટેશનો પર પણ થાય છે. બાપુના કાયદા
કે ચોરાના કાયદા નહીં, વર્તમાન મઠ્યતાના કાયદા
પણ એટલે, એને પાળવાના છે.

આ પ્રસંગ સેવાશ્રમનો છે.

એક દિવસ બાપુએ મહાદેવભાઈને બોલાવીને કહ્યું: 'જુઓ, સીતારામ સાશ્વતિના કામળ
આવ્યો છે. એમના આશ્રમનો એક હરિજન છોકરો કાલે મવારની ગાડીમાં અહીં આવે છે. તમે
રેડિયોને જઈને એને લઈ આવજો.' 'વારુ' કહીને મહાદેવભાઈ ગયા.

બીજે દિવસે મવારે પેલો છોકરો મદાન એકાદ મમાં સેવાશ્રમ આવ્યો. અને મીરો બાપુ
પાસે ગયો અને પ્રશ્ન કર્યો બાપુએ પૂછ્યું: 'તારું નામ શું છે?' 'દા.' છોકરાએ કહ્યું.
'મહાદેવ રેડિયો પર તને લેવા આવ્યા હતા ને?'—'હા, તા.'

'તો અહીં સી રીતે આવી પહોંચ્યો?'—'પૂછતો પૂછતો.'
બાપુજી ગંભીર થઈ ગયા એમણે તરત મહાદેવભાઈને બોલાવ્યા અને તેમને ગંભીરતાથી
પૂછ્યું: 'કેમ મહાદેવ, તમે રેડિયોને ન જઈ શક્યા?'
મહાદેવભાઈ ચોંક્યા એમને બાપુએ એ કામ સોંપેલું તે યાદ આવ્યું. અતિશય નમ્રતાથી
જવાબ આપ્યો: 'બાપુ, બૂલી ગયા હતા.'

'આની બૂલ તમારાથી કેમ થઈ નહ? જુઓ, આ બાળક છે. આ પ્રદેશ એને માટે નવો
છે. આપણી બૂલને કારણે એ કેટલી મુશ્કેલીમાં મૂકાયો હોત?' બાપુએ મહાદેવભાઈને કહ્યું.
મહાદેવભાઈ શરમાયા બેઠ્યા: 'એને કંઈ તો થયું જ હશે'

આવી હતી બાપુની ચોક્કસ-નાઈ એમને મન તે આશ્રમમાં આવનાર દોઈ મદાન વ્યક્તિ
નેટકું જ પેલા હરિજન છોકરાનું મહત્ત્વ હતું.

ભાનુ ને કુસુમ બહુ લાખા સમયે પરદેશથી આવ્યા ને તેમના માસી કાશીબાને મળવા આવ્યા ત્યારે કાશીબાના હરખનો પાર રહ્યો નહીં લાખા સમયના પરદેશવાસથી બનેલા દેખીતો ફેરફાર થયો હતો. કાશીબાએ તો બંનેને પોતાને ત્યાં જમીને જવાનો જ આગ્રહ કર્યો. પણ 'અમારે બીજે જમવા જવાનું નહીં થઈ ગયેલું છે માટે તમારે ત્યાં હવે વગી કોઈ દિવસ જમવા આવીશું' એમ કહી ત્યારે કાશીબાએ ઘરની બે સનુ દૂધબને ત્રાસે ધકેલ્યું ત્યારે ભાનુએ દૂધબની ના પાડી તેથી કાશીબાને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું 'અરે બેન, આ તો ઘરની બે સનુ દૂધ છે, બહુ મીઠું લાગશે, ચાખી તો જો' એવો આગ્રહ કર્યો.

'માસીબા, દૂધ તો માત્ર જ હતો પણ મને મહત્ત્વ નથી, પીય તો મેનેની થશે, તમારે કંઈક પીવડાવજું જ હોય તો આ કે કોફી જ આપો.'

કાશીબાને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું. અરે, અમૃત જેવું દૂધ આને મહત્ત્વ નથી? ને આ જેર જેવા આ કોફી કોઈ પડી ગયા છે? અજબ છે બાઈ, આ તો અહીં પૂર્ણ ત્યારે તો હોયોહોયો દૂધ પી જતી હતી! હશે.

પડી તો કાશીબાએ આ કપે ભાનુએ તે પ્રેમથી પીધા ને બનેએ વિદાય લીધી.

આ દાખલો એ સૂચવે છે કે કોઈ પણ પદાર્થના રહેલો ગંભીર પણ ભલેના રસ તે પદાર્થના લોખંડા અથવા મુધી તેમા પોતાનો રસ રેડતો નથી ત્યાં મુધી તે અપૂરો રહે.

તેન થી લેવડું, જે પદાર્થના મૂલ્યે રસ નથી, અથવા જે રસ તેના લોખંડા તેમાથી પામે છે તે તેમા છે જ નહીં, પણ લોખંડા જ પોતાના રસથી તેને રસપૂર્ણ કરે છે.

કેટલાકને સ સાર ખારો લાગે છે અને કેટલાકને મીઠો લાગે છે.

એક પદાર્થના રહેલા તત્ત્વને તેના લોખંડા પોતાની રુચિ, અરુચિથી સાર કે અસાર માને છે.

કોઈ વાનગી ખરે જ રસદાર છે પણ તેના લોખંડાને તે આરોગવાથી આનંદ પડતો હોય તો જ, નહીં તો તે જ વાનગી રસ વિનાની બની બન્યે આમ મૂળ ખરો રસ તો તેના લોખંડામા હોયો. એઈએ એ સિદ્ધ થયું.

એવું જોવામા આવે છે કે એક કુટુંબમા વિશિષ્ટ વાનગી બને છે ત્યારે ઘરના એકાદ માણસ માટે જુદી, સાદી વાનગી પણ કરવી પડે છે કેમ કે, તેના પ્રકૃતિને વિશિષ્ટ વાનગી અનુકૂળ નથી હોતી તત્ત્વજ્ઞાનના રસિયાઓને વાતાના પુસ્તકો સામાન્યગતે બહુ ગમતા નથી, બ્યારે વાતોરસિયાઓને તત્ત્વજ્ઞાનના પુસ્તકો ગમતા નથી.

આમ એઈએ તો કોઈ પણ વિષય પોતે તો રમિક કે અસિક નથી, વાચકની રુચિ, અરુચિ તેને રસિક કે અરસિક માને છે-ગમનાથી મૂકે છે.

બીજો દાખલો આ બાબતમા બહુ ઉત્તમ છે કચારીની જમીન ઘઉંને માફક નથી આવતી અને ખારી જમીન ડાઘરને માફક નથી આવતી.

પણ આ દાખલો આપણને આડ રસ્તે દોરી જશે. ભાનુ ને કુસુમને પ્રથમ દૂધ ભાવડ હતું પણ પડી તે ભાનુને અપ્રિય થઈ પડ્યું. દૂધના શુભા કયો ફેરફાર થયો નથી, પણ ભાનુની રુચિમા ફેર પડ્યો તેવી તેને દૂધ કાઠ્યું નહીં.

હકીકતની દૃષ્ટિએ એઈએ તો દૂધ માણસની રુચિને અનુકૂળ જ છે અને એટલા માટે જ તેને બધી જીતે પોષક ગણવામા આવ્યું. તે છતાં ભાનુને હાનિકારક લાગે છે એ તો કચારીની જમીન જ ડાઘરને અનુકૂળ નથી આવતી એના જેવું થયું!

કદાચ આનંદમય છે, તો બ્રહ્માડ પણ આનંદથી જ આપત્તિ છે છતાં એ પરમતત્ત્વના અંશ જેવા માનવજીવોને સ સાર હં ખોધો ભરેલો કેમ લાગે છે? તેવો કેમ અનુભવે છે? કેમ કે, માનવ જીવોએ પોતાનામા રહેલો સાચો રસ ખોર્યો છે રુચિ ભગાડી નાખી છે.

મિત્ર વાનગી ખાતી વેળા જ્યાં સુધી જિંદગીમાંથી રસ છૂટતો નથી ત્યાં સુધી તે વાનગી મિષ્ટ લાગતી નથી.

કોઈ પણ વિષય તેના લોકતાના રસ વિના અપૂરે છે.

હરિભજનમાં નિંદર આવે

ભાંડ-ભવાયા નાથે, ત્યાં સારી રાત જાગે!

કોઈ એક કવિની આ કાવ્યપંક્તિઓમાં લોક-માનસનું સારું ચિત્ર જોઈ શકાય છે.

હરિના લાલને હરિરસ જ ગળે ઊતરતો નથી, કેક-કેકુંમા ગળે ઊતરે છે! અપરસ રસ બની ગયો છે.

સાંખ્યદર્શનમાં કહ્યું છે કે માનવદેહમાં અવ-તરેલુ ચેતન જગતના જડ પદાર્થો સાથે સેળસેળ થઈ ગયું છે, તેથી સંસાર દુઃખ તાપથી બરેલો છે. ચેતન જડથી મુક્ત થઈ જાય એટલે એ દુઃખથી પણ મુક્ત થઈ જાય.

ઈશ્વરે વિશ્વના અસુક પદાર્થોમાં રસ મૂક્યા પછી પણ તેના વ્યવસ્થા નિષ્ફળ કરવાની સ્વતંત્રતા માણસને આપી છે. માણસને તેમાં રસ ન

હોય તો કોઈ પણ પદાર્થ તેને માટે રસદાયી નથી. સ્વતંત્રતા અધિકારીને જ પ્રાપ્ત થાય છે. ઈશ્વરે માણસને અધિકારી માન્યો એ એમની ઉદારતા ગણાય.

ખાળકને આપેલી સ્વતંત્રતા ઘણી વાર ખુદ તેને માટે જ લયજનક નિવડે છે; તેમ ખાળકભુદિ-વાળા માણસને માટે ઈશ્વરે બક્ષેલી ઉપલી સ્વતંત્રતા લયજનક નિવડતી દેખાય છે.

એટલે જ જેમની ભુદિ પૂર્ણ વિકસિત હતી તે આર્ષદૃષ્ટિઓએ માણસે શેમાં રસ લેવો જોઈએ તે નક્કી કર્યું છે, પરંતુ બધું માણસની મરજી પર છોડ્યું છે.

એમણે તો શ્રેય અને પ્રેય એવા બે ભાગ જ પાડી દીધા છે અને જેમાં એવું શ્રેય હોય તે જ માણસને પ્રિય હોયું જોઈએ એમ સ્પષ્ટ કહ્યું છે.

જેને જીવન, જગત કે ઈશ્વર સુદ્ધાં નિરસ લાગતા હોય તે માણસ આત્મસંયમન કરશે તો જણાશે કે પોતે જ પોતાને મળેલો, પરમ રસ જોઈ બેઠો છે, નિરસ થઈ ગયો છે!

પરિવાર

ઋદ્ધવાલ મહિંક

પરિવાર?

મણુના પ્રેમ-સાગરનું દ્વાર!

અને પ્રેમ-સાગર?

સ્વર્ગ-રાજ્ય!

અને સ્વર્ગ-રાજ્ય?

એવું સાગર, જ્યાં પ્રત્યેક પોતાના 'સ્વર્ગ' આર્થ' પરીને આત્મમર્મજીવ કહે છે.

મણુ પ્રેમ છે.

પ્રેમનો પ્રથમ પરિચય તો પરિવારમાં જ થાય છે ને? પરિવાર ન હોત તો મનુષ્ય કેવળ પોતાને જ ચાલે-પ્રેમ કરતે, અને એમ કરતું એ તો પ્રેમની લત્યા કરવા લેતું છે. એટલા માટે પરિવાર, મનુષ્યમાં જે પ્રેમવૃત્તિ છે, તેના સર્વાંગી વિકાસ માટેની ઉચિત ભૂમિ અને ભૂમિકા બને છે.

પરિવાર સહયતાનો આધાર.

શી રીતે?

સહયતાનો મર્મ છે શિષ્ટાચાર.

જો માણસને એકાકી જ રહેવાનું હોત તો એ મવાલી જ રી રી લાત, અને સ્વચ્છતા જ એનો જીવનમર્મ બની ગયો હોત.

પરંતુ પરિવારમાં રહીને એ સંયમ શીખે છે.

અને સંયમ જ શિષ્ટાચારનું મૂળ છે.

એટલા માટે પરિવાર, પ્રીતિ અને નીતિ શીખવાની પ્રાથમિક શાળા છે. અને એ શાળામાં બાળક પછી જ મનુષ્ય વિધિવિધાલયમાં પ્રવેશ કરી શકે છે.

પરિવાર, મનુષ્ય, સમાજ, સહયતા અને સંસ્કૃતિનો પ્રાણ છે.

અહીં જે લામણીઓને

જગત કપારેક તો તેનું હૃદય ધાવત કરી દેશે! —અનિલ

સરનાને જ્યારે મંજાનું બાળક અવતર્યું ત્યારે વિશેષ આનંદ તો જગમોહનને થયો.

પરંતુ બાળુસના સહિયારા કુટુંબમાં એક બાળકનો વધારો ખાસ નવાઈનો પ્રસંગ નથી ગણાતો તેમ, સરનાના બાળક વિશે શરૂઆતમાં થોડું કુતૂહલ વધરતું રહ્યું ખરું, પણ પડી તો રોજની ઘરેડમાં તે ચ આનંદ ગયું.

ઘરમાં પાંચેક બાળક હતા વૃદ્ધ મા બધાને હેનથી સાચવે છે. આમ જો ને નીચે વાસણ બોખરા ઉપરે એ અમુકે ચોપી નીધી છે ને અમુક સાથ ખાવામાં પડ્યો છે-આવી આવી ચેતવણી બેઠા બેઠા આપ્યા જ કરે બની શકે તેને સાચવે શકે ને રમીએ પણ આવાડા મોટા કુટુંબમાં ઘરનું કામ કરી શકનારામાં બે વહુઓ જ અને પત્ની, મહારમવગરનું કુટુંબ એટલે જમતેમ આવક અર્થના પાસા સરના કરે એટલે નોકરી સાથ વાતો અર્થ કપાથી કાઢે?

જગમોહન નવા વિચારનો બાળકોને ઉઠે-રવા સમયે બેઠા બેઠા વિચારો હતા-આગ્રહ હતો એણે નેણુ કે આવડા મોટા કુટુંબમાં મારા બાળકનો શોખ ઉઠેર થવાનું શક્ય નથી મા બિચારા ગમે એટલું જ્ઞાન રાખે તેથી શું? મારા બાળક પર વિશેષ જ્ઞાન આપે એટલે ભાગીને ચ મનમાં બોલુ તો આવે જ, જ્યેતેમ તે પણ બાળકની માતા છે સરના જે ઘરના મમતાથી કાઢી કાઢીને કેટલો સમય કાઢે? ત્યારે કરવું શું? બાળક આવશે ત્યારથી સરના ને ભાણી વચ્ચે અતર પડ્યું છે અને વધતું જ જાય છે હું મારા બાળક માટે જાની નીચે, સારા કપડા લાગુ તેની નચે ઝાંઝુ હેન કુડે ને ભાઈ તો બાળકો આમે ખાસ હેન ની નુચ તબક્કાની એટલે બાળકને પણ બોલુ તો જાવે જ પણ ત્યાર થાય શું? મારા બાળકનો ઉઠેર જેમતેમ વધા દેવો? જગમોહન વિચારતો સરના જે આમ જ વિચારતી વાતવાતમાં કહેતી પણ ખરી માત્ર એક મા જ એને દિનાસારે હતા.

આમ ને આમ ત્રણેક વર્ષ નીકળી ગયા ને એક વારનો અતિ રૂપાળો, ચમરાક બાળો ભાઈના છેકરા જેવો જ ધીરેધીરે થતો ગયો. તે બેઈને જગમોહનનું દહન થવાયું એક દિવસ નાની વાત પરથી બોલવાનું થઈ અને એ કુટુંબથી ટુટી થયો.

માને નાના પુત્ર પર ઝાંઝુ વહાવ છતાં મોટા દીકરાને ય કેમ છે કાપ? એટલે એ તો મોટા પુત્રની સાથે જ રહ્યા.

સરનાને હવે દીક નવરાસ મળી એટલે એ બાળા પર વિશેષ જ્ઞાન આપવા લાગી. પણ જગમોહન નોખો થયો એટલે અર્થ વધે ને આવક તો હતી એટલી જ હતી એટલે ઘરઅર્થ કાઢવામાં કાચ બહુ ભીડમાં રહેવા લાગ્યો. એટલે જગમોહન ચિંતામાં રહેવા લાગ્યો. ઘરમાં નવરાસ હતી છતાં જે હવે એ પોતાના વહાલા બાળા પર જ્ઞાન નહોતો આપી શકતો! અને એક બીજું બાળક ઘરમાં આવવાનું હતું!

સરના ને જગમોહન મૂંઝાયા સરના મુશિ ક્ષિત હતી એને કોઈ નોકરી કરવાનું નહીં કહ્યું પણ નવા બાળકના આગમન પછી જગમોહન ના કહી શક્યો નહીં.

ઘરમાં બીજું બાળક પણ આવ્યું મા આપ પોતાના બાળકોને સાતમાં સાતી રીતે ઉઠેરવાને સ્વતંત્ર હતા છતાં ઉઠેરી શકતા ન હતા!

ઘરનું અર્થ વધુ હતું એટલે છએક માસ પછી સરનાએ મહિના ઉઘોમ મોદરમાં દિવસના છએક કલાકની નોકરીએ જવાનું કહ્યું ત્યારે જગમોહન ના પાડી શક્યો નહીં પણ બાળકોનું શું? એમને માટે શેરીમાં એક વિધવા બાઈ હતી તેને સાચવવા માટે રાખી બાઈ એકઠી હતી ને એને ય થારી આવકની જરૂર હતી જ.

જગમોહન રોજેરોજ વિચારતો હું મારા બાળકોનો કવો ઉઠેર કરવા માગતો હતો અને કવો ઉઠેર થઈ રહ્યો છે! એક દિવસ માની મમતા ને ભાઈના હેતને છાતીને એ મારા બાળકોના

સારા ઉછેર ને લવિધ્ય માટે સહિયારું કુટુંબ છોડ્યું અને અહીં બિચારાં કેવાં ઉછરી રહ્યાં છે!

એક દિવસ જગમોહનને બપોરે ઓચિંતે તાવ આવ્યો. એટલે એ ઓફિસથી રબ લઈને ઘેર આવ્યો.

શેરીમાં પ્રવેશતાં એણે જોયું કે પેલાં વિધવા બહેન, એક ભાઈના એટલે બીજા બહેન સાથે બેસીને ગપ્પાં હાકે છે ને એના મોટા બાળક પૂળમાં એક બીજા બાળક સાથે રમતાં રમતાં ગાળાગાળી કરીને ઝંપડે છે! અને નાના બાળકને એક છોરીએ ઝાઝ્યો હતો તે કોઈ ભાંગેલા વાસણનું ગંડું ઠીકડું ચૂસતો હતો.

જગમોહનને ભારે ઘુસ્સો ચઢ્યો. એ ઝડપથી ત્યાં ગયો. જગમોહનને આવતો જોઈને વિધવા બહેને ઝડપથી નાના બાળકને હાથમાં લીધો ને

મોટો બે ગાળાગાળી કરતો હતો તેને ડારાન વારવા લાગ્યાં.

જગમોહનને નાના બાળકને લઈ લીધો ને મોટાને સાથે તેડી લીધો. અને એવી કરડકણી આંખે વિધવા બહેન સાથે બેંચુ કે પેલાં બહેન પહેલાં તો ઠરી જ ગયાં. અને કશું કહેવા જતાં હતાં તે મૌન ચર્ચ ગયાં.

જગમોહનને જતાં જતાં માત્ર એટલું જ કહ્યું: 'બાઈ બાળકો સાચવે છે!'

'તે, દસ રૂપરૂપીમાં તો ભાઈ, કેવાક લાડ લણુ? ન કાવતું હોય તો આ ઘરે બેઠી જ છું. કોઈ કહેવા નો'તું આવ્યું. હા!' બાઈએ કહ્યું.

જગમોહન સમસમી રહ્યો પણ કશું બોલ્યા વિના ઘરે ગયો. એને ય સાચું લાગ્યું: દસ રૂપિયામાં મળતી 'લાડૂતી મમતા' તે વળી કેવીક હોય!

૦ એક વાર સહજનનંદ સ્વામી કાઠિયાવાડમાં મોટા પામે સારંગપુમાં વરસાદના દિવસોમાં રહેતા હતા; તેવામાં ત્રણ દિવસ મુખી એકસરખી વરસાદની કેટલી યજ અને ગામમાં ઘણાં ધરો પડ્યા માંડ્યા. તેમાં એક 'માઠણુ' ધર પણ હતું. એના મોન નીચે દસવીસ દોર ફાળવા લાગ્યાં. માઠણુ દોડતો સહજનનંદ સ્વામી પાસે આવ્યો અને મદદનો પોકાર કર્યો. સહજનનંદ સ્વામીએ પાસે બેઠેલા માણસોને દોડી જવા કહ્યું, પણ કોઈ બેઠ્યું નહીં. તે જોઈ સહજનનંદ સ્વામીએ પોતે દોડીને ખબેથી મોળ જોયો. આવી રાખ્યો અને પછીને બહાર કાઢ્યાં.

૦ ગામ બહારમાં સહજનનંદ સ્વામી પાતલમાળને ઘેર પધાર્યો હતો. જમવાનો સમય થયો ત્યારે પાતલમાળની પત્નીએ સ્વામીનારાવણને પીરસવા માંડ્યું. જમતાં જમતાં ગાઈએ પૂછ્યું, 'મહારાજ, દૂધ લણુ?' સહજનનંદ સ્વામીએ કહ્યું, 'બે લાવેલ.' પછી તે ગાઈ 'ત્રેમમાં ને ત્રેમમાં ગ્રહ્યાં ને છાસની દોણી લાવ્યાં ને મહારાજને દૂધ બળાવેને છાસ આપી. તેને મહારાજ પીવા માંડ્યાં ને એમ બોલ્યા ને 'આ દૂધ તો ભારે ગળુ' છે.' એમ કહીને ત્રણ વાર માગીને બધી ડાહની દોણી પી ગયા. પછે તે ગાઈ બીજા સાડુ છાસ લેવા ગયાં, તારે ખબર પડી એટલે બહુ પચાતાપ કંપો; અને મહારાજને કહે કે, 'મે' તો તમને છાસ પાઈ ને દૂધ તો રહી ગયું.' તારે મહારાજ કે 'એ તો દૂધ હતું.' પછે મહારાજને ખતાવ્યું. તારે મહારાજ બોલ્યા 'એ તમે અતિ ઘેતે પાઈ તે દૂધ કરતાં ગાંધ લાગી.'

૦ 'અને દોઠક સમયને વિષે ગામ ઉપગ્રેટમાં મહારાજ આડીને ઘેર જઈને કે, 'શું કરો છો?' તારે કે, 'મહારાજ, જમિયે છલ્યે.' તારે મહારાજ કે 'અને પણ જુલ્યા થયા છલે તે ખારા આવેલ.' પછે તે કે 'મહારાજ, અમારા તો હાથ એકા છે તે તમે તમારે હાથે લઈ જશેલ.' પછે મહારાજ પોતાને હાથે દોઠલામાંથી થેમ ને દૂધ લઈને થાંભલાને બોલીગણુ કહીને જમ્યા. એમ ત્રેમીને ઘેર અનુતેડ્યા આવે છે, ને બીજાને તો ખાનમાં પાણુ ફુલ્મ છે.'

—કિ. ધ.

જવની વધુ આધી ભેઈના ઠરુણતા મેં,
જન્મ તો મળે છે પણ નિર્ગમી નથી મળતી! —અનિલ

આજનો યુગ યત્ર યુગ કહેનાય છે પહેલા કરતા યત્રોના વરાસ આજે વધે છે યત્રની ખતિ એકધારી હોય છે યત્ર સાથે યામ કરનાર કારીગરમા પણ એવું ચાલિ એકધારા યુગના મા સમયે આવી જ બાય છે

ધાતુ ખડુ, જે કામ યત્રની મહા વિના થાય છે તેમા જે આજે ચાલિતા પ્રવેશી ગઈ છે એટલે એવું મમ કરનારમા પણ કેટલીક એવી દેવો પડી ગઈ હોય છે કે તેને યત્રની કદી શકાય

જીવન પથ યત્રની યત્રું બાય છે એટલે માત્ર સમા કેટલીક એવી દેવો કાળે કરીને ધર કરી બેન છે કે તેનો એ વિચાર કરીએ તો હસવું મારી આવ

માત્રમ પોતાના જીવનનું ચિત્ર માવડો કાઢ કરતો રહે તો એનામા પ્રવેશી કે પ્રવેશી દેવ-કુવે એની નરે પદ્મા વિના નહીં રહે-મને જે જીવ પોતાને દેખાય તેને માત્રમ સહેલે નિવારી શકે છે નહીં એવા કેટલાક પ્રસંગો યાદ આવે છે જેમા એવી કેટલીક દેવ કુવેના દર્શન થાય છે એ પરથી વિચારીએ આપણામા તો આવી કોઈ હાસ્યાસ્પદ દેવ તો નથી ને?

કાસમ હમણા જ તોફાનીએ ચક્રો હતો સ્વાયત્ત ચારો વગી એ મહેનતુ જે ખરેખર કામ નીચી નજરે રે

એવી કેટલીક ખાસિયતો તરફ માત્ર ધ્યાન બે-ચાલુ અને જરા આચારી રત્ર ધણ

એ એકો હોય ને કામગીર સરખા કરતો હોય ત્યારે એવું માત્ર અને જના આમથી તેમ થોડા થોડા બચ્ચ હાકતા, એના આગળીના દેરવા અમુક પ્રકારનો વચ્ચાક લીધા કરતા

નકામો કામગીર પત્ર પકડીને દૂર કરવાનો હોય ત્યારે પત્ર નિરામ સુજળ એના આગળ અમુક મરોડ હોતા જ

આમ તો એ શાન પ્રકૃતિનો અને મમમ બહુ કડી નહીં છતાં એના કામગીર અજબ અકબ હતી એમ કામ એને વિશેષ ગમતુ

કાસમ ખીટીનો ભારે બધા પી એક ખીટી પૂની થઈ ને જરા વાર થઈ કે એનો હાથ ખીટી ખીટી હેવા માટે ગજવામા ગયો જ બાંધો!

મે એને પૂછતુ 'કાસમ, તુ જરા ખીટી પીવાતુ આજુ કયો હોય તો?'

'બહુ જે ઓડી કરવાતુ કરુ છુ, પણ ઓડી નથી ચલી તે પડી ગઈ છે'

'પણ તુ જ વિચાર કે આટલા નાના પગા રમા તુ રોજ આઠેઠ આનાની તો ખીટી ખીટી હોઈય તને પોવાય છે કેમ?'

'ખીટી ચોડી તો પડે છે પણ તમે કહો છો એટલી નહીં!'

'એમ કેમ?'

હુ હાથે વાગી લઉં છુ'

તેથી યુ ઓડી ન કરી શકાય?'

આ ખીટી વાળતા આવડે છે એટલે તો એ વગી છે, છુટી નથી!'

'પહેલા તુ કયો ધધો કરતો?'

'ખીટી વાળવાનો!'

કાસમની બધી દેવોતુ રહસ્ય મને સમજઈ ગયું!

માણસ અમુક ધધો કરે છે અને તે ધધાની કેટલીક દેવો કે કુવે તો તેને પડી જ બાય છે અને ધધી વાગ તો આખી જિંદગી કુવી છુટતી નથી

પાનનો ધધો કરનારો ધધો છોડશે તો જે આજા પાન ખાવાનો છોડશે તો નોકર છોડવ છોડશે તો જે આખી દેવ નહીં બુટે

૦

બાપકામ આવતુ હતું નવો આવેલો મજૂર એક બે બાપકામ ધ્યાન બે-ચલો હતો એક તો એ કામમા-કામગીર ન કરતો તમાકામ માટી ભરે તો આણુ જ ભરી દાકે પાવડાના બે રણ હાથ મારી ક તણતુ લિપર સુધી બનાયુ જ જનીન બે-ચલો હોય તો બીજા મજૂરની જેમ પોનીના ધા નહીં, લુહારના ધા જ મારે.

સમયનો અંદાજ કાઢવો હોય ત્યારે આંખ ઉપર હાથનું નેજનું કરીને સૂરજ સામે નીટ માંડતો- તડકો બેતો. જ્યારે બીજા મજૂરો મિત્રીઓને જ સમય પૂછી લેતા.

કામ કરતો ત્યારે પંચિયાનો કચ્છો મારી દેતો એટલે કામ કરવામાં ફાવે.

પણ એક બાબતમાં તો તે ખાસ જુદો તરી આવતો. ખાસ દૂર નહીં હોય એવા મજૂરને પણ બોલાવવો હોય ત્યારે પણ તે એવા ભરથી હાંક મારતો, બહુ પેલો દૂર ન હોય. બોલતો પણ મોટેથી જ.

એક દિવસ એની પાસે જઈને પૂછ્યું: 'કેમ ભાઈ તારું નામ શું?'

'રવિયો.'

'ક્યારથી મજૂરી કરે છે?'

'એ હમણાંથી જ.'

'પહેલા શું કરતો?'

'ખેતી.'

'તો પછી ખેતી કેમ છોડી?'

'આજુ વરસ મોથું ગયું. એટલે બેઠા કરતા

આ મજૂરી કરવી શી ખોટી?'

'તે હવે મજૂરી જ કરવી છે?'

'નારે, મોસમ આવે એટલે પાછો ખેતીમાં.'

'ઘરની ખેતી છે?'

'હા.'

એની કેટલીક વિવક્ષણ રીતભાતનું રહસ્ય મને તરત સમજાઈ ગયું.

ખેતરને આ છેડે કામ કરતો ખેડૂત ખેતરને બીજે છેડે કામ કરતા માણસને ધીમે સાહે બોલાવે તો પેલો સાંભળે જ શાનો? હવે એ ટેવ પડી તે પડી. એકાએક કેમ છૂટે? અને જોણે સાચી મજૂરી વધો સુધી કરી છે તે થોડા દિવસ ભડે બીજાની મજૂરી કરે, તેથી તેની કામ કરવાની હથેલી થોડી બદલાય છે?

મિત્રમાં, ખુદલામાં કે ઘણા માણસો ભેગા કામ કરનારા ધીમા સાહે બોલતા જ નથી. બોલવું ફાવતું જ નથી. ઘરે પણ એ લોકો જરા બિચે

સાહે જ બોલતા હોય છે. નાના છોકરાને સાહે ખાડે તે પણ એવો કે ભદ્રવર્ગના માણસો તો એ સાંભળીને 'છોકરા પર ણિબયો લાગે છે' એવું જ ધારે.

એક દેશી પેદીમાં ગાદી તકિયાની બેઠક. પાચ- સાત મહેતાલ કામ કરે. ફાવતું કામ કરનારા જુદા.

ગાદી તકિયાં ચોખ્ખાં-સુધક. નામાના, જમે- ઉધારના ચોખ્ખા દેશી હખના અને કાળી શાહીથી, હાંદરથી જ લખાય. અને શાહીચૂસને બદલે કાળી ઝીણી રેતીનો જ શાહી સૂકવવામાં ઉપયોગ થાય.

શાહીનો ખડિયો લાકડાની બેઠકમાં બેસાડેલો તેમાં જ રેતી રાખવાની સગવડ. એમાંની રેતી લેતાં ક્યારેક શાહીના ખડિયામાં થે થોડી પડે એટલે હાંદરથી લખતાં લખતાં શાહી બદલી પર ત્યારે એક મહેતાલ ટાંકને તકિયા સાથે ઘસીને સાફ કરે! એમનો તકિયો જોઈ એ તો છેડે કાળી શાહીના ઘસરકા હોય.

એક વાર એ મહેતાલ ડુન્કિટ બિડ લખતા હતા. પેન્સિલની અણી બરાબર નહીં તેથી બરા- બર લખાતું ન હતું. એટલે મહેતાલએ આદતના જોરે પેન્સિલની અણી ઝીણી કરવા માટે તકિયા સાથે ઘસવા માંડી!

એ કહ્યું: 'આ તકિયા સાથે કેમ ઘસો છો?'

પેન્સિલની અણીમાં તો કંઈ કચેરો ભરાયો નથી!

'ઓહ, એ તો ટેવ પડી એટલે હાથ સીધા તકિયા પર ગયો, શું થાય, કામની ધૂનમાં કંઈ ખ્યાલ રહેતો નથી!'

થોડાગાડી જોડવાનો ટાઈમ થવા આવ્યો એટલે મરિયમે અનવરને જગાડ્યો. અનવર આંખ ચોળતો ચોળતો પસાણે બિડ્યો અને તરત આ લાખવાની વરખી પણ આપી દીધી. થોડાને નીરણું કયું છે કે કેમ તે પણ પૂછી લીધું અને પધારીમાં બેસીને બગાસાં ખાવા લાગ્યો. એટલામાં એની નાની બહેન સફીના આવીને તેને વળગી અને

કહેવા લાગી 'ભાઈ, આજે મને ચાડીમાં લઈ જશો ને ?'

એકા ખાતાં, અર્ધજાગૃત દશામા અનવરે તેને આંધે કરતા કરડાડીમાં કહ્યું : 'અજે બહુ હટ, સાર્ધક પર હો બા !'

આખો દિવસ ઘોડાગાડી હાંડતા એને ઘોડાને અને વચ્ચે ચાલતા રાહદારીઓને જે ઘેબડો તોરમા કહેવાની ટેવ પડી ગઈ હતી એ જ ઘેબડો, એ જ તોરમાં પડેલી ટેવને કારણે પોતાની બહેનને પણ તેને આધી કરવા કહી દીધા !

એક ભાઈ એક પેદીમા નાચુ લખે. વરોળી એ કામ કરે એટલે એમા પાવરધા થઈ ગયેલા. લખતા લખતા કોઈ વિગત વી ન કોઈ ચોપડામા એવાની હોય ત્યારે કલમ કાને લેરવીને બીજો ચોપડો લેવા માટે. આ એમની ખાસ આદત બીટીનુ બચસન પણ ખરુ. ને બીટી પણ કાને બરાવવાની આદત બીટી પીતા પહેવા, તેમા તમાકુના ઝીણા રજલજી મોમા ન આવે એટલે અગાવતા પહેલા મોમા લાખી બીટી મૂળીને ફૂક મારે એટલે અદ બધી તમાકુના રજલજી નીકળી બાય

એક દિવસ કોઈ અટપટો હિમાબ લખવામા ખૂબ ચૂચવાયેલા કરીક રકમનો મેગ મળે નહીં અમુક સમયે બીટી પીવાનો એમનો નિયમ એ સમય તો ક્યારનો વરી ગયેલો એમના મનમા એમ કે આ મેગ મેગવીને પડી નિશાતે ચીડી ફૂકે પણ આખરે એ કટાવના ને હામામ વચ્ચેથી મૂળીને બીટી પીવાનું નહીં કડી આગવેલી કાદી અને કાને બરાવે ની ની પેન્સિલનો બીટી નેટલા ફૂકડો નોમા નાખી તેને બીટી સમજીને ફૂક મારવા લાગ્યા ! એક ફૂકે જ એમને પરિસ્થિતિનુ જ્ઞાન થયુ અને બી નવાઈને પેન્સિલના ફૂકડાને

મોઢામાંથી કાઢી જમીન પર પટકયો !

એક પોસ્ટ બોક્સમાં લોકોની અગવડ માટે લખવાના સાધનો અને ગુંદર તથા પાણી પણ રાખવામા આવે છે. ઘણા માણસો ત્યાં લખે, સરનામા કરે પણ મોટા ભાગના પંખિડીયું કે ટિકિટ છોડે અડાડીને જ નીટકાવે ! કોઈક જ ત્યાં રાખવામામાં આવેલ પાણીનો ઉપયોગ કરે. ધનને તો આશ્ચર્ય પણ થાય કે અહીં પાણી શા માટે રાખવામા આવ્યુ છે !

સાધનોની પાસે કદાચ સાધનોના ઉપયોગ માટે નુચના લખી હોય તો કોઈકોઈનું ધ્યાન તે તરફ દોરાય ખરું. પણ કોઈની પાસે ઠાનગ લખાવનારા ને સરનામુ કરાવનારા અમલકુ ભાઈ એ એ કયાથી વાગે ?

કેટલાક માણસોને ચાલતા ચાલતા ખાટી ખાટી જોખારા ખાવાની ટેવ હોય છે. એક ડોચાને પણ એવી ટેવ ચાટીમા ઉપડે માળે છેવાડે એ રહે ચાવમાથી પસાર થતા થતા એવા તો જોખારા ખાય કે નજીકના રૂમમા સૂતે તુ નાનકડું બાગક ચમકીને બગી ઊઠે. પણ એમને એની કયાથી ખબર પડે ?

કેટલાક માણસો બળે પરેડ ન કરતા હોય એવી રીતે ધણધણ ચાલે છે. મુંબઈ જેવા સહે રમા બધા વસતિ ખૂબ જ હોય છે ત્યાં એવા માણસો દાકરો ચલતા કે ચાલમાથી પસાર થતા પણ પોતાની ટેવ પ્રમાણે જ વતે છે મોટી રાતે પણ આવે ત્યારે ચાનીમા બધા સૂતા હોય ત્યારેય ભારેખમ બૂદ પહેરીને એવા તો ધણધણ ચાલે કે ઘણાની હોશ બગાડી નાખે. અને કોઈના બે પેલુ પણ સાંભળે જ. અને તોય, પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી ?

સાક્ષાત્ સ્વીકાર

નવજનન-મંથનના : (બમ વિા) ના અનુકરણથી શાસ્ત્ર છે નરદરિ નરમદાસ પરીખ, મૂ પાય રૂપિયા બીજા નાગરિ આરોગ્યબંધી ચાડી કે ચે માધીય, મૂ સાત આના પુનર્મુદ્રેણુ આગુ કેમ સૂઝયુ ?
 છે દેવદેવ, અન વિશ્વનાથ મનનાથ બટ પુનર્મુદ્રેણુ ગુજરાત વિદ્યાપીઠના મહાત્મા બ્રહ્માજી : ગુજરાતી
 • કસલ, મુકામ ઉપર થી, મૂ એક રૂપિયા વિદ્યાન પ્રવેશિકા : શે રિચર્ડ બી ચેલ, અન બ સીમર હિરાસા
 આધી, મૂ સ્વા રૂપિા હસ પ્રકાશન (લજકોટ) ના મંથનના : એકલિજી આમ, નવાં તીરથ, નવું નાણું
 ત્રણેયન શે બિપ્રબર્ધ બોલિય મૂ દરેકના હા-હા આના

(૫૮ મા પાનાનું ચાલુ)

સદાવવાની આપણામાં ઘડા છે તો આપણને જે પદાર્થ વિશેષ પ્રિય હોય તે જ તાલી શકીએ. જે તહેવારે મિષ્ટાન્ન આપ છે તે મિષ્ટાન્ન ખનખીને દેવને ધરે છે. જે માંસાહાર કરે છે તે માંસ લાવે છે.

આ પરથી અને તો એમ લાગે છે કે જો આપણે માંસાહાર છોડાવી ન શકીએ તો પ્રાણી-ઓનાં બલિદાન પણ બંધ કરાવી ન શકીએ.

હા, એમ યર્ષ શકે છે કે આપણે લોકોને કહીએ કે માંસાહાર સારો નથી, છતાં પણ તમે

માંસાહાર ન છોડી શકો તો ઓછામાં ઓછું તહેવારના પવિત્ર દિવસે તો ન જ કરવો જોઈએ. એવો દિવસ નિરામિષ જોગ્યનું મત માટે રાખવો જોઈએ. સંભવ છે કે જે પદાર્થને એ પોતે ચાખી નહીં શકે એનો નેવેલ ત પણ ધરાય. એમ પણ થવાનો સંભવ છે કે હોય તો ધરવામાં આવે અને બીજે દિવસે પ્રસાદ તરીકે ખાવામાં આવે—એ તો પધારે ખરાબ છે.

સારાંશ, માંસભોજન અને માંસ બલિદાન બંનેને એકબીજાથી અલગ નહીં કરી શકીએ.

★

એક વાર સભામાં સર્પ નીકળ્યો, તેને લીધે કાંઈક ગડગડ થઈ; તેથી તે જગ્યાએ સહજાનંદ સ્વામી જવાને બેઠ્યા. એ જતા હતા એટલામાં એક બાળક એમને પળે લાગવા આવ્યો. ઉતાવળમાં સહજાનંદ સ્વામીએ એને હાથ પકડી દૂર કયો. છોકરો અંબવાણી પડી ગયો. સર્પનો ગભરાટ દૂર થયા પછી સ્વામીનારાયણ પાછા આસને આવીને બેઠા. છોકરાની એમને વિસ્મૃતિ થઈ ન હતી. એને પાસે બોઝાવી બેસાડ્યો ને પ્રસાદી અપાવી ખુશ કયો.

★

ધ્યારાબાપુ

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ૬, પરદેશ મઠિ શિલિંગ ૧૨. લવાજમ મનીઓર્ડરથી જ કાર્યાલયને સરનામે મોકલવું. પ્રથમ અંકથી જ આરંભ નોંધાય છે. દર માસની બારમી તારીખે અંક પોસ્ટ થાય છે. થોડી નકલો હાથકાગળ પર છપાય છે. તેવું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા આઠ, પરદેશ મઠિ શિલિંગ ૧૬. પત્રવ્યવહારમાં આલેક નંબર અવરલ લખવો.

‘ધ્યારાબાપુ’ કાર્યાલય, રૂપાયતન, જૂનાગઢ

અનુક્રમણિકા ૧૨ એપ્રિલ ૧૯૫૭

૫૪

૫૪

૧ કિશોરલાલભાઈ	... બલવંતસિંહ ૫૮	૧૦ ચંદન ચાતુ	... સરોદ ૭૧
૨ ગોસેલા	... આંબીજી ૫૬	૧૧ વાણિયાએ વેંત કર્યો!	... અનિલ ૭૨
૩ હથર શું છો	... ૫ નાથજી ૧૨	૧૨ ટપાવ	... રતિલાલ અનિલ ૭૨
૪ ચાંદરથાં	... અનિલ ૬૪	૧૩ લોક માલિય	... રતિલાલ અનિલ ૭૫
૫ ભમતાં પંખીડાં	... સ્વીન્દ્રનાથ ટાંગોર ૬૫	૧૪ ખરો રૂમ ક્યાં છે?	... કરી ૭૫
૬ સોન્દર્ય તે ઉપરોગિતા	... રતિલાલ અનિલ ૬૬	૧૫ પરિવાર	... ચુડદયાલ મલિક ૭૮
૭ પ્રેરક પ્રસંગો	... અંગુસ વાલોડી ૬૮	૧૬ બાણતી મમતા	... કલ્પી ૭૬
૮ શબ્દા બલમાં	... કાકા કાવેન્કર ૭૦	૧૭ પડી ટેન તે તો...	... મલિયાનિલ ૮૧
૯ બારતખૂણ વીર	... ગુરુદયાલ મલિક ૭૧	૧૮ માટીનો ચમકાર	... બલવંતસિંહ ૮૧. પે. ચે. ચે.

પ્રકાશક અને મુદ્રક: ધીરેન ગાંધી. રૂપાયતન મુદ્રણાલય. જૂનાગઢ

માટીનો ચમત્કાર

ગોશાળામાં એક વાછરડીના શરીરે જૂ પડી હતી. હું એક દિવસ ખાર વાગ્યા લગલગ તમાકુનો જૂનો, રાખ અને ગ્યાસતેલ મેળાને એના શરીરે લગાડીને અરામ કરવા લાગ્યો. મને થોડો વખત ઊંઘ આવી ગઈ.

જ્યારે એક વાગ્યે ઊઠ્યો તો મેં જોયું તો વાછરડી સાવ ખેડોશ પડી હતી, મૂંઝુ નજીક હતું. હું દોડતો બાપુ પાસે પહોંચ્યો અને મૂંઝતા મૂંઝતા કહ્યું: ‘મારાથી ગોઠવાનો અપરાધ થઈ ગયો છે.’

બાપુએ એડીને મૂંઝયું: ‘શું થયું?’

મેં બનેલ હકીકત એમને કહી. બાપુ ઊડીને મારી સાથે આવ્યા. વાછરડીને જોઈને બોલ્યા: ‘હા, મૂંઝ તો થઈ ગઈ છે પણ શું થાય? એક ઉપાય છે, અજમાવી જુઓ. એનું આયુષ્ય હશે તો બચી જશે. એના આખા શરીર પર માટી લગાડી દો અને લુગો, શું પરિણામ આવે છે!’ એટલું કહીને બાપુજી આવ્યા ગયા. ‘મેં એક ડોલમાં માટી ઘોળી વાછરડીના શરીરે લગાડી.

બાપુજીએ તો ફક્ત એકવાર માટી લગાડવાનું જ કહ્યું હતું પણ મેં પંદર મિનિટ પછી લગાડેલી માટી ઘોઈ નાખી ને ફરી વાર માટી લગાડી. પ્રથમ વારની માટી સાથે તમાકુ ને ગ્યાસતેલનો મોટો ભાગ નીકળી ગયો. મેં જોયું કે જ્યાં વાછરડીની આંખ બંધ થઈ ગઈ હતી ત્યાં એણે આંખ ખોલી! મને આશા બંધાઈ કે વાછરડી જીવી જશે. મેં ત્રીજી વાર એના શરીરે માટી લગાડી. ત્યારે એના કાન હોડ્યા. એ જ પ્રમાણે મેં બે ત્રણ વાર માટી લગાડી ને ઘોઈ. પાંચ વાગ્યા મુખીમાં વાછરડી ઊભી થઈ ગઈ, એ કે એના પગ આમતેમ લથડતા હતા. જેમતેમ કરીને મેં એને ઘૂંધ પીવડાવ્યું. બીજો દિવસે એ બરાબર સ્વચ્છ થઈ ગઈ. એ જ્યારે ઊભી થઈ ત્યારે મેં બાપુને જઈને ખબર આપી ત્યારે બહુ રાજ થયા. એમણે કહ્યું: ‘આ માટીની કરામત છે!’

—બલરામ તંત્રિ

आ
र्य
स
म

જ્ઞાનદેવ-ચિન્તનિકા

વિનાબાણ

[૧૨]

શી રીતે બાણુલું કે વેદાધ્યન સાડું થયું છે ?
હૃદયમાં નિરંતર નારાયણનું રહેવા લાગે ત્યારે !
જપ, જપ, હોમ, આદિ વેદ રહસ્ય તો નથી, બદકે
અંતઃકરણમાં હરિ જાગી જાય, તો એ સૌની જરૂર
એ પોતે જ કરી લે છે.
બ્રહ્મામાં સ્થિર રહીને, જીવન બ્રહ્મમય કરવાથી
કળાને સાધ્ય કરવાનું વેદ-રહસ્ય સાધુમુખથી
બલુવા મળે છે.
હૃદયસ્થ હરને જગાડવા માટે જ તો વેદાદિકોનો
જન્મ છે.

[૧૩]

અદ્વા વિના ભક્તિ નથી,
અને ભક્તિ વિના મુક્તિ નથી.
પણ સંપાદન વિના શક્તિ કેમ પ્રાપ્ત થાય ?
કોડધામ છોડીને શાંત રહે,
ત્યારે પાખર પડશે કે જેવ કેવા તરત પ્રગળ
થાય છે.
તારી આ બધી સાધના આવે છે ભક્તિને નાથે,
પણ તે છે પ્રપંચની જ.
કેમ કે, એમાં ભક્તિની આદતા નથી,
માટે, અદ્વાપૂર્વક તું હરિ તું હૃદય એક,
જેથી ગૃહસ્થીનો બંધ પડશે.
અને સાધનાની પ્રેમેની પણ મટી જશે.

૩ ચિન્તન-વિકાસ યોગ

[૧૪]

શાંતિ, ક્ષમા અને દયાની ઉત્તમ પરિપક્વતા
સંપાદન કર;
અને આગળજતાં, જ્યારે ઝાંની વચન શાંત થાય;
તો આસમથી વિશ્વાત્મૈક્યનો આનંદ યોગવતો
રહે.
ફાવટ હશે જ નથી.
કેમ કે, એ બધું સહજ જ પિદાનંદરૂપ છે.

મોહ, માયામાં ફસીને ગફલતમાં ઇન્દ્રિયોને
આધિન ન થા.
બસ, એટલું જ બસ રે.
કલ્પનાનું કાલજા કાઢી નાખ,
અને દીવાથી દીવો પ્રગટાવી આસમનાં અંધારાં
ફર કર.

[૧૫]

જ્ઞાનદેવને એક વાર એક જંગમ યુદ્ધ મળ્યા,
એમણે શાસ્ત્રનો સાર ટૂંકમાં બતાવ્યો—
મન એકાગ્ર કરે; વન ન શોધ,
કારણ પરમેશ્વર પાસે જ છે.
બલિમાન છોડી દે—
અથવા મૌને માટે સરખું બલિમાન રાખ.
એટલાથી તારી બ્યાકુળતા શાંત થશે.
પ્રકૃતિને પાર કરશે
અને અમૃત જીવન પામશે.

[૧૬]

નટખટ મન એમ જ રણકું જાની ભટકે છે.
ચોટા મોટાના કાળમાં પલ્લ નથી રહેતું.
આખરે યુદ્ધનું જ શરણું લેવું પડે છે.
મન કોઈ રીતે ય હરિચરણમાં સ્થિર થાય,
અને ત્યાંની અગીટ મીઠાશ આપી તે તો બધું
કામ બની જશે,
કેમ કે, તે પછી 'હું-તું' પદ્ધતિ એમ નાટી રાંક,
પરંતુ એ સહજ સધાતું નથી.
જ્ઞાનદેવે એને માટે નિરાશી જ મુક્તિ યોગી છે.
જ્ઞાનદેવ કહે છે—
મનને સંધિમાં ભટકવા દે,
અને મુઠ સપ્તીરૂપથી, મનથી અત્રગ ધર્મને હરિ-
શરણમાં રહે,
લીલરમાં એ હરિની નાંક પાછી લેાય તો મનને
બહાર ભટકવા દેવાથી, મનની શક્તિને જગત-
સેવા માટે, અને તદુપયોગી જ્ઞાન સંપાદન માટે
સહજ જ ભોવરી નક્કી છે.

[નવમ સર્ગ અંતર્યમ પેઠ નામ ૧૨]

આરિચા

આખા જાન પ્રત્યે પ્રેમ રાખના
ગીખવું તેમાં ઈશ્વરની ઓળખ છે. જ્યાં
પ્રેમ છે ત્યાં લેખ છે. જ્યાં વેર છે ત્યાં
નાશ છે

—માયુ

(ગારીજ અને ગુરૂદેવની જીવનગાથાના અનુશીલન કરતુ માસિક)

સર્વોદય-સાધનાનો રાજમાર્ગ !

વિનોબા

★

સર્વોદયનો ખેવડો વિચાર છે. (૧) 'સર્વ' મા 'હું' અને (૨) 'મારામાં' 'સર્વ' છે ! જે કામ મારું પોતાનું મનાશે-જેમ કે મારું ખાવું, ઊઘવું; જે બધાં કરે છે તો પણ હું સમાજ માટે કરું છું, એવું સમજવું જોઈએ, એટલે કે મારા આ કામથી સમાજ-સેવા થઈ રહી છે-એવું માનવું જોઈએ ! મારા વ્યક્તિગત કાર્યમાં પણ આખા સમાજનું અનુસંધાન-પૂર્વક મંબધ-હોય અને આખા સમાજની સેવા માટે મારો હોપ હો.

આ રીતે સર્વોદયનો ખેવડો વિચાર છે. એમાં એવા સ્વાર્થનો વિચાર વ્યાપક બની નય છે; એની શુદ્ધિ થઈ નય છે એમ જ સાધના પણ વ્યાપક બનવી જોઈએ, અને એની શુદ્ધિ થવી જોઈએ, જ્યાં સ્વાર્થનો નાનો વિચાર મટી ગયો ત્યાં સૌના સામુદ્ધિક સ્વાર્થની વાત આવી નય છે. 'જેતું કનું તેતું ફલ' એમ આપણે કહીએ છીએ, પરંતુ શું વાસ્તવમાં એવું થાય છે ? કોઈ એક મૂંઝે અગર બીટી પીને સળગતી જ કોઈ ઘર પર ફેંકી દીધી તો આખા ગામમાં આગ લાગી નય છે. એ કોઈ એક છોકરાનું ખરાબ કર્મ હતું અને ફળ મળ્યું આખા ગામને ! તો કર્મ-ફળ-ન્યાય અહીં ક્યાંથી આવી ગયો ? એટલા માટે આપણે વિચાર-શુદ્ધિ કરીએ, અને 'સમસ્ત સમૂહમાં આપણે છીએ અને આપણામાં આખો સમૂહ છે' એ ઓળખીએ. એક માણસ તાની થયો તો સમસ્ત સમૂહ તાનવાન બને છે, ઊંચે ચડે છે. એટલા માટે આત્મ અને સમાજની ભિન્નતાની કંટપના કરવી જોડી છે. વ્યક્તિગત કાર્યો સામાજિક દષ્ટિએ થવાં જોઈએ.

અને સામાજિક કાર્યોમાં પ્રત્યેક વ્યક્તિએને વિકાસની તક મળે.

આ રીતે 'મારો સમાજનો સ્વાર્થ' એક છે, સમાજ-સેવા જ મારો સ્વાર્થ છે, મારો પોતાનો કોઈ સ્વતંત્ર સ્વાર્થ નથી, એ જ રીતે મારી સાધના અને સમાજ-સેવા એક છે અને સમાજ-સેવામાં મારી સાધના થઈ નય છે. 'મારી' નામની કોઈ સ્વતંત્ર સાધના જ નથી, મારો હોપ થવો, એ જ સાધના છે. આ રીતે સર્વોદય વિચારમાં જીવનની વિસંગતી મટી નય છે, સમાજ અને વ્યક્તિના સ્વાર્થના ભેદ મટી નય છે અને સ્વાર્થની વૃત્તિ અને સાધના-વૃત્તિ, આ ભેદ મટી નય છે.

આ રીતે આર્થિક વિષમતા ખતમ થાય છે, સામાજિક વિષમતા ખતમ થાય છે અને સ્વાર્થ-પરમાર્થનો ભેદ મટી નય છે. સમસ્ત જીવન એક મંગલમય ઉપાસના બની નય છે. એટલે જે પાપ કાર્ય આપણે કરીએ ત્યારે એ જ અનુભવ કરીએ છીએ કે પ્રત્યેક કૃતિમાં પરમેશ્વરની આથે જોડા-યેલા છીએ !

★ ધનુષ્યનો એક છેડો વૃદ્ધે તો તીરની આખી પણ પૂછી ઘઈ નય.

★ લાકડી ફેંકી દેવાથી કંઈ ઘટપણ ફેંકાઈ જતું નથી.

★ કામદાનો વિરોધ કર્યા વિના જ કોયક પોતાના ટકુડાથી સૌને આકર્ષે છે.

★ દીવો જોતરે તે અંધારાની સભા પણ આપોઆપ જ બેસી જાય !

~નિન~

★

વિદ્યામંદિરૂં (૨૩૬, ૧૪) ૧૯ એપ્રિલ ૧૯૭૮
હું વિજ્ઞાનનો વિદ્વાન નથી મીસ વર્થ
પહેલા ક્યારે હું બી એમ્.એ. લખતો હતો ત્યારે
મેં વિજ્ઞાનનું કેટલુંક શિક્ષણ મેળવેલું મારું ત્યાર
પછીનું જીવન બીજા મનોમા વ્યતીત થતું ગહું
એટલે વિજ્ઞાન નાથે મારો પ્રત્યક્ષ સંબંધ રહી
શક્યો નહીં તો પણ વિજ્ઞાન પર મારી ઘડા છે
એટલે એના વિશે મારી રુચિ વધી છે મારી રુચિ
આને શ્રદ્ધાને કારણે જ મેં વિજ્ઞાનના વિષય પર
લેખવાનું પશ્ચદ્ધ કર્યું

બ્રિટીશ સરકારે આ દેશમાં જે શિક્ષણપ્રણાલી
ચાલુ રાખી છે એમાં વિજ્ઞાન ભણાવવામાં આવે છે,
પરંતુ એનો પાયો નાખવામાં આવતો નથી કોઈ
બીજા દેશમાં ભરેલો એક ત્યાંથી લાવીને અહીં
દાખવામાં આવે એવું એ શિક્ષણ છે વિદ્યાર્થીઓ
માં પ્રવૃત્તિ જન્માવવાની કોશિશ કરવામાં આવતી
નથી મારા સમયમાં એવું જ હતું, અને હાલ પણ
એવું જ છે બાળકોને વિજ્ઞાનની આકર્ષક પાઠવામાં
આવતી નથી

મને આરા હની કે રાષ્ટ્રીય શિક્ષણમાં વિજ્ઞાન
પર ભાર મૂકવામાં આવશે પરંતુ નિરાશા જ મળી
રાષ્ટ્રીય રીકલે પણ વિજ્ઞાનની પ્રતી ઉપેક્ષા કરી
એવું નર્ધક મરણ આપે અને ઈસ્તમી મરણવા

પ્રાથમિક શિક્ષણ અને વિજ્ઞાન

કિશોરજીવન મ મશરવાલા

પણ છે એક હવેર વર્ષોથી આપણી પ્રવૃત્તિ કાંઈ
નારવાન રહી છે પ્રત્યક્ષ અનુભવ અને ભરામર
માથે તો ન કરીને વસ્તુઓના સત્યાસત્યનો નિર્ણય
કરવાનું આપણે બૂની મવા હીએ કોઈ રણતરવને
બિાધ મનોરમ ક પનાથી કરવો, કરાવવો એ આ
પણ સ્વભાવ ઘર્ષ ગયો છે એને જ આપણે સત્ય
સોધન માની રીધું છે

મારા વિચારો અંગ્રેજી પુસ્તકોથી બધામાં
નથી મારામાં સાચા અને વેદાનની અભિરૂચિ
જન્મી અને મેં એણે કે આપણે કોઈ પ્રકરની
ઉન્નાતિ કરી નથી પ્રત્યક્ષ પ્રયોગ અવલોકન અને
અનુભવથી પ્રાપ્ત કરવાના વિચારોને પણ આ રીતે
કોરા અનુમાન અને ઉત્તમાનના ખેન કરી મૂક્યા
છે સત્યની શોધ વિજ્ઞાન વિના ઘર્ષ શકતી નથી
અને વિજ્ઞાન વિના મુધારણા પણ ઘર્ષ શકતી નથી

આપણા દેશમાં બીજા દેશમાંથી જે વિજ્ઞાન
આવ્યું એના મૂળ આ રીતે પકડ્યા નથી એની
કાળો જ પકડી છે આપણે સમજીએ છીએ કે વિ
જ્ઞાનનું શિક્ષણ ત્યારે જ લઈ શકાય જ્યારે આપણી
પાનેલે ઓરેટરી (પ્રયોગશાળા) હોય, મોટે ભાં
સર જામ હોય પ્રવૃત્તિ દ્વારા વિજ્ઞાન આપણી સમ
જમાં આવતું નથી એમાં અપવાદ જરૂર છે-
જેમ કે જ રીડિંગ-વર્ક બોર્ડ કે કમ્પાઉન્ડ આદિ

વિજ્ઞાનના વિદ્યાર્થીઓ તો લેકડોની સખ્યા
માં છે પણ એમનું વિજ્ઞાન એમના ઘરસુધી કદાચ
જ પહોંચે છે એ રીટી બતાવવાની વસ્તુઓમાં,
પાણી ઉકાળનારા બબાઓમાં મુધારો ન કરી શ
કણ અગર એમના ઘરમાં કોઈ મુધારો રીટીતે બા
ય તો મદાય જ એમની વિચારોની હરો કોઈ બીજે
એને બ વરમાં દાખલ કરી દે છે અને એ ખરીદી
લે છે પણ એમ તો વિજ્ઞાન ન રીતેવા માણતો
પણ દરે છે

આપ નીને અનુભવ હરો કે રીટી બતાવવી એ

સહેતુ નથી, અને બેકરી તો અતુલ આવતી નથી. પરંતુ એ વિચાર કોઈ નથી કરતું કે રોટી બનાવવાની રીત અને સામાનમાં સુધારો કરવામાં આવે. આપણું જ્ઞાન આપણા ઘરમાં તો રહે છે પરંતુ આપણા ઇવનમાં ઊતરતું નથી. જરૂર તો એ છે કે આપણે લેબોરેટરીના પાશમાંથી મુક્ત થઈને વિજ્ઞાનની આદત પાડીએ. બાગકોમાં ચોકમાઈની આદત પાડવી વિજ્ઞાનનું મૂળ છે. જાહનપતિના ઉપગૃહો (સેટેલાઈટ્સ) ને બંધો કે ન તબો, કરોડો માર્કલની દૂરની સીતે એમને ચાલુ રહે કે ન રહે, એની સાથે આપણને નિરૂપત નથી

જ્ઞાનેન્દ્રિયોની મુક્તિ પ્રાપ્ત થવી આવશ્યક છે આપણામાં સૂક્ષ્મ અવલોકનની ટેવ નથી. આ પછી સામે મેજ પડ્યું છે, આપણે એને ફરેરાજ જોઈએ છીએ પરંતુ એની બારીકીઓ તરફ ધ્યાન આપતા નથી આપણી આંખોની સાથે, આપણી કાનોની સાથે આપણું મન નથી રહેતું જ્ઞાનેન્દ્રિયોનો નબળાઈ બોલનારી નહેરોની આપણામાં ઊભી છે આપણે મિનિમાં જોઈએ છીએ, એમાં દરેકને ચૂંટીને અને વિનંત રૂપમાં આપણી નામે મૂકવામાં આવે છે, એટલે આપણને એ નરસલાગે છે. પરંતુ સામાન્ય જગતના સૌન્દર્ય-વર્ષા, નૃયોદય, ઈત્યાદિને જોઈને આપણે એવો જ આનંદ મેળવી શકતા નથી આપણામાં સૂક્ષ્મ અવલોકન કરવાની ટેવ નથી.

કેટલાક લોકો સ્મૃતિ પર ભાર મૂકે છે. એ કીકે તો છે, પરંતુ પ્રેમાનંદ કીકે પણ મન સ્મૃતિ પર નિર્ભર રહેતો નથી. આપણું વિજ્ઞાન નોંધ, તોલ માપ પર આધાર નાખે છે, પણ આપણને એની ટેવ નથી. બાળક નાનપણથી જ મરાબર કાન કરે, એની નોંધ રાખે. એને નાનપણથી જ એવું બી

બવવામાં આવે કે પછી તે પોતે જ કરીને જુએ. કોઈ વાતને સાંભળીને જ માની ન લે, પરીક્ષા કરી જુએ. પ્રયોજની ટેવ નાનપણથી જ પડવી જોઈએ.

અઠ ધીજી વાત યાદ રાખવા જેવી છે. સાધરણતા લોકો અમુલ્યની ખોટી રીત પરથી તમામન્ય મિદ્ધાત તારવે છે. ઉદાહરણ તરીકે 'જીવો જીવસ્ય જીવનમ્' અથવા 'જેની લાકડી તેની લેંચ' કહેવતોને લે આપણે તો સમારમા મેંદડો ઉઠાડી જોઈએ છીએ કે આપણો બે આખવાળા કરતા, અને લંગડો મજબૂત માણસ કરતાં વધારે કમાઈ લે છે સ્વપ્ન તો નિર્જાગતું રક્ષણ પણ કરે છે. 'જીવો જીવસ્ય જીવનમ્' નો અર્થ એમ પણ થાય છે કે આ મનારમા બધા લોકો એકબીજાના આશયથી નહે છે, એકાકી જીવન કોઈવીતાવી શકતું નથી. એ જ રીતે સત્યના વિષયમાં સૌ કોઈ કહે છે કે સત્ય મર્વદોષ છે પરંતુ વ્યવહારમાં દરેક વસ્તુ એનો અપવાદ કરે છે. વાહિયા કહે છે કે જૂઠાણા વિના વેપાર થઈ શકતો નથી. રાજકારણ તો ફરેબથી જ ચાલી શકે છે બ્રાહ્મણ કહે છે કે ધર્મ પ્રચારને માટે ખોટા વધાનક રચનામાં દોષ નથી. પડી જિ સારા છૂંદ રા માટે ન કહે કે નોંઠરીમાં અમૃત્યનો દોષ નથી? અર્થાત દરેક પાતાના ક્ષેત્રમાં અનુભવે જ વ્યાપક નિદાન માને છે આ ખોટો વિચાર દરેકના દિલમાં વની બાય છે. વસાનિકનું કામ પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં પ્રત્યેક વ્યાપક નિદાનની તપાસ કરવાનું છે. એ નિદાન રચવાની તપાસ નથી કરતો, તોડા અનુભવ પરથી મત બાધી લેતો નથી, અને બાધવા મતની ફરી ફરી તપાસ કરવાને માટે તૈયાર રહે છે વિજ્ઞાનમાં શબ્દપ્રમાણ અનિશ્ચય નિર્ણાયક થઈ શકતું નથી

[નોંધ-1 'મનન પ્રનાન']

માગકમાં જિજ્ઞાસાદિતિ સદા જ છે. સમે ચક્રને મેઘરસા દર જી દની, એનું મનને છે માગક નું અકલ્પ માનતું નથી આનું નકકું નાથી નાને કે એ નવુત એ નામ મયામાં કરે છે પતુ રીતે, 'નાની બવ' તો બવ બતાવી તે પી જિજ્ઞાસાદિતિને બદલી દે છે પ્રવચનમાં જનું ને કંઈ નદન બવર રહેતું છે અને તે જાણી જિજ્ઞાસા અપાવે પી એમાં રહેતો છે સ્વપ્ન વિનની નાન કળના જીન રીન જાન પ્રમાણન પ પી જીવીએટએ પ તે અમાનિત કીકે નજી એ નવ દરના કાનિક નિશ્ચો આપ જ પી રશે અને પ્રત્યેક પદાર્થમાં કેટલું કેટલું સ્વપ્ન પડતું કે એન પીને આદર્શ વગરિના ની રે

સાધુ અને ચકલી

વનમાં એક ઝાડની ડાળી પર ચકરી-ચકરી
લાડું ભેડું ભેડું હતું બનેલેબીને અનકમનકની
વાતો કરતા હતા એવામાં દૂરથી એક સાધુને
આવતો તેઈ ચકરીએ છુ નાહો આપમેઁ અહીં
થી ભીડી નઈએ એ પેલો માણસ આવે ?

‘તુ તો ભારે બીડણું ! - ચનાએ કહ્યું

‘પણ માણસનો ભરોસો નહીં ક્યારે શિકાર
કરીનાએ તે કહે તાય નહીં !’ ચકરીએ આચક કયો
‘તુ ખૂબી માણસ માણસમાં પણ ફેર હોય
છે ને ! ભેને આવનારો માણસ તો સાધુ છે ! સાધુ
તો શવમાત્ર પર દયા રાખે પણ સોબતને કોઈનો
જ ભરોસો નહીં, બાત જ સમરીવ

ચકરી વધુ બેઢેતે રહે રાજ તેના પર સાધુના
નીતિયાનો પ્રકાર પડ્યો અને એક સણમાં ૭ તે
પામ કુળની પડે જમીન પર આવી પડ્યો

ચકરી તો હું ખતી માગી ધીન્ની કરતી તરત
હીડી ગઈ થઈ પહેનાનો એનો આનદી સસાર
વેરાન ઈઈ ગયો તેડું બધી બ્યાકુલ થઈને ચીંચી
કરતી કયા મુખી આસપાસ ઊંચે જીડતી રહી પણ
તેને થયું કે હાવ, સાધુના આ ઘાતકી કુતરની
રાજને ફરિયાદ કરું અને તે જીડતી જીડતી રાત્ર
ના દરબારમાં નીન્ની કરતી પહેાન્ની દરબારનું
બધું ઠામઠાન ય બી ગયું ! આ સંહિત બધા દર
બારીઆ હું બધી વાકુલ ચકલીને ભેઈ રહ્યા

રાજાએ ચકલીને ખામે યોગાવીને પૂછ્યું
‘અરે હું બહી શા માટે આવી છે ? ભેતી નથી,
દરબારનું ઠામ આવે છે તે ? તારે કઈ ખાસ
કામ છે ?

‘રાજા ! હું તમારે ચેયત છું તમે તો સૌની
પડે મારા િતા છે તમે તો ભણે જ હો કે પતિ
જ સીનું મરું કાઢ છે રાજા ! તમારા રાજમાં
અકાળે માડું મૌનાગ્ય લૂટાઈ ગયું ! હું એના
નાર માટે આવી છું

ચકરીને કહેવું સાગળી સૌને આશ્વર્ય થયું
કેમકે એ રાજના નય ની દરબાર આવતો હતો
હું બ પણ થયું કે એક નારીનું મૌનાગ્ય અકાળે

લૂટાઈ ગયું

રાજાએ હું ખી થઈને પૂછ્યું, ‘ચકલી ! તારા
પતિને કોણે માર્યો ? શા માટે માર્યો ? મને માહીને
વાત કર જરૂર તને ન્યાય આપીશ’

‘અમે ભેડે વનમાં એક ઝાડ પર બેસીને સુખ
હું ખની વાતો કરતા હતા, એવામાં એક સાધુ ત્યા
આવી ચઢ્યો જેડ્યા વચ્ચે તેણે પહેનાં હતા,
તેના એક હાથમાં માળા અને બીજા હાથમાં
નીપિયો હતો ઝાડ પાસે બેઠો તે આવ્યો કે ઉગા
મીને નીપિયો માર્યો અને મારો પતિ તરત જ
ત્યા તરફની મરી ગયો ! અમે સાધુને જરા પણ
હેરાન કયો ન હતો !’

વાડું, તે હત્યાકા સાધુને તુ યોગજમી બત
વીશ ? રાજાએ પૂછ્યું

હા જરૂર યોગજમી બત વુ ! ચકરીએ કહ્યું
રાજાએ તરત સવારી માટે હુંકમ કયો થોડી
વારમાં રાજાએ વરકર સાથે ચકરીએ ની પેલ
દિશામાં ફૂચ આંરી આ તતા આવતા સાત દિવસ
નીમ્મી ગયા પણ માધુનો પત્તો મળે નહીં તોયે,
હિમત હાથે વિના રાજાએ ફૂચ નાતું જ રાખી
આગતા આ તતા તેઓ એક જગતમાં પહોંચી
ગયા ત્યાં એયુ તો એક ઝાડ નીચે થકવાના પી
છા પડે ન હતા તે ભેઈને ચકરી હેપાકાદ દુહન
કરવા વાગી

રાજાએ કહ્યું ‘ચકલી ! થનાર બીના બની
ઈ ! હવે વિના કયે શું વળે ? હવે તો સાધુને
પકડી શિક્ષા કરી શકીએ-એ સિવાર બીજું શું
થઈ શકે ? માટે હવે તો જેમ અને તેમ સાધુને
જલદી થોપી મરી તેને ઘટતી શિક્ષા કરીએ બ,
સાધુ કયાક આટવાગત જ હશે, ભેઈ આવ એને
તિશાન મડું ત્યા મુખી મારે અજળા હામ છે’
રાજાની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા સામગી ચકરી હેરામમાં
આવી અને માધુને થોપવા નીકળી પડી

રાજાએ જ્યેડું તો થોડી વારમાં જ ચકરી ની
ની કરતી પાડી ફરતી હતી પાસે આવી એડે
રાજાએ પૂછ્યું, ‘કેમ કઈ સાધુની ભાળ નમી ?

‘મળી, મળી, એ પૂતારો અહીં નજીકમાં જ તળાવને આરે ધૂણી ધખાવીને બેઠો બેઠો ગાંજો ફૂંકે છે!’

રાત્રીએ તત્કાળ પોતાના સિપાહીઓને ચકલી ખતાવે તે જગ્યાએથી સાધુને પકડી ચાણવાનો હુકમ કર્યો.

સિપાહીઓએ સાધુને પકડીને બાંધ્યો કે તેનો ગાંઠનો બધો નશો ઊતરી ગયો.

રાત્ર પાસે જ્યારે સાધુને હાજર કરવામાં આવ્યો ત્યારે રાત્રીએ તેને પૂછ્યું ‘અરે દુષ્ટ! તું તે ચકલાની હત્યા કરી છે? આ ચકલી કેમ ફરિયાદ કરે છે?’

‘ના, ના. એ તો સાવ ખોટો ખોટું કહે છે.’ સાધુએ બેધકક જૂઠાણું ચલાવ્યું.

ચકલીએ કહ્યું, ‘હું ખોટું બોલતી હોઉં તો ત્રા વૃક્ષને પૂછો, એના ફળ ફૂલોને પૂછો, એ તો ખોટું નહીં બોલે ને?’

રાત્રીએ વૃક્ષને પૂછ્યું તો તેણે કહ્યું કે, ‘ચકલીનું કહેવું સાચું છે, આ સાધુએ જ ચકલાને મારી નાખ્યો છે!’

પાંદડાં બોલી ઊઠ્યા: ‘સાધુ હત્યારો છે. સાધુ હત્યારો છે!’

‘અરે, આ સાધુએ તો ચકલીનાં ગીતો છીનવી લીધાં છે, ગીતો! કેવું મજાનું ગાતી હતી!’ કૂહો પોકારી ઊઠ્યાં.

હવે તો રાત્રીને સાંધુ પૂની હોવા વિશે જરા પણ શંકા ન રહી. એણે ચકલીને કહ્યું ‘સાધુ પૂની છે એ નક્કી થઈ ગયું. અને પૂનની સજા છે ફાંસી. ખાત્ર, આ સજાથી તને સંતોષ થશે?’

અત્યાર મુઘી પૂનના બદલાની લાવનાથી ઉશ્કેરાઈ ઝનુભવતી ચકલી રાત્રીના પ્રશ્ન સાંભળી સાવ શાત ધઈ ગઈ, વિચારમાં પડી ગઈ. એણે સાધુ તરફ જોયું તો એ શરમનો માર્યો માથું ઝુકાવીને ઊભો હતો.

ચકલીએ ગાળને કહ્યું: ‘રાત્રનું! મારા પતિનું આણે જન કયું’, મારું સોભાગ્ય લૂંટી લીધું, એનો જીવ લઈ ને હું મું...’ સાધુનો સોહાગ એનાં ભગવાં કપડા છે. એ કપડાં જ એનાં શરીર પરથી ઉતારી લો. એ પૂતારો છે-અને કપડાં એની પૂતારાને છુપાવે છે, એના ભગવાં કપડાં ઉતારી લો!’

રાત્રીએ સાધુના શરીર પરથી ભગવાં કપડાં ઉતારાવી લીધાં અને ફરી ક્યારે ય ભગવાં કપડાં શરીરે ધારણ ન કરવાનાં સાધુને કંઈ કર્યો.

[અ-ખી યોદ્ધા]

લોકશાસન અને તરુણો

લોકશાસન માટે સ્વેચ્છા સંવિધિયતિ ઉપભવવા તરુણ માનવને સંયમમાં રાખવાની જરૂર આવેલા દેશમાં તો અત્યંત છે. વિધાયીઓ રાજકારણ અને અર્થકારણને ખૂબ જાણ કરે એ વ્યવસ્થા છે; તેઓ દેશદરજા કરે અને સમાજદિવસની પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લે; પરંતુ સંકેત રાજકારણથી દૂર રહે આ પ્રશ્નમાં બધા જ રાજકીય પક્ષો એકમત હોવા બેઠકો અને તેમની મરખી નીતિ અપનાવવી બેઠકો. આડું વાતાવરણ દેશમાં હોત તો નથી ગર ચરચનાનો પ્રશ્ન વાદે રાજનિતી હાથમાં લઈ સકાયો હોત તે અકારણ વૈમનસ્ય દાખી સકાત અને તો એટલે મુખી લાગે છે કે લોકલેક્ચર, રમુનિનિષ્ઠા, ડી, ધારાનિભા આદિમાં જવા માટે તેમ જ તેના મતદાન માટે ઉમંગ છે તેથી પ્રમાણ વધારવું બેઠકો. રાજકારણમાં આગળ ચલવાની દોડથી યુવાન માનવને ઉત્સાહ બાદુ વિદ્યુત થાય છે. પૂર્ણ પચીસ વર્ષ પુખ્ત અભ્યાસિકાર હોય અને આદર્શન વર્ધથી આજી ઉમરનો દોષસભ્ય ધારાનિભામાં ન દોષ એ અને બાદુ દિવસ લાગે છે. કેઈ પણ સત્તાના આસન વિના સામાન્ય દેશરાજ અને કેન્દ્રી તરીકે જનકુ વર્ધનથી એ મ.ળેતાં તેવાં બેઠકો. એમ થાય તો આપને સમારધાનની વાચનાપ્રજ્ઞાથી પણ દેવેક અંક સે દાખી સકાયું.

વિષયપ્રસાદ ર ત્રિવેદી

સાધુ સમાજનું કાર્ય—સર્વધર્મસમભાવ

આજકાલ અનેક પ્રકારની ગરથાઓ રચાય છે, બળતણના સંચયનો મળે છે ત્યાં સુધી આધુનિક રચાય અને તેનું સંચયન મળે એ કોઈ મહત્ત્વ આશ્ચર્યનો બનાવ નથી.

સર્વધર્મસમભાવના આ યુગમાં જુદા જુદા ધર્મના, જુદા જુદા સમૂહોના સાધુ-સતો, મહંતો, આચાર્યો એક મંચ પર સમાનરૂપે બેસી મળે એ દૃશ્ય વર્તમાન યુગને અનુરૂપ છે.

કેટલાક દેશો પર રાજ્યસત્તા સાથે સાથે ધર્મસત્તાએ પણ રાજ્ય કરેલું જણાય છે ખિત્તા ફત્ત આ તો એ બેનો સંગમ જ હતો. રાજ્યના વિસ્તારમાં રાજ્યાધિપતિ વર્મે મદદ કરી હોય એવા દાખલા પણ મળે જ છે.

વથપર પરાશી રાજ્યાધિકાર મળતા એ દિવસો હવે દૂર થયા છે.

રાજ્યની ગામી પેઠે જ અસુક અસુક ધર્મ સમૂહોના આચાર્યની નાહીએ આવવું એ પણ મોટું આનંદ મળતું આવતું છે—હજીયે મનાય છે અને નાહીવારમ થવા માટે રાજવંશમાં જેમ ખટપટી આવતી તેમ આચાર્યના શિષ્યગણમાંયે

ખટખટ આવતી અને આવે છે એવું સર્વવિદિત છે.

હોકશાહીમાં, માનવતાના યુગમાં સૌને પોતપોતાની શોખના અનુસાર અધિકારપ્રાપ્ત કરવાની સ્વતંત્રતા સ્વીકારી છે તે સાથે ઝીંચ-ઝીંચના બિંદને જે અમાન્ય સાથે છે અને આજના દેશના બધારો દેશની ભેડયુવર સ્ટેટ એવી આખ્યા પણ કરેલી છે એટલે કે એમાં બધા ધર્મોને સરખા રથાન છે નાખી છોડે સર્વધર્મસમભાવનો આ દેશ આજે હતો તેનું જ એ સ્પષ્ટ પરિણામ છે.

સમસ્ત દેશ માટે જે ધોરણ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે તે આ દેશના પતાની

એએ જીવનના બધા ક્ષેત્રોમાં કોઈને કોઈ પ્રકારે અપનાવવું રહ્યું. પ્રત્યેક સાધુ અને ધર્મોચાર્ય આ હમીકત પ્રત્યે લક્ષ રાખે તો તે પોતાના ધર્મની શેષના સ્થાપિત કરવાનો પ્રયાસ ન જ કરે તેમ, શ્રેષ્ઠ-કનિષ્ઠની પુઠ્ઠીઓની જ આગમાં ચેતવડે.

માતાની પેઠે જ ધર્મ પણ જન્મપ્રાપ્ત છે એની પસંદગી માણસને કરવાની જોઈતી નથી. એટલે ધર્માત્મની પ્રવૃત્તિથી પણ ધર્મપ્રચારકોએ અગ્રણ્ય રહેવાનું છે.

હોકશાહીનું ધોરણ આપત્તા દેશે સ્વીકારેલું હોવા છતાં જુદી જુદી રાજદ્રીય વિચારસંબંધી ધરાવવાની છૂટ દેવા જોઈતી મળેલી છે, પણ તે સાથે વર્તમાન રાજ્યપ્રણાલિને હિતનારી રાહવા મળતી કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ રાજ્યદ્રોહકરે છે તેમ ધર્મોચાર્યોને પોતપોતાની વિચારસંબંધી દેવાવવાની છૂટ સાથે જ સ્થાપિત ધર્મોને ધર્માત્મર જેવી પ્રવૃત્તિથી નિરોધ કરવા મથવું તે ધર્મોબલ્લ કન્ટુ નથી. ખડન-ખડનના યુગ ક્યારેનાય વડી ગયો છે યુગધર્મની ઉપેક્ષા કરીને કોઈ ધર્મ વિકસી શકે નહીં.

કોઈ ધર્મ એવો નથી હોય જેમાં કદાચ ભાવના નથી હોય છતાં તે એમ કહે કે અમારો માર્ગ જ માન માનવબલ માટે કદાચ કારી છે એ દાવા રાજદ્રીય અરમુખતાની જેવા છે અને હોકશાહી માટે નિષિદ્ધ કરે છે.

પ્રત્યેક ધર્મમાં જેમ કોઈને કોઈ વિશેષતા રહેલી હોય છે તેમ તેમાં કોઈ ઊંચ પણ હોઈ શકે તે ઊંચપો પ્રત્યે આગમી ની ધવાનું કાર્ય તે તે ધર્મના શુર થકો કરે તે ચોક્કસ છે, તેનાથી ઊંચ પોતપોતાના ધર્મોની વિશેષતા અને બીજાના ધર્મોમાં પોતાને દેખાતી ઊંચ પોતું વર્ણન કરે એ તો પોતાના શુભ અને પાપોશીના અવગુણો બોધ કરવા

અને રિણુને રસપરમમા વિખવાદ વહોરી
લેવા જેવું છે

એક માણસ ધીજા માણસ વિશે જે કંઈ કહે
તેમા માન તેનો અભિપ્રાય વ્યક્ત થાય છે, પણ તે
ધીજા માટે જે કંઈ કાઈ કરે છે તેમા બેઉ વચ્ચેનો
સબધ પ્રગટ થાય છે

ધર્મનો માનવજીવન સાથે શો સબધ છે એ
વિશે એાધુ નથી જાણવાયું-એ મહિપ્રાય વચો
પણ માનવજીવનને ધર્મ માથે નજીકનો કે દૂરનો
સબધ છે તે તો ધર્મચરણથી જ સિદ્ધ થાય

અગાઉના કાળના માન આજે પૂરતા નથી,
સુકાઈ ગયેલી સગિતા એક કાળે ભરે બેઉ ઠાંઠે
ભરપૂર હોય તેથી ઠાંઈ વર્તમાનમા તેને આરે તૃપ્તિ
છિપાવવા જતું નથી

આધ્યાત્મિકતા, ધર્મોનો આત્મા છે અને માનવ
આત્માનો સ્વભાવ છે એ આધ્યાત્મિકતા જ ધર્મ
ગણાતું વહેતું પવિત્ર જલ છે એને સતત વહેતું
રાખ્યા વિના કોઈ ધર્મ પ્રવાહ શી રીતે વહેતો
રહી શકે?

માણસનો આધ્યાત્મિક વિદાસ કરવામા જે જે
ધર્મો, જે જે ધર્મોચારો સફળ નિવડશે તેમણે માનવ
ક યાજીતું કાર્ય કરેલું ગણાયે અને તેઓ જીવત
પણ રહેશે

સાધુસમાજ એવું કાર્ય કરે તો એની ઉપયોગ
ગિતા મિલ્કે છે

સાધુસમાજના ન મેલનોમા કોઈ સંસ્કૃત ગિરા
મા અસ્થાનિત વાણી પ્રવાહ વહેવડાવે એમા તેનું તે
ભાષાપરનું પ્રભુત્વ અને અભ્યાસ મિલ્કે થાય, પણ
જે ધર્મના આગ્રો, ઉપદેશો ધીજા જ ભાષા કે ભાષા
એમા છે તે ધર્મના ત્યા ઉપસ્થિત વચેલ સાધુને એ
પ્રવચન કેટલું જ ઉપયોગી નીવડે? તેને તે નજીક
આણી શકે? અને સંસ્કૃતથી મળણ અનેક ધર્મ
વિજ્ઞાનુ શ્રાતાઓનું શું?

આ મણુ દેશે પોતાની રાખૂભાષા હવે નહી
કરે ની જ છે સાધુ-સ મેનનની કાર્યવાહી રાખૂ
ભાષામા / આવે એ પણ યુગધર્મને અનુરૂપ જ છે
બૌદ્ધ અને જૈન સાધુઓએ લોક-ભાષામા ઉપ
દેશ દેવા માડ્યો એટલે તેઓ જનતાની નજીક જઈ
રાકેલા અને વ્યાપક ધર્મ પ્રચાર કરી રાકેલા, ઇતિ
હાસનો એ બોધ જૂલવા જેવો નથી

સંસ્કૃતનું મ્થાન વ્યવસિદ્ધ છે તે પૂરવાર કર
વાનું નથી અંદેશગિરાના ઉદ્ધર્ષ, વિદાસના માર્ગો
વિચારાય તેને માટે પ્રયાનો વાય તે યોગ્ય છે તે
માટે સંસ્કૃત પ્રતીઓ નોખુ ત નહિજી રહે તે વધારે
ચોગ્ય છે

ભારતીય સંસ્કૃતિનો શ્રેષ્ઠ પુરુષાર્થ તેણે વિવિ
ધતામા જે એટલા પ્રત્યાપિત કરી છે તેમા છે એ
એટલાને અખરિત રાખવાનું, વિદાસ કરવાનું
કાર્ય સર્વધર્મસમભાવની ભાવનાથી સાધુસમાજ
આગળ ધપાવે

- શૃદ્ધરથ

✽

સર્વ ધર્મો પ્રત્ય સમભાવ કેળવના મારે ને તે ધર્મોના વૃત્તના પ્રક અભ્યાસ સર્વે જનજન અભ્યાસમા
ન્યાયવૃદ્ધિ રહેતી હશે તો આત્માજીવ સમના જન્મશે

ધર્મ એ માણસની મૂળજાત જરૂરિયાત છે માણસ નર્મજ સૌથી યથામાણ સજીવન રચના સમય
અને સંસ્કાર અંક પ્રેરના માણસ કરતા ધી ન પ્રેરના માણસને નોખી ચિ અને નો ધ આકાર આપતા
જણાયા છે આમ વિવિધતામા મૂળ તો આત્માતી-તના પ્રત્યાસની-એકત રહેતી જ

યુ તાનની કેટલી બધી વળતો છે? અને નિત નસા પ્રેરોગો શત જ રડે જ અને નતી નતી જનતા ઉત્પત
મવા જ કરે જ આમ કરનામા યુવાન આપણ યુમાનુ નતી પળુ તમા નતી રૂપ તિરિધતને ત હ કરી જ

અંક જ કપમનુ યુ તાન અંક જમીનમા લગીતે રેવો ન કાર ધારે કે તે જ કુનાવ જુ નુ પ્રાધર્મિક ધ
બીજા પ્રદેશની જમીનમા નો છે તવાર સ્થળ-સ્કાર અનુસાર જરા તો નો આમા ધા હ મ જ અને ત
આપણે ચલ જ માની ન છીએ તે ન રીતે જનના નિન્ન નિન્ન ધર્મો રિપ અનુષ્ઠાને જીવતા નથી ને
ધર્મ-ધર્મ વચ્ચેના વિખરા નુ નળ છે

બપોરનો સમય હતો શહે ના એક રસ્તા પરથી હું પસાર થઈ રહ્યો હતો ત્યાં અચાનક મારી નજર એક પાટિયા પર પડી તેના પર લખ્યું હતું ‘સમાહર્તાની કચેરી’ પણ મારા મનમાં એક એવા વિચાર આવ્યો કે આ ‘સહકર્તાની કચેરી’ છે.

તેથી એ તલુવા માટે કે આ ‘સમાહર્તાની કચેરી’માં શું કામ કરવામાં આવે છે, હું કચેરીમાં ગયો. ઠેકાણે ઠેકાણે મને લોકોની નાની નાની ટોળીઓ દેખાઈ ‘આ બધા લોકો અહીં શા માટે આવ્યા હશે?’ તેની માહિતી મેળવવા માટે મને એક નીન જિત્તામાં થઈ પાસે બેસેલા એક બાઈને મે પૂછ્યું ‘આપ અહીં કેમ આવ્યા છો?’

‘અમે બધા અહીં અમારી ફરિયાદો નોંધાવવા આવ્યા છીએ’ તેમણે કહ્યું.

‘શેની ફરિયાદો?’

‘જમીન સબધી અવડા, પૈસા સબધી ટંકા, મિલકતની વહેલપી સબધી મારામારી, ચોરી, ખૂન, મા, વહુ દીકરીઓનું અપમાન-વિગેરેની ફરિયાદો અમે આ કચેરીમાં રજૂ કરીએ છીએ’

‘તમારી ફરિયાદો કોણ માળખે છે?’

‘સમાહર્તા સાહેબ.’

‘એટલામાં એક બીજો કોઈ બાઈજોની ઉઠ્યો

‘પણ પૈસા આપવા પડે છે હો.’

‘પૈસા શેન?’

ફરિયાદ નોંધાવવાના સરકારને વગીરોને ફરિયાદ વખવા ને ફરી વ કરવા માટે-વિગેરે

પડી મેં પૂછ્યું ‘ફરિયાદ નોંધાવા પડી કેટલા સમયમાં તેનો નિકાલ થાય છે?’

‘કોઈ વાર મહિનાઓ પડી, કોઈ વાર વર્ષો પડી’ એક બાઈએ જવાબ આપ્યો.

‘એમ કેમ?’

‘સાક્ષીઓ શોધવા પડે છે, વગીરોને દલીલો કરવી પડે છે સમાહર્તા સાહેબને તેમની આ બધી વાતો સાંભળવી પડે છે, તેના પર વિચાર કરવો પડે છે કાયદાના મોળા મોટા પુરવડા કચડાવવા

પડે છે’.

‘એમ કેમ?’ મેં આશ્ચર્યથી પૂછ્યું - ‘ફરિયાદો સાંભળી હોય તો તેનો ફે સહો તરત જ આપી દેવો બોધ્યો’

‘ફરિયાદ સાંભળી હોય તો ને?’ એક વૃદ્ધે કહ્યું, ‘આજકાલ જુઠાણુ ઘણું વધી ગયું છે ભાઈ, તેથી આટલા વગીરો છે અને તે લોકોની આવક પણ સેકડો અને હજારો રૂપિયાની દર માહતને થઈ છે. જેમ કે, ગામમાં બીમારી વધી જાય છે, ત્યારે ત્યાં ડોક્ટરો ઘણા આવી પડે છે’

‘તમે ફરિયાદ કરનારાઓ પણ ખરા? મહિનાઓ મુખી તમારી ધીરજ કેમ રહે છે? હું તો એક દિવસમાં જ દટાવી જાઉં’

બીજો કોઈ ઉપાય જ નથી!’

‘અમારી એક ફરિયાદની બાબતમાં ફે સહો થાય તે સહેના તો ઘણી વાર, અમે ખુવાર થઈ વઈએ છીએ’

તે શી રીતે?’

‘વગીરો અને કચેરીનો અર્થ’ એટલો બધો હોય છે કે અમારે વાર વાર ઉધાર-ઉઠીના પૈસા લેવા પડે છે અને તે પણ પડાણી બાજના દરે-તેથી કચેરીમાંથી નીકળીને અમારે ફૂવામાં પડવા જેવું થાય છે

‘એટલે દર-મોડુ-પણ થાય છે અને દેવાણું પણ નીકળે છે, ખરું?’ મેં કહ્યું

એટલામાં થટ વાગ્યો, કચેરીનું કામ પૂરું થયું સમાહર્તા સાહેબ કચેરીની બહાર આવ્યા અને મોઠરમાં એવા બધાએ તેમને નમસ્કાર કર્યા, મેં પણ નમસ્કાર કર્યા, પણ મારાથી રહેવાયું નહીં હું બોલી બેઠ્યો ‘હે, સહકર્તા!’

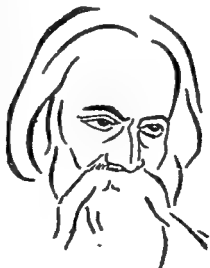
કચેરીના બારણા પાસે જ એક ફકીર બેસી હતો માતા ઉપર યાજ્ઞની નોંધ્યો ‘સહકર્તા-હતો કેવળ એક બચવાન જ છે તેના દરમારમાં અમારી દરિદ્રો, દેરતો થાય જ છે, પણ અમલતનું અધર ક્યારે પણ થતું નથી’

કૂલ જ્યારે ખીલે છે ત્યારે આપણને ખુશી કેમ થાય છે? કૂલ ખાવાના કામમા આવતા નથી; પીવાના કામમા એ આવતાં નથી. કૂલ કોઈ પ્રગ-રતું રૂપ પણ નથી કે જેને કાતી-વાળીને કપડા બનાવી શકીએ. કૂલ માત્ર ખીલે છે; ઉમે છે અને મુગંધ આપે છે. એ સિવાય કૂલ કશું કરી શકતાં નથી. એમનો ખીલે કશોય ઉપયોગ નથી તો પણ પ્રત્યેક માણસ ઈચ્છે છે કે પોતાની પાંચ યોડા કૂલ રહે તો સારુ. કૂલોના અભાવથી આમ પાસતું બધું સૂતું-સૂતું લાગવા માટે છે. અને જ્યારે એ નકામા કૂલો આસપાસ હોય છે ત્યારે સમસ્ત વાતાવરણ બધું ભયું-ભયું અને સંપૂર્ણ લાગે છે.

ધરમા કામની ચીજો ઘણી હોય છે. તે મૃદ્ય-વાન પણ હોય છે; સુન્દર પણ હોય છે, તેની જરૂરિયાત આપણને પગલે પગલે અનુભવાય છે તે ચીજો હોવાથી આપણું ઇવન મુખી બને છે. આમ છતાં એ ચીજો કૂલોની બરાબરી નથી કરી શકતી એ બધી ચીજો હોવા છતાં પણ 'કૂલોની નકામી ગરજ' એ ચીજો સારી નથી. ચોરડામા બધું સાહિત્ય સભળ્યા પછી ત્યાં જ્યારે કૂલ આવીને વિરાજે છે ત્યારે બધી ગૃહસ્થના કૃતાર્થ થાય છે. અને પ્રસન્ન સમાધાનથી ખીલી ઊઠે છે.

તે જ પ્રમાણે, ઈશ્વરના દરબારમાં અસંખ્ય કર્મવીર, ધ્યાનવીર, અને દાનવીર, હોવા છતાં ત્યાં ગાનવીરની આવશ્યકતા હોય છે. કવિને લાગે છે કે હું કામનો નથી. બાદીના બધાતો કંઈ મેં કંઈ ઉપયોગી છે મારાન હોવાથી કશી ચે હાનિ નહીં થાય.

પરંતુ આ ત્રિલોકનો નાય પ્રભુ પોતે જ ગાન-રનિક હોવાને કારણે એમને પોતાની ગાસે આશ્રય આપ્યો છે.

મારુ કામ તો કેવળ ગીત ગાવાનું જ છે. સમયે-કસમયે સૂર છેડવા અને વાતાવરણ હૃદય-વિપાદ અથવા શૃંગારકાનુભવથી ભરી દેવું અને કેવળ સૂરોનું આધુર્ય પેદા કરવું એટલું જ મારું કામ છે.

પુરુષાર્થનો સમય પૂરો થયો. બધાં લોકો ઘરે પછાં કર્યો. દિન દુષ્ટો અને વિદ્યામની રાત છવાઈ ગઈ કે મારી વારી આવી. થાક્યાં-માંદા લોકો જ્યારે ઈશ્વરની આરાધના કરવા લાગે છે ત્યારે તે આરાધનાને મુગંધિત અને મુખરિત કરવાનું કામ મારુ. બધા કર્મવીરને ગાનના પ્રવાહમા મીઠી નીંદમાં પોદાડવાં એટલું જ કામ હું કરું છું. પોતાનું સ્થાન કેટલું ગૌણ છે, કેટલું નમ્ર છે એનું ભાન હોવાને કારણે કવિ માત્ર એટલું જ માગે છે કે રાત બ્યારે પૂરી થશે અને કર્મયુગનો ફરી આરંભ થશે ત્યારે મને પાછળ ન છોડશો-ત્વર ધકેલશો નહીં. સ્વામી પોતાની આસપાસ જ ક્યાંક મને રાજો. જો એટલું થયું તો મારી પૂરી દર થઈ મને બધું મન્માન મળી ગયું. હું કૃતાર્થ થયો. ધન્ય ધન્ય થયો. મને ખીજું કશું ન જોઈએ. ખરેખર, કશું જ ન જોઈએ.

આમી હેથાય થાકે શુધુ
માઈ તે તોમાર ગાન,
દિયો તોમાર જમત સભાય
એઈ હું મોર દેયાન.
આમી તોમાર ભુવન માલે
લાગિન નાથ, કોનો કાળે,
શુધુ કેવલ મુરે વાળે
અકાનેર એઈ પ્રાણી.
નિરાશ નીરલ દેવાલયે
તોમાર આરાધન,
તખન મોરે અદિશ કરે
માઈ તે હે, રાજન.
બારે જખન આકાશ ભુટે
બાજવે વીજા સોનાર મુરે
આમિ નેન ના રઈ દુરે
એઈ દિયો મોર માન.

‘હું’ અહીં કેવળ તમારું જાન ગાવા માટે ‘હું’.
જગતસત્તામાં બમ મને એટલું જ રવાન આપો.

‘હે પ્રભો! તમારા કુવનમાં બીજા કોઈ પણ
કામમાં મારો ઉપયોગ મર્દ સકશે નહીં, કેવળ
મારો આ પ્રાણ એ અર્થે વગરનાં નકામાં ગાન જ
ગાવા કરે છે.

‘હે રાજની! સાચું ક્યથના સતિના સમયે શાંત
મંદિરમાં તમારી આરાધના ચાલતી હોય, ત્યારે

એ દરબારમાં ગીત ગાવાનો મને આદેશ આપો—
ગીત ગાવાની મને ફરમાશ કરો.

‘અને સવારે જ્યારે આકાશ ખૂટી જશે અને
વિશ્વવીણા સુવણ’—નાદથી અંકુલ ઘડીલશે અને
જપા કામનો આરંભ થશે ત્યારે તમારો આ દાસ
તમારા ચરણોથી દૂર ન રહે—એટલું જ સન્માન
એને આપો.’ [‘મગ્ન પ્રસાદ’]

૪

રસ્તામાં ઉભો કેમો એક શ્રીમત એક વેપારી સાથે વાત કરતો હતો. એવામાં ત્યાંથી એક
જુઝામ પસાર થયો. તેણે શ્રીમતને સલામ કરી. શ્રીમતે પણ તેને વિનયથી વગતી સલામ કરી.
એ બેઉં તેમની માર્ગે વાત કરતાં વેપારીને બારે અનન્યબી થઈ. કયા આ શ્રીમત માણસ, કયા
એની શાન ને દરબારે અને કયા પેલો જુઝામ? એને વળી મગ્ન-વિનય કેવા? તેણે શ્રીમતને કહ્યું,
‘તમે એક હામની જુવામને સલામ કરો છો’ એ બદામના માણસ સાથે આવો વિનય તમારી શાન
વિકલ કહેવાય!’

‘ત્યારે શું એ હામની જુઝામ વિનયમાં મારાથી ચડી બચ એમ તમે ઈચ્છો છો?’ શ્રીમતે પૂછ્યું.
‘ના, ના. તમારું વર્તન તમારી શાનને યોગ્ય જ છે’ વેપારીને કબૂતર પડ્યું.

હજરત અબુ અબ્દુલ્લાહને કોઈ એ પૂછ્યું ‘ફદીરી કોને કહેછો?’

એ પ્રજા સાલગીને, કશું કહેવાને બદલે હજરત તરત મકાનની અદર ગયા અને ઘોડી વારે
પાછા ફર્યા

ત્યાં બેઠેલા કોકોએ પૂછ્યું ‘હજરત, ખેર છે ને? ફી વાત હતી?’

‘મારી પાસે ધૌધિક ચાંની હતી.

‘મને પૂછવામાં આવ્યું કે ફદીરી એટલે શું? જ્યાં મારી પાને કરી મતા હોય ત્યારે હું શી
રીતે કહી શકું કે ફદીરી એટલે શું? એટલે જઈને વાદી વહેની લીધી. હવે હું સવાહનો જવાબ
આપીશ કે ફદીરી એટલે શું.’

ખરી રીતે, આટલા ખુલાસા પછી કશું કહેવાનું જ કયા રહ્યું હતું?

૫

બગદાદના હાફેઝ અલ રશીદના નાના પુત્ર પાને જ્યારે બગદાદની ખિલાફત આવી ત્યારે તેમણે
ન્યાયપૂર્વક રાજ્ય-દારબાર અવાવવા માકલો

એક વાર યસુ એયુ કે એમના જ પુત્ર મામે એક ડોઝીએ પોતાની જમીન ખયાતી પાડવા
માટે ફરિયાદ નોંધાવી. કેમ આવ્યો. ખડીફાએ બનેની વાતકુત્તી ગુમાની લેવા માટે એમનો પુત્ર
ધીમા અવાજે મદન કરતો જ્યારે પેટી ટોલી મોટા અવાજે જવાબ આપતી તેથી ખડીફાના વડીલે
તેને કહ્યું. ‘ખડીફા સામે મોટા અવાજે બોલવું તે અપિવેક છે’

એ સાંભળી ખડીફાએ કહ્યું ‘ટોળીમાં જેમ ઝોટે છે તેમ જ એમને બોલવા દો. એમની સન્માન
એ એમને નીકળતા અને ગૂસ્ને છુવંદી બફાઈ છે, જ્યારે અબ્બાસને એવો ગુન્ડાએ મૂક્યો બનાવી
લીધો છે.’

બનેના ખુલાસા સાલગી લીધા પછી ખડીફાએ ટોળીની નરફેશમાં મુગ્ધો આપ્યો. જમીન
ઉપરના વગરમાં ઘોડી રકમ ખસી આપાવી.

‘આ આંખાએ તો ભારે ઢરી ! આમ તો એની કિમત રી ? પણ એમ નમતું એણીએ તો ગામના આખરૂં ચે શી ? આને આંખાની કેરી લઈ ગયો તો કાલે મારા પેતરમાં ઢોર પણ ચરવા છૂટાં મૂકી દે ! કણ્ણીભાઈ ચઢ્યા કે પછી ઠેક ઉપર જવાના, નીચે પગલું ચે શેના મૂકે ? અંદર જ ચાલે ! ચોરા પર એમીને ઈંગિ હાકે ! ના, ના, ભલે આ કોરટ-કચેરીનું લકરું વળગ્યું, પાંચ પચ્ચીસ આમ કે તેમ, પણ એને ખતાવી તો દેવું જ આ કંઈ બુધિયો રવિયો નથી, આશાભાઈ છે, આશાભાઈ !’ એમ વિચારતાં વિચારતાં આશાભાઈ ઠેક લોજને બારણે આવી ઊભા.

‘કોઈ સારી રૂમ ખાલી છે કે ? એક દિવસ માટે ભેઈએ છીએ.’ આશાભાઈએ મેનેજરને પૂછ્યું.

‘છે ને, ચાલો ખતાવુ. રૂમ તો બે ખાલી છે, રસ્તા પરની તમને વધારે ફાવશે, ખરું ?’ મેનેજરે આશાભાઈને ઉપર લઈ જતા કહ્યું.

‘તો પછી તમારે આવવાની જરૂર નથી. એમાં તો હું ફાટી ગયો છું. એ ચાલશે. વારુ, જલદી ભાણું મોકલાવી આપો. ગરમ પાણી પણ મોકલાવજો.’

‘એ હા, હમણા જ મોકલાવું છું. અધ્યા શાંતુ, માહેબને રૂમ ખોલી આપ. ને સાંજે બરધી આપે તે જલદી પહોંચાડજો.’ લોજના નોકરને મેનેજરે સૂચના આપી.

આશાભાઈ ને નોકર ઉપર ગયા. નોકરે રૂમ ખોલી આપી. પથારી વિગેરે બધું સજાવેલું જ હતું.

‘જો. પહેલા ગરમ પાણી હાથ-પગ ધોવાં માટે આપી બા. પછી ભાણું લાવજો. વારુ, પણ આજે શી વાનગી બની છે ?’ આશાભાઈએ કોટ ઉતારતા ઉતારતા કહ્યું.

‘હોવે, પાણી તો આ લાગ્યો. અને ભાણું તો છનિયો લાવશે. વાનગીની પણ એને જ ખબર.

એ રસોડામાં કામ કરે છે.’

છનિયાનું નામ સાંભળતા જ ઉતારેલો કોટ આશાભાઈના હાથમાં જ રહી ગયો. ‘અધ્યા, છનિયો કયાનો છે ? કેટલીક ઉમરનો છે ?’

આશાભાઈના પ્રશ્નથી શાંતુ ચોકચો. કહેવું કે ન કહેવું ? પણ હું ખોટું કહીશ તો ચે છનિયો અહીં ભાણું પહોંચાડવા તો આવશે જ ને ? ત્યારે કંઈ વાત છાની રહેવાની છે ? ઊલટો, હું જ ખોટો પડું ! આ શેકિયો એના જ ગામનો લાગે છે. એમ હશે તો છનિયાના દાંડા પૂરા થયા. માંડ બિચારો અહીં કામ પડ્યો છે ત્યાં આ કયાંથી આવી ચઢ્યો ? મે તો હાળાને કહ્યું જ હતું કે એલા સુબઈ ભાગ, અહીં તો કોઈ ગામવાળો આવીને ઝાલી જશે. પણ હાળામા પાણી જ ની મહે ! શાંતુ આમ વિચારતો હતો ત્યાં જ આશાભાઈએ અધીરાઈથી પૂછ્યું : ‘અધ્યા, જવાબ કેમ દેતો નથી ?’

‘આ જ છે તો.....ગામનો.’

‘હો, ઉમર કેટલીક ?’

‘પંદરેક હશે.’

‘હ, કયારનો અહીં નોકરી કરે છે ?’

‘નવોમવો જ આવ્યો છે.’

‘બરાબર. અધ્યા, એને નરત, જે કંઈ હોયતો, બાણું લઈને મોકલ.’

‘વારુ.’ કહેતો શાંતુ પાછો ફર્યો.

‘શેક આ એક છોકરો.’

‘તે શું છે એનું ?’ હમણા ધરાડી ભેતો નથી ? વારુ, ચાલ જલદી કહે, શું છે ?’ મેનેજરે એક જૂના નોકર સાથે ગલા આગળ બેઠો વાત કરતો હતો. નોકરની સાથે એક અબૂધ છોકરો ઊભો હતો. ભારે આશાથી ઘડી મેનેજર સામે તો ઘડી નોકર નામે ભેતો ઊભો હતો. સાવ ગભરૂં અને ચહેરાના વાતાવલ્યથી સાવ અનપેક્ષો લાગતો હતો.

‘આ છોકરો છે ને, કહે છે રસોડામાં કામ કરીશ પૂઝી નીતુ ?’ મને રાખવા ત્યો છે ને રસોડામાં એકાદ છોકરો વધારે હોય તો ઠીક એમ ધારી તમારી પસંદ ના થો છું.’

‘હા તે હમણા કંઈ થતાકી કાટી નીકળી છે કે વધારેનો છોકરો રાખવો છે ? હમણાં હોય તો ઠીક વળી લાવ નવો નાગે છે એ શુ કામ કરવાનો ? રોટલાભારે ખડે બેવો તો જણાય છે વળી કયાકથી ભાગી આવ્યો હશે તો કોંક આજ કાનમાં અને કાકો ચોપતો ખાત્યો આવશે રોટલા ખવાડી મમ્મા પાવરધા કરીશું અંટવે કાકાભેજો હાનતો થશે.’

એ તો અધુ મારા પર છોડાને ને હુ બગબર ભાગ્યશી ભારે નહી પડે

તે વિચાર કરીને દરીશ હમણા બા તો ઠીક કહેને ખબર હમણા સાથે રાખુ છું હા !

અ યા, તમે આમ જ ગળે વગગાડો છા ને વગગો છા ! હમણાં તે મીઠાન મને નાના મોઢામાંથી બાળીના શબ્દો નીચળ્યા જ નગે કમકે આશાભાઈ ઇનિયાને હાથ મીડીને આવી પહેલ્યા હતા ઇનિયા વગસગ એમની પાછળ ધમકતો ધસકતો આવ્યો હતો મોઢાને તેની સાથેનો છોરો બાપુ ૧૨ ખમી નસા

કેમ શુ થયું ? કઈ કાવ માયોં કાસે ? હાથ તો બરાબર માર્યો હતો ઘર તમે ન તે આવ્યાં અને ૧ ઘરે છે ! આનો મારે ખેતરે કામ ક તો ભાગી આવેલા છે બા ને બીજા વહુ ડેરથી હતી તે કરાવી પૂના દોઢાને રોનિયા ૧ ૧૧ ન આ બાડામાં કામ કરીને મરી જતો તો તે અહીં સા મરોં આને મને નોંધવા રડશે કહે ના ૧ સ થે

લઈ જઈશ ન સોપવો હોય તો મારે પોલિસ- ચોકીએ આડો થશે ને તમારે નાહક પચાતમા પકડુ પડશે’

લઈ જાવે ભાઈ સાથે લઈ જાવે- મેનેજરે કંઈક કટાગા અને ખીજવી કહુ હાગા, બધા આવ્યા જ આવી મને છે ! અત્યા નાગી આવ્યો તો ! તો પહેલા કેમ ન કહુ ? બા મર !

મારે નથી જડુ ! ઇનિયાએ રડમત ઘડીને કહુ

ત્યારે કાચુ તારો મકા જશે ? આ ન આવવા માડ અહીંથી આશાભાઈ તમે તમારે નઈ જાવે’ મેન જરે જરા છૂટકારાના કામ નીધા

આશાભાઈ ઇનિયાને ધબ્બા નાવી બખડતા મખડતા અને ધસડતા ધસડતા સાથે વઈ ગયા

શક મને રાખી દો ન ? બાપુમા નોંઠર સાથે ઊભે ના છોડાએ કહુ

હા રાખી દો ભાઈ ને ! અકયા મુથ નાગી આવ્યો છે ને ?

સૂરના છ અહીં ના નથી છાનયા જેવું નદી બન નાકરે જ છાકરા વળી જવ બ રીધા

ના બા હમણાં બા કાંઠે વાત ત્યારે શક રહી જઈ ને ? છોકરાએ બીતા બીતા કહુ હવે ચાનને ડાહ્યો થતો હું છું ન ? કહેતો નાકરે તેન સાથે લઈ ગયો

છોકરાની નાવના અડપ અને ડેમાલ ચોખખા રજાઈ આવતા હતા

હાગાના અકાંઠ આનીનો ભાગ હશે અંટવે વગીલાત કરવા આવ્યો ૧૪ હમણાં કાણુ દોઢિયુ પરખાવે છે મહા પર ખેડો મેન જરે વિચારતો હતો

પરિસ્થિતિથી કાસી નાલી ૧ નાથી પ્રસેન કંઈક આવતો નથી અગુભરે જે પરિસ્થિતિ કડરી જળાય તો નથી પરિસ્થિતિ તરત સી રીતે કળી સહાય ૧ આસાવતનના, પીરવાના મશીનથી પીરવાના પરિસ્થિતિના તામ કાકાના અગાવણિ ૧ પગુ ન બરવાના પ્રસે છે નથી પરિસ્થિતિ કતાસ કરી તો કશું તથા સાધેમ પગુ આસરી જસા અસાધેમુ નિલકથળવાળા માણસના આ મુકેડી નથી ૧ તો પગુ અગુ નિલકથળવા ૧ આમા તસા ?

કેમ આગા કાકાના કાકી જે કાકાના કાકી ૧ અગુભરે મરોં નથી ૧ પગુ વચની મરોં તો છે જ ન ? ૧ કા-૧૧ મિયાના આસમે ૧ પગુ હવે થવા લાગ્યા છે ૧ પગુ તેમા તેમના સામ છે ઇવતા નથી આમ મોટકામ કિરોરે મોહતા નથી ને અવતા ને નથી

‘ભાઈ, સાચું કહું તો હું આવા કથામાં નથી માનતો, પણ સર્ગ-વહાલાંઓ, નાતિલા, દુકામાં લોકો શું કહેશે એ વિચારે આ બધું મને કમને કરું છું.’

છોકરીનાં લક્ષની ધમાલમાં પડેલા મનસુખ-ભાઈ ને મેં ટોક્યા એટલે એમણે અચ્ચકાતા અચ્ચકાતા કહ્યું.

‘મનસુખભાઈ-’ મેં ધીરેથી કહ્યું-‘બીબનો વિચાર કરતાં, તેણે શું કરવું જોઈએ એ આપણે વિચારીએ અને આપણે કશું કરવાનું આવે ત્યારે લોકો શું વિચારશે એવું વિચારીએ આ સામ્યયોગ ગજબનો કહેવાય !’

‘તમારી ટકોર હું સમજું છું, પણ તમે જ જુઓ છે, કે આપણા વિચાર પ્રમાણે વતે છે કોણ ?’

‘આપણે જ ન વર્તીએ તો બીબ શા માટે એમ વતે ? પહેલાં તો આપણે જ દાખલો બેસાડવો જોઈએ ! ગાધીજીએ એમના દીકરાઓને ઇંગ્લેન્ડ-અમેરિકા ભણવા મોકલ્યા હોત તો એમની પાયાની કેળવણીની વાત કોણ માનવાનું હતું ?’

‘એ તો ખરું, પણ આપણે ગાધીજી નથી એ કેમ ભૂલીએ ?’

‘અરે ભાઈ, આપણે પોતે જ આપણા વિશે આવો હલકો ખ્યાલ ન બાધીએ !’

‘પણ અધેરી એટલે એટલે બરેરી ઓઝી થઈ જવાની હતી !’

‘એ તો જડ વસ્તુની વાત ઘઈ. માણસનું એવું નથી, તેની સામે વિદ્યાળ ભાવિ પડેલું છે, એ ધારે તો લાખનો ચે થઈ શકે અને કોડીનો ચ થઈ શકે.’

‘આ તમે લક્ષનો મોટો ખર્ચ માંડી બેઠા છે તેનો જ વિચાર કરીએ. એકની એક છોકરી છે, તે માની લઈ છું, તમારી પાને પાંચ પૈસા ચે છે એ પણ ખરું-પણ તે બધું પ્રગટ કરવા માટે જલતો જ કરવો જોઈએ એવું બોલુ છે ? દાગીના, કપડાં, મંડપ, જમણ એ બધાં પાછળ ઓછો ખર્ચ કરે તો દીકરીને, એની માને જરા બોલું

આવી બધા, લોકો પણ ધારે કે ટીકા કરે, પણ એને બદલે પુત્રીને નામે ચોડી રકમ બેંકમાં મૂકે, મીંગર મરીન આપો, એ જ કંઈ હુન્નર બહુતી હોય તેનાં નાધનો-સાહિત્ય આપો અત્યારે ભલે એ બધું એને ખારું લાગે પણ સમય જતાં એ જ ગળ્યું લાગશે. મન જરા કંકણ કરીએ તો બધું થાય.

‘અને મને તો ઊંડે જીંડે એવું પણ લાગે છે કે દીકરી ને લોકોને નામે આપતો ભલે કંકારે કરીએ પણ આપણામા ઊંડે જીંડે સૂકમ રૂપે કાઠ કરીને, મોલો બળવવાની વૃત્તિ રહેલી છે, નહીં તો આમ, બેધડક કંકારે કરવા બેસીએ નહીં !’

‘તમે તો અંતર પર જ આંગળી મૂકી !’ મનસુખભાઈ એ આછું હસતાં કહ્યું.

‘એમા બોલું પણ શું છે ? કંઈ પણ કરતાં પહેલાં આપણે વિચારીએ છીએ: લોકો શું કહેશે ? પણ આપણા આત્મા શું કહે છે ? એ કેમ એને પૂછતા-વિચારતા નથી ? અને કેમ વિચારતા નથી કે આપણા જેવી સંવત્તિવાળા સમાજમાં કેટલા ? તેઓ નાહટકે જે નથી કરી શકતા તે આપણે સ્વેચ્છાએ ન કરીએ એમાં જ સમાજધર્મ નથી કે ?’

‘આપણું બાળક મિહાઈ ખાતું હોય ને પાડો શ્રીનું બાળક પામે ઓશિયાળું બનીને બેઠા કરતું હોય એ આપણને થોભે ? કયાં તો અધીરું મિહાઈ એને પણ આપવી જોઈએ અથવા એટલો ત્યાગ ન થઈ શકતો હોય તો આપણા બાળકને પણ મિહાઈ ન આપીએ !’

‘વાત તો બરી છે. નમાજમાં એકબીજની ઇજ્યા, અસૂયા, દેવ દેખાય છે તેની પાછળ આ કારણ સુખ્ય છે.’

‘ત્યારે દીકરીના લગ્ન કેવાંક ઉજવવાનો તમારો ઈરાદો છે ?’

‘સાદાઈથી, સંસ્કારિતાઈ, નમાજધર્મ અને સમયધર્મ પ્રમાણે.’ મનસુખભાઈના ઉદ્ગારોમાં સંકટપત્રની દબાવો રણકાર સાંભળી મને અતોય થયો.

પૂતની રજા વગરવાથી તેના કપડાં એવા લાગતા હતા, શકતા પરમેવાથી તેના ચહેરો બીનો પલ્લુ ચાલતો વાગતો હતો, નાનકડો અગવધેલો અને એક લાકડી એટલા સાધનો તેની પાને હતા અને તે રસ્તા પગના વડા નીચે પોને ખાવા બેઠો હતો મધ્યાત તપતો હતો પવન પડી ગયો હતો છતાં એની એકાદ હેરખી આવતી તે ચ દાડતી

‘ભાઈ, અત્યારે, આમ, આટલા જ સાધનો સાથે તમે ક્યા જાવ છો ?’ તે પ્રવાસીને મે પૂછ્યું

‘હું પગપાળા પ્રવાસને નીકળ્યો છું હજી તો ધાડું બંધુ દરવાની છે’ પ્રવાસીએ કહ્યું

‘ધાડું ત્રાડું પલ્લુ તમારી પાસે સામાનમાં તો ખાસ કશું નથી જ્યાં જ્યાં જિતવાનું થાય ત્યાં ત્યાં નો ખોડી ગમા જિતવતા હશે ?’

‘ના, ના, એ તો મને પોષાય નહીં મારી પાન એટલું નાછું નથી ને હોન તોથે, એમ કંઈ મને મહે નહીં તો તો મારા પ્રવાસનો ઉદ્દેશ માર્યો જાય ?’

‘તે શી રીતે ?’

‘હાજી ખોડી મને અનુભવ લગભગ મહેજ સરખો હોય છે, અને હું તો નવાનવા અનુભવો મેળવવા નવું નવું એવા માટે નીચ્યો છું મનિ, ધર્મશાળા, ગામબોરા એ જિતવાના તથ્યો આપ જ્યાં સમાજો કી જ મુકથા છે તે ઉપરાંત ઘરતી ને આગાતો તો અથે છે જ મારા જેવા એકલ પ્રવાસીને તેના ઉદ્દેશની પૂર્તિ માટે એ રથના નિશ્ચય થોય છે’

‘ત્યારે તો સાથે જાજા સાધનો ન લેઈએ ?’

‘એકલ પ્રવાસીને રથૂગ સાધનો એટલા જોડા હોય તેટલો પ્રસાદ સરજ વાય છે જાજા સાધનો હોય તો તેની વિતામ, તેની રખેવાલીમાજ તેના ધણી ગદો સમન ચાલે જાય, ને રામ પ્રવાસને ઉદ્દેશ જ માર્યો જાય !’

‘હા, તમારી વાત કી છે પલ્લુ પાતે સાધનો હોય તો ત્રાવડ પલ્લુ મગે ને ?’

‘સાધનોથી મળતી નગવડ, તેમનાથી પડતી અનવડના હિસાબે ઘણી એવી હોય છે એવું ને અનુભવ્યું છે સરખાતમા મે જાજા સાધનો નાથે સખેવા, કેમકે મને પ્રસાદનો અનુભવ ન હતો, પલ્લુ તેની લાચવલ્લુમાજ હું અટવાઈ જતો, એટલે ધીરેધીરે હું જોડા કરતો ગયો પરિણામે હવે હું સહેલાઈથી પ્રવાસ કરી શકું છું,’

‘પલ્લુ સાધનોની આછપથી કોઈ વાર અકાતા હશે ન ?’

‘હા એવી લાગતી ક્યારેક વાય છે ખરી, પલ્લુ આગલો અનુભવ યાદ આવતા જ તે ટૂંક થઈ જાય છે’

‘કદાચ, જ્યાં જ્યાં જતા હશે ત્યાંથી જ સમગ્રો મેળવી શકતા હશે’

ના, ના મારું એવું મનું નથી ને હોય તો પલ્લુ હવે એમન કંઈ કેમકે તેમા મે સમય જાય, મનનું વલ્લુ તે હિસામા ફરે અને પ્રવાસનો આ નંદ અપૂરો રહી જાય

‘તમારી વાત વિચારવા જેવી ખરી ત્યારે તમે પ્રવાસ ક્યા બગે જાગી શકો છો ?’

‘પ્રવાસનો હેતુ ને તેની પ્રાપ્તિનો આનંદ એ જ મને બગ પૂડું પાડે છે અને આમ મે રથૂગ નગવડના સાધનો જોડા કર્યા છે ખરા, પલ્લુ આ નંદના મુશ્કેલ સાધનો વધતા જ જાય છે ! અને તેનો જાર વાગતો જ નથી, ઊલટું તેમનાથી અગ મગે છે, પ્રેરણા મગે છે અને તેથી જ હું મારો પ્રવાસ જાગી રાખી શકું છું વધુ ને વધુ ઉત્સાહથી આ અગ વધી શકું છું

‘તમારા અનુભવ બાપી મને આનંદ વધે જિજ્ઞાસા થઈ એટલું પૂછ્યું અવિવેક થયો હોન તો ક્ષમા ચાની લઉં છું’

‘ના, ના એવી જિજ્ઞાસાને બળે તો મે પ્રવાસ આદર્યો છે એવી જિજ્ઞાસા વિના કરાચનું દર્શન સાપડે નગી’

‘આલો, જયજય !’ ઠહીને હું છૂટો પડ્યો. પણ વિચારે મારો કેડો પકડ્યો-હવન પણ એક દીર્ઘ પ્રવાસ જ છેને ? તેની સરળતા માટે માણસ સ્થૂળ સાધનોની જાળણ વધારતો જાય છે અને એની સાચવણમાંથી જ જિંદગી આવતો નથી !

વ્યવહાર ને વ્યવસ્થાના યાકનો માર્યો તે ઝાઝું આગળ વધી શકતો નથી અને સ સારલીલા, પ્રકૃતિલીલાનું અવલોકન પણ ઝાઝું કરી શકતો નથી. આનંદ તો ક્યાંથી પામે ? આ પ્રવાસીઓ તો મને હવનની દિશા પણ બતાવી !

★ ભાગવતનું શુક્ર-મંદિર

ભાગવત, સંસ્કૃત સાહિત્યનો એક ઉત્તમ ગ્રંથ છે. આખા ભારત વર્ષ પર તથા બધા દૈન્યુલો પર ગીતા કરતાય એ ગ્રંથની વિશેષ અસર થઈ છે. પરંતુ બીજી પ્રાન્તના કવિઓની રીત શી છે ? યા તો આખા ભાગવત પર લખશે અને એ તેના એક ભાગ પર લખવું હશે તો દશમ સ્કંધ પર લખશે. જે કોઈએ શ્રીમદ્ભાગવત પર લખ્યું છે એમણે એમાંથી એક કામ ક્યું છે. દશમ સ્કંધ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ-લીલાનો વખાણ કરનારો ભગવાનનો મધુરતમ અંશ છે. ચૈતન્ય મહાપ્રભુ, વલ્લભાચાર્ય આદિ વૈષ્ણવ સંતોએ દશમ સ્કંધ પર પોપાયા છે. પરંતુ મહારાષ્ટ્રમાં એકનાથ ભાગવતધર્મી હોવા છતાં, અને કૃષ્ણલીલાના વિષયમાં એમને અત્યંત આદર હતો તો પણ એમણે એકાદશ સ્કંધ ચૂંટ્યો ! એ જ એમને ભાગવતનો શ્રેષ્ઠ ભાગ જણાયો. વ્યક્તિ-નિરપેક્ષ શ્રીકૃષ્ણ-ચરિત્ર એમાં પણ છે. એટલે એમાં ત્યાં વ્યક્તિ શ્રી કૃષ્ણનો લોપ નથી પડ્યો. પરંતુ જ્યાં દશમ સ્કંધમાં શ્રીકૃષ્ણ વ્યક્તિ રૂપે પ્રગટ થાય છે એ જ એકાદશ સ્કંધમાં એમનું વ્યક્તિત્વ બાધરૂપમાં પ્રગટ થાય છે. મહાભારતમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સર્વત્ર વ્યક્તિ-રૂપમાં વિરાજમાન છે. એટલે જ્ઞાનદેવે ગીતા પસંદ કરી અને એમના પગલે પગલે એકનાથે એકાદશ સ્કંધ પસંદ કર્યો !

આ રીતે સંસ્કૃત સાહિત્યનો સારભૂત ભાગ ચૂંટી લેવાની દૃષ્ટિ મહારાષ્ટ્રના મતોએ રાખી-એટલા માટે મરાઠીભાષાને અજાંતા ઇતોરાની શુક્રાઓનો વૈભવ પ્રાપ્ત થયો. એ પણ જ્ઞાનદેવે લખ્યું છે-કેલે જ્ઞાનદેવે ગીતે દેશી કર લેણું-જ્ઞાનદેવે ગીતાને માટે દેશી ‘લેણા’ નું સર્જન ક્યું. (‘લેણે’ શબ્દના મરાઠીમાં બે અર્થ થાય છે : એ : તો ધરેણા, અવેરાત, ચાલકાર અને બીજો-પહાડમાં બનેલું શુક્ર મંદિર.)

આહી ‘લેણે’ શબ્દનો શણગાર, આભુપણ, આભરણ, ધરેણા અર્થ નથી. એવા સ્થૂળ અર્થમાં જ્ઞાનદેવે ‘લેણે’ શબ્દપ્રયોગ કર્યો નથી જ્ઞાનદેવની નજર ઇતોરા અને અજાંતાના શુક્ર-મંદિરો તરફ છે. શુક્ર-મંદિરોમાં શું હોય છે ? ત્યાં બે પદાર્થો નથી હોતા, એક જ હોય છે-પહાડ. એક જ પહાડમાંથી આખું મંદિર બનેલું હોય છે. સામાન્ય ઈમારતમાં તમે જોશો તો એમાં અનેક વસ્તુઓ પદાર્થો વપરાયેલા જણાયો. પરંતુ શુક્ર-મંદિરમાં તો માત્ર એક જ પદાર્થ-પહાડ જ હોય છે. તે જ રીતે ગીતામાં ને સાર છે એમાં કશીય વધઘટ ક્યાં વિના તેને જોમ ને તેમ રાખી કોતરી કાઢવામાં આવ્યો છે. બધો વૈભવ એ પૃથ્થરમાં છુપાયો હતો. કારીગરે એને પ્રગટ કર્યો અને આપણને ત્યાં ઇતોરાનું શુક્ર-મંદિર જ બહોલ દેખાવા લાગ્યું. ગીતામાં ઘણાખરો અંશ પ્રગટ છે અને ઘણો છુપાયેલો છે. એ છુપાયેલો અંશ મૂળમાં હતો જ-જ્ઞાનદેવે કેવળ એને પ્રગટ કર્યો !

-વિનોબા

મહારાષ્ટ્રમાં ફરતા એક વાર કોકણના એક ગામમાં ગયો. ખાવાનું ખરીદવા એ ક દુકાને ગયો વિચાર્યું કે કઈન મળે તો પણ ચૂરો તો મળશે ! પરંતુ પૂછના ખબર પડી કે ચૂરો નથી મળતો. મેં પૂછ્યું : ‘એમ કેમ ?’ તો જવાબ મળ્યો કે, ‘ચૂરો ઘરમાં રાખવામાં આવે છે. દુકાનમાં નથી.’ જે બીજા ઘરમાં છે તે દુકાનેથી કોણ ખરીદે ? જે દરેક પામે છે તેના પર કોઈ જર્વ કેમ કહે ? -વિનોબા

એક માણસને પાછલા વચે અધારો આન્યો તે એકલો જ હતો પાને પેના સાત પ્રમાણમાં એટલે તે રાધનાની ને નોકર રાખી તેમની ખાતે ધરખમ કરાવતો એટલે તેને ખાત અગવડ પડતી નહી તેનું ધર સાધાણ હતું. પાને પેના હોવા છતા તેણે નવું ધર બધાવવાનો વિચાર ન કર્યો હવે મારે તે કેટલા વર્ષે જીવવું છે? કેને માટે બધાં અને મારે એકવાને પડી રહેવા માટે તો આ પૂરતું છે આન તે વિચારતો.

પણ પાછલી વચે અધારો આવના એની મુશ્કેલીઓ વધી પડી અનવું કદીએ એવું કોઈ માણસ નથી, કાની રાતે ધરમા ગમેશિયુ બરાવી કોઈ બધું ભૂટી વ્યય તો ખજી ખખર ન પડે દાદર તો એવો કે હવે તો હું ચકલા ૪ ગબડી પડું પાણિયાન-ચોકડી તો વપસાવી દે એવી છે એવા વિચારે એણે એક વિશ્વાસુ માણસને વચે રાખી નાનકડું પણ મજબૂત નવું ધર બધા યુ ખડમા હિંચકો હોય તો યેલવા થાય એમ ધારી હિંચકો મુકાબો. ભીતે ઝાઝી ખીટીએ હોય તો આવે સુવી ક ફેગતા ફ ફેગતા જવું ને અથડાવું ન પડે એમ ધારીને ત્યા ને ત્યા ખીટીઓ સુમરી ધરને ચે કેડા રહે ને મને ચ આલવા ધોભવાને કેડા થાય એમ વિચારી વચે વચે થાભવા પણ મુકાબ્યા આમ કહ્યું હોય તો આ નગવડ થાય એ વિચારે ધરમા અનેક સગવડો કરાવી આવે ન જવું પડે એટલે નજીકમા પાચખાનું કરા યુ થડી તે નવા ધરમા રહેવા લાગ્યો.

ધરમા તોદર રાખેલ તે અધને મદદ કરે

પણ જ્યારે ધર મને તેનું તોય લાગીતું હતું બધી જગ્યા, બની વસ્તુઓ લાગીની એટલું આવડે આશરે બધા આપા ધરમા કે ધની મદદ વિના ફરી શકતો પડતું નવા ધરમા બધું જ નવું, બધું જ અભણ્યુ-એનાથી એકલા ફરી શકાય જ નહી નહી હિંચકો આપ્યો, ત્યા ખીટી વાગી, પેવી મેર થામવા સામે બટમાળા-અમલા ના જ કરે વિચાર તો કાક કે નોકરને સાક મારી તેને સચિ

ય, પણ રાત્રે જુ ? નોકર રાત્રે

ય રાખીએ તો કોઈ દિવસ દાનત બગડે તો તે ધર સાફ કરીને નાકતો થાય મને ધોળે દિ' એ નથી દેખાતું તો રાત્રે જુ દેખાવાનું હતું ? એ વિચારે તે નોકરને રાત્રે ધરે રાખતો નહી.

એક દિ' એ રાત્રે ધરને જતા પગથિયુ મૂકતા એવો પડયો કે નરત ગડી વકચો નહી એની નીચ ને ઉછમરા નાળાની ખાટોશી દોડી આવ્યા પણ બાન્યુ બધા અદર કેમ આવે ? છેવટે કળેથી બાન્યુ ઉતારી અદર આવ્યા ને અધને જોવાડીને ખાટલે નાખ્યો ચારા ન પીએ તેને બહુ ઈત થઈ ન હતી પ્રાયનિક આરવરની તેન કમ વગી.

પણ એ પ્રમથે તેને ચેતવ્યો બી? દિવસે તેણે પોતાના ખિતચિતકોને જોનારી વાન કરી કે રો જની મુશ્કેલીમાંથી કેવી રીતે ઉગરવું ?

નોંખા નદ અને અનુભવી અવા કરવાનકાકાએ થોડો વિચાર કરીને કહ્યું તે તારી મુશ્કેલીનું માન્ય છે બું જ તને નવું ને અભણ્યુ અધને તો બધું જાણીતું હોય તો આવડે આશરે આગળ વધે ખરો ઉકેલ તો એ છે કે આ સગવડને નામે ક્યા ને ત્યા તે અતરાયો જિલા ત્યાં છે તે કાઢી નાખ તારા માટે સાવ આદી એક રૂમ જગખ ને તેમા બેઠકીતી જ વસ્તુઓ ગખ સચરનીતુ તારે શા કામનું ? ધરમા હોય તો કોઈની દાનત બગડે ને ? તે બધું કાઢી નાખ પાનેનો જીવ પણ એટલા મૂકી દે, તારી ફ ફરડી પણ શરીરે સમધી ને એકની છે તેને જોવાથી કે તેને નામે ય થોડો પગા બેકમા મૂક એટલે જીવ હઈને તારી રોવા કહે પણ વાત વાતમા હાત મારમાર ન કરતો, નહી તો એમ કહાગી જશે બસ બાપી તો બધું છોડી હરિતુ નામ લે-આમારા જેવા હવે ધરીમેધરી બેઠવા આવીશું તેથી તને ય રાહન રહેશે ગમે જિવે છે મારી વાત ?

‘બસબગ જિવે છે હવે, તમે કહ્યું તેમ કરવા તમે જ એકવણ કરો કે યુ’ અમે કહ્યું

થોડા દિવસ પડે ઉર પ્રમાણની વ્યવસ્થા થઈ જતા અધ ખરેખર રાહન અનુભવી અ

આકાશમાંથી આગ વરસી રહી હતી. કહેવાંય છે કે મહાદેવનો કોષ અત્યંત પ્રબલિત થાય ત્યારે તેમના કપાળમાં રહેલું ‘ત્રીજું’ નયન ખૂલે. ને ‘ત્રીજું’ નયન ખૂલતાં વેંત સામે આવનાર વસ્તુઓ તરત જ બળીને ભસ્મ થઈ બાય. સૂરજદેવે કેટલામું નયન ખોલ્યું હશે તેની તો મને બાજ નથી. પણ મહાદેવના ત્રીજા નયન સાથે એમણે હોડ બકી હોય એવું તો અવશ્ય ઠલી શકાય. રસ્તા પરનો ડામર ઓગળી રહ્યો હતો. લોકો આમતેમ, મકાનોના કંજુસ છાંયડામાં ભરાઈને, ફૂટપાથની કોરે, મકાનના ઓટલા સાથે ઘસાતા ચાલતાં હતા એક વૃદ્ધ મજૂરજી સુરત શહેરના લાલગેટના રસ્તા પરથી પસાર થઈ રહી હતી. માથા પર મોટો ગોળ સૂંડો ને સૂંડલામાં કેરા કાગળની બાધેલી નાની નાની થપ્પીઓ સીંચી હતી. વૃદ્ધા ફૂટપાથ પર નહોતી ચાલતી. સૂંડલામાં સીંચેલો કાગળનો ડુંગર હુકા નોનાં છાપરામાં અથડાઈ પડે એવો ભય હશે. ગમે તેમ પણ સૂરજદેવના પ્રકોપની એ પૂરો ભોગ બની હતી; પણ બહાર વરસતી આગ કરતાં ય કદાચ પોતાના પામર પેટમાં અદકી આગ ભભૂકતી હશે. નહીં તો આવી જઈકે કંઈમરે ને તાકાતહીન દ્રબળા શરીરે-તેય બળતા બપોર ટાળે, બેચાર આના ખાતર કોણ મજૂરી કરવા નીકળે? દરય ખરેખર કડુણા ઉપજાવે એવું હતું કોઈ પણ સદ્દેશી માનવ એ કાડુણ્યભૂતિને બોધ વર્તમાન સમાજ રચનાને અગિયારે તો નવાઈ નહીં. વૃદ્ધા પરાણે રસ્તો કાપતી હોય એવું લાગતું હતું. ત્યાં ભારથી, માથું તપ્પું હશે તેથી શખ્તિહીન હાથે વડે સૂંડો માથાથી સહેજ ગોચો કરવા પ્રયત્ન કર્યો. પણ એમાં તો બાણ ચોટે પ્રસાંડનો ભાર હતો. જીવડું સમતોલપણું ગુમાવ્યું ને કાગળની એક થપ્પી ઉઘલી નીચે પડી. હવે ડોશીમાં કરે શું? માથા પર વજન એટલું હતું કે સૂંડો માથા પર રાખી જમીન પર ઘેમી શકાય એમ ન હતું ને ઘેમી શકે તો થપ્પી લઈ બડકાયેલી ટોચ પર ફાથ પહોંચાવી

મૂકી શકે શી રીતે? ને વજન સાથે પાછા જીભા ઘૂંપું તો તેથી ય મુરકેલ! બિચારી નિરુપાય બની. એના દિલમાં કેવી કેવી દર્દમય લાગણી મો ઉમટી હશે તેતો રામ બાળે. આખરે એને માર્ગ સૂઝ્યો. ચાર પુરુષો ટોળટપ્પાં હાંકતા ફૂટપાથ પરથી પસાર થઈ રહ્યા હતા. એણે એમને મદદ માટે બૂમ પાડી. પણ બૂમ અને થાકથી અધમુર્છ થયેલી ડોશીમાના કંઠમાંથી મોટો અવાજ ન નીકળ્યો. કદાચ એ અવાજ તે પથિકોના કણ પટ પર અથડાયો હોય. પણ તેમનાં દિલમાં હયાનું કમળ જોતો ને! ‘રસ્તામાં એવાં મૂઢ પશુ એવાં તો બહુ અચડાતાં ફરવાના. એ બધાં માટે હયા લઈને ફરતાં કયા પાર આવે?’ એવા વિચારથી ય આંખ, આડ કાન કરી પસાર થઈ ગયા હોય. વૃદ્ધાનો નિસ્તેજ કરચલીઓવાળો ચહેરો વધુ નિસ્તેજ બન્યો. પરનેવેથી રેબજેબ અંગો કાંપવાં લાગ્યાં. ને પેલી નૂરસીલી જે આખો વધુ ને વધુ ઊંડે જિતરવા લાગી.

ત્યાં સારેથી એક જુવાન-કલાકાર જેવો-લા-ગતો-આવતો હતો. ખાદીનો પંતબી સુરવાલ, ખાદીનો રેશમી ઝબ્બો, હાથમાં શોભતી મુંદર બેગ, રતુમડા ગાલ, આંખ પર બડી ફેમના રાગચા-મણા ચશ્મા, અને માથાના હોળેલા મુંદર વાંકડિયાં ઝુંકા-એ બધાં એની સપ્રમાણ તંદરસ્ત કાયાને ભારે આકર્ષક બનાવતાં હતાં.

આ જુવાનને તો બોલાવવાની દિ મત મુદ્દાં ડોશીમાં ન કરી શકી. એને થયું હશે, ‘આવો ફૂટડો જુવાન આવું હીણ કામ કરશે?’

પેણે જુવાન તો વિના બેઠાગ્યે ડોશીમાં ત-રફ જઈ રહ્યો હતો. નશુક આવી, વાકા વળી, પડેલી કાગળની થપ્પી ઉપાડી તે બેઠ્યો-‘મા, સહેજ નીચાં નમો.’ ડોશીમાં જેમ તેમ સહેજ નીચી નમી. ને જુવાને થપ્પી બરાબર ગોઠવી દીધી. ખડી કહ્યું-‘બાએ મા.’ જુવાને એવું તો ડોશીમાના હોઠો કાપતા હતા ને જમણી આંખના પાખમાંથી એક અશ્રુબિન્દુ મારું દાંદી રહ્યું હતું.

જેણે સૌસખના નિર્વાનિતગૃહને, ‘પુરુષાર્થગૃહ’માં પવતી નાખ્યું તે વ્યક્તિ માટે જ વંદનીય છે કેમકે પુરુષાર્થગૃહમાં નિવાસિત બહેનો અને ભાઈઓનું સ્વભાવ તો સચવાય જ છે, પણ તે સાથે એવા ગૃહના કાર્યકર્તાઓની જાણ નાને પણ વધારે શુદ્ધ બનાવી દે છે. તે લોકોની મેવાથી ગૃહ એક મહિરબની બાંધે છે અને તેમના પુરુષાર્થના કામમાં તેમને પુરુષોત્તમના આગળી વાંક નથી છે ‘નિર્વાનિતગૃહ’ નામ જ આત્માન જનક છે, દેશના માણસો ખોતાના જ દેશમાં નિર્વાસિત! આ તો એવું વધુ કે જગત્સચના જગતમાં આપને અનાથ હોઈએ !

પણ હું ખની વાત એ છે કે પુરુષાર્થની આર્થિક ભાવનાનો ખૂબ અભાવ હજીય પુરુષાર્થગૃહોની આ ગુણાનુ—અને કોઈવાર અદર પાસ—દેખાય છે જે ગામ અથવા શહેરમાં પુરુષાર્થગૃહો છે ત્યાંના લોકોએ ગૃહોમાં રહેનારાઓને, ત્યાં આબ્યાને દસ વર્ષ વધે નવા છતાં નથી અપનાવ્યા પાકિસ્તાનથી આવેલા ભાઈબહેનોની તેઓ અલગ જ રહે છે, જેની રીતે ગોરા લોકો કશિયુ આફ્રિકામાં મૂળ રહેવાનીઓથી અલગ રહે છે બ્યાપારી અથવા વ્યવહારુ નબધ સિવાય એ લોકો નાથે બીજે કોઈ બનતો વ્યક્તિગત અથવા દોઢગિમક પ્રેમ ભાવ બાંધે નથી ઘણી વાર પુરુષાર્થગૃહમાં રહેનારાઓના દુખ મુખમાં પણ તેઓ કોઈ જાતના ભાગ લેવા નથી કોઈ કોઈ વાર એવું પણ એવામાં આવે છે કે એવા પુરુષાર્થગૃહમાં કોઈ ભાઈ ગુજરી ગયો ને તેની નવામી ઉત્સવમાં માટે ગામમાંથી ચાર ભાઈઓ ખજુનઆવ્યા! વ્યાપાર અથવા નવદારના દેજામાં પણ ગામ કે શહેરના અનુદ લોકોએ સિધ, પલ્લમ, પૂર્વ બગાવથી આવેના લોકોની લાભાર્થીને અનુચિત સાબ ઉઠા બેઠા હોય એવું પણ ખજુ છે એટલે સુધી કે પાકિસ્તાનથી આવેલી બહેનો દિવને પણ પૂરી નિર્ભયતાથી ગામ કે શહેરમાંથી બર્ધચકીનીવી

શહેર કે ગામના લોકો વચ્ચે ‘પાકિસ્તાનથી આવેલા ભાઈ—બહેનો તરફ પુરુષાર્થ’ની ભાવનાનો અભાવ તો છે જ, પણ સરકારના કારકુનો વચ્ચે તો આ અભાવ એટલી હદ સુધી વધી ગયો છે કે દરેક દેશબક્ષા કે નેવકને તે માટે છે કેટલેએ પુરુષાર્થગૃહોના મકાનનાની હંદશા પ્રબુની આ ખોવા આમુ લાવે એવી છે વરસાદમાં દાપરા માધી વોંચી પાણી મને છે, ફીસાલો તૂટેલી છે, ગરીબો કબરાથી બારેલી છે, પીવા ને બી ત ઉપયોગમાં લેવા માટે દર દરવી પાણી લાવવું પડે છે, પાંચખાતાનો ચે નતોચકારક પ્રબધ નથી કારકુનો આ બધું જુઓ, પણ કાઈ મુધા રો નથી ડરતા એના બચાવમાં તેઓ ધની વાગ એમ કહે છે કે, ‘કેન્દ્રની સરકારે હજી નાણા મ જૂર નથી કર્યા !’ બ્યારે કેન્દ્રની સરકારને પૂરવામાં આવે છે ત્યારે જવાબ મળે છે કે, ‘નાણા તો બ્યારના મ જૂર થઈ ગયા છે અને પ્રાનિય નરકારને મોઠ લવામાં આવ્યા છે’ અને જે પ્રાતેય સરકાર ક્ષાનિક કારકુનને કાઈ કોઈ વાર નાણા મોગની પણ આપે છે તો તેના કબજામાંથી પુરુષાર્થગૃહમાં રહેનારાઓની નેવા માટે નાણા કલાવવા આપના મોઢામાંથી તેને ચિકાર કલાવવા જેટલું મુશ્કેલ છે હા, આપને થોકું પાઠએ તો વળી તેના છટકારા વાચ ખરે !

પણ સરકાર તો એક મસ્થા છે અને પ્રત્યેક સસ્થા રહે તેમાં ચે વ્યક્તિગત અહાનુશ્રુતિનો અભાવ છે પણ શહેર કે ગામના લોકો તો નજરે જુએ છે કે પુરુષાર્થગૃહોમાં જાતજાતના દુ ખોનો પાર નથી

ખોતાની પારોથમાં જ, આગપાગ રહેતા, દર દરથી વતન ડોડીને આવેના માયુસ્ટા ભૂખ્યા અને બર્ધનગર છે રત્તારે લોકોને મી રીતે ખાવા પીવાનું, પહેરવા—ઘોડવાનું નમનું હશે ? ભાર માતાના બે કંઠજ થયા તોયે સ્વાથ’ના આ સરો જથ પણ ઓછો નથી થયો માણસની માણસાઈ

કયાં ચાલી ગઈ? જો આપણે સહાનુભૂતિ અને સહકારની વૃત્તિઓનો વિકાસ સાચા ધર્મ, સાચા શિક્ષણ દ્વારા નહીં કરશું તો આ પણ દેશના હૃદયે વધારે ભાગલા પાડવાની ધીક છે. આપણી સ્વતંત્રતાનું પણ અપહરણ થઈ જશે. તેથી જ તો સંત વિનોબાજી અને સમાજવાદમાં મૂળું વિશ્વાસ

ધરાવનારા પરિત જવાહરલાલ આપણને દરરોજ સર્વોદયની સારિવક ભાવના ક્ષેત્રવાની ભલામણ કર્યો કરે છે.

હો, ભગવાન અમારા હૃદયનાં બંધ દારો કચારે ઉઘાડશે? ગું પ્રલયના તોફાન વિના તે કદી પે નહીં ખૂલે?

*

એકાંગી-વિચારદર્શન

માણસની વિચારશક્તિ ઘટી ગઈ છે એવું નથી લાગતું, પણ તે એકાંગી થઈ હોય એવું જણાય છે. માણસ વિચારતો નથી એવું નથી, ઘણું વિચારે છે પણ તેમાં મુખ્યત્વે પોતાનો જ વિચાર હોય છે. તે બીજાનો વિચાર કરે છે છતાં વાસ્તવમાં પોતાનો જ વિચાર કરે છે. એ શી રીતે? શેઠ, નોકરનો વિચાર કરે જ છે, પણ તે કેટલો સસ્તો પડે, કેટલો ઉપયોગી થઈ પડે એ દૃષ્ટિએ. હું એને આપીશ એટલા પગારમાં એનો નિર્વાહ થશે, જે કામ ચીંધીશ એમાં એની શક્તિનો વિકાસ થશે? એવો વિચાર એમાં નથી હોતો. જીવનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં એણેવત્ અંશે માણસ આ જ દૃષ્ટિએ વિચારે છે. એટલે ખરું જોતાં માણસ જગત આખાનો વિચાર કરે છે ત્યારે પણ પોતાનો જ વિચાર કરતો હોય છે. બીજો મને કેટલો ઉપયોગી છે, લાભકર્તા છે એમ એ વિચારે છે પણ સામે પક્ષે પોતે તેને કેટલો ઉપયોગી અને લાભકર્તા છે કે થઈ શકે તે, તે વિચારતો નથી. આ થયું એકાંગી વિચાર-દર્શન.

માણસ વિશ્વ આખામાં આટો મારી આવે છે તોયે તે વાસ્તવમાં પોતાનાથી આગળ ગયો હોય એવું ભાગ્યે જ દેખાય છે. આ કથન વિરોધાભાસી લાગશે-છતાં સાચું છે. જીવદું, એકાંતમાં બેઠેલો પરાપકારી, મમાજધર્મી માણસ, પોતાનું સ્થાન તેણે ઊંડયું ન હોય તોયે, ઘણો આગળ નીકળી ગયો હોય છે.

માણસ, વિશ્વમાં ઘણું ઘણું જુએ છે, કઈ દૃષ્ટિએ? આ માનું છે? માનું થઈ શકે? હોઈ શકે? આમાં 'હું' પ્રગટ થાઉં છું, દેખાઉં છું? એ જ દૃષ્ટિએ તેનું 'દર્શન' હોય છે.

માણસે આવી મર્યાદા કેમ સ્વીકારી લીધી? પોતાના ફરતી સ્વાર્થની વાડ કેમ બેસી કરી લીધી ને પોતે તેમાં કેમ કેદ થયો? એણે પોતાની શક્તિમાં અને બીજાની માણસાઈનો વિશ્વાસ ખોયો એટલે.

મારી વસ્તુ આને આપીશ પણ મને જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે નહીં મળે, અને હું મુરકેલીમાં મુકાઈ જઈશ. આવા વિચારે આપણા વ્યાપક સ્વભાવને તેણે માત્ર પોતાનામાં જ સંકેલીને સમાવી લીધો.

પણ તે ક્ષાયે તેણે જીવનની નિરાત પણ ખોઈ. પોતાના જગ્યાવના પ્રયાસમાં જ એની જિંદગી વહી જાય છે. બીજા પ્રત્યેની ગંદાના અજ પામાં એ મુખના માધનો વચ્ચે ય જેવેન રહે જાય છે. પાની મેં મીન પ્યારી એવો એનો ઘાટ છે. વિશ્વની સમૃદ્ધિ ગઈ કાલ કત્તા આજે બેશક ભાવના વિશેના અવિશ્વાસને કારણે.

એકાંગી વિચાર-દર્શનનો ત્યાગ કરી ફરી સમાજધર્મની સ્થાપના કર્યો વિના માનવ-મમાજના પ્રશ્નોને ઉકેલ આવવાનો નથી.

તે દિવસે ડિબ્રુઈથી ચૌહદી જવાનું હતું એકસપ્રેરમા બેસવા માટે હું તિનમુકિયા પહોંચી ગાઈને પૂછ્યું આ ગાંડીમા સુખીમા માગેનો ખીલ વગેરેના ડબ્બો છે? જવાબ મળ્યો-‘હા’ કંઈક ડકડર ગાઈ સાથે આવ્યો એવું તો ડબ્બોમા ક-વાત સજ્જનોના બેઠાહતા, એક-બેસતા હતા કંઈક ડકડર ગાઈને કહ્યું ‘તમે આ ડબ્બોમાથી જિતરી બગ્યો, આ સીઓનો ડબ્બો છે’ સજ્જનોમાથી એકે જવાબ આપ્યો ‘પહેલા, બીજા ડબ્બોમા જગાડરી આપો, પૂરી જિતરીશુ, તે વિના નહી’ મેં કહ્યું ‘બાઈ, આ પ્રશ્ન પુરો છે પ્રથમ, સીઓના ડબ્બો માથી તમે જિતરો!’

એક સજ્જનોને ઉપલા મથં પર બેઠા હતા, અશુદ્ધ મમેજમા બેઠી જિકયા ‘અમે કઈ અસ ક્ય હોહો ડીએ? બંનવર ડીએ? અમે સીઓને કોઈ નુકસાન થોહું કરવાના છીએ? હવે પરવાનો જમાનો નથી રહ્યો સીઓ પુરુષના ડબ્બોમા ચડે છે, અમને કોઈ ઉતારતું નથી અમે નહી જિત ડીએ, નહી ઉતરીએ’

મેં કહ્યું, ‘સીઓ માગે અહમ ડબ્બો ન હોવા બેડીએ, તે માગે તમે બધા મળીને રેફેસામે આ હોલન કરો કહો અમને એમા વાધા નથી પણ હમણા તો તમારે ડબ્બોમાથી જિતરવું રડશે નહીં તો ગાંડી આગળ નહી વધે હું એને રોશનની બહાન નહીં જવા કહું’

ઉત્તર મળ્યો ‘કરવું હોય તે કરો અમે નહીં જિતરીએ’

કંઈક ડકડર-ગાઈને આખા સ્ટાફને બોલાવ્યો ગાઈને બહુ સમજવાય એ બાવામા વાતનીત આવી તે લખવા થોડા નથી.

અર્ધો કનાક મુખી તકરાર-વાલી ગાઈને જવારે કહ્યું કે જના મુખી સીઓના ડબ્બોમાથી પુરુષ ઉતાર્યો જિતરે નહી ત્યા મુખી હું ગાંડી ચલા રીશ નહી, તારે અમેજ, આગ્રામી, બગાડી-અનેક બાવામા અમકર થાંદો ઉન્નારવા ઉન્ના

રતા એ લોકો જિતયો. મારા ધરીર પર ખાંડીના કપડા બેઈને કેએસ અને સરકાર સાથે મારો સબર્જનેટી થીયો! ડબ્બો આગળ ચાળીસ પચાસ માણસો લેગા થયા હતા ગાંડીજ્યા મુખી ડિપટી નહીં ત્યા મુખી જિતાર ડીને મને ઉપદેશ દેતા રહ્યા કે કુરોપમા સીઓ કેવી નિર્ભયતાથી કરે છે, રશિયામા શું થાય છે, આ બંનેની નાંબૂડી સીએ પુરુષોને હેંગલ કર્યો, ઇન્સાફ

એમતેમ ગાંડી આગળ વધી ડબ્બોમા ખીલ બહેનો પણ હતી એક બહેનને રાતે અડી વાજે ડિતરવાનું હતું જિતરવા માટે જ્યાં ડબ્બોમા બારણું ખોલુ કે તરત પુરુષ ઉતાર્યો આ ફર મૂરવા લાગ્યા! આ ફરથી વાધી બહેનો કહેતી હતી કે, ‘આ સીઓનો ડબ્બો છે મહેન્દ્રાની કરી આ ફર ન આવે અફરથી જિતી બંને’

‘ગાઈને કહ્યું છે આમા ચડો

મેં કહ્યું ‘ગાઈને બોલાવો

‘અમે નહીં બોલાવીએ જરૂર હોય તો તમે બવ ગાઈ પાસે અમે કોઈ સહાય ડીએ કે, તમને ખાઈ જવાના! અમે નહીં જિતરીએ.’

મેં ઘણી હતીવ કરી તો આ માન્યુ નહીં ઉવડે હું જિતરીને ગાઈને અને અર્ધ રોશન માસ્ટર, ટી ટી કંઈક ડકડર, ગાઈ-બધા મારી સાથે આવ્યા તિનમુકિયા સ્ટેડને બનેવા બનાવનું પુનરાવર્તન થયું મારે માગે મૂખી હુદ, કંકર, બેવકૂદ, આદિ આમેજ વિશેષરોની ભેટ એમણે કરી!

રોશન-રેડાહ, ગાઈ, આદિ નિરાશ થઈને પાછા ફરવા વાગ્યા ગાઈને પુરુષ ઉતાર્યોને કહ્યું, ‘ગાંડીમા ખીલ વગેરેમા જગ્યા નથી, તમે નીચ વ રીમા બંને, હું તમને પ્રમાણપત્ર આપુ છું તમને રીફરમ ડીને જનારે સીઓના ડબ્બોમા સીઓ તમારી સામે વાધો ઉઠાવે ત્યારે તમારે નિયમ પ્રમાણે જિતરી જવું જોઈએ’

પેલા બાઈખીબંઈને ધોના ‘હું રીલ વગેરેમા મુલાકાઈ કરી થકતો નથી મને મારું સન્માન

છે. હું ત્રીજા વર્ગનો બંનેવર નથી !'

મેં મનમાં કહ્યું: 'હા ભાઈ, તારી પાંચે આત્મ-મનના ને ઈશ્વર તો ઠાનીકાંસીને લેરેલા છે, એટલે તો અર્ધી રાત્રે સ્ત્રીઓના ડબ્બામાં લકાઈ કેરે છે ને ?'

છેવટે ગાડે પોતાના ડબ્બામાં બેસવાનું આ શ્વાસન આપ્યું. એમાંના એકે બહાર નીકળીને મને ઉરેશીને બહાર ઊભેલા ટોળાને જે ઈર્ષ કહ્યું તે, ત્રી પ્રત્યે આ દેશની જે દષ્ટિ છે તેનો એક નમૂનો હતો.

આ ક્રમ લગાતાર ચાલતો જ રહ્યો કોઈ રે શને કાંઈ બહેનને ઊતરવાનું થતું કે આજ રીતે અંદર બેસવા માટે પુરુષો જબરદસ્તી કરતા ! બારણું પડ્યું કે લોકો અંદર ધૂન્યા !

હું છઠ્ઠા પાંચ વર્ષથી લગાતાર મુસાફરી કરું છું. સ્ત્રીઓના ડબ્બામાં પુરુષો ચઢી જાય છે, ગાડીને બોલાવી એમને ઉતારવા પડે છે, એવો અતુલવ અગાઉ પણ થયો છે પરંતુ ગાડી, કડકટર દી ટી., આપુ ટોળું આવે છતા ઊતરે નહીં, એમની સાથે અગરો થાય એવું બહું યોગ્ય બોલું છે.

માન્યું કે ડબ્બા પર સ્ત્રીનું ચિત્ર ન હતું. માન્યું કે રેલ્વેમાં આજકાલ બહું પ્રજાચાર સાથે છે અને લોકો ખોટેખોટું લખી દે છે 'વિડીઅકમ્પાર્ટમેન્ટ' અને પોતાના સબીધીઓને બેસાડી દે છે. માન્યું કે આજકાલ મુસાફરોને ડબ્બામાં પૂરી જગ્યા મળતી નથી. પરંતુ જનતાને હું પૂછું છું કે આ રીતે વર્તણું યોગ્ય છે ? બધાંરે સ્ત્રીઓના

ડબ્બામાંના મુસાફરો મના કરતાં હોય, ત્યારે છંદ કરીને ચઢવું, એમની સાથે ગંદી, અપમાનજનક ભાષાનાં વાતો કરવી, રેલ્વે અધિકારીઓ સાથે અનુચિત વ્યવહાર કરવો, એ બધું મારું છે ? ગાળે એવા લોકો થોડા છે, પરંતુ એમનો પુરુષાર્થ જોવા માટે સો-પચાસ માણસો તમારો જોવા લેમા મળે છે અને તે ઠોતુકભરી નજરે એમને પ્રોત્સાહન આપે છે. આ જ ક્રમ ચાલુ રહ્યો તો સ્ત્રીઓ માટે સ્વતંત્ર રીતે મુસાફરી કરવી મુશ્કેલ થઈ જશે.

રેલ્વેવાળાઓને હું કહું છું કે સ્ત્રીઓ માટેના ડબ્બા પર ત્રીજું ચિત્ર રાખવામાં આવે છે તેની ખાસ જરૂર છે તે રાખવું જ જોઈએ. ગાડીમાં જગ્યા ન હોય તો ટિકિટ ન આપવી જોઈએ. રેલ્વે અધિકારીઓએ નિયમોનું પાલન કરવું જોઈએ. તેઓ એમ નહીં કહે તો તેમની વાણીમાં મુસાફરોને સમબવવાની શક્તિ કયાંથી આવશે ?

જનતા હર ક્ષેત્રમાં હું અરાજકતાની અલક જોઈ રહી છું. એને કાયદો ને પોલીસ રોકી શકશે નહીં. જનતાએ જ સાવધાન ઘઈ જવું જોઈએ. અન્યાયને પ્રોત્સાહન આપવું, લાંચ દંધને અન્યાય મામે નમવાની આદત છોડી દેવી જોઈએ. આ દેશની શાંતિ અને એકતા લોકોના હાથમાં છે, એટલે આ પ્રશ્ન એ જનતા મામે યદ્યપૂર્વક મૂકવો છે. આમાં દોરડું જનશક્તિ ત કૃષિયાદ નથી. આ એક સામાજિક સમસ્યા છે, જેનું નિરાકરણ અહીંયોગ તથા રેનેહથી આપણે સહુ કરી શકીશું. આશા છે, જનતા એ વિશે ધ્યાન દેશે. ['જ્ઞાન યગ']

ગાંધી-પ્રતિમા જોઈને

અખ્યામણા આ રાહેરની સોના વધી :

વિયામ રેતા પર અમે

ખી, તમારી છે ગાંધી પ્રતિમા ખડી !

રા તમે !

હંમે કદમ આમળ કહી લેરતા નથી !

વદન જરી ડાચી કરી,

હાં વહુ જે

(રાજ પૂજતી તમારી લાજરીમાં !)

એ તરફ

ક્યારે ચ આછી ચે નજર કરતા નથી ?

ને રાતરે

ફલક લાઈટથી સોના અધિક

કેવી આછી સરખાય છે ?

ખુદલી તમારી

પાંખળીએ પાંખળી દેખાય છે !

લલિત બુન

૨૦૧૧

પ્રભુના રાજ્યમાં બે દાખલ થયો છે તેનો પુનઃ
જન્મ થઈ ચૂક્યો છે. પ્રેમરાજ્ય કોઈવે કરાચ
આઈ વગરનું રાજ્ય નથી ન આરમ્ભથી પાવન
થઈ બાજુ જેવી વૃત્તિમાં આવી જાય છે અનેક
મનુષ્યોનો અનેક પ્રયત્ન ઉદાર કરવા છતાં છે
શુદ્ધેષ બાજુ ને આકાશના ચન્દ્રની ચંદ્રની પ્રજા
જેવા ભેતા જેમ અદ્વિવેદિવસે વધતો હોય છે
તેમ બાળકની બુદ્ધિને વિભક્ત હોય છે દરેક
માપબળે રાજ્ય પણ માપણે ચોખ્ખી રાખના નથી
બાજુ સૂરને બેઈ પુરા થાય માતાને બેઈ
પુરા થાય તે બાજુ માટી સાથે પાછું રહે છે અવે
એ બાજુ છે કે બે પ્રભુના દર્શન રવા હોય તો
બાજુને પછે આપણી સંગતથી બાજુ પણ
મોગે થઈ એ પણ આ સ્થાને જેવો જ થઈ જાય છે
તેથી ૧૫૩ વર્ગને એણે હોય બેઈ એ કે આપ
જામા બાજુની શ્રદ્ધા ગમ ડાંડે બાજુમાં એવી
શ્રદ્ધા છે ૪ છે કે ક્રામા નાખીએ તો પણ નેમ
હોય બખને આવી શ્રદ્ધા રાખવી રહે છે જથી બે
વખતે ઈશ્વરજેદિતિમારાએ તેમા સતોષ માનવો
પછે પ્રભુમા વિશ્વામ ગણવો એ આપણે પગ ધન
છે તે ધન ગુણ તો ખરાસ

આગક જે કાઠ કરે છે તે પોતાની મુદ્દિથી
કરે છે હરેમાએ શક્તિ-હોની છે ઈશ્વર કે આત્મા
જે કહીએ તે આગતને જેમ છે તે આપણને નવી
ગમત । જુદે હરેકની દિગ્દિગ્દિ છે આપણનાના
હતા ત્યારે રણ એવા નહતા જેને વાગાપીને
અ ન થ હોય છે તે જ અર મુધાની ન છે ચાગા
કે પ્રેમ મિવાય કોઈને કાઠ કરી શકત નવી

બાળક જન્મીને માત્રાશ સામે બેઠું રહે છે ત્યારે
અરેખરતે તારાઓ સાથે વાત કરતું લાગે ? અને
આપણ તેને માર્કક દ્રુપ છૂપુ મેટુ હોત તેમ વાગે
છે બાળ ને ઝાડબેવાની મન પડે છે તે મનથી
ડોનતુ હોય છે બાળને દરેક વસ્તુ જ્ઞેવાની વૃત્તિ
વાય છે ત્યારે આપણને ગમતુ નથી

સુરુદેવે કહ્યું હતું કે બન્થાને પચીસ વર્ષ સુધી
વાતાઘાતો શિક્ષણ આપું બાગક માને કહેતું
હોતું કે 'બાબુજી ભલેને મોટા માન શોધ્યા
લખતા હોત, પણ તારા જેવી વાનાતે મી થતા
નથી બા, મને તારા ઉપર ઘેા જ રેમ આવે છે
બા તું મારા બાપુજીને નાહવા કે જમવા બોવાવે
છે ત્યારે તે જ નહીં ઘવત નથી બનેને તે તો ૧૫ થા
જ મરે છે બે હું મારા બાપુજીના ચોરઠામાં બાકે
હું તો ન મને બોવાવી લે છે ૧૫ બાપુજીને તું
કર્ક કહેતી નથી ૧૫ જો કમી શકે છે તેને સર્વ
અધિ ૧૨ છે' ૧૫ મન બેક જ વાકય છે 'સુરુદેવે
હમ શરેર નાચો શિક્ષક ક્યારે થશે' જનારે તેનું
હૃદય માના જેવું થશે ત્યારે વિનોબાજી ૧૫ અંત
જ કહેતા

આ કહેવાળા મેરા મૈયા છે કૃષ્ણ
 આ એ સૂરકી મુઠે નહિ છતીઆ
 મેરી આખો એ બલ રહા છે મેરા કૃષ્ણ
 મુઠે તોફાનકો નહિ ખન્ના
 મેરી વિશ્વિકા નાખુડા છે કૃષ્ણ
 આખા તો મેરે દિલકી ઘણી આરતુ
 મેરે દિલમે આખા એરે કૃષ્ણ
 (આવરવતી બી આધારપન મંત્રી ની નમનોસ થ
 ધન્ય પા બી મારી)

સ મલેક કાશના વાણપૂર્ણ પૃથક્કાર માટે છે તેમ કે તેને વ્યવહાર અમલમાં લાવ્યું છે-માત્ર ચિત્તના આકાંક્ષાને સંતોષ નથી

મે યુવાનનું કૃત એ સ્વપના નથી કે આગર કાઢીન એવું પૃથકરણ રહે!

ને દેવતાકે પ્રથમ ત્રે મનની અબુધિથી શુદ્ધાબની પાઠીને પીધવા જેવા હોય છે એમા

ન્યાયનિષ્કુરતા નથી નગી નિષ્કુરતા છે

પ્રજાસત્તાના આશિર્વાદોથી આજના દિવસોમાં જીવવાનું શક્ય છે. આજના દિવસોમાં જીવવાનું શક્ય છે. આજના દિવસોમાં જીવવાનું શક્ય છે.

५५

આચાર્ય શ્રી કૃપાલાનીએ મધ્યસ્થ ધારાસ લામાં, નાણાંપ્રધાને પરદેશમાં નાણાં મેળવવા જે પ્રયાસો કર્યા તેની ચર્ચા કરવાના જે કેટલીક દીકાઓ કરી તે વિશે પં. નહેરુ આદિએ કહ્યું કે એમના જેવાએ આવું ન બોલવું જોઈએ.

આ નાનકડો પ્રસંગ, લોકશાસનમાં જેમને શ્રદ્ધા છે તેમને માટે અત્યંત ચિંતનીય છે,

જે કે, સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાથી માંડીને દેશની સ્વરાજ્યની સંસ્થા સુધી વિરોધ પક્ષ તરફથી રાજદાન જેવું કહેવાતું જ હોય છે.

સત્તાસ્થાને બેઠેલા પક્ષ તરફથી કોઈ સારું કાર્ય થતું હોય તો એ તેમાંથી છીંકો શોધી તેની વધારેમાં વધારે ટીકા કરી અને એ જ પોતાનું કાર્ય છે એવી વિરોધ પક્ષની કાર્યપ્રણાલી જણાય છે. પં. નહેરુ જેવી પ્રતિભા જ્યારે સામે હોય છે ત્યારે એવું વલણ નરમ પડતું દેખાય છે, બાકી તો વિરોધના તીઆ સૂરો છેડાયા જ કરતા હોય છે.

એનાથી વિરુદ્ધ, સત્તાસ્થાને બેઠેલા પક્ષના માણસને સત્તારુદ પક્ષના કોઈ કાર્યમાં ભૂલ જણાતી હોય તો પણ વિરોધપક્ષે તેની ટીકા કરી એટલે આપણે તેનો મજબૂત ખ્યાલ કરવો જ જોઈએ-એવું વલણ દેખાય છે.

આ ખેંચતાણમાં મૂળપ્રશ્ન અને જેને એ વિશે વધારે લાગેવળે છે એ પ્રબલ-બલે વિસરાઈ જતાં લાગે છે.

આના મૂળમાં આપણે જે વધુમતિનું શાસન સ્વીકાર્યું છે તે જ મોટો ભાગ બાજવે છે.

સત્તારુદ પક્ષ પોતાની સ્થિતિ મજબૂત કરવા સતત પ્રયાસ કરતો રહે છે તો વિરોધ પક્ષ તેને પાંગળો બનાવવાના યત્નોમાં જ રોકાઈ જતો દેખાય છે.

સરમુખત્યારી શાસનમાં તો વિરોધીઓને કોઈ તક જ હોતી નથી એટલે તેઓ ગુપ્ત કાવતરાં કરતા હોય છે. તેનાથી લોકશાસનની ઉપલી સ્થિતિ દેખીતી રીતે ચારી છે પણ તે સર્વાંધા છુટ નથી.

અનુક વ્યક્તિ પોતાના ક્ષેત્રમાં ઊંચું સ્થાન ધરાવતી હોય અને તેની શક્તિનો દેશના હિતમાં ઉપયોગ થઈ શકે એમ હોવા છતાં તે સત્તારુદ પક્ષમાં ન હોય અથવા એના મતની ન હોય-તેમ વિરોધ પક્ષમાં પણ હોય-એટલા માત્રથી તેનિરૂપણી થઈ જતી દેખાય, એ કડુણ પરિસ્થિતિ છે.

ડૉ. રાધાકૃષ્ણનને જે સ્થાન અત્યારે આપવામાં આવ્યું છે તે એમની સત્તારુદ પક્ષ પ્રત્યેની ભક્તિ કે એવાને કારણે નહીં, પણ તેમના ક્ષેત્રમાંના પોતાના ઊંચા સ્થાનને કારણે, અને આપણે જોઈએ છીએ કે એનાથી દેશને લાભ જ થયો છે. સત્તારુદ પક્ષની વિચારણા દૃષ્ટિનું એ પરિણામ છે. આ જ નીતિ બહાર સેવાનાં અર્ધાં ક્ષેત્રોમાં અપનાવીને દેશહિતના વિવિધ કાર્યોમાં એવી પક્ષનિરપેક્ષ વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓની શક્તિનો લાભ લેવાય એ છંદ છે.

ઘણીવાર એમ બને છે કે એવી વ્યક્તિને કોઈ કારણસર યોગ્ય સ્થાન ન મળ્યું હોય ત્યારે ક્યાં તો તે નિઃકંઠ ધાય છે કે પ્રગટ વિરોધમાં, અસંતોષમાં સપડાય છે સરવાળે તેને અને દેશને થોડું ઘણું નુકસાન થાય છે.

પોતાની કંપેલી અવગણ્યા કોઈ વ્યક્તિ તેના ધર્મથી અળી જાય એનો અર્થ એવો પણ થાય કે તે કમોડીમાંથી પાર ઊતરી શકી નહીં.

અને પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ દેશહિતાર્થે કરવા માટે મને એકાદ પદ મળવું જ જોઈએ એ વિચાર પણ યોગ્ય નથી.

કેટલાકોએ ગાંધીજી પર એક આરોપ વારંવાર મૂક્યો છે કે આપણે રાજકારણમાં ધર્મ અને આધ્યાત્મિકતાને નાહક બેળવી દીધાં.

પણ લોકશાસનના ઉપર વળું પેલા અને એવાં બીલાં અનેક અનિદો-જે લગભગ અનિવાર્ય થઈ પડ્યાં છે, તેના મૂળમાં ગું છે ? રાજકારણ એટલે રાજકારણ, બીજું કંઈ નહીં, એવા એકાંગી વિચારમાંથી જ એ અનિદો જન્મ્યાનું જણાયે.

ધર્મ અને આધ્યાત્મિકતા જેણે સાચા અર્થમાં પચાવ્યા છે તે તરીકે વિરોધ ખાતર વિરોધ કે બચાવ ખાતર બચાવની એકપક્ષી નીતિનો સ્વીકાર નહીં કરે સત્તારુઢ પક્ષ માટે, તેને કોઈપણ રીતે ધિવાળી પાડવાનું કાવતરું ન કરે, સત્તારુઢ પક્ષ માટે હોય તો વિરોધ પક્ષનો છે માટે ખોટો જ છે એમ માની ન લે.

ઉચ્ચ જીવનના જે ધ્રુવ મતો, મૂલ્યો છે તેને રાજકારણમાં સ્થાન નથી એવું કંઈક મનાવાને કારણે એક દરે પોતાને લાભકારી હોય તેવું જ બને પક્ષો આધારવત્તા પ્રમાણમાં વિચારશક્તિ હોય એવું જણાય છે

પણ માનવ તત્તે, સમાજ અને રાજ્યની સ્વામી શા માટે સ્ત્રી છે? બહુતર જીવનની વ્યવસ્થા માટે એ સમ્બાધો દ્વારા જીવનને વધારે ઉચ્ચ બનાવવાની જ નેમ છે કે ખીજી? તો સ્ત્રી ઉચ્ચ જીવનના ધ્રુવ સત્યોદી તે અવગ શી રીતે સરી શકે?

સમૂહમાં રહેલું હોય તો સત્યોદી સત્યો વિના ચાલે નહીં એ અનિવાર્ય પરિસ્થિતિ છે અને સત્યો ગમે તેમ પણ એક તરફ, ચલ છે એટલે તેમાં વ્યક્તિની કે તેના વ્યક્તિત્વની અવગણના પણ થાય-એ પણ અનિવાર્ય પરિસ્થિતિ છે આ સુકેર પરિસ્થિતિનો ઉકેલ તો ગાંધીજીએ બતાવેલા માર્ગે નીકળી શકે એમ જણાય છે

જે ચિરંતન જીવન મુદ્દો આપણે આપણા માટે નીકળીએ, તે બીજા બધા માટે પણ સ્વીકારીએ એવું પાવન અમુક કૌનમાં જ થાય અને અમુકમાં ન જ થાય એવા સાવ છેડેના મતો આપણા જીવે આ માર્ગ દ્વારા અને કસોટી કરવાનો ખરો, પાત્ર અનેક પૂર્વવળાનો ધીમે પણ ઉવડનો ઉકેલ કરવાનો છે

જાતની વર્તમાન રાજ્યપદ્ધતિઓમાં લોક ચાસનની પદ્ધતિ વધારે યોગ્ય જણાઈ છે અને આપણે તેનો સ્વીકાર કર્યો છે છતાં તે વિદેશની આયત છે વિદેશની છે માટે જ તેમાં ઊંચા હોય એવું નથી આપણી જ હોત તોય તેની દેખાની

મર્યાદા અને ઊંચા મટી તાત નહીં છતાં આપણી જ હોત તો તેની સ્થાપનાથી જે પ્રશ્નો દરેક દોરે ઊભા થાય છે તે કદાચ ઊભા ન થાત કે એટલા જટિલ ન હોત

કોઈ એક જ કોનમાં દરેક વ્યક્તિનો વિકાસ થાય એમ આપણે માનતા નથી. તો પરી બધા ક્ષેત્રો સર્વકીય ક્ષેત્રની મીઠી કે આકર્ષકની અસર કે વ્યવસ્થામાં આવે તો જ તેનો ખરો વિકાસ થાય એમ માનવું કે વર્તણૂં જુવબદેતું નથી?

સુરાજ્યની એક વ્યાખ્યા છે કે તેણે પ્રત્યેક વ્યક્તિમાં એક રાજ્ય કરવું કેમ કે તો જ ખુદ રાજ્યસ્વતંત્રતાને ટકાવી રાખવાના સામાજિક બળોનો વધારે વિકાસ થાય

શિક્ષણ, માહિત્ય અને અન્ય સમાજ-કલ્યાણના ક્ષેત્રો જેટલા સર્વકીય અસરથી મુક્ત હશે તેટલા તે પોતાનું દેવત વધારે દાખવી શકશે

જાતમાં કોઈ વિચાર કે કોઈ સત્યો ઉવડની તરી, એ દતિહા ન સાફ બતાવે છે, એમાં સમયે સમયે ફેરફાર અને ગુઢિ થયા જ રહે છે આટલું સ્વીકારીએ તો જે વિચાર, જે પદ્ધતિમાં આપણને વિશ્વાસ છે-તેમાં આપણી ભક્તિ બળે પણ જનૂન મરી બાય મિસલ દલી બેહાદુ રૂપ ધારણ નહીં કરે કેટલાક ધર્મોએ ઇતિહાસના કોઈ કોઈ તબક્કે બેહાદુ રૂપ ધારણ કરેલું જણાય છે, તેનું કારણ એ જ કે તેણે પોતાને ઉવડનો માનવાની જૂન ફરી હતી તેના કેવા ભય કર પરિણામ આપ્યા તે ઇતિહાસ કહે જ છે તો ન વિવેચકનો જે ભય યોદ્ધા વડે છે તે પણ અમુક અમુક રાજ્યપદ્ધતિ પ્રત્યે અમુક અમુક દેશોને લાગત છે માટે નહીં, પણ જનૂન છે, તેને કારણે જ જે અવિચારી કૃત્ય કોઈક ધર્મ કથું તેહવે સંચય કરવા માગે છે કેમ કે, રાજ્ય એ જ ધર્મ એવો જામ પણ ફેલાવા લાગ્યો છે!

આવા જામમાંથી આપણે ઉગરી જઈએ, પોતાને દેખાતા સત્ય પ્રત્યે ભક્તિ બળે કે જાતીએ, પણ જનૂન તો યાત્રી જ નાખીએ તેમ થયે તો આપણું લોકચાસન જરૂર કોઈ વધારે સારી રાજ્ય પદ્ધતિ સ્થાપી શકશે

હરસ્વામીએ ગામ છોડ્યું

પહેલાના સમયની આ વાત છે.

પુણ્યસલિલા ભાગીરથી ગંગાને તીરે કુમુમ-પુર નામે એક નાનકડું ગામ વધ્યું હતું. એ ગામમાં હરસ્વામી નામે એક પવિત્ર સાધુ રહેતો હતો. બધાં તીર્થોની યાત્રા કરી આવ્યા પછી એણે કુમુમપુરમાં સ્થાયી નિવાસ કર્યો હતો. એ સાચા અર્થમાં ત્યાગી સાધુ હતો. વળી તે બતનો પ્રાદાણ હતો. અને ધર્મરસાધનામાં જીવન ગુજારતો અને જે કંઈ ભિક્ષા મળે તેનાથી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતો. સદ્વ્યવસ્થાથી ઘણા ભાવ્યકો તેને આદર અને ધાંદાની નજરે લેતા.

એક દિવસ હરસ્વામી ગામમાં ભિક્ષા લેવા નીકળ્યા. સારા ગામમાં પણ કોઈ ખરાબ માણસ તો હોય જ. એવા એક માણસે હરસ્વામીને જોયા. પેલો માણસ હરસ્વામી કેવા છે તે વિશે કશું બાણુ તો ન હતો, હરસ્વામીને ઓળખતો ન હતો. પેલા હાથને શું સૂઝ્યું તે એણે હરસ્વામી તરફ આગળી ચાલ્યાને ત્યાં કેટલાક લોકો હાજર હતા તેમને કહ્યું: 'જોયો પેલો ભામટો આવે છે તેને? નામ ત્યારે ભિક્ષાનું, અને કામ ત્યારે નાના છોકરાઓના અપહરણ કરવાનું! આને ખરાબર ઓળખી લેજે, લોકોનાં નાનાં બાળકોને લલચાવી લઈ લય છે અને પછી તેને ખાઈ લય છે!'

ટોળામાં એક એના જેવા જ બીજો ગ્રખી હતો તે બોલી જાયો 'હા, હા. મેં પણ સાંભળ્યું છે કે એ છોકરાઓને ચોરી લય છે!'

બસ, પછી ગુંજેઈ એ? શંકા ભૂત ને મંદા ઠાકણ જેવા ઘાટ થયો. બધાં કહેવા લાગ્યા: 'હા, આવા સાધુઓ છોકરાઓને લઈ લય છે. અહ્યા, આપણા છોકરાઓને સંભાળજો, ને ચાલો ઘરમાં એવાને કોઈ સિદ્ધા ન દેજો!'

ધીરેધીરે આખા ગામમાં અફવા ફેલાઈ ગઈ કે પેલો હરસ્વામી છોકરા લઈ લય છે અને મારી ખાય છે. કોણ કોને પૂછવા પેસે છે કે ખાઈ, વાત સાચી છે કે ખોટી? અફવાને થોડું કંઈ મોં-માથું

હોય છે? એ તો આ નાકેથી ચાલી તે ઠંઠ બીજે નાકે પહોંચવાની!

હરસ્વામી ગામમાં ભિક્ષા લેવાં નીકળે ત્યારે લોકો તેની સામે લયની નજરે જુએ. બાળકો રસ્તામાં રમતાં હોય તો અંદર બોલાવીને ખાસકું બંધ કરી દે! અંદર રહ્યું રહ્યું એકબીજાને હરસ્વામીને બતાવીને કહે, 'જોયો પેલો અહ્યો એ સાધુને? કાળમુખો, કાળબના કટકા જેવાં બાળકોને મારીને ખાય છે!'

આખા ગામમાં એક પ્રકારનો ત્રાસ ફેલાઈ ગયો. બાળકોની સ્વતંત્રતા પર બંધન આવી ગયું. જરા આમતેમ જવા દે નહીં. વડીલો દહેકે અટ્યા, 'રમવું હોય તો ઘરમાં રમ, બહાર પગ મૂકવાને નથી. પેલો ખાવો લઈ જશે, ને ખાઈ જશે!'

બાળકો પણ અદૃશ્ય લયથી બહી જતાં.

બધાં અંદર-અંદર વિચારવા લાગ્યા કે ગામ-માથી આ બહાને કાઢવી શી રીતે? દિનરાત કયાં બાળકોને સાચવીએ? અને તોય, લાંબા સમયને એ તો કોઈ ને કોઈ બાળકને ડહાવી જ લય છે. એવું કંઈક કરવું જોઈએ.

હરસ્વામી બંતે પ્રાદાણ એટલે પ્રાદાણોનું પંચ મળ્યું. વાદવિવાદને આંતે સૌએ એકમતે નક્કી કર્યું કે હરસ્વામીને ગામની બહાર કાઢવો.

પંચ એટલે પરમેશ્વર! અગાઉ પંચની સત્તા સામાન્ય ન હતી. પંચની સામે ગમેતેવા ચમર-બંધનું પણ ચાલતું નહીં.

હરસ્વામીને ગામમાથી દાહવાનું નક્કી તો કર્યું પણ તેની ખચર તેમને કહેવા કોણ લય? કોઈ તૈયાર થાય નહીં. બધાના મનમાં ડર પેટી ગયેલો કે હરસ્વામી લયંકર માણસ છે. જે માણસ કુમળા બાળકોને ખાઈ લય તેનું લણું પ્રયત્ન! કયાક આપણને જ ગતપ્રાણ ન કરી નાખે!

આખરે કેટલાક માણસોએ બધાં સાથે હર-સ્વામીને ત્યાં જઈને પંચનો આદેશ સંભળાવવો

‘ધ્યારાબાપુ’ના ગ્રાહક બંધુઓને

આવના અંકથી આપનું લવાજમ પૂરું થાય છે નવા વરસનું લવાજમ મનીઓર્ડરથી જ મોકલવા વિનંતી છે મોડામા મોડું પંદરમી જાન્યુઆરી સુધીમા મોકલી આપશો જેથી અંક અટકે નહીં.

લવાજમ મનીઓર્ડરથી જ મોકલશો નો વી. પી નો વધારાનો નવ આનાનો ખર્ચ બચી જશે વળી વી. પી થી અંક કમવાર જ મોકલી શકાય અને પોસ્ટઓફિસ દરરોજ એકી માથે ગણતરીના જ વી પી. સ્વીકારે છે આમ આપને નવા વરસનો અંક વણે મોડો મળવાનો સંભવ છે. આશા છે કે ગ્રાહક બંધુઓ વ્યવસ્થાની મરળતા ખાતર નવા વરસનું લવાજમ પંદરમી જાન્યુઆરી સુધી મનીઓર્ડરથી જ મોકલી આપે સારું ગ્રાહક નંબર અવશ્ય લખે.

ચાલુ વર્ષે ગ્રાહક બની આપે અમને જે સહકાર આપ્યો છે તે માટે અમે આભારી છીએ, આશા છે કે એવો જ સહકાર નવા વર્ષે પણ આપશો.

‘ધ્યારાબાપુ’ મામિકને વધારે મુંદર અને ઉપયોગી બનાવવાના અમારા પ્રયાસ ચાલુ છે તે આપ છે ના અંકો પરથી જોઈ શકશો.

આફ્રિકાના મિત્રો ૧૭ શિર્ટિંગ પોસ્ટલ ઓર્ડરથી મોકલી આપે અથવા રીચેના મરનામે લવાજમ ભરી દેવું.

~~સ્ટ્રીટબુલ્ડોગ~~ જ વજગીઆ, પો બો ન ૧૨૬ નૈરોબી. કેન્યા કોલોની

‘ધ્યારાબાપુ’ કાર્યાલય રૂપાચતન, બુનાગદ

હરેડ બંધાણી

હું શ્રમનો બંધાણી હરેડ,
મારો ધધો ધીંગી ખેડ,
હું શ્રમનો બંધાણી હરેડ.

ખેડો કાટે તે ખેડવાં બાથું,
બાથું, ખેતર ઢાળો બાથું;
ભરતો બર્ધમાદીને સલામ,
કરતો પાણી સાથ પંરેડ,
હું શ્રમનો બંધાણી હરેડ.

લીલુંછમ ખેતરલું પાતર,
રુચતાં એમાં પંખી માતર,
એને ભાળી મારો રુદિયો
બસ રાજી રાજીના રેડ,
હું શ્રમનો બંધાણી હરેડ.

બળિયા બળદો મારા ખેડી,
ભાગ્યની વાતો ગાલાવેલી,
મારું કરમ કરડી, રોદાળી,
મારું કિસ્મત કરમી કેડ,
હું શ્રમનો બંધાણી હરેડ.

આ ધરતી સૌની સહિયારી,
સહિયારી આકાશ-અટારી,
મીટ જે માટે એનો મેધ,
ખંતે ખેડે એની ખેડ,
હું શ્રમનો બંધાણી હરેડ.

પૂળમાંથી હું ધાન પકાવું,
લોમાં હું ભગવાન ખતાવું,
ધાડું તો ધરતી પર લાવું
સુરંગાની દ્વિધિયા સેડ,
હું શ્રમનો બંધાણી હરેડ.

અમૃત ધાયલ

રૂપાયતનને ચોતરેથી

સત્ય ને સૌન્દર્ય—જે સાકાર સામે
નીરખ્યાં, ને નીરખતાં તો નેત્રશુનિવોણ પામે.
ઠાળજૂનાં કેટલાં ચોલાં વહાં !
ને છતાં જ ને અઢેલી એક બીબાને રહ્યાં
લીલવર્ણી સોડ તાણી
વીધતી મેમડને બાલુ વહાવે મૂક વાણી;
એક બસ આરામથી સાથે પડી
રોજ કરતાં ગેબની એ ગોઠડી.

કોઈ સોંસરવો પડ્યો શું શબ્દ કાને ?

કે સુણ્યો શુંબર મીઠો કોઈ ગાને ?

આ અચળ સામે પહાડી આકૃતિ

ચેતનાવંતી જગાડે શી સ્મૃતિ !

દેવશિલ્પીનો મહા સુદેશ બાલુ

આ અઢેલીને પડ્યા પાપાણ્યથી સૂતેલ પ્રાણે

બગતો—ધારી સ્વરૂપો અંખનાની આજનાં

આજ ધુમ્મસધોર સૌ પડ્યા હટાવી ઠાળના.

વાહ ! ગાધી ને શુરુના બ્યાં નિહાળું જે અહોરા

ખળભળી ઊઠે ઘરોઅંધારધરા,

અચળા જડતા તણા લાંગી પડે,

કોઈ લાવા ધીખતો જો ચે ચડે :

‘કેમ સૂતો સોડ તાણી ? ના અમે છોડી ધરા,

પૂળ ખ ખેરી ઊભો થા ! આંખ ચોળીને જરા !’

—જેતજેતામાં અને હું જાન મારું ખોઈ છું,

જે સ્વરૂપો આજને ભરતાં ઊભેલા જેઈ છું.

આંખનો ખમતો નથી ! ના, ના, મને આજે ઘટું,

સત્ય ને સૌન્દર્ય તો ના પચ્ચરોમાં પોઢવું.

આંખ મારી અંતરે પાછી ફરે,

બૂલ કો’ લાંગી રહું છે લીતરે,

—ને પડે પડ પ્રાણુના તોડી વછાડી

બગતી હું જેઈ છું એ જુગલ જોડી.

મકરંદ દવે

‘રૂપાયતનને ચોતરેથી દેખાવું’ અવધૂત મિસ્ત્રનારુ ૨૪૩૫ ટાંગેર અને ગાધીશુરુ
વિશ્વત્-દર્શન કરાવે છે. બ ને એકબીબાને મરતક અડાડી, જુડીજુડી વિદ્યામાં ચરત્ય
સંખારી પોષ્યાજીવ્ય છે ખરા, પપુ તેઓ તો બગતો અને જગાડતા રહ્યા છે. એવા એક
દર્શને કવિ-હૃદયને દબોળ્યું અને મળી ‘રૂપાયતન ને ચોતરેથી’ કવિતા.

—સ.